

HISTORICKÁ
MLUVNICE JAZYKA ČESKÉHO.

NAPSAL

† JAN GEBAUER.

DÍL IV.

SKLADBA.

K VYDÁNÍ UPRAVIL

FRANT. TRÁVNÍČEK.

V PRAZE
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.
1929.

VEŠKERA PRÁVA JSOU VYHRAZENA.

Předmluva.

1. V předmluvě k 1. dílu Historické mluvnice praví Gebauer (str. XI), že »sbíraje a třídě látku pracoval o všech částech mluvnice zároveň, takže zhruba, t. j. ve skizzách, všechny díly její stejně pokračovaly a stejně daleko dospěly«. Podrobnější prohlídkou rukopisné pozůstalosti Gebauerovy jsem se přesvědčil, že je nevydaný IV. díl Hist. mluvnice, Skladba, skutečně »zhruba, ve skizzách« hotova a že ji lze vydati.

Při úpravě rukopisu do tisku měl jsem na mysli tu podobu, jakou by byla Skladba měla, kdyby ji byl býval vydal zvěčňelý Mistr sám. Proto jsem nepřihlížel ani k materiálu ani k výkladům vyšlým po smrti Mistrově (25/5 1907). Základem úpravy byl mi rukopis.

Odjinud jsem přejal především to, co bylo v rukopise na svých místech vytčeno; jsou to hlavně doklady a některé výklady v jiných pracích Gebauerových, v HistMluvn. I, III¹, III², ve Slovn. a v Příruční mluvnici. Pojal jsem do vydání i některé jiné doklady a výklady z připomenutých prací Gebauerových, k nimž sice rukopis Skladby neukazuje, ale jež se nabízely jednak pro neúplnost rukopisných materiálů, jednak se zřením ke způsobu práce Gebauerovy. Tak jsem pojal do Skladby některé doklady a výklady z HistMluvn. a ze Slovn., když v podobných případech Gebauer sám poznamenal, že oněch prací užije. A přejal jsem někdy z PřírMluvn.¹⁾ novoč. doklady a mnohé výklady, protože mezi PřírMluvn. a rukopisnou Skladbou — a vůbec HistMluvn. — je genetický vztah; skladba PřírMluvn. je pracována podle skladby rukopisné; srovn. předml. k PřírMluvn. V ní použil Gebauer arcíť jen toho, čeho bylo potřebí »pro pozitivní popsání a poznání novočeského jazyka spisovného«. Proto PřírMluvn. leccos -ze- stč. materiálu vynechává, ale na druhé straně hledí bedlivěji k jazyku novému než skladba rukopisná. Sebraný materiál k historické skladbě třídil a vykládal Gebauer z části až tehdy, když skládal »Mluvnici čes. pro školy střední a ústavy učitelské« (1. vyd. 1890), z níž časem vyrostla PřírMluvn. Výsledky této práce jsou tedy zaznamenány v PřírMluvn., a proto je Gebauer do rukopisu vždy nepřipisoval. PřírMluvn. a rukopis Skladby se tedy dopl-

¹⁾ Užíval jsem 2. vydání z r. 1904.

II

ňují. Připomínám zvláště, že jsem z PřířMluvn. do Skladby přejal skoro všechny výklady o významu předložek.

Dále jsem přejal do tohoto vydání tištěné Gebauerovy práce o negaci (LF. X), o skladbě adjektiva (tamt. XIII), o supinu (tamt. XV) a o imperfektu (JagArch. XXV). Ale nikoli beze změny. Rukopis těchto prací se totiž dochoval a v něm někdy Gebauer sám naznačil, co a jak by se mělo změnit. Tak při kuse o imperfektu poznamenává: »přeložiti věc z JagArch. a rozmnožiti příklady z vrstev, jak jsou zde.« Podle tohoto pokynu a jiných srovnával jsem rukopis s tiskem, rozhojňoval doklady nebo i měnil výklady podle materiálu. Tak na př. má rukopis proti tištěnému článku o adjektivu novou kategorii, adjektiva podmětná. Nebo v kuse o supinu je několik nových dokladů.

Mimo tyto změny, týkající se samé podstaty díla, provedl jsem některé změny formální. Tak předně v transkripci stč. textů a v pravopise vůbec. V rukopise Skladby je to, oč běží, většinou netranskribováno, jako v HistMluvn. a ve Slovn. Já však transkribuji doklady celé. Domnívám se, že tato změna není práci na újmu. Veskrze transkriboval Gebauer ostatně i v studii o adj., o negaci a o imperfektu, takže lze mítí zato, že by byl transkriboval i ve Skladbě. Syntaktický materiál sbíral Gebauer po celou dobu svého působení a transkriboval původně jinak než později; tak se na př. čte v starších výpiscích z nejstarších textů *starost, dobýti*. Transkribuji tak, jak transkribuje Gebauer v HistMl. I, III 1 a III 2 a ve Slovn. Připomínám, že tu není vždy transkripce jednotná; bývá na př. *razu ě, to ě*, ale i *vřeť, toť* atd. Měním Gebauerův pravopis starší v novější; na př. *Genitiv* — *genitiv* (ve větné souvislosti), *lokal, instrumental* atp. (tak ještě v HistMluvn.) — *lokál, instrumentál* (tak v PřířMluvn. a ve Slovn.).

Za druhé nahrazuji starší zkratky pramenů novějšími, kde Gebauer sám od starších zkratků veskrze upustil; píši na př. *Trist., EvZimn., AlxH.*, za starší *Tm., ČE., AlexH.* A píši *EvVid.* atp., nikoli *Ev.Vid.*

Za třetí opravuji někdy citáty podle znění pramenů tištěných i rukopisných. Lze chápati, že jsem nemohl srovnávat s prameny všechny doklady, ba ani ne větší část, ale opravil jsem nejeden doklad. Zejména jsem srovnal skoro všechny doklady z BartD., protože jsem v nich na pohled poznal dosti mnoho chyb. Některé opravy jsem vytkl v poznámce. Velmi hojné doklady srovnal a opravil prof. Smetánka.

2. Zmínil jsem se již o tom, že se PřířMluvn. a rukopisná Skladba v leccěms odchyľují a proč. Jsou však mezi nimi rozdíly i tam, kde účel PřířMluvn. odchylky nežádal. Na př. větu kusou má rukopis až na konci větosloví (v tomto vydání = § 137), kdežto PřířMluvn. uprostřed větosloví (§ 369). Tuto změnu a jiné označil sám Gebauer v rukopise, a proto

jsem je provedl v tomto vydání. Ale nechal jsem někdy rukopisné znění odchylné od znění v PřířMluvn., i tam, kde Gebauer poznámku nepřičinil. Tak na př. je definice singuláru v rukopise poněkud jiná než v PřířMluvn. (§ 410 č. 1). Pojal jsem do tohoto vydání (§ 141 č. 1) znění rukopisné. Gebauer totiž tento kus podrobně prohlížel, jak svědčí jeho rozmanité poznámky, a není-li tu definice změněna, domnívám se, že to není opominutí, nýbrž úmysl. Nebo na př. má PřířMluvn. v § 456 výklady o jménech a příslovcích původu zájmenného a v § 457 o zájmenech souvztažných. V rukopise není o tom ani zmínky. I tu se držím rukopisu.

Znění rukopisné se někdy odlišuje od znění v universitních čteních. Užíval jsem záznamů, které mi laskavě půjčili pp. prof. dr. Al. Gregor a dr. St. Souček. Záznamy p. Součkovy jsou ze starší doby, záznamy p. Gregorovy z posledních let Gebauerových, a proto jsem přihlížel především k nim. Nemohu podle vlastní zkušenosti říci, jsou-li správné — přišel jsem na universitu až po smrti Gebauerově —, ale srovnáním s rukopisnou Skladbou jsem se přesvědčil, že jsou celkem dosti přesné. Usuzuji tedy z neshod mezi nimi a mezi rukopisem, že Gebauer leccos ve čteních jinak vykládal nebo jinak někdy rozřičoval materiál. Na př. případy typu *jest mě hanba* jsou v rukopisné Skladbě jinde než ve čteních. Nebo ve čteních jsou hojné doklady na příjmení z *Lún.*, v rukopise však není ani jediný doklad¹⁾. Tu — a také jinde — se držím rukopisu.

3. Skladba není v rukopise veskrze tak hotova, že by bylo bývalo potřebí jen ji přepsati. Dotekl jsem se její nehotovosti již sub 1. a připomněl jsem, jak jsem si tu počíнал. Ale jsou ještě jiné věci, o nichž se třeba zmíniti.

Dokladový materiál je zpravidla rozřičen jen zhruba; takže bylo potřebí rozřičiti jej podrobně. Mnohdy to nebylo nesnadné, protože se řičení nabízelo podle formulace, definice příslušné otázky nebo podle Gebauerova rozvržení později do rukopisu vepsaného nebo přejatého z PřířMluvn. Někdy jsem však byl na pochybách, kam co zařičiti, protože se formulace na všechny případy nehodila; jeť formulace někdy starší, ale dokladů stále přibývalo. Kde mezi všeobecným výkladem a doklady byl rozdíl jen malý, vřičil jsem pochybné doklady do kategorií stanovených samým Gebauerem. Kde byl rozdíl větší, ponechal jsem definice a kategorie rukopisu, a ony odchylné příklady jsem uvedl zvláště, bez formulace. Připomínám, že sám Gebauer nebyl někdy roz-

¹⁾ Snad příslušnou »vrstvu« s těmito doklady Gebauer někam založil. Stalo se tak i s jinými »vrstvami«, z nichž některé později našel, jak si na ně poznamenal. — K tomu dodávám, že mi sl. M. Gebauerová dala celou rukopisnou pozůstatost Mistrovu mimo Slovn. a literaturu, ale že v ní nikde onu vrstvu s doklady z *Lún.* nenalézám.

hodnut, kam co patří, jak svědčí jeho poznámky »kam to?« Některé své pochybnosti jsem vyznačil přímo ve vydání (v poznámkách).

Nezřídka odkazuje Gebauer jen všeobecně k cizím pracím. Na př. při *jenž* k JagArch. XII, 110 sl., při kusé větě k Bernekerovi tamt. XXVI, jindy k Brugmannově Kurze vergl. Gr., k Vondrákově AkslGr. atp. Nepoužil jsem těchto prací, protože nevím, co všechno by byl Gebauer z nich přejal. Z téže příčiny jsem nehleděl k poznámkám K. J. Černého o užívání genit. záporového v dnešním jazyce, jež jsou mezi materiálem o záporovém genit. A nemohl jsem užiti mnohých domácích prací a disertací, k nimž Gebauer odkazuje, protože mi nejsou ani přístupny.

Z menších nedostatků rukopisu připomínám neúplnou citaci (bez označení stránky nebo listu), kde jindy bývá pravidlem úplná; na př. *Hrad*. Někdy se mi podařilo příslušné místo v prameni, zejména ve vydaném, najíti a citaci doplniti, ale někdy nikoli. Pojal jsem přece takové doklady do vydání, protože nejsou bez ceny. Ostatně jsou takové doklady i v HistMluvn. (na př. III 1, 28: GestRom.).

4. Není pochyby o tom, že se toto vydání jen přibližuje té podobě, kterou by byla skladba měla, kdyby ji byl vydal Gebauer sám. Je to viděti již z toho, co jsem připomněl výše. Gebauer by byl jistě doplnil leckteré doklady z tištěných i z rukopisných prací, k nimž odkazuje, a byl by se zřením k těmto pracím změnil i výklady, jež má v rukopise nebo v PřírMluvn. A možná, že by byl i změnil leckterý výklad přihlížeje jen k svému materiálu. Při důkladné prohlídce materiálu, které je potřebí před definitivním zpracováním pro tisk, provádí každý auktor nejednu změnu. Na druhé straně je jisto, že některé Gebauerovy výklady zastaraly.

A tu by se mohlo zdáti, že by bylo lépe huď od vydání Skladby celé upustiti, nebo ji vydati s doplňky a se změnami. Toto mínění bych nepokládal za správné. Gebauerova Skladba je již v té podobě, jakou má v rukopise, velikým pokrokem nejen proti dotavadnímu, nýbrž i dosavadnímu badání; je nejobsáhlejší skladbou českého jazyka jak rozsahem jevů, jichž si všímá, tak bohatstvím dokladů, hlavně z jazyka starého. Že pak některé Gebauerovy výklady zastaraly, je přirozený následek vědeckého pokroku. Ale ani tu neztrácí Skladba cenu, protože zůstává bohatou studnicí dokladovou.

Tyto okolnosti s dostatek podpírají mínění, že nutno Gebauerovu Skladbu vydati v té podobě, jakou má v rukopise. Lze pro ně uvést ještě jeden důvod, velmi důležitý. Jde o Skladbu Gebauerovu, o dílo muže, jehož práce mají epochální význam ve vývoji českého jazykozpytu. Úcta k tomuto muži nám velí, abychom vděčně uchovali pro sebe i pro své potomky všechno to, co s pílí a s láskou k čes. jazyku shromáždil,

a abychom to zachovali co možná v té podobě, v jaké by to bylo vyšlo z jeho duševní dílny.

Nepochybují o tom, že Gebauerova Skladba i v této podobě, v jaké vychází, vydá hojné ovoce nejen tím, že přímo rozhojní naše poznatky, nýbrž i tím, že se stane východiskem nových prací.

5. Velikými díky jsem zavázán zesnulé sl. Marii Gebauerové za to, že mi svěřila rukopis a dala mi tak možnost splnit z části povinnost, kterou má čes. jazykozpyt k svému velikému Mistru.

Prof. E. Smetánka četl se mnou korekturu a mnohými cennými radami, pokyny a opravami přispěl k tomu, aby dílo vyšlo co možná v takové podobě, jakou by mu byl dal zvěčnělý auctor sám. Vzdávám mu za to upřímné díky.

A srdečně děkuji příteli prof. A. Gregorovi za ochotu při čtení zlomené korektury.

Brno 1926.

Frant. Trávníček.

1. Skladba (syntaxis) dělí se ve dvě části:

I. nauku o větě, jejím složení a jejích družích, neboli větosloví, a

II. nauku o významu (syntaktické platnosti, funkci) slovních druhův a tvarův, o shodě (kongruenci) a o vazbách (constructio, regimen) jednotlivých slov a tvarů ve větě.

Poznam. V theoretickém vzdělávání skladby byly a jsou mnohé nestejnosti, jednak vzhledem k látce, která se tu probírá, jednak vzhledem k jejímu soustavnému urovnání. Nehledíc k těm mluvnicím, ve kterých se ze skladby podávají jenom výklady pro praktickou potřebu vybrané, bývá tu dvojitý směr: jednomu je základem věta a do jejího rozboru vpracovány jsou všechny jiné stránky syntaktické, a v druhém shledává se a vykládá syntaktický význam druhův a tvarů, věta pak jakoby vše odjinud známá a do skladby nepatřící úplně se pomíjí. Směr první měl hojně zástupce; původcem pak druhého jest Fr. Miklosich svou srovnávací skladbou jazyků slovanských, jež snad odpor proti výstřednostem směru prvního, jaké se nalézají na př. v něm. grammatických spisích K. F. Beckeroových, k tomu vedl, aby větu ze skladby vypustil vůbec.

Věcem těmto věnoval John Ries zvláštní monografii *Was ist Syntax?* (1894), kdež vytknuv nedostatky směrů dosavadních definuje skladbu jakožto nauku o složitých výrazech slovních (*Lehre vom Wortgefüge*), která v jedné své části má jednati o tvarech těchto výrazů, v druhé o jejich významu (str. 79, 84, 136 a sl.). Rozdělení toto dochází uznání jako theoreticky správné a dílem se také přijímá (srov. Schmalz v *Lat. Grammatik* von Fr. Holz u. J. H. Schmalz (1900) str. 213), ale naráží také na odpor se stanovité praktického, poněvadž velí dělití od sebe věci, které jinak samy sebou k sobě se druží; srov. Delbrück, *Vergl. Syntax der idg. Spr.* III (*Grundriss V*, 1900) str. 1 sl., a Brugmann, *Griech. Grammatik* (1900) str. 363 sl.

Že do skladby patří i nauka o větě i nauka o významu slovních druhův a tvarů, o tom nyní trvám nikdo nepochybuje; jde jen o způsob a hlavně o soustavné urovnání výkladů sem patřících.

Jaká, dobrá-li či vadná, je soustava, které já ve skladbě dosud jsem se držel a také zde se držeti chci, o tom suďtež jiní. Dělim skladbu na dvě části nahoře jmenované, poněvadž látka sem patřící svou povahou rozdělení takové doporučil; a dělím část druhou na několik oddělení menších, poněvadž táž látka svou hojností toho žádá.

Část první.

Větoslovní.

Přehledný výklad větoslovní.

2. 1. Větoslovní jest nauka o větě, jejím složení a jejích druzích.

2. Věta oznamovací (indikativní) je slovy vyjádřený soud.

Pozoruji a usuzuji, že slunce svítí, že přítel příteli poskytuje pomoci, že starý hřích činí novou hanbu atd., a vyslovuji to slovy: „*slunce svítí*“, „*přítel příteli poskytuje pomoci*“, „*starý hřích činí novou hanbu*“ atd.

Pozorováním a přemýšlením přicházím k soudu, a soud ten vyjadřuji pak slovy, oznamovací větou.

3. 1. Skoro každá věta taková (oznamovací) skládá se ze dvou členův, totiž *podmětu* a *přísudku*.

Podmět (subjekt) je slovné vyjádření toho, *kdo* (nebo *co*) koná ten skutek, nebo jeví ten děj, nebo je v tom stavu nebo té vlastnosti, jak se (v soudu) vyslovuje.

Přísudek (n. výrok, praedikát) je slovné vyjádření toho, co se o podmětu vyslovuje.

Na př. ve větě „*slunce vychází*“ je podmět *slunce* a přísudek *vychází*. A podobně jest

	podmět	přísudek
ve větách:	<i>slunce</i>	<i>svítí,</i>
	<i>Bůh</i>	<i>jest,</i>
	<i>Bůh</i>	<i>jest věčný,</i>
	<i>život</i>	<i>jest krátký,</i>
	<i>přítel</i>	<i>příteli poskytuje pomoci,</i>
	<i>starý hřích</i>	<i>činí novou hanbu,</i>
	<i>Tomáš ze Štítného</i>	<i>byl český mudrc a složil pro své dítky knihy šes- tery o obecných věcech křesťanských, — atd.</i>

2. Sňatý odtud obrazec věty oznamovací jest *SP* (*S* = subjekt, *P* = praedikát). Je to obrazec větoslovný, a zároveň schema psychologické. Myšlení a řeč vyvíjejí se zároveň, ale přece je to patrně a za-

jisté myšlení, které činí krok první a jazyk za sebou takořka potahuje. Proto je mi schema psychologické prius a výraz slovný posterius.

3. Základní tvar naší nynější věty oznamovací ukazuje jakoby na dvojí vzorec, totiž

a) vzorec SP , na př. *pták letí*, a

b) vzorec $S \text{ jest } P = S < P$, na př. *Bůh jest věčný*.

Ale typus b) není původní, nýbrž vyvinul se z typu a) tím, že v P verbum finitum skleslo s významu reálního na formální a doplněk jeho zároveň víc a více důležitosti a jádra nabýval. Byly na př. věty *otec leží nemocen, vůz stojí prázden*. Tu se slovesa *leží, stojí* původně chápala zcela reálně; *otec leží nemocen* znamenala *otec leží a jest nemocen*. Při tom bylo *nemocen, prázden* jen doplňkem. Jádro praedikátu začalo se však časem spatřovati ne v *leží, stojí*, nýbrž v *nemocen, prázden*. Proto bledl význam reální ležení a stání víc a víc, slovesa v tomto spojení klesala s významu reálního ve formální a klesala tak, že se může za ně klásti *jest*: *otec jest nemocen, vůz jest prázden*.

Také sloveso *esse* bylo původně jen zcela významu reálního (verbum existentiae), nyní má tento význam jen dílem, na př. *Bůh jest, bude vojna*, dílem však skleslo na sloveso pomocné, sponu.

Je tedy základní tvar našich vět oznamovacích jeden, totiž SP , neboť v něm jest obsažen i typus $S < P$.

4. Vedle vět oznamovacích jsou ještě věty jiné, zejména rozkazovací a tázací; jimi vyslovuje se nikoli soud, nýbrž rozkaz a otázka. Ale věty ty dílem od svého počátku jsou podle obrazce SP , dílem jsou do něho časem pojaty a vtištěny (appercepovány) a mají tedy v pojetí našem rovněž podobu SP .

Vzorec SP je tedy obrazec vět našich všelikých.

5. Definice věty v tomto smyslu širším měla by býti taková, aby platila i pro věty oznamovací, i pro rozkazovací, i pro tázací. Definici takovou sestaviti není snad nemožno, ale zajisté nesnadno, a zde není nám jí třeba.

Poznam. Pokusy o takovou definici, hledící ovšem také k jiným stránkám věty, uvozuje Brugm. Kz. Gramm., § 856; mezi nimi je také tento, od Dittricha: »Ein Satz ist eine modulatorisch abgeschlossene Lautung, wodurch der Hörende veranlasst wird, eine vom Sprechenden als richtig anerkennbare, relativ abgeschlossene apperzeptive (beziehende) Gliederung eines Bedeutungstatbestandes zu versuchen.«

6. Některé věty mají jen přísudek a nikoli též podmět. Na př.: *prší; blýská se; uhodilo; napadlo sněhu* a j. Věty takové jmenují se *bezpodmělé*. Více o nich viz v § 20 sl.

Naproti tomu klade a vyslovuje se přísudek ve větě každé; bez přísudku není věta žádná, kladení a vyslovení přísudku je při větě vlastností podstatnou.

4. 1. „*Slunce vychází*“ je výraz slovy učiněný, a „*starý hřích*“ též. Ale jsou to výrazy rozdílné: „*slunce vychází*“ je věta, je výraz větný, — a „*starý hřích*“ není věta, nýbrž výraz slovný (nevětný).

2. Výraz slovný (nevětný) rozeznáváme:

jednoduchý nebo holý, který jen jedno slovo obsahuje, na př. *slunce; hřích; činí*; — a výraz

složitý nebo rozvitý, který ze dvou nebo více slov je složen, na př. *jasné slunce; náš starý hřích; činiti novou hanbu*.

Předložka se svým pádem a sloveso se zvrtným zájmenem se pokládají se za výrazy jednoduché. Na př. *na - poli; směji - se*.

5. Ve výraze rozvitém rozeznáváme opět člen základní a člen nebo členy rozvíjecí. Obojí mohou být výrazy holé nebo rozvité.

Na příklad: v rozvitém výraze *starý hřích* je *hřích* člen základní a *starý* člen rozvíjecí, a oba jsou výrazy holé; — v rozvitém výraze *hlavní město království Českého* je *hlavní město* člen základní a *království Českého* člen rozvíjecí, a oba jsou výrazy rozvité.

6. Úkolem výrazů rozvíjecích jest, omeziti a určiti význam slov a výrazů základních tak, jak toho je potřebí.

Myslím na př. na Prahu a chci o ní říci, že je hlavním městem království Českého. Tu by nebylo dosti, abych řekl: „Praha je město“, poněvadž slovo „město“ má význam mnohem širší, než který chci vysloviti. Abych tento žádaný a náležitý význam dostal, přidávám ke slovu „město“ výrazy rozvíjecí „hlavní“ a „království Českého“; jimi omezují široký význam slova „město“ a dostávám význam, jehož potřebuji: *hlavní město království Českého*.

Jiný příklad. Chci říci, že lakomec stále žádá peněz. Tu by opět nebylo dosti, abych řekl: „lakomec žádá“, poněvadž slovo „žádá“ má význam mnohem širší, než který chci vysloviti; proto přidávám k němu výrazy rozvíjecí „peněz“ a „stále“; jimi omezují široký význam slova „žádati“ a dostávám význam, jehož potřebuji: *žádati stále peněz*.

A tak děje se vždycky; výrazy rozvíjecími omezuje se a určuje se význam slov a výrazů základních tak, jak toho je kdy potřebí, — omezovati a určovati takto význam slov a výrazů základních jest úkolem výrazů rozvíjecích.

7. Věty, jejichžto podmět i přísudek jsou výrazy jednoduché, slovy holé. Na př. *slunce vychází* (podmět *slunce*, přísudek *vychází*, oboje výraz jednoduchý).

Za holé věty pokládají se také věty, které mají v přísudku sloveso *jsem (nejsem), jsi* atd. s nějakým slovem doplňovacím. Na př.: *Bůh jest věčný; ty jsi řekl; (já) jsem po - nemoci* atp. Sloveso *jsem, jsi* atd. v těchto větách nazývá se *sponou* (copula). Srov. § 29 č. 3.

Naproti větám holým jsou věty rozvité (n. rozšířené) t. j. takové, kde buď podmět nebo přísudek nebo oba tyto členové věty vyjádření jsou výrazy složitými. Na př.: *slova boží* nepominou (podmět „*slova boží*“, výraz složitý); *lež má krátké nohy* (přísudek „*má krátké nohy*“, výraz složitý); *starý hřích činí novou hanbu* (podmět „*starý hřích*“, přísudek „*činí novou hanbu*“, oboje výraz složitý).

8. V složitém výrazu podmětovém i přísudkovém rozeznáváme podmět a přísudek holý a části jejich rozvíjecí. Na př. ve větě *starý hřích činí novou hanbu* jsou výrazy *hřích* a *činí* holý podmět a holý přísudek, výrazy pak *starý* a *novou hanbu* jsou části rozvíjecí.

Části rozvíjecí ve větě jsou:

- a) předmět (objekt), na př. jezdec bodá *koně*, — pohané slouží *modlám*, — lakomec žádá *peněz*;
- b) přívlastek (attribut), na př.: *starý* hřích činí *novou* hanbu;
- c) příslovečné určení (adverbiale), na př.: chudému je *vsude* zle, — nemoc *na koni* přijíždí a *pěšky* odchází;
- d) doplněk, na př.: chlapec chodí *bos*, — Jidáš stal se *zrádce*.

Holý podmět a holý přísudek jsou větné členy hlavní, — části rozvíjecí předmět, přívlastek, příslovečné určení a doplněk jsou členy vedlejší.

Rozvíjecí tyto výrazy vyskytují se jednak při slovesích, jednak při výrazích druhu jiného.

9. Rozvíjecí výrazy při slovesích.

1. Slovesa jsou vesměs významu dějového; na př. ve slovese *žádati* jest význam dějový „žádání“.

Děj — na př. *žádání* — může býti rozmanitý; a to

- a) jednak podle své stránky věcné (podstatné, kvalitativní), neboť věcně (podstatně) jiné jest na př. *žádati rady*, — jiné *žádati pokoje*, — jiné *žádati peněz* atd.; a
- b) jednak podle své stránky mimověcné (mimopodstatné), neboť mohou žádati něčeho (na př. pokoje) na rozličných místech, v rozličných dobách, rozličnými způsoby, z rozličných příčin atd.

Pro rozmanitá tato »žádání« nestáčí jediné sloveso „*žádati*“. Abych si opatřil výrazy, jichž potřebuji pro »žádání« rozmanité a několikeré, přidávám k slovesu „*žádati*“ výrazy rozvíjecí a dostávám významy, kterých potřebuji, dostávám na př. význam „*žádati snažně pokoje*“, význam „*žádati stále peněz*“ atd.

Podobně děj „*státí se*“ jest rozmanitý podle stránky věcné (neboť věcně jiné jest na př. *státí se boháčem*, jiné *státí se žebrákem* atd.) a podle stránky mimověcné (neboť státí se něčím, na př. boháčem, může někdo doma anebo v cizině, rychle anebo znenáhla, lehce anebo

těžce atd.); maje rozmanité tyto děje náležitě vyjádřiti, skládám sloveso *státí se* s náležitými výrazy rozvíjecími.

2. Výraz rozvíjecí, jímž se omezuje a určuje dějový význam slovesa na stránce své věčné, jest jednak předmět, jednak doplněk.

Předmět patří a táhne se jen ke slovesu a je slovným vyjádřením toho, na koho nebo nač děj slovesný přechází, koho nebo co děj slovesný zasahuje, anebo ke komu nebo čemu děj slovesný vztahujeme. Na př.: jezdec bodá *koně* (bodati koně); lakomec žádá *peněz* (žádati peněz); pohané slouží *modlám* (sloužiti modlám).

Doplněk patří též ke slovesu, ale při tom spolu se táhne ku podmětu nebo ku předmětu jeho. Na př.: chlapec chodí *bos* (chlapec bos, doplněk *bos* táhne se ku podmětu); jím *rád* ovoce (já rád); Jidáš stal se *zrádcem* (Jidáš zrádce); ctnost činí člověka *vzácná*, nebo *vzácného*, nebo *vzácným* (člověka vzácná, doplněk *vzácná* n. *vzácného* n. *vzácným* táhne se ku předmětu); Čechové zvolili sv. Vojtěcha *biskupem* (Vojtěcha biskupem); šaty mám nové, chci je míti dlouho *nové a celé*; v těch šatech nechodil jsem dlouho *v celých* (v šatech v celých, doplněk *v celých* táhne se ku jménu podstatnému, jež je v příslovečném určení *v šatech*).

3. Výraz rozvíjecí, jímž se omezuje a určuje význam slovesa na stránce mimověčné, slove příslovečné určení. Na př.: chudému je *všude* zle; — sv. Vojtěch zvolen jest biskupem *po smrti Dětmarově*; — žádám *snažně* pokoje; — *pro pravdu* se lidé nejvíce hněvají.

Určením tímto omezuje a určuje se význam slovesa zejména co do místa, času, způsobu (vztahu a míry) a přičinnosti.

4. Slovesa, která mají potřebu omezení a určení předmětem na stránce své věčné (kvalitativní), jmenují se *předmětná* (verba obiectiva), na př. *dáti*, *žádati*, slovesa pak, která takové potřeby nemají, *podmětná* (verba subiectiva), na př. *spáti*, *ležeti*; viz v § 32 č. 3.

10. Rozvíjecí výrazy při jménech podstatných.

1. Jméno podstatné určuje se přívlastkem; na př. *zelený* strom, *starý* hřích atp.

2. Jména podstatná mohou mívati při sobě také doplněk, na př. zvolení *biskupem* (= za biskupa); — nebo předmět, na př. žádost *peněz*, stvořitel *světa*; — nebo příslovečné určení, na př. procházka *lesem*, cesta *do Říma*, obilí *od loňska*; — avšak tyto rozvíjecí výrazy, jsouce při jméně podstatném, berou na sebe zároveň povahu přívlastku, stávají se přívlastky.

11. Rozvíjecí výrazy při jménech přídavných.

Jméno přídavné určuje se

1. předmětem, na př.: žádostivý *peněz*, — příznivý *někomu*;

2. doplňkem, na př. chlapec chodí *bos*, — mor zvaný *hlíza*;

3. příslovečným určením, na př.: *velmi* žádostivý, — *na polo mrtvý* atp.

12. Rozvíjecí výrazy při příslovcích.

Príslovce a výraz příslovečný vůbec určují se opět určením příslovečným; na př.: *skoro* dobře, — *blízko* u Prahy, — *tři míle* za Prahou, — *včera odpoledne po třetí hodině*.

13. Hledajíce ve větách daných, co je jakým členem věty, činíme to otázkami.

Podmět nalézáme, když se tážeme, *kdo* (nebo *co*) koná to, nebo *kdo* je v tom stavu nebo té vlastnosti, jak věta vyslovuje. Na př. při větě „*Tomáš ze Štítného byl český mudrc a složil pro své dítky knihy šestery o obecných věcech křesťanských*“ tážeme se na podmět: *kdo* byl český mudrc a složil knihy šestery...? Odpověď (a v ní podmět): *Tomáš ze Štítného!*

Přísudek nalézáme, když se tážeme, co podmět věty *koná*, nebo *co se mu děje*, nebo *co se o něm ve větě vyslovuje*. V příkladě našem: *co jest, co se vyslovuje* o Tomáši ze Štítného? Odpověď (přísudek): *byl český mudrc a složil knihy šestery...!*

Předmět nalézáme, když se tážeme otázkou sestrojenou z podmětu a slovesa věty dané a z příslušného zájmena tázacího *koho, co? koho, čeho? komu, čemu? kým, čím?*... V příkladě našem: *co* složil Tomáš ze Štítného? Odpověď (předmět): *knihy šestery...!*

Příslovečné určení nalézáme, když se tážeme otázkou sestrojenou z podmětu a slovesa věty dané a z příslušného tázacího výrazu příslovečného. V příkladě hořejším prvním: *pro koho (proč)* složil Štítný knihy šestery...? Odpověď (příslovečné určení): *pro své dítky!*

Přívlastek nalézáme otázkou složenou z tázacího slova *jaký? který? čím?*... a příslušného jména podstatného. V příkladě našem: *který* Tomáš? Odpověď (přívlastek): *ze Štítného!* — *Jaké* knihy? Odpovědi dvě (přívlastky dva): 1. *šestery* 2. *o obecných věcech křesťanských*.

Doplňek nalézáme, když se tážeme otázkou sestrojenou z podmětu (po případě též z předmětu) a slovesa věty dané a ze slova tázacího *jaký, jak (= jaký), kdo* n. *co (= jaký), čím (= jakým)*. V příkladě našem: *kdo, co (= jakým, čím)* byl Tomáš ze Štítného? Odpověď (doplňek): *český mudrc!* Ve větě „*chlapec chodí bos*“ otázkou: *jak (= jaký)* chodí chlapec? — *bos!* Ve větě „*ctnost činí člověka vzácna (= vzácného, vzácným)*“ otázkou: *jakého* (n. *jakým, čím*) činí ctnost člověka? — *vzácná (vzácného, vzácným)!*

Otázky, jimiž hledáme doplňek a přívlastek, jsou podobné, poněvadž také doplňek a přívlastek jsou si podobny; rozdíl mezi oběma jest, že

přívlastek se spojuje se svým podstatným jiněm bezprostředně, kdežto doplněk ku podmětu, po případě ku předmětu nebo ke jménu neb zájmenu v určení příslovečném se připojuje prostřednictvím slovesa. Na př. *bosý chlapec* a *chlapec chodí bos*; — *vzácného člověka* a *ctnost člověka činí vzácného*.

Poznam. 1. Otázkami těmito nalézáme většinou bezpečně a určitě, jakého druhu který člen věty jest. Ale někdy může bývat i bývá přece výklad rozdílný, — a příčina toho je v rozdílném pojmání t. j. v tom, že témuž výrazu rozdílně rozumíme a rozdílný význam přikládáme. O případech takových je řeč doleji na několika místech (na př. v § 42 pozn. a j.).

2. Týž výraz může míti v rozličných větách význam rozličný a býti členem druhů rozličných. Na př. ve větách

- a) „dávají *na školu* novou střechu“,
- b) „sbírají se příspěvky *na školu*“,
- c) „pamatujeme *na školu*“,
- d) „peníze *na školu* sešly se z dobrovolných příspěvků“,
- e) „tyto peníze jsou *na školu*“

je všude výraz týž „*na školu*“; ve větě a) je příslovečným určením místa (dávají novou střechu *kam?*), v b) je příslovečným určením příčinnosti (účelu, sbírají se příspěvky *nač?* = *k jakému účelu?*), v c) předmětem (pamatujeme *na co?* = *co?*), v d) přívlastkem (*jaké* peníze sešly se?), v e) doplňkem (*nač* jsou = *jaké* jsou tyto peníze?).

14. Rozeznáváme:

- a) věty jednoduché, na př.: *chudoba cti netratí; křivý svědek nebude živ do roka*; a
- b) souvětí neb složeniny větné (n. věty složené), na př.: *lékař léčí, Bůh uzdravuje; kdo křivě svědčí, nebude živ do roka; co nás mrzí, to se nás drží, a co jest mile nám, to nechce k nám; přijde čas, že se zeptá zima, cos dělal v létě*.

15. Dále rozeznáváme věty hlavní a věty vedlejší.

- a) Věta hlavní nebo samostatná jest, která sama o sobě smysl plný vyjadřuje (nebo vyjadřovati může).
- b) Věta vedlejší jest, která nedává o sobě smyslu plného a zastupuje některý člen vět jiných; na př. *kdo křivě svědčí, nebude živ do roka*“ (věta „*kdo křivě svědčí*“ nedává smyslu plného a zastupuje podmět věty „*nebude živ do roka*“).

Věta vedlejší slove proto též věta podrízená; naproti ní jest věta řídící ta, k níž ona jako člen přináleží. V příkladě právě uvedeném jest tedy věta řídící „*nebude živ do roka*“.

Věta řídicí může sama býti opět podřizena větě jiné. Na př. v souvětí „*přijde čas, že se zeptá zima, cos dělal v létě*“ jest věta druhá větou řídicí vzhledem k větě třetí, ale spolu podřizena větě první.

Více o větách vedlejších viz v § 83—92.

16. Krom toho rozeznáváme ještě podle způsobu, v jakém obsahu věty je vysloven:

1. věty způsobu oznamovacího nebo věty oznamovací (indikativní), na př.: *přítel poskytl mi pomoci*;

2. věty tázací (interrogativní), na př.: *poskytl mi přítel pomoci?*

3. věty podmiňovací (kondicionální), na př.: *přítel by mi poskytl pomoci*, — mezi nimi též přáčí (optativní), na př.: *kéž by mi přítel poskytl pomoci!*

4. věty rozkazovací (imperativní), na př.: *příteli, poskytni mi pomoci!*

Více o větách těchto viz § 65—72.

Poznam. Ve výkladech následujících, kde není jinak udáno, máme na zřeteli především větu hlavní (samostatnou) oznamovací.

17. Věty „*přítel poskytl mi pomoci*“, „*poskytl mi přítel pomoci?*“ atp. jsou kladné (positivní); naproti nim jsou věty „*přítel neposkytl mi pomoci*“, „*neposkytl mi přítel pomoci?*“ atd. záporné (negativní).

A. Věta jednoduchá.

18. 1. Věta jednoduchá je věta, jejíž všichni členové jsou prosté výrazy slovné a tedy žádný člen sám není výrazem větným. Na př.: *chudoba cti netratí; křivý svědek nebude živ do roka.*

Větou jednoduchou jest tedy také věta „*náš soused prodal dům i pole*“; je v ni ovšem předmět dvoučlenný (*dům i pole*), ale žádný člen její není výraz větný. Naproti tomu věta „*náš soused prodal dům, ale pole neprodal*“ pokládá se za větu složenou. Viz o tom v § 80.

2. Členové, kteří ve větě jednoduché se vyskytují, jsou: podmět, přísudek, předmět, příslovečné určení, přívlastek a doplněk.

O podmětě.

19. 1. Podmět je slovné vyjádření toho, *kdo* (nebo *co*) koná ten skutek, nebo jeví ten děj, nebo je v tom stavu, nebo je té vlastnosti, jak se ve větě vyslovuje (viz § 3 č. 1). Na př.: *jezdec bodá koně*; — *zlato se leskne*; — *lež má krátké nohy*; — *pravda* jest dítě boží; — *Jidáš* stal se zrádcem.

2. Hledající podmět tážeme se otázkou sestrojenou z tázacího *kdo?* nebo *co?* a přísudku věty dané (viz § 13). Na př. (při poslední z vět uvedených): *kdo* stal se zrádcem? Odpověď (podmět): *Jidáš!*

3. Podmět může býti výraz holý, na př.: *orel* letí; — nebo rozvitý, na př.: *zlatý orel* všude doletí.

4. Podmětem holým bývá zpravidla slovo sklonné, tedy jméno podstatné, nebo přídavné, nebo číslovka, nebo zájmeno. Na př.: *život* je krátký; — *tonoucí* i břítvy se chápe; — *nikdo* nás nenajal.

Někdy jest podmětem holým slovo nesklonné; to však, jsouc v platnosti podmětu, běře na sebe povahu jména podstatného, stává se slovem zpodstatnělým. Bývá to:

infinitiv, na př. *bohatnouti* není hřích; i pěkně *lháti* je hřích; *slíbiti* a *dáti* jest dvoji; —

nebo slovo nesklonné jiné, na př.: *ale* je spojka; *y* je samohláska tvrdá; lepší jedno *dnes* než dvoje *zejtra*; *darmodej* umřel, *kupsobě* nastal; vem to *nešť!* Us. ob.

Ve větě „lepší je *chvála-Bohu* než *dá-li-pán-Bůh*“ jest podmětem výraz „*chvála-Bohu*“ a vedle něho „*dá-li-pán-Bůh*“. Ve výrazech těch a takových jsou ovšem sklonná slova jednotlivá (*chvála*, *Bůh*, *pán*); ale jejich celky („*chvála-Bohu*“ ...) jsou nesklonné.

V nářečí hanáckém běře se za podmět předložkový výraz „*u Nepustilů*“, „*u Sošků*“ atp., znamenající buď všechny obyvatele domu nebo jen hospodáře. Na př.: bévajó to *o Nepustilu*? (=Nepustilovi, Nepustil) BartD. 2, 287; kde pak só zde *ho Daňku*? tamt. 2, 288; *ho kováru* nésó doma tamt.; *ho chalópskéch* nésó doma, só na polo tamt.; tam dó *o Langu* (= soused Lang) tamt.; *ho stréčka* Jakoba bele vozet seno (= strýček Jakub vozil seno) tamt.

5. Podmět je vždy v nominativě. Na př.: *život* je krátký; *tonoucí* i břítvy se chápe.

Za nominativ běře se také podmět, který sám sebou je slovo nesklonné, na př. ve větě: „*ale* je spojka“. Slovo „*ale*“ je nesklonné a nemá tedy také nominativu ve smyslu tvaroslovném, — v příkladě našem však je pojato za podmět a tím. pojetím jest učiněno slovem zpodstatnělým a zároveň nominativem ve smyslu syntaktickém.

6. Podmět bývá nevyjádřen, ale rozumí se.

Podmětem nevyjádřeným bývá zájmeno osobní, které se rozumí ze slovesa určitého. Na př.: Řekl jsem (— *já!*). Řekl jsi (— *ty!*). Řekli (— *oni!*).

Podmětem nevyjádřeným bývá dále slovo jiné, které se rozumí z celku a ze souvislosti. Na př.: blažení jsou čistého srdce (t. *lidé*); Velflovi a ot Kamene sé s Mišňany slichu DalJ. 103 (t. j. *členové rodu*, který se nazýval „ot Kamene“); Novotných prodali zahradu; z cihel stavějí domy (t. *lidé*); povídají (t. *lidé*); stál, jako by ho přimrazil (t. *někdo*).

7. Podmětův jest někdy ke společnému přísudku několik. Na př.: *ctnost a pokora* nemá místa u dvora; *štěstí a neštěstí* sousedy sobě jsou; *Krakov, Lvov a Varšava* jsou přední města polská. Srov. § 80.

8. Podmět bývá před svou větou, a v ní pak nahrazuje se zájmenem ukazovacím. Na př.: *Jozef, ten rád chodí do školy, ale Janek, ten radši za kravama* BartD. 1, 161; *stařenka, ti pořád přadú* tamt.

Věty bezpodměté.

20. 1. Jsou věty, ve kterých podmět ničím není vysloven nebo naznačen, aniž ze souvislosti řeči se vyrozumívá; a ani v myšlenkách těmito větami vyjádřených podmětu žádného není. Věty takové zovou se větami bezpodmětými. Na př.: *prší*; — *ubývá dne*; — *proti věku není léku*.

2. Věty bezpodměté vyslovují jen *P* a nikoli též *S*. Proč nevyslovují *S*? Proto, že

S buď není známo, na př. ve větách: *prší* (kdo? — nevím); *hoří*, — nebo že nedbám o to, abych vyjádřil *S*, na př.: *uhodilo*; *u nás hořelo*; *povídá se, že bude vojna*.

3. Věty bezpodměté se dlouho vykládaly tak, že slovesa v těchto a takových větách jsou neosobná (verba impersonalia), že však grammatická osoba neboli podmět jejich vždy odněkud se vyrozumívá a doplňuje. Na př. v řečt. *ὕει, βροῦσι, ἀστράπτει* — totiž *Zeús*; v lat. *ítur* — totiž *iter, fletur* — totiž *fletus, pluit* — totiž *pluvia*.

K. W. Heyse podotkl v díle *System der Sprachw.* 401, že by se ne o neosobných, ale o bezpodmětých slovesích mluvíti mělo.

Soustavně provedl nauku o větách bezpodmětých *Miklosich* v *Denkschr. d. Kais. Akademie d. W.* XIV (nové vydání r. 1883) a ve své syntaxi. Jeho výkladu se zde držíme.

4. České práce o větách bezpodmětých jsou dvě: od Fr. X. *Procházky* v *Lfil.* 1895, 190 sl. a od B. *Vyskočila* tamt. 1906, 262 sl.

Přehled vět bezpodmětých.

21. Případy, kde forma bezpodmětá je oblíbena, jsou mnohé; pro přehled dělíme je (celkem podle Miklosiche) na sedmero tříd.

Třída I.

Jádrem přísudku je sloveso činné znamenající jsoucnost.

1. Věc, jejíž jsoucnost se vyslovuje, je v akk. nebo v gen. partitivním nebo v gen. záporovém. Tu rozeznávají jest věty *a*) kladné, *b*) záporné a při tom, je-li jsoucnost vyslovena slovesem *a*) *býti*, *β*) jiným, na př. *státi, stávatí*.

Doklady tomu.

Ad a) a): *bylo tam hromadu n. sílu lidí Us.; jest, bylo nás šest Us.; jest zde trochu vody, soli, uhlí Us.; je na tom trochu pravdy Us.; nevíte, bude-li vás tu ještě Us.; už je toho jen kapku BartRuk. 49; není vás tu ani polovicu ani třetinu BartD. 1, 179; tohož veselé dotud by, jeliž všecka ta noc sjide AlxB. 5, 39; již dvě neděle tomu jest ŽerKat. 113; okolo stolicě bieše čtrmezdcietma stolic Koř. Zjev. 4, 4. Srovn. v § 147 č. 11 b.*

Ad a) β): *zůstalo kopu vajec Us.; dokudž stává které krávy NRada 1266; doniž mu ruky stávalo jeho (a mohla mečem hýbati) Ol. 2. Reg. 23, 10; stane-li jich (dědicův = budou-li kteří) VšehK. 211^a; kdo ví, stane-li tě do večera Kom. M. 355; leží ho (města) skuoro polovici v moři Lobk. 58^b.*

Ad b) α): *proti věku není léku (přísl.); komu není rady, tomu není pomoci (přísl.); není službičky, aby v ní nebylo partičky (přísl.); není šprochu, aby v něm nebylo pravdy trochu (přísl.; akk. místo gen. pro rým); nebylo místa Us.; nebude času Us.; až nás tu nebude Us.; kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče BartRuk. 10; ujel pryč, když mne doma nebylo tamt.; v ten čas budieše bez něho, by nebylo otce jeho AlxV. 1632; nám toho obyčejě není, by atd. Pass. 352; jehož (království nebeského) před přijitím Kristovým žádnému hříšnému býti nemohlo Kruml. 32^b; zda dnes není žni pšeničné Ol. 1. Reg. 12, 17; nebylo jim nůzě prodávati sedění svých non sunt compulsi vendere possessiones tamt. Gen. 47, 22; když krále v zemi není VšehK. 261^b; nebude-li kterého jednoho z těch tři osobně u desk tamt. 140^a.*

Ad b) β): *neostane kamene na kameni; aby o to žádných nesnázi neuzniklo VšehK. 57^a; žádného domu celého nezůstalo Vel. Z. 11; aby se žádnýho tkadlce na panství nenacházelo, kterej by ubrusy dělati uměl, tomu já nehrubě věřim ŽerKat. 278; nechť se pozor dá, aby skrze to (nepořádné vedení rejstříků) nějakých zmatků nepocházelo tamt. 243.*

2. Věc, jejíž jsoucnost se vyslovuje, je do plňk e m. Na př.:

jest, není mi do smíchu Us.; bylo k večerou Us.; jí (ženě) bě ne do veselé Jid. 152; kdež ti nebude do smiecha AlxV. 1365; žet jmu nebieše do smiechu Hrad. 141^b; již mi nebude do spánie tamt.; nebylo by jmu do spánie AlxV. 2448.

22. Třída II.

Jádrem přísudku je sloveso *býti* s infinitivem vyslovující možnost, nutnost. Někdy bývá sloveso *býti* vynecháno. Doklady tomu:

jest viděti, slyšeti Us.; co dělati? Us.;

nejednu pohanskú paní bieše viděti slziece Kat. v. 3256; však jest smrti neutéci Vit. 34^a; kterak bych nemněl toho, by mi tak skoro bylo umřieti Kruml. 339^a; mněl jest s toho světa sníti Hrad. 19^a; když bieše

Ježiúševi *javu býti* tamt. 75^a; v rově *by naléztí* mannu ApŠ. 39; když *budieše* na vojnu *jeti* Dal. 84; více mi vás *jest neviděti* DalH. 30; rač nem to zjěviti, zač nem *jest* tu mast *jmieti* Mast. 356;

co mi *učiniti* Hrad. 124^a; (mnichům) *býti* bez svého sbožie tamt. 106^a.

23. Třída III.

Jádrem přísudku je sloveso činné znamenající přibývání, ubývání. Na př.:

přibývá vody Us.; *ubývá dne* Us.; v starosti *rozumu a paměti uchází* Br. Z. 14.

24. Třída IV.

1. Jádrem přísudku je sloveso zvrátané (významem však trpné). Na př.:

praví se; povídá se; vypravuje se; říká se; pije se; jí se; srpem se žne; kosou se seká; nedostává se chleba, peněz, lidí Us.;

když *by se* přieliš nešlechetně živo *nebylo*, žádných by práv potřebie nebylo VšehK. 187^a; nechť *se dá* pozor, aby skrze to (nepořádné vedení rejstříků) nějakých zmatků nepocházelo ŽerKat. 243.

2. Ve větách těchto bývá vyjádřen příslušný logický podmět dativem a příslušný logický předmět akkusativem nebo partitivním genitivem. Na př.:

zachtělo se *mi masa* (t. j. *já* jsem zachtěl *masa*) Us.; zzelelo se *matce milých dítek* Erben; zdá se *mi*; stýská se *mi*; chce, nechce se *mi* Us.;

zžádalo se *jemu vtry křestanské* Pass. 362; (aby se) i *jednéj škody* nestalo Kat. v. 3372; *toho* se potom pro mor nestalo Let. 1048; když se *jest toho* nestalo ŽerKat. 239; od mrazu škoda nemalá *jest*, tak že *skrovný ourody* se očekává tamt. 243; *chleba* se nedostává Ol. 1. Reg. 9, 7; *ničehož mi* se nedostane ŽWittb. 8, 5; *ničehož mi* se nedostane ŽPod. tamt.; dřeve s' *mi jie* (masti) byl dal mnoho, až se *jie mnohým* nedostalo Mast. 197.

3. Význam trpný není znamenati, když reflexivem vyslovuje se děj přírodní (v přírodě i u člověka). Na př.: *blýská se, šeríl se, svítá se, rozednívá se* Us.

25. Třída V.

1. Jádrem přísudku je sloveso trpné. Na př.:

pamatováno bude na tebe Us.;

prošeno mne i mého otce Hrad. 128^a; *bude se* zlému diáblu *posmieváno, že...* ŠtítPař. 43^b; *zúfáno jest* do něho desperatus est Ol. 2. Reg. 12, 15; má k němu *hledieno býti* VšehK. 258^b; *nebylo-li* by žádné pokuty *nalezeno* tamt. 202^b; tomu se v dědiny jeho má *uvázáno býti* tamt. 11^b.

2. Příslušný logický předmět bývá vyjádřen akkusativem nebo partitivním genitivem; na př.:

žádného díla nebude děláno v těch dnech Br. M. 365; za sedm dní nebude nalezeno *kvasu* v domích vašich Br. tamt.

26. Třída VI.

Jádrem přísudku je jiné sloveso činné než v I—V. Na př.:

jde mi o život Us.; *bolí* mě v kříži Us.; *prší*, *poprchává*, *mrzne*, *hřmí*, *taje* Us.; *zebe* mě Us.; z čista jasna *uhodilo* Us.; po ulici (v Jerusalemě) *nejde* človíčka Neruda Ciz. 116; náměstí je pusté, ani človíčka *nekráčí* kolem zahrady tamt. 188; polovici nás *nespalo* BartRuk. 49;

ten úterý *vyhořalo* Mýta polovici Let. 837; *sešlo jest* těch sedm zbitých ceciderunt Ol. 2. Reg. 21, 9; *vsýpáše* se v ňe (v moře, ve svatyni) tři tisíce měřic tamt. 2. Par. 4, 5 (vešlo se do něho); na stolicích čtyřmezcieta starcův *sedieše* Koř. Zjev. 4, 4; vařiž jej (louh), až ho polovici *uvře* LékB. 48^b; nikdy by konec sauduom nalezen býti nemohl, než *šlo by* v nekonečnost nesčíslni VšekK. 124^b.

27. Třída VII.

1. Jádrem přísudku je výraz jmenný (substantivum nebo adjektivum nebo adverbium). Na př.:

je (bylo by) *škoda* času, peněz Us.; je (bylo) po něm *veta* Us.; bylo by *hřích* jemu ublížití Us. (BartRuk. 37); bylo ještě *tma*, bylo *večer*, bylo *poledne*, bylo *zima* Us.; všude *plno* prachu, písku Us.; je mi *dobře*, *zle* Us.

Ve větách *bylo škoda*, *bylo tma*, *bylo zima* nejsou slova *škoda*, *tma*, *zima* podměty, nýbrž nominativy skleslé ve význam příslovečný; kdyby to byly podměty, zněly by tytéž věty: *byla* (nikoli *bylo*) *škoda*, *byla* *tma*, *byla* *zima*.

2. Příslušný logický podmět bývá v dativě neb akkusativě nebo někdy v genitivě, příslušný předmět pak v genitivě. Na př.:

je *mi ho* líto Us.; *škoda času a peněz* Us.; *toho mi* není třeba Us.; *tebe* hanba bude Suš. 252;

nebuď *tebe* po tom túha Kat. 3070; buď *toho bohu* žel Štit. M. 367; běda *mně tebe*, má krásu! Pass. 369.

28. 1. Věty bezpodměté časem se šíří a množí. Tak na př. stč. bylo: *táhněchu* vóz osm koní AlxH. 2, 7 — ně. je *táhlo*; toho času českých mniškův šest u polském lesu *sediechu* DalC. 37 — *sedělo*. Viz v § 245 č. 2.

V dialektech moravských bývá forma bezpodmětá, kde jazyk spisovný má formu podmětnou. Na př.:

ščuká se mi (= škytám) BartD. 1, 273; *ditátkovi sa kýchlo* tamt. 2, 336 (slov.); *to se mi nězpomni* (= nevzpomínám si, nemohu si vzpomenouti) tamt. 1, 127 (laš.).

Bývá to dále, zejména v nářečí valašském a lašském, tehdy, když je řeč o přírodních zjevích náhlých, tajemných, škodlivých, strašidelných. Na př.:

tak dva roky nám všecko *pozbíralo*, rolí kaméním *zanésto* a *příplavilo* BartD. 1, 178; byla velikúcná voda, *podmývalo* břehy tamt.; *házo* s tím lůžkem, *vyhodilo* ho ven tamt.; nemlúvil nic, enem nim *prato* tamt.; v peci *střelilo*, div peci *nerozhodilo* tamt.; fůra sa *zvalila*, chlapi z voza povyskakovali, a robku chuderu *zabito* tamt.; stromy *lámalo*, stavení *bořilo*, les *vyvrátilo*, pole *zkazilo* tamt. 2, 286 (zábr.).

2. Věty bezpodměté časem se ruší. Většina vět má podobu *SP* a tlak analogický mění formu bezpodmětou v podmětnou. Na př.:

je zde *trochu* vody = je zde *trocha* vody; (aby se) i *jednéj škody* nestalo Kat. v. 3372 = aby se *žádná škoda* nestala; *žádného díla* nebude děláno v těchto dnech Br. M. 365 = *žádné dílo* ...; vaříž jej (louh), až ho *polovici* uvře LékB. 48^b = se dvěma librama vody, až jie *třetina* uvře tamt. 184^a.

V jazyku starším bývá za bezpodměté *prší* podmětná věta *děšć prší* (*pršel*). Na př.:

děšć pršel na nás Lobk. 4^a; když děšć prší tamt. 46^b; v té krajině velmi říedko děšć prší tamt. 54^a a tak častěji v Lobk.

3. Vazba bezpodmětá se kazí: proniká nominativ za akkusativ (*genitiv*), ale nikoli jako podmět. Na př.:

hromada jich tu bylo BartRuk. 49; *veliká síla* lidu sešlo tamt.; za chvílku bylo zajiců *plná louka* tamt.

Slova *hromada*, *veliká síla*, *plná louka* nejsou podměty; o tom svědčí přísudky *bylo*, *sešlo*.

O přísudku.

29. 1. Přísudek je slovné vyjádření toho, co se ve větě o podmětu vyslovuje (viz § 3). Na př.: slunce *svítí*; každý *sobě štěstí kuje*.

Poznam. Místo »přísudku« říká se též »výrok«, ale název ten se nehodí; cítíme v něm význam, že by mohl spíše znamenati celou větu, nejen přísudek.

2. Hledajíce přísudek tážeme se otázkou, *co koná* podmět věty, nebo *co se mu děje*, nebo *co se* ve větě o něm *vyslovuje* (viz § 13). Tedy při větách právě uvedených: *co činí* slunce? Odpověď (přísudek): *svítí!* *Co činí* každý n. *co vyslovuje se* o každém, *že činí*? Odpověď (přísudek): *kuje sobě štěstí*, (každý) *sobě štěstí kuje*.

3. Přísudek může býti holý, na př.: slunce *svítí*; *Bůh jest*; — nebo rozvitý, na př.: slunce *svítí na spravedlivé i na nespravedlivé*; *Bůh jest stvořitel a zachovavatel všeho*.

Přísudkem holým je vždycky sloveso určité. Na př.: slunce *svítí*: Bůh *jest*.

Ve větách, které mají v přísudku sloveso *jsem* (nebo záporné *nejsem*) s nějakým slovem doplňovacím, bere se složený tento výraz za přísudek holý a sloveso *jsem* za sponu (viz § 7). Na př.: ty *jsi řekl*; Bůh *jest věčný*; otec *jest po-nemoci*; štěstí *není stálé*.

4. Přísudkův *jest* někdy ke společnému podmětu několik. Na př.: otec *šel* do města a *nakoupil* zboží; nemoc na koni *přijíždí* a pěšky *odchází*. Viz o tom v § 80.

30. Místo přísudkového slovesa náležitého bývá v jistých rčenicích slovo jiné; zejména

a) infinitiv, na př.: já *mtl* peníze, koupil bych ten dům Us.; já to *vědět* Us. a tak často, v. § 368 č. 5;

b) imperativ (místo žádaného indikativu), na př.: (čert) se okázal, chytil hospodského a *pod* s ním do pekla Kulda 2, 226; žebrák sa potem zebrau a *pod* g Ičinu BartD. 1, 351 (hodsl.); nerozmýšlal sa dlho, ale *hybaj* zabral sa do mesta Dobš. Pov. 201 (imperativ a verbum finitum); voľy ani *hni* nechtěly z místa BartD. 1, 214; voľal sem ho, ale on ani *hni* tamt.; dvacet měřic žita lup na vůz *odjed*, dal tamt. 2, 290; srov. § 360 č. 4;

c) interjekce buď obecná nebo z příhodného slovesa vytvořená; na př.: po večeři *fuk* do postele a po smrti *fuk* do hrobu (přísl.); *bác* ho Us.; lavice *prásk!* a všichni sletěli Us.; ptáček *frnk* z klece Us.; a před chalupou s koně *hop* a na chalupu *klop! klop! klop!* Erben (Zl. kolovr.); a on tu napřed *skok* a *skok*, a ona za ním, co jí krok Erben (Svat. košile);

pacholek dostal strach, *bác* s fojtem o zem a utikal pryč Kulda 1, 63; kobyła *hmat* ho (jablko) a sjedla tamt. 1, 69; jak to tatik řekl, Vojtišek *hop* z pod lužka tamt. 1, 126; kočka s hodinkami *škrk* ven tamt. 1, 134; kovář vzal kladivo a *břink břink břink* čerta třikrát za ucho tamt. 2, 53; zvířata zase *hupky* do hor pro zeliny tamt. 1, 110; zvířata *hopky* za kočárem do zámku t. 1, 110; lampa praskla a *btk* (zhasla) BartD. 1, 192; letěl po schodech a *brdúc* dolů tamt.; z ničeho nic tabula v okně *břink* tamt.; roba *džig* ho břetenem tamt.; vzal lopatu a *chláp* ho po zádoch tamt.; *křúp* hrcem o zeď tamt.; *ročh* sebú na ledě tamt.; zloděj *skók* a *škrk* ven tamt.; hospodář *chmát* měch a *smýk* s ním do kúla tamt.; chýt nožice a *šmig, šmig*, hned byl šátek na poťy tamt.;

(k paní, namlouvati si ji) přišel je ševčíček s špičatú nohú, paní hned *prásk* jim pod samú lavici Pis. XV. stol. ve Feif. LL. 702; *vrt* sem, *vrt* tam, všudy krušno ŠtitMus. 124^a; s neforemnou pannou *fuk* s ní do kláštera Lomn. Jg.; tobě z aust, a nám mimo uši *šaust* RokycKl.

175^b; jako oni židé, ješto klekali před Pánem Ježíšem: »Zdráv buď, mistře!« a vstana *třesk* ho v líce! tamt. 87^b.

Někdy bývá vedle sebe obé, interjekce i sloveso; na př.: švec *huk* na ně *udeřil* Kulda 1, 201.

31. Přísudek bývá částečně nevyjádřen; v. v § 137.

1. Zvláště často bývá vynecháno sponové sloveso *jsem* atd. Na př.: mladost radost, starost žalost; kolik hlav, tolik smyslů (přísl.); třeba, lze (m. třeba jest, lze jest); možno, nemožno a j.; já nevěděl; my to nevěděli (při zájm. osobním); nesl (m. nesl jest), nesli (m. nesli jsou).

Ve větách *já nevěděl*, *nesl* atpod. participium vzalo na sebe význam slovesa finitního.

Podobně jména *třeba*, *lze* atd. nabývají povahy slovesa finitního; tím vysvětluje se vznik tvaru *lzele* za časů Jungmannových.

2. Vynecháno bývá jiné sloveso, na př.:

my o vlku a vlk za humny; straka ze kře a dvě v keř; komu pánbůh, tomu všichni svatí (přísl.); raděj rozumem než sochorem ČMudr. 203; kam vítr, tam pláště tamt. 43 a tak často v příslovích.

3. Vynecháno bývá sloveso po výrazech relativních, když by tu mělo býti to sloveso, které jest nebo se rozumí ve větě řídicí. Na př.:

jedl bych, ale nemám *co* Us.; pláče a nemá *proč* Us.; koupil bych si knihu, ale nemám *zač* Us.; sedl bych si, kdybych měl *kam* Us.; sedni si, máš-li *kde* Us.; přijdu, až bude *kdy* Us.;

bych měl *kda*, pozval bych tebe, si non essem occupatus BohDial. 350.

O předměť.

32. 1. Předmět při slovese je slovné vyjádření toho, na koho nebo nač děj slovesný přechází, koho nebo co děj slovesný zasahuje, anebo ke komu nebo k čemu děj slovesný vztahujeme (viz § 9 č. 2). Na př.: jezdec bodá *koně* (bodati koně, = bodání přechází na koně, kůň je jeho předmětem); učitel chválí *žáka* (chváliti žáka); pán poroučí *služebníkovi* (poroučeti služebníkovi); lakomec žádá *peněz*; vítr hýbe *stromem*; mluví se *o vojně*; okolo močidla (= louže) chodě neujdeš *nádchy* (ujiti nádchy, = ujiti vztahujeme k nádše).

2. Hledajíce předmět, tážeme se otázkou sestrojenou z podmětu a slovesa věty dané a tázacího zájmena *koho* neb *co?* *koho*, *čeho?* — *komu* ...? — *kým* ...? — *na koho* ...? *o kom* ...? atd. (viz § 13). Na př.: *Koho* bodá jezdec? *koně!* — *O čem* se mluví? *o vojně!*

3. Slovesa, která při sobě předmět mají, slovou předmětná (verba obiectiva); na př.: *bodati* (někoho), *žádati* (něčeho), *poroučeti* (někomu), *hýbati* (něčím) atd.

Naproti nim jsou slovesa podmětová (verba subiectiva), která předmětu nemají; na př.: *ležeti, státi, jíti, spáti, mlčeti* atd.

4. Kromě sloves bývá předmět také při jménech přídavných a podstatných.

a) Při jménech přídavných. Na př.: žádostivý *peněz*; jsem přízniv, věren, vděčen *někomu*; jsem dlužen *knihu, peníze*.

b) Při jménech podstatných. Na př.: žádost *peněz*; lakomství jest služba *modlám*.

Předmět při jméně podstatném má zároveň význam přivlastku (viz § 10 č. 2 a § 56).

Při jménech přídavných a podstatných bývá předmět jen tehdy, když toho významem jsou schopna.

Na př. jméno podstatné *žádost* a přídavné *žádostivý* mohou při sobě míti předmět *peněz*, poněvadž jsou významu podobného jako sloveso *žádati*; tedy „žádostivý *peněz*“, a „žádost *peněz*“ jako „žádati *peněz*“. Ve větě „jsem dlužen *knihu*“ je rčení „*jsem dlužen*“ významu dějového a děj jeho vztahujeme na předmět „*knihu*“, tedy „*jsem dlužen knihu*“.

Naproti tomu jména podstatná a přídavná *zelenost, zelený* atp. předmětu při sobě nikdy nemají, poněvadž toho významem svým nejsou schopna.

33. 1. Předmět může býti holý, na př. navštívil jsem *přítele*, — pohané slouží *modlám*, — nebo rozvitý, na př. navštívil jsem *nemocného přítele*, — pohané slouží *modlám němým a hluchým*.

2. Předmětem holým bývá slovo sklonné. Na př.: krejčí *šaty* šije; miluj svého *blíženšho*; sytý nevěří *hladovému*; čas vše mění; neznám *vás*. Jindy bývá předmětem holým výraz nesklonný. Zejména:

infinitiv, na př. chci *píti*, — slibuji *přijeti*, — jsem povinen pravdu *mluviti*; — nebo

výraz nesklonný jiný, na př.: závistivý vždy nějaké *ale* přičiní nebo *než* k chvále každého; dostal *hybaj*, dám ti *hybaj* BartD. 1, 217. Slovo takové bere se za jméno zpodstatnělé a někdy přijímá i koncovky skloňovací, na př.: pozdě *bycha* honíváme (*bycha* = akkusativ zpodstatnělého slova *bych*).

3. Někdy bývá předmětem výraz příslovečný. Na př.: koupil jsem *půl lokte sukna*; vypil jsem *sklenici vody*; prodal jsem *korec žita, mandel slámy*; štěstí má vždycky *nenávisťi dosti*; máme *málo chleba*; nemám *kdy*, nemám *kde*, nemám *proč*.

Ve větě „koupil jsem *půl lokte sukna*“ je předmět „*půl lokte sukna*“. V něm nelze bráti „*půl*“ za předmět holý a ostatek za části rozvíjecí, nýbrž předmětem jest tento výraz ve své celosti. Je to vlastně výraz příslovečný, příslovečné určení míry „*půl lokte*“, s genitivem celku (partitivním) „*sukna*“.

Vě větě „*koupil jsem . . .*“ má předmět vyjadřovati, *co to jest*, *co jsem koupil*; místo toho kladu tam vyjádření, *kolik toho jest*, *co jsem koupil*, a pravím: „*koupil jsem půl lokte sukna*“. Položil jsem tedy výraz příslovečný (s genitivem celku na něm závislým) na místo předmětu, a výraz tento zastupuje předmět, má platnost a povahu předmětu, stává se předmětem a jest to tedy předmět ve výraze příslovečném. Podobně ve větách: vypil jsem *sklenici vody*, — máme *málo chleba* atp.

Místo „*nemám času, kdy (ve kterém) bych (na př.) něco učinil*“, pravím krátce „*nemám kdy*“, t. j. místo předmětu „*času, kdy (ve kterém) . . .*“ kladu jen slovo „*kdy*“. Slovo toto je vztahné příslovce (= spojka). Položeno na místo předmětu bere na sebe platnost a povahu předmětu, stává se předmětem a jest to tedy předmět ve výraze příslovečném. Podobně ve větách „*nemám proč*“ atp.

Poznam. Někdy bývá nesnadno rozeznati, je-li výraz předmětem či příslovečným určením; viz o tom v § 49 č. 2.

34. Předmět sklonný bývá v akkusativě, genitivě, dativě, instrumentále, nebo v některém pádě předložkovém, anebo ve výraze příslovečném.

1. Předmět bývá v akkusativě

a) při mnohých slovesích. Na př.: jezdec bodá *koně*; staré zboží činí *novou šlechtu*; zlato *zlatníka* najde; činíš mi *křivdu*; mluvíš *pravdu*; každý *svou* hude. Slovesa taková slovou přechodná.

Ve větě „*bojuj ten dobrý boj vítry*“ je předmětem *ten dobrý boj vítry*. Není zde ovšem takové přecházení děje slovesného (bojovati boj), jako na př. ve větě „*jezdec bodá koně*“ (bodati koně); ale způsob vyjádření jest v obou těchto větách týž, a proto берeme ve větě první výraz „*ten dobrý boj vítry*“ za totéž, čím jest výraz „*koně*“ ve větě druhé, t. j. za předmět. Podobně ve větě „*spravedlivý soud sudte*“ a j., a podobně ve rčeních „*bráti rozum*“ — „*bráti pokazu*“, — „*vzítí konec*“ atp.

b) Předmět jest v akkusativě při jméně přídavném *dlužen*: jsem *dlužen knihu, odpověď, peníze*.

2. Předmět bývá v genitivě

a) při mnohých slovesích. To bývá:

V záporu při slovesích přechodných. Na př.: žádnému *křivdy* nečiň; *nemám času*; orel *much* nelapá; atd., zpravidla.

Při slovesích jiných. Na př.: lakomec žádá *peněz*; mokrá půda *vody* nepotřebuje; střež se *jména zlého*; ještě jsme *cíle* nedoběhli; varuj se *zlého*; dokládám se *svědkův*; matka plakala *smrti* svého syna; želejme *své viny*; kajte se *hříchův*; všichni se užasli sv. Prokopa *hlasu*; zpomínati *něčeho*; tázati se *někoho*; škoda *toho druhu dobrého* (věta bezpodmětá).

b) Předmět bývá v genitivě při jméně podstatném; na př.: žádost *peněz*, — pečlivost *zemských věcí* (= starost o zemské věci), — stvořitel *světa* atd. Tu pak je předmět zároveň významu přivlastkového (viz § 56).

- c) Předmět bývá v genitivě při jméně přídavném. Na př.: lakomec je žádostiv *peněz*; hoden jest dělník *mzdy své*; nejsi vděčen *daru vzatého*; budiž *té rady* vždy pilen; žádný čas nejsi jist *sebe*; nejsem povědom *cesty*; buď *toho* pamětliv.

3. Předmět je v dativě

- a) při mnohých slovesích. Na př.: dostati se *někomu*; náležeti *někomu*; každý má *práci* poddán býti; Nero díval se *ohni*; král podivil se *tomu*; pán poroučí *služebníkovi*; zvykej *dobrému*; bída učí *rozumu*; sytý *lačnému* nerozumí; pohané slouží *modlám*; prospívej *všechněm*, neškod *žádnému*; odolej vždy *zlobě*; žel *mi* toho; *všem* jest umříti; těšiti se *čemu*; smáti se *komu*.
- b) Předmět bývá v dativě při jméně podstatném. Na př.: lakomství je služba *modlám*; vzkaz *přátelům* atd. Tu pak je předmět zároveň významu přívlastkového (viz § 56).
- c) Předmět bývá v dativě při jméně přídavném; na př.: buď dobrotiv *svému lidu*; budiž *nám* Bůh milostiv; podoben *někomu*; roven *někomu* atd.

4. Předmět jest v instrumentále

- a) při některých slovesích. Na př.: Bůh *štěstím* vládne; hýbati *stolem*; třásti *stromem*; klamati *lidmi* (stč., = nč. klamati lidi).
- b) Předmět jest v instrumentále při jméně podstatném; na př.: vláda *rozumem* atd. Tu pak je předmět zároveň významu přívlastkového (viz § 56).
- c) Předmět je v instrumentále při jméně přídavném. Na př.: nejsem vinen *smrtí spravedlivého tohoto*; nikdo *životem* jist nebyl.

5. Předmět je v pádě předložkovém

- a) při mnohých slovesích. Na př.: mysliti *na něco, o něčem*; věděti *o něčem*; mluviti *o někom*, povídati *o něčem*; pamatovati, vzpomínati *na někoho*; starati se *o něco*; dbáti *na něco, o něco, o něčem*; státi *o něco, po něčem*; dychtiti, toužiti *po něčem*; rovnati se *k někomu*; podobati se *k někomu*; mluviti, promluviti *k někomu*; volati *na někoho*; tázati se *na něco*; věřiti *v někoho*, doufati *v někoho*; panovati *nad někým*; bojovati *proti někomu*; bojovati *s někým* (= proti komu) atd.
- b) Předmět bývá v pádě předložkovém při jméně podstatném; na př.: pověst *o Líbuši*; zpomínka *na domov* atd. Tu pak je předmět zároveň významu přívlastkového (viz § 56 č. 2).
- c) Předmět bývá v pádě předložkovém při jméně přídavném; na př.; podobný *k někomu*, — vlídný *ke všem*.

35. Předmětův jest někdy při témže slovese několik. Jsou buď stejnorodé a vyjadřují se pádem stejným, na př.: hrnčíř z hlíny *hrnce*,

džbány, pokličky lípá (vesměs akkusativem); *hněv* a *jazyk* na uzdě měj; vlk také *čtené* a *znamenané* běře; na tvrdý suk *tvrdého* třeba *klínu* a *palice* (oboje gen.); rozkoš *duši* i *tělu* uškozuje (dat.) atd., srov. § 80; —

anebo jsou různorodé a vyjadřují se pády rozdílnými, na př.: zlé *zlému ruky* podává (dat. a akk.); *darované krávi* na *roh* nehleď (dat. a akk. s předložkou); zbaviti *někoho něčeho* (akk. a gen.); atd.

O doplňku.

36. 1. Doplňk při slovese jest výraz, jenž omezuje a určuje děj slovesný ve smyslu věcném a spolu skrze sloveso táhne se ke jménu podstatnému (nebo jeho zástupci).

Také přívlastek táhne se ke jménu podstatnému, na př. *čisté šaty*. Přívlastek a doplňk jsou si tím podobny; ale přece je mezi nimi rozdíl, a to ten, že přívlastek táhne se ke jménu podstatnému bezprostředně, doplňk pak skrze sloveso: *čisté šaty* — *šaty jsou čisté (čisty)*; *šaty máš čisté (čisty)*; v šatech *chodíš v čistých*.

2. Podstatné jméno (nebo jeho zástupce), k němuž doplňk se táhne, bývá nejčastěji v podmětě příslušné věty, někdy v některém členu jiném, zejména v předmětě, nebo příslovečném určení.

a) Doplňk táhne se ku podmětě svého slovesa. Na př.: chlapec chodí *bos* (= chlapec_bos); — dívka chodí *bosa* (dívka_bosa); — přítel leží *nemocen* (přítel_nemocen); — dům stojí *prázden*; — ženy *prostovlasy* vyběhly (ženy_prostovlasy); — dávám se *vinen* (já_vinen); — narodil jsem se *slep*, nebo *slepý* (já_slep...); — dělám se *nemocen*; — zdám se *zdráv*; — Jidáš stal se *zrádcem* (Jidáš_zrádce); — učiněn jsem *bohat*; — učiněn jsem *velikým boháčem*; — sv. Vojtěch zvolen jest *biskupem*, n. *za biskupa* (Vojtěch_biskup); — jíme *rádi* ovoce (my_rádi); — posel *jda za mnou* dohonil mne (posel_jda...); — vlk *leže* netyje; — čítám *chodě*; — piši *stoje*; — *klekna* modliti se budu (já_klekna); — *vstana* vezmi lože své; — posel *vyšed ráno* vrátil se v poledne (posel_vyšed...); — *odpočinuvše sobě* chceme zase pracovali (my_odpočinuvše...); — jsem *po nemoci* (já_po-nemoci); — Bůh jest *bez proměny* (Bůh_bez-proměny).

b) Doplňk táhne se ku předmětu svého slovesa, a to ku předmětu vyjádřenému akkusativem nebo genitivem nebo dativem.

Ku předmětu vyjádřenému akkusativem. Na př.: sv. Štěpán viděl nebesa *otevřena* (= nebesa_otevřena); — ctnost činí člověka (akk.) *vzácna*, nebo *vzácného*, nebo *vzácným* (= člověka_vzácna...); — soudce našel mě *bez viny* (mě_bez-viny); — chci tě mít *dobrých mravův* (tě_dobrých-mravův).

Ku předmětu vyjádřenému genitivem. Na př.: úřad nečiní člověka (gen.) *svata*, nebo *svatého*, nebo *svatým* (= člověka_svata...); — úřady nečiní lidí *svatých*, nebo *svatými*; — nechci tebe (gen.) mít *svého soudce*, nechci tebe mít *svým soudcem*, nechci tebe mít *za svého soudce* (= tebe_svého-soudce...).

Ku předmětu vyjádřenému dativem. Na př.: nelze *mi* být *veselý*; — lépe jest *tobě* do života vejít *kulhavému* nebo *bezrukému*.

Ku předmětu vyjádřenému pádem předložkovým. Na př.: smiluj se nade mnou *hříšným*.

Věty, kde doplněk táhne se ku předmětu, jsou vesměs toho způsobu, že se mohou přeměnit ve věty s doplňkem táhnoucím se ku podmětu. Na př.: ctnost činí člověka (předm.)_vzácným — ctností činí se člověk (podm.)_vzácným.

c) Doplněk táhne se k příslovečnému určení vyjádřenému pádem předložkovým; na př.: *v těch šatech* nechodil jsi dlouho *v čistých*.

Rčení taková jsou hojná v nářečí cisařovském; na př.: v *tech šatech* ani *tře měsíce* nechodil *v dobrých*; já sem v *té kacabajce* *beľa v samé*, a *tož mně beľa* moc zema; a proč *be* do *té chaloupky* *nestrčele* *tolí peněz*, *aspoň se v ni* *nabudó v pěkné* Jiří Malovaný v ČMatMor. XXIII, 36.

3. Hledajíc doplněk tážeme se otázkou sestrojenou z podmětu (když se doplněk táhne ku podmětu), anebo z podmětu a předmětu (když se doplněk táhne ku předmětu), anebo z podmětu a určení příslovečného (když se doplněk táhne k určení příslovečnému), a dále ze slovesa věty dané a z příslušných slov tázacích *jaký*, *jak* (ve smyslu = *jaký*), *kdo* n. *co* (= *jaký*), *čí*, *jakého*, *koho* (= *jakého*), *jakým*, *kým* n. *čím* (= *jakým*) atp. Na př.:

Bůh je *věčný*; otázka: *jaký* jest Bůh? odpověď (doplněk): *věčný*. —

Přemysl Otakar II. byl *těla hrdinského*; otázka: *jaký* byl Přemysl...? odpověď (doplněk): *těla hrdinského*. —

Chlapec chodí *bos*; otázka: *jak (jaký)* chodí chlapec? odpověď (doplněk): *bos*. —

Ctnost činí člověka *vzácná*, neb *vzácného* (n. *vzácným*); otázka: *jakého (jakým)* činí ctnost člověka? odpověď (doplněk): *vzácná*, n. *vzácným*. —

Bůh jest *bez proměny*; otázka: *jaký* jest Bůh? odpověď (doplněk): *bez proměny*. —

Tato zahrada jest *našeho suseda*; otázka: *jaká (čí)* je to zahrada? odpověď (doplněk): *našeho suseda*. —

V *těch šatech* nechodil jsi dlouho *v čistých*; otázka: *v jakých* šatech nechodil jsi dlouho? odpověď (doplněk): *v čistých*. — Atd.

37. Doplněk může býti při slovese každém, činném (předmětném nebo podmět-ném), zvrátném i trpném. Na př. doplňky *rád, nerad, sám, vesel* a j. mohou se vyskytovat skoro v každé větě: *chodím — chodím rád, chodím nerad, chodím sám, chodím vesel . . .*; *čítám — čítám rád* cestopisy, *čítám nerad* cizí listy, *čítám sám* své zápisky . . .; ctnost se *sama* chválí atd.

I ve větě bezpodměté jest někdy doplněk. Na př.: k večeru *rádo* prší; — na dobrém poli *samo* roste. Doplněk je zde tvaru takového, jako kdyby věta měla podmět rodu středního čísla jednotného.

Doplněk je též při sponovém slovese *jsem, jsi* atd. Na př.: Bůh jest *láska*; — dům jest *vystavěn*; — můj bratr jest *učitelem*; — tato zahrada jest *našeho souseda*; — dům jest *na spadnutí*; — nemocný stařec jest *na umření*; — *jsem po nemoci*; — tvé tváře jsou *jako růže*.

Také při pomocném slovese *jsem, jsi . . .*, tedy ve větách „*ty jsi řekl*“, „*on (jest) odpověděl*“, „*my jsme chváleni*“ atp., jsou participia *řekl, odpověděl, chváleni* atd. vlastně doplňky. Ale obyčejně neodtrhujeme jich od slovesa určitého (*jsem, jsi . . .*), a mnohdy běheme je za sloveso samo; v tom smyslu praví se na př., že ve větě „*ty jsi řekl*“ je sloveso *jsi-řekl*, ve větě „*on odpověděl*“ že je sloveso *odpověděl*, atd. Srov. § 7 a § 29 č. 3.

38. Kromě sloves bývá doplněk také při jménech přídavných i podstatných, která významem svým ho jsou schopna. Na př.:

a) při jm. přídavných (z participií utvořených): chlapec chodící *bos*, — člověk narozený *slepý*, — mor zvaný *hlíza*; —

b) při jm. podstatných: zvolení *králem*, — volba *za krále*.

Většinou však jména přídavná a podstatná významem svým nejsou schopna, aby měla doplněk.

Doplněk při jiněně podstatném má zároveň význam přívlastkový (viz § 56 č. 3).

39. 1. Doplněk může býti výraz holý, na př.: Bůh jest *věčný*, mor zvaný *hlíza*; — nebo rozvitý, na př.: sen je *soused smrti*, učiněn jsem *velikým boháčem*, Bůh je *svědkem všech snažností našich*.

2. Doplněkem holým je zpravidla některé slovo sklonné, tedy jméno podstatné, přídavné (nebo participium), číslovka, zájmeno. Na př.: Bůh jest *láska*; bláznovství zůstává *bláznovstvím*; hvězdy jsou *jasné*; krása jest *pomůžejíci*; *ty jsi řekl* (viz nahoře § 37); *jsme dva*; *jel jsem sám*; *chci zůstatí váš*; *kéž bych byl sebou*.

Někdy jest doplněkem holým výraz nesklonný. Bývá to:

infinitiv, na př.: *loupiti není koupiti*;

nebo nesklonný výraz jiný, na př.: *nelze* mi přijíti (= jest *nelze*, věta bezpodmětá, tedy *nelze* doplněk), — ten člověk je *hr* (v řeči obecné, = *splašen, nakvašen*).

Ve větách „tato zahrada jest *našeho souseďa*“, — „dům jest *na spadnutí*“, — „tvé tváře jsou *jako růže*“, — „jsem *po nemoci*“ jsou doplňkem výrazy „našeho-souseďa“, „na-spadnutí“, „jako-růže“. Ve výrazích těch a takových jsou ovšem sklonná slova jednotlivá (*naš souseď, spadnutí, růže* atp.), ale jejich celky („našeho-souseďa“...) jsou nesklonné.

40. Doplněk jest dilem souřadný, dilem podřadný.

Doplněk souřadný je téhož pádu, jakého je podmět nebo předmět nebo vůbec výraz, k němuž se táhne. Na př.: chlapec chodí *bos* (= chlapec_bos, oboje v nom.); — ctnost činí člověka *vzácná*, n. *vzácného* (= člověka_vzácná..., oboje v akk.); — úřady nečiní lidí *svatých*, (= lidí_svatých, oboje v gen.); — v těch šatech nechodil jsi *v čistých* (v těch šatech_v čistých, oboje v předložkovém lok.).

Doplněk jest souřadný také ve větách, jako jsou: Jidáš stal se *zrádce*, — sv. Vojtěch byl *biskupem*, — ctnost činí člověka *vzácným*, — úřady nečiní lidí *svatými* atp. Doplnky v těchto větách jsou v instrumentále, tedy pádu jiného, než příslušné podměty nebo předměty; ale dobře a bez porušení smyslu můžeme si je položit do téhož pádu, ve kterém je příslušný podmět nebo předmět: Jidáš_zrádce (-o oboje v nom.), Vojtěch_biskup (téz), člověka_vzácného (= oboje akk.), lidí_svatých (= oboje gen.).

Doplněk podřadný jest pádu jiného než příslušný podmět nebo předmět a nedá se přeložit do toho pádu, v němž je příslušný podmět nebo předmět. Na př.: Můj přítel jest *dobrého srdce* (přítel_dobrého-srdce, = nominativ a genitiv); — dům jest *na spadnutí* (dům_na-spadnutí, = nominativ a pád předložkový).

Známkou doplňku souřadného jest také, že jej lze s příslušným podmětem nebo předmětem stejně a zároveň skloňovati. Na př. ve větě „ctnost činí člověka *vzácného*“ je „*vzácného*“ doplněk souřadný, poněvadž můžeme skloňovati: nom. člověk_vzácný, gen. člověka_vzácného atd. Podobně ve větě „sv. Vojtěch byl zvolen *biskupem*“: nom. Vojtěch_biskup, gen. Vojtěcha_biskupa, dat. Vojtěchovi_biskupu atd.

Doplněk podřadný této vlastnosti nemá, nýbrž zůstává nezměněn, když příslušný jeho podmět nebo předmět skloňujeme. Na př. ve větě „dům jest *na spadnutí*“: nom. dům_na-spadnutí, gen. domu_na-spadnutí, lok. v domě_na-spadnutí atd. Ve větě „hledám si druha *dobrého srdce*“ jest doplněk „*dobrého srdce*“ v genitivě a předmět „*druha*“ též; ale jsou to genitivy rozdílné (*druha* = gen. předmětu, *dobrého srdce* = gen. vlastnosti), výrazy *druh* a *dobrého srdce* nedají se stejně skloňovati, *dobrého srdce* je tedy doplněk podřadný.

41. Doplněk souřadný, táhna se ku podmětu, bývá v nominativě nebo instrumentále, a táhna se ku předmětu nebo určení příslovečnému

(vyjádřenému akkusativem, genitivem, dativem, lokálem nebo instrumentálem) bývá v akkusativě, genitivě, dativě anebo instrumentále.

1. V nominativě. Na př.: chlapec chodí *bos*; přítel leží *nemocen*; otec se cítí *zdráv*; dávám se *vínem*; Bůh jest *láska*; strom jest *zelený*; vyjel jsem *sám desátý*; čítám *chodě*; *kleknouce* modliti se budeme; *odpočinuvše* sobě chceme zase pracovati;

nejsem tak *snažen*, jakož jest tato žena *snažna* OtcA. 265^b; beránek *cěl a živ* ostane Pass. 13; jenž se byl *slep* narodil tamt. 335; jsa svým lidem *postaten* Jid. 18; kto by to směl *živ* učiniti Hrad. 77^b; chtě druh druhu býti *škoden* AlxB. 1^b; lidi jmieše, po něž *drž* býti musieše AlxV. 5^a; (beránek) nenie ještě k jedení *dobr* Comest. 67^a; tam i jeden *chud* nenie ani *slep* ani *belhav* ani kterým neduhem *nezdráv* ani proč *truchel* ŠtitMus. 52^a; počnu sám v sobě *vesel* býti Lab. 2, 3; *plna* sem bolesti Hrad. 54^b; má nám pravda *míla* býti Štit. ř. 95^a; ty jsúci tak *bohata* Pass. 336; ještě t (království) jest *hotovo* OtcB. 57^b; před nimžto jest všecko lité *krotko* OtcA. 310^b; nebylo *silno* to ráme ŠtitMus. 92^a; srdce *živo* jest ChelčP. 142^b; ktož chcete *rádi* slyšěti, můžete sém *rádi* hleděti Mast. 133 sl.; aby se *hotovi* jměli AlxV. 418; budu nám *plni* stoli DalC. 20; jich meči *šcerbivi* biechu tamt. 74; máme dobrého *pílni* býti Štit. ř. 27^a; nevšickni (jsme) *stáři* tamt. 89^a; aby (dievky) *čerstvy* a *múdry* byly DalC. 9; matery *prostovlasy* vyběhše Pass. 76; mnohé ženy mnie se *múdry* ŠtitMus. 29^a; nejsou jim mé řeči *chutny* BrigF. 67; usta hořkosti *pílna* jsú t ŽWittb. 13, 3; kteráž (srdce) jsú *čista* Štit. ř. 293^b; uzři se před králem nebeským na súdě *stojě* Pass. 452;

však já sem *král* nad králi AlxV. 11^b; ktož ten puost přestúpi, *zrádce* boží vidí se OtcA. 123^a; ty si *otec* samého črta Pass. 347; *slúha* tvój jsem jáz ŽBrň. 98, 118; Jezus Kristus jest *syn buoží* Pass. 127; nalezen jest *boží člověk* tamt. 327; *zloděj* jsi a smyslem blúdiš Hrad. 113^a; ostala jest *božie matka* Vít. 22^b; obec jest každého *ohrada* DalC. 17; země jest *máti* každého tamt. 67; noc jest, dějú, všemu *mátě* AlxBM. 3^a; tehdy nejsem *máti vašě* OtcA. 260^b; vešdy se jmu *špíle* zdáše Hrad. 144^a; i zdá mi se *užitečná věc* těm pannám Štit. uč. 45^b; lakomstvo jest *služba* modlám tamt. 20^a; tys' *králevna* svých sluh správná Vít. 83^a; slovo božie jest *sémě* OtcA. 472^b; ještě sú jeho *synové* tamt. 267^a; my smy *děti* tvé sestry OtcB. 56^a.

Ve větách těchto a podobných je podmět v nominativě a příslušný doplněk též, jsou to tedy vazby dvojího nominativu (viz § 255).

Chybné jest: otec cítí se *zdráva* (akk.) místo *zdráv* (nom.).

2. V akkusativě. Na př.: ctnost činí člověka *vzácna* n. *vzácného*; můj duši bohu *poručenu*; rodiče chtě své dítky viděti *šťastny* Us.; Kristus páteř učinil *krátek* Štit. uč. 29^a; slušie teu ostnec najprv *tvrd* učiniti a také

ostr tamt. 99^b; ten klášter slovútně *svoboden* učinil Pass. 383; anděla viděl velmi *smutna* Alb. 96^b; proč mě bůh stvořil *slepa, chroma* Alb. 90^b, ML. 59^a; stvořil jej *podobna* k sobě Vít. 17^a; zdali by jej učinil tak *neustavična* Štít. uč. 9^b; aby mě více *věrna* sobě učinil OtcA. 394^a; já toho diábla již *svázána* mám Pass. 457; Maria tě *nevinnu a čistu* ze všeho vyvede tamt. 433; j máš mě ke všemu *hotovu* Kat. 3242; *hořku* učini všicku libost Štít. uč. 23^a; maje duši *učiňenu* k obrazu božiemu tamt. 3^b; kterým činem muož jmieti člověk mysl *pokornu* OtcA. 271^b; ano to *napsáno* viděti Pass. 368; ostavi *nedoděláno* dieło své OtcA. 391^a; ty jisté jinde *pochovány* nalezneš Pass. 400; svojě dvě dceři *krščené* nalezl tamt. 282; aby byly *měkce* ruce ŠtítV. 21; má ruce *plně* darov Hug. 347; učinme chudé *vesely* OtcA. 484^b; viděla tvé nohy hřebími k kříži *připaty* Hrad. 42^a; *svobodné a nevázané* nás míti chtěji Lab. 63, 4; *svobodné* chce míti Pán Bůh ditky své tamt. 44, 1; — ten znamenav Soběslava *mužě udatného* DalC. 69; diábla sobě *pána* hledati muši Pass. 358; neb sem vežde boha *pomocníka* jměl tamt. 424; Konstantina ciesaře proti sobě *velikého nepřitele* jměl tamt. 388; aby každý Bohu oddaný jej toliko *jediného Boha* měl a zual Lab. 44, 1; blúdiš, ač tak *zahradníka* jho mniš Hrad. 43^b; že jej ne *člověka*, ale *diábla* mniechu DalC. 64.

Ve větách těchto a podobných je předmět v akkusativě a příslušný doplněk též, jsou to tedy vazby dvojího akkusativu (viz v § 259).

3. V genitivě. Na př.: neviděli jsme vás ku práci *ochotných* Us.; neviděl sem pravedlného *odstúpena* ŽWittb. 36, 25; pane Jezukriste, jehož žádám svým přátelóm *milostiva* Modl. 38^a; ktož svého pokoje ne- učini *svata* Štít. ř. 200^b; ať mne diábel neučini *nepokojna* BrigF. 117^a; když (Marie Ježíše) *mrtva* nenadjide Hrad. 29^a; odešli sú všeho *mrtva* nechavše HusE. 2, 328; tebe *naha* nenechá tamt. 1, 437; dobrého domu neslušie *pusta* nechati HusPost. 195^a; úřad člověka *svata* nečiní HusE. 1, 404; nemůžeš jednoho vláska bielého učiniti ani *črného* tamt. 1, 103; jěchu sě jie plakati *mrtvé* OtcA. 71^b; aby viery křestanské nedošel *plně* Štít. uč. 9^b; (mysl nemúdra) brání sě bohu, aby bázeň boží *pokorny* jie neučinila ŠtítMus. 77^a; izádné mněnie *mdly* v něm viery neučinilo tamt. 83^a; té dievky svaté nikdy izádný neviděl *hněvivy* Krist. 5^a; ať já jie neoblúpím *nahy* Ol. Oz. 2, 3; jakž vy uzřechu, mine *svázány* tuto otběhú DalC. 13; kterýchžto malomocných oni knězie nečinie *malomocných* ani *čistých* HusE. 1, 28.

Ve větách těchto a podobných je předmět v genitivě a příslušný doplněk též, je to tedy vazba dvojího genitivu (viz § 262).

4. V dativě. Na př.: nelze mi býti *veselu*; lépe jest tobě do života vejíti *kulhavému* nebo *bezrukému*; neslušie mně *pěši* jíti Pass. 538; jest velmi užitečno každému sluzě božiemu *samému* přebývati OtcA. 90^a; lépe

nám jest za vy umřieti než *protivnu* býti tamt. 112^b; victo-li, že jest synu člověciemu *jatu* býti Hrad. 76^a; pakli se komu přihodí *kletu* býti Štit. uč. 18^b; jest pochotno jemu (příteli) *mílu* býti Štit. ř. 4^b; vieš, že tak člověciemu národu *vykúpenu* býti Vit. 56^b; že t mi (Marii) *živě* jest ostati Modl. 169^b; by mi (duši) bylo *živě* býti Vit. 34^b; čemu mi (Marii) býti *živu* déle tamt. 57^a; aniž všem slušie bývati *saměm* Štit. 86; také nám slušie býti *čistú* Štit. uč. 29^b; káza *hotovu* se lidem jmeti KatBrn. 13^a; jim (slunečkem) nám býti *osviecenu* a z vězenie *vypravenu* Vit. 29^b; lépe nám jest etně *zbitu* býti Dall. 68, 14.

Srovn. k tomu § 147 č. 9b.

Ve větách těchto a podobných je vazba dativu s infinitivem a je tu v dativě též doplněk, je to tedy vazba dvojího dativu (viz § 277).

5. V lokále (předložkovém). Na př.: v těch šatech nechodil jsi dlouho *v čistých* (viz v § 36 č. 2 c).

6. V instrumentále. Na př.: Jidáš stal se *zrádcem* (Jidáš, zrádcem, doplněk v instr. táhne se ku podmětú); nikdo se nenarodil *mudrcem*; chlapec učí se *truhlářem*; jakožto *světczkým(!)* jsa v drahém rúšě chodil OtcA. 434^a; ač i žádá (člověk) býti *dobrým* tamt. 244^b; zdaž každý, ktož se jako *múdrým* vzývá Vit. 65^b; tak *drzým* jest, aby přestati neměl Lab. 3, 2; ež jest böh *člověkem* Kat. 1323; Jan jest *andělem* OtcA. 208^a; že jsi *dievkú* i *materí*, k tomu také *boží dceří* Hrad. 62^a; *opatem* nikakž býti nechtieše tamt. 16^b; počenši *dievkú* ostala tamt. 65^a; která (panna) bude chtieti ostati *pannú* Štit. uč. 42^b; svatý German *biskupem* učiněn Pass. 385; svatý Donat *biskupem* volen tamt. 422; abych mlčel a *hostem* se v cizím domě pamatoval Lab. 19, 1; —

chci tě učiniti *šťastným* Us. (doplněk v instrumentále táhne se ku předmětú v akk.); když mě *dědicem* chtiechu ostaviti OtcA. 391^a; jehož *náměstkem* chtieše po sobě ostaviti tamt. 351^b; tu jeho ani *křestanem* ani blúdiec nalezla Pass. 463; Víta *opatem* volichu tamt. 316; svatého Lazaře *biskupem* učinichu tamt. 341; svatého Maximia *biskupem* učinili tamt. 341; *knězem* jeho (sv. Prokopa) učinichu Hrad. 4^a; učini jeho *popem* OtcB. 351^a; vzvolichu syna Maxencova *císařem* Kat. 146; uslyšav to Pilát, že jej obec *synem božím* miení Vit. 52^b; že jeho obúzie *zlodějem* Rožmb. 227;

již on jeho nectieše *svým synem* OtcA. 330^b (= doplněk v instrumentále táhne se ku předmětú v gen.);

slušie každému *dobrým* býti Dal. 74, 45 (= doplněk v instrumentále táhne se ku předmětú v dat.); nedaj jiskřě uhlem býti DalC. 31; jemuž býti *vašíú hospodú* tamt. 19; zvěděv, jež svatému Germanu po něm *biskupem* býti Pass. 385; aby jim bylo *pannamí* býti Štit. uč. 45^b;

smiluj se nade mnú *hřiešným* Rúd. 694 (= doplněk v instrumentále táhne se ku předmětú v instr. předložkovém).

Poznam. V případech, vysvětlených v § tomto, jest doplňkem některé slovo sklonné, t. j. jméno podstatné, nebo přídavné (nebo participium), nebo číslovka, nebo zájmeno. Slovo to bývá nazýváno přísudkovým jménem nebo přísudkovým zájmenem.

42. Doplněk podřadný bývá:

1. V genitivě. Na př.: tato zahrada jest *našeho souseda*; můj přítel je *dobrého srdce*; Přemysl bieše *múdré myslí* DalC. 13^b.

2. V dativě. Na př.: toto psaní je *bratrovi*; tento dar je *rodičům*.

3. V instrumentále. Na př.: tato rána je *bičem*; tyto škody jsou *zvěří, hmyzem*.

4. V pádě předložkovém. Na př.: Bůh jest *bez proměny* (doplněk v pádě předložkovém k nominativu v podmětě); bratr jest *na vojně*; dům jest *na spadnutí*; toto psaní jest *od bratra*; můj souseď jest *při penězích*; obchod bývá někdy *se škodou*; dům náš jest *o třech patrech*; jsem *po nemoci*; jsem *po vyhoření*; ten se *za šťastného* jmějieše Pass. 332; *za křesťanku* se jmá tamt. 347; těmto poslóm se to zdieše *za veliký div* Kat. 192; mně by zdálo se to *za veliké sčestie* tamt. 2488; to každému múdrému *za pravdu* zdá se Vit. 45^b; Božej a Mutyně *za starosty* ostasta Dal. 56, 3; pomni, žes' lidem vydán *za hlavu* NRada 1460; ti, kteříž by *za nejmoudřejší* ze všech a *nejzkušenejší* uznáni byli Lab. 19, 1; i učičen jest mi hospodin *v útočišče* ŽWittb. 93, 22;

mám tě *za přítele* Us. (= doplněk v pádě předložkovém k akkusativu v předmětě); že potvoru *za buoh* jmáš OtcA. 406^b; ač sú ji mnozí i *za nesmyslnú* jměli tamt. 456^a; až jeho římská kniežata sobě *za vláščieho rádci* volivše Pass. 384; že sú tě ledva *za člověk* poznali Rúd. 2350; ež ju, jasnú Kateřinu, chci sobě *za chot* vzvoliti Kat. 1024; budeš Jana mne miesto *za syna* jmieti Hrad. 92^b; chcem mužě *za hospodu* jmieti DalC. 16; Vlastu *za kněžnu* jmiechu tamt. 29; tehdy črt má to sobě jako *za znamenie* Štít. uč. 9^a; když jej buoh zvoliti ráčil sobě *za pěstúna cného* Vit. 23^a; šťastně by mi tě Bůh *za průvodčého* dal Lab. 3, 4;

žej' ny *v syny* vzvolil Štít. uč. 30^a; neb jest jistě vzvolil ny *v syny* tamt. 29^b; já sem tě vzvolil *v chot* Brig. 2^b;

Marju čistú pannu vzvolil svému tělu *k matce* Kat. v. 1946; ne *k choti*, ale *k slúžě* by mě (Kristus Kateřinu) přijal Kat. v. 696; neb tě syn můj *k choti* i *k slúžě* přijal tamt. v. 1058; žes' mě ráčil dáti *k tovařiši* tamt. v. 3328; aby dal ji (dceru) *k ženě* jemu ŠtítOp. 352^a; tomu dám dceru mú *k ženě* Comest. 18; že ji chtěl *k ženě* jmieti Baw. 135.

5. Ve výraze příslovečném. Na př.: to je mi *vhod*; socha je *zvýjší jednoho sáhu*; nic mu není *dobře*, všecko mu je *špatně*; *dobře* je nám tu býti; můžeš jíti *bezpečně*;

bude to jistiti, žej' *tak*, ano *tak* nenie ŠtítBud. 63; když co... čímž-koli *jinak* bude neb jinakové, než jest bylo tamt. 49; ale bieše jejie (Kateřiny) žádost *jinak*, nežli oni mniechu Kat. v. 134; co zvěři, vše *jinak* a *jinak* ŠtítPař. 10^b; — každý aby *tiše* u noh pána svého seděl Lab. 46, 1; skrze jedno věc některaká *daleko* se zdála, skrze druhé tatáž *blíž* tamt. 11, 15.

Doplňěk podřadný bývá ve výrazu příslovečném místo doplňku souřadného, adjektivního: *tak* m. *takové*, *dobře* m. *dobré* atp. To je patrné z toho, že v případech tuto uvedených anebo podobných bývá skutečně doplňěk souřadný; na př.: *dobro* j' býti dvěma Štít. uč. 72^a; *dobro* jest, úfati v hospodina ŽKlem. 117, 8; mně přídržěti se boha *dobro* jest Alb. 107^a; — *bezpečni* z božie pomoci cestú děte securi de Dei auditorio iter agite Vít. 96^b; měly tu moc, aby věc daleká *blízká* a blízká *daleká* se zdála Lab. 4, 4.

6. Ve výrazu spojkovém. Na př.: tvé tváře jsou *jako růže*; jsem *jako po těžké nemoci*; učinen sem *jako sud ztracený* ŽWittb. 30, 13; ten člověk je *kam vítr, tam plášť* Us.; aby jej pohonili *jako holomku* Rožmb. 32; ta zpráva jest nejistá a *jako nic* VšeK. 115^b.

7. Ve výrazu citoslovném. Na př.: ten člověk je *hr* Us.; tobě je *hej* Us.; neměl jsi býti *hr!* Rais Vlast. 366; (slečinka) je *hr* Kaminský, Různé panstvo (1891), 153; vezmi vstavačové koření, polej a čibr a udělajz z toho prach, a tak čině bude t *haha!* ChirO. 248^a.

Poznam. Ve výrazích v § tomto vytčených máme doplňky, když je pojímáme ve smyslu otázky *jaký...?* (= otázky na doplňěk, vyložené v § 36 č. 3). Na příklad

otázka: *jaké* toto jest psaní? odpověď (doplňěk): toto psaní je *bratrovi!* — otázka: *čím* je bratr? odpověď (doplňěk): bratr je *na vojně!*

Mnohdy můžeme však ten výraz pojímati také jinak, a podle toho rozdílného pojetí může výraz, jež zde běřeme za doplňěk, býti něčím jiným, zejména příslovečným určením.

Na př. ve větě „bratr jest *na vojně*“ běřeme výraz „*na vojně*“ a) za doplňěk ve smyslu otázky „*čím* je bratr?“. Tedy „bratr jest *na vojně*“ = „jest *vojákem*“. Ale týž výraz „*na vojně*“ můžeme vzíti také b) ve smyslu otázky „*kde* je bratr?“ a při tom pojetí jest „*na vojně*“ příslovečné určení místa (stavu).

Podobně jest ve větě „cesta od nás do města je *polem*“ výraz „*polem*“ a) doplňkem při pojetí a otázce: „cesta jest *jaká*?“ odpověď: „*polem*“ (*polní*)! A týž výraz je b) příslovečným určením místa při pojetí a otázce: „*kudy*...?“.

Ve větě „tento dar jest *rodičům*“ je výraz „*rodičům*“ a) doplňkem při otázce „*jaký*...?“ a b) příslovečným určením při otázce „*komu, pro koho* jest tento dar?“ — Atd.

V tom, že týž výraz v téže větě může se vzíti a) za doplňěk a b) za příslovečné určení, není odporu. Výraz takový je vlastně určení příslovečné (na př. *na vojně*, mnoho jsem zkusil *na vojně*, — *kde*?); ale klade se na

místo doplňku (byl jsem *na vojně*, m. byl jsem *vojákem*), dává se mu úkol doplňku, a tím činí se z něho doplněk (byl jsem *na vojně* = byl jsem *vojákem*).

43. Doplňků jest někdy několik, táhnoucích se k témuž podmětu nebo předmětu nebo jinému členu větěnému. Na př.: ctnost je *základ a kořen* všeho dobrého; viděli jsme tě *lačného, žíznivého a nemocného*. Srov. § 80.

O příslovečném určení.

44. 1. Příslovečné určení (adverbiale) při slovese jest výraz, jímž se omezuje a určuje dějový význam slovesa na stránce mimověcné, t. j. vzhledem k místu, k času, ke způsobu, vztahu a míře a ku přičinnosti (viz § 9 č. 3). Na př.: půjdu *do města*; půjdu *hned*; půjdu *rychle*; půjdu *pro léky*.

2. Kromě sloves bývá příslovečné určení také

a) při jménech přídavných, na př.: *velmi* žádostivý; *tmavě* zelený; *červený jako růže*; *na polo* mrtvý; —

b) při výrazích příslovečných, na př.: *zcela* dobře; *skoro* dobře; *blízko* u Prahy; *tu noc* před sv. Blažejem; — také

c) jméno podstatné mívá při sobě určení příslovečné, ale toto má pak zároveň význam přívlastkový (viz § 10 č. 2 a § 56 č. 3); na př.: hrad *na skále*; obilí *od loňska*; procházka *lesem*; cesta *do Říma*; bitva *u Lipska*.

3. Příslovečné určení jest podle významu rozmanité, a rozeznává se zejména určení: a) místa, b) času, c) způsobu, vztahu a míry, a d) přičinnosti.

45. 1. Příslovečné určení místa a stavu (= místa ve smyslu přeneseném) jest na otázky *kde? odkud? kam? kudy? pokud?*

Na př.: byl jsem *ve městě*; *ve svém domě* je každý pánem; přišel jsem *z města*; šel jsem *do města*; šel jsem *městem*; pole jdou až *k městu*; chudému je *všude* zle; mladý má se i *na ledě* zahřáti; bratr je *na vojně*; Jungmann narodil se *v Hudlicích*; závist se *po živých* ráda vozí; jesle *k skotu* nechodí; pravda *v oči* kůle; prudký pes přichází *vlku pod zub*; těžko *z hodů na hody* jíti; muž zlý vede přítele svého *cestou nedobrou*; Boleslav vši země až *do Krakova* dobyl.

2. Příslovečné určení bývá v týchž případech jiné, bývá měněno podle pojetí klidového (na otázku *kde?*) a pohybového (na otázku *kam? kudy? odkud?*). Různosti vidí se jednak v jazyku starším proti novějšímu, jednak v nářečí tomto proti onomu. Na př.:

kde jdeš, čbáne? Hrad. 130* = *kam* jdeš...? Us. nč.;

pójdeš se mnú bezděky, *kdež* se nevrátíš na věky Hrad. 130* = půjdeš se mnou tam, *odkud* se nevrátíš... Us. nč.;

kdež sč člun u vodách plazi a *kdež* had po skalách lazi, *kdež* orel vstúpi v oblaky AlxV. 11 sl. = (kdo má takový zrak, aby poznal,) *kudy* se člun plazil, *kudy* had lezl, *kudy* orel vstoupil pod oblaky . . . Us. nč.;

kde jest děl bečku soli? KolL. 20* (1603) = *kam* dal Us. nč.;

kde pak se (princezka) poděla? Kulda 1, 257 = *kam* se poděla Us. nč. spis.

Více o tom v § 414 č. 1.

46. Příslovečné určení času jest na otázky *kdy?* *ve kterém čase?* *jak dávno* (= *od které doby*)? *dokud* (= *do které doby*)? *jak dlouho* (= *po jaký čas*)?

Na př.: jel jsem *včera* do města, vrátil jsem se *dnes*; neštěstí *nikdy* nezaháli; *za zdravého života* dobře činiti, *po smrti* času nebude ČMudr. 10; *v štěstí* nedoufej, *v neštěstí* nezoufej; nebe zemi déšť dalo *časem svým*; Josef Jungmann narodil se *dne 16. července 1773*; malý hruek *brzo* překypí; Afrika je *dosud* málo známa; úředníci *den jako den* u desk sedají VšekK. 183*.

47. Příslovečné určení způsobu, vztahu (n. zřetele) a míry.

1. Určení způsobu jest na otázku *jak* (= *jakým způsobem*, *v jakém smyslu* . . .)? — a vyjádřeno bývá jednak přímo (bez přirovnání), jednak přirovnáním.

Vyjádřeno jest *a*) přímo. Na př.: mám se *dobře*; kdo chce spáti *sladce*, nechť večerí *krátce* ČMudr. 296; trojnásobný provaz *nesnadno* se přetrhne; chodím *rychle*, *zvolna*; jeti *krokem*; nehody *řadem* chodívají; nemocný leží *pádem*, oči mu stojí *sloupem*; pole leží *ladem*; odříkávati něco *slovo od slova*; voda *kolečkem* se točí, *do kolečka*; srovnávám se se sousedem *v dobrotě*; jedná se o nás *bez nás* (= jak se jedná o nás?); nepouštěj se *bez vesla* na moře; dávej *s rozumem*, beř *s paměti*; *s poctivostí* nejdál dojdeš; chodil jsem *se sousedem* po polích (= chodil jsem jak? odpověď: se sousedem, ve společnosti sousedově, nikoliv sám); kupovati *za peníze*, prodávati *na dluh*; stříleti *na slepo*, mluviti *na prázdno*; nemoc *na koni* přijíždí a *pěšky* odchází; plavati *proti proudu*; ktož všeho práva *od základu až na vrch* nezná VšekK. 234*.

Určení způsobu vyjádřeno jest *b*) přirovnáním, jimž se vyslovuje, že způsob je takový, jako . . ., nebo že jest jiný, než . . . Na př. červený *jako růže*; modrý *jako chrpa*; zdravý *jako rys*; přeje mu *co pes kočce* (lépe: *jako* . . .); *proti jiným letům* je letos úroda malá.

2. Určení vztahu (n. zřetele) jest na otázku *vzhledem k čemu?* *se zřetelem k čemu?* anebo *jak* = *vzhledem k čemu?*

Na př.: kdo odpočívá *tělem*, odpočivej i *duchem*; jsem *rodem* z Prahy, *bytem* v Plzni, Čech *smýšlením*; sedláci nemají se rovnati *rouchem*, *stravou*

a čeledí vladykám; císař jej hrdlem i zdravím ubezpečil; vinník hrdlo, čest i statek propadl; chudý duchem; chudý na duchu; mladý na léta, starý na rozum; slepý na oko, na obě oči; země bohatá na ovoce; rozsedlina má tři lokte na délku; ve stravě, strany stravy, co do stravy, v příčině stravy, vzhledem ke stravě... máme se dobře.

3. Určení míry jest na otázku *kolik* (nebo *jak co do stupně, míry, váhy...?*)? Bývá vyjádřeno jednak přímo (hez přirovnání), jednak přirovnáním.

a) Přímo. Na př.: hněv bez vlády *málo* vadi; ctitivého koně nemáš *příliš* hnáti; zlé kolo *nejvíce* skřípá; *mnohem* více, *o mnoho* více; dítě vyspalo se *do červena*; poraněn *do smrti*; řeka hluboká *do pasu, po pás*; přítel až *do peněz*; jedli *do sytosti*, pili *do vůle*; nemocný *na smrt*; nemudruj švec *přes kopyto* (= jak, kolik co do stupně...?); kniha stojí *tři zlaté*.

b) Přirovnáním. Na př.: jsem starší *tebe*, — jsem starší *než ty*, — jsem nejstarší *z vás, mezi vámi*; jsem starší *o rok než ty* (dvoje rčení míry: *než ty* a *o rok*); čest je dražší *nade všechno zboží*; máme stravy více *než na týden*.

Míra udává se druhdy jen

přibližně, na př.: bylo jich *ke dvěma stům, okolo dvou set, na dvě stě, do dvou set, asi dvě stě, bez mála dvě stě, přes dvě stě*, — nebo omezením, na př.: *každý den kromě neděle*; *všichni se zachránili kromě jednoho, mimo jednoho, vyjmouc jednoho*.

48. Příslovečné určení příčinnosti, t. j. původce a původu, prostředku a nástroje (kým, čím se co děje nebo jest), látky (z níž se co děje nebo jest), důvodu (proč = ze které příčiny předcházející se co děje nebo jest), účelu a cíle (proč = pro který účel následující se co děje nebo jest), překážky (= důvodu při záporu, proč se co neděje nebo není), podmínky (= příčiny, které žádáme, má-li se něco dít nebo má-li něco býti).

1. Na př. příslovečné určení *původce*: jmění *otcem* nastřádané; zákon *Newtonem* nalezený; *z jiskry* bývá oheň; země *od Kolumba* objevená; *od Boha* všechno dobré pochodí; *od nich* jest vám pobitu býti.

2. Přisl. urč. *prostředku* (prostředníka) a *nástroje*: Bůh řekl *skrze proroka*; víra naše vznikla *skrze sprostné lidi, skrze apoštoly; bezděčnými chrty* řídko zajíce uštveš; poslal jsem psaní *poslem, po poslu; jednou ranou* dub nepadne; rána *mečem* daná; každý ptáček *svým se nosem* živi; slyš *uchem, viz rozumem; mlčením* člověk mnoho řečí odbude; *chybami* se člověk učí; kdo neprohlédá *očima*, prohlédá *měšcem*; vyražeti klín *klínem*; koupil jsem knihu *za dva zlaté* (cena = prostředek, kterým se kupuje, platí atd.).

3. Přísl. urč. látky: *z cizích ostrůžků* krejčí si kabát šije; nádoba *z hlíny* učiněná; cesta zavátá *sněhem*; desky *zlatem* okované.

4. Přísl. urč. důvodu: *pro pravdu* se lidé nejvíce hněvají; odpustiti *pro Boha*; odpláceti dobrým *za zlé*; třásti se *zimou, strachem*; padati *mdlobou*; čalouny *od zlata* se třpytily, třpytiti se *zlatem*; učiniti něco *z lásky, z přátelství, z nepřátelství*; Polané *z násilí* na Čechy žalovali; *z palce* obra poznáváme; ptáka poznáš *po peří*, vlka *po srsti*, a člověka *po řeči, kroji a chodu*.

5. Přísl. urč. účelu a cíle: učiním něco *pro dobrou vůli* (= s účelem, aby byla dobrá vůle); musí se dým *pro teplo* trpěti; soused koupil pole *pro syna, synovi*; jíti někomu *na pomoc, ku pomoci*.

6. Přísl. urč. překážky: *Mdlobou* nemohu státi; *pro hluk* není slyšeti.

7. Přísl. urč. podmínky: *při zlém návyku* ctnost nemá vzniku; *při dobré vůli* vše jde do hůry.

49. 1. Jakého druhu které příslovečné určení jest, o tom rozhoduje jeho význam. Strany významu může však bývatí výklad rozdílný, a proto může týž výraz příslovečný bráti se tu za určení druhu toho, a jindy za určení druhu jiného.

Na př. ve větě „otec to učinil *pro syna*“ jest „*pro syna*“ příslovečné určení příčinnosti, — a to buď důvodu (jestliže na př. *pro syna* = poněvadž syn o to prosil...), buď účelu (jestliže *pro syna* = aby to synovi prospělo...).

Ve větě „nepršelo *od velikonoc do letnic*“ jest výraz „*od velikonoc do letnic*“ příslovečné určení času, rozumí-li se jím určení, *ve které době, kdy* nepršelo; a je příslovečným určením míry, rozumí-li se jím určení, *kolik času* bylo bez deště. Podobně jest ve rčení „psota *nejdél* trvá“, „válka trvala *třicet let*“, „dub *sto let* starý“ atp. určení míry, učiněné měřením času.

Ve větách *a)* „sedím *na koni*“ a *b)* „jedu *na koni*“ je týž výraz příslovečný „*na koni*“; ale druhu jest patrně rozdílného: v *a)* jest to příslovečné určení místa (*kde* sedím?), v *b)* pak způsobu (*jak* jedu?).

V příslovi „*na měkkých polštářích* se jména nedobývá“ jest „*na měkkých polštářích*“ vlastně příslovečné určení místa (*kde* nedobývá se jména?); ale když povážíme, že význam tohoto rčení je obrazný, vezmeme je za příslovečné určení způsobu (*jak* nedobývá se jména?).

Pravíme *a)* „bratr jest *na vojně, jest u dráhy*...“ a *b)* „*v neštěstí* nezoufej“ atp. Vytčená zde určení jsou *a)* určení *místa* (*kde* je bratr?), a *b)* určení *času* (*kdy* nemá kdo zoufati?); ale rozumíme jimi: *a)* při jakém stavu neb jakého stavu je bratr? a *b)* v jakém stavu nebo v jakých okolnostech postaven nemá kdo doufati? — jsou to tedy příslovečná určení *stavu* (stav = čas ve smyslu přeneseném).

2. Jindy může býti výklad rozdílný, je-li výraz některý příslovecným určením či předmětem, t. j. je-li to omezení a určení se stránky mimověcné, či se stránky věcné (viz § 11):

Na př. ve větách *a)* „sedám *na koně*“, *b)* „hledím *na koně*“ a *c)* „myslím *na koně*“ máme týž výraz „*na koně*“.

Výraz tento jest ve větě *a)* zajisté příslovečným určením (= určením děje slovesného se stránky mimověcné), a to příslovečným určením místa: sedám *na koně* = sedám *kam*?

Týmž vlastně určením jest týž výraz také ve větě *b)*: hledím *na koně* = hledím *kam*? — Ale tu je zároveň také možno, bráti jej za předmět (= za určení děje slovesného se stránky věcné). Zvláště je to možno, když se položí táž věta *b)* „hledím *na koně*“ vedle vět smyslu podobného *d)* „vidím *koně*“, *e)* „prohlížím *koně*“ atp. Ve větě *b)* má výraz „*na koně*“ platnost podobnou a téměř stejnou, jako výraz „*koně*“ ve větách *d)* a *e)*; v *d)* a *e)* je výraz „*koně*“ předmětem; proto běře se výraz „*na koně*“ v *b)* též za předmět.

Ve větě *c)* je věc táž, jako v *b)*. Výraz „*na koně*“ je tu vlastně určením příslovečným; myslím *na koně* = mám mysl obrácenu *na koně* = *kam*? — Ale týž výraz běře se pak za určení děje slovesného na stránce věcné, běře se za předmět.

Někdy může týž výraz v téže větě býti buď předmětem, buď příslovečným určením; při tom pak jest ovšem i význam výrazu rozdílný. Na př. ve větě „rytíř bojoval *s loupežníky*“ je výraz „*s loupežníky*“ předmětem, rozumí-li se, že rytíř bojoval „*s loupežníky*“ = proti loupežníkům; rozumí-li se však, že rytíř bojoval „*s loupežníky*“ = spolu s loupežníky, jako pomocník jejich, je týž výraz přísl. určením (způsobu).

Ve větě *a)* „chodil jsem *se sousedem* po polích“ je výraz „*se sousedem*“ patrně příslovečné určením způsobu (= chodil jsem jak? se *sousedem*, ve společnosti *sousedově*!). Ve větě *b)* „mluvil jsem *se sousedem* o polích“ je týž výraz týmž určením (t. j. příslovečným určením způsobu), rozumím-li jím, že jsme spolu se *sousedem* svá mínění o polích si vyslovovali. Ale věta *b)* může míti také smysl jiný: měl jsem říci, že jsem „*sousedovi*“ o polích něco oznámil, pověděl..., a místo toho řekl jsem, že jsem „*se sousedem*“ o polích mluvil. V tom případě je věta *b)* náhradou za větu *c)* „oznámil jsem *sousedovi*...“, výraz „*se sousedem*“ věty *b)* náhradou za předmět „*sousedovi*“ věty *c)*, — a podle toho brává se též za předmět.

3. Příslovečný výraz bývá na místě doplňku a v platnosti doplňku, na př.: bratr je *na vojně*, tento dar je *rodičům* atp.; o tom viz § 41, 42.

50. Příslovečné určení jest ve větě jednoduché vyjádřeno výrazem holým nebo rozvitým.

Výrazem holým, a to

buď některým tvarem ohnutým a zřetelným, na př. *lesem* (jdu *lesem*, příslovcené určení *lesem* je zřetelný instrumentál jedn. k nom. *les*), *z-lesa*, *do-lesa* atd.;

buď výrazem ustrnulým, na př.: *zde*, *sem*, *tam*, *vždy*, *nikdy*, *tak*, *nijak*, *dobře*, *zle*, *málo*, *více*, *nejvíce*, *letos*, *loni*, *dnes*, *zítra*, *zvláště*, *z-cela*, *do-cela*, *z-řídka*, *na-mnoze*, *na-z-pamět*, *arci*, *prý* atp.; příslovcený výraz holý a ustrnulý nazývá se příslovce.

Výrazem rozvitým, na př.: Kristus pán narodil se *za panování římského císaře Augusta*; navštívím tě *zítra ráno mezi devátou a desátou hodinou*; kdo *ze stříbrných děl* stříli, nebrzo chybí ČMudr. 362; byl tedy kmen slovanský... *již drahně před narozením Kristovým kmen původní Šafař*. Star. 40.

51. Příslovcených určení jest někdy pospolu několik. Na př.: *s dobrými skutky dobře* se žije; smrt *vždycky za pasem* vězí ČMudr. 311; *pod nízkým stropem vysoko* neskákej tamt. 433; ptáka poznáš *po peří*, vlka *po srsti* a člověka *po řeči*, *kroji a chodu* tamt. 267; čiň *dobře a právě*, neboj se císaře a krále tamt. 373. Srov. § 80.

O přívlastku.

52. 1. Přívlastek (attribut) je slovné vyjádření toho, čím se omezuje a určuje pojem vyjádřený jménem podstatným (viz § 10). Na př.: *starý* hřích; služba *modlám*; žádost *peněz*; procházka *lesem*; hrad *na skále*; cesta *do Říma*; děje *národa českého*; atp.

2. Hledajice přívlastek tážeme se otázkou sestrojenou ze jména podstatného věty dané a tázacího *jaký? který? čím?* (viz § 13).

3. Přívlastek bývá nejen při jménech podstatných vlastně tak řečených, nýbrž také při jménech zpodstatnělých. Na př.: *neznámý* pocestný; *blahoslavení* chudí; *tvrdé* y; *spojka* ale.

53. 1. Přívlastek může býti holý, na př.: *kvetoucí* lipa; *cesta do Říma*; — nebo rozvitý, na př.: svědectví *o starobylosti Slovanů v Evropě* Šafař. Star. 79; snaha *povznéstí průmysl a obchod v krajinách neúrodných*.

2. Přívlastkem holým bývá slovo sklonné, tedy jméno podstatné, nebo přídavné, nebo číslovka, nebo zájmeno. Na př.: *řeka* Vltava; práce *kvapná*; zásluha *nehynoucí*; Karel *Čtvrtý*; *náš* věk.

Někdy je přívlastkem slovo nesklonné, a to infinitiv, na př. mám právo *mluviti*; mám povinnost *se brániti*; — nebo slovo nesklonné

jiné, na př.: cesta *nazpátek* (= zpáteční); čtení *pro děti*; lék *pro občerstvení*; o synovi *v cizině* otec nevěděl (= o synovi, který byl

v cizině); lepší ctnost s *chudobou*, nežli hřích s *ozdobou*; uměti v čas mlčeti není *leđa* umění (= ledajaké, nepatrné umění).

Nejčastěji bývá přívlastkem jméno přídavné.

54. 1. Přívlastek je dílem souřadný, dílem podřadný.

a) Přívlastek souřadný je téhož pádu jako příslušné jméno podstatné; na př.: *řeka Vltava*; *kamenný most*; *Karla Čtvrtého*; *špata* člověk, *mrcha* člověk, *dožera* člověk, *ostuda* chlap, *zdechlina* kuň BartD. 1, 161; *rozmarijn* vonička (= rozmarínová kytice) Suš. 225; vím já jednu hospodu z *kameňa* bramoru BartD. 1, 179; naša kotěnka brňavá chytila *pláčka* strnada tamt. 201; včil zrovna potkala sem ščuku *rybu* tamt. 355 (dols.).

b) Přívlastek podřadný jest vyjádřen:

pádem prostým, závislým na příslušném jméně podstatném; na př.: stvořitel *světa*; stvoření *světa*; žádost *peněz*; služba *modlám*; pohrdání *světem*; rána *mečem*; —

pádem předložkovým; na př.: cesta *do Říma*; bitva *u Lipska*; hrad *na skále*; dům *na spadnutí*; Kolin *nad Labem*; dům *od kamene*; obilí *od loňska*; člověk *po nemoci*; bytost *bez proměny*; pověst *o Libuši*; starost *o živobytí*; z *Boha* člověk BartD. 1, 160; pro uvázání s *komorníkem* nebo *moci svú bez komorníka* VšehK. 256^a; svědomie (= svědectví) *z dobré vuole* tamt. 94^a; —

infinitivem; na př.: umění *mlčeti*; snaha *povzněsti průmysl a obchod domácí*; myšlenka, *vymoci si* u krále propůjčky na takové panství, nebyla nic neobyčejného Pal. 5. 2, 16; —

výrazem příslovečným; na př.: deska *deset loket zděli*; louka *čtvrt míle zšíři*; oltář *desíti loktů zvýši*; chvíle *vhod každému*; to je *nic po tym* člověk BartD. 1, 160 (laš.); —

výrazem spojkovým; na př.: tvář *jako růže*; člověk *jako hora*.

Přívlastek souřadný skloňuje se zároveň se svým jménem podstatným: nom. *kamenný most*, gen. *kamenného mostu* atd., přívlastek podřadný zůstává nezměnn, když se jeho jméno podstatné skloňuje: nom. *služba modlám*, gen. *služby modlám*, dat. *službě modlám* atd.

2. V češtině (a v slovanštině vůbec) jeví se snaha, aby přívlastek měl podle možnosti formu adjektivní. Říkalo se na př. v staré češtině: strach *židovský* (t. j. strach ze židů, před židy); tesání *kamenné* (t. j. tesání kamene); milovník *ženský* (t. j. milovník žen); atp. Viz v § 170 sl.

55. Druh přívlastku souřadného je přístavek (apposice). Jest to přívlastkové jméno podstatné, opatřené nejčastěji opět svým přívlastkem, a položené za jménem podstatným nebo zájmenem, k němuž patří. Na př.: Doubravka, *dcera Boleslavova*, provdala se za Mečislava, *kníže polské*

Vel. Z. 296; Svatopluk, *král moravský*, od sv. Cyrilla víře křesťanské byl naučen; Hannibal, *vítěz nad Římany*; Ty, *pane náš!* Já, *žebrák*, abych podporoval tebe, *boháče!*

56. Přívlastek jest významu 1. někdy podmětneho, 2. někdy předmětneho, 3. někdy příslovečného a 4. někdy doplňkového.

1. Pravím *a) Kristus přijde*, a
b) příští Kristovo.

Přívlastek „*Kristovo*“ ve větě *b)* je ve střídě za podmět *Kristus* věty *a)*, je to tedy přívlastek významu podmětneho.

2. Pravím *a) sloužiti modlám*, a
b) služba modlám.

Výraz „*modlám*“ jest v *a)* předmětem; v *b)* je též předmětem (*služba komu?*) a spolu přívlastkem (*jaká služba?*), je to tedy přívlastek významu předmětneho (viz § 34).

Podobně ve výrazech: pohrdání *světem*, starost *o živobytí*, vzpomínka *na domov* atp.

3. Pravím *a) cestovati do Říma*, a
b) cesta do Říma.

Výraz „*do Říma*“ jest v *a)* příslovečným určením (na otázku: *cestovati kam?*). A týmž jest zajisté také v *b)* (*cesta kam?*); ale v *b)* je tento výraz spolu přívlastkem (na otázku *jaká cesta?*), je to tedy přívlastek významu příslovečného (viz § 44).

Podobně ve výrazech: procházka *lesem*, rána *mečem*, dar *rodičům*, tváře *jako růže*, člověk *jako hora* atp.

4. Pravím *a) zvoliti králem* (= za krále), a
b) zvolení králem.

Výraz „*králem*“ jest v *a)* doplňkem; v *b)* je též doplňkem (*zvolení čím? za co?*) a spolu přívlastkem (*jaké zvolení?*), je to tedy přívlastek významu doplňkového (viz § 38).

Podobně ve výrazech: volba *za krále*, ustanovení *za soudce* atp.

Výrazy příslovečné (*cesta do Říma* atp.), předmětné (*služba modlám* atp.) a doplňkové (*zvolení králem* atp.) stávají se přívlastky tím, že se vztahují ke jménům podstatným a berou se tu za určení na otázku *jaký?* Srov. § 10.

57. Přívlastkův jest někdy k témuž podstatnému jménu několik. Na př.: chléb *náš* *vezdejší* (přívlastky dva, oba souřadné); — pokoj *všem* lidem *dobré vůle* (přív. první souřadný, druhý podřadný); — *všeliké* *po horách* ptactvo atd. Srov. § 80.

Spojení v jednotu větnou ve větě jednoduché.

58. 1. Věta skládá se ze členův, a členové její mohou býti opět výrazy složité. Když větu cele rozložíme, dostáváme řadu jednotlivých slov. Na př.:

země | otáčí | se | každých | čtyřadvacet | hodin | okolo | své | osy.

2. Slova jednotlivá poji se ve větě v jednotky členské, a tyto dále v jednotu větnou. V příkladě našem lze toto spojování takto znázorniti:

země || otáčí se | každých čtyřadvacet hodin | okolo své osy.

To jest: slova „*otáčí se*“ poji se v jednotku členskou (= holý přísudek);

slova „*každých čtyřadvacet hodin*“ poji se v jednotku členskou jinou (= příslovečné určení času);

slova „*okolo své osy*“ poji se v jednotku členskou opět jinou (= příslovečné určení způsobu);

členové „*otáčí se*“, — „*každých čtyřadvacet hodin*“ — a „*okolo své osy*“ poji se v členskou jednotku vyšší, totiž v jednotku přísudkovou, v přísudek rozvitý a plný;

konečně přísudek „*otáčí se každých čtyřadvacet hodin okolo své osy*“ poji se s podmínkem „*země*“ v jednotu větnou.

3. Všecko toto spojování děje se smyslem, přízvukem (větným), grammatickou shodou, syntaktickou vazbou, slovosledem a dilem také zvláštními spojkami.

59. Slova spojují se v jednotky členské a tyto dále v jednotu větnou smyslem.

Kde smysl brání, není možno spojení; proto nelze říci na př. *kamenný vzduch*, nebo *dřevo teče* atd.

60. 1. Slova spojují se v jednotky členské a tyto dále v jednotu větnou přízvukem větným.

Přízvuk jest mocnější hlas, jímž slabika některá vyniká nad ostatní, a je slovný a větný. Přízvuk slovný jest ten, kterým jistá slabika ve slově nad ostatní vyniká, na př. první slabiky ve slověch *lékař*, *léčiti*; a přízvuk větný jest ten, kterým přízvučná slabika jistého slova ve větě nad přízvučné slabiky slov ostatních vyniká (naznačeno zde písmem silnějším), na př. *lékař léčí*.

Bez přízvuku větného rozsypá se věta ve směsici slov nesouvislých; přízvuk větný tedy napomáhá tomu, aby slova se pojila v jednotu větnou.

2. Pravidlem hlavním o přízvuku větném jest, že výraz určovací má přízvuk větný mocnější než výraz určovaný. Vyniká tedy přízvukem větným: přísudek nad podmíně, na př. *lékař léčí*.

doplňek a předmět nad přísudek holý, na př. otec leží **nemocen**; nouze láme **železo**; bída učí **rozumu**; —

přísluvečné určení nad výraz jím určený, na př. **po**-účinku zlá rada; cesta zavátá **sněhem**; —

přívlastek nad příslušné jméno podstatné, na př. **zelené pole**; **nemocný** člověk, člověk **po**-nemoci.

3. Odchytkou od pravidla tohoto je přízvuk na výraze jiném, když podle smyslu jest na něm důraz. Na př. **lékař** léčí (— nikoliv někdo jiný); po účinku **zlá** rada (— nikoliv dobrá); **zelené pole** (— nikoliv louka nebo něco jiného); hříšná **radost** plodí **žalost** (— **radost** má důraz, aby bylo vytčeno proti **žalost**) atd.

Důraz může býti v téže větě podle rozdílného smyslu na místech rozdílných.

Na př. ve větě „*rodiče mají se starati o vychování svých dětí*“ může býti, když toho smysl žádá, důraz na slově **rodiče**, jindy na slově **mají**, nebo na slově **starati** atd.

Jiný příklad (na větě záporné). Někdo se rozpomíná a tvrdí, že prý kdysi loni „*dva měsíce pršelo*“. Vyvracím toto tvrzení a pravím:

a) „*dva měsíce nepršelo*“; tu je smysl, že dva měsíce byly nikoli deštivé, nýbrž bez deště, anebo že nějakou dobu pršelo, ale nikoli po dva měsíce. — Jindy pak pravím

b) 1. „*dva měsíce nepršelo*“ nebo 2. „*dva měsíce nepršelo*“, a míním tím, že byly bez deště 1. ne dva **měsíce**, nýbrž snad jen dvě neděle, a 2. ne **dva** měsíce, nýbrž jen jeden atp.¹⁾

Ve větě mnohonásobně rozvitě jsou přízvuku větného stupně a odstíny mnohonásobné a velmi rozmanité.

61. Slova spojují se v jednotky členské a tyto dále v jednotu větnou grammatickou shodou (kongruencí).

Grammatickou shodou rozumí se stejnost v čísle, pádě, osobě a rodě. Slova, která ve větě k sobě patří a nějakou jednotku činí, shodují se podle možnosti v těchto věcech.

1. Zejména shoduje se

a) sloveso přísudkové s podmětem v čísle a osobě; na př. dary *oslepují* oči (sloveso *oslepují* jest 3. os. množná jako podmět *dary*).

b) Sklonný doplňek shoduje se s podmětem anebo předmětem, k němuž se táhne, v čísle a podle možnosti také v rodě. Na př.: chlapec chodí *bos* (doplňek *bos* jest čísla jednotného a rodu mužského jako podmět *chlapec*); děti chodí *bosy*; Jidáš stal se *zrádcem*; ctnost činí člověka

¹⁾ Tak zní toto místo i v Přířmluvn. str. 245. Zdá se mi, že je tu omyl a že by mělo býti: „... a míním tím, že byly bez deště 1. dva **měsíce**, nikoli snad jen dvě neděle, a 2. **dva** měsíce, nikoli en jeden.“ Tr.

vzácným (doplněk *vzácným* jest čísla jedn. a rodu mužsk. jako předmět *člověka*); kníže Oldřich pojal selskou dívku *za manželku*; Jizera jest *přítok* Labe (shoda jen v čísle; v rodě není možna).

c) Sklonný souřadný přívlastek a přístavek shodují se se svým jménem podstatným v čísle, v pádě a podle možnosti též v rodě; na př. *zelený les...*, *zeleným lesem...*, *zelených polí...*, *řeka Vltava*, *řeka Labe*; *král Václav*, *královna Eliška*; *Václav*, *král Český*.

O shodě v čísle, rodě a osobě viz také v §§ 141, 145, 147, 155, 158.

2. Někdy bývá shoda flexí zanedbána, zvláště když cizí adjektivum je v přívlastku nebo doplňku. Na př.: samé *nobl husičky* (= pl. nom.) Jirás. Spis. 20, 250; *nobl pán*, *nobl paní*, *nobl pánové*, *fein pití*, *feš oblek* Us. městský.

62. Slova spojují se v jednotky členské a tyto dále v jednotu větnou syntaktickou vazbou.

Jazyk má své pravidelné vazby; na př. pravíme: *sloužiti někomu* (= sloveso *sloužiti* váže se s dativem), *žádstiv něčeho* (= přídavné jméno *žádstivý* váže se s genitivem), *do něčeho* (= předložka *do* váže se s gen.). Tyto vazby jsou nám známy a jsou nám nápomocny, když seřazujeme a spojujeme slova ve větě v náležité jednotky.

63. Slova spojují se v jednotky členské a tyto dále v jednotu větnou slovosledem.

Slovosled je v češtině dosti volný; ale přece zachovává se častěji pravidlo, aby zůstávala při sobě slova, která k sobě patří, a tím podporuje se spojování slov v jednotky členské. Některá pravidla o slovosledu čes. viz v § 114 sl.

64. Konečně děje se spojení někdy také zvláštními spojkami. To bývá tenkrát, když některý člen ve větě je dvojnásobný nebo několikonásobný. Na př. když podmět je dvojnásobný (jako ve větě: *otec a syn šli do města*), nebo trojnásobný (jako ve větě: *Lvov, Krakov a Varšava jsou města polská*), nebo předmět několikonásobný atd.

Členové, kteří jsou ve větě několikonásobně, jsou vespolek souřadní a spojují se nejprve v jednotku svého druhu, t. j. v jednotku podmětovou, nebo předmětovou, atd.

Toto spojení děje se někdy beze spojek (= spojení asyndetické). Obvyčejně děje se toto spojení za pomoci spojek, a to spojek souřadících (viz § 74 č. 6).

1. Členové dvojnásobní spojují se a) spojkami, b) beze spojek. Na př.:

a) *otec a syn šli do města*; *ctnost a štěstí zřídka v jedné hospodě tráví*; *ctí otce svého i matku svou*; *nemám otce ani matky*; *neštěstí nechodí po horách, ale po lidech*; *vaši dědové i předci* AlxV. 1488; *ač jedno budete chtieti svú šlechtu i rod pomnieti* tamt. 1497; (to

klanění móż býti) skutkem *i* řeči HusE. 1, 72; nařizení *díl* z boha *díl* z lidí pošlá Br. Z. 544; —

b) *zboží, čest* není bez práce; by jej *čsti, múdrosti* učil AlxV. 129; Darius by *pokladem, lidmi* silněji tamt. 948; *čest, sbožie* strativše tamt. 1906; všie šlechty *přědsi, dědici* tamt. 1300; *v horách, v dolých* vody hladav AlxM. 90; svázavše jim *ruce, nohy* Kat. v. 2213.

Tu mnohdy je asyndeton ustáleno; na př.: *ve dne v noci* Us. nč.; což mu kázal *ve dne v noci* Kat. 45; vinař *ve dne v noci* kvasí WintObr. 2, 267 (z r. 1610); *chtěj nechťej, pán nepán, volky nevolky* Us. nč.; Menhard z Hradce *rád nerád* nacházel se u vojště Tábořském TomP. 4, 423.

2. Když členů takových jest více než dva a patří k sobě ve smyslu spojky *a* (viz § 75 č. 2), bývá spojka obyčejně jen mezi členem posledním a předposledním nebo mezi členy posledními. Na př.: Lvov, Krakov *a* Varšava jsou města polská; — toť mi bude k radosti, k chvále *a* k zvelebení Br. Z. 523; — tato pokorná předmluva pozdvihuje viery, posiluje naděje, zapaluje lásku, tiehne k poctivosti, vede k následování otcě, puďi ku pokořě, zove syny k milosti *a* učí je otci (bohu) dieky vzdávati *a* učí, což kolivěk jest potřebie HusE. 1, 319.

Někdy se spojka opakuje. Na př.: milík, jenž ji (duši) svuodí s dobré cesty, *ono* pýchú, *ono* lakomstvím, *ono* rozkoší těla, jest diábel Gesta Bř. 67^b; (hříšník) jakž kolivěk uslyší, ano mu někdo chce v tom (t. v hříchu) překaziti, ihned *neb* sě lekne, *neb* zamúti, *neb* hněvá HusE. 1, 247; móż ji (službu boží = milování dobra) člověk naplniti *i* u povětrí *i* na moři *i* v žaláři *i* v kládě, *i* chudý *i* nemocný *i* nahý tamt. 2, 248; kdy jsme tebe vídali lačného *neb* žiznivého *aneb* hostě *nebo* nahého *nebo* nemocného *nebo* v žaláři? Br. Z. 563.

Toto spojení se zove polysyndetické.

Někdy však nebývá spojka nikde žádná (= spojení asyndetické); na př.: viděli jsme tě *lačného, žiznivého, nemocného*.

O větách oznamovacích, tázacích, podmiňovacích (přácích) a rozkazovacích.

65. Věty samostatné (hlavní) liší se podle toho, jaký obsah myšlenkový se v nich podává, zdali totiž tvrdící oznámení, či otázka anebo podmínka (nebo přání), anebo rozkaz, — a s této stránky rozeznávají se věty oznamovací, tázací, podmiňovací a rozkazovací; srov. § 16.

66.

Věta oznamovací.

1. Věta oznamovací vyslovuje soud (kladný nebo záporný) způsobem tvrdícím. Na př.: přítel mi *poskytl* pomoci; přítel mi *neposkytl* pomoci.

2. Sloveso věty oznamovací jest v indikativě: *poskytl* (= *poskytl jest*).

Věta tázací; odpověď.

67. 1. Věta tázací vyslovuje otázku. Sloveso její je podle rozdílného významu buď v indikativě, na př.: *poskytne* mi přítel pomoci? — buď v kondicionále, na př.: *poskytl by* mi přítel pomoci?

2. Tážeme se na to, co nevíme a neznáme. Stalo se na př., že náš soused prodal dům, nebo pole, nebo zahradu, a nám je to nebo něco z toho neznámo nebo nejisto. Proto tážeme se, a otázka naše jest rozdílná podle toho, co nevíme a nač se tedy tážeme.

a) Buď je nám neznáma věc, cele nebo částečně.

Na př. nevíme nic o tom, že náš soused prodal dům; tážeme se: *co se stalo?* a dostáváme za odpověď: *naš soused prodal dům.*

Nebo nevíme, že je to náš soused, jenž prodal dům; tážeme se: *kdo prodal dům?* a dostáváme za odpověď: *naš soused.*

Nebo nevíme a tážeme se: *co prodal náš soused?* a dostáváme za odpověď: *dům.*

b) Anebo je nám věc cele nebo částečně nejista.

Na př. máme vědomost, ale jen nejistou a pochybnou, že prý náš soused prodal dům, a chceme věděti jistotu; tážeme se: *naš soused prodal dům?* a dostáváme za odpověď: *ano!* (v záporu *ne!*).

Nebo nevíme na jisto, zdali náš soused nebo kdo jiný prodal dům; tážeme se: *naš soused prodal dům?* a dostáváme za odpověď: *ano!* (*ne!*).

Nebo nevíme na jisto, prodal-li soused dům či něco jiného; tážeme se: *naš soused prodal dům?* a dostáváme za odpověď: *ano!* (*ne!*).

Otázky v a) jsou otázky na věc neb otázky věcné, v b) jsou otázky na jistotu neb otázky zjišťovací.

Otázka na věc bývá také nazývána otázkou slovnou, otázka pak na jistotu větnou.

3. Otázka může být jednoduchá anebo složená.

Otázka složená obsahuje dvě anebo více otázek jednoduchých. Na př.: *kdo prodal? a co? a kdy?* . . . *kdo prodal co?* odpověď: *naš soused prodal dnes dům . . .*

Zvláštní druh otázky složené jest tak zvaná otázka rozlučovací (disjunktivní). Členové její navzájem se vylučují; přisvědčí-li se k jednomu, je tím zároveň dána odpověď záporná k ostatním. Na př.: *Ty-li jsi ten, který přijíti má, čili jiného čekati máme? Která osoba svaté trojice měla člověčenství na se přijmouti, otec-li, syn-li, čili duch svatý?*

4. O otázkách závislých v. § 108.

68. V otázkách bývají zvláštní slova tázací.

1. V otázkách věcných bývá vždy buď zájmeno tázací, buď příslovce utvořené z kmene zájmena tázacího (= příslovce tázací). Na př.: *kdo*

prodal dům?; *co* prodal náš soused?; *který* soused prodal dům?; *zač?* *proč?* *kdy?* *kde?* atp.;

kto se bude zpovídati tobě? ŽWittb. 6, 6; *kto* jest rovně tobě? ŽKlem. 34, 10; *kto* má tako světlá zraky, by mohl ty cesty atd. AlxV. 14; *čso* zde hládáte? Hrad. 25^b; *čso* řku? ŽWittb. Ezech. 15; *co* jemu (Ježíšovi) potom učinichu? Vít. 54^a; *kamož* se on jest potom děl? Kat. v. 1981; *kam* jej (Ježíše) potom obrátichu, kdyžto jej tu odsúdichu? Vít. 51^a; *kak* se máš, můj milý pane? Hrad. 129^b; *kak* se živ smieš českým králem nazývati? DalC. 66; *kde* jest böh tvój? ŽKlem. 41, 4; *kde* jdeš, čbáne? Hrad. 130^a; *kudy* živa smieš vstúpiti do druhého? Kruml. 311^b; *kudy* to jde, že tak sú rozlični lidští úmyslové? ŠtítBud. 149.

2. Otázky zjišťovací

dilem jsou beze slova tázacího, na př.: *náš soused prodal dům?*; *nemuožeš zabít býti?* OtcB. 156^b, —

dilem označují se některým slovcem tázacím, na př.: *zda* jsi ty moudřejší než my?; *zda*li pleva zrno potlačí?; *znáte-li* pak nás?; *co* nemlčíte?; *což* nás neznáte?; —

a vlha pěkně-*li* zpívá? BartD. 1, 170; má-*ji* to? (*ji* = *li*) tamt. 1, 16 (zlin.); daleko-*ji*? tamt.; viš-*i*? (m. viš-*ji* a to m. viš-*li*) tamt.; bý-*l-y* tam? (m. byl-*ji*) tamt.; — i to-*li* navracuješ hospodinu, lude bláznivý? ŽWittb. Deut. 6; již-*li* byl konec bolesti jeho (Ježíšovy)? ML. 106^b; na-*dála-li* s' se, paní, by (Ježíš) byl puščen? Vít. 51^a. Srov. § 409.

V jazyku starším bývá v otázce zjišťovací slovice tázací *či*; na př.: *či* zpovídati se bude prach? ŽWittb. 29, 10; *či* na věky zavirže ny böh? tamt. 76, 8; *či* sem byl v čem právo mina, *či* sem gdy komu povolil? AlxBM. 8, 7 sl. Srov. § 409.

3. V otázce rozlučovací mívá člen poslední slovice *či*, *čili*; na př.: mám jíti *či* zůstati?; ty-li jsi ten, který přijíti má, *čili* jiného čekati máme?; — nevědiech se co přijeti, vrahóm-li se otpierati, *čili* tak v porobě státi? AlxV. 868¹); budu jiesti maso býkové, *čili* krev kozlovú budu píti ŽWittb. 49, 13; máme-li jeti na válku, *čili* nechati? Ol. 2. Par. 18, 14. Srov. § 409.

69. V otázkách bývá zvláštní přízvuk a zvýšení hlasu.

1. Přízvuk jest v otázkách věcných na slově tázacím; na př. (při větě „náš soused prodal dům“): *kdo* prodal dům?; *který* soused prodal dům?

V otázkách zjišťovacích má přízvuk ten člen, o jehož jistotu jde a na kterém je tedy důraz; na př. (jde-li o jistotu, zda-li náš soused dům *prodal* či *neprodal*): náš soused *prodal* dům? *prodal-li* náš soused dům?

¹) V rkpise a ve Slovn. I, 171 omylem AlxV. 568.

2. Výška hlasu (t. j. výška jednotlivých slabik) jest v otázce jiná, než na př. ve větě oznamovací, a zvyšuje se tu hlas velmi rozmanitě. Na př. ve větě oznamovací „náš soused prodal *pole*“ má v posledním slově slabika prvá přízvuk a druhá hlas snížený, kleslý (naznačeno v písmě: *pòl*); naproti tomu v otázce „náš soused prodal *pole?*“ (= otázka na jistotu členu „pole“) má slovo *pòle* přízvuk týž, ale poslední jeho slabika vyslovuje se hlasem značně vyšším (naznačeno v písmě: *pòl°*). Srov. HistMl. I, 585.

70. Odpovědi dávají se:

1. K otázce věcné odpovídá se tím výrazem, který znamená věc tazateli neznámou. Na př. (při větě „náš soused prodal dům“)

otázka: *kdo* prodal dům? odp.: *náš soused*;
 „ *co* učinil náš soused? „ *prodal dům*;
 „ *co* prodal náš soused? „ *dům*;
 „ *co se stalo?* „ *náš soused prodal dům*.

2. K otázce zjišťovací odpovídá se:

přisvědčivě (affirmativně) kladným slovesem věty tázací (otázka: „náš soused prodal dům?“ — odpověď: „prodal!“), — anebo příslovcem *ano!* nebo jiným výrazem přisvědčovacím (*zajisté! ovšem! arcí! tak jest! pravda! toť se ví! tot se rozumí! atp.*);

záporně (negativně) záporným slovesem věty tázací („prodal . . .?“ — *neprodal!*) — anebo příslovcem *ne!* nebo jiným výrazem záporným (*nikoliv! nikterak! ani řeči! Bůh uchovej! to, to! atp.*).

71. *Věta podmiňovací (a práci).*

Věta podmiňovací vyslovuje úsudek způsobem podmíněným. Na př.: *přítel by mi poskytl pomoci.*

K větám podmiňovacím patří také věta práci; na př.: *kež by mi přítel poskytl pomoci!; kež mi přítel poskytne pomoci!*

Sloveso věty práci je v kondicionále neb indikativě (se spojkou *kež*), ve větách podmiňovacích jiných v kondicionále.

Ve větě práci je hlas při spojce *kež* vyšší a ke konci klesá.

72. *Věta rozkazovací.*

Věta rozkazovací vyslovuje rozkaz nebo prosbu. Na př.: *čtěte!; příteli, poskytni mi pomoci!; pane, vyslyš nás!*

Sloveso věty rozkazovací je zpravidla v imperativě.

V řeči laskající (hypokoristické) a některých rčeních jiných bývá místo věty rozkazovací věta s přičestím minulým činným; na př.: *šel sem (m. pojď sem)!; vzal to řas!* Rozkaz vyjadřuje se tímto způsobem mírněji, než imperativem.

Přízvuk větný jest na slovese anebo na slově, které má důraz. Na př.: pane, *vyslyš nás!* — anebo (když je důraz na *nás*): pane, *vyslyš nás!*

B. Souvětí.

73. 1. Souvětí (neb větná složenina, n. věta složená) jest, kde dvě nebo i více vět spojuje se v jednotu souvětňnou. Na př.: *lékař léčí, Bůh uzdravuje; kdo křivě svědčí, nebude živ do roka; co nás mrzí, to se nás drží, a co jest milo nám, to nechce k nám; přijde čas, že se zeptá zima, cos dělal v létě.*

Poznam. Nazýváme souvětím všelikou složeninu větnou; jindy bývá slova toho užíváno ve smyslu poněkud jiném.

2. Souvětí je souřadné nebo podřadné.

a) Souvětí souřadné (koordinované, parataktické) jest, kde v jednotu souvětňnou se spojují věty hlavní.

Členové souvětí takového jsou:

a) buď vesměs věty hlavní, na př.: „*lékař léčí, Bůh uzdravuje*“; „*ne mnoho jítdej, ne všecko zvídej, budeš dlouho živ*“; —

β) anebo jsou členy souvětí souřadného věty hlavní a vedle nich takové věty vedlejší, z nichž každá patří ke své větě hlavní jednotlivé, na př.: „*co nás mrzí, to se nás drží, a co jest milo nám, to nechce k nám*“; — v příkladech druhu toho poji se především věty vedlejší k svým příslušným větám hlavním, a poslední spojení v jednotu souvětňnou děje se tím, že věta hlavní *A* (i se svou vedlejší) se poji k větě hlavní *B*, atd.

b) Souvětí podřadné (subordinované, hypotaktické) jest, kde v jednotu souvětňnou spojují se věty s jedné strany vedlejší, s druhé strany hlavní.

Na př.: „*kdo křivě svědčí, nebude živ do roka*“ (v jednotu souvětňnou spojuje se věta vedlejší s větou hlavní); „*přijde čas, že se zeptá zima, cos dělal v létě*“ (v jednotu souvětňnou spojuje se s jedné strany věta hlavní, s strany druhé věta vedlejší se svou podřízenou).

3. V souvětí, které lze rozdělití ve dvě souměrné (třeba nestejně) části, bývá první nazývána předvětí a druhá závětí. Výrazy tyto, *předvětí* a *závětí*, nejsou dosti správné, ale již se jich obecně užívá.

Poznam. Souvětí také znázorňujeme v obrazcích. K tomu konci volíme litery veliké *A, B, C*... pro označení vět hlavních, a litery malé *a, b, c*... pro označení vět vedlejších, podřízených. Spojovací slova a interpunkci necháváme v obrazci, jako jsou v souvětí samém.

Při větě podřízené naznačujeme také, na které větě řídicí závisí, a to tím, že znamení věty řídicí před ní píšeme. Na př.:

Aa znamená větu vedlejší, která jest podřízena větě hlavní *A*, a to větou takovou první;

Ab znamená větu takovou druhou;

Ac větu takovou třetí, atd.;

Ba, Bb, Bc . . . znamená věty vedlejší, které jsou podřízeny větě hlavní *B* (druhé), a to větu takovou první (*Ba*), druhou (*Bb*), třetí (*Bc*) atd.;

Aaa znamená větu vedlejší, která jest podřízena větě též vedlejší *Aa*, a to větu takovou první;

Aab znamená větu takovou druhou; atd.

ABa znamená větu vedlejší, která je podřízena větám hlavním dvěma (*A* a *B*) zároveň, — *ABCa* větu vedlejší, která je podřízena větám hlavním třem (*A, B, C*) zároveň, — atd.

Souvětí nahoře příkladem uvedené „*přijde čas, že se zeptá zima, co dělala v létě*“ má tedy obrazec: *A, že Aa, co Aaa*.

Obrazec jest ještě zřetelnější, když věty podřízené se kladou pod své věty řídicí; v příkladě našem takto:

A,

. . . že Aa,

. co Aaa.

I. Souvětí souřadné.

74. 1. Souvětí souřadné jest, kde v jednotu souvětňou se spojují věty hlavní; viz § 73 č. 2.

2. Věty v souvětí souřadném nejsou jen maně skupeny a vedle sebe položeny, nýbrž pojí se smyslem a jinými pojídly k sobě vespolek a tím spojují se v jednotu vyšší, v jednotu souvětňou. Na př. v souvětí „*lékař léčí, Bůh uzdravuje*“ praví věta první, že lékař léčí (*A*), a věta druhá, že Bůh uzdravuje (*B*); oba pak úsudky tyto spojují se jako dvě protivy v úsudek vyšší, jenž je oba zahrnuje a obsáhá, a tímto úsudkem vyšším spojují se obě věty jednotlivé v jednotu souvětňou (srov. § 94).

3. Souvětí souřadné může se skládati z vět neboli členů několika. Na př. „*lékař léčí, Bůh uzdravuje*“ je souvětí dvoučlenné (obsahuje členy *A, B*); „*nemnoho jídej, ne všechno zvídej, budeš dlouho živ*“ je trojčlenné (obsahuje členy *A, B, C*); atd.

4. Členy souvětí souřadného mohou býti též složeniny podřadné. Na př.: *co nás mrzí, to se nás drží, co jest milo nám, to nechce k nám*. Srov. § 73 č. 2.

5. Mezi členy jednotlivými, zejména mezi členem předcházejícím *A* a následujícím *B*, bývá rozdílný poměr významový, a podle toho rozeznávají se souvětí souřadná slučovací, odporovací, příčinná a výsledná (o nich viz § 75—78).

6. Člen *B* připojuje se k *A* někdy zvláštním slovcem spojovacím, někdy bez něho. Spojovacím slovcem jeví se poměr věty *B* k *A* zřetelněji, než bez něho. Na př. v souvětí „*lékař léčí, Bůh uzdravuje*“ může býti nejistota, je-li v něm poměr slučovací (= lékař léčí, a Bůh uzdra-

vuje), anebo poměr odporovací (= lékař léčí, *ale* Bůh uzdravuje); dá-li se však do téhož souvětí spojka a praví-li se na př. „lékař léčí, *ale* Bůh uzdravuje“, přestává nejistota a poměr věty *B* k *A* vidí se zřejmě odporovací.

Spojovacím slovcem (nebo spojkou ve smyslu širším) bývá dilem spojka vlastně tak řečená, na př. „litera zabíjí, *ale* duch oživuje“, — dilem slovo původu příslovečného, na př. „napřed se mlátí, *potom* se platí“.

75.

Souvětí slučovací.

1. Souvětí slučovací (kopulativní) jest, kde obsah věty *B* je stejnorodý s obsahem věty *A*. Věta *B* tedy připojuje se k *A* ve smyslu spojky *a*, t. j. buď samou spojkou *a*, nebo nějakou jinou smyslu podobného, nebo beze spojky, ale tak, že by tam spojka *a* býti mohla.

Souvětí toto lze tedy naznačiti vzorcem: *A a B*.

2. Spojovací slove v souvětí slučovacím bývají: *a, i, též, také, tolikéž...; i — i; tu — tu; jednak — jednak; brzo — brzo; dílem — dílem* (spojky dvojité)...; *nejprvé, pak, potom, posléze, konečně...; předně, za druhé, za třetí*, (stč. *prvé n. najprvé, druhé, tretie*)... (spojky řadící); *anobrž; nejen — nýbrž i, ale i; netoliko — nýbrž také...* (sp. stupňovací); *ani, ani (aniž) — ani (aniž)* (v záporu); atp.

3. Příklady: přej *a* bude ti přáno ČMudr. 110; mnohý shazuje hnízdo *a* jiní mladé sbírají tamt. 129; ktož málo sěje, málo bude žieti, *a* ktož rozsievá v požehnáních, z požehnání bude také žieti HusE. 1, 116; viděl jsem *i* uvěřil jsem; jen poshověj, *i* zlý čas mine svým časem ČMudr. 195; on mne nezná, *také* já jeho neznám; aniž jest jen v žádosti sbožie lakomstvo, *také* jest lakomstvo v žádosti cti ŠtítV. 131; pán mě neb obec poslala bez peněz, *také* ty máš mi dáti duchovní věc bez peněz HusE. 1, 435; *tu* prší, *tu* je zase jasno; *brzo* mne chválí, *brzo* mne haní; Hus *dílem* věřil v lepší smýšlení královo, *dílem* byl na všecko odhodlán TomP. 3, 552; napřed se mlátí, *potom* se platí ČMudr. 128; o velicé noci světíme jeho (Kristova) z mrtvých vstanie, *potom* světíme jeho do nebe vstúpenie ŠtítV. 189; příčiny toho (dělení slovenštiny od češtiny) byly tři: *předně* zmáhající se vždy rozdíl mezi obecnou mluvou lidu českého a slovenského; *za druhé* povaha jazyka spisovného novějšího byla od povahy staršího jazyka rozdílná; *za třetí* přispěl nedostatek národních škol; *prvé* byla si v nepokoji pro nemoc, *již* (nunc) jdi zdráva u pokoji HusE. 2, 405; *najprvé* aby způsobil je (člověk své srdce), *druhé* aby je otevřel, *třetíe* aby jeho ostříhal ŠtítV. 244; *najprvé* hledajte královstvie nebeského *a potom* všechny tyto věci budú vám přidány HusE. 1, 437; *netoliko* svoluji, *ale* také žádám; *netolikož* lež v řeči bývá, *ale* bývá *také i* v skutku ŠtítV. 15; *ale netoliko* chtěl býti raněn, *ale*

chtěl býti zabit HusE. 3, 123; *ani* oko nevidělo, *ani* ucho neslyšelo; *aniž* mne znáte, *aniž* otce mého znáte HusE. 1, 9; —

řeč na váze měř, málo tomu věř ČMudr. 76 (= věta *B* připojena k *A* beze spojky); svěř se tetě, roznese tě po všem světě tamt. 72; sám sobě hudeš, sám sobě vesel budeš tamt. 161; růže při trní se rodí, radost po žalosti chodí tamt. 195; pí hrdlo, jez hrdlo, zaplatíš hrdlo ŠtítV. 133; pravice jeho jest moc jeho, rámě jeho jest velikost jeho HusE. 1, 19.

76.

Souvěti odporovací.

1. Souvěti odporovací (adversativní) jest, kde věta *B* odporuje větě *A*, obmezujíc nebo dokonce rušíc její platnost. Věta *B* připojuje se k větě *A* ve smyslu spojek *ale*, *nebo* atp., t. j. buď některou ze spojek těchto samou, nebo nějakou jinou smyslu podobného, nebo beze spojky, ale tak, že by tam spojka *ale*, *nebo* atp. býti mohla.

Souvěti toto lze tedy naznačiti vzorcem: *A*, *ale* *B*; aneb: *A*, *nebo* *B*.

2. Spojovací slove v souvěti odporovacím bývají: *a*, *ale*, *avšak*, *však*, stč. *ano*, *než*, *pak*, *přece*, *leč*, *jen*, *že*, *nebo*, *sice* . . . ; *nebo* — *nebo*; *bud* — *nebo*; *bud* — *bud*; *ne* — *nýbrž* (spojky dvojité); atp.

3. Příklady: slíbil, že přijde, *a* nepřišel Us. ob.; druzí (posuzovatelé) obličej mají pokojný, *a* myslce vždy žádá vojny AlxV. 51; kacieř tak v skoře mnoho lidí k svému kacieřstvu nevzbudí; *a* svódnicě dne prvního ihned ho (sváděného) přivede k zlému Hrad. 101^a; veliký vuoz bude téj rudy, ješto zlato kopají, *a* málo zlata čistého bude z toho ŠtítV. 189; kniežata sú byli, *a* já jich nevolal HusE. 2, 226; každý k přísaze osobně státi má, *a* muož za nemocna pohnaný položen býti VsehK. 52^b; litera zabijí, *ale* duch oživuje Br. Z. 547; snadno jest lapiti ježdíka, *ale* ne-snadno ho na rukou udržeti ČMudr. 151; úřad kněžský přijímáme, *ale* skutky úřada neplnime HusE. 2, 401; mračí se, *avšak* pršeti nebude; rataj jest v poslušenství pána svého, *avšak* často pán užitečně poslouchá rataje ŠtítV. 220; aj kněžími pln jest svět, *avšak* ve žni boží řiedký velmě nalezá se dělník HusE. 1, 323; i oslice Baláмова promluvila, *však* oslicí ostala ŠtítV. 277; řkú pokoj, pokoj, *ano* nenie pokoje tamt. 244; není nám život krátký, *než* my jej krátký děláme; biskup Jan nepřijel hned ze začátku, *než* minil přijeti později TomP. 3, 505; nebyla o chudých péče jeho (Jidášova), *než* toho je želel, že jejie (masti) nepožil ŠtítV. 251; král odebral se do kláštera Zbraslavského, arcibiskup *pak* zůstal v Praze TomP. 3, 276; sami nemohú sebe zbaviti blech a much, *a pak* chtie jiné zbaviti pekelných muk svým dávaním HusE. 2, 11; (Hus) nezamítl žádného článku víry, *leč* vždy toliko bojoval proti hrubým bludům ve pojímání jich TomP. 3, 541; té velikosti nedosahoval počet duhovenstva při ostatních kostelích, *nicméně* byl dosti znamenitý tamt.

3, 30; ty svátek smilniš *aneb* o smilstvie úmyslem stojíš HusE. 2, 73; pošlu posla, *anebo* přijdu sám; *aneboť* se kruh světa boří, *aneboť* buoh násilé přirozenie trpi ŠtítV. 179; popadni pacholka s některú i řkú: *nebt* jest hrdlo dáti, *neb* ji za ženu mieti HusE. 1, 198; *ne* prosím, *nýbrž* práva svého žádám; bratrstvo *nevázalo* se na žádný stav, *nýbrž* dopouštělo přístup každému TomP. 1, 202; my v Čechách *nesjednáváme* se v měrách, *nébrž* v jednom městě v Praze jiná měřicě jest na Novém městě a jiná na Malé straně HusE. 2, 36; —

mistři čeští schvalovali návrh poslů francouzských; mistři němečtí odporovali mu TomP. 3, 467 (věta *B* připojena k větě *A* beze spojky); stój to dlúho nebo krátko, někdy zlost vyjde na jevo ŠtítV. 155; čeled bohatcě vidiena jest plačicie, anjelé nebyli sú vidieni radující se HusE. 2, 245.

4. Souvětí odporovací se spojovacími slovy *nejen*, *netoliko* — *nýbrž i*, *ale i*, *ale také* je smyslem slučovací (a stupňovací). Na př.: *netoliko* svoluji, *ale také* žádám.

77.

Souvětí příčinné.

1. Souvětí příčinné (kausální) jest, kde věta *B* vyslovuje příčinu toho co jest vysloveno v *A*. Věta *B* připojuje se k *A* ve smyslu spojky *neboť*, t. j. buď spojkou *neboť* samou, nebo nějakou jinou smyslu podobného, nebo beze spojky, ale tak, že by tam spojka *neboť* býti mohla.

Souvětí toto lze tedy naznačiti vzorcem: *A*, *neboť B*.

2. Spojovací slovece v souvětí příčinném bývají: *neboť*, *nebo* (= *neboť*), *neb*, *nebt*; *-t*, *vždyt*; *totiž* atp.

3. Příklady: s bláznem nebeř rady, *nebo* nebude moci zatajiti slova; bděte, *neb* nevíte dne ani hodiny HusE. 1, 20; buďte hotovi, *neb* kterou hodinu nemníte, syn člověka přijde tamt. 1, 20; Buoh nemá tělestných údov, *neb* jest duch tamt. 1, 12; vši snažností ostríehaj srdce, *neboť* z něho pochodí život ŠtítV. 265; učte se ode mne, *nebt* jsem tichý a pokorný srdcem tamt. 230; radujte se vespolek, *nebt* odplata vaše mnohá jest v nebesiech HusE. 2, 224; neboj se, *jsemť* s tebou; jdi od nás, nechcemť učeni tvých cest ŠtítV. 176; doufaj, synu, odpúštějiť se hřiechové tvoji HusE. 1, 33; neboj se, *vždyt* jsem s tebou; záměry tyto přetrhla smrt nenadálá. Arcibiskup Zbyněk dojel *totiž* z Litomyšle jen do Prešpurka TomP. 3, 497; lúpež chudiny jest v domiech vašich, *neb* *totiž* pro náklady na pýchu lúpena bývá chudina ŠtítV. 120; ti *proto* mají břicha veliká, *neb* žerú nesvětiece svátka HusE. 1, 123; *proto* jest ten věk opuštěn, *neb* nenie zavázán k práci u vinici tamt. 2, 65 (*proto* — *nebo* = nč. *proto-že*, *poněvadž*, t. j. v jazyku starém je souvětí *souřadné*, v jazyku novém pak *podřadné*); —

neptej se na klevety, máš doma novin dost ČMudr. 89 (= věta *B* připojena k *A* beze spojky); nebudu dnes již nic pracovati, jsem unaven; neumiem chváliti toho, vím, že svatý Augustin die... ŠtítV. 277; ne všichni máme těla pokorná, druzí po tom stojie, aby jich těla zředlna byla tamt. 118.

4. Věty tyto lišiti jest od příčinných podřadných (příslopečných), o nichž v. § 90 č. 1.

78.

Souvěti výsledné.

1. Souvěti výsledné (konsekutivní) jest, kde věta *B* vyslovuje výsledek toho, co je pověděno v *A*. Věta *B* připojuje se k *A* ve smyslu spojky *proto*, t. j. buď spojkou *proto* samou, nebo nějakou jinou smyslu podobného, nebo beze spojky, ale tak, že by tam spojka *proto* býti mohla.

Souvěti toto lze tedy naznačiti vzorcem: *A, proto B*.

2. Spojovací slovece v souvěti výsledném bývají: *proto, protož, pročež; tedy, tudy; tak* (= *tedy*, v jaz. obecném a starém).

3. Příklady: byl jsem unaven, *proto* jsem nemohl přijíti; k vyhláškám Husovým, kterými vyzýval žalobníky proti sobě, nepřihlásil se nikdo, *protož* Hus učinil ohlášení... TomP. 3, 553; král Václav pokládal německým professorům vystěhování se jich za provinění; *pročež* vyřkl zvláštním rozkazem vypovědění jich tamt. 3, 471; jsem unaven, nemohu *tedy* pracovati; (diábel) v padení žádal klanění a v postě modlenie, *tak* žádal i najvyššieho pocenie HusE. 1, 73; —

učinil jsem nedobře, musím to napravit (= věta *B* připojena k *A* beze spojky); čiň, co máš, a lidi nech mluviti, co chtějí, pokoj bude ČMudr. 90; více svéc, více světla tamt. 284; lichá v lidech povaha, nevěřiž každému tamt. 251; ne vše doma máš, také lidí potřebuješ tamt. 265; páni se budou rváti, sedláci půjčte vlasův tamt. 325; byl s' nad málem věren, nad mnohými věcmi tebe ustanovím ŠtítV. 238; jiným jest pomáhal, nechť sobě pomůže HusE. 2, 80.

4. Věty tyto lišiti jest od podřadných příslopečných účinkových, které někdy bývají nazývány výsledné nebo výsledkové; o těch v. § 89 č. 3.

79.

Souvěti souřadné vícečlenné.

V §§ předešlých (75—78) měli jsme na zřeteli hlavně souvěti souřadné dvoučlenné, t. j. složené z vět *A, B*.

Když je členův více, na př. *A, B, C...*, *M, N...*, tedy jest poměr členův následujících ku předcházejícím (t. j. *B* k *A*, — *C* k *B*, — atd.) dvoji.

1. Poměr veskrze stejný (t. veskrze slučovací, nebo veskrze odporovací atd.). Na př.: pokora činí pokoj, pokoj činí bohatství, bohatství činí pýchu, pýcha činí válku, válka činí chudobu, chudoba zase pokoru ČMudr. 95 (= spojení veskrze slučovací podle vzorce: *A, B, C... = A a B a C...*);

jdi, prodaj vsecko, což máš, a daj chudým a poď po mně HusE. 2, 17; a ihned plvali sú v tvář jeho a zášijky mu dávali a palmami v tvář bili a řekli sú tamt. 1, 393; peniez dávám, boha hněvám, hříechem se plním, vláhu dobrou života tratím, život krátím, učenie i s rozumem tratím tamt. 1, 202; —

uč se neb se modl, uč jiné, nebo čti, nebo dělaj tamt. 1, 105 (= spojení veskrze odporovací); —

pane, milostiv buď synu mému, nebť náměsiečný jest a trpí zle tamt. 1, 125 (= spojení veskrze příčinné); cierkev svatá obě to (boj a rozkoš do sebe má, neb jest zřiezena jako zástup vojenský, neb se nevěrným kacieřóm protiví a diábly svým svatým životem pudí tamt. 3, 86.

2. Poměr rozdílný. Na př.: starej se o sebe (*A*), starej se o přítele (*B*), ale nejvíce se starej o nepřitele (*C*) (mezi *A* a *B* je poměr slučovací, *C* pak jest k oběma v poměru odporovacím; vzorec: *A, B, ale C*); — já sem štěpil (*A*), Apollo smáčel (*B*), ale bůh jest přispořeníe dal (*C*), HusE. 2, 232 (vzorec *A, B, ale C*); — duše, máš mnohé věci položeny na mnohá léta (*A*); odpočivaj (*B*), jez (*C*), pi (*D*), hoduj (*E*) tamt. 2, 300 (mezi *B, C, D* a *E* jest poměr slučovací, k *A* pak jsou v poměru výsledném; vzorec: *A, proto B, C, D, E*); — semene mnoho vržeš v zemi (*A*) a maličko nažneš (*B*), neb kobylky vsecko slepci (*C*) tamt. 1, 56 (mezi *A* a *B* jest poměr slučovací, *C* pak jest k oběma v poměru příčinném; vzorec: *A a B, neboť C*); — ten k úřadu biskupstvie byl zvolen (*A*), avšak dveřmi nevšel (*B*), neb jest zloděj byl (*C*) tamt. 1, 211 (mezi *A* a *B* jest poměr odporovací, *C* pak jest k *B* v poměru příčinném; vzorec: *A, ale B, neboť C*).

80.

Věta stažená.

1. Věty, které mají některý člen stejný nebo i několik členů stejných a které by se mohly spojití v souvětí souřadné, mohou se také spojití tak, že to, co je stejného, položí se jako část společná jen jednou. Tím stává se z vět dvou neb několika věta jen jedna, a ta slove stažená.

Na př. věty „bohatství *plodí* závist“ a „chudoba *plodí* nenávist“ mají stejný holý přísudek „*plodí*“; mohou se spojití v souvětí souřadné „bohatství *plodí* závist a chudoba *plodí* nenávist“; a mohou se proměnití ve větu staženou: „bohatství *plodí* závist, chudoba nenávist“.

Věty „ranní *setí* často *zmýlí*“ a „pozdní *setí* vždycky *zmýlí*“ mají stejný holý podmět „*setí*“ a holý přísudek „*zmýlí*“, mohou se spojití v souvětí souřadné a dále ve větu staženou: „ranní *setí* často *zmýlí*, a pozdní vždycky“ (ČMudr. 135). Atd.

Tímto výkladem — dochovaným z doby starší — není však řečeno, že by každá věta stažená vznikala z příslušných nestažených; věty ty

zajisté většinou a zpravidla vznikají jako věty jednoduché a mají jen tu zvláštnost, že některé jejich členy jsou dvojnásobné nebo několikanásobné.

2. Věta stažená má tedy některý člen jen jeden — nebo některé členy jen po jednom —, členů pak jiných po dvou nebo po několika.

Na př. věta stažená „*nemoc* na koni přijíždí a pěšky odchází“ má podmět jen jeden (*nemoc*) a přísudky dva (1. *na koni přijíždí*, 2. *pěšky odchází*).

Věta stažená „*bohatství plodí* závist, *chudoba nenávist*“ má holý přísudek jen jeden (*plodí*) a podmínky dva (1. *bohatství*, 2. *chudoba*) i předměty dva (1. *závist*, 2. *nenávist*).

Věta stažená „*domáci chléb, domáci plátno a domáci rozum bývají nejlepši*“ má holý přísudek jen jeden (*bývají*) a doplněk též jen jeden (*nejlepši*), podmínky pak tři (*domáci chléb, d. plátno, d. rozum*).

3. Ale ne každá věta, ve které jest některá část dvojnásobná nebo několikanásobná, jest věta stažená; za staženou pokládejme jen tu, kterou lze bez násilí smyslu přeměnit v souvětí souřadné. Na př. věta „*Romulus a Remus založili Řím*“ má dva podmínky a k nim jeden přísudek; ale nelze ji proměnit v souvětí souřadné, není to tedy věta stažená, nýbrž věta jednoduchá s podmínky dvěma.

4. Členové, kteří ve větě stažené jsou rozdílní, spojují se vespolek tak, jako věty v příslušném souvětí. Na př.: *neštěstí* nechodí po horách, *ale* po lidech ČMudr. 156 (rozdílní členové *po horách a po lidech* spojení jsou spojkou *ale*, poněvadž by táž spojka byla i v příslušném souvětí: „*neštěstí* nechodí po horách, *ale* *neštěstí* chodí po lidech“); ráda kočka ryby jí, *než* do vody nechce tamt. 125; *nemoc* na koni přijíždí *a* pěšky odchází; podily kanovníků byly *i* dle práva *i* dle obyčeje větší TomP. 3, 65; vody *ani* nepřibývá *ani* neubývá; působil *netoliko* slovem, *nýbrž* i příkladem svým TomP. 3, 453; minulý rok byl suchý *a proto* neúrodný; tak zahynulo židů *dílem* v ohni, *dílem* násilným usmrcením přes tři tisíce TomP. 3, 339; podělovali se jako jiní chudí *bud'* penězi *bud'* chlebem *nebo* šatstvem tamt. 3, 268; každý hřích *aneb* jest z pýchy, *neb* z závisti, *neb* z hněvu, *neb* z lenosti, *neb* z lakomstva, *neb* z smilstva ŠtítV. 114; proti tomu ozval se biskup *nejprvé* ústně, *potom* také písemně TomP. 3, 572; —

bohatství plodí závist, *chudoba nenávist* ČMudr. 164 (= spojení bez e spojkou); *nenie* moc odjinud, *jedné* od boha ŠtítV. 232; ukaž se před lidmi *velebně*, *ctně*, v rúše *dobré* tamt. 230.

5. Jiné příklady vět stažených:

otec šel do města a nakoupil zboží Us. (= společný podmět); *závist* nepředčí nad pýchou, *než* za ní v patách kluše ČMudr. 109; *neštěstí* nechodí po horách, *ale* po lidech tamt. 156; *slza* světlá, *ale* oči kalí tamt. 80; —

chléb *má* rohy, nouze nohy tamt. 167 (= společný přísudek); kočka myši *nenechá*, liška slepic a vlk ovec tamt. 223; po bouři *bývá* jasno a po jasnu mračno tamt. 197; *myslí* často na přítele, ale častěji na nepřitele tamt. 235; *nehled* na psa, ale čí pes tamt. 166; *nescházejí se* hory s horami, ale lidé s lidmi tamt. 265; vlk *změní* srst, ale *ne* povahu tamt. 223; *ponoukej* ruce k dílu, a *ne* hubu k jídlu tamt. 295; —

přítele tajně napomínej a zjevně chval tamt. 232 (= společný předmět); cizí *proso* oháníš a tvé vrabci zobou tamt. 272; —

nu bílý chléb máslo, na černý hlad tamt. 189 (= společné příslovecné určení, jen jeho část); —

dobrá (jest) psu moucha, chlapovi řepa tamt. 189 (= společný doplněk); — *řídka dobré* maso dvakrát vařené a přítel dvakrát smířený tamt. 236; —

sobě a ne zlatu *hanbu činí*, kdo je k olovu rovná tamt. 109 (= společno členů několik, zde přísudek a předmět); *domácí* chléb, plátno a rozum *nejlepší* tamt. 203; svá *vlast* každému nejmilejší a mně *má* tamt. 226; zmek *močidla nezůstane* ani zába tamt. 222; ranní *setí* často *zmýlí* a pozdní *vždycky* tamt. 135; (*manželství*) i *móž* býti i *má* býti *tělesná milost* ŠtíV. 38; *tomu říkám* někdy *umění* a někdy *vidění* tamt. 257; *ne bůh t zlého nevelí*, ani jeho anjelé *světi* tamt. 154; *nenie t moc* odjinud, jedné od boha tamt. 232; *ukaz se před lidmi* velebně, ctně, v rúše *dobřém* . . . tamt. 230.

II. Souvětí podřadné.

81. 1. Souvětí podřadné jest, kde v jednotu souvětňnou se spojují věty s jedné strany vedlejší, s druhé strany hlavní; viz § 72 č. 2.

2. Věty jednotlivé v souvětí podřadném jsou dílem řídící, dílem podřízené (viz § 15).

Věta hlavní je tu vždycky řídící. Na př. v souvětí „*přijde čas (A), že se zeptá zima, cos dělal v létě*“ jest věta první (*A*) hlavní a řídící.

Věta vedlejší je tutěz vždycky podřízená, někdy pak podřízená a spolu řídící. Na př. v souvětí právě uvedeném je věta třetí věta vedlejší a podřízena větě druhé; věta druhá pak sama je téz věta vedlejší, je podřízena větě první (*A*) a je spolu řídící věty třetí.

3. Věty v souvětí podřadném pojí se smyslem a jinými pojidly k sobě vespolek a tím spojují se v jednotu vyšší, v jednotu souvětňnou.

Na př. v souvětí právě uvedeném „*přijde čas (A), že se zeptá zima (že Aa), cos dělal v létě (co Aaa)*“ pojí se nejprve *Aaa* v jednotku s *Aa*, a tato jednotka pojí se dále s *A* v jednotu souvětňnou; obrazec toho spojení:

A. že Aa, co Aaa

V souvětí souřadně i podřadně složeném (viz § 74 č. 4) „co nás mrzí (*co Aa*), to se nás drží (*A*), a co jest milo nám (*a co Ba*), to nechce k nám (*B*)“ spojují se členové podle obrazce:

co Aa, A, a co Ba, B.

Srov. §§ 94—100.

82. Věty vedlejší jsou několikeré a třídí se podle několika dělidel, zejména podle toho, 1. čím a jak jsou připojeny k svým větám řídicím, 2. jakého druhu slova zastupují a 3. jaké členy svých vět řídicích zastupují.

1. Podle toho, jak jsou k svým větám řídicím připojeny, rozeznávají se věty vedlejší:

- a) spojkové (konjunkcionální), t. j. takové, které se k svým větám řídicím připojují nějakou spojkou; na př.: *když* ptáčka lapají, pěkně mu zpívají; přejí si, *aby* přšelo; -- a
- b) vztažné (relativní), t. j. takové, které se k svým větám připojují některým zájmenem vztažným; na př.: kůň, *který* ova dobývá, nejméně ho ji; *kdo* se povyšuje, bude ponížen.

2. Podle toho, jakého druhu slovo zastupují, rozeznávají se věty vedlejší:

- a) podstatné (substantivní), t. j. takové, které zastupují jméno podstatné; kdybychom větu takovou nahradili nebo mohli nahraditi slovem jedním, bylo by to jméno podstatné; na př.: *kdo žaluje*, má i dokázati = *žalobník* má dokázati;
- b) přídavné (adjektivní) t. j. takové, které zastupují jméno přídavné a nahraditi by se mohly jménem přídavným; na př.: čas, *který minul*, se nevrátí = čas *minulý* se nevrátí;
- c) příslovečné (adverbiální) t. j. takové, které zastupují příslovce a nahraditi by se mohly příslovcem (věty tyto jsou tytéž, jako zde dále v 3 d).

3. Podle toho, jaké členy svých vět řídicích zastupují, zda-li totiž zastupují podmět, nebo předmět, nebo doplněk, nebo příslovečné určení, nebo přívlastek, rozeznávají se vedlejší věty a) podmětné, b) předmětné, c) doplňkové, d) příslovečné a e) přívlastkové.

Toto dělidlo jest nejdůležitější. Více o větách těchto viz § 83—92.

Vět přísudkových (n. výrokových), t. j. takových, které by zastupovaly přísudek svých vět řídicích, není.

Poznam. Táž věta bývá podle různých zde vyložených dělidel druhu různého. Na př. v souvětí „*kdo žaluje (Aa), má dokázati (A)*“ jest věta *Aa* věta vedlejší a jest to věta jednak vztažná (podle toho, že je připojena k *A* zájmenem vztažným), jednak podstatná (podle toho, že zastupuje jméno

podstatné, *kdo žaluje* = *žalobník*), jednak podmětná (podle toho, že zastupuje podmět věty *A*).

83.*Věta podmětná.*

1. Věta podmětná jest věta vedlejší, která vyslovuje podmět své věty řídící. Na př.: *Kdo křivě svědčí*, nebude živ do roka.

2. Na větu podmětnou tážeme se otázkou takovou, jako na podmět (viz § 19 č. 2). V příkladě našem: *kdo* nebude živ do roka? (= otázka na podmět); — odpověď: *kdo křivě svědčí* (— věta podmětná).

Jiné příklady: *kdo* jinému jámu kopá, sám do ní padá (přísl.); *kdo* chce chleba, pracuj co třeba ČMudr. 126; i *kdo* počne hádku, i *kdo* raní, oba trestáni (věty podmětné dvě) tamt. 358; ne to hřích, co jde do úst, ale *co* z úst vychází (též) tamt. 20; *koho* oči bolí, nechoď do mlýna tamt. 120; *koho* chrání Bůh svým štítem, nezahyne v boji lítém tamt. 12; není možno, *aby* pravda nezvítězila; mnohým se zdá, že podzim je příjemnější než jaro; *jak dlouho* kardinál Quido proboštoval, není známo TomP. 3, 164; ukázáno tam také, *kterak* v úřadě tom páni a měšťané se střídali tamt. 3, 8; neví se, *kdy* (domy bekyňské) byly založeny tamt. 3, 233; k důstojenství arcijáhna postačovalo, *aby* byl jáhnem tamt. 3, 162; —

kto nepočne, nebude konati, a *ktož* nekoná, nedokoná ŠtítV. 12; *ktož* chce v čem státi a dokonati, musí počíti tamt. 172; *ktož* jest, *jenž* svět přemáhá? HusE. 3, 154; shledáno, když sta umřela, *kto* jest vyšší a důstojnější, že Lazar, a *kto* nižší, že bohatec tamt. 1, 243; *kteří* v těle jsou, totiž kteří tělesných žádostí neskrovnie, nemohú se líbiti bohu ŠtítV. 203; *kteří* chtějí u měkkém a krásném oděvu choditi, ti u domov králových pochlebují HusE. 2, 18; *což* kolivěk sviežeš na zemi, bude svázáno i v nebi tamt. 1, 27; *čiež* pře nenie, nemá do šraňkuov jíti VšehK. 25^b; lépe jest, *ať* dám bohu na obět HusE. 2, 154; — zdá se jim, *by* to byla pravda, ješto bude omyl ŠtítV. 277; neslušie knězi, *aby* byl trhovcem HusE. 1, 219; protož nenie pravda, *by* kněz tělo božie stvořil tamt. 1, 13; jisté jest, že pán buoh přepúštie na své syny a dcery zamúcenie tamt. 1, 279; a v svátek nalezeno bude, *ano* sluhy jich zlaté a stříbrné orudie nenie tamt. 1, 237; je tu v podobenství ukázáno, *kak* spasitel chtěł svůj lid vykúpiti ŠtítV. 301; divné jest, *proč*, jakž *kto* bude biskupem římským, ihned jeho nazývaji otcem svatým HusE. 1, 8; povédieno jest, *kterak* cierkev svatá jest hrozná moci diábelské tamt. 3, 78.

4. O větě tázací, která bývá větou podmětnou, viz ještě v § 108.

84.*Věta předmětná.*

1. Věta předmětná jest věta vedlejší, která vyslovuje předmět své věty řídící. Na př.: Nevíme, *co se stane*.

2. Na větu předmětnou tážeme se otázkou takovou, jako na předmět (viz § 13). V příkladě našem: *co* nevíme? (= otázka na předmět); — odpověď: *co se stane* (= věta předmětná).

3. Jiné příklady: *co* sis nadrobil, vyjez ČMudr. 161; *co* smíš raditi, směj sám činiti tamt. 285; *co* nachoval Stýskal, to promrhal Výskal tamt. 61; *komu* štěstí jede, dobře se mu vede tamt. 149; *kdož* pelyněk sype, syp ty mu hořec tamt. 16; *čeho* dost, nesnadno tím hospodařiti tamt. 165; *co* v srdci nosíme, o to se bojíme tamt. 238; *čeho* nelze předělati, darmo na to žehradi tamt. 192; poruč mu, *aby* to konal; prosili jsme, *aby* nás do Vídně dovézti dal; nikdy jsem neslyšel, *aby* kdo zlost vymlouval; porozuměvše, *oč* se jednalo, zachránili se útekem TomP. 3, 385; Hus dověděl se ještě lépe, *zač* stály sliby Zikmundovy tamt. 3, 578; křesťané mají věřiti, *což* jest buh přikázal, aby bylo věřeno HusE. 1, 7; *coť* vám řkú, to čiňte, ale *coť* činie, toho nečiňte ŠtítV. 232; každý by chtěl, *aby* to dobré bylo, *což* má tamt. 166; jsú židé i pohané proti tomu, *byť* duše zahynuly smrtí tamt. 181; báti se nemá dobrý, *by* jemu mohlo *co* škoditi HusE. 1, 363; kaž bohatým, *ať* své nádeje nepokládaji v nejistém ŠtítV. 222; ty se varuj, *ať* se též nepříhodí HusE. 1, 277; vizte, *ať* vás nižádný nesvede tamt. 2, 386; a dovodí Kristus, *že* jest bohem tamt. 2, 187; vídámý mnohokrát, *ano* biskup rozlučuje manžely tamt. 3, 200; viděl sem mezi židy, *ani* tlačie lisicě v neděli tamt. 1, 132; písmo praví, *kakú* žalost měl Adam pro své děti ŠtítV. 15; znamenaj, *kaký* jest tvój přítel HusE. 1, 223; (člověk) má pilně vážiti, *ktový* mu se stav lépe hodí tamt. 2, 32; znamenajte, *kterak* srdce má býti připraveno k bohu ŠtítV. 259; tu poznáme, *kde* jsme byli, odkud nám pomohla milost božie tamt. 171; Pán Ježíš ukázal jest, *kde* má hřiech hniezdo HusE. 1, 347; pomni, *co* jsi, *odkud* jsi přišel a *kam* pójdeš tamt. 3, 107; pomněte, *proč* máme boha milovati ŠtítV. 209; — nevie člověk, *chvály-li* je hoden či potupy tamt. 191; (člověk) nevie, *dnes-li* se smrt přiblíží HusE. 3, 111; ktož s kúzly jdú vókol, sami viděti mohú, *jest-li* to k čemu dobrému podobno, *co* činie ŠtítV. 182; dva šeptati budeta, a kto je čím zlým vinen, *vztýchá* se, *zda-li* snad o něm to šepcí tamt. 111; pros boha, *zdať* snad odpušeno bude tobě HusE. 1, 342; vizme, *zda-li* ne pilnějie klanieme se bohatcóm tohoto světa, nežli pánu bohu tamt. 1, 68; bóh daj, *mč* črtie *vzčli* tamt. 1, 94 (= přiřazení *b e z e s p o j k y*); pomni synu, *vzal* si dobré věci za života svého tamt. 2, 245.

4. O větě tázací, která bývá větou předmětnou, viz ještě v § 108.

5. Sem patří také tak zvaná nepřímá řeč (oratio obliqua). Jest to věta předmětná závislá na větě uvozovací, zejména na jejím slovese, znamenajícím rčení (nebo jiné sdílení, nebo myšlení), a připojená k své větě řídicí spojkou *že*, *aby*. Na př.: Přítel mi řekl, *že mne navštíví*, —

nebo *abych jej navštívil*. Otázka: *co řekl přítel?* odpověď (věta předmětná): *že mne navštíví*, nebo *abych jej navštívil*.

Více o řeči nepřímé viz v § 104—107.

85.

Věta doplňková.

1. Věta doplňková jest věta vedlejší, která vyslovuje doplněk své věty řídící. Na př.: Bůh jest, *jenž všechno stvořil a zachovává* = Bůh je *stvořitel a zachovavatel všeho*.

2. Na větu doplňkovou tážeme se otázkou takovou, jako na doplněk (viz § 13). V příkladě našem: *kdo* (= *jaký*) jest Bůh? (= otázka na doplněk); odpověď: *jenž všechno stvořil a zachovává* (= věta doplňková).

3. Jiné příklady; nikdy se nestanu, *čím* ty jsi; nejsi mi, *čím* by mi bratr býti měl; stál, *jako* by byl přimražen; jsem, *jako* bych s nebe spadl Us.; jsem, *jako* bych se byl znova narodil Us.; není vše takové, *jak* bychom si přáli; *jaký* pán, takový krám; *jaká* otázka, taková odpověď ČMudr. 86;

tenť jest, *jenž* křtí v duchu svatém . . . ŠtítV. 178; kto je, *by* to mohl věděti, kto by byl otec jeho tamt. 174; z těch desieti přikázaní prvnie tři jsú, *kerak* se máme mieti k bohu, jiných pak sedm jest, *kerak* se mají mieti k svým bližním tamt. 291; kto jest, *by* nebyl dlužník HusE. 2, 390; ona (láska) jest, *jenž* v protivnostech nehýne, neb trpělivá jest; křivdy nečiní, neb dobrotivá jest; *jíž* cizí štěstí nermúti, neb nezávidí; *jíž* zlé svědomí nebode, neb zle nečiní; *jenž* ve cti se nevýší, neb se nedme; *jenž* v zavržení se nestydí, neb není chlúby žádná; *jíž* žádost lakomství nesuzuje, neb nehledá požitkuov; *jíž* hanění nepotupuje, neb se nepopúzí . . . tamt. 3, 164; to jest život věčný, *aby* poznali tě samého boha tamt. 3, 153; nalezl jsem je, *ani* jsú dóm prázdny od zachování zákona tamt. 2, 104; *jakýž* pán, takýž i sluha tamt. 2. 242; *jakýž* otec, tací synové tamt. 1, 246.

4. O závislé větě lázací, která bývá větou doplňkovou, viz ještě v § 108.

86.

Věta příslovečná.

1. Věta příslovečná jest věta vedlejší, která vyslovuje příslovečné určení své věty řídící.

2. Věty příslovečné dělí se ve věty *a)* místní, *b)* časové, *c)* věty způsobu a míry a *d)* příčinné, — a tážeme se na ně otázkami takovými, jako na stejná příslovečná určení.

Poznám. Je to rozdělení celkem totéž, jako bylo rozdělení příslovečných výrazů nevětných (viz § 44 č. 3); rozdíl je tu některý tím, že jistá určení příslovečná vyskytují se jen ve výrazích nevětných, jiná zase jen ve větných.

87. 1. Příslovečná věta místní jest věta vedlejší, která vyslovuje určení místa své věty řídící. Na př.: *kde nic není*, ani smrt neběře. Otázka: *kde* neběře smrt? (= otázka na místo); odpověď: *kde nic není!* (= příslovečná věta místní).

2. Jiné příklady: *kde* cesta rovná, nezajížděj ČMudr. 62; *kde* tě nezvou, nehrň se (kam?) tamt. 85; *kde* přijde pýcha, tudíž za ní přikluše hanba tamt. 97; tělo táhne se tam, *odkudž* pošlo jest; vyšli tam, *kudyž* se vstupuje nahoru Br. Z. 442; *kam* strom nahýbáš, tam roste; *kam* střídmost nechodí, tam chodí lékař ČMudr. 295; (Hus) *kde* nemohl kázati v kostelích, kázal v širém poli TomP. 3, 539; —

Kristus učí nás, *kudy* bychom k blahoslavenství mohli přijíti ŠtítV 270; šel tam, *ježto* křesťany mučili Pass. Z. 441; pójdu za tebu, *kam* kolivěk puojdeš HusE. 1, 405; duch, *kde* chce, dýchá tamt. 2, 234; napíši číslo (číslo listu v rejstříku) dotud, *dokud* najdéle kapitola jest psána HusE. 1, 362.

88. Příslovečná věta časová jest věta vedlejší, která vyslovuje určení času své věty řídící. Na př.: *když ptáčka lapají*, pěkně mu pískají ČMudr. 43. Otázka: *kdy* ptáčkovi pěkně pískají? (= otázka na čas); odpověď: *když jej chytají!* (přísl. věta časová).

2. Jiné příklady: snadno býti štědrým, *když* je z čelo ČMudr. 45; netraf naděje, *když* se zle děje tamt. 198; spravuj vůz, *než* se kola rozběhnou tamt. 259; bohatý nemá dost, *dokud* mnoho chudých nesežene tamt. 167; (král Václav) minil užívati venkovského pobytu, *kdykoli* se mu zachtělo, v nejbližším okolí hlavní města TomP. 3, 528; posel našel jej, *an* spí v pravé poledne tamt. 3, 353; co platna tučná topinka, *ano* zubů není ČMudr. 193; —

slušie ihned udusiti hněv, *jakž* se zažže ŠtítV. 122; *jakž* brzo se oddá (člověk) na skutek smilstvie, tak ihned rozum bude pohřížen v tělesnosti HusE. 3, 198; trsti ihned *jakž* vietr dotkne, na stranu jí hne tamt. 2, 17; blahoslaveni budete, *když* vás budú zlořečiti lidé tamt. 1, 252; požívaj oči, *donidž* máš oči ŠtítV. 226; *donidž* někto málo jmá, dotud die, že něčeho nemnoha bylo by jemu potřebie tamt. 224; ktož je čím dlužen, prázden dluhu nebude, *jeliž* zaplatí tamt. 338; (sladkost spasenie) nezeví se nám, *až jeliž* škeřepina t. j. křehkost se rozbie HusE. 3, 78; (sv. Augustin) podržal se jich (Manichejských knih) bludu, *až* dal buoh poznati, že v jich písmě spravedlnosti nenie ŠtítV. 291; aby (člověk) počna (dobrý skutek) konal, *až* by i dokonal tamt. 244; ale to se stane, *až* had na ledu se shřěje HusE. 1, 100; své mateře synu kladl s' úraz, *a* já sem mlčal, a ty to činiš ŠtítV. 233; kterak mohu milovati boha, *a* já ho nevizi HusE. 1, 60; i kam by se děli kuběnáři, knězie i mnišie, *a* my moře nemáme? tamt. 2, 284; co pak práce v učení, *uno* pamět biedná tamt. 1, 293;

prvé jest buoh . . . , *než-li* tvá duše jest tamt. 1, 5; pustí na tě pán hlad . . . , *doňavadž* nepotře tebe tamt. 1, 55; raň tě pán biedú . . . , *poňadž* nezhyneš tamt. 1, 55.

89. 1. Příslovečná věta způsobu a míry jest věta vedlejší, která vyslovuje určení způsobu a míry své věty řídící.

Způsob a míra vyslovují se ve větě příslovečné:

dilem přirovnáním, t. j. praví se, že způsob nebo míra jest *takový, jako . . .*, nebo *tak, jako . . .*, nebo *jiný, než . . .*, nebo větší, rozdílné atd. *tím, čím . . .*, atp.; věty tohoto způsobu jsou věty přirovnávací (komparativní); na př.: každý pták tak zpívá, *jak mu nos narosl*; otázka: *jak* zpívá každý pták? (= otázka na způsob); odpověď: *jak mu nos narosl!* (= příslovečná věta způsobová);

dilem pak udává se způsob a míra ve větě příslovečné tím, že se vyslovuje jejich účinek, t. j. praví se, že způsob nebo míra jsou *takové, že . . .*, nebo *takové, že až . . .*, nebo *takové, aby . . .*, nebo *tak, že . . .*, nebo *tak, aby . . .*, atp.; věty tohoto způsobu jsou věty účinkové (n. výsledkové, konsekutivní; věty tyto lišiti jest od souřadných souvělí výsledných, o nichž v. § 78); na př.: tak jsem zeslábl nemocí, *že jsem choditi nemohl*; otázka: *jak (jak velice)* jsem zeslábl? (= otázka na míru); odpověď: *že jsem choditi nemohl!* (= příslovečná věta míry).

2. Příklady vět příslovečných přirovnávacích: *jak* kdo sobě ustele, *tak* si lehne ČMudr. 160; *jak* kdo měří, *tak* se mu odměřuje tamt. 19; *jak* vítr duje, *tak* plachty obracejí tamt. 154; *čím* větší šelma, *tím* větší štěstí tamt. 153; *čím* více statku máme, *tím* více ho žádáme tamt. 51; to já pamatuji, *jako* by dnes bylo Us.; veřejné slyšení Husovi slíbené bylo od koncilia *jinak* míněno, *než* bylo jeho přání TomP. 3, 574; —

jakož vinnice obklíčena jest plotem, *tak* duše tělem HusE. 3, 15; nenie *tak* veliká radost vysoku pobýti, *kterak* veliká jest žalost s vysoka upadnutí tamt. 2, 221; *kolik* bude mieti (člověk) dobrých skutkuov, *tolik* jako drahých kamenuov bude mieti v své koruně ŠtítV. 24; *jelikož* kto má kterou věc milovati, *s tolik* má k tomu protivného nenáviděti tamt. 208; směj *což* můžeš chvály vzdáti, nestačíš jeho vychváliti tamt. 317; šafran zimnici krotí; *tak* pravá láska žádosti tělesné uhašuje HusE. 3, 54 (= *jako* šafran . . .); *čím* více zlého učinie (zli), *a* huore jim ŠtítV. 121; *lepi* jest jeden pták v ruce *než* dva letiec tamt. 261; lépe jest níže státi *než* s vysoka padnutí tamt. 223; *radějiše* jdem na pole, *než* bychme se modlili v kostele; *radějiše* jdem k tanci, *než* na hřiechy k pláci HusE. 1, 128; co móż býti *bludnějše*, *než* když stvořeníe repce proti stvořiteli tamt. 3, 226.

3. Příklady vět příslovečných účinkových: *tak* jsem zeslábl nemocí, *že* jsem choditi nemohl Us.; ulekl se, *až* oněměl Us.; chval *tak, abys*

nepřechválil ČMudr. 104; žádná píseň není *tak* dlouhá, *aby* ji nebylo konce tamt. 317; aby proboštovi Janovi *tolik* statků bylo vydáno, *aby* ročně neslo příjmů tisíc zlatých TomP. 3, 110; —

neb sem *tak* hlupé křesťany viděl, *že* neumějí k tomu odpovědět ŠtítV. 188; *taká* milost k vnitřním věcem, *že by až* tržala k nim žádost tamt. 244; hříech jest *tak* volný, *že* nebude-li k němu přivoleno, není hříech HusE. 1, 347; co je *tak* pevné ve světě, *by* nehynulo? ŠtítV. 114; *tak* svět světlo vaše před lidmi, *ať by* lidé vidíce vaše dobré skutky chválili otce vašeho tamt. 167; věř *tak*, *aby* věřil, *že* věčný jest duch svatý HusE. 1, 22; (král) kázal sirotky lečikaks vdávati, *až* ty nespravedlnosti vzбудichu nepokoj zjevný ŠtítV. 288.

90. Příslovečná věta příčinná jest věta vedlejší, která vyslovuje určení příčinnosti své věty řídící. Na př.: Bůh proto tresce, *aby se zlí káli*. Otázka: *proč* tresce Bůh? (= otázka na příčinu); odpověď: *aby se zlí káli!* (= příslovečná věta příčinná).

Příčinnost jest několikerá (srov. § 48) a podle toho jsou i věty příčinné několikeré. Zejména rozeznávají se:

1. Důvod, t. j. příčina (předcházející), pro kterou něco (následujícího) se děje nebo jest. Když je to důvod, pro který se něco neděje nebo není, slove překážkou.

Věta příčinná, která vyslovuje důvod (nebo překážku) své věty řídící, slove důvodová (kausální). Lze ji naznačiti vzorcem: *poněvadž Aa, proto A*; nebo *A, poněvadž Aa*. Věta *Aa* připojuje se k větě *A* ve smyslu spojky *poněvadž*, t. j. spojkou *poněvadž* samou, anebo některou jinou smyslu podobného.

Příklady: *poněvadž* to jinak býti nemůže, musím to učinit Us.; tím řeka není horší, *že* z ní psi pijí ČMudr. 91; ustanovil jsem se nocovati u něho, *jelikož* mne byl o to prosil; bál jsem se tebe, *ješto* jsi člověk přísný; *poněvadž* otec jest vždy, *tehda* také syn je vždy ŠtítV. 185; máme milovati nepřátely ne *proto*, *že* jsou nepřítelé, ale *že* lidé jsou tamt. 199; hlava slove božstvie, *protože* božství všechny věci jsou poddány HusE. 1, 12; *že* jediný jest buoh, *protož* jediný jest stvořitel tamt. 1, 13; není (Kristus) syn jeho, *jelikož* ho nazývá pánem tamt. 2, 374; těla omylná, jež duch zlý na se vezma lidem se ukazuje, nemohú jiesti, *jakož* nejsou živa tamt. 2, 148; nezdaj se to nepodobné, což o nebeském otci věřiti máme, *ano* každý o tělesném otci musí věřiti, chce-li po otci k dědictví přijíti ŠtítV. 174; *ano* kněžie tak jsou živi, proč bychom ne též živi byli HusE. 1, 353; a *když* rozumu nepožívá takový, jest jako hovado ŠtítV. 203; vizte, *když* tak sebe uhryzáte, abyste spolu nezhyňuli tamt. 234; dokavad ty želíš, Saule, *poňavadž* já zavrhl jsem ho? HusE. 2, 193.

Věty tyto a vůbec věty příčinné příslovečné lišiti jest od vět příčinných v souvělí souřadném (§ 77); tyto jsou věty hlavní, ony vedlejší.

2. Účel, t. j. příčina (následující), pro kterou něco (předcházejícího) se děje nebo jest.

Věta příčinná, která vyslovuje účel své věty řídicí, slove účelová (finální). Lze ji naznačiti vzorcem: *A, aby Aa*; nebo: *aby Aa, proto A*. Věta *Aa* připojuje se k větě *A* ve smyslu spojky *aby*, t. j. spojkou *aby* samou, anebo některou jinou smyslu podobného.

Příklady: *proto* Bůh tresce, *aby* se zlí káli ČMudr. 8; *proto* vlčka bijí, *aby* se starý vtípil tamt. 88; činím to *proto*, *abych* se poučil Us.; —

ten chce pluh mieti, *aby* jim oral, orati chce, *aby* obilé měl, obilé chce, *aby* se živil ŠtítV. 271; aby (člověk) nedal se žádostí těla přetáhnuti, *by* pro menšie u většiem byl obmeškán tamt. 243; *proto* kovář má kleště, *aby* se neožehl HusE. 1, 421; cti otce svého i matku svou, *ať* se prodlejí dnové tvoji na zemi Br. Z. 461; buďte opatrní, *ať* vás hrdost myslí nepodtrhne ŠtítV. 25; pros od boha milosti, *ať* by krutým súdem nesúdil tebe tamt. 26; činíme zlé věci, *ať* přijdú dobré HusE. 1, 411.

3. Podmínka, t. j. příčina, na jejímž splnění něco závisí.

Věta příčinná, která vyslovuje podmínku své věty řídicí, slove podmínková (kondicionální). Lze ji naznačiti vzorcem: *jestli (kdyby...)* *Aa*, tedy *A*; nebo: *A, jestli (kdyby...)* *Aa*. Věta *Aa* připojuje se k větě *A* ve smyslu spojky *jestli*, t. j. spojkou *jestli* samou, nebo některou jinou smyslu podobného (*-li*, *když*, *kdyby*, *by* = *kdyby* atp.).

Příklady: nemáš-*li* peněz, do hospody neléz ČMudr. 163; slíbiš-*li* za druhého, sázej ze svého tamt. 346; nebylo by zlodějů, *by* nebylo příjemníkův tamt. 145; *by* ty svému psu nohu uřal, on za tebou poběhne tamt. 50; nešťastný *by* se břehu chytal, i ten se s ním utrhne tamt. 158; *když* se nechceš mrzeti, uč se jazyk držeti tamt. 76; (Hus) odkázal panu Janovi jednoho koně a vůz, *ač* měl-*li* by ještě TomP. 3, 583; —

budeš-*li* svých hřiechův na zpovědi tajiti, buohť je zjeví; *pak-li* je budeš zjevovati, buohť je skryje HusE. 3, 184; chceš-*li* v život vjíti, zachovaj přikázanie tamt. 1, 1; *jestliže* vody průtoku nemají, dmou se Kom. Z. 469; *ktož by* silně na trest zpolehl, trest *by* se zlámala a on *by* upadl ŠtítV. 190; *ktož* má šlechtnosti, tyť jsou jeho (= má-*li* kdo) tamt. 165; kaká *by* to čest byla, kaké vítězství, *by* nebylo i jedné práce tamt. 12; což sám sebou člověk nemůž, toť s pomocí boží bude moci, *ač* chce k tomu se přičiniti tamt. 267; *ač* co budete prositi otcě mého, dáť vám HusE. 1, 310; *ač* přikazuje-*li* to moc, což nemáš činiti, tu chutně pohrzej mocí tamt. 1, 90; žádný nepřijdete ke mně, *jedné leč* otec můj nebeský potáhne jeho tamt. 3, 11.

4. Přípustka, t. j. příčina, o které připouštíme, že by mohla býti důvodem nebo překážkou něčemu jinému, která však v příkladě daném účinku toho nejeví.

Věta příčinná, která vyslovuje přípustku své věty řídící, slove věta přípustková (koncessivní). Lze ji naznačiti vzorcem: *ačkoli (třeba že...)* *Aa, přece A*; nebo: *A, ačkoliv (třeba že...)* *Aa*. Věta *Aa* připojuje se k větě *A* ve smyslu spojky *ačkoliv*, t. j. spojkou *ačkoliv* samou, anebo některou jinou smyslu podobného (*ač, jakkoli, třeba že, třebaš, byť, ob. byť by, když = ačkoli...*).

Příklady: *ač* žebrák sýt, ale možna není ČMudr. 51; *ač* zloděj dlouho své kousky tropí, přec ho lýčený brod ztopí tamt. 146; *když* neteče, aspoň kape tamt. 153; *ačkoliv* o jeho (Husově) přítomnosti věděli kněží i arcibiskup, nebyly staveny služby boží TomP. 3, 548; mělť Hus, *jakkoli* byl velmi opatrný v zacházení se ženskými, příčinu chváliti stálost žen tamt. 3, 438; musíš odpřisáhnouti kacířství, *byť* ho nikdy nadržel tamt. 3, 457; —

ač i syn i duch svatý jest stvořitel, ale však přidává se tuto stvoření otcí HusE. 1, 13; *ač* bůh jest všemohúcí, však nemohú jemu přidání býti skutkové viny hodní tamt. 1, 12; moudrý, *jakkoli* mírný jest. není titěrný Kom. Z. 479; *kerak kolivěk* byl jest člověk dobrý, toho zatratí HusE. 3, 121; myšlenie, buď *kerakolivěk* nečisté, duše nepoškrvni tamt. 3, 13; koho táhne úmysl k věčným věcem, *by* i všeho světa byl pánem, vidí svú chudobu ŠtítV. 245; *byť* vešken svět lidí osvědčil a tak by nebylo, tehdy všech svědectvie jest křivé HusE. 1, 224; co platno člověku, *ať* vešken svět zíšte, a své duši uškodí tamt. 1, 281; *necht* utnú tobě prst, však proto neumřeš tamt. 1, 264.

91. Jakého druhu která příslovečná věta jest, o tom rozhoduje její význam s větou řídící. Strany významu může však býti výklad rozdílný, a proto může se táž věta příslovečná bráti tu za takovou, jindy za jinou.

Na př. v souvětí „*když* nebudeš poslouchati, budeš kárán“ jest věta příslovcčná „*když* nebudeš poslouchati“. Táž je časová, jestliže jí rozumíme ve smyslu otázky: *kdy* budeš kárán? Ale můžeme jí rozuměti také ve smyslu podmínečném, „*když* nebudeš poslouchati = *jestliže* nebudeš poslouchati“, a při tom pojetí je to věta podmínková.

V souvětí „*když* to jinak nemůže býti, již to musím učiniti“ zdá se býti první věta též časovou, na otázku: *kdy*...? Ale zajisté spíše jí jest rozuměti ve smyslu otázky: *proč*...? a při tom pojetí je to věta důvodová.

V souvětí „báti se budou tebe, *dokavad* slunce a měsíc trvati bude“ jest věta druhá významu ovšem časového, neboť se tážeme: *dokud*... =

do kterého času budou se báti? Avšak udáním času udává se zde zároveň míra: *dokud* = *jak dlouho* = *kolik času* budou se báti?

Srov. § 49.

92.

Věta přívlastková.

1. Věta přívlastková jest věta vedlejší, která vyslovuje přívlastek ke jinému podstatnému své věty řídicí. Na př.: Čas, *který minul*, nikdy se nevrátí.

2. Na větu přívlastkovou tážeme se otázkou takovou, jako na přívlastek (viz § 13). V příkladě našem: *jaký (který) čas* se nevrátí? (= otázka na přívlastek); odpověď: *který minul* (= věta přívlastková).

3. Jiné příklady: kůň, *který* ovsu dobývá, nejméně ho jí ČMudr. 129; špatný vozka, *který* neumí obrátiti tamt. 75; běda té slepici, *na které* se jestřáb učí tamt. 301; ještě nebyl v světě ten rod, *jenž* by trefil každému vhod tamt. 285; jest boží přikázání, *aby* děti své rodiče ctily; nejlepší je novinka, *když* zvoní hladovému hodinka ČMudr. 189; nežtrácejme naděje, *že* pravda zvítězí; *jakou* přízi napředeš, takovou i tkáti budeš ČMudr. 160; (Hus) mínil uraditi se s přátely o způsob, *jak* by se měli zachovati k nastávající synodě TomP. 3, 531; mistr Jakoubek žádal naučení, *proč* by se přijímání zavedenému dle evangelii kladly překážky tamt. 3, 560; byl spor mezi obcí a úřadem podkomořího, *zdali* podkomořímu příslušelo konati soud tamt. 3, 498;—

pomsta, *v niž* jsme upadli ŠtítV. 309; který je syn, *jehož* netreskce otec? HusE. 1, 350; již slušie božie přikázanie oznámiti, *jenž* jsú cesta k životu věčnému a *bez nichž* nenie člověku spasenie tamt. 1, 52; abychom pokorú nahradili onu hrdost, *ješto* je náš otec v jedné zápo- vědi nesdržel přikázanie ŠtítV. 306; toho poslušenstvie, *ješto* je ctnost, třie jsú stupňové tamt. 221; ukázala jemu (Sibylla cisaři Oktavianovi) v slunci pannu, *ana* drží na ruce syna tamt. 177; chléb s nebe dal s' jim, *an* má v sobě všicku rozkoš HusE. 3, 171; co je divnějšieho, než člověcie vykúpenie, *jakož* učinil jest pán náš Kristus Ježíš ŠtítV. 315; (Kristus) v ten čas, *než* jest z mrtvých vstal, sstúpil do pekel HusE. 1, 45; nenie toho zviefete, *by* přes rok počna svůj plod nosilo neporodě ŠtítV. 258; dal jim přikázanie, *aby* nejedli s dřeva umčnie, dobroty i zlosti HusE. 2, 429; třetie znamenie, *že* je dospělo maso ku pokrmu, *když* se od kosti děliti bude ŠtítV. 261; jest příslovie, *že* jakýž pán, taký i sluha HusE. 2, 242; křest ducha jest křest, *když* kdo věřě právě v bohu žádá křten býti tamt. 2, 233; také otázka jest, slušie-li přísahati na stvo- ření tamt. 1, 103; ráčil jest nám Pán dáti příklad, *kterak*, *kdy* a *proč* máme se modliti tamt. 1, 135.

4. Věta přívlastková jeví se někdy jako spolu předmětná, někdy jako podmětná, někdy jako doplňková, někdy jako příslovečná. Příčina toho je v rozdílném pojímání.

a) V souvětí „dej mi radu, *co bych měl počítí*“ je věta druhá přívlastková, neboť se táží: *jakou* radu...? Ale táž věta vyslovuje zároveň předmět ku podstatnému jménu *rada*, které jest významu dějového a tedy schopno předmětu (srov. § 32 č. 4; *dej mi radu* = *porad mi*, — otázka: *co* mám poraditi? = otázka na předmět), a vzhledem k tomu jest větou předmětnou.

Totéž platí o druhé větě v souvětí „jest boží přikázání, *aby děti své rodiče ctily*“.

V případech těchto a takových věta předmětná táhne se ke jménu podstatnému a tím běře na sebe povahu věty přívlastkové.

b) V souvětí „jest boží přikázání, *aby děti své rodiče ctily*“ jest věta druhá přívlastková, a jest předmětná podle výkladu právě podaného. — Zdá se býti podmětnou, když ji běřeme za podmět a vykládáme: „*aby děti své rodiče ctily*, jest boží přikázání“, — a zdá se býti doplňkovou, když ji běřeme za doplněk a vykládáme: „boží přikázání jest, *aby děti své rodiče ctily*“; ale obojí tento výklad mění podstatně smysl souvětí původního, jest tedy nesprávný.

c) V souvětí „jablko, *když dozrá*, samo se stromu spadne“ je věta vedlejší „*když dozrá*“. Věta ta je vlastně příslovečná (časová), na otázku: *kdy* spadne jablko...? Při tomto pojetí je vztažena ke slovesu své věty řídící. Ale mohu ji také vztahovati ku podstatnému jménu *jablko*, mohu bráti „jablko, *když dozrá*“ za = „jablko, *které dozrá*“; tím pojetím přetvořuji větu příslovečnou v přívlastkovou, ale bývalá její povaha příslovečná zůstává v ní také, — táž věta může se pak bráti za přívlastkovou i za příslovečnou.

Srov. § 56.

5. O závislé větě tázací, která bývá také větou přívlastkovou, viz ještě § 108.

93. Věty podřízené složené a stažené.

1. K téže větě řídící mohou patřiti dvě věty podřízené druhu stejného, anebo i více vět takových. Na př. k větě „*oba mají býti trestáni*“ patří věty podmětné 1. „*kdo hádku začne*“ a 2. „*kdo v hádce raní*“.

2. Věty tyto jsouce stejného druhu a řádu mohou se skládati. V našem příkladě vzniká složenina: „*i kdo hádku začne, i kdo v hádce raní, oba mají býti trestáni*“.

Obrazec této složeniny: *i kdo Aa, i kdo Ab, A.*

Jiné příklady: ne to hřích, co jde do úst, ale co z úst vychází; byť pak i fik nekvetl, byť i ovoce olivy pochybilo a byť rolí nepřinesla užitku, já přece v Hospodinu veseliti se budu.

3. V souvětí „*kdo co věděl, každý radil*“ jest smysl: každý, *kdo něco věděl*, radil to, *co věděl*; podřízené věty dvě, totiž „*kdo něco věděl*“ (věta podmětná), a „*co věděl*“ (věta předmětná), jsou tu staženy v jednu, — „*kdo co věděl*“ jest tedy vedlejší věta stažená.

Jiné příklady vět stažených: kdo koho vidí, ten toho šidí; kdo chce kam, pomozme mu tam; kdo čeho dosti má, rád tím plýtvá; ktoť komu nevěří bez přísahy, takéť jemu nevěří i s přísahú HusĚ. 1, 101; což kto miluje více než boha, ten to za boha má tamt. 2, 73; která věc se co (= čeho) bojí, ta od toho utieká tamt. 1, 117.

Spojení v jednotu souvětňou.

94. 1. Souvětí skládá se ze členů, jež opět mohou býti souvětí. Když souvětí celé rozložíme, dostáváme řadu jednotlivých vět. Na př.:

- a) *lékař léčí, | Bůh uzdravuje;*
- b) *kdo jinému jámu kopá, | sám do ní padá;*
- c) *co nás mrzí, | to se nás drží, | a co jest milo nám, | to nechce k nám.*

2. Věty jednotlivé poji se:

dilem hned v jednotu souvětňou; to vidíme na př. při složeninách dvoučlenných:

- a) lékař léčí, Bůh uzdravuje;
- b) kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá;

dilem poji se věty nejprve v jednotky vyšší a tyto teprve v jednotu souvětňou, na př. ve složenině čtyřčlenné:

- c) co nás mrzí, to se nás drží, a co jest milo nám, to nechce k nám.

V obrazcích:

- a) A, B; — b) kdo Aa, A; c) co Aa, A, a co Ba, B.

3. Všecko toto spojování děje se smyslem, hlasem, grammatickou shodou, syntaktickou vazbou, větosledem a namnoze též zvláštními slovy spojovacími.

95. Věty v souvětí spojují se smyslem.

Na př.: lékař léčí, Bůh uzdravuje Přísl.; kolik hlav, tolik smyslův Přísl.; tehdy se sta v tu dobu, on poče se raditi sám s sobú AlxV. 751; zdieše se jemu v téj hodině, užře ve sně tři bohyně tamt. 735.

Kde smysl brání, není možno spojení; proto nelze utvořiti souvětí na př. z vět „*Aristoteles byl řecký filosof*“ a „*orel hnízdlí na strmých*

skalách". Věty takové mohou se spojití leda za prostřednictví věty jiné buď výslovně podané, buď snadno domyslitelné. Na př. „*čell jsem, že Aristoteles byl řecký filosof a že orel hnízí na strmých skalách*"; — nebo: „*princezna byla zdráva a v studni bylo zase vody dosti*" (domyslití: „*konec pohádky vypravované byl, že . . .*").

96. Věty v souvětí spojují se (v řeči mluvené) hlasem, jednak totiž větým přízvukem, jednak rozdílnou výškou hlasu.

Že větým přízvuk je pojídlem členů ve větě jednoduché, o tom viz § 60. V souvětí vystupuje přízvuk jako pojídlo jednotlivých vět patrně zvláště tu, kde se vyslovují protivy; protivy tyto vytýkají se důrazem (= přízvukem) a tím zároveň spojují se věty, které k sobě patří. Na př.: *starý musí, mladý může* (t. umřít) ČMudr. 311; — kdo *nepracují*, těm maso, kdo *pracují*, těm hnáty; — ne to je hřích, co *jde do úst*, ale co *z úst vychází*.

Jak se spojují věty výškou hlasu, je patrné zejména na konci vět: hlas vystupuje, když má následovati věta, která se má připojití, a klesá, když věta taková nenásleduje. Na př. když vyslovujeme větu „*lékař léčí*" samotnu, klesá hlas při slabice poslední (jako před tečkou: „*lékař léčí.*"); když však vyslovujeme touž větu v souvětí „*lékař léčí, Bůh uzdravuje*", neklesá hlas při vytčené slabice *-čí*, nýbrž naopak vystupuje. Pro poslouchajícího je tedy stoupání hlasu znamením, že věta následující má se připojití ku předcházející, — je pojídlem vět v souvětí.

Obojího, přízvuku i výšky hlasové, jsou v souvětích, zvláště ve složitějších, stupně a odstíny mnohonásobné a velmi rozmanité.

97. Věty v souvětí spojují se grammatickou shodou.

Grammatickou shodou spojují se členové věty jednoduché, viz § 61, — a spojují se často také věty v souvětí. Na př. v souvětí „*kůň, který ova dobývá, nejméně ho užívá*" shoduje se podmět věty podřizené s podstatným jménem *kůň* věty řídicí v grammatickém rodě (*kůň* který . . ., oboje rodu mužsk.), a shoduje se sloveso též věty podřizené *dobývá* týmž jménem *kůň* v gramm. osobě (*kůň . . . dobývá*, gramm. osoba třetí).

98. Věty v souvětí spojují se syntaktickou vazbou.

Syntaktickou vazbou spojují se členové věty jednoduché, viz § 62, — a připojují se také v souvětích věty podřizené k větám řídicím. Na př. v souvětí „*nevím, co se stane*" žádá syntaktická vazba, aby při slovese *vědětí* byl předmět (*vědětí něco*), tou vazbou připojuje se věta podřizená „*co se stane*" k větě své řídicí („*nevím*") jako předmět (= věta předmětná), — syntaktická vazba jest pojídlem mezi větou řídicí a podřizenou.

99. Věty v souvětí spojují se větosledem.

Jako je pojídlem členův ve větě jednoduché také slovosled (viz § 63), tak je pojídlem v souvětí také větosled, t. j. pořádek, jak věty za sebou

jdou. Na př. v souvětí „*co nás mrzí, to se nás drží, a co je milo nám, to nechce k nám*“ potrhalo by se náležité spojení a porušil by se smysl celku, kdyby se změnil větosled a přesmykly se na př. věty první a třetí, nebo druhá a čtvrtá.

100. 1. Věty v souvětí spojují se namnoze též zvláštními slovy spojovacími.

Spojovací slove, jimiž se spojují věty souřadně složené, slovou souřadící. Na př.: přines mi *a* budu jisti; — není starý, *ale* mnoho pamatuje; — s bláznem nebež rady, *nebo* nebude moci zatajiti slova; — nejsme synové noci a tmy, nespěme *tedy* jako i jiní.

Obrazec všeobecný složení souřadného jest *A, c B* (kdež *c* = coordinans, spojovací slove souřadící).

Spojovací slove může býti opakováno při každé větě souřazené: *i — i, ani — ani — ani* atp.

Spojovací slove, jimiž se spojují věty podřadně složené, slovou podřadící. Na př.: *kdo* jinému jámu kopá, sám do ní padá; nevíš, *co* večer s sebou přinese; nevím, *kam* bych se uchýlil; dej pozor, *abys* nechybil.

Obrazec všeobecný složení podřadného jest: *A, s Aa* (kdež *s* = subordinans, spojovací slove podřadící).

2. Souvětí souřadné bývá často také beze spojek (asyndetické). Na př.: lékař léčí, Bůh uzdravuje; — nemnoho jídej, ne všecko zvidej, budeš dlouho živ.

3. Složení podřadné bývá často korrelativní (souvztažné), t. j. spojovací slovo věty podřazené jest významu vztažného, a naproti němu jest anebo se snadno přimyslí slovo významu ukazovacího. Na př.: *čeho* nelze předělati, na *to* darmo žehradi; *co* na srdci, *to* na jazyku; *kdo* se Boha nebojí, *ten* se lidí nestydí; *kdo* utekl, (*ten*) vyhrál; ukaž mi (*to*), *co* neseš; *kam* vítr, *tam* plášt; *kde* tě nezvou, (*tam*) nehrň se; tělo táhne se *tam*, *odkudž* jest pošlo; *čím* více statku máme, *tím* více ho žádáme.

Obrazec všeobecný spojení korrelativního jest: *dA, rAa*, nebo: *rAa, dA* (kdež *d* = demonstrativum, *r* = relativum, *A* = věta řídící).

101. Vznik souvětí podřadného.

Původně, t. j. když člověk dospěl k mluvení větnému, a nejprve byly zajisté jen věty jednoduché. Později teprve a na stupni dalším vyvinuly se věty složené.

Rozdil mezi souvětím souřadným a podřadným není v obsahu, nýbrž jen ve formě. Na př. v souvětí souřadném „*byl oklamán a (proto)*

nevěří“ jest obsah stejný jako v souvětí podřadném „*že byl oklamán, proto nevěří*“.

Souvětí podřadné je vyšší stupeň umění slohového a vyvinulo se tedy ze souvětí souřadného. To je pravdě podobno samo sebou, neboť to je ve vývoji složenin postup přirozený, a jsou svědectví skutečná.

1. Svědectvím toho je řeč dětská, řeč lidu obecného a řeč vzdělanců; v řeči dětské, v pohádkách a v řeči lidu obecného nevyskytuje se souvětí podřadné dílem nikdy, dílem jen zřídka, a naproti tomu v řeči vzdělanců velmi často.

Na př.: buď tak dobrý *a* půjč mi knihu U.s.; na téj (hrušce) bylo hrušek, *tak* sa pod něma ohýbala (= v jazyku spis.: *že* se pod nimi ohýbala) BartD. 1, 342 (zlin.); ty jsi již desátníkem, *tak* my tebe musíme včil všeci poslouchat Kulda 1, 176; bratři mne již chtěli dvakrát zabít, *tak* jsem byl přinucen mezi nimi se bránit tamt. 1, 182; strýček odepřel mu toho, *a tak* musel ostati doma tamt. 2, 3; do kusa mne nabil a vystřelil, *a tak* jsem přiletěl až sem tamt. 1, 148. Atp.

Příklady z Kuldy viz u J. Příbka v programu reálky Karlínské za šk. r. 1890.

2. Další svědectví toho shledáváme v jazyku starém.

a) V jazyku starém bývá souvětí souřadné, a to beze spojky, kde v jazyku novém je souvětí podřadné.

Na př.: tehdy se sta v tu dobu, on poče se raditi sám s sobú AlxV. 751 sl. (= nč. *že* se počal raditi...); zdieše se jemu v téj hodině, uzřě ve sně tři bohyně tamt. 735 sl.; to město by v taký myslí, brániti se j'mu pomysli tamt. 458 sl.; tak ho bieše dosáhl krutě, ruku mu po loket utě tamt. 1692 sl.; ti (obojetníci) toho jsú obyčeje, oko se jich veždy směje tamt. 207 sl.; (ty) zajisté přísáhl by za ně, ne rytierskú jsú postavú, ale vši kněžskou úpravú tamt. 391 sl.; (ďábel) vecě: bych (= kdybych) vládl tobú, byl by (ty) v téj mierě, přivedl bych tě k našemu hluku... JiřBrn. 566 sl.; (švec) zlu plachtu prodra na se, uzříš ho, z krěmy vytasě poběhne jako bez smysla Hrad. 127^a (= nč. *jak* poběhne...); (mouku ukradenou) prodali sme jednomu sousedu, má příjmi Jezuvít, jest v Starém Městě pekařem, má dům u brány WintObr. 2, 139 (z r. 1585) (= nč. *který* má příjmení...).

b) V jazyku starém bývá věta hlavní se zájmenem ukazovacím, kde v jazyku novém je věta vedlejší se zájmenem vztažným.

Na př.: svět jest toho založení, *v něm* nic ustavičného nenie NRada 1606.

Viz ještě v § následujícím.

102. Jak souvětí podřadné vyvinulo se ze souřadného, lze ukázati na několika příkladech charakteristických.

1. Souvětí „*uzříš a já třetí den vstanu*“ (Pass. 295) je původem svým souřadné. Souřadnost zajisté tu i v historické době dlouho se pamatuje a cítí, ale konečně pojímá se to podřadně, t. j. spojka souřadící *a* stlačuje se ve význam spojky podřadící (= nč. *že, jak*).

Jiné příklady: kterým bych to činem věděti mohl *a já* sem stár Pass. 295; — *vidíš a já* umřev třetí den sem z mrtvých vstal (= *že, jak*) tamt. 295; — druhú noc mně, *a já* spím, sv. Jeronymus zjeviv se u vidění mnoho velikých věcí mně jest zjevil (= nč. *když . . .*) JeronMus. 74; — proč (Prokope) zákona žádáš *a ty* velikú čest sbožím jímáš? (= nč. *když . . .*) Hrad. 3^b; čcho bych se měla styděti *a ty* s' tak počestný kmet *a já* jsem tak nemilostivě zbíta? (= nč. *když . . .*) Pass. 144. Atp., v. § 409.

2. Souvětí „*(Jidáš) počě rozprávěti, an (Pilát) pak nechtěv doslyšěti vecě*“ (Jid. 108) je původem svým souřadné (*an* = *a on*). Ale později pojímá se to za souvětí podřadné a *an* stiskuje se ve význam podřadící, relativní. Na př.:

poznán bude hospodin, *an* súdy činí iudicia faciens ŽWittb. 9, 17; mnoho sto koni uvazú v onom piescě, *an* se múti AlxV. 2185; uzřel dvě lodi, *aně* stojita v téj vodě Krist. 34^b.

Tímto vývojem neutr. *ano* dostává v starém jazyku význam spojky podřadící = *když, že* atp.

Na př.: Petr uzřě, *ano* Jezukrist proti němu jde Pass. 298; Symforianus uzřev, *ano* poliani veliký hod činie tamt. 455; (Mojžíš) uzře tele, *ano* tancuji okolo něho Comest. 76^b; když uzříte, *ano* ty věci se dějí ChelčP. 4^a; když uzříš, *anot* sůl se sadí AlchAnt. 9^a. Atp., v § 409.

3. Bylo spojení souřadné se spojkou *a* a při ní byl enklitický dativ *ti*, který klesal z významu reálního ve formální, t. zv. ethický, a ze znění plného v kratší *ť*. Význam souřadící jeví se v překladech za lat. *et*; na př.: sudi mě, hospodine, *ať* se nenaveseliují et non supergaudeant ŽWittb. 34, 24; rozum daj mi, *ať* živ budu et vivam tamt. 118, 144 (v. § 409).

Pojetím podřadícím stlačeno *ati*, *ať* ve význam spojky podřadící (finální) *ut*. Na př.: *ati* se zpoviedajú ľudé ut confiteantur ŽWittb. 66, 6; *ať* budú ut fiant ŽGloss. 128, 6; kaž komornikóm, *ati* provedú třetí póhon Rožmb. 78; pověz mi, v kterém s' jej položil miestě, *at* tam pójdu znova Hrad. 45^b (v. § 409).

4. Bylo spojení souřadné, kde druhý člen měl zájmeno ukazovací *jen, jenže, jenž*. Pojetím do podřadnosti zájmeno ukazovací stlačeno ve význam zájmena vztahného.

Na př.: pochválen hospodin, *jen* nedal nás v jětie qui non dedit ŽWittb. 123, 6; krále mého, *jen* jest v svatém qui est tamt. 67, 25; protož jeden, *v něm* diábel bieše, voláše Alb. 60^a; ten, *jenže* větróm káže EvSeitst.

Mat. 8, 27; anjelík, *jenž* u bláti (m. blátě) se vále Příp. sv.-jiř. Atp. Srov. Slovn. I, 629.

5. Souvěti „*ty pravíš, bych já blůdil*“ (Kat. v. 74) je původem svým souřadné. Výraz složitý pro plusquamperfektum *bych nesl* atd. běře se také za kondicionál, vtiskuje se do významu *ferrem, feram a tulissem, tulerim*. V souvěti právě uvedeném je tedy spojení souřadné, beze spojky. Změnou významu plusquamperfekta v kondicionál zaniká však povědomí, jakého původu kondicionálový výraz *bych nesl* vlastně jest, a vzniká pojímání jiné, ve kterém zejména pomocné *bych* neběře se již za aorist slovesa býti, ba ani sloveso finitní, nýbrž za pouhou spojku kondicionální = *ut, si, quod . . ., aby, kdyby, že, že prý* atp. Tím způsobem souvěti souřadné změnilo se v souvěti podřadné.

Jiné příklady: (Antipater) byl osočen k ciesařovi, *by byl* nevěrný Kruml. 88^b (= nč. *jako by byl, že prý byl . . .*); jsva bratřencě, ješto naše matka mní, *bychvě* u moři utonula Pass. 290; (pani, o kterých se skládají písně) mníe, *by* tak všem *byly* vzácny, jakž u piesniech slyšie Štít. ř. 102^a; neb sú se nenadáli, *by* se k nim navrátila Ol. Jud. 13, 75. Srov. Slovn. I, 122.

103. Souvěti „*a to proto* (se děje), *nebo každý k sobě podobné miluje*“ (Alb. 22^b) je původem svým souřadné. V jazyku novém řekli bychom: „*a to proto* (se děje), *že, poněvadž*“ atp., t. j. užili bychom spojení podřadného. Podle případů jiných bylo by lze se domnívati, že již v jazyku starém toto spojení pojato do podřadného, ale jisto to není, neboť vazba *proto A, neboť B* se do jazyka nového nedochovala.

Jiné příklady: bylo mi jest (nařknutí z kacířství) velmi protivno, a to *proto*, neb kacieřstvo jest odličenno od boha živého OtcB. 50^b; *proto* nedána sta mu (slepci) zraky delšie, *nebo* žebráním se obchodieše Hrad. 22^b; já také, když budu svatbu matky své slaviti, nikoli tebe nepozovu *proto, nebo* si ty mne na svatbu svú nepozval Alxp. 8; (Čechové) mně jsú poručili mluviti *proto, neb* znají, že jsem matka tvá Háj. 169^a.

O vzniku souvěti podřadného viz Lfil. 1875, 36 sl. a zde v §§ následujících o nepřímé řeči a otázce.

104. *Řeč přímá a nepřímá.*

1. Co někdo řekl (sdělil . . ., nebo jen myslil), uvozujeme větou uvozovací, t. j. větou, jejímž podmětem jest, kdo to řekl, a přísudkem náležitě sloveso rčení (sdělení, myšlení). Na př.: *Smil Flaška praví*: „Svět jest v sobě samá vojna“; — *Štítný ptše*, že mnozí by rádi české knihy zatratili.

Sloveso věty uvozovací může scházeti, když se ho snadno ze souvislosti domyslíme. Na př.: „I ptal jsem se, nač by to bylo. Odpovědino

mi... A já zase (domyslí se ,otázal jsem se'): K líčení-li pak pravdy či lži těch líčidel se užívá?"

2. Slova vyslovená (sdělená..., nebo jen myšlená) uvozují se způsobem dvojn.::

a) buď beze změny větné, tak, jak byla vyslovena (obyčejně ve znaménkách uvozovacích); na př. Smil Flaška praví: „*Svět jest v sobě samá vojna*“; —

b) buď s tou změnou větnou, že z věty hlavní utvořena jest věta vedlejší, a to věta předmětná, podřízená větě uvozovací; na př.: Smil Flaška praví, že *svět jest v sobě samá vojna*.

Ve způsobu a) jest řeč přímá (oratio recta, directa), v b) řeč nepřímá (oratio obliqua, indirecta).

Obrazec řeči přímé jest *A: „B...“*

Obrazec řeči nepřímé jest *A, že Aa...*

Řeči přímou i nepřímou může býti buď věta jen jedna, buď řada vět a souvětí.

105. 1. Řeč nepřímá liší se od přímé spojením. Řeč přímá připojuje se totiž k větě uvozovací beze slov spojovacích, řeč pak nepřímá připojuje se k ní spojkou *že* nebo *aby*, t. j. tvoří s ní souvětí podřadné.

Spojka *že* jest, když řeč přímá byla v indikativě nebo kondicionále. Na př.:

přítel pravil, *že* mne navštíví (přímo: „já tě navštívím“);

přítel pravil, *že* by mne rád navštívil (přímo: „já bych tě rád navštívil“).

Spojka *aby* jest, když řeč přímá byla v imperativě. Na př.:

pravil jsem příteli, *aby* mne navštívil (přímo: „navštív mne“).

2. Řeč nepřímá liší se od přímé někdy také způsobem slovesným. Když totiž v řeči přímé jest imperativ, má řeč nepřímá kondicionál (se spojkou *aby*).

Je-li však v řeči přímé indikativ nebo kondicionál, má též způsob také řeč nepřímá.

Příklady k tomu oběmu viz v § předcházejícím.

3. Řeč nepřímá liší se od přímé dále někdy vloženým příslovcem *prý* (o jehož původu viz I, 138, 437 sl. a III 2^a, 319). Vkládáme je, když chceme zvláště vytknouti, že obsah výroku uvedeného není náš, nýbrž že je vzat odjinud; že ho nevydáváme za výrok tak jistý a bezpečný, jako bychom vydávali výrok svůj; a že ho snad ani sami za jistý nemáme. Na př.:

přítel pravil, že mne *prý* navštíví, —

přítel pravil, že by mne *prý* rád navštívil, —

přítel pravil, abych ho *prý* navštívil. —

106. 1. Řeč nepřímá liší se od přímé mnohdy také osobou grammatickou. Na př. v řeči nepřímé:

řekl jsem ti, že (*já*) tě nikdy *neopustím*,
jsou grammatické osoby tytéž, jako v příslušné řeči přímé:

řekl jsem ti: „*Já tě nikdy neopustím*“,

t. j. v obou je stejné „*já neopustím*“ (gramm. osoba první) a „*tě*“ (= gramm. osoba druhá). Naproti tomu v řeči nepřímé:

hospodář řekl dělníkům, že (*on*) je do práce *najímá*,

jsou grammatické osoby jiné, než v příslušné řeči přímé:

hospodář řekl dělníkům: „*Já vás do práce najímám*“,

t. j. místo „*já najímám*“ (= gramm. osoba první) jest „*on najímá*“ (= os. třetí), a místo „*vás*“ (= os. druhá) jest „*je*“ (= os. třetí), grammatické osoby jsou pošinuty.

Kdy grammatická osoba ve větě nepřímé jest pošinuta a jiná než ve větě přímé, vysvitne z následující úvahy.

Řeč přímou praví osoba M (= osoba mluvící, sdělující...) osobě O (= osobě oslovené, poslouchající...). Osoby tyto jsou nebo rozumějí se ve větě uvozovací. Na př. Dělníci (= M) řekli hospodářovi (= O)...; Libuše (= M) pravila Čechům (= O)...; Smil Flaška (= M) napsal (t. svým čtenářům, = O)...

2. Grammatická osoba se nepošinuje ve dvou případech:

a) když v řeči přímé není nic, co by se táhlo k M nebo k O věty uvozovací; na př.:

[přímo] Libuše (M) pravila Čechům (O): „*Lehčeji tepe dívčí ruka*“,

[nepřímo] Libuše pravila Čechům, že *lehčeji tepe dívčí ruka*, —

tu v řeči uvedené přímé i nepřímé jest osoba grammatická *táž* (*ruka tepe*, = gramm. osoba třetí); —

b) když M je grammatická osoba první (*já*, *my*); na př.:

[přímo] *já* (M) jsem ti (O) pravil: „*Já tě neopustím*“,

[nepřímo] *já* jsem ti pravil, že (*já*) tě *neopustím*, —

také zde v řeči uvedené přímé i nepřímé jsou tytéž osoby grammatické (*já neopustím* = os. první, *tě* = os. druhá).

3. Ve všech jiných případech osoba grammatická se pošinuje. Případy toho jsou rozmanité a některé vidí se v následujících příkladech:

a) [přímo] ty (M) jsi mi (O) řekl: „*Já tě nikdy neopustím*“

(*já neopustím* = gramm. osoba první, *tě* = druhá),

[nepřímo] ty jsi mi řekl, že (*ty*) *mne* nikdy *neopustíš*

(*ty neopustíš* = os. druhá, *mne* = os. první),

to jest: v řeči uvedené je podmětem osoba M a předmětem osoba O věty uvozovací; podmět je v řeči přímé vyjádřen zájmenem osoby první a podle toho jest i sloveso v osobě první (*já neopustím*), předmět je v osobě druhé (*tě*); v řeči nepřímé pak jsou podmět i sloveso pošinuty z osoby první do druhé (*ty neopustíš*) a předmět z druhé do první (*mne*); —

b) [přímou] dělníci (M) řekli hospodářovi (O): „Nikdo *nás* nenajal“

(*nás* = grammatická osoba první),

[nepřímou] dělníci řekli hospodářovi, že nikdo *jich* nenajal

(*jich* = gramm. os. třetí),

to jest: v řeči uvedené je předmětem (nikdo nenajal *koho*?) osoba M věty uvozovací; týž předmět je v řeči přímé vyjádřen zájmenem osoby první (*nás*), v řeči nepřímé však zájmenem osoby třetí (*jich*); je tu tedy grammatická osoba první pošinuta ve třetí; —

c) [přímou] Pán Ježíš (M) řekl apoštolům (O): „*Vy jste* sůl země“,

[nepřímou] Pán Ježíš řekl apoštolům, že (*oni*) *jsou* sůl země,

to jest: v řeči uvedené je podmětem (*kdo* jest sůl země?) osoba O věty uvozovací; týž podmět je v řeči přímé vyjádřen zájmenem osoby druhé a proto jest také sloveso v osobě druhé (*vy jste . . .*); v řeči nepřímé jsou však podmět i sloveso pošinuty do osoby třetí (*oni jsou . . .*); —

d) [přímou] Putifar (M) řekl dceři své (O): „(*Já*) *chci* tě Josefovi za ženu dáti“

[nepřímou] Putifar řekl dceři své, že (*on*) *chce* ji Josefovi za ženu dáti.

to jest: v řeči uvedené jest podmětem osoba M a předmětem osoba O věty uvozovací; v řeči přímé je tedy podmět a sloveso v grammatické osobě první (*já chci . . .*), předmět v osobě druhé (*tě*); v řeči nepřímé pak jsou podmět i sloveso pošinuty z osoby první do třetí (*on chce . . .*) a předmět z osoby druhé do třetí (*ji*).

107. Řeč nepřímou bez náležitého pošinutí osoby grammatické pokládáme nyní za nesprávnou.

Ale v době starší nalézají se doklady bez náležitého pošinutí velmi hojné. Na př.:

praví Jezukrist, že *trpím* (t. Kristus) nepokoj Alb. 17^a; (ciesařovna) vece, že *ť* po *mém* milém *nechci* déle živa býti DalC. 39; ciesař zěti káza pověděti, že *ť* *sem* *jědl* chléb *tvój* tamt. 39; on pravieše, že *já* *jsem* EvZimn. 31; odpovědě jemu žena: nejním muž. Vecě jiež Ježíš: dobře s' řekla, že *nejním* mužě tamt. 27; (Ježíš) vecě, že i jiným městóm *musím* zvěstovati královstvie božie tamt. 27; toť die pán buoh Israhelský, že *po-vyšil* *sem* *tebe* mezi lidem a *dal* *sem* *tě* vódcí nad lidem Israhelským. HusE. 1, 446; Putifar řekl dceři své, že přijede Josef a *chci* *tě* jemu za ženu dáti As. 67; (dcera Putifarova) odpověděla, že *nechci* se dáti muži jatému (Josefovi) tamt. 67; (Petr) opět zapřěl s přísahú, že *neznal* *jsem* člověka (toho) EvOl. 247^a; (Ježíš) mu vece, že *sem* synu boží Comest. 238^a; řekl knězi, že *nemohu* toho hřiechu zuostati ROIC. 266^b; (sv. Jan) k němu (Kristovi) jest ukazoval rka, že on jest ženich a že *já* *nejsem* Kristus, ale *poslán* *jsem* před ním ChelCP. 249^b; (svědek) řekl, že nedávno *mluvil* *sem* s knězem Matějem Svěd. 184; král (Václav I.) s svými jě sě raditi, co by bylo učiniti, že chce ciesař šest měst jmicti a proti *mně* chce jeti

DalJ. 83; sv. Pavel jemu (Antoniovi) vece, *ež* ten havran na každý den *mně* (t. Pavlovi) chléb nosi Pass. 88; (Ježíš) pověděl, *že* břimě *mé* jest lehké a jho sladké ChelčP. 64^a; (liška) odpověděla, *že* nebezpečenství *mne* naučilo Ezop I, 6; Alexander káza se jich (žen divokých) otázati, čím by se živily, a ony odpověděchu, *že* lovem zvíři *jsme* živý, jenž lapáme Axp. 97; (konšelé) mluvili k němu, *že* tomu *nevěříme*, ale *my* *ť* *věříme* katům víc než *tobě* BartošPisař 193; když všecky věci učiníte, kteréž sú vám přikázány, řcete, *že* *jsme* nestatečné slúhy HusE. 1, 312; (Malchus) ihned se k svým tovařišóm vrátiv pověděl jim, *ež* se ciesař velmi hněvá a *nás* po všem městě hledati kázal Pass. 365; chváléchu boha všickni, *že* prorok veliký vstal mezi *námi* EvZimn. 33; ďábel řekl jest (Ježíšovi, pokoušeje ho), *že* *tobě* *dám* všecka ta králevstvie HusE. 2, 94; lála jest jemu řkúci, *že* se *tobě* to spravedlivě stalo ROIC. 256^a; když (setník) sstupoval, potkali jsú jej slúhy a pravili jemu řkúce, *že* syn *tvuo*j živ jest ChelčP. 256^b; a poslali sú do Konstancí listy páni, rytieři, panoše a tak sú psali, *že* *js*te *nám* to k hanbě učinili, *že* *js*te *nám* naše mistry spálili... Let. 53; (roditelé) jeho vecechu, *že* léta jmá, jeho *těž*te EvZimn. 32; i mluvil k nim Pašek široce, *že* jsou někteří *z* *vás*, kteří následovali nového učení těch kněží BartošPisař 194; —

Jezus Kristus k tobě tělo svého učennika Jakuba poslal, *aby*, jehožto s' nerodila přijieti živa, *přijm*i mrtva Pass. 354; ten svatého Apolinařiše počě prositi, *aby* asa mezi malomocnými na čas se pokryl, mezi nimižto *tebe* na čas hledati se nedomyšlé, až by hněv pohanský i minul tamt. 346.

Vedle toho bývá v jazyku starém osoba grammatická náležitě pošinuta. Na př.:

vévoda káza kněžim pověděti, *že* *chce* zjitra s ním boj vzieti DalC. 89; (Thoma) jiež odpověděl, *ež* to vše rád *trp*í Pass. 42; (k Alexandrovi) přišli vladaři praviece, *že* *mají* mnoho vězňóv Tkadl. 1, 31; pověděl jest přičinu řka, *že* *nenie* *poslán* od Boha, *aby* uzdravoval nemocné... HusE. 2, 98; ti se chlubie, *že* *odpúštějí* hřiechy a *že* *mohú* koho chtie i do nebes i do pekla poslati tamt. 2, 163; (dva učenníci) pravila, *že* *sú* ho *poznali* v lámání chleba tamt. 2, 144; spasitel řekl učedníkóm, *že* svět *jich* nenávidí tamt. 2, 196; die spasitel kněžim těm, jenž sú ho zabili, *že* *oni* *sú* z otce ďábla tamt. 3, 244; oni odpověděli, *že* *jm* křivdu činí biřic BartošPisař 281.

Někdy bývá vedle sebe osoba pošinutá a nepošinutá. Na př.:

přiseže jemu (Davidovi) Jonatha, *že* což kolivěk *zvěděl* *bych* na otcí, *že* mu to vše *chce* pověděti Comest. 135^b; (Maria) je se s pláčem mysliti, by to za *jejie* časa mohlo býti, *bych* *chtěla* ráda té panny slúha býti ML. Výb. 1, 394; Bušek musel Albrechta pohnati, *aby* jemu list plnil, *že* *mi* slíbil čisté zboží ve dsky vložití a toho *jemu* neučinil Půh. 1, 260; (Tristram) přikáza Kurvenalovi, *aby* prosil krále, by kázal *jemu* (Tristra-

novi) domek postaviti před městem, neb pro *mu* nemoc (Tristramovu) ukrutnú nikdež *nemohu* ostati v domu Trist. 35.

108. *Závislá věta tázací (nepřímá otázka).*

1. Otázka samostatná jest věta hlavní; o ní viz § 67. Otázka může však býti také podřízena větě jiné, a to jest tázací věta závislá. Na př. tázací věta samostatná: „*Kolik je hodin?*“, závislá: „Pověz mi, *kolik je hodin*“; — samostatná: „*Kolik je soustav slunečných?*“, závislá: „Nevíme, *kolik je soustav slunečných*“.

2. Tázací věta závislá může býti podmětem, nebo předmětem, nebo doplňkem, nebo přívlastkem své věty řídící, a tedy větou podmětnou, předmětnou, doplňkovou nebo přívlastkovou. Na př. závislá věta tázací jest větou podmětnou v souvětí: „*kolik je soustav slunečných*, není nám známo“; — jest větou předmětnou v souvětí: „*kolik je soustav slunečných*, nevíme“; — jest větou doplňkovou v souvětí: „otázka jest, *kolik je soustav slunečných*“; — jest větou přívlastkovou v souvětí: „otázka, *kolik je soustav slunečných*, zajímá naši mysl“.

3. Tázací věta závislá uvozuje se vždycky nějakým slovem tázacím.

a) Když obsahuje otázku věcnou (viz § 67 č. 2), má tázací věta závislá totéž slovo tázací (t. tázací zájmeno nebo tázací příslovce), jako otázka samostatná. Na př. (příklady stejné jako na místě právě udaném, táhnoucí se k větě oznamovací „*naš soused prodal dům . . .*“)

v otázce samostatné:

v tázací větě závislé:

Kdo prodal dům? Nevím, *kdo* prodal dům;

Který soused prodal dům? . . . Nevím, *který* soused prodal dům;

Kdy prodal soused dům? . . . Nevím, *kdy* soused prodal dům; atd.

b) Když závislá věta tázací obsahuje otázku zjišťovací (viz § 67 č. 2), uvozuje se tázacím slovcem *-li, zda-li, zda* (m. *zda-li*). Člen, o jehož jistotu jde, má důraz a tázací *-li* připíná se k němu. Na př.

v otázce samostatné:

v tázací větě závislé:

Náš soused prodal dům? Nevím, *zda-li* náš soused prodal dům;

Nevím, prodal-*li* náš soused dům . . . ;

Nevím, náš-*li* soused prodal dům . . . atd.

109. *Perioda.*

1. Perioda (obvětí) je souvětí dvoučlenné, jehož členové oba jsou více méně složení a souměrní.

Nejčastěji bývá perioda souvětí podřadné, kde člen první (předvětí) je podřízen druhému (závětí); ale také bývají oba členové složení souřadně.

Jako v každém souvětí, tak i v periodě poji se členové v jednotu vyšší, v jednotnou myšlenku.

„*Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá*“ je souvětí dvojčlenné podřadné; ale není to perioda, poněvadž předvětí i závětí jsou věty nesložené, jednoduché, v periodě pak mají v předvětí i v závětí býti věty složené (souřadně, nebo podřadně, nebo obojako složené).

Dále má býti předvětí a závětí složeno poněkud souměrně. Někdy bývá složení stejné, t. j. závětí má členův tolik, jako předvětí; ale mnohdy bývá závětí stručnější a méně složité, než předvětí.

2. Členové periody oddělují se interpukcí.

Předvětí od závětí dělí se dvojtečkou.

Souřadní členové v předvětí i v závětí dělí se čárkou; jsou-li to však členové opět složití, dělí se středníkem.

3. Je-li některé souvětí periodou či není, o tom může býti rozdílné mínění. Na př. souvětí:

„dokud štěstí tobě kvete, tu máš dosti přátel v světě | jak se psota na tě dere, hned se druh od tebe bere“

má v předvětí i v závětí po jedné větě řídicí a jedné podřizené. Můžeme je vzíti za periodu, a tu oddělíme předvětí a závětí (na místě || naznačeném) dvojtečkou. Ale můžeme je vzíti také za souvětí obyčejné a odděliti tytéž členy středníkem.

4. Příklad:

„Jakož větší lásku máme k pravým rodičům, kteří nás zplodili, nežli k jiným, kteří nás sobě za syny zvolili a vzali: tak i ta země, v níž jsme zrozeni a vychováni, milejší jest nám nežli jiná, do níž nás štěstí obrátilo“ (Veleslavín).

Rozčlankování této periody:

předvětí		závětí	
.....		tak i ta	milejší jest
		země	nám nežli
			jiná
jakož větší lásku	nežli	v níž jsme	do níž nás
máme k pravým	k jiným	zrozeni a	štěstí obrá-
rodičům		vychováni	tilo
kterí nás	kterí nás		
zplodili	sobě za syny		
	zvolili a vzali		

Touž periodu změníme snadno v jinou, kde předvětí a závětí jsou složeny souřadně:

„Větší lásku máme k pravým rodičům, kteří..., nežli k jiným, kteří... vzali: tak i ta země, v níž..., milejší nám jest“ atd.

Jiné příklady:

(Svět tento jest jako obecné všem kniely kakés, ješto sú psány boží rukú, točíš moci boží a múdrosti, a každé stvořenie oblašť jest jako slovce těch kněh...) [Pokračování periodou:] „A jakož bývá, ež neučený, uzře knihy, vidí slovce psaná, ale nerozumie, co které mieni: takož člověk nemúdrý, ješto jen jde podlé obyčeje hlupé zvěři a mysli k bohu nepřiloží, vidí vnější postavu v zřejmém stvořeni, ale co j' proč, tomu nerozumie“ ŠtítBud. 30.

Jakož slunečný paprslek, jakéž barvy bude stkló, kteréž projde, tu barvu vezme: takéž mysl člověčie těch se vášní přijímá ráda, s kterýmiž kto je v obyčeji ŠtítV. 269.

Země má spoludrželivost, tak že všechna chce spolu býti: a my máme k sobě mieti lásku, abychom všichni spolu byli u milosti (= souřadné, slučovaci) HusE. 2, 76.

Svaté toto čtenie ne proto se dnes čte, by jako dnes stalo se od ďábla Kristovo pokušenie, ani by jako dnes byl Kristus na púšť veden; ale čte se dnes to čtenie, aby křestané slyšiece, že spasitel postil se za jich hřiechy a byl pokúšen a přemohl, aby oni také se postili pro své hřiechy a ďablovu pokušeni odolali (= souřadné, odporovací) HusF. 2, 86.

Jako jede-li vozataj na koni a zle vóz spravuje, tak že se chýlí k převráceni, musí býti pokřik na vozataje, ale ne na vóz, jedné ač by mohl kto chopě se vozu zdržeti jej, aby se nepřevrátil: též má býti pokřik na zlého preláta neb zpráveci, a móż-li člověk chopiti kterého člověka, jehož chýlí prelát k převráceni, dobré jest, aby nedal se jemu převrátiti (= podřadné, přirovnávaci) HusE. 2, 117.

A že otec buoh dal jest moc člověku, aby mohl nadarmo jména božieho nevziati a nehřešiti, a buoh syn dal múdrost, aby uměl se hřiechu vystřieci, a duch svatý dal vuoli k dobrému spósobní, aby dobré líbila a zlé zamietala: protož člověk vezma jméno božie nadarmo tupí moc boha otcě, múdrost syna božieho a dobrovolnost ducha svatého (= podřadné, důvodové) HusE. 1, 110.

110. *Vyšinutí ze syntaktické vazby (většoslovné chyby).*

1. Členové věty jednoduché spojují se v jednotu větnou též syntaktickou vazbou, a týmž pojídlem spojují se také věty jednotlivé v souvětí (viz o tom v § 62 a § 98). Na př. ve větě „pohané slouží modlám“ pojí se „modlám“ jako předmět ke slovesu „slouží“, poněvadž sloveso *sloužiti* se váže s dativem, — v souvětí „nevím, co se stane“ pojí se podobně věta „co se stane“ k větě „nevím“, atd.

Mnohdy vyšínujeme se z vazby náležitě a volíme vazbu nenáležitou. Vyšínutím takovým jsou také tak zvaná atrakce a anakoluth.

111. Atrakce ¹⁾ (= přitažení) záleží v tom, že výraz *N*, jenž jest podřizen výrazu *M*, se skloňuje spolu s *M* anebo místo *M*.

Na př. výraz „*polovice cesty*“ nebo „*polovic cesty*“ skloňuje se náležitě takto: gen. *polovice cesty*, dat. *polovici cesty* . . ., instr. *polovici cesty*; to jest: skloňuje se jen podstatné jméno *polovice* (*M*) a podřadný jeho přívlastek, genitiv *cesty* (*N*), zůstává beze změny.

Říká se tedy správně: byl jsem *v polovici cesty*; to jest: výraz „*polovice cesty*“ váže se zde se rčením *býti v* —; ve vazbě té má býti lokál, jest tedy v lokále podstatné jméno *polovice*, podřadný pak jeho přívlastek je nezměněn; tedy: *v polovici-cesty*, = *v M-N*.

Ale vedle toho říká se také:

„byl jsem *v polovici cestě*“, t. j. také podřadné *N* je přitaženo k předložce *v* a položeno do lokálu: *v polovici cestě*, = *v M-N*; — a také se říká

„byl jsem *v polovic cestě*“, t. j. *M* je přeskočeno a jenom *N* je v lokále: *v polovic cestě*, = *v M-N*.

Atrakce takové jsou v jazyku starém i novém doklady velmi hojné. Na př.:

1. při *pól*, *polovicě*: byl jsem zde před půl rokem Us.; přijdu po půl roce Us.; prodávám kus po půl zlatém Us.; zůstanu zde celého půl roku Us.; až do puol potoka Ol. Deut. 3, 16; dáti puol pokolení dimidiae tribui tamt. Num. 34, 13; (žena) jedna puol okem hledí Kruml. 237^a; do puol léta ChelčP. 270^b; po puol kopě groších KolČČ. 129^b (1550); dvořec s polovicí maštálkau tamt. 126^a (1550); —

při *čtvrt*: byl jsem tam celého čtvrt roku Us. (m. celou čtvrt roku); přijdu po čtvrt roce Us.; ve čtvrt létě Us. (m. ve čtvrti léta, srovn.: ve čtvrti léta DalC. 79); kaupil sobě čtvrt domu . . ., a toho čtvrt domu jemu odevzdává KolČČ. 103^a (1549); —

při *obé*, *dvé*, *tré*, *patero*: těch obé dvě dítek jemu poručili Biancf. Jg.; až do três telat (jalovici) chovati Kola. 1514; ve společnosti trý lidí Eus. Jg.; o těch três dělí Br. Jg.; kterého z těch patero Kola. 1515; —

při *sto*: na cestě vystačil jsem se sto zlatými Us.; ke dvěma stoma mužóm Ol. 1. Reg. 30, 21; —

při *tisíc*: na cestě vystačil jsem s tisíc dukáty Us.; —

při *málo*, *mnoho*, *moc*, *něco*, *toliko*, *koliko*, *několiko*, *pár*: pomohli jsme málo, mnoha, několika lidem Us.; mávali (= mívali) po moci ovcách BartD. 1, 42 (hrozenk.); vod mocka práce, na mocka fůrách tamt. 2, 239;

¹⁾ O atrakci psal Fr. Bartoš v Lfil. 1875, 120 sl.

v kolicě dnech Alb. 8^a; v kolice dnech Kruml. 133^a; po několiké dnech Pass. 432; po několikú časiach tamt. 289; po několikú dnech OtcB. 57^a; po několikú měsíecích tamt. 189^a; po několikú měsíciích Háj. 338^a; v několikú dnech Háj. 158^b; po toliku dnech LékB. 36^a; po toliku hodinách tamt. 36^a;

před mnoha lidmi VšehJ. 49; s několika (dětmi) ŠtítOp. 324; v několika dnech Háj. 62^a; po sloviech několika VšehJ. 86; tolika póhony, kolika má pohnáno býti tamt. 63;

ve mnoho let ŠtítOp. 30 (m. náležitého *ve mnozě let*); (Jakub) ve mnoho časa přijide do Aram Comest. 37^b;

ve mnoho tisících křtených ChelčPař. 178^b; po něco času Ol. Lev. 27, 18; zde zůstal jenerál s něco lidem ČernZuz. 170; před mnoho dobrými lidmi VšehK. 27^a; před mnoho letmi Ol. 1. Esdr. 5, 11; proti toliko svědkóm ŠtítOp. 12; kolik kto má přátel, toliko očima vidí a toliko ušima slyší, toliko nohama chodí HrubLobk. 63^b; nepřítelkyně častokrát se pokúšela kolik obyčejí, kolik chytrostmi, kolik řemesly, zda-li by mohla ji (chof) odvrátiti HusŠal. 9^b; v kolik sklenicích AlchAnt. 116^a; po několikú dnech Koř. Skutk. 15, 36; po několikú dnech MandA. 202^b; po několikú letech tamt. 208^a; po několikú mesíecích Pass. 424; na několikú miestech Háj. 54^a; po několikú přiebytcích zpievali sú hospodinu ChelčPař. 158^a.

v pár dnech BartD. 2, 194 (han.) a čes. Us.; po páru rokách tamt. 2, 306 (vých.-mor.); jel párem koňma tamt. 1, 71 (val.); štyrma párama voľma tamt. 1, 183; —

při *množství*, *kapka*, *hrst*: s množstvím lidem Ol. 3. Reg. 10, 2; nad množstvím pannami PassKlem. 209^a;

tú kapkú vodú všecko žene (mlýn i pilu) BartD. 1, 183; v kapce mléce si to uvaří tamt. 1, 183; osel, ješto se hrstí sěnem nebo otavú dá k jeslem přilúditi Tkadl. 34^a; —

při *čas*: k času vánocím příštím KolČČ. 314^b (1560); při času svatých Petru a Pavlu tamt. 130^a (1554); —

při *konec*: před koncem masopustem BartD. 1, 184; —

při *východ*, *vzchod*, *západ*, *strana*: před východ slúncem BartD. 1, 161; do východ slúncea tamt. 1, 161; při západ slúnci tamt. 1, 161; od východ sluncea Suš. 317; při slunečku východu tamt. 109; při slunečku západu tamt. 109; kdy vietr ot vzchod sluncě věje Víl. 9^b; od vzchod sluncě HusPost. 113^a; rozsede sě země a byla veliká próducha se vzchod slunce za klášterem Otc. 381^a; když byli přišli se vschod slunce, nalezú puole Lit. Gen. 11, 2; od východ slunce EvOl. 86^a; k západ slunce Lit. Jos. 15, 8; ke vschod (!) slunečné strany ad orientalem plagam Ol. Num. 34, 15 a Jos. 7, 2; ke vschod (!) slunečné straně (!) Ol. Num. 3, 38 a Soudc. 20, 43; k straně slunečnému vschodu (!) tamt. 13, 32.

Z toho vzniklo adjektivum *vzchodsluneční, vzchodusluneční* atd.: *vzschodsluneční* lidé orientales Ol. Soudc. 6, 33; k straně *vzschodslunečnie* tamt. Deut 4, 41; všickni *vzchodusluneční* lidé Kladr. Soudc. 7, 12; *jdúc* (k) hoře *východuslunečné* tamt. Gen. 10, 30; mezi všemi *navzchodslunečnými* tamt. Job. 1, 3; —

při *kus, kúsek*: ležél na kusi hrachovině BartD. 1, 183; na tomto kúsku poli tamt. 1, 183;

kaupil sobě kus rolí orné... a té kus rolí se odevzdal KolČČ. 412^a (1566); ku právu přistaupil o nějakýho kus místa při domě položeného tamt. 144^a (1551); jemu téhož kus místa se odevzdává tamt. 144^a (1551); zahradu (s) třema kausky rytinami KolEE. 14^a (1725); —

při *kraj, prostřed, vrch, roh*: na břehu kraj moře BartD. 1, 354; králová z kraj světa přišla BrigF. 76; bude panovati... až do kraj světa ŽKlem. 71, 8; byl jest slovúten až do kraj světa Ol. 1. Mach. 3, 9 a Lit. tamt.; až do kraj místa Pr. Isa. 5, 8 a Pernšt. tamt.; byl od kraj světa přišel ChelčP. 12^a; do *prostřed* lesa Us.; do *prostřed* lesa BartD. 1, 161; v *prostřed* lesi tamt. 1, 161; na *prostřed* Bellemě Hrad. 68^a; ona chodiešta po *prostřed* města Ol. 1. Reg. 9, 14; kterážto s *prostřed* živých vykročila KolEE. 22^a; o *pólnoci* na *vrch* hnój ním praščiło, a na *vrch* tem linoji spát do rána BartD. 1, 161 (slov.); stařík seđěl za *vrch* stołem tamt. 1, 161 (val.); na *roh* stoła seđěl tamt. 1, 161. —

2. ve spojení podst. jména dějového s genitivem (předmět-ným nebo podmět-ným) nebo řidčeji s jiným pádem; atrakce bývá tu nejčastěji, když podst. jméno je závislé na předložce některé, na př.: kotly k vaření masu Comest. 155^b (m. *k vaření masa*, t. j. *dativ* m. *genit.*); ještě k téj jisté ženě radě učinili Pulk. 14^a; moře mēdēné k umývání rukám tamt. 155^b; k opravení šlojiřóm tamt. 30^b; (Heliáš) měl duch k divóm čiňeni tamt. 163^a; vešken čas k učiňeni tomu dielu bylo sedm měsícov tamt. 78^a; (Šalomoun) obráti svú mysl ke zdem městským dělám tamt. 157^a; potřebu ku pochovávaní mrtvým přidávati Kruml. 24^a; ku přijetí božiemu milování tamt. 160^b; olej k připravování lucernám Ben. Num. 4, 16; k cimentování zlatu AlchAnt. 75^a; kotlíky k hlavě myti Řád láz. 9; (kotel) k vodě zhřívání tamt.; kloboučky k vodě zhřívání List. z r. 1595 (Ruch 1888, 10); kotel k šatům vaření tamt.; (šrotěř) svědčil na přísahu, kterou má k posúdnému vybírání (= m. k vybírání posúdného) WirtObr. 2, 661 (r. 1525); toho potřeba k rybám chytání BartD. 1, 183; — proti dně lámání v kostech Chir. 74^a; — (sestra) jide na chvíli kráčenje Baw. Laur. 1052 (m. *chvíle kráčenje*, t. j. *akkusativ* m. *genit.*); semicinc-toria pro pot utieranie Comest. 266^a; diže pro chléb pečení KolEE. 1^a (1618); — o svatých jiezvách přijetí EvOl. 3^b (m. *o svatých jiezv přijetí*, t. j. *lokál* m. *genit.*); o světiej Zdislavě skončení svatém DalC. 87; o tělu

Kristova přijímaní HusE. 1, 331; poradivše se o dáni ženách Comest. 126^b; tuto o havranu a o holúbku vypuštění z korába tamt. 19^a; o duchu svatém seslání tamt. 251^a; o přikrytí střěšě stanové Ol. Ex. 36, 14; po kterýchžto sedmi létech vyjití KolČČ. 396^b (1565); v pátek ten pátek po svatém Pavlu na viru obrácení Let. 654; po s. Petru z okov vyvedení tamt. 421; byli zme při trnkách vaření BartD. 1, 184; (pět kop) aby dáno bylo při posledních penězích placení KolČČ. 309^b (1560); bdiece v diekách čiňení Koř. Koloss. 4, 2; po smrti v oce mžení do pekla vstúpil ROl. 71^b; že t (já tbc) v oku mžení nauči, aby... tamt. 90^b; že by jej viděti muohl v oce mžení Orl. 11^b; o smrti Manasses králi Comest. 173^b; po panu neboščíku děkanu smrti umřel BartD. 1, 183; — slíbil rukou dáním Us. (m. *ruky dáním*, t. j. *instrumentál m. genit.*); má dost práce s tým pepřem tlučením BartD. 1, 184; s uotpuščením s Pilátovým zlým nekrščeným Hrad. 45^a; před zákonem ustanovením řečeno jest Comest. 7^a; před svatým Pavlem na vieru obrácení list. z r. 1455 Perw. Otč. 50; v auterý před s. Petrem stolování Let. 660; — napominám tě z hřebíkův rukú a noh probodenie ML. 15^a (m. *hřebíky ... probodenie*, t. j. *genitiv m. instrument.*); Konrat jeho (cisařovou) prosbú i jinými kniežaty prosbami u Vladislava milost obdržal Pulk. 97^b.—

3. v případech jiných: býł o kúrce suchém chlebě BartD. 1, 184 (m. *o kúrce suchého chleba*);

nechtěl býti synem Pharaonovým dceře Alb. 43^a (m. *synem Pharaonovy dceře*);

(strážní) před dveřmi královým domem ležiece Comest. 156^b (m. *před dveřmi králova domu*);

v kanceláři zámku JMC kolínském KolČČ. 75^b (1676); v kanceláři zámku JMC kolínském tamt. 337^b (1671) (m. *v kanceláři zámku kolínského*); —

aby přestal dělati toho diela Comest. 224^a (m. *aby přestal dělati to dielo*; gen. „toho diela“ je atrakcí závislý na slovese „přestati“ pojícím se s genit.). —

4. atrakce z věty do věty: Rudolf těm zemiem, kterýmž chce, nikdy jich jest neměl Pulk. 157^a (m. *těch zemi*, t. j. dat. „těm zemiem“ m. genit. atrakcí podle „kterýmž chce“);

toť činí bezdětkyni, že t počne LéKA. 91^a (m. *činí, že t bezdětkyně ...*; aby jej věděl, kde najíti VšeK. 65^a (m. *aby věděl, kde jej ...*); —

kdo vás ví, kde ste to dali BartD. 1, 179 (m. *kdo ví, kde (vy) ste to dali*; srovn. „kdo ví, kam (vy) jste to dali“ Us. spis.); kdož tě ví, kde to máš! tamt. 1, 179; podívej sa ho, už ide tamt. 1, 179. Z toho pak vzniklo: *vím já lučinu, kostel, zahrádečku* (písně toho začátku); *vím já jednu hospodu* z kameňa bramoru tamt. 1, 179; —

ten trám já pamatuju dávat BartD. 2, 290; tu školu já pamatuju stavět Us. (m. *pamatuju, když tu školu stavěli*, t. j. předmět věty vedlejší attrahován do věty hlavní a sloveso určité položeno absolutivně, v infinitivě); já pamatuju ceľu našu dědinu vyhořet BartD. 1, 193.

Srov. ještě § 243, 244, 263, 265, 266, 274 č. 6, 275 č. 4.

112. 1. *Anakoluth* (n. *anakoluthie*, = nesouvislost, spojení nesprávné) záleží v tom, že se od vazby začaté upouští a do jiné přechází. To bývá ve slohu neumělém a ve spisích starších.

Na př. v souvětí „*kerú stranu peniez* (= penízem uplacený soudce) súde, druhá se na prázdno trudi“ AlxV. 253. Souvětí toto začíná se slovy „*kerú stranu...*“; podle vazby takto začaté očekáváme, že ve větě následující o téže straně bude řeč; ale skladatel tohoto souvětí upustil od vazby začaté, pokračuje ve větě druhé jinak, než vazba začatá žádá.

Jiné příklady: ti lesové budú své jeleny mieti, v nichž by se pásli (m. kteří by se v nich pásli) ŠlitV. 3; Boleslav, vévoda český, zbožie Kunšovo, kterýž (Kuneš!) bez dětí umřel a naň případlo (t. j. zhožie na Boleslava). Vladivojovi dal jest VsehK. 182^b; —

příklad dal sem vám, aby, jakož jsem já učinil, takéž i vy učinite (m. „*abyste takéž i vy učinili*“) EvOl. 261^b; také to chcemy mieti, aby synové a budúci naši... to manstvie a to vévodstvie přijimati mámy právem manovým Pulk. 183^b; aby jmě... buď posvaceno HomOp. ČČM. 1880, 116; —

ten kat, když vyšel ven z domu, utkav jej lev, roztrhav i snědl PassKlem. 201^a; Macedonský král to vida, jako se j'mu čáky přida AlxV. 1737; král pohanský uzřev to, že jest oblúzen, otstúpi ho vše náděje tamt. 1428; —

Cham, jenž s právem měl otcě svého ctíti, čte se o něm, že... Kruml. 45^a; — však koráb, v němž Arnošt bieše s těmi, což jich při sobě jmějieše, böh jim pomože odjeti, že... Baw. 194; tato žena poznavši, že jest lékař veliký do jich krajín přišel, hnulo se jest srdce její k němu ChelčP. 83^a; —

mluviece o zdraví to by nám vážnější býti mělo ChelčP. 269^a; nynie hlediece na duchovnie úředníky viděti jest tamt. 1^a; —

aby pohanstvo... odola bludnému kmenu Kat. 160; --- aby on by všech nepřátel mocnější Kar. 86; daj (nám), aby vykúpenie tvého čili bychme ut sentianus Hod. 9^a; prosíme, abychme túž věrú byli bychme ohrazeni tamt. 9^b; by na moscě Prazě nebude viděti Čecha AlxB. 3^b; — nechtě, by co v tom by mina AlxH. 1^b.

2. Dále záleží *anakoluth* v tom, že větný člen *A* dobývá se z větného členu *B* nebo ze smyslu; členové *A* a *B* jsou třeba ve větách různých. Na př. v souvětí „*v paměti kakýs ustavičný rozbroj* (jest) a mar-

ných běžností plna jest“ ŠtítPař. 27^a má druhá věta za podmět jméno *paměť*, které je dobyto z výrazu „*v paměti*“ věty první.

V souvětí „(člověk) hněvá se, *ktož* jemu při těch věcech svědomí činí“ ChelčP. 154^b dlužno rozuměti „*když kto*...“ m. *ktož* podle smyslu.

Častěji vyskytá se tento anakoluth v případech, kde člen *A* dobývá se ze jména přídavného. Na př.: (vnadný sledník) stopy se *jelenie* chopě vždy se *ho* (t. j. jelena) drží po stopě AlxV. 2314; Adam pro milost *ženskú s ní* (t. j. ženou) jedl Kruml. 3^b; z řebra *mužského*, kdyžto spal (t. j. *muž*)... tamt. 3^b; vzali sú pak (bratři Josefovi) sukni jeho a ve krvi *kozlíkové, kteréhož* (t. j. kozlika) byli zabili, (ji omočili) Pr. Gen. 37, 81; *srdečnú žilu a jeho* (t. j. srdce) mdlobu na pulsu poznáš LékB. 175^b; *ktož* jste *Boží* bojovníci a zákona *jeho* (t. j. boha) PísTáb. (Mašek v Č. mus. fil. 1899, 94); ležal tři dni v hrobě, dal proklati tobě bok, ruce, noze obě pro spasení *naše*, *bídné křestany* z Kancionálu Habrovanského 1530 JirIllymol. 78; Erigena pojímá božstvo jako stálého účastníka v jevech *přírodních*, které jest *jejím* (t. j. přírody) zachovatelem a pánem Draper, Dějiny konfliktů (přel. J. Mokřý 1892), 157.

113. 1. Jiné příklady atrakce a anakoluthu viz ještě doleji, zejména při pádech, a v tvarosloví.

2. Atrakce i anakoluth jsou odchylky od náležité správnosti syntaktické. V jazyku spisovném dopouštějí se jen atrakce, pokud jsou v obyčejí; na př. *před půl letem*, — *se sto zlatými*, atd. Atrakce neobyčejné (na př. *ve sklenici vodě* místo *ve sklenici vody* atp.) a anakoluthy pokládají se za chyby.

Slovosled a větosled.

1. Slovosled.

114. Slovosled (pořádek slov) je v češtině dosti volný. Ale přece není tato volnost neobmezená. Usus zvolil někde pořádek určitý; ten je pak často různý podle vkusu časového a krajového.

Některých případů takových budou se týkati výklady v §§ následujících.¹⁾

115. Přídavné jméno stává přede jménem, ke kterému jako přívlastek se táhne; na př. *zelená louka, studená voda*, stč. *velika noc* (nikdy *noc velika*, srovn. z toho nč. *velikonoc*), *Český Brod, Německý Brod, Železný Brod* atp.

¹⁾ Srov.: *Vodička* v Lfíl. 1876, 256 sl.; *Bartoš*, Skladba (1886), 146 sl.; *Bartoš*, Rukověť 96—106; *Bartoš*, Nová Rukověť (1901), 132—139; *Brus Matiční* 1894, 330—335; *E. Berneker*, Die Wortfolge in den slavischen Sprachen (Berlin 1900). Výtah a referát *Zubaleho* v Lfíl. 1901, 129—134; *A. Smíšek*, Věstník čes. profess. XII (1905), 208—215 (o příklonkách).

Říkáme však: *český král* i *král český*, *český jazyk* i *jazyk český*.

Někdy klade se přívlastek za jménem; na př.: *duch svatý*, *mše svatá* (nikdy *svatá mše*).

V jazyku starém bývá pořádek *duch svatý* i *svatý duch*; na př.: mám pomocníka ducha svatého Pass. 285; dar ducha svatého Modl. 140^a, tamt. 141^a; duše svatý, smiluj se ŽKlem. 136^a; den ducha svatého CisMnich. 98^a; z ducha svatého EvBočk. Jan 7, 39; —

dar svatého ducha svD. 49; svatý duch od obů pochodí ŠtítBud. 59; od svatého ducha HomOp. 152^a.

116. 1. Podstatné jméno *pán*, *pan* v platnosti přívlastkové stojí dílem přede jménem, ke kterému se vztahuje, dílem za ním.

Říkáme: *pan Novák*, *pan učitel*, *pan soudce* atp., *pro pána krále* (interj.), *pán Bůh*.

Za jménem stojí *pán* ve rčeních *Kristus pán*, *kníže pán*, *císař pán*; *papež pán* TomP. 7, 48; stč. také ve rčení *král pán*, na př.: má-li kto lepší právo než král pán VšehK. 12^b.

V jazyku starším bývá slovosled obrácený, tedy *pán Kristus*, *pán Ježíš*, *pán Kristus Ježíš* a podobně i *pán hospodin*; na př.: v jednu osobu pána Krista ŠtítBud. 68; pán Kristus Ježíš tamt. 25; pán hospodin tamt. 39; co die pán Kristus Hilar. 38^b; s pánem Kristem tamt. 14^a.

2. Podobné rčení s přívlastkovým jménem „otec“ je *Bůh otec*. V jazyku starém bývá tu také slovosled *otec Bůh*; na př.: tak otec buoh miluje svú múdrot... ŠtítBud. 71.

117. Určení vyslovené pádem prostým, předložkovým, příslovcem nebo větou bývá vloženo do výrazu určovaného, nebo stojí před výrazem určovaným.

1. Určení vyslovené akkusativem. Na př.: *tvé třetí den* vskriešenie Hrad. 43^b.

2. Určení vyslovené genitivem. Na př.: k svatého Martina hrobu Pass. 148; před svatého Jakuba nohy padl tamt. 353; k svaté Mařie Magdaleny hrobu tamt. 343; sestru od sedmi let nemoci uzdravil tamt. 334; podlé mého mistra hrobu Hrad. 38^a; pro svatého Prokopa zaslúzenie tamt. 10^a; v svatého Benedichta zákoně tamt. 3^b; ot tvého srdečka dveří tamt. 49^a; rač jě v jich prosbě uslyšeti tamt. 21^b; na jich zboží tamt. 1^b; (jelen) zaskoči za svatého Prokopa nohy tamt. 6^a; ten svého otcě skutkov následováše tamt. 14^a; proti těla přirozenému způsobení Brig. 87; v svatého Víta kostele DalH. 31; k každého učedníka peleši Otc. 251^b; k mladšého bratra ústóm tamt. 282^b; pro jedné noci skutek tamt. 14^b; jdu na vyšších otcuov cestu tamt. 62^b; abyste péči jměli o svého života přibytčě tamt. 26^b; nešel jest nežli s opata odpuštením tamt. 305^b; bez všeho probošta vidění tamt. 325^b; ješto (drochetky) padají s jich pánov stola

Štít. ř. 130^a; skrze toho ovoce jedenie Kruml. 1^a; s mnohým slz vyléváním tamt. 59^b; až do jeho slavného vzkříšení hodiny tamt. 62^b; zečti rozličná zvířat pokolenie ŠtítBud. 28; nevěrný jest slib, ústy slíbiti zákon a nemysleč držeti toho zákona ustavenie tamt. 165; —

aby ho propustili na jednoho měšťana svatbu Kulda 1, 54; co se koupaly na jeho bratra rybníku tamt. 1, 76; co se koupaly na mého bratra rybníku tamt. 1, 77; co se koupaly na vašeho bratra rybníku tamt. 1, 77; lehnul si pod toho velkého raka břicho tamt. 1, 86; věil musíme o tvého syna živobyti hrát tamt. 1, 158; nejsem pozván na mojí sestry syna svatbu tamt. 2, 214;

ku konečnému návrhu toho přijetí Pal. 4, 2, 569.

3. Určení vyslovené dativem. Na př.: druhého sobě milého syna Pass. 315; jiného ještě všem obecného pohledejme ŠtítBud. 192.

4. Určení vyslovené instrumentálem. Na př.: jeho hřebiky probitie ML. 39^b; nebydli v rukú udělaných chrámech Koř. Skutk. 17, 25; v králem daném poručenství VšeK. 159^a.

5. Určení vyslovené pádem předložkovým. Na př.: božím na nebe vstúpením Pass. 312; o u božě radování Alb. 38^a; znamenie zlého o sobě samému bytie tamt. 34^b; svým při tom bytím tamt. 23^a; pro lehké u myslí vzdrženie Kruml. 1^a; o jejím šťastném na nebesa vzetí tamt. 80^a; po bez jedné čtyřidceti nedělích ŠtítV. 158; pro svůj v tom neobyčej ŠtítBud. 85; té proti sobě křivdě tamt. 120; svým až do smrti poslušenstvím tamt. 121; čakati druhého k súdu příštíe pána našeho Jezukrista Štít. ř. 66^b; k ode zlého vystřežení HusE. 1, 227; bez jeho při tom bytie tamt. 1, 229; k z mrtvých vstání tamt. 2, 136; po z mrtvých vstání tamt. 2, 136; po z mrtvých vstání až do na nebe vstúpenie tamt. 2, 141; k ve dsky kladení VšeK. 188^b; bez zvláštneho ke dskám přiznání tamt. 192^a; pro skrze krev beránka zachování Seel. 227; od na ni připadající mše svaté tamt. 190;

před svým do Slez příjezdem Pal. 4, 2, 98; vstoupili do vojenské u něho služby tamt. 100.

6. Určení vyslovené příslovcem. Na př.: vaše zde krátké poslúžení Pass. 315; o tak obláštních činech Kruml. 299^a; k zase uvedení krále do domu jeho Kladr. 2. Reg. 19, 11; tak z odtud rodilých jako příchozích tamt. Lev. 17, 15.

7. Určení vyslovené větou. Na př.: podlé jeho nevýpravné, jež jest nelze obmysliti, spravedlnosti ŠtítBud. 135; když ty věci, ješto jsou učiňeny, budú proměňeny tamt. 27; utkají srdce naše těch hřiechóv, ješto jsme je činili z obyčeje, kakás jako podobenstvie Štít. ř. 114^b.

8. Určení několikeró, ale různé. Na př.: druhého sobě milého u božě syna Pass. 315; (pismo hyzdi) srdce (= genit.) veliké k němu (světskému zboží) přiložení ŠtítMus. 26^a; k navrácení té najprv dané bohem člověku

spravedlnosti ŠtítBud. 25; vzpomínajíc spasiteľné nám syna božieho narozenie Štít. ř. 24^a; k toho anděla tak slavných novin prohlášení tamt. 24^a; pamatujem spasitele svého v našem těle narozenie tamt. 67^a; dnes pamatujem syna božieho, pravého boha v pravém člověčství narozenie tamt. 22^b; nový ř to čin, z smrti zavinilé národa lidského vykúpenie tamt. 215^b; až do na vrch práva dovedenie VšehK. 238^a; strach od šustící násilně okolo stěn vody Lab. 9, 13.

118. 1. Říkáme: *z velmi daleké země, ve velmi krátké době* atp., t. j. klademe výraz určovací *velmi* za předložku výrazu určovaného. V jazyku starším bývá však *velmi* před předložkou. Na př.: viděch (pústenníka) velmi v malé peleši přebývající Otc. 309^a; druhého uzřě črna a velmi v hrozně tváři tamt. 266^b; já sem ji nevelmi před mnoho lety viděla tamt. 49^a; přijedú tři králi velmi z převeliké dáli Hrad. 68^a; tak velmi z veliké dáli tamt. 68^b.

2. Podobně říkáme: *o tak malou věc, s tak ubohým člověkem* atp. V jazyku starším bývalo *tak* před předložkou. Na př.: (jestliže by kto v trhu) umluvil bližnieho tak o malú věc, že... ŠtítPař. 113^a.

119. Přivlastek, holý nebo rozvitý, bývá odtržen ode jména, ke kterému náleží. Na př.: *co tělesná* slibuje *vole* Brig. 92; *jeho* se *tvář* stvieše Pass. 326; *jedna* mu *ruka* uschla tamt. 475; *věčnému* sč *přiebytku* dostali tamt. 489; *jakož o svatém* zpievají *Ondřeji* Štít. ř. 2^b; jej jest dar čistoty důstojna *většieho* učinil *milování* tamt. 29^b; pokánná žalost i veselé a *pochotné* obrátí se *náboženství* tamt. 227^b; *potracené* bude jemu navraceno *světlo* tamt. 115^b; *kterýmižkoli* ozdobiš čistotu *šlechtností* tamt. 10^b; (země) *toliký* rytieřov nebeských vydavši *počet* tamt. 148^b; krmě by ve skle se stkvieci a *velmi* se *dobra* mnieci Baw. 80; *ižádná* se *válka* nevztrhla Ol. 2. Par. 14, 6; kdež se *jich* rozsu *vojsko* tamt. Soudc. 15, 9; *tu* jsau *povinnost* učinili VelKal. 29; zdála mi se toho *nemalá* býti *potřeba* Lah. 1, 1.

Srovn. ještě v § 131 č. 2.

120. Výrazy souřadné (podměty, přísudky, předměty, přivlastky atp.) vložkou bývají odtrženy. Na př.: aby tak *čest* ve všech byla a *šlechtnost* ŠtítBud. 199; *chytrost* bude a *lest* vévoditi Štít. ř. 69^a; *bůh* ř má a *pravda* srdce osěsti l. 239^b; ukaž do sebe tu postavu, *ještoť duchovní* mají a *nábožní* ŠtítBud. 204; svým zvolením *učinil* hospodin úzku cestu a *připravil* tamt. 180; aby člověk *libost* měl v kráse dřeva zapovědného a *kochání* tamt. 122; spasitel dobrotivý, chtě své učedníky *opatrností* naučiti a *milosrdenství*, k nim jest zvláště mluvil HusE. 2, 298; plného pokoje a *svobodství* nemož jmieti a *bezpečstva* Štít. ř. 125^b; nebylo-li by na tom dosti, aby as *lehkú* smrti Kristus umřel a *počestnú* ŠtítBud. 121; zřiece *dví* udatstvo na *tú* AlxB. 1^b (m. „na udatstvo tú dví“ nebo „na

tú dvú udatsstvo“); hyzditi pravdu *upřiemých* lidí a *šlechetných* Štit. ř. 19^b; (bóh) dal jemu (sv. Janu) *vysoké* věci a *skryté* psáti t. 31^b; (Kristus) jest *ukrutnú* smrt a *ohavnú* trpěl HusE. 2, 161; aby (ty) nerozohněvala boží oči *v smyslném* chodu aneb *v hrdém* Štit. ř. 241^a; jedno *ť* jest *všech* osob *tří* i každé z nich zvláště ŠtitBud. 59; kto by se nedivil *božie* múdrosti tak *veliké* tamt. 33; zlé j' veliké, veseliti se *zle* činiece a *neprávé* Štit. ř. 38^a.

121. 1. Předložka bývá vložena do výrazu složitého. Na př.: gdežto malého dle mýta dei materiú jest neskryta AlxB. 7, 14; božie dle lásky ApŠ. 150; (Šenk) vze smrt toho dle skutka Baw. 122; Boha nemiluj... dědičstva dle kterého Kruml. 115^b; jich na radu Otc. 202^a; jeho bez přítomnosti VšchK. 102^b; takové proti svévolnosti tamt. 82^b; let od osmi tamt. 252^b.

2. Předložka klade se někdy po svém pádě.

a) Předložka *dle*. Na př.: trpěti nevinu dle Alb. 3^b; (raději) trpěti pro nevinu než viny dle tamt.; převeliké nevěry dle ApŠ. 49; vzložichu na něho (na Šimona) ten kříž ne milování dle, ale proto... ML. 104^a; Boha nemiluj izádného užítka dle Kruml. 115^b; ktož záplaty dle činí, což jemu káží ŠtitVyš. 61^a; boha dle pilni budem Štit. uč. 137^a; vy převrátili jste jej (vůz), Boha dle zdvihněte jej zase KorMan. 5^a; mrzkého zisku dle Koř. 1. Petr. 5, 2; marné chvály dle ChelčP. 96^b;

učinil si súd můj a mne dle ŽKlem. 9, 5; pověz mi mne dle Boh. 347; to učíte mne dle Trist. 53; chci tebe dle tělo vážiti tamt. 26; aby to jeho dle učinili Mill. 6^b; jehož dle (jest) tělu blazě Kat. v. 1073; toho dle mé srdce tu prosbu vznosí tamt. v. 3291; co dle ke mně nemluvíš? Hrad. 87^b; co dle na smrt nevzpomínáš? Vit. 32^a; (Ježíšovo) nás dle plakanie Vit. 87^a.

Z výrazu *mne dle* se vyvíjí adverb. *mnedle*, *mledle*, *medle*, srov. nč. *medle*. Srov. dále v § 303.

b) Předložka *miesto*. Na př.: Matiaš apoštol losem Judy miesto vzatý ApŠ. 46; budeš Jana mne miesto syna jmieti Hrad. 91^b; Bracislav... knězě miesto zemí vládnieše DalC. 74; kněz sebe miesto káza v zemi Božějovi a Mutyni býti DalJ. 56; král Václav Ottu braniborského sebe miesto do Uher poslal bieše tamt. 98; jiného dobrého toho miesto postaviti ListVrat. 1398. Srov. v § 313.

122. Říkáme *budu* n. *nebudu* *moci přijíti budu* n. *nebudu se směti hnouti* atp., nikoli jinak.

V jazyku starším pomocné sloveso *budu* bývalo kladeno mezi infinitivy nebo za nimi. Na př.:

má dušě... *moci bude jíti v hrob mého pána* Hrad. 38^a; druh k druhu *mluviti nemoci bude* Pass. 8; *mluviti nemoci budeš* tamt. 276; *izádná*

přě nemoci bude býti tamt. 11; nemoci budeš býti Túl. 24^b; k lidu, jenžto jim probyti nemoci bude Pror. Isa. 30, 6; nemoci budem dále jěti ML. 47^b; koni . . . budú svázáni, že nemoci budú sebú hnúti DalC. 19; nemoci bude dlúho váš jazyk trvati tamt. 4; skotě nesměti sě bude hnúti AlxV. 1424.

Poznam. V příkladech zde vytčených je také negace *ne* na místě jiném, než bývá v jazyku novém; o tom viz v § 393.

123. Vlivem latiny a němčiny sloveso ve větě podřizené kladeno na konec. Na př.:

zdála mi se toho nemalá býti potřeba, abych se dobře, k kterému bych se haufu lidí připojiti a v jakých věcech život trávití měl, rozmyslil Lab. 1, 1.

124. Někdy bývá slovosled odchýlný pro verš a rým. Na př.:
tehdy, dievko, věříš v toho, | židé vzbili na kříž *koho* Marg. 138 sl.;
rozkoš čistá nenie, věz to, | strach ji poskvrňuje *kdyžto* Baw. 50; když
(myš) všicku řeč dokona, | zaběže v svá bydla *ona* tamt. 52; plák utěši
lišku tehdy, | dietky jie nevrátí *kehdy* tamt. 54; který život jest *jakýže*, |
toho hlahol jest *takýže* tamt. 4^h; když věrného uzříe *koho*, | lstivú řeči
chopie *toho* tamt. 87; slušie více přicti tomu, | příbuznější jsi ty *komu*
tamt. 98.

Slova příklonná.

125. Slova příklonná (enklitická) stojí velmi často za prvním přízvučným členem větným, buď holým anebo rozvitým. Na př.: když se vyjasnilo; dal *mi* knihu; každý člověk *se* musí starati . . .; atp.

Je-li ve větě příklonek několik, jdou za sebou v pořádku určitém. Říkáme na př.: to *se mi* nelíbí, nikoli: to *mi se* nelíbí. V jazyku starším byl však tento druhý pořádek velmi častý.

Vedle rozdílů časových bývají v postavení příklonek i rozdíly krajové. Je tedy potřebí všimnouti si příklonek podrobněji.

126. Zájmeno příklonné stojí velmi často za prvním přízvučným členem větným. Na př.:

šumař *si* housličky vždy spraví, ale života svého neupraví ČMudr. Smíš. 211; nikdo *si* neváží klevetníka tamt.; udatný *se* dlouho nerozmýšlí tamt.; sokol *se* hvozdu nediví tamt.; sluničko *se* skrze zelení stromů na ni smálo ErbPoh. Smíš. 211; jak *se* v kolo pustily, ozvala *se* jim nad hlavami tak libezná hudba, že *se* Bětušce srdce v těle rozehrálo tamt.; nikoho nemám, abych *ho* s vámi poslal tamt.; a hoch *mu* všecko pověděl a že *mu* říkají Janeček tamt.; a nejdříve *mi* ty kozy na pastvu vyžeň tamt.;

pravda *sa* neutopí ve vode a neshorí v ohni Zátur. Smíš. 211; nič *sa* tak tajne nepletlo, čoby nevyšlo na svetlo tamt.; keď *si* dvaja lotri nadávají, vtedy *sa* najlepšie poznať dajú tamt.; toho *mi* boľ čert dlžen

tamt.; darmo kladieš psovi nohu na stól, on *ju* vždy dolu strhne tamt.; jest ku podivu hodné, že *se* zrovna v čase pilného stihání následovníkův někdy Miličových úřadem arcibiskupským ... podařilo založiti ústav ... TomP. 3, 425;

jakož *sě* nic samo, což jest nebylo, nemohlo učiniti ŠtítBud. 39; zdieše *sě* jemu AlxV. 735; razit, by *sě* mně pokořě bral *sě* zase tamt. 1051; nekochati *se* budeš ŽKap. 50, 18; vidieše *sě* jemu Pass. 476; vstavše *sě* zdrávy jsúc uzřeli tamt. 42; když na to ciesař, an (sv. Savinianus) *sě* prostrěd ohně stojě bohu modlí, hlédáše, tomu *sě* podiviv vecě tamt. 470; vzchotě *sě* jemu ovocě Jid. 78; aby ihned toho dne, když on umře, smrt *jím* učinili Štít. ř. 33^a; když *se* sůce spolusluhy jednoho pána spolu srovnati nemohú ChelčP. 261^b; když *ho* uhlídám ČernZuz. 99.

127. Zájmeno příklonné mívá postavení jiné, než vytčeno v § 126. Na př.:

krásná panna sáhla *jí* na hlavu ErbenPoh. Smíš. 214; březové listí obrátilo *se* v zlato tamt.; a já idem dnu prezvedjeť *sa* tamt. (slc.);

co proti němu (knížeti) strojilo *se* Pal. 5, 2, 280;

M. Magdalena tak *sě* zčvně v sboží, v krásě i v tohoto světa veselí rozličně kocháše Pass. 333; nezdálo mně *sě* hubeněj Hrad. 53^b; nebo často *sě* to stává, že ... DalC. 17; lekcí čtena jednu líbí *se*, a desetkrát přečtena lépe rozumie *sě* ŠtítBud. 2; kto dívá *se* tomuto tamt. 45; totoť vše dám tobě, ač padna pokloníš *mi* *sě* Štít. ř. 165^b; pravé s nepravým nesrovná *se* tamt. 228; a já znám *sě*, že ... HusĚ. 1, 227.

128. Zájmenné tvary, které jsou v jazyku spisovném a jinde příklonné, bývají v nářečích východních, zejména ve valašském a lašském, na místě předním. Na př.:

ma teho, *se* mi zda, na dvacet měřic BartD. 1, 197; *še* mi sniło nepřekny syn (= sen) tamt.; *še* (= si) myslí, že ma Slezsko i Rakusy tamt.; věil je v hoferstvú, a *se* prv dětál pánem tamt.; *mi* je jedno, s kerým tým (košem pŕjdu) tamt. 1, 165; neřikál nic, afe *si* myslit tamt. 2, 35 (han.); *sa* í to zdálo ešče lechké tamt. 1, 344 (vyzov.); a ako by dlaňou plaskou, *sa* stratiu ErbenPoh. Smíš. 213 (slc.).

129. Jako příklonné tvary zájmenné stávají za prvním členem vět-ným také tvary pomocného slovesa ve výrazech složitých pro perfektum a kondicionál. Na př.: byl *jsem* doma; včera *jsem* byl doma; šli *jsme* v zimě a dešti; v zimě a dešti *jsme* šli; šel *bych* tam; mohl *bys* to udělati? atp. Us.; Otesánku, snad *jsi* toho bochniku nesněd? ErbenPoh. Smíš. 213; když *jsem* toho tolik sněd tamt.; a teď *jsste* měli vidět! tamt.; nebylo, co *by* za to stálo tamt.; a dlouho *by* trvalo, než *by* přišel tamt.; veru *som* takje vari v mojom živote ňevideu tamt. (slc.); a ako *by* dlaňou plaskou, *sa* stratiu tamt. (slc.);

ež *sem* moudřejšie řeči nikdy neslychal Kat. v. 1505; kolikrát *s'* na tu tvář vezřela Kruml. 108^a; kolik *s'* krát dietěti své prsi dávala tamt.; ty *si* počal Br. Deut. 3, 24; nemaudře *s'* udělal tamt. 8, 3; slyšalo *jest* ucho tvé ŽKlem. 9, 17; což *jest* mluvil, že mi se zděje AlxV. 912; když *jest* syna porodila Hrad. 67^a; co *svě* sděla (my dva, zrádcové) AlxBM. 1, 17; co *sta* sliúbila DalC. 26; vyšli *smy* z otcě jednoho tamt. 41; již *jsú* tebe nenáviděli ŽWittb. 82, 3; páni *sau* našli Drn. 106 (221); tu *jsau* povinnost učinili VelKal. 29; že *bych* já řekl, že... RokycKl. 386^a; nedomnívejte se, že *bych* přišel rušiti zákona BrNZák. 12^b; že *by* ty zde byla Ben. Ruth 3, 10; co *by* (ty) o jiných měl smejšleti, snadně *by* (ty) porozuměl Barl. 1, 2; naučím tě, co *by* mluvíti měl Br. Ex. 4, 12; ty *by* měl býti vysvobozen tamt. 37, 11; jakž *by* mohl dovrci z praka AlxV. 578; snad *by* voda požřela ny ŽWittb. 123, 4; snad *by* ho (Neguzar Filotu) byl zabil AlxV. 1703; nevodili *bychomy* jeho k tobě Hrad. 85^a; nebyli *bychom* jich tovařišie Krist. 83^b; kdy *byšte* mohli Alxp. 104.

130. 1. Pomocné sloveso *jsem, jsi* atd. bývá v jazyku starém a v některých nářečích moravských, zejména valašském a lašském, na místě prvním ve větě. Na př.:

jest zde... | jedna panna, velmi krásná, | učená i tak věhlasná, | že to divno pověděti, | kak *jest* hlubokěj paměti | i přerošafnej múdrosti. | *Jsem* slýchal mnohé chytrosti | před sebou mluviece... Kat. v. 1503; ó člověče, *jsi-li* u veliké hříechy zablúdil, *jsi-li* své svědomie poskvrnil, utec se k Mariji ML. 29^a; *sem-li* ten pes ukradl, böh daj, *bych* opsěl Rožmb. 176; *jsi-li* komu sám uškodil, trp právo Vit. 61^a var.; *jste-li* vstali s Kristem Štít. ř. 181^a; —|

zme ho (kosa) chytli, *zme* ho trochu poživili a *zme* ho zas pustili BartD. 1, 197; *sem* pisoł pismo tamt.; *sem* žnuť tamt.

2. Pomocné sloveso *bych, by* atd., kterého se užívá k opsání kondicionálu, v některých nářečích moravských, zejména ve valašském a lašském, bývá na předním místě ve větě. Na př.:

dybys nebyl poslechnúl, *bych* ta byl zhodiť BartD. 1, 197; („čím bys byl rád?“ — odpověď:) *bych* sa naučil muzigantem, co *bych* peníze vydělávál tamt.

131. 1. Je-li první člen větný výraz složitý, stojí slovo příklonné až za celým výrazem. Na př.:

pilný žák *se* učí; každý z nás *si* myslí...; kde pak *ho* najdeš?; dnes večer *se* sejdemě Us.; do dne do roka *se* tady zase všeci shledáme ErbenPoh. Smiš. 211 (mor.); hrozná bjeda *ích* začala trjet tamt. (slc.); virozprávala mu všetko, čo a ako *sa* s ňou stalo tamt. 212 (slc.).

2. V jazyku starším bývá slovo příklonné za prvním slovem výrazu složitého, který je tak roztržen. Na př.:

ten *sě* pes všem jiným počť radovati Pass. 297; oko *sě* jich veždy směje AlxV. 209; (bůh) všem *sě* jim (obrům) rozjiti káza tamt. 650; přištiú *sě* jejie radujě Hrad. 65^b; (Ježiš) k svým *sě* apoštolóm vráti tamt. 80^a; v ty *mi* *sě* lesy jěti žádá tamt. 5^b; ktož *by* koli vstúpil ŠtítBud. 190; kolik s' krát dietěti své prsi podávala Kruml. 108^a.

Jiné příklady viz v § 119.

132. Jsou-li ve větě příklonná slova dvě nebo více, stávají často za sebou. Na př.: zdá se *mi*, že prší; podaří-li se *mu to*, bude šťasten Us.; atp.

Tato řada slov příklonných stává pak buď za prvním členem větným nebo jinde, jako když je ve větě příklonné slovo jedno. Na př.: zdá se *mi* . . . ; až *bych se* podíval Us.; chce *mi* *sě* píti Hrad. 130^b; nezdá *mi* *sě* tamt. 100^b; — toto ť vše dám tobě, ač padna pokloníš *mi* *sě* Štít. ř. 165^b; menší musichu *mu* *sě* podati Tand. 23.

A stává tato řada slov příklonných buď za rozvitým větným členem celým, anebo hned za prvním jeho členem. Na př.: ani jiesti ani píti *jim se* zechce Troj. 224^b; — zjěvili *mi* *sě* anděli Hrad. 39^b.

Po stránkách těchto příklady vytčené a podobné patří do §§ předcházejících.

Je však potřebí všimnouti si také toho, v jakém pořádku několik slov příklonných za sebou jde. Tu pozoruje se v některých případech jistý zvyk.

Poznam. Doklady s příklonkami dvěma nebo i více z největší části nebyly uváděny na příslušných místech ve výkladech předcházejících, aby se neopakovaly.

133. Říkáme: zdá se *mi*, zdá se *ti*, zdá se *mu*, zdá se *nám*, zdá se *jim* atp., t. j. reflexivum se klademe před zájmenný dativ příklonný.

V jazyku starším bývá zpravidla pořádek obrácený, tedy *mi* *sě*, *ti* *sě*, *mu* *sě* atd. Na př.:

až *mi* *sě* v srdci zavine AlxV. 801; zdě *mi* *sě* v noční hodinu tamt. 862; nezdá *mi* *sě* AlxM. 3, 16; jakž *mi* *sě* nezdá nikake AlxV. 891; to ť *mi* *sě* jest ve sně zdálo tamt. 1344; i zdá *mi* *sě* to za jisté tamt. 1818; tak *mi* *sě* uda uzřieti tamt. 881; kdež *mi* *sě* bohda čest zděje tamt. 856; což jest mluvil, že *mi* *sě* zděje tamt. 912; ukázal *mi* *sě* ve sně muž Pass. 287; zěvil *mi* *sě* sv. Petr tamt. 375; to ť *mi* *sě* juž ta hodina blíží tamt. 331; když *mi* *sě* mój prsten navráti tamt. 330; zdí *mi* *sě* Alb. 78^b; chce *mi* *sě* píti Hrad. 6^b; již ť *mi* *sě* chce velmi píti tamt. 124^b; co *mi* *sě* chce státi tamt. 130^b; zjěvili *mi* *sě* anděli tamt. 39^b; v ty *mi* *sě* lesy jěti žádá tamt. 5^b; nezdá *mi* *sě* tamt. 100^b; to ť *mi* *sě* stýšte Hod. 82^b, 85^a; nezdá *mi* *sě* tamt. 86^b; tu *mi* *sě* sta dvorný smiech Mast. 85; lépe by *mi* *sě* bylo stalo, bych se byl nenarázal Štít. uč. 151^a; zdá ť *mi* *sě* ŠtítBud. 99; ješto *mi* *sě* vidí podobné tomu tamt. 45; chce *mi* *sě* píti Štít. ř. 164^b; ač padna pokloníš *mi* *sě* tamt. 165^b; tak *mi* se zdá Lobk. 21^b; nezdá *mi* se

tamt. 36^b; zdá *mi se* Konáč (1547) 55^b; zdálo *mi se* tamt. 74^b; zdálo *mi se* ve snách Br. Gen. 40, 9; křičíš posmívaje *mi se* PaprOb. 65; jen *mi se* všeckna žalost obnoví ČernZuz. 99; udělá *mi se* chut Lab. 10, 9; smáli *mi se* tamt. 25, 5; zdála *mi se* toho nemalá býti potřeba tamt. 1. 1; — poznáš, že *ti se* to zaplatí hojně PaprOb. 48; —

on *mu se* sám dá za to Alb. 82^a; vzechce *mu se* jiesti Pror. Isa. 9, 20; menší musichu *mu se* poddati Tand. 23; braň *mu se*, dokudž stává tebe Baw. 260; můžeš *mu se* dobře brániti tamt.; to *mu se* dává jiesti Lobk. 32^a; zdálo *mu se*, že stál nad potokem Br. Gen. 41, 1; třasořítek posmíval *mu se* PaprOb. 65; zlato dalo zprávu o sobě, že *mu* (zlatníkovi) *se* nikdá neprodávalo tamt. 22; —

když by *nám se* odestala křivda Hod. 75^b; —

ani jiesti ani píti *jim se* zechce Troj. 224^b.

134. Říkáme: chválil *ses*, zmýlil *ses*, vzal *sis*, napsal *sis* atp. Tak bývá i v nářečích; na př.: kde *ses* tu vzál? Btch. 252 (dol.-beč.); ty *sis* dál tamt.

Pomocné sloveso 2. os. sing. je tu (v podobě zkrácené) za akkusativem *se*. V jazyku starším bývá také tak. Na př.:

(ty) o to *se si* birzò stieně PilD.; (bože) rozhněval *se si* Kladr. Ž. 59, 3.

Častěji však bývá pořádek *jsi se (se)*, *si se (se)*, *s' se (se)*. Na př.:

v krásu oblék *s' se* ŽKap. Rozb. 129; prvé *s' se* chvátil duchovného odčnie Pass. 279; tohoto *s' se* nezpoviedal Kruml. 251^a; že *s' se* vymluvil GestaKl. 77; (bůh tobě) ukáže větší milost, než *s' se* nadál Štít. uč. 11^b; učinil *s' se* před nimi jako člověk Štít. ř. 162^b; bůh, jemužto *s' se* slíbil Kladr. 3. Reg. 10, 9; (ty) že *s' se* pohoršoval Tkadl. 44^b; pomodlila *s' se* za ni (za dceru)? RokycKl. 50^b; ty připověděš *s' se* k hospodinu Br.Deut. 26, 17; že *si se* tak daleko pustil ŽerKat. 201.

2. Vétosled.

135. 1. V souvětí souřadném kladou se věty zpravidla za sebou. Na př.:

z pilnosti se štěstí rodí, lenost holou bídu plodí ČMudr. 126; pí hrdlo jez hrdlo, zaplatíš hrdlo ŠtítV. 133; čiň to, čiň jiné, tak ti čas mine ČMudr. 132; ti proto mají břicha veliká, neb žerú nesvětiece svátka HusE. 1, 123; atp.

Viz příklady v §§ 75—79.

2. Také v souvětí podřadném kladou se často věty za sebou, a to vedlejší buď za větou hlavní nebo před ní. Na př.:

dobrym škodí, *kdo zlým hoví* ČMudr. 35; písmo praví, *kakú žalost měl Adam pro své děti* ŠtítV. 15; kaž bohatým, *ať své nádeje nepokládají v nejistém sboží* tamt. 222; v těchto knihách položeno jest, *kterak*

jest pán buoh zákon vydal HusE. 1, 360; to jest život věčný, *aby poznali tě samého boha* tamt. 3, 153; —

kdo za pluhem kleje, zlé semeno seje ČMudr. 14; *kdo nepracuje*, ať nejí tamt. 20; *čiež pře nenie*, nemá do šraňkuov jíti VšeK. 25^b; *že jediný jest buoh*, protože jediný jest stvořitel HusE. 1, 13; *ač co budete prositi otce mého*, dá ť vám tamt. 1, 310.

Viz příklady v §§ 83—90.

136. Někdy věta vedlejší vkládá se do věty hlavní nebo vedlejší řídicí. To se pozoruje dosti často v jazyku starším. Na př.:

(Kristus) do třetího dne v rově ležeti chtěl, *ež jest jestojsky byl umřel*, doličil Krist. 104^a a Pass. 209; — když na to císař, *an* (sv. Savinianus) *sě prostřed ohně stojě bohu modlí*, hlédáše, tomu sě podiviv vecě Pass. 470; — nebo často sě to stává, že, *kdyžto nemáhá hlava*, ve všech údiech statka nenie DalC. 17; — jeden král pohanský byl uprosil na svých boziech, že, *čehož se jen dotekl*, to vše ozlatělo Štít. uč. 33^b; — veliké ť jest potvrzenie naše viery, že, *donidž židé byli právi v své viere věriec*, že přide Messiáš, totiž spasitel světa, byli lid boží, proroky mčli tamt. 176; — toť slušie jmieti v srdci, že, *ač co máš*, máš darem božím tamt. 25; — že, *kdyby ji* (mysl) *byli k bohu obrátili*, byli by s utěšením slúžili jemu tamt. 76; — kteříž za to mají, že by, *což mohú*, vše slušalo tamt. 86; že, *má-li co dobrého do sebe*, to vynese na jevo tamt. 156; — závist mučí srdce toho, ktož závidí, že, *jakož diábel vždy své peklo s sebou nese*, tak závistivý v svém srdci vždy má svú muku tamt. 121; — rozumějíc, *ež to, co Buoh jest aneb kak jest*, nelze j' nám toho pomysliti ŠtítBud. 12; — že by to dobré, *kterěž má* (naše mysl), *bud to duchovnie nebo tělesné*, měla sama od sebe ŠtítV. 159; — bývát i to, že zlého ducha návodem, *jenž, což je dobré, vše by rád zkazil*, lidská nešlechtnost, uzřiec v jiném pravú šlechtnost, dá ji jméno nešlechtnosti tamt. 227; — aby, *ktož sám chtěl býti nade všemi*, neměl kde odpočinúti tamt. 152; — tak jest dalek (bůh), aby, *co jest*, poznán býti mohl? ŠtítBud. 8; — když ty věci, *ješto jsou učineny*, budú proměňeny tamt. 27; — aby ihned toho dne, *když on umře*, smrt jim učinili Štít. ř. 33^a; — protože ti, *jenž pravú vieru držie*, mají něco, v němž by mohli pochybovati, nemohúc tomu rozuměti, i ti, *ješto nedržie pravé viery*, mají něco zjevného k rozumu, pro než by mohli i tomu, *což je skryté ješte*, uvěřiti: budú s právem ti, *kteríž uvěřili z viery*, míeli odplatu, a ti pomstu, kteříž nevěřili ŠtítV. 172; — že, *jel-li by Vladislav proti Mediolanským s císařem svým životem* (= osobně), chtěl by (císař) jeho koronovati Pulk. 101^a; — viděli zjevně, že, *nepřivedú-li jeho* (mistři císařova syna), všichni mistři bez hlav budú GestaBř. 85^b; — páni našli, že, *ktož kolivěk o zemskú věc koho by pohnal k duchovnímu*

právu, že . . . to nemá býti ODub. 90; — a já znám se, že, *dokavad sem rozumu toho neměl*, že často sem se mutil pro smrt dobrého člověka HusĚ. 1, 227; — zda-li t není kupectvie (= svatokupectví) v řeči chytré, že, *ktož chce mieti odpuštenie hřiechov a muk zbavenie*, aby tolik dal peněz, jako by utratil jeda nebo jda do Říma tamt. 2, 153; — (s. Řehoř) die, že proto (anjel) jmenoval Petra jmenovitě, že, *by anjel nejmenoval ho zvláště*, . . . přijítí mezi učedníky by nesměl tamt. 2, 135; — protož prosíme, aby, *jakož anjelé a světlí v nebesiech plnie vóli boží*, abychom my zde takéž plnili tamt. 1, 325; — olej, *dokud v uorudí stojí*, nevonie tamt. 3, 10; nižádný z nás zde na světě, *dokavad putujeme k blahoslavenství*, není bez všedního hřiecha tamt. 1, 23; — smrt všechněch hlasem, *aby se smrtnými býti pamatovali*, napomínala Lab. 7, 12; — a já hlavou zatřasa: *Pospěšme odtud! již mne tu teskno!* řekl jsem tamt. 15, 3; — ale (já) jsem vždy, *abychom dále šli, že já toho collyrium, o němž tu mluvili, zkusiti chci*, dotíral tamt. 1, 5; — zdála mi se toho nemalá býti potřeba, abych se dobře, *k kterému bych se haufu lidí připojili a v jakých věcech život trávití měl*, rozmyslil tamt. 1, 1; — oznamoval mu (Zbyněk arcibiskup králi Václavovi) že, *poněvadž prý král nechce staviti křivd, ješto se mu dějí*, musí jeti k bratru jeho králi Sigmundovi do Uher TomP. 3, 497.

137.

Věta kusá.

1. Ve větě má býti vyjádřeno všecko, co jest obsaženo v mysli (co vysloviti mám a chci). Nevyjádřeno může zůstatí něco jen tehdy, když se to snadno domyslí, buď ze souvislosti řeči, buď také z okolností jiných. Věta, v níž tímto způsobem jest něco nevyjádřeno, slove věta kusá (elliptická).

Bývá pak vynechávána tu ta, tu jiná, mnohdy i několik částí věty.

2. Příklady: jemu Simplicius děli Pass. Z. 13 (t. *lidé*, vynechán podmět); na ten čas ohradě týu říkali (t. *lidé*) Háj. Z. 13; —

mladost radost (t. *jest*, vynechán přísudek); staroba choroba ČMudr. 306; jaká mlaďba taká plaďba BartD. 1, 12 (zlin.); mnoho jídel, mnoho nemocí ČMudr. 295; dobré jitro Us. (t. *přeji*); vzhůru Us. (t. *vstaňte, pojedte*); tak ty tak? Us. (t. *se chováš?*); na bílý chleb máslo, na černý hlad (t. *patří*) ČMudr. 189; voda mladým, víno starým (t. *patří*) tamt. 298; mlsný (t. *se spokojí*) jen když oblízne, hladový jen když se nají tamt. 189; kam vítr, tam plášel; komu pámbu, tomu všichni svatí; raději rozumem než sochorem ČMudr. 203; volům kroky a jelenům skoky (t. *slušejí*) tamt. 204; vejce dnešní, chleb včerejší, tele šestinedělní a víno lonské tamt. 297; my o vlku (t. *mluvíme*) a vlk za humny (t. *jest*); —

starý musí, mladý může ČMudr. 311 (t. *umřítí*, vynechán předmět);
ten mu dal! Us. (t. *ran*, nebo *domluvy* atp.); —

ten je ustrojen! Us. (t. *divně* atp., vynecháno příslovečné určení).

3. Někdy bývá ustrnulý výraz místo věty. Na př.: někdy *pravda*
spomněl na čerta BartD. 2, 152; už to mám *chvíla* tamt. 1, 219; co
chvíla budou čtyry tamt; co *chvíla* tu bude tamt.

Část druhá.

Skladba (ve smyslu užším).

138. 1. Skladba (ve smyslu užším) jest nauka o platnosti (funkci) slovních druhův a tvarův, o shodě (kongruenci) a o vazbách (constructio, regimen) jednotlivých slov a tvarů ve větě.

2. Slova jsou rozdílná podle druhu a podle tvaru.

a) Podle druhu rozeznáváme:

1. jméno podstatné (nomen substantivum), na př. *strom, síla*;
2. jméno přídavné (nomen adiectivum), na př. *dobrý, matčin*;
3. zájmeno (n. náměstku, pronomen), na př. *já, ten, který, kdo*;
4. číslovku (numerale), na př. *jeden, první, paterý*;
5. sloveso (verbum), na př. *nésti, kupovati*;
6. příslovce (adverbium), na př. *dnes, dobře*;
7. předložku (praepositio), na př. *do, kromě*;
8. spojku (coniunctio), na př. *a, že, když*;
9. citoslovce (n. mezislovce, interiectio), na př. *ach! hej!*

b) Podle tvaru rozeznáváme:

1. tvary skloněné nebo pády, totiž nominativ, akkusativ, genitiv, dativ, lokál, instrumentál a vokativ; a

2. tvary slovesné, totiž indikativ (způsob oznamovací), imperativ (zp. rozkazovací), kondicionál (zp. podmiňovací neb spojovací), infinitiv (zp. neurčitý), supinum (zp. dostižný), participia (přechodníky a přičestí) a podstatné jméno slovesné (substantivum verbale).

139. 1. Z toho dává se pro následující zde část skladby náležité rozvržení látky.

Část tato má (podle § předcházejícího) učiti:

o platnosti slovních druhův a tvarův, t. j. o tom, jakou má platnost (co platí, co znamená) ve větě na př. jméno podstatné, jakou jméno přídavné, jakou zájmeno . . . , jakou sloveso . . . , jakou příslovce . . . , jakou má platnost nominativ, jakou akkusativ . . . , jakou indikativ, jakou imperativ . . . , jakou má platnost číslo jednotné, jakou číslo množné . . . , atd.;

o shodě tvarů ve větě k sobě patřících (shoda v čísle, rodě a osobě);
o vazbách tvarův a některých slov jednotlivých.

Krom toho je třeba, aby ve skladbě byly shrnuty a vyloženy také rozmanité způsoby, jak se vyjadřuje význam stupňovaný; dále výrazy, kde se zastupují význam klidový a pohybový; a výrazy pro vespolečnost a střídavost.

2. Věci, o kterých zde dále jednati jest, jsou tedy: I. grammatiké číslo (numerus); II. grammatiký rod (genus); III. grammatiká osoba (persona); IV. jméno podstatné; V. jméno přídavné; VI. zájmeno (n. náměstka); VII. číslovka; VIII. pády prosté (casus); IX. předložka a pády předložkové; X. sloveso; XI. příslovce; XII. spojka; XIII. citoslovce (n. mezislovce); XIV. stupňování významu; XV. pojetí klidové a pohybové; XVI. výrazy pro vespolečnost a střídavost.

I. Grammatiké číslo.

140. Grammatiké číslo je troje: jednotné n. singulár, dvojné n. duál a množné n. plurál.

Vyjadřuje se skloňováním a časováním; slova tak zvaná neohebná, t. j. která nejsou schopna ani skloňování ani časování, nevyjadřují také grammatikého čísla.

Singulár.

141. 1. Singulár bývá tam, kde vůbec rozumí se věc jen jedna; na př.: *pták letí, vidíme ptáka letěti.*

2. Výraz *A a B* nebo *A s B* jest grammaticky té formy, že je při něm náležitý singulár; na př.: *písmo a rozum i přirozenie nedá starému dětinnu býti Šach. 301^b; Petr s Pavlem nosidla vzě na se Vit. 40^b. jeden muž pójde s ženú přes lúku Šach. 300^a; jeden Němec s synem na pút šel Pass. 355; tu se biskup i s starostú přěsta tázati t. 368; otec se synem jde do města Hs. nč.*

Častěji však bývá při něm vazbou podle smyslu plurál nebo duál; na př.: *Jan evangelista s jinými plakáchu Vit. 56^a; ta jistá řebřie Ježíš s svú matkú držiesta Pass. 418; otec se synem jdou do města Us. nč. Srov. v § 145 č. 2 a 147 č. 10.*

Při výraze *A a B* bývá v češtině nové plur. pravidlem; na př.: *otec a syn jdou do města; já a ty jsme přátelé.*

3. Singulár je pravidlem, když pojem kolektivní vyjadřujeme adjektivním (adjektiválním) neutrem; na př.: *všecko dobré* — lat. *omnia bona*. Slovanština, germánština a románština volí si zde singulár, řečtina a latina plurál. Náklonnost k singuláru je v jazyce českém tak mocná, že i v překladech z lat., jež jsou téměř doslovné, zde bývá odchylka. Na př.:

všecko podvirhl pod nohy jeho omnia ŽWittb. 8, 8; jenž činí *to* haec t. 14, 5; uchýlili na tě *zlé* mala t. 20, 12; již zaplaci mi *zlé* za *dobré* mala pro bonis t. 37, 21; zaplacováchu mi *zlým* za *dobré* mala pro bonis

t. 34, 12; *nejisté a tajné* zjevil si incerta et occulta t. 50, 8; ač by *veliké* mluvil magna t. 54, 13.

Zřídka bývá tu i v češtině plur.; na př.:

ta znamenána jsú haec signata sunt ŽWittb. Deut. 34; ač *v těchto* život in talibus vita t. Ezech. 16; již *všecka dokonána jsú* EvOl. 265^a.

Neobratností překladatelskou se tu vyskytá zvláštní výšin; na př.: *liud, jemuž toto sú* cui haec sunt ŽKl. 143, 15.

Viz v § 147 č. 5b.

4. Při zdvořilém oslovení bývá pošnutí do plur., ale bývá tu zpravidla i pošnutí osoby. Srov. v § 160.

5. Singulár bývá, když předmětů několik je distributivně rozloženo po jednom. Na př.:

když Nero chtěl apoštoloma *život* otjieti Pass. 309; oběma *hlava skata* t. 455; tepú jě a v svatú *tvář* jim pliji t. 305; proti její (t. jich dvou, m. své) *vuoli* oba zdráva bysta t. 591; (kopi) z jich *srdce* krve utočie AlxV. 1517; ktož rádi tancují, své *tělo* ofěrují diáblu Hrad. 96^b; (dej, bože) v tom *život náš* konati Kunh. 151^a; úžest jim z jich *srdce* minu Vit. 38^a; vecě jim Ježúš: nesmucuj se vaše *srdce* ani strachuj Drk. 157^b; *po naši* to *vůli* bude Konáč (1547) 89^a; musí být *po naši vůli* Prostopr. 23^a; dravci mají ohnutý *zobák* Us. nč.; moji bratři mají *čisté svědomí* Us. nč.

Jindy tu bývá du. nebo plur.; srov. § 145 č. 3 a 147 č. 13.

6. Singulár bývá za plurál (duál) dostáváje význam kolektivní; na př.:

žito má pěkný *klas* BartD. 1, 163; réz má pěkné *zrno* t.; na poli mám pěkný *strom* t.; trnky mají málo *pupenca* t.; *bukví* a *žaludem* prasata sa dobře vypsá t.; dělať *cihtu* t. (laš.); skládali sme *uhel* t. (slc., laš.); idu vařit *grumbír* t. (= brambory, v Polešovicích); —

má černé *oko*, má černý *vous*, *vlas* Us.

Duál. ¹⁾

142. Duál má svůj původ ve zvláště živém pozorování, psychologickém pojímání; mnoho je věcí, které se vyskytují dvojmo, na př.: *dvě ruce, dvě nohy, muž a žena, bratr a sestra, já a ty*. Pro takové případy vyvinula se zvláštní kategorie číslová, duál.

Prvotně užívalo se duálu všude, kde býti měl; časem myšlení se mění, stírá se rozdíl mezi duálem a plurálem a výraz čísla množného dostává zároveň platnost pro číslo dvojné. Tím výraz pro du. byl učiněn zbytečný, zanikal víc a více, až zanikl skoro docela. Nejprve se omezuje duál na věci párové, pak mizí i tam, kde jsou číslovky *dva, oba*, a konečně se

¹⁾ Srov. *Pelikán*: O duale v češtině, v programu Královéhradeckém 1888; *Miklosich* IV, 37 sl.; *K. Novák*, O duale ve spisech Husových, v Lfíl. 1893.

zachovává jen ve výrazech některých, kde však povědomost, že je to duál, přišla v zapomenutí.

V jazycích indoevropských je duál nestejně rozšířen: v některých jest dosti pravidelný, jinde se vyskytuje málo nebo skoro nic. Také v slovanštině je rozšířen nestejně, nejvíce ve stsl.

143. Duál v češtině jest 1. prostý (t. j. bez přívlastku nebo s přívlastkem, ale bez číslovek *dva, oba*) a 2. složený s číslovkami *dva, oba*.

1. Duál prostý bývá

a) při jménech znamenajících dvojně údy tělesné. Ale je v tom nestejnost: některá z těchto jmen jsou v duále pravidlem, jiná mohou míti vedle duálu také plurál nebo v některém pádě mívají duál, v jiném plurál. Proto je potřeba probrati tato jména po jednotlivu.

hlezně: neustaneta hlezně moji Ol. 2. Reg. 22, 37; neustaneta hlezně moji Lit. tamt.; ve krvi do hleznů brodieše DalC. 62; sukně Josefova až do hleznů bieše Kruml. 61^a.

Vedle toho i plurál *hlezná*: hlezná ustanú MamA. 36^a; až do hlezen Ol. Ezech. 47, 3, Ben. 2. Reg. 13, 8; až do hleznův Ben. Ezech. 47, 3; až do hleznův Pernšt. tamt.; v hleznách rkp. r. 1544 Jg.; mezi hlezny t.

chřiepi: chřiepi mají a nevzčenichajú ŽWittb. 113, 6 (14), ŽKlem. tamt., ŽKap. tamt.; chřiepi učijeta vóni drahú Kruml. 302^b; chřiepi nares Prešp. 1195; skrzě chřiepi vaši per nares Mus. Num. 11, 20; vuoně v naše chřiepi vcházie Alxp. 101; vložíš kruh na chřiepi jeho Ben. Job 40, 21; duch v chřiepi jeho jest in naribus Pror. Isa. 2, 22; zavésím obruč v tvú chřiepi Ol. 4. Reg. 19, 28; krúžek zlatý v chřiepi jeho in naribus t. Prov. 11, 22; v mú chřiepi t. Job 27, 3.

Vedle toho i pl. *chřiepě*: chřiepě mají ŽPod. 113, 6; chřiepě nares BohFl. 393; chřiepě též RVodň. 65^d; mají chřiepě široké Mill. 120^a; skrzě chřiepě vaše Ol. Num. 11, 20; v našich chřiepiech Ol. Sap. 2, 2; k chřiepím Kladr. 8, 17; přijímaj . . . vóni chřiepěmi Chir. 262^b.

koleně, kolenci: koleně moji nemocně jsta ŽWittb. 108, 24, ŽKlem. tamt., ŽGloss. tamt.; aby padl na svoji koleně HusP. 130^a; klek na koleně t. 145^b (nadepsáno); na kolenú klekše ML. 33^b; tak na kolenú klečieci Hrad. 14^a; tu na kolenci klekajě tamt. 11^b; na svú kolenú ChelčP. 32^b; do kolenú VelKaš. 178; k kolenoma Ježíšovými Koř. Luk. 5, 8; pade k kolenoma Ježíšovými Pernšt. tamt.; padl jest k kolenoma Ježíšovými HusP. 128^b; nad kolenma ChirB. 232^b (= novotvar podle i-kmenů); přěd kolenma Krist. 35^a.

Vedle toho i pl. *kolena*: kolena má ŽKap. 108, 24; položiv kolena HusK. 1, 125; kolena mdlých posilte Pror. Isa. 35, 3; na kolenách Ol. Deut. 28, 35.

křídle, křídenci: rozloží křídle svoji ŽWittb. Deut. 11; kto mi dá křídle? ŽKlem. 54, 7; jehož křídle jsta spravedlnost a milosrdenstvie HusE. 3, 119; křídlu tvú ŽWittb. 35, 8, ŽKlem. t.; pod chladem křídlu tvú ŽWittb. 16, 8; pták léce křídlo ŠtítOp. 66^a; hýbaje křídla (= novotvar podle a-kmenů) Kladr. Sap. 5, 11.

Vedle toho i pl. *křídla*: orlicě rozpíná křídla svá ŽKlem. Deut. 11; ta jmějěše zlatá křídla AlxV. 1250; vznosiv svá křídla Jid. 145; křídla tvých ŽKap. 35, 8; po vylomení křídla ŠtítMus. 72^b.

líci, líčci, líčce (k nom. sing. *lice, líčce, líčko*): líci jich stiehni maxillas ŽWittb. 31, 9; moji líci Modl. 139^a; líce (byle) zbitě BrigF. 25; přěs tě líčci Kat. 2324; tepiechu jej . . . v milěj líčce LAl.g; na líci Ol. Jud. 7, 23; ež s' pohleděla na líčků Kat. v. 879; po jejie bělúci líčků slzy potóčkem se valěchu t. v. 699.

Vedle toho i pl. *líčce, líčka*: počěch dráti svojě líčce AnsW. 2^a; s rumnými líci ChelčP. 76^b.

lokty: tet anjelík jmieše lokty Příp. svatojiř.; lokty má braccia inea ŽWittb. 17, 35; vzal jest jej na lokty svá Koř. Luk. 2, 28; rukávy jen do loktů Pass. 588; loktoma hnúti tamt. 389.

Vedle toho i pl. *lokty*: požehnané lokty své Kruml. 429^a; otevři lokty své Hug. 351; vzal jej na lokty své EvOl. 308^b.

nozě: káza Prkošovi rucě, nozě utieti DalC. 44; usěkl jemu rucě i nozě Pulk. 49^b; probili sú ruce moji i noze Hlah. ž. 21, 17; svázav jí ruce i noze Trist. 380; noze Rosa 102; má rány v rukú, v nohú Vít. 84^a; k nohama EvVid. Luk. 5, 8; nohama Ben. Jos. 10, 24; nohama svýma Br. Isa. 41, 3; před nohama t. Hab. 3, 5.

Vedle toho i pl. *nohy*: nohy mé ŽWittb. 55, 13, t. 37, 17; nohy probichu Vít. 54^a; obinuv své nohy DalC. 5; ukáza jim rucě i nohy HusP. 67^b; nohy mé Hlah. ž. 37, 17; nóh jeho Pror. 26^a; nedada svých nóh umývati Hrad. 77^b; až mu (sv. Václavu) z nóh tečieše DalC. 27; nohám tvým ŽKlem. 109, 1; k jeho svatým nohám padl Pass. 352; pod nohami ŽWittb. 17, 10.

oči, očici: oči moji ŽKlem. 87, 10, ŽWittb. tamt.; potom požeň v oči Rožmb. 207; v uoči . . . povědie NRada 1394; mojiú očú AnsJist.; v našiú očíú ŽKlem. 117, 23; v očíú našiú ŽWittb. t.; nemoc v očíú Hrad. 143^a; nechtieše oči k nebesóm vzněsti Krist. 68^a; budú nám v oči Štít. ř. 169^b; v oči vašich Ben. Jg.; dám sen očima mýma ŽKlem. 131, 4; před očima ŽWittb. 5, 6; blaze mýma očima Krist. 26^a; strom příjemný očima Br. Gen. 3, 6; před očima vašima t. 50, 4.

pleci: pleci MVerb.; pleci moji Alb. 53^a; Řeci vsěkú je v pleci AlxV. 1740; mezi šiji a pleci Hlah. 2. Par. 18, 33; na jeho pleci Vít. 53^a; na pleciú ŽKlem. Deut. 11; nesa na pleci kříž Modl. 136^b; na pleci Pror. Isa. 46, 7; na svú pleci ŠtítBud. 122; na pleci Ol. Gen. 24, 15; na svú pleci Alxp. 13;

plecoma ŽGloss. 90, 4, ŽPod. tamt.; plecoma svýma Hlah. ž. 90, 4, Kladr. tamt.; mezi plecoma VelKal. 242, t. 271; za plecěma Kruml. 288^a; plecima tvýna ŽKlem. 90, 4; mezi plecima Štit. uč. 115^b, ŠtitOp. 247^a, ŠtitMus. 151^a; plecma zasloní tebe ŽWittb. 90, 4; plecma ROIB. 47^a.

Vedle toho také pl. *plecě*: na lidská plecě Krist. 82^b.

rameni, rameně: vziati na svoji rameni Rúd. 32^b; rameni mojě lidi súditi budeta Pror. Isa. 51, 5; na rameni své EvVíd. Luk. 11, 18, EvSeitst. tamt.; rameně jeho i chřbet Pror. Dan. 10, 6; polož Krista na svoji rameně Kruml. 332^a; na rameně své HusP. 120^a; na jejíu ramenú Pass. 337; na jeho ramenú t. 339; okrasy ramenú Hug. 224; ramenú pozdvihuje HusE. 1, 72; s ramenau Br. Ezech. 13, 20; na ramenau t. Num. 7, 9; ramenoma hnúti Pass. 389; ramenoma kostel podpierajě t. 406; mezi ramenama Pulk. 59^b.

Vedle toho také pl. *ramena*: ramena Br.Ezech. 30, 12; ramen tamt. Ezech. 32, 24; na ramenách Ol.Deut. 33, 12; na rameních rkp. z r. 1520 ČČMus. 1853, 424; rameny rukau svých Br. Isa. 28, 11.

rtý: rty má ŽKlem. 62, 4; ŽWittb. 15, 4; rty tvá l. 33, 14; ze rtú mú t. 88, 35; rtú tvú Pror. 5^a; ve rtú svú ŽWittb. 105, 33; rtoma inýma t. 140, 3; rtoma veselýma ŽKlem. 46^a.

Vedle toho i plur. *rti, -y*: rty lstivé ŽWittb. 11, 3; rty našě t. 11, 5; rtóv tvých t. 16, 4; rtóv jeho t. 20, 3; ve rtiech t. 16, 1, t. 58, 8; rty radostnými t. 62, 6.

rucě: v rucě tvoji ŽWittb. 9, 35; vloživ svoji rucě na jeho hlavu Pass. 127; dielo rukú tvú ŽWittb. 8, 7; na rukú nositi t. 90, 12; z rukau Hod. 55^a; rukama něčso dělati Túl. 24^a; k rukama Pass. 167; před rukama KolČČ. 117^a (1549). Jiné doklady viz sub *nozě*.

Vedle toho i plur. *ruky*: s podpisem ruk jejich KolEE. 306^a (1660); k jeho rukám KolČČ. 139^b (1550); v rukách KolEE. 407^b (1706); pod rukami ŽWittb. 105, 42.

uši: uši tvoji ŽWittb. 129, 2; v úši jeho t. 17, 7; v úši Pror. 50^b; ušiú nejmějieše DalC. 20; u mojí ušiú Pass. 278; z auši Chir. 271^a; v mú uši EvZimn. 4, Štit. ř. 12^b; v mých smutných uši Kruml. 409^a; vzni hlas tvój v uši mých HusE. 3, 32; (slova mají) k ušima připušena býti Aesop. Jg.; slova má ušima přijmi ŽWittb. 5, 2; našima ušima Ol. 1. Par. 17, 20; ušima Br. Isa. 1, 2.

Vedle toho ojedinele plur. *ucha*: soci křivé šeptý k uchóm plodie Kat. 4.

viečci: ani usýpajta viečci tvoji BiblMus. 1864, 292; ač dám sen očima mýma a viečcoma mýma dřiemanie ŽTruh. 131, 4, ŽWittb. t.

zraky: tvoję zraky holúbková (jsta) Vit. 29^b; smrt má velmi ostrá zraky t. 34^a; kto má tako světlá zraky AlxV. 14; hned mu da zraky čistá Jiř. 448.

zřiedlnici: zřiedlnici jeho tiežeta ŽWittb. 10, 5; —

b) jinde, kde jde o dvojici. Některé příklady:

tu (smrt) *svýma prieteloma* pověděl, Vitošovi... a Jimramovi Hrad. 20^b; tehdy on promluvě k *nima* (Josefovi a Marii) a tak odpovědě *jima* Hrad. 72^a; *tú hovēdci* neprodávaj nikake..., *ta* mně, chlape, *voly* otdaj..., buďta *tvá voly*, pane můj tamt. 109^a; (císařovna a hrabě) hosti (= sing.) na hrad *upustista*, jakž mohúc najlěp jej *uctista*, neb *jima* jiuž vděk člověk přišel, neb jiuž pět let člověka *neviděla běsta*, noviny *ráda* zvědět *chtěsta*, i *jěsta* se o císařovi tázati DalC. 39; čtvrtú radost mějieše... nesúc *hrdličátce oně* Vít. 22^b; najprvé sem na počátce pojmenoval tě *ptačátce*, ješto bieše svatá Maří položila na oltáři tamt. 22^b; což dříve *zlodějě* mluviešta, při núzi též obnovišta tamt. 24^a; ten *synoma* zemi rozdělí DalJ. 16; o *tú domu* HusP. 192^a; král s mistrem Jiříe *pozvasta* JiřBrn. 176.

Sem hledí také výrazy *mezi dcietma* (= mezi dvěma desítkami) a *mezi stoma* (= mezi dvěma sty); na př.: David ustanovil čtyřimezi-dcietma kněží Pass. 275; dvamezcítma tisícův Br.Num. 26, 14; osmdesát mezi stoma let Pass. 350; jiné doklady viz v III1, 354.

2. Duál složený s číslovkami *dva*, *oba* je velmi hojný. Na př.:

dva mučedlníky Pass. 281; *dva člověky* t. 284; *dva pány* DalC. 85; *oba komorníky* Rožmb. 29; *o dvú člověku* ChelčP. 211^a; *dva svá služebníky* Háj. 101^b; *dva luky výborná* a *dva pasy rytířská* t. 304^a; *dva krauzky zlata* Br. Ex. 28, 26; —

dva bratřencě Pass. 377; *dva rytieře* t. 298; *má stříce oba* Mast. 404; mezi *dvěma zlodějěma* Hrad. 90^a; *dva jsta otce* HusE. 1, 398; *dvěma písaroma* Lobk. 55^a; *dvěma králoma* Ben. 9, 10; —

dvě panně Pass. 362; *dievcě* (n. *děvcě*) *obě* t.; *dvě dště* Ol. Ex. 26, 23; *dvě dscě* (m. *dščě*) Koř. Exod. 24, 12; *dvě straně* HusE. 3, 192, t. 3, 204; *dvě sestře* t. 3, 4; *dvě nevěstce* Ben. 3. Reg. 3, 16; na *dvě hodině* Břez. 36; —

dvě malěj mlí Pass. 312; *tú dvú duši* BrigF. 124; *dvě duši* HusF. 1, 95 a 97; *rybici dvě* t. 2, 438; ve *dvú sienci* Ben. 4. Reg. 23, 12; ve *dvau nedělí* KolČČ. 32^a (1543); bez *dvau nedělí* Pref. 83; —

dvě létě Pass. 332; *dvě stě* t. 345; *dvě hovědě* JiřBrn. 174; na *dvú městú* DalII. 31; *tě dvě slově* HusP. 111^a; *tú dvú dělátkú* Pass. 278; *dvěma stěbloma* ChirB. 197^b. Atpod.

Jiné doklady viz na svých místech v III 1.

144. 1. Duál býval a má býti všude tam, kde mu jest býti příčina; na př.: *koleně* (= podmět) *moji* (= přivlastek) *nemocně* (= doplněk) *jsta* (= přísudkové sloveso) ot postu ŽWittb. 108, 24; *sva bratřencě*, ješto našě matka mni, *bychvě* u moři *utonula* Pass. 290; Petr a Jan *jsta* se *bála* Hrad. 30^a. Srovn. v § 145 č. 1.

Ale od bývalé pravidelnosti ustupuje se časem víc a víc a vyskytují se odchylky, ukázány na onom příkladě vzorném ze ŽWittb., tyto:

koleně moji nemocně *jsú*;

koleně moji *nemocna jsú*;

koleně *má nemocna jsú*;

kolena má nemocna jsú atpod. Na př.:

jméno v du., přívlastek v plur. neb opačně: ruce *mojě* ŽKlem. 130^b; položím oči *mojě* Pror. Jer. 24, 6; vícece *našě* t. Jer. 9, 18; tva dva *proradce* AlxBM. 1, 1; v oči *našich* Koř. Mat. 21, 42; že tě z rukú *lapkových* zprostil GestKl. 271 (z rukú lapkovú GestaMus. 116^b); rukau *svých* Br. Isa. 25, 11; v oči *vašich* Ben. Jg.; v uši *mých* Koř. Luk. 1, 44; —

jméno i přívlastek v plur.: *kolena má* ŽKap. 108, 24; dráti *svojě lícě* AnsW. 2^a; otevři *lokty své* Hug. 351; vzal jej na *lokty své* EvOl. 308^b; *nohy mé* ŽWittb. 55, 13; obinuv *své nohy* DalC. 5; nedada *svých noh* umývati Hrad. 77^b; k jeho *svatým nohám* padl Pass. 352; *rty našě* ŽWittb. 11, 3; *rtov tvých* t. 16, 4; orlicě rozpíná *křídla svá* ŽKlem. Deut. 11; ta jiněješe *zlatá křídla* AlxV. 1250; —

podmět v du., přísudek v plur.: oči jeho *zřie* ŽKlem. 6^a; *vzveselé* se rty má ŽWittb. 70, 23; tě líčci, ješto *ktviechu* Kat. v. 130; oba... k tomu žaláři se *brachu* t. 142; *vypusťte* oči naši slzy Pror. 59^a; slunce a měsíc zatmila *sú* se Ol. Joel. 3, 24; nábožnie uši tvoji slyšeti *mohú* HusE. 1, 256; —

předmět táhnoucí se k du. vyjádřen plur.: jejie dva syny vecěsta: Neostávaj *nás*, matko Pass. 140; stvořil pán buoh Adama a Evu, dal *jim* přikázanie HusE. 2, 429; —

doplňek táhnoucí se k du. vyjádřen plur.: vy oba falešniky sta, *svuodcě* Pass. 298; oči naši *viděly* sú ŽKlem. 24^b; ruce jeho *učinily* sú t. 94, 5; nebo jsta oči moji *viděly* vši radost Vít. 23^b; pleci moji by se *zetrěly* Alb. 53^a; proč jsta mne *hledali?* Hrad. 72^a. Atpod.

2. O tom, jak duál v češtině historické klesá, poučují nás doklady starých památek, výklady theoretiků a stav nynější.

Ve století XIV pravidlo o duále celkem se drží, ale vyskytují se již odchylky, v některých textech ojedinělé, v jiných hojnější. V *Rožmb.* je odchylek málo. V *DalC.* jsou již hojnější; na př.: Božej a Mutyně v zemi za *starosty* ostasta 56; ona (dva synové) to zvěděsta, že *jich* otec velmi nemůže 70; Svatopluk povědě (bratrovi): ...když *nás* zly lid smie vaditi, *dámy* jim toho zlým užiti 53. Atpod.

Ve *spisích Husových* je celkem stav takový jako ve století XIV. Duál prostý bývá u jmen údů tělesných, u jmen jiných pak je za něj plurál. Ve spojení s číslovkami *dva*, *oba* mají jména du. pravidlem. V přísudku bývá du. nejen tehdy, když je podmět vyjádřen tvarem duálovým, nýbrž i tehdy, když je vyjádřen dvěma členy se spojkou a (otec a syn).

V *Otc.* šetřeno duálu velmi bedlivě.

V jiných památkách ze stol. XV jeví se klesání duálu měrou větší. V *Lobk.* (1515) je du. velmi porušen; zachováno skoro jen tolik, co i nyní máme.

Háj. (1541) má málo více než čeština nová. Hojný je tu duál s číslovkami *dva, oba*; na př.: svá dva bratry 94^b, 396^b; veliká dva haufy lidu 196^a; pojav svá dva myslivce 99^b; dva malá zvonce 236^a; celá dva dni 23^a, 99^a; za dvě hodině 69^b; na dvě straně 331^b, 401^b; po obú stranú 462^a; dvě neděli 398^b; obě obci 382^b.

V *KolČČ.* (1541—1571) jsou mnohé a rozmanité odchylky také i při číslovkách *dva, oba*; na př. dvě kopě 157^a (1552), vobě straně 339^a (1571), dvě komoře 114^b (1549), dvě krávé 67^a (1546), ale: ve dvou nedělích 23^b (1543), s kravami dvěma 157^b (1552), dvě komory kamenné 186^a (1553); dva vozy sena dobrá 370^b (1562), dva zlatá 388^b (1564), ale: mezi těmi dvěma krovy 399^a (1566), mezi Jarošem a Jiřikem bratřimi 13^b (1542).

V *Br.* je duálů málo více než v jazyku novém.

V *KabK.* (z doby kolem r. 1500) bývá du.: a) u jmen dvojných údů těla, na př.: bosýma nohama jíti 5^b, tráva veliká do kolenú 11^b; b) ve spojení se *dva, oba*, na př.: skála na dvě straně rozdělená 17^b, dvě libře chleba 31^b, a c) někdy i jinde, na př.: neb sva sama byla s židem, tovaryšem mým 12.

Philomates (1533) praví: „to jest řeč hrubá, díš-li: pověděl dvěma bratroma svýma, aneb díš-li: žádný nemůž dvěma pánoma slaužiti; ale takto máš říci: pověděl dvaum bratróm svým, a: žádný dvaum pánóm nemůž slaužiti“ (u Blah. 69); —

„Sau mnohá slova té ještě vetché češtiny hrubá, jimiž se mnozí bez potřeby zanepražňují, tak v psaní, jako i v mluvení. A sau ta, kteráž se skonávají na... sta: řeklasta, mluvlasta, mlčelasta..., na ta: děta, poďta, scďta...; slušně a právě můžeš říci za... řeklasta řekli..., za jděma jděme, za jděta jděte...“ (u Blah. 100—101).

V. *Hájek*, otec Tadeáše Hájka, v *Tabula barbarolectica* (v Prostějově 1549) praví: „Dualcm numerum Bočmi hactenus usurpatum cur nunc spernunt?“ (u Blah. 70).

Blahoslav odporuje *Philomatesovi* takto: „multi sunt nunc, qui... numerum dualem v češtině irrident a tak ujímají bohatství řeči české“ Blah. 70.

Matouš Benešovský v *Grammatice* 1577 má du. v deklinacích jen pro instr.: pannama, paníma, drábama (u subst., ne ve všech vzorech) a v časování jen pro os. 1. (tu vždy s konc. -ma) a 2. (-ta), pro 3. pak má jen plur.; tedy na př.: 1. máma, 2. máta, 3. mají.

Nudožerský (1603) uvádí již jen zbytky duálu, a to tytéž, které máme i nyní: ruce, oči, uši, dvě stě a j. Připomíná, že duál sloves slyší

se v kostelních písních a u lidu obecného selského, kdežto vzdělanci že se mu vyhýbají: „Qui elegantius et loqui et scribere bohemicè conantur, numerum dualem in verbis a plurali nunquam distinguunt. Occurrit tamen frequentius hic numerus in veteri Biblicorum versione et in cantilenis, quae adhuc in ecclesiis occinuntur, ut sunt: šla sta do Emauzu. Deinde apud vulgus, saltem rusticiores, semper fere hic numerus distinguitur a plurali“ (10^b—11^a).

Rosa (1672) 57—58 praví totéž, co nalézáme r. 1746 u *Doležala* (51), totiž, že za jeho dob je du. jenom *a*) „in rebus, quae a natura duae sunt, ut: svýma očima, ušima, rukama, nohama, *b*) in paucissimis aliis, E. G.: dvě letě, dvě stě, dvě rybě, dva česká.“

*Dobrovský*¹ (1809) praví na str. 274: „Jetzt ist der Dual noch in... dva česká, zwei böhm. Groschen, übrig. Man hört aber auch auf dem Markte tři, čtyři česká“.

Stav nynější je ten, že se skloněné tvary duálu zachovaly jenom v několika zbytcích, totiž:

dva, oba, dvě, obě, dvou, obou, dvěma, oběma; ruce, rukou, rukama; oči, uši, očí, uší, očima, ušima; (dvě) stě; nohou, nohama; prsou; kolenou, ramenou; někdy instr. -ma za obyčejné -mi, na př.: mezi náma, mezi dvěma hrázema, svýma vlastníma rukama.

Jiné tvary duálové, jež se po různu vyskytují, jsou strojené; na př. *rtoma, křídloa*.

Ale povědomí, že jsou to tvary duálové, vymizelo. Proto flexe duálová matena s plurálovou: k oči, uši, očí, uší, očima, ušima přitvořen dat. *očí, uším*, lok. *očí, uších*; z tvarů rukou, nohou, kolenou, prsou, ramenou vzniklo přidáním *-ch* a *-m* *rukouch, rukoum, nohouch, nohoum* atpod.; koncovky *-ma* v mluvě lidové užívá se hojně místo plurálových koncovek; na př. nad *všema domama*, se *všema rybama* atpod.

Dialekticky se nedochovalo ani tolik, co připomenuto: v *doudleb. ruky, ruk, rukách* Kotsm. 23; *kolena, ramena* „skloňují se zúplna dle slova“ tamt.; na mých *rukách* bílých Suš. 237; *klečí synek sepňa ruky* t. 365; dvě *sto* t. 119; *ruky, ruk, rukám* ... BartD. 1, 89 (stjick.); do rukú, bez nohú, ale *ruky, nohy*, na *rukách, nohách* tamt. 37 (stráň.); *ruky, nohy* tamt. 116 (laš.).

145. 1. Shoda při duále bývá taková, jakou ukazuje spojení větné. I shoduje se v du.

přísudek s podmětem; na př.: *zřiedlnici jeho tiežeta* ŽWittb. 10, 5; *koleně* moji nemocně *jsta* tamt. 108, 24; *viděle oči* naši ŽWittb. 34, 21; *neustaneta hlezně* moji Ol. 2. Reg. 22, 37, Lit. tamt.; *rameni* mojě lidi súditi *budeta* Pror. Isa. 51, 5; *svatá dva božie mučedlnky* Jan a Pavel byla *sta* z prvých starost u dvora Pass. 281; *dva anděly* sě *zjevista*

t. 454; *vzplačta oči, ruce sepněta* sě vzhuoru, *jděta nozě* u pokoru Vit. 20^b; *chřiepi učijeta* vóni druhú Kruml. 302^b; *vieččě naše tečta* vodami Pror. 59^a; *dvě Maří, sestře* panny Marie . . . , *těto dvě Maří* byle sta Kristově tetcě HusP. 63^a; —

přívlastek se svým jménem; na př.: *koleně moji* ŽWittb. 10, 24; *křídle svoji* t. Deut. 11; *křídlu tvú* t. 35, 8; *moji líci* Modl. 139^a; po jejie *bělúci líčkú* Kat. v. 699; *oči moji* ŽWittb. 87, 10, ŽKlem. t.; *plecí moji* Alb. 53^a; na *svoji rameni* Rúd. 32^b; na *svoji rameně* Kruml. 332^a; *rty má* ŽKlem. 62, 4; *rty tvá* ŽWittb. 33, 14; *rtú tvú* Pror. 5^a; *rtoma veselýma* ŽKlem. 46^a; v *rucě tvoji* ŽWittb. 9, 35; *svuoji rucě* Pass. 127; *uši tvoji* ŽWittb. 129, 2; u *mojí ušiu* Pass. 278; v *mú uší* EvZimn. 4; *světlá zraky* AlxV. 14; v *tvú chřiepi* Ol. 4. Reg. 19, 28; v *mú chřiepi* t. Job 27, 3; k *kolenoma Ježíšovýma* Koř. Luk. 5, 8, HusP. 128^b; na *lokty svá* Koř. Luk. 2, 28; *ruce moji* i *noze* Hlah. ž. 21, 17; *mýma očima* Krist. 26^a; *plecoma svýma* Hlah. ž. 90, 4; *našima ušima* Ol. 1. Par. 17, 20; před *očima vašima* Br. Gen. 50, 4; *nohama svýma* t. Isa. 41, 3; —

doplňk se svým jménem; na př.: *koleně moji nemocně* jsta ŽWittb. 10, 24; bychvě u moři *utonula* Pass. 290; vy *oba falešníky* sta Pass. 298; rucě plamenným řetězem *svázáně* s zadu mějieše t. 459; tě jsta *sestře byle* svatého Novata t. 232; smiřista (sě) a jako dřív *přieteles* svá bysta Hrad. 87^a; *těto dvě Maří byle* sta Kristově tetcě HusP. 63^a; *uslyšáně* jsta obú prosbě Ol. Tob. 3, 24. Atpod.

Od této pravidelnosti vyskytují se odchylky již v textech nejstarších a množí se, když du. víc a více klesá. Odchylky tyto záležejí v tom, že místo náležitého du. bývá plur. Viz v § 144 č. 1. O odchylkách opačných srovn. zde dále č. 6.

2. Když podmětem je výraz *A a B* nebo *A s B*, bývá přísudek a doplněk v du. Na př.:

král s mistrem Jiříe *pozvasta* JiřBrn. 176; ta jistá řebřie *Ježíš s svú matkú diržiesta* Pass. 418; *Filip cicsař a jeho syn* Filip . . . na to *myslěsta*, kako *bysta* svatě cěrekve *povýsila* t. 426; *papež a ta královna* ty řelězě v kostele . . . *položista* t. 395; *ten Gaius a Herodes* spolu na vozě *jěla* t. 390; *svatá Maří . . . s svatým Petrem . . . počesta . . .* prositi t. 397; *Zachariáš s svú hospodyní . . .* spolu *bydlěsta* t. 275; tu sě *syn s uotcem . . . počesta* vaditi t. 355; (*Alžběta a Marie jsta*) dieřatma *počeles* Krist. 16^a; jakž sě *druh s druhem* srazi, *spadesta* koňma přes vazy AlxV. 1581; slušie, by *milost s milostí . . . byle* spolu *nerozlučně* Rúd. 1649; kdež *Kaifáš a jeho Annáš biesta*, nebo židovský sňem *jmějesta* Hrad. 83^a; *král a kněz*, když to *vzveděsta*, bez skončenie on sěm, on tam *běžiesta* DalJ. 62; *král s královú* naprostřed *sedíta* mezi

šachy Šach. 308^a; *Božej a Mutyně* v zemi za starosty *ostasta* DalC. 56; (*hrabě a císařovna*) hosti na hrad *upustista* t. 39.

Jindy bývá tu sing. nebo plur.; viz v § 141 č. 2 a 145 č. 2.

3. Když předměty dva rozloženy jsou distributivně po jednom, tu bývá du., zvaný distributivní. Na př.:

a jakž se druh s druhem srazi, spadesta *koňma* přes vazy AlxV. 1581; (Alexander) oně obě (Dariovu manželku a sestru) *sestrú* miesto přijě sobě tamt. 1921; oně obě v *sestrú* miesto přijě sobě AlxH. 6, 11; (Alžběta a Marie) jsta *dietatma* počele Krist. 16^b; vše po *najú vol'ú* bude Mast. 110; uslyšáně sta *prosbě* obú Hlah. Tob. 3, 2^t; uslyšáně jsta obú *prosbě* Ol. tamt.

Jindy tu bývá sing. nebo plur.; viz v § 141 č. 5 a 147 č. 13.

4. Duál bývá při výraze „*každý ze dvou*“. Na př.:

každý z nich (Mojžíš a Aron) *biešta* osmdesát let v stář Comest. 57^a.
Srovn. § 147 č. 7.

5. Duál bývá neshodný s arithmetickým napočtením. Na př.:

křídle obú cherubinú Hlah. 2. Par. 3, 13; *křídle* tú cherubinú t. 3, 13 (= cherubinů více než jeden, tedy křídla aspoň čtyři); diela *rukú naš* t. ž. 89, 17 (k tomu in marg.: ruk n(a)šich); jej (židé Krista) *pěštma* tepiechu Krist. 99^b, Hod. 44^b; na *kolenú* klekše ML. 33^b; *lící* jich stiehni ŽWitb. 31, 9; v *očíú* našiú t. 117, 23; v našiú *očíú* ŽKlem. t.; Řeci osěkú jě (pohany) . . . v *pleci* AlxV. 1740; hráti na *čtyři ruce* Us.; *čtyry oči*, mezi *čtyrma očima* Us.

6. Duál bývá chybně místo plurálu. Na př.:

čtyry zlatá zavdal zápis z r. 1541 (ČČMus. 1864, 105); za *obyčejná tři zlatá* VelKal. 183.

Řikalo se náležitě *dva zlatá* (na př. KolČČ. 388^b, z r. 1564) a podle toho vzniklo v době, kdy du. klesal, také *tři zlatá, čtyři, čtyry zlatá*.

Podobně podle *dva česká* vzniklo i *tři, čtyři česká*. Tyto výrazy zaznamenává z tehdejšího usu Dobrovský; viz v § 144 č. 2.

Plurál.

146. 1. Plurál jest pravidlem tam, kde rozumí se předmětů více nežli dva. Ale jsou tu některé výjimky a zvláštnosti; ty vysvitnou samy z výkladů dalších.

2. Plurál bývá za sing. v oslovení zdvořilém; viz dále v § 160.

3. Plurál bývá za duál, když tento klesá; v. § 144 č. 1.

4. Plurál se anticipuje; na př.: *my* s bratrem se nebojíme Us. (t. j. *já* a bratr); *vy* jste se se sousedem dohodli Us.

Tu klade se do plurálu již první člen podmětu, který je vlastně čísla jednotného a teprve s členem druhým, který je též čísla jednotného, dohromady plur. dává.

5. Místo plurálu appellativ bývají příslušná kolektiva: *bratřie, kněžie, listie, kamenie, trnie, čeled.*

Kolektiva *bratřie, kněžie* přijímají též flexi plurálovou; viz v § 147 sub 2.

6. Kolektiva singulární na *-bje* berou se za plur.; na př.:

kamenie — smílili se sluhám tvým kamenie ŽWittb. 101, 15; rozptýlení jsou kamení svatyně Konáč (1547) 18^b; v poli jsou kamení Us. podkrk. (zkrác. m. -ní); —

kořenie — kořen rozdělený na mnoho drobných koření Háj. herb. 136^b; stali sú (židé) u kořenie hory Kladr. Ex. 19, 17; vyrýte z srdce všecko kořenie úfanie v se ŠtítBud. 129; —

kvietie — z těch kvítí (psáno kwitij) Háj. herb. 7^b; —

listie — z prostřed těch listí Háj. herb. 368^b; listí, kteréž dvakrát do roka obžívají t. 157^a; listí jsou jako jitrocelové t. 182^a; z mladistvých listí t. 195^b; —

plamenie — plamenie z nie (Etny) sopcí Mand. 20^b; —

uhlé — kteří z něho (ohně) pozůstalých uhlí užívají Secl. 212.

7. a) Pluralia jmen obyvatelských berou se za vlastní jména místní (nomina loci).

Na př. obyvatel jednotlivý jest *Uher, Brozětn, Lobkovic*. Jich obec jest úhrn jednotlivcův, tedy plurale: *Uhři, Brozěné, Lobkovici*. Timto plurálem pak pojmenováno jest metonymicky i místo (osada, země):

Uhři = Ungari, pak metonymicky Ungaria;

Brozěné jsou ti, kdo obývají místo na brodč (brod-jan-inъ), pak metonymicky místo samo;

Lobkovici jsou ti, kdo od Lobka pocházejí, pak metonymicky místo, jež obývají.

Z toho obměnami pozdějšími (akk. za nom. atd.) vznikají tvary: *Uhry, Uhra, Brozany, Hradčany, Hradčana, Lobkovicé* atd.

b) Také jiná vlastní jména, jež znamenají člověka, i jména obecná mívají význam místní. Na př.:

jezdy *do křestan* Lobk. 171^b (= do křesťanské země); křestanóm kupcóm, jenž do jeho (žoldánovy) země po kupectvie jezdili *z křestan* t. 177^b (= z křesťanské země); (kupci) kteří *do Turek* a *do pohan* po kupectvie jezdí t. 29^b (= do turecké a pohanské země); ani *v pohanech* bez slyšení žádného k pomstám nevzdávají VšehK. 59^a (= v pohanské zemi); od Zary muož v pěti dnech *v Turcích* býti Lobk. 27^a (= v turecké zemi); základ *v Židech* zastaviti VšehK. 216^a (= v židovské zemi);

šel *na Hanáky, na Slováky, na Valachy, na Lachy*; býl *na Slovákoch, na Horňákokch, na Dolákokch, v Turkokch, v cizincoch* (= v cizině); vrátil sa *z Valach, ze Slovák* BartD. 1, 163.

8. Plurál bývá ve výrazech adverbiálních, kde druhdy ve stejné platnosti i číslo jednotné bývá nebo býti by mohlo, a to:

a) časových; na př.:

potom *jiné časy* jemu řkú ChelčP. 144^b; *ve vše časy* ŽWittb. 9. 5 (26) in omni tempore; *v jedny časy* Pass. 311, Hrad. 12^a; *by v ty časy* všecky se skály zbořily AlxH. 1, 13; Prokop *v ty časy* dub osěkováše Hrad. 6^a; *v ty časy* Anna porodila dceru Krist. 2^b; *jedněch časov* Pass. 370; *časuov těchto*, kdež se jest veliká lest rozlila VšeH. 4^a; *za krále Theodberta časov* Pass. 328; *v těch časiach* t. 328, 310 a j.; *po některých časiach* t. 298; *po několiké časiach* t. 289;

v ty doby NRada 1195; *v ta doby* Mand. 32^a, t. 56^b; Troj. 104^b, Blah. 176 (Blah. navrhuje); *v ta doba* veliká hruoza počě obcházěti susedy jeho Pass. 276; *v ta doba* aspoň mieti k bohu dobrú žádost Šlit. uč. 5^a; *v ta doba* vece Eliachim Pror. 26^a; *v ta doba* tunc Mus. 2. Mach. 1, 19; *v ta doba* bieše jeden učenník Lit. Skutk. 9, 10; *kdyby v ta doba* smrt zašla duši mú Aug. 110^b; *v ta dobu* Krist. 13^b; výklad o tvaru v těchto výrazech viz III 1, 191;

v ty páté hodina Jeron. 97^b; viz v III 1, 192;

to rytířské kratochvilé postá dosci *dluhé chvíle* AlxB. 5, 8; *po vše časy a chvíle* MamA. 29^a; ti lidé *po vše chvíle* nazi chodie Mill. 109^a;

k *jitřniem* ad matutinum ŽPas. 29, 6; vlastní jimi budú *v jitřně* in matutino ŽPod. 48, 15; *v jiuťně* zabijiech hřešničky in matutino ŽKlem. 100, 8; utrpenie mé *v jiuťněch* tamt. 72, 14; *v jiuťněch* mysliti budu o tobě tamt. 62, 7;

v kopačky BartD. 1, 285 (vých. mor. = v době kopání);

ve mšě se přiházic OtcB. 31^a; kostel padl *ve mšě* Puch. 249^a; má jej (faráře) pohnati v kostele před osadú *ve mšě* zur Messezeit Řád pz. 91; *nevčas* sem jědl, druhdy *do mši*... k jědení pospiechajě Alb. 93^a; v sobotu ráno *po mšech* začali rokovati Let. 118; toho dne *po mšech* VelKal. 259;

(sv. Pavel) *v nešpory* kázáše Pass. 299; post se až *do nešporuov* OtcB. 65^b; (pobitie) trálo *od nešporov* až do smraku Pulk. 108^a; *po nešporiech* na modlitvy se dala JeronMus. 38^b; *o nešporích* stala se bitva Let. 808;

od jitra až *do oběduov* OtcB. 28^a; od jitra až *do obědov* Comest. 149^a; plavali jsme dvěma plachtami až *do oběduov*, *po obědích* pak... Pref. 7; *v uobědy* prandio Nom. 70^b; oheň vyšel na Pořící *v obědy* Let. 689; v sobotu *po obědích* ssula se věže tamt. 700;

v oračky BartD. 1, 285 (vých. mor. = v době orání); —

o polednách Har. 2. 205, Us.;

té noci *u prvospí* ten mrtvý prozřev vecě Pass. 418; *o prvospěch* t. 348; *v prvospiech* EvOl. 303^b;

v seta, po jarních setoch BartD. 1, 285 (vých. mor.; *v seta* = v době setí);
ve snách in somnis Ol. Gen. 31, 10 a Us.;

o svačinách BílD. 34, BartD. 1, 163;

když bude *k večeruum* Let. 513; když bylo *k večerům* Pal. 4, 1, 365;

letos byly pěkné *žně* Us.; *do žní, po žních* BartRuk. 45 (žně = doba klizení);

ráno *v zořě* diluculo ŽWittb. 45, 6; zajitra *u pravé zořě* by Čech na téj hoře DalC. 2; otňadž (slunce) vzhodí *v zořě* AlxV. 600; —

b) místních; na př.:

di *v čérty* BartD. 1, 204 (vých. mor.); svatá Mandalena uzřela dva anděly, jeden *v hlavách* (t. hrobu) a druhý *v nohách* Krist. 108^a; (Maria) viděla dva anjely, jednoho *v hlavách*, druhého *v nohách* EvVid. Jan. 20, 12; uzřela dva anjely, jednoho *v hlavách* a druhého *v nohách* EvOl. tamt.; obraz skrytý *v hlavách* pokládáše Nikod. 112^b; kóžku kozlečí položila *v hlavách* toho špalka Ol. 1. Reg. 19, 13; kóžka kozlečie *v hlavách* t. 1. Reg. 19, 16; obrátiv se *v hlavy* ložička Mus. Gen. 47, 31; *v hlavách* Us.;

chytil ho *pod krky* BartD. 1, 163;

ve Zlině říkají „bývá *nad kostely*“, ač je tam jen jeden kostel BartD. 1, 163;

ve Vyzovicích jest pole *nad městy* BartD. 1, 163;

mamy *na mlýnoch* BartD. 1, 163 (laš. = ve mlýně); *puďem na mléne* t. 2, 342 (zábř.);

v nohách, viz výše při výraze „v hlavách“; *v nohách* Us.; komu budu stát *v nohách* BartD. 1, 348;

poďte *za pasy* BartD. 1, 19 (zlin.); *popadl ho za pasy* t. 1, 163;

di *v pekly* BartD. 1, 163;

v rozkrokách VelKal. 334; —

c) podobně v jiných; na př.:

jsme *v koncích* Us.; věc je *v začátčích* Us.; *ve mdlobách* Us.;

hněvy, s hněvy: biskup *hněvy* rozedřě rúcho Hrad. 83^a; sám se *hněvy* dera *furore* Otc. 8^a; bratr *hněvy* je se bratra *bíti* *furore* t. 172^a; *hněvy* sebú o zem *bíti* Tkadl. 26^a; *hněvy* se Nikanor *smúti* AlxV. 1659; (bratřie) *hněvy* *nyjú* JidDrk. 40; s *hněvy* Tristram *vece* Trist. 56^a; (císař) sebe *hněvy* *neznajě* otázá Marg. 117;

strachy: počechu se tříesti velikými *strachy* *plačíc* Otc. 444^b; každý *strachy* se rozpači *pavore* Ol. 2. Reg. 17, 10; (králová) velikými *strachy* *zbleděvši* t. Est. 15, 10; *strachy* se třásl Us.; *schla* *strachy* BartD. 1, 163;

mřel *hlady*, *popukál* bych se *smíchy* BartD. 1, 163; nemohl *smrady* *obstát* t.; nemohla sem *chlady*, *horky* *zdržet* t. 2, 287; umřel *od teskníc* t. 2, 490 (val.); synek je *na sňuhoch* t. 1, 163 (laš.);

(lidé) mohou *těmi běhy* obránce *víry* Kristovy býti ChelčP. 5^b;

miloščemi, pro milošče, radoščemi, žaloščemi: proto často radoščemi vzjiskřil se, až ju (dceru) miloščemi dal v učenie Kat. 6; pro milošče syna tvého Pass. 325; radoščemi ostavši svých milovníkův OtcB. 199; matka na sobě rúcho žaloščemi rozedřela Pass. 348; jiné doklady viz v III 1, 220—221.

9. Některá podstatná jména znamenají předmět jen jeden, a přece jsou čísla množného. Jména ta slovou pluralia tantum, pomnožná.

a) Pomnožná jsou zejména všechna jména místní, která patří ke skloňovacím vzorům *Uhry, Brozany a Lobkovice*. O jejich vzniku viz zde výše č. 7a).

b) Pomnožná jsou některá jména svátkův a slavností; na př.: *vánoce, velikonoce, hromnice, letnice, ostatky (masopustní), jmeniny, křtiny (postřižiny), narozeniny, oddavky, líbánky* Us. nč.; *oddatvy* (= nč. oddavky): ti přijidú na oddatvy Brig. 140^a; *ochtáby*: svatý Štěpán ochtáby má Pass. 434; po ochtábiech velikonoci Pulk. 87^a.

Nč. plurál *velikonoce* vznikl ze sing. *velikonoc* a ten zase z *veliká noc, velika noc*. Srovn. v III 1, 394—395. Z *velikonoc* vzniklo *velikonoce* snahou, aby výrazy adverbialního určení časového bývaly plurálové.

Vedle sing. nč. *svatba* je též dialekticky (v Hradecku) plur. *svatby*. I stč. bylo *svatba*: méj svatby žádáš Kat. 18; tak na onéj svatbě bylo Hrad. 7^a, a *svatby*: (vdova) aby se druhými svatbami nevrobowała ŠtítOp. 340; svatby (rozumí se svatba jedna) připraveny jsú EvOl. 298^a.

c) Pomnožná jsou dále některá jména jiná. Na př.:

kamna nč. i stč. (tu s některými pády podle a-kmenů; viz III 1, 152); —

chalupy: ostaneš v svých chalupách Brig. 122; duom muoj za hubené chalupy mají t. 83; —

chyšě (=domek, dům): vztěda zloděj tvoje chyšě, přide k tobě v noci tiše Hrad. 131^b; čie jsú toto chyšě pusté? t. 129^a; jako sýc v chyšiech in domicilio ŽWittb. 101, 7; až by se obořily chyšě Mast. 397; v ty chyšě KatBrn. 69; —

katrčě: (švec) přibčhna do svých katrčí Hrad. 127^a; přijidechu do katrčí ad cameram Lit. 4. Reg. 10, 12; do katrčí Kladr. tamt., Ol. tamt.; —

pústky: (liška) uběže do jedněch pústek Hrad. 129^a; —

hony: hony jest pět provazcův vzdýlí Háj. 248^a; hony stadium Prešp. 665, Rozk. 1267, SlovBrn. 340, BohFl. 269, Nom. 66^a; tu nám nedali města dojeti viac než hony Lobk. 79^a; hony iuger (sic) MamA. 25^b; —

prázdniny, vedřiny (nové a dobře pojato jako plur.), *souchotiny* Us. nč.; —

cepy: jedny cepy, dvoje cepy BartD. 1, (hroz.).

Jména *chalupy* a *katrče* se nevyskytají v jazyku starém pomnožně veskrze, nýbrž kromě toho i v sing. Na př.:

ó přebížená chalupo PassDrk. 2^a; z tvrze neb chalupy ODub. 10; — podlé katrče juxta cameram Ol. 4. Reg. 10, 14; v katrči HusKázD. 62^a.

10. Plurál bývá za význam kolektivní; na př.:

rža, žita, ovse, ječmeně, zela, obíla, prosa, sena, otavy BartD. 1, 163.

11. Někdy bývá vedle sebe sing. významu kolektivního a plur. významu nekolektivního, t. j. mnohost je tu vyjádřena dílem kolektivností, dílem plurálem. Na př.:

dobytek: iumenta Ol. Num. 32, 26; dobytku velikému i bravóm iumentis t. Gen. 9, 10, Mus. tamt.; napojivše dobytek adaquata grege Mus. 29, 11; dobytek iumenta Us. nč.; — *dobytky*: s svú čeledí i s dobytky Háj. 1^b; svým dobytkuom t. 2^b; na dobytcih hojnost maje t. 24^a; s lidmi i s dobytky VelKal. 62; veliká stáda dobytčův t. 183; dajou dobytčům odpočinout BartD. 2, 263 (česk.); —

nábytek: supellex Alb. 54^a; se vším nábytkem omnia quae habebat Mus. Gen. 13, 1; bieše jich nábytek veliký substantia Lit. Gen. 13, 6; bieše jich nábytek mnohý Ol. tamt.; — *nábytky*: desátek ze všech nábytkův ex omnibus Ol. Gen. 14, 20, Br. tamt.; všecko, což by měl na dědinách nebo na nábytciech Řád pz. 72; nábytky VelKal. 84; —

kupečstvie sg.: jiné kupečstvie ŠtitMus. 38^b; ve všem kupectví ChirB. 28^b; — *kupečstvie* plur.: (kupci) odkudžkoli a jaká kupectvie vezú KabK. 4^a; jiná mnohá kupectvie Lobk. 21^b; —

kořenie sg.: drahým kořením Kruml. 74^b; kořením čarujice t. 176^b; rozličného kořenie Mast. 349; kořenie rozličného Mill. 10^b; — *kořenie* plur.: rozličná kořenie Lobk. 16^a; kořeni předivných KabK. 27^b; —

ovoce sg. — *ovocě* plur.: (v Egyptě) mnoho jest ovotcí a kořeni předivných KabK. 27^b; mnoho rozličných čistých ovoci Lobk. 16^b; —

sbožie sg. — *sbožie* plur.: zboží jejich zplundrována jsan VelKal. 84.

147. 1. Shoda při plurále má býti taková, jakou ukazuje větné spojení. Má býti shoda mezi souřadným přívlastkem a jeho substantivem, mezi podmětem a přísudkem atd. Ale vyskytují se některé zvláštnosti a odchylky.

2. Ke kolektivům singulárovým *bratřie* a *kněžie* bývá attribut náležitě v sing. nom. *milá kněžie* atpod.; na př.: Prokop bratřie jiná Hrad. 9^b; milá bratřie t. 18^a; všěcka bratřie Otc. 2^b; bosá bratřie DalC. 81; bratřie milá Štit. ř. 79^a; ot tvé bratřie ApŠ. 14; všicku bratřii Nikod. 3^a; počě sě (s) strýčenú bratřii vaditi DalC. 53.

Ale bývá hojně také v plur., nom. *milí kněžie* atd.; na př.: kněžie tvoji ŽKlem. 131, 9; židovščí kněžie ML. 94^a; kněžie naši Štit. ř. 18^b; jako jiní kněžie t. 88^a; moji milí bratřie Trist. 197; bratřii všichni KolB. 1519; bratřii naši Br. Deut. 1, 28; sami kněžii t. Ex. 19, 22; zvěstujte bratřii mým

Koř. Mat. 28, 10; ke všem bratří přichozím OtcB. 32^b; jiným knězi Štit. uč. 112^b; k svým bratří Ol. Ex. 2, 11; s bratří svými Pulk. 56^a; mezi všemi bratří Otc. 71^a; svými bratří Mand. 73^a.

Nátlakem významu změnilo se pojetí původní, místo sing. a fem. rozuměly se pak plur. a mask., *milí bratřie* atd. Zároveň se vyvíjejí novotvary dat. *bratřim* a j. Srov. v Hist. ml. III 1, 241 sl.

Attribut bývá v plur. také při jiných jménech kolektivních; na př.: úředníci nebo *právo všichni* MC.; milí páni a *páni rytířstvo* Let. 912.

3. Attribut, táhnoucí se k substantivnímu výrazu členitému, bývá v plur.; na př.: pokoj rozložil se *v království a markrabství dotčených* Pal. 4, 2, 198 (= v království dotčeném a v markrabství dotčeném); *svatí apoštolové Petr a Pavel* Us.

Jména *království* a *markrabství* jsou čísla jedn., ale spolu dávají smysl čísla množ., a podle smyslu tohoto jest také společný přívlastek *dotčených* čísla množného.

4. Náleží-li k substantivu v plur. několik přívlastků, jsou v sing.; na př.: *arcibiskupové Pražský a Olomoucký* sešli se Us. nč.; Pražané sahalí na osoby *stavův panského a rytířského* Pal. 5, 2, 150; Pavel Židek, mistr svobodného umění *v učeních Vídenském, Paduanském a Bononském* TomP. 9, 88; byla nevole *ve stavích panském a rytířském* t. 10, 311; zjevně jest skrzě *Tobiášovu a Jakobovu ženy* Kruml. 87^b; aby (králové čeští) od *Pražského i Olomouckého biskupův* korunování byli Pulk. 102^a; páni odstúpili *v bělovskou a znojemskou vlasti* t. 126^b; ve čtení Lukáše *v desáté, Jana šesté, Matúše dvacáté hlaviznách* HusE. 1, 260; *s volenci baborským a saským* KolA. 103^b (XVI stol.).

5. a) Při substantivním podmětu kolektivním bývá v starším jazyku přísudek velmi často, skoro pravidlem, v plur. Na př. při jménech

bratřie: *slyšte*, bratřie svD. 32; bratřie *plakáchu* Hrad. 21^b; *jdiechu* na jitřni všě bratřie t. 26^a; bratřie *přískočichu* DalC. 30; všěcka bratřie *milováchu* jeho Otc. 2^b; *byli* dva bratřie Lobk. 42^a; —

čeled, *čeládka*: *čeled* . . . aby svú hospodu *milovali* a . . . poslušni jich *byli* ŠtitV. 65; aby *čeled* izrahelská vezmúc beránka obět, zabijíc jej, *učinili* Štit. ř. 150^a; *čeládka* nás *prali* WintObr. 202 (z r. 1616); aby *čeládka počkali* o plátno ČernZuz. 258; —

družina: buď ochotně s svú družinú, ať se k tobě mile *vinú* NRada 515 sl.; —

chudina: jedině chudina na vinnicích *dělají* ChelčP. 62^b; —

knězie, *kněžstvo*; knězie se *zřiedichu* Pass. 332; pohanská knězie *vzúpichu* t. 44; *snidú* se vyšehrazská knězie Hrad. 28^a; kněžstvo *mají* moc, aby . . . ChelčP. 225^a; *ukázali jsú* jim (pohanům) cestu kněžstvo falešné ChelčPař. 166^a; —

křičenie: žalostné křičenie z úst tých ľudí *vychodiechu* Kat. 66 (omylem m. žalostná?); —

ľud: *znamenajte*, ľude mój ŽKlem. 59^a; aby lid *chválili* boha Brig. 99; lid selský k autratám *přicházejí* Artik. 1545; —

množstvie, *přemnožstvie*: *věřili* jim množstvie EvOl. 121^b; množstvie rytieřstvá *chválili sú* boha ChelčP. 23^b; lidí přemnožstvie k němu (sv. Prokopu) se *utěkováchu* Hrad. 13^a; —

markrabstvie: markrabství (Moravské) s Uhry o meze vždy činiti *mají* Pernštýn; —

obec: potom táž obec staroměstská *svolili* se k daní šacuňku Let. 962; —

pohanstvo: pohanstvo za to *jmajú*, že... AlxH. 2, 18; mnoho pohanstva na vieru se *obrátili* Pass. 472; pohanstvo *radovali* jsou se EvOl. 152^a; —

ptačstvo: přišlo ptactvo i *snědli* je (zrni) EvOl. 280^a; —

rodina: má rodina *budú* mě navštěvovati Otc. 190^b; *vedechu* Ježiše rodina jeho parentes EvVíd. Luk. 2, 27; —

říše: *sebrachu* se všechna říše Hrad. 12^b; —

rytieřstvo: ciesař své rytieřstvo, aby jej (Saviniana) *přivedli*. poslal Pass. 470; požitě rytieřstvo, jize vši zemskú věc *opráviechu* AlxV. 328; rytieřstvo Krista *bičováchu* Kruml. 47^a; rytieřstvo na útok jsou se *oddali* Pulk. 83^b; rytieřstvo proti nim (pánům) *mluvili* Let. 912; —

sbor: všecken zbor *diviechu* se EvOl. 280^b; —

strana: kterýž (ortel) oboji strana *přijali* KolČČ. 397^b (1565); oboji strana *jsau přestali* t. 144^b (1551); —

tovarišstvo: ukáži vám své tovarišstvo, jižtoť (sic) na hoře *bydlé* Pass. 368; —

tvář (němá): nemá tvář *stojie* vzdýšuce AlxM. 5, 4; —

úřad: aby auřad tého města Lúna to *nařídili* Lún. list. 1589; —

zástup: zástup *vracováchu* se EvOl. 261^a; v cestu vyšel jemu zástup, nebo *slyšali* ... t. 250^b; zástup mnohý *stlali* rúcha svá ChelčP. 103^b; zástup ... *přimlúvali sú* jemu t. 74^a; —

židovstvo: židovstvo Krista více než hercě *nepoctili* Kruml. 57^a; židovstvo *zavrhlí* jeho a *nechtěli* jeho za pastýře jmieti ROl. 68^b.

U jmen *bratřie* a *knězie* je v jazyce starém přísudek v plur. vždy. U jmen ostatních bývá také v sing., ale velmi zřídka; na př.: *přišlo* ptactvo EvOl. 280^a; *shřěšil jest lid* Lit. Jos. 7, 11; v cestu *vyšel* jemu zástup EvOl. 250^b; velikého kám *chudina* za boha *má* Mill. 70^a.

V ChelčP. 74^a čte se: *zástup*, kterýž napřed šel. Přísudek šel táhne se k relat. *kterýž*, ale to je závislé na kolektivu *zástup*. I náleží tento doklad k předešlým.

Někdy bývá jeden přísudek v sing. a druhý v plur.; na př.: *přišlo ptactvo i snědli* je (zrní) EvOl. 280^a; v cestu *vyšel* jemu *zástup*, nebo *slyšali* t. 250^b; *zástup*, který napřed *šel*, *přimlúvali sú* jemu ChelčP. 74^a.

b) Při adjektivním podmětu kolektivním bývá neobratností překladatelskou, vlivem latiny, přísudek v plur.; na př.:

liud, jemuž *toto sú* cui haec sunt ŽKlem. 143, 15; *všecko, jež* o nich *sú* omnia quae sunt t. 145, 6; *což* svrchu *jsú* quae supra sunt EvOl. 136^a; *cožkolivěk* svízete na zemi, *budú svázána* i na nebi t. 231^a; viděl buoh *všecko*, což učinil, a *byla* velmi dobrá t. 134^b.

6. Při *někto* bývá přísudek a jiné části věty v plur.; na př.:

jakož *sú někto*, ješto nade vše dobré tohoto světa *vážie* . . . ŠtítBud. 157; což dieš o tom, ješto *někto*, *ostanúc* hřiechov některých, opět se v ně *vpletú* t. 162.

7. Při *každý* bývá shodou podle smyslu plur.; na př.:

každý těch oružie *jmiechu* AlxV. 398; každý k svým koňóm *řítichu* se Pulk. 62^b; *počechu* každý z nich řeci Koř. Mat. 26, 22; abyšte se *rozběhli* každý do svých bydlec Krist. 93^a; muož se každý v svooj diel, kdyby *jim* uvázanie svědčilo, uvázati VšeK. 171^a; *šli sme* do hospod každý z nás Lobk. 141^b.

8. Je-li podmět v sing. a doplněk plurale tantum nebo v plur., je přísudek zpravidla v sing., na př.:

já *jsem* dřvi Řád kor. 595; já *sem* dveři EvVid. Jan 10, 9; já *jsem* dvěře HusE. 1, 183; pravím vám, že já *jsem* dvěře t. 2, 218; ty s' ústa božie Pass. 460; ty s' vrata nebeská RDubr. 52^b; řka (Ježíš), že on *jest* dvěře HusE. 2, 219; svatá Trojice . . . *jest* tři osoby věčné t. 2, 228.

Jen zřídka a jen při os. 3. bývá přísudek v plur.; na př.:

země dobrá (v podobenství o rozsevači) *jsú*, kteří slyšiece slovo zachovávají a přinomie užitek HusE. 2, 74; čas *jsou* peníze Us. nč.; Štokholm *jsou* severní Benátky Us. nč.

9. Ku plurálu je doplněk v sing. Tak bývá

a) ve vazbě dvojího akkusativu *zdráva je učiníš*; na př.: prosbu jich uslyší a *zdráva* učiní je salvos ŽKlem. 144, 9; učiníš spasena je ŽWittb. 55, 8; dušě chudých spasena učiní t. 71, 13; aby je (věrné) propustil a svobodna učinil Mitr. Příhody (Rozum 154); z kterýchžto (peněz) nadepsané pány kvituje, propauští, prázdna a svobodna činí KolČČ. 41^a (1560); přátelsky žádáme, že nás v té věci vejmluvna jmiti budete WintCirk. 1, 379 (z r. 1599); —

b) ve vazbě dvojího dativu *jest vám pobitu býti*; na př.: od nich (divek) vem *jest* pobitu býti DalC. 9; lépe nám *jest* za vy umřieti než protivnu býti OtcA. 112^b; také nám slušie býti čistu Štít. uč. 29^b; káza hotovu se lidem jmieti KatBrn. 13^a; jím (slunečkem) nám býti osvievenu

a z vězenie vypravenu Vit. 29^b; lépe nám jest ctně zbitu býti DalC. 68, 14; třeba opatrnú býti věřícím HusE. 2, 386; v tom věku třeba pilnú býti jinochóm a děviciem t. 2, 64; lépe by bylo jim viery nepřijimati, než přijmúce nevěrnú pánu bohu býti t. 2, 421; nelze nám býti veselu Us. spis. nč.

Obojí rčení jsou rčení ustrnulá, přenesená ze sing. do plur. Říkalo se s náležitou shodou na př.: *spasena mě učíň* ŽWittb. 3, 7; nelze beze krstu *spasenu člověku býti* HusPost. 110^b; — *ty jisté jinde pochovaný nalezneš* Pass. 400; aniž všem (vdovám) slušie *bývati saměm* Štit. uč. 50^a. Ustrnutím akkusativu a dativu sing. vznikly pak vazby shora uváděné.

10. Je-li podmětem výraz *A a B* nebo *A s B* atpod., bývá přísudek v plur.; na př.:

Julian znamenav, ež *svatý Jan a svatý Pavel* . . . sbožie chudým *rozdávajť*, vzkázal jim a řka: Služte mi a buďte při mně . . . K tomu *svatý Jan a Pavel odpověděsta* a řkúce: *Byli smy* . . . Pass. 383; *Petr a Pavel s niú* (Marií) *jidú* Hrad. 30^a; *ten s Kraterem a s Volkonem* . . . *příspěchu* k Filotě AlxV. 1634; *Jan evangelista s jinými plakáchu* Vit. 56^a; *Přemysl s Libuší* na Libušín *se vrátili* Háj. Z.

Jindy tu bývá sing. nebo du.; srovn. § 141 č. 2 a 145 č. 2.

11. a) Je-li podmětem číslovka (určitá nebo neurčitá) tvaru singulárového, ale významu plurárového, bývá v jazyce starším přísudek zpravidla v plur. Doklady tomu:

pět: jakž se *pět* smyslův *roztírhajť* Alb. 28^b; *pět* tisíc lida na vieru křestanskú se *obrátili* a inhed pro Jezukrista smrt *trpěli* Pass. 322; *pět* (kněži) *byli nalezeni* dosti slušní WintCirk. 1, 208 (nč.); —

šest: když *šest* dní *pominuchu* AlxV. 2190; toho časa českých mníškov *šest* u polském lesu *sediechu* DalC. 37; *spadechu* *šest* a třidcěti člověkov Lit. Jos. 7, 5; *biechu* tu *šest* honcův EvOl. 215^a; —

sedm: *sedm* tisícův mužův *slušeli* (k bohu) Štit. uč. 69^a; druhých *sedm* čieslí *příslušejí* k člověcství Alb. 49^b; *naplnichu* se *sedm* dní Ol. Ex. 7, 25; *popadnú* *sedm* žen muže EvOl. 135^b; těch *sedm* úředníkuov u desk *sedají* VšehK. 99^a; *sedm* bratřencův s matkú *jěti* a králem *nuzeni* Lit. 2. Mach. 7, 1; —

osm: *táhnichu* vůz *osm* koní AlxH. 2, 7; *osm* duší *spaseny jsú* od vody EvOl. 138^a; —

devět, deset: však *desět* uzdraveni *sú* a *devět* kde *jsú*? HusE. 2, 340; *potkachu* jeho *deset* mužův EvOl. 292^b; těch X. k. gr. (t. *deset* kop grošů) *sau* na právě *zůstali* KolČČ.; —

**šest* na *desěte*: 16 lotrů *vsedli* na vůz WintObr. 2, 163 (z r. 1523); —

sto: zdáše (se), by v tu dobu *sto* hromův spolu *vzehřměli* AlxB. 2, 22; —

tisúc: cisúc jich (Řekón) pod zed *tekú* AlxH. 8, 28; —

mnoho: mnoho sto koní *uvazú* AlxV. 2183; mnoho tisíc by *přepluli* t. 1809; mnoho utěšených věcí náš zrak *potýkají* Alxp. 102; mnoho nás *jsme* jedno tělo kostela svatého ŠtítV. 5; mnoho lodí u břehu *stojiechu* Hrad. 9^b; pak-li *jsú* mnoho pódodón a *jsú* dielní Rožmb. 11; —

málo: kak *budemy* moci málo nás bojovati Lit. 1. Mach. 2, 17; —

koliko, niekoľiko: kolikž jich *přijeli* jeho EvOl. 211^a; kolikž kolivěk vladařón *biechu* Koř. Skutk. 4, 34; v nichžto (domcích) *přebýváchu* několik jich (mnichů) spolu OtcB. 35^b.

b) Je-li podmětem číslovka hlavní tvaru plurálového, bývá celý výraz pojat za sing. a bezpodmětě. Žádáme: *čtyřie-mezicietma starci sediechu*, ale bývá: *čtyřimezicietma starcón sedieše*. Na př.:

dvaasedmdesát jich bylo AlxV. 655; s obú stranú jedieše dvanádcet muží t. 1222; okolo stolicě bieše čtrmezdcietma stolic a na stoliciech čtyrmezicietma starcón Koř. Zjev. 4, 4; vsýpáše se v ňe (v „moře“ ve svatyni) tři tisíce měřic Ol. 2. Par. 4, 5.

Srov. v § 21 a)a, § 245, § 251 č. 1 c).

12. Relativum má se v čísle shodovati s příslušným substantivem nebo jeho zástupcem; na př.: *l'ud, jehož* sem neznal ŽWittb. 17, 45; *všicci, ji* úfají ve ň t. 33, 23. Některá relativa ustrnula v sing., kde by měl býti du. nebo plur., zejména *jenž, jež (ježto, ješto), co*. Na př.:

blázni, jenž se světa bojie NRada 161; nám *nebožátkóm, jenž* smy z země učiňeni Alb. 13^a; ty *dušě, ješto* sú byly obtieženy Pass. 487; ta *řetězě, ješto* byla přinesla t. 395; ta *kniha, co* jsi mi dal Us. ně.

Srov. v § 218 sl.

13. Když předměty dva nebo několik rozloženy jsou distributivně po jednom, tedy vyjádření děje se duálem nebo plurálem, nebo též singulárem. Duál je náležitý, když předměty jsou dva; na př.: vše po *najú* (t. nás dvou) *vol'ú* bude Mast. 110. Srov. v § 145 č. 3. Místo du., když klesá, bývá plur. Plurál je náležitý, kde předmětů je více než dva; na př.: *Otokarovi a náměstkóm* jeho na *voléch* dávamy Pulk. 135^b.

Vedle plur. nebo du. a v dobách, kdy du. byl již klesl. jen vedle plur. bývá také sing.; na př.: proti její (t. jich dvou, m. své) *vuoli* oba zdráva bysta Pass. 591. Tu je sing. jako v případech, kde předmět je jeden; na př.: tak po *jeho volí* bude Hrad. 135^b.

Pravidlo, aby při předmětě jednom býval sing., při dvou du. (plur.) a při několika plur., dílem se zachovává, dílem nikoli a bývá sing. za plur. nebo du.¹⁾ Zejména zachovává se tato shoda se skutečným počtem

¹⁾ Pro evidenci uvádím vedle sebe případy všechny tři a také dále podávám některé příklady paralelní pro sing., du. a plur. Příklady na sing. místo du. a plur. viz v § 141 č. 5.

předmětů při věcech hmotných více než při abstraktních a zachovává se více v jazyce starším než novějším. Doklady tomu

a) jmén konkrétních:

kaž mi mú *hlavu* stieti Hrad. 95^a; máť, kto jest v manželství, nejen sám sobě a *po své hlavě* živ býti ŠtítMus. 21^a, ŠtítOp. 354^a; tu *oběma hlavý* stěli Pass. 375; Terencian tēmato dvěma svatýma káza *hlavy* stínati t. 284; král kázal všem rytieřóm *hlavy* stieti t. 362; beze všeho súdu jim *hlavy* stěli t. 398; král káza třem tisícóm *hlavy* stieti KatBrn. 182; jako by jim *hlavy* stínati chtěl Pulk. 125^b; aby jim byly *hlavy* stínány WintCirk. 1, 85 (z pol. XVI); tehdy jsú měli *na hlavách* helmy Brig. 177; lidé ten pád vidúce zvikli *hlavami* Šach. 293^a; mnozí bývaji *svých hlav* divokých ŠtítMus. 15^a; posmievajice se a klanějice *hlavy své* Kruml. 417^a; všichni mistři *bez hlav* budú GestaBř. 85^b; divákům šly až *hlavy* kolem Ben. Třeb. Sp. V. 2, 229;

(měšténím nemá synu svému mnichu) platóv dědičných věčných zapisovati, než jen do *života* (t. synova) a po *jich životiech* (t. otcovu a synovu) aby spadlo na bratři Pr. pr. 252; král *svým životem* (t. osobně) přišel na pomoc Pulk. 117^a; (já) na tom *svój život* pováži KatBrn. 258; rád bych, by (vy) zaprosili jednu mši zádušni, jsúc u nie *životy svými* ŠtítJHrad. (ŠtítE. 312); (dej, bože) v tom *našě životy* skonati Modl. 138^b; anebo se musíte našim bohóm modliti, anebo na tom *své životy* dáti Pass. 364; (učedníci Ježišovi) bezpečných věcí hledali jsú, bojice se *životuov* ztratiti ChelčPost. 116^b; kázal jim odjiti *životy* Háj. 161^a; (my) všichni *životy* ztratíme rkp. XV st. (Hanuš, Osterspiele 96);

pade *na svój obličej* Alb. 56^b; padechu *na své tváři* Comest. 181^a; (Mojžíš a Aron) padše *na tváři své* Br. Num. 16, 22; proč jsau dnes *tváři vaše* smutnější t. Gen. 40, 7;

já (Kateřina) k tobě *oči* vzoši Kat. 188; (Jáchym a Anna) modlitby činie vzosiesta *oka* Levšt. 150^a;

svatý Štěpán *velikým hlasem* křikna hospodina poprosil PassKapB. 1^a; (Ježiš) počě *vysokým hlasem* volati Hrad. 92^a; proroci *túžebnými hlasy* voláchu PassKapB. 2^b; voláchu *velikými hlasy* ML. 103^b; nejedny trúby své prostřely *hlasy* AlxV. 1206; židé voláchu *hlasy velikými*, aby (Ježiš) byl ukřižován Nikod. 109^a; (Novoměstští) zvolaji *velikými a hroznými hlasy* Let. 120;

(žena) *za druhým mužem* (=po druhé provdaná) ihned nazvána bude babú ŠtítMus. 13^b; (sestra) nenie vdána *za muž* Ol. Lev. 21, 3; any (ženy) by *za muži* mosily trpěti Štít. uč. 49^a; (dcery) vdadí se *za muže* Comest. 103^b; jehož (bezpečenství) ženy *bez muž* nemaji Kat. v. 467;

svatý František bydlil *v katrči* KorMan. 38^a; mniškové *v katrčích* bydleli t. 25^a;

na čelách mužov Ol. Ezech. 9, 4; (nepřátelé) o hrady *krky* by si mohli polámati, *lebky* roztržiti Ben. Třeb. V. 1, 162; druzi jeho z *plných hrdel* smáli se t. V. 2, 202; soci křivé šeptý *k uchóm* plodie Kat. 4; jmáte *srdecé* zkamenělá Hrad. 52^b; Ježiš vida myšlenie *srdec* jich (apostolův) Koř. Luk. 9, 47; apóstolové nemohú smutka *s srdec* složiti Hrad. 77^a; již se jiež (Marii) poddadie a ji *v svá srdecé* vsadie Levšt. 151^a; poslové jsú zžēsili *srdecé našē* Ol. Deut. 1, 28; aby *svými srđci* se ke mně obrátili Kruml. 376^a; páni (psali) jména naše *svými rukami* Lobk. 77^a; ktož čstie *otcé* a *matery*, dáva jim buoh dvoję dary Hrad. 98^a; králové . . . zde pamět *svých jmen* ostavili Šach. 297^b; kněži naši v jich kostelých *mše* slaužie Lobk. 136^a; k jich *domovům* Zibrť, Z doby úpadku 1905 (zápis z r. 1780); poslové vraceli se *k svým domovům* TomP. 10, 86; poslové rozjeli se *k svým domovům* t. 10, 421; každý *k svým koňóm* řitichu se Pulk. 62^b; lidé seděli *při obědech* Rais, Potm. 144; (židé) své na ň *mečē* vytrhachu Vit. 48^a; ti (šibalové) *po víných* chodice Let. (apud Pal. 5, 1, 225); (židé) *své pláše* i *ručō* snímavše počěchu sv. Ščepána kamenovati Pass. zl. Mus. 2^b; —

b) jmen abstraktních:

tak *po jeho vůli* bude Hrad. 135^b; když jemu není vše *po vůli* NRada 1581; vše po najú (t. nás dvou) *vol'ú* bude Mast. 110; Otakarovi a náměstkóm jeho *na vólých* dávamy Pulk. 135^b; dali smy jim *na vólých* t. 152^b;

podlé svých stavov bohu služte Šach. 303^a; sedm svatých *dušē své* pustili Pass. 370; těch (lidi), ješto by *podlé svých stavov* nad jiné měli býti duchovnějši ŠtitBud. 197; když by jistec neb rukojmě zaplatili (dluh), tehdy jim *na jejich ctech* to lání ke škodě býti nemá BrandlGloss. 119 (z r. 1564); (Arabové) na to (na odčv) nakládají, každý *podlé muožnosti svých* KabK. 35^a; *pro naše zaslúženie* Modl. 36^b; toto poselstvie vyniká *nade vše smysly* i *nade vše rozumy* sáhá KristB. 4^a; Jošt nás všechny zavazoval *pod ctmi* a *věrami* list. z r. 1523 (Ruch 1888, str. 23); kteříž zapomínali se *nad svými ctmi* a *přísahami* Pal. 5, 2, 13 (reprodukce z rkp. starého); což se pŕhonův dotýče, to nezdá se *našim rozumům*, aby to vyměřeno býti mohlo t. 5, 2, 215 (z list. z r. 1513); mnohé cizoložniky znal sem, jenž sú *hanebnými smrtmi* sešli HusE. 1, 206; on (pan Rosenberský) některé z těch žhářů zlapal a zutrácel *rozličnými smrtmi* Let. 868; (hřišníci) od boha pomsty neušli, ale *rozličnými smrtmi* s světa sešli t. 1019; *po smrtch* jich (t. Šimkově a jeho manželky) HořovA. 23^a (1540); oba dva *po svatých smrtch* do Říma přeneseni sau Lobk. 110^a; *škaredými smrtmi* mnoho lidí zmordovati kázal KronMosk. Jg.; věrné správce vyhlazující *smrtmi násilnými* Štelc. Jg.; chceme, aby spěšněji poddaní v saudech, rozepřech *konce* brali Let. 964; tak sú nám potřebny *vaše spomoci* Kruml. 89^b; Turci každého přijmú dávajíc jemu

penieze i *jiné pomoci* činiec KabK. 2^a; počnúc od císaře Karla, krále Václava, císaře Zigmunda, krále Jiřího a krále Vladislava *slavných paměti* Běl. 1537.

II. Grammatický rod.

148. 1. Grammatický rod je trojí: mužský (masculinum), ženský (femininum) a střední (neutrum).

2. Rozeznává se při jménech podstatných, přídavných (a participiích) při zájmenech rodových a při číslovkách.

Rod, který se rozeznává u sloves (rod činný a trpný), jest jen názvu stejného, věc se tu rozumí zcela jiná.

Rod substantiv.

149. 1. Každé substantivum jest zpravidla rodu jednoho, a to toho, do kterého při původu svém bylo pojato.

Jakého rodu které substantivum jest, učí živý jazyk a slovník.

Podle onoho pojetí bylo každé substantivum i utvořeno příponou kmenotvornou. Rozdíly grammatického rodu jevily se na kmenech, jež podle rozdílu rodového měly i rozdílné přípony. Proto u mnohých substantiv poznává se rod z koncovky; na př. substantiva s koncovkou *-ec* (*lovec, kupec, švec*) jsou masculina, substantiva s koncovkou *-ice* (sing., *slepice, ručice, nožice*) jsou feminina, substantiva s koncovkou *-o* (*město, okno*) jsou neutra atd.

2. Jsou tu však některé odchylky a zvláštnosti. Odchylky ty vznikají dílem nátlakem významu — na př. *knížě* jest původně neutrum, ale přechází k masculinům —, dílem i příčinami jinými.

Z toho ze všeho vzniká přecházení a kolísání v grammatickém rodě. O tom viz dále.

150. 1. Jména místní tvořená příponou *-jb* bývala původně rodu mužského a rozumělo se k nim substantivum mužské, na př. (ten) *Boleslav*, (ten) *Olomúc* = *Boleslavův, Olomútův* na př. *hrad*. Ale časem pojímají se do rodu ženského a rozuměti k nim jest nějaké substantivum ženské, na př. (ta) *Boleslav*, (ta) *Olomúc* = *Boleslavova, Olomútova* na př. *ves*. Doklady tomu:

(ten) *Boleslav*: do Starého Boleslavě Pulk. 23^a; do Starého Boleslavi Háj. 120^a; v Starém Boleslavi tamt. 122^b; hrad za Mladým Boleslavem tamt. 341^b; Boleslava Boleslavem oddělichu DalC. 25; — (ta) *Boleslav*: do Mladé Boleslavě KolČČ. 233^a (1556); z Mladé Boleslavi Pal. 5, 1, 62; Stará Boleslav Us.

(ten) *Kuřim*: z Kauřima KolČČ. 349^a (1562; novotv. podle vzoru *chlap*); z Kauřima VelKal. 167; k Kauřimu Háj. 51^a; ku Praze a k Kau-

řimu KolČČ. 121^a (1550); ku Kauřimi, kterýž se vzdal TomP. 4, 288; mezi Kauřimem a Českým Brodem t. 137; — (ta) *Kouřim* Us. spis.

(ten) *Míšeň*: před Mišněm DalC. 50; — (ta) *Míšeň* Us. nč.

(ten) *Ostřehom*: kněz Ostřehoma dobyl DalJ. 45 rkp. Z (novotv. podle vz. *chlap*); do Ostřehomu Háj. 113^b; k Ostřihomu TomP. 4, 288; za Ostřihomem Pal. 5, 2, 280.

(ten) *Plzeň*: v Novém Plzni (na inkunabuli z r. 1488, Věstník Č. Akad. 1894, 204); — (ta) *Plzeň* Us. nč.

(ten) *Olomúc*: před Olomúcem DalC. 82; — (ta) *Olomouc* Us. nč.

(ten) *Vratislav*: před Vratislavem DalC. 82; — (ta) *Vratislav* Us. nč.

V češtině západní a spisovné pronikla změna *ta* skoro všude, ačkoliv tu se udržely zbytky způsobu starého, na př. *Bohdáneč* masc. vedle *Choteč* fem., *Dobříš* fem. a v usu domácím té krajiny také masc. (v. III 1, 310).

Původní rod mužský zachován dialekticky: mor. *Třebíč*, *Holomúc*, *Kroměříž*, *Holíč*, *Lulč* (do Lulča) atd. BartD. 1, 162 a Šembera 36.

2. Jména a místní na *-ie* přejímají se z původního neutra do feminin na *-ja*. Na př.

Meziříečie — nč. fem. *Meziříč* (gen. do Meziříče atd.).

Mezihořie — nč. *Mezihoří* neutr. a též fem. *Mezihoř*.

Podhradie — nč. fem. *Podhrad* (gen. Podhradě).

Přelúcie, z Přelaučí KolA. 1514; (horníci) dobyli Přelaučí a osadivše je (neutr.) škod mnohých počali činiti Háj. 386^a — nč. fem. *Přelouč*.

Podhořie — nč. Podhoří neutr. a též fem. *Podhoř*.

Podólšie — nč. Podůlší neutr. a též fem. *Podůleš*.

Prosěčie, Janovi z Prosečí KolČČ. 147^a (1551), na Prosečí t. 293^b (1592) — nč. fem. *Proseč*.

Zábořie, z Záboří KolB. 1519 a KolČČ. 38^b (1544) — nč. fem. *Záboř*.

Zámezie — nč. Zámezí neutr. a též fem. *Zámez*.

Vrchlabie, Anna z Vrchlabí KolČČ. 3^a (1543) — nč. Vrchlabí neutr. a též fem. *Vrchláb*.

Konecchlumie — nč. Konecchlumí neutr. a též fem. *Konecchlum*.

3. Jména a místní na *-ie* (*-é*) přejímají se z původního neutra do maskulina. Na př.:

Podolé, v Podolí TomP. 4, 173 — nč. masc. *Podol* (u Prahy).

4. Některá appellativa na *-ie* přejímají se do feminin na *-ja*. Na př.:

náručie, *podnožie*, *snídanie*, *zádušie*, *záštie* — nč. neutr. *náruči* atd. a také fem. *náruč*, *podnož*, *snídaně*, *záduš*, *zášť*.

5. a) Substantiva na *-b* přecházejí z mask. do fem., poněvadž slova tato jsou většinou fem. Na př.:

masc. *zvěř*: všeliký *zvěř* ŽWittb. 144, 16; *zvěř* maľučký tamt. 103, 25; vlastní *zvěř* ŽKlem. 79, 4; *zvěř* ten divoký Otc. 140^a; při hlúpém *zvěřiu* ApD.; *zvěři* sú od boha stvořeni Háj. 449^a; — fem. *zvěř*: *zvěř* polská Pror. 32^b; ta *zvěř* (t. vlčice) Otc. 310^a; *zvěř* (t. lev) bojovala t. 399^b; zlá *zvěři* Pass. 470; mnoho jiné *zvěři* AlxV. 2318; přel'uté *zvěři* AlxB. 5, 24; všecy *zvěři* polnie Kladr. Isa. 56, 9; ta *zvěř* atd. Us. nč.

masc. *pohřeb* — stč. fem. *pohřeb*: *pohřeb*, jížto nás vykúpil HusŠal. 32^b;

pút, stsl. *pątb* masc. — *pút* fem.: kterou *pút* Hrad. 110^a; nč. *pout*, *pouť* fem., dial. též masc. *pout* (gen. *poutu* atd.).

b) Naopak přecházejí substantiva na -b z fem. do masc. Na př. stč. fem. *běl*: z běli pšeničné Ol. Ex. 29, 2; čiest běli pokropené olejem t. Ex. 29, 40; — nč. masc. *běl*.

fem. *prsi* (=du. i pl.): dvě *prsi* tvé HusŠal. 72^b; tě dvě *prsi* t. 128^a; na svú *prsi* Kruml. 2^b; *prsi* tvé HusŠal. 14^b; blažené *prsi* Ml. 104^a; ot *prsi* matere mé ŽKlem. 21, 10; ot *pirsi* matere mé ŽWittb. t.; k jeho *prsem* Krist. 89^b; k *prsem* Pror. 49^a; u *prsech* Pass. 30; na *prsech* Lobk. 8^b, Háj. herb. 388^b; *prsmi* i *hlavama* AlxV. 1579; *mými prsmi* Otc. 260^b; mezi *prsmi* *mými* Ben. 4. Esdr. 14, 40; — masc. *prs*: z *prs* Comest. 128^b, Br. Isa. 66, 11; *prsův* Br. Gen. 49, 15; k *prsóm* Comest. 54^a; k *prsuom* Háj. 5^b; na *prsiech* Comest. 74^a; při *prsiech* Br. Jg.; *svými prsy* Modl. 154^b; *prsy* *svými* HusŠal. 15^b; nad *prsy* Br. Isa. 32, 12; nč. *prs*, pl. *prsa* (jako *mraka*, *záda* atd.).

6. Některá masc. a feminina přecházejí v plur. do neutra. Na př.:

nč. *záda*, *prsa*, *oblaka*, *luka*, *dvířka*, *dvírka*, *muka*;

ob. a dial. *mraka*, *vrcha*, *dola*, *lesa*, *hájka*, *bora*, *hora*;

místní jména *Čecha*, *Hrudčana*, *Lužana*, *Vala* (u Miletina);

hracha Kotsm. 22 (doudl.);

chodí na *záleta* BartD. 1, 138 (val.); bolija mne *kříža* tamt.; letos sú veliké *chlada* tamt.; svinské *chlévca* tamt.;

jména pozemků *Kříba*, *Břestka*, *Újezda*, *Kúta*, *Dořečka*, mezi *Hája*, *Krajina*, *Pústka*, *Seča*, *Stráňa* tamt.

Srovn. III 1, 53—54 a 178.

151. Jména znamenající osoby mužské 1. kolísají se mezi fem. a masc., 2. přecházejí z neutra do masc.

1. Mezi fem. a masc. kolísají se jména, jako *hospoda*, *hrdina*, *evangelista*, *levita*, *pastucha*; *dárcé*, *dávce*, *súdcé*, *zprávce*; *lovčt*, *krajčí*, *hrabie* a j. Byla to původně fem., ale nátlakem významu přecházejí do rodu mužsk. V jazyku starém bývala ještě fem., zejména substantiva na -a, ale přejímala se již také do masc. a v jazyku novějším jsou masculiny veskrze.

a) Jména na -a. Na př.:

fem. *hospoda*: zradil boha, svú hospodu ApŠ. 47; pro svú hospodu Hrad. 94^b; kak jsi svéj hospodě Istivý AlxV. 118; jemuž býti vašiú hospodú DalC. 4; s mladú hospodú Hlah. Eccles. 9, 2; — masc. *hospoda*: hospoda řekl jest Pror. Isa. 36, 10.

fem. *hrdina*: snide česká hrdina (t. Břetislav) DalC. 45; tě hrdině DalC. 97; — masc. *hrdina*: jmenovaný hrdina DalJ. 100; svému hrdině DalC. 21.

fem. *levita*: levity nasekachu drev Comest. 130^a; — masc. *levita*: o levitovi jednom Ben. Súd. 19 (nápis); Us. nč.

fem. *pastucha, pastúška* — masc. *pastucha, pastúška*: po svém pastuše Ol. Gen. 38, 20; jednoho pastúšky Otc. 126^a; Us. nč.

fem. *patriarcha*: svaté patriarchy jaly se volati GestBř. 52^a; masc. *patriarcha*: jednoho patriarchy Pass. 318; Us. nč.

fem. *satrapa*: však s' ty hubená satrapa Podk.; — masc. *satrapa* Us. nč.

fem. *slúha, sluha*: slúha tvá ŽKlem. 18, 12; juž nechaj slúhy své servum tium ŽWittb. Sim. 29; o uzdravení slúhy centurionovy Krist. 42^b; slúzě svému ŽKlem. 18, 14; slúzě mému ŽWittb. tamt.; nevěrná slúho Jid. 133; nad sluhú tvú ŽWittb. 30, 17; s sluhú tvú t. 118, 65; slúhy židovské húbu v uocet omočichu Pass. 207; naše slúhy t. 326; však jsú všickni tvoje slúhy Hlah. 1. Par. 21, 3; budúť mé slúhy Ol. Num. 21, 3; — masc. *slúha, sluha*: slúha věrný CisMnich. 97^a; nevěrný slúha DalC. 98; mój nevěrný slúho Mast. 211; slúhy tvého ŽWittb. 118, 29; slúzě mému tamt. 18, 14; slúzě svému ŽKlem. t.; nad tvým sluhú tamt. 30, 17; Us. nč.

fem. *sotona*: co tu stojíš, škaředá sotono Pass. 589.

fem. *starosta*: pekelná starosta OpMus. 96^a; nalezne starostu komorníkovu ODub. 5; židovské starosty mluviechu Krist. 34^a; jakž sú se starosty židovské uradili ML. 94^a; židovské starosty byli jej zabili Pass. 399; — masc. *starosta*: starosta rytieřský Pror. Jer. 52, 16; k římskému starostě Pass. 463; starostě svému Štit. uč. 71^b; (s) starostú rytieřským Pror. Jer. 52, 14; Us. nč.

fem. *svoboda*: (Boleslav) svoboda veliká bieše DalJ. 32 (rkp. V.); Lipolte, rakúský vývodo, ty veliká svobodo Štilfr. Výb. 2, 44; — masc. *svoboda*: svoboda veliký DalC. t. 32;

fem. *vévoda*: dvě vévodě Ol. Num. 7, 3; dvě vévodě prušcie Pulk. 149^b; tito sú vévody edomské Hlah. 1. Par. 1, 51; — Lipolt, rakúský vévoda DalJ. 80; rakúský vývodo Štilfr. Výb. 2, 44; Us. nč.

fem. *víla*: ten jest pravá víla DalC. 53; — pravý t jest víla DalZ. 53; pravý jest to víla DalL. 1.

fem. *vládyka*: (svědci) mají býti vládyky usědlé ODub. 15; — masc. *vládyka*: vládyka chudý Štit. uč. 97^a; urozenému vládyce KolČČ. 160^b; jiní vládyky a zemané Háj. 60^b; Us. nč.

b) Jména na *-ja*.

U jmen těchto je přejetí do masc. v jazyku starém vykonáno hojněji než u substantiv na *-a*. Na př.: *ľudský dárcě* AlxH. 6, 18; *strážě kostelný* Pass. 324; *zlý oprávce* AlxV. 1388; *který panošě* AlxV. 1388; *jednomu panoši* Hrad. 81^b; *bez dobrého zprávci* Háj. 7^b; atpod.

Ale některá substantiva ještě se v jazyku starém kolísají mezi fem. a masc. Na př.:

fem. *dárcě*: ty s' všech chudých šcedrá dárcě Vit. 83^a; štědrá dárcě ML. 11^b; — masc. *dárcě*: milostivý dárcě Pass. 488; dárci laskavého Br. Jg.; Us. nč.

fem. *obhájcě*: (vdova) jako dobrá obhájce Brikc. Z.; — masc. *obhájcě*; horlivý obhájce Br. Z.; Us. nč.

fem. *obráncě*: Maria jest naše obránce Kruml. 85^a; budem-li obránci naši Mariji milovati tamt. 87^b; — masc. *obráncě*: obráncě můj ŽKlem. 9^b; majíce obránce svého Příbr. (z r. 1429, Výb. 2, 411); Us. nč.

fem. *rovně*: zdali kdy rovně má kteráž kolivěk utekl jest Lit. Nehem. 6, 11; každý hlédaj, aby pojal (v manželství) rovni svú ŠtítV. 45; všeliký tvor vine se k své rovni Br. Jg.; s svú rovni Ol. Job. 16, 22; s svau rovni Ctib. Jg.; — masc. *rovně*: rovně tvój ŽKlem. 88, 9; svého rovni Reš. Jg.

fem. *snúbcě*: našich nepřátel v zemi pravá snúbcě DalJ. 56, rkp. L.

fem. *súdcě*: všickni súdcě zemské ŽKlem. 122^a; k tomu kuoru duchovnie súdce mohú býti připodobnani Štít. uč. 122^a; — masc. *súdcě*: před súdci pravého DalC. 64; nebeského súdcě Pass. 10; věčného súdce Štít. uč. 5^b; nad křivým súdci t. 81^a; před hněvivým súdci Štít. ř. 132^a; nč. dobrý soudce.

fem. *zhúbcě*: jsa svých kniežat pravá zhúbcě DalJ. 56, rkp. L.; — masc. *zhúbcě*: nč. ten zhoubce.

c) Jména na *-bja*.

U jmen sem hledicích je přejetí do masc. vykonáno většinou již v jazyku starém a jen v několika příkladech dochován jest rod ženský. Na př.:

fem. *hrabie, lankrabie, markrabie* (*hrabě* atd.): zlá kniežata i zlé hrabie, vévody i zlé lankrabie, všickni cuzé otjímají Hrad. 106^a; Jan a Otta, markrabie bramburské, boj jsú měli Pulk. 140^a; Jan a Otta, markrabie bramburské, rytieři učiňeni jsú tamt. 140^b; — masc. *hrabie, markrabie* (*hrabě*): hrabie mladý DalC. 39; jednoho hrabí diábel posědl Pass. 396; k tomu hrabí OpMus. 34^a; s jedniem hrabiú AlxB. 1, 26; bramburský markrabie DalC. 93; markrabě moravský VelKal. 82; ten hrabě, markrabě Us. nč. Srovn. ještě zde dále v č. 2 b).

fem. *lovčí*: kniežě (Oldřich) sezva lovčie, kteréž koli biechu Hrad. 5^a; — masc. *lovčí*: ten lovčí Us. nč.

Častěji je v jazyku starém dochováno fem. u kolektiv

bratřie a *kněžie*; na př.: svatý Prokop i bratřie jiná Hrad. 9^b; milá bratřie, nedivte se t. 10^b; jdiechu na jitřni všě bratřie t. 26^a; bosá bratřie DalC. 81; bratřie milá Šút. ř. 79^a; duchovná bratřie t. 20^a; bratřie milá t. 32^b; vščeka bratřie Otc. 2^b; kněžie jich lečala ŽWittb. 77, 64; pro bratři mú t. 121, 8; svú bratři těšte Pass. 315; mimo tvú bratři Ol. Gen. 48, 22; všicku bratři Nikod. 3^a; čsnú kněží Hrad. 97^a; ot tvé bratřie ApŠ. 14; pozval sobě jiné bratřie (= gen. sing.) t. 21^b; svéj bratři radieše tamt. 17^a; vám i jinéj bratři t. 20^b; vsiej bratři DalC. 53; svéj bratři Pass. 331; v křivé bratři Šút. ř. 19^a; (s) strýčenú bratřiú DalC. 53; s svú bratři Hrad. 24^b; býti zlu kněží ŠútV. 227.

Ale již v jazyku starém přejímána tato substantiva do masc. (a plur.); na př.: *ti bratřie* Šút. ř. 88^a; *kněžie tvoji* ŽKlem. 131, 9. Srov. v § 147 č. 2.

2. Z neutra do masc. přecházejí jména, jako *podkonie*, *podkralé*, *podčěšie*, *podbiskupie*, *podratajie*, *přirozenie* (= příbuzný), *kniežě* a Byla to původně neutra, ale přejímala se do rodu mužsk.; v jazyku novějším jsou veskrze masc.

a) Jména na *-bjo*.

Přejetí do masc. je již v jazyku starém valnou většinou vykonáno; na př.: *jeden podčěšie* Pass. 299; *jeden podratajie* tamt. 387; *ten duostojný podstolé* Kruml. 298^a; já *podstarostie Osvětimský* List. slez. z r. 1551 Perw. Olčety 66; atpod. — Jen v několika případech dochován jest ještě rod ženský. Na př.:

neutr. *podkonie*: (Darius) posla své podkonie, čstného rytieře Menona AlxV. 1125; ostav při nich (při koních) své podkonie Vit. 13^b; — masc. *podkonie*: jeden podkonie Pass. 560; kralóv podkonie t.

neutr. *podbiskupie*: všickna má podbiskupie (= nom. plur.) Jeron. 133^a.

b) Substantivum *kniežě*

bylo v jazyku starém ještě hojně v rodě střed., ale již také přejato do masc. Na př.:

neutr. *kniežě*: to knieže AlxV. 725; kniežě milé Pass. 336; naše kniežě t. 315; kniežě lidské ŽKlem. 104, 20; žádné knieže KřížB. 76^b; kniežě své Heliodora Kruml. 36^a; své kniežě jěchu DalC. 34; kniežě naše jsi Pulk. 4^b; slovútné kniežě toto zdrávo a veselo se vrátilo tamt. 151^b; jiné kniežě Hrad. 20^b; donidž nebude knieže voleno Pr. pr. 242; když by knieže jmělo voleno býti t. 243; knieže jedno přistúpilo EvOl. 218^a; v niežto (válce) knieže by zabito Břez. Snář 152; knieže rakauské VelKal. 33; — masc. *kniežě*: kniežě slovútný Pass. 329; když knieže milostivý Břetislav umře Pass. 315; vščeka kniežata slíbili jsú Pulk. 101^b; vščeka kniežata řekli sú ŽKlem. 82, 13: Otto, knieže znojemský a olomúcký VelKal. 165; aby kniežata Slezští pripraviti se mohli Pal. 4, 1, 131.

V jazyku novém je *kněže* zpravidla masc. Rodu středního je archais-
ticky v jazyku spisovném a dial.; na př.: umírało jedno kniža, ale i sko-
novoalo BartD. 1, 357 (laš.).

Substantivum *kniežě*, významem blízké substantivu *hrabie*, k tomu
přispívalo, že se *hrabie* přejímalo do neutra. Zároveň se tu provedla
změna ve skloňování; původní *hrabie* (podle vzoru *sudí*) začalo se
skloňovati podle vz. *kuřě, hrabě, -ěle* atd. Podle jednoduchého *hrabě*
vznikají pak později tyto novotvary také u složených *markrabie* atd.
Na př.:

učiním z tebe hrabí bohaté Trist. 26; hrabě tyrolské VelKal. 265;
hrabě lucemburské t. 242; markrabě brandeburské t. 331; markrabě
moravské t. 324; lantgrabě durynské t. 172.

U Seel. je také *vůdce* pojato do neutra: Bořivoj vůdce české 316.
To je neumělost.

152. Několik substantiv je rodu obojetného, masc. a fem. Jsou to:
dievka fem.: sedlská dievka DalC. 41; svatá dievko ŽKlem. 44, 15 atd.,
velmi často; — *dievka* masc. (= panic, mládenec): Maria . . . Josefu otdána
bieše, dievka za dievku čistého Hrad. 61^a; Jan počě čsně chovati jic (Marie),
čistý dievka dievky čisté t. 60^a.

brach masc.: milý brachu Hrad. 145^b, HusPost. 36^a; brachu milý
frater carissime Otc. 469^b; patříž toho lživého bracha! KlemP. 62; —
brach fem.: milá brachu! (praví Barbatu Marii) rkp. XV stol., Hanuš
Ostersp. 72; miřá brachu (k osobě mužské) BartD. 1, 163.

host masc.: zlý hosti JidDrk. 19; můj milý hosti Pass. 381; svého
hostě vedu t. 476; hospodář svého hosti mōž staviti Rožmb. 233 atp.,
velmi často; — *host* fem.: jako chudá novopřiřlá hosti Krist. 20^a; jako
novopřiřlá hosti Pass. 48; u věčnej paměti bude hosti má tamt. 383.

chot masc. i fem.: nebeský chot Štit. ř. 48^b; jak tvój choti k tobě
promluvil Orl. 29^b; máš choti přěkřásného Kruml. 259^a; s svým chotem
Pass. 595; má milá choti žáducie Kat. v. 3414; svatá choti Alb. 37^a;
ukrutná chot Orl. 5^a; má choti Kruml. 372^a; nebeský chot pojal svú chot
Štit. ř. 48^b; nebeský chot svú chot drží Kruml. 285^a; vida chot choti
svú HusŠal. 38^b; aby chot pro svého choti pracovala BrigF. 7 atpod.

kněz masc.: slavný kněz náš CisMnich. 97^a, CisPr. 103^b; kněže náš
Modl. 96^a; kněžě českého DalC. 23; kněziu polskému t. 35; — *kněz* f.
(= kněžka): ji (královnu) knězem učinichu v božnici Apoll. 142^a.

panna fem. stč. a nč. pravidlem — *panna* masc.: co dieš ty, panno
čistý? Štit. uč. 47^a; jde za beránkem panna pyšný t. 47^b.

153. Jsou mnohá substantiva, která mají vedle sebe rod dvojí,
často také i tvar dvojí, někdy, ale zřídka, rod trojí.

1. Masculina a femínina. Na př.:

bota fem. Us. — dial. mor. *bot*: jeden bot Kulda 1, 240; tvar botům v. botám, botech v. botách Us. ukazují na masc.

faleš masc. i fem.: faleš zřejmý KorMan. 38^a; lecjakýms falšem ŠtítPař. 101^b; — faleš nevěrnú ChelčP. 200^b; nč. samá faleš Us. Srovn. III 1, 121.

húšč masc.: veliký húšť toho lesa Pulk. 48^a; u veliký húšč GestaKl. 264; — *húščě* fem.: v jednu húšti AlxV. 732, nč. houšť Us. Srovn. III 1, 121.

koblih masc.: nepraženým koblihem Lit. 1. Par. 16, 3; koblih Prešp. 1702; koblich Rozk. 2555; — *kobliha* fem. nč. Us.

koráb masc.: koráb se rozrazil i potopi Pass. 287; na bocě korába Krist. 100^b; na bocě korábu ML. 120^b; v tom korábi ŠtítVyš. 111^b; tvrdému korábu Otc. 242^a; — *koráb* fem.: na jednu koráb Pass. 568; do korábi Krist. 103^b; od té korábi Koř. Skutk. 27, 44; na korábi na veliké Otc. 444^a; té korábě Pass. 487.

krádež masc. i fem.: všeho krádežě Otc. 127^b; tím krádežem Háj. 240^a; — takovú krádež tamt. 239^b; nč. veliká krádež Us. Srovn. III 1, 120.

kročěj masc.: několik kročejuov Lobk. 88^a; nč. ten krocej Us.; *kročěje* fem.: kročeje má Ol. Job. 31, 7; zlost kročeje mé ŽKlem. 48, 6. Srovn. III 1, 121.

křeč masc.: křeči, kterýž hlavu znak táhne Iláj. herb. 220^b; krč BartD. 1, 162; — *křeč* fem. Us. nč. Srovn. III 1, 121.

kúpěl, *kúpel* fem. i masc.: v tu kaupěl nohy Chir. 277^a; v té kaupěli t. 171^b; nč. koupel fem. Us.; — do toho kúpele Hug. 198(2); kúpelem vody Kladr. Efes. 5, 26; kúpel masc. BartD. 1, 162.

leb masc. (o- kmen): jeho svatý leb Pass. 236, z jeho svatého lba t. 241; na lbu Sal. 430; — *leb* fem. (i- kmen): jest-li leb porušena Sal. 420; ze lbi hlavné Mand. 94^a; proraženie lbi Iláj. herb. 281^a; na lbech Sal. 427.

lúč masc. i fem.: drva s lúčem sušená GestaKl. 260; lúčové MVerb.; — od té lauči Háj. herb. 22^b; nč. louč fem. Us. Srovn. III 1, 121.

lúpež masc. i fem.: lúpež mnohý ŽWittb. 118, 162; lúpež veliký Ben. 2. Par. 14, 4; — lúpež velikú t. 3. Par. 25, 13; sebrána bude laupez Br. Jg.; nč. loupez fem. Us. Srovn. III 1, 121;

moč masc. i fem.: moč biely ChirB. 209^b; s močem Rhas. 156; — aby mohl moč stavenú zbuditi tamt. 155; nč. moč fem. Us. Srovn. III 1, 121.

nedouk masc.: nedouk Chir. 2^b, Lact. 87^b; nč. nedouk Us.; — *nedouka* fem.: nevýmluvný nedouka EvOl. 37^a; nedouka idiota Pernšt. 1. Kor. 14, 24; kto naplnie miesto nedouky t. 1. Kor. 14, 16.

obloh masc.: obloh firmamentum MamB. 1^a; aniž jest byla (hvězda) na oblohu Comest. 220^b; pod oblohem t. 3^b; pod oblohem ComestC. 2^b;

tuto o duze a oblohu nebeském (nápís) t. 18^b; nad oblohem Comest. 183^a; — *obloha* fem.: ta obloha Comest. 3^b; obloha světa bieše neužitečna t. 2^b; učíňme jednu oblohu Baw. 117^b; aby obloha hříechu zkažena byla, nebo aby hříech zkažen byl, jenž jest obloha neb těžkost dušě JeronMus. 21^b; firmamentum obloha nebeská Vocab. 176^a; obloha firmamentum Prešp. 19, BohFl. 10.

obruč masc. i fem.: zlatý обруč ŠtítOp. 39; stříbrným обруčem Nikod. 95^b; обруčem ChelčP. 141^a; — обруč ocelivou Troj. Jg.; nč. ta обруč Us. Srovn. III 1, 121.

oděv stč. masc. i fem., nč. masc.: oděv Jezukristovu Otc. 416^a; jest té drahé oděvi pilnu býti ŠtítMus. 82^a; v ctné oděvi BrigF. 115; kakú oděví ozdobení Štít. ř. 73^b.

odiv masc.: a když se ten odiv po všech vlastech (pronese) Pass. 146; na odiv in miraculum Pror. Isa. 21, 3; v odiv Pernšt. t.; na odiv in stuporem t. Jer. 25, 9; odiv stupor Prešp. 2182; — *odiva* fem.: odiva stupor Pernšt. Jer. 51, 37; taká odiva šla Kat. 128; odiva spectaculum Prešp. 262; neslýchanú tu odivu svD. A 1; na odivu Modl. 54^a; nedaj na ny té odivy Vít. 34^b; na odivu Br. Jer. 18, 16.

ohrom masc.: v takém stojiece ohromě AlxH. 5, 29, AlxV. 1904; v tom ohromu byl Adam Vít. 15^b; tiem ohromem JeronMus. 65^a; — *ohroma* fem.: ohroma búřě impetus tempestatis Pror. Jer. 5, 28; v svéj ohromě Rúd. 17^a; pro strach té ohromy Pulk. 140^a.

osladič, osladyč masc. i fem.: osladiče zeleného Sal. Jg.; nč. osladič masc. Us.; — vezmi osladyč, ztluc ji dobře Háj. herb. 377^a; s vosladyčí t. 10^a. Srovn. III 1, 121.

osob masc.: pohaniujiúce osobóv ŽKlem. 134^a; — *osoba* fem. Srovn. III 1, 93.

osvět masc.: osvět nitor Prešp. 1879; — *osvěta* fem.: osvęta dubna lunalis aprilis Comest. 59^a; ty duší našich buď osvęta Pís. (Výb. 1, 324); lucerna osvęta SequE. 10^a.

otrap masc.: nemohúce vlásti sobú otrapa velikú mdlobú AlxV. 1585; v otrapě v tom jako všickni očí svú povzdvižechu v nebesa JeronMus. 32^b; — *otrapa* fem.: v téj otrapě Otc. 250^b; v hrozněj otrapě Pass. 326; v divněj otrapě t. 289; když otrapa jich pomínu Vít. 38^a; otrapa extasis Jg.; v otrapě té náramné milosti Štít. ř. 18^a; abychom z své otrapy procítili t. 96^b; z otrapy vstavše Krist. 60^b; u veliké otrapě OpMus. 74^b.

palm masc.: miesto palmóv Comest. 110^b; — *palma* Us. nč.

pečet, pečť masc., fem.: svúj sem pečť přivěsil Jg.; — podlé pečeti mé Vamb. 1637; pečeti naše KoHDD. 172^b (1605); velké pečťě (sg. gen.) KolV. 6^b (1768).

pleš masc. i fem.: k množskému pleši Háj. herb. 128^b; pleš kněžský Beck. 3, 6 rejstř.; nenosili plešův TomP. 3, 219; nč. pleš masc. i fem. Us. Jg. Srovn. III 1, 121.

pohřeb masc. i fem.: tvůj pohřeb Kruml. 61^b; našeho pohřebu Pass. 400; křesťanským pohřebem Štít. uč. 75^b; nč. pohřeb masc.; — do dne své pohřebi Ol. Sir. 40, 1; ku pohřebi vaše t. Gen. 23, 4; v této pohřebi Troj. 238^a.

púšč masc.: na púšti solniem Kladr. Deut. 374^b; — *púšč(ě)* fem.: ta púščě Krist. 29^a; nč. poušť fem. Us.

pút, púť masc., fem.: pout masc. nč. dial.; — kterou pút Hrad. 110^a; této púti Modl. 33^b; nč. ta pout Us.

rév masc.: révem bujným Br. Ezech. 17, 6; ti tři révové t. Gen. 40, 12; — *rév, réva* fem.: rév krásná Kruml. 8^a; rév pravú tamt.; réva nč. Us.

san, saň masc., fem.: rozhněvav se saň vypusti plamen JiřBrn. 68; saňové Ol. Mal. 1, 3; hlavy sanův draconum ŽKlem. 73, 13; žluč sanův t. Deut. 33; — někaká saň Kruml. 31^b; potlačíš tu san ŽKap. 90, 13; od ohně té sani Trist. 61; té sani kněz Kruml. 31^b; nč. ta saň Us.

sír masc.: aby (smoly) horkost od síru bráti mohly Puch. 14^b; — *síra* fem.: síra nehoří u vodě tamt.; nč. síra Us.

skryš masc.: svého skryše Kruml. 374^b; mnoho skryšuov Troj. 127^b; skreš masc. BartD. 2, 284 (zábř.); — *skryšě* fem.: do své skryše ŠtítPař. 104^b; nč. skryš(e) Us. Srovn. III 1, 121.

stien, stieň masc., fem.: stien smrtedlný ŽWittb. 43, 20; ó sladký stieni Modl. 109^a; stienem ruky mé Pror. Isa. 51, 16; pod stieňem Ol. 3. Reg. 19, 6; nč. stín Us.; — jednu stien Pass. 583; z té černé stieni tamt.; pod tvú stieni Kruml. 378^b.

střed masc.: střed sladký Hug. 60^a; z svého stredu Ol. Cant. 4, 5; — *střed* fem.: medová stred Rúd. 2^a; která stred Mand. 50^b; mlékem a strdi Ben. Jos. 5, 6. Srovn. III 1, 374.

stvor masc.: podstata prvného stvoru ostane ŠtítMus. 153^b, ŠtítV. 319; stvořitel všeho sboru a stvoru Lit. Sir. 24, 2; — *stvora* fem.: (v němž, orudí) bieše všěcka stvora čtvernohá Koř. Skutk. 10, 12.

súš masc.: pravým súšem Kat. 162; — *súšě* fem.: nč. souš Us.

věhlas masc.: venustate věhlasem SequE. 28^a; věhlas venustas Rozk. 2695; věhlas venustas Prešp. 1767; — *věhlasa* fem.: věhlasu prudentiam ŽKap. 48, 4; Dialektika, majíc nad jinými wyehlasfy Vít. 5^b; jakž mně svědší má věhlasa Kat. v. 2576; jenž by byl v takěj věhlasi (rým: v takěj kráši) t. v. 375.

velryb masc. stč.: propastný velryb Štít. ř. 215^a; velryb jej požřel Har. 1, 119; Jonáš otjat byl velrybovi Alb. 59^b; velrybové ŽKlem. Puer. 79; velrybów velikých Mill. 118^a; — *velryba* f. nč. Us.

vrátýč masc. i fem.: umej se vrátýčem Háj. herb. 271^b; — ženy aby sobě vrátýčí nohy myly tamt.

zbroj masc. i fem.: v zlatém zbroji Beck. 2, 11; v zlatým zbroji t. 314; — zbroji výbornú Háj. 324^a; s jinou zbrojí Beck. 2, 14.

způsob masc.: způsob machina MamA. 29^a; i všemu způsobu nebeskému Pr. Deut. 17, 3; pod způsobem chleba... pod způsobem vína ŠtítMus. 153^a, ŠtítV. 317; — *způsob* fem.: kterýchžto věci čas, řád, počet, způsob aneb rozum Koř. 1^a (Předml.); vše věci rybí způsobu mají Troj. 224^b.

zvěř masc. i fem.; všeliký zvěř ŽWittb. 144, 16; zvěř ten divoký Otc. 140^a; při hlúpém zvěřiu ApD. a; všickni zvěři zemščí Pror. Jer. 12, 9; zvěři sú od boha stvořeni Háj. 449^a; — zvěř polská Pror. 32^b; ta zvěř Otc. 310^a; mnoho jiné zvěři AlxV. 2318; tři lrozné zvěři PassKlem. 201^a; nč. ta zvěř Us.

žizn, žizň masc., fem.: sedm let velikého žiznu Ol. Gen. 41, 29; žiznu jejího t. Deut. 33, 16; v žiznu t. 30, 9; žiznem ŽGloss. 64, 12; — také žizn bieše DalC. 94.

2. Masculina a neutra. Na př.:

břuch masc.: břuch ŽWittb. 43, 25; břich Štít. ř. 199^a, Sal. 343, Pulk. 43^b; — *břucho* neutr.: břiucho ŽKlem. 43, 25; břicho Hrad. 83^a, Ol. Job. 32, 20; blažená břicha Štít. ř. 33^a; nč. břich i břicho.

hlezen masc.: hlezen Prešp. 1211; hleznóv MamV.; až do hleznův Ben. Ezech. 47, 3 Jg.; — *hlezo* neutr.: hlezo BohFl. 432, Vocab. Mus. 184^a, Cath. 177^b; hleza ustanú MamA. 36^a.

kúzl, pl. kúzly masc.: vypléním kuzly z tebe Br. Mich. 5, 12; všechny kuzly Háj. herb. 171^b; ode všech kuzluov t. 163^b; žena kuzlův plná Háj. 312^b; — *kúzlo* neutr.: sny i kuzla Ol. Deut. 18, 10; nedbá i jedněch kúzel AlxV. 221; nč. kouzlo Us.

rdesen masc.: vezmi persicariam, to jest česky rdesen LékA. 46^a; hrdesen MamA. 14^b; — *rdesno* neutr.: rdesno ApatFr. 77^a; rdesno persicaria RostlF. 12^a.

úd masc.: úd ušlechtilý Rhas. 137; nč. úd Us.; — *údo* neutr.: údo membrum Prešp. 1185.

žezl masc.: žezl tvój ŽKlem. 22, 4 a ŽKap. t.; zlatý žezl Kruml. 48^b, Kladr. Est. 15, 5; — *žezlo* neutr.: žezlo Pror. Isa. 9, 4; nč. žezlo Us.

3. Feminina a neutra. Na př.:

bedra fem.: bedru tvú femur tuou ŽWittb. 44, 4; střela vstřelena u bedru Ol. Sir. 19, 12; do samé bedry Baw. 359; nad bedry tvé ŽKlem. 44, 4; lóno i bedry Otc. 59^b; — *bedro* neutr.: bedro MamA. 23^a; pod bedro mé Ol. Gen. 47, 29, Br. tamt.; do bedra zdravého Sal. 718; ranil bedra má Ben. Job. 16, 14. Srovn. III 1, 149.

játra fem.: jed seni játru Bartl. 1, 162 (jič.); žult (žluč) je v jatře t. 220 (laš.); játry rybie Comest. 180^a, Ben. Tob. 6, 19; vepřové játry Chir. 50^a; — *játro*, pl. *játra* neutr.: játra Vel. Jg.; nč. játra Us.

ledvina fem.: ledvina Vit. 92^a; zkušuješ ledviny Pror. Jer. 11, 20; dvě ledvině Lit. Lev. 3, 4; nč. ledvina Us.; — *ledvino* neutr.: ledvino Prešp. 1208.

lýtka fem.: lýtku k bedru vkládáchu Kladr. Jud. 15, 8; lýtky suras MVerb.; lýtky železné Kladr. Dan. 2, 33; lýtky (=plur.) Comest. 124^b; — *lýtko* nč. Us.

mázdra fem.: proč sč jest rozdělila mázdra Ol. Gen. 38, 29; ořechová mázdra Nom. 69^a; mázdra nauci BohFl. 218; nč. mázdra Us.; — *mázdro* neutr.: jako mázdro z vajíce Comest. 180^b.

Polska fem.: z Polsky DalC. 43; do Polsky Pulk. 40^a, t. 69^b; nč. knižně Polska; — *Polsko* neutr.: vše Polsko DalC. 82; nč. Polsko Us. Srovn. III 1, 194.

rúcha fem.: rúcha plátna ušlechtilého . . . kraššie bude . . . , než rúcha z křečného hrubého plátna ŠtítMus. 50^b; rúcha vlašského plátna bude t krašši nežli krežná ŠtítJHrad. 163^a; rúchú tvář tvú zavázali Krist. 97^b; jmajíc kirvavý šlojier nebo rúchu Rožmb. 228; rámě uvázáno rúchami Ol. Ezech. 30, 31; tvář jeho byla rúchú zavázána HusE. 1, 130; obvěž hlavu rúchú RVodn. 263^a; aby mu (žena sv. Pavlu) požičila rúchy s své hlavy Pass. 301; když jemu ona poda té rúchy tamt.; zavázachu Ježíšovi židé rúchú tvář jeho svatú OpMus. 82^b; — *rúcho* neutr.: na rúcho mé ŽWittb. 21, 19; v rúšě pozlaceném t. 44, 11; v rúšě nestydlivém habitu impudico Túl. 25^b; dievka . . . rúcho práše DalH. 41; rúcho tegimen ŽGloss. 167^a; tak divné rúcho jmieše AlxV. 890; bielé rúcho BohFl. 528; rúcho slavné MamA. 35^a; rozdělili sobě rúcho mé a na mém rúšě metalí sú losy ŽKlem. 21, 19; tak t jí dobře slušie počestné rúcho a pokorné Štít. nč. 54^b; bosa i bez rukávov rúcho práše DalC. 41.

rúna fem.: biélú rúnu SequE. 43^b; vellus rúna t. 47^b a 48^a; byla-li by té noci rúna rosú zmočena ComestC. 127^b; byla-li rúna rosú zmočena Comest. 120^a; beránkovú rúnú nás chtěl by obléci HymnOpav. 96^b; tolikéž beránov s rúnami svými Comest. 163^b; s rúnami jich Kladr. 4. Reg. 3, 4; — *rúno* neutr.: rúno vellus ŽKlem. 71, 6, Ol. t. a Ol. Súd. 6, 37; rúno volové Alb. 67^a; rúno vellus Cath. 178^b, Vit. 95^a; rúno vlnú skropené Pass. 330; rúno vellus Prešp. 424, BohFl. 177 atp.

řebra, žebra fem.: an mu táhne žebzu z boku Solf. Jg.; žebra (sg. nom.) Vel. Jg.; — *řebro, žebro* neutr.: řebro Vit. 92^a, Nom. 70^a; žebro Rozk. 1980; nč. žebro Us. Srovn. III 1, 152.

vojska fem.: již ona vojska tiehne KlemK. 41; vojska exercitus BohFl. 834; z vojsky té Taud Z. 164^b; vši vojště přikáza Baw. 262; — *vojsko* neutr.:

vojsko exercitus MamA. 21^b; vojsko phalanx Prešp. 1995; vojsko ŽWittb. Moys. 4; nč. vojsko Us. Srovn. III 1, 195.

4. Masculina, feminina a neutra.

slezen masc.: ukáží se játry neb slezen Sal. 540; slezen jest úd ušlechtilý Rhas. 137; — *slezena, slezina* fem.: votok slezeny Chir. 254^a; pod slezenú Rhas. 184; slezina Vít. 92^a; nč. slezina Us.; — *slezeno* neutr.: slezeno ApatFr. 43^b; bolest slezena t. 94^a.

5. V nářečích, zejména moravských, jsou mnohá substantiva rodu jiného než v usu obecném.

a) Feminina za masculina. Na př.:

hadr — *hadra* BartD. 1, 110 (laš.);
 míč — *míča* tamt. 2, 284 (N. Město);
 motýl — *motýla* tamt. 1, 162 (jič.);
 mrav — *mrava*: ukrojil si chleba pro mravu tamt. 2, 242 (val.);
 nájem — *najma* tamt. 2, 345 (laš.);
 násep — *náspa* t. 2, 434 (slov.);
 nával — *návała* lidu t. 1, 235;
 neduh — *neduha* t. 2, 261 (čes.);
 nocleh — *noclaha* tamt. 1, 162 (uh.);
 obyčej — *obyčaj* fem. t. 1, 162 (val.);
 podešev — *podešva* t. 1, 162 (jič.);
 příjem — *příjma*: vydavky velike a příjma žadna t. 2, 372 (laš.);
 řetěz — *řetaz*, dimin. *řetázka* t. 1, 162 (val., uh.);
 sáh — *síha* t. 1, 84 (val.);
 skrojek — *skrojka* t. 2, 284 (čes.);
 slín — *tiňa* t. 2, 402 (laš.);
 stupeň — *stupňa* t. 1, 162 (jič.);
 tvarůžek — *tvaružka* t. 1, 162 (laš.);
 vich — *vícha* t. 2, 411;
 vichor — *vichora* t. 2, 284 (zábř.);
 zákop — *zákopa* t. 1, 293.

b) Neutra za masculina. Na př.:

bilek — *biľko* BartD. 1, 199 (val.);
 hřebelec — *hřebelco* t. 1, 216;
 kamenec — *kamenco* t. 1, 221 (laš., uh.);
 krchov — *krchovo* t. 1, 116 (laš.);
 květ — *kvelo, kvietko* t. 1, 226 (uh.);
 žloutek — *žlutko* t. 1, 199 (val.); —
 domov — *domovo*: nemám žádný domovo Duš. jihoč. 2, 50;
 Hvozd — *Vozdo, Oujezd* — *Houvězdo*; Týn — *Tejno* tamt.;

Bytov — *Bytovo*, Dražejov — *Dražejovo*, Hodějov — *Hodějovo*,
Chodov — *Chodovo*, Klíčov — *Kýčovo*, Stankov — *Stankovo*, Švihov —
Švihovo, Vácov — *Vácovo*, Vranov — *Braňovo* tamt.;

Hlupín — *Illupíno*, Jinín — *Jiníno*, Ptenín — *Pteníno* tamt.

c) Masculina za feminina. Na př.:

kancelář fem. — *kancelář* masc. BartD. 1, 162 (val.);

koupel fem. — *kúpel* masc. tamt. (val.);

myšlenka — *myšlenek* BartD. 1, 162 (laš.);

okurka — *okurek* SborHoř. 83;

pec fem. — *pec* masc. BartD. 1, 162 (laš.);

ponrava — *pondrab* t. 2, 47 (han.);

postel fem. — *postel* masc. t. 1, 162 (val.), svůj postel, na smrtelným
posteli t. 2, 284 (záp.-mor., han.);

pověra — *pověr* t. 2, 284 (tišn.);

poušť fem. — *poušť* masc. t. 2, 284 (meziř.);

povodeň fem. — *povodeň* masc. t. 2, 284 (záp.-mor.);

rez fem. — *zerz* masc. tamt.;

rýže — *rejž* t. 2, 284 (žďár.).

d) Neutra za feminina. Na př.:

berla — *brlo* BartD. 1, 162 (laš.);

dáseň — *džisno* tamt. 1, 98 (laš.);

jiskra — *iskerko* t. (laš.);

vesna — *vesno*, na vesno, do vesna, od vesna t. 2, 410 (vých.-mor.).

e) Masculina za neutra. Na př.:

dítě — *děť*, takový děť BartD. 1, 117 (laš.);

jaro — *jar* t. 1, 162 (val.);

ohnisko — *vohnisek* t. 2, 115 (litov.).

f) Feminina za neutra. Na př.:

jmeli — *jamel'a* BartD. 2, 508;

klepeto — *klapeta* t. 1, 162 (laš.);

nebe neutr. — *nebe* fem.: v té nebi, pod nebó t. 2, 75 (han.); v ty
nebi (v té nebi) t. 2, 189 (han.);

ovoce — *ovoc* fem. t. 1, 162 (val., laš.).

6. Jsou jména vlastní osob mužských, při nichž koncovka bývá
rozmanitá, ale rod zůstává mužský. Na př.:

Hromádka — *Hromádko*;

Jan — *Jano* BartD. 1, 37 (lip.);

Jirásek — *Jirásko* (v Oubislavicích);

Jiříček — *Jiříčko* (v Mlázovicích);

Jurek — *Jurka* — *Jurko* BartD. 1, 37 (lip.);

Matějka — *Matějko*;

Mikeš — *Mikéška* — *Mikéško* (v. Slovn. II, 359);
strýc — *strýko* BartD. 1, 37 (lip.), t. 41 (hrozenk.);
táta — *tato* tamt. 1, 141 (hrozenk.).

154. 1. Odvozeniny, které jsou kvalitativně stejné se jménem základním a jen kvantitativně se od něho liší, bývají zpravidla téhož rodu jako jméno základní. Na př.:

masc. *chlap* — masc. *chlapec*, *chlapík*, *chlapák*. Je neutr. *chlapisko*, ale je tu kvalita změněna; máf chlapisko význam přihany;

masc. *kruh* — masc. *kroužek*;

masc. *květ* — masc. *kvítek*; neutr. *kvítko* s významem přihany;

masc. *milák* — masc. *miláček*;

masc. *syn* — masc. *synáček*;

fem. *ruka* — fem. *ručicě* (stč.), *ručka*;

fem. *noha* — fem. *nožicě* (stč.), *nožka*;

fem. *hlava* — fem. *hlavicě* (stč.), *hlavička*;

fem. *strana* — fem. *stránka*;

neutr. *oko* — neutr. *očko*, *očíčko*;

neutr. *slovo* — neutr. *slovce*, *slůvko*, *slovíčko*;

neutr. *srdce* — neutr. *srdéčko*; atpod.

2. Dosti zřídka bývá odvozenina při stejné kvalitě rodu jiného než jméno základní. Na př.:

masc. *kruh* — fem. *kroužka*: v té skále byla veliká kroužka železná Kulda 1, 55 (rožnov.).

masc. *topor* — neutr. *topůrko*;

neutr. *sémě*, *semeno* — masc. *semeneč*; —

neutr. *Chvojno* — masc. *Chvojenec*;

masc. *Týn*, *Týnec* — fem. Labská *Týnice*.

3. Diminutiva na *-cě* (fem.) a *-ce* (neut.) přecházejí časem do masc. Na př.:

fem. *ves* — fem. *véscě* — masc. *vesec*, *vestec* v místním jméně *Vesec*, *Vestec*;

neutr. *město* — neutr. *městce*, Heřmanovo Městce — masc. *městec*, Heřmanův Městec, Králův Městec Us.;

neutr. *dřevo* — neutr. *dřevce*, božie dřevce Prešp. 790, božie dřevce BohFl. (124), LékB. 105^b, buožie dřevce RostlC. 108^a — masc. boží *jdřevce* nč. Us.;

neutr. *trdlo* — neutr. *trdlce*, trdelce Lact. 107^d — *trdlec*, trdlec tamt.;

neutr. *sedlo* — neutr. *sedlce*, Sedlce villa UrbE. 34 — masc. *Sedlec* nč.

Shoda v rodě.

155. 1. Shoda v grammatickém rodě je možna potud, pokud slova, jež se říditi mají rodem slov jiných, jsou schopna podle rozdílného rodu se měniti a rozdílný rod vyjadřovati. Možna i provedena je tedy shoda v příkladech, jako jsou:

dobrý otec, — dobrá matka, — dobré dítě;
otec je zdráv, — matka je zdráva, — dítě je zdrávo;
Anakreon byl básník, — Sapfo byla básnířka; atd.

Slova, která se podle rodu grammatického nemění, nemohou se také shodovati v rodě s příslušnými slovy jinými. Na př.: *hora Říp* (*hora* fem., *Říp* masc.); — *řeka Labe*; — *Cidlina* je *přítok* Labe; — *bázeň* boží jest *počátek* moudrosti.

Mluvíce zde dále o shodě v grammatickém rodu máme na mysli jen ty případy, kde slova, jež se v rodě shodovati mají, rod rozdílný také vyjadřovati mohou a tedy shody žádané jsou schopna.

2. V grammatickém rodě se mají shodovati:

- a) souřadný přívlastek (i přístavek) se svým jménem podstatným (nebo jeho zástupcem);
- b) souřadný doplněk se jménem, k němuž se táhne;
- c) vztažné zájmeno věty přívlastkové s tím jménem podstatným (nebo jeho zástupcem), k němuž se vztahuje.

Jsou tu však odchylky a zvláštnosti, o nichž viz dále.

156. 1. Při substantivech neut.r.plur. bývá neshoda. Shoda náležitá je: *všecka* okna se *třásla*, ale místo toho bývá: *všecky* okna se *třáslly* nebo *třáslí*. Na př.:

všecka kniežata řekly sú ŽKlem. 82, 13; abych zvěstoval *všecky* kázanie tvé tamt. 72, 28; abych jědl ovocě nivné fructus (plur.) tamt. Deut. 13; utěšenie tvá obveselily sú duši mú Alb. 107^a; když sě dokonaly *všecka* pokušenie Koř. Luk. 4, 13; jich písma nalezeny jsú rovna Nikod. 90^b; na mé i na tvé léta ROTc. 146^a; města přistúpily Mill.; zdály sě jako tři sluncě jsúce Pulk. 91^b; zemdlelé sú posilovaly tvá slova Ol. Job. 4, 4; i byli sú léta tamt. Ex. 6, 20; na div byly slova tato tamt. 4. Reg. 22, 19; mohutné města EvOl. 152^a; diela Abrahamovy čiňte tamt. 224^b; zvířata sú podobné k opicem KabK. 4^b; města, kteréž jsú tamt. 14^b; pro tyto *všecka* léta KolČČ. 275^b (1556); slova, která kladeny bývali Bible Melantr. 1549 (v předmluvě ke čtenáři); Ivce porodila mladý lvičata Papr. Ob. 28; na své staré kolena BílC. 95 a j.; —

hovada, která by listí tisové jedli Háj. herb. 334^b; (Moravi) dicunt sebrala se zvířata et sebrali se zvířata Nudož. 24^a; takový (= -é) regalia Slav. 26; takové registra tamt. 53; ty slova Seel. 85; slova řecké tamt. 79; —

tito slova BilQ. 1, 95; jste takoví telata VesA. 140^b; pacholátka, která do školy chodili Beck. 1, 227; raucha nákladné byli tamt. 1, 67; světla, které se zatměli Seel. 14.

2. Při substantivech neutr. nebo fem. plur. významu osobního bývá výrok nebo atribut v masc. Na př.:

(vy) ubožátka chudí Podk. v. 61; vojska polní ostatek jiní vydrali ChelčP. 6^b; města moravská i česká přitáhše k Jihlavě tu jic dobývali Let. 519; knížata němečtí nechvátali Pal. 3, 2, 386; města (t. j. zástupcové města) vyšli ven (ze síně sněmovní) tamt. 5, 2, 292; (města) mu slibili poslušenství TomP. 3, 409; což města Pražská vykonali tamt.;

(děti) jsauc smrtí zachvácení, nadepsaných diluo jsau nedočkali KolČČ. 20^b (1543); když děti přípověd učinili tamt. 99^b (1548); týž osoby oznámili KolČČ. 93^a (1548).

3. Při substantivech několika, majících přívlastek nebo přísudek (doplňek) společný, bývá shoda *a*) s přednějším, *b*) s bližším a *c*) někdy se vzdálenějším. Při způsobu *a*) má masc. přednost před fem. a fem. před neutr. Na př.:

a) jehož sú sě mocní králové i mocná kniežata báli AlxV. 1320; král Matiaš všechny města i hrady zdobýval Let. 532; řemesla i obchod křísily se zase Pal. 4, 1, 225; aby netoliko král Fridrich, ale i knížata a korunní země všecky k němu (sněmu) připraviti se mohli tamt. 4, 1, 131 (knížata pojato za masc.); otec a matka šli do města ně. Us.; —

b) by sě trásl svět i moře AlxH. 2, 1; panovati myslí i srdci svému ChelčP. 119^b; aby ten zlý hlad a žiezeň přestala tamt. 97^b; Příkladové, řeči a naučení vybraná z kněh hlubokých mudrců, název knihy vydané r. 1575; kdyby gruntové a dědictvie se měnilo VšehK. 205^b; nesnáze a saudové sau povstali KolČČ. (může býti také shodou s přednějším rodem) 20^b (1543); —

c) která města a hradové mohou zastavena býti MC. článek VIII (nápis); to smiešenie a ta nesnáza muož písarem zdvižena býti VšehK. 150^a; ta relaci nebo uvázanie má hned zapsána býti tamt. 197^b; kdyby tento zámek a toto zboží můj býti mohl Let. 1019 (pod čarou na str. 420); ta slova a nářkové staly sau se (slova staly, viz zde *a*) KolČČ. 101^a (1548).

4. Vůbec proniká způsob, aby v plur. místo tvarů kongruencí žádaných býval v atributu a v doplňku tvar jednotný, z feminina nebo masc. vzatý. Na př.:

nejste moje synové BilA. 59; všechny hříšníci Seel. 349; naše páni (pl. nom.) SborHoř. 81; ty naše berani, ty naše ovce, ty naše jehňata, voni (berani, ovce, jehňata) se pasou Us. ně.; katolický křesťané Seel. 46; jiný dvě města ŽerKat. 117; dobrý lidé, dobrý ženy, dobrý vína ně. Us.

V jazyku strojeném bývá tvar na *-é*: místo dobré říká se v nař. ob. *dobrý*, a tudý vzniká domnění, že za ob. *dobrý* vůbec má se knižně říkati *dobré* atd., tedy také *dobré* páni; na př.: jiné znamenité spisovatelé Seel. 266 a 267; němé mluví (m. němí) t. 158; anjelův, které se ukázali t. 10; jiné ležáci BilC. 125; milé bratři BilD. 487; divné hrobové BilQ. 2, 100 a j.

Jinde bývá masc. náležité a fem. neutr. stejné, totiž neutr. jako fem.; na př. zlíns. masc. *ti, oni, jedni*, fem. a neutr. *ty, ony, jedny*, BartD. 1, 441; křižanov. masc. *beli* (= byli), fem. a neutr. *bele* (Autr.).

5. Substantivum *koně* mělo v plur. tvar. *koně*; při něm bývala shoda náležitá, na př.: koni budú svázáni DalC. 19; koni zvaní Br. Zach. 6, 2 atpod.

Časem se ujímá tvar *koně*, akkusativ živočišný vzatý za nominativ. Shoda je při něm dílem jako při tvaru životném, dílem jako při tvaru neživotném, v přísudku však jen jako při masc. Na př.:

koně jejich nejsou jiným živi než Mill. 43^b; mohli ti koně na zámku zůstávati ŽerKat. 174; tak by se byli mohli koně zachovati tamt.; koně nás sotva dotáhli tamt. 234; koně rozutíkali se TomŽ. 160; (koči) aby ty vrané koně učil táhnouti v voze, nebo snad příliš plaší byli ČernZuz. 275; že by jich (knih) všichni moji koně neutáhli TomP. 7, 345; —

některých koní, které sau Kapinosovi náleželi KolČČ. 135^b (1548); koně strakaté a bílé (pl. nom.) Br. Zach. 1, 8; čije sú to koně Suš. 254; naše koně dobře táhnou Us. nč. —

Podobně se chová na př. *holub*: ty holubi jsou naše, ty holubi jsou všecky naše nč. Us. —

Stč. byl plur. *rodiči*; shoda při něm byla náležitá: moji drazi rodiči dávno jsou zemřeli.

V nč. je tvar *rodiče*, akkusativ vzatý do nominativu, nikoli starý dual. Shoda při něm je jako při masc.: moji drazi rodiče dávno zemřeli.

Přechodník (praes. i praet.) má v jazyce novém tvar stejný s femininem; na př.: tělo umrouc pohřbeno bude; tělo umřevši pohřbeno jest.

V jazyku starém byl tu tvar stejný s masc. Na př.:

zjěvi sě děfátko nesa ovoce Vít. 90^b; slunce stojí počna činiti dlúhé noci Troj. 182^a; lkalo srdcem mnohé družě, zbyv svého milého mužč AlxV. 805. Srov. III 1, 295.

Tu je však jen změna v koncovce, nikoli též odchylka v rodě. —

Bývají však při participiích skutečné odchylky od kongruence; na př.: (duše) v hřiešě stoje třepece Hod. 88^b; buď (ty, Kateřino) všie radosti nezlišna, ale všeho smutka lišě Kat. 60 (v. § 374 B a § 378 č. 3 B.).

7. Adjektiva přivlastňovací mají v Čechách jihozápadních jediný tvar pro všechny rody (také pro všechny pády a obě čísla). Na př.:

sládkovo syn, sládkovo dcera, sládkovo pole Šemb. 13; pastýřovo syn Erb. čít. 35 (domažl.); sousedovo chlapci, od matčinos estry, na matčino polích atpod. Srov. III 1, 269.

Příklady z doby starší: ta králevna třpaslkovo zemi mějieše TandZ. 176^a; i ohlási se hned jestřáb: „Jsem orlovo jediný dráb“ RZvíř. (z r. 1528, jestřáb); Janovi tkadlci, Podlešákovo synu UrbChotC. 74 (r. 1514).

U Jidřichova Hradce je ustrnulý tvar na -ů pro všechny rody; na př.: Bartošů Karel, Bartošů Marie, Bartošů vědro Šemb. 14.

8. Ve rčeních významu potupného a zhruba laskajícího bývá femininum místo masculina. Na př.:

ty kluku hloupá, ten chlap mizerná uč. Us.; ty jsi trapič trapičská Libuš. 115, 28; muži! necito necitelná tamt. 22; je to hlaváč paličatá Jirás. Sp. 2, 221; kluk bláznivá tamt. 2, 81; ty starče šedivá Neruda Klepy III, 222; když on (domácí pes, starý známý) mne (syna dávno z domu odešlého) chundeláč stará poznal! Rais RD. 9; Blázne stará! tamt. 108; dědek stará Rais Lop. 13; ty furiante furiantská Herrmann U sněd. krámu 3 (1890), 7; ty kluku nemravná, lidem protivná SborHoř. 84; to je kluk nedobrá, kluku klukovská BartD. 2, 284 (česk.).

9. Na západní Moravě, na Starojicku a ve Slezsku mluví se o nevdané dívce neutrem; tak mluví i sama o sobě. Na př.:

vono jí vod té doby málo, co vonemocnělo (pravila matka o 20leté dceři) BartD. 2, 284; Pepina žalovalo, že ho tatínek šidili, Maruška, že dostalo malej krajíc chleba t. 285; Pepina muselo kolbat, pak zas bučelo P'epina, že tamt. 263; pastvica mu pomáhalo tamt. 265;

hdě si byuo, Mandřa? Byuo sem na úce (= lúce), obracauo sem seno BartD. 1, 162 (hodslav.); šak už sem stanuté (= už jsem vstala) tamt.

10. Místo masculina bývá neutrum s úmyslem a významem opovrhlivým. Na př.:

neni toho (t. nadutý člověk) nikde, a jak sa to ohání BartD. 1, 163; vrči to (pes) po mě, esli mě to neužere? tamt.

11. V komparativě a superlativě k *rad* bylo a má býti v sing. masc. *raději*, fem. *radější*, neutr. *radějiše*, plur. *radějiše*; na př.:

aby raději dal se upáliti Modl. 72^a; raději umřel Štít. ř. 9^a;

neb bych radější ot meče sešla Pass. 19; že by radější k smrti svolila Troj. 140^b;

radějiše chcemy zemřieti Pass. 436; chcemy radějiše božie kázanie plniti Alb. 51^b; (panny) jsou radějiše smrt trpěly tamt. 10^a; atpod.

Ale později shoda zrušena a ustrnulо *radějí*, *raděj(i)*, *radějie*, *-jé*, *radější*, *radši*, *radči*, *radějiše*, *radše*, *radče*, *radš*, *rač* pro všecko a bez rozdílu. Na př.:

aby jiní lidé tím se raději pode mne brali List. Krums.; zabí mne raději Br. Lev. 11, 15; raděj bych se rubat dala Suš. 39; (já, král) radějie v ňu (smrt) upadnu AlxBM. 4, 1; radější byste mohli mój súd trpěti DalC. 4; (lidé) radější zvolili tmy ChelčP. 153^a; Egea by byla radějše polovici královstvie ztratila Troj. 217^b; proč ty radče mluvíš Blah. 223; rač to nechci nč. Us. Srov. III 1, 301 sl.

12. Odchytky od shody v rodě bývají při relativu absolutním. Mělo by býti a bývá v sing. masc. *jenž* atd., bývá však za všecko *jež*, *ješto*, *jenž*, *co*. Je tu zároveň odchytky v čísle. Na př.:

kněžna, jenžto těžka bieše Pass. 338; tělo, jenž pro ny trpělo NRada 312; ty s' ten, ješto s' svú krví zemi skropil Pass. 461; žena, ješto byla slepa tamt. 471; to je ten, co mi říkal, že nč. Us. Více o tom v § 218 sl. (při relativu).

13. Odchytky zdánlivá bývá ve větách bezpodmětých. Na př.: tisíc (masc.) lidí se sešlo (neutr.) nč. Us.; neminulo pět neděl Us.; polovice města vyhořelo Us.; bylo potřeba peněz Us.; ostatek toho kostela . . . zasuto rumem Pref. 30; nebylo jim nůžě prodávati sedění svých Ol. Gen. 47, 22; ostatek (t. peněz) rozděleno mezi sirotky KolČČ. 278^b (1558); aby jemu ostatek summy dáno a zaplaceno bylo tamt. 362^b (1567); hojnost vina se obrodilo Vel. Jg.

Ale co se zde podmětem zdá, jsou buď akkusativy nebo výrazy skleslé.

Někdy bývá tu shoda; na př.:

kdyby nějakých peněz potřeba byla KolČČ. 65^a (1545); kolikozkrát by toho potřeba byla tamt. 85^b (1548).

14. Při podmčtu titulovém bývá shoda podle smyslu. Na př.:

KM^t sám súdí VšehJ. 23 (*královská milost* = fem., *sám* masc., shoda podle smyslu; *královská milost* = král); úředniky jeho milost královská sadiť sám má VšehK. 17^b; (by) královská milost dáti ráčil t. 174^a; jako by jeho královská jasnost v zemi byl tamt. 164^b.

15. Různé odchytky jiné. Na př.:

kolikoz se *osobám* zápis rozpúštie, *každý* čtyři groše má dáti VšehK. 267^a; aby skrže někoho některé *straně* škoda v *jeho* spravedlnosti a v *jeho* zboží nepřišla tamt. 239^b (= shoda podle smyslu); —

to *smiešenie* a ta *nesnáz* muož písarem zdviženo býti tamt. 150^a; ani *křest* ani *almužna* ani *smrt* pro jméno božie nemuož býti prospěšno k spasení Hilar. 10^b (substantiv několik rodu různého, při nich sing. neutr.); —

zisk ve zlrátě, *radost* v smutčě sú *spřežena* v jedno pútce AlxH. 7, 35 (substantiv několik rodu různého, při nich plur. neutr.).

III. Grammatická osoba.

157. 1. Grammatická osoba je trojí: první, druhá a třetí.

Osoba první jest, která větu vyslovuje; na př.: v sing. *já nesu*, v plur. *my neseme*.

Osoba druhá jest, ke které se věta vyslovuje, nebo která je větou oslovena; na př. sing. *ty neseš*, plur. *vy nesete*.

Osoba třetí jest, o které se větou něco vyslovuje; na př. sing. *on nese*, *strom nese ovoce*, plur. *oni nesou*, *stromy nesou ovoce*.

2. Grammatická osoba rozeznává se při slovese určitém, při jeho podmětě a při zájmeně přivlastňovacím.

a) Při slovese určitém se vyjadřuje rozdílnost osoby tvary zvláštními téhož slovesa a tím rozdílnými, že utvořeny jsou rozdílnými příponami osobními. Na př.:

osoba	1.	sing.	<i>nesu</i> ,	nesl	<i>jsem</i> ,	plur.	<i>neseme</i> ,	nesli	<i>jsme</i> . . . ,	
	„	2.	„	<i>neseš</i> ,	nesl	<i>jsí</i> ,	„	<i>nesete</i> ,	nesli	<i>jste</i>
	„	3.	„	<i>nese</i> ,	nesl	<i>(jest)</i> ,	„	<i>nesou</i> ,	nesli	<i>(jsou)</i>

b) Jinde ve větě vyjadřuje se rozdílnost osoby rozdílným druhem slov, totiž

osoba 1. vyjadřuje se zájmenem *já* (sing.), *my* (plur.);

osoba 2. vyjadřuje se zájmenem *ty* (sing.), *vy* (plur.);

osoba 3. vyjadřuje se zájmeny jinými a jmény, na př. *on*, *ten*, *strom* atd.

Zájmena *já*, *ty*, množ. *my*, *vy* slovou proto zájmeny osobními, a to *já*, plur. *my* zájmenem osoby první, — a *ty*, plur. *vy* zájmenem osoby druhé. Všecko ostatní, co je mimo osobu první a druhou, běře se za osobu třetí. Na př. ve větách: *strom nese ovoce*, *sytý nevěří hladovému* atp. jsou podměty *strom* a *sytý* a předměty *ovoce* a *hladovému* grammatické osoby třetí. Když tato jména nahrazujeme zájmeny, užíváme k tomu zájmena *on*, *ona*, *ono* (gen. *jeho* . . . , dat. *jemu* . . . atd.). Zájmeno toto je vlastně ukazovací; ale že ho užíváme pro grammatickou osobu třetí, pokládá se za zájmeno osobní, a to osoby třetí.

3. Na zájmenech osobních se zakládají zájmena přivlastňovací *můj*, *tvůj*, *náš*, *váš*, *její* a přivlastňovací genitivy *jeho*, *jejich*; a také v nich vyjadřuje se grammatická osoba rozdílná:

				v sing.		v plur.
pro osobu	1.	je výraz	přivl.	<i>můj</i> ,		<i>náš</i> ,
„	„	2.	„	<i>tvůj</i> ,		<i>váš</i> ,
„	„	3.	„	<i>jeho</i> (masc. a neutr.),	}	<i>jejich</i> .
				<i>její</i> (fem.),		

Shoda v osobě.

158. V grammatické osobě mají se shodovati a shodují se:

1. Určité sloveso se svým podmětem. Na př.: *já nesu* (podmět i určité sloveso v gramm. osobě první sing.), — *my neseme*, — *ty neseš*, — *oni nesou*, — *stromy nesou ovoce* (stromy nesou, podmět i sloveso v 3. os. plur.), — *já jsem nesl* (já_jsem), — *vy jste nesli* (vy_jste) atd.

2. V grammatické osobě se shodují příslušní členové věty s tím, k čemu se vztahují. Pravím tedy: „*ty* máš *mou* knihu“, poněvadž v myšlence, kterou vyjádřiti mám, jest podmět osoby druhé (*ty*) a předmět přivlastňuje se osobě první (*mou* knihu); atd.

Zvláštností slovanskou v této příčině je zájmeno zvrátané *se* a *svůj*, na př. (*já*) *se* vracím, (*ty*) máš *svou* knihu atd.; v. § 202 a 204.

Jsou tu však odchylky a zvláštnosti; o nich dále.

159. 1. Osoba druhá sing. bývá za neurčitou (něm. *man*, fr. *on*). Na př.:

to je povaha sedlákův, ež se nikda nepolepšie, jeliž hitím jě přibezděčíš Pass. 436; chcme-li do nebe, musíš mrzákem býti u světa HomMak. 14^a; co sobě má více zjednati, ktož chceš pro úrok bráti VšeHk. 313^a; obmeškáš-li se odporem, potom bude chtieti odpor klásti, aniž k němu bude dopuštěn tamt. 129^b; v každé vsi najdeš pět šest vdov s malými dietkami Lobk. 153^b; pohlédneš-li obrázkům (!) měst v Paprockém vydaných, přešvědčíš se, že ... Wint. 480 (nč.).

2. Osoba třetí sing. nebo plur. bývá za neurčitou. Na př.:

u téhož městečka, když jede do portu na pravé ruce ... Lobk. 29^b; na zpodnie dvě podlahy muož vložití dva tisíce suduov vína tamt. 19^a; ziedka nevelmi vysoká, že ť muož přes ni hleděti tamt. 137^b; —

ta kapla jest napřed široká, když do nie jdau tamt. 121^b; srovn. č. 1.

3. Osoba první plur. bývá za jinou. Na př.:

Pěkně vítám, pane měsíčku, přišli jsme už na letnice? Neruda Malostr. pov. 29; Rozumíme? To se koukáme ...! tamt. Studie II, 186; Tak dnes budeme jísti jen čistou polívku (řiká dr. Čmuchal pacientovi; Gebauer).

4. Když podměty jsou grammatické osoby různé, bývá společné jejich sloveso v osobě přednější. Na př.:

já a *ty* jsme přátelé nč. Us.; *já* a soused jsme přátelé nč. Us.; *tesači* kamenní a *my* rozkodlúčení jsmý Ol. 2 Esd. 4, 19; *já* ani *strýci* moji nikdy smý k tomu nezváni NRada 988 sl.

Někdy bývá jinak. Na př.:

abych *já* ani náměstkové (t. nástupcové) moji toho zapierali Pulk. 143^a.

5. Interjekce, které mají význam slova finitního, mívají rozdíl osoby grammatické. Na př.:

sing. 2. os. *na!* — plur. 2. os. *nate!* Us.;

„ 2. „ *hle, hleled!* — plur. 1. os. *hleleme, hleledme*, 2. os. *hleledte* ho! Us.;

sing. 2. os. *hed!* — plur. 2. os. *hedte!* Us.;

„ 2. „ *heč!* — „ 2. „ *hečte!* Us.;

„ 2. „ *kyš!* — „ 2. „ *kyšte!* Us.

160. Pošinutí grammatického čísla a osoby v osloveních a ve slohu kurialním.

1. Grammatické číslo a grammatická osoba mají tu bývati a zpravidla jsou ty a takové, jakých žádá význam (smysl) a spojení ve větě. Ale někdy nebývá tak, nýbrž jest pošinutí, a to jednak čísla, jednak osoby anebo obého.

Odchytkou od pravidla tohoto je vykání, onkání, onikání atpod.

2. Tykání je přirozené a nejstarší. V dobách starých bylo pravidlem. Na př. O. z Dubé mluví ke králi Václavovi takto: V tom, jakožto *Tvój* věrný z *Tvé* koruny České přirozenú věrú poddaný, k *Tvé* cti a k *Tvému* i všie země České...., za otce *Tvého* i za *Tebe*,.... *Ty* na svém panství.... ODub. ArchČ. II, 483 sl.

Srovn. u Blah. 251: staří říkali: ó králi, *učiň* miľost s služebníkem *tvým*, nalezl-li sem miľost před *tebau*.

Drží se i v dobách pozdějších a také dnes; na př.:

(Bednářka praví Mikulášovi): pane Mikuláši milý, čím sem *tebe* nařkla, žádám, že to mimo se *pustiš*... A on, Mikuláš, těmito slovy promluví jiná: paní Markýtko milá, což jsem koli proti *tobě* promluvil... KolČČ. 121^b (1550).

Vedle tykání proniká již v době staré vykání. Na př.:

die kupec (císaři): Pane, v *vašem* království přebývám; ač se mé múdrosti *vám* nebudú hoditi, *vratte* mi múdrosti mé a já *vám* penieze vrátím *vaše* GestBř. 126^a sl. (r. 1443); aby on, Svatoš, k Jarošovi promluvil tato slova: Což sem koli, pane Jaroši, k *vám* v vopilým zpuosobu promluvil, pravím, že *vás* za toho nemám, než mám *vás* za dobrého člověka... A on, Jaroš, zase aby těmito slovy k Svatošovi promluvil: pane Svatoši, já k *vám* rád chci dobrau vuoli jmiti KolČČ. 101^a (1548).

V Čechách bylo rozšířeno již za Blahoslava: ten již dávno v zvyk vešlý způsob říkati jednomu Vy, Vám, a ne Ty a Tobě Blah. 251.

Je pak vykání dvoje.

a) Jen v zájmeně a v slovese finitním; na př.: já jsem *Vás* viděl, viděl jsem *Vašeho* bratra, *Vy jste slíbil*, *Vy jste* zdráv nč. Us.

b) Spolu v doplňku nominativním; na př.: *Vy jste slíbili*, *Vy jste zdrávi* Us.; Milý Petře, my o *Vás* divný zprávy máme, jak *ste* se tam *chovali*, po krčmách se *toulali*, v krčmě *biti byli* WintCirk. 1, 372 (1574);

že (vy, Bohunko) dosavad *zdrávy ste* ŽerKat. 196; a *Vy* (Barboro), ačkoli *ste* zimnici *mívaly*, ale poněvadž *ste* jí *pozbyly*, věrně *Vám* toho přeji tamt. 194; *stě* (vy, paní dcero) *žádostivy* zvědětí tamt. 124; milý pane, snad *jste* již *vyrozuměli* Beck. 1, 491; pane, z úst mých *jste* to *vyňali* tamt. 1, 445; *abyste* (Vy, pane) křestansky *živí byli* tamt. 1, 460.

3. V onikání jest pošinuta grammatická osoba třetí za druhou.

Za Blahoslava říkali „někteří a na větším dile dvořáci“: přát bych, aby se *pán* dobře měl (= *abyste se, pane*) Blah. 334. Tak i u Beckovského: táži se *Pána* (= táži se Vás, pane) Beck. 1, 444; kdyby *Pán* *vyrozuměl* tamt. 139.

V onikání je pošinutí osoby i čísla.

Za Blahoslava se říkalo: *jsau-li pán* doma?, *nejsau pan* doma Blah. 250. Podle Pelzela* (1798), str. 174 jest onikání v imperativě *höflich zu befehlen«, na př. *posadějt se*.

Potom v Čechách zobecnělo onikání ve vrstvách městských. Od počátku novočeského písemnictví vrací se obecně vykání, a onikání drží se jen v nižších vrstvách městských.

V doplňku bývá i nebývá plur.; na př.: *slyšeli* to?, *jsou* už zdráv? Us.

4. Pošinutí grammatického čísla mimo vykání a onikání bývá ve 3. osobě také tehdy, když je řeč o osobě, k níž je zvláštní úcta. Na př.:

zatím *pán* (t. pan Černín) domů přijede, *poroučejt*, jak *budou* chtítí ČernZuz. 306; můj nejmilejší *pán* *nemohou* odjeti tamt. 307;

nebožčík Klirkovský *byli* poslem, *šli* do Brodu a *zabíidili* BartD. 1, 163; *tattíček* *byli* choří, na cestách sa *zmohli* tamt.; *moji milí maměnko!* tamt.; pověděli sme to *našim tatulkovi* tamt.; *tata sú složní* (t. snášeliví), ale *máma* jaksi *popříčnī* (t. hašteřivá) tamt. 1, 252 (val.); *naši maměnka dó* s tráve tamt. 2, 285 (han.); *naš tattínek šli* na pole tamt. (han.); depak *beli vaši stréček?* tamt. (han.); Kde su *paňmama?* Šli do zahrady tamt. 2, 36 (přer.); jak *Pámbů dajú*, tak nech je tamt. 1, 164.

O Bohu a o svatých bývá to i v osobě 2.; na př.: *Pane Ježiši Kriste, račte* naspořit BartD. 1, 164; *Sv. Marija*, proste za nás za hříšné tamt.

5. Plurál za singulár bývá dialekticky v adjektivu possessivním; na př.:

beli o nás *Slámovi* (= Sláma) BartD. 2, 285 (han.); *beli* o nás *starostovi* (= starosta) tamt.; *Zedníčkovi*, počte k nám tamt.; přešli k nám stréček *Hélovi*, kmocháček *Němcovi* tamt.; vitam vás, *Kožtkovi* (= Kožiku!) tamt. 1, 164; *Balajkovi* (= strýčku, teto B.), kde idete? tamt.; nejsú tam *naši?* (t. otec nebo matka) tamt.

6. Plurál za siug. bývá o osobě grammatické první v listinách; zove se pluralis maiestaticus. Na př.:

My Jan z Vartenberka vyznávámy Wart. list. 1380.

Také spisovatel mluví o sobě plurálem, skromněji než singulárem.

7. Místo oslovení bývá reflexivum a tím vyhne se tykání i vykání; na př.: kde *sa bylo?* (= kde jste byli) BartD. 1, 178; *je se doma?*, kde se *ide?* tamt. (→když se mluví k osobě vznešenější, již kdo přímo osloviti se ostýchá*).

IV. Substantivum.

161. 1. Substantivum jest jméno, jež znamená nositele energie nebo její předmět. Liší se ode jmen ostatních, od zájmen i adjektiv. Zájmena jsou významu jen formálního, substantiva jsou významu konkrétního. Substantiva znamenají nositele vlastností, adjektiva pak vlastnost samu. Adjektiva mají přechylování rodu, u substantiv je přechylování jen velmi omezené. Přípony kmenotvorné jsou většinou rozdílné pro substantiva a adjektiva.

2. Ve větě jest substantivum ve funkci podmětu, doplňku, předmětu, přívlastku (*žádost peněz, král Václav*) nebo jako částka větných členů jiných (*žijeme v 19. století po narození Kristově*).

162. 1. Činíme rozdíl mezi jmény konkrétními a abstraktními. Konkreta znamenají věci konkrétní, abstrakta věci abstraktní.

2. Některá abstrakta berou se také pro pojmenování předmětů konkrétních. Na př.:

příjmení *Svoboda, Láska, Nečas, Nechvíle, Nepokoj* atpod.;
úroda: prodal jsem letošní úrodu Us. (= plodiny, které se urodily);
přízeň: sešla se tam celá přízeň BartD. 2, 374 (= příbuzenstvo).

Často tak bývá při substantivu verbálním; na př.:

přirozenie = příbuzenstvo: přítel... počechu tušiti jemu jako přirození milému Hrad. 143^b; o vozě (okolo vozu, t. Dariova, bylo) jeho bližné přirozenie AlxH. 3, 13;

zvolenie: Maria jiného nehledá než-li zvolenie, po něm jiež svět žáden nenie (— zvoleného, t. Ježíše) Hrad. 34^b;

stvořenie = tvor: nade vše stvořenie Štít. uč. 30^a a ně. Us.;

potěšení: už mé potěšení na vojnu vedou Pis.;

vězení, jmění atpod. Us. Srov. v § 384 č. 3.

Dále u jmen jiných; na př.:

kupečstvie = zboží: přijeduce s kupectvím ChelčP. 229^a.

3. Konkreta rozeznávají se vlastní a obecná (appellativní).

Jména vlastní jsou, jimiž rozeznáváme individua od druhu, appellativní pak, jimiž nazývá se každý jednotlivý příslušník svého druhu.

Ke jménům obecným patří také jména hromadná (collectiva) a látková (materialia). Jména hromadná jsou tvaru jednotného a vý-

znamu množného; na př.: *doubí, trní, bratrstvo, rodina, čeled* a j. Jména látková jsou vždy čísla jednotného a znamenají látku, jejíž každý díl i každý násobek týmže jménem se nazývá; na př.: *železo, zlato, hlína, voda, vosk* atd. Když jména taková přece se vyskytují v plur., mají význam jiný než látkový; na př.: *železa* (– pouta), *vína* (= rozličné druhy vína) atpod.

4. Jména vlastní jsou *anthropica* a *topica*. Ona znamenají člověka, tato místo.

Anthropica jsou *a)* osobní (*personalia*), *b)* rodová (*gentilia*) a *c)* národová (*ethnica*).

a) Jména osobní jsou z doby předkřesťanské, na př.: *Václav, Přemysl, Libuše*, i z doby křesťanské, a to buď domácí (*Václav*) anebo cizí (*Jan, Anna*), zvaná jména křestní.

b) Jména rodová znamenají buď vůbec rody, na př.: *Vršovici*, anebo jsou to t. zv. příjmení, o nichž viz § 163.

c) Jména národová znamenají národ anebo menší jeho celek; na př.: *Čech, Slovan, Němec, Hanák, Bavor*.

5. Jména křestní přijímají formu domácí (hypokoristickou). Na př.:

Jiří - Jíra, Kliment - Klíma, Bartoloměj - Bárta, Josef - Joza, František - Franta, Ferdinand - Ferda, Leopold - Polda, Antonín - Tonda, Jaroslav - Jaroš, Bohuslav - Bohuš, Nikodém - Kodým, Agatha - Hata, Alexius - Lexa atpod.

Příjmení.¹⁾

163. Příjmení vznikala, když jméno křestní samo jako název osoby nepostačovalo. Tu přidávalo se ke jménu křestnímu jméno druhé, příjmení. To bylo voleno podle rozdílných okolností; viz v § 164.

Příjmení s počátku nebyla stálá a dědičná. Tak bylo ještě v století XV. Na př.: *Štítný* byl ten, kdo byl právě majetníkem statku řečeného *Štítné*, a když statek prodal, jmenoval se *Štítný* jeho nástupce; syn *Jana* příjmem *Kováře* mohl býti *Havel* příjmem *Písař*. Stálá a rodová t. j. v rodině dědičná stala se příjmení teprve v době pozdější.

164. 1. Mnohá příjmení jsou ze jmen křestních. Na př.:

František - Franta; Jan - Janda; Řehoř - Řéha, Říha, Řehák; Kliment - Klíma; Benedikt - Béna, Bína, Beneda, Benda; Václav - Václavek,

¹⁾ Srov. Vojt. *Kebrle*: Příjmení česká, vzniklá ze jmen křestních (v programu gymn. praž. ve Spálené ul. 1889). *Tyž*: Příjmení česká podle tvaru a původu (v progr. gymn. domažlic. 1892). Ant. *Kotík*: Naše příjmení. R. 1894. Fr. *Bartoš*: Dialektologie moravská 1, 147—149. *Tyž* v Hlídce 1896. Z. *Winter*: Obraz měst českých I, 76 sl. Fr. *Palacký* v ČČMus. 1832, 60.

Václavík, Václaviček; Petr - Petřík, Petrák, Pech, Pešek, Pécha, Pícha, Peška, Péša, Píša, Pešík, Pecháň, Pechan, Pechánek, Pecháček;

Matouš - Matula BartD. 1, 142; *Mikuláš - Mikula, Mikúš, Miklica* tamt. 1, 142, 146; *Václav - Vacula* tamt. 1, 142;

Jan - Janiš, Januščík, Janečka, Fabián - Fabiš tamt. 1, 146—147;

Cyrill - Ciroš, Ferdinand - Ferdoš tamt. 1, 146;

Antonín - Antek, Štefan - Štefek tamt. 1, 147.

2. Příjmení je ze jména otcova (nomen patronymicum). Na př.:

Otec byl »pan *Zdeněk* z Šternberka« a synové jeho sluli obecně »páni *Zdeňkové*« Pal. 5, 1, 191.

Otec byl »pan *Lev* z Rožmitála« a syn jeho »pan *Zdeněk Lev* z Rožmitála tamt. 5, 2, 84, a syn tohoto byl »*Adam Lev* z Rožmitála« tamt. 5, 2, 434.

Otec *Matěj* — syn *Václav Matějův* KolEE. 230^b (1705) anebo *Václav Matějka* tamt. 231^a (1708).

Otec *Skopař* — syn *Skopátek*, otec *Měrka* — syn *Měrečka*, otec *Škoto* — syn *Škotečka* BartD. 1, 149. Tato jména synů stala se opět příjmením samostatným a odtud na Moravě tolik příjmení tvaru zdrobnělého.

3. a) Příjmení vzniklo ze jména manželčina. Na př.:

Jiřík Vavřinec KolB. 7^b (1504); nazván tak podle manželky své Kateřiny, vdovy po Vavřinci: Kateřina, manželka Jiříka Vavřince tamt.

Jan kramář Mandin TomP. 4, 241 (= jehož manželka byla Manda).

Sigmund z Kotenčic, řečený jinak *Sigmund Mandin*, dle manželky své Mandy kramářky, vdovy po statém Janovi kramářovi TomP. 4, 439; jinak se zval také *Sigmund Manda* z Kotenčic Pal. 4, 1, 437.

Kateřina, vdova po Havlu Rybovi, provdala se za Jilka konváře jinak zvonáře a tento *Jilek* konvář nazývá se pak též *Rybou* TomP. 8, 396.

Soukenník *Bohuslav Kroupa* vzal si za manželku vdovu po Janu Legatovi a jmenuje se pak *Bohuslav Legat* tamt. 10, 40.

Podobně vzniklo na př.: *Mikulášek Anežka* řečený PoprR. 44; *Václav Heďvika* krejčí TomP. 4, 367.

Ze jmen ženských vznikla mor. jména *Apoleňák, Běťák, Dořák, Františák, Hadvižák* (z Hadviga), *Marušák, Polušák, Poleksiňák, Petrušák, Veruňák* BartD. 1, 148.

Způsob tento je na Moravě dosud živý. V rodišti Bartošově měl mlynářský tovaryš ženu resolutní Marianu a jemu podle ní říkali *Marián* BartD. 1, 148. Jinde se muž jmenuje *Macek*, žena podle něho *Mackula*, ale tato vládne domem, proto říkají mužovi *Mackulák* tamt.

b) Někdy souvisí příjmení s manželkou poněkud jinak.

Příjmení *Babák* vzniklo z appellativa *bubák* = manžel porodní báby; podobně *Pradlák* z *pradlák* = manžel pradenin. Srov. BartD. 1, 148.

4. Příjmení voleno podle zaměstnání. Na př.:

(soused) Jan od tří korun nazvaný *Pastucha*, protože prý v mládí stádo pásal TomP. 10, 607. Podobně vzniká příjmení *Kovář*, *Krejčí*, *Písař*, *Bednář*, *Truhlář*, *Švec* a j.

5. Příjmení voleno podle rodiště a bydliště. Na př.:

Jan *od čápů* neboli *Čapek* nazýván byl tak dle domu svého („u čápů“) TomP. 8, 394;

Václav z Prahy od sv. *Haštala*, krátce *Haštal* zvaný tamt. 9, 226; s Janem *Žábou* čili *od žáby* tamt. 10, 557;

Prokop *Šárka* držel „louku *pod Šárkou*“ tamt. 9, 63.

6. Příjmení učiněno ze jména místního (z rodiště, z domova, z působiště atpod.). Na př.:

Jiří *Bor*; tak nazván, že byl „někdy farářem Borským“ TomP. 3, 443;

Jan *Hus*; zkrácením, protože byl z Husince; tak vykládá TomP. 3, 434;

Jan *Kbel*; „nazvaný tak, jakožto držitel fary ve Kbelích“ tamt. 3, 442 (r. 1394);

(Jan) *Jesenic* bývá nazýván Jan z Jesenice tamt. 3, 554;

Jan *Příbram* čili Jan kněz ze Příbramě tamt. 3, 556;

Janovi *Rokycanovi* tamt. 4, 309 — Jan z Rokycan tamt. 4, 366;

Jiří z Poděbrad — proti *Poděbradovi* Pal. 4, 1, 289;

Klima *Kostelák*, rodilý z Kostelce TomP. 8, 470;

Jan *Velvar* čili z Velvar, měšťan Pražský tamt. 8, 460;

Jan *Domašín* PoprR. r. 1423 — z Domašína Jan tamt. str. 11; podobně vznikla jména

Čelakovský, *Pražák*, *Podlípňý*, *Zápotocký* a j.

Způsob tento je u českých židů; na př.:

vypravuje r. 1600 žid Joachym *Brandejs* WintObr. 2, 163. Tak ještě podnes *Příbram*, *Brandejs*, *Jičín* atpod.

7. Příjmení učiněno ze jména národního; na př.:

Michal *Polák* (kališnický kněz v Praze 1480 sl.), byl rodem Polák Pal. 5, 1, 201;

mistr *Engliš* a pod. *Srb*, *Srba*, *Rus*, *Vlach*, *Němec* a j.

8. Mnohá příjmení jsou a) z participia —*lš*, a b) z adjektiv. Volena byla podle některé vlastnosti tělesné nebo duševní, skutečné nebo domnělé, podle zaměstnání atpod. a často jsou to přezdívky, mnohdy dosti potupné. Na př.:

a) *Dohnal*, *Pospíšil*, *Rosulek* (z roz-sul), *Roštlapil* (z roz-šlapil), *Příbyl*, *Kvapil*, *Sušil* a j.

b) *Černý*, *Bohatý*, *Zubatý*, *Nový* atpod.

8. Některá příjmení jsou přijata z němčiny. Tu pak končí se v češtině na -a. Na př.:

Fuchs — *Fuxa*, Fried — *Fryda*, Preusse — *Projza*;
 Kober — *Kobera*, Fischer — *Fišera*, Peter — *Petera*, *Peterka*, Kraus —
Krousa, Winter — *Wintera*, Hein — *Hejna* a pod. *Flandera*, *Flanderka*,
Hevera, *Heverka*, *Šimerka*, *Stumpfa*, *Hoza*, *Šturma*, *Švácha*;
Majera, *Vorma* (Wurm) BartD. 2, 169 (han.); *Golda*, *Kunca*, *Glóza*
 (Glos) tamt. 1, 141.

Podobná adaptace je, že bývá *-ar* místo cizího *-er*; na př.:

Meissner — *Mejznar*, Wittwer — *Vitvar*, Wagner — *Vojnar*.

10. Příjmení tvořená ze jmen domácích mívají koncovku jinou než jména, z nichž vznikla.

a) Příjmení z adjektiv mívají koncovku *-a* nebo *-enka*; na př.:

adj. chlubný — příjm. *Chlubna*, hubný — *Hubna*, *Hubenka*, pyšný —
Pyšna (Kotik), stč. duchný (Slovn. I, 354) — *Duchna* (tamt.), Špatný —
Špatenka.

V nářečích moravských také příjmení z participia *-lš* mívají koncovku *-a*; na př.:

kydať — *Kydaťa*, drápať — *Drápaťa* apod. *Příbyla*, *Srkaťa*, *Stuchťa*
 BartD. 1, 141.

b) Příjmení ze substantiv, i vlastních, mívají koncovku *-a*; na př.:

Srb — *Srba*, Vach — *Vácha*, Kužel — *Kužela*, Mašek — *Maška*,
 Matěj — **Matějek* — *Matějka* a pod. *Jetela*, *Vaňka*, *Voštála*, *Chmela*,
Mazura;

brdo — *Brda* (Kotik), dřevo — *Dřeva* (kupec v Praze na Rybníčku
 ok. 1898);

Datinský — *Datina*, Sedlnický — *Sedla*, Staňanik — *Staňaňa*,
 Kubeš — *Kubeša* BartD. 1, 141.

c) Příjmení ze substantiv mívají koncovku *-o*; na př.:

Matějko, *Jiříčko*, *Jirásko*, *Janko*, *Zítko*, *Hromádko*, *Zapadlo*, *Vo-*
čadlo, *Vosáhlo*.

11. Příjmení bývá neustáleno. Na př.

Juřík Juránek: Jiříkovi Jiránkovi KolEE. 440^b (1737); — jindy se
 táž osoba jmenuje *Juřík Jurák*: Jiřík Jirák tamt. 436^b (1710).

12. Příjmení, jak se vyvinují, zjednodušují se. Na př.:

Jiřík *Syrový voko* KolČČ. 339^b (1562), na domě... Jiříka Syrový
 voko tamt.; — z toho pak Jiřík *Syrový*: od Jiříka Syrového tamt. 339^b
 (1565).

Jiří *Tomkův*, Jan *Vančurův*: Jiříkovi Tomkovu KolČČ. 415^b (1566),
 Jiřík Tomkův t. 415^b (1568), Dorotka, Jana Vančurových manželka t. 199^a
 (1556); — z toho pak Jiří *Tomek*, Jan *Vančura*: Jiříkovi Tomkovi t.
 415^b (1568), od Jana Vančury t. 199^a (1557).

Tomáš *Kolkuov* t. 53^b (1551); — z toho pak: Tomáš *Kolek* t. 53^b (1553).

Mikuláš *Pekluo* (t. -uov) t. 12^a (1544); — z toho pak: Mikuláš *Peklo* t. 12^a (1543).

Jan *Kordulčín* t. 33^b (1543), Janovi Kordulčinýmu t., Janem Kordulčinejm tamt.; — z toho pak Jan *Kordule*: nebožtikovi Janovi Kordulovi t. 33^b (1555), podle kšaftu Jana Kordule tamt.

Petr řezník z *Hladkého domu* KolB. 46^a (1496), Petrus carnifex de domo Hladký tamt. 13^a (1489), opatrnému Petrovi z domu Hladkého t. 73^a (1497); — z toho pak Petrus *Hladký* t. 1^a, 4^a (1501).

13. a) Pojmenování pro rodinu.

Usus čes.:

Muž, otec je *Pour, Dušek, Studený, Krejčí, Kovář*:
kde zůstávají *Pouroví, Duškoví, Studenýho, Krejčovi* ...?;
je u *Pourů, u Dušků, u Studenejch, u Krejčovejch* ...;
šel k *Pourom, Duškom, Studenejm, Kovářom* ...;
di (s)krz *Kovářovo* (stavení), nebo (s)krz *Kovářovi* ...;
před Pourový, před Studenejma, n. před Pourovejma, před Studenýho ...;

di ke *kupcom*, di ke *kupcovejm* (= do domácnosti), di ke *kupcoj* (pro cukr...) SbornHoř. 82.

Usus mor.:

pl. nom. —i: kde tu bývají *Jurásci, Tomečci, Múčci* (Můčka), *Staňci* ...? BartD. 1, 138 (val.); —

pl. nom. —é: kde tu bývají *Kožíké* (Kožik), *Petré* (Petr), *Ilozé* (Hoza), *Vajé* (Vaja), *Mičké* (Mička), *Polášké* (Polášek), *Trlicé* (Trlica) t. (zlin.); z toho ustrnulé: to je *Ozef Šimké, Anča Jantelé, Dorka Janké, Jura kováře* t. 1, 139; —

pl. nom. —ovci: *Bubeníkovci* (Bubeník), *Húserkovci* (Húserek), *Kubicovci* (Kubica), *Berkovci* (Berka), *Ščastníkovci* (Ščastný!), *rektorovci* (rodina učitelova), *paníčkovci* (farář a jeho domácí), *stařečkovci* (dědeček a babička) tamt. 1, 139 (pomor. a dol.); —

pl. gen. za nom.: kde bývají *Noskových, Filipovičových, Motyčkových, Vaculíkových, Směšných* tamt. (podluž.); —

pl. gen. s u n. o: kde tu bývají *o Vemětalu?*, *o Nováku* vozijó hnuj, *u Bursu, u Hájku* tamt. (han. a záp.-mor.).

b) Pojmenování pro ženu. Na př.:

Pospíšil — *Pospíšilka*, Novák — *Novačka*, Katherinam *Bohdalkam*, TomZ. 1419 st. 83; —

Novák — pani *Nováková*, po Dorotě *Kuchařové* KolEE. 240^a (1660); —

Novotný — pani *Novotná*, Nový — pani *Nová*.

c) Pojmenování pro dceru; na př.:

otec Novotný — dcera Anna *Novotná* nebo *Novotných*. Dialekticky se liší *-á* (=žena) a *-ých* (=dcera): (pani) Suchá, Novotná — Kačenka Malejch SborHoř. 82; —

Novák — Anna *Nováková* nebo *Nováková*. Lišívá se *-ova* (=dcera) a *-ová* (= žena); —

Kučera, Kopal — *Kučíře*, *Kopále* Hs. čes. krk. (= přípona *-el*); podobně ve Slezsku: Janda — *Janda*, Tragan — *Tragaňa*, Škola — *Škola*, Novotny — *Novotňa*, Řehak — *Řehača*, Křenek — *Křenča*, BartD. 1 148, 149; —

Kula — *Kulča*, Matula — *Matulča*, Šubrt — *Šubrtča*, Muras — *Murasča* tamt. (= přípona *-čel*); sklonění je tu podle *kuřě*: Drygalčata, kaj idětě?, něviděli stě Štofčafa?, byly smy tam s Vaščatami tamt. 1, 149.

V usu měšťáckém doby minulé bývá vlivem německým jméno otcovo nezměněno v platnosti pro ženu nebo pro dceru; na př.:

hrabinka Kolovrat, dcera komendanta Pražského PalZáp. 68; *hrabinka Pachta*, přítelkyně oné tamt.; *hraběnka Mladota* jest upřímné dítě tamt.; padly mi dále *slečny Schrenk* do očí tamt.; Eva *Šréter* tamt. 13 a j.

14. Přezdívký, z nichž vznikla mnohá příjmení — v. zde č. 8 —, mají některé oblíbené koncovky. Na př.

-al, *-ala*: kvákal mor. kvákała, mazal mor. mazała a pod. fňukała, cúrała, hrčala, smykała BartD. 1, 141; —

-áň: hlucháň (kdo nechce slyšeti), slepáň, ryzáň, sopláň, šmatláň, chlapáň (val. = chlapák, hodný chlap), tamt. 1, 143; —

-aňa: hatkaňa, šmatkaňa, švidraňa, žebraňa, frflaňa, gajdaňa (rozgajdaná, rozkasaná ženská) tamt.; —

-oň: bebtoň, blafoň, hvizdoň, chlastoň, chychoň, mlsoň, šeploň, švidroň, hluchon, stekloň tamt. 1, 143 a 144; —

-ák: břeščák, čučák, krchňák (levák), praščák (dítě, které praší = brečí) tamt. 1, 144;

-uch, *-ucha*: papluch (tlachač, nešika), potměluch, svinčuch tamt. 1, 145; —

-isko: vitřisko (divoch), posmetlovisko (tulák) tamt.;

-áč: šuchtáč, střapáč, kosmáč, koberáč (břicháč) tamt. 1, 146.

165.

Vlastní jména místní.¹⁾

Jména místní jsou jména osad, vesnic, měst a zemí, na př.: *Lhota*, *Lobkovice*, *Brozany*, *Rokycany*, *Olomouc*, *Polsko*, *Uhry*.

¹⁾ Srov. Miklosich: Die Ortsnamen aus Personennamen 1864 a Die Ortsnamen aus Appellativen 1872. Palacký v ČČMus. 1834, 404 sl. A. Vašek: O povahopisných jménech osad staročeských v ČasMatMor. VIII (1876), 25 sl.

To jsou jména místní ve smyslu užším. K nim druží se vlastní jména hor, ostrovův a vod, na př.: *Říp, Kreta, Bajkal, Vltava*.

Jména místní (česká) ve smyslu užším jsou původu několikerého.

1. Některá jsou pomnožná a vznikla tím, že jména obyvatelů v čísle množném vzala se za pojmenování zemi neb osad.

Na př. jednotlivý obyvatel země uherské jest *Uher*; úhrn všech obyvatelů jsou tedy *Uhři* (= nom. plur.); týmž tvarem „*Uhři*“ nazývána kdysi i země týchž obyvatelův. Totéž slovo *Uhři* znamenalo tedy 1. to, co *Uhrové* (Ungari, die Ungarn), a 2. to, co *Uhersko, uherská země* (Ungaria, das Ungarn). Potom, když se provedl v jazyku rozdíl mezi skloněním jmen životných a neživotných, zůstal tvar *Uhři* pro význam = *Uhrové*, ale pro význam = *Uhersko, uherská země* vzal se akkusativ místo nominativu, tedy tvar *Uhry*.

Jednotlivý obyvatel osady byl *Lobkovic* (t. j. potomek Lobkův); úhrn všech obyvatelů byli *Lobkovici*; týmž tvarem nazývala se pak i osada týchž obyvatelů, a když se provedl v jazyce rozdíl mezi skloněním jmen životných a neživotných, dostal se zde akkusativ na místo nominativu, tedy *Lobkovice*.

Podobně vznikla jména *Brozany, Biskupice, Vítkovice, Dušníky, Čertoryje* a j.

2. Jiná mají původ v některé vlastnosti své nebo svého okolí; na př.:

Březina, Olešnice, Kamenice, Chlumec, Paseka, Třebová (vytříbené místo), *Mýto* (vymýcený les), *Žďár, Ždítrec, Lhota* (polehčení, výsada) atpod.

3. Opět jiná jsou svým původem adjektiva possessivní na *-ov, -in* a *-jb*, utvořená z jmen zakladatelů nebo držitelů. Na př. *Benešov* = hrad, jež založil neb osadil Beneš, *Boleslav* = hrad, jež založil neb osadil Boleslav, a tak podobně *Pelhřimov, Holešov, Kojettn, Radotín, Olomouc, Litomyšl, Chrudim, Čáslav, Jaroměř, Choteč, Drahoraz* a j.

166. Jména měsíců jsou jakoby jména vlastní, vzniklá zúžením jmen appellativních.¹⁾

Nyní znamená jméno takové jistou dvanáctinu roku: leden dvanáctinu první, únor druhou atd.

Původně byla to appellativa, znamenající ovšem některou dobu časovou; na př. *listopad* = období, kdy listí padá se stromu, *leden* = období, kdy je led, atpod. Ta doba nebyla ustálena, avšak stejná, na př. *listopad* = octobris (stsl., srb.), = novembris (čak., pol., mrus., sln.). Dohu astronomicky určitou znamenají jména tato teprve, když vzata jsou za přeložení měsícových jmen latinských.

¹⁾ Srovn. *Miklosich*. Die slav. Monatsnamen v Denkschr. XVII (1868), 1—32.

167. V jazyce českém a ve slovanštině vůbec je tendence, aby předmět individuální byl jmenován substantivem, aby názvy předmětů byly substantiva. Proto míváme velmi často jméno podstatné, kde v jazycích jiných bývá jméno přídavné. Případy tohoto způsobu jsou dvoje:

1. Čeština má z adjektiva utvořené substantivum za substantivní adjektivum jazyků jiných; na př. *mudřec*, *mōdr̃ec̃* = za adjektivum ř. σοφός, lat. *sapiens*, něm. *der Weise*, fr. *le savant*.

Substantiva taková jsou:

na *-ec* z adjektiv a z participií na *-t̃z*, *-t̃z̃*, *-ñz̃*, na př.: jeden *bohatec* ML. 78^a, Hrad. 139^a; dva *slep̃ci* volali Blah. (Mat. 20, 30); *opilec* ebrius Pror. Isa. 24, 20, nesmierni opilci Hrad. 94^b; *umř̃ilec* mortuus ŽWittb. 30, 13, vis umirlče Mast. 273, tyto umrlče vzkřiesiti JiřVrat. 1^a; řecký *mudřec* ML. 60^b, jenžto byl vyšel zabíjat mudrcův Pror. Dan. 2, 14; tento *zabylec* Ol. 4. Reg. 9, 11; kde jest pohřben ten *zabitec* Otc. 199^b, leti zabitec prostřed vás Ol. Ezech. 6, 7, (jezero) naplnil Izmahel zabitčemi Pror. Jer. 41, 9; *utopenec*, *oběšenec*, *ospalec*, *zajatec*, *trestanec*, *ožralec* Us. nč.; *neznámec* (člověk neznámý) BartD. 2, 350; *němec* = člověk němý tamt. 1, 235; *uřhanec* (lhář), *náhlivec*, *ohavec*, *ošklébenec*, *odranec*, *okysanec* (ospalec), *rozvalenec* (povalovač) t. 1, 145; —

na *-ík* z adjektiv, na př.: ježto (židy) jest byl ten *psotník* na smrt otsúdil a pessimo mortalium Ol. Est. 16, 15; *bídník*, *násilník*, *vilník*, *zlostník*, *hříšník* Us. nč.; —

na *-ák* z adjektiv a substantiv, na př.: *chudák*, *dobrák*, *chytrák*, *bídák* Us. nč.; —

na *-och* z adjektiv, na př.: *černochoch*, *bělochoch*, *slabochoch*, *divochoch*, *mladochoch*, *starochoch*, *lenochoch*, *maloch* — Maloch Us. nč.;

kratoch (krátký člověk), *svatoch* BartD. 1, 145; —

na *-ost* z adjektiv, na př.: tyto *věčnosti* a *vlastnosti* haec sempiterna et legitima Ol. Num. 35, 29, učte syny všem vlastnostem omnia legitima t. Lev. 10, 11. ostřiehajte vlastností mých legitima mea t. Lev. 18, 26; —

na *-ač*, *-cě*, na př.: modlte se za *hánce* vaše EvOl. 299 pro calumniantibus; *treshkačo* se nebojte t. 77^b punientem; *tlukačovi* otevřino bude t. 274^a pulsanti; tohoto našli jsme *zapovědače* daň dáti t. 259^a prohibentem.

2. Jindy skládají se adjektiva s některými substantivy významu obecného (*věc* . . .) nebo s některým substantivem vyňatým k tomu cíli z kontextu. Přidané substantivum má zde úkol jen expletivní.

Jméno takové je nejčastěji

věc; na př.: to je jistá věc nč. Us. (= to je jisto); jistá věc to byla Pulk. 140^b; strašivá věc se přihodila byla t. 45^b; jakž ta trojje věc pomine

AlxV. 17; král Macedo když to pozna, že v téj zemi věc tak hrozná, káza . . . t. 2164; veliká jest věc s bohem mluvíti Alb. 58^a; bylaž by to nepěkná věc dáti svým obmeškánu býti Štít. uč. 52^a; králova koruna krásná je věc, ale těžká Šach. 296^b; když pán trpěl rány, veliká věc, budu-li trpěti slova non magnum Brig. 17; nenie to veliká věc milovati přátely, ale veliká věc je milovati nepřátely Zrc. 3^b; a malá věc zdá se jim to Brig. 31; (pokora) se zdá nemúdrá věc BrigF. 80^a; všeliký člověk jest tvrdá věc Brig. 86; a jest kněz věc posvátná ŠtítMus. 67^b; neboť jest nějaká čistá věc nebesa ŠtítPař. 12^a; biskupstvie pražské s moravským byla jest věc jednosvorná Pulk. 61^a; těch je veliká věc (= mnoho) u papeže, jenž vymýšlejí . . . divné haklíky (na oděvu) HusE. 1, 456; tu jest lidu veliká věc Mill. 93^a; polská věc ve dnu se proměníje agrestia Ol. Sap. 19, 18; o kterých o všech psáti i dlhá věc i tesklivá by byla VšeH. 212^a;— (Alexander) nebývalú věc zamysli AlxB. 7, 36; nezdá mi se, by vlastná máte kde takú věc obdiržala AlxM. 3, 18; jiže vši zemskú věc opráviechu AlxV. 330; tvé očko všichnu věc vidí Vít. 26^a; člověckú věc pravi vám humanum Koř. Řím. 6, 19; Alexander tak velikú věc lidí podmanil Mart. 11^b; Cyrus přemohl velikú věc zemi tamt. 10^a; kdežto soli dělají velikú věc Mill. 87^a; ryb také velikú věc lapají t. 87^b; — ten stvořitel všeho i všie věci světa seho AlxV. 2385; (Alexander) když té věci pokona, obrátí se do Sidona AlxH. 8, 3; — v hodují věci šlechtnost záleží Štít. uč. 87^a; to jest pravda ve všiej věci AlxV. 2110; — (Jidáš) by jeho (Pilátovu) všiú věciú vlada Jid. 59; (Darius) tak se vypravil vsú věcú AlxH. 2, 3; — kto se může toho stříeci, komuž poručé své věci AlxV. 102; všecky žádné věci naše Pror. Isa. 64, 11 omnia desiderabilia nostra; velebné věci magnifica Ol. 1. Reg. 12, 24; jenž zemské věci čenichají qui terrena sapiunt Koř. Fil. 3, 19; by mi libé věci rozprávěl prospera Ol. 2. Reg. 4, 10; — podle předních věcí secundum primitias t. Ezech. 48, 18; nečenicháš těch věcí non sapis ea Koř. Mat. 16, 23; — postúpiti po ješitných věcech declinare post vana Ol. 1. Reg. 12, 21.

Sem hledí také adverbiální výraz *všie věci* = úplně, naprosto; na př.: bychom se jemu (bohu) všie věci líbili Štít. uč. 31^a; aby nebyli všie věci odlúčení toho pokrmu t. 120^b a tak často u Štít.; ten duom všie věci byl otevřen BrigF. 74; kteréž jest nemohla vši věci odvésti od hrdosti Otc. 465^b; ta lodí všie věci jest připravena Troj. 7^b.

Jiná taková slova jsou:

čin, zejména ve výrazech adverbiálních *tiem činem* = *tak(to)*, *divným činem* = divně atp.; na př.: tiem činem mnoho dobrých zbichu DalC. 12; ež vy chtie tiem činem zbíti t. 12; nejsem duostojen týmž činem na kříži pnicti jako můj spasitel Pass. 299; nemluv takým činem hoc modo Ol. 2. Par. 18, 7; tehda svatý Petr proti němu počě rozumným

činem se hádati Pass. 294; rozličným činem knihy píši ŠtítBud. 4; kterým činem popúzie nás která věc Štít. ř. 126^a; kmetě vdovcě (komorník) móż pohoniti týmiž činy jako holomka Rožmb. 56; jal se nelibost činiti všemi činy omni modo Pulk. 63^b; když dítě své odchováváš všemi způsoby a činy RešSir. 64^b; oči tvoji hlédajte na pravé činy videant recta Ol. Procv. 4, 22; srov. Slovn. I, 174—175; —

nábytek, obyčejně plur. *nábytci*, *nábytky*; na př.: se všim nábytkem omnia quae habebant Mus. Gen. 13, 1; desátek ze všech nábytkův ex omnibus Ol. Gen. 14, 20; —

obyčej; na př.: jsú sukně jich (mamelukův) podobné k hazukám, než jsú obyčejem jiným (= jinak) dělané KabK. 31^a; —

stvořeníe; na př.: všecko dvojité stvořeníe omnia dupplicia Ol. Sir. 42, 25; —

hubenec; na př.: jdi k mravenci, hubenče o piger! Ol. Prov. 6, 6; —

člověk; na př.: potkachu jeho dva človény majíce diábelstva duo habentes Koř. Mat. 8, 28; —

slovo; na př.: napsav list zdržující tato slova epistolam continentem haec t. Skutk. 23, 26.

3. Někdy však přece i v češtině bývá zde adjektivum; tu pak je substantivisováno. O tom viz § 174 č. 2.

4. Také slova jiná než adjektiva bývají substantivisována; ku př.:

adv. *blazě*: nivčemž na světě nemáš býti plného blaze a pevného, ale jen v onom světu jest plné, pravé a trpné blaze Štít. ř. 105^b; v němž záleží pravé blaze tamt.; dotud vám plného blaze nemóž býti t. 31^a; —

aor. *bych*: bude potom bycha honiti LupPost. 324^a; aby snad bycha potom nevinšoval sobě vidčti Har. 2, 345; aby bycha za ušima neodnesl Rvač. (1580) ve Výb. II, 1361, pozdě bycha honiváme Prostopr. 20^a; pozdě bycha honí Nejedlý Gr. 131; pozdě bycha honiti nč. Us.; —

snad: aby i žádný snad, i žádné mněnic mdly v něm (křesťanu) viery neučinilo ŠtítMus. 83^a; nynie nemá (šilinku) na snad Hrad. 111^b; máš-li tuto na snad kopie ad manum Ol. 1. Reg. 21, 8; pak bude böh mstiti a snad tieže, nie bez snadu tieže Štít. uč. 146^b; böh jest to bez snadu řekl ŠtítPař. 42^a; bez snadu Us. nč.; prvních rodičov, ješto jsú po snadu za diablem šli ŠtítPař. 42^b; vodu, kterou v lahvi na snadě měl Kulda 1, 227; (lidé) tiem snadem jsú k hřešení hotovějše IlustPost. 24^b (= říkajíce, že „snad to není hřích, snad to bude odpuštěno“...); —

ale, než: (závistivý, když koho i pochválí,) někakéžť „ale“ přičiní anebo „než“ k chvále každého ŠtítMus. 74^b; —

dnes: od dnes třetí den (= pozejtří) Háj. 16^b; —

tož (toš): že to staříček udčlal na toš (= na vzdory) Kulda 2, 210; —

nežť: vzal to nežť nč. Us.; —

musím: (kupec) aby vždy říkal: musím to pro lidi míti; protož jej velmi obtíží to musím ChelčP. 173^b; —
 tři *otčenáše* a pět *zdrávasů* nč. Us.; —
darmodej umřel, *kupsobě* nastal Us.; —
 činiti něco na *zdařbůh* Us.; —
 aby se přidalo *naděl Buoh* Háj. 247^b; —
 jaký *pomáhej bůh*, taký *bohdej zdráv* Jg. (s. v. bůh).

168. Substantivum se vyjímá z adjektivního přívlastku, jenž předchází a v němž se rozumí. Na př.:

v nadný sledník stopy se *jelenie* chopě vždy se *ho* (= jelena) drží po stopě AlxV. 2317; a nad to i rozum ě to ukazuje, že nezhyne (duše) smrtí tak, aby nic nebyla, neb nevyšla by *božie* spravedlnost, *jenž* nic zlého nenechá bez pomsty ŠtítSáz. 169^b a Jes. 196^a; kdož jste *boží* bojovníci i zákona *jeho* Pis. táb.; tělo *dietěcí*, kypře *narozeného* Comest. 10^b; o chrástách na hlavách *dělnských* . . , dokud jsou (t. *děti*) Sal. 214; (Petr) dokládá se svědectvím *komorníčieho*, *kterýž* jest tu hlavu shledal VšehJ. 50; hlas tento jest *chotív* milého, *jenž* (chot) přikazuje . . HusŠal.51^a.

V. Adjektivum.

169. 1. Adjektivum jest jméno, jež vyslovuje v l a s t n o s t při nějakém předměte, vlastnost ve smyslu toho slova nejširším; na př. *pracovitý* člověk, *sedmiletá* válka, *nárožní* dům. Předmět — nositel a majetník vlastnosti — vyjádřen bývá zpravidla substantivem; někdy i jiným jménem anebo zájmenem, a to pak bývá zástupcem substantiva.

2. Adjektivum, znamenajíc vlastnost, táhne se ku příslušnému substantivu nebo zástupci jeho a váže se s ním grammaticky; svazek ten jeví se jakožto shoda v čísle, pádě a také v rodě.

Číslo a pád znamená se deklinací, jižto adjektivum jest schopno povahou svou jmennou; ta jest u adjektiva dvoje, jmenná a složená, na př. *vysok* gen. *vysoka* atd., *vysoký* gen. *vysokého* atd.

Schopnost, vyjadřovati také trojí grammatický rod (motio), vyvinula se při adjektivu zvláště, a vyvinula se ze snahy, aby adjektivum se svým substantivem také v rodě se shodovalo.

3. Adjektivum dále se stupňuje, t. j. je schopno gradace, na př. *vysoký*, *převysoký*, *velmi vysoký* —, a má zvláštní schopnost komparace, na př. *vysoký*, *vyšší*, *nejvyšší*.

4. Od substantiva liší se adjektivum významem, znamenajíc vlastnost, kdežto substantivum znamená nositele vlastnosti; — schopností trojího rodu, kdežto substantivum jen u některých jmen živočišných má moci podle přirozeného pohlaví mužského a ženského; — skloněním jmenným

a vedle toho i zájmeným, kdežto substantivum má sklonění jen jmenné; — a zvláštní schopnosti komparace. Srovn. Mikl. IV, 3.

Od zájmena liší se významem, který při něm jest reální, při zájmenu pak formální, — a skloňováním, které při něm jest jmenné a složené, při zájmenu pak jen zájmené.

Od slovesa liší se významem, znamenajíc vlastnost, kdežto sloveso znamená energii, — a flexí, totiž skloňováním proti časování při slovese.

5. Znamky, kterými se adjektivum vyznačuje, nalézají se při všech adjektivech vlastních nebo vlastně tak řečených, na př. *pracovitý* člověk, *zelená* louka. Krom toho však nalézají se tyto znamky některé nebo všecky a u větší nebo menší míře také při některých jiných druzích slov; zejména při participiích: nesa nesoucí, znám známý, pad chváliv, padl padlý, chválen chválený; při některých číslovkách: třetí, desátý, trój, desater; při zájmenech rodových: ten, onen, náš atd. Slova tato drží v sobě ovšem svůj význam zvláštní (slovesný, číselný, zájmený), ale význam ten namnoze může býti spolu pojat za význam vlastnostní, t. j. adjektivní; na př.: ty jsi *náš* (= přítel naší strany), *onen* břeh (= protější), *onen* svět atp. Schopnost pak ke shodě v rodě grammatickém mají slova tato touž jako adjektiva vlastní; některá mají také sklonění stejné s adjektivy vlastními, a také schopnost gradace. Tím vším hlásí se slova tato syntakticky více méně také do třídy adjektivní. Podle potřeby, když půjde o rozdíl od adjektiv vlastních, nazýváme je adjektiváliemi.

6. Adjektivum (i adjektivale) vyskytá se ve funkci

a) přívlastkové, na př.: *pracovitý* člověk, *naše* zahrada;

b) podmětové, na př.: *moudrý* se dovtípí, *tonoucí* i stébla se chápe Přísl., *svoji* o něm nepodbachu AlxV. 133;

c) doplňkové, na př.: Bůh je *věčný*, zahrada je *naše*;

d) předmětové, na př.: *sytý hladovému* nevěří Přísl., na *moudrého* mrkni, *hloupého* trkni ČMudr. 206; a

e) adverbialní, na př.: *vysoko*, *dobře*, *z čista jasna*, *po panskou* atd.

7. Při adjektivu českém (a to platí namnoze o slovanském vůbec, a dílem také o adjektivu jazyků jiných) zasluhují a potřebují povšimnutí zvláštního

A) původ a význam adjektiv některých,

B) funkce substantivní,

C) rozdílné sklonění, jmenné a složené, a

D) stupňování.

A. Zvláštní původ a význam některých adjektiv.

170. 1. V jazycích slovanských je snaha, aby přívlastek byl souřadný. Z té snahy vznikají adjektiva zvláštní; na př.: rána *metelná*,

protivník *římský*. Za adjektiva tato mohou býti a bývají příslovečné přívlastky podřadné: rána *metlou*, protivník *proti Římu*. Adjektiva tato vzala původ svůj z přívlastků těchto podřadných proměnou psychologickou i tvarovou: v myslí sestrojen z přívlastku podřadného pojem vlastnosti a ve výrazu slovním sestrojen spolu s tím tvar adjektivní: rána *metlou* — rána *metelná*.

2. Způsobnost a snaha k takovému tvoření adjektiv zvláštních — t. j. takových, která jsou za přívlastek podřadný — jest v jazycích nestejná. Slovanština má oboje u veliké míře, a v češtině vidí se to zvláště v jazyce starém. Způsoby a případy toho hlavní proběreme ve výkladě následujícím, ukazující je na příkladech význačných a dokladech k nim přidaných, a to u adjektiv possessivních *-óv*, *-in* a u adjektiv jiných.

171. Possessiva *-óv* *-in* vynikají zde zvláště. Platí o nich toto pravidlo: je-li majetníkem osoba a možná-li utvořiti z jejího pojmenování (výrazu jednoduchého nebo složeného) adjektivum possessivum *-óv*, *-in*, tedy přívlastňuje se jí majetek tímto possessivem, nikoli genitivem; na př.: *dvór králóv*, nikoli *dvór krále*; ale *dvór králové*, poněvadž ze jména *králová* není lze utvořiti další kmen possessivní. V tom opět jest případů několik, jež tuto proběreme, majíce ovšem na zřeteli jen ty, kde potřebný tvar adjektivní není kmenoslovně nemožný.

1. *Zahrada súsědova*; t. j. když majetník vyjádřil by se slovem jedním — na př. *súsěd* —, tedy přívlastnění děje se příslušným possessivem. Na př. od krve Abelovy až do krve Zachariášovy Br. Luk. 11, 51 atd., zpravidla.

Odchytky, mající genitiv místo possessiva, v jazyce starém jsou řídké, v novém vlivem jazyků cizích hojněji se vyskytují. Na př.:

ot hlasu nepřítelie ŽKlem. 40^a; had neslyší hlasu zaklinače Hug. 239; na těmeni posvěcencě Ol. Deut. 33, 16; (Ježíš) umřel jest k vuoli otce HusW. 97^a; přišel jest syn člověka t. 92^b; s stolu bohatcě ChelčP. 167^a; bez otcovy, bez bratra svého, bez strýce nebo bez poručníka vuole Všek. 168^a; s povolením Petra KolČČ. 207^b (1554); od odjezdu Husa TomP. 3, 559; po příchodu Žižky t. 4, 148; vedením Žižky t. 4, 282; v sudě Diogena Vrchl. atp.

2. *Krev Abelova spravedlivého*, nč. *krev Abele spravedlivého*; t. j. když majetník vyjádřil by se výrazem složeným ze substantiva a adjektiva — na př. *Abel spravedlivý* —, tedy přívlastnění děje se v době staré tím způsobem, že ze substantiva tvoří se possessivum a adjektivum klade se v genitivě, v jazyce pak novém výraz všecek do genitivu se klade. Na př.:

ode krve Abelovy spravedlivého Koř. Luk. 11, 51; od krve Abelovy spravedlivého EvOl. 211^b; syn Albrechtův řečeného Nedvěd Pulk. 127^a;

hlas tento jest chofov milého HusE. 3, 33; Ježiš pannin syn přeřadné DětJež. 1^b; od prvního králova syna DalC. 53 (ex: syn prvního krále); bedro Jakubovo klecavého Comest. 41^b.

Zachováno dialekticky: mojej mladšej sestrin muž meae minoris sororis maritus; mojho dobrieho priateľovu dceru; podľa jej otcovej zahrady; tohto kráľovu dceru Mikl. IV, 16 (slc.); to só vojce prostředních Vrbkovy BartD. 2, 237 (z Věžné, kde jsou troji Vrbkovi: horní, prostřední a dolní).

Ze příjmení *Kavčie-hora* utvořeno possessivum *Kavčie-horov*: Petra Kavčie-horova non respondit Lún. ks. 1408 (její manžel jmenován tamže 1407: Petrus dictus Kavčie-hora).

3. *Dvór králův Václavův (a)*, *dvór krále Václavův (b)*, *dvór králův Václava (c)*, *dvór krále Václava (d)*; t. j. když majetník vyjádřil by se dvěma substantivy, z nichžto jedno bývá appellativum a druhé nomen proprium — na př. *král Václav* —, tedy přivlastnění děje se způsobem čtvrtým: *a*) dvěma possessivy utvořenými z obou substantiv, *b*) genitivem appellativního a possessivem druhého substantiva, *c*) possessivem appellativního a genitivem druhého, *d*) genitivu obou substantiv. Způsoby první tři jsou hojné v jazyce starém; jazyk nový má zpravidla způsob čtvrtý, zřídka (archaisticky a dialekticky) způsob druhý. Na př.:

a) z králova Herodova města Hrad. 85^a; na císařově Diokletianově dvoře Pass. 482; Strachkvas, bratr Boleslavův vévodin PulkR. 31^a; otec Oldřichův vévodův tamt. 43^b; Kojatu, syna Všeborova hrabina t. 55^b; podle příkázanie Ottova markrabina t. 83^b; dva syny markrabiny Albrechtovy t. 108^b; sestru Belinu kráľevu sororem Belae regis t. 132^b; v ruce mistrově Rokycanově a mistrově Václavově List. 1433 Výb. 2, 361; Joze- fuov tesařov syn Comest. 232^b; —

b) slova proroka Isaiášova Mat. 1; syn krále Herodův Krist. 28^b; třetího léta královstvie Balthazarova krále Pror. 119^a; kvas krále Asverův Kruml. 97^b; kněžě Davidovo město t. 85^a; na oslici krále Davidovu Ol. 3. Reg. 1, 38; kněžě Vlastislavovi rodiči DalJ. 227 P.; přátelóm panie Aniččiným List. 1433 Výb. 2, 362; o příští pana Kristovu Comest. 274^b; v domu Simonově licoměrnika t. 241^b; nč. dvůr krále Václavův (archaist.); dvůr kmotra Novákův, pole kmotra Novákovo, zahrada kmotra Novákova (podkrk.); pana rectoruv pes, na stryka Hanesove luce, pana Ježišova cirkev BartD. 1, 180 (laš.); —

c) kráľeva Heroda ženima Hrad. 51^a; s císařova Theodosiého dvora Otc. 73^a; —

d) jenž bieše Erodesa tetrarchy zchovanec Koř. Act. 13, 1; nč. dvůr krále Václava Us. —

Při appellativu jest ještě adjektivum: *český král Václav*; tu děje se přivlastnění podle způsobu *b*) a *d*); na př.:

bratr vévody českého Boleslavův PulkR. 31^a; vladař krále Nabuchodonozoruov babylonského Otc. 206^a; Absolonovu syna Davidova sestru Ol. 2. Reg. 13, 1; po cestách otce svého Davidových t. 2. Par. 17, 3; v domu Nabuchodonozorova krále assyrského t. Jud. 2, 1; moci kniežete Belzebubova diáberského EvVid. Luk. 11, 15; nč. dvůr českého krále Václava Us.

4. Když majetník se vyjadřuje slovem, jež possessiva *-óv*, *-in* nemá, tedy přivlastňuje se zpravidla genitivem; na př.: Mathias *Jednookých* fassus est Lún. ks. 1421; nč. Matěj Jednookých, zahrada Novotného nebo Novotných, pole Hořejšího nebo Hořejších, za Krejčího domem Us. atp.

Někdy však přece vítězí snaha po formě adjektivní a nátlakem jejím tvoří se possessivum také zde, třeba bylo neobvyklé: zahrada *Novotnova*, pole Hořejšovo, za Krejčovým domem Us.

5. Adjektiva possessivní *-óv*, *-in* bývají v jazyku novém jen u jmen osobních. V jazyku starším bývala též u jmen neživotných; zřídka. Na př.:

k opravení ohně oltářova Comest. 72^b; místo kamenovo locum lapidis t. 37^b; na pole Damaškovo Damasci Ol. Jud. 2, 17; přirození jeho (planety Marse) a Sluncovo ČČMus. 1829, I. 64 (z r. 1544); z jitrocilova semene Háj. herb. 124^b; takoví vrškové chmelovi t. 385^b; hysopova moc t. 201^a.

6. Z adjektiv possessivních *-óv*, *-in* vznikla místní jména, jako *Benešov*, *Holešov*, *Miletín*, *Radotín*, *Kojetín* a j.

7. Z masc. *-ův* vyvinulo se masc. *-ůj* analogií podle *můj*, *tvůj*, *svůj*. Na př.: Havlůj (příjmení); tatinkůj, strýčkůj Us. vulg.; susedůj, Matulikůj BartD. 1, 27 (záhor.), t. 1, 70 (val.).

Ve val. nářečí je též nesklonné adjektivum na *-oj*: chlapec Tomečkoj, Marýna Mečičkoj, pes rectoroj, pole susedoj BartD. 1, 70.

Jinde bývá ustrnulý tvar na *-é*, vzatý z nom. plur.; na př.: Ozeř Šimké, Anča Jantelé, Dorka Janké, Jura kovaré BartD. 1, 139 (břez.).

172. Adjektiv zvláštních jiných (kromě *-óv*, *-in*) jest veliká rozmanitost. Proběříme některé druhy jejich seřadíce je dílem podle zvláštního jejich významu, dílem podle koncovek. Vazby při nich jsou takové, jako ve stejných případech u possessiv, na př. *obličej kniežecí Olofernův*, *říšství Tiberinské císaře*.

A. Některá z nich, jež jsou *-bjb*, *-jb*, *-ový*, *-ský*, mívají význam possessivní jako adjektiva *-óv* a *-in*. Na př.:

jest-li ť páně dědina, člověk jest boží Štít. uč. 88^a, Jakuba bratra páně Koř. Galat. 1, 19, před obličej páně t. Act. 10, 4; dievčí život ŽWittb. Amb. 260^b; (hlas) trubačí AlxV. 2439; otec dietěcí Koř. Mark. 9, 23; plačič žalosti mateřie Hod. 55^a; rady kniežecie principum ŽWittb. 32, 10; pójdu před obličej kniežecí Olofernův Ol. Jud. 10, 13; hlavy

kniežetcie capitis principis t. Jud. 3. 24; dcery králové regum ŽWittb. 44. 10; ščeně lvové catulus leonum t. 16, 22; s tukem beranovým agnorum t. Deut. 14; bóh bohový deus deorum t. 83, 8; zubové synoví laskominy mají filiorum Ol. Ezech. 18, 2; na novinách otcových in novalibus patrum t. Prov. 13, 23; byl nepřítel kacieřový ve zlém mysli zkažených Pass. 303; synové ľudščí hominum ŽWittb. 4, 3; milost bratrská na hoře přebývajících fratrum qui commanent Otc. 81^a; v léto patnácté řístvie Tiberinské císaře imperii Tiberii cesaris EvSeitst. Luk. 3, 1.

Sem hledí jména místní, na př.: *Kněž-most, Kněžě-ves, Milčě-ves, Sekyř-Kostel* atp., rovněž i adjektiva *Jaroměř, Ostroměř, Chrudim, Bolestav, Choteč, Čáslav*, k nimž rozuměti jest nějaké appellativum mužské, na př. *hrad*.

B. Někteřá adjektiva podle významu jiného než possessivního.

rubanie drevné, strach židovský atp., t. j. adjektivum při jménech dějových zastupuje podřadný přívlastek, kterým by se znamenal předmět nebo doplněk příslušného děje (za děj pokládati jest i to, co obyčejně stavem nazýváme, na př. bázeň, strach vlastně = bání, strachování, meze = ohmezení, okrasa = okrašlení atp.); tedy tesání kamenné = tesání kamene, strach židovský = strach ze židův (při slovese předmět nebo doplněk: tesati kámen, strachovati se židův). Na př.:

zdvižení čelistné elevatio maxillae Ol. Súd. 15, 17; uč se plakati božieho ztracenie a žádati nalezenie Hrad. 48^b (že jsi ztratil boha, abys našel boha); vinné sbieranie vindemia Pror. Isa. 24, 13; na lesniem rubání Řádpz. 55, v drevném rubání in succisione lignorum Ol. Deut. 19, 5; s zažžením beraním cum incenso arietum ŽPod. 65, 15; o pekelném pobožování ML. 68^b Bekämpfung der Hölle; o založení mostovém PulkR. 120^b; o tělesném očiščení Alb. 45^a; (kardinál) pro to vzhrzenie papežovo jeho (Jaromíra) biskupstvie zbavil PulkR. 56^a (= Jaromír vzhrzel papežem); k tomu rozedřění srdečnému contritio cordis Alb. 44^b; vzvučné (ps. wzwczne) slyšění Kruml. 96^a; v popadení rybiem in captura piscium Koř. Luk. 5, 9; učičenie sviecnové factura candelabri Ol. Num. 8, 4; lúčenje kamenové iactus lapidis t. Súd. 20, 16; ke jmění rovovému ad possessionem monumenti t. Gen. 23, 20; (súzen) na placnic peněžité tamt. 1. Esdr. 7; v rytí kamenném sculpendis lapidibus t. Ex. 35, 33; o přešči Jordanském Kruml. 29^a; po břehovém přerytí Ol. Ex. 2, 5; dáti duši svú za vykúpenie mnohé in redemptionem pro multis (nč. mnohých, pro mnohé) EvVid. Mat. 20, 28; tiščenje lidské (tisknouti lid) EvOl. 207^a (Luk. 5, 9); o milování božiem a bližním kapitula Kruml. 114^b; (družnie) vzem odpuščenje svD. 75 (od druha, přieteľa);

pro strach židovský Koř. Jan 20, 19; nižádný nemluvieše o něm pro strach židovský propter metum Judeorum EvVid. Jan 7, 13; pro strach

lidský Alb. 94^b; v strachu božiem tamt.; bázeň boží Us. nč.; na lovu rybném EvOl. 282^a (Luk. 5, 9); Adam pro milost ženskú s ní jedl Kruml. 3^b; z nedostatku vodného Ol. Jud. 7, 16; poručenstvie dětinské Pulk. 137^a (nad dětmi), poručenstvie příbuzné VšeK. 156^a; protivná proměna Hrad. 32^b (proměna ve věc protivnou); v jeho potřebách pomocných Ol. Deut. 15, 10 (když potřeboval pomoci); přátelská válka DalJ. 73 (válka mezi přáteli), přátelská sváda t. 85; přirozených pohádek genealogias Koř. Tit. 3, 9; k ďáblově službě HusE. 1, 129 (sloužiti ďáblovi); hlasem piesenným voce psalmi ŽGloss. 97, 6; položil jsi mezcě ľudské terminos populorum ŽWittb. Deut. 8; aby ho z svatebného slibu zbavil Pass. 282; k okrasě šijné ad ornanda colla Ol. Súd. 5, 30 atd; (Otta) do smlúvy do pokojné k dvoru jěl jest Pulk. 82^a (ke smlouvání o pokoj); chudobné vysvědčení BartD. 1, 161.

Také possessiva *-óv, -in* bývají někdy za gen. předmětný nebo doplňkový; na př.:

od následování Kristova HusE. 2, 166 (následovati Krista); z Kristova následování t. 2, 356; rúhanie Kristovo t. 2, 127; k blahání hospodinovu ad benedicendum Ol. Deut. 27, 12; v přešti Jordanově Kruml. 29^a; Kristovo obcovanie HusE. 2, 64 (s Kristem); k ďáblově službě t. 1, 129 (sloužiti ďáblovi); Kristovo troje pokušenje t. 2, 93.

tesač kamenný, zprávcě koňský atp., t. j. adjektivum při jménech činitelských zastupuje podřadný přívlastek, kterým by se znamenal předmět nebo doplněk příslušného děje; tedy tesač kamenný = tesač kamene, zprávcě koňský = zprávcě koní (při slovese předmět nebo vůbec doplněk; tesati kámen, zpravovati koně). Na př.: tesači kamenní a my Ol. 2. Esd. 4, 19 (ve Vulg. není); dřevný sěkač ligna caedens t. Jos. 9, 23, kromě sěkačov lesných lignorum t. Deut. 29, 11; vinný sběrač vindemiator Pror. Jer. 6, 9, vinní sběrači t. Abd. 1, 5; hroboví kopači t. Ezech. 39, 15; řemeslníkóm vápenným cementariis t. 2. Par. 34, 11; kovář železný faber ferrarius t. Sir. 38, 29; kovář železový faber ferrarius t. 1. Reg. 13, 19 a Pror. Isa. 42, 12; stříbrný kovář argentarius t. Isa. 40, 19; tkadlec plátenný Leinwandweber ZápMeziř. 10^b (1428); krevný mstitel ultor sanguinis Ol. Jos. 20, 5; tlačitel vinný calcator uvae t. Am. 9, 12; (král) dcery vaše učini súkenné tkadlicě panificas (sic) t. 1. Reg. 8, 13; sžercě lidská devoratrix hominum t. Ezech. 36, 13; (Alexander) počě býti ľudský dávcě oppressor populi AlxH. 6, 18; zprávcě koňští Ol. 3. Reg. 9, 23; vladařóm štítným principibus scutariorum t. 2. Par. 12, 10; kostelní protivník (církevní) Pulk. 134^a, tēm protivníkóm římským Pass. 282; Kristovy posměvačě Kruml. 50^a; milovník ženský ŠtítV. 76; strážni zední custodes murorum Ol. Cant. 5, 7; Kristus, miřitelník člověčí s bohem Štít. ř. 170^b; peněžnému dlužníku odpustiti HusE. 1, 338; peněžné chovatedlnicě gazophyfacia Ol.

Ezech. 40, 17; rušnú chovatedlnici vestibulum t. Ezech. 40, 36; rúchovú chovatedlnici vestibulum t. Ezech. 8, 16;

dřevěný handlíř (s dřívím) BartD. 2, 283, dřevěný dráb t. 1, 161 (hlídá dříví); koňský handlíř Us.

čapie rozenie atp., t. j. adjektivum při jménech dějových zastupuje podřadný přívlastek, kterým by se znamenal podmět příslušného děje; na př.: čas rozenie čapieho tempus partus ibicum Ol. Job. 39, 1; na člověčiem skončení in fine hominis t. Sap. 2, 1; kniežecie mladost AlxV. 159.

rána metelná, t. j. metlou daná, metlou způsobená atp.; na př.: ránu metelnú Alb. 76^b a Kruml. 204^a; nožovou ránu Kruml. 243^a; sto kyjěvých ran Hrad. 100^a; až uzřím v rukú jeho rány hřebíkové EvOl. 269^b (Jan 20, 26); raňen ranú mečovú gladii Ol. Num. 21, 24; rána bičová na kóži duhy činí flagelli plaga t. Sir. 28, 21; rána jazyková plaga linguae t.; rána trudovatá plaga leprae t. Lev. 13, 20; bolest trudovatá plaga leprae t. Lev. 13, 2; bolest ranná Baw. 92; uzdravil ženu od nemoci krvotoké ChelčP. 287^b; (Iva) těžkost starostná smúti Baw. 57; (Jan) umřel od úraza kopinného PulkR. 155^b; ptáci rušie jej (člověka) nosovým i paznehtovým trháním Kruml. 6^b (t. j. trhajíce jej svým nosem i paznehtem); peněžitým ukojením PulkR. 50^a; zvuk kladivný vox mallei Ol. Sir. 38, 30; po zbití krupném grandini t. Ex. 10, 5; mečové zabitie Lact. 59^c; vinné ožralstvie t. 172^b; pichnutí špendlíkového snésti nemůžete BílD. 73.

šrám ranný, t. j. šrám od rány, po ráně atp.; na př.:

šrám ranný livor vulneris Ol. Prov. 20, 30; po trudu cestném post labore m itineris t. Súdc. 19, 22; kteříž budú z nemocného trudu v smutečě Kat. 188 (t. j. z trudu, jehož příčinou jest nemoc, kteří budou nemocni a proto trudni); ktož ji (nemoc) trpí s rozlúčenú sirobú Rúd. 20^b (t. j. kdož trpí nemoc a jsou při tom v sirobě, jejíž příčinou jest rozloučenost; výklad nejistý); bázlivý slib nemá viery ani slib nuzný jisté miery (t. j. slib z bázně, z nouze učiněný) Baw. 78;

umřel hladnú smrfú (hladem) BartD. 1, 214.

svazek železný, t. j. obsahující železo atp.; na př.: svazek železný massa ferri Ol. Sir. 22, 18; na hromadu rtuťovou in acervum mercurii t. Prov. 26, 8; podlé stohu snopového acervum manipulorum t. Ruth 3, 7 atd.

číslo hudcové, t. j. hudcův; na př.: číslo hudcové numerum musicorum Ol. Sir. 32, 8; jezdcovým číslem equitatus numero t. Deut. 17, 6; čísla bojovníkového numerum bellantium t. Deut. 20, 19; podlé letního počta annorum numerum t. Lev. 25, 52 atd.

čas zralý, miesto hrozná atp., t. j. čas zralosti, místo hrůzy; na př.: v čas zralý in maturitate ŽWittb. 117, 147, čas zralý ŽGloss. tamt.; vždy

hotovým časem zjevuješ milost svoji Kat. 160; o tom času velmi trudném Pil. a; čas trudný AlxV. 2068; biechu u vojště liti česi t. 1565; zlý čas, zlé časy Us. nč; ve dnech hladových in diebus famis ŽWittb. 36, 19; v den bojový in die belli t. 77, 9; v sobotské dni EvOl. 330^b; času nedostatečného tempore inopiae Comest. 79^b; hladné léto t. 46^b; že jsau drahá léta RešSir. 199^b; dřevěný den (když je dovoleno sbírat dříví v lese) Us. ve Chvojně, Gebauer; u místě hrozném terroris ŽWittb. 46, 3; na tom místě bojovném (t. j. na bojišti) PulkR. 124^a; na místě odpravném Kruml. 64^b; stanovnie miesta castrorum loca Ol. Num. 10, 33; miesto trudovatinné t. Lev. 13, 56; ste z łaciného kraja BartD. 1, 226 a Us. ob.

zvieřata lesná, ovoce polské atp.; na př.: zvieřata lesná silvae ŽWittb. 103, 20; zvieřata lesová ŽKap. t.; zvieřata leská ŽKlem. t.; ovoce polské fructus agrorum ŽWittb. Deut. 13; dobytek polský pecora campi ŽKlem. 8, 8; podoben pelikánovi púščinnému solitudinis ŽPod. 101, 7, pelikánovi pustému ŽWittb. t.; bolesti pekelné dolores inferni tamt. 17; 6; bydlo sázavské Hrad. 27^a; množstvie alexandrské Ol. Ezech. 30, 15; chtě královicě kúpaním saským (= v Sasích) zhaniti DalC. 52; odtud smy neměli žádného vodného vezení viac (= plavby po vodě) KabK. 4^a; překlad meziřádkový Us. nč.

křivý přísězník atp., kdo křivě přísahá; na př.: jest křivý přísězník Boh. 343, křivý přísězník Hrad. 144^b, cizoložníkóm a křivý(m) přísězníkóm periuris Ol. Mal. 3, 5; onen křivý svuodcč ML. 121^a; aby (konšel) křivých koláčiev nebral Hrad. 129^a (t. j. koláčiv, úplatkův, jemu proto podávaných, aby křivě rozsoudil); nesmierní opilci t. 94^b (t. j. kteří ne s mírou pijí); tvá silná milovnicě t. 33^a (t. j. silně tebe milující); horlivý milovník MamA. 37^b; pán böh tvój, silný horlivec HusE. 1, 65; silný odběratel Us. nč.; přinést mrtvej a živej vody BartD. 1, 355 (vody, která mrtví, oživuje; v pohádce).

pražský posel, t. j. posel z Prahy atp.; na př.: král posla Hrona z Náchoda, Smila světličského a pana Havla jablonského DalC. 88.

mužský krejčí, hřiešné váhy, t. j. krejčí, který šije mužům, pro muže, váhy k vážení hříchův; na př.: mužský krejčí Us. nč.; hřiešné váhy Hrad. 87^b; jenž jest držal měrnú trest šesti loket Alb. 88^a (k měření); mám prodajné čtvery škorně Hrad. 124^a; kadidlné pušky thuribulia Ol. 2. Par. 4, 22; koření malomocné ApatFr. 189^a (t. j. proti malomocenství); vozová cesta Us. nč.; mrtvá cesta (t. j. kudy mrtvolý nosí na hřbitov) BartD. 1, 161.

plátěná bouda, t. j. bouda, kde prodávají plátno atp.; na př.: plátěná bouda BartD. 2, 283; železný kvclb tamt., starý krám tamt. 1, 161; mlsný košík tamt. 2, 342 (kde se nosí mlsy); oběšenej kopec tamt. (u Německého; kde se kdosi oběsil); hromová skala tamt. (kam uhodilo); za-

bitý žleb tamt. (ve Střelcích u Brna; kde byly děti od Švédů pobity); bláznivý dům (t. j. blázinec) tamt.

živá váha Us. nč. (t. j. váha živého dobytka); toho se nedočkáš *do nejdelší smrti* Us. nč.; zkušený *světový chlap* BartD. 1, 344 (lhot.; světa zkušený).

C. Některá adjektiva jiná srovnaná podle koncovek.

-ový: (zlato) jest dar králový Kruml. 22^b; hlas trubačový ML. 57^a; účastník modlový particeps idolorum Ol. Oz. 4, 18; smutek duchový afflictio spiritus t. Ekk. 1, 17; vicher duchový impetus spiritus t. Ezech. 1, 12; dým ohňový Kruml. 6^b; dielo sviecnové pondus candelabri Ol. Ex. 25, 39; podobenstvie chrámové templi ŽWittb. 143, 12; (král) ustavil popy telcové sacerdotes vitulorum Ol. 2. Par. 11, 15; dnová slova dierum t. 2. Esd. 12, 23; vodu čisternovú Kruml. 21^a; krásy púščové speciosa deserti ŽPod. 64, 13; v kráse sadovej horti Hod. 49^a; opona chrámová ML. 39^b; v sienech chrámových in atriis domus ŽWittb. 133, 1; diel jáhnový zpěvačový i vrátňový partes Levitarum cantorum et janitorum Ol. 2. Esd. 13, 5 atd.

-iný: z úst dětiných ex ore infantium ŽWittb. 8, 3; pláč dětiný infantis Ol. Sir. 19, 11; podlé obyčejě dětiného Pass. 339; v dětiné mdlobě Štít. ř. 83^b; z dětiných let AlxV. 161; dětinú řeč povědě quasi infantium more dixisse fertur Otc. 135^b.

-ský, -ovský: krásnost polská pulchritudo agri ŽTom. 49, 11; okol zemský orbis terrae ŽWittb. 71, 16; okršlek zemský Us. nč.; opona chrámská ML. 106^a; ten panský zbuor Kat. 176; v sboru panském deorum ŽWittb. 81, 1; já jsem otvržek ľudský abiectio plebis tamt. 21, 7; u písmě ľudském in scripturis populorum t. 86, 6; (Kostus) byl branný v nepřátelské přietě (t. j. u přietě, která pochodila od nepřátel) Kat. 4; (král) ustavil popy diábelské sacerdotes daemoniorum Ol. 2. Par. 11, 15; věci svatyňských sanctuarii t. Ezech. 48, 18; mistrovské vykládanie Alb. 65^b; Jidášovi nic nepomohlo zvolenie apoštolské Kruml. 197^b; stav patriarský t. 22^a; až jsú léta zemská prošla (t. j. léta zemí určená) Všek. 13^b atd.

-ný, -ní, -ovný: bláto čestné viarum Ol. Zach. 10, 5; neustavičnost svatebná inconstantia nuptiarum t. Sap. 14, 26; v stráži svatynné in custodia sanctuarii t. Num. 18, 5; nádobí svatynných t. 3, 31; po všelikých výšlich svatynných per omnes exitus sanctuarii t. Ezech. 44, 5; pied ručnú t. Súdc. 3, 16; v srdečních nedostatcích in cordis egestate t. Prov. 10, 21; proti veselí srdečnému cordis gaudium t. Sir. 30, 16; v prospěchu mehelném in festinatione nebulae t. 43, 24; již jieste chléb bolestný panem doloris ŽWittb. 126, 2; strašná mysl jej obstúpi Hod. 37^a (t. j. strach); všem jest shudla smrteľná struna t. 83^b; Marie byla bez kútov hnisných t. 22^a; v oblacě denném diei ŽWittb. 77, 14; krása polná pulchritudo

agri ŽTom. 49, 11; krásnosti púščné *speciosa deserti* ŽKap. 64, 13; nad branú rybnú *piscium* Ol. 2. Esd. 12, 38; ve dveřech branných *portarum* Ol. Prov. 1, 21; na úhlých zedných *in angulis murorum* t. 2. Par. 26, 15; horné základy *montium fundamenta* ŽWittb. Deut. 22; materným slitováním Kruml. 66^a; ve křstu vodném t. 27^b; v chlebném kusu t. 447^a; kovář na všem železném i měděném řemesle *malleator et faber in cuncta opera aeris et ferri* Mus. Gen. 4, 22; drženie se mocného nespúšťeje, (t. j. mocí nabytého) Všek. 195^a; listovného svědomie páni neslyšie (t. j. listem poslaného) t. 51^b atd.

173. 1. Z téže snahy — ze snahy totiž, aby přívlastek byl souřadný se svým substantivem (nebo jeho zástupcem) —, z jaké vznikají adjektiva z výrazů nominálních, vznikají zájmena *possessivní* z výrazů zájmen osobních; na př.: *ty pomůžeš* — *tvá pomoc*; *tobě milý* — *tvůj milý*, *tebe menší* — *tvůj menší*. Srovn. dále v § 199 č. 2.

Sem hledí změna gen. *possessivního* *jejie* v adjektivum *její, jejie*, v. Hist. ml. III 1, § 403, a gen. *jejich* v *jejichho, jejichmu* v mluvě lidové; na př. do *jejichho* domu, k *jejichmu* domu (v. § 200).

Dále sem hledí flexe gen. *Králové* v místním jméně *Králové Dvůr, Králové Hradec*; na př.: do *Králového* dvora, *Hradce* Us.; *Králového* Dvoru Seel. 1; v *Královém* Hradci t. 239.

2. Adjektiva vznikají z podřadného přívlastku rozvitého; na př. myšlení *na boha* — myšlení *nábožné*, člověk *k ničemu* — člověk *ničemný* atp. *pozemský, podzemní, bezpředmětný* Us.; *nalodním* bojem Comest. 205^a; dnes *týdenní* psaní ČernZuz.; (balšám) roste na malých stromcích leda do pasa *zvýších* MandStrah. 12^b.

3. Adjektiva vznikají z *attributivní* věty; na př.: *jak-se-patřího* dělníka tu skoro nevidět Neruda Feuill. 4, 178; máme *jaksepatřího* oráče, *jak-se-patřímu* oráči radši přidám Us. ok. Slaného a Hořovic (Jedlička v Lfil. 1880, 297); *jak-se-patřího* člověka Us. v ok. pražském (Bílý v ČČMus. 1882, 158); mám *jak-patřího* pacholka zlin. 54.

4. Místo *jenom* atd. vzniklo *jediný*; na př.: o budoucnost stará se *jediný* člověk Us. nč. (t. j. ze všech tvorů jen člověk); s *jedinýma* dvěma bratroma Otc. 437^b; *jediných* sedm pánuov učinilo hnání PísVarn. 62; nájde se *jích* (mládenců v Ličanech), ale *jedných* sedm (t. j. jenom sedm) Slavia řada II. svaz. 5. str. 19.

Podobně vzniklo *takový* z *tak*; na př.: *tak* moudrý — *takový* moudrý Us. nč.; *takým* múdrým rozumem jal se mluvití Jeron. 131^b.

A *nějaký* z *nějak* (= asi); na př.: již tomu bude *nějakého* půl roku, *nějakých* čtrnáct dní (= asi půl roku, čtrnáct dní) Us. nč.

5. Podobně vysvětluje se rčení *malí* *dnie* m. *málo* *dní*; snaha je táž jako v případech předešlých, ale změna poněkud jinak se provedla,

než ve *dnová slova* m. *slova dní*, totiž adjektivum neutvořeno z přívlastkového genitivu *dní*, nýbrž ze substantivního *málo* a substantivum k tomuto adjektivu vzalo se z bývalého přívlastku. Na př.:

potom po malých dnech Krist. 50^b; po malých dnech umřel jest Mill. 46^b; po malých dnech Ol. 1. Reg. 18, 27; u malých letech Otc. 490^b; po malých časech t. 99^b, 62^a; když mnozí časi přešli Pass. 308; jenž malým chlebem veliké zástupy krmil Otc. 415 (v OtcB. na stejném místě: málem chleba); jenž tak malým pokrmem množství lida nakrmíti Krist. 55^a; malými a krátkými slovy jej utěšiv paucis verbis Otc. 138^a; s malými bratři cum paucis fratribus t. 119^a (v OtcB. na stejném místě: s málem bratři); proti malým nepřítelům contra paucissimos inimicos Ol. Jos. 7, 3; lankrabie i s svými utekl s lidmi malými Baw. 165; co (je) vdov, ježto nezaslužíe tolik v delších letech Otc. 490^b; k chvále božie mnohé ny svaté písmo chýlí Kruml. 193^b (t. j. mnohá místa svatého písma).

6. Snaha po tvaru adjektivním byla tak mocná, že druhdy volí se spíše adjektivum nevhodné, než aby se snaze té nevyhovělo. Na př. lat. in cathedra pestilentiae přeloženo: na stolici *poskvirněnej* ŽWittb. 1, 1; a podobně in terra oblivionis: v zemi *zapomanutéj* t. 87, 13; die temptationis: dne *pokoušeného* t. 94^b, 9; in die tribulationis: v den *zamúcenýj* t. Hab. 16; opere polymitaris: dielem *prošťvaným* Ol. Ex. 36, 35; in civitatem habitationis: u město *bydljiúcie* ŽWittb. 106, 7; ad portas mortis: k vratóm *smírtedlným* t. 106, 18; tabernaculum foederis: z stanu *zaslíbeného* Ol. Ex. 33, 7, z stanu *zaslíbeného* t. Ex. 33, 9; (púst) jest nazván čas *kající* ChelčP. 94^b.

7. Pravidlo právě vykládané časem upadá. Začátky toho jsou již v době staré, zvláště v překladech, kde předloha (latinská) překladatele sváděla. Na př.: ot hlasu *nepřítele* ŽKlem. 46^a místo: nepřítelova; okol *země orbis terrarum* ŽWittb. 97, 7 vedle: okola zemského t. 71, 8; o milování *boha* Kruml. 116^a vedle: o milování božiem t. 114^b; na stolici *chráma* super pinnam templi Koř. Luk. 4, 9; na těmeni *posvěcence* Ol. Deut. 33, 16; jenž bieše *Erodesa tetrarchy* zchovanec Koř. Act. 13, 1 atd.; v § 171 č. 1 a § 268.

Blahoslav vytýká a kárá výrazy: pan z *Pernštejna*, a chce za to míti: pan *Pernštejnský*; ale pánům se to líbí a on nesmí haněti Blah. 252.

Dosud však udrželo se pravidlo tou měrou, že pokládáme za chybná rčení: básně *Kollára* m. *Kollárovy*, láska *matky* m. *matčina*, kvítí *pole* m. *polní*, strom *ovoce* m. *ovocný*, silnice *okresu* m. *okresní* atd.

8. Mezi adjektivem possessivním a genitivem possessivním bývá rozdíl; na př.: papež po smrti *biskupa* muož držeti biskupství HusE. 1, 406 = *eines* Bischofs, — po smrti *biskupové* . . . = *des* Bischofs; kůže *zajícova* = *des* Hasen, — kůže *zajíce* = *eines* Hasen;

hledání *biskupovo* = das Suchen des Bischofs, t. j. adjektivum possessivní je za genitiv subjektivní, — hledání *biskupa*, t. j. genitiv objektivní není změněn v adjektivum. Viz ještě v § 268.

9. Genitiv partitivní snaze, aby přívlastek byl souřadný, nepodléhá; na př.: libra *másla*, nikoli: *máslová*.

B. Adjektivum ve funkci substantivní.

174. 1. Některé jazyky — zvláště ty, které mají samostatný člen — dopouštějí toho, aby se adjektivum bralo kdykoli ve funkci substantivní; na př. *ὁ σοφὸς ἐστὶν εὐτυχής*, le savant est heureux, der Weise ist glücklich; jiné naproti tomu jazyky, zejména též slovanština, nemají této volnosti, aspoň ne v době své starší, ne z pravidla ani v té míře jako jazyky výše připomenuté; tu za adjektivum bývá příslušné substantivum, na př. csl. *мудръць jestъ блаженъ*, stč. *mudřec jest blažen*. Viz Mikl. IV, 6 a 25.

Proto jest v jazycích našich takové množství substantiv utvořených z adjektiv, na př. *mudřec, slepec, chromec, zatracenec, hubenec, nešťastník, bidník, hanebník, nešťastnice* atd. V evang. Mat. 20, 30 duo caeci přeložil Optat: dva slepá, Blahoslav to vytýká a klade za to: dva slepci volali řkauce Blah. 103.

2. Ale v některých případech přece míváme adjektivum v platnosti substantivní. Příslušné k němu substantivum někdy snadno lze nalézt i a přimysliti, jindy nikoliv.

Některé význačné případy:

a) mnohá vlastní jména místní; na př.: *Benešov, Pelhřimov, Bavorov* atp. (z possess. *-ově*); *Miletín, Hroznětín* atp. (possess. *-ině* ze jména osobního Milata, Hrozňata); *Choteč, Chrudim, Boleslav, Jaroměř* (possess. *-jě* ze jmen osobních Chotek, Chrudim, Boleslav, Jaromír); *Slabsko, Střebsko, Rakousko, Hradecko, Milevsko* stč. *Milevsk; Opočno* stč. *Opočen* atp.;

Prajské (t. zemi) BartD. 2, 61 (han.); *Polská* (= Polsko) t. 1, 252; —

b) jména osob, dílem vlastní, na př.: *Podiven, Protiven, Dobr, Mokr, Novotný, Červený, Bílý* atd.,

dílem appellativní, na př.: *vrchní, důchodní, radní, duchovní, světský*: (ta péče) duchovního učíní pokrytcem a světského zlodějem ChelčP. 229^b, *hajný, hlásný, ponocný, vrátný; králová, komorná, panská, ševcová, krejčová* a j.; —

c) jména znamenající peníze, poplatky a dávky; na př.:

zlatý, dvacet stříbrných, dva česká, koupil jsem to za *hotové*, vyplatil jej *hotovými* BartRuk. 194, dejte to za *rovné* t. 142;

konečné, chomůtné, otchodné, zchodné, otběžné, vzdajné, památné, zámazné, tržné, pokrčemné, mýtné, čestné, zpropitné, školné; —

d) jména jiná, zejména neutra; na př.:

jaro, ráno, parno, horko, sucho, mokro, dobro, zlo, stč. také *dobré, zlé*: jenž dobré dal mi bona ŽWittb. 12, 6, dobré se dobrým vždy oplatí AlxV. 504, dobré dobrým se oplatí Mast. 102, rozličenství mezi dobrým a zlým, co jest zlé nebo dobré Alb. 2^a, na své zlé Ol. Ekkl. 8, 9;

jiné jest nápadníky a *jiné* poručníky dělati VšekK. 213^b; *slušné* jest pohnanému raditi l. 72^b;

to se jest za *starých* dalo i za *potomních* VšekK. 106^a; k zprávě *nynějším* i *budícím* t. 2^b; —

e) rčení různá, na př.: přišel s *veselou*, se *smutnou*, s *nepořízenou*; vede pořád *stejnou*; mám *dovolenou* Us.;

to je *podívaná*, jaká je to *přivítaná*, to je pěkná *naděná*, dostal za *vyučenou*, to je *na pováženou*, žádal za *propuštěnou*, tu máš za *vyřizenou* BartRuk. 136, šel *na čekanou*, těším se *na shledanou* t. 137, *s takovou* málo pořídíš t. 194, myslil, že s *chytrou* vyvázne t.; a tak to je *jiná!* Kulda 1, 137, žádal o *propuštěnou* t. 1, 94, tu pak máš tento peníz za *vyřizenou* t. 1, 136, syn plakal, že otec jeho *na takovou* přišel t. 1, 92, chodil (sedlák) *na posezenou* t.; němamy nic pro vas *na počastovanu* BartD. 2, 365 (laš.), *za počasnu* vas svezu t. 1, 249 (laš.);

ai *červená* při tom tékla BartD. 2, 302 a Us. ob., nechytne sa ho *střelená* ani *řalá* (t. rána) t. 1, 269;

když práva nejdú, *přelišná* se od takových odporníkuov dobrým děje VšekK. 201^b:

na panskéj se žádný nepotrhá BartD. 1, 182;

lidé šli z *ranní* Us. ob.;

stavěti *na cizím*, chodili *na panské, na selské* Us., pase *na lidském*, ne na svém BartD. 1, 228, *do nového* (t. obilí) ešče vystačime tamt. 1, 162, pečeme z *nového* Us., lidé šli z *raného* BartD. 2, 377, přiněš posel *psané* od úřadu t. 1, 345, *pálené* (= kořalka) t. 1, 245;

byli jsme v *úzkých* BartRuk. 194.

C. Platnost tvarů jmenných a složených.

175. 1. Adjektivum má sklonění jmenné — podle vzorů substantivních, t. j. *dobr, -a, -o* atp. podle vzorů *chlap, ryba, město* — a složené, na př. *dobrý, -á, -é*.

Touto vlastností vyznamčávají se nejen adjektiva vlastní, nýbrž i mnohá adjektivalia.

2. Rozumí se samo sebou, že mezi obojími tvary, jmennými a složenými, byl také rozdíl syntaktický.

Jaký ten rozdíl byl původně, o tom poučují nás poněkud tvary samy. Bylo zajisté *dobrě* = ἀγαθός, a naproti tomu *dobryj* = ὁ ἀγαθός,

poněvadž *dobryj* = *dobrŕ jŕ*. To se vidí ještě ve slovanštině historické, kdež jest na př. stsl. *mądrŕ člověkb* = *σοφός άνθρωπος*, a *mądryj* t. j. *mądrŕ-jŕ* člověkb = *ὁ σοφός άνθρωπος*. V kodexu Supraselském čte se: *ubogŕ* něky glagolaaše (tvar jmenný), a dále potom: *daŕb kljuŕ uboguumu* (tvar složený), t. j. tvarem jmenným uvodí se předmět dotud neznámý, tvarem pak složeným ten předmět, o kterém byla předtím zmínka a který jest již znám, tedy jako ř. *πιτωχός τις* a *ὁ πιτωχός*, a jako něm. ein armer a der arme; podobně v jiném příkladě téhož kodexu: *nosŕŕte oslabena* žilami (tvar jmenný), a dále potom: na němže *oslabeny* ležaše (tvar složený). Srov. Mikl. IV, 132—134 a 144. Úhrnem: adjektivním tvarem jmenným byl předmět podle jisté vlastnosti své prostě poznámenán a byla ta vlastnost při něm vytčena, — naproti tomu adjektivním tvarem složeným vytýkal se sám předmět, který příslušnou vlastnost měl.

Tím ovšem vysloven jest jenom základ pravidla bývalého, pokud se nám dává poznati jednak z rozdílu tvarového *dobrŕ* a *dobrŕ-jŕ*, jednak ze souhlasných s tím starých dokladů. Do podrobná pravidla toho vystopovati nelze a spokojíme se tedy s poznáním, že pravidlo bylo a že mělo své důvody.

1. Ve slovanštině historické z pravidla bývalého ledacos zůstává, ale mnoho se tu během času mění a vyvinuje lokálně rozdílného, v tom jazyce tak, v onom onak. Jaké pravidlo se kde vyvíjí, vyplývá z příslušných památek a dokladův.

2. V češtině staré zastihujeme v té příčině jistou pravidelnost, v níž jest mnoho shodného se starou slovanštinou ostatní; během času dějí se změny, zejména tím směrem se nesoucí, že tvary jmenné nahrazují se složenými, že tvarů jmenných ubývá a složených přibývá.

Pravidlo staročeské chceme zde popsati a spolu chceme naznačiti změny, které se v něm udály postupem do doby nové.

Pravidlo není stejné u všech adjektiv a příslušných adjektiválií, nýbrž jsou v něm některé rozdíly podle rozdílného druhu těchto jmen. Podle týchže rozdíků dlužno jest roztřídit i pozorování a výklady následující, a pojednáme tedy o syntaktické oprávněnosti a platnosti tvarů jmenných a složených

1. u číslovek druhových *desater*, *desaterý*;
2. u číslovek řadových *desát*, *desátý*;
3. u participií *-lŕ*, *-mŕ-*, *nŕ*, *-lŕ*;
4. u participií *nesa*, *nes*;
5. u adjektiv vlastních.

176. 1. Pravidlo o číslovkách druhových *desater* atp.

1. Číslovky druhové *-erŕ* mívají v jazyku starším sklonění jmenné v sing. ve všech pádech (pro vok. není příkladu), — v du. jich není, —

a v plur. nom. a akk.; časem ho však ubývá a ujímá se sklonění složené: nom. *-erý, -erá, -eré* gen. *-erého* atp.

V plur. gen. dat. lok. a instr. je již v češtině staré pravidlem tvar složený.

Rozdíl u významu není nijaký: *čtverý lid, desaterým činem* znamená úplně totéž co stč. *čtver lud, desaterem činem*.

Doklady tomu podle jednotlivých pádů.

Sg. nom. (akk.) masc. *-er*: čtver hod Štít. uč. 132^b, čtver obyčej ŠtítMus. 71^a, čtver stav Alb. 35^b; pater lid t. 90^b; šester květ ŠtítMus. 80^b, šester jest obyčej t.; sedmer zlý duch Štít. ř. 138^a; osmer jest lid Alb. 89^a; *-erý*: osmerý lid ML. 57^b; desaterý počet Vus.Jg.; nč. desaterý stav Us. spis. i ob., v usu spisovném někdy archaist. desater. — Fem. *-era*: čtvera zvěř ŠtítV. 148; sedmera věc Alb. 104^b; sedmera ohavnost Br. Přísl. 26, 25; *-erá*: desaterá barva Rosa Jg.; nč. *-erá*, v jazyku knižním též *-era*. — Neutr. *-ero*: ze mne bude kněžstvo patero, ale brzo zhyne čtvero DalC. 6; šestero rozdělení ŠtítMus. 66^a; osmoro blahoslavenství Modl. 120^a; dvanáctero pokolení Br. Ex. 28, 21; nč. *-ero, -eré* Us. ob. *-erý*.

Sg. akk. fem. *-eru*: čtveru věc Alb. 104^b; pateru ctnost HusPost. 36^b; čtveru nešlechtnost Br. Jg. atd.; nč. desateru i *-erou* věc Us. spis., *-erou* Us. ob.

Sg. gen. (akk.) masc. neutr. *-era*: z toho čtvera Štít. ř. 132^b; vedle počtu dvanáctera pokolení Br. Ex. 24, 4; *-erého*: ze čtverého dřívie Mand. 3^a; z toho sedmerého ŠtítOp. 6; nč. desaterého Us., *-era* archaismus v jaz. knižním. — Fem. *-ery*: ze čtvery věci Mat. 49; podlé sedmery věci Štít. ř. 202^a; nč. desateré práce Us., *-erý* archaismus v jaz. knižním.

Sg. dat. masc. neutr. *-eru*: k tomu čtveru Štít. ř. 182^a; ku pateru lidu Štít. uč. 144^a; dvanácteru pokolení Br. Num. 34, 13; nč. desaterému stavu Us., v jazyku knižním někdy archaisticky *-eru*.

Sg. lok. masc. neutr. *-eřě, -eře* n. *-eru*: v desateře přikázání Štít. uč. 133^b; o pateru lidu Alb. 90^b atd.; *-erém*: na čtverým placení KolČČ. 356^a (1564); která rodívala po sedmerém Br. Jer. 15, 9; nč. *-erém*, archaist. *-eru*.

Sg. dat. lok. fem. *-eře, -eře*: čtveřě věci naučil Pass. 226; v sedmeře svátosti Modl. 119^a atd.; nč. desateré práci atd. Us.

Sg. instr. masc. neutr. *-erem*: čtverem darem Štít. ř. 182^a; čtverem činem Štít. uč. 133^a; devaterem umem ŠtítOp. 46; *-erým*: čtverým obyčejem HusPost. 19^b atd.; nč. *-erým* Us. — Fem. *-erú, -erau, -erou*: vždy tak, poněvadž ve sklonění složeném jsou koncovky téhož znění.

Pl. nom. masc. *-eři*: sedmeři jsú manželé ŠtítMus. 18^b; osmeři křesťané Lobk. 127^a; *-eři*: devateři kurfiřtové Kom.Jg.; nč. *-eři* Us., v ja-

zyku kniž. někdy též -eři. — Akk. masc. a nom. akk. fem. *-ery*: čtvery lidi HusPost. 35^b; čtvery škorně Hrad. 124^a atd.; *-eré*: čtveré šaty Rosa Jg., nč. *-eré* Us. a BartD. 1, 116 (laš.), v jazyku kniž. též *-ery*. — Neutr. nom. akk. *-era*: čtvera vrata AlxB. 4, 11; *-erá* Us. nč., v jaz. knižném též *-era*.

Pl. gen. lok. *-erých*, — dat. *-erým*, — instr. *-erými*, — vesměs tvary sklonění složeného. Tak zpravidla. Srov. Hist. ml. III 1, 269 sl.

2. Sem hledí též adjektivalia *některý*, *kolikerý*, *veškeren* atp., ale tu je dokladů na sklonění jmenné málo. Na př.:

některý, sg. gen. fem. *-ery*: jal sě některý částky v zemi prositi Pulk. 120^a; pl. akk. masc. *-ery*: (bůh) bude některý súditi DalC. 98; žádáše některý divy viděti Hod. 42^b;

koliker atp., sg. nom. neutr. *-ero*: několikero spřežení volův Vel. Jg.; na tolikero Jg.; pl. akk. *-ery*: několikery hony Lobk. 31^b; kolikery hodiny Jg.;

veškeren atp. má v dokladech starších sg. nom. *-eren*, fem. *-erna*, neutr. *-erno*: šlojéřek všeckeren Hod. 50^b; veškeren čas Vel. Jg.; (Maria) všeckerna tůhú svade Hrad. 72^b; všeckerno jest přestalo Hrad. 60^a; když jest všeckerno přěvýšil Kat. 100; — a plur. nom. (akk.) *-erni*, *-erny*, *-erna*: to jsú všickerni viděli Hrad. 22^a; všeckerny k sobě přichýle t. 13^a, všeckerny lidi IIod. 81^b; veškerna dokonanie sem zavrhlá Kat. 96 atp. V pádech jiných přívěsků *-keren*, *-ckeren* při *veš* nebývá.

V nč. je slovo toto jen v jazyku knižném a je tu nom. (akk.) masc. *veškeren*, fem. *-era*, neutr. *-ero*, akk. fem. *-eru*, pl. nom. (akk.) *-eři*, *-ery*, *-era* Jg., a také sg. *-erý* atd. a plur. *-eři* atd. Jg.

3. Neutrum *-ero*, pojato za substantivum, zachovává tvary jmenné nejvíce a může je míti i v pádech, kde atributivní *-er* má tvary jen složené. Na př. *patero* dítek, *desatero* božích přikázání, gen. *-era* atd.; plur. tři *Desatera*, pět *Desater* atd.

177. 2. Pravidlo o číslovkách řadových *desát* atp.

1. Číslovky řadové *čtvrť* (čtvrtý), *pát...*, *desát...* atp. mají tvary jmenné jen ve spojení se *sám* a *pól*, ve výrazech *sám desát*, *pól desáta* atp. Časem však proniká sem sklonění složené. Příklady:

sg. nom. masc. *sám desát* atp.: pan Albrecht jel na voze sám čtvrť Jar. 67; král sám šest se tůláše DalJ. 109 rkp. V; (pohnaný) má sám sedm přísahati Řád pz. 35, t. 36; jeti musím sám několik VšehJ. 429; *sám desátý*: by Čech sám sedmý na téj hoře DalC. 2, kněz sám šestýnáct jě sě běžěti DalJ. 89, pan Albrecht chtěv jeti sám třetí nebo sám čtvrtý Jar. 66 atd.; — fem. *sama desáta*: (matka) jmá tú cestú sama desáta jiti DalC. 12 (lze čisti také *desátá*); *sama devátá* Suš. 127 atd.;

sg. gen. masc. neutr. *pól desáta*: pól čtvrtá komára Mast. 150; puol páta lokte Mand. 4^a; pól šesta Štít. list. 1373; *pól desátého*: za pól čtvrtýho dne Beck. 1, 553; nč. -ta, někdy ob. -týho; půl šestadvacet, půl patnáct, půl vosmapadesát BartD. 2, 138 (han.); — fem. *pól desáty*: puol čtvrtý mile Trist. 271, Krist. 69^b; pól pátanádsté honóv Krist. 73^b, puol pátynádsté mile t. 35^b; za puol sedmecitmy kopy grošuo KolČČ. 7^a (1546); pól šestý kopy Štít. list. 1373; zavdal puol sedmy kopy KolČČ. 7^a (1546); pól deváty piedi Lobk. 109^a; puol desáty neděle Trist. 238; tvar *-té* zúžený v *-tý* v textech starších piše se stejně jako *-ty*, nelze ho tedy postihovati, byl-li také v době starší; nč. půl desáté, ob. půl desátý mile, v jaz. knižném někdy také *desáty*;

sg. dat. masc. neutr. *pól desátu*: k půl čtvrtu zlatému Nejedlý Gr. 209; k půl pátu stu atd. Us., zřídka *-tému*;

sg. lok. masc. neutr. *pól desietě, -átu*: v puol čtvrtě létě Otc. 494; korec pšenice po puol čtvrtu groši Let. 359; po půl desátu zlatém Us.; — po půl šestém roce Us.;

sg. dat. lok. fem. *pól desietě*: tři (cejchy) po puol čtvrtě puole (t. plátna) KolČČ. 76^a (1568); *pól desáté*: o půl desáté hodině Us.;

sg. instr. masc. neutr. *pól desátem*: s puol šestem stem list. JHrad. (ok. 1400, J. Kaňka v progr. jindř.-hrad. 1886, str. 18); s půl šestem zlatým Nejedlý Gr. 207; s puol osmem stem list. z r. 1396 (Výb. 1, 1037); nč. před půl desátým rokem Us. Srov. Hist. Ml. III, 1, 272—273.

Ale: *sám druhý, sám třetí*; na př.: sám třetí bieše Baw. 170. Adj. *samodruhý* = selbander, já samodruhý = já a žena Zlob.Jg., život samodruhý MudrC. 47^a, žena samodruhá = těhotná atp. činí pravdě podobno, že bylo i rčení *sám druh*, ale dokladu pro to nemám.

2. Číslovka *prvý* mívá jmenné tvary ve rčení jiných, totiž: *v prvo*, v prvo praesentim Iact. 247^a; *z prva, prvu, s-*, s prva a principio ŠtítPař. 70^a, Ol. 1. Par. 17, 9, s prvu NRada 995, nč. z prvu Us.; *prva počátka*, s prva počátka a principio Ol. Ezech. 36, 11, ot prva světa počátka Hod. 81^b atd., z čehož je nč. *prvopočátek*. Srov. Hist. Ml. III, 1, 273.

3. Číslovka *druhý* má jmenné tvary ve rčení *půl druha* atd. až v jazyce novějším: půl druha listu ČČMus. 1882, 515; za půl druha roku Kulda 1, 187; půl druha lokta, po půl druhu rýnském BartD. 1, 21 (zlin.), puol druhem stem zlatých Koz. 397.

Texty starší mají *pól druhého* atd.: pól druhého ODub. 52, Mand. 32^b, jejiež (t. skříně) šířě puol druhého loktu, výšě jejie puol druhého loktu Ol. Ex. 25, 10, jmaje puol druhé kopy Štít. uč. 89^a, puol druhého sta kop KolČČ. 210^a (1554) atp.; pozdější *puol-druha, půl-druha* vzniklo tedy bezpochyby analogii podle *pól-desáta* atd.

Podobný novotvar je i *půl-třetu* Us. nč. ob., půl třeta, po *půl třetu* BartD. 1, 70 (val.), — za stč. *pól-třetieho*: pól třetieho dne LékB. 35^b, v puol třetiem dni tamt.

Naproti tomu má starý usus tvary jmenné ve výrazech vyslovujících vzájemnost: *druh druha. druh druhu* . . ., fem. *druha družě* atd.; na př.: *druh druha* chce přetrávit Štít. uč. 90^a; *druh druha* se tona lapá AlxV. 1811; tehda *druh druhu* odpovědě Ol. 1. Reg. 10, 12; *druh druhu* konč přidává AlxV. 1400; *druh před druhem* běžechu Hrad. 27^a; tak se ty barvy leskniechu *druha* přímo *druze* Kat. v. 2376; *druha* proti *družě* pometány budete altera contra alteram Ol. Am. 4, 3; (panny) *druha druhu* se vzlíbachu Vít. 6^b atd. Srov. § 415 a).

178. 3. Pravidlo o participiích *-lž*, *-mž*, *-nž*, *-lž*.

Participia tato mají bývati tvaru jmenného ve funkci doplňkové, a to ve vazbách dvou nominativů, na př.: (já) *jsem nesl, nesen, znám, -a, -o* atp. Us.; dva synové umřela Pulk. 154^a; tak sta rucě prokláně Alb. 40^b; jsme vyněti z úst našeho nepřitele Štít. uč. 102^b; ukázal se umrl Brig. 187^a atd.;

ve vazbách dvou akkusativů, na př.: tak bychom měli jazyk rozvázán HusPost. 149^b; Ježíše umrla nalezu Krist. 103^a; tu truhlu převrácenu nalezneš Pass. 413; svoji dvě dceři pokřščeně nalezl t. 282; buoh chtěl napsána mieti tato slova ŠtítPař. 1^a; ty jisté jinde pochovány nalezneš Pass. 400 atd.; —

ve vazbách dvou genitivů, na př.: (dievky) mne (Šárky) svázány tuto odběhu DalC. 13 atd.;

ve vazbách dvou dativů, na př.: nelze jest člověku býti vyčištnu od hřiechu HusPost. 76^a; nelze beze krstu spasenu člověku býti t. 110^a atd.

Pravidlo toto zachovává se bez výjimky v nominativech part. *-lž* ve výrazech perifrastických *nesl jsem* atp. Odchytkou bývá tu v jazyce pozdějším tvar složený; na př.: pro tebe sem byl člověkem učiněný, mrskaný, trním korunovaný, na kříži pověšený Bíla. 88; ješto (epištoła) nám čtená byla Nitsch. 90; zastavená jest rána Bild. 484; to jablko bylo kradený VesA. 132^b atp. Part. *-n* a *-t* mají v nářečích ob. v masc. a fem. tvary obyčejně složené: *-ý (ej)*, *-á* Us., BartD. 1, 21; dež bel zámek dostavěné t. 2, 87 (han.), voves je vymlátěnej, strom je zkátěnej t. 2, 281 (čes.); v slc. též neutr. *-é*: nesené, bité.

Všude jinde pronikají tvary sklonění složeného víc a více. Vazby dvou nominativů atd. jsou tytéž co při adjektivech vlastních, proto bude obšírnější výklad o obojích doleji v § 186.

179. 4. Pravidlo o participiích *nesa*, *nesúc-* a *nes*, *ness-*.

Participia tato mají tvar jmenný

ve vazbách dvou nominativů, na př.: (Jidáš) by všiú věciú vlada Jid. 59; budeš se radujě Hrad. 137^b; (liška) velmi lačna jsúci Baw. 79; (kteři) neustanú hořiece v milosti Brig. 13; ktož jest jie s právem zaslúživ AlxBM. 8, 42 a 43 atd.;

ve vazbách dvou akkusativů, na př.: vizíu strážu svého na nosidlých ležiec LAI. c; jakžto bych zaslyšal hlas řkúc Pass. 463;

ve vazbách dativu s infinitivem, na př.: nenieť múdré v žaláři vězici veseliti se Štít.Jes. 286^b atd. Podrobněji v. v § 186.

Všude jinde bývá tvar sklonění složeného *nesúci*. Ku participiu *-sě* vyvinul se tvar složený *nesší* teprve v době nové a vyskytá se jen v jazyce spisovném.

5. Pravidlo o adjektivech vlastních.

180. U adjektiv vlastních ne všude stejná jest záliba ve tvarech jmenných a složených, nýbrž tvary jmenné jsou někde více oblíbeny než jinde. Podle toho dlužno rozeznávat i ve výkladě následujícím od sebe oddělit i

- a) adjektiva possessiva *-óv, -in*: *bratróv, sestřin*;
- b) possessiva *-jb*: *pán*;
- c) adjektiva *-bjb*: *boží*;
- d) adjektiva ostatní.

181. a) Possessiva *-óv, -in*: *bratróv, sestřin*.

1. Possessiva tato měla původně veskrze tvary jmenné. Tyto jsou pravidlem v době staročeské v sing. nom. akk. gen. dat. lok., v du. nom. akk. gen. lok., v plur. nom. (vok.) akk., kdežto v pádech ostatních jsou tvary složené: *bratrovým, bratrových* atd. A to pravidlo zůstává v jazyce spisovném dosud.

Místo obyčejných tvarů složených vyskytují se jmenné jenom v několika řídkých příkladech; zejména

v sing. instr.: s bohem Abrahamovem ŽWittb. 46, 10; nad domem Davidovem t. 121, 5;

v plur. gen.: jež se stalo v Čechách nenie (nyní), kdež přívuzných králův nenie Jid. 13; slěly tvé padnú v srdcě nepřátel králův inimicorum regis ŽKlem. 44, 6;

v plur. instr.: nad bydlitely Sichemovy Ol. Soudc. 9, 18; slovy Israelovy vzhrdav Israel t. 11, 20; (lid) i královy úředníky vzhrda Comest. 201^b; s lety Saulovy t. 129^b; přijímajíc to pozdravenie ústy andělovy rkp. Mikul. (podle Jirečkovy Hymnologie 3). Srov. III, 1, 265 a 266.

Místo pravidelných tvarů jmenných vyskytuje se složený tvar v době starší velmi zřídka, často v ně. jazyce obecném; na př.:

Mojžiše Sáríného KolČČ. 194^a (1553); Kristiny Markové t. 20^b (1543); po téj řeči královiej Trist. 170; na hoře Hospodinové Br. Gen. 22, 14;

Válkové pole BartD. 1, 31 (podluž.); kovalove pole t. 116 (laš.); tatin-kovýho Btch. 376 (dbeč.); susedového BartD. 1, 21 (zlin.); sosedové krávy chrom. 276 atd.

2. Některá z adjektiv sem hledících byla pojata za substantivum, vymkla se z kategorie adjektiv possessivních a přijala sklonění veskrze jmenné. Jsou to vlastní jména místní *Benešov*, *Miletín* atp. a vlastní jména osobní *Tomášov*, *Kubín* (= muž, jehož otec nebo jiný předek byl Tomáš, Kuba) atp. Tato ustrnula časem v tvaru *-ů* pro všechny pády, *Tomášů*, *Tomšů*, *Janků*, *Havlů*, *Macků* atd., ona mají sklonění jmenné v pádech všech, na př. sg. instr. *Benešovem*, *Miletínem* proti sg. instr. *královým*, *matčiným* atd.

182. b) Possessiva *-jb*: *páň*.

1. Že possessiva *-jb* měla kdysi tvary jmenné, toho dosvědčují některé doklady a zvláště některé ustrnuliny.

Dokladův je pořídka, a to na adjektivum *páň*. Na př.:

sg. nom. (akk.) masc. *páň*: člověk zaručený za páň člověk Tovač. kap. 194 (Brandl Gloss. 22); ručili jsú za páň člověk, troje rukojemství bylo za páň člověk Brandl Ku. Drnovská LXXVII (z knih Půhonných Olomúckých z r. 1475; jak psáno v orig.?): — fem. *páně*: jest-li t páně dědina. člověk jest boží Štit. uč. 88'; páně jest země Koř. 1. Kor. 10, 26; aj já dívka páně (v modlitbě); — neutr. *páňe*: oko páně Vel. Jg.;

sing. gen. masc. neutr. *páně*: Jakuba bratra páně Domini Koř. Galat. 1, 19; z úsudku páně KabK. 13; do chrámu páně Us., léta páně Us.;

plur. nom. akk. *páně*: sluhý páně Brig. 78^a; připravte cesty páně Domini Koř. Mat. 3, 3.

Ustrnuliny druhu tohoto, t. j. tvary possessiva *-jb* ovšem jmenné, ale položené do kontextu bez žádané kongruence s příslušným substantivem, jsou sice odchylkou syntaktickou, ale přece též svědectvím, že tvary jmenné tu bývaly, neboť z nich se ustrnuliny vyvinuly.

Nejčastěji vyskytá se ustrnulina *páně*; na př.: před obličej páně Koř. Skutk. 10, 4, Adam. 203^b; anděl páně ChelčP. 22^b; chrám Páně, anděl Páně, večere Páně Us.; (s pečetmi) páně Jindřichovú a páně Heřmanovú List. JHrad. 1384 atd.

Jiná ustrnulina jest k nom. *komorníč druh* sg. dat. *komorníč druhu*, na př.: škody mají býti opověděny komorníč druhu ODub. 16, podsudiemu nebo komorníč druhu t. 489.

2. Jména místní *Čáslav*, *Chrudim*, *Jaroměř* atd. jsou též adjektiva possessiva *-jb*, ale jsou pojata za substantiva a odtud mají sklonění veskrze jmenné. Též ve jm. místních *Kněž-most*, *Milčč-ves*, *Kněžě-ves* atp. jest první člen adjektivum possessivní *-jb* a měl by se skloňovati, na př. gen. z *Milčč-vsi*, dat. k *Milčči-vsi* atd. Ale časem staly se z toho

spřežky, ve kterých člen první, bývalé adjektivum, buď ustrnul ve svém tvaru nominativním, na př. *Kněž-most* nč. gen. *Kněž-mostu* . . ., *Kněžě-ves* nč. lok. *Kněžě-vsi* atd., buď v tvaru genitivním *-ě*, na př. *Busčěhrad* . . ., buď přijal koncovku *-o*, na př. *Zvoleňo-ves* m. *Zvoleně-ves*.

Srov. III, 1, 309—315.

183. c) Adjektiva *-bjb* : *boží*.

Adjektiva sem patřící měla sklonění jmenné ve stejných případech syntaktických, jako adjektiva jiná. Jsou valnou většinou významu possessivního, na př. *boží* = *τοῦ Θεοῦ* atd.; possessiva vůbec mívají sklonění jmenné, proto sluší skloňování stejné také jménům *boží* atp.

Z toho vyplývá, že můžeme také v češtině bezpečně bráti tato adjektiva za jmenná, pokud tomu neodporuje tvar. Nč. masc. hlas *boží*, člověk jest *boží*, — fem. milost *boží*, msta jest *boží*, — neutr. slovo *boží*, slitování jest *boží*, — stč. *boží*, *-ie*, *ie*, shoduje se v koncovce ovšem úplně s adjektivem sklonění složeného nč. *pěší*, *-í*, *-í* a stč. *pěší*, *-ie*, *-ie*; ale když povážíme, že nč. *boží*, *-í*, *-í* a stč. *boží*, *-ie*, *-ie* docela dobře lze vyložití z tvarů jmenných *božbjb*, *božbjja*, *božbjje*, nakloníme se zajisté k výkladu, že č. masc. *boží* je tvar jmenný, fem. *boží* stč. *božie* a *boží* že je tvar jmenný a neutr. *boží* stč. *božie* že je tvar jmenný.

V pádech, kde se skloňování toto odchylovalo od sklonění složeného a tedy od vzoru *pěší*, vznikly a ujaly se všudy novotvary s koncovkou přijatou ze vzoru řečeného. Na př. byl sg. gen. masc. neutr. psl. *božbjja*, z toho mělo by býti stč. stažené *boží*, přehlasované *božie* a nč. zúžené *boží*, ale jest stč. *božieho* nč. *božího*, podle *pěšieho*, *pěšího* atd. To se vykonalo v době předhistorické; do doby historické zachoval se z tvarů jmenných sem patřících jenom zbytek doleji připomenutý, sg. lok. *ve-psí*.

Sklonění pak jest toto :

Sg. nom. akk. masc. *boží*, z *božbjb*, na př.: jest-li t páně dědina, člověk jest boží Štít. uč. 88^a; jáz t sem boží člověk a tvój Hrad. 109^a; nč. boží. — Neutr. *božie*, z *božbjje*, na př.: slovo božie svD. 68; slovo božie Štít. ř. 4^a; zdravie božé ŽKlem. 49, 23 atd., nč. boží. — Fem. nom. *boží*, z *božbjja*, přehlas. *božie*, na př.: božie milost Štít. ř. 18^a; buožé mučennice Kat. 172 atd., nč. boží. — Fem. akk. *boží*, z *božbjja*, na př.: milost boží HomOp. 152^a; boží chválu svD. 56; pro boží milost Štít. ř. 7^a atd., nč. boží.

Sg. gen. (akk.) masc. neutr. *boží* přehlas. *božie*, z býv. *božbjja*, nedochován. Za to jest novotvar *božieho* atd. podle *pěšieho*, na př.: syna božieho Štít. ř. 1^a; přikázanie božého Hod. 59^a atd., nč. božího. — Fem. *božie*, z býv. *božbjje*, na př.: ani tbá milosti božie Jid. 119; z ruky psie ŽKlem. 21, 21 atd., nč. boží.

Sg. dat. masc. neutr. *božú*, z býv. *božbju*, nedochováno. Za to jest novotvar *božiemu* atd. podle *pěšiemu*, na př.: k božiemu hrobu Pass. 324 atd., nč. božimu.

Sg. lok. masc. neutr. *boží*, z býv. *božbji*; tvar ten zachován ve rčení *ve psi*: (ten) musí věčně ve psi býti Vít. 11^a; ve psi býti Otc. 92^a atd., nč. ve psi býti. Ostatně jest novotvar *božiem* atd. podle *pěšiem*, na př.: o synu božiem Pass. 280; po holubiem vidění svD. 92 atd., nč. božím.

Sg. dat. lok. fem. *boží*, z býv. *božbji*, na př.: k vůli boží Štít. ř. 128^b; v holubi tváři Pass. 260 atd., nč. boží. Vedle toho jest i novotvar *božiej* atd. podle *pěšiej* a vlastně *dobřiej*: v sieni božiej ŽKlem. 83, 3; k buožiej službě Pass. 627; k božiej muce BartD. 1, 44 (břez.), ryběj t. 121 (laš.), slc. božej.

Sg. instr. masc. neutr. *božím*, z býv. *božbjmb*, na př.: božím darem Štít. ř. 3^a, božím povolením Hrad. 5^b atd., nč. božím. — Fem. *božú*, z býv. *božbj(ej)a*, na př.: vládneme svatyniú božíú ŽKlem. 66^a; mi-
lostí boží Štít. uč. 78^b atd., nč. boží Us., slc. božou.

Du. nom. masc. *božá*, přehlas. *božie* atd., z býv. *božbja*, na př.: dva božie učedníky Pass. 281. — Fem. neutr. *boží*, z býv. *božbji*, na př.: svú duši u boží rucě porúčieše DalH. 30. Vedle toho jest i novotvar podle *pěšiej* a vlastně *dobřiej*: zvěř křídle jmějieše orličiej Pror. Dan. 7, 4.

Du. gen. lok. *božú*, z býv. *božbju*, na př.: dvú mučedníků boží Pass. 272.

Du. dat. instr. *božiemá*, z býv. *božbjema* masc. a neutr. a *božbjama* fem., nedochováno; za to jest *-íma* již v době před úžením: před božíma očima Štít. ř. 17^a.

Pl. nom. masc. *boží*, z býv. *božbji*, vždycky tak a dosud. — Akk. masc. a nom. akk. fem. *božie*, z býv. *božbjé*, na př.: rány božé Cis-Mnich. 97^a atd., nč. boží. — Nom. akk. neutr. *božá* přehlas. *božie*, z býv. *božbja*, na př.: vrata božie ŽKlem. 117, 20 atd., nč. boží.

Pl. gen. **boží*, z býv. *božbjb*, nedochován; za to je novotvar *božích* podle *pěších*, vždycky tak a dosud.

Pl. dat. **božiem*, z býv. *božbjemb* masc. neutr. a *božbjamb* fem., nedochován; za to je *-ím*, vždycky tak a dosud.

Pl. lok. masc. neutr. *božích*, z býv. *božbjichb*, vždycky tak. — Fem. **božiech*, z býv. *božbjachb*, nedochováno, je za to *-ích*.

Pl. instr. masc. neutr. **boží*, z býv. *božbji*, nedochován; za to je novotvar *božími*, podle *pěšími*, vždy tak a dosud. — Fem. *božiemí*, z býv. *božbjami*, trvám že nedoloženo; za to je *-ími*: plačimi piesněmi Kruml. 471^a a dosud tak.

Řadová číslovka *třetí*, pův. *tretbjb*, má ve spojení s *půl* novotvary, na př. gen. *půl třetá* Us., BartD. 1, 70 (val.), lok. po *půl třetu* Us., BartD. t., slc. *pol trefa*, po *pol trefu*.

d) Adjektiva ostatní.

184. Adjektiva ostatní — t. j. všechna kromě possessiv *-óv*, *-in*, *-jb*, kromě utvořených příponou *-bjb*, a dále kromě číslovek druhových, řadových a některých participií, o kterých všech byla řeč ve výkladech předcházejících — mívají tvar jmenný 1. v platnosti substantivní, 2. ve funkci doplňkové (přisudkové) a 3. někdy ve funkci přívlastkové.

185. 1. Adjektivum v platnosti *substantivní* má sklonění jmenné neomezené. Vedle tvaru jmenného bývá v stejném případě mnohdy také tvar složený.

a) Adjektivum ve funkci substantiva appellativa.

a₁) Neutrum.

Sg. nom. akk. *dobro*: věři, že užři dobro ŽWittb. 26, 13; on tu své jisto měl KolČČ. 181^a (1553); pojměv mnoho nekřuda AlxB. 6, 9; olejika málo přičiňovali Alb. 6^a; koliko jest dní ŽWittb. 118, 84; ukáza se kolikos oděncóv Pulk. 62^b; toliko túh pojměvši Ilrad. 59^b; nč. bylo veliké sucho, mokro, horko, teplo, chladno, studeno, je krásné ráno, kolik dní, tolik lidí Us. — Tvar složený *dobré*: kterýž pro své dobré dá obci zlým užiti DalHr. 3; čím komu dobré milejše Štít. uč. 17^a; nebyl by buoh plné dobré bez nedostatka ŠtítPař. 5^a; dobré se dobrým otplatí AlxV. 504; zlé by nebylo popraveno malum Túl. 72^a; již myslé na mě zlé mala ŽWittb. 34, 4; bieše se přitupilo ostré radlic acies Ol. 1. Reg. 13, 21.

Sg. gen. *dobra* (*novu*), *lepšě*: *dobra mého* ŽWittb. 15, 2; nezbavi *dobra* ty již ŽGloss. 83, 13; tu zemi zbavichu každého *dobra* AlxV. 140; což sú zla na mě svedli AlxBM. 8, 37; (Kateřina) doždala bieše teskna mnoho Kat. 862; jdúc (duše v pekle) z studené vody do přielišného horka Kruml. 389^b; mnoha ostati a na menši dosti micti BrigF. 117^a; velikého horka, tepla, sucha, za mokra Us.; mají za veliký hřiech spolu se utěšiti i dopustie se horšě (později připsáno ho) Štít. uč. 38^a; kdy se lepšě kto naděje Vit. 32^b var.; čím kto má jeho (zbožie) viece, a většě se nedostává Štít. ř. 110^a; vida, že jeho menší nebo jeho nemilí lepšě docházejí než on ŠtítPař. 88^b. — Tvar složený *dobrého*, *lepšieho*: budúli hledati obecného *dobrého* ŠtítOp. 316^a; obecného *dobra*, dopustiti se horšieho nč. Us.

Sg. dat. *dobru*, *lepšu*: čáka k *dobru* DalC. 98; tělesné utrpenie jest k málu užitečno Štít. ř. 206^a; Kristovo volanie vzkřiesilo Lazara a učedníci jsú k hotovu přihlédali HusE. 1, 30; k stáru Us.; by n'udatni lepších zřiece byli také lepšiu chtěie AlxB. 8, 29; taký nádeji má k lepši, zlého pyče Štít. ř. 192^b; teplu, horku, studenu nč. Us. — Tvar složený *dobrému*,

lepšiemu: již chtie zlému mému ŽWittb. 39, 15; (mužie) dachu velikéme (sic) zlému býti DalHr. 8; k tvému ctnému NRada 76; taký má nadčji k lepšimu nč. Us.

Sg. lok. *dobřě, dobru, lepší*: v zeleně ruka biela (na štítě) DalC. 73; jenž (dobrota) v takém čele nebyla i v jednom těle Rúd. 258 (čelo, celek); na vysocě super summum ŽWittb. 73, 5; na vysocě in excelsis Ol. Sir. 22, 21; já jsem učil zjevně na prostraně Vit. 49^a; přešli sú moře po suchu t. 2. Esdr. 9, 11; v málu dní ŠtítMus. 62^b; po suchu Br. Ex. 14, 29; v kolicie dnech Alb. 8^a; po několikě dnech Pass. 336; hospodář když stavi za stravu hosti ne v svém domu, nemož ho staviti u věčši, ledno pod pěti hřiven Rožmb. 235; kto jest u mále nepráv, i u věčši nepráv jest EvZimn. 22; kto jest nevěren u mále, i u větši nevěren jest in maiori Koř. Luk. 16, 10; mnoha ostati a na menši dosti mieti BrigF. 117^a; budeť lépe na menši dosti mieti BrigF. 110; jich otcové první zákona (t. předchůdcové v řeholi klášterní) na menši sú měli dosti HusE. 1, 426 (vydavatel vytiskl: na-menší[m], neprávem); v teple, v horku, v parnu atd. nč. Us. — Tvar složený *dobřiem, dobrém, lepšiem*: chtiec o obecném dobrém pomluvu jmieti Pulk. 58^a; kněz o jiniem práce nejmieše DalC. 100; kdo v mále jest nepravý, i v větším nepravý jest Bible r. 1857 Luk. 16, 10.

Sg. instr. *dobrem, lepšem*: nad vysokem postavil si mě super excelsa ŽWittb. 17, 34; dvojduchem operiantur diploide ŽGloss. 108, 29; nad málem panovati ChelčP. 254^b; s málem Iuda AlxB. 6, 8; ktož málem učini pomoc, jako by většem pomohl ŠtítMus. 163^b; několikem pomoci Štít. uč. 140^b; než by je (penize) několikem po málu rozdal t. 141^a; kdyby většem pomohl tamt.; nč. teplem, horkem, parnem atd. Us. — Tvar složený *dobrým, lepším*: který pro své dobré dá obci zlým užiti DalHr. 3; opatřiti se dobrým, lepším Us.

Pl. nom. akk. *dobra*: dobra slúbena jsú bona HomOp. 154^a, vlivem latiny; veliká horka, sucha, tepla nč. Us.

Pl. gen. *dobr*: z těch such, veder, velikých paren nč. Us.

Pl. dat. *dobróm*: těm vedrům nč. Us.; kdopak těm jeho moudrům rozumí (moudrým výkladům, pohrdlivě) Rais RD. 12.

Pl. lok. *dobřiech, dobrech*: po těch horkách, suchách Us.

Pl. instr. *dobry*: před těmi vedry, suchy Us.

Sem náleží také zpodstatnělé adjektivum *vojsko*.

α₂) Masculinum.

stč. *lúb, líb* miláček, z adj. *libý*: vejdeš u pokoj pána Jezukrista (k tomu na kraji připsáno:) líba svého Kruml. 337^b; pyčiž (ty, Jěne) se mnú (Marii) mého líbu Plankt. 167^a (rým: nového slibu; původně bylo zajisté líba: sliba);

stč. *bezden*, z adj. *bezedný*: bezden bezedna vzyvá ŽWittb. 77, 15; bezden bezedna ŽPod. tamt.; smútili sú sě bezednové abyssi t. 76, 17; do bezédnóv t. 106, 26;

stč. *neboh*, z adj. *nebohý*: ať uzdraví mě neboha Vit. 39^b; ať mne uzdraví neboha OpMus. 143^b; běda mně nebohu DalC. 34, Otc. 75^a; by (bóh) popřál mně nebohu... Hrad. 123^a;

stč. *čtvernoh*, z adj. *čtvernohý*: u čtvernoha ocas ptačí HusE. 1, 78; klesá v adv., v Slovn. I, 196;

stč. *bezhlav*, z adj. *bezhlavý*: bezhlav acephalus BohFl. 372, Vocab. 175^a;

stč. *luden*, z adj. *ludný*: liden laicus Prešp. 859, Rozk. 1585; lidnové = laikové RVodň. 272^b;

stč. *ludesk*, z adj. *ludský*: ludska virum popularem Greg.;

stč. *nesmrten*, k adj. *nesmrtný*: alhanatos nesmrten Vocab. 175^a, Prešp. 2350, MamA. 16^b;

stč. *prven*, z adj. *prvný*, *-ní*: prven alpha MamA. 16^b;

svícen, *leden*, *březen*, *duben*, *květen*, *červen*, *srpen*, *říjen*;

žáden, z adj. *žádný*: žáden = nikdo BartD. 1, 356, Šemb. 51, žáden nepoví BartD. 1, 70 (val.); jinak *žádný*.

α_3) Femininum.

stč. *neboha*, z adj. *nebohý*: přeběda mně nebožě Hrad. 37^a; co nám nebohám zdieta Hrob Boží 133; hoře nám nebohám rkp. ze skl. XIV (Hlanuš Osterspiele str. 38);

stč. *vojska* (= vojsko).

β) Adjektivum ve funkci substantiva vlastního.

To bývá β_1) ve jménech vlastních osobních a β_2) ve jménech vlastních místních. Na př.:

β_1) masc. *Podiven*; *Protiven* Kosm. A. 3, 16; *Such* TomZ. 1416 n 135; *Ščedr*: Sczedronis tamt. 1364 st 195; *Bláh*: filium Blagonis Kosm. pokrač. 1130, syna Blahova Háj. 172^a; *Zlat* NehrP.; *Hlasen*: Glazen t.; *Mlad*: syn Mladův Háj. 8^b; *Dóbr*: (pohání) Duobra ze Solficz Vseh K. 28^a; *Hrd*: Lidmily, manželky Tomáše Hrda KolCC. 32^a (1555); *Velík* Popr-R. 18, Velik UrbE. 39, Veliko TomZ. 1445 m 22; *Vesel* Reg. III; *Vojen* z vojbně; nč. *Mokr*, *Moudr*, *Modr* (Emil Modr, žák VII. tř. č. reálky v Praze 1892), *Křepek*;

fem. *Dóbra*: Dobra vidua UrbPr. 1379; služebnice Duobra Háj. 7^b; *Mlada*: soror nomine Mlada KosmA. 1, 22, Kosm 1. t.; Boleslav mějieše sestru děvojnu, téj diechu Mlada DalC. 32; —

β_2) *Opočen* (stč.), *Opočno* (nč.); *Hnězden*, *Hnězdno*: in civitate Gnezden Kosm. pokrač. 1127; v Hnězdně DalC. 43; z Gnězdna Vel. Kal. 117; *Duben* UrbPr. 1379, nyní *Dubno*; *Chvojno*: curtem suam Chvojno Kosm. pokrač. 1139, de Chvojna t. 1139 (rkp. Břevu.), Chvojno, dvůr Háj.

180^a; *Hradecko, Německo, Blansko, Kladsko, Rovensko, Hořensko, Skalsko; Štěpanovsk, nč. Štěpanovsko*: oppidum Ch(v)oyno cum villis Albrechtsdorf... et Czecpanobsk Reg. IV, 1336 (str. 114), Štěpanovsko, u Albrechtic KotMíst.;

horúcen Phlegeton Prešp. 324.

186. 2. Adjektivum ve funkci *doplňkové (přísudkové)*.¹⁾

Tvaru jmenného bývá adjektivum ve funkci doplňkové (přísudkové) ve vazbách dvou nominativů: *jsem chud, činíš se chud*; dvou akkusativů: *činíš mě chuda*; dvou genitivů: *neučiníš mne chuda*; dativu s infinitivem: *býti chudu*; pak vůbec ve rčeních, kde se má a. chce vyznačiti, že adjektivum k tomu jménu (nebo zájmenu), ke kterému přináleží, jest v poměru doplňkovém (a nikoli přívlastkovém), na př.: *otevřel oči slepa narozeného* (z očí toho, jenž se byl narodil slep), *z živa třeva vyvlačiti* (= z někoho, an ještě živ jest) atp.

Doklady následují srovnány podle sloves, dílem podle vazeb a podle adjektiv; některá adjektiva zvláště ráda a hojně ve tvaru jmenném se vyskytují.

a) Nejhojnější jsou doklady při slovese *býti*. Následuje jich zde malá sbírka.

Jsem chud, -a, -o, du. jsva chuda atd., plur. *jsme chudi* atd. (adjektiva kmene tvrdého). Na př.:

tam i jeden chud nenie ani slep ani belhav ani kterým neduhem nezdráv ani proč truchel ŠtítMus. 52^a; tak jest tento svět kluzek a bieden HusE. 3, 133; ústa hořkosti pilna jsúf plna ŽWittb. 13, 3; bydlím biden sa ChelčP. 109^b; nad sněžnú bělost biel budu Pass. 469; (sv. Prokop) tváří ovšem bieše biel Hrad. 23^a; tělo (jest) jako sniežek bielo t. 22^a, blizek jest hřiechu člověk ŠtítV. 96; člověk jest nebrzek k ctnosti HusE. 3, 140; aby to kamenie opět bylo cělo Pass. 63; chci, buď čist HusPost. 20^a; noha čista bude Štít. ř. 152^b; již jste vy čisti t. 87^a; kteráž (srdce) jsú čista t. 293^b; an tak črn (jest) Pass. 54; jsa kypr a črstv ke všemu Štít. uč. 105^a; (šípek) jest pěken, červen BrigF. 92; srdce poče čtivo býti t. 46; na myslí divok Ol. 2. Mach. 11, 4; velmi jsi dlúh BrigF. 74; (otec mój) nedostatečen býti HusPost. 161^a; když srdce dobrovolno jest Kruml. 227^b; žena muži přědraha AlxV. 81; když člověk jest dvoren Kruml. 119^b; povětřie bude rychle hbito t. 302^b; neb jest jazyk hladek t. 160^b; tento člověk nebyl jest hluch a něm HusPost. 147^b; uši jich hlušě budeta Ol. Mich. 7, 16; jsa hlup Kruml. 384^b; zdali to nenie hodno t. 356^a; člověk bude hojen ChelčP. 108^a; aby člověk horek byl v milování Alb. 12^a; tento svět vidí se býti hořek Kruml. 5^b; (jed) bude hořek BrigF. 12; hotov jsem

¹⁾ Texty Štít(Erb. a ŠtítV. s tělo stránky rozebral V. Prasek v programu olom. 1874, spisy Husovy pak K. Novák v progr. Akad. gymn. 1894.

ŽWittb. 37, 18 a j.; hotov sa ApŠ. 20; abych hotuov byl NRada 121; přiezen jest vždy hotova AlxV. 58; hotovo (jest) sirdce ŽWittb. 116, 8; kterěz (panny) biechu hotovy Štít. ř. 230^a; jsem hrozen nepřátelóm BrigF. 55; ktož jest sám sobě hrozen Kruml. 267^b; mé tělo bylo jest hrozno hleděti t. 369^b; uši nejsou chlupatě Hug. 234; nejsou jim mé řeči chutny BrigF. 67; (svět) jest velmi chytr Kruml. 185^a, já sem tiem jíst t. 149^b; že je krásen květ na dřevě ŠtítMus. 86^b; (kámen) byl přieliš krátek Kruml. 72^b; vešken sem kratochvilen a vesel t. 481^a; (mnich) jest pokoren a krotek OtcB. 134^b; jazyk bieše krvav BrigF. 61; mé tělo bylo jest krvavo Kruml. 369^b; byl kypr BrigF. 164; tak-li jest lacin člověk HusPost. 131^a; to j'mu bě lacno AlxB. 5, 30; lačen sem byl HusPost. 5^a; by svět byl lahoden Kruml. 279^b; (srdce) jest lakomo Jid. 130; ten bude laskav Hrad. 21^a; jemuž všecky věci byly sú lehky HusPost. 163^b; (hubenství) jest lektivo Kruml. 266^b; pakli ť jest ten příklad má Pass. 330; David byl má Štít. ř. 17^a; jsa má t. 20^b; málo a krátko jemu (člověku) bývá panství ChelčP. 73^b; byv silen bude medl Alb. 21^a; až stár a mdel budu ŠtítMus. 62^b; sa tak stár a medl chce ještě tancovati Alb. 43^a; když jsem medl OtcB. 175^b; (mák) jest měkek v ústech Mart. 11^a; aby byle měkce ruce ŠtítV. 21; (bóh) jest šlecheten a milosrden Alb. 72^a; bude jemu mil Ol. Prov. 15, 9; to j'mu bieše milo Hrad. 8^b; má nám pravda míla býti Štít. ř. 95^a; (Isalda a Branzenena) biešta míle sobě Trist. 117; míli jsme jemu Štít. ř. 46^b; neb sem byl mlád Sv. 175; kterěz (věci) míly jsú a potřebny ChelčP. 70^a; dnes hi živ hi mirtv budeš AlxBM. 3, 7; by hřiech nebyl těžek ani mrzek BrigF. 151; jsú mi mrzky kuože jich t. 82; diábel jest mrzut t. 150; mladý ač řiedko kdy múdr bývá DalJ. 69; buď múdr HusPost. 25^b; jsi-li dnes múdr Kruml. 314^b; buď mužen a silen Ol. 1. Reg. 18, 17; byl sem nah HusPost. 72^b; uznamašta, že sta naha t. Gen. 3, 7; Zachař byl něm Alb. 40^b; všecky věci mají býti obecny HusPost. 141^a; aby jim byl vzácen a odiven t. 111^b; jeden druhému nebyl odporen Sv. 180; buď opateren ŠtítMus. 10^b; hospodář má býti opateren t. 25^a (3krát); kto j' v řeči neopateren Štít. Rozb. 145; súdce buď opatren HusE. 1, 127; kterýž obyčej jest téj svatosti osoben a zvlášten Kruml. 449^a; bude ostr Ol. Sir. 43, 21; aniž mně (jest) památno Sv. 184; syn pilen kázanie byl HusPost. 36^a; máte jsúc pilna t. 17^b; (jest) pilno AlxV. 19; máme dobrého pilni býti Štít. ř. 27^a; jsú pilny panie a pany t. 4^b; plna sem bolesti Hrad. 54^b; oči jich plně sta prachu Ol. Bar. 6, 16; ten prut byl ploden Kruml. 19^b; aby (oř) pohodlen byl Štít. uč. 54^a; (pokoj) jest duši pochoten BrigF. 36; nepokojno jest srdce HusPost. 26^a; velmi nepokoren jsi BrigF. 74; všecko móž k dobrému pomocno býti ŠtítMus. 93^b; k tomu pomocno jest čtenie HusPost. 35^b; sen hi on hyl posošen .lid. 51; to kolo nenie dobře potočito BrigF. 113; hřiešnik bude jemu povolen HusPost. 29^b; donidž židé byli právi Štít. ř.

78^b; (hubenstvie) jest neprázdnno přeluda Kruml. 266^b; tak jim příkr budu BrigF. 70; králuov přištie přivětno jest Kruml. 20^b; zdali to nenie prospědlno t. 356^a; že by byl prospěšen HusPost. 94^b; budu protiven BrigF. 97; Kristus jest diáblu protiven HusPost. 194^b; aby pyšen byl (mistr) ChelčP. 173^b; jsem rád, -a, -o, v. doleji; když (člověk) jest radosten Kruml. 119^b; kto je roven tobě Modl. 13^a; nebo jiej roven nebieše DalC. 39; jsa roven otci Štít. ř. 155^a; obě (městě) sta rovně ve zlosti Pass. 307; (hospodář má býti) rozšafen ŠtítV. 53; kto nenie tak rozumen ŠtítMus. 80^b; kopie bieše rudno krví jelio BrigF. 61; kto je rychel na nohy ŠtítMus. 72^b; nebylo silno to rámč t. 92^a; chleb jest sladek Ol. Sir. 23, 24; bóh smuten jest Túl. 6^a; chceš spanliv býti Kruml. 406^b; neb jsú spasitedlna slova má BrigF. 12; jsem spravedlen t. 143; buď sstál v dobrém t. 87; (lid) jest such a studen t. 37; druhý strašiv jest t. 86; nevšickni (jsme) stáři Štít. ř. 89^b; sirdce (jest) svědomo Jid. 129; měsieć jest světel ŠtítMus. 25^a; pokoj světel bude BrigF. 36; že jsi (svět) světel AlxV. 1949; aby (manžely) svorna byla ŠtítMus. 22^a; když jest člověk syt a tepl HusPost. 160^a; nemóž býti oko syto viděnie Kruml. 208^a; jsi šcedr Modl. 37^b; k svým přátelóm bývaj štedr RO., Výbor 1, 917; chtě býti škoden AlxB. 2, 44; hřiech jest škoden Kruml. 179^a; kterak jest šlecheten t. 198^b; (kámen) byl tenek t. 72^b; nenie hřiech tak těžek BrigF. 58; rucě biešta těžcě Ol. Ex. 17, 12; tu jsta dvě slově těžcě HusPost. 32^b; Prokop jest tich Hrad. 2^a; (kámen) byl tlust Kruml. 72^b; svět je trpek t. 279^b; byl truden velmi Sv. 173; aby člověk truchel byl Alb. 16^b; když kto túžeben bude BrigF. 28; (v noci) udaten jest núdatný AlxBM. 5, 19; (jest) úsilno AlxV. 20; neustavičen jest jich zámysl Ol. 1. Reg. 25, 29; budeš vděčen HusPost. 5^b; hospodinu jest vděčno Kruml. 102^a; budtaž sobě věrna ŠtítV. 47; cti nebudť vetech RO. 910; jsem vinen Us.; vinna cheva býti Pass. 355; (kus tučný) nenie vonen BrigF. 54; vrtek jest jich zámysl Ol. 1. Reg. 25, 29; (duom) má vysok býti BrigF. 142; ty hospodine (jsi) převysok ŽWittb. 96, 9; nenie bohu vzácen Hrad. 3^a; tent jest jemu vzácen HusPost. 32^a; ještě by bylo vzácno AlxB. 5, 29; kto jest sám sobě zel Ol. Sir. 14, 15; by byl jak črt zel Trist. 240; (zákonnik) jest zmeškaliv Kruml. 480^a; (Prokop) nebieše znám Hrad. 5^a; skutek má býti znamenit HusPost. 51^b; (hospodář má býti) zředlen ŠtítV. 52; že jest to zvláštno Kruml. 356^a; že by nám život žáden nebyl ChelčP. 125^b; aby člověk byl žalostiv Kruml. 140^a; živ hospodin vivit ŽWittb. 17, 47; musíš o tom živ býti NRada 1437; komuž srdce živo jest ChelčP. 142^b; doňadž svě živa AlxBM. 1, 42; oba lotry živy (sic) biešta Hod. 51^b.

Odchylkou bývá tu i tvar složený již v jazyce starém; na př.: jsa závisti plný Hrad. 12^a; (sv. Prokop) v hnáty byl velmi silný, ve všem těle ovšem plný t. 23^a; (lýž) bieše v pokrmě skrovný t. 24^a; jenž zejména byl věhlasný, jehož rozum byl tak jasný AlxV. 1 sl.; ach člověče, kak si křivý,

kak jsi svéj hospodě lstivý t. 117 sl.; kto jest své viery pravý (rým: mravy) t. 237; jenž (lid) mu byl protivný (rým: skutek divný) AlxM. 3, 9; dóm byl by neužitečný HusPost. 195^a; když (člověk) bude na těle krásný a zdravý a na duši hřiechem malomocný t. 21^a; oko tvé křivé jest a já dobrý jsem t. 30^a; ač jest byl múdrý, bohatý a mocný t. 163^b; (dóm) byl by pustý t. 195^a; on zdravý jsa vytrhl jest meč ChelčP. 264^b. —

Jsem lén (masc.), *léně* (fem.), *léně* (neutr.), plur. *jsem léní* atd. (adjektiva kmene měkkého). Na př.:

nebuď lén do třetího dne zde býti Hrad. 19^a; nebuď lén non te pigeat Ol. Sir. 7, 39; ty neroď lén býti DalJ. 110; (kto) lén byl k tomu Alb. 72^a; nebuď lén NRada 518; (chceš) lén býti Kruml. 406^b; (zákonník) jest lén t. 480^a; ať jazyk nenie lén HusPost. 148^b; (člověk) lén bude k dobrému Štít. Rozb. 145; aby nebyl lén přijíti Koř. Skutk. 9, 38; ot rozkoši tělesné dušč bude léně dobrým skutkóm Alb. 43^b; duše bude léně k dobrým skutkóm Kruml. 171^a; myslíž, byla-li jsi léně u modlitbě t. 221^b; byla-li by léně t. 97^b; ač jest léně lidská mysl ku věření BrigF. 132; avšak jsú jich léní skoci AlxŠ. 1, 7; že jsem byl rúč ke zlému AdmontB. 135^a; bývaj rúč ke zlému AdmontB. 135^a; bývaj rúč esto velox Ol. Sir. 31, 27; rúčč nohy jich Koř. Řím. 3, 15 (může býti také rúcie, tvar složený); papež je chud a sic, ješto mě zhojil Mart. 30^b; (Kristus) odtad přichoz jest súditi venturus est ŽKlem. 136^b; věřitedlen si býti přichoz crederis esse venturus t. 133^a; člověk jako květ výchoz sa i zetřen bývá t. 143^a; ktož vchoz bývá v to drahé světlo ŠtítBud. Rozb. 679; by králova radost velé AlxV. 156^b; ty jsi na koni a já pěš TandZ. 177^b.

Tvar složený: národu, ješto přichozí jest ventura ŽKlem. 70, 18; jsa přichozí Ol. Gen. 21, 23; atd. —

Jsem chuzí, bohatěji (inasc.), *jsem chuzši, bohatější* (fem.), *jsem chuzše, bohatější* (neutr.), du. *jsova chuzše, bohatější*, plur. *jsem chuzše, bohatější* (komparativy a superlativy). Na př.:

(já) viac bych bedlivěji na božie služby OtcB. 122^a; běleji než snieh budeš Pass. 469; biechom bezpečnějšie OtcB. 146^b; každému bliží jest den (smrti), nežli j' kdy byl Štít. ř. 66^b; jelikž kto přišel jest k té milosti, s tolik jest bliží boha Štít. uč. 99^b; čím jest člověk bliží k bohu, tiem... OtcB. 78^a; sukně košile bližši nebývá DalC. 36; již jest bližšie spasenie naše, nežli jsme se kdy nadieli Štít. ř. 66^a; vždy j' jim to bližšiež bližšiež t. 109^b; (my) bližšie jsme smrti t. 83^b; (vy, mé dívky) ste sobě najbližšie Štít. uč. 25^b; z nichž každý bohatěji otcě tvého jest Kat. 89; ani (kto) bohatěji byl HusPost. 103^a; (kněz) nemá bohatěji býti t.; byli bychom bohatější Štít. ř. 149^a; sami bohatější bývají OtcB. 1^a; oko jest čistšie než noha Štít. ř. 62^a; srdce učistí se, aby jsa čisto ješte bylo čistšie t. 196^a; zda jsi ty (panno) čistši než ona Štít. uč. 47^a; dále jsa od vody ne tak

brzo utone, a dále jsa od ohně ne tak brzo se sežže ŠtítV. 212; čím kde další pravda, tím dáleji buoh Štít. uč. 86^b; těm, ješte jsou dalje světa t. 122^b; pán bude dobrotivěji Štít. ř. 110^a; abychom byli dokonalejše v šlechtnostech Modl. 31^a; čím kto pilnějic božicho poslúchá přikázanie, tím dostojněji jest Štít. ř. 80^a; jeden stav duostojněj jest nežli druhý Štít. uč. 97^a; duše jest těla dostojněji Štít. ř. 61^a; (ti) duostojnějše byli OtcB. 126^b; sám sa nade vše zlato draží AlxV. 627; býval u příkladiach cos buď u paměti držimějše Štít. uč. 149^b; aby tělo bylo tiem hbitěji t. 119^a; levá ruka nic nezavidí, že j' pravá hbitěji t. 90^a; stali tu, kdež najhlubší řeka Štít. ř. 178^a; on (bude) hodněj Alb. 6^a; že sám jest toho vládnutí hodněj Troj. 126^b; kdy radost bude najhodněj Štít. ř. 118^b; z těch cest jednomu jest jedna hodněj, druhá druhému t. 191^a; hledají cest, ješto by jim hodnějše byly t. 190^a; že sú hodnějše OtcB. 114^b; (lhář) jest hoří než izádný zloděj Alb. 23^a; řka, že jest jich řeč horši hada OtcB. 200^a; aby (děti a čeled) nebyly horše Štít. uč. 59^b; (ten) by k tomu hotověj Štít. ř. 119^a; jichž stuol (jest) hotověj než oltář HusPost. 31^b; by Kristus byl hotověj t. 43^a; i by silen a hotověj OtcB. 132^b; bude t každý hotověj k tvému ctnému NRada 76; (lidé) jsou k hřešení hotovějše HusPost. 24^b; aby (slovo) tiem hruběji bylo Štít. uč. 119^a; (hřešníci) tiem jsou hubeněji Štít. ř. 119^a; böh nebyl chuzí RadaOtc., Výb. 1, 926; kto je chuzí nemocného ŠtítMus. 327^b; spravedlní sedmkrát než slunce jasněji budou Štít. ř. 182^a; to na něm znamenaji, ež jest všeho světa kraší Kat. 20; mój chot najkraší jest t. 62; čím ho (zlata) viece pokúšěji (v ohni) a tiem bude krašše OtcB. 86^b; (děti) budou na tebe laskavěji Štít. uč. 108^b; stvoření... lehčejše bývá k dobrému účinku Ol. Sap. 16, 24; lepší mohutý sedlák než vládyka chudý Štít. uč. 97^a; lepší sem za to život dada než... t. 104^a; (ty) lepší by byl v své peleši maso jěda než... OtcB. 64^a; lepší tobč jest smrt než... t. 29^b; lepší t jest hanbička před knězem než hanba věčná Štít. uč. 136^b; jako duše jest lepší těla, tak lepše j' duchovnie sbožie než tělesné Štít. ř. 67^a; lepše by dvě bylo než jedno Štít. uč. 118^b; ti byli by lepše doma Alb. 90^b; novina liubši jest než věc jiná Jid. 70; byl by mdleji AlxB. 7, 28; že j' (syn) mení otce Štít. ř. 25^b; (milost) nenie menši Štít. uč. 17^a; neproměnné božstvie nemóz býti ani menše ani větše t. 25^b; milostivěji jest hospodin ŽKlem. 82^a; böh jemu bude mileji Alb. 6^a; buoh jemu bude mileji a on bohu známěji a hodněj Kruml. 130^b; prav ji (ženě), kak t jest milejší než... Štít. uč. 54^b; čím komu dobré milejš t. 17^a; zlato jest lidem milejš OtcB. 76^b; bychova milejš tomu pánu t. 144^b; jich duše jsou milejš HusPost. 81^a; byl sem mlazí a již sem se sstaral Štít. uč. 18^b; donidž (vdova) jest byla mlazši t. 50^a; diábel jest mocněj než ty Pass. 358; by byl mūdřej Štít. ř. 81^b; dietky toho světa mūdřejše jsou Kruml. 133^a; již bychom měli mūdřejše býti Štít. uč. 60^a;

zda jsi ty (fem.) nábožnější t. 47^a; čím jest kto pilněji Štít. ř. 35^b; (Petr) jest pilněji HusPost. 159^a; aby (vy) pilnějše byli Štít. ř. 132^b; lidé pilnějše mají býti t. 208^b; my pilnějše máme býti t. 67^a; (oni) budou pilnějše Štít. uč. 123^a; duše oněch (věcí) plnějši bude Štít. ř. 186^a; bude podobněji člověk k andělóm Štít. uč. 105^a; čím je (svrchované dobré) člověk častěji má, tiem jeho více pochopněji jest Kruml. 464^a; (andělé) čím vyšší jsú, tiem jsú pokornějše Štít. ř. 149^b; však jest pokora potřebnějši Štít. uč. 46^b; sv. Jan povýšeněji jest než proroci Pass. 277; kto móż prázdněji býti světského hluku Štít. ř. 9^a; (duše) čím prázdnějši bude těchto věcí t. 186^b; ten mi jest najprotivněji OtcB. 65^a; ty panny jsú psotnějše Štít. uč. 46^b; však jest muž silněji než žena t. 37^a; na modlitby jsa silněji, nežli kdy dřieve byl OtcB. 177^a; moc dvojitá jest silnějši než jednostajná Štít. uč. 27^b; (dušě) bude silnějši OtcB. 134^a; aby se posílili a tak silnějše trpěti byli Pass. 365; budú v nás silnějše ty tělesné žádosti Štít. ř. 39^a; ani jest, co by mohlo slazše býti t. 61^b; (dušě) bude slavnějši OtcB. 134^a; bychom slepějše byli Štít. uč. 104^b; bude t každý snažněji NRada 76; ona jest snažnějši Pass. 542; tu vám spomocněji budu než zde živ jsa Pass. 417; když (děti) by byly starše Štít. uč. 121^b; ješto (ženské pokolenie) j' strašivějše nežli mužské Štít. ř. 227^a; i jeden tak svatý by světěji nemohl býti t. 59^b; matka (Kristova) jest světlejši než dennice Kat. 18; slunce v sobě světlejše jest Štít. ř. 250^b; (hvězdy) jsú světlejše než nebe Štít. uč. 77^b; by mohli býti svobodnějše t. 89^a; byl jest sytější HusPost. 43^b; hněv bude těži Štít. ř. 124^a; kak jest zámutek těži trpěti Alb. 3^b; ta muka . . . jest těžši Štít. uč. 156^a; panenstvie jest těžše zachovati t. 44^b; to sbožie trpnějše bývá Štít. ř. 63^b; (srdce) jest tvrže všeho Modl. 160^b; oko jest ukrutnějše Štít. ř. 110^a; (vy, padúchové) jste ukrutnějše než divoká zvieraata OtcB. 23^a; oko jest ušlechtilejše než noha Štít. ř. 62^a; (modlitba) jest užitečnějši OtcB. 114^a; užitečnějše jest to dobré Štít. uč. 137^a; (to) samo v sobě vážnějše j' než póst Štít. ř. 207^b; věčši sv. Jakub z jiných jest věcí ApD. 106; sv. Jan jest věcí svatého Štěpána Štít. ř. 27^a; čím kto věcí (wijeczij) bude t. 9^b; věcí plod jejie než ona t. 250^a; jeden hřiech jest druhého věcí Štít. uč. 135^b; nebudu věcí ani mení BrigF. 30; ješto (otplata) j' větši než . . . Štít. uč. 48^a; hožstvie nemóż býti větše Štít. ř. 25^b; aby vinněji nebyl t. 221^a; tiem budu vděčněji a vzácněji Pass. 14; která (almužna) j' vzácnějši bohu Štít. uč. 141^a; to . . . vzácnějše bude Štít. ř. 228^b; (nemocný) bieše zdravěji než dřieve OtcB. 40^a; (známost) bude zěvnějši t. 203^b; on (bude) bohu známěji Alb. 6^a; zřědlněji (jest) sluha boží Štít.ř. 121^b; atp.

Odchytky, mající tvar složený místo jmenného, vyskytují se v době staročeské zřídka, množí se však od počátku stol. XV; ve stol. XVI panuje již pravidlo novočeské, t. j. tvar složený místo žádaného jmenného. Na př.:

jež najlepšie z tých tu biešta AlxB. 3, 30; ti lidé jsú bláznivější Kruml. 181^a; já nejsem horší než diábel HusPost. 45^a; kteréž víno horšie jest t. 17^a; chytrost najhoršic a najtčžšie věrným křesťanóm t. 7^b; oni jsú horší t. 49^b; jichž (kněží) lóže je připravenější než kostel, čieše dražšie než kalich, kuoň dražší než mšál, kápě pěknější než ornát, košile rozkošnější než mešná košile a háčě čistější než korporálové t. 31^b; stav panenský jest najdůstojnější t. 17^b; (Simeon) duostojnější f jest nežli ty OtcB. 135^b; že jsú slavnější a duostojnější t. 40^b; že je jiný mnoho lepší t. 149^a; ač kto mezi nimi múdřejší bieše t. 2^a; toho žena bieše šlechtnější t. 157^a; ty čím bohatější (masc.) jsi, tiem horší budeš rkp. XV stol. (Čtyři ctn.) Výb. 2, 654; budeš-li lepší t. atd. —

Co jest horše anebo hóre, to jest milejše anebo milejie atp., t. j. když jest podmětem zájmeno rodu středního sing., bývá v doplňku komparativ (n. superlativ) jmenný někdy tvaru *horše, milejše*, někdy tvaru *hóre, milejie*. Na př.:

i jest nám to najdivnějie, že . . . OtcB. 106^a; co jest draže AlxH. 5, 34; aby to v paměti bylo držimčjie Štít. ř. 182^a; ješto jest hóre Alb. 65^b; co mně bylo najmilejie Kat. 174; nic před bohem skařédějie Modl. 163^b; co by mohlo slazše býti Štít. ř. 61^b; vždy j' jim to bližšež bližšež t. 109^b; bývá f cos buď u příkladiach držimějše Štít. uč. 149^b; to bylo by vážnějše než zpověď t. 131^a.

Odchytkou tu bývá tvar složený; na př.: to, ješto f jest nad tě dálejšie Kruml. 311^b; nč. co jest lepší Us. —

Poručiti jest snáze, jest lehčějie než učiniti; t. j. ve větě bezpodměté bývá komparativ (superlativ) doplňkový tvaru jmenného *snáze, lehčějie*. Na př.:

jest nesnáze jeho přemoci Modl. 4^b; lépe lépe v manželství píti asa čistú vodu Štít. ř. 84^b; čím den prospěchu vašeho dále roste, tiem slázež slázež jest obyčej jmiati v šlechtnostech t. 109^a; kto nemóž věděti toho, že j' svatu býti užitečnějie než šeřednu t. 226^b; nežli proti bohu shřěšiti, lépe jest se svým mečem protknúti OtcB. 114^b; lépe jest nám za vy umřieti t. 16^b; že j' lépe neslíbiti než slíbiec nesplniti t. 119^b; tehdy jej podjide to myšlenie, že by se bylo lépe vrátiti do své vlasti, i bohu vzácnějie, spasiti syna jediného t. 112^b; očím jest tieže čekati smrti než ji přijieti t. 146^a; jest pevnějcie dobré činy viděti než v pověstech slyšěti t. 5^a.

Také když je podmětem substantivum verbale, může komparativ (superlativ) doplňkový býti téhož tvaru *snáze, lehčějie*; na př.: protož f lehčějie zdá se jich žalostné skonanie Pass. 305.

Býti živu, daj mi býti živu, jíti pěšu; t. j. adjektivum bývá tvaru jmenného ve vazbě dativu s infinitivem. Pro shodu syntaktickou žádáme,

aby *býti živu* atd. bylo masc. a neutr. sing.; ale tvar ten ustrnul pro všechny rody a pro všechna čísla. Na př.:

ač tak živu býti jest ŽWittb. Ezech. 16; živu býti jest ŽGloss. t.; netřeba jest druhé býti křšenu Štít. uč. 132^a; nemá jim (syn rodičům) dáti obmeškánu býti t. 51^a; jest třeba opatrnú býti, smiernu, spravedlivu ŠtítV. 207; nesnadno čistu býti Štít. ř. 87^a; jest pochotno jemu milu býti t. 213^b; potřebné j' tichu býti t. 4^b; duchem chudu býti jest býti pokornu, nehrdu ŠtítMus. 135^b; s bohem živu býti BrigF. 18; zákon jest člověku bohu poslušnu býti Alb. 3^a; jemuž by neslušalo ostru býti Kruml. 223^b; poslušnu býti t. 124^b; nelze beze trestu spasenu člověku býti HusPost. 110^a; neslušie uzdravenu býti v sobolu t. 166^b; (kázal) katóm dánú býti t. 179^b; býti tichu a pokornu t. 25^a; v tom věku třeba pilnu býti t. 31^a; v tu dobu chtieti opatrnú býti neb báznivu t. 103^a; třeba opatrnú býti věřícím t. 177^b; před nimž nelže nic tajnu býti t. 139^a; Jeremiáš bráni pyšnu býti t. 115^b; lépe by bylo viery nepřijímati než přijmúce nevěrnú pánu bohu býti t. 193^b; nenie veliká radost vysoku býti t. 102^b; ona (moudrost) učí stříezvu býti Ol. Sap. 8, 7; ti nepřepúštějí královstvu býti pokojnu t. 2. Mak. 14, 6; hodné t jest nebývati samé (vdově) rádu i v kostele Štít. uč. 50^a; nelze nám živu býti Us.; neslušie mně pěši jiti Pass. 538; na božiem děkování nebýti pozdni a léni Alb. 69^a; uč se na božiem děkování nebýti pozdni Kruml. 195^a.

Vzácný je doklad: auvech že t mi (Marii) živě jest ostati Modl. 169^b, t. j. *živě*, fem. shodné v rodě grammatickém.

Ustrnulý dativ *živu* přejímá se odchylkou také do vazby jiné, na př.: slyším, že naše živu býti nic nenie Kruml. 288^a, vzato za substantivum; my radějše chcemy zemřieti než bez studu živu ostati Pass. 436 m. náležitého nom. živi.

Místo tvaru jmenného bývá v jazyce pozdějším tvar složený: lépe jest tobě do života vejíti kulhavému nebo bezrukému než . . . NZák. Kral. 43^b; není dobře člověku býti samotnému t. Gen. 2, 18; atd.

b) Při slovesích jiných (kromě *býti*) bývá doplňkové adjektivum tvaru jmenného v hojných vazbách dvou nominativů, dvou akkusativů a dvou genitivů (o vazbě dat. s infinitivem v. výše sub a). Doklady jsou v pozitivě pro všechny rody a mimo gen. du. a plur. též pro všechna čísla; v komparativě (a superlativě) lze doložit jen nominativy a akkusativy. Případy hlavní zde následují, seřazeny podle sloves.

Činíš se chud, činíš mě chuda (masc.), *nečin mne chuda* (masc.); — *činíš se chuzí* (masc.), *chuzší* (fem.), *chuzše* (neutr.) atd. Na př.:

chtě spravedliv učiniti sám se iustificare Koř. Luk. 10, 29; roven se čině bohu t. Jan 5, 18; aby se svůj bratři roven učinil Štít. ř. 162^a; centurio učinil se nehoden přijeti Krista HusE. 2, 48; řeka činí se vodna

Hrad. 113^b; když v jednom jest vinen učiňen HusPost. 35^b; podobno učiňeno jest královstvie nebeské člověku králi t. 173^b; (lidé) su k bohu podobni učiňeni t. 176^b; zdráv učiň lid můj ŽKlem. 18^b; lacin sobě učiň vešken svět Kruml. 282^a; některý sě neprávě čini pokoren t. 312^b; když (člověk) čini sě nehoden darov t. 121^b; Kristus pro ny sě chud učinil t. 316^b; (Kristus) učinil sě pro ny chud, osočen i zavržen t. 318^b; král ten klášter svoboden učinil Pass. 383; (člověk) má svůj čbánek čist učiniti ŠtítV. 64; ten t má svůj pokoj svat učiniti ŠtítMus. 15^b; abyste den odpočinutie svého svat učinili t.; slušie ten ostnec tvrd učiniti a také ostr Štít. uč. 99^b; böh člověka spravedlna učini Alb. 45^a; kohož škoda učini múdra ŠtítMus. 25^b; na věky jej ctina učinie t. 79^a; ta šlechtnost učini ho (člověka) přímluvna, k uslyšení snadna a měkka a snadně přístupna, sdielna všeho, což má, vesela a skrovně kratochvilna, věrna a tovařišna Štít. Rozb. 145; mohu, koho chci, bohata učiniti BrigF. 23; kak by jej vinna učinil t. 40; smierna mě učiň t. 17; kdo tě živa učinil Pass. 300; by jej věčna učinil t. 293; nádejě čini učastna milosti božie t. 331; každý má krásen učiniti ten dóm HusPost. 193^b; ó chudobo, kak mila člověka činiš bohu, bezpečna při tomto světu Kruml. 319^a; hřiech čini člověka robotna sobě t. 202^a; nic nečini člověka bohu tak podobna t. 119^a (zkušeni) čini ochotna člověka a učastna všech dobrých lidi t. 172^b; buoh člověka spravedlna učinil t.; také člověk nic tak zdravého nemá, by jemu hřiech toho škodna neučinil t. 179^a; to čini člověka ješitna t. 222^a; by (stvoření) stvořitele vebna neučinilo t. 469^a; láska člověka bohu mila čini t. 336^b; ktož spravedlna čini zlého HusE. 1, 261; ctnost člověka čini vzácna; HusPost. 176^b; spasena mě učiň ŽWittb. 3, 7 a j.; hřiech čini srdce nečisto ŠtítV. 286; pokora vzácno čini panenstvie Štít. uč. 46^b; ktož svého pokoje neučini svata Štít. ř. 200^b; úřad člověka svata nečini HusE. 1, 404; miesto svaté nečini člověka svata t. 1, 372; ac mne neučini (diábel) nepokojna BrigF. 117; neučini rušena slova svého Ol. Num. 30, 3; viera tě zdrávu učini Hrad. 46^a; skromnost střízvu mysl čini ŠtítV. 224; (böh) učinil tě věčnu HusE. 3, 107; viera tvá tě zdrávu učinila HusPost. 184^b; všeliké ptačstvo móż člověk okrotiti a móż pitomo učiniti Kruml. 133^b; (mysl nemúdra) bráni sě, aby bázeň božie pokorny jie (mysli nemúdré) neučinila ŠtítMus. 77^a; ižádne mněníe mdly v něm viery neučinilo t. 83^a; nic tak zjevny nečini pravdy jako upřiemné pravenie HusE. 1, 256; učiň ny pokorny . . . vesely . . . truchly . . . zraly . . . vzchopny . . . spravedlivy . . . trpělivy . . . poslušny Modl. 38^a; učiň ny vesely . . . zraly t. 48^a; jinak ny učiňte jisty DalJ. 59; dobrý böh ny jisty učinil své věčné radosti Kruml. 148^b; jenž nás od viny správny učinil Kruml. 296^b; trpělivost mučedlniky vebny čini t. 411^a; učinil si ny k sobě podobny t. 141^b; (milost) jiné (nrawy) všecky vzácny čini t. 114^b; ohavny vy učini dušě má Ol. Lev.

26, 30; silny jě učiním BrigF. 67; činímť hřiešné nad tě mocny t. 15; diábel své sluhy šeredny a mrzky čini HusPost. 159^b; jenž svaty čini lidi své t. 34^b; rovny nám je (dělniky) učinil s' t. 30^a; (bůh) slavy čini své milovníky t. 153^a; šilhavy jě (své služebníky) učinil Ol. Ex. 21, 26; — ktož se pokorna učini, ten bude povýšen HusE. 3, 256 (odchytkou m. pokoren, ale přece tvar jmenný); chci-li sě (mládenec) spravedliva učiniti Kruml. 468^a (rovněž tak); — aby léně toho učinil, ješto . . BrigF. 26; — klož přijímá tuto svátost, podnět k hřiechu čini mdleji Štít. ř. 228^b; (měsiec) ve dne nesvieti, jen v noci, avšak noc čini veselejší Štít. uč. 55^b; troji věc písmo ukazuje, ješto ty oběti čini vzácnějše Štít. ř. 228^b; o těch, ješto mistrují vína a činie je nezdravějše t. 94^a; (Judas Machabejský) zpomínaje jim ta svitězenie, ješto sú dřievce činili, hotovějše je tiem učinil Ol. 2. Mak. 8, 5; —

odchytkou tvar složený: (Lazar) učinil se nemocný HusPost. 112^a; (Machabaeus) bezpřiemný sě pohanóm činieše Ol. 2. Mach. 8, 5; Kristus pro ny chudý učinen jest HusPost. 5^b; jenž činie člověka slavného t. 4^b a j.; nč. činiš se slavný, učiním tě slavného (v. slavným) atp. —

Stvořen jsem slep, narodil jsem sě slep atd. Na př.: proč mě bůh stvořil slepa, chroma Alb. 90^b, Kruml. 219^a a ML. 59^a; bůh stvořil tě k sobě podobnu HusE. 3, 106; jenž sě byl slep urodil Pass. 335 atd.; — odchytkou tvar složený: proč mě bůh stvořil neličného Alb. 90^b; jenž sě byl slepý urodil HusPost. 82^a (2krát). —

Daj sě vinen, dám sě za vinna; dán jsi mál atp. Na př.: dávám sě vinen Kruml. 246^b; duše tvá vinna sě daj Hug. 53; hřiešnik sě vinen dal HusPost. 145^a; kaji sě dávaje sě vinen HusE. 3, 116; mál jest dán velikým Štít. ř. 20^b; Eva nedavši sě za vinna na diábla počtla Kruml. 2^b; — spravedlivý dá sě vinna t. 245^a jest odchytkou místo vinen, ale tvar přece jmenný. —

Zdás (zdies) sě svat, zdáte (zdiete) sě světi, zdáte sě světějše atp. Na př.: člověk bude sě zdáti studen ŠtítMus. 34^a; (jed) zdá sě sladek BrigF. 12; jeden zdál sě svat t. 19; všěch svatých život málo sě svat zdá proti svatosti svatého Jana Pass. 277; to mi sě velmi dvorno zdá i také žalostno Kruml. 463^b; by mi sě vše zdálo zrudněno tvú krví t. 272^a; jiní zdáli sě počestnějše Štít. ř. 67^a; — odchytkou tvar složený: ty věci ač se zdají potřebné ChelčP. 158^a. —

Ukážu sě spravedliv, ukážu vás hodny atp. Na př.: (Ježíš) všem ochoten sě ukázal HusPost. 68^a; žádal-li jest ten mistr ukázati sě spravedliv t. 154^a; svědomie nás svobodny ukazuje HusE. 3, 228; (kněz má moc) ukázati lidi svázány i rozvázány t. 1, 30; (syn boží) potupen sě ukázal Kruml. 271^a; než by se ukázal křiv Štít. uč. 90^b; abychom ne nazi, ale odčni se ukázali t. 5^b; ukázal sě umrl Brig. 187^a; a tak ten stav veleben ukázal na světě lidem ŠtítV. 8. —

Ležu mrtev, položichu sbožie pusto atp. Na př.: přes třetí den mrtev neležel HusPost. 64^b; tělo jest mrtvo leželo t. 115^a; změřitedlny uložil si dni mé ŽKlem. 38, 6; den, jenž jest k chvále boží svat uložen HusE. 1, 216; proč s' mě položil protivna sobě HusPost. 154^b; jáz položi jeho vysoka před králem ponam illum excelsum ŽWittb. 88, 28; (Čechové) potom (t. v časih pozdějších, zkažených, když na vojnu vyjížděli) některé vládyčie (sbožie) ctiechu, zádušnie pusto položiechu DalC. 79; vás položím hodny k smiechu HusE. 3, 140. —

Stoju prázden, vstanu syt, ostanu cěl atp. Na př.: kloz prázden (prazden) stal jest HusPost. 31^b; co stojíte celý den prázdni (prazdni) t. 29^b; že my také syti ten den vstaneme HusE. 1, 115; beránek cěl a živ ostane Pass. 13; jeden člověk živ neosta AlxV. 500; že tu živ nijeden osta t. 2075; ostaň mi živo toto děfálko Pass. 339; (tělo) ostane mrtvo HusE. 1, 335; — odchylkou tvar složený: jedna Sára dobrá (tak v rkp.) ostala HusPost. 20^a. —

Jsem zdráv; jědu prázden; jdu pěš, bos, chozu pěš, bos; lezu čtvernoh; bráňu sě pěš atp.; t. j. při slovesich, jež znamenají chůzi, pohyb s místa na místo, nebo děj mezi pohybem takovým se sbíhající, bývá adjektivum doplňkové tvaru jmenného. Na př.:

chci prostovlasa jiti Otc. 294^b; ženy prostovlasý vyběhše Pass. 76; (David) skákal nah Kruml. 456^a; již jdi mi zdráva HusE. 2, 405; pěš jdi Rožmb. 270; beřiž sě pěš k svému domu Hrad. 112^a; spasitel pěš a bos chodě Krist. 54^a; sám pěš a bos k řecě šel t. 34^a; on teď jěde a já pěš jdu Pass. 538; (Kristus) chodiv pěš HusE. 1, 124; (Kristus) pěš chodil jest HusPost. 59^a; (ciesar) šel pěš t. 60^a; jenž pěš chodieše DalJ. 107; jsa s ní (chotí) u věrné milosti všelikak pěš i na koni RO. Výb. 1, 924; (Sisara) skočiv s vozu pěš běžieše Ol. Súd. 4, 15; nehoň ptáka pěš Tkadl. 1, 28; Tristram pěš běže na saň Trist. 60; Hektor pěš sě bránil Troj. 118^a; (děfátko) daleko pěše jiti nemohlo Krist. 28^b; přějdú tam pěši pertransibunt pede ŽTom. 65, 6; syn boží s apostoly pěši jdú Krist. 37^b; vyšli pěši Ol. Bar. 5, 6; vyšel jest král a vešken duom jeho pěši t. 2. Reg. 15, 16; jižto pěši jdiechu t. 15, 18; zástupové jdiechu po něm pěši z města pedestres Koř. Mat. 14, 13; všěcky (panny) pěšě do Říma šly Pass. 555; *pěš* ustrnulo v adverbium: viece sme šli pěš nežli jeli Jar. 65; — (kovář) by musil čtvernoh lézti Hrad. 132^b; z toho též ustrnulé adverbium *čtvernoh*: cožkoli po bříše čtvernoh sě plazi quiquid quadrupes graditur Ol. Lev. 11, 42; zě zvieřat, ješto chodie čtvernoch (sic) quae ingrediuntur quadrupedia t. 11, 47; — tvar složený: proto jest přijel on chudý na oslíku HusPost. 5^b. —

Nalezen jsem zdráv, naleznu vy zdrávy, zastúpíš mě zdráva atp. Na př.: dnové pilni (plni) nalezeni budú ŽWittb. 72, 10; když jej (MMagda-

lena Ježíše) mrtva nenadjide Hrad. 29^a; aby diábel nenalezl tebe prázdna HusE. 1, 122; boha sobě milosrdna nalezne Kruml. 186^a; aby (smrt) tě hotova nalezla a způsobena t. 431^a; Ježíše umrla nalezú Krist. 103^a; Rubina nalezše umrla Pass. 158; tu truhlu převrácenu nalezneš t. 413; a jakž ju brzo rozvázachu, tak ji inhed zdrávu nalezú t. 457; (otec) svoji dvě dceři pokřščeně nalezl t. 282; ty jisté jinde pochovány nalezneš t. 400; ať nás Kristus nalezne hotovy HusPost. 9^a; (mužie nalezechu ženy své) pojaty a zejmány Ol. 1. Reg. 30, 3; (smrt) velmi je nalezne nehotovy Kruml. 144^b; (smrt) tak je nehotovy nalezne Štít. uč. 153^a; kteréž súdný den na světě živý zastupí t. 15^b; aby tebe diábel nenalezl prázdna t. 250^b; — tvar složený: nalezen jest chudý a umenšený ChelčP. 21^b. —

Viděn jsem pokoren, vidíš mě pokorna, vidíš mě býti pokorna uzříš přieteľa smutna, uzříte bohy nošeny atp. Na př.:

když bych byl pokoren viděn BrigF. 95; když se vidí křesťan obklíčena Kruml. 314^b (odchytkou akk. m. nom., ale přece tvaru jmenného); by tě kdy živa viděla vivum Hrad. 43^b; (MMagdalena) mrtva (t. Ježíše) viděti mniese t. 29^a; (jenž) anděla viděl smutna Alb. 62^a; kdy smy tě vídali náha EvZimn. 16; (čarodějník) vida sv. Petra sobě protivna Pass. 293; by Jezukrista živa viděl t. 415; (sv. Brigita) viděla boha hněviva BrigF. 57; když byla žena uzřela se zhrzanu Ol. Gen. 39, 13 (odchytkou akk. m. nom., ale přece tvar jmenný); té dievky svaté nikdy ižádný neviděl hněvivy Krist. 5^a; vidíte je vesely HusE. 3, 195; vidíte je způsobny t.; (když by viděl pop) tvář samu té trudovatiny lišější speciem ipsam leprae humiliorem Ol. Lev. 13, 3 (může se bráti za -i i -í); když mistr uzřel jej tak šcedra DětJež. 2^b; když Mezku silna uzřechu DalC. 34; uzřev ciesaře hněviva Pass. 621; uzřel smutna přieteľa BrigF. 57; syn Vackov neboha (t. syna Božějova) zoči DalJ. 56; když tak Krista lačna býti vidiešo Kruml. 31^a; když tě vizi nevďečna t. 332^a; anděla jeho viděl velmi smutna t. 188^a; však jeho tak neprázdna vizi t. 273^b; abych tě viděla pro mě ukřižována t. 272^a; na nichž (miestech) viděla syna tvého počata, narozena t. 105^a; jakož mě vidíte prázdna t. 436^a; kterýžto pána svého vždy ponížena i pohrzena vidí t. 314^a; (Barach) uzřel hřebí probit Ol. Súd. 4, 22; uzřev jeho Pilát tak sbita a ztrýžena Pass. 200; uzřech krvavo tělo jeho t. 59; hospodář uzřel jiné prázdny HusPost. 29^b; uzříte bohy své nošeny portari Ol. Bar. 6, 3; uzře (part.) mdly některé (t. včely) BrigF. 84; hospodář vyšed uzře jiné na tržišti prázdny HusE. 2, 61; uzrie některé rovny sobě nebo snad větše Štít. uč. 48^b; když se uzrie zavržený ŠtítV. 119; atd. —

Odchytkou tvar složený: uzří-li se vám podobné Ol. Job. 21, 3; pak-li co nesnadné se vám uzří tamt. Deut. 1, 17; mnohý otec vida své děti neposlušné nesmie jim rozkázati Štít. uč. 59^a; kdy smy tě viděli

lačného a žieznivého a nahého HusPost. 103^b; jakož mě vidíte prázdna a všeho dobrého zbaveného Kruml. 436^a; nč. vidim tě smutného Us. —

Viem tě nevinna (masc.), *znaju se přemožen* atp. Na př.: (Simon) se zná v svém řemesle přemožen Pass. 297; (Nero) jeho (svého podčeši) umrla vědieše t. 300; nevědie-li jej (sluhy svého pána) křiva Štít. uč. 92^a; což na knihách psáno vědě Hrad 95^a; že s' ot samého boha počata (t. syna tvého) věděla Kruml. 108^a; neviem vesela nikoho Spor 360; jehož by věděl nevinna ŠtítMus. 46^a; — odchylkou tvar složený: (Kateřina) jej (pústenníka) tak cného vědieše Kat. 32; to ti naposled povědě, jež k tvé cti naylepsye vědě AlxV. 286 (může býti bráno za *-šie* i za *-še*). —

Pravíš mě dostojna (masc.), *provoláš mě čista* (též), *súdíš se hoden* atp. Na př.: řkú jej přeširoka BrigF. 95; ještě se (sv. Vavřinec) neduostojna praví nebes t. 163 (akk. m. nom.); (Kristus) proto die ty chudé blaženy, že jich jest královstvie nebeské ŠtítV. 281; (pop) jej provola čista Ol. Lev. 13, 37; i z kněží kto bude, aby se hodna tomu (úřadu) súdil HusE. 1, 460. —

Cítíš se povinen, pobdíš se hříšen atp. Na př.: cítim se zdráv, cítim se povinen Us.; ež (já, fem.) se hříšna pobzi Pass. 451; k kterémuž (hříechu) jej (člověka) vidí aneb čije více přichylna Kruml. 31^a; — člověk čije se zasloňena t. 230^a, odchylkou akk. m. nom., ale přece tvar jmenný. —

Ženy mnie se múdry; mniš se múdrěji (masc.), *múdrější* (fem.), *múdrějše* (neutr.), *mníta se múdrějše, mníte se múdrějše* atp. Na př.: (sv. Dominik) oči zavřel tak, jež jeho bratřie již umrla mniechu Pass. 415; mněli sme jej malomocna a tak velmi ponížena Kruml. 313^b; ježto (Malchus přátely) živy mnieše t. 367; mnohé ženy mnie se múdry ŠtítV. 60; co své sděla, v tom se své lepše domněla AlxBM. 1, 18; hlava člověcie dobré údóm svým učínené za chlúbu sobě mni to učínené Kruml. 209^b; — Josef neduostojna se mně t. 17^a, adj. odchylkou v akk. m. v nom., ale přece tvaru jmenného. —

Jmien jsem hoden, jmám boha milosrdna, jmámy je vzácnějše atp. Na př.: abyste hodni jmieni byli Koř. 2. Thess. 1, 5; kněz má čist míti rozum HusE. 1, 462; (Mojzieš) jest měl v své ruce obklíčen zákon BrigF. 52; tak bychom měli jazyk rozvázán HusPost. 49^b; ti, ješto mají lid sobě poddán Kruml. 120^a; máš všech blažených sbor sebu sebrán t. 298^b; ktož boha nejma milostiva, ten nemóz jeho zbýti hněviva Štít. uč. 68^a; měj mě vymluvena HusPost. 116^a; jakž chceš milostiva k sobě boha jmieti NRada 1106; bychom měli boha milosrdna HusE. 1, 129; takž jej měla sobě míla Tand. 64; aby měla čisto srdce od kochanie (světa) BrigF. 17; maje vše hotovo HusE. 2, 252; máme v knihách písáno Alb. 62^b; kdyby kto tak ukrocenu měl tělesnú žádost ŠtítV. 227; ktož

miluje bližnieho, ten cíí otcě i máteř, ač je má živý HusPost. 171^a; (bóh) chce všecy lidi spaseny mieti Kruml. 401^b; od něhož (diela) své dietky chce míti prázdny ŠtítV. 72; drakové měli jsú ústa rozedřena Alxp. 84; buoh chtěl jest v svém písmě napsána mieti tato slova ŠtítPař. 1^a; jenžto odevřeně máš uši Pror. 32^a; kteréž pak vzácnějšě mámy, ty-li ješto.. Modl. 94^a; jmám *pln krám, plně rucě* atp. v. doleji. — Odchylkou tvar složený: když zlořečeného sú jej (Krista) měli Kruml. 317^a.

c) Rčení, kde adjektivum jest proto tvaru jmenného, aby se vidělo, že jest ku příslušnému svému jménu (nebo zájmenu) v poměru doplňkovém (a nikoli přívlastkovém), a aby tak se mu také rozumělo, jsou obsažena velmi mnohá v odstavcích předcházejících; některá jiná, se slovesem jiným než ve rčeních předcházejících, zde následují. Na př.:

kněz i mrtva Jiřika jě sě cítí DalJ. 62, t. j. kdy již byl mrtev; jehožto s' nerodila přijieti živa, přijmi mrtva Pass. 354, t. j. dokud byl živ a když je mrtev; jsúc náramně vděčna bohu, že ji tak šerednu přijal k milosti ŠtítV. 35, t. j. ana tak šeredna byla; oni ty voly křížem požehnavše pitomy pojěli a tak upřiehše tělo svaté na vóz naloživše povezú Pass. 355, t. j. voly divoké, když byli požehnaním zkotli; svlečechu jej naha Kruml. 169^b, t. j. že byl nah; přivezú svázána sv. Pavla Pass. 300, t. j. an byl svázán; již jaty vedli ny captivos duxerunt nos ŽGloss. 136, 3; již jaty vedli ny ŽWittb. t.; když jej tak slepa přivedli Pass. 55; Maria tě (Kunhutu) nevinnu a čistu ze všeho vyvede t. 433, t. j. vyvede tě z té zkoušky tak, že budeš nevinnu a čistu; (Ježiš) jej (umrlého Lazaře) živa navráti Hrad. 43^b; necky jiey cěly nevrátil Pass. 169; sehlímý jeho cěla deglutiamus eum integrum Ol. Prov. 1, 12; (země) ta dva protivníky živý pohltíla Kruml. 124^a; ty poklinačě živý užhli Ol. 2. Mach. 10, 36, t. j. ani byli ještě živi, za živa; z živa káza třěva vyvlačiti DalH. 40, t. j. z něho, an ještě živ; (sv. František) kázal sě nah vlačiti po městě Kruml. 312^b; otevřel oči slepa narozeného EvZimm. 32, t. j. oči člověka, jenž se byl slep narodil; jehož (Krista) žádám svým přátelóm milostiva Modl. 38^a, t. j. aby byl milostiv; sliúbichu ni stára ni mláda živiti Dal. 56 rkp. LV, t. j. ani kdyby byl stár, ani kdyby byl mlád; neživte chuda ni bohatého DalC. 68; neživte bohata ni chudého Dall. 68; buoh jeho cěla zachoval Kruml. 72^a; (člověk) zachová srdce čisto ŠtítV. 247; ktožkoli chtie svú čistotu nezpržněnu dohovati tamt. 79; král kázal železné plechy přiněsti a na nich bosa apostola postaviti Pass. 43, t. j. kázal jej zouti a na žhavé plechy postaviti; podobno jest (královstvie nebeské) nevodu puščenu u moře simile est regnum caelorum sagenae missae in mare Mat. 13, 47 Rozb. 740, t. j. jenž jest n. an jest pušten u moře; ty s' rýsa přivnazena utišila Kruml. 110^a, t. j. ty jsi jej přivnadila a pak utišila; (král) Ozochiášc před sě přivedena zabi Ol. 2. Par. 22, 9; káza jeho tak zbita na kříž vzvázati

Pass. 14, t. j. an byl tak zbit, když byl tak zbit; tak dobrého domu neslušie pusta nechati HusPost. 195^a, t. j. aby byl pust; Eliodora bičována jako mrtva nechachu Kruml. 36^a; (bóh) tebe naha nenechá HusE. 1, 437; (kněz a zákonník) odešli sú všeho mrtva nechavše t. 2, 328; z toho výraz adverbialní: Voldemar za mrtva odejden Pulk. 176^b; tu jie (sv. Cecilie) živý kat odšel Pass. 604, t. j. ana zůstala živa; ať jie neoblúpím nahy ne eam expoliam nudam Ol. Oz. 2, 3; pane, pust' ji svobodnu HusE. 2, 98; pustím-li je lačny v dóm jich, ustanú na cestě HusPost. 133^b, t. j. pustím-li je, ani jsou lačni; (jenž) pusti padúchy prosty Otc. 221^b; (Pilát řekl) že jim chce jednoho vězně propustiti Kruml. 50^b..., ona jej prázna přeč pustila t. 87^b; (velryb) po třech dnech jej živa na zemi vypustil t. 72^a; (kněz a zákonník) odešli jsú odpolu živa opustivše HusPost 150^b, t. j. an byl odpolu živ; (katové) sedřěvše se mne rúcho mé naha mě ostavili Kruml. 417^b; běda mně nebohu DalC. 34; běda mně nebožě Hrad 37^a.

Rozdil mezi některými rčeními těmito a nahoře dokládányi dvou akkus. není vždycky dosti zřejmý nebo dosti rozhodný.

d) Adjektiva jednotlivá, která zvláště hojně — dílem však jen v jazyce starém — ve tvaru jmenném se vyskytuji, jsou *živ*, *rád*, *nic* pronus, *číst* (spojen s gen. odluky niti), *pln*, pak *pěš*, *bos* a některá jiná. Vyskytuji se ve vazbách rozličných a ve rčnících dílem ustálených, čehož zde některé ukázky.

Jak jsem živ, *jak živ* atd. Na př.: aniž jsem kdy tak rozmyslil jakž sem živ na nebezpečenstvie těch, ješto Štít. uč. 154^b; že sem jak scm živ vice neustal (se neunavil) Lobk. 84^a; nikdy jak je živ nepil sladšie vody Otc. 135^b; (Kateřina) najprve múdrého jakž tě živa dnes uslyší Kat. 88; kto to směl živ učiniti Hrad. 76^b; živ nevědě (k) komu se utéci ML. 38^b; co sději, živa řeči neuměji Hrad. 37^a; živa nevědě, co učiniti Otc. 68^b; jak živi více lidu sme nespatriili Vrat. Jg.; jak živi předtím na úradě nebyli t. Jiné příklady, mimo vazby *jak jsem živ*, *jak živ*, jsou nahoře při záhlavi *jsem chud* a *býti živu*. —

Jsem rád, *-a*, *-o*, *jsme rádi* atd.; *chcu rád*, *-a*, *-o*, *chcemy rádi* atd.; *umru rád* atd.; *umru radějí* (masc.), *radějši* (fem.), *radějše* (neutr.), *umřeva radějše*, *umřemy radějše* atp. Na př.:

já bych velmi rád tomu, by... Hrad. 111^b; byli by všichni radše ŠtítV. 73; (Radislav) radějí by na Licku byl DalC. 28; jsem rád, jsme rádi Us.; chceš-li rád pevnému domu NRada 1652; s ním rád choditi chtieše Hrad. 10^a; sv. Prokop nechtě rád opatem býti t. 8^a; kněz rád chtieše pomeškati t. 145^b; jinoch chtieše ji rád pojieti t. 101^b; chtě rád býti za mostem AlxM. 4, 20; odění chce rád všeliký AlxV. 1387; (druh) chtě se rád dobrati břeha t. 1816; ustalý rád pitie sáhá t. 79; krt v dobrých lukách rád ryje, vlk na ovce rád vždy vyje t. 54 sl.; pták rád slyší, kdežto skřečí

t. 283; poddal by se rád všeliký t. 475; lovec rád se truí Pil. b; raději bych chtěl umřieti AlxV. 181; raději chci umřieti Pass. 469; raději se chcu s českú sedlkú smietí DalC. 41; raději řku Štit. ř. 32^a; buď ty raději živ Otc. 144^b; že by chtěl raději umřieti OtcB. 19; (Simeon) chtě raději na 'n svět jíti Hrad. 70^a; raději chtěl v žalář vsazen býti Štit. ř. 165^b; raději umřel t. 9^b; (sv. Dominik) o svatých otcích najraději člieše Pass. 404; aby raději dal se upáliti Modl. 72^a; radější bych to zvolila Hrad. 59^b; neb bych velím radější ot meče sešla Pass. 19; radější já (Kateřina) sľibuji Kat. 18; radější bych chtěla umřieti OtcB. 144^b; a já t bych radši umřela t.; aby ty (dušě) radši s mladiceři běžala Kruml. 286^a; ó smrti! proč mě radější netiskneš Modl. 132^b; (sv. Nětíšě) by smrt radější trpěla Pass. 281; že by radější k smrti svolila Troj. 140^b; rádo by se dietě skrylo AlxV. 490; oně (dvě ženy) vypravišta i neradě Otc. 228^b; abychom se radějšě spolu sňala OtcB. 144^b; radějšě mi hlavu setněta Pass. 581; uši radějšě poslúchají zľých piesní Hrad. 97^a; vzala sta radše tělesnú smrt OtcB. 123^a; abyšta (3. os.) radše šla do ostrovu t. 169^a; můžete sem rádi hleděti Masl. 134; radějšě chcemy zemřieti Pass. 436; radějšě chceme zemřieti OtcB. 72^a; chcem radše zemřieti t. 165^b; chemy radějšě božie kázanie plniti Alb. 51^b; vždy radějšě věřime pochlebníkóm Štit. uč. 144^b; neděli radše světíme než sobotu ŠtitV. 296; my radče jděme přeč Pam. 3, 107; radějšě se máte potupiti Modl. 163^b; radějšě služte mocnému Hrad. 94^b; radše v dobrotě s sebu mluvte Štit. ř. 104^b; proč radše bezprávie nepřijímáte Koř. 1. Kor. 6, 7; radše se bojte toho Ben. Jg.; (panny) jsú radějšě smrt trpěly Alb. 10^a; lidé by radějšě almužnu dávali Štit. uč. 54^b; ktož radše hospodě škody přejí t. 90^a; páni radše chtě slúti dobrými než býti t. 87^b.

Do doby nové zůstal z toho jen positiv; pro komparativ (a superlativ) vyvinula se z bývalých tvarů komparativních (superl.) adverbia: *raději*, *radši* atp. —

Padnu nic (masc.), *nicě* (fem.) atd.; na př.: otec pade nic před ním Otc. 240^a; ten na zemi nic se položi t.; ve dne i v noci nic leže in faciem prostratus t. 91^a; i pade nic na zemi a vecě OtcB. 23^a; (Anna) plačiúci pade nicě LMar. 37; (žena) chodila nicě JidDrk. 7; proňež leží Trojě nicě AlxV. 780; Věhlasnost (zosobněná) pade nicě Vit. 15^a; (ta mužě zrádná) ležeta před vozem nicě AlxBM. 1, 36; oněměchu i padú inhed nici Otc. 125^b; i padechu inhed nici OtcB. 23^a; (tři králové) padše nici poklonichu se EvZimn. 9; čarodějnici chodie nici Hrad. 94^a; (Aron a Mojzieš) padešta nici na zemi Ol. Num. 20, 6 (plur. m. du.). — Odchytkou tvar složený: padl sem nici na zemi corruí Pror. Dan. 8, 17; aby padl nici ut prosternat se t. 3, 10; pán se pokloni nici k zemi Mand. 32^a; Josef pokloni se nici na zemi adoravit pronus Ol. Gen. 48, 12; (Loth) padl nici na zemi pronus t. 19, 1; (Mojzieš) pokloniv se nici na zemi t. Ex. 34, 8. —

Čist (čist) niti, čista niti atd. Na př.: kněz čist niti s málem stojieše DalC. 50; sluhy inhed svlekú (sv. Kateřinu) čistu niti Kat. 126; (oni dva) sta čista niti jedva z toho domu utekla nudi Lit. Skutk. 19, 16; kázal jě (tři panny) čisty niti svléci Pass. 55; kněz čistov niti s málem stojieše DalJeš. 50; nažíčká čistova niti, jak ji matka porodila, tak ležela Lomn. Jg.; svlečechu jej čistova niti Vit. 54^a; (páni zajati na hradě a vzdavše se nepříteli) dali jsú sě čistovi niti nositi (s hradu) Pulk. 145^a; panny i mnichy čistovy niti svlačiec bítí kazováše Pass. 97. Z toho vyvíjí se dílem složenina *čistonit*, -a, -o: kázal jě (panny) čistonity svléci ML. 50^b, nč. čistonitý Us.; dílem spřežka *čistovnit*: druzí čistovniti přeč pospiecháchu Pulk. 39^a; další ještě sklesnutí je adv. *čistovaniti*: nechali jich nahých čistovaniti KronMosk. Jg.

Jmám pln dóm zlata, vezmu rucě plně popela atp.; *pln* je ve výrazích těch významu doplňkového. Na př.: jiných pušek jmáš piln krám Mast. 200; jich (mastí) u mého mistra plin krám jmáte t. 233; jich (mastí) u mne pln krám jmáte t. 322; mohl jest býti piln dóm Plutov AlxB. 4, 19; by mi dal pln dóm zlata Alb. 23^b a Kruml. 151^a; by mi dal pln duom stříbra Ol. Num. 24, 13; lepší jest skývka chleba s veselím než dóm pln krmí s svárem HusE. 1, 255; lepší jest skýva suchá s veselím než pln duom s svárem Ol. Prov. 17, 1; pytlík měl vždy peněz pln Mand. 48^b; pln kotel olova rozskvařiec Pass. 228; kázal sv. Jiří v kolo plno ostrých nožiev vsaditi t. 227; vložili sú jej v koryto plno drahého koření Ol. 2. Par. 16, 14; (tesař dřevo) křivé a plno sůcie dlabe t. Sap. 13, 13; má rucě plně darov Hug. 347; jmieti rucě obě plně Ol. Ekkl. 4, 6; vezměte plně ruce popela t. Ex. 9, 8; lépe jest jmieti s hrst s pokojem než rucě obě plně s úsilím t. Ekkl. 4, 6; pro mě nebožčika plna zlobivého skutka Modl. 56^a; teď máš Petra apostola ducha svatého plna HusE. 1, 342; jeden muž pln múdrosti od krále poslán Mill. 5^b; za den nateče pln kbel t. 105^b; plno město lidí bieše ML. 45^b. —

Příklady pro *pěš*, *bos* a jiná adjektiva, jež se hojněji vyskytují ve tvaru jmenném, obsaženy jsou v odstavcích předcházejících.

187. 1. Mnohdy znamená se v rozdílném tvaru i rozdílný význam: tvarem jmenným vyslovuje se vlastnost jako nestálá, aktuální, složeným pak jako stálá, habituální.

To bývá zvláště při slovese *býti* v doplňku; na př.:

otec je *starostlivý* (vlastnost jeho stálá) — otec je *starostliv* (z příčiny nějaké nahodilé);

jsem *živ* — jsem *živý* (ein Lebender n. živého temperamentu);

bratr je *mrtev* (gestorben) — *mrtvý* (ein Todter n. mrtvého temperamentu);

jsem *chud* — jsem *chudý* (jsem z těch, kteří se kladou za chudé);

jsem *mlád, stár* — jsem *mladý, starý* (ein Junger, Alter n. politicky [Mladočech, Staročech]);

jsem *znám, příbuzen* — jsem *známý, příbuzný* (ein Bekannter, ein Verwandter).

Příklad starší, zvláště poučný, je tento: jest-li *ť* kněz *dobrý, dobr* *ť* jest sobě i jiným, jest-li *ť* *zlý*, jeho *ť* úřad jest jiným *dobr*, ale jemu *ť* jest *zel* Štít. uč. 126^a.

2. Adjektivum jmenné není v obyčejí, když význam je přenesený; na př.:

co chodím do tělocviku, jsem *zdráv*; tělocvik je *zdravý* Us.; nelze říci: tělocvik je *zdráv* (podle Masařika, Böhm. Schulgramm. 1894, str. 32);

kdo se najedl, je *syt* — hrách je jídlo syté, je *sytý* Us. (tamt.);

dělník je *hoden* mzdy své dignus Us. — dělník je *hodný* Us.;

tento list *zvadl* — list je *zvadlý*, Vltava *zamrzla* — Vltava je *zamrzlá* Us.

3. Bývalé tvary jmenné vyšly namnoze z užívání. Co se jich zachovalo a co v jazyku spisovném zachovávatí dlužno, učí usus dobrých spisovatelův. Toho se sluší držeti. Co jest přes tu míru, nejsou archaismy, nýbrž rčení strojená, kterých do jazyka spisovného uváděti nesluší. Nikdo nepíše, že strom je *velik* nebo pole *veliko*, pročez nemá se také psáti, že zahrada je *velika* nebo stromy jsou *veliky*. Podobně chybně se píše: tráva je *zelena*, kavka je *černa*, kavky jsou *černy*, havrani jsou *černi*; (víra) byla zajisté *uvědoměla* WintCirk. 916 (Wintrovo!); (tanečnice) byly příliš *rozpustily* Ner. ciz. 170; ulice (v Orientu) jsou *nepravidelny* t. 158; oddanost byla na polo *ušlechtila* Mourek Libuše 22, II. 111.

188. 3. Adjektivum ve funkci *přívlastkové (attributivní)*.

Tvaru jmenného bývá adjektivum také ve funkci přívlastkové. Případů těchto je málo. Z nich pak některé mají doklady dosti hojné anebo dokladův aspoň několik, pro jiné jest pak i dokladů velmi poskrovnu. Uvedu případy všechny, jež jsou mi známy, a uvedu všechny doklady toho druhu, jež jen poskrovnu se vyskytují.

V stsl. mívá přívlastkové adjektivum tvar jmenný v několika případech, kde složený tento výraz, adjektivum se substantivem, má znamenati věc jakožto jednotku zvláštní a tedy má býti vlastním jménem této jednotky, na př. *bělš gradš* = město tím výrazem nazývané, *velikš dnob* = pascha; srv. Mikl. IV, 148. V češtině je zajisté téhož způsobu výraz *velika noc* a bezpochyby také *Hora Kutna*; snad i příjmení *Dlůh-Jan* a některé výrazy jiné z pojímání takového vznikly; avšak v jiných výrazech tohoto druhu nelze toho ani dokazovati ani popírati, subjektivní pojímání má tu tím více volnosti, čím méně jest pozitivních dokladův; proto chci

v následujícím zde výkladě k této stránce nehleděti, t. j. případů dosvědčených podle této stránky netříditi, nýbrž prostě je vyčísti.

velika noc, srov. stsl. velikъ днь. Doklady: *velika noc* HusPost. 51^b; ciesař ob veliku noc Břecislava pozval bieše Pulk. 71^b; na veliku noc HusPost. 62^b; až do veliky noci Mat. 49; (vyzina) lepší bude než s veliky noci kozina Mast. 220; od veliky noci Pass. 162; k velice noci Štít. uč. 120^b a 136^a; po velicě noci Pass. 251, 391; v sobotu po velicě noci Štít. ř. 192^a; po velicě noci HusPost. 72^b; před velikú nociú Krist. 74^b; slaviti budau veliku noc Br. Num. 9, 2; k velice noci KolA. 1515; o velice noci t. 1511; po velice noci t. 1517; — vedle toho vzniká později *veliká noc*: akk. velikau noc KocínJg.; velikau noc Har. 2, 388; po veliké noci t. 289; o veliké noci Beck. 3, 473 atd.; — pak složenina *velikonoc*: slavení velikonoci Br. Jg., před velikonoci Pref. Jg., ně. plur. *velikonoce*. —

dobrojtro z dobro jutro; na př.: dobrojtro vám, krásné panie Mast. 229; (kupec) dobrojtro neb dobrý den vzdá Hrad. 112^b; sobě se poklonivše dobrojtro dali Pass. 366. Ranní tento pozdrav český dosvědčen je též v památkách německých: zuo der muoter sprach er sâ bēheimisch »dobroytra« (Meier Helmbrecht v. 728, ed. Lambl); Der Bēheim sīt uns nicht vergie, daz wir jehen müezen, unser vriunde grüezen »dobroytra« des morgens (Seifried Helbling, didakt. básník XIII. stol., uvodí tento český pozdrav jako obyčejný v Rakousích). Běheme ve výraze tomto adjektivum *dobro* za přívlastkové; ale možná že jest původu doplňkového, z věty nějaké jako *dobro budiž jutro* atp.; a pak by ovšem nenáleželo sem. Později tvar složený: *dobré jitro*. —

svat večer: na svatvečer dělati Rosa Jg.; na svatvečer když práci svou vykonáš Art. z r. 1759 Jg.; svatvečer před velikonočními svátky Dobr. Jg. —

však den, však večer, však čas; všaku neděli, všaku chvíli, všaku hodinu, vesměs při substantivech významu časového. Na př.: k najposlednějšiemu dni súdnému beze všeho počkáníčka na však den běžíme Štít. ř. 111^b; na však den Koř. Mat. 26, 55; na však den Mand. 12^a, Brig. 21^b, Otc. 454^b a j.; na však den ŠtítV. 30, 47, 79; na však večer nového manželstva hledáchu DalC. 2; na však čas Štít. uč. 96^b, 149^a a j., Brig. 55^a, Štít. ř. 133^a, ŠtítV. 38 atd.; pravděpodobně třeba čísti *všaku* (a nikoli *všakú*) také ve výrazech: na všakú neděli Štít. uč. 10^b; na všakú chvíli Štít. ř. 132^a, Brig. 187^a; na všakú hodinu t. 120^b. Vedle toho tvary složené: na všaký den quotidie HomOp. 154^a; na všaký den sem mezi vámi kázal Hrad. 82^a; na všaký den Štít. uč. 33^a, Brig. 10^a a j., Otc. 297^a a j.; na všaký čas Štít. ř. 223^b; na všaké léto ŠtítOp. 146. —

ve dne biele: ve dne biele Ryt. 295; v noci i v dni u biele Hrad. 123^a; hvězdy v bíledni spatřiny při zatmění Vel. Jg.; oznámie své tváři v bíledni

Hád. Jg.; něco jest na bíle dni Us. (výraz spisovný, archaistický). Jiný pád mimo lok. sing. doložen není. Z toho vzniklo adjektivum *bělodný*: bělodné vidění Cant. Jg.; adverb. *bělodně*: bělodně kradou Us. Jg.; a jiné výrazy adverbiální s formou skleslou: vbílodni Dobr. exc. Jg. a bíledně Br. Jg. —

do súdna dne: do súdna dne ML. 47^b; do súdna dne Levšt. 151^b. —

nynějšě času: z nyněšě (sic) času ex hoc nunc ŽKlem. 113, 18(26); ot nynějšě času i až na věky t. 130, 3. —

ot stara dávna atd.: od stara dávna Štít. ř. 68^a, ŠlítOp. 253^a, ŠtítMus. 152^b, ODub. 96, Řád pz. 37, Lobk. 28^a a j.; po staru dávnu Lobk. 21^b. Z toho složenina: od starodávna Sv. 180, Pref. Jg., Us.; po starodávnu Pref. Jg., Us. Vedle toho též adjektiva tvar složený: za starého dávna Ol. Ruth 4, 7. —

Hora Kutna (sing.), *Hory Kutny* (plur.), srv. též stsl. бѣлъ градъ, rus. Новъ Городъ; na př.: Hora Kutna Háj. 14^a, 280^a a j.; Horu Kutnu opanovati t. 272^b; od Hory Kutny KolA. 1514; z Hory Kutny Háj. 310^a; od Hory Kutny KolČČ. 9^a (1544); z sněmu Hory Kutny VelKal. 172; do Hory Kutny Pal. 5, 1, 28; k Hoře Kutně Reg. III. r. 1327; k Hoře Kutně Háj. 272^b; k Hoře Kutně ŽerKat. 148; — Hory Kutny Háj. 278^b, Pal. 3, 2, 412, t. 5, 2, 10 a j.; z Hor Kuten KolB. 1521, KolČČ. 408^b (1568); Hor Guten Háj. 272^a; Hor Kuten Pal. 3, 2, 373, t. 414, t. 4, 1, 97 a j.; na Horách Kutnách KolA. 1513, Háj. 453^a, 281^a, 279^a, VelKal. 128 a j. — Vedle toho tvar složený *Kutná Hora*, někdy také *Kutné Hory*, pravidlem v usu nč. —

Such dól, Such dol: na Suchdole KolČČ. 98^b (1548); na Sugdole t. 59^b (1546); na Sukdole t. 88^b (1548); adjektivum ustrnulo v tvaru nominativním. —

Dlúh Jan atp.: Dlúh Jan debet Lún. ks. 1385; Johannes Dlúh Jan t. 1395; loricam Dlúh Janonis t. 1389; Slovákóm Čachtickým, jakožto Škodovi a Zelendubovi a jiným jich súsedom KolB. 133^a (1499); tak řečeného Mladvaňka, který slul vlastně Vančk Pal. 4, 1, 450. —

nów mėsiec a pln mėsiec: bude nóv mėsiec Štít. uč. 3^b (*nów* může tu býti funkce doplňkové); když mėsiec nóv, neslušie púštěti ChirB. 42^b; po novu mėsíci Vel. Jg.; pln mėsic plenilunium Kom. Jg. Častěji klade se ve významu novilunium a plenilunium samo *nów* a *pln*, buď bez substantiva, buď s genitivem mėsiecě; na př.: v novu in neomenia ŽGloss. 80, 4 a ŽWitth. t.; nyní jest nov Us. Petrovic. Jg.; na nov sedmého mėsiecě a neomenia Ol. 3. Esd. 5, 53; bydlili sú spolu na nov mėsiecě sedmého novilunio t. 9, 37; založichu chrám na nov druhého mėsiecě t. 5, 57; na nov mėsíců našich Br. Num. 28, 11 Jg.; na nov mėsíce vyhořelo město Kram. Jg.; některého svátku neb novu mėsíce Br. Kolos. 2, 16; vyšedše z Babylona o nově pátého mėsiecě Ol. 3. Esdr. 8, 6; na novu mėsíce Háj.

herb. XII^a. Vedle toho bývá též adjektivum tvaru složeného: v soboty a o nové měsieč nomeniis Ol. 2. Par. 2, 4. Z *nov měsieč* vznikla spřežka *novmésieč*: od novmésice do novmésice Br. Isa. 66, 22; v den novmésice tamt. Ez. 46, 1; obět zápalná k nov měsíci t. Num. 28, 14; a vyvinula se též složenina *novomésieč*: novomésícům jejím Br. Oze. 2, 11 Jg. —

tučen mužik, jméno rostliny: tučen mužik SlovA., MamP. 14^b, ApatFr. 166^a, Léka. 138^a, RostlC. 109^b, RostlD. 92^b a j. —

k živu bohu: vždyť sem úpěl k živu bohu Hrad. 132^b. —

líba svého Jezukrista: viz § 185 α_2 , adj. masc. (v platnosti substantivní). —

Příklady ostatní, jež mi jsou známy, seřadím podle pádův.

Sing. nom. akk.: na jeden dalek ostrov Pass. 608; böh ztratí jazyk zlostiv ŽKlem. 7^a; nebo plno město lidí bieše a proto chud muž hospody nejmějieše ML. 45^b; plátněno rúcho Comest. 85^a (plátněné rúcho t.); bieše Sarepta město malo t. 160^a; (jméno bohatcovo) jest v zapomenutí věčno dáno ChelčP. 168^a; vinno hrozno BartD. 1, 116 (laš.);

Sing. gen. akk.: (péče) ostřejši by ostra meče Baw. 62; (bolest) horši ostra meče t. 101; ukrutnost spravedliva súdece iuste iudificantis Comest. 152^b; měl jest synek koně švárna Suš. 352.

Z příkladů těch jsou některé omyly pisecké, jaké také jinde se vyskytují, na př. nalit dráh kámen bieše Baw. 245 (má býti 8 slabik a tedy *drahý* m. dráh), bylo rúcho AnsOp. 8 (opraveno v byele) atp. A pokud nejsou omyly pisecké, vznikly mylnou analogií. Říkalo se na př.: uzře smutna přieteľa BrigF. 57; tu je tvar jmenný *smutna* správný, poněvadž je v doplňku (= uzře přieteľa, an byl smuten); rovněž tak ve rčenicích: aby měla čisto srdce od kochání v tomto světu, t. j. *čisto* srdce BrigF. 17 a j., v § 186 c); na pohled zdá se, že adj. *smutno*, *čisto* tu jsou přivlastky, a podle toho zdání mohlo se tvaru jmenného dostávati druhdy také adjektivu skutečně přivlastkovému: bolest horši *ostra* meče atp.; a s tímto způsobem staršími mohou souviseti i doklady dial.: koně *švárna* atp.

Sing. vok.: o milostive bože Pass. 592, odchylkou m. -ý (srov. doleji instr. -em, -ém, m. -ým); — v Dět. Jež. 3^a čte se: kak učiti chceš ty koho o lenosti tvá přemnoho; přemnoho patří k učiti, a nikoli jako vok. jmenný k lenosti. —

Sing. instr.: velikem křikem Pass. 326; s newelykem nepokojem AlxV. 2309; chválili boha hlasem velikém (tak v rkp.) HusPost. 60^b; s velikem hněvem HusE. 1, 255; s biskupskem rúchem t. 397; uprzíemem úmyslem ŠtítMus. 129^a; gedinem slovem Mat. 109; s gedinem pacholkem Lún. list. z r. 1441; s potvornem hlasem PB. 739; nad červenem mořem t. 808; kterem kúzlem t. 556; s velikem smutkem t. 518 (v PB častěji); bielem stromem Mand. 11^b; bohatem kupcem t. (Výb. 2, 602); s velikem

zbožiem Mill. 10^a; mezi králem Barkú a ginem králem taterfkem t. 5^a; obyczeynem oružím Otc. 28^b; prawem trhem KolA. 1517 a j.; právem sobě danem KolČČ. 47^a (1548); mezi Concilium Bazylegském a Čechy VelKal. 285; s giftem vědomím KolEF. 69^b (1721). Ale to nejsou tvary jmenné, nýbrž tvary sklonění složeného, a to tvary *-ém* místo náležitého *-ým*. Délku *-ém* zřetelně označují doklady: hlasem velikém z HusPost. a Concilium Bazylegském z VelKal.; *-é-* pak je zde místo žádaného *-ý-* dílem dialekticky, na př. velikem a ginem v Mill. je *-é-* místo *-ý-* jako v příkladech: ten gifte král t. 6^a, zvicřat cziftech i necziftech t. 104^b, k rozlicznem neduhóm t. 20^b, s drahemi kameny t. 20^b atd. srov. I. str. 283, dílem pak je tu maten instr. s lokálem, o čemž v. III, 1 str. 546. Brání ony tvary za jmenné (velikem jako křikem atd.) brání nám ta okolnost, že nemáme pro ně dokladů v památkách nejstarších, kdež by jich, kdyby to byly pravé starožitné tvary jmenné, mělo býti nejvíce; dále že není pro ně dokladů z doby, kdy úžení *é—ý* ještě nebylo; a že doklady jsou zvláště hojné tam, kde i jinde často bývá psáno *e* za *ý*. —

Plur. nom. akk.: na hrad pány silny posadi DalJ. 108 V; v tu hodinu pojide pláč a úpy veliky Pass. 574; (matery) hrozny úpy činiechu t. 76; psané zde *-y* pokládám za zúženinu místo *-é*, z příčiny právě vyložené; srv. sliby twy ŽWittb. 49, 14. —

Plur. instr.: že Kristus má hřeby železny ke kříži přikován býti Kruml. 55^b; pojide se všemi vojensky zástupy PB. 424, omylem m. *-ými*; zaplatil penízi hotovy KolA. 1512; peniezi hotovy zaplatil t.; s penízi hotovy t., a též: hotovými peniezi t.; tu je patrně tvar ustrnulý *-y* ve rčenicích ustálených. —

Jmenné tvary adjektivní vyskytují se též u básníků nč.; na př.: z boru temna Nebesk. Protich. (1844), 31; sucha listí svist t. 37; z oka černa t. 41; tělo věčna žití chtivé t. 42 a j.; na zlatě rouně A. Marek (cit. Jakubec v životop. 161), moře mutno t. a podobně u Heyduka, Šmilovského a j.; imitace strojené a z neporozumění.

D. Stupňování adjektiv.

189. 1. Stupňováním rozumím zde komparaci a gradaci.

Při pojmech *bohatý*, *bohatě*, *bohatec*, *bohatnouti*, *bohatiti* atp. mohu rozeznávat *quale* a *quantum*. Na př. pravím o osobě A, že je *bohata*, nebo že *bohatne* atd., a pravím pak totéž o osobě B, pak o osobě C, atd.; tím vřazuji osoby A, B, C. . do téže kvality. Ale v mezích této kvality stejné mohu při osobách A, B, C. . znamenati a vyslovovati rozdíly kvantitativní, mohu znamenati a vyslovovati, že A jest bohat nebo bohatne více než B, ale méně než C, nejvíce pak že tu vyniká D atd., mohu znamenati a vyslovovati, že při kvalitě stejné jest kvantita poměrně (relativně,

t. j. když po straně té přirovnávám A k B atd.) rozdílná. Znamenání (děj psychologický) a vyjadřování neb vyslovování (děj jazykový) těchto poměrných rozdílů jmenuje se komparací. Z toho vyplývá definice: komparace jest znamenání a vyjadřování poměrných rozdílů kvantitativních při kvalitě stejné.

Od komparace rozeznáváme gradaci. Také tu znamenají a vyjadřují se rozdíly kvantitativní při kvalitě stejné, ale bez poměrného přirovnávání, tedy prostě (absolutně). Na př. když pravím o osobě A, že jest *velmi bohata*, že *velice zbohatla* atd., při čemž nijak nehledím k tomu a nevyslovuji toho, jaký je v té příčině poměr mezi osobou A a osobami B, C, D atd.

Komparace a gradace nemůže býti při významech formálních, na př. *který, náš, čtvrtý, když* atd., nýbrž jen při významech reálních, na př. *bohatý, bohatě, bohatec, bohatnouti, bohatiti* atp.; jestliže přes to přece nalézáme některé slovo významu formálního tak oneb onak stupňováno, tedy buď má ve tvaru stupňovaném význam jiný, nebo je stupňováno analogicky, na př. *prvnější, nejjedněji, roznaša* (sem.).

Mezi slovy významu reálního jsou adjektiva a mnohá adjektivní (t. j. z adjektiv vzniklá) adverbia schopna gradace u míře veliké, ale není to jejich vlastností a známkou zvláštní, nýbrž schopnost tato shledává se při jiných významech reálních, na př. jako jest stupňované adjektivum *přebálený, rozmilý* atd., tak jest i stupňované substantivum *přemnožství, přerádost, rozjablunka* atd., a odtud přenáší se i na slova významu formálního, na př. *překterak, roznaša* (už jsi ty Aničko roznaša Suš. 432). O gradaci vůbec viz § 411—412.

Schopnost komparace jest adjektiv a adjektivních adverbii vlastnost skoro výhradní.

2. Při komparaci rozeznáváme stupně. Těch může býti při téže kvalitě velmi mnoho, do nekonečna; na př. osoba A může býti bohata měrou jistou, B měrou větší, C ještě více atd. Ale z řady té nekonečné vybraly se a vznikly v jazyce stupně tři: 1. pozitiv, stupeň základní; kvantita jest vyslovením kvality implicity a všeobecně potvrzena také a míra její se neurčuje; 2. komparativ, jenž vyslovuje, že kvalita jest v případě A u míře větší než v některém případě jiném B; název »komparativ« je nevhodný, lépe by bylo nazývati tento stupeň »praelativ«, srov. Ziemer, *Vergleichende Syntax der indogerm. Comparison* (1884), str. 9; 3. superlativ, jenž vyslovuje, že kvalita jest v případě A u míře největší, t. j. větší nežli ve kterémkoli případě jiném.¹

¹ Někteří čeští theoretikové, zejména také Roh, měli prý mezi komparativem »lepší« a superlativem »nejlepší« ještě stupeň zvláštní »nadlepší«, což podle Blahoslava bylo prý *proprie et erudite, sed non admodum usitate* Blah. 171.

3. Výrazy pro vyjádření komparativu a superlativu jsou jednoduché a složené (opsané, perifrastické).

a) Výrazy jednoduché zakládají se na kmenech, kteréž vyvinuly se zvláště jenom při adjektivu a adjektivním adverbium; na př.: *bohatý*, kompt. *bohatější*, superl. *najbohatější*, adverbium *bohatě*, *bohatějie*, *najbohatějie*. Výklad o původu těchto tvarů patří do kmenosloví. Zde jen krátce buď připomenuto, že kmen komparativní tvoří se z adjektiv původních příponou *-jbs-*, z odvozených příponou *-ějbs-*, k čemuž přistupuje většinou ještě přípona další *-je*; na př. *chud-jbs-je*, *bogat-ějbs-je*, z čehož náležitými změnami hláskovými jest kmen a spolu sing. nom. akk. neutr. sklonění jmenného *chuzše*, *bohatějše*, k tomu příslušné fem. *chuzší*, *bohatější*, masc. *chuzí*, *bohatěji*, plur. *chuzše*, *bohatějše*, adv. *chúze*, *bohatějie*, ve sklonění složeném sing. masc. *chuzší*, *bohatější*, fem. *-ie* atd. Kmen superlativní utvořen jest složením kmene komparativního s předložkou *na-* (vlastně adverbium, = super), *naj-*, někdy *nad-*.

b) Vedle těchto výrazů jednoduchých jsou pro komparativ i superlativ také výrazy perifrastické, opsané, tedy složené; na př. kompt. *více bohatý*, superl. *nejvíce bohatý*, dial. *jináč*: ten je hináč hodné než te BartD. 2, 192 (han.) atd.

190.

Komparativ.

1. Komparativ vyslovuje, že v dané kvalitě vyniká A nad B. Půjde o výklad toho: jak se vyjadřuje B, nad něž A v komparaci vyniká, a jak se vyjadřuje míra, o kolik vyniká A nad B.

2. Předmět (B), nad nějž předmět jiný (A) v komparaci vyniká, vyjadřuje se způsobem několikerým; zejména:

a) Genitivem (ablativem), a to

a) prostým (bez předložky): *jsem lepší tebe*, *jsem chuzí bratra*, *jsem bohatěji bratra*, adv. *róžě ktve všeho krásě*. Na př.: z nichž každý bohatěji otce tvého jest Kat. 30; ež (on) jest všeho světa kraší t. 20; žc j' mení otce Štít. ř. 25^b; böh nemož sebe mení býti Štít. Výb. 1, 669; prst mój větší jest hřbeta Ol. 3. Reg. 12, 10; jesti t mne jiný přívuznější alius me propinquior t. Ruth. 3, 12; sv. Jan ve mnohém jest věci svatého Štěpána Štít. ř. 27^a; kdybys byl sebe moudřejší, sebe silnější Us.; lepše jedno druhého Štít. uč. 142^b; lepše j' jedno (řemeslo) druhého t. 79^a; jenž (srdce) jest tvrže všeho Modl. 160^b; boha, jehožto ničs dražše nenie Hrad. 94^a; sukuě (nom.) košile (gen.) bližši nebývá DalC. 36; duše jest těla dóstojnější Štít. ř. 61^a; duše lepší jest těla t. 67^a; (Maria) jest všech žen dobrotivějšíe Kat. 34; moc dvojitá silnější jest jednostajné ŠtítMus. 192^b; moc dvoje silnějšíe jest jedné ŠtítOp. 116^a; múdrost jeho bude nižší tebe Ol. Job. 15, 8; pokorný nikdy se nepřijednává vyšiemu sebe nebo dóstojnějšíemu

ani k rovnějšímu sebe Kruml. 121^a; mnohých vrabcův lepší ste vy multis passeribus Koř. Mat. 10, 31; lehčejší pardův koni jeho a ručejší vlkův Ol. Hab. 1, 8; (oni) budou sebe pilnějše Štít. uč. 123^a; k milazším sebe skutky pořádné milosti ukazovati Modl. 45^b; kdybys věděl sebe víc Us.; o ty květe všeho kráše ktvúcí Hrad. 55^a; umřešta Nadab a Abiud dřieve svého otcě ante patrem Ol. 1. Par. 24, 2; (paní) je dřive toho času za muž šla Rožmb. 122; (MMagdalena) sešla k hrobu dolův dřiev všech jiných apostolův Hrad. 33^b; což viece deseti hřiven Rožmb. 68; což méne desieti hřiven t. 190; každý aby tak bydlil s vyším sebe, jako by chtěl, by s ním bydlil jeho nižší Štít. uč. 30^a; lepší jest hněv smiccha melior est ira risu Kladr. Ekkł. 7, 4; synové tohoto světa opatrnější jsú synuov světla ChelčP. 206^a.

Genitiv této vazby má svůj původ v bývalém ablativu. V sanskrtu je tu ablativ pravidlem a způsobem nejstarším: ghrhāt svādijah sladší másla (než máslo), madhvo svādijah sladší medu, Ziemer l. c. 30. V latině zůstal ablativ zachován: patre maior, melle dulcius; latina jako vůbec, tak i zde vyznamenává se zachováním starého ablativu, kdežto z jazyků jiných ablativ většinou se ztrácí a bývalá jeho funkce ukládá se pádům jiným. Ve slovanštině vyvinul se genitiv místo bývalého ablativu postupem podobným jako v řečtině: byl tu původně ablativ; tvar jeho namnoze se zachoval (na př. bratra, města jsou původem ablativy, koncovka jejich -a je náležitá střidnice za skr. koncovku ablativu -āt, srv. Lfil. 1874, 78); ale kategorie jeho splývá s genitivem; proto i tvar jeho, pokud se zachoval, pojímá se za tvar genitivní; ve rčení »jsem lepší bratra« bylo bratra. původně ablativem, ale běře se pak za genitiv; s toho pak snato pravidlo, že komparativ mívá při sobě genitiv; a podle toho pravidla praví se pak také: jsem lepší tebe, jsem lepší bratrův, t. j. komparativ váže se s genitivy původními. Srov. Ziemer l. c. Významu jest tento pád (ablativ-genitiv) odlukového, separativního. Odlukový význam tento shoduje se s významem též odlukovým, který je v komparativě; komparativem totiž odlučuje se A od B, a tím odlučováním vyjadřuje se vynikání A nad B Srov. § 264 č. 2. —

β) genitivem (ablativem) s předložkou ot: jsem lepší ot bratra, jsem lepší ot tebe, v dokladech dial. slc. a laš. Na př.: starší ode mňa Jg. (z divadelní hry od Baizy); los je větší od koně Jg. (Orbis pictus, slc.); nerada bych, abyšte žejdlík másla od 8 kr. a centnýř sejra od 4 tolarů laciněji dáti měli ŽerKat. 245; ten je ode mne mladší BartD. 1, 184; (já) su od vas o dva roky starši t.; od pěti rynských toho nedám t.; od dvacíti rynských toho nedostane t. Srov. pol. wiem to lepiej od ciebie; rus. horša ljubov vod bolesti; srb. šire je nebo od mora, duže je more od polja, brže su oči od konju, sladji je šečer od meda; bulh. pochrabrъ

отъ тебе fortior te (Bell. Troj.) Mikl. IV, 553; dále novořecké *αὐτός εἶναι πλουσιώτερος ἀπὸ τὸν ἀδελφόν* (než bratr) Ziemer l. c. 96; v latině pozdější: quod dei filius non sit minor a patre t. 104 a 105; atd. Vazba tato je pozdější a vzniká z předešlé. Z genitivu prostého vytrácí se totiž časem význam jeho odlukový; komparace však žádá, aby význam tento tu byl; přidává se tedy předložka *ot, od*, pro obnovení a sesílení významu odlukového.

V obojích těchto vazbách, jsem lepší *tebe* i jsem lepší *ot tebe*, vyjadřuje se tedy stupeň komparativní odlukou (předmětu A od B); jest to komparativu typus zvláštní, rozdílný od následujících, a to podle charakteristické známky své typus separativní.

Poznam. Ve ŠtítV. 92 čte se: někto, uzře chuzšieho a snad uroze-nějšieho *od* svých předkův, ano jej poctie podlé jeho urozenie, bude jím smiech pobíjeti... Bartoš, Skladba 1886, 50 klade tento doklad sem. Neprávem: jeť zde »urozený od předkův«.

V ŽWittb. 8, 6 čte se: pomensil si jeho málem méně *ot* andělov paulominus *ab* angelis. Překlad doslovný.

b) Pády předložkovými jinými (mimo gen.-abl.); totiž:

akkusativem s předložkou *nad*: jsem lepší *nad tebe*: Na př.: práva žádnějšíe *nad* zlato i slazšie *nad* med super aurum super mel ŽWittb. 18, 11; (člověk) sám sa *nade* vše zlato draží AlxV. 627; (bóh) věci jest *nade* všecku chválu Štít. uč. 104^b; ež sem radost marnú nestyděl sč dráže vážití *nad* čest věčnú Štít. ř. 218^b; buoh jest dobré, *nadeňž* lepšíe po-myšleno nemóž býti HusE. 1, 12; to, ješto *ť* jest *nad* tě dálejšie Kruml. 311^b; Kristus jest byl přeuschtlejší *nade* vše panny t. 329^b; tam budeš bohatěji a mocněji na Kressa (*nad* Krocsa) t. 97^a; domnivajíce se lepší býti *nad* své bližnie ChelčP. 185^a; což výš *nad* kopu platil zlatý VšekK. 149^b; *nad* jiné maudřejší Vel. Jg.; horší jsau *nad* jiné Br. Jg.; sladší *nad* med Kom. Jg.; není služebník větší *nad* pána svého Bible 1857 Jan 13, 16, Vulg. maior domino suo; srov. pol. słodziejsza *nad* miód, mrus. *nad* mene virňjša Mikl. IV, 423 sl.; —

akkusativem s předložkou *mimo*: jsem lepší *mimo tě*. Na př.: jenž (Kristus) jest *nad* vši věci pánem, mymonez (m. mimo ňž) mocnějšieho nenie Kat. v. 2390; vlas prožlufalý a *mimo* jiné tenší solitoque subtilior Ol. Lev. 13, 30; *mimo* pět dní déle živ býti nemóžeš Pass. 391; abychom jedny větší žádostí milovali *mimo* druhé Štít. uč. 26^a; srov. sln. če ima kaj lěpšiga *mimo* mene etwas schöneres als ich Mikl. IV, 413, brat je večji mem mene t. 544; —

akkusativem s předl. *přes*: jsem lepší *přes tě*. Na př.: mezi rokoma *přes* šest neděl rok nenine jedniem dnem více Rožmb. 83; *přes* ten počet

víc jich tam bylo Mikl. IV, 439; bylo nás něco více přes dvě stě Kott I, 732 (bez dokladu!); vazba zřídka se vyskytující; —

genitivem s předl. *kromě*: jsem lepší *kromě tebe*. Na př.: nic kromě něho (Krista) není mnieno mrzčejšího Kruml. 313^b; —

genitivem s předl. *z*, *ze*: jsem lepší *z jiných*. Na př.: to mi více z jiného v divy (t. jest) Hrad. 33^a; Hron tu byl v radě ze všech moudřejší nazván DalC. 88; sv. Jakub z jiných jest věcí mnohem ApD. d; aby zdáli se z jiných počestněji Štít. ř. 67^a; (židé) mají se za ctnější z jiných BrigF. 75^b; —

dativem s předl. *proti*: jsem lepší *proti tobě*. Na př.: mluví tak mistři umní, že jakž . . . pochodně p(roti sv)ieci svú světlost vie(ce vy)dává, takéž . . . AlxH. 12, 14; že (Darius) nedbal i jedněch vojen, tím proti mu (Alexandrovi) bieše mdlejší AlxV. 953; menší sú všechny rozkoši i sladkosti (světské) proti oně rozkoši (t. nebeské), nežli jest jedinká krópička vody proti všemu moři Alb. 80^b; proti těm, kteří kázání po straně stíhali, horší ti byli, kteří v kostele uši si zacpávali WintCirk. 934 (Wintrovo); —

lokálem s předl. *po*: jsem lepší *po tobě*. Na př.: (Aristoteles) jmiejieše (věvec břechanový) na znamenie, že po něm věčšího není AlxV. 354; kto mě více ukojí po tobě, můj milý synu Mòdl. 57^a (příklad nejistý, poněvadž více může býti vzato také ve významu amplius); —

instrumentálem s předl. *mezi*: jsem lepší *mezi vámi*. Na př.: ty Betleme, země židovská, nikoli menší si mezi kniežaty židovskými EvVid. Mat. 2, 6 nequaquam minima es in principibus Juda Vulg.; toho žena bieše velmi šlechetna mezi svými a ještě mezi křesťany šlechetnější OtcB. 157^a; ač kto mezi nimi moudřejší bieše t. 2^a; pohnanému mezi všemi zmatky větčí se horší zmatek státi nemuože VšekK. 288^b; Věčší sv. Jakub . . . z jiných jest věcí mnohem, pírve, ž' dřeve pozván bohem mezi všemi učenníky ApD. d.

Všecky výrazy tyto mají ten význam společný, že se jimi vynáší A nad B; tedy typus elativní. —

c) Předmět (B), nad nějž předmět jiný (A) v komparaci vyniká, připojuje se k tomuto spojkou *než*, *nežli*: *jsem lepší než ty*, *nežli ty*. Na př.: lepší mohutý sedlák než vládyka chudý Štít. uč. 97^a; lepší jeden pták v ruce než dva letiec ŠtítV. 261; jeden stav duostojnější jest nežli druhý Štít. uč. 97^a; (lhář) jest hoří než i žádný zloděj Alb. 23^a; jest lépe poslušenství než která obět Štít. ř. 71^b, 120^b; nejezd' dále nežli mile NRada 985 atd.

Spojka *než*, *nežli* jest záporné slovece *ne* s enklit. *-že*, *-li*, tedy *ne-že*, *ne-že-li*, a pravidlo se tedy při významu původním: *já jsem lepší, *ne ty*.*

Tomu nasvědčují stč. doklady s *než(li)* - (*a*)*ni*: ti budú lepší a šťastnější nežli my ani naši předší OtcA. 284^a; ti budú lepší i šťastnější nežli

my ani naši přezší OtcC. 99^a; přijechu tělo sv. Simeona raději než stříbro ani zlato OtcA. 386^b; (modlitba) má větší důstojenství než póst ani almužna Alb. 57^b.

Tedy typus záporový, negativní. Vedle toho typu jest v pozitivě typus srovnávací »jsem dobrý jako ty«, výrazy typu záporového pojímají se do typu srovnávacího, a tím pojímáním vtištěno *ne-ž(e)* do významu též srovnávacího, = *quam*. Podobně někdy v sanskrtu: adah šrejas *na idam* = *illud melius quam hoc* (vlastně *non hoc*) Ziemer l. c. 147. V jazycích románských: ital. *ella è più bella che tu non credi*, ho *trovato più che non credeva*, quest' uomo è *più ricco che non si crede*, franc. *il est plus puissant que vous ne croyez*, vous écrivez *mieux que vous ne parlez*, Diez Gramm. III², 380. Srov. § 407 č. 4.

d) Předmět (B), nad nějž předmět jiný (A) v komparaci vyniká, připojuje se k tomuto spojkou *jako*: jsem lepší *jak ty*. Tedy typus komparativní. Na př.: jsem lepší *jak ty* Us. (Jg. Slov. I, 546^b); bylo nás víc *jak sto* Us.; lepší si ty *jeden* ako jiných sedem Pis. Koll. I, 81; prv *doletiš jak dojdeš* Kulda 2, 88; *dvakrát věc vojska, jak měl král* BartD. 1, 341 (zlin.).

V češtině staré vazba tato bývá jen zřídka; na př.: nic není horšího *jako peníze milovati* ChelčP. 237^a; nic užitečnějšího není *jako strach boží* Alb. 12^b; nic v obci není horšího *jako zrada Hilar*. 44^a; král toho ostrovu *kraší rubín má, jako jej vídal ve všem světě quam umquam visus est* Mill. 108^a.

Vazba tato proniká z pozitivu (»jsem dobrý jako ty«, v. zde v c) a z němčiny.

V ruštině a polštině jen řídkou odchylkou se vyskytá, hojnější pak jest ve slovinštině a srbštině lužické. Z jazyků cizích mají vazbu *touž* latina (*quam*), jazyky románské, germánské atd. Ziemer l. c. 224. sl.

e) Ode všech předešlých způsobů odchyluje se příklad: své koleno *nakloňuješ před nižším tobě* BrigF. 61. Dativ je při komparativu pravidlem v germánštině a je tu zástupcem ablativu, Ziemer l. c. 73 sl.; ale k tomu nepodobá se uvedený příklad staročeský, tu bezpochyby omylem jest *napsáno tobě místo tebe*.

3. Míra, o kolik v komparaci vyniká A nad B, vyjadřuje se:

a) Instrumentálem. Na př.: což méně *lotem deseti hřiven* Rožmb. 170 (nč.: co je o lot méně než deset hřiven); což více *deseti hřiven jedním grošem t.* 191 (o jeden groš více než deset hřiven); *nenie právo, jedním dnem dále šesti neděl k roku (soudnímu) přihnati t.* 81 (o jeden den dále než šest neděl); *jedním dnem což by bylo dále t.* 77; *mezi rokoma přes šest neděl rok (lhůta) nemine jedním dnem více t.* 83; *což rok blíže jedním dnem, to přě ta ztracena t.* 154; (ty, Maria Magd.)

hledala s' jednoho, nalezla s' viac jedniem toho Hrad. 32^a (nalezla jsi o jednoho vice; MMagdalena hledala u hrobu Ježíše, a nalezla tu místo něho dva anděly); jich písma nalezeny (sic) jsou rovna (identická), nic méne ani vice jedním slovem Nikod. 90^b; Jan stem rytieři vice mějieše nežli Otta Pulk R. 150^b; aby měštěnin byl dražší desieti neb pěti kopami než sedlák HusPost. 131^a; čtyřie groši přesahují jeden groš třmi vice HusE. 2, 414; osmdesáte grošov jedniem méne berú VšeK. 226^a; navracování cizie věci pátú čestí vice Comest. 89^a; (bůh) ne podlé toho, jakož jest v sobě pětídcat větším neb i stem, móż nám někak oznámen býti ŠtítBud. 17; kto j' ten, by (o masopustě) asa koblížkem nesnědl vice nežli jindy Štít. ř. 118^b; by jedno jednau osobau vice bylo Lobk. 21^a; od židuov pětkrát čtyřidseti ran jednu méne vzal sem EvOl. 104^b (2. Kor. 11, 24).

Instrumentál tento je skleslý ve význam adverbialní ve výrazech *mnohem*, *málem*, *velím*. Na př.: svatý Jakub byl věcí mnohem ApD. t. j. větší o mnoho; ta hora svú dále jest odtad dvúcat dní neb málem dále Kat. 194, nč. o málo dále; málem dále AlxH. 2, 25 a AlxV. 343; málem vice AlxV. 562; málem dále AlxH. 3, 40; bůh jest těm velím obecňji Alb. 33^b; neb bych velím radějši ot mečě sešla Pass. 19; aby ty kraloval velím sčestnějie Štít. ř. 40^b; velím spiešc se naučí mluvíti Alb. 32^b; velím vice Pass. 121; (Alexander) byl by velím vice mdleji debilior fuerat AlxB. 7, 28 atd.; *velmi* viz doleji b. —

Sem patří tóż adverbialní výraz *tiem*, bude tím líp Us.; a korrelativní *čím-tiem*; na př. čím jsmy od hrđosti pýchy prázdňějie, tím jsmy milosti pilnějie (plnějie) Kruml. 314^b; čím jeho (svrchovaného dobra) člověk častějie má, tím jeho vice pochopnějši jest t. 464^a; (duše) čím prázdňějši bude těchto věcí, tím ončch plnějši bude Štít. ř. 186^b; čím kde další pravda, tím dáleji bůh Štít. uč. 86^b; vrba, čím čestějie ji obrubáš, tím t se húšce obalí t. 84^a; čím vic tím líp Us.

b) Adverbiem jiným (než *mnohem* atd.). Na př.: (darové duchovní) tak jsou *dalecě* šlechetnějši, jakožto nebe od země zdáli (t. jest) Kruml. 128^b; (groš) teď opět jest *daleko* horší ŠtítMus. 44^a; ta dva (panovníci v Asii) mají daleko vice zemí než všichni jiní césaři MandStrah. 27^b; *mnoho* lépe nám vrátiti se Ol. Num. 14, 3; to jest mnoho užitečňějie než ono Kruml. 414^b; že je jiný mnoho lepší OtcB. 149^a; mnoho vice multo magis Lacl. 246^a; mnoho vice Tkadl. 37^b; mnoho spieše t. 12^a; jich (t. nynějšich bohatých řeholníkú) otcové první zákona mnoho na menši sú měli dosti HusE. 1, 426; *málo* dále pak před těmi královskými jinošemi AlxV. 1257; Nero káza je (rytíře ke Kristu obrácené) v žaláři zavřicti, aby jelikož je dřieve miloval, *toliko* je nemilostivějie mučiti kázal Pass. 300; *nesmierně* věččie křivda HusE. 2, 120; kterak nenie nesmierně

veličejšie, vážnejšie a dôstojnejšie vzácnosť... t. 1, 316; bochník *dobře* černější OtcB. 8^a; proti silnějším a dobře hlavatějším Ezop 116^b; město Benátky jest dobře větčí než Praha Lobk. 20^b; ten jest *velmi* silněji Alb. 8^b, Kruml. 133^b; což jest velmi dráže AlxV. 1860; velmi více by byl jedl Ol. 1. Reg. 14, 30 (bylo *velím* lépe, velím skleslo v adverbium; vedle toho bylo adv. *velmi* a kladeno i za velím).

c) Akkusativem s předložkou *o*. Na př.: má o sto ovec více než já Us. Jg. a tak obyčejně v nč. Podobně v pol. a luž. srb., Mikl. IV, 429. Způsob tento rozšířil se podle němčiny.

d) Znásobením toho, co by bylo vysloveno v pozitivu. Na př.: navracuji čtyřkrát více quadruplum Koř. Luk. 19, 8; čtyřkrát dráže vir ovem reddet in quadruplum Ol. 2. Reg. 12, 6; pojd' za mnú, uzříš sedmkrát více (majores, t. muky) těchto ML. 19^b; spravedlní... sedmkrát než slunce jasnějšie budú Štít. ř. 182^a.

4. Komparativ mívá význam superlativu. Na př.: črinější hostis teterrimus Greg.; skorějšie (zcoreife) celerrimo imperio t.; o vozě dvě stě junoš výbornějších, svú šlechtú přirozenějších biechu mu přísluhujúce AlxH. 3, 14 sl.; dvě stě jinochov výbornějších, svú šlechtú přirozenějších AlxV. 1255 sl.; slyšte, čstní otčici, všie šlechty předdší dědici t. 1300; Hron byl v radě ze všech múdřější nazván DalC. 88; která (ze tří bohyní) krašie, téj bude dáno AlxV. 744; (sv. Jakub Větší) dřéve pozván bohem mezi všemi učenníky ApD. d; jeho (Dariovi) blišie (blyšfye) přirozenie (= nejbližší příbuzní) AlxV. 1253; a ty Belleme, země židovská, nikoli menšie si mezi kniežaty židovskýmí nequaquam minima es EvVid. Mat. 2, 6, EvSeitst. t.; vašě sluhy i lepšie mládcě otejme optimos iuvenes Ol. 1. Reg. 8, 16; a ktož již (nunc) jest bohatějši, ten jest člověk najmúdřější Vít. 42^a; kteří nevinnú Hus na oheň vydali a na ni falešnějšie a lstivějšie svědomie smyslivšie falešnějšie sú ji odsúdili Všeh. (cit. Vlček Děj. lit. 322); bližší proximus Prešp. 1675; kněz Hynek (syn krále Jiřího) řekl: »Milostivějšiho krále! Nemohl mi tisíc zlatých dáti, ale chtěl u mne Poděbrady kúpiti« TomP. 10, 90 (k r. 1489, z arch. Třeboňsk.); ach ukrutnějšiž této vazby a poroby! Lab. 8, 6; nč. co lepšiego, to si vezmu Us.

191.

Superlativ.

1. Superlativ vyslovuje, že předmět A vyniká v dané kvalitě nade všechny jiné s ním srovnávané předměty B, C, D...

2. Předměty B, C, D..., nad něž nade všechny předmět A vyniká, se vyjadřují

genitivem odlukovým: *najlepší všech*; na př.: jěž (Maria) jest všech krás najsvětlejšie Kat. 34; (Alexander) sta pod zdiú všech najdřieve AlxM. 1, 18; válka domácí všech jiných najukrutnějšie i najškodlivějšie VšehK. 2^b;

všech lidí najvýmluvnější VšeH. 120 (st.); snad jsem jiných nejhubenější WintCirk. 784 (XVI stol.); —

genitivem s předložkou *z, ze*: *najlepší ze všech*; na př.: to má největšie jest ze všech mých bolestí bolest Hrad. 59^a; ktož nevie toho, že je zlato najdražšie z striebra a z železa ŠtítV. 15; ješto jest ze všeho najdivnější OtcB. 145^a; ten mi jest ze všech najprotivnější t. 65^a; jenž biechu najučtenější i najmúdrější ze všeho světa t. 201^b; když se na stolicu usadi ze všoch najvýš t. 128^a; nč. nejlepší ze všech Us.; —

instrumentálem s předl. *mezi*: *najlepší mezi všemi*; na př.: nejlepší mezi pohany AlxV. 1549; mezi jinými zmatky tento jest najhorší VšeK. 287^b; nč. mezi všemi nejlepší Us.; je tu pojetí stejné, jako když v sanskrtě jest lok., Ziemer l. c. 36; —

akkusativem s předl. *nad*: *najlepší nade všechny*; na př.: nad veš svět najbohatější, nade všě múdré najmúdrější Kat. 22; ty s' se jemu ukázal nade všechny jiné najstivější Kruml. 41^b; jakež Kristus jest bez počtu nade všechny svaté najsvětější, takež bez čísla jeho tělo nade všechny svaté najčistšie t. 93^b; to slovo nad vešken stred najsladšie t. 412^b; nade všechny najmaudřejší Vel. Jg.; delfín i nad ptáky nejrychlejší jest Har.Jg.; umění toto nade všechny jiné věci nejslavnější Bylin. Jg.; jenž (Táborský) i jakožto oprávece orloje jest nade všechny kollegy nejpoblárnější WintCirk. 987 (Wintrovo); —

instrumentálem s předl. *před*: *najlepší přede všemi*; na př.: é té věčné chvály, ještof má trvati a ještof má přijíti od najvyšieho před tvými přátely, v niž věčnú radost budeš mieti ŠtítBud. 203; —

akkusativem s předl. *mimo*: *najlepší mimo všechny*; na př.: (ten) jmá největší chválu mimo jiné Otc. 250^b; —

lokálem s předl. *po*: *najlepší po všech*; na př.: po všech najposléze nese jej (hrozen) k uopatu OtcB. 90^a.

V LékB. 197^b čte se: tof jest najvýbornější lázna, než kdy byla v lékařství zamýšlena; tedy typus *najlepší než všichni* (unicum? anakoluth?).

3. Míra, o kolik vyniká A nad B, při superlativu zřídka se udává; na př.: Kristus jest *bez počtu* nade všechny svaté nejsvětější Kruml. 93^b; (tělo Kristovo jest) *bez čísla* nade všechny svaté najčistšie t.

V době novější vyskytuje se „daleko nejlepší“ podle latiny; na př.: mravně daleko nejhorší byli posluchači, kteří WintCirk. 935 (Wintrovo).

4. Superlativ sesiluje se, vytýká se připojeným *ten, jak, co* (věta). Na př.: jako by zimnici tu najlítější třesúci ztratil Tkadl. 44^a; v té největšie výpovědi TkadlM. 3; zůstávám ten nejupřímnější služebník HolŠternb. 110; měl sem hejtmana toho největšieho zloděje t. 149; jiež (chvály boží) i žádné jakž najduostojnější stvoření nemóž pověděti

ŠtítVyš. 88^a; nemeškal odporu svého, což by mohl najspiešc k miestu přivesti Všek. 229^b; žaloby což najkratčie muožeš uživaj t. 30^a.

192. 1. Adjektiva (a adverbia) složená s *ne-* stupňují se způsobem obyčejným, když jsou významu opakokladného: *nesčastný* — *nesčestnější* — *najnesčestnější*, nč. nešťastný — nešťastnější — nejnešťastnější; na př.: Jakub měl dvě ženě, nekrašší s očima potuchlýma a druhú krásnú Štít. uč. 69^b (nekrásný, opakokladem = šeředný); (panenstvie) čím bude více zprženo, tím jest bohu nevzácnějš t. 44^b (nevzácný, opakokladem = odporový, mrzký); čím bude nečisti (nečifiti), tím bude méně vzácna ŠtítOp. 334^b; jich těla budú nelepejše (sic) Kruml. 93^b (nelepý = šeředný); skrze to budete nedostatečnějš ŠtítMus. 229^b; odtud jest zlost najnesnazši (naynefnazšfý) vyhnati ŠtítOp. 311^a (nesnadný = těžký); novin nesnadšiech Kat. 80; nesnadnější svády t.; což by nesnadšieho Pass. 405; tím nesnazšie Hug. 116; toho hřiechu najnesnazse se lidé kaji Štít. uč. 54^b; cizozemci najneznámějšiemu Všek. 206^a; mezi jinými hřiechy vražda jest najnepřirozčnějši HusE. 1, 156; nebezpečný — nebezpečnější, nejnebezpečnější, nevěrný — nevěrnější, nejnevěrnější Us.

Zvláště snadné je obyčejné stupňování těch adjektiv záporných, která vedle sebe kladných nemají anebo když jejich tvarů kladných zřídka se užívá; na př. *nestydatý* (nikdy kladné: stydatý) — *nestydatější* — *nejnestydatější*, *neduživý* (nikdy: duživý) atp.

Kde tvar záporný není významu opakokladného, tu vyjadřují se stupně opisováním; na př. *neveliký* — *méně veliký* — *nejméně veliký* (poněvadž neveliký není = malý).

Mnohdy může při témž adjektivu býti pojetí rozdílné, na př. *nedůstojný*, *nemilý*; beru-li zde zápor za opakokladný, tedy je kompt. *nedůstojnější*, *nemilejší*, a superlativ *nejnedůstojnější*, *nejnemilejší*; beru-li však zápor za pouhý a bez opakokladu, tedy je kompt. *méně důstojný*, *méně milý*, superl. *nejméně důstojný*, *nejméně milý*.

2. Adjektiva složená mívají zpravidla výrazy opsané, na př. krátkozraký, sněhobilý, bělovlasý, černoooký a j.

3. Participia jsou komparace schopna podle rozdílného významu měrou nestejnou; čím více blíží se významem svým k adjektivům, tím jejich schopnost komparace je větší. Stupně vyjadřují se dílem kmenoslovně, dílem opisem. Na př.:

abychom byli dokonalejše Modl. 31^a; čím bude zprznilejši, tím bude méně vzácna ŠtítOp. 314^b; rozkvetlejši a více rozkvetlý Us;

bývá t u příkladiěch cos buď držimějše Štít. uč. 149^b; aby to v paměti bylo držimějšie Štít. ř. 218^a;

mój sluha učení je Kat. 46; svatý Jan povýšenějši jest než proroci Pass. 277; i jeden tak svrchovaný by svrchovanějši nemohl býti Štít. ř. 59^b;

bych umřela utěšenější Hrad. 59^b; aby dobří v dobrém byli zapálenější BrigF. 56^{*}; najjmenovanější biese z těch tří *includus* Ol. 1. Par. 11, 21, Lit. 1. Par. 11, 20; chválenější a více chválený, více ubitý, více zpitý Us.; více vynikající, nejvíce vynikající (ve Světoz. 1885, 686: počítá se N. *k nejvynikajícím učencům našim*; výraz nečeský).

4. Číslovky jsou schopny komparace, vlastně jenom pokud mají v sobě význam reální. Toho způsobu je jenom číslovka řadová *prvůj*, *první*, pokud znamená tolik co *přední*; na př.: prvéjší, prvnější, nejprvéjší, nejprvnější Us.; z těch jeden najprvnější vece OtcB. 96^b.

Jiné příklady komparace: (Bóh) takéž, by bylo to slovo v obyčeji, *nadjednější* jest nad to nade vše, co kdež jest jedno ŠtítBud. 48 (jeden = unicus, simplex; strojené); pod onú nejvyšší jednotú, jíž buoh jest *najjednější*, jakož sme o tom mluvili dříve t. 66 (strojené); říkali bychom jemu (t. bohu) *najjedinější* ŠtítPař. 18^b;

(lid) *množějí* a silněji háš jest *populus multus et fortior* Mus. Ex. 1, 9 (kompt. za lat. posit.); (právo) die, aby nález zuostal *množšých* Troj. 137^b; vůz boží desietmi tuľfyczi *mnozy* *currus decem millibus multiplex* ŽWittb. 67, 18, mnozí tisúci ŽGloss. tamt. (snad kompt. množi); v nej-množších pádech Malý, Amerika 1, 275; v nejmnožších státech t. 4, 26; množši Us. podkrk. (Jos. Hanuš).

5. V srbštině a bulharštině někdy také substantivum, ano i sloveso se stupňuje. Na př.: *junak* kompt. bulh. *pojunak*, *pojunak* ot mene Mikl. IV, 226 (z. Milad.); srb. *voljeti* — *najvoljeti*, koga bi ti brata najvoljela Vuk II (1841), 289, ja ti burmu najvoljela Vuk Rječnik s. v., ja bi Janka najvoljela t.; bulh. *počita-* — *najpočita-*, jago naj počitachъ eum maxime colebant Mikl. II, 359 a IV, 213.

V češtině případů takových není. Nepatří sem kompt. *tmějí*, *zimějí* a superl. *nejtmějí*, *nejzimějí*. Tu jenom zdá se, jako by byla stupňována substantiva *tma*, *zima*; v pravdě však subst. *tma*, *zima* stlačena jsou ve význam adverbialní, jak viděti ve rčeních *bylo tma*, *bylo zima*; při pojetí pak adverbialním jest pak ovšem možna i komparace a vyvinuly se i zvláštní jednoduché tvary pro komparativ a superlativ.

Podobně k *žel* je stč. kompt. *želejie*: jemu jest *želejie* toho hříecha než svého protiventvie AlbC. 51^b; nebo mu jest *želejie* hříecha onoho, nežli svého protiventvie Kruml. 144^a; mně t jest i bude *želejí* Baw. 1^b; *želeji* jest mi toho skutku od tebe, než od koho jiného Ctibor Tovačovský 1467 (apud Pal. 4, 2, 403);

a k dial. *hanba*, *haňba* kompt. *haňběj*, *haňběši*: může ta byl *haňběj* než mne BartD. 1, 155; *haňba* vás, mládenci, *haňba*, že jste nám obsedli kamna, ešče *haňběši*, Bože, sedli byste nám na lože Bartoš Pis. (1889) XI.

I jindy bývá k adverbium utvořen kompt. (superl.) adjektivní; na př.: voda je *zdola* — ješto (vody) *zdolejše* biechu inferiores erant Ol. Jos. 3, 16; *honem* — kerý *honemši* BartD. 1, 155 (mor.-slc.).

6. Komparace v případech jiných než dosud připomínaných; na př. *našinský* — *našinstějši*, *nejnašinstějši* (= více náš, nejvíce náš; tvoření mechanické); —

jiný, *jinaký* — *jinačejši* Us.; *jinači* (Kulda I, 57) a *jinsti* mají aspoň vedlejší význam komparativu.

7. *Spieše* je vlastně významu pozitivního = celeriter; na př.: člověk dobrého spieše poběhne, ve zlém jsa pak se nehne AlxV. 549 (jsou tu opposita: spieše t. j. rychle poběhnúti, a pak se nehnúti); dvanáct vrbčov upadechu u mistrovo lóno spieše DětJež. 2^b; poď pane spieše a učíň súd BrigF. 70^b; protož příd spieše, mrtvi t jsmie Brig. 172; páнку mysl o sobě spieše Hrad. 143^a; (švec) sadi druhý (kroš) spieše t. 125^b; kdy chcvě ty škorně spieše prodati t. 124^b; juž hrad na ztraceňú bieše, by se byla ciesařovna nedomyslila spieše na zábradlech státi a volati DalH. 39; spomoz nám spieše Modl. 166^a; veléc jemu spieše za ním běžěti Pass. 374; (císař) káza svým rádcém k sobě se přibrati spieše Kat. 86; ať spieše pójdem Ol. Num. 20, 19 atd.

Tento positiv *spieše* pojímá se však záhy za komparativ, jak svědčí opět doklady: spieš mohú přičiniti mé bolesti než umniti Hrad. 36^b; tiem spieše Štit. ř. 109^a; vyjda spieše vzdajž jemu dieku egredere celerius Otc. 182^b; čemu ste spieše než jindy přišli velocius Ol. Ex. 2, 18 atd.

Z toho pak za kompt. pojatého tvaru *spieše* utvořil se pak ovšem i superlativ *najspieše*: to jest najspieš proto, že ŠtitOp. 180^b; čímž najspieše muož Mill. 81^b; a jakož najspieše ona svú prosbu skona, hned sv. Jan promluvi Hrad. 56^b; najspieš mi se to přihodilo Pass. 374 atd., nč. spíše kompt., nejspíše.

8. *Prvé*, *první* jest jednak významu komparativního, a tu má superl. *najprvé*; jednak významu pozitivního, a tu má kompt. *prvnějši*, superl. *najprvnějši*.

Podobně *dřeve*, *dřevní* má jednak význam komparativní, a tu má superl. *najdřeve*; jednak významu pozitivního, a tu má kompt. *dřevnějši*, superl. *najdřevnějši*.

9. Superlativní *na-*, *naj-* přidává se též ke tvarům nekomparativním a dodává jim významu superlativního. Na př.:

najpřědy: Judáš najpřědy jdieše ML. 109^b; —

najzady: Jan ostal najzady Kulda 1, 49; —

najposledy, *najposlední*, *najposlé*: křest pokánie a najposledy svatý olej Štit. uč. 114^a; najposledy věděti jest Alb. 99^b; najposledy Kruml. 52^a a 65^a; najposledy novissime Koř. Mat. 25, 11; těch, ješto jsú

budící najposledy in novissimo Ol. Ekk. 1, 11; každý najposlé všecko ztratí Štít. ř. 43^a; v najposlednie vlasti OtcB.; by najposlednie prozřeli novissima ŽKlem. Deut. 29; až do najposlednie chvíly Brig. 115; v najposledních dnech in diebus novissimis Ol. Gen. 49, 1; od najposledních počne se řád odplaty Štít. ř. 109^b; najposlední čásek Kat. 196 atd.; sem ovšem nepatří tvary *najposlednějšť*, *najposléze*, poněvadž zde tvar s *naj-* složený má tvar komparativní; —

najprvní, *najprvý*, *najprvé*: duchem najprvním spiritu principali ŽKlem. 50, 14; najprvnie poznánie (seznámení) apostolské Krist. 34^b; najprwnye suché dni ODub. 121; najprvním kazatelem Hrad. 64^b; najprvnieho člověka Kat. 110; najprvní (měsíc) Mill. 61^a; najprvní den OtcB. 97^a; úmysl plodu najprvé dobré jest v manželství HusE. 1, 199; najprvnie miesto Hrub. 480^a; od najprvnieho kostela Hilar. 18^b; —

najvrchní: hospodin najvrchní excelsus ŽKlem. 98, 2, t. 72, 11 a 49, 14; —

najpotom: najpotom přidú děvicě novissime EvVid. Mat. 25, 11; —

najsvatosvatý: najsvatosvaté svatosti pane Hád. 56^b; —

najbližní: Kristus byl jest najbližní HusPost. 155^b; —

najzajtřie: najzajtřie in crasinum Koř. Jan 12, 12; —

nádosti = více než dosti: ne dvěma nebo třmi svědky k dosti, ale mnohými (svědky) nádosti a nazbyt dosvědčené svědectví EvOl. 85^b; —

najschvále, *-eji*: někde nejschvále psaní otevře ČernZuz. 168; nebo je (psaní) nejschváleji posílám do Vídně t. 174; to psaníčko nejschváleji posílám t. 211; nejschváleji sem psaní otevřela t. 226; —

násami prvék bežali = první na předku BartD. 1, 155 (mor.-slc.); vzniklo z »na sám prv« = nejdříve: na samý prv (od prvu začátku) t. 1, 264; z toho sám prv a naj-samý-prvék.

VI. Zájmeno (náměstka).

193. 1. Název zájmeno není docela správný; je to doslovný překlad lat. pronomen. Jiné názvy jsou: zájmí, zájmení (Puchmajer apud Jg. (Sl.)); ale zájmení jest, co je za jménem, sr. záhoří atpod.); místojméno Jg. (Sl.); náměstka. Zůstaňme při *zájmeno*, protože je zavedeno.

2. Zájmena jsou slova sklonná, která svým významem se táhnou ku předmětům, nazývaným a vyjádřeným jmény podstatnými (nebo jejich zástupci). Na př. subst. *strom* jest název předmětu, kdežto zájmeno *ten, který* atd. názvy nejsou, ale ku předmětům názvy majícím ukazují a se vztahují.

3. Zájmena *já, ty*, množ. *my, vy*, zvrtné *se* a tázací (vztažné) *kdo, co* jsou bezrodá, t. j. nevyjadřují rodu grammatického. Naproti tomu zájmena ostatní jsou rodová a liší rod mužský, ženský a střední; na př. *ten, ta, to*, — *můj, má, mé* atd.

4. Zájmena *ten, kdo, který* a j. dávají svým významem a svým vztahem poznávatí předmět jistý, určitý, — jsou to tedy zájmena určitá. Naproti nim jsou zájmena neurčitá, t. j. taková, která významem a vztahem svým nedávají poznati předmětu určitého, na př. *někdo, kdokoliv, ledakterý*.

194.**A. Zájmena určitá.**

Jsou:

1. zájmeno osobní (pronomen personale): *já, ty* a zvrtné *se; on; zvrtné svůj; její; čí;*
2. zájm. přivlastňovací (pr. possessivum): *můj, tvůj; náš, váš;*
3. zájm. ukazovací (pr. demonstrativum): *ten, onen* a j.;
4. zájm. tázací (pr. interrogativum): *kdo? co? čím?* a j.;
5. zájm. vztahné (pr. relativum): *který, jenž* a j.

195.**1. Zájmena osobní.**

1. Zájmena osobní jsou: *a)* pro osobu 1. sing. *já*, stč. *jáz*, du. *va, vě*, plur. *my*; — *b)* pro osobu 2. sing. *ty*, plur. *vy*; — *c)* pro osobu 3. běře se zájmeno *on* pro nom. a *jb* pro pády ostatní; — a *d)* zájmeno osobní zvrtné (reflexivum) *sě* pro všechny osoby a čísla.

2. Místo zájmena bývá výraz jiný. Na př.

můj život = já atp., pak i = persönlích: *mój život* v tühách nemáhá Cant. Záv. Mnich. (t. j. *já*); aby jím (nápojem) nehýbal ni žádný, jedno tvój život ladný Trist. 86; sám života svého na toho ještera pováživ Otc. 126^a, semet ipsum instigans; král svým životem přišel na pomoc Pulk. 117^a; král český svým životem pomoc slíbil dáti t. 116^a; že, jel-li by Vladislav proti Mediolanským s ciesařem svým životem, (ciesař) chtěl by jeho korunovati t. 101^a; neroď o to státi, by (ty) chtěl kdy svému životu ve cti jsa i dáti lhótu NRada 1025; Mojžieš svým životem jide k Datan Comest. 94^b; (co mlynář na mlýně) »svým životem dělati má« WintObr. 2, 507 (z r. 1434); rád bych, by (vy) zaprosili jednu mši zádušní, jsúc u nie životy svými ŠtítHrad. (ŠtítE. 312); aby se její život tiem nestyděl (t. j. ona) Trist. 105; pústenník pokrsti její život čistý (t. j. ji) Kat. 54; výrazy tyto jsou germanismy, za něm. *mín lip, mín leben* atp.; —

má hlava = já atp.: (Václav II. voliv Albrechta za císaře) proti věrných radě na svú hlavu vsadi vraha svého (t. j. na sebe) DalC. 96; ti mi nepřějuce zdravie strojie smirt méj staréj hlavě AlxBM. 8, 1 (t. j. mně starému); (Patron, Řek ve vyhnanství) nejmajě sám nigdie stavu, v němž by mohl gde skryti hlavu t. 6, 14 (t. j. sebe); —

Tvá Milost, Vaše Milost = *ty, vy* atp.: ač tvá milost ráčí NRada 676 (t. j. *ty*); pravi (já) tvéj milosti t. 950; z tvé viery děkujiu tvéj milosti DalC. 30; aby se klaněli jemu (bohatci) a chválili jej, že se páně milost čistě a slavně připravila ChelčP. 168^a (t. j. *on*, bohatec); —

Tvá Láska, Vaše Láska = *ty, vy* atp.: die s. Augustin: Znamenaj láska vaše, co diem! HusE. 3, 469; —

Velebnost Tvá atd.: aby poznala velebnost tvá, že židé... (t. j. *ty*) Nikod. 119^b; —

Pán: Nechažť jí Pán! Proč Pán nejí? Blah. 255; srov. v § 160 č. 3.

196. 1. Zájmeno osobní klade se, když náležitá osoba jinak vyjádřena není; na př.: pravím *vám*.

2. V podmětě zájmeno osobní někdy se vyjadřuje, někdy nevyjadřuje.

a) Nevyjadřuje se obyčejně, když se rozumí ze slovesa určitého; na př.: »Chci zítra odjeti, povězte bratrovi, aby jel se mnou« (nikoli: *já* chci..., povězte *vy*..., aby *on* jel...).

b) Vyjadřuje se,

a) když jest zamlčeno sloveso finitní, z něhož by se podmět rozuměl; na př.: Ty-liž jsi pak syn můj Ezau? Odpověděl: *Já!* Respondit: Ego *sum* Br. Gen. 27, 24; *já* Hospodin, Bůh jejich t. Ex. 29, 46 ego Dominus Deus eorum; —

β) když je na něm důraz nějaký, důraz z protivy nebo ze závažnosti atp.; na př.: půjdeš-li na levo, *já* na pravo se držeti budu; půjdeš-li na pravo, *já* na levo se držeti budu Br. Gen. 13, 9; přísáhní mi... vedlé milosrdeství, které sem *já* učinil s tebou, i *ty* že učiníš se mnou t. Gen. 21, 33; *on* mluvití bude za tebe k lidu a *ty* budeš jemu za boha t. Ex. 4, 16; pozůstaňte *vy* tuto s oslem, *já* pak a dítě půjdeme tamto t. Gen. 22, 15; I řekl k nim: znáte-li Lámana? a *oni* řekli: známe t. Gen. 29, 5; když vcházelí synové boží k dcerám lidským, *ony* rodily jim t. Gen. 4, 4; vezmi dítě a odchovej mi je, *já* ti dám mzdu tvau t. Ex. 2, 9; dnes i *ty* připověděl se k Hospodinu t. Deut. 26, 17; jděte *vy* sami muži a služte Hospodinu t. Ex. 10, 11; *oni* ti nositi budau příbytek t. Num. 1, 50; zvědí Egyptští, že *já* jsem Hospodin t. Ex. 14, 17; zda-liž strážcem bratra svého jsem *já*? t. Gen. 4, 9; *ty* víš, že lid tento k zlému nakloněn jest t. Ex. 32, 22; by ti má věc byla, takto bych *já* učinil Šach. 302^b; že *já* jednu lodí vezmu, nazýváš mě lúpežníkem, a že *ty* s vojskem jezdě lúpiš, ciesař sloveš; by ti se mně štěstie obrátilo, *já* bych byl dobrý, ale čím tobě více jde pod ruku, *ty* s' vždy hoří tamt. 305^b; *on* jest jat a silně okován, ale *ty* jsi prosta GestBř. 1^b; —

když je podmět složen z *já, ty* atp. a výrazu jiného; na př.: vyhlazen budu, *já* i *dům můj* Br. Gen. 34, 30; vejdeš *ty* i *synové tvoji* i *žena*

tvá i *ženy* synův tvých s tebou t. Gen. 6, 18; jdi a vstup odtud *ty* i *lid* tvůj t. Ex. 33, 1; vyjděte z prostředku lidu mého i *vy* i *synové izraelští* t. Ex. 12, 31; nebudeš dělati žádného díla, *ty* i *syn* tvůj i *dcera* tvá t. Ex. 20, 10; —

γ) při *bud* pro 3. osobu; na př.: spáli autek, buď *on* z viny nebo ze lnu Br. Lev. 13, 52; tak uděláte s každým volem i s dobytčetem, buď *ono* z ovec nebo z koz t. Num. 15, 11.

3. Zájmena užívá se ku předjímání podmětu i předmětu vlastního; na př.: *tobě mému bratrovi* . . . Us.; však *on pán Bůh* vi, co má dělati Us.; *ona nebožka matka říkávala* . . . Us.; a *on Ježíš* přiblíživ se šel jest s nimi ChelčP. 108^a; I stal se prvý den . . . i šestý i nedělní. A *ono buoh* učinil všecky věci dobré velmi Vít. 96^b; kdyby jeden z nich *jemu Břeňkovi* zápis tento propustil VšeK. 188^a; poňevadž *on Otík* pohnal *jej Žida* t. 282; *on Chyř* toho zlého skutku Krokovi žaloval Háj. Jg.; tudy *on Hyršaur* musil s těmi jistými (lupiči) srozumění jmíti WintObr. 2, 159 (z r. 1530); (Opl žaluje vozku Hanuše:) že jest na svůj vůz zboží Davida a Mojžiše žida, *jeho Ople* poddaných, k sobě přijal t. 2, 159 (r. 1530); aby *on Mikuláš* i dědicové jeho v držení bcjti mohli Slav. 12; ráčí *jemu Ladislavovi* z Šternberka poroučeti t. 45; pan Skřínecký *jeho pana z Oujezda* do vězení dal t. 16; synové *jeho* Václava z Oujezdce t. 45, 66 a j.; a veskočel *von Soběslav* na něho (koně) BartD. 2, 89; *oni Poláci* volili sau sobě kníže Háj. Jg.; jestřábi sú tam *v nich pohanech* velmi drazí Lobk. 77^b; pán z Plavna slíbil *jim Pražanom* dáti dvamezcietma tun prachu Let. 68; pan Jiří z Lobkovic *jim Chomutovským* jest poručil, aby . . . WintCirk. 1, 217 (r. 1591); ustanovil jsem *jim Vyšehradským* řád t. 2, 52 (r. 1531); kdyby *oni manželé* toho nekupovali, byl by . . . t. 2, 146 (r. 1558); jednoho času mládenec jest v Praze zamordován a *oni Pražané* doptali se toho, od koho se mu to stalo t. 2, 167 (r. 1546); mezi *námi nadepsanými stranami* Slav. 28; *Uhři* šelmy, kdyby *oni* nevěděli vo ochraně turecký, nemohli by tak lehkovážně císaři se protiviti HolŠternb. 106.

197. Některé tvary zájmen osobních jsou dvojité, silnější a slabší, enklitické. Zejména jest: sing. dat. silnější *mně, tobě, sobě* a slabší *mi, ti, si*; sing. akk. silnější *mne, tebe, sebe* a slabší *mě, tě, se*; silnější *jeho, jemu, jej, jejich* a slabší *ho, mu, -ň, jich*. Byly dvojité tvary též v plur. 1. a 2. os., totiž silnější *nás, vás* a slabší *ny, vy*. Do č. nové se to nedochovalo. Tvary tyto jsou dílem druhu stejného, dílem rozdílného od jiných jazyků, dílem původu staršího, dílem novější.

Rozdílné tvary tyto mají rozdílnou platnost syntaktickou.

1. Tvarů slabších užívá se:

při slovesích reflexivních vlastních, na př.: bojím *se*, chlubím *se*;

při slovesích passivoreflexivních, t. j. při perifrásích reflexivních, jimiž se vyjadřuje passivum jazyků jiných, na př.: *diti se fieri*, *povídá se narratur*, *čte se legitur*;

při reflexivech nevlastních, kde sloveso je přechodné a předmětem jeho sám podmět, na př. *chválím se*, ale tu bývá také tvar silnější, *chválím sebe*;

kromě důrazu, na př.: lidé *mi (ti, mu)* děkují, volám *tě*, hovím *si*, škodím *si*.

V nářečích bývá dat. *mi* i v důraze; na př.: *nebudeš, má mižá, nebudeš mojina*, *tobě otec nedá*, *mi ceřá rodina* BartD. 1, 25 (zlin.).

2. Tvarů silnějších se užívá pod důrazem a po předložkách; na př.: lidé děkují *mně (tobě, jemu)*, hovím *sobě*, spoléhám *na něho*, chválím *sebe, na mne, za tebe, proti sobě*.

V jazyku starším bývá tvar slabší, kde nyní je pravidlem tvar silnější; na př.: *jižto zlosti mluvie na mě super me* ŽKlem. 34, 26; *u mě úfal jest in me t. 90, 14*; *já v tě úfal sem t. 20^b*; *kto v tě sílu vlúdil* DalC. 49; *Juda, tě budú chváliti bratřie tvoji* Ol. Gen. 49, 8; *tě já chci v své knihy zapsati* Tkadl. 2, 72; *jsi-li syn boží, uzdrav se i nají* ML. 105^b; *člověk urobil se i vše své plémě* Štít. ř. 211^b; *nemiloval boha více než sám se* Alb. 93^b; *pro se* samého Kladr. Přísl. 16, 4; *pro se* a *pro úřad svuoj* VšeK. 81^a; *máme jiné jako se milovati* ŠtítV. 3; *snáze jest uviniti mě, než samého se* Chelč. Výb. 2, 605. V jazyku nynějším zachovává se starý způsob již jen při zájm. *tě* a jen v některých výrazích předložkových, na př. *za tě, na tě* Us., *za ta, pro ta, o ta* BartD. 1, 23 (zlin.). Srovn. III, 1, 474.

3. Gen. sing. 3. osoby má tvar silnější u významu possessivním a pod důrazem, jinak tvar slabší; na př.: *dům jeho, jeho se nebojím, do něho, — bojím se ho*.

V jazyku starším bývá ve významu possessivním někdy také tvar slabší *j'ho, ho*; na př.: *by jho dušě nešla tady anima eius* ApŠ. 56; *jho daři* svD. 88; *po jho smrti* Hrad. 23^b; *počnúc ot Přemysla krále, kak ho syn kak vnuk na mále se jsú sbyli na sem světě (ho syn = filius eius)* Jid. 14; *jímž se mysl ho nic neskrúti* AlxB. 3, 24. Srov. III, 1, 474.

V nářečích bývá tvar *ho* i v důraze: *ho sa já nic nebojím* BartD. 1, 24.

V 3. os. plur. byl původně tvar jediný, *jich*, ve významu všelikém; na př.: *jich mysl* svD. 50, *hřiech jich úst řeč rtóv jich* ŽKlem. 43^b; *na jich koních* DalC. 10; *jich oltářě zbořil* Pass. 303; *jichže nectili* ŽWittb. Deut. 17. Slabikou *je-* analogií přidanou vznikl z *jich* tvar další *jejich*. Vyvíjí a ujímá se pak i rozdíl významový mezi *jich* a *jejich*: ono jest genitiv významu všelikého, toto possessivního; a tak je dosud. Srovn. III, 1, 481.

Takovým tvarem silnějším byl také stč. gen. *jejie*, proti slabšímu *jie*. Že pak býval významu zpravidla possessivního, bral se i za possessivní zájmeno, skloňoval se a tím obojím vzniklo adjektivní possessivum masc. *její*, fem. *jejie*, neutr. *jejie*, nč. *její*, *-i*, *-í*. Ve významu jiném než possessivním vyskytuje se *jejie*, *-í* v dial.: člověk, který by viděl koho s ručnicí chodícího a jemu její nevzal, ten... List. slez. z r. 1532 (Perw. Otč. 11); kněz Petr její (t. zahrady) užíval a požíval t. z r. 1551 (t. 66).

Srovn. § 200 č. 2 a III, 1, § 398, 403.

4. Dat. sing. *ti* kladen jako dativ ethický; na př.: co ti jest učinil quanta fecit ŽWittb. 65, 16. Klesá pak v adverbiální enklitikou, mění se hláskově v *-t*, *-tě* a připojen k slovu jinému obměňuje jeho význam; v. § 275, 6, c.

2. Zájmena possessivní.

198. 1. Zájmena possessivní jsou a) prvotná *můj*, *tvůj*, *svůj*, *náš*, *váš*, *čí* a b) podružná, později vzniklá a ne všeobecná *její* atp. Kromě toho jest c) zájmeno zvrátané *svůj*.

2. Když majetník jest jeden a jest to grammatická osoba 1., tedy possessivnost vyjadřuje se zájmenem *můj*; když je to os. 2., zájmenem *tvůj*; když je to os. 3., genitivem *jeho*, stč. také *j'ho*, *ho*, *jejie* a později zájmenem *její*, *-ie*, *-ie*.

3. Když majetníci jsou dva, tu possessivum zvláštní ve slovanštině nebylo a v češtině se nevyvinulo; přivlastňování děje se genitivem příslušných zájmen (gen. du.) a s úpadkem duálu běře se sem gen. plur. a plurálové *náš*, *váš*. Na př.:

najú vina jest velika AlxBM. 1, 39; *nají* žalostná novina Hod. 85^b; (Ježíš) jest obojí syn *vají* Hrad. 58^a; *jejiú* přemocná síla AlxB. 3, 43 (jich dvou, hrdin); na *její* (t. jich dvou) skončení viděl anděla nad nima stojíce Pass. 602; na *jejú* obú ramenú (obou jich, knížete a kněžny) t. 337; slovem *jejú* Pil. a; —

viec tebe neodstúpivě s postatiú *našeho* rodu AlxBM. 2, 2; *vě* (dva lotři) trpívě za *našé* zlá diela Hrad. 90^b; (dva synové) to zvěděsta, že *jich* otec velmi nemůže DalC. 118^b; k *jich* obauch bratří dobrému Lún. list. 1657 a.

4. Když majetníkův jest několik (více než dva) a jest to grammatická osoba 1., tedy possessivnost vyjadřuje se zájmenem possessivním *náš*...; když jest to gramm. os. 2., tedy zájmenem *váš*...; a když jest to os. 3., tedy genitivem *jich*, *jejich*. Gen. *jejich* pojímá se nč. za adjektivum (v atributu) a novým tím pojetím dostává i flexi: *jejichho*, *jejichmu* Us. Srovn. § 200 č. 4.

5. Když majetník (osoba 1., 2.) jest vysloven slovy několika, tu bývá gen. possessivní. Na př. k *my všichni* jest výraz possessivní *nás všech*: nás všech zdraví, pomocník nás všech atp.

V jazyku starším bývalo i tu possessivní zájmeno, tedy *naš všech*. Na př.: račte orudovati za naše všech zdravie Hod. 21^a; život Adamov i náš všech ŠtítBud. 118; nohy naše umy všech hostí svýma rukama OtcB. 32^b (= my všichni hosté — nohy naše všech hostí); žádost naši všech naplníš Hád. Jg.

Attrakci vzniklo *našich obojich prosba*: páni skrze našich obojich prosbu ve všěcky žaloby jsú se uvázali ListJHrad. 1388.

199. Jde o to, jaký je význam a syntaktická platnost zájmen possessivních.

1. Zájmeno possessivní má se k osobnímu tak, jako adjektivum possessivní k příslušnému substantivu. Je-li majetník *bratr*, je předmět *bratrův*. Podobně *můj* přivlastňuje grammatické osobě první, *tvůj* druhé atp. Zájmeno possessivní vyslovuje tedy majetnictví příslušné osoby grammatické.

2. Jsou však případy zvláštní, kdy zájmeno possessivní vyslovuje předmět nebo syntaktické určení jiné příslušného zájmena. To bývá při podstatném jméně slovesném a při jménech jiných, substantivech i adjektivech: *viděnie mé* = vidění mne (viděti mne), *přietel mój* = ten, kdo mi přeje atp. Na př.:

ani hledá (Maria) co jiného, než jedno viděnie tvého Hrad. 41^b; popřěj mi viděnie svého t. 40^a; tak ho (diábla) od vašeho nabiezenie buoh ráčí zahrati Vít. 97^a (nabízí vás); dárkové tohoto světa člověku své poznánie otejmú cognitionem sui Hug. 84; pro spasenie naše sstúpil s nebes Štít. uč. 10^b; pro naše vykúpenie Ostr.; k jejíemu (skříně) nošení ut portetur Ol. 1. Par. 15, 2; odlévěje svým obráčením Štít. uč. 154^b; navediž je na cesty tvého milovánie ChelčP. 262^b; tu dievku když spatři Oldřich, vešken v jejie žádosti a v jejíem milování zažehl se jest PulkR. 39; —

Pilát s Herodem... nepřietele svá biešta Krist. 98^b; (Pilát a Herodes) byla svá nepřietele ROl. 71^b; Pilát s Herodem se smířista a jako dřieve přietele svá bysta Hrad. 86^a; a viec byšta svá přitele, ten stařec s svatým Pemenem Otc. 226^a; milovníci tvoji Pror. Jer. 4, 80 (= kteří tě milují); tvoji kvašěné tibi convivae Ol. Sir. 9, 12 (= kdo kvasí s tebou); mým bičovníkom Hod. 88^a (= kteří mne bičují); nad zlořečenci našimi Kruml. 34^b (= kteří nám zlořečí); běda tobě, mój starý vinníku DalH. 31; chcu ť tvój modlitevník býti Hrad. 127^b (= za tebe se modlití); daj nám modlitebníkom tvým Hod. 14^b; —

ty vieš, že mám v mrzkost znamenie pýchy a své chvály ŠtítBud. 203 (= sebechvály); ta milost svá vede v pýchu ChelčP. 142^a (= milování sebe); by k tomu svá libost vláštie netržala Štít. uč. 90^b (= svélibost); tak nám jest těžko světskú práci nésti pro ty, jimž jsme dlužni, jakž nám saměm pro svú libost nejsú míly věci světské: dřeve... milo nám bylo,

pro svú libost v světském běhu pracovati, a již vše nás mrzí, všeho se chcem ochabiti, jakž svá libost nepodněcije, ano by teprv z té práce byla odplata, ješto by kto nesl ne pro svú libost v těch věcech světských, ale pro ty, jimž jest povinen t. 50^b; to j' říedko, by k tomu (t. k chvále a užitku vlastnímu) svá libost vláštie netržala t. 50^b; povolila sem v tvé bázni ŠtítV. 42 (= v bázni před tebou, bojíc se tebe); ku pomoci naše Modl. 170^b; každá mysl. neřádná jest svá muka ŠtítMus. 53^b; (vrahové u soudu se vylouvali) že se násilí svému musili brániti WintObr. 2, 786 (XVI stol.); ach světe... kak jest tvój přiebytek trudný AlxV. 1938 (= přebývání v tobě); (krčmář) vešdy jmá s opilci svůj kvas Hrad. 114^b (kvasí si s nimi); —

an by rád své menšie a nemilé přesáhl tiem štěstím ŠtítPař. 86^b (= menšie sebe, nemilé sobě); kněz rád by přijal pomoc od svého menšieho HusE. 1, 145; nemohú toho dosáhnúti sobě, což vidie na svých nemilých ŠtítPař. 86^b.

3. Zájmeno possessivní anebo genitiv possessivní bývá v platnosti substantiva: *tvoji* = něm. die Deinigen, *jeho* = die Seinigen atp. Na př.:

jsem člověk všie čsti otjatý ni jmám miesta mezi mými AlxBM. 7, 42; když tyto (sic m. tě tu) uzřie tvoji AlxV. 262; bych tě s tvými vadil AlxBM. 2, 41; Boleslav s svými jeho (sv. Václava) střežieše DalH. 30; svoji o něm nepodbáchu AlxV. 133; což cizí (= nepřátelé) nepojechu, to vše po nich svoji (= domácí) vzěchu t. 145; nedostane-li se čeho, má (písař) svým doložiti Všek. 243^a; z svého platiti t. 271^b; —

uslyšavše Darius, že jeho ztratili boj Alxp. 46; —

naši nejsou doma Us. nč.; řeknu to vašim Us.; můj = můj manžel, moje = má manželka, byla tu jeho = jeho manželka, byl tam se svojí Us. Srovn. § 268 č. 5.

4. *Mój* přidává se v dikci vroucí a hypokoristické při vokativě bez významu possessivního; na př.:

mój milý pane Hrad. 128^b; vítaj, mój milý květe t. 121^a; ó mój synu t. 54^a; pověz mi, má milá matko t. 103^b; vítaj, mojě choti ladná Kat. 60; synové moji milí Hrad. 19^b; mój žádný králu AlxM. 2, 18; Iudie moji AlxB. 8, 14; slyšte, moji milí NRada v. 37; muoj příteli t. 82; mój pane i králi t. 413.

200. 1. Všecka zájmena possessivní jsou odvozena z příslušných zájmen osobních příponou *-jo*, *-ja*, *-je*: *náš* = *nas-ja* atp.

2. Adjektivní *její*, *-ie*, *-ie* utvořeno pojetím genitivu *jejie* za adjektivum. Srov. Hist. ml. III, 1, § 398 a 403.

Na Moravě a ve slc. se vyvinulo adjektivní *jejin*, *-a*, *-o* BartD. 1, 25 (zlin.), Hatt. slc. 93 a Lfil. 1874, 48.

Má již doklady staré: otec jejin umřel NaučBrn. (skl. XV), 208; Maurše žaluje, že bratr jejin pobral statek t.; syn jejiného bratra t.

3. Z genitivu *jeho* pojetím za adjektivum vzniklo slc. *jehov*, -a, -o Hatt. slc. 93.

Za *jeho* bývá ustrnulina *jejichho*: jejichho chlapec, děvče, pes, z jejichho (t. mužovy) strany, jejichho holce, modlil se za jejichho rodiče BartD. 2, 256 (žďár.).

4. Genitiv *jejich* pojímá se za adjektivum a pojetím tím nabývá i flexe: *jejichho*, *jejichmu* Us. ob.; jejichho syna, jejichmu synovi BartD. 1, 37 (lip. a stráň.); *jehichhu*, *jehichmo* (*jehich-* z *je-ich*, *jejich*) t. 2, 193; sg. lok. *jehichovým* t.; pl. instr. *jejichma*, hejtman s jejichma vůdci porozprávěl Bouře 1775.

Jejich bývá onikáním za *váš* a z toho ustrnulina *jejichho*: to je jejichho muž BartD. 2, 272 (mor.-česk.).

Jižní slovanština a ruština má adjektivních possessiv podobných čes. *její*, -ie, -ie, slc. *jehov* — v. zde výše a v č. 3. — silu: stsl. (pozdní) *jegovъ*, *jeinъ*, sln. *njegov*, *njihov*, *njen*, srb. *njegov*, *njezin*, *njihov*, rus. (vulg.) *jevonyj* (*jego-*), *jevonov*, *jejnyj*, *jejnin*, *ich icha icho*, *ichnyj* atp. Mikl. IV, 71—72.

5. Podle adj. possess. *matčín*, -ina, -ino vzniklo z *moj-* také dial. *mojin*: nebudeš, má miřá, nebudeš mojina, tobě otec nedá, mi celá rodina BartD. 1, 25 (zlin.).

6. Z possessivního zájmena *naš* a *svój* vzniklo adjektivum *našinský* a *svojský*: našinský vůt (oppos. uherský) BartD. 1, 315; svojské plátno (= domácí) t. 1, 271.

7. Místo *váš* bývá gen. plur. *vašich*, *vaších*: potkát sem vašich staříčka BartD. 1, 164; podivte se na našich mámu t.

8. Zájmeno přivlastňovací *čj* nívá význam »cizí«: zpředy grabni do svojej kapsy, potem do čijej BartD. 1, 165 (laš.); snadno davač z čijeho tamt.

Zájmeno zvratné.

201. Zájmena osobní a possessivní mají své zvláštní zájmeno zvratné, reflexivum pro všechny rody a čísla: osobní *sebe*, *sobě*, *si*, *sě*, *sobú*, possessivní *svój*.

Reflexiva byla kdysi ve všech jazycích indoevropských, ale časem jich ubývá. Zachovala se ve slovanštině, litevštině a lotyštině, v ostatních pak jazycích jsou jich jen zbytky, na př. něm. dial. (na Rýně) *wir freuen sich*. Srovn. Mikl. IV, 99—100.

Reflexivum osobní *sě*.

202. 1. Tvary jeho jsou jen čísla jednotného, ale platí pro všechna čísla.

2. Reflexivem vyjadřuje se předmět, který je spolu podmětem děje; na př. (já) chválím *se*, t. j. slovem *se* vyjadřuje se táž osoba, která

je podmětem věty „já chválím“; člověk pracuje pro *sebe*, klamání *sebe* atp.

3. Někdy je složení věty takové, že dva předměty se rozuměti mohou. To bývá vždy, když ve větě jsou staženy děje dva s podmínkami různými anebo i dějů více. Ve větě »vidím vás *vedle sebe* státi« může býti smysl dvojnásobný: a) vidím vás a vy stojíte *vedle sebe*, anebo b) vidím vás a vy stojíte *vedle mne*.

Jiné příklady: radosti, jež buoli milujícím se připravil Kruml. 96^a (= milujícím boha); (Přemysl) pánov počě prositi podlé *sebe* siesti DalC. 5 (= podle Přemysla); král lev (kázal) všem vuokol *sebe* státi NRada 36 (= podle lva); Crhota Bořivoje před *sebou* stojícího vida řekl... Háj. Z. 341 (před Bořivojem); tvirdost jest hospodin bojícím *sebe* timentibus eum ŽWittb. 24, 14, ŽBrn. t.; odpoviem z některých věci *sobě* známých, ale tobě neznámých Kruml. 447^a; žádný moci na *se* sahajícím moci neodpieraj Všek. 97^a (= na tebe); ve kterých (listech) vypisoval (Hus) nehodné nakládání koncilia s *sebou* TomP. 3, 582 (s Husem, s ním); Hus hned po zadání žalobného spisu duchovních proti *sobě* písemně odpověděl t. 3, 475.

Chceme-li se nezřetelnosti vyhnouti, volíme buď zájmeno zřetelné, třeba že od pravidla odchylné, a pravíme na př.: vidím vás *vedle mne* státi, — anebo volíme obrat jiný a pravíme na př.: vidím, kterak stojíte *vedle sebe* (a), nebo *vedle mne* (b).

4. Reflexivum se bývá v y n e c h á n o:

a) Když sloveso jeho se opakuje anebo když se hromadí reflexiva různá; na př. koulelo *se*, koulelo; směj *se*, směj; mluvte *si*, mluvte! Us.; koráb se rozrazil i potopi Pass. 287; kdo větší (bohatství) měl, dul *se*, honosil a chlubil Lab. 24, 3.

Někdy se tu reflexivum nevynechává: já sem mněl, by ty *se* na své urozenie rozpomanuvši k našiej *se* vieře navrátila Pass. 489.

b) Při výrazích reflexivních podřízených; na př.: (sv. Ludmila) jě *se* k smrti přípravěti DalC. 26 (m. jě *se* přípravěti *se*); (muži) jěchu *se* tomu smietí DalJ. 8; (ciesař) jě *se* po pustých lesiech túlati DalJ. 39; uda *se* jemu obrátiti i uzřě... Otc. 135^a; na sboží rozbohacovali sú *se* jeli Pulk. 3^a; boj *se* k smrti nepřipravovati Štit. uč. 155^a; ač ty zjěvíš *se* jie (Kristus Magdaleně) neotlúčě Hrad. 46^b; (synové) strachováchu *se* přiblížiti bliz Ol. Ex. 34, 30; (sojka) přilúčiti *se* nestydí k pávóm Baw. 82; (rytiři) po hradě túlat *se* brachu t. 204; styděl *se* přiznati BartRuk. 70; snažil *se* vyprostiti z osidel t.; bojím *se* koupati Us.; učím *se* modliti Us.

c) Ze substantiva slovesného, jež je utvořeno ze slovesa reflexivního; na př.: *modlení* (od modliti *se*), *smání* (smáli *se*), *rouhání*, *narození* Páně (narodil *se*), *zjevení* Páně (zjevil *se*), *blýskání*, *pokání*, *zatmění* slunce, *provinění*, *vyznání*, *setkání*, *učení*-*mučení* Us.;

aby lidé jim se divali, jedni se kochajíc v tom *divaní* Štít. uč. 112^a; divaní božské múdrosti ŠtítBud. 48; divanie tajného súdu božieho t. 179; aby (ty) neměl *domněnie* čaru ŠtítMus. 86^b (domnieti *sě*); mohli by *napítím* vína dobrého napomoci žaludku t. 64^b (napiti *sě*); slušie ten ostnec tvrd učiniti žalostným *rozpomínáním* na své hříechy Štít. uč. 99^b; (vdovy) bývají v hoři skrže to druhé *vdánie* t. 46^a; tu propast slušie čistiti zpovědí a najvíce hříecha *uchovááním* Vit. 44^a; daj mi tři dni *rozmyšlenie* Pass. 429; jehožto *přiblížení* císař uslyšav t. 426; přěššťastné túto dvú matkú *utkánie* t. 278; tu mnohý na tom *potkánie* letěnie *sě* neubrání NRada 875; Věnkovici, když kterého (jezdce) srazili (t. s koně), ihned jeho ku *podání* připudili DalJ. 107 (V); spolkové pro *nezachovánie* při nich vedlé práva míjejí VšeHk. 173^b (zachovati *sě*); po *vráćení* komorníkuov s týchž póhonuov t. 243^b (vrátiti *sě*); aby nám jich (koní) dochoval do našeho zase *vráćenie* Lobk. 4^b; bez osobnieho *přiznánie* t. 111^a; přijde na ně strach a *lekání* Br. Ex. 15, 16; přestalo *rozhněvání* bratra tvého t. Gen. 27, 45; *rozpakování* a nevděčnost lidu t. Num. marg.; po *skonání* čtyřidceti dnů t. Deut. 9, 11; *přiblížení* Žižky k Dunaji TomŽ. 175 (Žižka *se* přiblížil); (mandát) proti jakýmsi *scházením* po domích Pal. 5, 2, 461.

Reflexivum *sě*, *sebe* bývá při subst. slovesném, když *sě*, *sebe* při slovese bylo předmětem a má to býti vytčeno; na př. (já) chválím *se* (*sebe*) — *chválení sebe*; *trápení* (jakožto trápení někohe) — *trápení se* Us.; pokánie za své hrdosti a *neznánie sebe* ŠtítE. 309 (z rkp. 1492); hříech byl v tom *drážďení sebe* ŠtítMus. 66^a; od *klizenie sebe* rúchem t. 8^a; čtvrté boží *ukázání se* Abramovi Br. Gen. 15 marg.; *umlauvání se* bratři s Josefem t. Gen. 50 nápis; při *dostání se* sem ŽerKat. 98; odtud *se* zase *navráćení* t. 311; z něhož (psaní) sem *ohlášení* tvému *se* při mně porozuměla t. 311.

Někdy *sě* zůstati musí; na př.: *domáhati se* práva — *domáhání se* práva, nikoli *domáhání*; *zřeknu se* čeho — *zřeknutí se* čeho Us. atp.

Časem šíří *se* reflexivum vlivem *se*, jež je při slovese; na př.: třtina slove od *třesení se* Blah. 345; na *zastávání se* učení Wiklefových mu nezáleželo TomP. 3, 481; (císař) ustal od války pouhým *vyšílením se* Pal. 2, 2, 30.

d) Z participií a adjektiv utvořených ze sloves reflexivních; na př.: co jest připravil hospodin *bojícím* sebe Pass. 478; (Kristus) k nám jde jako bytedlný k bojiecím OpMus. 36^b; bojící hospodina ŽKlem. 8^a; bojící tebe t. 101^b; bojící tebe ŽWittb. 118, 79; před bojícím jeho t. 21, 26; *radujících* všech přiebytek jest v tobě laetantium ŽWittb. 86, 7; radovati *se* s radujícími Vel. Jg.; více tisiúcov *veselíujících* ŽKlem. 49^b; pro nás *modlíjcie* Kar. 100; život můj bieše *přiblížící* v peklo EvOl. 197^a; pobil si všeckny *protivíúcie* mně adversantes mihi ŽKlem. 3, 8;

nade všē *učiućie* t. 102^b; (králi) *stváćí* sg. vok. Kunh. 147^a, stváćí zástup ŽKlem. 132^b, hvězda stkvúćie Krist. 4^a, perla stkvúćie Hug. 232, ta bělost stkvúćí Kat. 132, bydlo věčně stváćie Pil. a, stváćie bělosti Kat. 114, stkvúćie nakaženiny lucentis Ol. Lev. 14, 56, stkvúćím leskem Krist. 111^a, korúhve stkvúćie (plur.) Pulk. 103^b, stváćích vlasóv Kat. 192 (pravidlem stvieti *sě*).

e) V případech jiných; na př.:

di, *omyj* EvVíd. Jan 9, 7 doslovným přeložením z lat. vade, lava in natatorio; vyšel sem *umyv* i vizi t. Jan 9, 11 doslovným přeložením z lat. et abii et lavi et video; —

slyšel jsem je *modlit*, *smát* Us., zanedbáním *se*; výraz zjednodušen, zkrácen; —

podívej, já jsem veselá Květy 1895, II. 537 (Laichter); podívejte, jak ta manželství vyhlížejí t. 561 a tak často u tohoto spisovatele; podívejte Rais RD. 99; tu podívej, jaký nám přinesla boží dar t. 112 a j. často u Raise; —

jak *patří* BartD. 1, 347; —

pakuješ!, *stěhuješ!* t. 2, 517, pakuj mi odtud (a také: pakuj se) Us.; — voda *valila* přes cestu BartD. 1, 284; —

bela dobrá matka, *starala* vo svý děti, jak jen mohla t. 2, 221 (han.). 5. Slovosled při *sě* má zvláštnosti některé; viz § 126 sl.

203. Některá rčení a výrazy zvláštní se zvratným *sě*.

1. Dativ *sobě*, *si* bývá ve rčeniích: stýská sobě, nařiká si Us.; máš-li ženu takú sobě, pro niž sbožie schodí Vit. 82^a; (Maria) sedmdcsát let a dvě sobě jmějieše t. 35^a; měj si to! Us.; ktož sobě kterau kyjcvau ránu uhonil, ten sobě měl Lobk. 140^a; zateskl sobě Ol. 1. Mach. 3, 31 a 4, 27; (mládček) tak jako za nic sobě nenesl muk t. 2. Mach. 7, 12.

2. *před se*, *za se* znamená původně »před sebe«, »za sebe« (= napátek); na př.: (člověk) jde-li před se čili za se ChelčP. 85^a; rozcestí jest cesta dělící se na několiko stran, na pravo i na levo i před se t. 175^b; — (dětátko) by *sě* kdy ozřelo za *sě* Kat. 144; (Porfyr a cicsařová) jidešta opět za *sě* t. 146; aby *sě* opět za *sě* k svému řemeslu vrátili Krist. 36^b; kdy by za *sě* přijel Hrad. 7^b; má dáti komorníku tam i zase ztravu Všek. 269^b.

Z toho pak vyvinula se adverbia *zase* (= opět) a *přece* (*předce*, = něm. doch). Pro významy bývalé obnovily se výrazy, ale s tvary delšími *před-sebe*, *za-sebe*; na př.: vzav před sebe podobenství své Br. Num. 23, 7; ohlédni se za sebe Us.

3. *s sebu*. Užito je správně ve rčeniích: vezmi mě s sebou, vezměte nás s sebou Us., (Šimon) světlo s sebu na lodi měl ChelčP. 189^b; ne-správně: půjdu s sebou (m. s tebou, s vámi) atp. Tu ustrnulo a bývá kladeno nekongruentně.

4. *o sobě, při sobě*. Znamená osamocenost, samostatnost; na př.: dům stojí o sobě, činím něco sám o sobě, jsem pro sebe Us.; to kacieřstvo o sobě trvati nemóž Hilar. 44^a; tě obě milosti samě o sobě ani jsta zlé ani dobřie Štít. ř. 93^b; ni jeden z vás nevěř tomu, bych tuto věc sám o sobě zamyslíl AlxB. 8, 20.

5. *při sobě, bez sebe, k sobě, od sebe*. Na př.: nemocný je při sobě (= při paměti, při smyslech), je bez sebe (= bez paměti, beze smyslův), přišel k sobě (= k paměti, ke smyslům) Us.; pan aktuár... byl všecek od sebe Jirásek Filosof. hist. (Svět. knih. seš. 22—23, str. 175); býti sám při sobě Štít. uč. 118^a; přišed sám k sobě Griz. 155^a; přišed k sobě plakal jest ChelčP. 126^a.

K sobě ustrnulo a klade se neshodně: on ji (omdlelou matku) přivedl k sobě Kulda 1, 153.

6. *do sebe, v sobě*. Na př.: toť by měli (kněži) do sebe míti ChelčP. 188^a; pak-li vidíte do sebe které dobré skutky Štít. uč. 46^a; ač který (dobrý skutek) do sebe vizi Otc. 46^b; sv. Václav pokojné měl do sebe obyčeje Háj. 72 Bš.; (Neklan) jeden nedostatek do sebe mějieše DalC. 17; dobrými činy neslušie se chlubiti, ktož jě do sebe jmá Otc. 89^a; tak mnoho moci do sebe jmějíše tamt. 109^a; jako by (spravedlní) do sebe zlé skutky jměli Ol. Ekk. 8, 14; srovn. § 304, 3;

zahrada mnoho ščěpův v sobě jmieše Hrad. 79^b; (Alexander) jmějieše v sobě smysl mladý AlxV. 130; —

v sobě = an sich: v manželství bydliti nenie v sobě hřiech ChelčP. 188^a; vuole založená v zlosti jest v sobě tma t. 154^b.

7. *z sebe*. Na př.: jsúc jako vytržena z sebe BrigF. 47^a; (duše) vynde ven z sebe ChelčP. 275^a; (Ježíš jest) z sebe dobrý t. 120^b.

8. *u sebe*. Na př.: die čtenie, že se u sebe modlíl ChelčP. 212^a.

9. Reflexivum *se* bývá ve výrazech vespólnosti. Na př.:

o rozdělení dědictví *se* hádají Kom. Z. 342; *sebe* se otazovali Br. Z. t.; když se rozejdeme *od sebe* Br. Gen. 35, 49; šli *za sebou* Us. (t. j. jeden za druhým); napiš čísla *pod sebou* Us. (t. j. jedno pod druhým); každý (z čeledi) srozumie, co j' dlužen bohu, co hospodě a co jiným *s sebou* tovaříšóm Štít. uč. 59^a (*s sebou* = spolu); apoštolové *mezi sebou* pomlúvají Krist. 109^a; o tom mezi sebou pomlúvají t. 92^b; volte mezi sobú jiného Hrad. 15^b; črtie... mezi sobú to mluviece t. 12^a; bratřie... mezi sobú voláchu t. 21^b; vžechu mezi sobú radu t. 23^b; hádali se mezi sebou Br. Z. 342; pokoj jmějte mezi sebou t.; nejednu ránu obojě *sobě* tu dachu AlxB. 3, 15; (Ježíš) jest zavolal Petra a Ondřeje, a ta byla sobě bratry Štít. uč. 27^a; jsú sobě bratřie neb sestry z strýčeňat neb z tetěňat t. 38^b; smy sobě bratřie Ol. Gen. 13, 8.

10. *sám* + *se* viz v § 210 č. 5.

11. Z reflexivního *si* (dat.) vyvinulo se příklonné *si, s'*, dodávající významu neurčitosti, všeobecnosti zájmenům jiným: *kdo-si, co-si, jaký-si, kdy-si* . . ., *kdo-s* Us. atd.

Possessivní reflexivum *svůj*.

204. 1. Reflexivum *svůj* bývá po právu, když přivlastňuje se tomu, kdo jest podmětem slovesa finitního. Na př.: mám svůj rozum Us.; potochi král posly svojě AlxH. 2^a; zatiem sebra všě své voje i všeliké lidi svoje AlxV. 1518 sl.; (Alexander) poče svých býli darcě t. 1930; podle svých obyčejě AlxH. 7, 40; Filota hna tam chtě svým pomoci AlxV. 1683; jakož i my odpúštieime svým vinníkom HusPost. 203^b atp. pravidlem v jazyku starém i novém.

2. Někdy je nesnadno pravidlu tomu vyhověti. To bývá, když *svůj* mohlo by se vztahovati ku podmětům několika. Na př. ve větě »slyším tě zpívati *svou* oblíbenou píseň« může býti smysl dvojí: *a*) slyším tě zpívati píseň, která je *má* oblíbená, a *b*) slyším tě zpívati píseň, která je *tvá* oblíbená. V případech takových ustupujeme podle potřeby od pravidelného *svůj* a klademe přivlastňovací zájmeno jiné, zřetelné, anebo volíme obrat vůbec jiný. V příkladě uvedeném řekneme tedy buď *a*) *mou* neb *b*) *tvou* píseň, anebo řekneme: slyším tě zpívati píseň, která je *a*) *má* — nebo *b*) *tvá* — oblíbená.

Doklad starší: (purkrabí) *v* vdově *aby* rozkázal *své* penieze vyzdvihnúti Všek. 151^a; kto by je (práva) *v* své pevnosti držeti chtěli t. 1^a.

Zevrubně takové případy rozebírá V. Svoboda v ČČMus. 1880, 124 sl.

3. Místo náležitého reflexiva *svůj* bývá zájmeno possess. jiné. Tak bývá vlivem jazyků jiných, zvláště v překladech, ale i mimo překlady. Na př.:

co učini vinici *měj* Pror. 3^b; vlásti budu horú svatú mú ML. 15^a; v tvoji rucě mú duši porúčeji Hrad. 92^a; bych mohl do mé země jíti DalC. 83; po mém milém nechci déle živa býti t. 39; já scm mému knězu věren byl t. 21; vzpodvihnu rucě mojě ŽKlem. Deut. 40; (já) neviziu mého družěte LMar. 78; *naš* zákon proň zatratímy Hrad. 74^b; když naše nepřátely milujem Zrc. 3^b; tímto našim listem Vás napomienámy VšekJ. 374; vaši milost vedlé povinnosti úradu našeho napominámy VšekK. 255^b; zápaly, kteréž bychom obětovali hospodinu, bohu našemu Br. Ex. 10, 25; jakož i my odpouštíme našim vinníkum Us. nč.; pane, obmý mě *tvú* krví ML. 10^a; obživ mě *tvú* smrtí t. 35^a; vezři z tvé milosti na to AlxBM. 1, 41; přěslicí a jehlú synu tvému a tobě ztravy a oděvu dobývalas Kruml. 104^a; vstaň, hospodine, v hněvě tvém ŽKlem. 3^b; vezmi listy tvé ChelčP. 205^b (často v ChelčP.); vzpodejměte rucě *vašě* ŽKlem. 133, 2; obrafte, židové, váš súd, znamenajte váš těžký blud Hrad.

51^a; abyste spravdnosti vašě nečinili před lidmi Koř. Mat. 6, 1; modlte se Bohu Hospodinu vašemu Br. Ex. 10, 17; že by Valentin úrazem na *jeho* dobré pověsti narčen byl KolAO. 21^a (1508).

4. Reflexivum *svój* bývá místo jiného zájmena possessivního; na př.: král počě prositi (sv. Lupa), aby mu svú vinu odpustil Pass. 474 (m. *jeho*); (bóh) vešken svět pro neřád *svój* vodami byl potopil (m. *jeho*) BrigF. 148^b; svú vinu jemu v lepší obrátil List. 1402 (m. *jeho*); (král) pusti je (vězně) do svých vlastí Comest. 170^a (m. jejich); vyjití Abrahama z vlasti své Br. Gen. 11 nápis; jako když by kto někomu dával dary, aby zabil syna svého Brig. 13 (filium suum, odchylka již v lat.!).

5. *Svój* znamená příslušnost (= lat. proprius, něm. eigen, gehörig); tu není vázáno podmětem slovesa finitního, nezávisí na něm. Na př.:

přihlásím se *svým časem* Us.; *svoji k svému* Us.; *v svój čas* ten host drahý také nás odzove Štít. uč. 205^a; by se také svým časem k modlitbám neuprázdnil t. 52^a; dřěvo, ješto . . . ovoce své dá v čas *svój* fructum suum tempore suo ŽWittb. 1, 3; ten člověk téj řeči *svój* čas uhledav AlxBM. 2, 32; Bessus chtě, by *svój* čas uhledal t. 5, 15; dával jim pokrm časem svým Br. Z. 348; králová *sví* hodinú, málo obač lepším časem, snad lépe řku *svým nečasem* syna porodi JirDrk. 13 sl.; rozmysli se, kterak by to právě a podobně učinili, tověz *svým miestem* a svým časem Kruml. 235^b; (židé) komonstvo na svých miestech zpósobili opportuno in loco Ol. 2. Mach. 15, 20; aby postála ta světská marnost *sví* malú *chvilku* ŠtítMus. 59^b; znám t se, že *své dni* nebyl sem živ dobře Brig. 159; což cizí nepojechu, to vše po nich *svoji* (t. domácí) vzěchu AlxV. 145; *svoji* se psi hryzte a cizí nepřistúpajte DalC. 85; mezi své přišel a *svoji* ho nepřijali Br.; *svoji* o něm (Alexandrovi) nepodbachu AlxV. 133; aby *svój* své pole žal a srpu v cizí žeň nevpustil Hilar. 13^a; po heslu na vojné *svoji* se poznaji Kom. Z. 349; neniet nic tak protivného jakž nepřiezn *člověka svého* AlxV. 105; nestatečná rada jest, gdež spadne ta přěvada ve čsti od svých vlastních lidí AlxBM. 7, 30; některého (t. panošu) *svój* pán volá AlxV. 2444; břiemě bude každému *řeč svá* Pror. 72^b; každá mysl neřádná jest *svá muka* ŠtítV. 111; bu-deli-t se nelíbiti *své štěstie* Vit. 80^a; hněv, nenávist, *svá nesmiera*, ty jsú se již rozplodily Vit. 2^b; datlovi *svůj nos* nepřekáží Přísl.

6. *Svój* mívá význam vespólnosti; na př.:

a viec byšta svá přítelc, ten stařec s svatým Pemenem Otc. 226^a (přejeme *si* — přietelé *svoji*); (Pilát a Herodes) byla svá nepřietele ROl. 71^b; vypoviedámy, aby (soupeřové) *svoji* dobří přietelé byli a u pravý mír vstúpili ListJHrad. 1388; Pilát s Herodem . . . nepřietele svá veliká biešta Krist. 98^b; Pilát s Herodem se smiřista a jako dřievce přietele svá bysta Hrad. 86^a; nám saměm pro svú libost jsú milý věci světské Štít.

uč. 50^b (libíme se — Iubost *svá*; z toho a podle toho: *svélibost, svévole, svépomoc, svéprávnost*); dárkové tohoto světa člověku své poznání otejmú Hug. 84 atp.; jsou *svoji* (ženich a nevěsta, po oddání) Us. Srov. v § 199 č. 2.

7. Některá rčení zvláštní:

vzal již za své SvědZikm. 349; *měl již za své* (= byl už nebožtíkem) t.;

ten vede *svou* Us.; stojí *na svém* Us.; neustoupím *od svého* Us.;

svá hlava: nechtěj, by kto byl nad tobú své hlavy Brig. 81; mnozí bývají svých hlav divokých ŠtítMus. 146^a, odtud *svéhlavý, svéhlavost*;

svá vůle: upadl jest v svú vuoli Brig. 10; svú vuoli aby v hříších měli ChelčP. 64^b, odtud *svévole, svévolný, mor. svávola, svávolný* BartD. 1, 334;

bůh chce *svůj div* učiniti Hrad. 120^a; ten má *svých padesát* let Us.; vypil *své tři sklenice* piva Us. (= obvyklé);

to je *svůj člověk* (= má svou hlavu) BartD. 1, 271.

8. Záporné *nesvůj* má význam *a)* »cizi«, na př.: bude nejeden ne-na-své děti pracovati (t. na cizoložné) ŠtítV. 40, v. § 390, 2b), *b)* »nemocný«: dnes není *svůj* BartD. 1, 271, *nesvůj* (= nemocný) BartD. 2, 488 a Us.

3. Zájmena ukazovací.

205. 1. Zájmena ukazovací jsou: *jb, jen*; *sb, sen*; *tž, ten*; *on, onen*; *sám*. Byla ještě demonstrativa jiná, ale časem zanikla nebo se zachovala ve zbytcích; na př. v *ova* = ecce.

2. Poměr významů u zájmen uvedených jest tento:

jb, jen má význam prostě demonstrativní bez další nuance, na př.: město (Jerusalem) slúží jemu, jehožto ukřižovalo Pass. 307, abychom mlčeli jeho zlého, ješto j' pravda Štít. ř. 144^a;

sb, sen ukazuje na předmět, který je přítomen místně, časově nebo pomyslně, nebo na předmět nejbližší; na př.: *sen* svět, *sen* život proti: *onen* svět, *onen* život, *sen* i *on* hic et ille atp.; časem zaniká;

ten ukazuje na předmět, který jest v přítomnosti naproti mně (mluvícímu); na př. *ten* dům, *ten* vrch; po zániku zájmena *sb, sen* přejímá pak význam jeho, buď samo, buď s přívěsky, *ten* + *to* atp.;

onž mělo původně význam nynějšího *onen*; jím se ukazuje na předmět, který jest i proti *sb, sen*, i zároveň proti *ten*, často ve smyslu »trans«; proto: *onen* svět, s oné strany, *onen* břeh řeky;

sám je demonstrativum s vedlejším významem »ipse« a »solus«.

Poměr prostorový mezi zájmeny *sb, tž* a *onž* cítíme dosud plně v adverbích *sem, tam, onam*.

206. Zájmeno *jb*, *jen*.

1. V sing. nom. akk. masc. tvar vlastní je *jb*. Ten se do české doby historické nedochoval; ale jsou tu tvary, které z býv. a psl. *jb* vznik svůj mají:

-*ň* = eum, ze staršího *ňb*, kladený po předložkách; na př.: sšed na ň svD. 93, jižto úfají ve ň ŽWittb. 2, 13, veň, naň atp. Us. spis.;

ji, *ni* = eum (-*i* za -*b*): (Pitrún) přišel jest ke mně v noci ubitý i bude mne prositi, abych ji (t. Pitrúna) k sobě do domu pustil... List. z r. 1485 otišt. v Čas. Mat. Mor. 1870, 46—47; co jest člověk, že pomniš na ni memor es eius ŽWittb. 8, 5 atp.;

jen, *nen*, z *jb*, *ňb* a přívěsku -*nš*; na př.: vezmi loj a rozpust jen na pávni Chir. 22^b, skrze ňen per eum ŽPod. 52 (nápís), skrz ňen Kat. 116 atp.;

jej, *nej* z *jb* přibytím slabiky *je-*: ustavil si jej ŽKlem. 8, 7, minula jej rada DalC. 4, na něj Us. nč. atp.

Srovn. III, 1, § 397.

2. Zájmeno toto znamená *is*, *ea*, *id* atp., t. j. má význam prostě demonstrativní bez další nuance. Význam tento drží se v jazyku starším a poněkud se udržuje stále. Na př.:

sestra *jeho*, jenžto bieše umřel EvOl. 239^b; přítel *jeho*, jemuž ufal Petr ucho t. 263^a; viděl-li by osla *jeho*, jenž tebe nenávidí BiblA. Ex. 23, 5 a Ol. tamt.; bůh *jeho* poraz, ktož jho (mistra, mastičkáře) hanie Mast. 63; to rozumná nauka japá (pozoruje), kak jest cěl ot čeho, ale smysl ižádný *jeho* nevie, z čeho atd. Kat. v. 1369; nerodte báti se *jich*, jenž t zabijejí tělo EvOl. 325^b; (město) Jerusalem slúží *jemu*, jehožto ukřižovalo Pass. 307; při trhu dosti jest *jemu*, kto by přijal, do desk poslati Všek. 110^a; *jemu*, jenž uzdraven bieše EvOl. 177^b; jenž věrný jest *jemu*, kterýž t jej učinil t. 166^b; podobni budú *jim*, již činie to ŽWittb. 134, 18; dobře čiňte *jim*, ješto nenáviděli vás EvOl. 299^b; aby otlúčili *jě*, již zkušeni jsú stříbrem ŽWittb. 67, 31; (dítky), kto je vie, kak se polúčie na smysle, kto je vie, bude-li s nimi (matka) v milosti či-li v nemilosti Štít. uč. 41^a (proti tomu ŠtítMus. 12^b: kto to vie; tedy kto *je* vie = kto to ví); čso praviš o *ňem*, jenž t otevřel oči tobě EvOl. 237^a; vlásti *jimi* budete, kteřížto větší jsú vás EvOl. 111^b; (Ježíš) činieše znamenie nad nimi, kteříž nemáháchu Koř. Jan 6, 2.

3. Význam demonstrativní drží se v jazyku starším i při enklitickém -*že*; na př.: Phares jednomu jmč bieše, druhý Elifar slovieše, *jenž* byl ot Egypta hrabie, a sen pak z Syrska markrabie AlxB. 3, 33, u Gualth. 5, 30—31: Eliphaz iaculo, Pharos ense . . ., Aegyptius hic, Syrus ille; a v *níž* hodinu, jenž mluvieše Saul, stal se jest hluk Ol. 1. Reg. 14, 19; ze všech

ujide jediný Straba, tú radú, již *jemuž* bieše dala baba DalC. 20; nepřátely jeho zobláču hanbú, ale na *němž* vzeťve svatost má super ipsum autem ŽWittb. 131, 18; co jest do toho, gdaž jsú (tvoji bojovníci) měkci vniž mák zralý, v *nichž* máš u boj statek malý AlxV. 1093 (v nichž — v nich, v těch).

4. *Jb, jen* bývá někdy přivlastkem, jako *který*; na př.: událo se mu (sv. Arnulfu) do města Triřě jeti, *ježto město* v svém poručství mějieše Pass. 330; *jížto věc* uslyšav t. 464; v *němžto vládaní*... vše své věci pořádně pósitoše (s. Arnulfus) t. 329; v *niežto bolesti* (kněžna) dietě porodivši umřela t. 338; diábel žalováše (na člověka) a řka: Já t sem jěšitenstvie, *jímžto s' ty hřiechem* rozličně hřešil t. 397; mezi *nimažto řebřima* t. 418; *jimžto hodóm* t. 477; v *nichto knihách* Mat. 2.

5. Význam demonstrativní z *jb, jen* se stíral a časem vymizel; pro něj bralo se pak *ten*.

6. *Jb, jen* bere se mimo nominativ za výraz grammat. osoby třetí, proti zájmenu osobnímu *já my, ty vy*. Hodí se k tomu svým významem, t. významem všeobecně demonstrativním, bez nuance vedlejší. Význam demonstrativní funkcí tou ještě se zmírnil, téměř se setřel. Necítíme, že by tu bylo něco demonstrativního, nýbrž cítíme většinou jen význam zájmena osobního.

7. V genitivech sing. a plur. vyvinuly se rozdíly pro význam possessivní a pro význam genitivní jiný. Původně platil a stačil genitivní tvar pro všechny genitivní významy. Zejména byly tvary *jeho, jie, jejie, jich* platny pro význam genitivu possessivní i kterýkoliv jiný, ale časem vyvinul se usus, v němž gen. possess. od jiného liší se též tvarem. Jest pak: pro význam possessivní *jeho, jejie, jich*, později *jejich*, zřídka též *j'ho* n. *ho*; *jejie* pojato za adjektivum a flektováno; *jejich* rovněž pojímáno za adjektivum a flektováno; — pro význam genitivní jiný *jeho j'ho ho*, f. *jie* (zřídka *jejie*), plur. *jich*. Srovn. § 197.

8. V sing. akk. masc. jsou tvary vlastní *j(b), jej(b)* a z gen. vzaté *jeho, j'ho, ho*, tedy jako akk. gen. chlap-chlapa atp. O syntaktické jich platnosti v. doleji v § 256, 3e).

9. Demonstrativum *jb* bývalo v psl. postpositivním členem adjektiv a adjektiválií. Jím určovalo a vytýkalo se adjektivum tvaru jmenného. Na př. k adjektivu sing. nom. akk. masc. *dobrě* připojovalo se demonstrativum sing. nom. akk. masc. *jb*, a bylo tedy *dobrě jb*. Skloňovaly se části obě. Z výrazů těchto vyvinuly se časem rozmanitými změnami tvary zvláštní, od tvarů sklonění jmenného rozdílné, tvary zvané složené.

Pravidla o platnosti tvarů jmenných a složených v. v § 175 sl.

207. Zájmeno **sb, sen.**

1. V sing. nom. akk. masc. je tvar původní *sb*, č. s. Zachoval se v adverbialních výrazech *dnes, dens* a *večeros*; v. dále v č. 3.

Jinde vyskytá se *sen* = *sb* + *nš*, jako *ten* z *tš-nš*, *jen* z *jb-nš*.

Srov. Hist. Ml. III, 1, § 420 sl.

2. Je to demonstrativum, ukazující na předmět místem, časem nebo pomyslně přítomný nebo nejbližší.

3. V češtině je archaismem; vyskytá se tu již v památkách starých jenom pořádku, v některých částěji, v jiných třeba nic, na př. v Jid., Pil., svD., Alx., Hrad., Štít., Trist., Troj., Půh. a j. dosti často, v žaltářích jen pl. nom. *si* atp. A když se vyskytá, tu bývá to jen a) v jistých ustálených rčenicích: ve spojení se substantivy významu časového *doba, chvíle, čas, rok, léto, neděle, den, večer, noc*; ve spojení se substantivy významu místního *svět, strana*; ve výraze *před tím* antea; v protivě proti demonstrativům jiným a vůbec zájmenům, *sen i on, semu i onomu* atp.; — b) zřídka v některých jiných případech jednotlivých.

Doklady tomu:

a) *do, ot sie doby*, na př.: *do sie doby* Pass. 593, Alb. 61^b, 10^a, Ol. Gen. 44, 28, Kruml. 401^a, 187^b, Otc. 270^a, Mart. 61^a, Lit. Mat. 11, 12; *do sé doby* Troj. 240^a; *do siej doby* Kat. 416; *až do siež doby* Mart. 61^b; *do séž doby* t. 60^a; *do sí doby* EvOl. 86^b, Orloj. 50^b; *od sí doby* EvOl. 87^b; — *po sú dobu*, na př.: *nyní po su dobu* Kotler z ciziny nepsal ČČMus. 1892, 301 (list A. Marka dd. 7. ún. 1842), *po-sou-dobu* Us. v Čechách sev.-vých.; z toho vyvinulo se dial. *po svú dobu* v Nov. Benátkách (sděl. A. Vrtátka) a *po svou dobu* v Náchodsku (sděl. Ed. Kastnera), matením zájmena *sú* se *svú* a *svou*; pak *do sú-doby*, *dosúdoby* MamA. 15^b: výrazu *po-sú-dobu* nerozumí se, myslí se, že v něm je subst. **súdoba* s předl. *po-* a v tom mylném domnění pokládá se i výraz s předl. *do-*, *do-súdoby*, za možný;

do sie chvíle, na př.: *do sie chvíle* Koř. Řím. 1, 13, Kruml. 456^a a 412^a, Nikod. 87^a, Tkadl. 10^a, 11^a, 14^b, 35^b, MC. 75, KabK. 14^a, GestaBř. 48^b, Kladr. Deut. 10, 5, t. Gen. 44, 28, Ben. Gen. 44, 28; *do sie chvíli* (sic) Půh. 1, 175; *do siež chvíle* Koř. Jan 16, 24, Kladr. Řím. 1, 13; *do sé chvíle* Troj. 98^a; *do siej chvíle* Orl. 63^a, 112^b; *do sí chvíle* EvOl. 3. Král. 17; *do síž chvíle* Lomn. Kup. str. 42, 136; — *včera o sí chvíli* Rosa Jg.;

noc sú, z čehož změnami dalšími jest *noc-sí* a *nocí* = tuto noc, této noci, na př.: *chci vám noc siú Ježíše zraditi* Hrad. 78^b; *vy mne noc sí všichni odstúpite* t. 78^b; *dřiev než noc sí zapěje kokot* t. 79^a; *neb noc sí dám se viděti hac nocte* Otc. 79^b; *noc sí se urodil* (Ježíš) LegSchwatz. 2; *ež máme nocí na jitřni vstáti* Štít. ř. 18^a (= tuto noc,

štedrovečerní, o niž je tam řeč); že sem viděl noci ve sně Trist. 178 (= dnes v noci); abyste noci se mnú měli kvas t. 167 (též); neb se j' noci se mnú rozlúčil t. 168 (též); že sč stalo v Betlemě nynie noci božie narozenie ML. 46^a; pověz mi, cos noci činil hac nocte Otc. 368^b; neb sem se dopustil noci smilstva hac nocte t. 169^b; noci vezmu ot tebe duši tvú Alb. 77^b; svú duši noci vzdáš Vit. 42^a; noci ve sně trpěla jsem mnoho t. 52^b; — *sí noci*, z toho *s'noci*, *s'nóci* atd.: *s'noci* jest s tobú večerál Hrad. 55^b; *s'noci* všichni učenníci . . . zaběhú ot krále svého t. 56^a; *s'noci* s' vína dosti měla Hod. 85^a; *s'nuoci* sem vám pověděl Pass. 366; jenžto jest *s'nuoci* vjěl do tohoto města t. 369; *s'nuoci* ostala jej studenice EvSeitst. Jan. 4, 52; že sem v-*s'-nuoci* přijel Třeb. Hist. nova 16. febr. 1463 (přidána předložka *v-*); dobře sem vám *s'nuci* pověděl (t. j. *s'núci*) Op. Mus. 22^a;

v sú nedělu: jakož ste slyšali v síž neděli ROl. 74^a (= v neděli právě minulou); v síž neděli slyšeli ste t. 102^a; v síž neděli Štít. ř. 67^b;

zimu sú, *zimu s'*: *zimu s'* hieme Prešp. 156; možná, že je to výraz podle leto-*s* utvořený;

do sieho časa: až do sieho času EvOl. 93^b;

sieho roka, *v síž rok*, *v siemž roku*: síhož roku ve zdraví dočekati Lomn. Kanc. 205 Jg.; v síž rok vertente anno Mam. Jg.; v símž roku KolČČ. 136^b (1551);

leto se, *letos'*: leto se MVerb., letos Prešp. 157, letos Us. nč.;

jutro se, *jutros'*: jitros mane Prešp. 157, Rozk. 279; možná, že je to analogií podle letos; Jg. a Kott uvodí též *jaros* = in diesem Frühjah, prý slc.;

dnes z dbnbsb a *dens* z nespřeženého výrazu *dbnb sb*; na př.: dnes Us.; nebesa dens otvoriti Kunh. 147^b, rači ny dens nakirmiti t. 149^b; *do sieho dne*: do sieho dne Hlah. 1. Par. 4, 43 a 17, 5; až do siehož dne ad diem hanc Ol. 1. Par. 17, 5;

večeros z večerǔ sb, se střídnicí -o- za -ǔ-, bezpochyby vlivem adv. leto-*s*; na př.: večeros Pass. 614; proč chodie večeros kněžie koledovat Štít. ř. 18^a (t. dnes večer, je tu řeč o štědrém večeru); ostaneš-li večeros zde Otc. 282^a; večeros vespere Ol. Ex. 16, 8, BiblA. tamt.; dá t vám hospodin masa večeros Lit. tamt.; večeros Kladr. tamt.; dajmy jemu večeros vína píti hac nocte Ol. Gen. 19, 34; večeros vespere MamV.; daj jí (ženě) večeros pokoje užiti Trist. 324; —

sen svět, *seho světa* atp., na př.: přijal by to za seň světek AlxV. 539; seho světa AlxH. 6, 14; nad všě krále seho světa t. 6, 14; seho světa čest hi chvála Jid. 7; o králi, čsti seho světa AlxV. 67; jenž (bohyně) vládne seho světa udatstvem t. 739; mistra největého světa seho t. 127; podám t vši čest světa seho t. 904; stvořitel všie věci světa seho t. 2386;

seho světa Rúd. 16^a; světa seho t. 20^a; třetíe sieho světa strana Azia jest jmenována AlxV. 598; nad všě krále sieho světa t. 1924; králevé světa sieho Vít. 17^b; světu semu Rúd. 1^a; byv mnoho let na sem světě Hrad. 121^a; na sem světě t. 138^b; kak na mále se jsou sbyli na sem světě Jid. 15; na sem světě Modl. 144^b; na siem světě Cant. Záv. Třeb. 32 (Feif. sěm);

s sie strany, na sú stranu: s sie strany Pass. 394, ListJHrad. 1389, t. 1411, Hod. 29^b; z síž strany Comest. 103^b; na sí stranu Pass. 313, 605, AlxV. 1476, Otc. 133^b, Mart. 14^b;

sen i on, seho i onoho atp.: sen hi on Jid. 51, AlxBM. 1, 34; i sen i on AlxV. 1567; i sien i on búchá v hlavu Podk. rkp. ČMuseuma 4. D. 4 l. 129^b; sen i on na oři čilém AlxV. 1575; sen i onen DětJež. 6^a; on s ohaři a sen (s) stříelem Pil. b; on objězdem, sen v zásady t.; pak-li by nevložil pónonu ve dsky toho dne, ale sen na zajitřie Rožmb. 103; on (zóve) Radvana, sen Mladotu, on špalnieř juž na se vleče a sen potřěbuje meče, na 'nom již železa brnie a sen tepruv usýpá brně, některý již vzpírá pláty a sen juž drží štít zlatý AlxV. 1390—1397; on juž leží . . . a sen ještě duši zbierá; některého koňmi tlačie a po sem se drobi vlačie; on leží zbitú hlavú a sen mra vřal zuby v trávu; on leží zabit ot mlata a semu pak hlava sfata; on se ještě živ obracie a sen juž mra krví vracie; onomu krev (z) srdce teče, seho kóni po sobě vleče; onomu uřata ruka, sen se sotně drží luka AlxV. 1748—1762; se hi ono AlxBM. 5, 9; myslí sie i ono ŠtítMus. 136^a; pónobenie sie i ono t. 147^b; myšlenie sie i ono Otc. 94^b; mysléc o Bohu sie i ono ŠtítBud. 8; neb sie i ono čini libost t. 36; sie i ona ruka Kruml. 331^b; si hi oni Pil. a; i si i oni hi atque illi Ol. 3. Reg. 20, 29; si zhynuchu boj vzemše, jemu hlavu stěchu jemše AlxH. 7, 16; tito jsou z Élamicka a si z Mezopotamicka, oni sú Kapadocěné a si pak sú Ažiené, ti z Egypta, oni z Frygie . . ., si se z libské země . . ., si z Arabie, oni z Křety svD. 12—21; tito na koniech a si na voziech ŽKlem. 19, 8, ŽKap. tamt.; řuda seho i onoho AlxII. 3, 39; sbožie onoho i seho AlxB. 5, 16; volte seho neb onoho Hrad. 15^b; i seho i onoho Štít. uč. 97^a; vzkúšení seho i onoho Štít. ř. 220^a; sieho i onoho t. 14^b; obmrači nás i sieho i onoho myšlenie oblak t. 131^a; onen by rád měl mnoho cti neb rozkoši sie neb oné ŠtítBud. 182; sich i oněch BrigF. 108; mnoho jest věř sich i oněch ŠtítMus. 84^a; mnoho věř i sich i oněch Štít. uč. 7^a; kak mnoho pokušení sich i oněch t. 105^a; bez pokušení sich i oněch t. 125^a; věřících sich i oněch ŠtítMus. 131^b; sich i oněch nřavóv Dal. 69 rkp. V, Cc, Z, sěch i oněch nřavóv t. rkp. Ff.; sech i oněch mřavóv t. rkp. Lobk.; věřný semu i onomu Kat. 4; by nikomu, ani semu ni onomu, neřpravila t. 34; káza semu i onomu t. 66; (Ježíš praví Josefovi:) nevěš ty, čso já jsem, ni na tomto ani na sem DětJež. 7^a;

v sem i onom ŠtítMus. 6^a; sí i onú lstí Otc. 4^b; řečí sí i onú t. 486^b; (črt) sí i onú věci člověka pokúšie Štít. uč. 108^b; simi i oněmi slovy Ans. 8; i sěmi i oněmi slovy ML. 107^a;

před-sím = předtím, antea: jenž před sim cten byl ante tempus Ol. Sap. 14, 20; nedávno před sim t. Sap. 15, 8; před sim Kladr. Sap. 14, 20; v listech před sim od nás daných Lún. l. ops. XV stol.; před sim v malých dnech Gesta Kl. 116, Gesta Mus. 53^b; což sú koli před simž jměli Baw. 183; před sim Ms. Jg.; jakož sme před siemž vyslali spoluradné naše KolaO. 11^a (1505); —

b) *siej radosti* koncě nenie Hrad. 123^a; chtě sě skluditi *sím králem* AlxH. 7, 8; jej v *sěj zemi* pohřebechu Trist. 32 (kap. XV); dokončav to *sima* (dvěma zrádcomi) AlxBM. 2, 10; *si* (Řekové) jmajiúce rychlé koně svobodně kdež chtie přihonie AlxŠ. 1, 8 (bez protivy); a řka *slovy simi* Hrad. 34^a.

4. Neutrum *se* je dále v interjekci *se-ova*: *se-ova* počneš i porodiš syna EvSeitst. Luk. 1, 31 ecce; *sie-ova* král tvój přišel jest k tobě ecce t. Mat. 21, 5; *se-ova* t. Mat. 11, 8, t. 11, 10 a j.

5. *Sb* + *že, síž, siež* má význam sesílený, nikoli identitní; na př.: v síž rok vertente anno Mam. Jg.; všem daj ... sihož roku ve zdraví dočekati Lomn. Kanc. 205 Jg.; až do siež chvíle usque modo Koř. Jan. 16, 24; když až do siež doby mnoho bojów se stalo Mart. 61^b; až do siehož dne usque ad hanc diem Ol. 1. Par. 17, 5; troje přístie syna božieho: jedno, jako j' tíše na svět přišel ... a tak i onu neděli čteno čtenie; druhé jeho přístie v súdný den bude, a to dnes (t. na druhou neděli adventní) kostel pamatuje; a třetie v síž neděli bude pamatovati, jako přicházie v mysl člověčí Štít. ř. 67^b; srovn. doklady zde v 3 a.

6. Zájmeno *sb*, *sen* z jazyka se vytrácí, významu jeho se nerozumí, myslí se, že je chybou a »koriguje« se ve *sv-*; na př.: po *svou dobu* m. po *sou* dobu, v. výše v 3a; jemuž pán dal *svú moc* ŠtítJes. 383^a m. *sú* moc, srov. ŠtítMus. na stejném místě: *tu* moc (= ŠtítV. 332 ř. 34); (Kristus svou dceru Kateřinu) milováše *svú silú*, jakžto právem bylo z čina Kat. 6 m. *sú*, jak žádá smysl; ktož co nejvíce miluje, to má jako za buoh, neb to ctí *svú milostí*, již by měl ctiti samého boha ŠtítMus. 141^b m. *sú* milostí; o *svých* i oněch *věcech* ŠtítOp. 144 m. *sich*.

Význam zájmena tohoto přešel na *tž*, *tento*.

208. Zájmeno **tъ**, **ten**.

1. V sing. nom. (akk.) masc. tvar *t*, ze staršího *tъ*, zachoval se jen ve výraze *ve-t-čas*, *večas*, *večas* = v ten čas: *vetčas* já káži svým andělóm Pass. 295; *vendeš vetčas* v nebeské sieni ML. 21^b; *vetčas* budu nekázán Hrad. 125^b; *večas* Pass. 114; (jako knězie) *večas* činie HusPost. 96^a, *večas* t. 98^a, 111^b atp.

Tz zdvojené v *tsz*, *tet*, jež vyskytá se jen v několika dokladech starých: *tet* anjelík Příp. svatojiř.; *tet* (t. císař) j'ho chtě mučiti ApŠ. 4; *tet* pódvod Rožimb. 29; v *tet* div DětJež. 2* atp.

Pravidlem je již v době staré *ten*, z bývalého *tenz*; na př.: *ten* div Pil. c atd.

Srov. Hist. ml. III, 1, § 381.

2. Zájmeno toto ukazuje na předmět, který jest v přítomnosti naproti mně (mluvícímu); shoduje se s významem lat. *iste*. S významem tímto souvisí jiný: *ten* = o němž byla n. je řeč. Na př.:

ješčer *ten draco iste* ŽWittb. 103, 26; zvolil toho *elegit ipsum* t. 104, 26; ti na vozích a oni na koních *hi in curribus* t. 19, 8; bude mluvit kmetóm toho města *senioribus illius urbis* Ol. Jos. 20, 4; (Alexander) se potka s Aristomanem a *ten* seděl na velblúdě AlxB. 2, 34; táhniechu vůz osm koní a ti byli všici broní AlxH. 2, 7; tu bieše Antigon, Kraterus a po těch vítěz Severus AlxV. 1470; kdež ovoce nedospělo, češeš-li to, tratiš dielo t. 976; nepřítel, *ten* se oddálí t. 62; jakž který panošě slove, tak toho pán jeho zove t. 1389.

3. Jiný význam jeho jest = *tamní, tamější, tomu přináležející*, totiž *tamní*, kam ukazuje kontext. Na př.:

Žatec s tím podkrajím (t. se žateckým) Pulk. 82^b; jenž Olomúc a to podkrajie držieše t. 65^b; město Korličské s tú podkrajínú t. 184^b; modleme se za Václava Nováka a *ten* celý rod Us.

4. Dále mívá zájmeno *ten* význam »*takový*«; na př.: či sem *ten* byl, na němž kto s' by své pokorné n'úžil prosby? AlxBM. 8, 14; když my ti nejsme, by nám nebylo pokánie třeba Štit. uč. 127^b; nejsem *ten*, abych ... Us.

5. Demonstrativum *ten* vstupuje na místo *jb, jen*; na př.: (město) Jerusalem slúží *jemu*, jehožto ukřižovalo Pass. 307, — nč. *tomu*; viděl-li by (ty) osla *jeho*, jenž tebe nenávidí BiblA. Ex. 23, 5 a Ol. tamt., — an osel *toho*, jenž tebe nenávidí, leží pod břemenem bible 1857; (Ježíš) či-nieše znamenie nad *nimi*, kteříž nemáháchu Koř. Jan 6, 2, — nad *těmi*, kteří nemocni byli bible 1857; abychom mlčeli také *jeho* zlého, ježto j' pravda Štit. ř. 144^a, — nč. *toho* zlého ... Srovn. § 206.

6. Zájmeno *ten* vstupuje na místo hynoucího *sb, sen*; tu stírá význam svůj, přejímá význam jeho a ukazuje na předmět přítomný. Tu pak zvláště jest oblíben tvar sesílený *ten + to*. Na př.:

sbožie *světa toho* NRada 1775, proti staršímu: *světa seho*; synové *tohoto světa* EvVid. Luk. 16, 8; na *tompto světě* Admont 1, na *tomto světě* GestaBř. 9^a, proti staršímu: na *sem* světě; až do *této chvíle* GestaBř. 78^b, proti staršímu: do *sie* chvíle; v *té chvíli* Pr. pr. 242, proti staršímu: v *sí* chvíli; na *této straně* Us., proti staršímu: na *sí* straně; *ti* na vozích

a oni na koních hi in curribus ŽWittb. 19, 8, proti staršimu *si*. Srov. v § 207.

7. *Ten* bývá protivou vedle *on*, obzvláště v náhradě za *sb*, *sen*, ale i mimo to; na př.: ti na vozích a oni na koních ŽWittb. 19, 8; tento onohono súdem chválený Blázn. 168^b; onino s tiemto držíe t.; ona svého neby mužě, tato své zmilelé družě AlxH. 5, 8; i tento i onenno VšehK. 287^a; toto jest nuzné, ale onono se beze všie núze flewá VšehK. 185^a.

8. a) *Ten* mívá význam vytýkavý; na př.: ot pólnoci ji (Asii) zatieká ta najsluvutnějšíe řeka AlxV. 609; Patron, ten slovutný hrabie AlxB. 1, 40; ta dva prorádcě AlxBM. 1, 1; ta mužě zrádná t. 1, 33; (z)řiece dvú udactvo na tú AlxB. 3, 40; jakož magnes ten kámen přitahuje Brig. 18; od topazion toho kamene Baw. 207; klí přědrahý a calamus to kořenie, z něhožto ten klí kape Ol. Ezech. 27, 19; jemu Iudit ta žena hlavu sřezala HusPost. 112^a; k Betfage té věscě t. 3^b; v Galilei té vlasti t. 22^b; ten neřád, ten zpuosob těch sedmi úředníkuov VšehK. 98^a; má také člověk i čas a ten velmi drahý ChelčP. 203^b; v tu středu po průvodné neděli VšehK. 79^b; v ten úterý po suchých dnech postních t. 254^a; ten pátek po božím vstúpeni ChelčP. 281^b; aby sjezdy měli ten první ponděli v postě Pal. 5, 1, 237; tu neděli po sv. Václavě Us.; chtějí pomocni býti až do těch hrdel i statkův Pal. 4, 2, 306; stav rytířský že miní státi vedle královy milosti až do těch hrdel a statkův t.; já z té duše přeji t. 5, 1, předml. XII.

b) Vytýkavé *to* bývá mezi slovy, na př.: žalost, hořký to kořínek (Čel.); N, známá to osoba Us.; Štěpán z Vrbovce, uherský to Rendl a slavný práva domácího skladatel Pal. 5, 2, 101; Cortes vedl (lidi své) proti Xochimilku, lidnatému to městu při jezeře Malý, Amerika 3, 338.

c) Jiné vytýkavé *to* je v příkladech jako: to si dám pozor! Us.; to bych se podíval! Us.; to to raději udělám sám Rais M. l. 94.

d) Vytýkavé a sesilující *to* ztrnulo jako přívěsek při některých zájmenech a při výrazech jiných. Na př.: *ten-to*, *ta-to*, *to-to*, *toho-to*, *tomu-to* atp., *jenž-to*; *taký-to*: psali sú list takýto Lit. 1. Esdr. 4, 8; *takový-to*: smrt papeže Jana uchránila takovéhoho pohoršení Pal. 2, 2, 14; *když-to*, *kdež-to*, *jakož-to*, *nebo-li-to*: pán zámku nebolito úřednik má ... Kola. 16^a (1506), král nebolito pán t., jestliže by ryby přes pole prodal nebolito nesl t. Srovn. ještě v č. 11.

9. Výraz **ti z Persie** bývá napodobením cizích jazyků; na př.: ti z Cartaga Mart. 18^a; lekše se ti v Alexandří t. 19^a; přemohl ty z Persie l. 25^a; měl boj s těmi z Persie t. 25^a; (Římané) váleli s těmi z Pencstru t. 17^a; ti z Knína pošlí proti nim lida na pěti vozích Let. 71; přijede poselstvie od těch z Ústie Sezemova t.; ti, kteříž byli vysláni z Knína proti těm z Ústie t.; ti z Ústie dachu sě panu Petrovi na milost t.; jimžto (městem) ty z Walsee vládniechu Pulk. 180^a.

Za *to* bývá adjektivum: aby se nemohli strhnúti s Ústskými Let. 71.

10. »*A ten*« bývá při substantivu; na př.: má-li dědiny svobodné... a ty dskami upevněné VšehK. 152^a; má dsky... a ty dvoje: malé jedny, veliké druhé VšehK. 184^b. Snad vlivem latiny.

Sem hledí ustrnulé *a to*; na př.: manželé lopot a tož nemalú trpie Štít. uč. 40^b.

11. Neutrum *to* bývá kladeno expletivně; na př.: už se to lepší Us.; už je to dobré Us.; nebylo by to spravedlivé, byšte každý měli prsten GestaBř. 8^b; pověz mi, které jsou to múdrosti, kteréž mi podati chceš? t. 126^b.

V jazyku novějším je expletivní *to* v jistých případech pravidlem. V jazyku starším tu ještě nebývalo; na př.:

naději ku pánu Bohu mám, že ho (pána) ráčí od ní (nemoci) brzy sprostiti, poněvadž se s ním zase polepšuje ŽerKat. 106 = nč. poněvadž se *to* s ním polepšuje...; jsme toho oumyslu, zase k Přerovu se obrátiti, a jestliže by na Brandejse umřelo, tam na Přerově zůstávati t. 242; musíme se zde zdržeti, poněvadž v Brandejse a tam v úkoli počíná pomírat t. 270.

Někdy je *to* v jazyku nč. přebytečně; na př.: najednou *to* zašumčlo listím, trvalo *to* šest neděl; tu stačí: zašumčlo..., trvalo... BartRuk. 177.

12. *Ten* sesiluje se různými přívěsky: a) připojeným *-to*, *-to-ť* v *ten-to*, *ten-to-ť*. To je oblíbeno zvláště v náhradě za *sb*, *sen*. Na př.: tento bůh můj ŽWittb. Moys. 2 iste; navšče vinnicě této istam t. 99, 15; viz, kak jest tento svět vrátek AlxV. 1868; tento měšec *to* vykládá t. 1001 (t. jež tu má Alexander před sebou); tento mák t. 1066; tento boj obdir(žite) AlxH. 12, 28; toto město AlxM. 1, 14; jablko *toto* AlxV. 748; *tato* tma t. 2356; *tato* věc neškodná AlxB. 8, 26; *tito* hostie nehodni AlxV. 1323; ni jeden z vás nevěř tomu, bych *tuto* věc sám o sobě zamysli AlxB. 8, 20; při tak mnohéj této sběři t. 8, 38.

Někdy bývá *tento* i tam, kde není náhradou za *sb*, *sen*; na př.: v oněch knihách (Bosákových) mnoho máte o ní (o modlitbě), i v těchto něco, ještě sem psal o ostenci svědomie (t. ve Štít. uč. knihách pátých), protože *tuto* (t. v knihách šesterých) o ní nebudu psáti mnoho Štít. uč. 137^b.

Při *ten-to* někdy shoda bývá, někdy nebývá; na př.: *tato* *ť* jsou slova, kteráž sem říkal GestaBř. 23; *tato* *ť* jest třelie pravda t. 33^a; *tato* jest předivná otázka t. 39^b; —

toto *ť* jest syn, jehožto s' porodila GestaBř. 15^a;

b) připojeným *to-* a *toť-* v *to-ten*, *toť-ten*, *toj-ten*, (*toj-* z *toť-*); na př.: toten kamenec Duš. 121 (slc., z Koll. Zpicv.), *tota* voda t. (též), na *totu* žalobu Šemb. 141 (slc. Levoč); *toften* Rtch. 378, *toť* tá zahrada je lepší než hen tá BartD. 2, 316 (vých-mor.), *tojten*, *tojta* *tojto* chrom 287;

c) připojeným *-t* v *tent*; na př.: tať jsou knížata pošla z Elifasa Br. Gen. 36, 16; toť jest ten Mojžiš a Aron t. Ex. 6, 27;

d) přívěsky jinými v příkladech: *ten-hle* a z toho dále *tenle*, *tendle* Us.; *ten-hle-ten*, *ti-hle-ti* atp.: na tomhletom střepu (t. klavíru) Hostinský, Smetana (1901), 308; *ten-te*, *tá-te*, *to-te*, *ty-te* BartD. 1, 24 (zlin.); *ten-tom*, *ten-tok*, *ten-len*, *ten-lek*, *ten-tu-k*, *ten-tu-tok*, *tem-tum*, *ten-tuhlečke*, *ten-tumhléčke* BartD. 2, 217 a 193 (han.);

e) přívěsky *tam-*, *-tam* a *hen-* v *tam-ten*, *ten-tam*, *hen-ten* ve významu *›onen‹*; na př. *tamten*, *tentam* Us. ob.; toť tá zahrada je lepší než hen tá BartD. 2, 316 (vých-mor.); *henten* Btch. 378.

13. Zájmeno *ten* sesiluje se také enklitickým *-ž(e)* v *ten-že*; na př.: (Alexander) sě potka s jedniem pohanem, ... tenž pak pohan potka krále AlxB. 2, 37; byl tu jeden zemenín ..., tenž člověk ... přitřě sě k královu vozu AlxBM. 2, 31; v tomž tvrda jest má náděje, což jest mluvil, že mi sě zděje AlxV. 911; sen zastřělen, onen zboden v tomž střielení hi v téj sěči AlxB. 2, 4; v tomž hněvě AlxBM. 4, 33; tohož veselé dotud by AlxB. 5, 38; tohož věz, ž' nikakž nezbudeš AlxBM. 3, 6; v téjž rozkoši, v téjž ozračí Alexander mysl omračí AlxB. 7, 22; (Alexander) pro těchž zámyslov noviny ... vzmluvi t. 8, 10; těchže pánův Pal. 5, 2, 72; těchže ředitelův t. 5, 1, 110; pod těmiže nebesy t. 5, 1, 182.

14. Vedle *ten*, *ta*, *to* atd. jsou také tvary *týj*, *tá*, *té* atd., obyčejně s enklitickým *-že*, *-ž* n. *-ž-t*. V textech starých je jich jen málo příkladů bezpečných, ale rozmáhají se během času. A když byly tvary dvoje pospolu, vyvinul se i rozdíl u významu: *ten* jest = ille, později hic, a na-proti tomu *týj(že)* = idem. Časem přibývá ještě *ten-týž*, rovněž s významem identity. Na př.:

veť týžl jest buoh jako i dřéve Štít. uč. 88^a; pak-li by dva neb třié túž radost měli t. 158^a; ta muka (v čistci) jest táž muka jakož i u pekle t. 156^a; vrátím se tohotéhož času hoc eodem tempore Kladr. Gen. 18, 14; Bůh nemstí dvakrát tohotéhož Brikc. Jg.; na tentýž způsob Br. 2. Esd. 6, 5; kterého dne obraceti budete snopek ten, téhož zabiete beránka Br. Lev. 23, 22; tentýž svět ChelčP. 190^a; manželka zase vzdala jest ten tejš duom k tomu ... KolČČ. 386^b (1565); já jsem téže učinila Hrad. 105^a; král řečský náprvé vzwáza a všem svým téže rozkáza AlxV. 1409; též vám slušie učiniti (= totěž) DalC. 10; upadl sám v též osídlo AlxH. 7, 21; aby (pastýř) též přihnal ovce, jež v stádo vyhnal AlxV. 1114; tejmž dětem HrubLobk. 68^b; tejmž smluvami KolČČ. 65^b (1545) atp. Srovn. III, 1, § 382—384.

Vyskýtá se také sesílení připojeným *-že-ž-t*: *těžcžl* jest tuto ŠtítBud. 43^b.

15. Neutrum k *týž* je *těž*, ale skleslo v adverbium = etiam; na př.: pak-li jedna obec dvú obcí pohánie, nemá dáno býti než od každé obce

jedna kopa, též, jakoby jednoho obec poháněla VšehK. 96^a; též také (t. jest obrana), nesrovnají-li se puovodové t. 35^a.

Proto béře se ve významu jeho původním *totéž*.

16. *Ten a ten, tento a tento, tento neb(o) tento* klade se formulovitě = N. N. atp., *A a, nebo B*. Na př.:

řekl to ten a ten Us.; když kto žaluje, že mu ten a ten dlužen tolik grošuv Lobk. 148^b; komorník má oznámiti, že se v to (zboží) tento nebo tento uvazuje VšehK. 190^a; bude se moci uvázati v dědictvie toto nebo toto t. 199^b; tohoto a tohoto s' se nezpoviedal Kruml. 251^a; ktož dá k tomuto neb k tomuto svú almužnu aneb ktož spěje modlitbu tuto neb tuto Šlit. uč. 147^a; někto zapisuje tomuto neb tomuto VšehK. 211^a; kdež zapisuje kto těmto nebo těmto t.

17. *Ten jistý* = idem; na př.: ty ten jistý jsi idem ŽWittb. 101, 28.

Častěji jest *ten jistý* = míněný, o němž byla zmínka, řeč; na př.: když jest ... uslyšal ty jisté řeči sermones istos Mus. 1. Mach. 3, 27; ustavím toho jistého vrchnieho ponam illum excelsum ŽKlem. 88, 28; dokonav ty jisté řeči completis huiuscemodi sermonibus Mus. Ex. 31, 18; důstojně vodiš na tom jistém super huiuscemodi ŽKlem. 143^a; milujete-li jen ty jisté, jež vás milují Krist. 39^b; ta jistá Eudozie Pass. 395; ta jistá řebrie t. 418; vece ten jistý rytioř: O milá paní, mně se to dobře líbí! A řek to vzal toho jistého syna ... a své ženě k uschování dal. Ona vzemši to jisté dietě dobře je chovala GestaBř. 59^b; v ten čas také slepá bieše přede ň (sv. Prokopa) přivedena ..., sv. Prokop smilova se nad ní, nad tú jistú temnú paní Hrad. 13^b; (poslové, hledajíce nevěsty synu císařovu) v Alexandří se stavichu a těm měščanóm vspravichu, čeho ptají ...; tehdy ti jistí měščené jechu se praviti o tom Kat. 166; dělají na sloniech dřevěné tvrže ..., tvrže ty jisté dskami jsú opčreny Mill. 120^b.

18. *Jím tiemž, jímž týmž* = stejným, stejně, podobně; na př.: mali dicunt: jímž týmž, id est, si alter mihi bonum facit, ego illi similiter HusKázD. 92^a; třetie pokánie jest, aby (člověk) se kál jímž týmž Modl. 71^a (podle výkladu tam dále následujícího, kdo na př. hřešil pýchou, má se káti pokorou atp.); co jest to, káti se jímž týmž tamt.; proto zákon, nám jemu rovně otplatiti, jímž tiemž, jako on trpěl mile, takéž my Alb. 4^b; my (k bohu se máme) vlažně, lenivě, nedbale, rovně jako spiec; a on (bůh) také nejednau má se k nám, jako by spal, jímž tajmž RokycKl. 168^b; škody všecy jímž týmž napravovati musie VšehK. 4^b; ktož sám počátek na jiného učiní a potom, když se jemu odpor stane, jímž týmž opravě potom pohánie ... t. 285^b; jímž týmž t. 68^a.

19. *Tento, týž, tentýž* klade se nesprávně místo *jb*; na př.: vzala kus papíru a napsala na tento několik slov (m. naň) BartRuk. 175; císař obrátiv se ku svým radám tázal se těchto (m. jich) t.; prosím za zaslání

úctu, bych tentýž vyrovnati mohl (m. jej) t. 179; náboženství a z téhož vycházející mravnost (m. z něho) t.

20. *Toto* = ne, nikoli (v. § 407 č. 8); *ten nejlepší* atp. (v. superlativ § 191 č. 4); *ten takový, ten každý* (v. gradace a vytýkáni § 412 č. 14); *ten který* (v. § 224).

21. Místo *ten* bývá nesprávně:

následující, na př.: jak důležité jest, ... ukáže následující (m. toto) BartRuk. 72;

poslední, na př.: Marie a Jan zemřeli, poslední smrtí násilnou (m. tento) t. 106;

přítomný, na př.: spisovatel přítomné knihy (m. této) t. 143.

209. Zájmeno **on, onen**.

1. Začáteční *o-* bývá vynecháváno: *an* = *a on*, *ana* = *a ona*, *ano* = *a ono* atp., *na'n*, *na'nen* = *na on*, *na onen*, *na'nu* = *na onu*, *pro'nu* = *pro onu* atp. Srov. Hist. ml. III, 1, § 386.

2. *On, onen* jest demonstrativum ukazující na předmět, jenž jest proti *sb, sen* a *tž, ten*, často ve smyslu trans; na př.: *onen svět, onen břeh, ona strana*.

3. Bývá protivou vedle *sb, tž*; na př.: *sen hi on před vozem padna* AlxBM. 1, 34; *sen zastřelen, onen zboden* AlxB. 2, 3; *sen i on na koni čilém* AlxV. 1575; *dávaje na mysl se i ono* Štit. uč. 111^b; *volte seho neb onoho Hrad. 15^b; ti na vozích a oni na koních* ŽWittb. 19, 8; *tento onohono súdem chválený Blázn. 168^b; tito s oniemno držie t. atp.*

4. *On, ona, ono* atd. zastupuje v nominativech demonstrativum *jž, ja, je* pro grammatickou osobu třetí, spojuje se tedy nom. *on* s gen. *jeho*, dat. *jemu* atd. a tím stírá se sebe i význam ille a přijímá význam zájmena osoby třetí, = něm. *er* atd. Pro význam ille obráno pak *onen*, t. j. *on* sesílené přívěskem *-nž*, jako *sen, jen, ten*. Sesílení toto jest jen v nom. akk. sing. masc.

5. Nč. *onen* bývá atributivně. V jazyku starším bývalo též *on* atributivně; na př.: *jehož on král vypověděl ille rex* AlxB. 1, 208; *král třěl se sěka on ľud hlúpý t. 3; 20; kdež se on ľud kryjě lazí* AlxM. 4: 7; *jehož on král vypověděl* AlxB. 1, 28.

6. Někdy, častěji zvláště v jazyku starším, bývá při zájmeně tomto sesilovací *-no*, a jest tedy sg. nom. *onen-no, ona-no, ono-no* atp. Na př.: *onenno viece má sbožie nepravého, onenno jest cizoložnik* Štit. uč. 112^b; *onenno klinček* Duš. 421 (slc., z Koll. Zpěv.); *onano baba* Mast. 150; *aby onano lodí přioplula* Pass. 313; *kteraký jest onono člověk ille* Ol. Gen. 24, 65; *není-li onono ďábel* Solf. 45; *onuno ženu* Tand. 50; *na onuno skálu* Ben. Súdč.6, 20; *tento onohono súdem chválený* Blázn. 168^b;

v onomno kútě Mast. 84; tito s oniemno držie Blázn. 168^b; proč onino prázdnie Štít. uč. 97^b; onino židé KabK. 19^b; oněchno mi jablek dobuď Pass. 157; těchto i oněchno Kom. Jg.; k mužuum oněmno Ben. 4. Reg. 18, 26; oněmno třmi smysly Blázn. 184^a atp.

Srov. Hist. ml. III, 1, § 386 č. 2.

7. *On* sesiluje se příklonným -ž nebo -ž-ť v *on-ž*, *on-ž-ť*; na př.: ta počest od nás na buoh slušie, onž jest a od něhož nám jde vše dobré ŠtítBud. 56; onžl to jest t. 87.

8. *On* se spřahovalo se *sb* v *onš-sb*. Z toho vzniklo stsl. *onšsij* s významem indefinita = quidam a z toho dále utvořeno substantivum stsl. *onšsica* = *ὁ δεινα*, quidam, stč. *onseh*, *onsah*. Na př.:

(komorník) at ve dsky vloži, že »osvědčuji, že on (pán) N. komorníku přijímá za pónon od onseha Jindřicha odtadto« Rožmb. 37; křtíti v potřebu móż každý člověk druhého, pohruze jej u vodě aneb vlé naň vody řka: onseže (pojmenuje jej jeho jménem), já tě křtím ve jmě otce i syna i sv. ducha Štít. uč. 115^a; obratiž se k vodě očima a rci: Vonsahu! učinil s' mi zle svajmi pěti prsty zlými, a já N. to sobě opravuji svými prsty desíti dobrými (= formule zažehnávací) Jg. z Rkp. Alch. 90.

9. *Oný* = koho nechci jmenovali; na př.: u oného sem byl, v oném, šel sem k onému atp. BartD. 1, 242.

10. Opakované *onen-onen* ukazuje na předměty rozdílné; na př.: onenno více má sbožie nepravého, onenno jest cizoložník Štít. uč. 112^b.

11. *Ono-ono* kleslo v adverbium, ve spojku; na př.: zečti rozličná zvierať pokolenie, každé podlé rodu svého: ono lidé, ono lvové, ono koni, ono skot, ono zvěř polská, ono myši, ono ptáci, ono ryby, ono chrústi, ono múchy, ono žížely ŠtítBud. 28—29; víno jich (klášterníkův) má cizí vóni: ono šalvějnu, ono omanovu, ono pelynkovu...; a pivo ono staré, ono mladé, ono s hobkem, ono s malinami HusĚ. 1, 220; což ani... zloděj nevezme, toť svatoprodavač vylúdí: ono za zpověď, ono za mši, ono od svátosti, ono za odpustky, ono za úvod, ono za požehnání, ono za pohřeb, ono za pokropenie, ono za modlitby t. 1, 220; lakomec se vymlouvá..., ono že má mnoho dělí, ono že se bojí, k starosti aby nuzen nebyl, ono že by nerad, aby jemu ubývalo MudrC. 81^b; malomocní mívají na sobě místa ono bílá, ono červená, ono pstrýlavá RokPostBrň. 91.

12. Zájmena *onen* se užívá nesprávně; na př.: příjmy jednotlivých časopisův anglických jsou větší než ony některých knížectví (m. než příjmy některých...) BartRuk. 81.

13. Zájmeno *onen* zaniká v usu ob. a za ně nastupuje *tam-ten*, *ten-tam*; v. v § 208 č. 12 e.

210. Zájmeno sám.

1. Zájmeno *sám* není touž měrou ukazovací, jako *sb*, *tz* a *onž*, nýbrž kloní se svým významem namnoze ke jménům přídavným.

Význam jest několikerý.

2. Spojeno s jinými zájmeny a jmény vytýká a vynáší jejich význam. Na př.:

sám k sobě přijda GestaBř. 6^b; jala se sama v sobě mysliti t. 10^b; k sobě sama řekla t. 95^b; jenž má se sám sůditi t. 12^a; k němu samému ante ipsum ŽWittb. 141, 3; aby zučil kniežata jako sám sebe semet ipsum t. 104, 22; to samé jejie škoda jest VšeK. 150; skrzě mě samého Pror. 35^a; oslav mě u tebe samoho EvZimn. 38; když jsú zemané zředěli v zemi, ta sama řiedkost lidí odjala jest všelikú mýlku VšeK. 102^a; jakž oněm vzkopal jámu, tak tudiež upadl v ňu samu AlxH. 7, 19; ve mně samém chředne duše má Kladr. Job. 30, 16; před samicm mnú Modl. 43^a; řechu židové k sobě samém EvZimn. 36; licoměrníci řechu k sobě samém t. 40; čas jimi samými uložený VšeK. 238^b; byl mezi nimi samými spor Pal. 5, 1, 173;

náměstek samoho Krista Štít. ř. 88^a; jste samiem bohem kleti ML. 41^a; tak se onen piesek kali mütě se vniž moře samo AlxV. 2179; až k samému oltáři Hrad. 70^b; boj na samém březě vzěchu AlxV. 1827; v samém čele táhniechu vóz osm koní AlxH. 2, 4; král se velblúda hodi v samé hrudi AlxB. 2, 42; u samé hlavy jemu (ucho) ustriže (Petr Malchovi) Vít. 48^a; když budeš žieti sěnie, nepřižneš až do samé země Ol. Lev. 19, 9; vedlé samých těch dveří Lobk. 122^b; na lodí až pod samú pevnost plauli Vrat. Jg.; na samý konec, na samém kraji, u samých dveří Us.; nad samým hrobem stojí Vel. Jg.;

přišel jsem domů samý večer Us.; celý den až v samý večer čekali Vrat. Jg.; vrátil se až samé ráno Us.; odešel až samé poledne Us.

Sesiluje se v *jeden sám*; na př.: muož dskami, ano jedniem samým zápisem ukázáno býti VšeK. 205^a; ješto (zvuole) ač některé z nich žádného samého jednoho nejsú, však vuobec jsú t. 205^b.

V tom případě mívá i význam *st upň o v a c í*; na př. na kraji — stupňováno: *na samém kraji* atp. (v. § 412 č. 16).

3. *Sám* znamená tolik, co *samoten*, *jeden*; na př.:

když sva chodila po sadu sama Pror. Dan. 13, 36; nelze by nám vyjítí bylo samém bez podpory Štít. ř. 153^a; žádného neuzřechu jediné samoho Ježiše EvZimn. 20; ani všem (vdovám) slušie bývati samém, donidž jsú mlády Štít. uč. 50^a; samo město Vratislav nechtělo se na jeho (Jiříkovy) přísahy obrátiti Hilar. 3^b; jsem sám doma Us.

V kompositech: samovládce, samovláda, samomluvenie soliloquium, samobydlný solitarius atp.

Význam tento stupňován opakováním: jsem tu *sám* a *sám*, deminulivy: *samičkový, saminkový, samotinkový*.

4. *Sám* znamená = *pouhý*. Na př.: chléb ze samého žita, nádobi je samé stříbro a zlato, bylo všecko kolem samá voda (při povodni) Us.; pitelé samo víno pijí Kom. Jg.; to je samá lež, on je samý dluh Us.; pole je samý kámen, samá tráva Us.; pole je sám kameň, sama tráva; strom je sám květ, příběh sám smích, sama radost, tá roba je samy klebety BartD. 1, 164 (mor.); je ho sama kuže a kosť, je toho sám červ, sama pecka t. 2, 286 (jev.); vrána je samá černá, bou šohaj samý švarný t. 1, 164.

V kompositech: samožitný chléb.

5. *Sám* mívá význam spontannosti, t. j. znamená, že děj se děje z vlastní síly (vlastní vůle atd.) podmiětu. Tu bývá sesíleno zvratným sě: *sám o sobě, sám ze sebe, sám ot sebe, sám sobú* atp. Na př.:

jde to samo, samo to roste, samo se to zahojí, rozumí se samo sebou Us.; sám přišel (t. j. bez zavolání) Vel. Jg.; každý sám podává měčě AlxM. 2, 5; nic se jest samo učinilo ŠtítBud. 6; co zabito jest nebo samo umřelo per se mortuum est Ol. Lev. 5, 2; sv. Augustin, což četl, sám od sebe, nikým nenaučen, rozuměl Pass. 461; což sám od sebe nemůžeš, s Jezukristem vše přemóžeš NRada 1839; to sám od sebe dělá VšeH. 42; býlé samo od sebe vzroste Štít. ř. 189^b; bych tuto věc sám o sobě zamyslíl AlxB. 8, 20; sama sebú dosti světlá věc VšeHK. 283^a; nic bychom nemohli sami sebú Štít. ř. 152^b; v němž (bohu) hrdí sami sebú nemohú poznánie jmieti ŠtítBud. 26.

V kompositech: *samorostlý, samotok, samovrah, samochtíc, samostriel*;

samotiež, samotiežný, samotíha: co svým vlastním těžením konám, do Egypta s děfátkem jdúce snáze bylo, ež malé bylo dietě, mohli je samotiež nésti; ale do své sě země vracijíc svaté děfátko, když sedm let v stář bylo, těžko bylo samotiež nésti Krist 28^b; posmieváno sě jemu a táhl ve mlýně samotiežném ŠtítV. 226; samotíhou orat BartD. 1, 306.

6. *Sám* mívá význam = *osobně, persónlich*; na př.: přijdu sám. V jazyku starším bývá za to výraz *mój život, svým životem* atp.; v. v § 195 č. 2.

7. *Sám* bývá nesprávně místo zájmena osobního; na př.: doporučuji vám toho nadaného hochu, byste se samého laskavě ujal (m. ho) BartRuk. 151.

8. Místo *sám* bývá nesprávně *samotný*; na př.: samotný jsem to viděl (sám); jemu samotnému to odevzdej BartRuk. 150.

Samotný má význam = *osamocený*.

4. Zájmena tázací.

211. 1. Zájmena tázací jsou: *kto*, *čso* (*co*, *-ě*), *který*, *kaký*, *jaký*, *kyj*, *čí*.

2. a) Zájmenem **kto** tázeme se na předmět osobní; na př.: *kto* se bude zpovídati tobě? *quis confitebitur tibi?* ŽWittb. 6, 6; *kto* jest rovně tobě? *quis similis tibi?* ŽKlem. 34, 10; kdež se člun u vodách pláží a kdež had po skalách lazí, kdež orel vstúpi v oblaky, *kto* má tako světlá zraky, by mohl ty cesty poznati, *ande s(ě) každá* potratí? AlxV. 14 atp.

b) Místo *kdo* bývá dialekticky *který*; na př.: keré ste ve? BartD. 2, 193 (han.); keré je tu (= kdo je to)? t.

3. Zájmenem **čso** tázeme se na předmět neosobní; na př.: *čso* zde hladáte? Hrad. 25^b; *čso* řku? *quid dicam?* ŽWittb. Ezech. 15 atp.

4. *Čso* (*čso-ž*, *co*) ve zvolání znamená = *nic*; na př.: *co* je mi po tom Us.; což jest do mé rady NRada 1006.

5. *Čso* mívá význam = *proč*; na př.: *co* se chválíš? *quid gloriaris?* ŽKlem. 51, 3; *i co* milujete jěšutnost? *utquid diligitis?* t. 4, 3; *co* den ode dne odkládáš? NRada 1974; *u čso* divíte se horám? *utquid suspicamini?* ŽKlem. 67, 17, překlad neobratný, hláskou *u*-napodobeno a nahrazeno lat. *ut*-; *co* otehnal jsi ny? *utquid repulisti?* t. 73, 1.

6. Dativ *čemu* znamená = *k čemu*, *proč*; na př.: *čemu* mi jest tato čest? Hrad. 3^a; milá matko, *čemu* prosíš a svú prosbu ke mně vzosíš? Kat. 44; *čemu* mi jsú hrdá rúcha, *čemu* svá vóle? Štít. uč. 154^b; *čemu* postíme sě? *quare ieiunamus?* Koř. Mat. 9, 14; *čemu* tak pláč činíš? *cur* Otc. 260^b.

7. *Čso* mívá význam = *kolik*; na př.: (Darius) chtě zvěděti, lida *co* je AlxV. 1107; *co* jich vzě v životě ztrátu AlxB. 3, 39; ach, *co* sě tu ctných těl ztlačí AlxV. 1744; což váš král má poklada t. 1002; což sě bě pohan zhubilo AlxB. 4, 5; což kniežat na všem světu AlxV. 517; *co* jmám moci vlastních lidí tamt. 1039; kostkáři, *co* ti noci nespi ChelčP. 53^a. Dosud tak.

Pravíme na př.: *co* (= *kolik*) bylo dni, tolikrát přselo. Z toho vyvinulo se rčení: přselo *co* den, *den co* den, *rok co* rok.

8. *Kto*, *čso* mívá při sobě adjektivum souřadné; na př. *kdo jiný*, *koho jiného*, *komu jinému* atp. vždy a dosud tak.

Při *čso* bylo v jazyku starém rovněž tak: *čso jiné*, *čeho jiného*, *čemu jinému* atp. Na př.:

aby lidé nemněli, by *co* božné v těch stvořeních bylo (= něco božského) HusE. 1, 103; *co* jiné bohatý taký jest, jenž... ROIB. 20^a; zvěděli byste, mé děti, *co* jinší o sirobě ČernZuz. 152 (= něco jinšího); s tolik jest *cos* buď šlechtné, jelikož jest spravedlivé ŠtítMus. 82^a; (když

čarují) viselcóm stroj uřezující aneb jiné cos buď činiec, ješto je stydké ŠtítOp. 88^a; pro nic pro jiné ŠtítV. 18; nebylo t jest tu nic jiné, jedno buoh Víl. 21^b; ač by mé srdce na jiné na nic nespadlo než na tě Rúd. 25^a; nemaje i žádného vtípu o ničem o zlém PulkR. 78^b; bylo-li by to proč pro jiné ŠtítMus. 17^b; pak-li (biskup) kterého zavrže pro jiné něco Štít. uč. 131^b; ač by ten slib proměnil pro něco pro lepší Alb. 21^b; tak něco podobné jest v tomto prohřešení HusPost. 106^b.

V nom. akk. bývá však již v jazyku starém adjektivum jako přivlastek podřízený, v gen.: *čso jiného* atp.; na př.: něco lepšího Alb. 62^a; pro nic jiného Let. 611, ČernZuz. 154; i trží člověka v mysli cos buď zlého nebo marného ŠtítMus. 54^a; (řemeslníci) vymýšlejí cos buď dvorného t. 46^b; cos buď činiec i jiného, ješto j' stydké ŠtítOp. 99^a.

V jazyku novém je pak jen *co jiného* atd. Srov. v § 263 č. 1 b).

9. Rčení *co za* m. který, jaký je germanismus; na př.: co to za kaut jest Lab. 41, 2. Srov. § 211 č. 9.

10. a) Zájmena tázací *kto*, *čso* jsou povahy substantivní; naproti tomu je tázací **který** povahy adjektivní. Na př.:

který jest člověk, jenž se bojí hospodina? quis est homo, qui... ŽWittb. 33, 13; který jest člověk, jenž bude živ? quis est homo qui... t. 88; 49; klerá jest čáka má? quae est exspectatio mea? t. 38, 8; ktere jest čekanie mé ŽKlem. tamt.; kupec odpustil oběma (dlužníkům); který z ní jeho více miluje? Krist. 48^a; která j' panna svatá? Štít. uč. 47^a; tehda jeho otázach, z kterého by města rodem byl Pass. 368; které jest jméno jeho? quod est nomen eius? Br. Ex. 3, 13 atp. dosud.

b) Za *kter-* je v několika dokladech Greg. a HomOp. *koter-*; na př.: abychom mohli urozuměti, koterá jest vůle bož(ie) HomOp. 153^a.

c) Domnění, že by *který* bylo **kdo ze dvou**, je mylné. Bývá ovšem tam, kde jde o dva; na př.: který z ní (= z nich dvou) jeho více miluje? Krist. 48^a; tak biešta k sobě podobna (dva jinochové), že máte nemohla rozeznati, který by její syn byl GestaBř. 15^a; Kristus nechce, aby cierkev zvěděla, který syn (její) jest zvolený a který zavržený t. 15^b; —

ale také při mnohých; na př.: (poustevníci) modlili sú sě, aby pán buoh jim zjevil, který by z nich byl nejhodnější GestaBř. 21^a a v. výše v a).

11. **Kaký** a **ký** jsou adjektiva utvořená ze zájmeného kmene, z něhož vzniklo *kz-*, *kto*.

Kaký mělo význam tázací v jazyce starém; na př.: kací jsou byli peníze? ML. 99^a; znamenajte, kaký tě byl liud (t. Čechové doby staré) DalC. 18; kací sú lidé (t. zpytláci tatarští), bylo jim (Čechům) zvěděti t. 82; (Alexander) uslyšav, kaká je řeč ta, vece AlxV. 992; vizte, kaké

psal (Darius) bláznovstvo t. 1034; by (Ježíš) byl prorok, věděl by to, která jest (Marie Magd.) a kakého jest stanu Krist. 47^b.

Časem z jazyka mizí a nahrazuje se zájmeným adjektivem *jaký*, viz č. 12.

Ký bývá jen v jistých rčenicích, v jazyku starším hojnějších než v novém. Na př.:

jaký tě črt. neb ký veles neb ký zmek tě proti mně zbudil Tkadl. 24^b; jest pilné poznati, ká j' cesta pravá a ké nepravá Štít. ř. (v řeči o sv. Tomě); kej hřích Blah. 268; ký pak hřích Kom. Jg.; kejž čert sem tam nadírá Solf. Jg.; vědě, ež si na to myslil, ké čie tělo PassKlem. 161^b; poznaj, ké t jest slovo škodlivé Hug. 303; v kůž hodinu Pass. 174, PassKlem. 70^b, Krist. 7^b; v kú dobu zloděj přišel EvVíd. Luk. 12, 39; kan lichotu Blah. 268; kého čerta Klat. Jg.; jakož v ká doba vizi BrigF. 22; ký čert Us., ký parom Ilatt. slc. 97, kýho čerta, kýho đasa, kýho kozla Us.

Neutrum *ké* kladeno bývá absolutivně a z absolutiva vyvinul se i význam adverbialní. Na př.: rád bych o hřešiech tuto promluvil, ké jest smrtelný a ké všední Štít. uč. 132^a; ké je čišćie viera Hug. 402; čbáne, ké se modlíš utinam Hrad. 130^a, nč. kéž.

Srov. Hist. ml. III, 1, § 392.

12. **Jaký** je od původu adjektivum tvořené z kmene zájmeného *je-*, zdlouč. *jě-, ja-*, jako *taký* z kmene zájmeného *to-*, zdlouč. *tō-, ta-*. Je významu relativního, proti interrogativnímu *kaký*; ale časem přijímá také význam tázací a nahrazuje bývalé *kuký*. Na př.:

kací to byli mužie? quales...? Súd. 8, 18, — jací to byli muži Br. tamt.

13. Zájmeno tázací **čí, čie, čie** má význam spolu possessivní; na př.: čí t jest robenec tento? Ol. 1. Reg. 17, 56; čie bude žena z těch sedmi? Krist. 82^b; čie kleščě liška ohryzla věduci DalC. 92; čie jsú tyto chyšě? Hrad. 129^a; čiež uši jsta zavřeně Šlit. uč. 25^b; nevědí, čieho jsú duchu ChelčPost. 254^a.

Analogií vzniká tvar *čich*: čich je to chlapec, nečich dům BartD. 2, 173 (han., blansk.). K tomuto gen. přivěšují se pak koncovky gen. *-ho* a dat. *-mu* a říká se: vod *čichho* chlapca, *čichmo* chlapcovi t.; srov. pl. gen. *jejich* a z toho *jejichho, jejichmu* v § 200 č. 4.

5. Zájmena relativní.

212. 1. Úkolem zájmen relativních jest, připojovati věty vztažné ku příslušným větám řídícím, zejména ku příslušným jejich substantivům (nebo jejich zástupcům). Při tom řídí se relativum v čísle a rodě příslušným jménem věty řídící, v pádě pak větou podřízenou; na př.: *na cěstě, jůž* budeš choditi ŽWittb. 31, 8.

2. Vznik zájmen relativních je pozdní. Vznikla zároveň s hypotaxí, s pokrokem jazyka od parataxe k hypotaxi: věty skládaly se původně jen paratakticky (v. § 101); relativa, která později jsou, nemají význam svůj relativní od prvopočátku, nýbrž byla to slova významu dříve jiného; význam relativní jest do nich později vložen; zejména vznikla relativa z demonstrativ a interrogativ. O tom ve výkladech dalších.

213. Zájmena **kto, čo, -č, čí.**

1. Původem svým jsou to zájmena tázací; v. § 211.

2. a) *Kto* je povahy substantivní a významu jen životného; bývá sesilováno enklitickým *-ž(e)*. Na př.: *ktož se mečov ukradne, ten všelik v oheň upadne* AlxV. 497; *ktož kak umie, ten tak pje* t. 53; *ktož chce, ten pochváli* t. 61; *skonaji, ktož závistivě činie* MamA. 22^a; *ktož chce v domu škody zbýti, nedaj jiskře ohněm býti* DalC. 8; *ktež jsú jemu živi byli, tu t (t. v nebi) jsú* NRada 1959 atp.

b) Bývá podle latiny: *buoh, komuž slúžim cui servio* EvOl. 99^b (Řim. 1, 8); *tohoto Ježiše skřisil buoh, komuž my svědkové jsmy* t. 145^a.

c) *Nenie kto oře*; na př.: *vzdycháše vól všeliký, ande nenie kto jim oře* AlxV. 2253; *nenie kto slovece přidada* AlxM. 5, 6; *nebieše, kto hromad boře ani křovie kto kopajě* AlxV. 2254. Srov. § 374 A, 9.

d) *Nenie, kto by ...* (s kond.); na př.: *nenie, kto by pomněl na tě qui memor sit* ŽWittb. 6, 6; *nebyl by, kto by vypravil qui eripiat* ŽKlem. 49, 22.

3. a) *Čso* je povahy substantivní a významu jen neživotného. Bývá sesilováno připojeným *-ž(e)* nebo *-č*. Na př.: *kázanie, což dal jim quod* ŽWittb. 98, 7; *to, což chtě, dobude* AlxV. 1157; *co t mzhov pat set možěchu, to s ním poklada nesiechu* t. 1277; *což (= gen.) mu lřeba, vše rozkázav* AlxB. 2, 8; *když se kto boji, což se báti nemá* HusPost. 214^b; *co tě nepáli, nehas* Us.

b) *Neumělosti*, podle latiny: *ščit viery, v čemž byste mohli střěly ohnivé zhasiti* EvOl. 169^b (Efes. 6, 16).

c) Stě. *(ne)jmám dáti* a *(ne)jmám čo dáti*, nč. jen *(ne)mám co dáti, (ne)mám, co bych dal* atp.; na př.:

ktož udává (= dary udíli), ten ostává, vinen, ktož nemá dáti PulkL. 431; *snad si chud, že nej máš dáti?* AlxV. 278; *musíš s světem nemnoho mieti činiti* ŠtitBud. 2; *artikulov proti mně a tolik kusov vydávaji, že mám dosti psáti často odpoviedaje z žaláře* HusE. 3, 281; *pán můj má dosti při soudech v věcech svejch činiti* ŽerKat. 204;

nejmám t co dáti Hrad. 127^b; *že jemu nej má co dáti* t. 19^a; *nejmám se nic zpoviedati ani jmám co tobě dáti* t. 145^a; *milý synu, nemá t nynie co dáti, ale ...* Pass. 316; *co mne jmáš ponúkati* Hrad. 43^b; *ne-*

jmám nice činiti s tiem tamt. 129^a; neviem tomu co řeci Baw. 143; (pacholek) kúpě jeho (chleba) za majdinu nemá se ho co najísti KabK. 28^b; že byšte mi mnoho co více psáti měly, ale... ŽerKat. 196; nemaje co více psáti t. 295; mám s svou bídou co činiti t.294; Sigmund měl co činiti, aby udržel Čechy TomP. 4, 683; mám co jísti Us., jedl bych, ale nemám co Us., bylo by co povídati atp.

Ve vazbách těchto negativních, *nejmám čso dáti* atp., je čso genitiv; odtud šíří se také do vazeb pozitivních, *jmám čso dáti* atp., a pokládá se za akkusativ.

Z vazeb těchto, kladných i záporných, kde je čso předmětem, dostává se čso neprávem také jinam, ustrnuje tu a drží se tu analogii rčení správných a také assonanci k něm. *zu + infinitiv*.

Dostává se zejména tam, kde předmět vyjádřen jest jinak než slovy čso, *ničso, málo, mnoho* ...; na př.:

(správně) *co* mne jmáš ponúkati Hrad. 43^b, — (nesprávně) *co* mne máš *co* ponoukati Us. a pod.: *co* tu máš *co* dělati?; (spr.) *nejmám nice* činiti s tiem Hrad. 129^a, — (nespr.) *nemám nic co* činiti nichts zu tun Us.; (spr.) *nejmám se nic* zpoviedati Hrad. 145^a, — (nespr.) *nemám se nic co* zpoviedati Us.; (spr.) bylo *málo, mnoho, dost* viděti Us., — (nespr.) *málo* ... *co* viděti Us.; (spr.) není *tomu* věřiti Us., — (nespr.) není *tomu co* věřiti Us.

Dále dostává se místo jiného výrazu náležitého; na př.: (spr.) nemá se *s čím* chlubit Us., — (nespr.) nemá se *co* chlubit Us.; (spr.) není se *čemu* diviti, — (nespr.) není se *co* divit Us.

d) *nenie proč, nač*: ktož jest vždy v světském trhu, s tiem *nenie* proč o ty (věci) rozjímati ŠtítBud. 46; potom by i hodování přestala, jakž by nebylo nač ŠtítPař. 115^a.

e) *Kristus co Bůh*, v. § 221 č. 2.

f) *co za*, v. § 211 č. 9.

4. *Či* je relativum významu possessivního; bývá sesilováno enklitickým *-ž(e)*. Na př.: blažený, či bůh Jakubův pomocník jeho ŽWittb. 145, 5; tvá matka, čiež srdce bolest prošla Modl. 126^a; matka, čiž duši lkající (protekl meč) t. 161^b; toho světa, čiež brojenie mě malije t. 146^a; bez vuole toho, čiež jest tato vinnice Pr. pr. 259; žádný, na čiež se dědictvie komorník vede VšehK. 200^a; na čichž (cziechž) gruntech t. 218^b; čižto bolcstí uzdraveni jsmý EvOl. 140^a.

214. 1. Relativa **který** a **jaký** původem svým jsou adjektiva zájmenná; *který* má již v jazyku starém také význam tázací (v. § 211 č. 10), *jaký* pak ho nabývá teprve časem (v. § 211 č. 12). Sesilují se přidáním *-ž(e)*.

2. a) Relativní význam zájmenného adjektiva *který* vyvíjí se teprv v době pozdější a během času. V jazyce starším je pravidlem relativum,

jenž; teprve časem klade se za ně *který* víc a víc, až vrchu dosahuje; šíření vidí se patrně od stol. XV. Tak i v stpol.: v žalt. Flor. ze st. XIV. je pravidlem *iže* a jen jednou *który*, a v ž. Puławsk. z XV st. je *który* již několikrát.

Doklady pro *který* z doby starší: muž, kterýž úfá ve ň (v boha) ŽWittb. 33, 9; (žena,) která před svým mužem kryjic hromadí sobě Štit. uč. 56^b; (žena,) která chce seděti na okenci, aby každý na ni hlédal tamt.; (vdova,) kteráž má dietky, s nimi se téžmeř zavraždila (znenáviděla), i toho muže, kteréhož jim otčimem pojme t. 49^b; zlý člověk to chce býti, kterýž pro své dobré dá obci zlým užiti DalHr. 3; chci zěvně věděti dáti těm všem, kteříž po čsti stojie AlxV. 65; kteříž kak nedospěli, těm (Alexander) poručí ... t. 520; která (bohyně) kraššic, tój buď (jablko) dáno t. 744; kteříž nenáviděli sú pravého, zhytú qui oderunt ŽKlem. 33, 32; těch dušě, kteříž sobě sami život otjímají, těžkú muku trpie Pass. 289; vuol ze dvého, kteréž ráčíš (t. j. vol to, které ...) Kat. v. 2698.

b) Ojediněle bývá také *koterý*: abychom mohli činiti, koter(é) (j)mu (ú)bo quae placita sunt HomOp. 153^a. Srov. § 211 č. 10 b.

c) Domnění, že *který* znamená «který ze dvou», je mylné; v. příklady uvedené v a) a § 211 č. 10 c.

3. Relativní *jaký* táhne se ku příslušnému výrazu demonstrativnímu *taký*; kde toho není, tu rozumí se ze souvislosti. Na př.:

jakýž otec, takýž syn qualis, talis ŽKlem. 134^b; (člověk) jakáž slova mluví, takým se vñutř pokazuje Túl. 56^a; jakémuž chceš, panno, muži, takéhož t já nikdiež nevědě Kat. v. 472; v takém veselí, jakéhož nikdy nejměli AlxB. 5, 32; i vytesa Mojžieš dvě dště, jaciež napřed biešta quales fuerant Ol. Ex. 34, 4.

215. 1. Relativum **jen, jenž(e)** vyvinulo se z demonstrativního *jen*. Jest velmi rozšířeno, v jazyce starém více než v novějším a novém; časem přibývají relativa *který* — v. § 214 — a *an* — v. § 216 — a šíří se na újmu starého *jenž*.

Význam relativní ustaluje se ve spojení s enklitickým *-ž(e)*. Spojení toto nutné není; věc hlavní a nutná jest pojetí hypotaktické a tím vlištění zájmena *jen* ve význam relativní. Má pak *jž* význam dvojí: a) svůj demonstrativní a b) přijatý relativní. Vyvíjí se pak usus, že *jž* ve významu demonstrativním jest bez *-ž(e)* a ve významu relativním mívá *-ž(e)*.

2. Příklady na *jen, jě, je* ve významu relativním jsou řídké: krále mého, jen jest v svatém qui est ŽWittb. 67, 26; pochválen hospodin, jen nedal nás v jětie qui non dedit t. 123, 6; šli (mitto) anjela, jen učini cestu před tebu EvSeitst. Mat. 11, 10; ty jsi, jen přijítí máš Comest. 231^b; všicci, ji úfají ve ň qui ŽWittb. 33, 23; jeden, v něm diábel bieše, voláše a řka Alb. 60^a.

Sem hledí také *jen*, sesílené příklonným *-to*; na př.: v jichto svieslých in quorum domatibus Pror. Jer. 19, 13; v nichto nenie zdravie ŽKlem. 145, 3; v nichto knihách Mat. 2.

3. Zpravidla je již v jazyku starém *jen* s enklitickým *-ž(e)*; někdy bývá sesilováno ještě spojením s *-to*. Na př.:

všecko jednomu na chválu, jenže to čta věc za malú sobě ni nám odpočine AlxH. 10, 7; ten, jenže větróm káže EvSeitst. Mat. 8, 27; anjelík, jenž u bláti (m. blátě) se vále Přip. svatojiř.; vosk, jenžto plove ŽKlem. 57, 9; z toho, ježe činiš Kunh. 147^b; stvrď to, jež si učinil v nás ŽKlem. 67, 29; ovcě, jež zahynula quae periit ŽWittb. 118, 176; den, jenžto jest učinil hospodin dies, quam ŽKlem. Moys. 13; kamének, jenž byl vzal quem Pror. Isa. 6, 6; na cestě, juž zvolil ŽWittb. 24, 12; dušě má, jiužto si vykúpil ŽKlem. 70, 23; (věc,) pro niuž se dálil Hrad. 43^a; rod, jehožto je hospodin ŽKlem. 32, 12; (bůřě,) jiež se byli ulekli ApŠ. 112; jáz to dobře vědě, jemuž býti vašiú hospodú DalC. 4; v tom městě, v jemž súd bývá Rožmb. 20; pomsta, jíž si nás trápil Modl. 9^b; jsva bratřencě, ježto naše matka mní, bychvě u moři utonula Pass. 290; letóm, v nichžto viděli sme zlosti ŽKlem. 89, 15 atp.

4. *Jen(ž)* kladeno bývá atributivně; tak v jazyce starém: *jenž člověk*... (ve všech pádech a číslech), nikoli v jazyce novém; tu bývá v témž případě *který*... Na př.:

jenž anděl Pass. 105; jenžto kuoň t. 97; jenž biskup oheň připravováše t. 238; jenžto biskup poručil sv. Vincencovi t. 107; skrze něžto dřěvo t. 486; pro něž div t. 395; v niž hodinu t. 160 a 18; jemužto měsieci t. 394; na němžto obědě t. 128; v niežto hrozněj bolesti t. 454; před nímžto městem t. 224; jižto hadové t. 91; jimžto hadóm t. 477; před nimižto časy t. 6 (často v Pass. v části mladší, někdy i ve starší); pro nižto příhodu quam ob causam Ol. Gen. 32, 32; jehože kolivěk diela činiš HomOp. 152^a; podlé něhožto obyčeje iuxta quem ritum Ol. Ex. 12, 5; v němž městě nemálo se divóv stalo Kat. 194; k nimž dědinám má Jan právo lepšie OD. 496; k nimž ke všem věcem t. 501; v nichto knihách Mat. 2.

5. *Jenž* kladeno bývá též samostatně; tak v jazyce starém: *jež, jehož* atp., v jazyce novém pak bývá za to *což, čehož*. Na př.: z toho, ježe činiš Kunh. 147^b, nč. což činiš; jež se stalo v Čechách Jid. 11, nč. co se stalo; tak se mi uda uzřieti, ande se tako prosvieti, jakžto když bude z hromu blesk; pro něž sobě tak velmi stesk, až zapomanuch sám sebe AlxV. 884; k němuž jmějěše lidí mnoho AlxV. 956 (= k čemuž); jimž se mysl ho nic nezkrúti AlxB. 3, 24 (= čímž); jimž juž bezpečnějši budem AlxBM. 6, 30; trój lid toho přčstupuje, jimž sobě peklo kupuje Hrad. 105^b; jimž se ľudské řeči styžu LMar. 30; jimž smutnějie chodil, tiem böh j'ho

viece plodil tamt. 8; v němž se každá tvář vyznává t. 53; v němž si nezlišil hi hada t. 61; pro něž tobě jedinému děkujiu t. 64; zabil jemu dva stříce, po něž leží Trojě nicě AlxV. 778; dvakrát léta ktvú osěnie, jehož v těchto zemích nenie t. 616; jímž mě Hilbrant viní, tiem jsem nevinen VšehK. 55^a.

6. Místo relativ *jenž* dvou souřadných bývá stč. prvé relativum a druhé demonstrativum; na př.:

vida, že onen bor kvielí, jemuž se vše žalost skladla a jich čsti korona spadla, takž inhed ... AlxH. 6, 3 sl.; neb juž nejmaš viery na nich, jímž si čsti dohodil a jě z chudých lidí vzplodil AlxBM. 3, 9 sl.; ten, jehožto ty hledáš a pro ň sobě klidu nedáš, nechce tvých slez hledati Hrad. 32^a; voda, jež vše křestany oplula, jú své hřechy omývámy UmR. 190 sl.

216. *An, -a, -o* je svým původem *a-on, a-ona, a-ono*, tedy významu původně souřadícího, jednak slučovacího = *et is*, jednak odporovacího = *sed is*; ale pojetím podřadícím vlištěno ve význam relativní = *qui*, pokud je při něm náležitě vyjádřeno také číslo a rod. Kdy v příkladech daných význam původní se ještě drží a kdy nový již ovládl, není vždycky zřetelno; možno je často pojetí oboje. Na př.:

poznán bude hospodin, an súdy čini iudicia faciens ŽWittb. 9, 17; mnoho sto koní uvazú v onom piescě, an se múti AlxV. 2185; některého (panoše) svůj pán volá, an dřien.ě leze pod kola t. 2445; našel krále, an bojuje Pernšt. Isa. 37, 8; vidim syna svého, an přede mnú hrá GestaBř. 24^a; zaslyšě, ano dietě pláče t. 42^b: najdide (město), ano ohrazeno Comest. 115^b; uzřěl dvě lodí, aně stojita v téj vodě Krist. 34^b; našel své apostoly, ani zesnuli ML. 123^b; (vrabec) sedí vábě vrábata, ana křičiecc vzdvihajjú sě LMar. 42.

Relativní *an* atd. kladeno absolutivně a dostává význam spojky podřadící = *když, že* atp. O tom v. § 221 č. 1.

217. *Relativum kopulativní (slučovací)* vzniklo vlivem latinským; na př.:

odpověděl mu: Vezmi jařovici třiletou ... *Kterýžto* vzav všecky ty věci rozlínať je na poľy Br. Gen. 15, 9-10 (Vulg.: Qui tollens universa haec ...); řekli k němu: Kde jest Sára, manželka tvá? *Kterýžto* odpověděl... t. Gen. 18, 9 (Vulg.: Ille respondit...); i zakryť Mojžíš tvář svau, nebo se bál. *Jemužto* řekl Bůh t. Ex. 3, 6-7 (Vulg.: Cui ait Dominus).

Relativa absolutivní.

218. Relativum má se shodovati v rodě a v čísle s příslušným jménem věty řídicí nebo jeho zástupcem a v pádě s větou podřizenou; v. § 212 č. 1. Na př.: všicci, *ji* úfaji ve ň ŽWittb. 33, 23; na cestě, *júž* budeš choditi t. 31,8.

Z toho bývá odchylkou relativum neshodné, absolutivní. Tu pak rozeznávají jest dva případy:

a) Zájmeno neshodné je místo shodného, které by bylo v nominativě; na př.: blázni, *jenž* se světa bojie NRada 161. Tu místo zájmena relativního náležitého, které vyjadřuje kromě relativnosti také rod, číslo a pád, je položeno slovo, kterým se vyjadřuje jenom relativnost.

b) Zájmeno neshodné je místo shodného, které by bylo v pádě některém jiném (mimo nom.); na př.: prorokuov, *jenžto* já šli quos mitto Pror. Jer. 26, 5. Tu je vyjádřena jenom relativnost jako v a). Bývá tu však vedle zájmena relativního zájmeno třetí osoby nebo řidčeji demonstrativum *ten*; na př.: Závišě v tom klášteře, *jenž jej* založil, pohrabán Pulk. 162^b. Přidané zájmeno třetí osoby vyjadřuje příslušný pád.

Ve funkci takového absolutiva bývá v češtině: *jenž, jenžto* (nesklo-něno), *ježe, jež, ježto, ješto, jako, an, ano, čso*. Příklady vazeb těch jsou dilem hojné již v češtině staré.

219. a) Absolutiva *jenž, jenžto, ježto* nebo nejčastěji *ješto, ješto t, jenž, jenžto* m. sing. neutr. *jež*: památen jest byl slova . . ., *jenž* jest měl k Abrahamovi verbi, quod habuit ŽKlem. 104, 42; dielo, *jenž* si dělal opus, quod operatus es t. 43, 2; tělo, *jenž* pro ny těžce trpělo NRada 312; rúcho, *jenžto* snědeno bývá ot molu ŽKlem. 142^b; jehňátko, *jenž* k smrti vedú a *jenž* úst neotevře Alb. 11^b; to ti naposled povědě, *jenž* k tvěj čsti nejlepší vědě AlxV. 286; — m. sing. nom. fem. *jež*: ovcě, *jenžto* hyne ovis, quae perit ŽKlem. 118, 76; (bohyně), *jenž* vládne milostí AlxV. 737; řeka, *jenž* Meothides slove t. 608; kněžna, *jenžto* těžka bieše Pass. 338; žena, *jenž* s' mi dal tovařišku mulier, quam dedisti Lit. Gen. 3, 12; — m. sing. akk. fem. *juž*: Mechtyldu, *jenž* pojal vratislavský vévoda Pulk. 160^a; — m. plur. nom. masc. *již*: nám nebožátkóm, *jenž* smy z země učineni Alb. 13^a; blázni, *jenž* se bojie NRada 161; — m. plur. akk. masc. *jež*: prorokuov, *jenžto* já šli quos mitto Pror. Jer. 26, 5; — m. plur. fem. *jež*: (věci), *jenž* k bohu příslušejí Alb. 13^a; — m. plur. neutr. *jež*: těch, *jenž* jest počal Ježíš činiti quae coepit Lit. Skutk. 1, 1; to t jsou přikázanie, *jenžto* přikázal hospodin Ol. Lev. 27, 34. —

jenž jej = jež: Závišě v tom klášteře, *jenž jej* založil, pohrabán Pulk. 162^b; dub, *jenž jej* nazývají dryp Mand. 26^a; — *jenž je = jež*: viděnie, *jenž je* (apoštol Jan) viděl Tkadl. 11^a; — *jenž, jenžto ju = juž, južto*: Alexander, vida jednu moc svú velikú, *jenž* ji měl na světě, kázal atd. tamt.; pro hrdost, *jenž* ji má t. 19^b; tvá nenávist, *jenžto* ji ke mně máš t. 12^b; pro opatrnost, *jenž* ji měla t. 14^a; té přihody, *jenž* ji slýchala tamt.; — *jenž jie = jiež*: pro všechnu radost, *jenž* mě jie zbavilo t. 5^a; — *ienž mu = jemuz*: do města, *jenž* mu dějí Saba Mand. 25^a; — *jenž v něm =*

v němž: mnohým to pak protivno slyšeti, jenž v něm jest spasenie NRada 263; přešťastný svět, jenž na něm kdy jest takéžto přešlechtilé stvoření Tkadl. 9^b; — *jenž jú = júž*: měřú, jenž jí měříte, ta t vám odměřena bude t. 3^a; — *jenž jě = jěž*: těch dobrých obyčejóv, jenž jsem jě byl shledal t. 13^a; ty moci, jenž on (diamant) je měl t. 5^b; všech nedostatkóv, jenž je člověk na sobě má t. 17^a; — *jenž jich = jichž*: těch libostí, jenž jich mocen sem t. 8^a. —

ježe, jež m. jenž: mieč okrúhlý, jež obrovnán na všě úhly AlxV. 982; (Neguzar) oboří se po Filotě, jež juž bě u velikém potě, hna na ň s uostrú bradaticí ... a snad by ho tu byl zabil, by jemu rány neoslabil Amyntas, jež ščit navrže t. 1698 sl.; — m. sing. nom. fem. *jěž*: mast ... , ježe sslúpi u bradu ŽKlem. 132, 2; řeka, jež z rájě vytieká AlxH. 1, 20; — m. nom. akk. du. *jěž*: tak tu ... smirt vzěsta, jež najlepšie z těch tu biesta AlxB. 3, 30; — m. plur. nom. masc. *již*: za vozem (Dariovým) jediechu, jež rodina králi biechu AlxV. 1234; strati lidu třetinu, jež v tom piesce stonuchu t. 2189; (Darius) jmieše tisíc buvolóv, jež na voziech věžě táhniechu t. 2274.

ješto, ješto m. jenž: ty s' ten, ješto s' svú krví zemi skropil Pass. 324; jedno ač hospodin stříeci bude města, darmo bdí, ješto strěže ho ŽKlem. 126, 1; ten, ješto vešken svět stvořil NRada 249; ten pták, ješto kostí nemá Lact. 235^c; není muže, ješto by všel k nám Br. Gen. 19, 31; — m. sing. nom. fem. *jěž*: sestra, ješto za mužem bydléše Pass. 451; siet, ješto sivé dušě lapá tamt.; v řeku, ješto teče t. 377; žcna, ješto byla slepa t. 471; — m. *juž*: o válcě, ješto dievky s mužmi jmiechu DalC. 8; rúhotu, ješto sem následoval ŽKlem. 118, 39; té radosti, ješto t mají ti, jenž atd. NRada 1965; — m. du. akk. masc. *jěž*: tvá syny sta, ješto s' mněla, byšta byla utonula Pass. 291; ta řetězě, ješto byla přinesla t. 395; — m. plur. nom. masc. *již*: vstaňte ... , ješto jiete chléb bolesti qui manducatis ŽKlem. 126, 2; v okolek těch, ješto se bojie t. 33, 8; všěch, ješto dělaji nepravdu ŽWittb. 5, 7; všěmi, ješto sú se kdy narodili Pass. 277; těm, ješto nevinni jsú t. 454; (ti) ješto biechu bojěvali AlxV. 1831; ti, dešto (sic) manželstva odpovčděli se Túl. 25^b; — m. plur. akk. masc. *jěž*: sluby tvé, ješto navráciu vota, quae reddam ŽKlem. 55, 12; — m. plur. nom. akk. fem. *jěž*: ty dušě, ješto sú byly hřiechy obtieženy Pass. 487; rukavicě, ješto smy tam ostavili t. 382; — m. plur. neutr. *jěž*: ješto s' svirchoval, sú t zkazili quae perfecisti ŽWittb. 10, 4. —

ješto to m. jež: byste se chovali toho, ješto mnozí to činíte Hrad. 131^a; budeš-li pohnán z dědictvie, ješto za to správce máš VšehK. 76^a; — *ješto těch m. jichž, kterýchž*: jsú jiní listové, ješto těch listóv množstvie jest t. 245^b; —

ješto jej m. jež, který: dar ... , ješto jej ani zlatem ani stříebrem ... nemóž kto zaplatiti Tkadl. 16^a; — *ješto je m. jež, které*: onono slovo,

ješto je Šalomún pravi t. 9^b; — *ješto ju* m. *juž, klerúž*: milost, ješto ji k nie (pohan k své choti) měl t. 9^a; — *ješto ľ jie* m. *jiež, kleré*: téj, ješto ľ se já jie ustýdám Tkadl. 26^a; — *ješto jemu* m. *jemuž, klerému*: ktož dsky piše, ješto jemu říekají ingrossator VšeH. 264^b; k tomu poručníku, ješto jemu jest sirotek poručen Tkadl. 8^a; — *ješto jí* m. *jíž, klerěj*: svú dokonalú moci, ješto jí nie nemuož odepřieti Lact. 4^d; — *ješto o něm* m. *o němž, o klerém*: to protivenstvie, ješto o něm s námi tak mluviš Tkadl. 27^a; u oltáře, ješto kněz na něm mši slaužil Lobk. 10^a; — *ješto v ní* m. *v níž, v kleré*: tu jest kapla, ješto svatá Helena v nie mši slýchávala t. 99^b; — *ješto jě* m. *jěž, kleré*: mnoho všech darów, ješto je máš od boha Tkadl. 11^b; — *ješto jimi* m. *jimiž, klerými*: mnoho ctností, ješto ľ jsú jimi obdařeny mnohé panny a panie tamt. 16^a.

b) Absolutivum *jako, jakož, jak*.

jako, jakož, jakž m. *jenz*; kto jest ten, jako tě zradí qui es, qui tradet te Lekc. 27^a; jest, jako hledá a súdí qui quaerit et iudicat t. 113^b; otce Abrahama, jako umřel jest qui mortuus est t. 114^a; otec můj, jako chválí mne qui t. 114^b; každý, jako věří ve ň omnis, qui t. 176^a; po smrti toho, jakož zabit byl illius, qui Mill. 48^b; ten kohaut, jako zazpieval, když Petr Krista zapřel Lobk. 168^a; kdo jest onenno, jako tamto jde? Ezop 5^a; ten sedlář, jak ten vůz dělá ČernZuz. 49; — m. sing. nom. fem. *jěž*: měla sem u sebe tu Aničku, jak umí krumplovati t. 71; — m. sing. neutr. *jež*: zbožie, jako jeho otec byl rozzastavoval Mart. 61^b; slovo, jako mluvil verbum, quod locutus est Lekc. 47^b; jest dietě jedno zde, jako má pět chlebuov puer, qui t. 108^a; — m. plur. nom. masc. *jíž*: všem, jako čekali vykúpenie omnibus, qui t. 34^a; vece těm, jako za ním šli t. 57^a; podlé cesty ti jsú, jako slyšie hi sunt, qui audiunt t. 81^b; blahoslavení, jako slyšie slovo božie qui audiunt t. 104^a; m. plur. fem. *jěž*: v těch věcech, jako jsú otce mého in his, quae t. 47^b; drobty, jako padají s stolu t. 98^a; — m. plur. neutr. *jěž*: abyste psaní dostali obzvláště ta, jak pan jenerál posílá ČernZuz. 60; — m. *jejž*: na tom domě, jako Vizinovi prodal KolČČ. 48^a; — m. sing. akk. fem. *juž*: mezi rudú, jako z hor kopají Mill. 21^a. —

jako jej, ho = *jejž*: se vším lidem, jako jej tu byli přivedli Mart. 34^b; ten doktor, jako ho tak chválíš ČernZuz. 64; — *jako ju* = *juž*: (syna) s jednu kněžnú měl, jako ji byl bezděky vzal Mart. 34^b; — *jako mu* = *jemuž*: od listu přiznávaciho, jako mu rekognici říekají VšeH. 269^a; — *jako v něm* = *v němž*: hrnec, jako v něm jahody jsú Lék. 62^a; dřievie, jako na něm chléb sv. Jana roste Lobk. 83^b; — *jakožto jím* = *jímžto*: hrnec, jakožto jím hrách cedie Lék. 62^a; — *jako jimi* = *jimiž*: hřeby, jako jimi Kristus na kříži přibit byl Lobk. 66^b.

c) *Čso*, *čsož* vyskytá se ve funkci relativa absolutiva v jazyku starším jen velmi zřídka, hojněji je pak *co* doloženo v jazyku pozdějším a hlavně novém. Na př.:

čsož m. sing. nom. fem. *jěž, která*: opovie tu škodu, což se byla stala Rožmb. 221; se vši zvolí, což k tomu příslušie Všek. 100^b; — m. plur. akk. *jěž, které*: peněz, co litterati vykoledovali KolČČ. 89^a(1548); —

ten člověk, *co* tu byl RosaJg.; ten, *co* to povídá, je ještě živ Us. Jg.; přecé se našil sedlák, *co* jim dāt nocleh BartD. 2, 34; člověk, *co* mu je všecko jedno Us.; tráva, *co* za leto vyroste Us.; to jsou ti páni, *co* s námi seděli Tomsa Jg.; to je ten, *co* jsme *ho* prosili Us. Jg.; to jsou ti, *co* jsme s *nimi* mluvili Us. Jg.; kde je ten chodníček, *co* sem *po něm* chodil, kde je tá panenka, *co* mne *za ní* vodil BartD. 1, 165 atp.

220. Dálejším sklesnutím stala se z absolutních relativ adverbia místa nebo času, t. j. bývají místo vztažných adverbii *kde, kam, kdy* atp. Někdy je k absolutivu pro zřetelnost přidáno příslušné adverbium ukazovací. Na př.:

ješto, ješto m. *kde*: tu, ješto i dnes predikáteri klášter mají Pass. 411; tu, ješto s ním bydliti budeš t. 479; chce-li kto, tam, ješto sem čeledi učinil pomluvu (výklad), mōž čisti Štít. uč. 132^b; z toho krajě, ješto ty dědiny záležé Řád pz. 66; k tomu kostelu, ješto s. Amator hřbí Pass. 475; na to miesto, ješto bratřie sedajíc mluvie t. 416; na to miesto, ješto krščen přišel t. 471; na to miesto, ješto byl Saul Lit. 1. Reg. 26, 5; v to miesto, ješto hřebové tčali Krist. 110^a; na tu púšči, ješto izádný nebydlí Pass. 459; v kaple, ješto svatý křiž nalezen Lobk. 232^a; — *ješto tu* m. *kdež*: vtrhl před Siraz, ješto se Loktek tu zavřel Pulk. 167^a; — *ješto m. kam*: nepohnal mne tu tihem, ješto moji ľudie chodie Rožmb. 29; chvátaj k včšnemu životu, ješto t všichni věrní spčji NRada 1515; — *jež, ješto* m. *kdy, když*: v tu hodinu, ješto ku primě zvōnie Řád pz. 66; podletnieho času, ješto t oživá kořenie NRada 1701; ješto vypřisieci z ran z modrých, právo popřisieci Rožmb. 73; od toho dne, jež pōhon byl svēdčen Rožmb. 76; nepohnal-li ho (pōvod žalovaného) z Rožďalovic, jež s ženú sedi, proto pōhon sšel (= je neplaten) t. 44. —

jako, jakož, jakž m. *kde*: to jest to miesto, jako Samson podtrhl na se slúp Lobk. 75^a; hlíza v miestech, jako žlázy bývají na hrdle ChirB. 45^a; — m. *kudy*: podlé cesty, jako k Čtitařuom jedau KolČČ. 220^b (1554); — m. *kdy*: juž běchu pomínuli otta(d), jakož na moře vzplynuli, časi jednoho měsiece AlxV. 560; (krúpy) sú nikdy nezjěvovaly se tak veliky v zemi ejipskéj, jakž jest ta vlast stvořena ex quo Mus. Ex. 9, 24; od téj chvíle, jakž království obdržal, jedínú byl vyjel na vojnu Mill. 52^a. —

co tam m. *kde* v jazyku novém: ten dům, *co tam* hořelo Us. Jg.

221. 1. Konečně nabývají relativní zájmena absolutivní významu spojek podřadicích = *když, že* atp. Na př.:

jenž = *že*: a protož, jenž Josef bieše ot národa Davidova pošel, pojem Marii... z Nazareta do Betlema s ni šel Pass. 46; svědčí svatý Lukáš, jenž jeden bohatec bieše, ten atd. Vit. 42^a; za to sem měla cěle, jenž by jej (židé Krista) byli pustili t. 50^b; či nevieš, jenž mám moc tě pustiti a také tě mohu mučiti? t. 52^b; když uzřechu, jenž nemuož kříže nésti, kázachu Šimonovi atd. t. 53^b; v ten den vy poznáte, jenž jsem já u mém otcí Krist. 90^b; k tomu radování mohlo by nás přichýliti to, jenž böh jest studnicě všie dobroty Alb. 39^a; tehda pojide řeč..., jenž mládenec staré poklady nalezl OpMus. 22^b; věz to bez pochybenic, jenž jest on byl múdrého přirozenie Trist. 186; když uzřechu, jenž Tinas plakáše tak žalostivě, pykáchu jeho t. 196; potom se jest přihodilo, jenž sedm bratřencov s matkú jěti a mučení Lit. 2. Macl. 7, 1. —

ježe, jež, že, ž' = *že*, v. § 409. —

čo, co = *že*: (Medea) měvši v obyčeji, co svým pěti smyslóm byla přezděla vlastnie sestry Tkadl. 14^a; pravil ť sem, co činíš, jako činil Alexander t. 35^a; pomni potom, co máš zlé za zlé a dobré za dobré mieti t. 37^b; pomni, co ť móž (řeč) býti užitečna t. 23^a. —

an atd. = *když, že* atp.; v době staré bývá to jen při neutr. *ano*, v textech pozdějších také při masc. *an*, ovšem bez povědomí, že by to bylo masc.; na př.: pak-li opovčděl (žalobník škodu), ano ješče čas jistině vyněti Rožmb. 227; uda se j'mu to viděti, ano mistr učí děti DětJež. 2^b; mluvieše hospodin s Mojžiešem, ano všickni vidiechu cernentibus universis Ol. Ex. 33, 10; (Kristus) všel, ano zavřicny dvěře, k apoštolóm Štít. ř. 183^b; (vóle naše) zajde jak s cěsty, ano se jí jiné skytú libostné věci t. 56^a; svatý Petr uzře, ano Jezukrist proti němu jde Pass. 298; Symforianus uzřev, ano pohani veliký hod činie t. 455; Timotheus uzřel, ano nebesa otevřiena t. 454; vida, ano chudí hlad mrú t. 404; (Josef vida,) ano oba (šenk a pekař) smutna, i otáza jich Comest. 45^b; (Mojžiš) uzře tele, ano tancují okolo něho t. 86^b; když uzříte, ano ty věci se dějí ChelčP. 4^a; vida pán Ježíš, ano ti židé se chlubi t. 103^a; — (David) vjide v stan králóv, an všickni spie Comest. 138^a; viděli smy ženu, an vzhledala HrubLobk. 77^b; viděl Hospodin, an se rozmnožuje zlost videns quod multa esset malitia Br. Gen. 6, 5; (Isák) uzřel, an velblaudové jdau t. 24, 43; když by (král) uzřel, an válka nastává si vidisset bella consurgere t. Ex. 13, 17.

2. *Čso, co* ustálilo se také ve významu = *jako*. Bývá to až v jazyku pozdějším a zvláště novém. Na př.:

an je (Antikrist kněží) sobě vychoval na bohatých farách co pekař vepře na krmníku ChelčP. 78^a; (lod') zmitá se co nějaké píрко Pref. (Ko-

menský 1890, 204); báti se mne (netvorného Ezopa, děti) budau co maso-
 pustní larvy Ezop 4^a; vydadí ho co jiného vola na masné krámy Reš-
 Sir. 81^b; mnozi utiekáchu a co kozelci zmietajúce se po hlavě padáchu
 Let. 468; ješto by (v kniliách) co v zrcadle spatřiti mohli Puch. (Lfil.
 1893, 415); děláš z domu svýho v tomto městě krčmu co ve vsi Wint-
 Obr. 2, 83 (z r. 1588); (Hrstková, nucena bitím ku právu) stála co vo-
 pařena t. 2, 828 (z r. 1584); tehdy se štípí a vadí co nějaci nezbední lidé
 KolD. 24^a (1582); (pták) podobenstvie má, co by živý byl Lobk. 17^b;
 mnohý (v tanci) jsa hrubý co osel, mrzce skáče jako kozel . . ., jini se
 naň dívajúce budau státi co opice Šimon Lomnický r. 1597 (cit. v Po-
 litik 17/2 1901); hvězdy jsou co lampy na nebi zavěšeny Kom. (Ko-
 menský 1890, 204); co veverky sebou házejí Lab. 9, 13; kroupy veliké
 co husí vejce Kalendář 1674 (Komenský 1890, 204); co sníh bílý, červený
 co růže Dobr. Lehrgeb. (tamt.); podržeti statky co zástavy Pal. 3, 2, 358;
 kteráž (říše) opírajíc se o hlavní město Prahu co jádro své t. 4, 1, 4;
 by pře víry byla v to nevkročila co překážka t. 4, 2, 372; arcibiskup
 Zbyněk zanechal Jana Kbela co officiala a Adama z Nežetic co gene-
 ralního vikáře TomP. 3. 446; jeho přátelé musili býti znamenáni co
 podezřelí z kacířství, co lidé nepokojní t. 3, 475; Praha musí poji-
 mána býti co ohnisko veřejného života t. 4 (předml.); (Pisečtí) přijali
 Táborý co osvoboditele TomŽ. 36; miluj českou zem co matku Němcová
 (Komenský 1890, 204); padá do jídla co hladovitý sup Jg. (tamt.).

Proti tomu (*cočku*) jsou někteří brusiči, zejména též Brus Matiční
 a Bartoš v Rukověti² 12 sl. Naopak brání co Ig. Mašek v ČMMor. 1873.
 175 sl. a Vymazal v Komenském 1890, 204.

B. Zájmena neurčitá.

222. 1. Neurčitost může při zájmenech býti několikerá. Na př. proti
 určitému *kdo* jest neurčité *a) někdo*, *b) kdokoliv* a *c) všelikdo*. Význam
 je zde v *a) b) c)* všude neurčitý, ale přece vždy patrně jiný.

2. Zájmena neurčitá (pronomina indefinita) pocházejí z tázacích
 nebo ze vztažných, jež opět vznikla z tázacích, nebo ze zájmených
 adjektiv.

3. Zájmena neurčitá vznikají způsobem několikerým.

a) Nedostatkem přízvuku větného; na př.: když *kdo komu co* slibi
 (=někdo někomu něco). Tázací *kdo? komu? co?* mají přízvuk větný.

b) Rozmanitým skládáním. Zejména složením s příslušným (sou-
 vztažným) zájmenem ukazovacím, na př. stč. *ten který* (=někdo); nebo
 s příklonným *-si, -s*, na př. *kdosi* řekl *cosi, komusi*; atpod.

4. V platnosti zájmen neurčitých bývají také slova jiná; na př. *jeden*
a druhý.

223. Zájmena neurčitá vzniklá ze zájmen tázacích (relativních) nedostatkem přízvuku větného. Na př.:

kto = *někdo*: nevizu, by *kto* vás praví žádost k nebesóm jměl aliquis vestrum Túl. 33^a; ač tak přebýváš, by mohl tebe *kto* milovati t. 24^b; gdež nás *kto* gde domem (sedí) svD. 9; (lovci) *sde-j* honady, gdež *kto* kak chtěl vóliu maj(ě) PilB. 15; nač komu kak sčestie dáno Jid. 124; když *kto* uteče se na koho pónonem Rožmb. 104; když *kto* na koho zmluví, že jest královi nevěrný t. 124; kdy *kto* komu slíbí co naplniti t. 229; když se *kto* přiečí komu AlxV. 1319; kdež *kto* koho potka, tu nejma před ním životka t. 487; daru má ot boha mnoho, když čstnú ženu daří koho t. 76; gdyž juž mní *kto*, by byl zíšče AlxBM. 5, 6; pak-li se kte... nás kterému protivil Kat. v. 2161; útok jest, když *kto* na koho utkne VšeK. 61^b; dosud tak; —

čso, *čsož* = *něco*: kdy *kto* komu slíbí co naplniti Rožmb. 229; když opata ze co pohonie t. 65; *kto* móż býti svědkem ze co t. 209; viz, kak co gda přide k čemu Jid. 116; ač v čem má slova zblúdie AlxV. 57; či sem byl v čem právo mina AlxBM. 8, 6; dietč čím kak potvržené Kat. 190; dosud tak; —

čí, *čie*, *čie*, = *něčí*: jest-li to *čie* rozkázanie Jid. 94; (mniši) když *čie* tajemstvie zviďajú Hrad. 109^b; by črt byl v *čí* mysli Štít. ř. 134^b; ani *čích* zjadují čest Modl. 45^b; neviď tvých dobrých činóv ani *čích* zlých činóv ML. 131^b; dosud tak; —

který = *některý*, *nějaký*, většinou ve větách vedlejších: či... plakala která vdova, zbyvši pro mě svého mužč? AlxBM. 8, 19; ktož by jměl děti s kterou ženimú Štít. uč. 124^a; ktož jest v kterém domu vnadný, ten móż, když chce, býti zrádný AlxV. 107; ktož jma kterou nádchu v nožě, od toho t jma (mistr Severin) mléko kozie Mast. 120; komu která nemoc škodí..., on (mistr Severin) jeho chce usdraviti t. 33; (korábi) naplnění hojně, což která potřeba vojně AlxV. 586; král slibi jima (lako-mému a závistivému), což který prositi bude, že dá jemu a dvě to druhému ŠtítMus. 58^b; to, jež móż býti kterým čichem ucíceno Štít. uč. 106^b; když který pónon s kterého sbožie pojde Rožmb. 40; když by z tú obú nechtěl se který bíti Řád pz. 24; když v který dóm vendete Krist. 50^a; když die který dercé Hrad. 109^b; když která porodieše syna, prvencě prvého, jinieše vyplatiti jeho t. 69^b; nestójme po tom, bychom po kterém vědmě co věděti chtěli Štít. uč. 9^a; hi jeden z vás nevěř tomu, bych tuto věc... zamyslił chťe kteréj zlobě AlxB. 8, 21; (císař) rozesla posly na vše strany..., by který císař nebo král jměl dceř krásnú..., aby mu ji dali Kat. v. 156; hospodin nechce, aby která dušě zahynula MamA. 30^a; jsi-li své svědomie kterým hřiechem poškrvnil ML. 29^a; jest-li v uo-nomno kútě která bába Mast. 329; pak-li která sveřepicě chodí bez

znamenie Rožmb. 272; pak-li která tvá chudoba, měšče se... dotiežeš AlxV. 984; pak-li se kdy stala která sváda, u stařejšieho byla rada DalC. 2; pak-li se kte nás kterému protivil Kat. v. 2162; ktož na moři plavá, ač jest gde v kterém nečas, vzdada prosbu svého hlasu, v kteréžkoli práci bude, té jeho (sv. Marka) pomociú zbude ApŠ. 124; ač bych mohla (t. péciu jmieti) kterým skutkem LMar. 34; ač by kterou věcí mohla, by j'mu života pomohla AlxM. 2, 14; vizte, ač t která bolest k méj bolesti podobna jest Hrad. 50^b; slušie rozuměti, kak kterého máš v čest mieti NRada 1678; ta muka (v čistci) jest těžši než která na světě muka Štít. uč. 156^a; jest lepše poslušenstvie než která obět t. 71^b; nejsem... taký hříešnik..., ani sem který kostečník Hrad. 144^b; i jedna nahota ani která mdlost ani která netvárnost, ale budú Iudé podobni andělóm HomOp. 154^a; dosud tak; —

kaký = nějaký: budú-li t sirotci kací..., od čeho sú v deskách zmatci? NRada 755; (Peršané) vždy poj(i)mali (s) sobú, což kaké čeledi měli AlxH. 4, 9; —

jaký (adjektivum relat.) = *nějaký*: chce-li (žena) jaké oděvy nákladné ChelčP. 175^a; jestliže se zjeví jaké pokušenje t. 189^b; ten lid nikdy nemož rozuměti vieře ani sám sobě, má-li jaké srdce k bohu čili nemá ChelčPař. 159^b; to je silák a jaký! (= veliký) Us.

224. Zájmena neurčitá vzniklá ze zájmen tázacích (relativních) složením s příslušným zájmenem ukazovacím. Na př.:

ten který = někdo, některý, v době pozdější = *jehož se týče, příslušný*: ižádneho neviděti, by kto se mnú chtěl žěleti, ani se ten který udál, jenž by se mnú mistra hledal Hrad. 39^b; ač by kto počestný v ten který (postní) den přerušil (půst), kázal mu (Apollonius) stuol postaviti, ale k jedení jeho nenutiti OtcB. 22^a; (při závodcch lodních v Benátkách) která rota na té které lodce najprv přiběhla k cíli, té dáno 25 zlatých Lobk. 20^a; jest ještě jiný zmatek (při pónonu)..., a to tehdy, když se komu výboj nebo moc nebo škoda od úředníka, služebníka, člověka, žoldnéře některého pána stane, a ten, komuž se moc nebo křivda neb cožkoli jiného tak stane, lidi jeho, úředníka, služebníka nebo žoldnéře poháně, maje pána samého, u kohož ten který byl, pohnati VšehJ. 419; sudímu, který ten který saud zpravuje Zřiz.Ferd. Jg.; jestliže by ten který šenkýř, vzdluže se pivo, potom nezaplattiv ušel, tedy atd. WintObr. 2, 345 (z r. 1562); (rychtář vodil zloděje krám od krámu a všude se dotazoval,) zdaliž by ten který žid byl (t. jemuž zloděj vzatek prodal) t. 1, 186; —

který ten = nějaký: s kerým košem půjdeš na ty jabka? Mi je jedno, s kerým tým! BartD. 1, 165; —

kdo ten = někdo: pomože nám kdo ten tamt.; —

čso(ž) to(ž) = něco, trochu: (Maria) bolesti nyla, že jej (Ježiše) živého ztratila, avšak se což tož těšieše, neb mrtva viděti mnieše Hrad. 29^a; dobrých skutkův což tož málo ML. 75^b; vidúc svú duši mohú což tož lidé o andělech pomysliti ŠtítBud. 92; vyděláš si co to (= přece něco) BartD. 1, 165; —

jaký(ž) taký(ž) = nějaký: lahódka.. poškrnu jakúž takúž nelze jest, by neostavila v mysli Štít. uč. 39^b; některdy člověk klečí na modlitvách.. a mysl kudys blúdí, avšak proto za utrpenie, ež tělem svým činí, což móż, neztrati odplaty jakéž takéž t. 137^b; řku t lo v jakémž takéž podobenství ŠtítMus. 126^b; k nimž (kúřům anjelským) sem jakýmž takéž podobenství přirovnal lidi Štít. uč. 98^b; pilen sa za ně milostí jakúž takéž Modl. 11^b; já ešče bych byl jaký takéž, ale ruka nechce slúžit BartD. 1, 165; jaký takéž výdělcček přeca při tom bude tamt.; zachováno v adverbium *jakž takž* Us.

225. Zájmena neurčitá vzniklá ze zájmen tázacích nebo relativních skládáním se slovy příklonnými a jinými, než jsou příslušná zájmena ukazovací. Někdy bývá složení dvojnásobné.

Složením s příklonným *-si, -s', -sik*; na př. *kto-si, -s'*: ktosi quisqiam SlovKlem. 3^a; kdosi Us. nč.; *kdosik* mor.; — *čso-si, -s'*: stč. čsosi, čsos v. dále v čsosi buď, čsos buď; *cosi* Us. nč.; *cosik* mor.; — *který-si, -s'*: (Jachim) pojal sobě ženě... Annu, jež bě dci Ižakarova... , s tú jsa tak kteréš náhodú dvadcěti let nejmě plodu LMar. 20; (oheň) pohřižuje kteréš dušě Kruml. 438; kteréš den Us. nč.; — *kteraký-si, -s'*: kterakés rozmnoženie incrementum quoddam Pernšt. 2. Mach. 4, 13; kterakás hróza horror quidam t. 3. Mach. 3, 17; (chvála) jest kterakés v ucho podutie Kruml. 277^a; — *kaký-si, -s'*: jeden kakýš sřieľel quidam Lit. 3 Reg. 22, 34; jeden kakýš Ol. tamt.; jsú t zde kacis Slověné, jmají t kakás (m. kaké-s) písmo jiné Hrad. 24^b; tehdy to miesto dachu jiným Němcóm, otkuds kakýšs cuzozemciem t. 25^a; kakýchs hadów Kruml. 404^a; kakús vinu Kat. v. 892; kakás truchlost quaedam maestitia Ol. 2. Mach. 3, 17; v kaciejši tesknosti Pass. 463; v kakéšsi odivení ML. 90^b; — *jaký-si*: jakýš člověk Us. nč.; di, ty páne jakýš BartD. 1, 18 (zlin.; s přiňanou).

Složením s *-koli, -koliv, -kolivěk, -kolvěk, -kolvěč*; na př.: *kto-koli*: tuto mast činil mnich... , ktož jie z vás okusí koli, vstane atd. Mast. 174; kdokoli Us. nč.; *čso-koli*: cožkolivěk učiní quaecunque faciet ŽWittb. 1, 3; když kto (na mém pozemku) činí cožkolivěk bez mé vóle Rožmb. 290; cožkolivěk zamane AlxŠ. 4, 11; (dievky) cožkolivěk činiechu, mužských srdec neuměkčiechu DalC. 15; jemuž úsilno nenie učiniti, což chce koli Kat. v. 1292; o jěti koně neb cožkolivěk Rožmb. 209 (což, v starém významu gen. = čehož); cožkoli dotkne nečistý quidquid Ol. Num. 19, 22;

kteráž se dotkne cožkoli quidpiam tamt.; začkolivěk dlužen Rožmb. 118; když súdece zle súdí protiv právu pro bázn neb pro lakomstvo, nebo pro přiezen nebo nepřiezen, nebo pročkolivěk takového Štit. uč. 80^b; — *či(ž)-koli*: čiežkoli ruka chce, bojiúž proti mně ŽKlem. 144^a; aniž přijmete čiežkoli osoby cuiusquam personam Ol. Deut. 1, 17; čiežkoli osoby Lit. tamt.; — *který-koli*: kterýžkolivěk quicunque HomOp. 152^a; v kterýž-koli den in quacunque die ŽWittb. 101, 3; v kterýkolivěk den tamt. 137, 3; v kterýžkolivěk den ŽKlem. 101, 3; kterýžkolivěk tě trudití bude quicunque Koř. Mat. 5, 41; smrt kterážkoli Ol. Sap. 4, 7; (k) kterėjžkoli přidu škodě AlxBM. 4, 11; v kterėjkolivěk nemoci Kat. v. 3353; kteřížkolvěk pamatují ROl. 134^a; kterýkoli člověk Us. nč.; — *jenž-koli*: vlasti, jěž si koli učinil quascunque ŽWittb. 85, 9; jěž si koli učinil ŽGloss. tamt.; jehožekolivěk diela činiš cuiuscunque opera facis HomOp. 152^a; — *kteraký-koli*: (páni,) jenž kterakěžkolivěk . . . úřady od krále držie Mill. 62^a; — *kaký-koli*: svatý Augustin, což kdy kakýchkolivěk nesnadných knih četl, sám od sebe nikým nenaučen všecko rozuměl Pass. 41; kak(é)žkoli dary jiné quaecunque dona alia Ol. 1. Mach. 15, 5; — *jaký-koli*: vše utěšení . . . jakéžkolivěk sama chtěch Hrad. 54^a; dary jakéžkolivěk Mill. 62^a; jakýkoli den Us. nč.

Složením s *ně-*; na př. *někto*: by se v to někto múdrý uvázal DalC. 1^b; čili zvěstovati bude někto milosrdenstvie tvé? aliquis ŽKlem. 87, 12; zdali někto přinesl jemu jiesti? aliquis EvZimn. 28 (Jan 4, 33); pakli snad někto divil by se tomu JeronMus. 11^a; ale snad die někto, že . . . t. 13^a; někdo Kruml. 135^a; nemuož nižádný hřešiti, když povie někomu, cožkoli shřeš OtcB. 195^a; mohl se jest někto z lidu sjíti s ženú tvú quispiam Kladr. Gen. 26, 10; mlč, aby někto neuslyšel Ezop 139^a, někdo Us. nč.; — *něčso*: Chci vám něčso pověděti AlxV. 858; musím pro vás něčso učiniti OtcB. 43^a; nijetczo aliquid Lact. 9^d; na mě se něco domníš Jid. 169; někdo se dopustí něco ŠtitV. 104; bude se něco jiného strachovati t. 111; vy se něco dobrého na mně domníte OtcB. 5^a; pilná vóle k kupování neb prodávání něco duchovnieho HusPost. 209^a; něco Us. nč.; — *něčí*: někdy pošle (bůh) kazatele, nahodí písmo k úmyslu něčíemu neb radu něčí aneb příklad Štit. uč. 87^b; nijetczij statek Lact. 200^a; dosud tak; — *někaký*: aby ráčil (Kristus) s ním (lotrem) někakú milost učiniti Hrad. 91^a; někaký obludný duch Krist. 55^a; tehdy zavázachu (židé) jeho oči někakú rúchú Kruml. 44^b; jehož uzřěv jeden někaký, běžel k Joabovi t. 58^b; má úmysl někaký NRada 62; jsú někací zmatci ODub. 78; o někakých zvířatech MandA. 189^a; bychově měla někaké rúcho vetché aliquid ex veteramentis OtcB. 83^a; lidé mniechu, by někací po žebřích k němu vešli aliquos homines t. 178^a; — *něký*: v někú dobu Pass. 327, aliquando Pror. Dan. 13, 15; v někú dobu, když Kruml. 45^b; (šašek) vyněv z cípu něký tvaroh, ješto

jej v cip prvé vložil bieše Star. Sklád. IV, 341 (Trist.); — *některý*: tak některá domovnice s jitra přečte své ovčice AlxV. 1112; některá (ovčice) snad skály (t. j. s skály) spadne a některú vlk popadne t. 1118; (bůh) bude některý súditi DalC. 98; někteří pokojně mluviechu quidem ŽKlem. 34, 30 (překladatel četl quidam); (svódnice) přidúc k některéj neb k některému Hrad. 52^a; podlé svého rozmysla každý chtieše ustaviti, některý padesát žalmóv, a některý šestdesát alii — alii OtcB. 113^b; když budem mieti to vidčnie některé aliqua visio t. 190^b; (Antonius) uzřě některú duši dúce do nebes nescio quam t. 197^a; stalo se po některém času post aliquod tempus OtcG. XX^a; jsú-li t dníe krátci, ale v noci některú chvíli máte čisti písmo svaté ŠtítE. 4; potom po některých časiach PassKlem. 65^a; někteří pravie, že... ŽPod. 125^b; jal se některý čás(t)ky v zemi prositi Pulk. 120^a; žádáše některý divy viděti Hod. 42^b; o některých svátsich latarských quibusdam Mill. 4^b; dosud tak; — *nějaký*, později stažením *ňáký*: lidé mněli, by nějáci lidé po zebřiciech vlezše k němu, i vadili se s ním OtcE ad B 178^a; každý... musie jie (panně) nejaký (sic) dárek dáti Mill. 76^b; nijeaky hrob Alxp. 61; u prostředce stojí ňáký ušlechtilý obraz GestaKl. 38; dosud tak; — *nějakový*: protož to slovo nějakové odjímá se od boha, protože jemu nemuož řečeno býti podlé každé věci tělesné, ješto móż nějaká býti ŠtítPař. 19^b; z nějakového slibu Rokyc-PostBrn. 228; obtiežnost nejakovú (sic) Perw. Otč. 7 (XVI stol.); přišli do Prahy nějakoví nábožní lidé z pauště Let. 1036; dosud tak.

Složením s *leci-*, *lec-*, *leti-* (změnou hláskovou z *leci-*); na př. *leci-kto*, *lec-kto*: lecikto z našich mlazších sluh Pass. 618; v pilnú potřebu i nekněz leciktos pokřtiti móż ŠtítOp. 243^a; aby leciktos věda, že atd. KázLeg. 181^a; ne lecktos leckohos... má kárati ŠtítOp. 173^b; ne lecktos leckohos... má kárati ŠtítMus. 147^a; leckdo, leckdos Ús. nč.; lecilido BartD. 1, 156 (val.); — *leci-čso* atd.: přítel... doufá příteli a prosí za lecicos svobodně přieteles ŠtítMus. 102^b; pro leccos Štít. uč. 23^a; bude s ním (sladovník se sedlákem) lecco mluviti Hrad. 132^b; takoví t mohú prositi boha za leticos takového ŠtítMus. 131^a; ano jím (kamýkem) leticos pohybuje t. 113^b; jakož t je často leticos takového počna se zmisávalo t. 85^b; hospodin stvořil duši a dal jí rozum, aby tiem mohla spravenie své vůli jmieti, aby v-*lec-ve-č* nevklonula Štít. ř. 49^a; ne leckdys má kárati jeden druhého, ani z lecičehos ŠtítMus. 147^a; ne leckdys ani z lečehos (= z lecčehož) má kárati jeden druhého ŠtítOpat. 173^b; k lecčemu Kruml. 292^b; ti mnoho o lecičems marném vydadie řeči Štít. ř. 95^a; v prudkosti (orlově, znamená se) v lecičems bezpřemné ukvapenie ŠtítMus. 72^a; — *leci-čí* atd.: uzříme matkú čistou pannu, ne lecičí t matkú, ale matkú boží Štít. ř. 214^a; ne po lecčís hlavě chtěl bych v tom, což vědě, postúpiti ŠtítOp. 249^b; nechtěl bych po letičies (sic) hlavě postúpiti

ŠtítMus. 151^b; — *leci-který, leci-kteraký* atd.: otěž leckterého z nich Kruml. 385^b; prosiec, aby jim (starosta Mediolanským) leckterého poslal Pass. 463; toho dřeva (rodokmenu) kmen jest otec neb máti, neb móż (ty) čísti rod po leckterém orudí Lit. Skutk. 27, 44 (ve Vulg. jinak); lapák věrné lecikteré a pokorné nuzí HusPost. 80^a; hledaje zvěře leckterakého Mill. 80^a; — *leci-kaký, leci-jaký* atp.: lecikakější hry Mill. 34^b; omlouvajíc se lecikakús omluvú Kruml. 377^b; lecikakés příhody (na člověka spadnou) t. 407^a; leckakés sliby Otc. 455^b; lecijakés usně a řemenie vařiece jedli KázLeg. 91^b; lecjakýms falšem lepíe se jedni léni k druhým ŠtítPař. 101^b.

Složením s *leda-*; na př. *leda-kto* = *kdokoliv, bez rozdílu, i chatrný, třeba chatrný*: *ledakdo, ledakdos, ledaskdo* Us. nč.; myslíš, že su *ledakdo*? BartD. 1, 165 (s přiřanou); *nebudu otvirat ledakomu, to je ledajaká roba t., také Us. záp. česk.*; — *leda-čso*: *ledacos* takového ŠtítOp. 92^a; *ledaco* Us. nč.; — *leda-kaký, leda-jaký*: (kněží svátost) dávají všem, mordéřóm, zlodějóm... a *ledakakýms* marným lidem ChelčPař. 182^a; *ledajaký* člověk Us. nč.; — *leda-který* Us. nč.

Složením s *neda-*, v jazyku starším; na př.: *neda-čso*: *kaž se přieteli pohnati neda ze co* Rožmb. 97; — *neda-kaký*: *ze psa nehda (sic) z kakého i ze všelikakého jeden pónon t. 176*; — *neda-který*: *že již trojě přě přešla nedakterá t. 88*.

Složením s *málo-*; na př.: *málokdo, máloco, málokterý* Us. nč.

Složením s *kde-*; na př.: *radil kde kdo* Us. nč.

Složením s *všeli-*; na př.: *všeliký* Štít. uč. 154^a; *všelikýž* svD. A 8; *všelik* Baw. 193^b; — *všelikaký* t. 37^a; — *všelijaký* Vit. 59^b var.; *všelijak* Kanc. Lomn. 2, 202; — *všelikterý* JeronMus. 2^b.

Složením s *-buď* a pravidlem *-si-buď, -s'-buď*: *čso-si-buď* atp. (stč.). Na př.: *bývá t u příkladiěch cos buď u paměti držimějšě* Štít. uč. 149^b; *i trží člověka v mysli cos buď zlého neb marného* ŠtítMus. 54^a; (řemeslníci) *vymýšleji cos buď dvorného t. 46^b*; (kupci) *světlo zaslone, aby se lepšie zdálo cos buď t. 47^a*; (když čarují) *viselcóm stroj uřezujíc aneb jiné cos buď činiec, ješto je stydké t. 88^a*; a *cos buď činiec i jiného, ješto j' stydké* ŠtítOp. 99^a; a *tak cos buď jiného bude v srdci hubená pýcha štebetati* ŠtítMus. 110^b; *s tolik jest cos buď šlechtné, jelikož jest spravedlivé t. 82^a*; *nemúdrý slib jest, slíbiti cos buď nestatečného t. 102^a*; *hřiech jest vóle dosáhnúti cos buď neb držeti cos buď t. 53^b*; *hřeč jest mieti chtieti cozs (sic) buď proti spravedlnosti* ŠtítOp. 2^a; *když vy milujice boha cos buď rádi tiežete o ňem* ŠtítPař. 23^a; *přiezeň tělesná a cos buď takového* Brig. 164; *proto sem živ, abych v čems buď tělesném se kochal* ŠtítMus. 98^a; *básni neb číms buď* ŠtítOp. 380^a.

Složením s *bar-, sťa-, vola-* v nářečích; na př. *barkerý* BartD. 1, 165; *sťakdo, sťaco* tamt. (val.); *volakdo, volaco* tamt. (podl., uh.).

Hledí sem *každý*, z hýv. *ký-žde, ká-žde . . . , -ždo*, s přívěskem *-žde, -ždo*, jenž souvisí se *ždāti, žbdati* expectare. Na př.: jede každý PilB. 10; viz-že každý, kak atd. Jid. 6; každému (jest) jmieti za to, jež atd. Kunh. 148^b; ktož tu biechu, každý spáše AlxV. 870; by nás každý pravdu pravil svD. 34; čsož sě vás každý přichopí AlxM. 1, 15; prav to každý vás druh druhu Mast. 116; každý živý omnis vivens ŽWittb. 142, 2; na každý den quotidie Túl. 85^b; každá tvář (živočich) LMar. 53; kterak zvieřata každá jsú podlé rodu svého Brig. 30; při každých takých nežitech Sal. 384 atp., dosud tak.

V *ni-kto, ni-čso, ni-čl* atp. jsou zájmena *kto-, čso-, čl-* spojená s *ni-*.

V mluvě lidové skládají se zájmena neurčitá i s větami; na př. *kdoví-jaký* BartD. 1, 9 (zlin.); *bů-vi-jaký* tamt.; *nevím-co* Us. atp.

226. Zájmeno neurčité se tvoří příponou *-tero*. Sem hledí stč. *něterý* z *ne + jeterъ* (stsl. *jeterъ*). Za to čekáme v č. *nieterý*; vlivem *některý, někto* atd. vzniklo *něterý*.

Na př.: jako j' to zřejmo v něterých svatých Štít. ř. 189^a; tak mluvil Kristus k něterým duchovním t. 189^a; jsú něteré řčči k nám božie obstiené podobenstvím, a k něterým něteří uší nepřichýlé t. 195^a; (Amazonky) dobyly sú něterých zemí MandStrah. 29^b; něteré ryby t. 36^a; na něterých miestech t. a tak často v MandStrah.; něterý konvrš bez ruky stojieše DalC. 81^a; počechu něteří řeci Otc. 485^a; něteré dluhy zaplatila t. 483^a; by sě (srdce) neprodřelo něterým pokáním Kruml. 127^a; řku něteří BrigF. 60; něterý přítel Vit. 64^b; něteří chtěli t.; něterým srdce rozdřeli Lvov. 84^a; něterá moc EvOl. 84^a.

227. Zájmena neurčitá vzniklá ze slov jiných než ze zájmen tázacích (relativních). Na př.:

takový nebo takový: že odpoviedati takovému nebo takovému povinen nenie VšehK. 68^a; —

jeden a druhý: projde-li to bez pomsty jednomu a druhému, potom se o tom jiní pokúšeti budú tamt. 186^b; —

jeden (= germanismus, ale starý): neb jest toho učiniti neměl, ktož jest jednomu co zapsal, aby to potom jinému prodával VšehK. 202^a; událo-li f by se, jakož se mnoho jednomu přiházie . . . t. 66^b; že by sobě jeden závrat uhoniti mohl Lab. 29; nač jeden myslivá, o tom se mu snivá BartRuk. 44 (m. nač *kdo* . . .); hrůza jednoho pojímá (m. *člověka*) t.; ani za peníze tam *jeden* nic nedostane (m. *člověk*) tamt.; když se jeden spálí HolŠternb. 180; —

jeden každý = *unus-quisque*, podle lat.: všichni a jeden každý z nich VšehK. 69^a; jedna každá i všeliká věc t. 25^a; popad jeden každý za hlavu rovni svého vtekl jest meč v bok (jeho) Kladr. 2. Reg. 2, 16; jednékaždé zemi Pal. 3, 2, 400; dle hlavy jednohokaždého TomP. 4, 315; —

to-vono: radili to vono BartD. 2, 261; *ono-to*: že se mu onotoho zachtělo t. 256.

VII. Číslovka.

228. 1. Číslovka je jméno významu číselného.

Se jmény srovnává se skloněním, dílem jmenným, na př. *pět, sto . . .*, dílem složeným, na př. *pátý, desátý . . .*, dílem zájmeným, na př. *jeden, oba, dva*. Ode jmen, substantiv a adjektiv, liší se významem formálním (substantiva a adjektiva mají význam reální). Se zájmeny shoduje se významem formálním, ale má význam formální jiný než zájmena, význam mnohosti.

2. Číslovky rozeznávají se:

A. určité, na př.: *jeden, pět, pátý, paterý . . .* a

B. neurčité, na př.: *mnoho, všichni, několikátý, několikery* a j.

A. Číslovky určité.

229. Číslovky určité jsou:

1. základní (cardinalia), na př.: *dva, pět, sto . . .*;

2. řadové (ordinalia), na př.: *druhý, pátý, stý . . .*;

3. druhové, na př.: *dvojí, paterý, sterý . . .*;

4. jiné určité výrazy číslovkové, na př.: *po dvou* (znamenající podíl-nost, distributivnost); *dvojitý, dvojný, dvojduchý, dvojnásobný, dvakrát* (znam. násobnost); *dvojice* (číslvé jm. podstatné).

1. Číslovky základní.

230. 1. Číslovky základní vyslovují číslo určité na otázku *kolik?* Na př.: *pět, šest, sto*.

2. Bývá tu jistá shoda syntaktická, a to shoda: mezi členy výrazu číselného, když je složitý; pak mezi výrazem číselným a jinými členy věty, zejména shoda: s předmětem počítaným, s přívlastkem (nečíselným) a s přísudkem.

3. Ve výkladech následujících půjde o to:

a) jak se vyjadřují čísla (číselné pojmy) *1, 2, 3 . . . 10, . . . 100* atd.

b) jak se shodují členové výrazu číselného složitého;

c) jak se váže předmět počítaný s číslovkou;

d) jak se s číslovkou váže přívlastek a

e) přísudek.

231. a) Jak se vyjadřují čísla *1, 2, 3* atd.

1. Čísla *1 až 10* vyjadřují se číslovkami *jeden, dva* atd. až *desět*. Na př.: *jeden král Pil. a; jedno město tamt.; jednu hnivicu Mast. 426; jednu ranú Pass. 24 atp.; dva rohy AlxB. 6, 41; třie králi přijeli Štút. ř. 76^b; tři věci AlxV. 8 atpod.; dosud tak.*

Číslovky *pět, šest, sedm, osm, devět, deset* jsou svým původem jména. To vychází na jevo z dokladů, jako jsou: sing. akk. vol všicknu deset (t. duší) totam decadem Hod. 88^a; veď třetí devět svědkův Rožmb. 134; tu pět (t. grošův) provrhu Hrad. 125^b; sing. gen. neb nechtěl třetí sedmi naplniti Comest. 38^b; sing. instr. můj rod pětiú pramenův bude kvísti DalC. 6; plur. gen. otečeš sedm sedmi septies septem Ol. Lev. 25, 8 atp.

2. Čísla *11, 12 až 19* vyjadřují se číslovkami *jeden... složenými* s výrazem *na-desěte*. Znamená tedy na př. *tři na desěte* = 3 + 10, *sedm na desěte* = 7 + 10 atd. Tvar *-desěte* je podle sklonění souhláskového k nom. sing. *desět*. Úplné *-desěte* nezachovalo se však, nýbrž výraz ten sklesl v příponu, jejíž původ a význam se nepamatoval a která pak na stránce své hláskové rozmanitě se měnila. Změnami těmi vznikly zejména tvary:

jeden... ná-dcěte, -dcete, na př.: jich viec nenie než dvanádcete Pass. 164; patnádcete let Vit. 10^a; sedmnádcete let Pass. 219; —

jeden... ná-dcět, -dcet, na př.: já vás dvanádcět zvolil Krist. 57^b; dvanádcet mužů AlxV. 1222; třinádcet let Pass. 166; synův šestnádcet Ol. 1. Par. 4, 27; —

jeden... ná-dste, na př.: dvanádcete dní Krist. 28^a; čtrnádcete let t. 5^b; osmnádcete nedělí Řád pz. 70; —

jeden... ná-dcte, na př.: třinádcete chudým Pass. 71; patnádcete páterův ML. 14^a; za osnádcete (sic) let Ol. Súd. 10, 8; —

jeden... ná-cte, na př.: dvanácte apostolův Pass. 169; jedenácte Blah. 266; jedenácte Us. nč.;

jeden... ná-ste (-zte), na př.: dvanáste Pulk. 99^b; čtrnáste lodí Mill. 9^b; čtrnáste let Hrad. 61^a; —

jeden... ná-dct, na př.: dvanádcet DěťJež. 2^b; patnádcet let Alb. 21^b; —

jeden... ná-dst, na př.: k dvěmanádst apostolům Krist. 57^b; po pět-nádst stupních t. 4^b; —

jeden... ná-ct, na př.: dvanáct Ben. 3. Esdr. 8, 67; jedenáct Us. nč.;

jeden... ná-st (-zt), na př.: dvěmanázt mužům Pass. 347; jedenást, patnást BartD. 1, 15 (zlin.) atp. Srovn. III, 1, § 329.

3. Čísla *20, 30... až 90* (t. j. desítky od 20 až do 90) vyjadřují se spřežkami, které vyslovují příslušný násobek desítkový. Na př. *dva-desěti* = 2 × 10, *tři-desěti* = 3 × 10, *sedm-desát* (desát = gen. plur.) atd.

Úplné *-desěti* se nezachovalo, nýbrž se změnilo v *-dcěti, -dceti, -ceti, -dcet, -cet*. Na př.: třidcěti peněz Hrad. 74^b; čtyřidcěti dní Alb. 9^a; tisícův třidceti AlxV. 395; (přijal) čtyřidceti kop KolČČ. 125^b (1550); (koupil) třidcet záhonuo t. 134 (1550); nč. třicet, čtyřicet, u spisovatelů starších *-dcet* atp.

Úplné *-desát* se zachovalo; na př.: patdesát Krist. 67^a; padesát AlxH. 4, 19; nč. padesát, šedesát atpod.

4. Číslo 21, 22 . . . , 31, 32 . . . atd. (t. j. čísla složená z jednotek a desítek od 21 do 99) vyjadřují se, jak ukazují příklady:

dvadčeti jeden . . . , třidčeti dva . . ., na př.: čtyřicet čtyři groše VšehJ. 395; (dlužen) dvacet pět grošův KolČČ. 210^a (1554); po dvaceti pěti kopách t. 325^a (1562); dvacet jeden, třicet dva Us. nč.; —

dvadčeti a jeden . . . , třidčeti a dva . . ., na př.: jich bylo třidcet a dva Háj. 35^b; let čtyřidcet a tři t. 27^b; mužův osmdesát a sedm t. 41^a; —

dvadčeti s jedním . . ., na př.: osmdesát let s čtyřmi Hrad. 70^b; —

jeden a dvadčeti . . ., na př.: jednoho a padesát člověkův uzdravil jest Pass. 31; dva a sedmdesát jich bylo AlxV. 655; dva a sedmdesát nemocí Hrad. 145^b; dvě a dvadčeti let Ol. 3. Reg. 14, 20; tři a třidčeti let Pass. 168; kraloval tři a třidčeti let Ol. 1. Par. 3, 4; tři a sedmdesát Háj. 201^b; čtyři a čtyřidčeti let Pass. 171; po čtyřech a po čtyřech dcát let t. 591; pěti a dvúdcáti loket Ol. 2. Par. 3, 15; na pět a dvaceti (kopách) KolČČ. 242^b (1556); skopcův šest a osmdesát Ol. 3. Esd. 8, 66; z šesti a ze třidcát t. Num. 31, 39; v šesti a osmdesáti letech t. Gen. 16, 16; sedm a osmdesát (let) Pass. 350; chrám jest t osmi a sedmdesáti (loket) z šíři Mand. 32^b; osm a devadesát let Ol. 1. Reg. 4, 15; těmi devieti a devietidcát (ovčemi) Krist. 61^b; neostavě devieti a devatdesát (t. ovčí) na pušči t. 61^b; nč. jedenadvacet, dvaatřicet atd.; —

bez jednoho dvadčeti, dvadčeti bez jednoho . . . = 19, na př.: osmdesáte grošův bez jednoho VšehJ. 395; bez jednoho třidceti let kraloval Ol. 2. Par. 29, 1; bez jedné třidčeti liber bylo vigintí novem t. Ex. 38, 24; bez jedné padesát kročěji vzdál Pass. 471; po bez jedné čtyřidceti nedělích ŠtíV. 188; ryb sto a padesáte bez tří EvVid. 50; let sto bez jednoho Mart. 24^a; —

dvadčeti méně jednoho . . . = 19, na př.: 49 = padesát sudů piva méně jednoho KolČČ. 165^a (1552); 295 = 5 kop (= 300) záhonuo méně pěti záhonuo t. 215^b (1554).

Číslo 21 až 29 vyjadřovala se stč. obyčejně spřežkami *jeden-mezi-dcietma, dva-mezi-dcietma* atd. (= 10 + 1 + 10, 10 + 2 + 10 atd.). Doklady jsou jen pro tvar zkomolený *-dcietma, -mezi-dcietma*; to přechází dalšími změnami v *-mezi-cietma, -mez-dcietma, -mez-cietma, -mez-cítma, -mecítma*. Na př.: čtyřmezidcietma let Kruml. 105^b; čtyřmezidcietma Ol. Num. 25, 9; David ustanovil čtyřmezidcietma kněží Pass. 275; tři-mezdcieta tisícův Koř. 1. Kor. 10, 8; jedenmezcietma Ol. Esd. 1, 16; druhého mezcietma dne t. Jud. 2, 1; honův pětmezcietma Koř. Jan 6, 19; pětmezcietma let Ben. 3. Reg. 22, 42; čtyřmezcétma KabK. 3^a; dvamezcítma tisícův Br. Num. 26, 14; tři-mezcítma tisíců t. 26, 62; čtyřmezcítma let Háj. 28^a; dvamezcítma tisíců Br. Num. 3, 9; dvametcieta let Ben. Súd. 10, 3 atp.

Způsob tento zachoval se do češtiny nové jen jako archaismus: jedenmécítma, dvamecítma, zvoní čtyřmécítma (= klekání) Šemb. 19 (domažl., zřídka); ve spisích některých nč.

5. Číslo *100, 200 ... 1000, 2000 ... , 25.000, 100.000 ...* vyjadřují se číselnými substantivy *sto, tisíc* a výrazy, které vyslovují jejich násobky: *dvě stě, tři sta, pat set* nč. *pět set ... , pět tisíc* n. *tisícová ... , tisíc, tisícová pět ...* Na př.:

tři sta velblúdová a patcet mzhová AlxH. 4, 22; mzhová patset AlxV. 1277; více než patset člověková Pass. 344; v devatset haléřová Rožmb. 261; po devieti set haléřová t. 278; čtyřie tisíci BiblD. 1. Par. 12, 27; třie tisíci t. 12, 29; pět tisíc hřiven AlchAnt. 60^a (*tisíce* ustrnutím); deset tisícová ŽKlem. 49^b; jmějieše tisícová třiceti AlxV. 1101; zabil děti sto čtyřiceti čtyři tisíc Kruml. 104^a; dva a šedesát tisícová Ol. Num. 1, 39; šest a třiceti tisícová t. 1. Par. 23, 4; se dvěmadcát a dvěma tisícová t. 2. Mach. 5, 24; dva a třiceti tisícová vozová t. 19, 7; dvě stě tisícová pěšcová t. 1. Reg. 15, 4; nč. dvě stě, deset tisíc, stodvacet tisíc atpod. Výrazy, které vyslovují násobek čísel 100, 1000 atp., připojují se k nim prostě.

Někdy vyskytá se také způsob jiný: *dvadčeti ke stu tisícová* = 120.000; na př.: volová dvadčeti ke stu tisícová Ol. 2. Par. 7, 5; do pěticát ke stu tisícová t. 1. Par. 8, 40.

6. Číslo *101, ... 132, ... 1200, ... 1246* atp., t. j. kde při stech jsou jednotky nebo jednotky a desítky, — při tisících kde jsou sta, desítky a jednotky ..., vyjadřují se, jak ukazují příklady:

sto třiceti jeden n. *sto a třiceti jeden* n. *sto a třiceti a jeden* atp., t. j. zachovává se pořad číslic a jednotlivé výrazy se připojují buď beze spojky *a* nebo spojkou *a*; na př.: sto třiceti jeden soused vyhořel Břez. 31; se dvěma sty čtyřiceti jedním koňem t. 2; sto kop grošův čtyřicet kop grošův devět kop grošův (= 149 kop gr.) Iláj. 486^a; (dlužen) puol druhého sta kop čtyři kopy (= 154) KolČČ. 210^a (1554); sto a šest grošův VšehK. 216^a; po třech stech a dvadčeti letech Pass. 81; po sto a po pěticát dnech Ol. Gen. 8, 3; synová sedm set a šedesát t. 2. Esd. 7, 14; bylo Turkuová sto tisíc a dvacet tisíc Háj. 447^b; léto po devieti stech a po třech dcětech a jednom PulkR. 24^b; jáhnová dvě stě a sedmdesát a čtyři Ol. 2. Esd. 11, 18; učedníková dvě stě a osmdesát a osm t. 1. Par. 25, 7; nalezeno jest vši summy osmdesát tisíc a pět tisíc hřiven a čtyři sta hřiven a osm hřiven Háj. 126^a; —

jeden a třiceti a sto atp., t. j. pořad číslic vyjadřuje se obráceně a jednotlivé výrazy spojují se spojkou *a*; na př.: šest a sto grošův VšehK. 270^a; bylo j' se sebralo biskupová osmnádcet a tři sta Štít. uč. 10^b; z popová dvamezcietma a osm set Ol. 2. Esd. 11, 12; (synová) dva a čtyřiceti a šest set t. 7, 62; osm a šestdesát a čtyři sta mužová t. 11, 6; —

sto a jeden a třiceti atp., t. j. pořad číslic dalších než první je porušen a jednotlivé výrazy jsou připojeny spojkou *a*; na př.: po stu a po pěti a šestidcát letech Pass. 333 ($165 = 100 + 5 + 60$); bylo jich sto a dva a sedmdesát Ol. 2. Esd. 11, 19 ($172 = 100 + 2 + 70$); —

sedm a osmdesát mezi stoma n. *sedm a osmdesát mezi dvěma stoma* atp. při dvou stech n. tisících; na př.: sedm a osmdesát mezi stoma let Pass. 350 ($287 = 100 + 87 + 100$); šestdesát mezi dvěma stoma honův ducenti quadraginta stadiis Ol. 2. Mach. 12, 9 ($260 = 100 + 60 + 100$); tisíc a šestdesát mezi stoma dní Zj. Šaf. Poč. 70 ($1260 = 1000 + 100 + 60 + 100$); —

sto s jedniem (= 101) atp.; na př.: jeden a třiceti tisícův s pěti sty Ol. Num. 1, 41 (=31.500); —

sto bez pěti n. *sto a bez pěti* (=95), *sto jedniem méně* (=99) atp.; na př.: CCC let bez pěti Mart. 35^a (=395); let sto XX bez jednoho t. 24^a (=119); let tisíc a bez tři osmdesát Pass. 171 (=1077); léto po devieti stech a bez jednoho po třicetech letech PulkR. 24^b; osmdesáte grošův jedniem mőne berů VřchK. 226^a; pětkrát čtyřidseti ran jednu méně vzal sem EvOl. 104^b; —

pět ke stu, ke stu pět = 105 atp.; na př.: pět ke stu let Pass. 98; třiceti ke stu ženám t. 152 (=130); čtyřiceti ke stu mistrům pojemši t. 78 (=140); sedmdesát ke stu let t. 171 (=170); ryb tři a padesát ke stu Krist. 110^b (=153); byl třimezidcietma ke stu let Ol. Num. 33, 39 (=123); šest a třiceti ke stu let t. Ex. 6, 18; ve třiceti ke stu letech t. Gen. 5, 3; (kóň) za padesát ke stu (peněz) t. 2. Par. 1, 17; popův dvaceti ke stu t. 5, 12; (let) sedm a třiceti ke stu t. Ex. 6, 20; dva tisíce dva a sedmdesát ke stu (synův) Ol. 2. Esd. 7, 8 (=2172); nalezeno jich (mužův) padesát ke stu tisícův a tři tisíce a šest set t. 2. Par. 2, 17 (=153.600); když bieše s. Pavel ke stu třinácte let stár Otc. 404^b; —

šestkrát násob = $6 \times 6 = 36$; na př.: (v Troji) bylo šestkrát násob králův, to jest VI a XXX králův Mart. 9^a.

7. *Million, milion* je z franc. Nejstarší doklad jména toho je *Mil-lion*, název známého cestopisu Marco Polova: knihy, jež slovů Milion, Markušovy Mill. 126^b.

V počtářství vyskytá se až v stol. XVI a z terminologie mathematické přešlo to do obecnosti; na př.: desetkrát sto tisíc to slove milion Háj. 249^a; za čtyřidcekrát sto tisíc, to jest za čtyři miliony t. 371^b; milionkrát ČernZuz. 98.

V době starší byly pravidlem perifrasy; na př.: po tisíc tisícův letech ŠtítV. 103; desetkrát tisíc set tisícův stojechu při něm Pror. 118^a; bieše rytieřuo, kteříž přijeli na pomoc Trojanským, dva a třiceti set tisícův Troj. 101^b (=3.200.000); maje stokrát tisíc tisícův lidu pěšieho Mart. 18^a;

(vojska) desětkrát sto tisícův decies centena milia Ol. 2. Par. 14, 9; třidcetikrát sto tisíc VelKal. 64; desetkrát sto tisíc lidu t. 27.

Jméno *billion* je přejato z počtářství.

8. Zlomky vyslovují se zvláštními substantivy: *pól* n. *polovicě*, *třetina*, *čtvrt* n. *čtvrtina*, *pětina*..., *devětina* n. *devietina*, *desětina* atd. nebo *třetí diel* atd.

Na př.: ve čtvrti léta DalC. 79; čtvrt peniezě Krist. 77^a; čtvrt lota Sal. 218; diera asa tři čtvrtí lokte veliká Lobk. 114^b; prodal čtvrt rolí KolB. 20^a (1495); nč. čtvrt hodiny, čtvrtinu dne; desetinu dáváte EvOl. 287^a; desětina sumales Rozk. 2373; desetina decimatio Pernšt. Isa. 6, 13; nč. desetina, dvacetina, setina, v jazyku ob. stotina, tisícina atd.

Jména *třetina* atp. s koncovkou *-ina* utvořena jsou z příslušných číslovek řadových. Podle nich ustrojeny jsou i novotvary *polovina* a *setina* (lépe by bylo *stina*).

9. Číslo přibližné vyjadřuje se v jazyku novém způsobem několika-kerým, jako na př.: bylo nás *na šest set*; ostrov má *na dva tisíce vesnic*; — bylo nás *ke stu*; — bylo nás *okolo sta*; — bylo nás *do sta*; na lodi jest komůrek *do čtyřiceti*; lidí zabito *blízko do sta*; — bylo nás *asi sto*; — za *dva tři* dni (= asi za dva nebo tři dni); že by se u něho ráda *se dva se tři* dny zdržela Kulda 1, 243, ještě aby jim dal *ze dva ze tři* (plíšky) t. 49; před *pěti šesti* nedělemi.

Podobně vyjadřovalo se i v jazyku starším; na př.: *asi puol mile* Lobk. 4^b; — pánu bohu se modlila *aspoň* za tři hodiny Háj. 293^b; Skoch a Jaroš sú *aspoň* po jedné hodině vyvedeni t. 173^a; — jest (na lodi) komůrek *do čtyřiceti* Mill. 99^b; synův i vnukův *do pěticát* usque ad quinquaginta Ol. 1. Par. 8, 40; léta našeho života jsú *najviece do osmidcát* Otc. 13^a; strčeno jich (vepřův) *do moře do dvú tisící* Koř. Mark. 5, 13; — ten každý sám člověkův *blíz do sta* zabi AlxV. 1640; — po púšti jich (mnichův) *přebýváše dobřě do sta* Otc. 311^a; — bieše v stáři *k uosmidcát let* t. 111^a; bylo všech *ke třidceti* Lobk. 13^b; — mnoho sě dievek k Vlastě obra, *na šest set* jich sě do Děvína sebra DalC. 8; (kříž) *bieše*... na patnáct muoh vzdéli ML. 104^a; vzdéli na patnádste loket Otc. 125^a; na sto let stár Růž. 5; táž insule má *na dva tisíce vsí* Lobk. 27^b; bylo nás *viece než na dvě stě* Lobk. 80^a; — jěl jest *jako snad* desatery hony Pulk. 83^b; ten (bor) *bieše širok mil snad* pěti Baw. 355 (178^a); — mužův *okolo osmdesáti tisíc* Lobk. 179^b; poslal jest *některé sto* lidí svých t. 61^a; — (bible stará), ještě jie bylo *tři sta let a několik a dvadcti* HusE. 3, 260.

Význam udání přibližného a spolu neurčitého jest ve spřežce *několik(o)-nádcět, -nádcť, -náct, -nást* (=několiko na desěte, =deset a několik). Na př.: vezmi *několikonádcet* račic ChirB. 48^a; *několiknácť* let

LupPost. 277^a; každé to zrcadlo několikrát zlatých mnoho stálo Lobk. 16^a; před několikrát lety t. 18^b; do kolikrát tisíc VšeH. 236^b; Hory (Kutny) nešly dobře za několikrát let Let. 670. Z toho vzniklo vynecháním několik(o) *nádcte*: pro pohon jeti nádcte mil VšeH. 429.

242. b) Jak se shodují členové číselného výrazu složitého.

Ve výrazech těch shoda býti má; na př. 532 mělo by zníti, mluvili se o hřivnách: nom. akk. *pět set třiceti dvě* hřivně; lok. *po pěti set třech dcietech dvě* hřivnú; gen. *pěti set tři dcát dvě* hřivnú; atp.

Shoda ta někdy bývá, někdy však nebývá. Zejména pak zanedbává se flexe náležitá jednotek, na př.: *třinácte* chudým Pass. 71 —, nebo vyjadřuje se novotvarem také na konci celé spřežky, na př.: ve *dvunásti* pokolení Ol. Sir. 44, 26, — anebo jenom na konci jejím, na př.: ve *čtrnásti* letech Pulk. 179^b atp. Časem shody ubývá.

1. Ve výrazech 11—19 shoda jest; na př.: nom. akk. dvanácte dní Krist. 28^a, dvanácte apostolův Pass. 169, já vás dvanácte zvolil Krist. 57^b, osmnácte nedělí Řád pz. 92; gen. jeden ze dvunácte Krist. 57^b; dat. dvěmanázt mužóm Pass. 347, dvěmnácte rytieřóm Kat. 136, k dvěmanádst apoštolóm Krist. 57^b; lok. ve třechnácte letech Štít. ř. 49^a, v uosmnácte letech Kat. 8, po pětinádst stupních Krist. 4^b, ve dvunácte rodiech Ol. Ex. 28, 21; instr. se dvěmanácte voly t. Num. 7, 3, dvěmanácte jmény t. Ex. 28, 21; — shoda není; na př.: bratři jeho dvunácti Ol. 1. Par. 25, 11, bratři jeho dvěmanácti t. 25, 9, v šestinácti letech Pulk. 179^b, ve dvunásti pokolení Ol. Sir. 44, 26 (začátek spřežky skloňován a *-nácti* m. *-nácte*); do dvanácti let ML. 42^a, dvanásti apostolův Koř. Mat. 10, 2, do osmnácti neděl Řád pz. 118, dvanásti apoštolův jména Br. 24^b, dvanácti učedníkům t. 27^a, ve čtrnácti letech Pulk. 179^b, nč. do dvanácti let, ve dvanácti letech, ke dvanácti mužům, o dvanácti mužích, se dvanácti muži atp. (*-nácti* m. *nácte* a začátek spřežky neskloňován); třinácte chudým Pass. 71, po dvanácte pokoleních Ol. Ex. 24, 4 (flexe vůbec zanedbána);

2. Ve výrazech 20, 30 . . 90 shoda jest; na př.: když dvadcti let minu LMar. a, kostelův dvadcti postavi DalC. 32, za třiceti peněz Ans. 130, čtyřiceti dní byl bez jědenie Alb. 9, nč. dvacet, třicet let atp.; počínajě věk třicát let Krist. 31^b, pěticát let nejmáš t. 79^b, do sedmicát sedmkrát t. 62^a, jeden z sedmicát učennikův Pass. 335, plamen čtyřicát loket Kat. 164, zbitie sedmicát mužův Ol. Súd. 9. 24; kaž pěticát (mistrův) u mne býti KatBrn. 82; po třech dcietech DalC. 43, po osmicát t. 73, po pěticát t. 87, po šesticát t. 92, po devieticát t. 94, po třechdcietech (let) Pulk. 24^b, ve čtyřechdcietech (letech) Ol. Jos. 5, 5, v šesticát (letech) t. Lev. 27, 7, v devieticát letech t. Gen. 17, 1; — shoda není; na př.: padesáte loket Br. Ezech. 40, 15, sedmdesáte let

t. Jer. 25, 11, šedesáte mužů t. Jer. 52, 25, osmdesáte t. Num. 14, 48 (-desáte m. *desát*, analogií podle -nádcte); po čtyřiceti nedělich ŠtítV. 188, z padesáti Br. Num. 31, 30, v devadesáti t. Gen. 5, 9, v šestdesáti letech Ol. Gen. 5, 15, na třidceti osličkách t. Súd. 10, 4, nč. z padosáti, v osmdesáti atp., po třidcietech Pulk. 44^a, ve čtyřidcietech letech Ol. Jos. 5, 6 (spřežka skloňována jen na svém konci); ta hora svú dálí jest dvúdcát dní Kat. 194 (ustrnulo -*dcát*; tak často), ode dvúdcát let Ol. 1. Par. 23 zač., léta ... po dvúdcát osmého DalC. 30, ve dvúdcát letech ŠtítV. 31, Ol. 2. Par. 28 1, ve třechdcát letech Krist. 16^b, po třechdcát dnech Pass. 135, 253, léta po čtyřechdcát(t) čtvrtého DalC. 47, se čtyřmidcát let Ans. 130, přede třmidcát lety Pass. 64, se čtyřmidcát Ol. Ex. 36, 24; ve třidcát letech Krist. 32^a (ustrnulo -*dcát*, první část spřežky neskloňována); u padesát žalmiech Alb. 67^b (flexe vůbec zanedbána); se dvúdcát člověky Ol. 2. Reg. 3, 20 (*dvú* m. *dvěma*).

3. Ve výrazech 21—29, 31 ... 99 shoda jest; na př.: David ustanovil čtyřmezidcietma kněží Pass. 275, pól druhého mezdcietma jde jich na zlatý ŠtítV. 91, oněch starcív čtyřmezidcietma Pror. 158^a, v pělimezdcietma letech Ol. 5. Par. 25, 1, po štyrech a dvaciti BartD. 1, 22 (zlin.), po dvúch a padesáti t. (zlin.), po pěti a třiceti t. (zlin.); (Josef) kraloval jest let osm a třiceti Ass. 75, dáti dva a třiceti halěrov Rožmb., dva a sedmdesát jich bylo AlxV. 1108, mil čtyři a sedmdesát Krist. 29^b, kraloval tři a třidceti let Ol. 1. Par. 3, 4; — shoda není; na př.: okolo stolicě bieše čtrmezdcietma stolic a na stoliciech čtyřimezdcietma starcív sedieše Koř. Zjev. 4, 4, před čtrmezdcietma let Pass. 154, zda-li ten neostavě devieti a devatdesát (t. ovci) na púšči i pójde hledat oné ... Krist. 61^b, po devěddcát a po devieti Pulk. 34^a (začátek spřežky neskloňován); nč. z pětadvaceti, po šestatřiceti atp. (začátek spřežky neskloňován, konec má flexi); po devěddcát a po devieti Pulk. 34^a (flexe spřežky vůbec zanedbána).

4. Ve výrazech 300, 125 atd., t. j. kde jsou sta a tisíce n. vedle desítek a jednotek také sta a tisíce, shoda jest; na př.: devatset halěrov Rožmb. 261, uzlív patset AlxV. 1277, sedm a osmdesát mezi stoma let Pass. 350, osm a šestdesát a čtyři sta mužív Ol. 2. Esd. 11, 6, byl třimezdcietma ke stu let t. Num. 33, 39, popív dvadcěti ke stu t. 2. Par. 5, 12, šestdesát mezi dvěma stoma honív t. 2. Mach. 12, 9; do pětidcát ke stu tisícív t. 1. Par. 8, 40; každý kól po třem stóm (t. halěřív) Rožmb. 278, po devieti set halěrov t.; po stu a po pěti a šestidcát letech Pass. 333, po třech stech a po dvú a sedmidzát letech t. 365, léta po devieti set po devietidcát šestého DalC. 32, léta po osmi set po dvúdcátú čtvrtého DalJ. 23; nad sedmimezdcietma ke stu zeměmi Ol. Esth. 8, 9; — shoda není; na př.: po třech stech a dvadcěti letech Pass. 81, ve třidcěti ke stu letech Ol. Gen. 5, 3 (při stech shoda jest; ve *dvadcěti*

atd. jednotky neskloněny a *-dcěti* má novotvarou flexi); nč. po sto dvaceti letech (sta neskloněna; *-dvaceti* jako v případech předešlých); po čtyřistech letech EvOl. 162^b, ve čtyřidcietech tisících Lit. Súdč. 5, 8 (desítky a sta s flexí náležitou, jednotky bez flexe; v dokladě z Lit. je lok. *tisících* atrakcí m. gen.); volův dvadcětí ke stu tisícóm Ol. 2. Par. 7, 5 (*tisícóm* atrakcí m. gen.); se dvěmadcát a dvěma tisícoma Ol. 2. Mach. 5, 24 (*-dcát* ustrnulo); se dvěma set rytieři Pass. 620, po puol čtvrtu sta letech Mart. 14^b (*set* a *sta* ustrnulo); čtyři tisíc Tateruov Mill. 91^b, čtyři tisícův kročeji Mand. 15^a, se třmi tisíc DalC. 52, bychom ty tisíc kop grošův zaplatili ListVrat. 1406, abyste ty jisté tisíc kop grošův dobyli tamt., z tiu-siúc měst UmR. 218, Bracislav do Polan se třmi tisíc jede DalC. 52, biechu, ješto jediechu, jako čtyři tisíc EvVid. Mark. 8, 9 (*tisíc*, *tisícův* ustrnulo); po tisíce letech DalJ. 4 rkp. Ff, ani tisíce smrtmi HusŠal. 3^b; v tisíc tisíce letech Kruml. 391^b, v sto tisíce letech Orl. 40^b, šest tisíce jezdcův Ol. 1. Reg. 13, 5, deset tisíce mužův t. 15, 4, oslův pět tisíce t. 3. Esdr. 5, 43, (starosta) nad tisíce mužmi t. 1. Reg. 19, 13, s tisíce mužmi t. 2. Reg. 19, 17, vojsko z osmi set tisíce muží t. 2. Par. 13, 3 (*tisíce* ustrnulo); mnoho sto koní uvazú AlxV. 2183, ve sto tisíce letech Orl. 40^b, po sto a pětidcát dnech Ol. Gen. 8, 3, pět sto, devět sto BartD. 1, 32 (pomor.), pět sto, deset sto t. 34 (slov.), pjac sto t. 42 (hroz.), pať sto t. 44 (břez., uher.-slov.), dve sto, tri sto, pať sto Šcmb. 63 a Hatt. slc. 101 (*sto* ustrnulo); tēm deseti tisícém rytieřém Kremism. 92^a (dat. *tisícém* atrakcí k tēm m. gen.).

243. c) Jak se váže předmět počítaný s číslovkou.

Mezi číslovkou a předmětem počítaným shoda náležitá býti má. Na př. mělo by býti v nom. akk.: *jedna ryba*, *dvě rybě (ryby)*, *tři ryby*, *pět ryb*, *jedna-nádcte ryba* n. *jedna-nádcte ryb*, *tři-dcěti ryb*, *pat-desát ryb* . . .; v dat.: *jednéj rybě*, *dvěma rybama (rybám)*, *třem rybám*, *pěti ryb*, *jednéj-nádcte rybě* n. *ryb*, *třem-dcětem ryb*, *pětidcát ryb* . . .

Tak někdy bývá, někdy nebývá a jazyk časem odchyluje se od toho, co by náleželo.

1. Číslovky *jeden*, *dva*, *třie tři*, *čtyřie čtyři* jsou číselná adjektiva. S nimi spojuje se předmět počítaný jako s jiným adjektivem, t. j. číslovky tyto shodují se se jménem předmětu v pádě a dílem také v čísle a rodě. Na př.: *jedna ruka*, *dvě rucě*, *třie synové*, *čtyři ženy* atp.

V češtině staré bývala tato shoda úplná: bylo *dvě rybě* (shoda také v du.) a *třie*, *čtyřie synové*, *tři*, *čtyři dcery* (shoda také v rodě); na př.: *třie králi přijeli Štít. ř. 76^b*; *třie mužie* t. 40^a, *tře řadové ŠtítOp. 47*, *tře silní DalC. 5*, *tito tři muži Br. Ezech 14, 4*, *tři papežové VelKal. 102*; *čtyřie* (t. ořeši) *DalC. 5*, *čtyři hadové Barl. 1, 23*, *všickni čtyři Háj. 172^b*

čtyři králové Br. Dan. 7, 17; — tři věci AlxV. 8, čtyři ženy t. 645, všechna čtyři elementa AlxB. 2, 25.

V češtině nové shoda touž měrou úplná není; číslo dvojnásobné většinou zaniklo a při *tři* a *čtyři* přestal se lišiti rod, i jest tedy: *dvě ryby* (*dvě* du., *ryby* plur.) a *tři synové* a *tři dcery* (bez rozdílu rodu).

Jako s číslovkou *dva*, tak váže se předmět počítaný také s *oba*.

2. U číslovek ostatních, *pět*, *šest* . . ., *deset* . . ., které jsou substantiva, má býti předmět počítaný v gen. plur. (gen. partitivní); na př. *pět let*, *desět let*, *sto let* atp.

Tak často bývá; na př.: což více desíeti hřiven Rožmb. 191, aby desíeti let nepřevyšoval MC. 87, dvě a čtyřiceti let MandStrah. 41^a, dvě a sedmdesáte království t. 45^b, dvě a patdesát let Kladr. 4. Reg. 15, 2, za třiceti peněz Ans. 130, David ustanovil čtyřmezidcietma kněží Pass. 275; ještě pětidecát let nejmáš Krist. 79^b, do osmidecát let Štít. uč. 50^a, puost dní čtyřdecát Štít. ř. 125^a, oněch stárcov čtyřmezidcietma Pror. 158^a; pán náš naučil ho (sv. Bernarta) těmto patnácte páteřov ML. 14^a, na pamět dvěmanáct pokolení Ol. Sir. 45, 13, mám syna v devíeti let JiřBrn., v sedmi let dietě AlxV. 1898, po sedmi let král jede před cesařovu radu DalC. 24, žaltář o desíeti strun ŽWittb. 32, 2, na pětinađst let bieše Marg. 21^a, ve stě let nenarázěl se rytieř taký DalJ. 110, jeho čest budú po stě let mluvíti DalC. 74, ve třechnádcet letech Štít. ř. 49^a, po šesti set. halěřov Rožmb. 278, ve dvúnádcet rodiech Ol. Ex. 28, 21 (shoda v pádě, ale neshoda v čísle); můj rod pětiú pramenov bude kvísti DalC. 6, kád sedmi pečeti zapečeřenú ML. 19^b, pod pěti hřiven Rožmb. 233, 235, před šestí dnov EvZimn. Rozb. 701, s uosmi muži Pror. 91^b, tvój otec zlý let před šestí též mi činieše Baw. 38; s tisícem kop grošov VšeK. 146^a; (Čechové) ve čtvrti léta na vojnu zapověděchu DalC. 79.

3. Jindy předmět počítaný, který by měl býti v gen., nabývá atrakcí pádu téhož, jaký má číslovka. Na př.:

k desíeti pannám Pror. 230^a (*pannám* m. *panen* atrakcí k dat. desíeti), svým pěti smyslóm Alb. 86^a, dvěmnáct rytieřóm Kat. 136, šesti poslóm oči zbudú AlxV. 2080, ně. ke stu lidem; po sedmi letech DalJ. 24 (*letech* m. *let* attr. k lok. po sedmi), po stu letech t. 74, v uosmináste Kat. 8, po pětinađst stupních Krist. 4^b, ve dvúdcát letech ŠtítV. 31, ve třechdcát letech Krist. 36^b, v pětimizecietma letech Ol. 2. Par. 25, 1, v sedmidcát letech t. Gen. 11, 26, v devíetidecát letech t. 17, 1, bieše Mojžieš u osmidecát letech a Aron ve třech a v osmidecát t. Ex. 7, 7, v tisíci kopách VšeK. 121^b; přede třmidcát lety Pass. 64 (*lety* m. *let* attr. ke *třmi*), se dvěmanádcet pannami Pass. 347, se čtyřmidcát:podstavky Ol. Ex. 36, 24.

4. V případech, kde předmět počítaný má atrakcí pád nenáležitý, bývá číslovka buď chybně skloněna nebo neskloněna; viz § 242. Na př.:

ve čtyřicetech letech Ol. Jos. 5, 6 (*čtyři* neskloněno); po čtyřiceti nedělích ŠtítV. 188 (*čtyři-* neskloněno, *-dceťi* novotvar m. *-dcietech*), ve třiceti ke stu letech Ol. Gen. 5, 3; ve třicát letech Krist. 32^a (*tři-* neskloněno, *-dcať* m. *dcietech*); po puol čtvrtu sta letech Mart. 14^b (*sta* m. lok. *stě*); s jinými šest pokoleními Comest. 105^b (*šest* neskloněno), k tisíc letóm HusPost. 84^a, u patdesát žalmiech Alb. 67^b, po sto a pěticecát dnech Ol. Gen. 8, 3, v jedenmezcieta letech t. 3. Esd. 1, 46, ve sto kopách VsehJ. 352, po čtyř úhlých Comest. 72^b, ke sto lidem, se sto lidmi, s tisíc zlatými Us. nč.; třmi a třiceti ranami VsehJ. 443 (*třmi* skloň., *tři-* neskloněno, *-dceťi* s novotvarou flexí).

5. U číslovek 21—24, 31—34... je vazba předmětu počítaného rozdílná podle rozdílného jich vyslovení (v. § 241). Na př.:

dvacet jeden *strom*, třicet dva *stromy*, sto padesát čtyři *stromy* — jedenadvacet *stromův*, sto čtyřiapadesát *stromův* atp. Us. nč.; čtyřicet čtyři *groše* VsehJ. 395, dva a sedmdesát *nemoci* Hrad. 145^b, sto třicet jeden *soused* vyhořel Břez. 31, čtyři a čtyřiceti *let* Pass. 171, tři a třiceti *let* t. 168, — to jest: předmět počítaný, který stojí za číslovkou, váže se k části výrazu číselného poslední (nč. *dvacet jeden strom*, *jedenadvacet stromův*); —

jáhnův dvě *stě* a sedmdesát a čtyři Ol. 2. Esd. 11, 18, — *mil* čtyři a sedmdesát Krist. 29^b, — to jest: předmět počítaný, který stojí před číslovkou, váže se buď k prvnímu členu výrazu číselného (*jáhnův dvě stě* a *sedmdesát a čtyři*), buď k poslednímu (*mil čtyři* a *sedmdesát*).

6. Číslovky berou se attributivně k počítanému předmětu nebo přívlastku — v. § 244 — a z toho vyvinula se novotvará flexe. To bývá v nářečích. Na př.:

slc. nom. *piati*, akk. gen. lok. *piatich*, dat. *piatim*, instr. *piatimi* atp.; dal *pětima*, *desetima* BartD. 1, 89 (stjic.); *šestima* koni Suš. 450, *devětima* konci t. 441, před *šestima* stama *let* BartD. 2, 118 (han.), před *padesátima* *letma* t., s *patnáctima* *žencama* t., před *dvacjatmi* *rokami* BartD. 1, 41 (hroz.), před *dvacecima* *rokami* t. 1, 117 (laš.), *přišel* s *pětima* t. 1, 72 (val.); dat. *pětom*, instr. s *pětomí*, s *pětoma* t. 1, 117 (laš.).

Doklady toho starší: oněmi dvanáctmi hvězdami Kruml. 294^b (*-mí* připsáno později!), s těmi *pěťmi* Comest. 82^a, *padesátmi* *mužmi* t. 169^b, před *šestmi* *dny* EvOl. 249^b, s *šestmi* *tovaryši* Beck. 1, 330; *pětimi* Rosa 117; ve drzydsatech (sic) dnech Lvov. 54^a, t. j. *-dsátech*.

V době nové učí Tham 1801, str. 65: nom. *pět*, instr. s *pěti* n. s *pěťmi*.

244. d) Jak se shoduje číslovka s přívlastkem (nečíslovým).

1. Přívlastek může míti jen ta číslovka, která je jméno podstatné; na př. *pět*,... *desět*,... *sto*,... *tisíc*...

2. Při číslovkách *sto* a *tisíc* mívával v jazyku starším a má v jazyku novém přívlastek (mimo atrakci) vazbu náležitou. Pravíme na př.: *dobré sto mil*, gen. *dobrého sta mil*..., *plný tisíc zlatých*, gen. *plného tisíce zlatých* atd.

Tak bývalo i v jazyku starém. Někdy při náležité vazbě přívlastkové bývá číslovka neskloněna; na př.: od *každého sto kop* VšeH. 401.

Vedle toho pravíme atrakci: *dobrých sto mil*, *těch sto zlatých* atp.; přívlastek je přitážen k předmětu počítanému *mil*, ten je v plur. gen. a odtud je také *dobrých* m. *dobrého*. Číslovka sama, *sto*, je tu neskloňována.

Někdy číslovka při atrakci mívá pád náležitý; na př.: z *těch sta kop* grošuv KolČČ. 212^a (1561).

3. Při číslovkách *pět* atd. mívával původně přívlastek také tvar náležitý. Číslovky tyto jsou svým původem substantiva fem. a mívala tedy při sobě přívlastek fem.: nom. *všě pět* smyslův, instr. *všů pětů* smyslův atp. Na př.:

sing. akk. vol všicknu deset (t. duší) totam decadem Hod. 88^a; veď třetí devět svědkův Rožmb. 134, tu pět (t. grošův) provrhu Hrad. 125^b; sing. instr. můj rod pětiův pramenův bude kvísti DalC. 6; *těch jedenáct cisiec zlatých dáno rotám na tu pět a třidceti cisicův list*. slez. z r. 1458, Perw. Otčet 59.

Ale později pronikla atrakce, přívlastek přestává shodovati se s číslovkou a váže se s předmětem počítaným; na př.: nom. akk. *všech pět hřiven*, gen. *všech pěti hřiven*, dat. *všem pěti hřivnám* atd. Us. nč.

V jazyku starším býval způsob atrakce někdy odlišný; na př.: *těmi desíti peněz* Alb. 77^b, t. j. přívlastek je sice v instr., ale v plur., atrakci ke jménu počítanému, to pak samo je v tvaru náležitém; *všichni pět smyslův* t. 17^b, t. j. přívlastek je sice v nom., ale v plur., atrakci k předmětu počítanému; když *všichni pěti smyslové* jsou... Kruml. 141^a, t. j. přívlastek je sice v nom., ale v plur., atrakci k předmětu počítanému a ten pak je rovněž v nom. m. v gen.

245. e) Jak se shoduje číslovka s přísudkem.

1. Když jsou předměty počítané *jeden až čtyři*, mluví se o nich větou s podmětem a přísudek se shoduje s podmětem. Na př.: nč. *jeden bojovník jest raněn*, — *dva, tři, čtyři bojovníci jsou raněni* atp.

Tak bývalo pravidlem i v jazyku starém.

Zřídka se užívalo věty bezpodměté, v níž byl přísudek v sing.; na př.: za obyčej *se vracovalo od každé kopy čtyři groše* VšeH. 264^a.

2. Když se mluví o předmětech počítaných *pět* atd., mluví se o nich v jazyku starším zpravidla větou s podmětem a přísudek je v plur.; na př.: jakž se *pět smyslův rozlirhají* Alb. 28^b; když *šest dní pomíruchu* AlxV. 2190. Jiné doklady v. v § 147 č. 11 a).

Řidčeji bývá v jazyku starším věta bezpodmětá a přísudek v sing.; na př.:

dříve než *šest* dní *pominu* AlxV. 2187; jiuž bě *šest* dní *pominulo* t. 1995; *devět* měsiec *minu* Pil. d.; *sedm* klasuov *ktvieše* Lit. Gen. 41, 5.

V jazyku novém je vždy věta bezpodmětá a přísudek v sing.; na př.: *pět...*, *deset...*, *sto...* *bojovnkův jest raněno*.

3. Když číslovky *dva dvě, tři tři, čtyři čtyři* jsou členem výrazu složitého, tedy ve výrazech *dva-ná-dcete* atp. žádáme větu s podmětem a přísudek v plur. Tak bývá někdy v jazyku starém; na př.: *stáchu* na měle *dvě stě* korábóv AlxV. 583; těch *dvanádcete* žebr *nahnuty sú* jako polúobruče Sal. 773; *16* lotrů vsedli na vůz WintObr. 2, 163 (z r. 1523); tak *sě dokonaly třinácte* otázek AlchAnt. 116^b; *jědechu* jich u počtě *dvanádcete* (sic) Lit. 2. Reg. 2, 15.

Jindy tu bývá přísudek v sing.; na př.: s obů stranů *jedieše dvanádcet* muži AlxV. 1222. Jiné doklady v. v § 147 č. 11 b).

2. Číslovky řadové.

246. 1. Jsou na otázku *kolikátý?* Na př.: *druhý, pátý, stý*.

2. Jak se vyjadřují, ukazují následující příklady:

1. = *první*, nebo *prvý*; na př.: první den AlxV. 1142, od Bořivojě prvního DalJ. 23 rkp. Ff., první rybu, jižto jmeš Krist. 61^a, kapitola šestdesátá první Pror. 45^a, vy cná mužě... budeta první na mém dvořě Pass. 283; kapitola první Pror. Isa., kapitola stá první Baw. 275, první blázen Vít. 42^a, první studnicě t. 44^a atp., dosud tak; ---

2. atd. = *druhý, třetí, čtvrtý, pátý, ... desátý*; na př.: kapitola druhá Pror. Isa., druhý blázen Vít. 42^b; třetí blázen t. 42^b, kapitola třetí Pror. Isa., třetí (blázen) Vít. 42^b; čtvrtý blázen tamt., kapitola čtvrtá Pror. Isa.; kapitola pátá t., pátý (blázen) Vít. 42^b; šestý (blázen) t., kapitola šestá Pror. Isa.; kapitola sedmá t., sedmý (blázen) Vít. 42^b; osmý (blázen) Vít. 42^b, kapitola osmá Pror. Isa.; kapitola devátá t., devátý (blázen) Vít. 42^b; kapitola desátá Pror. Isa., desátý (blázen) Vít. 42^b atp., dosud tak; ---

11. atd. — 19. = a) *pátý-ná-dcete* n. *pátý po desěti* atp.; na př.: kterého by chtěl bůh voliti druhýnádcet apoštolem Štit. ř. 235^b, v druhýnácte létě Hrad. 72^a, druhýnádcet den Ol. 3. Esdr. 8, 62, druhýnádcet měsiec t. Esth. 2, 12; třetíhonácte dne Krist. 23^a, třetínádst den JM. 399, třetínádcete neděle HusPost. 169^a; v čtvrtémnádcet výkladě Alb. 83^a, čtvrtýnácte (blázen) Vít. 43^a, čtvrtýnázt den Hrad. 69^a, do čtvrtéhonádcete dne Ol. Ex. 12, 6, čtvrtéhonádcete dne t. 3. Esd. 7, 10; puol pátýnácte českých mil Krist. 32^b, léta pátéhonádcet Ol. 2. Par. 15, 10; šestýnácte (blázen) Vít. 43^a; papež sedmýnáct PulkR. 64^a, sedmýnácte (blázen) Vít. 43^a; osmýnácte (blázen) t. 43^a, osmýhonádcet léta Ol. 2. Par. 34, 8, osmýhonádcete

léta t. 3. Reg. 15, 1; v devátýchnázt knihách Pass. 392, devátynáste (blázen) Vít. 43^a; druhé léto po deseti AlxV. 165; —

b) pátý nádcatý, -dcětý, -dctý atp.; na př.: druhý nástý (blázen) Vít. 42^b, v druhém nádcetém měsíci Ol. Ezech. 29, 1; třetí nástý (blázen) Vít. 43^a, třetí nádcťý (los) Ol. 1. Par. 24, 13, od třetího nádcetého léta Pror. 81^a, třetí nádcťé léto Ol. Gen. 14, 4; čtvrtý nádcťý den t. Ex. 12, 18, čtvrtý nádcatý den t. Num. 9, 3, čtvrtý nádcťý (los) t. 1. Par. 24, 13, v čtvrtém nádcetém rozdělení Kruml. 211^b, ve čtvrtém nástém létě Pror. Isa. 36, 1; kapitola pátá nástá Pror. Isa., pátý nádcťý den Otc. 298^b, pátý nádcatý den Ol. Lev. 23, 6, pátý nádcťý (los) t. 1. Par. 24, 14, pátého nádcťého dne t. 1. Mach. 1, 57; kapitola šestá nástá Pror. Isa., od šestého nádcťého léta Otc. 419^a, šestý nádcťý (los) Ol. 1. Par. 24, 14; sedmý nádcťý (los) t. 24, 15; kapitola osmá nástá Pror. Isa., léto osmé nádcťé t. 81^a, Daniel biskup osmý nástý PulkR. 136^a, osmá nádcťá přimluva t. 24^b, osmý nádcťý (los) Ol. 1. Par. 24, 15, léta osmého nádcetého t. 2. Par. 13, 1; kapitola devátá nástá Pror. Isa. léto deváté nádcťé Pror. 102^b, devátý nádcťý (los) Ol. 1. Par. 24, 16.

Některé doklady jsou nezřetelné; na př.: patenadciete léto Pass. 483, cztwrtenadczte léto Ol. Gen. 14, 5; lze čisti: *páténádcíte*, nebo *páté nádcťé*, *čtvrténádcíte*, nebo *čtvrté nádcťé*. —

c) patnádcatý, -dcětý, -dctý atp.; na př.: jedenácté léto AlxV. 813, jedenáctý (blázen) Vít. 42^b, kapitola jedenáctá Pror. Isa., jedenáctý (los) Ol. 1. Par. 24, 12, jednádcťého dne t. Ezech. 29, 1; dvanádcťý (los) t. 1. Par. 24, 12, kapitola dvanáctá Pror. Isa.; kapitola třináctá t.; kapitola čtrnádcťý den Koř. Skutk. 27, 33; kapitola sedmnáctá Pror. Isa.; nč. jedenáctý, dvanáctý atd.; —

d) 19. = bez jednoho dvadcatý; na př.: bez jednoho dvadcatý (rozdiel) Ol. Lev. 19 (nápis), t. 2. Par. 19 (nápis) a Ex. 19 (nápis), bez jedné v dvacáté kapitole Rozbor 722.

20. = desátý nádcíte, desátý nádcětý, atd.; *dvadcatý* atd.; na př.: (blázen) desátynáste Vít. 43^a, (biskup) desátý nástý Pass. 327; kapitola dvacátá Pror. Isa., ve dvadciém létě Ol. 1. Reg. 7, 2; nč. dvacátý.

30. atd. — 90. = třidcatý, -dciety, padesátý...; na př.: (požitek) třidcatý Koř. Mat. 13, 8, kapitola třidcatá Pror. Isa., třidciého léta Pass. 388; kapitola čtyřidcatá Pror. Isa.; kapitola padesátá t., do léta padesátého Ol. Num. 4, 39; (požitek) šestdesátý Koř. Mat. 13, 8, kapitola šestdesátá Pror. Isa.;

do šestéhodcát léta ad sexagesimum annum Ol. Lev. 27, 3 (chyba), do léta pátéhodcát ad annum quinquagesimum t. Num. 4, 35 (též), od dvúdczátého léta t. Num. 1, 3 (též).

21. atd. — 29. = prvý-mezidcietma atp.: prvýmezidcietma (blázen) Vít. 43^b; druhého-mezidcietma dne Ol. Jud. 2, 1; třetí-mezidcietma přimluva

Pulk. 30^a; sedméhomezidcietma dne Ol. Gen. 8, 14; — *prvý mezidcátý, -cietmý*: (los) prvý mezicietmý t. 1. Par. 25, 29; (los) druhý mezicietmý t. 25, 28, druhý mezicietmý (blázen) Vit. 43^b; tretí mezicietmý (blázen) t., tretí mezicietmý den Ol. 2. Par. 7, 10, tretí mezicietmý (los) t. 1. Par. 25, 30; (los) čtvrtý mezicietmý t. 25, 31, čtvrtý mezicietmý (blázen) Vit. 43^b, biskup čtvrtý mezicietmý PulkR. 150^a, (měsíc) čtvrtý mezicietmý ChirB. 40^a, pátý mezicietmý (blázen) Vit. 43^b; šestý mezicietmý (blázen) t.; přiemluva devátá mezidcátá PulkR. 38^a; — *jeden-mezi-cietmý* atd.: (zástup) jedenmezicietmý Troj. 112^a, jedenmezidcietmé léto Pass. 403, jedenmezicietmý Ol. 1. Par. 24, 17, v jednommezicietmém létě t. 2. Par. 36, 11; den dvamezicietmý Háj. 43^a, (zástup) dvamezicietmý Troj. 112^a; (zástup) třimezicietmý tamt.; (zástup) čtyřmezicietmý tamt.; čtrmezicietmá kapitola BrigF. 97; den pětmezicietmý Háj. 262^a, pětmezicietmý (zástup) Troj. 112^a; v šestmezicietmém létě Háj. 49^a; osmmezicietmá kapitola BrigF. 36, osummezicietmá kapitola t. 101, osmmezicietmý den Háj. 453^b; — *dvadčeti prvý* atp.: dvadčeti čtvrté léto Pass. 403; — *dvadcátý a jeden* n. *jeden a dvadcátý, -cietý* atp.: kapitola dvadcátá a dvě Pror. Isa., kapitola jedna a dvadcietá tamt., nč. jedenadvacátý atd.; — *dvadcátý, -dcietý prvý* n. *prvý a dvadcátý, -dcietý* n. *dvadcátý, -dcietý a prvý* atp.: kapitola dvadcátá čtvrtá, dvadcátá pátá Pror. Isa., kapitola dvadcietá šestá, dvadcietá sedmá, dvadcietá osmá tamt.; biskup pátý a dvadcátý PulkR. 159^b; kapitola dvadcátá a tretie Pror. Isa.; nč. dvacátý prví, dvacátý druhý atd.

31., 32. atd. — 99. = *po pětidcát pátý* atp.: léta po třidcetech čtvrtého DalJ. 47; po pětidcát pátého (léta) Hrad. 22^a, po padesát léta čtvrtého t. 19^b; — *patdesát pátý* n. *patdesát a pátý*: čtyřidceti druhá kapitola PulkR. 57^b; léta sedmdesát a pátého Comest. 33^b; — *patdesátý pátý, pátý a patdesátý*: kapitola třidcátá čtvrtá Pror. Isa., kapitola třidcátá devátá PulkR. 53^a; kapitola čtyřidcátá pátá Pror. Isa.; kapitola padesátá devátá PulkR. 53^a; nč. třicátý druhý atp.; kapitola sedmá a čtyřidcátá Pror. Isa., třetie a třidcátá přiemluva PulkR. 44^a, léta šestého a třidcátého Ol. 2. Par. 16, 1, sedmého a třidcátého léta t. 4. Reg. 3, 10; — *jeden a patdesátý* atp.: jedna a třidcátá přiemluva PulkR. 42^b, kapitola jedna a čtyřidcietá tamt. 57^b, léta jednoho a třidcátého Comest. 159^b, jednoho a třidcátého léta Ol. 3. Reg. 16, 23; nč. jedenatřicátý atd.

100., 200., ... 1000., ...: *dvúsetný, dvústý* ducentesimus Lact. 54^a; *čtvrtéhostého* VJP. 68; léta *sedmstého* Comest. 152^a; *tisúciemu* (dáno jest) Kunh. 149^a, tisície částka Kruml. 97^b, léta tisícieho Pr. pr. 244; *tisúctý* Lact. 105^b; nč. *tisúctí, dvoutisúctí, ... pětútisúctí* n. *pětútisúctí, ... milliontý* atd.

101., ... 135., ... = *stý prvý, stý a prvý*: kapitola stá prvá Baw. 275, kapitola stá druhá t. 276, kapitola stá tretie t. 279, kapitola stá čtvrtá t. 280, kapitola stá šestá t. 282, kapitola stá devátá t. 286, kapitola stá jedenádstá

t. 288, kapitola stá dvanádstá t. 289, kapitola stá třinádstá t. 290, kapitola stá osmnádstá t. 298, nč. stý první, stý jedenáctý atd.; kapitola stá a desátá Baw. 286; — *prvý ke stu, sedmdesát ke stu čtvrtý* atp.: desáté ke stu léto Pass. 355, sedmdesát ke stu čtvrté léto t. 74; nč. *sto první* atd.

201.,... 216.,... 220.,... 356.,...: *šest set dvadcié* léto Pass. 149, tři sta osmdesátého léta t. 422; *dvě stě šestnácté* léto t. 407; *čtyři sta a dvadcié čtvrté* léto t. 403, tři sta čtyřiceti třetího léta t. 33; *dvě stě a devadesáté osmé* léto t. 56; *dvě stě osmdesát sedmé* léto t. 95; — *po osmi set (stech) po devietidcát čtvrtý* atp.: léta po osmi set po devietidcát čtvrtého DalJ. 23, léta po osmi set po dvou cátú čtvrtého t. 23, léta po devieti set po dvou dcátú osmého t. 30, léta po devieti set a po devietidcát šestého t. 32, léta po devieti stech letech a po šestdesáti sedmého PulkR. 27^a; nč. *pětistý patnáctý* n. *pětset patnáctý; pětset padesátý šestý* n. *pětset šestapadesátý*.

1110.,... 1211.,... = léta páně *tisícieho pětistého dvamezctímého* ChelčP. 281^b, léta božieho tisícého čtyřstého devadesátého VšekK. 164^b; *tisíc dvěstě třidceti osmé* léto Pass. 27, tisíc dvě stě jeden mezidcietmé léto t. 417, to se událo... tisíc dvě stě čtyřiceti let třetího t. 30, léta božieho tisíc tři sta devadesát osmého List. 1398 (Výbor); — *tisíc a desáté ke stu* léto Pass. 355; — *po tisíci po třech dcétech osmý* atp.: léta po tisíciu po třech dcétech osmého DalJ. 43, po tisíciu po čtyřechdcát čtvrtého t. 47, po tisíci po čtyřidceti čtvrtého t. 47, po tisíci po dvou stú čtvrtého t. 75, po tisíci po stu po osmidcát čtvrtého DalJ. 73, po tisíci po dvou stú po čtyřech dcétech druhého t. 82, po tisíci letech a po třidceti léta osmého t. 43, po tisíci sedmdesát ke stu čtvrté léto Pass. 74, léta po tisíci čtvrtého DalJ. 37.

3. Za číslovku řadovou bývá základní, zejména v letopočtech; na př.: od léta čtyřmectma Comest. 34^a, léta sedmmectma t. 159^b; léto božie tisíc sto čtyřidceti a pět Jindřich Moravský biskup s Otú kniežetem Olomúckým na pút do Říma vzdvihli sú se Pulk. 97 (Šemb. lit. 498), léto božie tisíc sto čtyřidceti a šest tento jistý biskup... Pulk. t., léto božie tisíc sto dvadeci Vladislav tyto hrady opravil PulkR. 86^a.

247. Některé výrazy s číslovkami řadovými a jich význam.

1. Číslovka řadová tvaru jmenného jest ve výrazích *pól pátá*, fem. *pól pátý* atp.; na př.: puol čtvrtý míle Krist. 69^b, puol desátý neděle Trist. 228, puol pátynáste míle Krist. 35^b, za puol sedmectmý kopy grošuo KolČČ. 7^a (1546). Jiné doklady v. v § 177 č. 1 a 3.

2. Číslovka řadová jest ve výrazích *sám desát*, *sám desátý* atp.: na př.: pan Albrecht (Kostka) jel na voze sám čtvrt do Brna Jar. 67, král sám šest se tůláše DalJ. 109, (pohnaný) má sám sedm přísahati Řád pz. 35, 36; jiné doklady v. § 177 č. 1.

3. *Druhé, tretie* atd. = *po druhé, po třetí*...; na př.: ale že jsem dřeve psal o nich, nebudu tuto druhé toto psáti Štít. uč. 132^b; tento druhý rúcho proměnilv druhé dnes almužnu béře Pass. 123; ktož jest jednu křšten, ten nemá druhé křšten býti Štít. uč. 115^a; jediné ač kto druhé narodí se ChelčP. 162^b; jakož jest se dožádala jednau i druhý při páních starších Lún. pam. 1582; (pohon) hned komorníkem vyhlašuje se prvé, druhé, tretie Hilar. 26^a; druhé. mu trúbiti kázachu... a když tretie trúbieše DalJ. 34; kokot tretie zapěl Hod. 40^a; (distilluj) pětkrát, páté v písku AlchAnt. 31^b; (distilluj) šestkrát, sedmé v písku t. 36^a; (distilluj) dvanáskrát, třináste v písku t. 38^b.

Vedle toho bývá také *po druhé* atp.; na př.: kterak muož člověk naroditi se po druhé ChelčP. 160^b.

4. Číslovky řadové bývají u výčtech; na př.: ...*druhé* pomněte na pokoru..., *tretie* ty nábožné napomínám..., *čtvrté* těm řku..., *páté* řku, aby..., *šesté* ty nábožné napomínám... ŠtítV. 72—75; počet proviňeni jde na nás: jedno, že přijímáme, *druhé*, že utrácíme... ChelčP. 259^a; pak-li provede (přisahající přísahu) po jednu, *po druhé* nebo *po třetí*, má (písař) jemu říci... VšehJ. 94; tobě sem zapomněla pověděti, že já chci, aby se ty všecky truhly zapečetily... *Za druhé*, poněvadž tam zůstanou modrací, dej je složiti do těch truhel... *Za třetí* poroučím, abyšte truhlu páně z Lobkovic taky dali naložiti ŽerKat. 155; tomu místa dáti nemůžeme z těchto příčin: předně...; *za druhé*, přihlas a prodloužení se vysvětlovati mohou...; *za třetí*, ve slovanštině někdy žádného přihlasu a prodloužení není... Šafařík, Sebrané spisy III—60; předně..., *za druhé*..., *za třetí*..., *za čtvrté*... TomP. 3, 537 (a j. částěji).

5. *Druhý* znamená = *jiný, některý*; na př.: (žaloby) některé ze škod, jiné z moci, druhé z nářku cti atd. VšehJ. 48; (praporce) druhé pozlacené a některé prosté Lobk. 13^a; viděl sem, že v té zahradě druhé víno bylo zralé a druhé nezralé t. 58^a; spali sme druzí a druzí se tülali Lobk. 106^a; (obrazové) druzí piedi z výši a druzí menší a druzí větčí t. 25^b; také vína v hrozniech výborná a sladká, červené, bílé, ješto druhé veliké jahody měly jako slívy a druhé víno to v hrozniech mělo jahody žluté a podlúhovaté t. 80^b; až přátelé je (zajaté) vyplatí, a druhý několik tam (v zajetí) let zůstane, než o něm zvedí t. (cit. Vlček, Děj. lit. 255); (paní v Benátkách v průvodě knížecím) měly na sobě klénotuov za několikokrát stotisíc, neb druhá měla toho na sobě za pět tisíc, druhá za šest, druhá za 10, druhá za 15 a druhá za 20 tisíc zlatých t. (tam. 253).

6. *Jeden- druhý* vyjadřuje vespólnost, střídavost; na př.: tupí jeden druhého Štít. uč. 75^a; přijímajíc jeden druhého do svých domov t. 50^b; nemož jeden druhého připuditi Rožmb. 109; jiné doklady v. v § 415, č. 2 b.

7. Číslovka řadová brává se za násobnou; na př.: (užitek bude) šedesátý ŠtitMus. 67^a; stý užitek móż učiniti siemě slova božieho a v těch, kteříž jsú v manželství, třidcátý t. 67^a; některé (siemě) přineslo požitek stý, některé třidcátý, některé šedesátý HusPost. 35^b; (siemě) když vzešlo, učinilo užitek stý ChelčP. 66^a.

8. Z číslovky řadové *prvý* vzniklo substantivum *prv*; na př.: na samý prv BartD. 1, 264 (mor.-slc.); nájsami prvek bežali t. 155 (též). Srov. § 192 č. 9.

9. *Devátá* atp. = mše o deváté hodině; na př.: byl jsem na deváté Us. nč.; byl jsem na půl osmé tamt.

3. Číslovky druhové.

248. 1. Číslovky druhové jsou na otázku *kolíkerý?* Na př.: *dvojí, paterý, sterý*.

2. Číslovky ty jsou:

jeden (ve smyslu = jednoho druhu; na př.: *jedno* víno = jeden druh vína Us. nč., jsme *jedné* víry, *jednoho* smýšlení tamt.);

dvój dvojí, obój obojí, trój trojí; na př.: *dvój* lid Alb. 96^b, dělají cukr *dvój* KabK. 25^b, *dvoji* věk Troj. Jg., *dvoji* čin Us. nč.; *obój* los Ben. Esth. 10, 11, zákon *obůj* Kom. Jg., na *oboji* stranu Vel. Jg., Br. Jg.; *trój* pohon Rožmb. 87, jenž jest *trój* a jeden Modl. 126^a, *trój* stav Štít. uč. 67^a, *trój* rozum Alb. 96^b, *trojí* stav Us. nč.; jiné doklady v. v § 249;

čtver čtverý, pater paterý, ... desater desaterý, dvójnadcete n. *dvojinadcete* n. *dvanáctery, dvanáctery* ...; na př.: *čtver* hod Štít. uč. 132^b; *sedmer* zlý duch Štít. ř. 138^a; *osmer* jest lid Alb. 89^a, *osmerý* lid jest ML. 57^b; *súdíce dvojnást* národ židovský duodecim tribus Israel EvVid. Mat. 19, 28; *súdíce dvójnadcet* národ židovský t. Luk. 22, 30, *súdiece dvojenadcete* pokolenie Lit. Luk. 22, 30; vedlé počtu *dvanáctera* pokolení Br. Ex. 24, 4, aby jich dal *dvanáctera* pokolení t. Num. 34, 13; nč. *čtverý, paterý, desaterý, tisícery* atp.; *paterastý* BartD. 1, 154.

Rozdíl mezi *dvój* atd. a *dvojí* je rozdíl tvaroslovný: *dvój* jest sklonění zájmeného, *dvojí* složeného; v. III, 1, § 413.

Také rozdíl mezi *čtver* atd. a *čtverý* je tvaroslovný: ono je sklonění jmenného, toto složeného; v. zde výše § 176 a III, 1 § 245.

3. Číslovky druhové znamenají dílem druh, na př.: *jedno* víno, *dvoje* víno, *čtvero* víno Us. nč., *sedmer* zlý duch Štít. ř. 138^a, *osmer* jest lid, ješto boha hanie Alb. 89^a, *dvanáctero* pokolení Br. Ex. 28, 21, — dílem pak vyslovují prostě jen číslo (jako číslovky základní), na př.: *dvoje* vrata, *paterý* hodiny Us. nč., jmám *čtvery* škorně Hrad. 124^a, *čtvera* pekelná vrata AlxB. 4, 11.

249. Číslovky druhové klademe více méně pravidelně:

1. Když počítáme předměty podle druhu. Na př.: troj pohon Rožmb. 87; troj řád Štít. uč. 65^b; (darové) jsou troji Alb. 99^b; čtvera zvěř ŠtítV. 148; položil sem šester hřiech smilstva ŠtítMus. 67^b; sedmer zlý duch Štít. ř. 138^a; pláč jest truoj Hád. 108^b; (tělo) dvoje, troje Kunh. 149^a; o té dvojí koruně Hug. 242; v obojí ruce Kladr. Deut. 9, 15; bieše belhav na obojí nohu Kladr. 2. Reg. 9, 13; nenie dvoje tělo božie ani troje Modl. 134^b; ze čtverého dřívie Mand. 3^a; dělají cukr dvój KabK. 25^b; sedmeři jsou manželé zlí ŠtítV. 39; ti osmeři křesťané (v Jerusalemě) jsou... Lobk. 127^a (= osmerého vyznání); jedna utrpenie sú odehnání jedniem hřiechóm, druhá druhým ŠtítBud. 186; dvoje rúcho Ben. Súd. 17, 16; oboje panny mají dobré činy Štít. ř. 231^a; vizi panny dvoje Štít. uč. 36^a, brány troje KolEE. 1^a (1618); dvoji lidé v křesťanské vieře zabluzují Štít. uč. 7^b; léta jsou dvoje VšeK. 161^b; nč. dvoje sukno, víno, desaterý počet, tisícera práce atp.

2. Když počítáme předměty abstraktní. Na př.: jednota trojje Modl. 60^b; tuť móż býti dvój rozum a obój pravý ŠtítV. 185; z té dvojé smrti jest také dvoje z mrtvých vstání Štít. ř. 181^b; máme troji pokoru mieti ŠtítV. 216; troji kázn micvá Štít. ř. 241; dvojim činem Pass. 358; trojim činem (způsobem) Alb. 96^b; čtverem činem móż býti člověk pyšen Štít. uč. 133^a; z toho hoře... mohou živi pomoci umrlým čtverem činem t. 156^a; to t devaterem přichází činem Štít. ř. 237^b; devaterem umem ŠtítOp.; devaterým obyčejem ŠtítMus. 68^b; šesterým obyčejem t. 64^b; čtverým obyčejem HusPost. 19^b; tu se dvoje dobré stalo Pass. 35; mezi dvěma zlým Baw. 64; moc dvoje silnější jest jedné ŠtítOp. 116^a; protiv sedmeře svátosti Modl. 119^a, Alb. 95^b, ŠtítV. 221; z sedmery svátosti Alb. 38^b; ot šestery věci Alb. 80^a; podlé této sedmery věci Štít. ř. 202^a; z sedmery věci ŠtítMus. 55^b; ze čtverý věci stvoření jsme Mat. 49; pro čtveru věc Alb. 104^b; sedmera věc t. 105^b; jest troje věc Štít. ř. 320^a; dvoje věc Ben. Jg.; dvojojě věc OtcB. 87^b; máme sedmeru příčinu Štít. ř. 202^a; jmieti pateru ctnost HusPost. 36^b; troj stav Štít. uč. 67^a, NRada 1153; jest čtver stav Alb. 35^b; dvoje hanby hoden jest Brig. 49^a; dvoje podstat Pass. 295.

Substantiva neutr. na *-ie* mívají při sobě číslovku druhovou při významu abstraktním i konkrétním. Na př.:

dvoje svěcenie Pass. 384, t. 421; troje svěcenie t. 422; trojeho zapřenie Krist. 97^a; dvoje přispořenie Pass. 308; spasenie dvoje Modl. 146^b; skrzč troje pomodlenie t. 157^b; dvoje rozdělenie OtcB. 5^b; dvoje utěšenie t. 28^b; troje odpovědění Krist. 97^b; dobrodění jest troje Alb. 70^b; dvoje z mrtvých vstání Štít. ř. 181^b; troje podobenstvie Ben. 4. Esdr. 4, 3; trojeho se nebezpečienstvie vystřez Štít. ř. 134^a; ještě desateru božiemu přikázání protiví se ŠtítV. 141, v desateře božiem přikázání Štít. uč. 133^b; v tomto dvěma přikázání Krist. 82^b; osmero blahoslavenstvie Modl. 120^a; dvoje pokolenie t. Jos. 14, 4; dvanáctero pokolení Br. Ex. 28, 21; aby jich

dal dvanáctu pokolení Br. Num. 34, 13; soudce dvojenáctu pokolení Lit. Luk, 22, 30.

3. Když počítáme předměty skupené a hromadné. Na př.:

ze mne bude kněžstvo patero, ale brzo zhyne čtvero DalJ. 6; v uobojem kněžství DalC. 28; osmer lid jest, ještě boha hanie Alb. 89^a; böh poslal jej (Jeremiáše) ku pateru lidu Štít. ř. 206^a; o pateru lidu Alb. 90^b; osmerý lid jest, jenž boha hanie ML. 57^b; ku pateru lidu v křesťanství Štít. uč. 144^a; dvůj lid Br. Gen. 25, 23; obój lid Ol. 1. Reg. 4, 3; dvój lid Alb. 91^a; obojemu vojsku kažmy s mírem státi DalC. 28; dvojě vojě AlxH. 4. 27; dvojě voje AlxV. 1281; Marta ten truoj otdiel spravováše Pass. 333 (t. j. statek byl rozdělen ve tři díly, Marta spravovala všecky, spravovala trojí oddíl = skupení tři oddílův); soudce dvojnást národ židovský duodecim tribus Israel EvVid. Mat. 19, 28; soudce dvojnáct národ židovský t. Luk. 22, 30; dvě holoubátek Bibl. Jg.; dvě pacholátek Pref. Jg.; dvě pacholat ŽerKat. 103; pak-li by pán buoh vobý těch dětí ráčil rozlúčiti s tímto světem KolČČ. 207^b (1554); dvě dítek Us. spis.; až do tré telat KolA. 1514 (tré nesklon.); za trý prasat KolČČ. 110^b (1549); to všeckno poraučí dětem svým, čtverejm KolČČ. 57^a (1561); všeho dobytka vezmeš s sobú sedmero, a sedmero samciev a samie Ol. Gen. 7, 2; ve čtvery lidi HusPost. 35^b; patery šaty Br. Gen. 45, 22, ně. patery šaty atp.; jdiechu jedny panie Pass. 201; (sv. Dominik) jedny kacieře přehádal t. 413; jehožto tělo panny jedny pochovaly t. 273; jedny sprostné staré ženy... řechu tamt.; (böh) v rozličných andělech rozličné činí věci: v gednych (sic) se ukazuje, v druhých atd. ŠtítBud. 108; sta se na jedny hody (svátky) 17^b; by boj tvirdý s obú stranú, nejednu smirtedlnú ránu obojě sobě tu dachu AlxB. 82; protož oboji, pacholci i děvky, bohu služte ŠtítMus. 20^b; na pole vyjedú oboji (t. oboje vojsko) Baw. 164; král o téj válce počě netbati, obojim (židům i křižovníkům) řka DalC. 86; nic v tom proti právu oboji neučinie VšehK. 197^a; od desk oboji spolu (maji) zaplatiti ListJHrad. 1388; oboji znamenajte Štít. uč. 5^b; oboji se o smrt dělé AlxV. 2042.

4. Když počítáme předměty párové a pomnožné. Na př.: jmám čtvery škorně Hrad. 124^a; čtvera pkelná vrata AlxB. 4, 11; dveře sú čtvery Mand. 33^a; v jedněch starých knihách Pass. 229; (ú budú držeti) patery knihy Mojziešovy HusPost. 56^b; knihy devatery Všch.; čtvery peníze KolČČ. 22^b (1552); jeli jsme ještě dále na čtvery i patery hony Pref. 52; (kostelík) od nás byl asa hony sedmery neb osmery t. 27^b; jeli sme dále asa patery neb šestery hony t. 126^b; nechali sme jie (insule) snad paterajch honov po levé ruce t. 28^b; několikery hony t. 31^b; jezero (vedlé bojiště) honov dvojih široko krvi se téci vidieše Ol. 2. Mach. 12, 16, ale: od Jeruzalema pět honov Ol. 2. Mach. 11, 5; vidle dvoje KolEE. 28^a (1731);

nč. jedny rukavice ein Paar Handschuhe, dvoje kalhoty, jedna kamna, dvoje vrata, čtvery dveře, patery hodiny atp.

5. Když vyjadřujeme číslo v povaze jména podstatného (slovem zpodstatnělým). Na př.: na tré DalC. 9; do tré Štít. ř. 10^a; král slíbi jima, což který prositi bude, že dá jemu a dvě to druhému ŠtítV. 121; dvě to má vrátiti duplum Ol. Ex. 22, 9; ty dily na tré dělime KolČČ. 20^b (1543); její díl jest na dvý rozdělen (pro dvě děti) t. 207^b (1554); jedno z dvěho Pass. 558; toho j' se trého stříeci Štít. ř. 134^a; Job děkoval z obého Alb. 24^b; by trého toho neučinil tria ista Ol. Ex. 21, 11; užitek obého t. Sir. 20, 22; kromě toho trého Br. Jg.; z toho dvýho Beck. 1, 165; z toho čtvera Štít. ř. 132^b; proti tomu dvěmu Brig. 133^a; k tomu čtveru čím blíže budem Štít. ř. 182^a; k tomu trému Kom. Jg.; o prvém trém die sv. Řehoř Štít. ř. 125^b; o tom trém t. 192^a; ač se v tom dvěm neostřěžeš AlxV. 289; v obém tom Vel. Jg.; po dvěm Br. Gen. 7, 15; nemohú-li tiem obým své myslí ustanoviti Štít. uč. 41^a; dvěm jej ukárali Štít. ř. 144^a; obým tiem máme příčinu ku pokoře t. 148^a; tiem trým troje činy činiti můžem t. 228^a; mezi dvěm Alb. 10^b; budem tiem čtverem obdarováni Štít. ř. 182^a; nč. vol ze dvěho, (jídlo) na dvoje, troje, prkno je na dví (t. zlomeno), ve dví Us., ke dvěmu Us. spis., po dvěm tamt.

4. Jiné určité výrazy číslovkové.

250. Kromě číslovek základních, řadových a druhových jsou ještě číslovkové výrazy jiné, a to výrazy, jimiž vyjadřuje se 1. podílnost a 2. násobnost, aneb 3., v nichž význam číslový jest pojat jako předmět samostatný a pojmenován jménem podstatným.

1. Podílnost (distributivnost) vyjadřuje se výrazy: *po jednom, po dví, po dvěm* atp.; na př.: poslal je (Ježíš učenníky) po dvú binos EvVíd. Luk. 10, 1; (ovcě) jmajice po dvěm jehnac Ol. Cant. 4, 2; zsadichu sč v rozdiely po stu a po pětidcát discubuerunt in partes per centenos et quinquagenos Koř. Mark. 6, 40; kažte jim sésti po padesáti EvOl. 279^a; sadím po kroši Hrad. 125^a; aby každý po kusu vzal Krist. 54^b; nč. kus prodává se po zlatém, po dvou zlatých atp.; — *dva a dva, sto a sto* atp.; na př.: z hovad dvě a dvě vezmeš Br. Gen. 7, 2; zjímav množstvie mužov, sto a sto zvázav jich jako vězníkov, poslal do Uher Pulk. 43^a; dosud tak; — *každěch deset* sósedu patřeło k jednomu desátku BartD. 2, 56 (han.).

2. Násobnost (multiplicatio) vyjadřuje se:

a) Číslovkami druhovými; na př.: *dvoje* sukno (ve smyslu = dvojnásobně složené sukno) Us. nč.; *čtvero* poschodí t.; velmi viec vezmeš za to, co chudým dáš, nebo za to desatero toho přijmeš Kruml. 144^b.

b) Číslovkami řadovými; na př.: (užitek bude) *šedesátý* ŠtítMus. 67^a; jiné doklady v. § 247 č. 7.

c) Číslovkami zvláštními, odvozenými z druhových nebo základních (zřídka) koncovkou *-itý, -atý, dvojitý, dvojatý*; na př.: moc dvojitá silnější jest než jednostajná Štít. uč. 27^a, 32^b; moc dvojitá silnější jest jednostajné ŠtítMus. 96^a; všecko dvojitě stvoření omnia duplicia Ol. Sir. 42, 25; dvojitý jazyk BrigF. 107^a; svými trojitými zuby hryze (= třemi řadami zubů) ŠtítOpat. 63^b; utrhač... trojitými zuby hryze skutky jiných t.; nč. dvojitý, trojitý, dvojatý, trojatý; —

-ný, dvojný, trojný, čtverný, desaterný, — desietný atp.; na př.: v jeskyni dvojně duplex Comest. 42^b; v jeskyni dvojný t. 33^b; v jeskyni dvojněj t. 184^a; dvojná vrata Lact. 23^d; tvárnost čtverná práva forma quadriformis iuris SequE. 56^b; čtverný počet trénásobně pokládajě Koř. 1^a předml. k Mat.; čtverný počet Kladr. tamt., Pernšt. t. atd.; bez paterné horkosti Háj. herb. 162^a; a číslo šesterné jest naplněno, totiž již jich šest bylo EvOl. 14^b; v šesterném čísle in senario Comest. 7^a; v číslo sedmerné vstúpili sú EvOl. 16^a; vznělé húslky desaterných strun Pass. 306; desietný t. peniez, jenž jest deset jiných peněz platil HusŠal. 60^b; —

-duchý, jednoduchý, dvojduchý, dvěduchý, sedmeroduchý atp.; na př.: jednoduch ^xsimplois Prešp. 1788, jednoduch Rozk. 2733 (zpodstatnělé jednoduchý); ať odějú sě jak v dvojduchým sicut diploide ŽWittb. 108, 29; dvojduchým ŽGlossKlem. tamt., dvojduchem ŽGloss. tamt.; duplico dvojití, dvěduchého něco udělati Lact. 195^b; dvěduchý oděv duplex vestis, diplois t. 52^a; dvojduché dveři BartD. 1, 209 (= dvojitě); čtveroduchý quadruplex Lact. 135^d, t. 136^a; sedmeroduchý SlovKlem. 44^b; nč. jednoduchý, dvojduchý (*dvouduchý* je odchylný novotvar); —

-násobní, -násobný, dvojnásobní, -ný, dvěnásobní, dvienásobní, -ný, dvojenásobný, dvěnásobní, trojnásobní, trénásobní, atp.; na př.: plášť dvojnásobní Kruml. 66^b; dvojnásobnie odplata HusŠal. 155^a; dvojnásobní způsob Háj. herb. 48^a; listíčko dvojnásobní i trojnásobní t. 274^a; obleče tě (bóh) v dvojenásobné rúcho spravedlnosti diploide iustitiae Ol. Bar. 5, 2 a Pror. Ol. tamt.; v dvojenásobnie rúcho Kladr. tamt.; dvojnásobní koruna RešSir. 181^b; v zemi své dvojenásobními věcmi vlásti budú duplicia possidebunt Kladr. Isa. 61, 7; rána má býti připálena dvěnásobním železem Rhas. 192; přiši ji (kúži na hlavě) nití dvěnásobní Sal. 445; žaludek má dvěnásobní kuoži, zevnitřní a vnitřní Rhas. 135; dveře dvěnásobní Comest. 153^a; v jámě dvienásobní t. 13^b; s dvěnásobní obrubú Háj. 25^b; dvěnásobní léta RešSir. 182^a; dvaunásobní pokutu tamt. 58^a; město dvěnásobní zdi ohrazené MandStrah. 24^b; počet trénásobně pokládajě trifor-miter Koř. 1^a; vodu trénásobní Háj. 24^a; nč. dvojnásobný, čtvernásobný, pateronásobný Us. (*čtyrnásobný* n. *čtveronásobný* jsou odchylné novotvary); —

-sobný, trésobný; na př.: trésobné triplex MamV.; —

-*stajný, jednostajný*; na př.: moc dvojitá silnější jest než jednostajná Štit. uč. 72^a; moc dvojitá silnější jest jednostajné ŠtitMus. 192^b; --

-*věcší, čtverověcší, -čší*: ač koho zklamal sem, vraouji čtverověcšie HusPost. 187^a, t. 189^b; čtverověcšie, to jest čtyřkrát věcšie, latině quadruplum t. 190^a.

d) Výrazy příslovečnými:

jednú (kterěž jest sing. instr. fem. k nom. *jedna*), *jedinú, jedinkú*; na př.: (žena, matka Jidášova) jednú byla nespiúci Jid. 159; (j)ednú sv. D. 74; jednú mluvil jest böh semel ŽWittb. 61, 12, ŽPod. tamt.; když jednú panna na to hlédáše Pass. 22; jednú se to přihodilo t. 24; ó s kakú žádostí kázáše jednú šlechtný Milič! Štit. ř. 130^a; Kristus jednúc umřel jest EvOl. 138^a, *jednúc*; (Kristus) všel jednúc v posvátnost věčnú t. 126^b; jednúc kamenován jsem t. 104^b; jednúc Suš. 348, nejednúc t. 332; nč. jednou Us.; právo jest, jemu (komorníkovi na pöhoně) dáti v hradě jednú večeri, a na zajtřie jednú oběd dáti Rožmb. 2; první navštieveie (Kristovo) to se jest jednú stalo, jakož jednú se vtělil HusPost. 4^b; jednú vzejdu prostřed tebe semel Ol. Ex. 33, 5; jednú a dvakrát semel et bis t. 1. Mach. 3, 30; (sv. Mikuláš) jednú za den pokrm přijímal KázLeg. 11^a; můj milý synu, ozři se ale jednú Kat. v. 755 (ale jednú, aspoň jednou); jednú jeho napomeň semel tantum Otc. 271^a; razu ě, pokoř mi se jednú a odpustím ě vši tvú vinu (praví liška čbánu) Hrad. 130^b; on jednú v nevině ostaven Kruml. 267^b; slyš jednú a nehněvaj se Modl. 3^b; miň své zlosti a (sic) jedinkú Kat. v. 2938; nic viec, jedinkú ob den ovoce nebo kořenie jest požíval semel JeronMus. 38; —

výrazy s *-krát, jednokrát, jednúkrát, jedenkrát, dvakrát, třikrát, čtyřkrát, čtyřkrát, čtřkrát, čtyřikrát, desetkrát, -desátkrát* atd.; na př.: to otec vida jednokrát za to mějieše, by atd. Pass. 348; aby jednokrát prosil ŠtitOp. 18; at to jednokrát učinie Mill. 10^a; jednúkrát semel ŽKap. 88, 36; dvakrát léta ktvú osenie AlxV. 616; jednú a dvakrát semel et bis Ol. 1. Mach. 3, 30; zapřiš mne třikrát Krist. 90^a; čtyřkrát dráže quadruplum Ol. 2. Reg. 11, 6; navracuji čtyřkrát viece quadruplum Koř. Luk. 19, 8; čtřkrát přēs den zpoviedáchu se quater Lit. Nehem. 9, 4; pětkrát čtyřicet ran Kruml. 94^b; sedmkrát za den septies ŽWittb. 118, 164; desetkrát per decem vices Ol. Num. 14, 22; čtrnáctekrát VelKal. 125; dvamecítmakráte Beck. 1, 59; šedesátkrát ROtcPetr. 261; umřela bych ráda za tě, ne po jednú, ale stokrát Hrad. 55^a; svatý Pavel to svaté jmě Jezus Kristus... v svých epištolách patsetkrát psal Pass. 301; umřela bych ráda za tě... stokrát a k tomu ješče tisúkrát Hrad. 55^a; tisícekrát Kruml. 75^a; tisícekrát t. 385^a; deset tisícekrát sto tisíce těch, ješto atd. t. 474^a; nč. jedenkrát, dvakrát, desetkrát, padesátkrát, stokrát, tisíckrát atd. Ve výrazích těchto je sraženo substantivum *krát* s číslovkami základními; srovn.

stsl. *dva kraty bis, tri kraty ter, mnogy kraty saepe, sedmb kratz septies*. V češtině je z toho jen přívěsek znamenající násobnost. Srovn. dále výrazy s *raz, ráz*; —

výrazy s adv. *-násob, z na sobě*; *-násob* přivěšovalo se původně k flektované číslovce druhové: nom. *dvój násob* (plášč), *dvoje násob* (rúcho), gen. *dvojeho násob* (pláščě) atd.; výrazy takto vzniklé ustrnují: v *dvojenásob* rúcho ohleče se diploide Pernšt. Bar. 5, 2; zrcadlo *dvě-násob* mědi okované Otc. 459^a; čtyři brány *dvénásob* vrata majíc duplices valvas Comest. 154^b; *dvénásob* byla slavnost duplex t. 102^a; bývají v kostele kola *dvénásob* osazená lampami Husl. 1, 79; přikryti budte jako pláštěm *dvénásob* hanbú svú sicut diploide Kladr. žalm 108, 29; proti zemi má (hrad v Rodýzu) hluboké a široké přiekopy druhde *dvénásob* a druhde *trénásob* Lobk. 55^b; v každém domu z uoken (lidé) hustě všudy vyhlédali *trénásob, čtvernásob* druhde t. 18^b; lodí *šesternásob* dskami opeřená sex tabulis Mill. 100^a; aby nit byla lněná *jednásob* neb *dvénásob* Sal. 457. Časem berou se tyto výrazy za základy pro adj. *-ní, -ný, dvoj-násobní, -ný* atd., v. výše; —

výrazy s *raz, ráz*; na př.: syn šel *raz* do kostela (= jednou) BartD. 1, 348; *ráz* to, *ráz* to t. 1, 175; bylo to *iny raz* (= jindy) t.; *dva rázy* t., *zaraz, zrazu* (= hned) t.; *odrazu* (= najednou) t.; —

výrazy *dvě to, to dvě, dvě vice, dvě to vice*; na př.: král slibi jima (lakomému a závistivému), což který prositi bude, že dá jemu a dvě to druhému ŠlitMus. 58^b; (zloděj) dvě to má vrátiti duplum Ol. Ex. 22, 4, t. 22, 9 a Mus. tamt.; pravie, že jest se to dvě bralo od kladenie ve dsky VšeK. 263^b; tu jí da dvě vice chleba nežli jindy Otc. 310^a; tu jie da dvě to vice chleba OtcB. (na místě stejném); sto čiesti viac vezmete EvVid. Mat. 19, 29 centuplum; —

rčením *ještě jednou tolik* Us. nč. (t. j. dvakrát tolik), začez se také říká „ *jednou tolik*“; podobné rčení je: že si potom *raz* tolik krav koupiti mohou Kulda 2, 169.

3. Substantiva z číslovek utvořená jsou na př.:

jednicě v adv. *jednicú* = najednou, jednomyslně: všichni zvolachu *jednicí*, řkúc atd. Vít. 51^a, sřekše se všichni *jednicí* vedechu jej tú ulicí t. 49^a, nč. *jednice*; *jednotka* nč. Us.; *jednuška* nč., stč. od XV stol. potupný název přijímacím pod jednou BrandlGloss., (potom) přijímal pod obojí..., nebo prvé byl pod jednau a pravá *jednuška* Let. 600 (k r. 1478); *dvojicě*: dvoji libru pšenice za jeden peniez a tři dvojicě ječmene za jeden peniez bilibris tritici, tres bilibres hordei Koř. Zjev. 6, 6; *dvojka* nč.; *trojicě*, nč. *trojice, trojka*; nč. *pětka* n. *pítka*; ... *desietka*: z takového pak vína z jedné každé desítky po dvou zlatých (t. mají dávatí) Kola. 25^b (1657), (dluh) za 4 desítky vína svěřeného povinný, jedna každá desítka

po 24 k. g. ř. t. 197^b (1610), *desítka* = sud na deset věder, nč. *desítka*; *paták* = pětikrejcar měděný, *pěták* = bankovka pětizlatová, *pětka* = číslice 5, *pěťtka* = bečka o 5 vědrech, *šesterka* = bečka o 6 vědrech, *sedmerka* = bečka o 7 vědrech, *osmerka* = bečka o 8 vědrech, *desítka* = bečka o 10 vědrech BartD. 1, 146; *deseták* (val.) = *desítnák* (slov.) = desítizlatová bankovka t., *sedmina*, *osmina*, *devina*, *desina* (v kartech) t. 146—147; mlátili ve *dvojnici*, *trojnici*, *štvornici*, *paternici*, *šesternici* (= 2, 3 atd. osoby) t.; *dvoják*, *troják*, *štvorák*, *paterák* = úl s dvojími atd. včelami t. 146; *prvák*, *druhák* = první, druhý roj tamt.; *dvé*, *obé*, *tré*, v. doklady v § 249 č. 5.

Také *pět*, *šest* atd. bylo takové substantivum, v. § 241 č. 1 a § 244 č. 3, ale povaha substantivní zastřela se, tvoří se tedy substantiva znova.

B. Číslovky neurčité.

251. Ke všem druhům číslovek určitých jsou také číslovky neurčité. Zejména jsou číslovky neurčité:

1. Základní.

a) Jsou na př.: *mnoho*, *málo*, *veš* (-*chen*, -*cken* atp.), *koliko*, *toliko*, *několiko*, *několikonádcte* (v. § 241 č. 9); *moc*: májě *moc* pomoci silné Jid. 39; (Pavel) se je bral s *mocí* kniežat KabK. 10^b, *veliká* *moc* zvěři vyrazivši... *mnoho* lidí ranila i zbila Pass. 374, *ptactva* jest taká *moc*, ež odiva Mill. 73^b, *veliká* *moc* ryb v sieti zvázla Krist. 110^b, (*mívali*) po *moci* ovcách BartD. 1, 42. (hroz.); *síla*: je tam *silá* lidí Us.; *hromada* dětí Us.; *hrůza* peněz.

Místo *kolik*, *tolik* bývá *jak mnoho, tak mnoho*: kterýchž (zmatkův) se tak mnoho přihoditi muože, jak mnoho při jest VšehK. 284^a.

b) Předmět počítaný při *mnoho*, *málo*, *koliko*, *několiko*, *toliko* má býti v genitivě. Tak někdy bývá; na př.: *mnoho*, *málo*, *kolik*, *tolik*, *několik lidí* Us. nč.; *mnoho* zvěřě PilB. 8, *mnoho* poprskóv Kunh. 148^b, *na mnoho stran*... *honiv* AlxM. 5, 11, *s mnohem* kniežat rodu jeho AlxV. 182; *olejika málo* přičiňovali Alb. 6^a, *u málu* dní ŠtítMus. 62^b, *s málem* l'uda AlxB. 6, 8; *Kochan* tehdy *nevědieše*, *koliko* kur doma *mějieše* DalC. 34, *kolikož* dní Ol. Nurn. 9, 20; *dáno* mu *zbožie* *toliko*, *do smrti* třeba *koliko* AlxV. 339, *a juž* na zdi l'uda *tolik*... AlxH. 8, 10; *v nichžto* (*domcích*) *přebýváchu* *několiko* jich (*mnichů*) *spolu* OtcB. 35^b, *po několiko* dní t. 46^b, *ale přijde* jich *několiko* na to *niesto* ChelčPař. 188^b atp.

Častěji však atrakcí nabývá předmět počítaný pádu, který by příslušel číslovce; ta pak sama buď má flexi náležitou nebo ustrnuje. Na př.: *svatá* Liudmila *mnohu lidem* bieše mila DalC. 26; *po mnozě skutciech* ApŠ. 142, *ve mnozě sem zemiech* byl Hrad. 7^a, *ne po mnohu dnech* přijel posel Pulk. 112^b; *Spytihněv* *ne po mnohu časiach* vzdvihl se do Moravy

t. 51^b, ne po mnoho času Otta umřel jest t. 65^b; po *několicě dnech* Pass. 336, t. 422, po *několicě časiech* t. 289, po *několiku měsících* Háj. 338^a, v *několiku dnech* t. 158^b; po *toliku dnech* LékB. 36^a, po *toliku hodinách* tamt.; — *těmto mnoha, několika, kolika lidem* Us. nč.; před *mnoha lidmi* VšeHJ. 49, s *několika* (dětmi) ŠtítOp. 324, v *několika dnech* VšeHJ. 86, po *sloviech několika* VšeHJ. 86, *tolika pohny, kolika má pohnáno býti* t. 63; — s *málo lidmi* nč. Us.; neb jest jeho (t. bůh člověka) *toliko okov zbavil, kolikož hříechy člověk byl obvázan* Kruml. 198^a, po *několiko dnech* MandA. 202^b, po *několiko letech* t. 208^a, po *několiko časiech* OtcC. 205^a, po *několiko přiebytciech* ChelčPař. 158^a, na *několiko miestech* Háj. 54^a, před *několikonásti lety* Lobk. 18^b; — *kolik činy* móż která věc proměnu *vzieti* ŠtítBud. 48; — *vyjel s několiky sty koňmi* Háj. 431^a; — *do kolekatí hodin* chrom. 281, s *kolekatima leđma* t., instr. *kolikatima* Btch. 378 (dbeč.). Srov. při základních číslovkách určitých v § 243 č. 3.

Vedle *málo dní* atd. bývá adjektivně *malí dne*; na př.: po *malých dnech* Krist. 50^b, po *malých letech* Otc. 490^a, s *lidmi malými* Baw. 165; jiné doklady v. v § 173 č. 5.

Při *veš* klade se předmět počítaný souřadně; na př.: *veš svět* AlxB. 6, 11, t. 7, 4; *vešken svět* AlxV. 811, t. 642; ten (vóz) *vešken hoříeše zlatem* t. 1244; *vše se řecká země vzhrozi* t. 406; *přieval všeho světa* AlxB. 6, 33; *všeckeren lid* RokycBrn. 164; *veškero jednání* Pal. 4, 1, 15; *veškero lotrovstvo* t. 5, 2, 160; *veškera šlechta česká* t. 278; *veškera města česká* t. 239 atp.

c) Při *zpodstatnělých číslovkách mnoho, málo* atd. bývá přísudek v jazyku starém často v plur.; na př.: *mnoho nás jsme jedno tělo kostela svatého* ŠtítV. 5; *mnoho lidí u břehu stojiechu* Hrad. 9^b; jiné doklady v. v § 147 č. 11 a).

Někdy bývá v sing.; na př.: *ale přijde jich několik* na to místo ChelčPař. 188^b.

V jazyku novém je přísudek zpravidla v sing.; na př.: *bylo tam mnoho, málo, několik lidí*.

d) *Koliko* (-kos, -k) nabývá významu = *několik, mnoho*; na př.: učiniv *kolikos* měděných lžiček i pozlatil je ŠtítMus. 119^b (opravou z *několikos*); ukáza se *kolikos* oděncův Pulk. 62^b; vzavše *kolikos* peněz Lobk. 89^b; již u nás *kolik dní* nebyl, mně je to známo již *kolik let* atp. BartRuk. 8 a Us.; pamatuju *kolik* takových zimí BartD. 1, 21 (zlin.),... zimí Us.; bylo vás tam *kolik* a udělali jste tak málo Us.

Neurčitého významu je výraz *několiko-nádcte*; v. § 241 č. 9.

e) Číselné výrazy neurčité někdy určují se neurčitými jinými. Způsoby spojení takového jsou rozmanité, při tom i rozmanité zvláštnosti ve flexi (od kongruence do nekongruence). Vidno to na dokladech samých; na př.:

málo některým dav věděti PulkL. 31; (sv. Václav) viděn jest *od některých od nemnoha* Pulk. 88^a; král Břěcislava s *některými s nemnohem* u sebe jest ostavil t. 67^b; Přemysl s nemnohem některými utekl t. 150^a; s *některými s málem* činy dobrými BrigF. 77.

2. Řadové. Na př.: *kolikátý* Us. nč., *několikátý* t.; *několiký*: (Bohniček) jednu paní kázal zamordovati samu několikau Let. str. 391; *několikonáctý* Us. nč.

3. Druhové. Na př.: *několikero* spřežení volův VelJg.; několikery hony Lobk. 31^b; pravie několikeri, že sú (dluh za ryby) již Slepčickovi zaplatili ArchČ. 10, 22 (1479).

Sem hledí novotvar v ob. mluvě nč. *vícero*, na př. *vícero lidí*.

4. Jiné. a) Podílnost vyjadřují výrazy, jako na př.: *po kolika*, *po několika* Us. nč.

b) Násobnost vyjádřena jest výrazy, jako na př.: (měsíc) se *mnohokrát* p(romě)ní AlxH. 12, 4, mnohokrát meče se lapav AlxBM. 4, 35, mnohokrát Us. nč.; *častokrát* Pulk. 69^b, Kruml. 72^b, Us. nč.; *kolikrát* se tam (pústenník k jeskyni) jíti pokusieše, *tolikrát* se jemu vždy přihodilo Pass. 341, *kolikráts* na tu (tvář vezřela) Kruml. 108^a, *kolikrát*, *tolikrát* Us. nč.; chlív svůj také *několikrát* vycidiš Kruml. 180^b, *několikokrát* aliquoties Ol. 1. Mach. 16, 2, *několikrát* Třeb. Lobk. 1517, *několikrát* Us. nč.; *množstvíkrát* WintObr. I, 704 (z r. 1590); skrze *bezpočtukrát* prošlé patenty KolO. 160^a (1701); aby pokutu *pokaždýkrát* složil Hist. o těžk. protivensvích 251 (z po-každé-krát, zúž.); *cokrát* = *kolikrát* BartD. 2, 138 (han.); *kolik razů* BartD. 1, 260, *kolik rázů* t. 1, 175 (val., laš.), tak je *každým razem* tant.

c) Substantiva z číslovek neurčitých utvořená; na př.: *mnohost*: ležieše mnohost nemocných multitudo EvVid. Jan 5, 3, mnohost sladkosti multitudo ŽPod. 30, 20, mnohost a velikost Kruml. 208^b; *veškerenstvo* Us. nč.

VIII. Pády prosté.

O pádech vůbec.

252. 1. Pády jsou flexivní tvary jmen a zájmen s jistým významem syntaktickým. O jejich stránce flexivní učí tvarosloví, o významové učí skladba. Úkolem skladby o pádech jest, ukazovati: jednak co který pád znamená, jakou má platnost syntaktickou, jednak kdy kterého pádu se užívá, ve kterých vazbách.

2. Pády vyvinuly se ve větě. Pojmy jmenné, vyslovené jménem (n. zájmenem), sečleněny jsou ve větě podle jistých vztahův. Na př.: *otec odpustil synovi provinění jeho*; pojmy: *otec -syn -provinění -on*. Vztahy

mezi nimi naznačeny otázkami: *kdo? komu? co? čím?* Toto vztahování a sečleňování děje se nejprve v mysli mluvících, odtud (z mysli) pak hned děje se nátlak na řeč, tím nátlakem obměňuje se i výraz slovní, vyvíjí se na výraze slovním zvláštní tvar.

3. Kolik je pádův? Pádem rozumí se skloněný tvar, znamenající jistý vztah pojmů, vyslovených jmény (zájmeny). Vztahů skutečných a možných je dosti veliké množství, nevyvinul se však pro každý vztah též zvláštní tvar skloňovací, nýbrž jen vztahy některé mají i své zvláštní tvary skloňovací, t. j. proti vztahům mnohým jest pádů jen několik. U věci té je nestejnost mezi jazyky čeledi rozdílných. Jazyky uralskoaltajské (na př. maďarština) mají jich nejvíce (21). V jazycích indoevropských nebylo více pádů než osm: *nominativ, vokativ, akkusativ, genitiv, ablativ, dativ, lokál a instrumentál*. Počet jich časem klesá tím, že pády některé bývalé splývají s jinými a zanikají. Ve slovanštině splynuly genitiv a ablativ, tedy všech pádů jest jen sedm. Proto pravíme, že tvar jeden má úkoly pádů dvou, vyslovuje vztahy dva.

V tvarosloví činíme rozdíl v čísle, na př. gen. sing. *chlapa*, du. *chlapú*, plur. *chlapóv*, ale se stránky syntaktické je gen. všech tří čísel funkce jedna.

4. Pád závisí: *a)* na významu, a to dílem na významu slova jednotlivého, na př. *pomáhám někomu, pomáhati někomu, pomáhanie mně* (ku pomáhání mně pospěš ŽKlem. 69, 2), *pomocný každému*, — dílem na významu celé věty, celé myšlenky, na př. *oděv jest mi veliký* (tu dativ *mi* nežádá se významem žádného jednotlivého ze slov ostatních, ale významem celé věty); *b)* na formě, na př. *býti veselu* (= dativ s infinitivem; *býti* nežádá dativu, nýbrž forma, infinitiv).

5. Pády jsou dílem prosté, t. j. bez předložek, na př. gen. *zahrady*, instr. *zahradou*, — dílem složené s předložkami nebo předložkové, na př. gen. *do zahrady*, instr. *za zahradou*.

Pády prosté časem ustupují předložkovým. Dříve říkalo se na př.: *odstúpiti koho* (gen.), *kloniti se čemu, zimě i létě* atd., — a nyní říká se za to: *odstoupiti od někoho*, *kloniti se k čemu, v zimě i v létě* atd. Nejvíce pronikla tato změna v lokále; již ve stč. vyskytuje se lokál prostý zřídka, v nč. pak nikdy.

Pády předložkové jsou zřetelnější než pády prosté, a tato vlastnost podporovala jejich šíření. Srov. v § 297 č. 2 b).

6. Vazby pádové časem se mění. To děje se vlivem analogie: ve rčení *A* je vazba náležitá s pádem α , ve rčení *B* jest vazba náležitá s pádem β ; rčení *A* má z jisté příčiny vliv na *B* a tím vlivem do rčení *B* dosazuje se vazba s pádem α (místo β). Příčinou vlivu rčení *A* na rčení *B* bývá *a)* příbuznost významu *A* a *B* v jazyce témž, *b)* domnělá

vzornost jazyka cizího: latinské rčení *A* bere se za vzor pro české *B*... Na př. říkalo se:

dobytí města (gen.), to změněno v *dobýti město* (akk.; vlivem *vybojovati město* a vlivem cizím); *užívatí léku* — *užívati lék* (podle *píti lék*...); *vzhlédati na někoho* — *vzhlédati se někomu*: Fortuna se osobám nevzhlédala Lab. 79 (Bart. Dat. 5; podle *dívati se komu*); *chlieti čemu* — *chtíti něco* (podle *velle aliquid, etwas wollen*...); *nejmám pokojě* (gen. záporový) — *nemám pokoj*; *postúpiti čeho* — *postoupiti co* atp.

7. Ve vazbách pádových bývá atrakce. Bylo na př.: *báti se čeho* a *ztratiti čso*, atrakcí vzniklo *boju se ztratiti čeho*: (kněží) bojie se ztratiti zboží tělestného HusE. 1, 353, a oni (pacholci, děvky) bojiece se chlebce ztratiti i opustie slovo božie tamt.

8. Pády klesají v adverbia, druhy i v předložku, spojku; na př.: *dobře, zle, málem, o-všem, za-jisté, mezi, mimo, kromě, kolem, o-kolo, ve-dlé* atp.; — *čím* = jakmile: čím dojeļa do města, složila hrnce BartD. 1, 171, čím to vytáhnú, hned idú t.

9. Výklady (syntaktické) o pádech měly by býti genetické, t. j. mělo by se ukazovati, že pád *A* měl význam ten a ten a kterak týž význam ve vazbách dochovaných se jeví, avšak způsobu toho se držeti nelze veskrze. Příčiny toho vyplývají z hořejška:

a) *M* a *N* (ve slovanštině na př. gen. a abl.) splynuly v pád jeden, v jedno; nemohu tedy na slovanském gen. ukazovati, co znamenal gen. původně, a také nemohu často říci, je-li gen. v jistém případě původní či ablativní.

b) Vazby se změnily; nevím, mám-li v jistém příkladě před sebou pád a vazbu původní či obměněnou, nemohu tudíž býti ani jist u výkladu, mám-li či nemám doklad k věci náležitý, mohu-li z něho dedukovati příspěvek pro výklad všeobecný.

c) Význam rčení se měnil; na př. *klaněti se někomu* má geneticky dativ cíle při pohybu, jako je ve stč. *kloniti se čemu*, onticky je však příbuzno významem s *modliti se, rúhati se*, tedy jeho dativ patří k dativu, jenž jest při pojmech *orare, adorare, irridere, ridere*...

Proto nelze v dnešním jazyku významu původního viděti, nelze ho ani historickou analysou dostatečně vystopovati, leda jenom poněkud. Z toho vyplývá: jádrem výkladův o pádech budiž soustavné vypsání věci shledaných.

253. Pád prostý týž (na př. nominativ, nebo akkusativ, nebo genitiv atd.) bývá druhů rozličných, — a druhy tyto rozeznávají se jednak podle větného členství, t. j. podle toho, jakým členem větným kdy pád jest (nebo jinak řečeno, jaký člen větný jim kdy jest vyjádřen), jednak podle jiného významu, jež pád kdy mívá.

1. Podle větného členství rozeznávají se pády, kterými je vyjádřen podmět nebo předmět nebo doplněk nebo příslovečné určení nebo přívlastek.

Na př. ve větě „*chlapec* chodí *bos*“ je nominativ *chlapec* podmětem; tedy nominativem podmětu; a nominativ *bos* doplňkem, tedy nominativem doplňku.

Ve větě „vidím *chlapce* choditi *bosa*“ jest akkusativ *chlapce* předmětem, tedy akkusativem předmětu; a akkusativ *bosa* doplňkem, tedy akkusativem doplňku.

Ve větě „matka želela *smrti* svého syna“ jest genitiv *smrti* předmětem, tedy genitivem předmětu.

Ve rčení „choditi *lesem*“ jest instrumentál *lesem* určením příslovečným, tedy instrumentálem příslovečným.

Pády přívlastkové patří vesměs ke jménům podstatným, a všeliký pád takový jest pádem přívlastkovým právě tím, že určuje pojem vyjádřený jménem podstatným, — nebo, jinak řečeno, tím, že jméno, k němuž patří, je jméno podstatné. Při tom bývá pád přívlastkový zároveň také většoslovného druhu jiného. Na př. ve rčenicích „žádost *peněz*“ a „stvořitel *světa*“ jsou genitivy *peněz* a *světa* přívlastky, poněvadž se jimi určují pojmy vyjádřené jmény podstatnými *žádost* a *stvořitel*, zároveň však jsou to předměty, vzhledem totiž k dějovým významům obsaženým ve slovích *žádost* a *stvořitel* (jako jsou ve rčenicích „žádati *peněz*“, „stvořiti *svět*“ předměty *peněz* a *svět*, tak jsou předměty také ve rčenicích *žádost* *peněz*, *stvořitel* *světa* atp.). Podobně jest ve rčení „služba *modlám*“ dativ *modlám* přívlastkem, a zároveň předmětem (jako v sloužití *modlám*); ve rčení „zvolení *biskupem*“ jest instrumentál *biskupem* přívlastkem, a zároveň doplňkem (jako ve zvoliti *biskupem*, za biskupa); ve rčení „chůze *lesem*“ jest instr. *lesem* přívlastkem a zároveň příslovečným určením (jako v choditi *lesem*); atd. Srov. § 56.

2. Kromě toho se rozeznávají a příslušnými názvy se nazývají prosté pády mnohdy (nikoli vždycky) také podle zvláštního významu, jež mají ve spojení se svým slovem řídicím.

Na př. ve větě „matka želela *smrti* svého syna“ se nazývá genitiv *smrti* genitivem příčinným, poněvadž ve významu jeho jest obsažena příčina, proč matka želela.

V přísloví „sám *sobě* hude, sám *sobě* vesel bude“ se nazývá dativ *sobě* prospěchovým, poněvadž znamená a vyslovuje, v čí prospěch kdo hude a vesel bude.

Ve rčení „cesta zavátá *sněhem*“ se nazývá instrumentál *sněhem* látkovým, poněvadž znamená a vyslovuje, jakou látkou je cesta zaváta.

Podle známky 1. přináleží každý pád ve kterékoli větě druhu jistému; podle známky 2. pak lišíváme pády jen v případech některých. Výraz

pádový, který se třídí podle 1. i podle 2., náleží tím také do dvou druhů rozdílných a bývá podle toho i dvojným názvem nazýván. Na př. ve větě „matka želela *smrti* svého syna“ je genitiv *smrti* genitivem předmětu (podle 1.) a zároveň genitivem příčiny (podle 2.).

Při obojím tomto třídění (podle 1. i podle 2.) může někdy býti rozdílné pojetí a podle toho i rozdílný výklad.

A. Nominativ.

254. 1. Nominativ jest pád na otázku *kdo? co?*

2. Nominativ ve slovanštině namnoze zaniká a nahrazuje se akkusativem. V době předhistorické a obecně slovanské stalo se tak u mužských o-kmenů (*rabz* je sing. akk. vzatý za nom.), u ženských a-kmenů (*ryby* je plur. akk. vzatý do nominalivu) a ženských i-kmenů (*kosti* je plur. akk. vzatý za nomin.). V době české historické vidí se to zejména u substantiv mužských vzoru *dub* a *meč* (jmen neživotných), kde jazyk starší měl v nom. plur. tvar vlastní *dubi* a *meči*, jazyk pak pozdější má tvary *duby* a *meče*, -e, t. j. akkusativy vzaté za nominativy.

Do stol. XIV je tvarův -y, -ě velmi málo, a také ve stol. XV jen zřídka se vyskytují; v Lact. (1511) není pro tvar -y příklad žádný, pro tvar -e snad jen jeden, v ChelčP. (1522) pro -y jen jediný, u Lobk. pro -e jen jediný; pak množí se -y, -e a okolo r. 1600 jsou již tou měrou rozšířeny jako v nč., t. j. neživotná mají tu pravidlem -y, -e (nebo -ové) a nikdy -i; Nudož. 21^b uvozuje rybník pl. rybníci jako odchylku ojedinělou, a u Rosy 21^b bylo by dobří rybníci pessime dictum.

Některé doklady pro tvary -y, -ě z doby staré: po něm (jsú) tri svátky CisMnich. 97^a; vzradujiú sě ostrovy mnohé ŽKlem. 96, 1, kosti mé jako skvarky zsechly ŽWittb. 101, 4, rty listivé t. 11, 3, dobré nrawy a sv. ducha dary ty bližie člověka k bohu Alb. 7^a, některé skutky jsú prospěšny Hod. 57^a, všěcky tvé skutky tamt.; — tu stáchu dvojě, hřecké i pohanské vojě AlxH. 4, 28, když vytahú vojě AlxB. 7, 9, mimo to v Alx. není příkladu žádného; rovněž tak příkladu nemají ŽKlem. a ŽWittb.; v DalC.: na Tursku vojě sě snidú 20; v Pass. je příklad jediný: jeho rúcho a jeho třěvicě sě nepovetšie 456, ale nejistý, poněvadž to může býti duál; atp.

Ze jmen životných mívá v jazyku starém *Čech* v nom. pl. -y, *Čechy* = Čechové; tu vlastně jméno země bráno za jméno obyvatelův. Dále sem patří nč. pomnožné *lidičky* a z jo-kmenů nč. spis. a v češtině západní *rodiče*.

Jiné příklady jsou vešmés jména živočišná; na př.: aby jě můchy a ptáky snědly Brig. 68^b, dva lvy čeští VelKal. 147 (lvi bylo by tu psáno -i), že aspoň ty dobytky ještě zůstávají ŽerKat. 188; doudl. struhy (pstruzi), raky Kotsm. 21; ftáky, křivánky jásaj, struhy, kapry, mníky jsou

f potoku mýt. 339; (tam) su chrobaky Suš. 535; zvláště mívají tu nářečí moravská tvary *-y*, když při nich je přivlastek: sivé voły, mladé ptáky n. ptáčky, pěkné hoľuby, drobné raky BartD. 1, 179; slc. hady, orly, pstruhy, ptáky, holuby, zosobněné (v bajkách a j.) hadi atd. Hatt. slc. 68 a Ml. 181; — koně jejich jiným nejsou živi Mill. 43^b, ve třech nedělích vylehú se z vajec kuřence Mand. 18^b, (vejce) ješto se husence z nich vyléhnou Jg. s. v. (z rkp. Jádra knih lék.), nč. *koně* Us.; v nář. hrozenk. hrjeběnce (= plur. nom. masc., k sing. neutr. hrjebja, hřibě), kurence (kura, kuře), kozlence (kozla, kůzle), húsence (húsa, house), dzjévčence (dzjévča, děvče), celco (= plur. nom. k sing. neutr. cěla, tele), prasce (prasa, prase) BartD. 1, 42 Srov. Hist. ml. III, 1 § 35, 63 a 72.

Plur. nom. jmen neživotných bývá tvaru *-i* v přirovnáních se jmény životnými; na př.: chlápci jak *hřebíci*, jak *válci*, chlapi jak *buci*, jak *dubi* BartD. 1, 179.

255. 1. Nominativem jest ve větě vyjádřen podmět. Na př.: *slunce* vychází; *starý hřích* činí novou hanbu.

2. Nominativem bývá vyjádřen jmenný doplněk, který se táhne ku podmětu. Na př.: strom je *zelený*; Bůh jest *láska*; chlapec chodí *bos*; král zůstal *sám*; jíme *rádi* ovoce; otec se cítí *zdráv*; *kleknouce* modlíti se budeme; atd.

V případech sem patřících je ve větě podmět v nominativě a doplněk v nominativě — je to tedy vazba dvojího nominativu.

V pojetí nynějším je nominativ druhý částí přísudku, přísudkový, praedikativní: já jsem vinen, já dávám se vinen, já činím se nevěda. Ale pojetí toto není původní, nýbrž vzbuzeno myšlením logickým. Geneticky byl druhý onen nominativ částí podmětu: já vinen jsem; já vinen se dávám; já nevěda činím se. Tak je dosud při *rád* a *sám*: já rád píši; já sám pracuji.

Místo nominativu přísudkového bývá instrumentál; na př.: ty jsi *pán* — ty jsi *pánem*; viz zde dále v č. 4.

Při reflexivních slovesích nastupuje změněné pojetí a akk. místo nom.: *já se cítím povinen* = *já povinný se cítím* pojme se jako *já cítím sebe povinna*, a místo shody s nominativem (podmětu) nastupuje shoda s akk. (reflexiva). Na př.: zvláštními díky cítil se (Hus) *zavázána* svým ochráncům v Kostnici TomP. 3, 583. Srov. zde dále v č. 5.

3. Vazba dvojího nominativu bývá často ve větách se *sám* a *rád* (*raději*). Na př.: s. Ambrož sám kopati počal Pass. 273; žalost přide sama Alb. 44^b; býlé samo vzroste Štít. ř. 189^a; jsou klešćenci, kteřížto sú sě sami klestili Koř. Mat. 19, 12; — pan Albrecht jel na voze sám čtvrt Jar. 67; kterýžto (purkmistr) sám čtvrt jednoho odsoudil Let. 741; král sám šest se tůláše DalJ. 109 rkp. V; Čech by sám sedm na téj hoře

t. 2 rkp. V; má sám sedm přísahati Řád pz. 35; t. 36; svú nevinu má pokázati sám sedm t. 34; aby tu mohl sám desát za sto let živ býti Háj. 104^a; aby sám třidcát přišel t. 293; by Čech sám sedmý na téj hoře DalC. 2; jmá tú cestú sama desáta jíti t. 12 (lze čísti také desáta); — tomu král rád povolil Pass. 575; já bych velmi rád tomu, by... Hrad. 111^b; chceš-li rád pevnému domu NRada 1652; s ním rád choditi chtieše Hrad. 10^a; svatý Prokop nechtě rád opatem býti t. 8^a; kněz rád chtieše pomeškati t. 145^b; jinoch chtieše ji rád pojieti t. 101^b; chtě rád býti za mostem AlxM. 4, 20; oděni chce rád všeliký AlxV. 1387; (druh) chtě se rád dobrati břěha t. 1816; ustalý rád pitie sáhá t. 79; krt v dobrých lukách rád ryje, vlk na ovce rád vždy vyje t. 54 sl.; pták rád slyší, kdežto skřečí t. 283; poddal by se rád všeliký t. 475; lovec rád se trudi Pil. b.; raději bych chtěl umřieti t. 181; raději chci umřieti Pass. 469; raději řku Štít. ř. 32^a; buď ty raději živ Otc. 144^b; že by chtěl raději umřieti OtcB. 19^b; (Simeon) chtě raději na 'n svět jíti Hrad. 70^a; raději chtěl v žalář vsazen býti Štít. ř. 165^b; raději umřel t. 9^b; (sv. Dominik) o svatých otcích najraději čtieše Pass. 404; aby raději dal se upáliti Modl. 72^a; radější bych to zvolila Hrad. 59^b; neb bych velím radější ot meče sešla Pass. 19; radější já (Kateřina) slibuji Kat. 18; radější bych chtěla umřieti OtcB. 144^b; a jáť bych radši umřěla t.; aby ty (duše) radši s mladiceři běžala Kruml. 286^a; ó smrti! proč mě radější netiskneš Modl. 132^b; (sv. Nětíšě) by smrt radější trpěla Pass. 281; že by radější k smrti svolila Troj. 140^b; rádo by se dítě skrylo AlxV. 490; oně (dvě ženě) vypravišta i neradě Otc. 228^b; abychom se radějšě spolu sňala OtcB. 144^b; radějšě mi hlavu setněta Pass. 581; uši radějšě poslúchají zlych piesní Hrad. 97^a; vzala sta radše tělesnú smrt OtcB. 123^a; abyšta (3. os.) radše šla do ostrovu t. 169^a; můžete sěm rádi hleděti Mast. 134; radějšě chcemy zemřieti Pass. 436; radějšě chceme zemřieti OtcB. 72^a; chcemy radše zemřieti t. 165^b; chcemy radějšě božie kázanie plniti Alb. 51^b; vždy radějšě věřime pochlebníkom Štít. uč. 144^b; neděli radše světíme než sobotu ŠtítV. 296; my radče jděme přeč Pam. 3, 107; radějšě se máte potupiti Modl. 163^b; radějšě služte mocnému Hrad. 94^b; (pánny) jsú radějšě smrt trpěly Alb. 10^a; lidé by radějšě almužnu dávali Štít. uč. 54^b; nč. jsem rád, jsme rádi, čtu rád, jdu rád atp.

Dále bývá tato vazba zvláště často při slovesích :

býti: *jsem chud*, *jsem léň*, *jsem chuzl*. Na př.: kterýž potok voden bude AlxV. 229; byv silen Alb. 21^a; huď silen Ol. 1. Reg. 18, 17; kak jest (bóh) šlecheten a milosrden Alb. 72^a; (hospodář má býti) zředlen... směren... rozšafen ŠtítV. 52 a 53; že je krásen květ na dřevě ŠtítMus. 80^b; kto nenie tak rozumen t. 106^a; aby oř pohodlen byl Štít. uč. 54^a; když kto túžeben bude BrigF. 28; (pokoj) jest duši pochoten t. 36; (lid) jest

studen t. 37; (kus tučný) nenie vonen t. 54; (jsi) nepokoren t. 74; (šípek) jest pěken, červen t. 92; bude protiven t. 97; jsem hrozen nepřátelóm t. 55; buď mužen Ol. 1. Reg. 18, 17; kak jest ten svět bieden HusE. 3, 133; já sem věren byl DalC. 21; buď náš slovuten rod t. 34; dostojen jest všeho zlého t. 35; (Neklan) neudaten bieše t. 17; chci pomocen býti t. 49; jenž jest téj svátosti osoben a zvláščen Orl. 107; jeden druhému nebyl odporen Sv. 180; lačen sem byl Hus Post. 5^a; budeš vděčen t. 5^b; ten t jest vzácen t. 32^a; aby byl vzácen a odiven t. 111^b; syn pilen byl t. 36^a; hřiešník bude jemu povolen t. 59^b; by byl prospěšen t. 94^b; Kristus jest diáblu protiven t. 194^b; (otec) móż nedostatečen býti t. 161^b; hřiešen budu Comest. 47^a; člověk bude hojen (hojný) ChelčP. 108^a; (mistr) aby pyšen byl t. 173^b; nebylo silno to ráme ŠtítMus. 92^a; všecko t móż k dobrému pomocno býti t. 93^b; tam ijeden nenie ani belhav ani kterým neduhem nezdráv ani proč truchel t. 52^a; nad sněžnú bělost běl budu Pass. 469; blizek jest hřiechu člověk ŠtítV. 96; aby byl bohat HusPost. 104^a; člověk jest nebrzek k ctnosti HusE. 3, 140; aby to kamenie opět bylo celo Pass. 63; tělo bylo černo HusE. 3, 13; jsa kypr a črstv Štít. uč. 105^a; aby (dievky) čerstvy a múdry byly DalC. 9; tělo bylo červeno HusE. 3, 13; (lid) byl zdráv a čil Comest. 114^b; budeš čil, zdráv, vesel ROtcP. 90; jsa číst Štít. ř. 8^a; ješto j' byl nečíst t. 88^b; buď číst HusPost. 25^b; budeš číst Ben. 4. Reg. 5, 10; všecko vám čisto bude t. 47^a; jako noha čista bude Štít. ř. 152^b; již jste vy čísti t. 87^a; (srdce) jsú čista t. 293^b; nenie ješte k jedení dobr Comest. 67^a; múdry bláznóm nemóż duobr býti Hrub. 463^b; všecky věci jsú drahy KabK. 18^b; (Alexander) drz býti musieše AlxV. 369; tento člověk nebyl jest hluch HusPost. 147^b; uši jich hlušě budeta Ol. Mich. 7, 16; hněviv jsem HusE. 1, 66; aby horek byl Alb. 12^a; (jed) bude hořek BrigF. 12; papež nemá tiem hrd býti HusE. 1, 405; oblak jest hust Comest. 20^b; uši nejsú chlupatě Hug. 234; kněz jsa chud HusE. 1, 145; tak jest tento svět kluzek a bieden HusE. 3, 133; já nejsem kosmat Comest. 36^a; málo a krátko jemu (člověku) bývá panstvie ChelčP. 73^b; duchovní věci krátky jsú t. 124^a; ač jest (člověk) křív HusHř. 243^b; obě straně boje býváta křívě HusE. 1, 161; (mnich) jest pokoren a krotek OtcB. 134^b; jazyk bieše krvav BrigF. 61; jemuž všecky věci byly sú lehky HusPost. 163^b; jim ač by hřiech lib byl ŠtítBud. 162; co j' tělu líbo Štít. ř. 34^a; ta věc buď vám l'uba AlxB. 8, 37; pak-li t jest ten příklad mál Pass. 330; David byl mál Štít. ř. 17^a; jsa mál t. 20^b; byv silen bude medl Alb. 21^a; sa tak stár a medl t. 43^a; když jsem medl OtcB. 175^b; až stár a mdel budu ŠtítMus. 62^b; člověk jest mdel HusPost. 39^a; člověk jest medl HusHř. 249^b; aby byle měkce ruce ŠtítV. 21; jimž byl míl pokoj Háj. 283^a; má nám pravda mila býti Štít. ř. 95^a; jimž bylo milo Háj. 379^b; které (věci) míly sú a potřebny ChelčP. 70^a; neb sem byl mlád Sv. 175;

že dnes živ hi mirtv budeš AlxBM. 3, 7; by hříech nebyl mrzek BrigF. 150; mrzek buď HusE. 3, 272; jsú mi mrzky kuože jich t. 82; diábel jest mrzut BrigF. 151; byl sem nah HusPost. 72^b; Zachař byl něm Alb. 40^b; tento člověk nebyl jest něm HusPost. 147^b; bude nov měsiec Štít. uč. 3^b; mnohé královo slovo po stu letech bude novo NRada 624; kto je opateren ŠtítMus. 97^a; súdce buď opateren HusE. 1, 127; opatren buď ChirB. 39^a; že jest (diábel) jemu ostr HusE. 1, 281; zajtřejší den pečliv bude sám sobě HusPost. 24^b; já plačtiv jsem HusE. 1, 336; tu byl kbel manny pln Comest. 68^a; plna sem bolesti Hrad. 54^b; město plno lidí bieše ML. 45^b; (ústa) byla plna čirvón Alb. 22^a; to kolo nenie dobře potočito BrigF. 113; druhý kus móž býti práv v tom HusPost. 53^b; donidž židé byli právi Štít. ř. 78^b; aniz móž (dóm) pust býti HusPost. 195^a; kto je rychel na nohy ŠtítMus. 72^b; chléb jest sladek Ol. Sir. 23, 24; štedr byl v almužny ŠtítOp. 351; jich meči šcerbivi biechu DalC. 74; nenie hříech tak těžek BrigF. 58; rucě biešta těžcě Ol. Ex. 17, 22; srdce poče čtivo býti BrigF. 46; až mužóm by úzek svět DalC. 11; sám cti nebuď vetech OpMus. 146^b; viny, jimiž jsme vinovati HusE. 1, 334; (duom) má vysok býti BrigF. 142; kto jest sám sobě zel Ol. Sir. 14, 5; by byl jak črt zel Trist. 240; skutek má býti znamenit HusPost. 51^b; jiej (Marii) svčt žáden nenie Hrad. 34^b; jiej život žáden nebyl UmR. 268; by nám život žáden nebyl ChelčP. 125^a; — nebuď léň do třetieho dne zde býti Hrad. 19^a; nebuď léň Ol. Sir. 7, 39; ty neroď léň býti DalJ. 110; (kto) léň byl k tomu Alb. 72^a; (chceš) léň býti Kruml. 406^b; aby nebyl léň přijiti Koř. Skutk. 9, 38; dušě bude léně k dobrým skutkóm Kruml. 171^a; ač jest léně lidská mysl ku věření BrigF. 132; avšak jsú jich léni skoci AlxŠ. 1, 7; bývaj rúč esto velox Ol. Sir. 31, 27; — (já) viac bych bedlivějí na božie služby OtcB. 122^a; běleji než snieh budeš Pass. 469; bliží jest den (smrti), nežli j' kdy byl Štít. ř. 66^b; z nichž každý bohatějí otcě tvého jest Kat. 30; čím kde další pravda, tiem dálejí buoh Štít. uč. 86^a; čímž nám pán bude dobro- tivějí Štít. ř. 110^a; (kto) dóstojnějí jest t. 80^a; sám sa nade vše zlato draží AlxV. 627; on (bude) hodnějí Alb. 6^a; ten (lhář) jest hoří než izádný zloděj t. 23^a; by k tomu byl hotovějí Štít. ř. 119^a; kto je chuzí nemocného ŠtítMus. 327^b; proto böh nenie nic chuzí ROtcP. 600; (Kristus) jest všeho světa kraší Kat. 20; by byl velím více mdlejí AlxB. 7, 28; (syn) že j' mení otce Štít. ř. 25^b; zda-li jsem mení než světský přietel BrigF. 104; milostivějí jest hospodin ŽKlem. 102, 13; böh jemu bude milejí Alb. 6^b; (diábel) jest mocnějí než ty Pass. 358; múdry múdrějí bude DalC. úv. IV; však jest muž silnějí než žena Štít. uč. 37^a; budet každý snažnějí NRada 636; tu vám spomocnějí budu než zde živ jsa Pass. 417; ijeden tak svatý, by světějí nemohl býti Štít. ř. 59^b; hněv toho súdného dne tiem každému bude těží, čím neni (nyni) kto méne strachuje se jeho t. 124^a; (stav

vdovský) těží bude sdržeti ŠtítV. 22; mój sluha učenější jest Kat. 46; svatý Jakub z jiných jest věcí mnohem ApD. 106; tiem budu vděčnější a vzácnější Pass. 14; sukně košile bližší nebývá DalC. 36; zda jsi ty v panenství čistší než ona Štít. uč. 47^a; duše jest těla důstojnější Štít. ř. 61^a; levá ruka nic nezávidí, že j' pravá hbitější Štít. uč. 90^a; kdy radost bude najhodnější Štít. ř. 118^b; řka, že jest jich řeč horši hada OtcB. 200^a; cesta aby nám lehčější byla t. 172^a; vyzina lepší bude než kozina Mast. 4^a; všeliká novina liubši jest nežli věc jiná Jid. 70; (vdova) donidž jest byla mlazši Štít. uč. 50^a; však jest pokora potřebnější t. 46^b; (duše) prázdnější bude těchto věcí Štít. ř. 186^b; moc dvojitá silnější jest než jednostajná Štít. uč. 27^a; (dušě) tiem bude silnější a slavnější OtcB. 134^a; ona jest snažnější Pass. 542; jeho matka jest světlejší než dennice Kat. 18; ta muka jest těžši než která na světě muka Štít. uč. 156^a; již jest bližše spasenie, nežli jsme se kdy nadieli Štít. ř. 66^a; oko jest čistše než noha t. 62^a; aby (slovo) tiem hrubějšo bylo t. 119^a; lepše j' duchovnie sbožie než tělsové t. 67^a; jest lepše poslušenstvie než která obět t. 71^b; slunce v sobě světlejšo jest než v těch poprslicích Štít. uč. 250^a; to vzácnější bude t. 228^b; hyne nám čas života, tak ež bližše jsme smrti Štít. ř. 83^b; (vy, dietky) ste sobě najbližše Štít. uč. 122^b; abychom byli dokonalejšo Modl. 31^a; pohané jsau na ně (židy) laskavějšo než na křesťany KabK. 33^a; (andělé) jsú pokornějšo Štít. ř. 149^b; ty panny jsú psotnějšo Štít. uč. 36^b; když (děti) by byly starše t. 121^b; (hvězdy) jsú světlejšo než nebe t. 77^b; — *člověk jest pán světa*: ty si otec samého črta Pass. 347; nestydlivé oko jest srdcě zlý posel t. 320; obec jest každého ohrada DalC. 17; otka suchá jest znamenie mého chlapieho urozenie t. 24; země jest máti každého t. 67; noc jest děju všemu máti AlxBM. 3^a; Jezus Kristus jest syn buoží Pass. 127; mistře, jsem ti dvorný holomek Mast. 7; tvój t syn jest buoh i člověk Hrad. 58^a; zloděj jsi a smyslem blúdiš t. 113^a; pannu, jež jest děvečka, právo pohnati Rožmb. 57; ty s' má dci i má nevěsta Vit. 28^a; pokánie jest zlého pykánie Štít. uč. 127^a; viera jest základ a kořen všeho dobrého t. 7^a; však já sem král nad králi AlxV. 11^b; die Aristotileš, že hněv jest zahorčenie krve u srdcě HusE. 1, 124; pýcha jest kořen i počátek všech hřiechuov t. 3, 178; bůh jest dóm, v němž světi přebývají t. 1, 135; (kacíři) držie, že Kristus nenie syn boží t. 1, 47; budeš vůdcě náš Ol. Num. 10, 31; já sem sluha váš OtcB. 47^b; my smy děti tvé sestry t. 56^a; Arnulfus svatý otec jsa Pass. 331; i jsa mého spasenie zřetel Modl. 57^a; jsúc královna všeho světa, jsúc všech andělův osvěta Hrad. 122^b; a jsa sám tēm dědinám hospodář Rožmb. 99; jáz chci jeho učenník býti Pass. 351; v ty časy zlý Julian počě veliký násilník křesťanóm býti t. 283; ktož chce býti přítel tohoto světa, bude boží nepřítel Štít. uč. 2^a; ana nemúdrá bláznicě chtieci býti čsná vdovicě Hrad. 105^b; poslední byl ješče

dietě Jid. 16; jež sú byli lidie jako i my Pass. 318; svatý Alexius byl syn slovutného otcě t. 322; nebo Alžběta bezdětkyni bieše t. 275; matka jeho byla nábožná křesťanka t. 372; svatá dva mučenníky byla oba vzácná rytieře t. 482; Libušě prorokyni bieše DalC. 13; a ty mníš, by byl zahradník Hrad. 43^b; jenž (s. Prokop) byl české země osvěta t. 23^a; kakž kolivěk pravý bůh i pravý člověk bieše Krist. 80^a; neb tak po židovsku obyčej bieše Vít. 58^b; neb ješče pohanka bieše Kat. 534; neb ten bieše ješte dietě AlxV. 3^a; svatý Teodorus byl jest učenník svatého Pachumia, jenž jest byl starosta OtcB. 57^b; ten mnich, ješto dřieve byl pop t. 48^b; jenž jest potom byl mocný vladař t. 421^a; jenž bieše ujec svaté Alžběty t. 479^a; snad by potom byl zákona zkazitel nebo léní služebník t. 335^a; mnoho lidu bylo, aby svědkové byli Lab. 8, 3; kteří soudcové býti měli a chtěli t. 1, 11; bujný oř jest mluva naše. ČMudr. 93; i pěkně lháti jest hřích t. 68; mladost radost, starost žalost t. 304; líná huba holé neštěstí t. 74; ctnost nejlepší urozenost t. 22 atp.; — *jsem lepší umra*: lepší sem za to život dada, než bych se v tom pronevěřil Štit. uč. 64^a; lepší jest sám umra za ny, než to hoře spadne na ny AlxV. 2364; jiné doklady v. v § 374 č. 2.

činiti se, dělati se, činenu býti: činíš se bohu roven atp. Na př.: řeka činí se vodna Hrad. 113^b; učinil jsem se smuten ŽKlem. 19^b; an mluví nepodobně, čině se bohu rovně Hrad. 83^a; jedna svodnicě, činiec se dobrá nunvicě t. 101^b; (Ježíš) roven se čině bohu Koř. Jan 5, 18; chtě spravedliv učiniti sám se t. Luk. 10, 29; on se byl nemocen učinil Kruml. 143^a; Přemysl skrzě to nepřítel ciesařův veliký se učinil PulkR. 128^b; nečiň se jiných niží Vít. 66^b; čiň se milejí každému t. 81^b; (Machabaeus) bezpříemný se pohanóm činieše Ol. 2. Mach. 8, 5; učinil se jest slovuten EvOl. 14^b; mrzek a ohyzden se činí t. 30^b; centurio učinil se nehoden přijieti Krista HusE. 2, 48; když v jednom jest vinen učiňen HusPost. 35^b; podobno učiněno jest královstvie nebeské člověku králi t. 173^b; (lidé) sú k bohu podobni učíneni t. 176^b; některý se neprávě činí pokoren Kruml. 312^b; když (člověk) činí se nehoden darův t. 121^b; (Kristus) učinil se pro ny chud, osočen i zavržen t. 318^b; ciuzí učínen sem bratři méj ŽKlem. 68, 9; učínen sem smuten ŽWittb. 29, 8; naprizňeni sú t i mrzci učíneni sú t t. 13, 1; slovo tělo učíneno Brig. 54; (syn králův v učeni) tak prospěl, že učínen jest největší lékař GestaBř. 2^b; (diábel) chtěl se rovný bohu učiniti HusPost. 44^b; špehéři činiece se blázni Comest. 112^a; učinil si se ukrutný Ol. Job 30, 31; byli sú bohem dobři stvořeni Otc. 17^b; (kněží jsou od boháčů) páni zděláni ChelčP. 170^a; — *činíš se nevěda*: ač se činíš nevěda Tkadl. 1, 78; nečiň se mněje, ale věda t. 2, 74; třikrát se mně učiníš neznajě Vít. 49^b; on činieše se toho neslyšě Ol. 1. Reg. 10, 27; jiné doklady v. v § 374, č. 5.

dáti se, dánu býti: daj se vinen atp. Na př.: daj se vinen NRada 2038; duše trá vinna se daj Hug. 53; hříšník se vinen dal HusPost. 145^a; dávám se vinen Kruml. 246^b; kaji se dávaje se vinen HusE. 3, 116; slušie, abychom se bohu vinni dávali OtcA. 244^b; údové tak měkci (mykczy) dáváchu se hladičóm EvOl. 91^a; mál jest dán malým Štít. ř. 20^b.

mnieti se, pokládati se: mníš se múdr, múdrějí atp. Na př.: jenž božích darov mní se nedóstojen Alb. 23^a; mní se najnižší všech lidí OtcB. 97^b; (člověk) mně se bohat ŠtítOp. 176^a; mnohé ženy mnie se múdry ŠtítV. 60; (blázen) se mní libějši Baw. 60; co svě sděla, v tom se svě lepše domněla AlxBM. 1, 18; (ti), ješto se domnievaji první vuodce býti ChelčP. 99^b; ni-žádný se jíst nepokládaj HusPost. 112^a; — *mníš se nesa* atp.: liška mnieše oklamajíc čbána, nalíť se oblúdi sama Hrad. 130^a; mniech stepa všěcka kniežata, proti mu dána dóstojná otplata DalC. 40; jiné doklady v. v § 374 c. 5.

jmieti se, jmienu býti: jmám se hotov, jmien jsem hoden. Na př.: aby (bojovníci) se hotovi jměli AlxV. 418; račte se hotovi jmieti Hrad. 78^b; abyste hodni mieni byli Koř. 2. Thes. 1, 5; dvoji cti aby hodni mieni byli t. 1. Tim. 5, 17; že by nebyla dóstojna jmiena Ol. Bar. 6, 43.

čúti se, pobdieti se: čuješ se práv atp. Na př.: (had) se plodem sbožen čuje LMar. 62; toho světi nečinili, když se na čem právi čili PulkL. 429; ež se liřiešna (sg. fem. nom.) pobzi Pass. 451; cítím se zdráv, cítím se povinen Us. nč.

čísti se, súditi se, rozuměnu býti. Na př.: ktož se Kristovy sluhy načítají ChelčP. 44^b; jiní... se nesúdí vladaři toho, což mají, ale páni ChelčP. 204^a; ciesař rozumín býti móž tělo naše t. 267^a.

znáti se, praviti se, klásti se. Na př.: jenž (čaroděj) se zná v svém řemesle přěmožen Pass. 297; já pak znaje se v těch věcech zapomenu-tějši Hád. 1^b; jenž se praví nevinen Rožmb. 129; pówod se nemocen klade tamt. 91.

viděti se, zřieti se, zdáti se atp. Na př.: by byl pokoren viděn BrigF. 95; chromi, němi, slepi se vidiechu Vit. 39^a; ktož ten puost přě-stúpi, zrádce boží vidí se OtcA. 123^a; chtiec, aby jen sami byli múdři viděni Štít. uč. 2^a; sv. Bernard uzří se před králem nebeským na súdě stojě Pass. 452; když se uzřie zavrženy ŠtítV. 119; ruce tolikěž prašivé spatřiny a všěcko tělo nemilé Lab. 33, 1; bude se zdáti studen ŠtítMus. 34^a; jeden zdál se svat BrigF. 19; (svět) se zdá lahoden ChelčP. 26^b; mnozi aby zdáli se počestnějše Štít. ř. 67^a; ač uslyšie o tom, klam se jim zdá t. 187^a; mnozi se statečni zdáchu t. 120^b; jižto se zdají lidem krásni Krist. 83^b; svatých život málo se svat zdá Pass. 277; zdáše se jieč (čbún lišce) nésti těžek Hrad. 29^b; že se hvězdy drobny zdají Vit. 12^a; škoda, jenž se světu zdá velika NRada 1799; to se jemu velmi sladké zdáše

OtcA. 141^b; zdá mi se užitečná věc těm pannám Štít. uč. 45^b; veždy se j'mu spíše zdáše Hrad. 143^a; Jidáš zdál se důstojný apostol HusE. 1, 253; kobyly se zdáchom Ol. Num. 13, 34; to mi se velmi dvorno zdá i také žalostno Kruml. 463^b; by mi se vše zdálo zrudněno tvú krví t. 272^a; pravda se zdá bláznovstvie ChelčP. 100^b.

ukázati se, pokázati se, zjěviti se. Na př.: (Ježíš) všem ochoten se ukázal HusPost. 68^a; žádal-li jest ten mistr ukázati se spravedlív t. 154^a; (syn boží) potupen se ukázal Kruml. 271^a; než by se ukázal křiv Štít. uč. 90^b; abychom ne nazi, ale oděni se ukázali t. 5^b; (ty by) jemu se mrzek ukázal HusE. 1, 303; ukázal se jest umrl světu Brig. 187; král chtě se židóm ukázati nepravější Ol. 2. Mach. 13, 9; (až by) tělo živno se ukázalo t. Lev. 13, 10; tvář její ukázala se bledá Lab. 33, 1; (mnohý) zdrav i vesel se pokáže Kat. v. 3500; počechu se všickni diviti řkúce, že jest tak slavný přiebytek jejie se zjevil OtcA. 80^a.

jíti, jěti, státi, ostati, téci, lézti, padnutí, vrátiti se, seděti, ležěti atp. (t. j. po slovesích pohybu a stavu). Na př.: chci prostovlasa jíti Otc. 294^b; ženy prostovlasý vyběhše Pass. 76; (David) skákal nah Kruml. 456^a; již jdi mi zdráva HusE. 2, 405; pěš jdi Rožmb. 270; beřiž se pěš k svému domu Hrad. 112^a; spasitel pěš a bos chodě Krist. 54^a; sám pěš a bos k řečě šel t. 34^a; chodím bos Us. nč.; on teď jěde a já pěš jdu Pass. 538; (Kristus) chodiv pěš HusE. 1, 124; (Kristus) pěš chodil jest HusPost. 59^a; (ciesař) šel pěš t. 60^a; jenž pěš chodieše DalJ. 107; (Sisara) skočiv s vozu pěš běžieše Ol. Súdc. 4, 15; Tristram pěš běže na saň Trist. 60; (děfátko) daleko pěše jíti nemohlo Krist. 28^b; přějdú tam pěši ŽTom. 65, 6; syn boží s apostoly pěši jdú Krist. 37^b; vyšli pěši Ol. 2. Reg. 15, 16; jižto pěši jdiechu t. 15, 18; zástupové jidechu po něm pěši z města Koř. Mat. 14, 13; všěcky (panny) pěšě do Říma šly Pass. 555; (kovář) by musil čtvernoh lézti Hrad. 132^b; Bracislav vynide z dvoru zdrav DalC. 42; bezpečni cestú děte Vít. 96^b; (dievky) pěšě u boj jdiechu DalJ. 15; novi a črstvi přišli jsú recentes ŽKlem. Deut. 17; otec pade přěd ním nic Otc. 240^a; ten na zemi nic se položi t.; ve dne i v noci nic leže t. 91^b; (Anna) plačiúci pade nicě LMar. 37; (žena) chodila nicě JidDrk. 7; Věhlasnost (zosobněná) pade nicě Vít. 15^a; (ta mužě zrádná) ležeta přěd vozem nicě AlxBM. 1, 36; (lři králové) padše nici poklonichu se EvZimn. 9; oněměchu i padechu inhed nici Otc. 125^b; přes třeti den mrtev neležel HusPost. 64^b; tělo jest mrtvo leželo t. 115^a; den, jenž jest k chvále boží svat uložen HusE. 1, 216; prázděn cep každý ležieše AlxV. 2249; (mnich) nemocen ležiše EvOl. 47^b; (tělo) jeho v krásě leží bělo Vít. 37^b; jehožto tělo mrtvo ležieše v hrobě Pass. 47^b; Němci v svých domech zatvoření sediechu DalC. 104; (vdovec) nesedí ustavičný dvorem s čeledí jako ženatý Rožmb. 54; dcera sedí zamýšlena BartRuk. 143; ktož prazden (sic) stál

jest HusPost. 31^b; co stojíte celý den prazdni (sic) t. 29^b; že my také syti ten den vstaneme HusE. 1, 115; beránek cěl a živ ostane Pass. 13; jeden člověk živ neosta AlxV. 500; že tu živ nijeden osta t. 2075; ostaň mi živo to dětátko Pass. 339; (tělo) ostane mrtvo HusE. 1, 335; jedna Sára dobrá ostala HusPost. 20^a; aby ty živ ostal Pass. 356; vstaň vzhuoru zdráv t. 353; tak zahanben stáše Hrad. 33^b; dům stojí prázden Us.; hrad jest pust ostaven DalC. 39; potok tři dni krvavý tekl DalJ. 68; an (z ciziny) chorv sě vrátil Pass. 474; (liška) sě domóv lačna vráti Baw. 80; druzí nazi s stráně sě plazicchu DalC. 36; že Kristus nah pněl pro ny OtcA. 483^a; jedva živ sě z uohně vyvali Otc. 134^a; děkoval Bohu, že vyváznul zdráv BartRuk. 143.

nalezenu býti. Na př.: dnové plni nalezeni budú ŽKlem. 72, 10; jest pro to poslušenstvie nalezen svrchován Pass. 315.

naroditi sě, uroditi sě. Na př.: že sě (člověk) nah narodi Vit. 64^a; (dětátko) sě slepo bieše narodilo OtcA. 493^b; jenž sě slep urodil Pass. 355; jenž sě byl slepý urodil HusPost. 82^a.

slúti, nazývati sě, nazvánu býti, jmenovánu býti, psáti sě. Na př.: Ctibor múdrá hlava slovieše DalC. 85; diábel slove bóh tohoto světa, břicho lakotných slove bóh jich HusE. 1, 65; svátek slove každý den, jenž . . . t. 1, 110; Pontus krajina slula jest jedna, od té jest Pilát slul ponský Štit. uč. 13^a; člověk když dobré miluje, slove dobrý t. 22^b; (skutek) nenie hoden, aby slul šlechtnost t. 21^b; jenž v tom zástupě největší slovieše hrdina Otc. 117^a; jenž dřieve slovieše Lučsko, to nynie slove Žatečsko DalJ. 16; ten člověk Menna slovieše Hrad. 9^b; knihy, jenž Ovidias slovú Vit. 67^a; ti držiec křivě apoštolské miesto křivě sě otcové nazývají HusE. 1, 138; (mnich opat) všech nejmenší sluha sě vzýváše Otc. 83^b; když sě sám bude všech menší nazývati OtcA. 337^a; ti, ješto jeho ucedníci sě nazýváchu t. 111^a; jáz Pravda jsem nazvána Vit. 16^a; (dietě) bude jmenováno Emanuel Kat. v. 1932; aby sě řemeslníci psali slovutní, studenti osvícení Lab. 32, 8.

počieti sě. Na př.: (Václav) počen sě šcedr hi udaten Jid. 17.

propustiti sě. Na př.: aby se poznamenané osoby svobodné propustily Lab. 32, 6.

vypadati. Na př.: vypadá bledý BartRuk. 143.

Dále sem hledí případy, jako: *nepřěstanu cěstujě, neviem co čině, nenie kto pomoha, stojíš o to chtě jmieti sbožie* atp. O těch v § 374 A.

Na vazbě slovesa *býti* se dvěma nominativy zakládají se perifrasy *býti + participium*: *nesl jsem, byl jsem nesl; nesl bych; budu nesl; jsem nesen, budu nesen, byl jsem nesen, byl bych nesen . . . , jsem nesa, budu nesa . . . , jsem nosiv . . .* O těch v. v § 374 A, 377 č. 4, 379 č. 3.

Adjektiva (i participia) v doplňku mívají zpravidla tvar jmenný (*chud, bohat...*) a jen výjimkou složený; v. hořejší příklady.

4. Ve funkci doplňkové bývá místo nominativu též instrumentál; na př.: že člověk bude smrtelným Comest. 6^b; (člověk ve zpovědi) ani se lepším čině ani horším Štít. uč. 135^b; když se chudý bohatým činí ŠtítV. 26; bůh učiňen jest chudým HusPost. 16^a; ač chceš dobrým slúti Vit. 64^b; bych slul vaším králem AlxB. 1, 10; ač nechceš bláznem slúti Vit. 43^b; abych se nesmělým nezdál Lab. 9, 12; bůli se prokazuje vděčným ČMudr. 51; král Václav stavěl se rozhněvaným Pal. 3, 1, 206; atp.

Sloveso doplňuje se jednak nominativem substantiv, když o podmětu praví se, čím je svou podstatou nezměnnou, nebo že má se doplňku rozuměti jako vlastnosti stálé, — a instrumentálem substantiv, když o podmětu praví se, čím jest na své stránce měnivé, nebo že má se tu rozuměti vlastnost nestálá, jednak nominativem adjektiv (zvláště jmenných). Rozdil první pozoruje se, když doplňkem je substantivum. Tak je převahou (velikou) ve stč., a tak bylo bezpochyby pravidlem, ale pravidlo toto časem se ruší, analogií: bývá i substantivum v nom. a bývá i adjektivum v instr., zvláště když zanikají adjektivní tvary jmenné. Srov. v § 293.

5. Místo nominativu bývá u reflexiv změnou v pojetí akkusativ; na př.: (Kochan) se ve všem věrna čině DalJ. 36 (věren DalC.); (člověk) nesmrtelného by se učiniti mohl Lab. 12; bratr tvój učinil se té sieni nedůstojna (nedofstoyna; *-yna* napsáno na místě rozmazaném, korekturou!) Pass. 41; sám se spasena učiniš Koř. 1. Tim. 4, 16; (diábel) z anděla světlého sám se učinil diábla temného HusE. 1, 184; (zákoník) chtě práva učiniti se EvOl. 291^b; tak se samého nemilostiva a tvrda sobě, dobrotiva bližnímu, poddána zákonu božicmu ve všem činicše t. 27^b; (on) té dědiny se odevzdává a prázdna činí KolČČ. 137^b (1551); spravedlivý dá se vinna Kruml. 245^a; Soběslav chtě se známa dávatí DalJ. 67 rkp. P; Jozef neduostojna se mně Kruml. 17^a; muž ješitný svobodně urozeného se domní se liberum natum putat Ol. Job. 11, 12; člověk čije se zasloňena Kruml. 230^a; člověk čije se zacloňena stienem boží křidlu Alb. 204^b; nedůstojna a nedostatečna se počiv EvOl. 2^b; zvláštními díky cítil se (Hus) zavázána svým ochráncům v Kostnici TomP. 3, 583; popadena se seznav padl EvOl. 71^b; k tomu se povinného znal Lab. 39, 7; (sv. Vavřinec) se nedůstojna praví nebes BrigF. 163; kto... by se hodna k tomu úradu súdil IlusE. 1, 460; již věděl se chuda OtcA. 330^a; uzřě se sám tak vinného NRada 2001; sám se hmotného viděl Hug. 375; když se vidí křesfan obklíčena Kruml. 314^b; diábel uzřě se přemožena OtcB. 4^b; když nebezpečna se vidiš Baw. 64; (ten) vidieše se obezřína EvOl. 81^b; když by žena viděla se zhrzenú Ol. Gen. 39, 13; císař nucena se viděl vyjednávati Pal. 3, 2, 395; Karel viděl se tím přesvědčena a povolil MalýAmer. 4, 326;

spravedlivá (masc.) se ukázati HusPost. 154^a; Sigmund stavě se uražena popíral TomP. 4, 699; když často se prorazena (sic; lat.: proditor) slyšěl Ol. 2. Mach. 10, 12 atp.

Ustrnutím bývá pak akkusativ i jinde; na př.: hrabě Martinic, byv na to dílo pozorna učiněn, zastavil další tisk Rybička ČČMus. 1871, 403.

6. K doplňkovému nominativu patří dilem *nominativ jmenovací*. Nominativem tím uvozuje se jméno, jakým kdo se nazývá. Vyskytá se:

při slovese *jmenovánu býti*. Na př.: lřetie sieho svęta strana Azia jest jmenována AlxV. 599; potka jej Syrský vęvoda, Aretas bę menovaný t. 1548; (dietě) bude jmenováno Emanuel Kat. v. 1932;

při slovese *slůti*. Na př.: ovoce, ješto slove dytyli Mill. 123^b;

při slovese *řęci, řękati, řęčenu býti*. Na př.: z vlasti, jiejžto Africa ději, z města, jemuž Kartago řękli Pass. 401; jeho paniej Aglaes řękli t. 323; všickni jiej řękali mătě Jezukristova t. 370; Otta měl syna Ottu řęčeného Dlůhý Pulk. 143^b; purkrabí ukrutného, řęčeného Liška Let. 68; knęzi Janovi řęčenému Biskupec t. 62;

při slovesích *jmě (jménem) dieti, vzdieti, dāti, jmieti, býti*. Na př.: jiejž diechu Charvaty jmě DalC. 2; diechu jemu Kostus jménem Kat. 2; dceru, jiejžto vzdęješ jmě Maria Krist. 4^a; syna, jemužto jmě vzdęjčš Jan Pass. 275; tu vzdieno jest mu jmě Jezus Krist. 22^a; dali hradu jměno Liběhrad Háj. Jg.; vladař, jenž sobě jmě Bořek męjieše DalC. 76; ta knieni jmě Bořena męjieše t. 41; ten (hrad) sobě Pšov jmě męjieše t. 25; jmě krásné máš Margarita Pass. 319; jmě mé jest Margareta tamt.; bude t jemu jmě Jan t. 276; jehožto otci Patricius a mateři Monitha jměno bylo t. 461; Zacharias s svú hospodyní, jiejžto jmě Elizabet (t. bieše) t. 275; jměno jednomu (bylo) Miloslav a druhému Koten Háj. Jg.; — substantivum *jmě* v y n e c h á n o a jen nom. jměna zůstal: ten mnich, jemužto ději bratr Otc. 78^b; z vlasti, jiejžto Africa ději Pass. 401; jemužto (otci Alexiovu) Eufemian diechu t. 322; synem, jemuž Alexius vzdęli t. 329; proto těj vsi vzdęchu Stadici DalC. 5; dějú t mi Rubín z Benátek Mast. 8; proto těj hořě Říp přęvzdęchu DalC. 2; ale že jich starostě Čech diechu, pro ň zemi Čechy vzdęchu tamt.; Mohan řęčě dějú, Čiha pak dějú potoku Pil. a; na křtu dali chlāpcovi Jozef BartD. 1, 182;

při slovese *vzývānu býti*. Na př.: Jezukristova mătě byla vzývāna matka božie Pass. 370;

při výraze *jménem*. Na př.: o jednom svatém Victor jménem Kruml. 316^a;

při appellativech, zvlāstě *při přęzdívkách a nadāvkách*. Na př.: když žalují, že mu dal kurvysyn Rožmb. 134; o Ctiborovi Můdrā Hlava DalJ. 85 (nāpis); pęti čitedlnostmi, ješto obecně řękāne jim pęt smyslův, mōž člověk hřęšiti Štít. uč. 134^b;

při *heslech*. Na př.: za heslo prohlášeno u vojště (Otakara II.) „Budějovice, Praha“; u nepřátel volalo se „Řím, Kristus“ Palacký 2, 1, 152;

při *jménech cizích*, zvláště když nehodí se do českého sklonění. Na př.: v tom městě Remiš Pass. 90; rosa té hory Hermon ŽGloss. 132, 3.

7. Napodobením latiny vyskytá se v jazyku spisovném také vazba nominativu s infinitivem, nejčastěji přidáním slovesa *býti*.

Na př.: súdeč věřitedlen si býti přichoz crederis esse venturus ŽKlem. 133^a; manželstvo svaté a dobré býti dokázáno jest Kruml. 14^b; kyselé býti se jmenuje ovoce Puch. 15^a; když poznali sú se býti nazi AdamKap. 1; ona od lidí v tom dospělá jest býti pravena Háj. (Zikm. 659); uznána jest jeho žádost spravedliva býti Žer. Záp. 2, 92; pravil se býti nevinnen Háj. Jg.; Jeronymus mnien jest následovati knih Origenových OtcA. 303^b; jezero krvi sě téci vidieše Ol. 2. Mach. 12, 16.

Při slovese *zdáti se* bývá *býti*: pták zdá se býti postřelen Us.

8. Nominativ bývá místo vokativu.

Na př.: vecechu: bratr! mlč! Otc. 373^b; řkúci: aj bratr Mariane! chovajž svého syna t. 79^a; proši, bratr! daj mi pokánie Hrad. 110^a; kněz jě sě mluvili řka: bratr! tof bych mohl otplatiti DalH. 30; „pane otec“! tak říkala chasa vandrovni už za Blahoslava Blah. 246; stryku Peter BartD. 1, 112 (laš.), pane rector t. (těž)! Ozef! Ondrej, poj sem t. 1, 41 (hroz.); co si, Heřman, co si smutný Suš. 82, na tebe, sivý sokol t. 383; pane farář a pane faráři, pane učitel a pane učiteli, pane Novák a pane Nováku Us. ob., pane doktor mýt. 340; — nezamucij sě, matka má, neb sě k tobě vráci Krist. 32^a; s tobú, svatá Kateřina, bych byl v ráji KatBrn. 450; liška! co to neseš? Hrad. 129^b; sestra milá! buoh tě požeňhaj Pass. 27, poslúchaj mne, sestra milá! t. 451; vece jí: sestra najmilejší! Otc. 294^b; zjěvil sě jiej (Savině) anděl a řka: Savina, neplač! Pass. 471; o Mutyna, Mutyna, nectný nešlechetniku Pulk. 78^b; dobře-li jest to, Pukata, že ty chceš zbíti kniežata! DalJ. 54; má nejmilejší panno teta ŽerKat. 45; zdrávas' Maria..., svatá Maria, matko boží (modlitba); kmotro! teto! znělo by v doudl. urážlivě Kotsm. 23, podobně jinde; pani kmotra mýt. 340.

Velmi často je nom. za vok. ve slc. Pastrn. 13.

9. Nominativ klade se absolutivně.

Na př.: popadňa palicu biž hlava nehlava BartD. 1, 194.

B. Akkusativ.

256. 1. Akkusativ jest pád na otázku *koho? co?*

2. Akkusativ částečně zaniká a nahrazuje se genitivem. To se vidí zejména u jmen podstatných mužských vzorů *chlap, oráč, Juří* (t. jmen životných), kde jazyk starší měl tvary náležité *chlap, oráč, Juří* atd.

(stejně s nominativem), jazyk pak pozdější má za akkusativ tvary genitivní *chlapa, oráčě, -e, Juříe* n. *Juříeho* (podle sklonění složeného) atd.

Akkusativ nahrazuje se genitivem také v jiných jazycích slovanských. Příčinou nahrazování bylo, že akk. byl mnohdy ve slovanštině tvaru téhož jako nom. Z toho vznikla nezřetelnost, když to byl akk. prostý (při předložkovém nezřetelnosti nebylo, proto zůstává při předložkách dlouho akk. starý: *pro bůh, na kůň, za člověk...*). Jazyk slovanský pomohl si tím, že vzal tvar genitivní za akkusativní; genitiv hodil se z pádů prostých nejvíce, proto byl k tomu vzat. Nebyl tu vzat genitiv syntakticky ten a ten (partitivní, či jiný některý), nýbrž genitiv vůbec. S počátku třeba se cítila nesprávnost (gen. za akk.), ale nesprávnost byla vyvážena tím, co získáno na zřetelnosti, časem povědomí nesprávnosti potuchlo a *chlapa* atd. je nám již pravým akkusativem.

3. Historický průběh té změny v češtině historické jest tento.

Přejímání tvarů genitivních za akkusativní začíná se velmi záhy a týká se dříve jmen znamenajících bytosti osobní, *chlap-chlapa* atd., později pak i jmen znamenajících bytosti živočišné, *had-hada* atp.; názvy předmětů neživotných mívají touž koncovku jen v jistých velmi řídkých případech, *dub-duba* atp.

a) Při jménech osobních je starý tvar akkusativní *chlap...* již v češtině staré velmi vzácný a vyskytuje se tu jen při jistých jménech a jen v jistých vazbách a rčeních, tedy jen v mezích archaismu.

Doklady toho jsou při jménech vlastních. Na př.: ctím (1. plur). Jakob, syn Zebedaei CisMnich. 97^a, David přemohl Goliat Kruml. 31^a, jenž jest vyvedl Israhel ŽKlem. 135, 11; ale v těchto příkladech může býti jméno cizí neskloněno. Jistější jsou příklady: črt v Strachkvas vstúpi DalJ. 32 z rkp. L, že ste uzdravitele a spasitele všeho světa Ježíš na smrt odsúdili Nikod. 113^a. Ve rčeních: na svatý Havel ODub. 494, na svatý Martin List. Kral., na každý svatý Václav KolB. 1520, na svatý Jan Us. místy, na sv. Josef, na sv. Štěpán BarID. 1, 179, na svatý Ondřej tamt., na svatý Jiří Lún. list. ops. XV, na každý svatý Jiří Lún. l. 1481, na svatý Jiří ODub. 494 atp., dostal převahu appellativní význam určení časového, tím zastřen původní význam jména vlastního a tou takořka depersonifikací vytržena tato jména vlastní ze svého druhu a vřazena mezi neživotná, s nimiž pak i v tomto tvaru akkusativním se srovnávají. Vedle toho je ovšem také: na každého s. Havla KolA. 1511, na sv. Jana Us., na s. Jiřího KolČČ. 242^b (1526) atp.

Z osobních appellativ sem patřících mají akkusativ tvaru starého: *posel*, potočichu *posel brzý* AlxV. 942, od tebe *posel jmieti* LAl. 422; ctnost *posla posel náhlý* Baw. 32; — *syn* (sklonění původně *u-* kmenového), ctím

(1. plur.) Jakob, syn Zebedaei CisMnich. 97^a, když Maria syn porodi Hrad. 120^b (syn opravou pozdější změněno v syna), chtě sobě syna vyprositi Pass. 336 (též); — *člověk*, ve rčení *za člověk*, že sú tě ledva za člověk poznali Rúd. 35^a, všichni za jeden člověk VJp. 62, za jeden člověk biechu Baw. 189, mnějí, že za jeden člověk jsú s Ježíšem ChelčP. 240^b; — *pán*, ve rčení *za pán*, sediš za pán sobě Baw. 61, za pán jej majíc Brig. 83^a; — *biskup*, ve rčení *za biskup*, radějše bychom osličí ocas za biskup jměli, nežli Lance za biskup přijeli DalJ. 49 z Ješ., Lance za biskup přijeli t. z rkp. F.; — *hospodin*, ve rčení *před hospodin*, *pro hospodin*, David jide před hospodin Ol. 2. Reg. 7, 18, pro hospodin buď nenie tich Růž. 3; — *bóh*, zvláště ve rčeních *pro bóh*, *u bóh*, *v bóh*, *před bóh*, *na bóh*, *nad bóh*, *za bóh*: že buoh znala Kat. 102, dietky bóh chváléchu KatBrn. 176, chválili buoh Otc. 456^b, 494^a; když pro bóh nemohu ničs tirpěti DalH. 30, pro buoh DalC. t. a j., Pass. 315 a j., Otc. 250^a, ChelčP. 17^a, pro búh nč., pro milý buoh Pass. 315; úfaji u bóh AlxV. 1079, úfaj u bóh ŽWittb. 42, 5, úfám v buoh Otc. 258^a, juž pohané u bóh věrie AlxV. 2089, ktož věří u bóh Štít. ř. 128^a, nevěriec u bóh JiřVrat. 2^a, u bóh Pass. 361, zřenie miti v buoh ChelčP. 30^a, že v umučený bóh věříš Kat. 76; před bóh ante deum Koř. Zjev. 16, 19, před buoh Otc. 130^b; ktož na buoh tbají NRada 1845, netbají na buoh Otc. 461^a, na buoh všecko vykládaje ChelčP. 230^a, (antikrist) se jest na buoh povýšil t. 17^a; ti (pověřiví) boha za bóh nemají Hrad. 94^a, za buoh DalC. 23, abych vám byl za buoh Ol. Lev. 11, 45, břicho za buoh majíce ChelčP. 102^b; také bylo stč. *uz-bóh*, skleslé pak v adv. *uzbóh* = frustra a přetvořené ve *zbóh* atd.: vz bóh tvé sirdce vzdýše KatBrn. 255, vz bóh si upadl v toto hoře AlxŠ. 2, 15 atp.; —

ciesar, ve rčení *před ciesař*, hrabie před ciesař jide DalC. 39, Kateřinu před ciesař přivedú Pass. (Výb. 1, 295), před ciesař PassKlem. 263^a a j., před ciesař na súd přišli Pulk. 115^a; — *král*, ve rčeních *před král*, *na král*, *za král*, když jě před král přivedú AlxH. 5, 23, (rytieř) jide před král Hrad. 100^b, jide před král čsná kmetiče AlxM. 2, 16, před král Pass. 459, všedši před král PassKlem. 185^a, kterýž by všel před král Ol. Est. 4, 11; bychom byly pně za král jměly DalC. 55, (holubé) za král vzeli jestřáb sobě Baw. 33^a, jenž mezi nimi za král bieše Otc. 142^b; jeden (mistr) vzezřev na král KatBrn. 95; — *kněz*, ve rčeních *za kněz*, *na kněz*, drbíte za kněz silného mužě jmieti DalC. 4; Sasici na kněz udeřili t. 50; — *přietel*, ve rčení *za přietel*, (Přemysl Otakar) za přietel mieše vraha svého DalC. 96; — *muž*, ta (smilnič) bude jmieti svůj muž Hrad. 118^a; ve rčení *za muž*, Libuše jej za muž pojě DalC. 7, by dievka tolio za muž měla, kterému by sama chtěla t. 14, Kateřina nerodi za muž jiti Kat. 10, že je za muž šla Rožmb. 122, jdi za muž ŠtítV. 11, vdáti se za muž Bibl. r. 1523 Jg., dosud dial. íst za muž Hatt. slc. 71; — *otec*, (člověk) opustí otec a máteř

Comest. 11^a; ve rčení *za otec*, já budu jemu za otec Hlah. 1. Par. 22, 10; — *tvůřec*, (císařová) věřila je v tvůřec svatý KatBrn. 340; — *vězeň*, ve rčení *za vězeň*, že jeho jmějieše za vězeň Baw. 381; — *vítěz*, pas vítěz dědičstvo tvé pascere Israhel ŽKlem. 77, 71 je mylným pochopením textu lat.

Mimo tyto a podobné příklady je sg. akk. jmen sem patřících vždycky stejný s gen. A také jména připomínaná mají tvar genitivní. Na př.: jenž zradil boha ApŠ. 47, jimiž (ústý) boha cěloval t. 53; před císařč DalC. 83; na krále Ůherského t. 46, svého krále smy našli Pass. 459, mužě za ženu vzem sobě ApD. c atp.

b) Při jménech živočišných je v době stčeské pravidlem akkusativ starý *had*, *kóň* atp., a ten vyskytá se hojně i ještě potom, doklady zde následující sahají dilem až do poč. stol. XVII, dilem až do doby naší. Na př.: *bažant*, nenie užitečné v té nemoci vařili kapaun neb slepici, buďto bažant nový, řeřábek nebo kuroptvu Černý Nem. 165; — *beran*, *beránek*, beran ofěrováše arietem Pass. 268 a PassKlem. 103^b, beránek upekše Hrad. 75^a, (aby) beránek jědl agnum Koř. Mark. 4, 2; — *býk*, kažte ke mně ten bujný býk přivěsti Pass. 80, pojma býk otcě tvého Ol. Súdč. 6, 25, jiný býk mi ofěruj Comest. 120^a; — *črv*, *črvek*, *črvíček*, v svém svědomí ten črv maje ŠtítV. 101, aby ofěroval črvek Comest. 152^a, puč mi, milá, nožíček, ať vykrojím črvíček Suš. 767 (význam živočišný je tu zastřen); — *drak*, (Tristram) zabil ten drak škodlivý Trist. 81; — *drozd*, když Tristram zastřelěše pláček, buďto drozd nebo hřivnáček t. 216; — *had*, jědovatý had odtad vyhnal serpentem Pass. 422, učiň had mosazný Comest. 96^b; — *holub*, (Dialektika) v pravěj rucě holub mějieše Vít. 5^b; — *hřivnáček*, v. drozd (zde výše); — *hynšt*, rytieři dáti hynšt Štít. uč. 141^a; — *chrtek*, posielám chrtek mladý Třeb. Švamb. z r. 1518; — *jestřáb*, (holubé) za král vzeli jestřáb sobě Baw. 33^a, vzav jestřáb na ruku Háj. 76^a; — *kapr*, rozkázal zlatý kapr na štítu míti t. 191^b (spolu zastřen i význam živočišný); — *kapún*, v. bažant; — *klusák*, račte mi klusák odeslat Třeb. Šternb. r. 1560; — *kohút*, žena jeden kohút pekla ROIC. 278^a; — *komár*, cediece komár a velblúd sehltajíce Krist. 83^a; — *koník*, vzem pěkný koník svooj GestRom.; — *lev*, lev a saň podtlačíš Kruml. 68^a; — *levhart*, ve štítě jměl levhart jeden Baw. 361 (zastřen i význam živočišný); — *mezek*, na mój mezek vsaďte Šalomúna Comest. 194^b; — *osel*, *oslík*, vzem ji (muž ženu) vloží na osel BiblC. Soudc. 19, 28, vedli s sebú volek a oslík ROl. 144^a; — *pes*, sem-li ten pes ukradl, bohďaj, abych opsěl Rožmb. 176; — *pták*, jakž brzo takýto pták výr nad sobú sediec uzříš Pass. 391; — *rak*, zmý ten rak Rhas. 73 (= vřed, zastřen i význam živočišný); — *řeřábek*, v. bažant; — *slon*, Eleazar hna pod slon i zakole jej Comest. 208^b; — *telček*, jediný telček v domu maje PassKlem. 157^a; — *valach*, (miti) valach dobrý

jeden KolEE. 31^a (1618); — *velblúd*, jdi a doveď velblúd jemu Otc. 256^a, v. též komár; — *velryb*, i stvoří buoh velryb Comest. 5^a; — *vól* (původně sklonění *u-* kmenového), káza jmieti vól železný JiřBrn. 272, vařiechu celý vól Ol. 2. Esd. 5, 18, vuol za 1½ kopy gr. kaupiti KolČČ. 174^b (1552); *volek*, vedli s scbú volek ROl. 144^a; — *vozník*, prodali sme kuoň vozník hnědý Třeb. Sobčie. 1461; — *výr*, v. pták; —

kóň, bych já svůj kóň okročil AlxV. 170, jenž oděl svůj kóň Hrad. 99^a, jeden (člověk) kuoň jemu (sv. Václavovi) dáváše DalC. 30, kupovali kuoň Ben. 2. Par. 1, 16, kuoň svůj osedlati Háj. 14^a, má jemu dáti kuoň dobrý KolČČ. 200^a (1553), Smil zabodv kůň VelKal. 125; *na kóň*, na kóň vsede AlxM. 6, 2, vseda na mój kóň Sv. 171, na kůň vsedni Háj. 10^b, na kůň vsisti VelKal. 27, zachováno dosud: (stup) na můj kůň Suš. 178, (skoč) na můj kůň t. 23; *před kóň*, před kóň učíň to znamenie DalC. 19; — *oř*, že svůj dobrý oř stratí Hrad. 94^b, oř poslati Tand. 56 (v Tand. vždy *oř*, a taktéž v Trist.); *na oř*, vsede na oř Baw. 250; — *vepř*, chudá žena jediný vepř měla Pass. 138, (vzal) vepř krmnej KolČČ. 110^b (1549), na každý vepř počítajic deset měric Vel. Jg.; — *úhoř*, vezmi úhoř a zkrájej jej Léka. 65^a, úhoř též zsekaj Chir. 36^b; — *motýl*, vezmi motýl LékB. 213^b; — *hlemýžď*, (orlice) pak hlemýžď pusti od sebe Baw. 55, zbi (impt.) hlemýžď t. 54; — *zajíec*, pozdě zajéc honíš Hod. 83^b, vezmi mladý zajíec LékB. 198^b; — mnohá na *-ec*, na př. *beranec*, (Joziáš) obětoval beranec Lit. 3. Esd. 1, 1, upečechu beranec Ol. 3. Esd. 1, 12, — *jelec*, daj nemocnému jiesti štiky slané nebo jelec Sal. 525, — *kozlec*, já sem poslal kozlec Lit. Gen. 38, 23, uvaři kozlec Ol. Súd. 6, 19, — *skopec*, obětova skopec arietem Lit. Lev. 9, 18, — *telec*, učinili telec ŽWittb. 105, 19 a ŽKlem. t., telec ofěruješ Ol. Ex. 29, 36, — *vrabec*, vezme vrabec živý passerem vivum t. Lev. 14, 51

Vedle starého akkusativu *had*... vyskytá se již také novější *hada*... na př.: beránka připravichu Koř. Mark. 14, 17, vezme črvka Ol. Lev. 14, 51 rač seslati holúbka s nebe Marg. 287, (Aron) vze kozla Comest. 82^a, lva tepiech Otc. 171^a, psa zabiti DalC. 9, na vlka t. 67, druh druhu koně přidává AlxV. 1400, přinese jie kozelcě Ol. Súd. 15, 1, zabil si telce Lit. Luk. 15, 30 atp., — ale pravidlo, aby byl akk. *had*, *kóň*..., proniká tu přece a dává se zřetelně stopovati až do stol. XVI.

Podle vzoru živočišného *had* bývají v stč. také akk. *běs* a *duch*: vyhna běs EvSeitst. Luk. 11, 14, duch přijěli svD. 62, navrat jieje duch jejie Hrad. 44^a atp.; řidčeji *ducha*: jmám pomocnika ducha svatého Pass. 285. Akk. *svatý Duch* drží se nejdéle u významu svátku, na každý svatý Duch KolB. 1521 a misty dosud; vedle toho: *svatého Ducha*.

Životná kolektiva *lud*, *národ*, *dobytek*, *brav*, *skot*, *hmyz* mají tvar akk. starý pravidlem a dosud; v době starší patří sem také *plaz*, stč. *zemi-plaz*, nč. *zeměplaz*: (bůh) učiniť všeliký zeměplaz Br. Gen. 1, 25.

c) Jména předmětů neživotných mají rovněž tak tvar starý, stč. i nč. *ďub*... Tvar *duba*... bývá jen někdy při pojetí personifikujícím. Na př.: (liška, v bajce) čbána zoči Hrad. 129^b, (liška) vecě: nesu čbána, mého milostného pána t., biskupa volili jako žáby špalka Háj. 225^b; nč. míti vzteka, honiti bycha Us., tančiti strašáka atp.

Srov. III, 1 §§ 27, 55 a 75.

d) Stejný postup jako u substantiv je u jmenných adjektiv (adjektiválii). Také u nich šíří se stejně gen. za bývalý akk.; na př.: (dva synové) otcě nemocna zastúpista DalC. 70, proč mě böh stvořil slepa, chroma Alb. 90^b, MI. 59^a, chceš milostiva k sobě boha mieti NRada 1106; Kojatu, syna hrabina PulkR. 55^b; Rubína nalezše umrla Pass. 158, spaseña mne učič ŽWittb. 3, 7 atp. Sr. III, 1 § 234 a 254.

e) Gen. místo akk. šíří se také ve sklonění zájmenném; na př.: toho člověka stč. i nč., uzřechva jednoh' Pass. 213, za ně posvěciji mě samoho EvZimm. 39, aby poznali tě samoho EvVíd. Jan 17, 3, na koh' se obrátita AlxV. 1573, volte seho neb onoho Hrad. 15^b, seho kón po sobě vleče AlxV. 1760 atp. Srov. III, 1 §§ 381, 385, 387, 389, 390, 405, 409, 421.

U zájmena *jb*, *jen* drží se starý akk. životný do dneška: *jej* (= *je* + *j*), *-ň* (za *-ň* atp., po předložkách). V češtině staré byl tu ještě tvar *jen*, *jenž*: kozlec, jenž jsem slibil Ol. Gen. 38, 23 atp. Vedle toho však iž v době staré proniká gen. *jeho* (po předložkách *ňeho*), *j'ho*, *ho*; na př.: vláčili jeho po městu ApŠ. 104, böh jeho poraz, ktož... Mast. 63, ranami jeho ztríznil Pulk. 56^a, tet j'ho chtě mučiti ApŠ. 4, potkal j'ho na horách AlxH. 1, 18, by j'ho jala AlxBM. 1, 9, an ho mečem protče Jid. 100, přítovarišmy ho k sobě Hrad. 2^b, tu t vám ho vedu Pass. 200, nč. ho. Srov. III, 1 § 397 a 398.

Zájmena bezrodá mají v sing. po celou dobu historickou náležitý akk. *mě*, *tě*, *se se*. Vedle toho již v textech nejstarších bývá gen. *mne*, *tebe*, *sebe*; na př.: na mne zlob dochodí DalH. 40, vědúcích mne ŽWittb. 86, 4, by mohl tebe milovati Tůl. 24^b; atp.

V du. bývá v jazyku starém vedle akk. pl. *ny*, *vy* tvar genitivní *najú*, *vajú*: mine najú zlá ztráta Mast. 107, zdali nají buoh nadělí Hrad. 124^b, kázal bych vají v kožený měšec vložití DalJ. 70 rkp.V atd.

V plur. je starý tvar akk. *ny*, *vy* jen v jazyku starém; na př.: pomiluj ny Pís. Hosp., kak ny jest ustavil svD. 33, schováš ny ŽKlem. 11, 8, mezi vy Koř. Mat. 12, 28, HusPost. 47^b, aby vy zbavil ohně věčného Hrad. 17^a; Nudož. 34^b nvodí *ny* vedle *nás* jako výraz starý; Dolež. 222 má příklad: chceme vy podrobiti, patrně archaismus; a týž archaismus je v slc.: „Morena, Morena, za kohos umrela? ne za ny, ne za ny...“ Hatt. slc. 92, bodaj vy Parom. vzal Duš. 413 (z Koll. Zpiev.).

Vedle těchto tvarů již v češtině nejstarší vyskytá se gen. *nás, vás*: nás vykúpil IlomOp. 152^a, vysvobod nás ŽKlem. 78, 9, bude vás můj rod železnú metlú kázati DalC. 5, (kniežě) vás vypudí Hrad. 20^a atp. Jazyk novější má jen tvar gen. *nás, vás*. Srov. III, 1 § 431, 432 a 433.

f) Současně s vývojem gen. za akk. ve sklonění jmenném a zájmeném ujímal se gen. za akk. u deklinace složené; na př. *dobrého* člověka stč. i nč.

g) V nářečích východních bývá také v plur. gen. životných brán za akk.

Ve východní Moravě bývá to nejčastěji u jmen osobních, na př.: mám dvouh, třech, štyrech bratrů BartD. 1, 179 (záhor.), šel mezi ženáčů, zavoľal mľatečů t. 179 a 180 (dol., místy), zavoľajte tých chlápů t. 180 (pomor.), brzo by sedláků z gruntů zháňali t. (rožn.), na tých vojáku došeu strach, to je pro našich chuapců, až po Maďarů tamt. (též), ma tam znamych, pošila svojich synkuv do školy, šli pro dochtoruv t. (laš.), ma dobrych rodiči, měli sme tu třech dobrych knězuv t. 112 (laš.) atp., — někdy též u živočišných: střilau houbů t. 180 (rožn.), ukrad dvoch voľuv t. (laš.), ale většinou mají jména živočišná tvar náležitý: má silné voľy tamt. atd. Na Frenštátsku a Frýdecku genitiv životných vyskytuje se hlavně ve spojení s číslovkami dvouh, třech, štyrech: ma dvouh bratruv atp. tamt. 113.

V nář. slc. jest akk. bohy, křesťany, jiná osobní mají gen. za akk., kdežto živočišná mají akk. náležitý Ilatt. slc. 68.

Také gen. *jich* bývá místo akk., ale jest při něm souřadný akk.; na př.: dáť jich (synů) všecky tři do škol BartD. 1, 340 (zlin.), já jich (léků) fšecky mám t. 347 (rožn.), páno Ježišovi jich všecke (koláče) nedál t. 2, 177 (han.).

4. Dialekticky a v jazyku kleslém bývá pl. nom. za akk.

Na př.: jěnz (apoštolové) nás křesťané splodili Seel. 304, kněz vzývá patriarchové, apoštolové t. 277, kněz vzývá proroci, mučedníci t., kněz vzývá vyznávači t., děti, kteří rodičové své ctili BílC. 101, lidé nevděčné má Růh za neznámé BílQ. 2, 131, (páni) připověděli židi vyhnutí BílD. 110, kteří (t. listové) židé (m. židy) vysvobodili t. 20; — chytat ftáci, viděl sem dva vojáci, podívej se na ty kluci, na ty hoši mýt. 339 a ob. podkrk. m. ptáky atd.; — viděl jsem vojáci, vtáci BartD. 2, 225 (han.), chytal vtáci, raci, zabil dva hadi t. 292 (česk.), беру si sousedi za svědky t. 262 (též).

257. 1. Akkusativ obsahuje logický podmět ve větách bezpodmětých; při negaci jest ovšem gen. místo akk.

Na př.: bylo tam hromadu n. sílu lidí Us., je zde trochu vody, je na tom trochu pravdy t., nevíte, bude-li vás tu ještě t., zůstalo kopu vajec t., už je toho jen kapku BartRuk. 49, jest, bylo nás šest Us.; přsaľo,

pršalo ty veliké kropě BartD. 1, 179, přšlo žaby t., se mi snižo nepřekny syn (sen) t., již dvě neděle tomu jest ŽerKat. 113, okolo stolicě bieše čtrmezdcietma stolic Koř. Zjev. 4, 4; — komu není rady, tomu není pomoci Přísl., není službičky, aby v ní nebylo partičky t., není šprochu, aby v něm nebylo pravdy trochu t., žádného domu celého nezůstalo Vel. Z. 11.

2. Akkusativ bývá při slovese *býti* ve výrazech *jest mě hanba, jest mě léň, jest mě teskno* atp.

Na př.: hanba mě jest pomysliti BrigF. 11^a; hanba mě jest v srdci Brig. 57; kak mě jest hanba, však povědě JiřKlem. 21; skutek, o němž mě hanba mluviti DalC. 47; že tě není hanba, že ho není hanba Us.; može vas hanba byt Suš. 550; tebe hanba bude t. 252; už mě je styd BartD. 1, 179 (laš.); až ju bylo haňba BartD. 2, 261 (česk.); pryncku bylo hrozňe haňba t. 1, 342 (zlin.); može ta byt haňběj než mne t. 155; — strach mě otjěti DalC. 50; strach mě za krále, že přieliš často ji (berni) béře Šút. uč. 86^a; strach mne (sic), že mi (milenska) život ztratí Cant. Záv. Třeb. 72; strach mě jest z neposlušenstvie Modl. 24^b; strach mě jest, by... Pass. 542; strach mě, by jeho nebyla urazila Hrad. 35^b; strach mě, by (andělé) viece nezmohli (nerozmnožili) mé milosti t. 36^b; — túha t mě po niej (milence) Cant. Záv. Mnich.; poď ke mně, nebť mě jest túha DalJ. 98; vzdyšiu, pláčiu, vždy mě túha Lal. c.; — mě bude hněv z toho Hrad. 126^a; nemohu t ho bít, hněv t mě jest na ň Šach. 305^b; — nynie-li tě léň slyšeti AlxV. 715; by krále léň na vojnu vstáti DalJ. 80; léň mě mluviti, kak ten rod vznide DalC. 58; preč je ta, jiežto slúžiti nebylo mě léň Tkadl. 1, 18; — nebyl jej toho žel Pernšt. Jer. 20, 16; — že tě jest tak teskno bylo Rúd. 13^a; pravimy t vám, že t nás jest teskno PulkL. 20; sestru je u nás teskno BartRuk. 176; neboť ho tam bylo teskno velice Kulda 1, 138; hrozno mě jest toho, co ty rozprávěš Jeron. 87^b; velmi-li jest vás pak hrozno před jeho sv. tělem? RokycPostBrn. 178; — bylo tě (ho, nás) pilno BartD. 1, 179.

Při negaci bývá gen. m. akk.; na př.: nebudť tebe po tom túha Kat. 172; nejsem jeho sluha, ani mne jest po něm túha Hrad. 84^a; všech jich úst nebylo túha řkúc Vít. 30^b.

3. Akkusativ bývá při slovese *státi*.

Na př.: co tě stojí loket sukna Ros. Jg.; to mě stálo mnoho práce Us. atp.

258. 1. Akkusativem bývá ve větě vyjádřen předmět při mnohých slovesích kladných. Na př.: Bůh stvořil *svět*, Kain zabil *Abele*, jezdec bodá *koně*, ruka *ruku* myje atp. Us. Slovesa tato a podobná nazývají se přechodná (transitiva).

Sloves těch je veliká hojnost. Jsou pak dílem transitiva vlastní, dílem složená s předponou.

U transitiv složených rozeznávejme: *a)* složení se slovesem subjektivním, *b)* se slovesem reflexivním a *c)* se slovesem transitivním nebo vůbec objektivním.

a) Transitiva utvořená ze subjektivních složením s předložkami *na, nad, ob, o, po, pod, přě, při, pro, s, u, vz* a nedílnými *roz, vy*. Znamenají *a)* pohyb, *β)* mají význam jiný.

a) Na př. *-jítí, -chodítí* atp.: najidom sled ještera jednoho Otc. 124^b, kdo má koláč, najde i družbu Jg.; (Tandariáš) najdide dva panicě, ana sedita u studnice Baw. 169^a, žo sem ho (Tristrama) nadšel, an leži s paní Trist. 232, pak-li kto ve snách nadejde hniezdo orlové BřezSnář. 230, (posel) Arnošta najdide Baw. 144^b, (panic) tu jedno miesto najdide t. 157^b, najdidechu nepřátely, ani hodují Comest. 139^a, nadšel sem jeden potok Mill. 71^a, Alexander nadšel hovada a nohy (Greife) Alxp. 123; veliký ho strach objide Pass. 275, Gezmu veliká hróza objide ML. 49^a; Čechy jě (Polany) bojem podjidú DalJ. 65; milosrdie jeho předejde mě ŽWittb. 58, 11; přešla mne trpělivost Us., přejítí hranice, kopec Jg.; také libostí projidú smysl i srdce toho zlého, že... Kat. 84; muž, kteréhož rozešlo víno Br. Jg., to mě rozejde, rozchází Us. Jg., přece ho to rozešlo BartRuk. 150; poddaní... mohú obcovati s svým pánem, když ho zajde kletva Štít. uč. 66^a, bouře zašla jej v lese BartRuk. 133; obchoďte město Ol. Jos. 6, 3; rozchoditi obuv Us., protože ji smutek rozchodil Tand. (St. skl. 5, 60); schoditi celou ves Us.; uchoditi si nohy Us.; vychoditi cestu Us.; — *-padnutí*: že mě jest napadlo toto zlé Ol. Deut. 31, 37, co vás to napadá Us.; hoňte a popadněte jej Br. Z.; Eleazar pořítí (povalí) slona a slon jej připadl a on tu zahynul Štít. uč. 68^a, náhodú sem zablúdíl a zatiem mě noc připadla GestaKlem. 101; — *-lézti, -lezovati*: nalez Davida, sluhu mého inveni ŽPod. 88, 21, nalez kroniku u kněze starého v Boleslavi DalC. úv. 3, (Jidáš) mužě nalezé JidDrk. 69, nalezú mě strážní Lit. Cant. 5, 7, tu z korábi vyšedše nalezú svatú Maři Pass. 340, člověk nalezv milost dopracije se daru (božího) Štít. ř. 215^a; v Judea lep nalezují (3. plur.) Comest. 24^a, nalezovali zrna t. 165^b, v tvém umučení nalezujem hřiechóv obmytie Kruml. 416^b, (někteří) což sami nalezují, to mají za jisté uněnie t. 353^b; — *-běhnúti*: pak-li přístúpím (ku přijímání) nedóstojuě, ale nadběhnu otsúzenie Modl. 24^b, pak-li by (vůl) sluhu a děvku radběhl si invaserit Kladr. Ex. 21, 32; — *-jěti*: syn králóv nadjel med, otekl konec té holi, ješto držal v ruce, v ten med a snědl Štít. ř. 209^b, Tandariáš... najdide dva panoše TaudZ. 180^a; přejeti někoho Us.; — *-kročiti*: obkročiti, přeskočiti co Us.; — *-skočiti*: přeskočili příkop Us.; — *-stúpiti*: osel a srnek všech zvířat vzteklost nadstúpie (překonají) Comest. 26^b, ženy nadstúpivše (napadše) muže své zle jich požíváchu Comest. 16^b, nadstúpil jě duch boží Lit. 1. Reg. 11, 20, nadstúpil mě truchlý čas Modl. 167^b,

neb ju (kněžnu) inhed bolest nadstúpi (t. ku porodu) Pass. 338, vŕecky lidi... hróza bieŕe nadstúpila Kladr. Esth. 9, 2; přestoupiti co, zastoupiti cestu Us.; — *-letěti*: obletěti, přeletěti, proletěti co Us.; — *-plúti*: přepluv moře Mand. 25^a, přeplouti moře Us.; — *-niknúti*, *-nikati*: země sobě krále volí a jej dobrovolně podniká VŕehK. 91^a; — *-sáhnouti*, *-sahovati*: obsáhnouti, obsahovati co Us.; — *-břísti*: přebřísti řeku Us.

β) Na př. *-býti*: Judáš přebyl moře i řeky Jid. 32, Neklan dni své přebyl Pulk. Z. 88, (žena) přebyla-li by muže svého VŕehK. 145^b; ani ja nezabudu Snŕ. 350; — *-státi (stanu i stojím)*: jeden groš nebo což móż groš zastati Rožmb. 9, zastal jej při skutku BartRuk. 133; mnoho vystojím Us.; — *-pýchati*: druh druhu chce rúchem přepýchati Štít. uč. 90^a; — *-trvati*: své nepřátely zdravím přetrval Jg. a Us.; — *-siesti*, *-sědnúti*: osednou zemi tu výr a krkavec Br. Z. 86, obsědl tu horu Hrad. 12^a; — *-mlčěti*: (vdova) své věno promlčí VŕehK. 257^b; — *-bojovati*: Attila vlaskou zemi vybojoval Har. Z. 88; — *-panovati*: chtěl zemi polskou opanovati Háj. Z. 88; — *-svítiti*: osvítiti někoho Us.; — *-spáti*: zaspati oběd, vlak Us.; — časté jsou zejména složeniny s *pře-*: celý den jsem přeležel, přespal, přiseděl, přeplakal, přetrval atp.

Akkusativ tento jest dilem od předložky, dilem závisí na významu celého výrazu, na př. u *připadnúti*.

b) Transitiva vzniklá z reflexiv.

Na př.: *smáti se — rozesmáti* někoho Us.; *diviti se — udiviti*: že ti jest udivil hospodin svatého svého mirificavit ŽWitb. 4, 4, (hospodin) udivil milosirdie své t. 30, 22; *radovati se — obradovati*: jakož jsi veš svět obradovala ML. 21^b, *rozradovati* koho Us.

c) Transitiva vzniklá předponou ze sloves objektivních nebo přímo transitivních.

Na př.: *obdarovati* koho stč. i nč.; *obmysliti* koho nč.; *přehoditi* řeku, kámen; *ostřěz*, bože, každú toho Hrad. 105^a (*stříeci* s gen.); *uprositi* koho (= akk.) Us. (*prostiti* s gen.) atp.

2. Akkusativ bývá předmětem při slovesich *boleti*, *svěděti*, *svrběti*, *mrzěti*, *ziebsti*.

Na př.: bolí ju sirdce Jid. 155, až mě bolejí všě kosti MastDrk. 244, bolejí t mě hnáty Vít. 39^b, v těch časiach počě Nera břicho boleti Pass. 310, á, kak mě bolí! Štít. uč. 66^b, když ženu bolí k dietěti ŽPod. 173, sestru bolí hlava BartRuk. 6; — uši mě svědily Bart., svrbí ho kůže Us., svrbí mě levé oko BartRuk. 173; — ji (duši) mrzí všeliké utěŕenie Kruml. 228^a, všichni skutkové Kristovi měli by židy mrzěti tamt. 55^b, ač zlý skutek mrzí mě v bližniem, -ale on mě proto mrzeti nemá Štít. uč. 142^b, mrzala jej jeho slepota Štít. ř. 119^b, vŕecko mě mrzalo Modl. 109^b, mrzíš mne

jako diábel ChelčPost. 194^b, mrzalo jest mě lože Hlah. Esth. 14, 15; — zebou mě nohy Us., zebe mě v ruce BartRuk. 173.

3. Akkusativ bývá dialekticky předmětem u slovesa *vědět*, kde jazyk spisovný má *vědět o čem*. Na př.: vim ptaky (= o ptácích) BartD. 1, 179 (laš.); v písních: vim já lučinu, kostel, zahrádečku, vim já jednu hospodu z kameňa bramoru t.; vůbec se říká: kdo vás ví, kde ste to dali? kdož tě vi, kde to máš t.

4. Akkusativ bývá předmětem kromě sloves

při adj. *dlužen*. Na př.: kak s' mnoho dlužen pánu svému? Krist. 67^a; ty mnoho-li s' dlužen? tamt.; že jest dlužen 12 kop gr. KolČČ. 81^a (1547) (jindy tu bývá ve stč. instr.); jsem dlužen knihu, peníze Us.;

při adj. *vinen, povinen*. Na př.: když svůj dar na oltáři chceš položit a zpomeneš, že si vinnen (sic) nětco proti bratru, ostav svůj dar ŠtítBud. 212, dosud tak;

při substantivu slovesném. Na př.: *pro věčný pokrm požitie* Rúd. 13^b, za znamenie pravdu s křivdú uličenie Vít. 5^b, o druhém vymietaní z chrámu kupce Comest. 242^b; jiné příklady v. v § 385 B 1;

při substantivech jiných, odvozených ze sloves transitivních. Na př.: že jest dlužen 12 kop gr. a *ty* má jim (dědicům) *plátce* býti KolČČ. 81^a (1547), že (Václav) jí plátce ten dluh býti má t. 116^b (1549), a tu summu že má jim takto plátce bejti t. 112^b (1550), kteroužto summu jemu Michalovi takto plátce býti mají t. 129^a (1550);

při interjekci *na! nate!*, poněvadž jest = »tu máš a vezmi«! Na př.: na knihu! nate knihu!

259. Akkusativem jest vyjádřen doplněk. To bývá často tehdy, když doplněk táhne se ku předmětu, vyslovenému akkusativem. Na př.: slušie ten ostnec najprv *tvrd* učiniti a také *ostr* Štít. uč. 99^b; když král a králová dceru *zdrávu* uzřechu Pass. 424; to jim na listě *napsáno* dal t. 405 atp.

V případech sem patřících jest ve větě předmět v akkusativě a doplněk v akkusativě — je to tedy vazba dvojího akkusativu.

Vazba tato bývá zvláště často při slovesích přechodných:

činiti, dělati. Na př.: hřiech činí člověka robotna sobě Alb. 75^a; spasena mě učiň ŽWittb. 3, 7; aby (ty) mě zdráva učinil ŽKlem. 20^a; mě zdráva učiň t. 20^b; múdra s' mě učinil ŽWittb. 118, 98; böh člověka spravedlna učini Alb. 45^a; robátko mě bylo nebezpečna učinilo Pass. 360; kto tě živa učinil t. 300; Klodoveus ten klášter svoboden učinil t. 383; aby mě viece věrna sobě učinil OtcA. 394^a; co činí člověka svata ŠtítBud. 19; (böh) by mě mohl chuda učiniti DalC. 85; etnost činí člověka bohu vzácna HusL. 2, 385; (buh) učiní tě vyššieho všech národov t. 1, 54; slušie ten ostnec najprv *tvrd* učiniti a také *ostr* Štít. uč. 99^b;

vézte to, že príhody činie múdrehó Dal. J. 50; ktož mě zdráva učinil EvOl. 225; zdráva tebe učin t. 196^a; podobna učinil jej t. 196^a; ktož přijímá tuto svátost, podnět k hřiechu činí mdlejší Štít. ř. 154^a; aby jej mocna učinil Řád pz. 134; spasena mě učin Ol. žaln 118, 146; zdali by jej učinil neustavična Štít. uč. 9^b; a jeho Jana Kapinosa kvituje, prázdna a svobodna činí KolČČ. 73^a (1546); přiznala, že Marka manžela svého činí mocného hospodáře nad sebau a statkem svým tamt. 8^b (1542); (svodnicě) tu čstnú vdovu učini k hřiechu hotovu Hrad. 105^b; a ji (Magdalenu) kvitují, propauštějí, prázdnu a svobodnu činí KolČČ. 95^a (1563); prohřešení mé známo sem tobě učinil ŽWittb. 31, 5; učin ny pokorný . . . vesely . . . truchly . . . zraly . . . vzechopny . . . spravedlivy . . . trpělivy . . . poslušny Modl. 38^a; ny učinite jisty DalJ. 59; syn boží učinil nás účastny svého božstvie Otc. 49^b; počěchu činiti slepé světly, mrtvé živý Hrad. 73^b; chtě jě (děti) bohaty učiniti Štít. uč. 25^a; učinil si ny k sobě podobny Kruml. 141^b; (milost) sama jiné všecky (nравы) vzácny činí t. 114^b; jiné zdrávy činil EvOl. 255^b; jeden druhého ze všeho kvitují, propauštějí a prázdny a svobodny činí KolČČ. 40^a (1544); je (manžely) od téhož zápisu svobodné a prázdne činí t. 421^a (1570); to t smrtelné lidi nesmrtelnému bohu podobné a téměř rovné činí Lab. 10, 1; svinie ústa oblačena učini jako nohu Kruml. 157^b; — ustrnutím: dserko, viera tvá tě zdráva učinila EvOl. 282^b; láska nás činí silna a směla Hod. 62^a; kto by jě spasena učinil ŽWittb. 17, 42 atp.; — udělám tě šťastného Us.

stvoriti. Na př.: jenž jest tě stvořil k sobě podobna OtcA. 377^a; proč mě buoh stvořil slepa, chroma, neličného Alb. 90^b.

viděti, zřieti, patřiti, hleděti atp. Na př.: by jej kdy živa (vivum) viděla Hrad. 43^b; anděla viděl velmi smutna Alb. 62^a; juž viziu strážu svého na nosidlách ležiec LAI. 422; (mnich ve vidění) Jezukrista živa viděl Pass. 415; jej unrla viděchu Vít. 55^b; kako tě vizi velmi hubena t. 50^b; když jest synáčka viděla naha na kříži stojiece Hrad. 72^b; jehož vidíš otsúzena a tú smrtiú umořena t. 55^a; aby (vy) mistra viděli živa, jakž jste jej dřiev zdráva vidali Hrob boží (Hanus Ostersp. 33); vizi jeho v nebeských sienech kralijíc Pass Drk. 2^b: pane! kdy smy tě viděli lačna . . . a žízniva . . . nebo naha . . . a nemocna EvOl. 223^a; to před sebu psáno vidiechu Otc. 82^b; král plny ulicě lidí oděných vidieše DalC. 83; nechtieše, byšta svá těla naha viděla Otc. 41^b; aj, vizi nebesa otevřina EvOl. 97^b; (Israelští) viděli Egypcké mrtvy na břehu tamt. 135^a; — uzřev jeho opat truchla Otc. 77^b; když Mezku silna v zemi uzřechu DalC. 34; uzřev ciesaře lněviva Pass. 621; když uzři jeho již unrla EvOl. 88^b; uzřeli jeho již mrtva t. 265^a; i uzřeli chrám pust a oltář poskvrněn a vrata sežžena Lit. 1. Mach. 4, 38; když král a králová dceru zdrávu uzřechu Pass. 424; jakž brzo takýto plák výr nad sobú sediec uzříš t. 391; sv. Piamon uzřev

jich pokání přijato Otc. 156^a; — když jej (kostel) tak pusta muž boží opatři EvOl. 12^a; kteréž jsem prvé pokojné spolu spatřil Lab. 8, 7; — ač v království našem všecko znamenitě spořádané a veselé uhlídáš. t. 3, 3.

ukázati atp. Na př.: já tobě tvého boha svázána ukáži Pass. 458.

mnietí, súditi. Na př.: ten hrnec diábel kalich mníeše Pass. 343; (MMagdalena) toho otnesena mněla Hrad. 28^b; mníeše jeho posla spravedlivého OtcA. 347^b; na tom blúdiš, ač zahradníka j'ho mníš Hrad 42^b; (mnich) oči zavřel, tak jež jeho bratřie již umrla mniechu Pass. 415; že jej ne člověka, ale diábla mniechu DalC. 64; ta (vdova) paniú inniec nábožničku Hrad. 103^b; (člověk) za chlúbu mní to sobě učiňeno Kruml. 209^b; kmotr vezme předrahe sukno a mně dobré Hrad. 113^a; (němečtí mníši) na tu řeč nic netbajicchu, někaké přeludstvie mniechu t. 26^a; (MMagdalena) mní z hrobu tvé vyňato tělo t. 41^a; — buoh vyšších jeho duostojna súdiše ctí a výsostí EvOl. 38^a.

jmietí. Na př.: ti, ješto lid mají sobě poddán Kruml. 120^a; jiných pušek jmáš piln krám Mast. 200; chceš milostiva k sobě boha mieti NRada 110^b; abychom boha měli milosrdna HusF. 1, 129; odtud jej svázána k Kajšášovi poslal Pass. Z. 92; tehdy jeho sobě milostiva míti budeš t. 91; (aby mohli) dluh zaplacený jmíti KolČČ. 73^b (1547); neb sem vežde boha pomocníka jměl Pass. 424; mám pomocníka ducha svatého t. 285; pro ňežto Konstantina ciesaře proti sobě velikého nepřiele jměl t. 388; synu boží, měj mú duši poručenu Vít. 37^a; maje duši učiňenu k obrazu božiemu Šlit. uč. 3^b; každá strana jednu smlauvu v jednostajná slova sepsánu a spečeťenu má KolČČ. 80^a (1547); inhed to všeckno hotovo jměl OtcA. 136^a; ti lidie vše sbožie obecno jmějicchu DalC. 11; (Čechové) na bojišti jisto svítěžstvie jmiechu t. 74; (Jiřík) aby tu své jisto jměl KolČČ. 163^b (1561); (bóh) chce všěcky lidi spaseny mieti Kruml. 401^b; svobodné chce míti pán bůh dítky své Lab. 44, 1; jenžto otevřeně máš uši Pror. 32^a.

nalézti, najítí, nadjítí, shledati atp. Na př.: (člověk) boha sobě milosrdna nalezne Kruml. 186^a; naleze jeho (mnich mnicha) ni živa ni mrtva a dveře vylomeně Otc. 7^b; velmi vesela nalez jej (mnich mnicha) t. 153^b; nalezše jej zakrvaveného t. 92^b; Rubina nalezše umrla Pass. 158; Ježíše umrla nalezú Krist. 103^a; jestliže bratra nalezneš nevinna EvOl. 51^a; (zlý duch) nalezne jej (duom) prázden, pometlami učiščený a připravený t. 224^a; tak ji inhed zdrávu nalezú Pass. 457; tu truhlu převrácenu nalezneš t. 413; nalézamy také popsáno jsúce Pulk. 26^a; (otec) svoji dvě dceři krščeně nalezl Pass. 282; ty jisté jinde pochovány nalezneš t. 400; — když (Ježíše) mrtva nenadjide Hrad. 29^a; — spekulantů těch způsob jinak bídný a tesklivý jsem shledal Lab. 23, 4.

věděti, znáti atp. Na př.: jež jeho dřieve umrla vědieše Pass. 300; kteréhož vieš nerovného sobě aniž podobného Vit. 71^a; (Kateřina) jej (pústennika) tak cného vědieše, že . . . Kat. 32; neviem vesela nikoho Spor 360; to, ješto lepšie vědě Mast. 414; noviny, jež velmi užitečné vědě t. 38; at vás zvědie nepřátely jsúce vos sentiant hostes Ol. Num. 25, 17; — až ny vítězné poznají Baw. 201; ten znamenav Soběslava muže udatného počě sě k němu dobřě jmieti DalC. 69; uzřě ránu, již pozna v boju od sebe dānu t. 20.

řeci, dieti, zvāti atp. Na př.: jenž řekl sě od Jupitera poslaného BřezSnář. 61; netbānie zbožie řkú tu šlechtnost, ješto vyhoni lakomstvie ŠlúOp. 133^a; což bōh učistil jest, ty neřiekaj nečisté HusPost. 208^a; — neb to prorokováno diechu DalC. 74; — Čechové nazývají je (jistě hřichy) němé hřiechy HusE. 1, 194; kteří píší oplzlé věci a ohavné, ty nazývají dobré lidi t. 1, 54.

čúti, pobdieti. Na př.: k kterémuž (hřiechu) jej čije více přichylna Kruml. 31^a; jehož (já, liška, svůj ocas) lechka (sic) čiji Baw. 117; ktož jej (otroka) počije neposlušného Ol. Prov. 29, 21; (zboží praví člověku :) když mne u sebe mnoho pobdiš (znamenáš, cítíš) Hrad. 140^b.

čísti atp. Na př.: nečtúc sobě to úsilno Kat. 82; aby lidé vidúce jej mezi lotry načtli jeho zlořečeného Hod. 46^a; nepočítali sebe tak zlého Kruml. 121^a.

jieti, brāti atp. Na př.: jal jest Saul . . . krále . . . živa Ol. 1. Reg. 15, 8; že zdráva jeho (syna) přijal EvOl. 229^b; oni ty voly křížem požehnavše pitomy pojěli Pass. 355; — Samson pojāl choť ženu tampneskú Kruml. 65^a; děvici pojme ženu virginem ducet uxorem Ol. Lev. 21, 13; zpojímachu sobě ženy dcery jich duxerunt uxores filias eorum t. Súdč. 3, 6; Ezau bral sobě ženy dcery kananské Comest. 42^b; jindy tu bývá dativ, v. § 268, 4.

dāti, ustaviti. Na př.: to jim na listě napsāno dal Pass. 405; aby dal jemu bōh tovařiše, kohož ráči Šlú. uč. 36^b; — (David) ustavil jě lamače, aby lámali kamenie Ol. 1. Par. 22, 2; vás jest buoh mé hospody ustavil OtcB. 47^b.

věsti, přivěsti atp. Na př.: ano sv. Pavla svázāna vedú Pass. 301; proč proti ciesařovému ustavení mě nesvázāna vedete t. 490; již jaty vedly ny ŽWittb. 136, 3; otsud jej slepa přivedli Pass. Z. 92; přivedú svázāna sv. Pavla Pass. 300; Maria tě (Kunhutu) nevinnu a čistu vyvede t. 433; (sv. Savina) ju (nemocnou paní) zdravu vzvedla t. 473.

položiti. Na př.: (Samuel) položi syny své súde v Izrahel Comest. 130^b; tu jej naha položili Pass. Z. 92; (Čechové, táhnouce do vojny) zádušnie pusto položiechu DalC. 79; (cisař) všecko pusté položil Baw. 179.

pustiti, poslati, zahnat atp. Na př.: velryb po třech dnech jej (Jonáše) živa vypustil Zrc. 10^a; jestliže je pustím hladovity do domov jich, zstanú na cestě EvOl. 285^a; propustil ho svobodna Troj. Z. 92; že jim (Pilát židům) chce jednoho vězně svobodna propustiti Kruml. 50^b; odtud jej svázána k Kajfášovi poslal Pass. Z. 92; chudého prázdna bieše zahnal EvOl. 4^b.

zastúpiti (zastihnouti). Na př.: (oba synové) do Čech se vrátista, otcě nemocna zastúpista DalC. 70; ty, kteréž súdný den na světě živy zastúpi Štít. uč. 16^b.

ostaviti. Na př.: jej naha ostavivše pryč zašli Pass. 477; hned se k němu člunek zprosti ostaviv onen prázden břeh Hrad. 10^a; katové naha mě ostavili Kruml. 417^b; ostaví vám domy vašě pusty EvOl. 211^b; (bůh) bohaté ostavil nedostatečný t. 314^a.

chovati atp. Na př.: buoh jeho cěla zachoval Kruml. 72^a; (póvod) jej (koně) vzchoval mirtva i živa Rožmb. 146; juž (vieru) každý cělu a nepokaženu schová ŽWittb. Athan. 225^a.

svléci. Na př.: tu ho (Krista) svlečechu naha Kruml. 169^b; sluhy (nom. pl.) ihned svlekú (sv. Kateřinu) čistu niti Kat. 126; (starosta) kázal je (dívký) čistoniti svléci ML. 80^b, Pass. zl. Mus. 1^a; tu ho (Krista židé) svlekše naha špiléchu jím Alb. 42^b.

jiných. Na př.: (země) ta dva božie protivníky živy polhčila Kruml. 124^a; (služebníci) stúdvý . . . plny nalili HusPost. 17^a; (kohož) vdadie oříc nebo pasúc nebo plot družiec Rožmb. 266; že jej živého ztratila Hrad. 28^b; toho mrtvého vzkřiesiv matce živa vrátil Pass. 411; otec svázánu (sv. Kristinu) káza v žalář vsaditi t. 348; jakež s' mě sobě dřieve protivného, závistivého trpěl, takež . . . t. 352; kněžě sobě ot pluha oráče dobuďte DalJ. 70; kněz i mrtva Jiřika je se ctiti t. 62; Antigonus žádáše ubrmana krále Comest. 217^a; (aby ho) naha na zemi nechali ležeti EvOl. 88^b.

Jindy tu bývá instrumentál; o tom v. v § 286.

Akkusativ bývá v doplňku také v případech jako: (diábel) uzře se přemožena Otc. 4^b. O těch v. § 255 č. 5.

250. Akkusativem bývá vyjádřeno příslovečné určení, a to:

1. Určení místa na otázku *kam? kde?*

Na př.: peklo *konec* světa jest stvořeno Vit. 12^b; měsíc . . . jakž konec kola bude, tudy všeho svělla zbude t. 10^b; klášter křižovníci konec mosta kázal špižovati Pulk. 148^a; dóm na Malé straně konec mosta Let. 72; u Matky božie konec mosta t. 67; zeď zevnitřnie konec huory byla postavena Comest. 154^a; propálenie činíme na kostci konec chřbetnice Rhas. 184; odtad šli sme konec toho rybníka Svčd. Z. 46; konec té vsi, rybníka jsme se zastavili BartRuk. 49; — kteráž (múcha) jest *kraj* potokov in extremo fluminum Pernšt. Isa. 7, 18; slovútný byl až kraj světa

Br. Z. a BartRuk. 59; byť bylo kraj dvora, přiběhne zas Puchm. Jg.; — *bok* lesa je studenka dial. slezsk. Mikl. 4, 513; bok Opavy leží Hradec t.; šli jsme bok lesa BartRuk. 6; — kněz ku poslu *lic* přistúpi, z posla strachy dušě vystúpi DalC. 67; vrata chrámová *lic* na vzchod slunce Lit. Ezech. 44 (obs.); z sie strany *lic* k horám jest jedno město MandStrah. 25^b; (lopatka), jejížto podoba *lic* k hrdlu má šíř podobnú k lopatě pekařově Sal. 761; ta kost . . . *lic* ku paži má někakú hrubost t. 762; *lic* k lónu uložen jest mýchýř t. 787; *lic* k-úcasu t. 782; kněz ku poslu *lic* postúpi DalC. 67; — vidieše, co se *prostřed* jistby dějieše Mast. 291; nalezneš ny *prostřed* lesa Hrad. 132^a, dosud tak; Češi *střed* hradu stáli BartRuk. 172; — svázav ruce jeho *znak* Nikod. 79^b; *znak* ležice spíme BartRuk. 214.

Akkusativy *konec*, *kraj*, *lic* a *prostřed* ustrnuly, zdají se nám příslovce, ha stlačený až ve význam předložky.

Stejného původu jsou také mnohá jiná příslovce místní. Na př.: *ven* (= ustrnulý akkusativ k nominativu téhož znění; k němu patří i příslovce *vně* = ustrnulý lokál, v. § 326); — *bliz* (původně subst. *blizs* = propinquitas, Nähe, klesl v adv.): *bliz* jest den ztráty iuxta ŽKlem. Deut. 35; *bliz* jest den ŽPod. tamt.; *bliz* buď, hospodine prope ŽWittb. 118, 151, ŽBrn. tamt.; že j' *bliz* hospodin Štít. ř. 226^a; jest tu *bliz* Eufrates řeka AlxH. 1, 19, AlxV. 1188; s druhé strany tu *bliz* stáše bratr Filotóv AlxV. 1644; smutek *bliz* jest proximus ŽPod. 21, 22; město jest tuto *bliz* iuxta Mus. Gen. 19, 20; jest město malé tuto *bliz* Kladr. tamt.; a by tu tak *bliz* les nebyl, i jeden z mužóv živ by nebyl DalC. 10; což jich (králův) bylo *bliz* i vzdáli Kat. v. 4; vězte, ež t' již *bliz* královstvie božie Krist. 84^a; *bliz* t' jest veliký den súdný Štít. ř. 97^a; *bliz* t' jest má bieda a čticě Kruml. 342^a; *bliz* t' jest zahlazenie města prope erit Ol. Tob. 14, 6; *bliz* prope Prešp. 977; židé strachováchu se přiblížiti *bliz* prope accedere Ol. Ex. 34, 20; ve výraze *bliz čeho*, s gen., béře se *bliz* za předložku: tu *bliz* sebe stáchu dvojě vojě AlxH. 4, 27; již *bliz* sebe stáchu AlxV. 1281; (Maria) uzřě dva anděly *bliz* sebe Hrad. 31^b; (mužie) *bliz* jich (divek) hrad postaviti chtiechu DalC. 11; jakž *bliz* uostrova biechu Pass. 339; ijednoho stvořenie tělo nenie tak *bliz* boha jako mé BrigF. 43^b; *bliz* bojících jeho prope timentes eum ŽWittb. 84, 10; — *blízko*, *blíže*: *blízko* buď, hospodine prope ŽKlem. 118, 151; když by *blízko* od Egypta cum prope esset Mus. Gen. 12, 11; když (měsíc) přide k slu(ncu) *blíže* AlxH. 12, 10; sěmo *blíže* přistúpíte Mast. 270; přistup sem *blíže* Pass. 342; ti najblíže u boha sadú Alb. 10^a; *blízko*, *blíže* Us. ně.; — *daleko*, *dále*: zašel si *daleko* longe ŽWittb. 9, 1(22); i na moři *daleko* longe ŽKlem. 64, 6; *daleko* ot mého zdravie longe a salute t. 21, 2; (Alexander) již byl vtáhl *daleko* v zemi AlxV. 935; (modla) v jednom dubě sedieše v téj zemi velmi

daleko t. 2171; čím ďalej v rčku brdieše, tiem sę vždy voda výše prýščila Pass. 360; juž nemóžem ďalej AlxBM. 3, 18; málem ďalej AlxH. 2, 25; mysl ďalej vidí Štít. ř. 204^b; sbožný uteče ďalej t. 117^b; ďalej, ďalej Us. nč.; — *hluboko, hlúbe*: hluboko na dně Alb. 101^b; čím kto výše . . . vzende, tiem hlúbe spadne Kruml. 364^b; ti hlúbe a tieže padnú Štít. ř. 78^a; čbán počč hlúbe sę pohriževati Hrad. 130^b; těla našę hlúbe v svém domu pochovaj Pass. 375; (zázvor) nesedí hlaube v zemi než tři neb čtyř dlaní Háj. herb. 157^a; zda by (Alexander) netáhl (v ze)mú hlúbe AlxH. 9, 5; zlých křesťanův dušę jsú (v pekle) najhlúbe Pass. 93 (nay-, -y- připsáno později); hluboko, hlouběji Us. nč.; — *upřiemo*: (loďka) přimče sę k němu upřiemo Hrad. 10^a; upřiemo jde do nebes ŠtítE. 21; nesměla upřiemo k Ježíšovi přistúpiti Pass. 334; upřiemo šel t. 476; nemóž-li uvésti ve zlé upřiemo povolenie ŠtítV. 22; — *vysoko, výše*: a tako bieše vysoko pověšen AnsKap. 1; tak s' ny vysoko čenil Rúd. 24^b; vysoko vstúpiv Pass. 464; Saturnus vysoko vzhodí Vít. 10^a; najvýš Štít. ř. 188^a; vejš Br. Gen. 48, 22; nč. vysoko, výše, výš Us.; — *nizko, níže*: nizko sstúpil ŠtítE. 20, nč. nizko, níže; — *rózno* (= na různé strany, na různých stranách): země (sic) sę otevřę rózno Rúd. 17^b; různě ležicchu EvVíd. 22^b; pak jim kázal ruozno po všem světu jiti Kat. 1988; by ję mohl ruozno úděly rozdělití Mill. 38^b; roztažen ruozno Vít. 84^a; oba ruozno věziesta Pass. 392; pojedú rózno ŠtítV. 59.

2. Určení času na otázku *kdy*?

Na př.: *den, třetí den, den sv. Jana* atp.: tak sobě třetí den zvonili káže Mast. 332; (MMagdalena) nejmějieše myšlenie na tvé třetí den vzkřiešenie Hrad. 43^b; třetí den to děšátko umřelo Svěd. Z. 47; host první den zlato, druhý den stříbro, třetí den mčď, honem domů jed' Přísl.; to proctvie bývá zpieváno den hožieho vzkřiešenie Kruml. 73^a; letos den sv. Jana činil sem tuto mast Mast. 347; letos den svatě Mařie přinesl sem tuto mast t. 323; den svatého Gotharda země sę třásla Pulk. 132^a; aby zlí den súdný omluvy nejměli BrigF. 1^a; sjidechu sę den nového mčsiečč Ol. 3. Esd. 9, 16; (Přemysl a Smil) jeden den svatý jiesti neměsta DalC. 76; *den ote dne*: lepšieho sem sę nadála a den ote dne čekala Hrad. 53^b; Kristova viera den ote dne roste Kruml. 61^b; den ode dne odkládáš NRada 1974; den ote dne svD. 165, Modl. 16^a; neotkládaj den ote dna (sic) Lit. Sir. 5, 8 a Ol. tamt.; den ode dne Brig. 16^b; den ode dne Us. nč.; *den za dnem*: svú duši den za dnem topř AlxV. 1861, i nč. tak; *den jako den*: u desk den jako den sedají VšehK. 99^a; *den co den* Us. nč.: — *čas, ten čas* atp.: ten čas Us. nč.; tento čas vice hac MamA. 37^a; ne každý čas móž se rok napřed dáti věděti VšehK. 240^b; jeden druhého nemá napomínati časy budúcie a věčně t. 167^a; — *noc-siú*, z čehož změnami dalšími jest *noc-sí* a *nocí* = tuto noc, této noci, hac nocte: chci vám noc siú Ježíše jieti Hrad. 78^b; vy mne noc si všichni otstúpíte t.;

dřiev než noc si zapěje kokot t. 79^a; noci vezmu od tebe duši tvú Alb. 77^b; noci ve sně trpěla jsem mnoho hac nocte Vít. 52^b, jiné doklady v. v § 207 č. 3; — *zimu-siú, zimus*: zimus hieme Prešp. 156 (v. tamt.); — *oka mženie (okamženie), mženie oka = hned*: kteřížto oka mženie zemrú Hug. 381; sv. Mucius často, kamžkoli jíti chtěl, tu mženie oka budieše OtcB. 26^b; — *tu středu, tu sobotu* Us. nč. atp.

Akkusativ časového určení je také ve výrazech *prvé, druhé, třetí* . . . Na př.: (Ježiš) šed druhé i třetí svú modlitbu skončě Hrad. 80^a; tento chudý sě proměniv druhé dnes almužnu bere . . . , ten chudý třetí sě proměniv almužnu poprosil Pass. 123; druhé mu trúbiti kázachu . . . a když třetí trúbieše DalJ. 34; jiné příklady v. v § 247 č. 4.

Ustrnutím akkusativů takových vznikla zase mnohá příslovce časová. Na př.: *dnes* (z днь-сь = den tento, akk.): jak sě i dnes v Litvě děje AlxH. 7, 1; (město), jež Sardis i dnes slove AlxV. 1146; já seni dnes porodil tě hodie ŽKlem. 2, 7, dnes ŽWittb. tamt., Kunh. 149^b, ApD. d, Pila. atp., dnes Us. nč.; — *léto-se* (= léto toto, akk.), *letos*: léto-se MVerb.; letos den svatě Mařie přinesl sem tuto mast z zámořie Mast. 323; letos den svatého Jana činil jsem tuto mast z myrry a tymijána t. 347; letos MVerb., Prešp. 156, Rozk. 276 atp., letos Us. nč.; — *jitros* mane Prešp. 157, Rozk. 279 (je buď z jutro-se, anebo analogií podle letos); — Jg. a Kott. uvádí též *jaros* = in diesem Frühjahr, prý slc.; — *brzo*: (zlostivi) brzo spadnú cito ŽKlem. 36, 2; birzo zsechnú veloriter arecent ŽWittb. tamt; (nevděčný dary boží) zapudí brzo od sebe Alb. 24^b; (koňové) brzo běžiechu Otc. 426^b; tu mysl mají mnozí lidé, že tak brzo zle posúdie AlxV. 36 atp., nč. brzo Us.; — *dřeve, dřieve*: jenž dřeve Lučsko, to nynie slove Žatečsko DalC. 16; toho jest dřeve nebývalo t. 83; veď týž t jest buoh jako i dřeve Šlít. uč. 88^a; tu, gdež byl dřeve slúživ AlxBM. 6, 8; (Zachariáš, na čas oněmělý,) počě mluviti jako dřieve Pass. 276; což mi dřiev kysělé bylo . . . , to osladne Kruml. 383^b; bych pravil o posteli, o téj ste dřieve slyšěli Hrad. 23^b, nč. dřive Us.; — *dávno*: dávno diu Prešp. 159; jakžto by juž dávno tu byl PilD.; již t sú tvú čstiú dávno vzplozeni AlxBM. 2, 43; neb se každý domnieval, že by ty děti dávno zhynuly KřížB. 90^b; jáz to dávno dobřě vědě DalC. 34^a; to j' dávno bráno ŠlítE. 155; papež nedávno hiše unřěl Mill. 7^a atd., nč. dávno; — *pozdějie*: čím který přijde pozdějie Šlít. ř. 109^a, nč. později; — *ráno, večer* atp. Us. nč.

Brzo atp. jsou ustrnulé akkusativy podle vzoru *město* a *pozdějie* je ustrnulý akk. komparativu.

3. Určení způsobu na otázku *jak?* — vztahu na otázku *vzhledem k čemu?* — a míry na otázku *kolik?* (t. kolik místa, času, váhy, peněz atd.).

Na př.: odřikati něco *slovo od slova* Us. (= jak?); — propadli smy *dvě stě kop* ListVrat. 1398 (= vzhledem k čemu?); propadli sme polovici (peněz) pánóm smlúvcém, druhú polovici straně pánuov smlúvci, kteréžto peníze... Lún. list. 1441; ten má propadnutí vinu dvadceři grošiev Rychn.; ten má propadnutí vinu pět groš. t.; ten (kdo by proti nařízení jednal,) má deset hřiven propadnutí List. 1532 Perw. Otč. 11; aby všechen svůj statek propadl Br. Jg.; neb život, neb centněř stříbra jsi propadl t.; dopustí-li se toho, propadne ruku Vel. Jg; hrdlo, čest i statek propadl t.; aby (odsouzený) propadl klatbu i jiné pokuty TomP. 3, 514; propod si svůj život BartD. 1, 360 (frýd.); svázán nohy i ruce motovúzy EvOl. 239^b *ligatus pedes et manus instilis* (= latinismus); — (kostelík) byl od nás asa *hony sedmery* neb *osmery* Lobk. 27^b (= kolik místa...?), tu nám nedali města dojeti více než hony t. 79^a; jěl jest jako snad (= asi) desatery hony Pul. 83^b; hrob jest od země zvejší *čtyři pídě*, zdýli devět a zšíři čtyři Pref. 37; studně *deset sáhů* hluboká Us. nč.; (Betlem) jest vzdál od Jeruzalema *pět. mil* Krist. 17^b, (Alexander) hna toho dne mil třidceti AlxV. 1183; ten potaz druhdy *hodinu* stojí a druhdy více, někdy méne VšeK. 42^b, v tu dobu diábel ve ň (v Lukrecia) vstúpil, tři hodiny jim v orloji lomozil Pass. 377, mají se v lázni mýti hodinu orlojovú ListPoř. 1443, byl jsem tam hodinu, tři hodiny atp. Us. nč.; sv. Prokop postá *malú chvíli* tiše Hrad. 7^b, budu tam chvíli, chvílku Us. nč.; dělátko když *sedm let* v stář bylo Krist. 28^b, nč. dvě léta, pět let atp.; a *díel* tomu věřím ex parte Koř. 1. Kor. 11, 18, (korúhev) dvú barvú byla, neb díel bieše biela a díel červena Kruml. 89^a, jest úmysl dvoúj v člověku, kterým díel hledí k svrchním věcem a díel k zemským ChelčP. 13^a, protože se nad nimi (bloudící u víře nad nebloudícími) horší díel jako nad kacíři, díel jim hrozí smrti a peklem, díel jich želejí t. 137^a, (lidé) díel držíe zákon a díel nic Rokyc. EvJan. 526^b, kterýchžto díel pro zřetelnost, díel pro množstvie přivoditi zanetbávám VšeJir. 6; břemeno *deset liber* těžké Us. nč., koruna vážila hřivnu zlata Br. Z. 49, ta kniha stojí mne kopu RosaZ. 49, to tě život stane Jg. Z. 49, cenil nám toho koně čtyry kopy Svéd. 7. 49, strych žita platil dva kroše Háj. Z. 49, je *drobet* nasmělý Us., je *moc* zemdlený Us., *trochu* poodstoupil Us.; *kapku* je to lepší Bartoš atp.

Ustrnutím akkusativů takových vznikla opět mnohá příslovce znamenající způsob nebo míru. Na př.: *jako, tako* atp.: jakož jedno sami chtěli, tak v lovišcích vůli jměli Pil.b, jakož teče vosk, tak tecte... ŽWittb. 67, 3, jakožto kvílúci, tak se pokořévách t. 34, 14, jakož to jistě v(idíte), tak tento boj obdir(žíte) AlxH. 12, 27, jakž první den ustaveno, tak nebude proměněno AlxV. 2398, jakžto jest tam (v kronice boleslavské) postaveno, takežť jest i mnú ustaveno DalC. úv. 3, jako květ

svú vóni dáva, takež jest ona (Marie) plod dala Hrad. 67^a atp., nč. jako, jak, tak; *kako* atp.: kako riekáte duši méj? ŽWittb. 10, 2, kako ti honieše jeden tisíc? t. Deut. 30, 1, ach svēte, kak si obludný, kak jest tvój přiebytek trudný! AlxV. 1937, řka (Pilát): kak by mi pomohlo...! PilC. 7, vizže každý, kak jest vrátka seho svēta čest hi chvála! Jid. 6, ach, kak sem měl nemúdrú radu! DalC. 21, tuto znamenajmy..., kak máme... každý nás jiti Štit. uč. 98^a atd.; — cizieho *lehko* zbuda Vít. 33^a, čest tak lehko cēnil Rúd. 20^b, hřiechy lehko vážil ŠtitE. 240, nč. lehko; mosil by za ně trpěti *těžko* ŠtitE. 268, tvé vsie řeči potvrzujem, neb těžko tobě my žalujem Vít. 3^a, že těžko dělá ŠtitV. 73, budu jemu robiti těžko t. 85, nč. těžko Us.; pravda svatého pisma drží nás *tvrdó* ŠtitE. 119, stój tvrido CisMnich., nč. tvrdo; jakož *husto* prorokováno TřebMor., lidé, jenž bydlé v téj zemi, husto nařezují a často kóry s toho dřeva Mill. 123^b; tepruv *kruto* sobě tu učini Kat. 3155, mně jest, nebožátku, kruto Rúd. 18^a, učiň, jakž ty ráčíš, kruto t. 13^b; tako *hanebno* tirhají synem tvým AnsOp. 4; o to se *snadno* potáza AlxV. 649, snadno můžete u boha býti ŠtitE. 79, snadno by mohla zahynúti Pass. 337, snadno tomu rozuměti muožem Vít. 29^b, obrátie se snadno Mill. 45^b; nesnadno vende v královstvie nebeské Krist. 63^a, nč. snadno; seř *rychlo* EvSeitst. 145^b (Luk. 16, 6), vyndi rych(l)o v ulicě EvVid. 28^a (Luk. 14, 21); jižto mistr Reginaldus smrti v ten čas čakajě *zřejmo* nespě viděl Pass. 410; nediv se tomu, hanebné nešťětie, že ť sobě tak *hrubo* činim, mám ť proč Tkadl. 6^a; knihy *hotovo* sebrané ŠtitE. 1; —

zda mniš, by v tej čsti stál *dlúho* Jid. 134, že běchu dlúho u moři pluli AlxV. 594, Jezus Kristus dlúho trpěl Alb. 4^b, ktož dlúho prodlije zповěd Kruml. 182^a, jak dlúho ŽWittb. 12, 2, když tu dlúho seděl Pass. 423, kak je koho u póhloniech dlúho diržěti Rožmb. 75 atd., nč. dlouho; poslušenstvie někdy jest *málo* platno Alb. 2^b, abych málo poželel bolesti mé ŽKlem. 145^b, ten málo miluje bližnieho Štit. uč. 23^a, poseďte málo, mlčiece Hrad. 12^b, málo poseděv a mlče pak vece NRada 697, druh druhu málo věří AlxB. 8, 39, čakáním mě málo zhojiš AlxŠ. 8, 2, málo dále před těmi AlxV. 1257, *malitko* méne paulo minus ŽPod. 8, 6, hýbáše se *maličko* Vít. 106^b, otejdi proto *malečko* ot něho ŽKlem. 155^a, odjěda malečko Pass. 453, nč. málo, maličko Us.; stój to dlúho nebo *krátko* ŠtitV. 118 (doklad nejistý, krátko je možná doplněk), gdež *často* hývá překruto AlxB. 8, 31, často se to velmi stává, že bolest moci přidává AlxV. 1710, mateřino naučenie často děti držie tvrdo Štit. uč. 58^a, že sem vás často prosil Vít. 96^a, často měla utěšenie Kat. 418 atp., nč. často; *řiedko* jest kdy pochváleno AlxV. 9^b, z chrámu řiedko ven dieše Hrad. 71^b, tací řiedko udatni bývajjú DalC. 85^b, na loži řiedko spal Pass. 415, řiedko ť v něm chvíle pokojná NRada 1616, řiedko kto smrtedlně shřešil ŠtitV.

86, nč. řídko; nebo tě sobě *lacino* mají OpMus. 344, ješto své muže *lacino* vázie ŠtítE. 100, *lacino* sobě vázie družce svého ŠtítV. 124 atp., dosud tak; že neváží jic *draho* ŠtítV. 21, procenie velmi draho t. 75, protož má také člověk draho vážen býti t. 147, své masti draho prodati Mast. 1^a, neb se velmi draho vázie ŠtítE. 80, nč. draho; —

skrovnějie a *čistějie* živ jsa Modl. 91^b, nč. skrovněji a čistěji; *jasnějie* jej vidúc Štít. ř. 64^a, nč. jasněji; mluviti *svobodnějie*, jesti *hojnějie*, píti *chutnějie*, modliti se kráce, bdieti *skúpějie*, ležěti *měkcějie*, oblačiti se *pěknějie* Modl. 163^b, nč. svobodněji, pěkněji, hojněji, kratčeji atp.; *lehčějie* t tepe dievčie ruka DalC. 4, nč. lchčeji; aby *milejie* postnie snesli utrpenie Štít. ř. 132^b; tanečníci ne *múdrějie* činie než skot Hrad. 97^b; *plnějie* měl by na péci Štít. ř. 82^a; čím se kto *plnějie* obráti k bohu t. 133^a; *hojnějie* to činiti máme t. 74^a; ktož *srdečnějie* miluje, *dómyslnějie* pozná Modl. 6^a; aby siemě *bujnějie* rostlo Štít. uč. 53^a; já *rychleji* poběhnu Háj. 99^b, nč. rychleji; bude *obšírněji* povédino t. 88^b, nč. obšírněji; bylo by *hodnějie* Štít. ř. 36^a; snad by lépe bylo, by na tě *čestějie* vzpomínali t. 123^a, říekají páni: chlap t jest jako vrba, čím čestějie ji obrúbáš, tiem t se húštie obalí Štít. uč. 84^a, ty, ješto častějie (přijímaji) Modl. 94^a, nč. častěji; — tam *číšče* uzříš hospodina než Petr Kruml. 97^a, galeje zdála se ješto číštie připravena nežli prvé Lobk. 18^b, čistým tesáním, naschvále tesány (dvěře atd.), ješto nemóž číštie býti t. 5^b; *déle* budú hyzditi bláznovstvie jeho Štít. ř. 119^b, nč. déle a děl Us.; radost marnú *dráže* vážití t. 218^b, nč. dráže a dráž Us.; *hláze* a pěkněji Blah. 205; bude *hóře* člověku tomu nežli u prvé t. 137^a, musí t hóře býti nežli dřeve t. 138^a, hóře jemu jest HusPost. 48^a, hůř uděláme Br. Gen. 19, 9, nč. hůře, hůř Us.; voda *hrze* nežli víno býti chtieše (posit. hrdě) OpMus. 200^a; čím čestějie ji (vrbu) obrúbáš, tiem t se *húštie* obalí Štít. uč. 84^a, nč. houšť Us.; chudoba se *kráše* stkvie Pass. 539, všeho kvietie *kráše* ktvúce Modl. 133^b; mluviti svobodnějie . . . , modliti se *kráce*, bdieti *skúpějie* . . . t. 163^b; *zvitěziš lépe*, než s' kdy *zvitězil* Pass. 282, nč. lépe, líp Us.; mě *méne* než jeho přězesiješ Modl. 132^b, počne člověk ménež, ménež rozkoši tbáti Štít. ř. 108^b, nč. méně, miň Us.; tiem *řieze* kvas má připraven býti (ku posit. říedko) t. 74^b; jest *nesnáze* jeho přemoci Modl. 4^b, nč. snáze, snáz Us.; at *šíře* promluvim Štít. ř. 152^a, nč. šíře, šíř Us.; musejí *tieže* trpěti na onom světě t. 207^a, nč. úže, tiž Us.; mateřino naučenie často děti drzie tvrdo a druhdy *tvrze* než otcovo Štít. uč. 58^a, jakž najtvrze moha Kat. 148; poněvadžt jest židóm (domácím) mezi těmi národy úzko, věz to každý, jesti t daleko *úže* hostem a přichozím KabK. 37^a, nč. úže, ouž Us.; *viece* než slušie Štít. ř. 155^b, nč. více, víc Us.; atp.

4. Určení příčinnosti vyjádřeno jest akkusativem ve rčení *mříeti hlad* atp. (původní význam jeho však není jasný).

Na př.: (sv. Prokop) sám se na modlitvu otda... tu na kolenci klekajě a na svých prsech padajě, *hlad* mra, do noci se postě Hrad. 11^b, vida, ano chudí hlad mrú Pass. 336, ten pustenník hlad mřěl Otc. 306^b, (pústenník) namřčv se hlad t. 435^a, aby (děti) hlad mřeli RokycPostKl. 278^b, člověk chudý, by potom musel mřiti hlad Kulda 2, 120; (chudým) hlad a *zimu* mřieti přěpustíš Pass. 336; co tu *mrzneš zimu* BartD. 2, 286 (slavk.).

251. Akkusativ bývá přivlastkem zřídka a jen odchylkou při substantivu verbálním.

Na př.: pro věčný *pokrm* požitie Rúd. 13^b; (Hálek) omámen takovým *jej* přeceňováním uvěřil v sebe sám Malý. Naše znovuzroz. VI, 154; jiné příklady v. v § 375 B, 1.

252. Některé zvláštnosti.

1. Napodobením akkusativu předmětu vznikl tak zvaný akkusativ vnitřní, jako jest v příkladech: spravedlivý *soud* *sudte* Br. Z. 89; *vyznal s' dobré vyznání* t.; *bojuj* ten dobrý *boj* víry t.; prázdnú *řeč* *mluvil* Pass. Z. 89 atp.

Akkusativem takovým bývá substantivum, které je se slovesem téže věty soukmenné (na př. *souditi*... *soud*) nebo souznačné (na př. *mluviti*... *řeč*). Pojem, jež ten akkusativ vyslovuje, je takorčka z nitra slovesa vyňat a pak k němu opět připojen jakoby jeho předmět. Jest to ozdoba slohová, oblíbená zvláště některými spisovateli doby starší.

Podobný k tomu je vnitřní instrumentál, v. § 287.

2. Napodobením latiny (řečtiny) vyskytá se v jazyku spisovném starším, ale jen v textech pozdějších, po slovesích *sentiendi* a *declarandi*, také po slovesích jiných, vazba akkusativu s infinitivem, nejčastěji přidáním slovesa *býti*.¹⁾

Na př.: mním to dobré *býti* EvOl. 197^b; (kteří) svědčě všie počestnosti hodna býti Františka t. 5^a; viděv se býti velikého člověka a pěkného ROIC. 278^b; *jej* boha býti vyznávají Kruml. 75^a; když Krista lačna býti vidieše t. 31^a; proto to učinili, že se domnívali býti kanybalos Puch. 95^a; prvního poustevníka praví býti Pavla Har. 2, 109; viděl se předního v tom městě býti t. 2, 241; domnievajíce se (Josef a Maria) ho býti v hluku Rokyc. 40^a; pod stínem smrkovým sen chutný býti pravili Háj. Z. 658; před něho přišed pravil se býti poslem krále Trojanského Troj. Z. 658; znamenal sebe býti mocného Háj. Z. 658; vysvědčili jím to v pravdě povědomo bejti, kterak Lún. I. 1649; viděl jsem je utrápené lidi býti Lab. 19; rozkazy tvé pravé býti poznávám Br. Z. 658; viděl jej nepřitele svého býti Kom. Z. 658; Kato pravil nejhoršího zprávce býti toho, kterýž

¹⁾ Srov. Zikmund 658; Bartoš v Komenském 1674. 628; Hruška v Lfil. 1890, 49 a Fr. Bílý ve Škole a životě 1876, 54 sl.

by sebe samého zpraviti nemohl Vel.Z. 658; své narození chtěl zvěstováno býti skrze anjele Nitsch 71; Kristus sv. Hátu uzdravenau býti t. 134; tak vás chce býti a zůstati Ježiš t. 135; všechno podle smyslu křesťanské církve rozuměno i vykládáno býti chci Seel. 364; mněl sem vás snopy *vázati* EvOl. 115^a; urozuměli sú, otce svatého takú tvárnosti *se proměniti* t. 22^a; pravíte mě diablovú mocí diábly *vyhoniti* EvSeitst. Luk. 11, 18; (člověk) jedva až jednoho pravého přítele (sic) zvie se *nieti* Kruml. 6^b; bojte se od dievek veliké nehody *přijíti* Pulkr. 8^a.

Někdy bývá akkusativ, ale bez infinitivu; na př.: Dares praví *krále Priama*, že byl vysoké postavy Troj. 73^b (74^a ?); když král praví jistec aneb vinného, že jest byl v službě jeho, tehdy... quando rex fatetur actorem aut reum fuisse in servitio suo, tunc... Off. tab. 120.

Za vazbu akk. s infinitivem vydává se na př.: učím *dítky počítati*, vidím *dívku choditi* po zahradě atp. Neprávem. V případě prvním je smysl zcela jiný než ve vazbě akk. s infinitivem, smysl: učím čemu? V případě pak druhém je akk. *dívku* předmětem k slovesu vidím, kdežto v pravém akk. s infinitivem jest akkusativ podmětem pro infinitiv.

3. V překladech bývá za vazbu akkusativu s infinitivem vazba akkusativu s participiem. Rčení latinské činí nátlak na překladatele, překladateli nelíbí se infinitiv, dává za to participium.

Na př.: nemni, mě mluviti *chtíce* ROIB. 68^b a tak častěji tu.

4. Jest akkusativ zvolací, kladený ve zvoláních.

Na př.: kněz Hynek řekl: *Milostivějšího krále!* nemohl mi tisíc zlatých dáti, ale chtěl u mne Poděbrady kúpiti TomP. 10, 90 (r. 1489, z arch. třeboňsk.); *kýho čerta!* Us., *kýho kozla, výra!* t.; *keró mrcho!* BartD. 2, 286 (zábr.).

5. Akkusativ předmětný vstupuje na místo předmětných pádů jiných. Bylo: *užívati léku, učiti se čemu, klamati někým*, — za to je nové: *užívati lék, učiti se něco, klamati koho*. Nové pojmání chce mítí předmět v akk., proto vstupuje akkusativ i tam, kde podle pojetí starého byl pád jiný.

Toho příklady některé jsou již v jazyku starém a množí se časem, zejména v jazyku kleslém. Na př.: čakajúce s obú stranú druhého dne *světlost* ranú AlxV. 1284 (akk. m. gen.); ač kde dobudeš město t. 268; že což chtě, to dobude t. 1157; kteří nedošli jsú *milosrdenství boží* t. 138^b; sv. Augustin, což četl, *všecko* rozuměl Pass. 461 (akk. m. dat.); jenž rozumie vše skutky ŽWittb. 32, 15; —

křtžmo užívati Seel. 258; *dvoje učení* potřebujeme t. 70; neslyší *mši* svatou t. 257; abychom *všechno dobré* dosáhli t. 160; *příležitost* poskytnouli t. 355; *ta tajemství* věrice t. 103 atp.

6. Z akkusativu cílového je slovanské supinum; v. § 361, 1.

C. Genitiv.¹⁾

253. 1. Genitiv jest pád na otázku *čí? koho? čho?*

2. Geneticky jest genitiv dílem genitivem vlastním, dílem z ablativu, dílem snad i funkce některého pádu jiného na něm spočívá. Rozdílnost tato hodila by se zajisté úplně za základ roztřídění ve skladbě, kdyby byla všude a ve všem jasná a nám zřejmá; ale toho není. Proto doporučuji se nějaké rozdělení praktické, totiž podle zvláštního významu.

3. V sing. gen. masc. je tvar s koncovkou vlastní *duba* a novotvar *dubu*, s koncovkou z ů- kmenů přijatou.

V dialektech bývá to differencováno i fraseologicky; na př.: list *prší ze stromu* — stáli zme u *stroma* (jednoho...); kúpil měřicu *hrachu*, *bobu*, *maku* — zakúsil do *hracha*, do *boba*, do *maka* (t. j. do hrachového zrnka...); popsál arch *papíru* — opiš to s toho *papíra*; sypá z *vrchu* — slézali z *vrcha* (kopce) BartD. 1, 18 (zlin.). Je tedy koncovka *-u* při významu všeobecně appellativním, *-a* pak při jistém jiném, zvláštním.

254. Genitiv záporový.

1. Genitiv záporový klade se při slovesích přechodných v záporu; genitiv je tu tedy proti akkusativu týchže sloves kladných.

Na př.: ktož *svých* (t. hříechov) *nezná* Alb. 31^b (kladně: *zná své hříechy*); (Petr) *neměl sbožie* velikého ŠtitV. 30; (dům) *nemá žádného vokna* Lobk. 90^a; *chudoba cti netratí* Přisl.; *orel much nelapá* Přisl.; *nečiň toho, nekoupím té knihy* Us. atp.

2. Někdy bývají genitivy dva, ve střídě za dva akkusativy věty kladné: *nemóžeš jednoho vlasa učiniti biela*. Je to tedy vazba dvou genitivů. Na př.: by jemu hříech škodna toho neučinil Alb. 52^b; ta svátost tebe svata *nemóž učiniti* OtcA. 110^a; ježto by stvořitele velebna neučinili Kruml. 469^a; nepočítati sebe tak zlého t. 121^a; *nemóžeš jednoho vlasa biela učiniti ani črna* EvOl. 294^a; aby jeho zjevna neučinili t. 292^a; *jehožto s' nerodila přijieti živa, přijmi mrtva* Pass. 354; *přijmu za rukojmě tyto svaté; diábli vecěchu: těch my rukojmí mieti nemóžem* t. 412; *ižádné mněnie mdly v něm viery neučinilo* ŠtitMus. 83^a; *nerodte činiti domu otce mého domu kupcového* EvVid. Jan 2, 16; *nerodte činiti domu otce mého domu kupečného* EvOl. tamt.; *té dievky nikdy ižádný nevidal hněvivy* Krist. 5^a; *nic tak zjevny nečiní pravdy jako upriemé pravenie* HusE. 1, 256; *ať já jie neoblúpím naby* Ol. Oz. 2, 3 atp.

3. Předmět bývá v genitivě i při negaci jen kvantitativní: *ani toho učiniti* mohu; na př.: *nikte jeho oblúdiťi moci bude* Pass. 10; *ani vědě,*

¹⁾ Srov. Miklosich IV, 447 sl.; — Bartoš, O genitivě závislém na časoslovesch. V Brně 1872 a Skladba § 65 sl.; — Zikmund, Skladba 115 sl.; — Čapek v progr. gymn. meziříčského 1888.

co to jest, ani toho učiniti mohu t. 359; jehožto on nikakž učiniti moci bude t. 80; nikakž jeho s kříže snieti moziechu t. 15; ať nikdy zapomanú Iudu mého ŽWittb. 58, 12; s tím ani pokrmu beřte ŠtítV. 56; ani toho jistím ani odmlívám t. 108; ten nikakž k věčnému životu má čáky NRada 1157; (pokoj) dráh jest ani má cěny t. 811; ani železa ani mědi mějichu Alxp. 95; ani i žádných znamení sobě učiníte Ol. Lev. 19, 28.

4. Předmět bývá v genitivě i tehdy, když negace kvalitativní není bezprostředně při slovese; na př.: *ne* na toť sem *psal knih těchto* Štít. uč. 158^b.

A také, kde sloveso se domyslí; na př.: (ten) miluje věc, ale *ne samy věci* Kruml. 115^b.

5. Genitiv bývá u slovesa *nechatí*, které nemá k sobě slovesa kladného; na př.: mého nechaj DalC. 28; cuzého nechaj Hrad. 113^b; nechajte své daremné řeči Štít. uč. 120^b; všeho nechajě puojdu t OtcB. 84^b; nechajíc manny, hrncův s masem žádají ŠtítBud. 156; nechajíc vlasti též Egri-gaja, i přijíti jest do Tengut Mill. 48^b; (lidé) péče žádné nemají a dveři otevřených nechají Baw. 111^b; (Němci) chtějí doždaci, by na mo(s)cě Prazě, jehož bůh snad nechá, nebude viděti Čecha AlxB. 6, 27 (= od čehož bůh upustí) atp.

6. Předmět bývá v genitivě také, když příslušné sloveso přechodné samo je kladné (*učiniti, jmieti . . .*), ale je v infinitivě a závisí na slovese jiném záporném: *nemohu toho učiniti; neslušie světa milovati . . .*

Na př.: tak neslušie světa milovati ŠtítV. 113; neroď bratrci rány utieti Baw. 81; viec bylo by nelžě oráčiu chleba kupovati DalJ. 5; i zda-li jest to neděli světiti, hráti, tancovati . . .? nenie, ba nebožtiku, nenie to neděle světiti HusW. 88^b; nekazuj nám přejíti Jordana Ol. Num. 32, 5; nerozpakujte se slova božieho rozsévati ŠtítV. 80; nenie t bezpečné súditi takových věcí t. 326; neroďte srdcí svých zatvrzovati t. 80; neračte sobě zlížiti mně tý lásky prokázati ŽerKat. 233; netřeba t vám viec jie (koruny) kupovati DalJ. 64; takové smlúvy nedají knih svědomí otevřiti ŠtítV. 263; Prokop neměl práva zapsati toho zbožie ArchČ. 1, 190; nemohu toho učiniti Us.; nechci míti zbytečných starostí Us. atp.

7. Někdy je genitiv při slovesích, která jsou formou kladná, ale významem záporná, a vůbec při pojmech, jež jsou synonymní se záporným slovesem. Na př.: Saducei osudu *přiechu* negabant Comest. 224^b; zapřě toho Sara t. 28^a; (mnich) o kněžích Olomúckých nic nedie, . . . těch t jest *slep*, těch nevidí List. 1454 v ČČMus. 1887, 118.

8. Genitiv bývá v záporné větě bezpodměté; na př.: *toho* jest dřeve *nebývalo* DalKřiž. 83; tu t mé rady nikakž nenie NRada 958; nebč

zde našeho bydla není t. 2110; pak-li by se toho nestalo KolČČ. 131^a (1553); žádného domu celého nezůstalo Vel.Z. 11; komu není rady, ton.u není pomoci Přísl.; není službičky, aby v ní nebylo partičky Přísl.; není šprochu, aby v něm nebylo pravdy trochu Přísl.; až nás tu nebude Us., nebylo místa, nebude času Us. Srov. v § 257 č. 1 a § 21.

9. Pravíme: *nerad čítám cizí písmo* atp.; tu je předmět v akkusativě, poněvadž zápor *ne-* týká se jenom doplňku *rad* (*nerad*), sloveso pak (*čítám*) je při tom a zůstává kladné.

Pravíme: „neviděl jsem *nikoho* (gen.), jenom *matku* (akk.)“. Předmět první *nikoho* je v genitivě, poněvadž patří k slovesu zápornému *neviděl jsem*; předmět druhý *matku* je však v akkusativě, poněvadž k němu jest domyslití sloveso kladné *viděl jsem*. Podobně ve větách: nezov nezna-bohův, ale dobré a šlechetné ŠtítV. 59; aby nezval k tomu kvasu nezna-bohův, ale dobré a šlechetné ŠtítOp. 366^a; (Petr) neměl sbožie velikého, než lodičku a sieti ŠtítV. 30; nepřišel sem pokoje pustiti (v zemi), ale meč BiblJ. Mat. 10, 34; (dům) nemá žádného vokna, než dveře malé Lobk. 90^a; nic jiného nevidíta oči naše, jedno mannu Ol. Num. 11, 6; ot tebe nevezmu masa vařeného, ale surové Lit. 1. Reg. 2, 15. — Bývá tu však také genitiv; na př.: nejezdď dále, nežli míle NRada 985.

10. Je výklad, že genitiv záporový jest genitiv partitivní. Podobá se však, že jest odlukový. Tomu svědčí genitiv při slovesích, která jsou formou kladná, ale významem záporná; v. výše.

11. Od pravidla o genitivě záporovém jsou v jazyku starém některé odchylky; na př.: v léjto mě prosbě nemeškaj Hrad. 4^a; by tvé zbožie nežil jiný Vít. 74^b; bůh mi nedaj tu nehodu AlxV. 179; v ničemž si mě neomýlil NRada 367; zda-li nevidáš polízače a komorniky panské Hug. 251; o tělu pečlivost neměj MudrC. 83^a; varuj se hříechu ani přijimaj řeč všetečnú Písecký 1512; aby (ty) nikoli naději ztratil sobě Baw. 73.

Pravidlem šetří se genitivu záporového přísně; tak na př. u Husa (HusE.), v ChelčP. a Lab. odchylky vyskytují se jen zřídka. Časem ruší se genitiv záporový vlivem jazyků cizích a nahrazuje se akkusativem. V jazyku spisovném zachovává se ještě velikou měrou a máme ho co možná šetřiti. V dialektech moravských východních je pravidlem dosud všude BartD. 1, 181; na Ilané a na Boskovsku je *»dosti pravidelný«* t. 2, 286; čím bliže k českým hranicím, tím více mizí tamt.

255. Genitiv cílový.

1. Bývá při mnohých slovesích složených s *do-*. Na př.: a) *dojítí města*, b) *dolíčiti pravdy*, c) *dopraviti koho ztráty*, d) *dobrati se pravdy*.

Příklady.

K a) *dojítí města*, t. j. kde s *do-* je složeno sloveso významu podmětneho. Na př.: miesta, jichž *dojítí* mohla Kruml. 77^b; aby došli věč-

něho přibytka ŽPod. 172; nemohl toho dojíti Pulk. 33^b; ani který doktor móż toho dojíti Kruml. 62^b; (Alexander) pobi ty vše voje, jakož brzo došel (b)oje AlxV. 1139; mnohý došel ztráty t. 405; věčného života duojdeš Pass. 455; dojíti odplaty Štit. uč. 48^a; dojíti té koruny Štit. ř. 11^a; aby mohl milosti dojíti Kruml. 85^a; kterak jest dojíti múdrosti smyslným opatrováním t. 229^a; mne zlob s právem dochodí DalH. 40; múdři cti dochodie Vit. 66^b; tvé přepuščenje dochodí mne StrahOff. I; i dómysl náš toho docházie, že jest tak dobrý buoh ŠtitBud. 117; (člověk) sedmera blahoslavenstvie docházie ŠtitV. 281; co *dobudeš*, vše projhraš Hrad. 126^b; co na lidech *dobudeš*, jakž umřeš, všeho zbudeš AlxV. 1871; v téj řeči král doby města DalH. 7, 36; města dobychu AlxV. 2051; zda by mohl města dobytí Pulk. 123^b; chtě města dobývali t. 426; měst i hradov dobývali AlxH. 1, 2. AlxV. 1171; (Mlada) doby biskupstva na Prazě DalC. 32; chtě královstva zde dobytí, móžeš tam svého zbýti AlxV. 1054; ze vsie osady *dobudě* mužov mocných provide Lit. Ex. 18, 21; kněz každé tvrže *dobudieše* DalJ. 57 z rkp. L; ženo, když pójdeš na město, *dobudeš* mi kvasnic v těsto Hrad. 136^b; *dobudte* sěm mé panie t. 141^b; (knieni) počě dobývati milosti svému milému DalC. 42; světe! vědě, že vždy péče nabývá, ktož na tobě čsti dobývá AlxV. 1940; (Dřěcislav) *dojěv* svatého Prokopa... počě jej otcem zváti Hrad. 15^a; (Vilém Zajíc) *dojed* jich (Němcův) je sě s nimi bítí DalJ. 109 z rkp. V.; (Alexander) *prvé* než *dojědu* bojě, ... vece AlxV. 1485; (liška) tam smutně přiběže, orla svú prosbu *doleze* Baw. 53; šípi sv. Saviniana *nedoletěvše* u povětří povisli Pass. 470; spieše by švec *dospěl* škorní bez tak dlühých čěpkov Štit. uč. 94^a; někteří hac na sě *dospěti* nemohli Pulk. 38^b; Matiš (apoštol) *dosáhl* stola ApŠ. 69 (stolce apoštolského); (Kateřina) svých stvúcich vlasov *dosáhši*, svú bělúci šiji vztáhši vece Kat. v. 3436; nic ti tak silného nenie, by (ty) toho nemohl *dosieci* AlxV. 200; abyste slibuov bohových *dosiehli* Troj. 86^b; abyste *dosiehli* toho Štit. ř. 106^a; čtvrté věci smyslem nemohu *dosieci* AlxV. 10; chtě vždy (nepřá)tel *dosieci* AlxH. 9, 22; až však nepřátel *dosěže* AlxV. 2327; jenž snad toho *nedostoju*, by ty přěslyšal řeč moju AlxBM. 2, 38 (nejsem hoden atp.); žádný nenie nalezen na světě, jenž by toho *dostál*, aby ... Kruml. 86^a; ochudne někto urozený, že nebude moci *dostáti* řádu svého ŠtitMus. 44^b; než sú *dopadli* rokle perverunt ad pavementum Pror. Dan. 6, 24; země *dopásti* Pulk. 80^a; psaní vašeho sem *dostala* ŽerKat. 23 a j., vždy tak; — odchylkou bývá tu akkusativ: což chtě, to *dobude* AlxV. 1157; když kto zlé *dobude*, tomu t nerado *probude* Hrad. 132^b; *dobudě* mužě mocné Mus. Ex. 18, 21.

K b) *dolíciti pravdy*, t. j. kde s *do-* je složeno sloveso přechodné a genitivem je vyjádřen jeho předmět. Na př.: znal-li by to odpovědač a chce toho *dolíciti* Rožmb. 122; (Šimon, o sobě) chtě toho *dolíciti*, jež

jest pravým bohem Pass. 293; že jeho (boha) i jeden nemož ukázati, doličiti Kruml. 225^a; mého stvořitele doličím spravedlného probabo iustum Ol. Job. 36, 3; tvoji hříeši doličie toho, že s' provinil NRada 2071; dolič toho svědky AnsW. 1^a; chci toho písmem doličiti Vít. 42^a; musíš toho sám doličiti DalC. 24: mosíte se učiti, aby (vy) uměli lidem pravdy doličovati Štit. uč. 78^a; ne tak kláštera ješče bieše *dočinil* Hrad. 14^a; když toho slova *dočítú* Pass. 381; (Boleslav, seknuv mečem) ledva bratru kóže *dojě* DalH. 30; že jedva bratru knožě *dojě* DalC. tamt.; (pták), jenž sobě nedojme viery AlxV. 872; (s. Augustin) *dovedl* toho túto řeči Štit. uč. 6^b; Jezukriste, dej, aby smysl jich (mistrův) zhlúpěl, jakž by svéj křivdy nedovedli Kat. v. 1585; jimž (písmem) by mohli dovésti svého potupenie HusPost. 28^b; já jsem hodnějí království, a toho dovodím takto GestaMus. 6^b; Aristoteles dovodí toho Štit. uč. 51^a; (Augustin) toho dovodí, ež... 146^a; tiem jest *dokázal* (Ježíš) božské moci a milosti HusPost. 20^b; *dođacku* jemu člověka němého Koř. Mat. 9, 32; toho listu jemu dođati Všek. 198^a; (bůh) jemu *dohodil* dobré ženy Otc. 461^b; já vám jeho (Jidáš, židům Krista) dohozi Hrad. 74^b; (Paris) téj (bohyni) jablka dohodi AlxV. 761; jakž brzo člověka vzplodíš (ty, světe), zlého j'mu opět dohodiš t. 1956; juž nejmás viery na 'něch, jimž si čsti dohodi AlxBM. 3, 12; chtě (Jidáš) Ježíúše židům dohoditi Hrad. 75^a; nesnadno jest dřevu (stromu)... krásného ovoce, až by dozrálo, *dochovati* Kruml. 279^a; (aby) dochoval jeho (panenství) až do manželstva Štit. uč. 36^a; každá šlechtnost má své miery *dotáhnúti* ŠtitMus. 87^b; ktož nedotáhne ctnosti, ten t'jie nemá t. 109^b; tak by té zrady dotiehla (dva zrádcové) AlxBM. 2, 17; nemá Antikrist sietí silnější, než božie služby stavenie, již kněžie dotahují své vóle HusPost. 81^b; aby (licoměrníci) moci mohli *dotisknúti* toho, což zamyslé ŠtitV. 156; rytierstvo všeho má dotisknúti, na němž jest rada ustanovila Šach. 308^b; duchovní spikše se s světskými, což chtě, toho dotisknú skrze světské ChelčPost. 264^a.

K c) *dopraviti koho ztráty*, t. j. kde s *do-* je sloveso předmětné a přistupuje k němu genitiv žádaný složením s *do-* (způsob oblíbený ve stč.). Na př.: toho ny král náš *dopravi*, že nás i životóv zbaví AlxV. 2358; ež jej (s. Apollinařiš kněze Bořivoje) byl z vězenie vypravil a kněžstva českého dopravil DalJ. 63 z rkp. Vid.; (marné dílo) dopraví člověka ztráty Vít. 77^b; jich (lidí křivých, soudců) veličejšieho hříechu dopraví HusE. 1, 187; chtě lánie a hněvu jeden druhého dopraviti od hospody Štit. ř. 104^b; nechtěj jeden druhého lánie dopraviti ŠtitJes. 58^b; (Leva) *dopudi* Pražan velikého hoře DalC. 22; když by (kdo z čeledi) *dopustil* hospodu škody Štit. uč. 64^b; dopusti hospodu snad škody ŠtitMus. 32^b; ta chodba toho cíle tě *dovede* ŠtitOp. 196^a; (svátosti nového zákona) jsú hodnějšie než ony (starého zák.), avšak ony jsú nás dovedly těchto t. 234^b;

(múdrost) dovede tě krásného údolí BrigF. 155, Brig. 149; (víra) má nás dovésti plného rozumu ŠtítV. 173; pro svatého Prokopa zaslúženie *dopřej* mi, bože, převezení (přes řeku) Ilrad. 10^a; jejie tělu větší cti by byl dopřál ML. 26^b; že ste mi toho dopřili Suš. 451; *dopomoz* mi zraku mého! Hrad. 13^a; dopomoz nám božského utěšení Hod. 4^a; korunu života, jiež nám rač dopomoci, hospodine Štít. ř. 124^b; jehož nám rač dopomáhati Vít. 41^b; kto mi toho dopomóže, aby atd. ŽPod. 161 (Job. 14, 13); Cerimon toho ji (králové) dopomóže, že atd. Apoll. 142^a; aby mu páni na něm (dlužníkovi) dluhu dopomohli KolC. 50^b (1588); (rychtář) na Topůlka práva nedopomohl KolAO. 5^b (1502).

K *d) dobrati se pravdy*, t. j. kde složenina s *do-* je sloveso zvrtné. Na př.: (Judáš) cestujě nepřesta, jelize *se dobra* města Jid. 46; ande druh druha dosiehá, chtě se rád dobrati břeha AlxV. 1816; hrozné t jest okolo zubův jeho (velrybových), koho t se s nimi dobře ŠtítPař. 56^a; všickni... pak se Hilbranta dobrachu, všickni mu vítanie dachu Růž. 2; jim (lakomcům) milí groši sú a rádi se jich doberú ŠtítPař. 114^a; žena dobravši se svého věna Spor duše ČČMus. 1855, 58; neb ne *dospati* t se jest, ale *dopracovati* královstvie nebeského ŠtítBud. 203; člověk... dopracije se daru jeho (božího) Štít. ř. 215^a; dopracovati se něčeho Us.; *dobydlíš se* u svého bratra hoře DalC. 30; (matka Alexiova) pro veliký lid těla syna svého *dođáviti se* nemohúc žalostivě křičieše Pass. 326; těla syna svého dođaviti se nemohúc PassKlem. 131^b; pro veliký lid syna svého těla dođaviti se nemohúc KázLeg. 84^a; pak mnoho práce přejměji (rodiče), než se dietěte *dochovají* Štít. uč. 25^a; (já) *dokládaji se* desk Rožmb. 43; k dvěma konšeloma, již se komorník dokládá t. 20; budeš-li ve všem se ho (boha) dokládati NRada 335; (bohatec) na všem se ho (svého zbožie) dokládáše Ilrad. 142^a; tehda právo, doložiti se poprávcě toho krajě Rožmb. 131; i co zlého učinil, co-li se k vám *doviniť*? Hrad. 86^b; hanby a pokuty se dovinijem hřešiece Štít. uč. 103^b; pak-li kto strpi pokorně kterou protivnost, ač by i dovinil se toho, ješte t by ta trpělivost dobra jemu byla ŠtítMus. 104^b; když koli co zlého činíš, božie pomsty se doviníš Baw. 57; kterých (hřiechův) sem se *dopustil* ML. 15^b; (muž) dopustí se cizoložstva, když atd. Štít. uč. 38^a; což sem dopustila se smilstvím ŽPod. 146; dopustil se hanby a vraždy Kruml. 178^a; (lazebník) druhého se rád dopúšćie, když komu krev z rukú púšćie Hrad. 134^b; ež se jest dopúšćal toho, jehož jest nejměl učiniti Štít. ř. 221^a; ješto z naše vóle dopúšćieme se jeho (hřiechu) a svú sami vinú ŠtítMus. 54^b; hřiechu se dopušćujice Kruml. 254^a; Pilát se svých rytieřiev *dotáza* Hrad. 93^a; tehdyž (Alexander) se dotáza rady AlxV. 2143; měšce se jeho dotiežeš AlxV. 985; *dostane se* ti všeho Us.; (Bessus) v tomž hněvě se voza (Dariova) *dotra*... na Patrona se pochápav atd. AlxBM. 4, 33; jenž se

zlosti smrti hodné dotřel HusPost. 221^b; vám se toho *důvěřuji* ŽerKat. 206; když (Belial) se nebes nemohl *dosúdit* Hilar. 12^a; poňevadž sem se jich (peněz) dosaudil KolD. 8^b (1582); aby (někdo) věže se nedosúdil a *neodporoval* VšehK. 118^b; *dokopali se vody* Us. BartRuk. 139; nemohl se ho *dokřičeti* t.; bezdné kádi se *nedoliješ* t.; sedlák oraje *dooral se* skály t.; ničeho se *nedomakal, nedopátral* t.; krve by se na něm *nedořezal* t. 159; té jizby se *nedotopíš* t.; *dověděti se* čeho Us. t. 29; *dotlačil se* pohodlného místa t. 28.; konšelů se *doneslo*, že bylo v noci mnoho tlučení na dům TomP. 10, 201; doneslo se mistrů a kněží, že bratří jim k hanbě mluvili t.

V těchto složeninách je význam cílový. Naproti tomu jsou jiné složeniny s *do-*, které významu toho nemají, a při těch také nebývá předmět v genitivě; na př.: jež si *dočinil*, zkazili sú quae perfecisti ŽKlem. 10, 4; až jest i to *dokonat* AlxV. 790; šípy mé dokonaju complebo ŽWittb. Deut. 30; *dokončav* to AlxBM. (Výb. 1, 151); když dievka ty řeči *domluvi* Kat. 120; když tato slova *dopovědě* t. 192; dielo sem *dospěl* Krist. 93^a; *domlátili* jsme žito, nyní mlátiti budeme pšenici BartRuk. 26; až *dočtu* noviny, přijde Us.; posel *doručil* mi list Us.; *dohodili* jste nám dobrou služku Us.

Význam cílový se časem vytrácí a na místo genitivu vstupuje akkusativ. Na př. místo *dobyti města* nalézá se odchylka *dobyti město* (příklady v. výše při a), místo *dostati čeho* říká se většinou *dostati něco*.

256. Genitiv partitivní.

Genitiv celkový znamená celek, z něhož se nějaký díl běře nebo jehož nějaký díl se rozumí. Na př.: sklenice *vody*, loket *sukna*, několik *dní*, nedostává se *vína*, přibývá *vody* Us.

Díl, který se z celku běře nebo rozumí, vedle genitivu tohoto 1. někdy vyjádřen jest, 2. někdy není.

1. Díl vyjádřen jest. A to:

a) substantivem n. denominativním adjektivem a slovesem; na př.: *sklenice vody* Us., *libra mouky* Us., *načasav jableček hrst* Otc. 308^b, *hrst jablek* Us., *kus chleba* Us., *hromada kamení* Us., *hojnost ryb* Us., *lepší hrst jistoty nežli pytel naděje* Přisl.; část čeho — *účasten čeho* — *zúčastniti se čeho* Us.; —

b) zájmenem *kto, čso, něčso, ničso, který, čím, žádny, každý*; na př.: *nevizu, by kto vás pravú žádost k nebesóm jměl* Túl. 33^a, *gdež nás kto domem (sedí) svD. 9, zda-li kto vás jest, jenž by se co domýšlel* AlxB. 8, 15, *ktož nás kam chce* AlxH. 10, 25, *pak-li mě vás kto upatří* AlxB. 1, 15; *co váš král má poklada* AlxV. 1002 (co = kolik), *co jmám moci vlastních lidí* t. 1039, *což se bč pohan zhubilo* AlxB. 4, 5; (řemeslníci) *vymýšlejí cos* buď *dvorného* ŠtítMus. 46^b, *i trží člověka v mysli cos* buď *zlého*

nebo marného t. 54^a, a cos buď činiec i jiného, ješto j' stydké ŠtítOp. 99^a, přiezeň tělesná a cos buď takového Brig. 164, BrigF. 50^b, kdybys byl co kalýho SborHoř. 85 (co = něco). co nového Us.; po *něco času* post aliquantum temporis Ol. Lev. 27, 18, nětco zlosti aliquid mali t. 2. Mach. 14, 22, zda by (Darius) as tady (= takto) učinil něco převady (vojsku Alexandrovu) AlxB. 1, 35, nč. máme něco mouky Us.; *něco lepšieho* Alb. 60^a, vy se něco dobrého do mne domníte OtcB. 5^a, že by něčso jiného učinil JeronMus. 35^b, něčso nového a neslýchaného t. 72^a, něčso zlého neb protivného se přihodilo ŽPod. 118 nadpis, hi jinde toho nčc viemy AlxB. 7, 19, nč. něco dobrého Us. (v jazyku starším bývá také *čso*, *něčso jiné*, v. § 211 č. 8); (Maria) *nic naděje* nejměla Hrad. 43^b, (Maria) nejmějieše ničs myšlenie t., oni nic těch věcí nerozuměli sú HusPost. 37^a, nic věna svého žena zavaditi nemuož VsehK. 7^b, nč. nic toho Us.; nad čím *nás klerá* (bohyně) může, toho tobě vždy pomůže AlxV. 749, skyta před se vás kterého AlxB. 1, 20, kteříž (listové) jsú obecnějších a častějie od úřadu vycházeji VsehK. 246^a; *čí vás vuol* neb osel upadne v duol EvSeitst. Luk. 14, 5; *izádný nás* syt nebude Gesta Bř. 58^a; *čsož se vás každý* přichopí AlxM. 1, 15, by nás každý pravdu pravil svD. 34, prav to každý vás druh druhu Mast. 116, i vás každý div se tomu AlxV. 1319, tu se nás každý pro ň mučil t. 2363, vás každý bude pobohacen t. 1501, že se rozprchnete každý vás Lit. Jan. 16, 32, každý těch sobě vlast ustavi DalC. 1, jichž každý AlxH. 2, 15, každý těch oružie jmiechu AlxV. 398, oba (Josef a Marie) biesta to slíbila, by v dievčieej čistotě byla . . ., každý jiú vstup(i) v manželstvie poručiv bohu své děvstvie Hrad. 61^b; —

c) číslovkou, která jest nebo se běře za substantivum, tedy číslovkou základní počnouc od *pěti*, nebo druhovou a neurčitou v rodě středním; na př.: po *sedmi let* DalC. 24, pod pěti hřiven Rožm. 233, mám syna v devieti let JiřBrn., puost dní čtyřdecat Štít. ř. 125^a, ve stě let DalJ. 110, s tisícem kop grošnov VsehK. 146^a, pět prstův, šest neděl, sto let Us.; *dvé holaubátek* Bibl. Jg., dvý pacholátek Pref. Jg., dvý pacholat ŽerKat. 103, vobý těch děti KolČČ. 207^b (1554), až do tré telat KolA. 1514, dvě dítek Us., čtvero evangelistův, desatero přikázání Us.; *mnoho zvěře* PilB. 8, na mnoho stran AlxM. 5, 11, s málem Iuda AlxB. 6, 8, koliko kur DalC. 34, Iuda tolik AlxH. 8, 10, několiko jich (mnichů) OtcB. 35^b, nč. mnoho práce, málo času Us., kolik hlav, tolik smyslův Přísl.; *mnohost* nemocných EvVid. 5, 3, tam bude *všeho dobrého* ústavná *hojnost* Kruml. 96^b; jiné příklady v. v § 243 č. 2 sl., 249 č. 3, 5 a 251 č. 1 b) a č. 4 c); genitiv ustupuje tu atrakci pádům jiným, o tom v. tamt.; — tu *prokní jich* užasí Hrad. 145^a; slyš to, vece, *vás všeliký* AlxV. 2383, opět jich všeliký křiče Umuč. 2^b; —

d) výrazem příslovečným významu měrového; na př.: *drahně dní* Mill. 5^b, *drahně dnuov* Pražsk. Gen. 26, 8, horník, *kehdyžto* peněz *drahně* jmá... Hrad. 134^a, *drahně* bratří vyslachu OtcB. 51^a, Otc. 178^a, *uzřev* jich (milovnic) *drahně* v jednom městě Kruml. 403^a, *ač* sem tu *drahně* statku svého přiložil KolB. 107^b (1498), (Jerobaal) měl *drahně* žen *plures uxores* Pražsk. Súd. 8, 30, nč. máme *drahně* dobytka Us.; *bůh* (k pokání) *času* dal *dosti* Alb. 99^b, *Margareta* sobě *dosti* let *mějieše* DalC. 91, nč. je *dosti* času; nč. máme *hojně obilí* Us.; na voze je *místa pro čtyři lidi* Us.; (koupiti, prodati, dáti...) *za krejcar sirek, za šest kr. mouky, másla, cukru*... Us.

2. Díl vyjádřen není. Tu pak buď dal by se díl vyjádřiti příslušným výrazem domyšleným, na př.: sv. Alexius *svého statku* sobě na stravu vzav k moři se bral Pass. 323 (t. j. *něco* svého statku, *část* statku...), — buď rozumí se ze souvislosti, že to, co se praví, platí jen o dílu vyjádřeného celku, na př.: *uprodati tvého dědictvie* VšehK. 210^a.

To bývá:

a) při pojmech plnosti. Na př.: (horník) musí *t* vždy býti *pln vína* Hrad. 134^a; *pilny* ulicě *radosci* AlxB. 5, 35; *by* mi dal váš pán Balach *pln* dóm *zlata* Alb. 23^a; *rucě* vaši *jsta* *plně* krve t. 61^b; *obličej* tvój *pln* jest *milosti* t. 35^b; *kázal* svatého Jiříe v kolo *plno* ostrých nožíev vsaditi Pass. 227; *pytlík* měl vždy peněz *pln* Mand. 48^b; (Maria) *jest* v *plně* byla *plna* *milosti* OpMus. 50^a; *milosrdie* božieho *plna* *jest* země ŽKlem. 118, 64; *tiem* *jsmy* *milosti* *plně*jší Kruml. 314^b; *tiem* *oněch* věcí *plně*jší bude (duše) Štít. ř. 186^b; v něm *jest* *plnost* chvály jeho Štít. ř. 217^a; *vzechu* *odtud* *odpušenie*, *majíc* *plnost* všeho *chtěnie* Baw. 145^a; *jest* v ní (studnici) *plnost* všech dobrých věcí ChelčP. 73^b; *kabát* je *bílej* prachu BartD. 2, 286 (záp.-mor.; bělost = plnost); —

b) při slovesích složených s *na-* a znamenajících nějaké plnění. Tu rozeznáme α) rčení, že nějaký předmět *jest* *naplněn*, *nabit*, *nasut*... *čeho* (= *čím*): *nakrmiti* *koho* *čeho*; β) rčení, že nějaká plnost, hojnost předmětův je *zastižena* dějem *na-*: *napéci* *čeho*.

Doklady tomu.

K α) *nakrmiti* *koho* *čeho*. Na př.: *nakirmíš* nás chleba ŽWittb. 76, 6, *medu* *nakirmil* *jě* t. 80, 17, *nakrmil* ho *jest* chleba života věčného Kladr. Sir. 15, 3; *napojil* si *ny* *vina* *potasti* ŽWittb. 59, 5, *napojiu* šípy mé *kirve* t. Deut. 42, *mú* *mysl* *napoj* tvé *krve* Kruml. 271^b, (panna) *stála* u velikém náboženství, *jsúc* *napojena* božské *sladkosti* Vít. 106^a, *napoj* všechny *žiezné*... *pitie* tvé *drahé* *milosti* Rúd. 41^b; *všeliký*, *jenž* *sě* *napic* této *vody* Krist. 52^b; *rači* *ny* své *kirmě* *nasytiti* Kunh. 149^b, *nasyce*ni sú *synóv* *saturati* ŽKlem. 16, 14, *chudé* jeho *nasyciu* *chlebóv* t. 131, 15, *aby* *břicho* *nasytil* těch *otrubóv* Krist. 66^a, *nasyce*ni *budete* chleba Lit.

Exod. 16, 12, masa mého se nasytíte HusE. 1, 229, vôle bude nasycena vsie rozkoši t. 3, 125, (člověk) sladkosti pravé bude nasycen HusPost. 70^a, poď a nasytíva sě utěšenie tvých prsí Kruml. 360^b, andělé nemohú sě nasytiti na ň (boha) hlédanie t. 306^a; *najiedali* sme sě chleba Pror. Jer. 44, 17; hliněnú pernici *nabrati* vody Otc. 426^a; ten t ducha svatého bude *naplňen* Pass. 275, pravice napilňena jest darov ŽWittb. 25, 10, napilňeni jsme potupy t. 122, 3, naplnila sě svatba hostí Krist. 81^b, naplňte ty kbely vody t. 36^a, když by svých drochtov naplnil koš Hrad. 46^b, tak naplníš srdce ctnosti NRada 146, naplňena jest svatba sedících HusE. 2, 379 (v citátu), když srdce naplňeno bude hněvu t. 3, 181 (též; mimo citáty má Hus při plniti instr.), jablek jabloně naplňeny budú Ol. Lev. 26, 4, naplnie sě ústa má chvály ŽKlem. 53^a, i naplňeni jsú všickni hněvu EvZimn. 25, Luk. 4, 28, lačné naplnil dobrého t. 4, Luk. 1, 53, muž dobrých skutkov naplňený Otc. 304^a, lid smutku a bolesti jsa naplňen JeronMus. 65^a, zámutku ste naplňeni ChelčP. 128^a, Adlička byla naplňena lepoty Baw. 67^b; onen klevet jak *nasut* ŠtítOp. 356^a; voda ledu *nakladena* AlxV. 2208, (skříně) drahého kamenie nakladena AdmontB. 136^b; žádáše *nacpati* své břicho mláta Lit. Luk. 15, 16; (kola mučidelná); *nabita* biechu všady železných hřebuov Kat. 156; duchu proročského *nadczffen* (sic) EvOl. 14^a; (list) čsných slov *napsán* byl statečně LAI. b; kámen odžene povětříe a vietr *napuštěný* jedu GestaBř. 113^b; (císař) mějieše zahradu rozličných štěpov *nasázenú* t. 54^a.

Jindy tu bývá instrumentál; na př.: tukem a tučnostíú naplň sě ŽWittb. 62, 6, (učedníci) naplněváchu sě duchem svatým Koř. Skutk. 13, 52; (Maria) nevie, nakrmieci čím své dušě hladovité Hrad. 46^a; aby je vykúpil, svým tělem nasytil HusE. 3, 125 atp., v. § 281.

K β) *napéci čeho*. Na př.: *nabeř* pryskýřicě Pror. Jer. 46, 11, nabereš (s) sobú rozličného pokrmu tolles Mus. Gen. 21, 6, nabrati vody Us.; ty nejmáš čím vody *načřieti* Krist. 52^b, vody načřieti Otc. 373^b, načřete vody z studnic haurietis ŽWittb. Isa. 3, načři ohně z ohniště MamA. 24^b, tvým velblúdom načtru vody hauriam Mus. 24, 19, kto načře spasenie Ol. Prov. 8, 35, načře krve Mus. Lev. 4, 5, načřemy sladké vody SequE. 58^a, muže načřěchu vody Ol. 2. Reg. 23, 16, chtiec vody načřieti Lit. Jan 4, 7, aby vody načřěl OtcB. 54^a, on jie (vody) načierá Otc. 370^a, načieraji sobě spasenie života JeronMus. 31^a, ten načierá milosti z hospodina Ol. Prov. 12, 2, kotlikem vody načieraje (part.) Krist. 29^a, načierati budete vody ŽKlem. 135^a, Isa. 12, 3, přijide žena... načierat vuody EvZimn. Jan 5, 7, načerpati vody Us.; vína *nalej* Pror. Dan. 14, 10, nalej vody Br. Ezech. 24, 3, nalejieše vody Otc. 198^a, vody teplé naliv ML. 97^a, naliti vody Us.; *napekl* chleba Pror. Isa. 44, 15, když těch koláčiev napekú Hrad. 137^a, dosud tak; nepřietel *nasě* kükole mezi pšenici EvZimn. Mat. 13, 25, nasál

jest kúkole HusPost. 26^b, Koř. Mat. 13, 25, Kladr. t., však s' dobrého semene nasál HusPost. 28^a, ďábel nasál zlosynóv HusE. 2, 55, hospodář čisté pšenice nasál RokycPostBrň. 102, nasíti pšenice Us.; když *nabíl* Balak ovcí a voluov, posla k Balaamovi Pr. Num. 22, 40, (Šalomún) nabil jest obětí pokojných Ol. 3. Reg. 8, 63, král hojný oběd připravil, býkuov a ptákuov nebeských nabiv ChelčPost. 250^a; (Julianus) káza svému kúzedlníku, aby hadóv a ješčeróv *načinil* Pass. 349, (Daniel) načinil hrud Pror. Dan. 14, 26, načiníš sobě chlebóv Ol. Ezech. 4, 9, (Šalomún) načinil jest vzechodóv t. 3. Reg. 10, 12, načinili sú prakóv Mus. 1. Mach. 6, 31, Jozafat načinil korábóv Kladr. 3. Reg. 22, 49, múchy vlezúc (v hrnec) načinie v něm črvu Otc. 288^a; *nadělámy* cihel Ol. Gen. 11, 3, rozšafných dětí z nás nadělává RešSir. 33^a, nadělati cihel Us.; (já) vstúpi na palmu a *načeši* ovocě jejieho Ol. Cant. 7, 8, načesati jablek Us.; synóv *naplodíš* a dcer Ol. Deut. 28, 41, (lid) naplodil jest modl t. Oz. 10, 1, (myši) naplodie v něm (hrnci) črvuov OtcB. 97^a; (kněži) *nahromazdiece* sich i oněch kněh... ChelčPař. 136^b, nč. nashromážditi knih Us.; popela na svú *nasuv* hlavu Štit. ř. 205^b, nspi jich (jahod) v hrnec nový Lék. 62^a, do nich (obrazů) nasúti uhlé živého Alxp. 77, nč. nasypati hrachu Us.; když by dřevec *naštíepal* Ol. Gen. 22, 3, nč. naštipati dříví Us.; jeden pohau, v noci přišed, *natrha* toho zelice OtcB. 28^a, natrhav toho býlička t. 29^a, natrhati hrušek Us.; kaž jablek *natřiesti* Jid. 80, nč. natřásti jablek Us.; *nanositi* vody Us.; *nazval* si hostí BartRuk. 65, atp.; —

c) při reflexivech s *na-*, znamenajících »do syta, do plna nakonati se čeho«.

Na př.: nikdy *se* jeho řeči *naposlúchati* nemohúc Krist. 37^b, tu *se* sladkých nebeských piesní naposlúchajíc, opět *se* vráci Pass. 342, nč. toho jsem se naposlouchal Us.; kto *se* tebe duo:tojně *nachváliti* může Pass. 488, nč. nachváliti se čeho Us.; pohanové jej polapivše a jeho *se* velmi *nabivše* zapověděchu, aby nikdie Jezukrista nejmenoval Pass. 344, to židé uslyševše jeho se nabili ML. 6^b, KázLeg. 91^a, (sluhy) jaly *se* ho bítí a tak *se* jeho nabivše od něho *se* rozběhú ML. 80^a, nabiv *se* jie (ženy) i vecě Hrad. 126^a, neb t jest naše buohy potupila a mne *se* moci řetězen nabila Pass. 152; kak bych já jí ráda slúžila, abych *se* jejie zčástnej tváři *nahlédala* ML. 68^a; *najiedali* sme *se* chleba Pror. Jer. 44, 17, nč. najísti se chleba... Us.; (tři králové) děfátka *se* *napatřichu* Hrad. 121^a; všeliký, jenž *se* *napie* této vody Krist. 52^b, člověk *napie* se vody Alxp. 103, jiež (vody) *se* nikdy nenapijí (jini) do vóle HusPost. 16^a, pakli *se* čeho jedovatého *napí*, nebude jim to škoditi Krist. 22^b, pakli *se* jie (vody) kto *napie* Mill. 20^b, nč. napítí se vody... Us.; (sedláci) *nažerú se* smatlok obecných, že jim jedva břicha statčí ChelčPost. 77^b; nč. *natrpěti se* nouze Us., už jste *se* nás dost *natrápili*, *nabili* Us. BartRuk. 160,

dost jsem se *nachodil* a *nušlapal* bláta t., *napřesazoval* jsem se těch stromků t., *napřehazoval* jsem se toho kamení t., *napřebíral* jsem se toho hrachu t., *napřenášel* jsem se těch židli t. atp.

Rozlišujeme: *naložil* na vůz *sena* — *sena* a *oves* naložil na vůz a sám sedl na koně... Us.; *navozil* té vody, toho šterku BartRuk. 66 — *navozil* vodu, šterk; t. j. při složeninách s *na-* bývá akkusativ, když vyjadřují dokonání děje. Srovn. složeniny s *do-* v § 265; —

d) při pojetí, že činnost se omezuje do smyslu „trochu“. To bývá při slovesích dilem složených, s předložkou *po-*, *u-*..., dilem jednoduchých, a nezávisí to na předložce nebo na kvalitě dějové, nýbrž na pojetí významu: když se má rozuměti dění obmezené, jest genitiv, když se má rozuměti dění neobmezené, jest akkusativ. Proto může při stejném výraze býti tu genitiv, tu akkusativ, podle pojetí a smyslu rozdílného; na př.: *ukradl* si mého *olejě* Hrad. 117^b — učennici jeho *tělo* *ukradli* ML. 121^b.

Příklady pro genitiv:

a) při některých slovesích s *po-*. Na př.: bych *ť* mohla kropetka vody *podati* UmR. 251, *podá* jemu (benediktin sv. Prokopu) mnichového rúcha Hrad. 4^a, *Asver* *podal* jic (Hesteře) pruta zlatého Rúd. 38^b, když ona *jemu* *podá* té rúchy Pass. 301, druh druhu *jic* (palmy) *podáváše* Vít. 38^a, aby mu *čbánka* *vuody* *podal* Pass. 353, *podej* sem *koflíku* toho *Konáč* (1547) 101^b, (ten) *soťně* *móž* *pravé* *podati* *ruky* AlxM. 8, 9, *kázal* *sobě* *podati* *třevíc* *lýčených* Háj. 11^a, *každý* *sám* *podává* *mečě* AlxM. 2, 5, *listov* *podávati* VšehJ. 34, *podal* *jemu* (mistru) *míru* Ol. Deut. 20, 10, *podávali* *mu* *klíčův* Pal. 3, 2, 354 a tak často zde, *Gerson* *podal* *konciliu* *jistých* *náčrtků* TomP. 3, 615 a tak často zde, *podej* *mi* *dítěte*, *mého* *pacholete* Suš. 31, *podaj* *mi* *toho* *žbána*, *těj* *motyky* BartD. 1, 80; *poslúchaj* *hlasov* Ans. 4, *slov* *jeho* *poslúcháchu* svD. 48, *račte* *této* *řeči* *poslúchati* Vít. 35^a, aby *jich* *poslúchala* Kat. 12, *poslúchajte* *sna* *mého* Ol. Gen. 37, 6, *poslúchajž* *této* *pověsti* Baw. 100, *dlužno* *poslouchati* *zákona* Us. BartRuk. 106; *každý* *z* *nich* *těch* *slov* *pochváli* NRada 1722, *noh* *té* *řeči* *pochváli* t. 1851, *Volfart* *toho* (= sing. gen. neutr.) *pochváli* Růž. 3, *panny* *jejic* *řeči* *pochválichu* Vít. 2^b, (lidé) *mých* *slov* *snad* *pochválé* AlxV. 44; *provýšil* *tichých* Hod. 27^a, *David* *chtě* *božie* *služby* *provýšiti* *ustanovil* *čtyřimezidcietma* *kněží* Pass. 275; *postlíš* *žaludka* Ol. Súd. 19, 5, *posílil* *zámysla* *jeho* t. 1. Reg. 23, 16, (přátelé) *posílnili* *sú* *i* *mého* *duchu* Koř. 1. Kor. 16, 18; *potvrdě* (part.) *jich* *v* *dobréj* *vieře* Hrad. 21^b, (kón) *svú* *podkovú* *cest* *potvrzal* AlxV. 1203, *nejeden* *tu* *komoň* *svú* *podkovú* *čest* *potvrzal* AlxH. 1, 34, *té* *všie* *řeči* *potvrzujem* Vít. 3^a, (knězie) *toho* *sú* *potvrđili* HusPost. 28^b, *potvrđila* *sta* *oba* *své* *zámluvy* foedus Ol. 1. Reg. 23, 18, *potvrđ* *zápovědi* *této* Br. Dan. 6, 8, *mají* *po-*

tvrditi přiměří toho Pal. 5, 1, 111; (biskup) *posvětil* jest kostela pražského Pulk. 24^b, mazancuov když posvětili Pis. svatokup. 52; Josef vstav i *pozdraví* jich Nikod. 50^a, (Maria) pozdravila Elžběty EvOl. 208^b, rytieři toho slúpu (sochy) pozdravili Gesta Kl. 70, (posel) počestně jie (císařovny) pozdravil a listóv jí podal GestaBř. 46^b; (Neguzar) tiem *polepši* svého smutka AlxV. 1720, aby polepšil domu Ol. 2. Par. 24, 4, aby toho polepšil Let. 55; sv. Lupus *pozvav* svého sluhy k němu vecě Pass. 474, (sv. Prokop) pozva k sobě jiné bratřie Hrad. 21^b, král káza ji (Margaretu), panoší pozova, pověsiti Marg. 195, (Dobeš) pozval k sobě svých vnúcat Ol. Tob. 14, 5; kněz palmú jich *požehnává* Vit. 40^b, požehnal hospodin domu egiptského Ol. Gen. 39, 5; když stráží zalářových král před se *povolati* kázal Pass. 391, kterých on povolává ROIB. 72^a; nesmyslná žena! *požičie* tomu čarodějniku tak drahé rúchy! Pass. 301, (bůh) téhože divu pójčil Prokopu svatému Hrad. 7^a, požčajte mi grejcara BarID. 1, 180, požčajte mi videľ, obříseľ t.; když jemu ona toho *povolila* Pass. 323; (otec) *pozdvihna* plášče uzřě, ano . . . t. 340, aby lidu proti králi Jiřimu pozdvihli Let. 554; (král) *pobodl* bieše svého koně AlxB. 2. 29; ten na ně mečč *pobrúsil* AlxBM. 8, 4, ten pobrúsiv na ně mečč mého života ukrátil AlxM. 7, 6; všeho bych vám přěrad *pomohl* AlxM. 1, 1, nad čím nás (tři bohyň) která může, toho tobě vždy pomóže AlxV. 750, ač by jmu (Dariova matka Medatovi) života pomohla AlxM. 2, 15, pomoz jeden druhému i posla (labor) jeho ŠtitOp. 374, aby byl snažen pravdy pomoci každému NRada 649, ktož zlým nepochlebuje a jich bezduštva nepomáhá ŠtitOp. 127, by jim (bůh kněžím) té křivdy pomohl HusPost. 95^b, aby (ty) sirotkóm jich pravdy pomáhal OpMus. 153^b, pomáhej vám pán bůh práce Us., by nám ráčila spomoci milosti u svého syna Hrad. 122^a, rač nám toho spomáhati t. 1^b, aby (Šimon) pomohl Kristovi nésti jeho kříže Zrc. 3^a; oni toho *posvědčují* VsehJ. 146; Petr *pohánie* Tábořských t. 30; (nepřitel) zle mi mé čstí tak *poplatil* AlxM. 7, 8; (Mojžiš) *pokropi* obu oltáři Comest. 81^a; (Tallus) *poštři* města (Říma) t. 173^b; když *poskyte* jemu bůh toho, co j' prosil Štit. uč. 137^b, udeři-li tě kto v lice, poskyť jemu i druhého ŠtitOp. 670^a; ten mých ran vždy *ponovuje* UmR. 275; (žena) *pokrmujíc* dětátka svého Ol. 1. Reg. 1, 23; mnozí svého stavu *poklínají* Kruml. 254^a; (synové) *ponutili* mnohých Ol. 1. Mach. 1, 12; (Joab) *potište* jich fugavit eos t. 1. Par. 19, 14; k svědomí svých hospodářuov *poženeš* VsehK. 58^a; můžeš škod svých *postihnúti* t. 76^b; všem všeho *potakatí* t. 89^b; (slunce) *povzdalujě* svého běha AlxBM. 7, 5; (král) malečko ořč *povztáhna* AlxV. 1474; toho *poživ* VsehJ. 26; (lidé) *pomlívají* bez viny úřednikuov VsehK. 244^b; (Bessus) potu s čela rukú *potra* AlxBM. 4, 34 (ale ve smyslu „zahubiti“ s akk.: potru pýchu vaši Ol. Lev. 26, 19, potřě Iud jich AlxŠ. 1, 3, zástupy jich

všě potřém AlxV. 1073); (lev) hlavy *pokloni* Baw. 95; rozum pak koni *pomršči* Vit. 6^b; (Tomáš) *pomakal* jeho boku ROl. 66^a; snad jest toho *popraviti* DalC. 42, svých nřavův poprav Kruml. 466^a; *potrhna* z nožnic svého meče DalC. 30; přejte jeho (plášť) také jiným *pojměli* t. 15; *popuzovati* lidu Lact. 220^a; (sojka) poče svých družiček *pohrdávati* Baw. 82; (židé) svého rúcha *položivše* počechu sv. Štěpána kamenovati Pass. zl. Mus. 2^b a Pass. KapB. 1^a; *pomnieti* budu tebe memor ero ŽWittb. 41, 7, co jest člověk, že pomníš ho? ŽKlem. 8, 5, zdali nepomníte slov syna božieho? OtcB. 25^b, toho města jména nepomním Mand. 185^a; tímž ho více než mne pomníš Jid. 10; ač toho *zapomanu* AlxV. 453, zapoměň lidu svého ŽWittb. 44, 11, zapomenuli jsú t skutkův jeho t. 105, 13, zapomana svého trudu Modl. 54^b, zapomni panna okrášlenie svého Pror. Jer. 2, 32, zapomněl provazů BartD. 2, 286, kteří lidé tebe *vzpomanú* JM. 405, člověk děti ni domu spomene AlxV. 597, (člověk) vzpomínati bude boha Hrad. 138^a, *rozpomanul* jest milosrdie tvého ŽKlem. 78^a (tu jsou složeniny s *po-* a kromě toho s předložkami dalšími; v *za-po-manúti* je příčina ke genitivu dvoji: *po-* a *za-*, v. dále); *podrž* mi mécha BartD. 1, 180; rány sem *počúť* t. 192; *pojedli* jsme chleba Us. BartRuk. 29; též toho nešťěsti *pocítit* t. 26; sem patří též vazba *pomoci (komu) čeho přiněsti*, kde gen. je atrakcí m. akkus.: pomohl mu toho na horu přiněsti Blah. Bš. —

Někdy mívají tato slovesa akkusativ; na př.: *potvrdil* u vieře křestany Pass. 303, tu jě (lidi) u vieře potvrdiv t. 350, toť za právo potvrdichu Baw. 87^b; *pohánie* Marketu VšeH. 43, pohnal mě holomkem Rožmb. 31; *pojmevše* u bojiu práciu malú DalC. 10; kdyby často jedl, nejša k tomu způsoben, by mohl ten pokrm *požiti*, více by zemdlel ŠtítOpat. 268^a, oheň pekelný všeckny dobré skutky požive Kruml. 242^b; zda *vzpomtnáš* onu chvíliu Jid. 166, zpoměň své pokorné skutky i své žalostivé smutky Rúd. 26^b; *pomnieti* tě budu ŽKlem. 41, 7, chceš-li svú šlechtu pomnieti AlxV. 130^b; (Přemysl) smějě sě každému *pokloni* hlavu DalC. 89; *podám t* vši čest světa seho AlxV. 904, kto by mi podal čieši studené vody Kruml. 420^a; *povýšil* ponížené ŽWittb. Magnif. 52; chléb sirdce *posilní* confirmet t. 103, 15, jenž ny posiluješ Modl. 23^b, zemdlelé sú posilovali Ol. Job. 4, 4; *posvětil* jest přiebytek tvój ŽKlem. 45, 5, úmysl mieti, že chce posvětiti tu svátost ŠtítMus. 152^b, kázanie hospodinovo... posvěcuje oči illuminans ŽWittb. 18, 9, posvěcujic jmě mé sanctificantes Pror. Isa. 29, 23; *položil* zemi tvú v pustinu t. Jer. 4, 7, hroznú rotu položil Baw. 132^a, kde by hrdlicé položila ptáčata svá ubi ponat ŽWittb. 83, 4, položil si ny ohavenstvím súsědóm našim ŽKlem. 43, 14, já duši svú položi pro tě křist. 90^a, počet položiti t. 62^a, počet položiti jest všeccko, co jest člověk přijal neb utratil, zčisti HusPost. 178^b, aby jej položil za rašeného

VšehK. 24^b, jenž položíš oblak pouis ŽKap. 103, 3, všecko tělo položí HusE. 1, 73, v tobě samém naději můj pokládám Modl. 111^a, kdož družci osidlo pokládá Baw. 40, svou duši pokládám za své ovcě Brig. 94, berlu biskupovú před tobú pokládám Pulk. 32^a; *poštril* si chody mé dilatasti ŽWittb. 17, 37; *potru* pýchu vaši Ol. Lev. 26, 19, zástupy jich všě potřém AlxV. 1073, potřě ľud jakožto plevy AlxŠ. 1, 3; *pozdvih* víno i podach královi Hlah. Nehem. 2, 1, když povzdviže oči Ježíš HusPost. 50^b, tak sem úmysl svoj povzdvihila(!) Kruml. 285^a, toť jest tvé dílo, vzhóru povzdvihati padlé Modl. 43^b; císař potázav se o to přieměrie, *povoli* toto Baw. 89^a; *požehnal* si zemiú tvú ŽKlem. 84, 2, požehnáš jě (pl. akk.) benedices ŽWittb. 108, 28, požehnaj mě, boží synu Mast. 135.

Lišíme: *pojedly* jsme *koláčů* — již jsme *pojedly koláče* (všecky) BartRuk. 95.

Slovesa jiná s *po-* mají zpravidla akkusativ. Na př.: císař Čechy bojem *pobi* DalC. 31, hrom ty pohany *pobi* Kat. 164, *pobil* si všeckny ŽKlem. 3, 8, *pobil* všěcku sběř MamA. 16—17, *pobíjal* si ľud ŽKlem. 43, 3, *pobíjal* své nepřátely Štít. ř. 90^a; on jest *pobojoval* jě Pror. Isa. 63, 10, (Kristus) peklo *pobojoval* Kruml. 166^a, jenž jest peklo *pobojoval* HusE. 3, 139; jiné vše sobě *pobeř* Alb. 26^a, vše sobě *pobeř* Ol. Gen. 14, 21, sám všecko *poběře* Všeh J. 373; všecko... za zlodějstvo mi *počteš* Pražsk. 1. Mojž. 30, 33, počel sem vše recensui Ol. 1. Reg. 15, 2; *počal* bolest i urodil nepravedlnost concepit ŽWittb. 7, 5, ŽKlem. t., jejie kněžny boj počěchu DalC. 8; *počiješ* odsudek náš nad sebú Alxp. 49, počí (Maria)... vláščí sladkost Hrad. 47^a, počije sladkost Alb. 102^b, bych to počil Rúd. 12^a; *počstíš* mě ŽWittb. 49, 15, obět počstila mě t. 49, 23; aby jej *podaril* něčím Štít. ř. 17^b, jenž si mě *podaril* KázLeg. 61^a; *podávili* sú tě Pror. Jer. 2, 16, *podávil* ji Lit. 2. Reg. 13, 14, židovku *podávi* DalC. 87; nerodi mě *pohaniti* ŽWittb. 118, 31, mnich naši rodičku *pohanil* Otc. 230^b, by on jejie panenstvo *pohaněl* OtcB. 51^b, a *pohaněj* je confunde eos Kladr. Job 40, 7, *pohaněl* svatyňu můj Ol. Lev. 20, 3; ny jest *pohubil* t. 2. Reg. 21, 5, proč můj lid *pohubujete* Štít. ř. 36^a, mráz *pohubuje* květ ŠtítOpat. 81^a; *pochopím* ovoce jejie HusŠal. 133^b, jejie tělo *pochopiec* ujmeme ML. 23^b, *pochopte* štít Pernšt. Isa. 21, 5; kdož móż to *pochytiti*, *pochyt* Štít. ř. 35^a, přijda diábel *pochytí* slovo z jich srdci EvZimm. 13, jistú cestu *pochytivše* Lit. Súd. 19, 14, ústa svá rozedřevši (země) *pochytla* jě všě ApŠ. 93; *pochválím* tě ŽKlem. 62, 5; *pochvátily* mě nepravedlnosti ŽWittb. 39, 13, když jí (medvědici) *pochvátie* medvěďátka Pernšt. Os. 3, 18, Konrat všecko *pochvátal* Pulk. 97^a; ženu *pojieti* ChirB. 35^a, inhed ju sobě za knieni *pojě* DalC. 41, ženy, děti, všě *pojeli* AlxV. 1274, *pojmući*

s sobú svá dva syny Pass. 287, (fara) vešken lid pojě s sobú Ol. Ex. 14, 6, Libuše jej za mužě pojě DalC. 7, pojemši s sobú pány Pulk. 179^a, mohl by mě rád v svú radu pojímati DalC. 85; (Kristus) *pokáza* jim rucě a nožě EvZimm. 47, na kterémž on měl by svú spravedlnost pokázati KolaO. 13^a (1506), aby dovedl a pokázal vajplatu t. 13^b (1506); pokážiū jemu pozdravenie mé ŽWittb. 90, 16, takú čest pokázala AlxB. 6, 6; *pokopal* ji (hřivnu) v zemi Koř. Mat. 25, 18, ti t jsú hřivnu pokopali ChelčP. 204^b, (Šalomún) pokopa je (dřevo kříže) v zemi Comest. 234^b, pokopal ji (hřivnu) v zemi Pražsk. Mat. 25, 18; jenž tu hospodu (duši) ze všcho dobrého poplení a *pokrade* Kruml. 181^a, opět nětko nětko pokradl ChelčPost. 195^b; *polapte* jej ŽKap. 70, 11, (Čechové) kteréž (Uhry) polapili, mečem zabili Pulk. 85^a, polapiv jedno dřevo Pass. 311, když jě (zvířata) člověk polapí Kruml. 181^a, ješto (býlé) vietr polapuje Ol. Job 13, 25; nechť mě *políbí* polibením svých úst Kruml. 265^a; jímžto si *ponížil* ny ŽKlem. 89, 5, ponižovách postem duši mú t. 34, 13, chlubné ponižuješ Ol. Jud. 6, 15; k ňemuž ny písmo *ponúcie* Modl. 55^a, svú sestru k službě ponúcala Pass. 378, jedni druhé ponúkajíc honili je Pr. Jos. 8, 16; *popadni* jiu ŽKlem. 7, 6, třes popadl jě ŽWittb. 47, 7, i popade všeckny bázen EvZimm. 23 (Luk. 7, 16), ó kterak mě popadlo opatření smrti této Kruml. 346^b, cizí oheň popaduje lid nezucený ŠtítBud. 4; by jej chtěl *popleniti* Alb. 50^a, peklo poplenila t. 106^a, popleňtež město Ol. Jos. 8, 7, nebo si poplénil zemi Br. Isa. 14, 30; pochtěv *popsati* život sv. Hilariona Otc. 413^b, popsati jeho (Kristův) život HusE. 1, 71, popsals jest (Jan) stav křestanský HusPost. 87^b, každú zemi zvláště popsati OpMus. 24^b, popsals na deskách slova scripsit Ol. Ex. 34, 28; ostatek nepřátel *popudivše* Pulk. 105^a, když (orlice) popúzie orličátka svá k létání Pr. Deut. 32, 11; *porazil* si mě ŽKlem. 101, 9, ty všě porazichu slepotú Ol. Gen. 19, 11, jenž jest mohl jedniem slovem neposlušné a protivné poraziti ChelčPař. 172^b, když je bojem porazichu Baw. 99; obyklú žena hodinú *porodi* to klaté dietě PilD. 17, (služba duchovní) porozuje svět ve všeliké malomocenství ChelčPost. 42^a; tiem-li ny chce *porobiti* DalC. 83, jenž mú zemi porobil AlxV. 175, Eva bieše porobila vše křestanstvo Vit. 30^a, porobil jě v robotěze Ol. 2. Par. 8, 8; (kniežě) nám ten klášter *poručil* Ilrad. 25^b, (Vlasta) mú dřějším svój hrad poruči DalC. 10, tu řeč poručimy bohu t. 97, poručil jemu vešken kostel ŠtítBud. 136, jímž své úřady poručuje Brig. 99, vám poručuji zákon otcovský Comest. 206^b, tobě porúčěji své děti DalC. 34, v rucě tvoji porúčěji duch mój ŽWittb. 30, 6, (člověk) poručil ji (vinnici) ratajóm EvZimm. 23 (Mat. 21, 33), jemuž jej byl král poručil AlxV. 128; *porušiv* všě prvnie slova AlxV. 1932, porušiv svú přísahu MamA. 16^a, ji (pannu) porušil GestaBřez. 106^b, také kakýmís vědiny porušuji vicu

pravú ŠtitOp. 100^a, porušuješ všicku zemi Pražsk. Jer. 51, 25; *posadíš* je v hořě ŽWittb. Moys. 17, ten . . . posadil je (lidi) u božiem lóně ApŠ. 74, tiem mě jako v ráj posadíš Kat. 36, sám spasitel ji podlé své pravice posadil ML. 27^b, jeden hospodář vinnici posadil Krist. 71^a, na Krakově posádku posadi DalC. 32, na prodej ji posadichu Baw. 221^b, boha miluje, když tělo i duši posázie naň Kruml. 153^a, pro něž (Krista) svůj život posázal ApŠ. 141, ženu i duši za ň (boha) posázie Alb. 25^a; *poslal* šípy své ŽWittb. 17, 15, pošli tobě pomoc t. 19, 3, já pošlu rybáře mnohé Pror. Jer. 16, 16, biskup posla jej do domu Hrad. 24^a, poslal je eos MamA. 29^b, Benátčané jiné dva pošli Pref. 7, posielajúce sěmena svá ŽWittb. 125, 6, listy posielajú Pass. 629, pro čtveru věc posielá buoh povětríe nehodné Kruml. 128^b, ty ě posielá v oheň věčný NRada 140; *postavi* stolec můj aedificabo ŽWittb. 88, 5, postavil na nich svět t. Ann. 8, postavimy věži sobě DalJ. 5; zda by je (nepřátely) mohl *postihnúti* NRada 1498, hřiech váš postihne vy Kladr. Num. 32, 33, postihniž lidi Ol. Gen. 44, 4, svooj dluh mohl postihnúti KolB. 118^b (1498), postihá jej chudoba ŠtitOp. 25^a, vy jiné tiem postiháte ChelčRepl. 32^b; *potkach* ji stojiec v chrámě Kat. 1412, tu jej (Alexandra) ten potka tělesně AlxV. 917, chtě nepřátely potkati t. 960, když pravda potká vaše rozomy ChelčRepl. 85^b, mnoho utěšených věcí náš zrak potýkaji Alxp. 102, ti, ješto je jest to potýkalo Kruml. 284^a, kdež sú je (židy) potykovali mnozi boji Štit. uč. 76^a, potykovali sme tě jako ve tmách Pror. Isa. 59, 10; *potlačíš* zemi ŽWittb. Hab. 12, všeckno kořeníe potlačista Baw. 179^a, i rózi sú potlačili t. 199^a; bóh *potopíl* veš svět Štit. uč. 37^b; *potoči* král posly svojě AlxH. 6, po všech zemíech list potoči Baw. 16^a; pro vinu *potratíš* věčnú otplatu Hrad. 18^a, kteréž (sily) sú svými hřiechy potratili HusPost. 134^b, potratil ě je statečnost sily myslí ŠtitMus. 97^b, již tuto při potratil KolC. 603^b (1589); kacieřskou vieru *potupiti* Otc. 295^b, (sv. Prokop) potupi toho přiebytká čest Hrad. 2^b, nepřátely potupíš Otc. 84^b, rod synów potupil sem ŽKlem. 72, 15, ktož tento svět potupili NRada 1960, dcí tvá naše bohy potupuje Pass. 347; po cestě tě *povezú* t. 355, povezú pardusy, lvy AlxB. 5, 21; dva lotry za ním *povedú* Krist. 100^a; na kříži jej *pověsichu* Pass. 299; chléb režný *povržíeše* MastDrk. 174, tuž jej povrže bez obrany Baw. 165^b; *poznáš* jej Hrad. 50^a, tě právě daj poznati Kunh. 151^a, aby . . . poznali svůj blud Kruml. 255^a; *požřeme* jej Kladr. Žalt. 34, 25, (saň) chtěieše svatú děvici požřieti Pass. 320; atpod.

V č. nové je tu pravidlem akusativ.

β) při slovesích s *u-*. Na př.: musímy toho *ukrátili* Hrad. 3^a, svého bujenstvíe ukrať Hod. 84^b, ať o tom ukrať (m. -ci) řeči NRada 1790, rys svých slov ukrať t. 1519, buoh jeho dnów ukrať Hrad. 27^b, musím ě

jmieti velkú práci, i svého t spánie ukráči t. 128^b, ten mého života ukrátil AlxM. 7, 7, ona dva vítěze . . . tomu životka ukrátita AlxV. 1573, svého štěstie tiem ukrátíš Vit. 32^b, chci té věci ukrátiti MandStrah. 33^b, svého bluda ukrátichu Kat. 148, by svého bludu ukrátil t. 175, ten t mu jeho skokov ukrátí Růž. 6, oni své řeči ukrátichu Ol. Job. 32, 16; neučiníte-li toho, chci vás všech ohavnú smrti *utratiti* Pass. 310, móż utracovati toho sbožie ten . . . Rožmb. 98; by *umnil* tvého plakanie Krist. 88^b, by tvé bolesti umnili Hrad. 32^a, bóh umení těch sokov Hrad. 20^a, jako bláta uméním jich Ol. 2. Reg. 22, 43, to umnije otplaty Alb. 2^b, umenšil si dnov ŽWittb. 88, 46, umenš pokrmu Sal. 526; *udaj* jim (kajícím) své čsné útěchy Růd. 40^b, udajte nám oleje svého LupPost. (vločka), ktož by mi súdu udal qui iudicet Ol. Job. 19, 17, ty si strdi udal své sladkosti Kruml. 263^a, (sv. Martin) udal svého pláště chudému ROl. 105^b, (Joachim a Anna) všem svého sbožie udávasta Levšt. 150^a; aby onoho hospodin *uděliti* ráčil HomOp. 153^a, udělíchuum jemu rúšce svého Otc. 301^a, tu mu svého těla ráčil uděliti DalC. 31, (sv. Prokop) co svýma rukama udělal, toho ješče chudým udiel'al Hrad. 9^a; má toho *užiti* VšehJ. 26, kdo chce užiti sladkého, musí okusiti kyselého BartRuk. 182; bych svého vraha krvi *utočil* AlxV. 171, železná kopie jich srdce krve utočie t. 1517; matka slez *unoři* ML. 47^b, nejedna svých slez unoři AlxV. 1890, (Darius) stešče sobě silz unoř AlxBM. 2, 7; (duše) slz *utierá* Hod. 81^b, utierajě potu s čela Kat. 124, rúška utierající nosu Lact. 109^a; *ukradl* si mého olejě Hrad. 117^b, cizicho ukrádajě Alb. 94^a; *ulom* lačnému chleba svého t. 60^b, nč. ulomiti chleba Us.; *ujmu* t tvého duchu Comest. 92^a, ujmouti, ujmati čeho Us.; jako by slov *uhrýzal* Lact. 114ⁿ; *uprodati* svého dědictvie VšehK. 210^a; nč. *ubratí*, ubíratí Us.; čeho s' sě dobře *uradil* NRada 951, (páni) čehož t sě uradie t. 1396; bóh jeho chlúby brzo *urúbi* DalC. 18; ani sě kto móż jejie (smrti) času *uptati* Kruml. 287^b.

γ) při slovesích se *za-*. Na př.: jakž *zaslyšě* tvého hlasu Hrad. 120^b, on jie zaslyšav Pass. 293, Joachym zaslyšav hlasu Levšt. 150^a, když řeřáb zaslyše toho Baw. 46; (Jakub) *zavolal* synov svých vocavit filios Ol. Gen. 49, 1, zavola Pharao mudrákóv a čarodějnikov t. Ex. 7, 11, šedši děvečka i zavola mateře jeho t. Ex. 2, 8, zavolám t ženy židovské, ješto t by mohla otchovati děfátko t Ex. 2, 7; bieše toho *zazřela* sv. Alžběta Otc. 460^a, těch peněz jakž byl zazřel Jidáš Vit. 46^b; viery jest *zapřel* Štít. ř. 89^a, zapra své vóle i sebe NRada 1971; móż člověk *zaslúžiti* královstvie nebeského Kruml. 197^b, tím sobě zasloužil věčné chvály BartRuk. 22, tvé skutky chvály zasluhují t.

δ) při slovesích jiných složených. Na př.: král *přizvav* Ojieřě hrdiny DalC. 84; jiežto jest hospodin *přidal* krásy Ol. Jud. 10, 4, přidal si krásě méj moci ŽWittb. 29, 8; spieš mohú *přičiniti* mé bolesti než

umnniti Hrad. 37^a, zlého přičinieš ke zlému ŠtítBud. 205, přičinějš (part.) k tomu červené masti Chir. 323^a; (had) hlavu schraňuje a těla *nasa-zuje* na ránu Alb. 30^b, nasaditi druhého (licě) Koř. Mat. 5, 39; dievky tu koňov *podpěchu* DalC. 13; zdali t *prodlí* zdravie tvého Hrad. 144^a, to vše v jeho moci jest, prodliti toho i vzieti NRada 131; sv. Alexius svého statka sobě na stravu *vzav* k moři se bral Pass. 323, vzemše popela z komína stašta před Faraonem Ol. Ex. 9, 10.

ε) při slovesích nesložených. Na př.: čili *jiesti* budu masa býkového ŽKlem. 49, 13; kázachu jemu octa s žlučí *dáti* Hrad. 91^b, králi, daj své, komu chceš, lhuoty DalC. 49; ktož těch koláčiev *kúpi* Hrad. 137^a, koupila jim jarmarku SborHoř. 85 a Us.

ζ) ve větách bezpodmětných, při slovesích přibývání, ubývání, nedostatku a při slovesích existenciálních a subjektivních: *přibývá* dne Us.; co tebe *ubylo* na dobrých skutcích Kruml. 133^a; v němž se ničse *nedostává*, ale všeho mu *zostává* Kat. 116; jedno pláčě jiej (Marii) *zbýváše* Hrad. 31^b; jehožto (řemesla) nemož bez hřiechu *býti* Kruml. 174^b, tohož veselé dotud by, jeliž všcecka ta noc sjide AlxB. 5, 38, to právo má státi, doniž v Rychnově řemesla súkenničieho (t. bude) Rychn., bylo dvoch sester BartD. 1, 181, ešče je nás tolik t., je toho (ovoce) sám červ t. 2, 286, je ho sama kuže a kost t., je ho sama čertovina t., až nás tu nebude Us., není tam žádného doma BartD. 1, 181, ujel pryč, když mne doma nebylo BartRuk. 10; *přesta* třasa ŽWittb. 105, 30; doniž mu ruky *stávalo* jeho Ol. 2. Reg. 23, 10, stane-li jich (dědicův = budou-li kteří) VšchK. 211^a, dokudž stává které krávy NRada 1266; teho stromu tam už nestóji BartD. 1, 181; a dyby u nich jediného obrázku *viséto* na stěně t. (val.)

257. Genitiv odlukový.

Genitiv odlukový má význam, který původně náležel ablativu a který ve slovanštině byl na genitiv přenesen. Vyskytá se při významu odloučení, odlučování, oddalování... , jenž jest dílem při slovesích, dílem při jménech.

1. Genitiv odlukový při slovesích. A to:

při slovesích, složených i nesložených, znamenajících odluku pohybem subjektivním, jako *běžěti*, *jíti*, *jěti*, *padnúti*... Na př.: té cti svatý Alexi *běhajě* vstav odtad zajide do města fugiens Pass. 324, této chvály neběhajmy svým bližním pro dobrý příklad Štít. uč. 55^b, i zdejšie cti neběhaj, užívaj jie ku potřebě ŠtítMus. 45^a, což uslyšíš, ješto jest k vieře příklonito, toho neběhaj Tkadl. 30^b, slova lživého spravedlivý běhá detestabitor Ol. Prov. 13, 5 (překlad volný), světské chvály běháše Pass. 163, jenž statečné rady běhá Baw. 61; zdravé rady *běžie* ptáci t. 60; já sem jeho (pána) *poběhl* Kruml. 370^a; ande j'ho (krále) každý *pobiehá* AlxBM.

7, 23; Soldan *odběhl* všech věci bojovných Háj. 223^b, jak bychom my toho hloupého Jana odběhli Kulda 2, 132, odběhł płuha na poli BartD. 1, 181; -- však jsem toho *ujítí* nemohl Pass. 131, velikých tesknosti ujítí MudrC. 62^b, s ohněm nehraj, chceš-li ujiti škody ČMudr. 252, okolo močidla chodě neujdeš nádchy Smil. přisl., aby (ty) ucházel jich (t. milovníků světa), kde muožeš RokycBrn. 148; hrabie... hradu *otjide* DalH. 39 a DalC. t., tu jie kat živý odšel Pass. 604, apostoli mne otešli Hrad. 71^a, odjidechu jich s pokojem Nikod. 44^b, že t (švec hraje v kostky) i základov (t. věci daných do zástavy) otchodí Hrad. 127^a, syt chleba neodcházej ČMudr. 380; ktož u příhodu nechodí, ten se zlé příhody doma *schodí* DalC. 17; -- aby mohl tohoto světa *otstúpiti* Túl. 85^b, ač odstúpie zákona ŽWittb. 88, 31, vy mne všichni odstúpite Hrad. 78^b, odstúpi ho (Daria) všě náděje AlxV. 1430, (nevěřící) by byli svých modl odstúpiece AlxB. 6, 22, (my dva) tebe (krále) viec neodstúpivé AlxBM. 2, 1; zákona mého *neotstupujte* Ol. Prov. 4, 2; že by *ustúpil* pravdy Let.; ni t chcem biskupstva Němci *postúpiti* DalC. 49, když jest postúpil boha Brig. 133; král (s)*stúpi* mu (Ojierovi) k dědině Běliny DalC. 84, pan Hašek sstúpil panu Jiříkovi Velíše, Jičina i toho všeho zbožie Let. 493; -- osuda nelžě *utéci* AlxRM. 3, 31, ztráty nám jest neutéci AlxH. 10, 24, kto osídlo jiným léče, řiedko sám jeho uteče AlxH. 7, 24, chcem škody té utéci Baw. 61, utečeš dobrovolného hřiechu Ol. Sir. 20, 4, město, které by nás uteklo t. Deut. 3, 4; letie jako bojov *utiekajíc* t. Lev. 26, 37; -- (já) tvého milosrdenstvie *neodpadnu* HusPost. 46^b, tak jeho (Husa) mnozí odpaddechu Let. 23; -- ženského pohlaví *se vyhýbej* WintCirk. 601 (z r. 1616); při slovesích, složených i nesložených, znamenajících odluku způsobenou činem aktivním, transitivity. Na př.: mě útěchy *otlúčiti* Hrad. 37^b, Maria, otlúčena utěšenie... t. 28^a, jsi otlúčen božieho lícě t. 137^b, aby nebyli odlúčení toho pokrmu Štit. uč. 120^b, abyste vrchniej múdrosti nebyli otlúčení Kat. 120, abych tebe nebyl otlúčen Kat. 100^b; -- že j' se *odtrhl* věci světských Štit. uč. 123^a, odtrhše se světského nepokoje t. 76^a; -- již buď všie radosti *nezlišena*, ale všeho smutku lišě (masc. m. fem.) Kat. 60; -- jehož ho snadno *odtiskú* AlxBM. 4, 37; -- (obraný) *odtáhnú* t sůdu anebo pomsty Všek. 36^a; -- ižádny člověk nemohl se toho práva *vydřieti* OD. (Výb. 1, 973); -- než se jich *otvinu* AlxBM. 4, 5; nelze se jeho upřiemnosti *obinúti* nikudyž ŠtitPař. 24^b, toho světla nelze se bude obinúti t. 25^b; -- by tě byl toho *odvrátě* Rúd. 12^b; -- když se toho stavu manželského *otvedl* Pass., že je odvedeš žebranie Vít. 65^a, biskup chtieše liud pohanských obyčejov odvésti DalC. 32; -- člověk všie cí *otjatý* AlxBM. 7, 41; -- aniž se jest kto toho *odpíeral* Všek. 64^b; -- rozliční rozličně *se dále* světa Štit. ř. 42^a a 45^a, rač se toho nedáliti NRada 105, smrt se od nich dále t. 1981, ty se ote mne dáleš Krist. 80^a,

(sluha) sám se od večere dále HusPost. 118^b; Darius, král nad králi, jehož se moci vše *nevzdalí* AlxV. 966; vždy se vše marnosti *vzдалuje* Alb. (Výb. 1, 349); — (Saul) *svlečen* rúcha králového Comest. 135^b; — (Ježíš) všeho rúcha *obnažen* UmR. 49, (páv) obnaží ji (sojku) všeho peře Baw. 82; — (Kristus) jest *oblúpen* rúcha svého Kruml. 317^a, oblúpen všeho dobrého t. 7^b; — musíš se hříechuov *omyti* Vit. 33^b, nečistoty se vše omyla Alb. 104^b, ktož křest přijme, bude křtem všech hříechov omyt ŠtitOp. 246^b; *umý* mě mých hříechov Modl. 25^a; — (lidé) mají *čistiti se* všelikých poskvrn ŠtitMus. 100^a; aby i malých poskvrn byli *očistěni* ŠtitPař. 71^b; že s' ny *zčistil* našich hříechov Hod. 76^b, bychom svých hříechov byli zčistěni ŠtitPař. 72^a; — syneček *sa mne odpúditl* (zanechal mne) BartD. 1, 181;

při slovesích, znamenajících odluku slovem, myšlením... Na př.: v nejžto (chvíli) se byl *otřekl* boha ApŠ. 146, že odřieče se diábla ŠtitV. 184, (děti na křtu) odřeci se diábla ŠtitOp. 246^b, odřekujeme se hanby Koř. 2. Kor. 4, 2; — ktož se svého statku *neotpovie* Pass. 283, ty, dešto (ješto) malženstva jsú odpovíděli se Túl. 25^b, toho se odpovíděvše DalC. 43; budu se *zpoviedati* hříchu svého Ol. Num. 5, 7; — práva se *otpřisieci* Rožmb. 125; — ten bude *otsúzen* všeho Kat. 114, že vévodstvie českého byl odsúzen Pulk. 121^a, tu jej (výbojce) šíje odsúdichu Baw. 105, jestliže (Němci na učení Pražském) budú odsúzeni tří hlasov a nepójde-li po jich vůli, aby všichni vyjeli Let. 32, tehda se cti a viery a všeho řádu rytieřského odsuzují Lún. list. 1446;

při slovesích *přestati, přestávati, ostati (ostávati)* a *ostaviti (se)*. Na př.: nikdy by nebylo modlitby *přestati* Alb. 63^a, sv. Apolinaris toho nepřestal Pass. 344, ktož nikdy nepřestane božie chvály Kruml. 145^b, tu své řeči každý přesta KatBrn. 120, Antonius přesta chodu Olc. 406^a, když Ježíš té řeči přesta DěťJež. 4^b, ten přesta vše své dřevnic řčči AlxV. 2432, (Vlasta) té řeči přesta DalC. 10, tu svého diela přestachu t. 1, pakli toho nepřestaneš Mast. 383, by kotlu, když vře, odjal oheň, an by hned vření přestal ŠtitOp. 112^b, (čert činí divy,) někdy přestane trápenie těch, kteréž... HusE. 1, 70, netěže on mluvenie přestati, až... Ol. 2. Reg. 13, 36, (Abraham) přestav nařiekanie Ol. Gen. 23, 3, vždy miešaj (mast pripravovanou), až ji doluov staviš, a nepřestávaj miešenie, až t se zsadí ChirA. 67^b; — sám téhož nechtě *ostati* Vit. 65^b, té (zlosti) až do smrti neostal Pass. 317, ty svého boha ostaneš Pass. 460, aby svého boha ostana v tvého uvěřil t., a ostala jie (dcery) zimnicé Koř. Mat. 8, 15, pakli toho ostaneš Hrad. 137^b, tu všichni kněže ostachu t. 5^b, že jsú ostali boha pro penieze Štit. uč. 75^a; neostávajte své dráhy Hrad. 27^a; — dokad dietěte ssanie *neostavím* Ol. 1. Reg. 1, 22, až (žena) jest jeho (děfátka) ssanie ostavila t. 1, 23, dokad jeho ssanie neostaviš t., ostavtež se všeho bluda Kat.;

při slovesích *zbyti*, *zbaviti* a pod. Na př.: ktož chce škody *zbyti* DalC. 8, aby (dievky) své tlustosti zbyly t. 9, dá j'mu živočka zbyti Hrad. 98^a; všeho bludu *pozbuđe* Hrad. 44^a; — tebe bych všie cti *zbavil* Mast. 425, země všeho dobrého zbavena AlxV. 167; — (jsa) své čsti *oplaňen* AlxŠ. 3, 13; — Noe dcziŕtiow *vyprošten* Comest. 64^b;

při slovesích *kryti se*, *tajiti* ... Na př.: ktož zle činí, *kryje se* světla Štít. uč. 49^b, mnohokrát lidé světi kryjí se štěstie nestálého ŠtítBud. 152, kto se kryje szořivých lidí Alb. 29^b, žena helmbrechtná ... často své vlastnie čeledi kryti se mosí Štít. uč. 54^b, (sv. Prokop) se lidské chvály kryjieše Hrad. 17^a, (Jakub) bratra se kryje utiekal cum fugeret fratrem Ol. Gen. 35, 7, kryje se našich cest t. Sap. 2, 16, tvého obličejě budu se kryti Mus.Gen. 35, 7; chtěje morové rány *ukryti se* MudrC. 56^a; Theodora jich *se pokryla* Pass. 606, (bůh) také hřešnicě nepokryl se Hrad. 48^b, ež jsú jeho (boží) vuoli plnili bludnej viery *se pokrývše* Kat. 114; svých se lidí nepokřývaj AlxV. 261; zde *se* těchto Pražan *skryjete* DalC. 22; ktož *se* mečov *ukradne*, ten všelik v oheň upadne AlxV. 497, radějie v ňu (smrt) upadnu, nežli *se* tak svých ukradnu AlxBM. 4, 2; — druzi větších (hřiechov) *tajie* ML. 60^a, jde před král toho tajě Hrad 100^a, jenž bieše svých sil *taje* Baw. 126; — nč. *straniti se*, *štítiti se* čeho Us.; — lidé svých vin *mlěie* Kruml. 218^b, chvály mé nemilč ŽWittb. 108, 2, Kristus mlčal jest toho, jímž *se* j' znal Štít. ř. 144^a, abychom mlčěli také jeho zlého, ješto j' pravda t., což my slyšeli, toho nemlčimy Vit. 50^b, bázen sem měla ... bojéc *se*, bych nemlčala toho, ješto t' bych mluviti jměla ML. 103^b, pravdy mlčíte pro strach mocných lidí JeronMus. 10^a; — *chovaj se* obojetníkóv AlxV. 206, *chovaj se* ženy lahodné a přelšten nebudeš Kruml. 4^a, *chovati se* jich (pokrmů zapověděných) máte Kladr. Levit. 11, 13, *chovati* ... *se* máte chřiestele Mus. Lev. 11, 16, (zákonnik, řeholnik) aby *se* choval lidské občě Kruml. 321^b, *chovajte se* přčludy diáblové Hrad. 18^b, zlého *se* diela *chovajte t.* 131^a, čeho *se* *chovati* a čeho *se* *nechovati* Alb. 15^b, *chovaj se* psa Tkadl. 6^a, umrliny *se* budete *chovati* Mus. Lev. 11, 11, nesličných pak a marných básní *se* *chovaj* Pernšt. 1. Tim. 4, 7; *ač se uchováš* kradenie Hrad. 119^a; kéž (zdaž) *se* jich (učených) kto smrti *schová?* Hod. 84^a, kéž sú *se* smrti *schovali?* tamt.; — *střěz se* mene (jmene) zlého DalC. 44, ktož *se* střěže hřiechu Štít uč. 62^b, nestřěha *se* i jaké škody AlxV. 1864, nč. *střici se* čeho Us.; — by *se* druhého *varoval* Hrad. 134^a, abychmy *se* všech hřiechuov *uvarovali* Kruml. 85^a;

při slovesích jiných. Na př.: člověk *pustil se* dobrého obyčeje Štít. uč. 123^b; kdo *se* dobytka *spouští*, chleba *se* *spouští* ČMudr. 425; — proč sem já obú synú *osiřela* byla Ol. Gen. 27, 45; — tehdy Morava tu kniežat *opustěla* DalC. 73; — *chybil si se* stezek declinasti ŽWittb. 43, 19, by

se chybil té cesty Štít. uč. 20^b, (lazebník) když by mi žily chybil Hrad. 134^b, uzřel, že se obraza (sochy, do které střílel) chybil GestaBř. 130^b, všeho řádu a pravdy chybíe se muže lecjakýchs žen hledají k smilství ŠtítPař. 119^b, za to t mám, že s' se mne daleko chybil při těch věcech, kteréž jmenuješ ChelčPař. 159^a, tak daleko chybili sú se apoštolov v tom atd. t. 185^b, nč. chybiti se čeho; lidé, pravé se viery *chybajíc*..., budú blúdiec plýtvati Krist. 37^a; (lazebník) se žily rád *chybuje* Hrad. 134^b; — Celestinus papežstvie *vzdal se* jest Pulk. (Výb. 1, 456), nč. vzdáti se čeho Us.; — bůh *opatruj* ohňa (od ohně) BartD. 1, 181; — aby se *zléčil* těch ran Ol. 4. Reg. 9, 15; — (Svatopluk) jakž brzo se úraza *zhojí* DalC. 57, až se toho úrazu zhojíš Chir. 18^a, zhojíš se každé takové nemoci t. 128^b; — zda by mohl žaloby tvé *zniknutí* VšehK. 27^b; — *liknoval se* dědiny své ŽKap. 105, 40, vašeho bojování neliknuji se non fugio Otc. 8^a, proč by se lidí liknoval t. 313^b, mysl se toho liknuje t. 56^b, aby se zlého liknoval a přidržel dobrého Štít. uč. 105^b, že se buoh tělesné neliknuje nečistoty t. 123^b, jiezto (práce) se lhostajni liknují Hug. 226, jizto se liknujete súdu Ol. Mich. 3, 9, vešken svět liknuje se břemena Kristova ChelčPost. 54^b, vida chot choti svú, ana se již jako práce liknuje HusŠal. 38^b, liknujice se té žádosti Lit. 2. Petr. 1, 4, Slona liknovala se jest dušě tvá Pror. Jer. 14, 19; — Přemysl chtieše toho *brániti* DalC. 8, móż syn brániti mateře Rožmb. 134, potom jidú (řečti bojovnici) mezi panie, jich (paní perských) nebieše kto juž bráně AlxV. 1875, (Gallicanus) jěl i bránil toho města Pass. 281, neb jich bránie hory Ol. Jud. 7, 8, pak-li sem byl pravdy bráně, proč mi tdy nebyti živu? AlxBM. 8, 38, že jsem učinil, jehož ty bráníš Modl. 11^b, aby (páni) viery a pravdy božie bránili HusE. 1, 176, hospodář má brániti všie necti své ženě i jiné čeledi Štít. uč. 54^a; — že svéj cti uměl *hájiti* Kat. v. 2462, svého hrdla háje (part.) Pr. pr. 243; — dnem i noci *n'odpočinú* šturmovanie AlxH. 8, 22; — otcovské zenič *odumři*, ale neodcházej ČMudr. 255, jistý kupec odumřel syna Kulda 1, 74; — panny se ho *odkochaly* Suš. 28; — ješto *ohrázejí* je nedostatkov ŠtítOpat. 367; — chci se Vám toho daru *odměniti* ŽerKat. 147, na jiném nejsem, nežli Vám se toho zase odměniti t. 183; — abych se mohla toho takovýho přátelství *odsloužiti* t. 312; — *brakuje* mi teho BartD. 1, 200 (laš.).

2. Genitiv odlukový při jménech.

Na př.: *zbavení* statku Us.; — jsem toho *dalek* Us., těm, ješto jsú dalše světa Kruml. 122^b; — bych byl *čist* mých všech hřiechov Rúd. 440, (nemocný) byl čist malomocenstvie svého EvVid. Mat. 8, 3; kněz *čist niti* stojieše DalC. 50, sluhy inhed svlekú (Kateřinu) čistu niti Kat. v. 2246, kázal jě (tři panny) čisty niti svléci Pass. 55, (oni dva) sta čista niti jedva z toho domu utekla nudi Lit. Skutk. 19, 16, náha čistého niti na pušč

pusti Gesta Kl. 216; z toho vzniklo čistov niti, čistonit, čistovnit a adv. čistovaniti, v. § 186 d; — libost všiej cti *lichú* Kat. 154; — budeš *prázden* mé roboty Apoll. 144^a, všie viery k nim prázdni buďte DalC. 70, aby prázden byl oné druhé smrti Štít. ř. 129^a, kto móž prázdněji býti světského hluku t. 222^b; -- jeho vlásky, všie poskvrny *nahé*, svietie jako zlato Kat. 42, jsme lidé oděnie nazí Trist. 381, (ovce) svého rúnce náha jsúci Baw. 42; — jsem *prost* povinností Us.; — jenžto sú všie vôle *siři* Rúd. 2174; — budeš *zdráv* té nemoci Chir. 228^b.

Sem patří také genitiv při komparativu a superlativu. Na př.: což vice deseti hřiven Rožmb. 68, květe, všeho kvietie krásie kvúci Hrad. 55^a, sukně košile bližši nebývá DalC. 36, (oni) budú sebe pilnějšie Štít. uč. 123^a, múdrost jeho bude nižši tebe Ol. Job. 15, 8, — všech najdřieve AlxM. 1, 18, jěz (Maria) jest všech krás najsvětějšie Kat. 34 atp.; jiné příklady v. § 190 č. 2 a § 191 č. 2.

Z toho vznikly výrazy adverbialní: kdyby byl *sebe* chytřejši, kdyby jich bylo *sebe* vic, kdyby bylo *sebe* hůř, *sebe* lip Us. —

Vedle genitivu prostého bývá jak při slovesích, tak při jménech genitiv předložkový, s *ot*, *před* atp., který časem ovládá. Na př.: odšed *od nich* Vit. 47^a; by od zlého světa odstúpě přivinul se k Jezukristu Pass. 311; ot tebe otlúčen Kruml. 101^b; ot toho se otřečil Mand. 70^b; kto se skryje ot horkosti jeho ŽWittb. 18, 7, stromové jie (země) od horkosti slunečné kryjiechu Troj. 52^b; chovajte se ot lidí EvOl. Mat. 10, 17, ať se chovají od toho, což posvěceno jest Mus. Lev. 22, 2, to jest nehřešiti neb od hřiechov se chovati ChelčPař. 109^b; nemá t mlčeti... stvořenie od chvály božie JeronMus. 37^b; buď čist ode všeho zlého Vit. 59^b, což jest čisto od každé poškrvny HusE. 2, 329; dalí jsa od vody... dalí jsa od ohně ŠtítV. 212; ně. odejiti, odstoupiti, odloučiti, odběhnouti, utéci... od koho Us.; ten je ode mnc mladší BartD. 1, 184 (v. § 190); — jadyž šel (obr), tady *před ním* běhal přeč lud AlxB. 4. 43, pořadž (David) běháše před Saulem cum fugeret Ol. 1. Par. 12, 1; která (žena) před svými mužem kryjíc hromazdí sobě Štít. uč. 56^b, ně. skrývati se před kým atp.

258. Genitiv dotkový.

Ten bývá:

při slovesích *dotknúti (se)*, *chopiti se*, *hoditi se*, *přijieti se*, *držeti se*... Na př.: jenž *dotkne* hor tangit ŽWittb. 103, 32, *dotkne se* hory ŽPod. tamt., *dotkni* hory, *vzkúrie se* ŽWittb. 143, 5, *dotkni* hor ŽPod. tamt., *dotkni* hor Kat. v. 1913, ten, jehož bieše ščítu duotčeno Gesta Kl. 7, v svatého Jana húni šipi tčiechu, kniezčieho lěla (Jaromíra) nedotkniechu DalC. 34, pak-li kto *dotkne* zabitého člověka Mus. Num. 19, 16, (Ježíš) *dotče* noh jeho Ol. Ex. 4, 25, (Ježíš) *dotče* očí jich Koř. Mat. 9, 29, *dotkni* srdcě mého Modl. 41^a, kteříž ho (sv. Alexia) nemocní *dotkniechu*... , ti

injed uzdraveni byli Pass. 327, že se ho (Marie Ježiše) dotknúti chtieše Hrad. 48^b, dotknul se jich Koř. Mat. 17, 7, nč. dotknouti se čeho Us.; jenž *dotýká* hor ŽKlem. 103, 32, dél jeho (stromu) dotýkáše nebě Pror. Dan. 4, 8, vrch jeho dotýkáše nebe Kladr. Gen. 28, 12, ktož jie (smoly) se dotýká Kruml. 157^b, smoly se dotýkajíc ŠtítMus. 3^a, královstvie (judské) dotýče se arabské země Mand. 28^b; dotýkajě se těla Alb. 93^b, dotýče t nás božie ruka Vít. 40^a, tu Šalomún třetieho dotýče ŠtítOp. 404, nic tato řeč nedotýká jiných časov ChirB. 30^a, to najviece dotýče kniežat Štít. uč. 88^a, co se pak dotýče sladu, tu bude povinna atd. KolCC. 82^b (1576), nč. dotýkati se čeho; všelikého uzdravuje böh, ktož se ho *dotykuje* Hrad. 39^a; — *chopiv se* jeho (sluha sluhy) jal se jeho hrdliti Krist. 62^a, vнадný slednik . . . stopy se jelenie chopě vždy se ho (jelena) drží po stopě AlxV. 2316, bývá to, že chopiec se někteří takové chudoby (dobrovolné, z náboženství) nepójdú po Kristu . . . ŠtítMus. 145^b; čsož se vás každý *přichopí* AlxM. 1, 15, (nevěřící) by se křta přichopiece byli svých modl odstúpiece AlxB. 6, 21; (slednik) *chvátiv se* (stopy) jelenie tiehne se p(o nie) neleně AlxH. 9, 27, tiusíc se jich řebřie chvátí AlxV. 2040, (žena, matka) injed se svatého Klimenta oběma rukama chvátí Pass. 290, oba (synové) se své matky chvátista t. 291, otec . . . chvátil se jemu hrdla Krist. 66^b, panna se mu hrdla chvátí TandZ. 178^a, (kněz židovský) nosidl se chvátil a injed mu ruce uschle ML. 25^a, nechvátil se mečě Ol. 2. Reg. 20, 10, i chvátí se všech bázeň HusPost. 162^a, pro bázeň nesmie dále státi, bázlivý se bčhu chvátí Baw. 104; čehož se koli *přichvátíš* NRada 395, přichvat se páně chudoby Kruml. 319^a; geometria jest pátá (panna), té se všeccka miera *chvátá* Vít. 6^a, chvácte se toho šeredného přibytka KázLeg. 32^a; at opatrně *chytím se* Modl. 46^a, katové chytichu se jeho BrigF. 60^a, modl pohanských chytiv se ŠtítMus. 84^b, čichož diela nebude moci žéci ani se chytiti ten plamen ŠtítBud. 159; býti v nižšiem stavu lépe mi se líbí, než i seho i onoho *chytajíc* ničehož nebýti snažnu Štít. uč. 97^a; — (Bessus) mnohokrát mečě se *lapav* AlxBM. 4, 35, když (člověk) seho i onoho lapá Kruml. 238^a; — sen se sotně *drží* luka AlxV. 1762, aby . . . mužie se drželi rádla DalC. 8, diržě se (part., slednik) vždy truda svého AlxH. 9, 33 planety od počátka všemi léty vždy se držie svého běha AlxV. 2392, jež (přibuzní) se krále držěchu t. 1252, drž se každý svého práva DalC. 86, když se oba súpřečě budeta držeti dědiny té Rožmb. 252, že se držie ten lid obyčejě toho DalC. 2, držmy se v tom jeho rady NRada 1248, ndržte se v tom obluda AlxV. 2384, nč. držeti se čeho Us.; — *přijieti se* těch činov Kat. 48, nevědiech se co (čeho) přijieti AlxV. 866, přijali tu se lajen Pror. Jer. Lament. 4, 5, aby přijal se čárov Štít. uč. 9^b, šlechtici toho se přijěchu, ješto . . . DalJ. 79, pak se češčí páni zlých obyčejov přijěchu t. 102, šlechtici toho se přijechu DalC. 79, (lidé) spieše se přijmú zlého než

dobrého obyčeje Otc. 465^b, an se přijma nepřátel svých Hrad. 100^a, Judáš přijma se ramenú obú počě Ježíušě cělovati t. 81^a; (řezník) čtvrtého (t. zlého skutku) *se* rád *přijímá* t. 135^b; sem náleží také vazba *jmu se činiti čeho*, kde při slovese jieti se je sloveso nedokonavé s genitivem, závislým na celém výrazu: Lubušě jě se jú (dvou sokův) súditi DalHr. 3, jě se jú súditi DalC. tamt., vinný je se Lubušě haněti... i všech paní jě se haněti DalHr. tamt., jě se Libušě haněti DalC. tamt., Lubušě... je se hanby žalovati DalHr. 3, (dievky) jěchu se hradu staviti DalC. 8, (dievky) jěchu se země pleniti a vše mužě pořád bítí t. 10, jě se s niú (Ctirad se Šárkú) medu pítí t. 13, Straba... jě se k (h)lavě jú (uši) měřiti t. 20, Drahomiř jě se pohanstva ploditi t. 27, kněz Václav... jě se země oprávéti t. 27, hrabie... postaviv hrad jě se stravy voziti t. 39, (Čechové) se jěchu země hubiti t. 50, (sv. Kliment) jal se všeho rozprávěti Pass. 292, (apoštolové) jěli se trhati klasov pšeničných Krist. 65^b, (sv. Method) jal se jest mšě svaté slúžiti Pulk. 17^a, kněz je se toho žalovati Mart. 50^b; jindy tu bývá *a k k u s a t i v*: jal se nelibost činiti Pulk. 63^b, Drahomiř jě se... žákovstvo (z) země puditi DalC. 27, (dievky) jěchu se... vše mužě pořád bítí t. 10, (Stanimír) jě se... Němcě velmi ploditi t. 72, je se mučiti křestany Mart. 31^b; — nebo *se* ho měščěnin *ručil* Rožmb. 118, aby postavil (toho), jehož se ručil t. 209, ten se mne ruči Otc. 230^b, (muž) když se ruči svého přieteľa Ol. Prov. 17, 18; —

při odvozeninách z významu dotykového. Na př.: chopiti se čeho — *vzchopen*, nč. *schopen* čeho; —

při slovesích *ptáti*, *tázati*, *prositi*, *žádati*, *potřebovati*, *lákati*, *přieti*... Na př.: (pták) když sobě *ptá* pokojě AlxV. 873, poslové měščanóm vspravichu, čeho ptají Kat. 10, vám jest mně králové ptáti, s níž bych (mohl) čsně přěbývati KatBrn. 29, ty (panie) dobrých mastí ptajú Mast. 323, ež dobrých mastí ptáte t. 321, když na babě kúzla ptají Hrad. 94^a, (s. Prokop) sobě bydla ptajě t. 4^a, když sem toho ptal od mých rádcí Ol. Est. 13, 3, keď budú chleba ptať Suš. 781, vandrovni ptál nocleha BartD. 1, 344, ptale zme ho gořalke t. 2, 286 (han.), nč. ptáti se koho; těch miest *pytaj*, kde bychom mohli krám vyklásti Mast. 18; *zpytaju* zákona tvého ŽWittb. 118, 34, súdcě... bude zpytati dobrých skutkuov Kruml. 91^a; jenž *zpytuje* srdcí Koř. Řím. 8, 27, již zpytováchu zlého mně ŽWittb. 37, 13; — *otáza* jie (Ctirad Šárky), co by tu činila DalC. 13, zřiednici jeho tiežeta synov člověčích ŽWittb. 10, 5, otěž větších tvých t. Deut. 7, (Kateřina) svéj panny otáza Kat. 16, otázasta jie Hrad. 31^b, otiežem jich Pass. 307; *vztěž* kmetí Rožmb. 250, (jinoch) vztáza jie (vdovy) Hrad. 101^b, Ježíuš jie (Marie) vstáza t. 41^a; — *jadati* budu přikázani tvých ŽKlem. 118, 69, jadati budu zákona t. 118, 34, hřiecha mého jadaj t. 153^b (Job. 10, 16), jadáchu jeho, zda-li by v soboty uzdravoval Lit. Mark. 3, 2; — na kom

radý *prositi* Hrad. 40^a, prosě daru t. 100^b, života prosil ot tebe ŽWittb. 20, 5, aby prosili krmě escam t. 77, 18, chudý almužny prosiešc ML. 78^b, proši tebe t. 1^b, prosím (1. pl.), bože, tvé milosti Kunh. 150^b, jednoho t na tobě prosím DalHr. 3 a DalC. tamt., přítelé moji chleba prosie mne BrigF. 157^b, aby prosila ot otcě svého rolé, Ol. Súd. 1, 14, čaroděnice prosela té složke BartD. 2, 286 (han.), prositi koho Us.; — ty méj svatby *žádáš* Kat. 118, *žádaj* každému dobrého Štít. uč. 98^a, *žádal* sem kázanie tvého ŽWittb. 118, 40, toho na něm *žádáchu* Hrad. 145^b, sirdce juž *žádá* sěci AlxBM. 4, 28, myslce vždy *žádá* vojny AlxV. 51, jehož (času) sem *žádal* t. 1499; jeden Hřek *sě* pitie *sžádav* AlxM. 5, 9; — pravdy *potřebuje* hospodin requiret ŽKlem. 30, 24, jedné věci *potřeboval* sem petii ŽKap. 26, 4, kto jest *potřeboval* těch věcí quaesivit Prov. Isa. 1, 12, král poče na něm toho *potřebovati* Pass. 72, sen *potřebuje* meče AlxV. 1393, činiti, jehož böh *potřebuje* Štít. uč. 99^a, budu jeho krve *potřebovati* quaeram Ol. 2. Reg. 4, 11, mnozi při času zaplacenie *potřebují* roku t. Sir. 29, 6; nč. *potřebovati* čeho indigere; — jenž ot tebe viery čeká, toho hlavy tvój meč *láká* AlxV. 121, *láká* jest nepřitel duše mé persecutus est ŽKap. 142, 3, jehož *láče* diábel Vit. 76^b, ty *lákáš* dušě mé insidiaris Ol. 1. Reg. 24, 12, pročez pak duše mé *lákáš*? t. 1. Reg. 28, 9, věc, jíž nás črt *láká* Štít. uč. 109^a, zlým skutkem jie (Matodiany) *lákáše* Pass. 286; Přemysl *lákáše Prahy dobyti* Pulk. 131^a; — Kristus *žieznil* našeho obrácenie Kruml. 21^a; — rač nám toho *přieti* Pass. 409, nechtě (Kristus) diáblu moci *přieti* AlxV. 666, vám chci své země *přieti* t. 698, mně dobrého slova *přejte* t. 1502, mnč té čsti *přejte* AlxB. 1, 9, máme odplaty *přieti* ŠtítV. 199, rač jim toho *přieti* Ryl. 297; *popřej* nám radosti Modl. 2^b; — sem patří též vazba *přieti čeho sebrati*, kde gen. je atrakcí m. akkus.: budau mi *přili* drobtuov *sebrati* Hád. Bš.; — tu bývají jiné vazby: Menna počč *na* přievozníku ptáti Hrad. 9^b, na to ptaj Mast. 17; o bohu tiežic ŠtítV. 6, *těžte* o dietěti JM. 400, o to nejsem *tázán* ODub. 487; onoho *chléb* *prositi* musím HomOp. 153^a; *prositi za* něco, *o* něco Us.; *krev* si *žádal* DalC. 10, nč. *žádati* co atp.; —

při jménech *třeba*, *potřeba*, *potřebí*, *potřebný*, *chtivý*, *žiznivý*, *lačný*. Na př.: nemocnému je *třeba* klidu, — jest *potřeba* klidu, — jest *potřebí* klidu, nemocný jest *potřeben* klidu Us. nč.; zisku *chtivý* (spřeženo v zisku-*chtivý*) Us.; *lačen* a *žizniv* pravdy Us.; — sem patří též vazba *jsem žádostiv* *těj noviny slyšeti*, kde gen. je atrakcí m. akkusativu: dávno *jsem žádostiv* byl té noviny *slyšeti* ŽerLis. 1, 146 Bš.; —

při slovesích *hleděti*, *hládati*, *hlédati*, *hledati*, *patřiti*, *viděti*, *náviděti*, *navšćieviti*, *střieci* . . . Na př.: když to činie a lidské v tom pohody *hledie* ŠtítV. 97, my *hledme* toho t. 268, někteří *posluchají* užitka svého v tom *hlediec* t. 221, toho *hlediec* Hrad. 32^a, na tě t, králi, všeho

hledie NRada 474, na berniech hledi se osob HrubLobk. 74^a, hlediš-li opatrnosti t. 75^b, svého všickni hledie VšeK. 3^b, hled sebe sám Papr. Ob. 65, hled si svého Us.; *pohled* prosím těch žebráků Pam. 3, 86; *hlédaj* pravednosti vide aequitatem ŽWittb. 36, 17, hlédajte ptáčkuov pod oblaky respicite volatilia EvSeist. Mat. 6, 36, aj, hlédaj Sampsona ŠtitVyš. 48^b, hlédaj Pavla, kterakým potom učiňen jest Kruml. 269^b, diábel rozličně hlédá lidských srdce ŠtitMus. 128^a, jeden Hřek se pitie szádav, v horách, v dolech vody hládav . . . AlxM. 5, 10, kázání tvých hládal sem quaesivi ŽKap. 118, 100, co prosíš, jehož hládáš, matko, jměj, co požádáš Vít. 37^a, oni hledali sú duše mé ŽKlem. 62, 10, hledaj sobě pokoje t. 33, 15, ŽWittb. t., hledaje pokojě Pror. Jer. 29, 7, (chrúst) hledá sobě pokojě Hrad. 118^a, že bude Herodes hledati dietěte Kruml. 103^b, (Čechové) nic, jedno mene dobrého hledáchu DalC. 63, hledaje súdu Pror. Isa. 1, 17, ktož hlédá chvály EvZimn. 30, ktož v čem jiném cti hledá Štit. ř. 223^a, aby ostal zlého a hlédal božie milosti t. 87^b, (Faustian) přes moře plul hledat své panie Pass. 288, (Maria) tvého těla hledáše Hrad. 44^a, abyšte dali toho (ovoce) hlédati ŽerKat. 232, musel toho chleba hledat Kulda 1, 84, běhali a těch koní hledali t. 85, hledali si nocleha BartD. 2, 178; tu zprávy *pohledaj* dalšíe VšeK. 90^b; — *patři* smělosti německé HusPost. 54^b, patřiž snažně toho zlého, ješto t tobě buoh odpustil Kruml. 223^b, každý naň toho patřil Baw. 253; — *vizte* světa obludného Hrad. 137^b, Vít. 31^b, viz velikého diva JiřBrn. 67, viz šlechetné Zuzanny ŠtitJes. 51^b, vizte viery zvieřete toho Baw. 94, vida tvé nůžě na tobě Hrad. 55^b; *poviz* rúče uzla mého AlxV. 1094; — by n'udatní lepších *zřiece* byli také lepšíu chtiece AlxB. 8, 28; — diábel duše *čihá* Hrad. 99^a; — *znamenajte* dobře toho Hrad. 94^a, znamenáž (-ajž) té ženy múdré, kterak . . . Pulk. 42^b, (rytíř v boji) sličných přistupóv (k nepříteli) znamená Baw. 127, znamenajte lilium polského, kako t roste EvSeist. Mat. 6, 28; — (soci) lidem škodie, křivé šepty k uchóm plodie, křivé hospod *navidiece*, dobrým v službě závidiece Kat. v. 49; — abych *navšćievil* chrámu jeho ŽWittb. 26, 4, ŽKlem. t., aby (Maria) tetky navšćievila Hrad. 64^b, mnohých (kostelóv) navšćieviv Pulk. 118^a, ež jest mne a mého dětátka navšćievila božie matka Hrad. 64^b; *navšćevujíc* rova jeho, každý plakáše DalC. 89^{a b}, abychom také chudých navšćevovali Krist. 43^b; — ten, ješto *snábdí* tvé duše Štit. ř. 186^b, snábděj toho, jakú měl Kristus k tobě lásku Kruml. 48^a, snábdieše toho Otc. 3^a, snabdyezz (sic) toho attende in illis Ol. Sir. 1, 38; — ač budeš mé rady *střieci* AlxV. 201, (Darius) sedí svých stanóv střěha AlxBM. 7, 22, střez duše mé ŽWittb. 24, 20, *ostřězi* hospodin duše tvé ŽWittb. 120, 7; jenž *ostřiehá* pravdy custodit veritatem t. 145, 7, ostřiehati budu zákona tvého t. 118, 44, by (panny) jie (králové) ostráhaly Rúd. 37^a (při *střieci* se je gen. odlukový, v. tamt.); — ani *thá* milosti božie Jid. 119, (sv. Prokop) netbal

i jedné kratochvíle Hrad. 2^a, nedbaj oděnie ani mcče NRada 1181, (sledník) netbajě vše(ho ob)luda AlxH. 9, 29, (had) nedbá i jedněch kúzel AlxV. 221, (Alexander) nedbal i jedněch vojen t. 367, nč. dbáti čeho Us.; tu bývají vazby jiné: netbaj *na* to Jid. 109, tbáš na něho ŽGloss. 143, 3, ŽWittb. t., vy netbáte na mé kázanie Hrad. 26^b, na vašě dary netbaju Pass. 455, netbajíc na krále svého AlxV. 1359, nic nedbajě na své rány t. 2129; dbáti o duši BrigF. 110^b, (já) o svém jazycě tbaji DalJ. úv. 4, o dceři t ničs netbaju DalH. 39, ni o čsti ni o bozě tbajúce AlxBM. 1, 33, (ti) dbajú o múdrosti AlxV. 241, (král) o tom všem nedbajieše t. 556; *za* toho kazatele nedbaj Hod. 71^b; — kak by slušalo, *chovati* toho duostojenstvie Štít. uč. 42^b, chovaj nevinnosti innocentiam ŽKlem. 36, 37, oni chodidla mého budú chovati ŽWittb. 55, 47, had v tom múdr jest, že hlavy vždy před bitím chová Husk. 1, 166, aby jie (hory Sion, vojsko) chovali Mus. 1. Mach. 4, 61, milujete-li mne, chovajte mých přikázání Štít. uč. 22^b, (slib,) jehož máte chovati Mus. Gen. 17, 10, bude chovati toho ŽGloss. 106, 43, nechovati úpravy t. 77, 10, svatěj Kateřiny chováchu pod stráží silnú Kat. v. 1540 (při *chovati se* je gen. odlukový); — sem patří též vazba *hledaju těch podtrhnúti*, kde gen. je atrakcí m. akkus.: črtie . . . hledají těch podtrhnúti a sklamati i zavěsti, ješto atd. ŠtítV. 78; — jindy tu bývá akkusativ, který se časem šíří: raci ty koně hledali Kulda 1, 86, aby (Mojžíš) navščievil bratří svú Koř. Skutk. 7, 23, matka božie všecka miesta navščevováše ML. 21^a; ostrčžc hospodin vščcky ŽWittb. 144, 20, ostriehajě maľučké t. 114, 6; otchovala mu děfátko Ol. Fx. 2, 9 atp.; —

při slovesich *nadieti se, čakati, ždāti* . . . Na př.: do tebe mi *se* viery *nadieti* DalC. 34, by *se* do nich (pověsti) které cti nadieli, své by země knihy jměli t. úv. 1, lepšího sem *se* nadála Hrad. 53^b, bych t *se* co (čeho) lepšího nadál AlxBM. 3, 27; — (knieni) *je se* smrti nábožně *čakati* DalC. 26, časa čakajě (part.) AlxBM. 5, 29, čakáž (-ajž) téhož veždy na *se* AlxM. 8, 5, král boje čakáše AlxV. 1450, spasenie tvého čakati budu Mus. Gen. 49, 18, čakách pozdravenie tvého ŽWittb. 118, 166, čím dále čaká buoh polepšenie Štít. uč. 7^b, onoho živuota čakámy Lit. Tob. 2, 18, král čaká hřiešníkóv ku pokání Kruml. 197^b; kak by jie (smrti) bylo *dočakati* Hrad. 79^b, kteří na tvrziech ostali biechu, ti jitra dočakati nesmějěchu DalJ. 72 z různočtení Ješ., ktož učiní bezpráví komu, dočeká t toho zasě domů Troj. 238^a, dočekáš tolo súdu NRada 2080, (pastucha) káza jim na Strahově státi a své trůby dočakati DalC. 36; — bude svého časa *ždāti* ML. 56^a, chceš-li jie na této cestě ždāti DalC. 12, Durink svého času ždáše t. 98, sv. Ludmila smrti dobrovolně ždáše t. 26, (Maria) vešdy smrti ždáše Hrad. 30^b; juž t sem túhy *doždala* Hrad. 53^b, že jsem tě (sic) smrti doždala KalBrn. 315, která (máti) svým dietětem lidí těchto doždati (má) DalC. 47, když bieše toho doždala, že atd. Vít. 21^b,

(bůh) ať dá nám toho doždati... Trist. 144, jedva August doždav rána nahoru inhed jide LegSchwatz. 2; tu bývají vazby jiné: kak se jest čemu nadieti Štít. uč. 7^a, naději se světlu Ol. Job. 17, 12, Kladr. tamt., (Herodes) tomu se velmi nadál Umuč. 2^a; tu bliz sebe stáchu vojě čakajúce s obú stranú druhého dne *světlost* ranú AlxH. 4, 29, ruhotu čakalo srdce ŽKlem. 68, 21; —

při slovesích *-kusiti*. Na př.: *okusiv* pitie hořkého Hrad. 91^b, ktož jie (masti) okusí Mast. 174; krmě *okušijě* Alb. 93^b; král toho káza *zkusiti* Hrad. 95^a, ať jich zkusím Ben. Jg., že těch věcí zkusíš t.; nádobí hrnčírského *zkušuje* pec Br. Jg., (diábel) některých vzkusije ku prolití krve Kruml. 86^b, ješto zkušujíú stříbra ŽWittb. 65, 10, zkušijě (part.) jeho viery Hrad. 100^a, (diábel) některých *vzkúšie* skrze lakomstvo Hrad. 87^a; s tobú všeho *pokusím* AlxBM. 6, 22, (Bessus) j'ho (meče) pokusil t. 8, 5, chtěl jsem vaše viery pokusiti DalC. 49, pokusmy toho Ol. Sap. 2, 17; zlost jich *pokúšěla* Hod. 76^a, často toho pokúšeli Pass. 468, jakož v ohni pokúšěji stříbra Ol. Prov. 17, 3; jenž *pokušoval* nových rytieřov probabat Pror. Jer. 52, 25; ktož jěj (milosti boží) *zakusí* NRada 274; tu bývá akkusativ: zkusil si sirdce mé ŽWittb. 16, 3, tam jej zkusím Br. Jg.; každou chvíli zkušuješ jej (člověka) tamt.

259. Genitiv příčinný.

Genitiv příčinný bývá:

při slovesích a jménech, znamenajících litování, želení... Na př.: *nelitujž* života svého AlxV. 1724, ktož rád bližnieho lituje Alb. 17^a, že tak lituješ jeho hlavy? Umuč. 2^a, silným úrazem zemdlévá žaludek a lituje mozku pro bliznost Sal. 419, srdce jich (cev) lituje tamt., (kníže) bude přinucen litovati (mstítí) křivdy své List z r. 1513 (cit. v Pal. 5, 2, 236), nad ním se mstila litujíc své křivdy, již jest jim činil BrandlGloss. 135 (z Let.), aby toho litovali skutečně Háj. 134^a, (sv. Prokop) počě jeho litovati Hrad. 19^a; *lito* mi, Jezukriste, tebe Hrad. 80^a, by j'mu líto svých života AlxV. 1605; — každý má *želeti* hříechu Štít. uč. 100^b, viz a želej mne Ans. 2, želejte se mnú mého syna Hrad. 50^b, želejme své viny Štít. ř. 221^b želeji toho Krist. 8^a, (sv. Petr) zaplakáše želejě shřěšenie t. 97^a, aby toho želel Alb. 16^b, lidé želejí toho ŠtítV. 138, toho želové AlxBM. 1, 21, čeho smy želeli Modl. 160^b, když člověk žélé všeho nepokojě Alb. 16^b; dušě netbá tak odivných smutkův *požěleti* Modl. 54^b; *žel* mi toho t. 6^b, buď žel toho hospodinu Hrad. 144^a, jest mi žel toho t. 103^a, najviece mi toho žel Pass. 321, chce vám žel toho býti AlxM. 1, 7, buď tebe žel bohu Baw. 81, — vazba jiná: by mi nebylo tak žel *za* ň Alb. 16^b; — toho *pyču* LAl. g, taký zlého pyče Štít. ř. 192^b, sám nevie, právě-li pyče hříechov Štít. uč. 150^b, najposledy pyčem těch závin t. 127^b, mé žalosti pyčte LAl. h, pyčte jeho Hrad. 53^b, (král) pyče (part.) poručené čstnosti

AlxV. 110, svého krále vňuž pyčiúce AlxM. 5, 5, řiedko se přihodí, by kdy kto pykal mlčenie NRada 609; — *káti se* jich (hříchův) nerodie Hrad. 96^b, *káti se* svého popeščenje Túl. 92^b, budu se *káti* hřiechův Štít. ř. 169^b, kajte se hřiechův Pass. 277, t. 280, snažně se hřiechův *káti* NRada 2020, té i jiné zlosti kaj se t. 2041, kál se hřiechu ŠtítBud. 153; by se chtěl hřiecha *pokáti* Hrad. 142^b, svých se vin pokajúce t. 17^a, když se poká hřiecha svého DalJ. 76, pokajúce se našich hřiechův Ol. Jud. 8, 14; jindy bývá vazba pro čso: Israhel kajieše se pro zbitie t. Súd. 21, 15; — *škoda* toho druhu dobrého Dal.; aby toho kupující *škoden* nebyl, což pro to jezdě ztratil VšeK. 119^a, (žena) má toho všeho neškodna býti t. 145^a; —

při slovesích *plakati*, *kvieliti*, *žalovati*, *mstíti*... Na př.: máš čeho *plakati* NRada 1954, paní jeho počě *plakati* Hrad. 145^a, jáť sem, jehož s' ty plakala t. 42^a, (lidé) *plakáchu* jich Lal. h, plakala jsem smrti mého syna ML. 107^a, — vazby jiné: *daj nám za* hřiechy *plakati* Kunh. 150^a; *plačič po* něm Hrad. 49^a, *tuzě po* něm *plakáše* t. 69^b; *plačte na* veliké příhody ML. 116^b, *neplačte na* mů smrt t. 107^a, *plač na* své hřiechy NRada 1975; — *vdov jich nekviéléchu* ŽKlem. 77, 64, *kvieliti* sú jeho Mus. 1. Mach. 13, 26, *kvieliti* mrtvého *neniari* Lact. 214^b; vazba jiná: *plačič a kvěl na* své hřiechy NRada 1931; — *vizmež, čeho žalostí* Jeremiáš Štít. uč. 73^a, *nežalost mne* EvSeitst. Luk. 11, 7; — *žaluji* k vám hřiecha mého Vít. 2^a, *žaluje* jemu (země bohu) svého hoře Baw. 45, *žalujice* jemu svých nehod a bezpráví Let. 25; — (Arnošt) poče jim toho *túžiti* Baw. 170, (král) poče mu toho *túžiti* t. 272; — strach jest, aby (ty) vlastnie lsti sobě *nestýskal* t. 82; — ciesař chtieše Němcův *mstíti* DalJ. 68, buoh ne ihned *mstí* každé viny NRada 1100, všie škuody i hanby *mstichu* DalC. 50, ciesař *mstě* sv. Václava jide na Boleslava DalH. 31, toho sú páni *mstili* velmi ODub. 3; své křivdy *se pomstíš* VšeK. 134^a; —

při adj. *vděčný*. Na př.: každý má *vděčen* býti toho Štít. uč. 61^a, máme všeho býti *vděčni* t. 61^a, klož sú té milosti *vděčni* NRada 320, (ti) jsú jeho daru *nevďččni* t. 139, nebyli jsú *vděčni* té práce MudrC. 35^b, nejsi *vděčen* daru vzatého Ol. Sir. 41, 24, hrubě toho *vděčna* jsem ŽerKat. 226; — v. toho: *vděčen za* to; —

při slovesích a jménech, znamenajících bázeň, leknutí a stud. Na př.: či se pro mě smirti *bojíš*? AlxŠ. 8, 1, nepřátel se bojě (part.) AlxBM. 2, 13, když sú se potopy báli AlxV. 634, by se bál jiného Štít. ř. 126, jehož se boju ŽWittb. 26, 1, uč. báti se koho, čeho Us.; — *kdyby se* pokut *nestrašili* VšeK. 135^b; — on se svých nepřátel *leče* Hrad. 144^a, *jiež* (blýskoty) se byli tako lekli ApŠ. 112, *lekní se* vás timebunt Ol. Deut. 2, 4, kterého bojě *lekna se* AlxB. 1, 19; toho *se* mé srdce *leká* Kat. v. 2170, *leknouti*, *lekati se* koho, čeho Us.; — všichni *se užasú* sv. Prokopa hlasu Hrad. 25^b, *užasna se* hřiechův mnoha t. 138^a, král...

velmi se toho užčse Trist. 141, že se ji (opice) mnozi užasú RZviř. (beránek); — pak-li se mne na čem *stydíš* Hrad. 104^a, toho se nestydi (m.-zi) Pass. 452, jímž se ľudské řeči styziu LMar. 30, styď se pravdy božie Ol. Sir. 41, 24; toho se posel *zastyděv* Pass. 170; každý se tebe *ustydí* NRada 848, jižto sú se neustyděli starého Ol. Bar. 4, 16; — ani *bázeň* ztráty, ani naděje zisku ŠtitMus. 39^b, vicra z mrtvých vstánie dáva bázeň hřešenie HusE. 1, 38; — sem patří též vazba *boju se ztratiti otplaty*, kde gen. je atrakcí m. akkus.: ta bázeň jest báti se ztratiti . . . té odplaty ŠtitV. 250; —

ve zvoláních. Na př.: *běda* mně tebe . . ., *běda* mně tebe, otče muoj, *běda* mně tebe! Pass. 326, *běda* mně tebe, otče muoj, *běda* mně tebe! t. 307, *běda* mně synáčka mého! Hrad. 53^a, ach *běda* jest skutka mého! DalC. 2, ach *běda* krále šlechetného! t. 92; — *ach nastojte* mého hoře Kom. Bartoš Gen. 42; — *avech* nám otcě takého! Hrad. 21^b; — *á dne*, neb bliz jest den boží! Ol. Joel 1, 15; — *blazě* mně české rodiny! DalC. 45.

260. Genitiv vlastnosti (qualitatis).

1. Znamená vlastnost na otázku *jaký?* Na př.: králová té krásy bieše, že ktož ji ohledáše, ihned svú šiji vázieše Apoll. 130^b; bieše ten král smysla múdrého a hlahola jasného t. 128^a; Judáš, člověk vsie přelesti Jid. 44; proč jest srdcě truchlého Hrad. 102^a; zlého s' obyčejě t. 117^a, kakých jsí obyčejév Kruml. 311^b; (sv. Prokop) divné ovšem pokory bieše Hrad. 2^a; (sv. Prokop) takého byl šlechetenstvie t. 19^b; (sv. Prokop) vezřenie jasného bieše t. 23^b; vida mnicha tváři pokorné t. 6^a; ženské pokolenie jest menšieho rozumu, převážnějšieho udatenstvie i prospěšnějšieho oklamánie Kruml. 1^a; lakomstvo jest také moci, že pravdu grošem zastieni NRada 672; datyl jest veliké vuoně Brig. 62; pověz, kterého s' rodu Kat. 72; sv. Prokop jest slovenského roda Hrad. 1^b; naplň tu dieru olejě léskového ořecha LékB. 187^a; psík useknutého ocasu JirášSp. 2, 34; vážná sousedka zahnutého nosu t. 20, 200; třída (školní) byla vybilená, ale stěn hrbolcovitých, bílého stropu s mohutnými trámy RaisVlast. 139; starý (muž) byl sedláček široké hlavy, na níž měl naraženu mrazovku opelichaného beránku a mašli zle již zvedených, tváři vráskami rozsekaných, obrostlých šedým strniskem t. 1 a tak často u Raise; já su pamětlivěj hlavy BartD. 1, 180, tá baba je ohebného jazyka tamt.

2. Sem hledí také genit. zvaný explikativní, na př.: znamení kříže, smrt kříže Us., (ten, kdo ženu uvedl = unesl) spolu s uvedenou (unesenou) ženou smrtí kolu zostřeného zemrau Brikcí 1536 (cit. u Zibrta Listy 109), — a genit. zvaný hebrejský; na př.: syn ztracení, syn pekla, král králův . . .; Philomates pokládá to za hebraismy, odporoučí: syn ztracený, pekelný, král nad králi, Blahoslav však pokládá rčení »král králův« za lepší Blah. 66 a 69.

3. Genitivem vlastnosti je též tak zvaný genitiv látky. Na př.: prsten nebeského zlata Kat. v. 1097; plášč aksamita nový AlxV. 1341, na paznehti kamene adamanta in ungue adamantino Pror. Jer. 17, 1; rúcha plátna ušlechtilého ŠtítE. 302, t. 104; vlekúc s nich (synův) rúcho ctnosti i rúcho vlny HusE. 1, 199; žahadlo železné vyvoleno jest mimo jiná všecka žehadla jiných léskův (kovů) Sal. 802; plášť čatra červeného Comest. 113^a; (kněz vrabce) přivieže k niti čatra červeného t. 84^a.

261. Genitiv possessivní.

1. Jest na otázku *čí? čeho?* a znamená vlastníka.

2. Vlastník bývá vyjádřen genitivem, kde není možné adjektivum possessivní; na př.: zahrada *našeho suseda* Us.; tato zahrada jest *našeho suseda* Us.; panství *knížete Lobkovic*; řečiště *Vltavy*, pata *hory*, konec *roku* Us. atp.

Někdy bývá i tam, kde adjektivum possessivní možné je. Na př.: sedí na pravici *otce* a opět přijíti má súdit živé i mrtvé Štít. uč. 10^b, sedí na pravici *otce* HusE. 1, 46; rozum *člověka* t. 83, syn *člověka* t. 214, k chvále *člověka* t. 258, v těle *člověka* t. 292; více škodí jazyk *pochlebníka* než *nepřítele* ruka t. 260; po smrti *biskupa* t. 406; z úst *vykupitele* t. 2, 324; vedlé výkladu *Origena* t. 26; *Evj* jablko t. 3, 112; proč si pod hlasem *biřice* nekázal přijíti jemu? Nikod. 6^a; nebude dědicem syn *děvky* ChelčPost. 58^a; jazyk *umělcě* jest hladek Alb. 32^b; právo *dědice* VšeK. 141^a; to je *strýca* pole BartD. 1, 37 (stráň.); ta je *kovára* zahrada t.; to je pes *panáčka* t., či si? (odpov. :) *Kovára!* t. Viz v § 171.

3. Za genitiv possessivní bývá příslušné adjektivum významu possessivního; na př.: zahrada *sousedova*, pole *matčino*, hnízdo *ptačí*, věž *kostelní*, les *panský* atp. Us. Srovn. v § 171 a 172.

4. V češtině nové je tendence, rozeznávati a) význam vyjádřený genitivem possessivním nebo adjektivem jiným než *-ův, -in*, a b) význam vyjádřený adjektivem *-ův, -in*. Na př.: píseň *otroka* = eines Sclaven — píseň *otrokova* = des (dieses) Sclaven; úřad *biskupa* n. *biskupský* — úřad *biskupův*, pole *biskupovo*, louka *biskupova*; zápisky *soudce* = Memoiren eines Richters Fr. Sláma, Pletky 1890 (titul).

5. Genitiv possessivní stává se substantivem. Na př.: uslyšavše Darius, že *jeho* ztratili boj Alxp. 46 (*jeho* = die Seinigen); co jemu (nemocnému) k opatření zdraví potřebí jest, to vše snáze způsobiti můžeš, než on sám aneb kdo z *jeho* ŽerKat. 256; kde *Krabatů* brali peníze na hostiny Libuše 22. III. 23 (= die Krabatischen). Srovn. § 199 č. 3.

262. Genitiv podmětu a předmětu.

Genitivy tyto bývají zvláště při jménech, jež jsou významu dějového a znamenají buď děj sám (nomina actionis), na př. *stvoření*, — buď toho, kdo při ději je činný (nomina agentis), na př. *stvořitel*. Ve výraze na př.

»stvoření *světa*« je také význam, jako ve větě »svět je stvořen«; ve větě této jest *svět* podmětem a podle toho nazývá se i genitiv světa ve výraze »stvoření *světa*« genitivem podmětu. Naproti tomu ve výraze »stvořitel *světa*« je také význam, jako ve rčení »stvořiti svět«; ve rčení tomto jest *svět* předmětem, a proto nazývá se i genitiv světa ve výraze »stvořitel *světa*« genitivem předmětu.

Jiné příklady:

1. Pro gen. podmětu: příští *Krista pána* (= Kristus pán přijde); řeč *Isaiáše proroka*; tok *Vltavy*; přání *rodičův* atp. Us. nč.

2. Pro gen. předmětu. a) Při substantivech: aby pro těch lidí *hrózu* neprotřel se nikte k vozu AlxV. 1269; *strach* tu lakomstva (jest) ŠtítV. 80, zlého strach (nás odlúčí od Krista) Vit. 97^b, pravdy mlčíte pro strach mocných lidí JeronMus. 113^a, nenie strach smutku VšehK. 48^b, pro strach lidu rozdrážděného byla radnice osazena TomP. 3, 518; pro strach ztráty ODub. 113; ani *bázeň* ztráty, ani *naděje* zisku ŠtítMus. 39^b, viera z mrtvých vstanie dáva bázeň hřešenie HusE. 1, 38; pro *lásku* svého dělátká AlxV. 722; ať od *milování* mne ani děti *milost* odtáhne tebe ani zbožie milost ani milost přátel Brig. 39; *libost* toho v srdci maje NRada 846; (budeš mít) *radost* nemalú těch, jenž... tamt. 406, té (panny, t. Světoploze) vše jiné (panny, Ctnosti) radost jmějiechu Vit. 1^b, světi v nebesiech mají toho radost HusE. 1, 27; ani *bázeň* ztráty, ani *naděje* zisku ŠtítMus. 39^b; *pečlivost* zemských věcí Hod. 70^b; neb t jiného nenie *píle* Hrad. 140^b, svého lidu mieti píli NRada 390; skrzé Mariji stalo se *vítězství* pekelných nepřátel Kruml. 12^b; z *potupy* práva VšehK. 83^a; *nenávisť* daruov t. 17^b; že by z *lítosti* jich (sirotkův) statek chtěl zachovati t. 163^b; (císař odvoděv a pojav novou ženu) když s ní přebýváše, všechna *žalost* prvnie ženy od něho odstúpila GestaBř. 85^b; (trest) »pro *nešetřnost* ohně« (= že nešetřili, neopatrovali ohně a zapálili dům...) WintOhr. 2, 234 (XVI stol.); že t jest toho zabitého *vinník* Hrad. 98^a; kteříž *rozum* toho mají VšehK. 27^b; toho jsú *svobodu* měli t. 261^a; žaloba z *nárku* cti t. 27^a.

b) Při adjektivech: tak budeš *bezpečen* sebe NRada 1350, ti t sú vždy bezpečni toho t. 319, těch nepřátel bezpečen byl Rúd. 2216; spolususedé jeho, přísežní víry *hodní* KolAO. 23^b (1516), lidí viery hodných t. 21^a (1508), že sám jest toho vládnutí hodnější Troj. 126^b, nč. hoden čeho Us.; bych toho *jista* byla Pass. 289, žádný čas nejsi jist sebe NRada 1945, toho jsme jisti Brig. 67, dobrý buoh ny jisty učinil své věčné radosti AlbB. 39^b, ny jisty učinil své věčné radosti Kruml. 148^b, toho vždy jistu býti AlbC. 132^b; tebe *lačný* jsúc a *žiezlivý* Modl. 13^a, sem tvého napítie žiezen Rúd. 2087; jenž s' všeho *mocný* t. 1092, hi by Judáš mocen dvoru Jid. 55, pak-li bude tebe mocen Ol. Sir. 29, 7, muž nenie všie věci mocen svého těla Štít. uč. 39^b; budiž téj rady vždy *pílen* NRada 497,

alychom byli pilni modlitev Štít. uč. 51^b, mnozi jsú pilni bohatství tělesného Štít. ř. 67^a; kto jest své viery *pravý* AlxV. 237; nejsi *skúpý* své milosti Rúd. 21^a, almužny svéj nebuď skúpý OpMus. 147^a; hospodin *snažen* jest mne sollicitus est mei ŽWittb. 39, 18, člověk jest snažen své duše jako svého těla Krunl. 156^a, buď mne snažen nebožátka Rúd. 1049; *žádostiv* čeho Us.; nezapomínaj, by byl toho daru *hlúpý* OpMus. 147^a; nebuď své cti *vetech* t. 146^b; k těm (kteří ti věrně slouží) nebuď své ruky *tvrdý* t. 150^b; byla sem toho *bedliva* BartD. 286; *zběhlý* takových věcí t. 1, 180; ja toho sem *zvykly* t. (laš.)

c) Při supinu: vyněde Pilát *krátit* chvíle Jid. 63; vyjda *sec* sěna CisMus.; Nero *lovit* zvěři poslal Pass. 374; přide *súdit* živých i mrtvých Alb. 49^a, pojde Kristus súdit živých i mrtvých Rokyc. Výb. 2, 742, jenž jest příští súdit živých i mrtvých Hod. 16^a; (Kristus) přide hrozných hněvuov *budit*, živých i mrtvých súdit Kat. 114; (dievky) jědú *bránit* svého dvoru DalC. 11; přijide žena *načierat* vody EvZimn. (Rozb. 709); cizozemec nepřišel *hledat* dobra tvého DalJ. 68; (starosta) byl vyšel *zabíjat* mudrcov babylonských ProrDan. 2, 14; tělo, jehož *mazat* přišla Hrad. 41^a; Faustinian plul *hledat* své panie Pass. 288, paní Dina jela do jedné země *ohledovat* žen té vlasti Alb. 10^b; jide *prosít* krále Tand. 30; všecko město sě jest sebralo *poslúchat* slova božicho Koř. Skutk. 13, 44; svekr šel ovci *stříc* Ol. Gen. 38, 13, (Laban) byl šel stříc ovec t. 31, 19.

Miklosich (4, 489) pokládá genit. při supinu za partitivní. Je to genitiv žádaný substantivní povahou supina: jdu *lovit ryb* = jdu *na lovení ryb*, tedy genitiv předmětu.

Genitiv předmětu při jménech může býti původem rozdilný; na př. gen. *ztráty* ve rčení *strach ztráty* je gen. příčinný (v. § 259).

263. Genitiv příslovcený.

Vyjadřuje příslovečné určení. A to:

1. Příslovečné určení času na otázku *kdy?*

Na př.: mluviešta o těch přiebězich, ješto sě byli *těch dní* přihodili Krist. 108^b; hledáše jeho Saul *všech dní* cunctis diebus Ol. 1. Reg. 23, 14, stáli sú při něm všech dní t. 22, 4, dala sem jeho hospodinu všech jeho dní t. 1, 28, a tu ostal všech svých dní iugiter L. 1, 22; *těch let* země velmi zhynu AlxV. 158; *toho léta* ciesař jide na Boleslava DalH. 31; *tří let* kraloval jest (Abia) Kladr. 3. Reg. 15, 2; mají sě střieci, aby *časov*, k modlitvám a ku pokání *ustavených*, se nesvadbili (neženili) Štít. uč. 39^a; sv. Prokop hned *té chvíle* odpovědě Hrad. 6^b, která žena jmá úsilé při nepokoju té chvíle (t. při porodu) ApD. 6; jednu *dne* jědl Pass. 385; *tříkrát* dňa sa dójí, kúrime (topíme) dva razy dňa BartD. 1, 180, co učiníte dne navšćenie nuzné strasti? Pror. 7^b (Isa. 10, 3); diete *toho dne* dicetis ŽWittb. Isa. 4, (Alexander) hna toho dne mil třidcěti AlxH. 1, 14; *jednoho dne*

EvZimn. 9, uč. jednoho dne Us., dně prvního a dně osmého EvOl. 175^a, prvního... dne Us.; (v Asii) dvakrát *léta* kvů osenie AlxV. 616; dětátko, nesa v košíčku tři jablka a tři růže *února měsieč* Modl. 179^a, jestliže měsíce března slyšíme hřmiti Šefl. 91, jestliže *června* mraziček bývá t., jestli dubna luka se zelenají t.

Genitiv tento podle významu svého nazývá se časový.

2. Příslovečné určení míry prostorové a časové, na otázky *jak veliký? jak starý? jak daleko? jak dlouho?* atp. (*jak* v otázkách těchto = *kolik*). Je to podle významu genitiv měrový a vyskytá se v jazyku starším, zřídka v novém.

Na př.: ti piedimužikové jsou ledva *čtyř pědi* Mand. 65^b; diera asa *tří čtvrtí lokte* veliká Lobk. 114^b; zed vysokú asa *tří člověkuov* t. 62^a; muž jest držal trest šesti loket Alb. 88^a; tlůště jeho bieše *piedi* Ol. 2. Par. 4, 5; *čtyr loket* bylo každé umyvadlo Nudožer. 91^a; by nebyl stár *let pětidcát* nebo *šestidcát* AlxV. 386; nechali sme je (ostrovy) snad *paterajch honov* po levé ruce Lobk. 28^b; že (človčk) *jedné hodiny* modle se bohu více zišče, než stojí za celý svět Kruml. 323^a.

3. Za příslovečný genitiv způsobu pokládá Miklosich 4, 467 také *volky nevolky* a slc. *ukradomky*. Slova tato nemají dokladů starých, jsou nepochybně nová, ustrojená podle *česky, latinsky, hnedky* a j.

264. Některé drobnosti.

1. Napodobením latiny a chybným překladem z latiny vyskytá se genitiv absolutní. Za lat. ablativ bývá v češtině často právem genitiv. Proto analogii brán genit. také na přeložení latins. ablativu absolutního. Jindy brán k tomu též instrumentál; v. v § 288.

Na př.: *nemajících oněch*, odkud by zaplatili, otpusti oběma EvZimn. 37, a *nemajice* (sic!) jich, odkad by zaplatili non habentibus illis EvOl. Luk. 7, 42; ještě *jich nedověřiece* a *divíce se* pro radost vecě EvVid. Luk. 24, 41, a ještě *jich nevěřících* a *divících* vecě jim EvZimn. 47; *dně hodnieho przychodyeczye* die festo mediante EvVid. Jan 7, 14; a když to vece, *vidících jich* vzdvižen jest a oblak světlý přijal jej EvOl. 144^a (Skutk. 1, 9); a *sediecích jich* a *jedúcích* vece jim Ježiš t. 252^a (Mark. 14, 18); *vstupující jich* do Jeruzalema, ... a dokonavše dně ostalo dietě v Jerusalemě tamt. 214; a *vychodiece ho* z lodie inhed potkal jej člověk t. 284^a (Mark. 5, 2); *vstupující Ježiše* v lodici ... EvSeitst. Mat. 8, 23; potom *tú dvú vytržení* maršálek inhed na kuoň vsedl illis duobus extractis Gesta Kl. 305; tehdy jeden z synov Israhelských vjide k pracné nevěstce madianské, *hlediece* na to *Mojžieše* i *všeho sboru* synov Israhelských *vidente* Moyse et omni turba ... Lit. Num. 25, 6; otázky bývaly jinak *jedněch* a jinak *jiných* *súdcí* výpovědi *činících* VšehJ. 100; rozličná *súduov* zachování vypravována, jinak *jiných* *súdcí* výpovědi *činících* VšehK. 58^b.

2. Genitiv bývá při slovesích

vážiti se: jenž se smrti váživ zabil slona Kruml. 57^a, mnohý člověk se váží spasenie NRada 1051; *věřiti, svěřovati*: nechci, aby mi toho věřil VšeK. 117^a, snad mi toho nekaždý uvěří, leč... VšeJ. 421, věřím t vám toho jistě, že... ŽerKat. 299, kterýmž kto svého života svěřuje MudrC. 34^b; *svědčiti*: jakož jí (paní Anně) dsky toho věna svědčie VšeJ. 233; *slyšěti*: slyš boje podobna k smiechu Baw. 40 (omyl?); *slušěti*: jakž toho slušie Pulk. 135^b, t. 149^b; *dověřiti*: lidé (na lodi) důvěrie svých duší malému dřevu credunt Ol.Sap. 14, 5, Ježíš nedověrieše sebe samého jim non credebat semet ipsum eis Koř. Jan. 2, 24, máš-li přiatele, v příhodě pokus jeho a lehce nedověř samému sebe jemu Kladr. Sir. 6, 7; *zpraviti*: rač mě zpraviti některých otázek Kruml. 471^b, rač mě zpraviti ještě jedné otázky t. 458^b, (Kristus) se nerodil zpraviti mnohých věcí, jenžto sú na ň mluvili t. 160^a, zpraviž mě toho, kterak... GestaBř. 54^b, (kněz Jan) vás těch věcí šíře zpravi Pal. 4, 1, 132 (z rkp. 1446), jakož vás toho kněz Jan zpravi t.; *následovati*: následovách dobroty ŽWittb. 37, 21, ten svého otcě skutkov následováše Hrad. 14^a, následováše mnichuov egyptských OtcB. 155^{a.1})

3. Genitiv často nastupuje za akkusativ, ale též naopak bývá genitiv přes čáru, ze snahy, aby se nechybilo. Na př.: neb on nás všech stvořil Kruml. 43^b; vybrav dvou přeč s nimi jede Baw. 259; ženy jich zjímáchu a vedechu jich s sebu Comest. 42^a; Marta vyvolila Marije t. 240^a; (Kain) rozdělil božieho desátku t. 15^a; úředníci toho (složeni přísahy) u desk odbyti mohú VšeK. 51^b; páni odložili toho súdu t. 109^a, (pán) zde nic nepořídil (u soudu), neb všeho mu odložili ŽerKat. 242; strany musejí památného zaplatiti Slav. 17; jakého zachovati máme poslušenství Seel. 166; vyplníš spasitedlného napomenutí toho t. 117; jichžto (skutků) stvořiti ráčil (bůh) t. 33; jichžto (apoštolů) Kristus pán vyvolil t. 299 a j.; drama má veliké zajímavosti Květy 1843, 11; tékání po jevišti mnohých k smíchu přimělo t.; jeho jméno dobrého hlasu má t. 12; (sestry virtuosky) zbuzují velikého obdivu t. 12; jemu (novému tanci) velikého rozšíření slibovali t. atp., velmi často zde; aby těšil odcházejících Pal. 3, 2, 391; aby překážek odstranil Ben. Třeb. Jar. 6; aby předchůdců svých předstihl t. 10; které (věci) lidského rozumu přesahují t. Havr. 29; kdyby (Pešková) byla jiného vychování měla Jirás. Sp. 10, 29; mohl Rokos dáti rybám pokoje Ben. Třeb. Sp. V. 3, 8; otevřeš-li zraků jasných t. V. 1, 113; Niklotovi starých bohů zavrhlí t. (2. vyd.) 16, 135.

4. Někdy může se genitiv podle rozdílného pojetí počítati k rozdílným druhům.

¹) Příklady zde sub 2. uvedené označeny jsou v papírech Gebauerových poznámkou »Kam to?« Nebyl tedy G. rozhodnut, kam je zařaditi. Tr.

Na př. ve větě »Bacchus byl bůh vína« jest gen. *vína*. Ten může se bráti za gen. přivlastňovací, když se ve větě dané rozumí ve smyslu otázky »*čí* nebo *čeho* bůh byl Bacchus?«; — anebo za genitiv vysvětlovací, když se mu rozumí ve smyslu: Bacchus byl bůh, a to vína; — anebo za genitiv zvaný zřetelový, když se to vykládá, že Bacchus byl bůh »vzhledem k vínu«.

Ve výraze »příští Krista pána« může se gen. *Krista pána* bráti za gen. podmětu, a také za gen. přivlastňovací. Atd.

D. Dativ.¹⁾

265. 1. Dativ jest pád na otázku *komu? čemu?*

2. Význam jeho základní je pojem cílový nebo směrový, pojem, k němuž nějaký děj míří nebo k němuž došel.

Ve vazbách dativních některý tento význam vždy je, a je tu buď patrný a zřetelný, na př.: přiblížil se *městu*, nebo dá se rozborem gramatickým nalézt, na př.: chtieti *čemu*, přieti *komu*.

Bývá tento pojem obsažen:

ve slovesích; na př.: *nésti* komu (čso), *poslati* komu (čso), *řéci* komu (čso) atp., v. příklady v §§ následujících; —

v substantivech; na př.: duším *služba* Štít. uč. 156^b (nápís), lakomstvo jest služba modlám t. 19^a; mám mým hříechóm *odpušćenie* Pass. 330, kromě kostela nenie hříechóm *odpušćenie* Štít. uč. 128^b, ktož vezme *odpušćenie* hříechóm jiným t.; Julian počě veliký *násilník* křestanóm býti Pass. 283; máš spřěženie k *vozbě* drvóm Ol. 2. Reg. 24, 22; —

v adjektivech; na př.: *věrný* někomu, *rád* jsem něčemu, *šcedrý* někomu, *dobrý* někomu, něčemu, v. příklady v §§ následujících.

3. Dativem jest ve větě vyjádřen

předmět, a to: při slovesích, na př.: škoditi *někomu*, praviti *někomu* atd., — při jménech, na př.: služba *modlám*, věrný *komu* atp.;

doplňek, na př.: nelze mi býti *veselu*;

přísloučné určení, na př.: stč. *čemu* = nč. k čemu, nač;

přívlastek, a to při substantivech, na př.: služba *modlám*, *dušiem*, *otpušćenie hříechóm* atp.

4. Za dativ prostý bývá pád předložkový, zvláště často s předložkou, ve které je týž význam cílový jako v dativě prostém, zejména s předložkami: *k*, *do*, *v*, *proti*, *na*, *nad*, *pod*, *před* . . . Výraz předložkový, jsa zřetelnější, nabývá časem vrchu.

Na př.: *nebesóm* se dostali Pass. 637; král *svému bratru* přistúpiv t.;

¹⁾ Srov. Miklosich IV, 578 sl.; — Barloš, O českém dativě prostém i předložkovém (progr. gymn. v Brně 1877) a Skladba; — Zikmund, Skladba 93 sl.; — Vondrák Aksl. 284 sl.

božiej milosti doufajě Modl. 90^a; *čemu* prosiš? Kat. v. 767, čemu mi jest tato čest? Hrad. 3^a; počě spáti *dřěvu* sě kloně AlxV. 734; (Jachym) pojal sobě *ženě* hpannu LMar. 16 atp., v. příklady dáleji.

Za to bylo nebo jest: dostati se *do nebe* Us. nč.; úfaj *do mne* Hrad. 46^a, *k vám* doufaju AlxBM. 124; *v tě* úfajice Kat. 160, doufal si *ve lži* Pror. Jer. 13, 25; *k čemu*, *nač* je to Us. nč.; kloniti se *k čemu* Us. nč.; unesl sem ji sobě *k ženě* Tand. 49, tu jemu oddal ku pravé manželce t. 76, ne k choti, ale k sluzě by mě přijal Kat. 40, nč. *za ženu* pojmoviti atp.

266. Dativ znamená cíl, ke kterému se neseme nebo přicházíme dějem pohybovým v prostoru.

Doklady toho máme:

Při slovesích *nésti*, *blížiti sě*, *jíti*, *pustiti* (= původně poslati) *vésti*, *vrátiti* ... a jejich složeninách. Na př.: (Darius) káza poslóm siesti, uzel maku jemu (Alexandrovi) *nésti* AlxV. 1036; hospodin pomoc nes jemu na lože jeho bolesti ŽKap. 22^b (40, 4); nesu ti něco Us. nč.; kolikrát za den bez potřeby břichoplncóm přinesú piti HusE. 2, 200; co jemu slina přinese k jazyku t. 3, 183; — Britanii *sě blížě* (part.) Trist. 238; přiblížiti se někomu Us. nč.; — aj král tvój *jde* tobě HusPost. 3^b; (rytieř) aby dvoru královu pěš i jezden přišel GestaKl. 52; — máme čas již, odsud vstáti a svým bratřím *se bráti* Baw. 212; — *vésti* někomu někoho, přivěsti někomu někoho Us. nč.; aby je (biskup) příkladem svým bohu přivedl HusE. 1, 413; to podobienstvie přivedl jest Ježíš Nikodemovi t. 2, 236; — (Paris) počě spáti *dřěvu sě kloně* AlxV. 734; — (Pavel) stojí *zpodepřev se* jednomu *dřěvu* Kruml. 183^a; bieše sě stěně *podepřěla* Otc. 477^b; když (cicsař) *podepřěl sě* jednomu *dřěvu* Pass. 390; — slunce *chýlěše se* západu Troj. 20^b; duše (hřišná) *přichýlí sě* více světu, tělu, diablu než Kristovi HusE. 1, 190; až *sě* j'mu veš svět *pochýlil* AlxB. 6, 11; — za deset tolarů vám to *pustím* Dobr. Jg.; otec dětem živnost pouští Jg.; aby jim puštěny byly věci zákonní Br. Jg.; to se jemu dopouštěti nemá Lab. 70; nepřěpustím vám zde býti Hrad. 26^b; otpusti sluzč svému parce ŽWittb. 18, 14; by j'mu ráčil otpustiti pohřěsti Ježíúševo tělo Hrad. 92^b; aby svým bližním odpúštěly Štít. uč. 34^b; — jemu ten dar *šéle* Štít. ř. 48^a; listy, kteréž on (král) *šéle své* králové Štít. uč. 5^b; poslali sú jemu učedlníky své řkúce HusE. 2, 395; posiclám vám piesen t. 3, 270; — *vrátiti* něco někomu Us. nč.; (bůh) aby mě vám ráčil navrátiti HusE. 3, 278; navrať jiej (MMagdaleně) duch jejie Hrad. 44^a; — plášč složiv *prostieráše* jeho nohám EvOl. 5^a; — jeho *sě* svatým *vsloně* Hrad. 77^a; jenž sě tak tobě (nábožní bohu) *vslonie* Rúd. 11^a; když s' (ty, Kriste) sě sprostným jěslkám *vslonil* t. 22^a; (ctnosti) tvěj pravici sě slánějí t. 18^b; aby diela nižšie tělu blahoslavenému nemohla zasloniti Kruml. 210^a; — (Jidáš) s bratrem chodě, nevěrnému skutku *hodě*, dotad sě s ním vodú kropi,

až ho utopi JidDrk. 89; — vziati chléb synovský a *urci* psóm HusE. 2, 95; — druhému nádcnému létu *sáhl* byl ROIB. 114^b.

Při slovesích *státi* (praes. *stanu*), *státi* (praes. *stoju*), při některých jejich složeninách a při *-staviti*. Na př.: prvý, ktož tě potká, tomu *stój* DalC. 19; by pro ň (choť pro svého choti) jednéj ráně stála Kat. v. 2357; lépe bylo luňákovým bojóm státi, než strastné časy trpěti Baw. 65; (holubové) chtěie státi luňákově zlobě t. 65; státi někomu v slovu, v slibu, v smlúvě Vel. Jg.; — (člověk) *ostojí* těmto zlým žádostem Alb. 8^b (zvitězi...); bych mému hříechu ostáti mohl Rüd. 20^b; ač by který koli ostál jednomu si praevaluerit Ol. Ekk. 4, 12; žádný nebude moci vám ostáti resistere t. Jos. 1, 5; ostál jest ten lid tomu lidu praevaluit t. 3. Reg. 16, 22; ostáv jie (sestře) podávil ji t. 2. Reg. 13, 14; Svatopluk vida, že ciesařovi ostáti nemóže PulkL. 36; Soběslav královč moci nemoha ostáti Pulk. 114^a; neb tu mnohu s málem kněz český ostál DalC. 58; — kdo se smrti neboji, ten každému *dostojí* Mudr. 118; — vše mi *sě* túha *dostala* Hrad. 54^a; bohu slúžicc nebesóm *sě* dostali Pass. (Bartoš Dat. 4); boha chváléc věč-nému *sě* přiebytku dostali Pass. 489; tehdy *sě* jemu (bohu) dostaneš Hrad. 137^b: komu ty *sě* dostaneš Pis.; nali *sě* j'mu (Alexandrovi) to dostalo AlxŠ. 5, 1; avšak *sě* mu to dostalo, jež pobi ty vše vojě AlxV. 1137; tělo červóm, zbožie přátelóm a duše čertóm *sě* dostala HusE. 2, 243; až *sě* jie (masti) mnohým nedostalo Mast. 197; co *sě* nedostává mně ŽGloss. 38, 5, ŽWittb. t.; co *sě* nedostává mně AlxV. 753; — *představiti* někomu někoho Us. nč.; — ráno *nastojiu* tobě astabo ŽKlem. 5, 5; král český našemu volení (za císaře) užitečně *nastojí* Pulk. 135^a; (Jindřich) *nastojieše* silně tomu, aby ona (Elžka) povolila t. 177^b; žena *nastojieše* muži, aby s ní ovoce hryzl Kruml. 3^b; když já *nastách* tomu, chutně k tomu jeho nutě JeronMus. 47^b.

Při složeninách *-ložiti*, *-lehnúti*, *-léhati*, *-ležeti*, *-klásti*, *-kládati*. Na př.: *naložiti*, *nakládati* někomu něco Us. nč.; jemuž jest naložil křivým súdem (stranil) Štít. uč. 80^b; Elžka *nakládajíc* Albrechtovi utekla (straní) Pulk. 175^b; Joab *nakládal* Adoniášovi Ol. 3. Reg. 2, 28; — kámen hlavě za podušku *kladiechu* DalC. 37; (spasitel) troji odplatu pokládá svému milovníku HusE. 2, 209; hlava, ač v sobě jest plně zdráva, však když údové pod ní trpie, to sobě pokládá t. 3, 126; *přiložiti*, *přikládati* něčemu víru Us. nč.; pán rybě pečené plástku chtěl jest *přiložiti* HusE. 2, 148; jiných kusów mnoho mi křivé *přikládají* t. 2, 114; — *uložiti* někomu něco Us. nč.; — (císař) *sě* Mediolanu *položí* DalC. 47; aby do kostela nechodili, dokud Šimonovi nepoložie peněz HusE. 1, 461; položili sú jemu tu popudnú otázku t. 2, 398; mlčenie jest v klášteřiech položeno zákonníkóm t. 1, 265; mnozí položili sú sobě některý hříech v obyčej t. 1, 488; — žena, která *podloží* *sě* hovadu t. 1, 19; dva podstavky každé

dště budeta podložena Ol. Ex. 26, 21; — *předložití* někomu něco Us. nč.; božstvie všem jiným věcem má předloženo býti HusE. 3, 68; zisk dobrotě předkládající VsehK. 73^a; — komu kolivěk *vložím* ruku, přijme ducha svatého HusE. 1, 401; — aby se žebrání *neobložil* Štít. uč. 141^a; obložiec se té libosti ŠtítOp. 34; světu se obloživše t. 6; tvému se sbožíú obloživ AlxB. 7, 8; (člověk) pokoju se obloží AlxV. 853; — jest jim (přím stranným) den úterní *odložen* VsehK. 291^a; — aby hlavě (kámen) *založil* Alb. 5^a; založiv kámen hlavě t.; v noci kámen hlavě založie PassKlem. 87^b; jednu vytáh tělo pohanské hlavě založil miesto podušky t. 49^a; Kristus nemohl mieti ani kamene, aby hlavě založil Kruml. 127^b; — zlý skutek *podléhá* trestu Us. nč.; *podlehnouti* ranám Us. nč.; — dobrým odplaty . . . *náleží* Hořek. 65^a; (peníze) Hartunkovi náležejí KolA. 1514; — duchu svatému *příleží* milost Krist. 8^b; bohu otci moc vláščie příleží t.; kterémuž samému mluvíti příleží VsehK. 42^a; (Palaestina), ješto příležala Egyptu Comest. 61^a; oblak přílezieše stanu Ol. Ex. 40, 36; této prosbě příleží dar ducha svatého HusE. 1, 355; ten kostel chcete mieti, protože vašemu zboží příleží t. 1, 425; nepřileží člověku potupiti (hříšnika) pro hřiech t. 3, 150; — dva podstavky každé dště *podležala* Ol. Ex. 26, 19; — podobně při adjektivech *náležitý* a *přiložitý*: práva městóm náležitá Brikc. 4; v městěčkách přiložitých tomu městu Comest. 267^b.

Při slovesích jiných, s *do-*, *na-*, *nad-*, *po-*, *pod-*, *před-*, *při-*, *s-*, *v-* složených. Na př.: *dochoval* nám dědictví Us. Jg.; to mu jeho otec dochoval Ros. Jg.; já vám jeho *dohozí* (Jidáš Ježíše) Hrad. 74^b; (bůh) jemu dohodil dobré ženy Otc. 461^b; (prodavač) má tovařiše, jenž mu dohodí HusE. 1, 218; ona (dva zrádcové) své děnie *doložista* noci druhé AlxBM. 5, 31; všichni, kterým *došla* voda ta, to jest, že je obmyla, spaseni sú HusE. 1, 51; aby to (peníze svatokupectvím sehnané) došlo ono papeži, ono podaciemu pánu, ono přimluvčiem, ono písaruom, ono řečníkuom t. 1, 426; — naliť se j'mu smrt *nahodí* Hrad. 138^a; by jima (bůh) dětátko nahodil Levšt. 150^a; by se jie tak milý nahodil HusE. 2, 106; takovým naházie se ŠtítOp. 361; veliký užitek *nahánieše* pánóm svým Koř. Act. 16, 16; jemu (Tandariáši) knieže se *naměte* Tand. 68; co se mu namátlo Us. Jg.; jež sú *namietali* tobě exprobraverunt ŽKap. 78, 12; (diábel) namietá člověku řka . . . HusE. 3, 114; *nakloniti* někomu něco Us. nč.; co ti *napadá* Dobr. Jg.; pláče a směje se, jak jí napadne Us. Kott. (brusiči zavrhuji, lépe prý jiný výraz); *nastrčil* mu nohu, aby upadl Us. Kott.; — *nadběhnouti*, nadbíhati komu Us. Kott; *nadjíti*, *nadjeti* komu Us. Kott; *nadhoditi* někomu něco Us. Jg.; — kteří jim nechtie býti *porobení* HusE. 2, 11; — panování světské jemu jest *podmanila* (církev Kristovi) HusE. 3, 93; když sobě *podrobi* světa čest velikú Apoll. 128^a; podrobili se zákonu Us.; *podříditi se* někomu Us.; *podlézati* někomu Us.; *podestlati* dobytku

Us.; podstíral sobě žini a popel Br. Z. 96; — chleb krkavci *předhodil* Jg.; — podací kosteluo v kterak *přišlo* mnichuom HusE. 1, 477; plačte nad bédami svými, které vám přijdú t. 2, 18; mož-li mi to ot tebe přijíti Mast. 13; neb nám již přišlo jisté bezpečenství Pass. Z. 97; at skrze to pánu našemu i nám všem nepřijde nějaká těžkost Solf. Z. 97; nám jinak nic nepřichodí Hrad. 110^a; *přičiň* tobě pán šelmu, at tě zatralí HusE.; zemské zboží, nebeskému blahoslavenství *přimiešeno*, břieme jest, ale ne pomoc t. 1, 42; jménóm svatých nepřiměšuj se t. 1, 108; prosie, aby jim kostel některý *přisobil* t. 1, 426; já jemu (zmilelíku svému) *přispojena* budu t. 1, 33; chot jeho jemu jest *přijednána* t. 3, 82; (církve) bude anjelským plukóm *přitovařišena* t. 3, 19; diáblóm věčné přitovařišenie t. 1, 22; že s' (ly, lotře po straně Kristově) tomu vítězilemu králi *přisazen* t. 3, 122; súseda, kterýž přisazen jest domovi jeho EvOl. 132^b; každý ten úd jest láskú materi i každému bratru jako živú žilú *přivázán* HusE. 1, 26; nuzitelé... hřiechóm svým hřiechy *přidvojují* t. 3, 194; lest nevěř se *přichvátí* Baw. 88; nic svému zaslúžení *nepřipisují* HusE. 3, 12; snad jeho peklu *přisuzují* (lidé člověka) t. 3, 150; an jiej (švec své ženě) *přibíjíe* Hrad. 124^a; (lidé) by jemu (komorníkovi) *přitlúkli* VšeK. 217^a; ta (dva) svatému Petru se *přikázasta* Pass. 289; jednomu čarodějníku se přikázachom t. 291; (církve) má dva meče, ale ne každému dvě *připásala* HusE. 1, 176; aby nebeskému království ny *přitáhl* Kruml. 152^a; kak by se jiej (ženě) *přihodilo* Pass. 289; tak se diábel mu (člověku při narození) přihodí Vít. 7^a; přihodí-li se nám co neopatrně přísáhnúti HusE. 1, 305; třetí strana země *připadla* Jozefovi Flav. Z.; veliký strach všem krajinám připade Ol. Jud. 3, 9; nechal molóm ziesti raději, než by nahým *přioděl* Alb. 95^b; aby jim mohl přioděti Hrad. 124^a; (Dobeš) nahým přiodieval Ol. Tob. 1, 20; (kněz) chudému nepřioděl Pass. 587; přioděti nahému, k rovu provoditi mrtvého Kruml. 238^b; každému živočichu *přirozeno* jest báti se smrti HusE. 3, 157; ale nám kněžím *přiškvrnil* řka židóm HusE. 2, 303; *připal* ráně železem rozpáleným Sal. 579; *přižzi* dierkám, jimižto vlasy vycházejí t. 240; přižzi miestu flastrem takovým t. 406; súsědi *přisediec* domu (vdovinu) DětJež. 2^a; — (Kristus) bude jiej (duši) *spojen* Kruml. 464^b; já jemu (milenci svému) spojena budu pravým poslušenstvím HusE. 3, 33; já jemu (milému svému) budu *sjednána* společnú láskú t.; Afrikan tomu vyrčení se nesjednává Comest. 189^b; — jeho údóm se *vtěliti* HusE. 1, 7.

Sem patří také dativ při slovese *obcovati* a při adjektivech a adverb. *přítomný, bliz, blizký, přívuzný a účasten*. Na př.: jich službám (božím) obcovali Blah. (Bartoš Dat. 7); bliz jest bojiúcim jeho ŽKlem. 84, 10; tehdy věrným blizko jest království nebeské HusE. 2, 12; každému bližší jest den, v němž... Šút. ř. 66^b; přítomen býti něčemu Us. nč.; MMagda-

lena nebyla jemu (Kristovi) v rodu tak přívuzna HusE. 2, 134; aby nebyli sobě přívuzni t. 2, 39; by tvému smýlení jini účastni byli Kruml. 227^b.

Jindy tu bývá dativ s předložkou *k* nebo předložkový pád jiný. Na př.: pust to *k* boží milosti Štít. uč. 153^a; mysl k pravdě přichýliti HusE. 1, 3; lidé jsou k smilství přichýleni t. 1, 439; (věření) jest mysl k pravdě přichýlenie t. 1, 4; jíti, bráti se ke komu Us.; že jsem přiložil k múdrosti pilnost HusE. 1, 282; aby pilnosti k tělesným věcem nepřikládali t. 2, 345; všichnu snažnost k svému spasení přiložiti t. 2, 409; drahé kamenie aby k najdražšiemu kameniu přileželo t. 1, 234; ti sú k věčné smrti přileželi t. 2, 122; najprvé má ku pokání přiležeti hřiechów zelenie t. 3, 258; když k letóm přijdú t. 2, 339; byvše mrtvi k životu sú přišli t. 2, 261; že nepřišel Ježíš k hodu beránka t. 2, 111; prosili pánuov, aby se k tomu přičinili t. 1, 461; k nimž (mčstům) přisezu Rožmb. 19; purpura spojená k žlabóm HusE. 3, 86; — když *na* koho böh žalost přepustí Krist. 30^a; mnohé věci přepúštie böh na nás Štít. ř. 127^a; — ten dóni (duchovní) *proti* pokušení nemohl by ostáti, jako dóm tělestný neostál by *před* větrem a před povodní HusE. 2, 419; — bliz *od* toho Krist. 52^a.

Přiodieti mívá při sobě akkus.: přioděj nahú (ženskú) Lvov. 1^b. *Blízký* mívá při sobě genitiv: (kto) jest bliží boha Štít. uč. 99^b; bliz bojúcích ŽWittb. 84, 10; uzřě dva anděly bliz sebe Hrad. 31^b.

267. Dativ cílový jest dále:

1. při slovesích a jménech, znamenajících odpor a protivení. Na př.: kto *se protiví* tobě ŽWittb. 75, 8; protivujice se mně t. 3, 8; ani vem buď *protivno* Túl. 12^b; múdrá slova jsou bláznóm slyšeti tak protivna, jakožto slunce zraku NRada 1741; protivné slovu božiemu přikázanie HusE. 1, 91; město chtě *se* mu *přiečiti* AlxV. 408; úsilno *se* ostnovi *spierali* tamt. 432; síle nemohúc *se* zepřieti Pulk. 44^b; Julian počě veliký *násilník* křestanóm býti Pass. 283; *odporovati* někomu Us.; (kacířství) jest učenie svatému písmu *odporné* HusE. 1, 389; *odporný* komu Us.

Jindy bývá tu dativ s předložkou *proti*: majíce vůli *odpornú* proti bohu HusE. 3, 149; jenž strpěl jest *proti* sobě *protivenství* t. 1, 186.

2. při slovesích, znamenajících dá v á n í atp. Na př.: tak jeho (Ježíše) smrti *dali* UmR. 186; každému peniez dán bude Štít. ř. 109^b; chvály mé jinému nedám Pror. 31^b; neumě sobě dáti rady AlxV. 131; nebrániece *se* dajte miesto hněvu HusE. 1, 167; dám *ť* vám v tu hodinu, co budete mluvíti (vnuknu . . .) t. 3, 83; jemu nikte kúska chleba nepodal Krist. 80^a; někomu *dáti*, *nadati* Us.; že mu (žalovaný žalujícímu) dal kurvy syn Rožmb. 134; diáblu *se* *poddati* Túl. 72^a; má každý práci *poddán* býti Štít. ř. 206^a; sluhý *poddáni* buďte pánóm HusE. 1, 87; *poddal se* nižším v poslušenství t. 2, 31; *nepoddávejme se* přielišně službě lidské t. 1, 297;

by (rodiče) dievku komu *oddali* za ženu t. 1, 198; *prodati* někomu něco Us.; jenž sú své opustili a chudým *rozdali* HusE. 3, 109; rozdati někomu něco Us.; (bóh) z své vóle *udává* světa každému méne nebo více HusE. 3, 151; divy tvé moci diáblově *přidali* t. 2, 197; ač bóh jest všemohúci, však nemohú jemu přidání býti skutkové viny hodní t. 1, 12; aj přidávali sú bohu hřiech t. 2, 377; přidati, přidávati někomu něco Us.; abych pravdě svědectvie *vydal* HusE. 1, 234; aby jemu počet vydal t. 1, 213; sv. Pavla písmo buď jemu vydáno t. 1, 91; vydati, vydávati komu co Us.; když (kto) ctenie více stvoření než bohu *vzdává* HusE. 1, 74; město se vzdalo nepříteli Us.; *darovati* někomu něco Us.; (cizozemec) svým *rozdělí* vaše dědiny DalJ. 4; (sv. Prokop) chudým šcedřě udiel'al Hrad. 16^b; toho chleba bóh lidu udielé HusE. 1, 329; hůbu plnú octa *poskytú* ústóm jeho obtulerunt EvZimn. 45; pánu Kristu žluč byla poskytnuta Mand. 2^b; poskytnouti, poskytovatí někomu něčeho Us.; *požič* nám času ŽKlem. 140^b; má druhému pojičiti Štít. uč. 142^b; oni jemu pojičichu Troj. 205^a; muž *plat* dluh ženě a žena muži HusE. 2, 40; spravedlnost placenie dluha manželu t. 1, 200; ač sem otplatil otplacijícím mně zle ŽWittb. 7, 5; čsož zaplatí t mně t. 115, 12; král se mu brzo oplati AlxV. 1556; bohu nemóž i žádný dosti rovně odplatiti HusE. 1, 148; bychom asa tiem jemu poplatili, aby... Štít. uč. 34^b; jakož kto živ bude, tak bude jemu zaplaceno HusE. 2, 273; platiti, zaplatiti, oplácti někomu něco Us.; čiň čertu dobře, peklem *se ti odmění* MudrČ. 50; třikrát každý člověk do roka má jim (kněžím) *offěrovati* HusE. 2, 44; chce-li se kto s tebu vaditi v súdu a sukni ti vzieti, *nechaj* jemu i pláště t. 3, 9; (sv. Petr) písmo svaté nám *ostavil* t. 1, 8; (Kristus) ostavil pekla zatracencóm t. 1, 18.

3. při slovesích a jménech, znamenajících dívání a divení. Na př.: až se strach *divati* tomu NRada 899; ješto se tak smilně připravují, aby lidé jim se divali Štít. uč. 111^a; dívajíc se tomu pořádu nebes ŠtítOp. 297^a; jeden dívaje se kráse obrazu toho t. 142^a; má dušě dívá se tobě Modl. 13^b; (Nero) dívaje se ohni Mart. 22^b; ktož se jim (marnostem) nedívá HusE. 1, 102; oči strhnúc od divanie leckakýms věcem Štít. uč. 29^a; obráčen v to divanie věcem věčným ŠtítMus. 131^b; našli jej, an se dívá dělníkuom Háj. 335^a; Eva ovoci se dívajeci KrumI. 1^a; směšné jest té hře divanie Hrub. 157^a; Fortuna *se* osobám *nevzhlédala* KomLab. 79; hejtman strážným dohlížel Mitr. 140 (Bartoš Dat. 5); zhlédl sa penězom BartD. 1 299; zhlédl sa řaciném' zboží t. 1, 182; (Darius) poče se tomu *diviti* AlxV. 1017; téj krásě divit se jězdiechu DalH. 42; (Darius) podivi se tomu AlxV. 1021; král diviše se chudobě jeho Troj. 222^b; obdivuji se tomu Dobr. Jg., diviti se, podiviti se někomu, něčemu Us.; slc. *čudovati se* něčemu Jg.

4. při slovesích a jménech, znamenajících rčení, jevení, oznámení atp. Na př.: já tobě chcu *řéci* Mast. 295; řekl jest jim HusE. 1, 9;

ne každý, kdo mi říká »pane« ... t. 1, 221 atp. dosud tak; *povieš* synóm izrahelským Štít. ř. 145^a; aby jim pověděli HusE. 1, 30 atp. dosud tak; aby člověk uměl diáblu *odpověděti* HusE. 3, 115; Kristově řeči nemohli sú pokrytci odpověděti t. 2, 402; chci odpověděti otázce vaše ChelčPař. 54^a; že není odpověděno té otázce HusE. 1, 72 atp. dosud tak; *zpovídati se* má člověk knězi HusE. 2, 440, dosud tak; druhá částka (pokání pravého) je *zповěd* bohu nejméne, nebylo-li by kněze HusE. 2, 152; ten, ješto *dieše* prorádci svému Štít. ř. 155^b; vzdějíce věrnému křestanu kacieř HusE. 2, 61; tu jemu (Petrovi) jedna poselnice *vecě* Krist. 96^a; nyní vám diábel *šepce* Hrad. 25^a, dosud tak; aj milý můj *mluví* mně HusE. 3, 30; já *praví* vám t. 1, 98; poslal mě (bóh), abych pravil vězeným odpuštění a zavřeným otevření t. 2, 16, dosud tak; pánu bohu netřeba jich (hříchův) *vyčítati*, an všechny zná enumerare HusE. 3, 117; nč. vypočítávati někomu něco Us.; *prorokuj* nám Kriste! HusE. 1, 393, dosud tak; sami se v hřiešiech pánu bohu *vyznávali* HusE. 2, 315, nč. vyznávatí se někomu Us.; (hřiechové jich) budú všemu světu *oznámení* HusE. 1, 35; sám se hlasitě oznamuje (part.) lidu t. 3, 279, dosud tak; to vždy *známo* pánu bohu HusE. 1, 65, to je mi známo Us.; (já) *ohlašují* celé české zemi..., že chci státi v Konstanci HusE. 3, 277; učinil si jí hanbu, ohlásiv jí v nemoci všemu zástupu t. 2, 406, nč. ohlásiti, ohlašovati někomu něco Us.; *vzvěstují* vám radost velikú HusE. 2, 24; také sprostným vieru zvěstujeme t. 3, 96, dosud tak; *lhali* sú jemu; ŽWittb. 77, 36, nč. lháti někomu Us.; pak sobě vieru *sl'úbichu* DalHr. 9; slibuji bohu HusE. 1, 95; jenž (věci) nám *zaslíbeny* jsú t. 1, 42; aby byl *slíb* bohu t. 266, nč. slíbiti, slibovati někomu něco atp. Us.; čistota má bohu *oběcána* Ml. 42^b; *obětovali* sú bėsóm ŽWittb. 105, 37, dosud tak; počě jemu *děkovati* z kvasu DalH. 30; pro než tobě děkujiu LMar. 65; ač jemu *vděk* není HusE. 3, 180, dosud tak; *vděčný* někomu Us.; aby ho králi *osočili* Let. 319, dosud tak; on mi *př* (zapírá) a já viem, že mi jest vinen HusE. 1, 101; (žena) aby *zapřela* dluhu muži svému t. 3, 209; pokrm těleštný nebyl jemu zapřen (odepřen) t. 1, 429; nč. zapřítí, zapírati někomu něco Us.; *klel* jsi žezlu jeho ŽWittb. Hab. 14; *přisáhl* sem jim Štít. ř. 106^b; přísězechu jemu všickni Mand. 70^b; na tom mi přísěž Pass. 345; přísau já, Valento, tobě Pam. 3, 119; pánu bohu sáhám Svěd. Z. 94, nč. přísáhnouti, přísahati někomu Us.; (vládyka) má své nehody *tůžiti* královi Štít. uč. 92^a; *stěžovati* sobě někomu Us. Jg.; *nařikati* sobě někomu, *stýskati* si někomu Us.; *žalovati* tobě muži LAl. c.; (Maria) požalovala synu svému HusE. 2, 34, dosud tak; *dobrořečte* jménu jeho Vel. Jg.; ktož tobě bude *zlořečiti* HusE. 1, 250; kdo otcí svému zlořečí Br. Jg., dosud tak; *blahaju* hospodinu ŽWittb. 15, 7; vzblahaju tobě t. 25, 12; (žena) kteráž neblahá muži svému Ol. Sir. 25, 32; *žehnávali* smy vám ŽWittb. 128, 8; požehnal jim t. 106, 38;

požehnáš pravému t. 5, 13, dosud tak; *laj* zvířatům ŽWittb. 67, 31; ševci . . . svým ženám *lajú* Hrad. 124^a; z toho králevá jim nelá Kat. 14, nč. láti někomu Us.; lidé jemu *porokováchu* Krist. 68^b; tovaříš jeho počě jemu porokovati Hrad. 90^b; počechu jemu porokovati ML. 50^b; *tykati, vykati, onikati* někomu Us.; chlap . . . *pánkajě* tobě svého času hledá Dal.; *kaž* moci tvěj manda ŽWittb. 67, 29; to vem kážiu DalC. 7; král český přikázal jest Pražanóm HusE. 1, 133; tobě kazuji Hrad. 15^a, uč. kázati, rozkázati, přikázati, -kazovati někomu něco Us.; aby (lidé) mohli své (jměni) přátelóm *odkázati* HusE. 3, 192, dosud tak; stařec *velěše* jim Mill. 22^b; arcibiskup jemu mše slúžiti *zapověděl* Pass. 73; všem křesťanóm má zapověděna býti s nimi obec Štit. uč. 87^a; pán buoh nám každú zlost zapověděl HusE. 1, 352, nč. zapověděti, zapovídati někomu něco Us.; (oni) *vzkáží* svým tovaříšóm HusE. 1, 218; abyste vzkázali jemu . . . t. 3, 64, dosud tak; cestu *ukaž* jim Mast. 228; (Kristus) ukázal se svatěj Maří Štit. ř. 188^b; ukažte mi peniez platný HusE. 2, 399; židóm na mě ukazuješ Hrad. 81^a; sv. Pavel ukazuje Korintským, že . . . HusE.; nč. zkázati, ukazovati někomu něco Us.; rač nem to *zjeviti* Mast. 355; král lev rukú kynu, chtě jim zjeviti příčinu NRada 34; zevím jemu se samého HusE. 3, 73; zjevujem tobě Mast. 339, nč. zjeviti, zjevovati někomu něco Us.; črt *ponukne* jim ŠtitV. 16; diábel, jenž bieše židóm ponukl Krist. 99^a; (diábel) ponukl židóm Pass. 199; i ponukli tovaříšóm EvOl. 282^a; a ponukli sú tovaříšóm, aby přišli HusE. 2, 277 (citát); potřebné jest, pánům to vnukati, aby . . . Vcl. Jg.; (žena Pilátova) poslala posly *ponúcejíc* jemu, mohl-li by Ježíše propustiti Krist. 98^b; ponúcejíc jemu . . . Pass. 198; (král) *vozatajóm* přeč ponúcie AlxBM. 2, 11; již *se modlé* rytinám ŽWittb. 96, 7; modli se jemu t. 36, 7; našim se buohóm modlte Pass. 140; (někteří) modléchu se němým hadóm Ol. Sap. 11, 16; nebudeš se jim (obrazům) modliti HusE. 1, 65; někteří modlili sú se obrazu Herkuleše, někteří obrazu Béle, a někteří modlili se netopýróm a krtóm t. 1, 67; *nepokloníš se* jim t. 1, 72; modlám se klaniechu Kat. 2, nč. pokloniti se, klaněti se někomu, něčemu Us.; páni *se* knězu *po-kořichu* DalH. 31; syn koře se otcí die . . . HusE. 1, 315, dosud tak; že mu *nepochlebujeme* Us. Jg.; *lichotiti* někomu Us.; sú *se* *ruháli* tobě ŽWittb. 78, 12; porúháchu se mně ŽKlem. 101, 9; tak se j'mu porúháchu Hrad. 83^b, ML. 80^b; pán porúhati se bude jim HusE. 1, 257; vzrúhali sú se mně ŽWittb. 41, 11, nč. rouhati se někomu Us.; osudové moji mně brzkú smrtí *hrozie* Alxp. 5; kdyby jemu roven byl, snad by jemu hrozil HusE. 3, 148, nč. hroziti někomu Us.; také móž böh jimi (obrazy) *hrózu* lidem *učiniti* HusE. 1, 72; přide pán zlým velmě *hrozný* t. 2, 13; *chlubiti se* někomu Us.; tof *píši* vám HusE. 1, 138, dosud tak; atpod.

Sem patří také rčení „říkají mi Václav“ atp.

Jindy tu bývají vazby jiné: on řeče *k* nim HusE. 1, 288, (Simeon) řekl jest *k* Maří t. 2, 23; mluv *k* synóm israhelským t. 1, 193, mluv *k* služě mému t. 1, 173; vece *k* němu Nikodem t. 2, 232; tehdy *k* němu vecěchu ML. 76^a; die *k* nim Griz. 153^b; aby uměl odpověděti *ku* písmu HusE. 1, 92, nemohli sú *k* těm věcem odpověděti t. 2, 68; Anna byla *k* bohu žalující LMar. 23; jenž se modlí *k* bohu HusE. 1, 308; (sv. Pavel) píše *k* židóm t. 1, 350; — rúhanie *proti* bohu HusE. 1, 469; klanějte se *před* tebu synové matky tvé t. 1, 73; židé *na* ň počechu porokovati ML. 50^a.

Kléti má při sobě zpravidla *a k k u s.* (gen.): klnúce jeho ŽPod. 36, 22, budu vy kléti ML. 17^b, ani koho klné Alb. 11^b, klnúce Krista HusE. 1, 252. Podobně slovesa *blahati*, *požehnati*, *zlořečiti*, *dobrořečiti*, *ponúcěti*: nepravého blahajú ŽWittb. 9, 3 (24), (David) blahal jest hospodina Ol. 1. Par. 29, 10; požehnáš jě (pl. akk.) ŽWittb. 108, 28, požehnaj mě Mast. 135, (pán) požehná tebe *na* zemi HusE. 1, 55, svú rukú vodu požehna (sv. Prokop) Hrad. 7^a; dobrořečte jmeno jeho Br. Jg., dobrořečte ty, kteříž vás zlořečie HusPost. 180^b, by buoh nezlořečil dietěte (gen. zápor.) HusE. 1, 117; (Marta) svú sestru ponúcala Pass. 378.

5. při slovesích, znamenajících projevy *vůle*, *naděje*, *víry*, *přízně*. Na př.: jakému *chceš*, panno, muži? Kat. 28; chciú tomu, by . . . ApD; svatý Prokop téj chvále nechtieš Hrad. 10^a; nechci tobě ni jinému, nebo sem slíbila býti v čistotě t. 102^a; nechtěj i vrahu téj škodě t. 104^a; chceš-li kněžstvu českému DalC. 35; böh od vás chce pokoře Štít. uč. 57^a; nechtěl by zlé ženě, nechtěl by dietěti zlému, ani zlému služě, ani zlé sukni, ani zlým třevicóm, vše chtěl by dobré mieli . . . ŠtítV. 166; kdo chce pokoji, hotov se *k* boji Mudr.; nechcemy Rakušanóm Pulk. (Výb. 1, 468); chceš-li rád pevnému domu NRada 1652; Lukrecius zachlév jejie zboží i jejie dvoróm kázal ji (Beatrix) jieti Pass. 377; zda kterému roku (lhůtě) vzechceš Kat. 180; (hospodin) cestě jeho vzchoce volet ŽWittb. 36, 23; tomu (aby někdo byl zabit za něho) Ježíš *nerodil* Krist. 94^a; kak se jest čemu *nadieti* Štít. uč. 7^a; ež mi se tomu *nadieti* Hrad. 139^b; (Herodes) tomu se *nadějieše* t. 85^b; nadál se větší útěše ŠtítV. 13; *nadějice* se velikým daróm Mart. 12^b; *naději* se světlu spero lucem Ol. Job. 17, 12; ktož všem lidem dobřě *úfá* Kruml. 159^a; téhož t vám také *úfaji* NRada 43; *úfajice* tvrdosti zdí Ol. 2. Mach. 12, 14; otec náš nám neúfáše Kar. (Výb. 1, 530); jim jsme více *úfali* nežli jiným t. (515); nedoufám t mému zaslúžení, ale více doufám tvému milosrdenství Modl. 80^a; božiej milosti doufajě t. 90^a; moci své doufajice Pulk. 36^b; vašiej pomoci doufajíc t. 178^b; aby nižádný z nás nedoufal své síle HusE. 3, 133; (lid) bude doufati těm odpustkóm t. 2, 153; ač sám sobě

vériu ApDa; v tom mi věři (impl.) Kat. 166; kterak tomu uvěříme HusE. 1, 410, nč. věřiti, uvěřiti někomu, něčemu Us.; Kristovi *svěřiti* nechťeli z mrtvých vstalému a řekli sú, že jest ukraden (= uvěřiti) HusE. 2, 249; lépe jest, některým vybraným se svěřiti Kom. Bartoš, nč. svěřiti, svěřiti se někomu Us.; ktož mi *nedověřt*, ještě mne úplně nemiluje Štít. ř. 5^b; ciesař nedověříeše tomu, což na ň (na krále Kosta) prosočeno Kat. v. 84; těm ty nechceš dověřiti Baw. 156; pánům jakožto vrchním správčům důvěřím KolCC. 45^b, nč. důvěřovati někomu Us.; Němkynuě méne bude *přieti* ludu mému DalJ. 41; rač nám toho přieti Pass. 409; Svatopluk bratru kněžstva nepřejieše DalJ. 55; popřěj nám radosti Modl. 2^b; přej a bude ti přáno Přisl.; jižto jemu *závidiechu* Kat. 4; (soci) dobrým v službě závidiee . . . t.; a že jest pyšný, bohu závidi HusE. 1, 109; čtvrté jsi závist učinil, že s' záviděl ženě, vdově nebo panně neb i prázdné ženě, že ona bez tebe jsúc od tebe nebyla pohrzěna t. 2, 273; diábel závidě takému zřiezení myslil, kudy by . . . Kruml. 1^a, nč. záviděti někomu; ktož je *závistník* jiných chvále ŠtítV. 154.

Jindy tu bývají vazby jiné. Na př.: úfaj *do* mne Hrad. 46^a; v tě úfajice Kat. 160; v Krista úfáme HusE. 1, 36; (člověk) nebude doufati v kupovanie mši, modliteb a odpustkóv t. 1, 27; doufal si ve lži Pror. Jer. 13, 25; *k* vám doufaju AlxBM. 124; by se *do* nich (do pověsti) které cí nadieli, své by země knihy jměli DalC. úv. 1; do tebe mi se viery nadieli t. 34; nadějice (sě) *v* hospodina Ol. Sir. 24, 45.

6. při slovesích a jménech, znamenajících vyknutí, učení a rozumění. Na př.: *přivyknúc* tomu Štít. uč. 54^a; zvykej dobrému MudrČ. 29; kdo čemu zvykl Vel. Jg.; ktož obykuje dobrým skutkóm Kruml. 203^b; ktož obykuje dobrým dielóm t. 176^a; odvykati hříchu nejlepší pokáni MudrČ. 27; odvyknouti čemu Us.; — lidé obchodům kupeckým *vycvičení* Har. Bart.; Mojžiš vši moudrosti egyptské vycvičen byl Kom. Bart.; — aby lid *učil* ciestě boží Štít. ř. 7^a; by jej (Aristoteles Alexandra) čsti, múdrosti učil AlxV. 139; (sv. Prokop) bratři zákonu učieše Hrad. 8^a; duch svatý učí nás všem věcem k spasení HusE. 1, 327; dobrotě a kázni a učeníu nauč mě ŽWitlb. 108, 108; čemuž ji ten naučí Kat. 48; (dáno) od učení řemeslu krejčovskému KolČČ. 138^b (1555); (ciesař) zamyslí syna jeho českým obyčejóm odučiti DalC. 69; — tak tomu *rozumieš* Kat. 76; jehož (ciziho lidu) jazyku nebudeš moci rozuměti HusE. 1, 57; když sem písmu srozuměl t. 1, 429; sytý lačnému nerozumí MudrČ. 185.

Attrakci bývá též *uču činiti něčemu*. Na př.: učil sem nejednoho mrzkěj věci činiti Alb. 92^b; on naučí je provazuom plésti O:c. 281^b; bázeň božie osvietí jeho a naučí dobrým skutkóm ploditi t. 360^b; bázen božie naučí jeho dobrým skutkóm činiti a božiemu kázani plniti OtcB. 129^b; naučich se čísti hodinám svaté Mařie Kar. (Vých. 1, 509);

učte se milosrdným skutkóm činiti t. 5^b; súdy, jimžto naučíš činiti jě Ol. Deut. 5, 31; ktož by chtěl se učiti suknu dělati Rychn.; uč se škorniem šíti PísBydž. 5; uč mě mazancóm jiesti SmilPřisl. (Výb. 1, 843).

Podobná atrakce je: *uměj vieře vyznati* Štít. uč. 9^b.

Vedle dativu prostého bývá tu dativ předložkový a vazby jiné. Na př.: (nepřítel) zvykáníc dáva k slavnému vítězství HusE. 1, 1310; opat k bohu umný a k hospodářstvu rozumný Hrad. 24^a; Ježíš uměl jest k silnému boji Štít. ř. 33^b; všickni k bojóm přeumělí HusE. 3, 38; aby (rodiče své dítky) k dobrému učili HusE. 3, 204; kteří učie jiné k spravedlnosti t. 2, 10; co učí člověka k spasení Kruml. 331^a; dobytek k sušeným rybám jest zvyčený a zučený Mill. 124^a; — svykal *u* pravedenstvích ŽWittb. 118, 23; (zákonníci) tak sú v těch obyčejích zvyklí HusE. 1, 433; mají v lakomství srdce zvyklé t. 1, 398; (Lucifer) se učil v tom umění t. 1, 415; chtě se u vieře naučiti více t. 2, 230; — uče ho (Ježíš Nikodema) o druhém urození člověka t. 2, 230; *stezek tvých* nauč mě ŽWittb. 24, 5; učil se toho BartD. 1, 180; uča se němčiny t.; ja sem je dvojiho řemesla učeny t.; ja toho sem zvykly t.; mistr mě naučil jednoho slova Gesta Kl. 51; — že (Ježíš) *pravdu* učí HusPost. 162^b; cestu boží v pravdě učíš t. 181^b; co je starý Dobeš syna učil ŠtítV. 58; ktož tě učí co dobrého Vít. 77^b var.; kto jiného přiučí co dobrého t. 78^a; co mě pán bůh naučil ODub. 502; uměti něco Us.; jenž rozumie vše skutky ŽWittb. 32, 15; rozuměj volání mé t. 5, 2; sv. Augustin všecko rozuměl Pass. 461; aby (ty) rozuměl slova pána Ježíše HusE. 1, 142; tohoto miesta písma nerozumějice t. 1, 27 (gen. v záporu). Akkusativ při *rozuměti* je vlivem latiny.

7. při ději jiném. Na př.: křivdu mi *činiš* Hrad. 11^a; činiec přiekořiznu pánu svému Trist. 269; ani čiň nám přiekořiznu Pror. Jer. 14, 21; jenž nůzi činíte chudým HusE. 1, 236; (nepřítelé) nám zálohy činie t. 1, 334; abychom jemu čest, chválu a dieky činili t. 3, 297; učinil si jí hanbu t. 2, 406; atrakcí: biskup (v kostelích) slúpy kázal *učiniti almužně klásti* Pulk. 157^a; (Roboam) *uděla* stodoly *chovati oleji* a vinu horrea olei et vini Ol. 2. Par. 11, 11; — přítel příteli hrad *staví* a nepřítel nepříteli rakev *teše* MudrČ. 236; — (kovář) když komu kůň *ukuje* Hrad. 132^a; — co chcemy *sdieti* Ježíušovi t. 74^b; nevědě, co tomu zdieti DalJ. 10; — komu která nemoc *škodí* Mast. 31; jáz tobě nic neškozi Hrad. 11^a; v němž by nám poškodil AlxBM. 5, 41; přílišná hádka pravdě škodí MudrČ. 64; vlcie, ovciem *škodliví* HusE. 2, 294; (obrazi) by lidu *škodni* byli t. 1, 71; krčmář... svéj duši *pakostí* Hrad. 114^a; syn nepřiloží pakostiti jemu nocere ŽKap. 88, 23; — budeš *slúžiti* bohóm cizím HusE. 1, 56; nižádný nemož dvěma pánomu slúžiti t. 3, 142; jáz tobě rád slúžu..., takto ti poslúžu DalH. 30; bez slúženie cierkvi svaté

HusE. 1, 152; lakomství jest *služba* modlám ŠtítOp. 32; lakomstvo jest služba modlám Štít. uč. 19^a; dušiem služba t. 156^a (nápis); otec počě ju (sv. Kristinu) k službě bohóm nutiti Pass. 347; úřad nic jiného nenie, než *služebnost* všem VšehK. 278^b; myšlenie *služebné* tělu t. 1, 121; *raditi* někomu Us.; otec synu, bratr bratru, tovaryš tovaryši radí HusE. 1, 456; — (Jindřich Korutanský) *pohyžditi* chtě rodu mému Pulk. 178^a; — biskup *umúďřiv* zdraví svému nechtěl jěti t. 106^a; oni umúďřivše zdraví svému vyjčeli nechtěli t. 104^a; — *křivditi* někomu Us.; (súdce) má míti moc, již by nižádnému *neukřivil* HusE. 1, 471; jest bohu *křiv*, ktož . . . ŠtítPař. 54^a; *ubližiti* někomu Us.; — co nám *prospěla* pýcha? HusE. 1, 36; co jim prospěla jich múdrost Alxp. 35; (obět) tobě *prospěšna* bude t. 1, 149; prospěšen býti někomu Us.; jež (věci) jsú k *prospěchu* svaté obci t.; bychme dělali diela *užitečná* obci boží t. 1, 128; — *po-mozi* mi adiuva me ŽWittb. 108, 26; spomoz nem ŽKlem. 43, 26; do-pomoz mi zraku mého Hrad. 13^a; jicž (koruny života) nám rač dopomoci, hospodine Štít. ř. 124^b; té radosti (nebeské) rač nám dopomoci HusE. 2, 181; bůh pomáhá mně ŽWittb. 53, 6; (sv. Prokop) pracným k zdraví pomáháše Hrad. 8^b; (sv. Prokop) všem spomaháše t. 10^b; toho vám pán bůh pomáhaj HusE. 3, 274; ku pomáhání mně pospěš ŽKlem. 69, 2; Maria panna, všem žádajícím *pomocná* Kat. v. 802; (jiné tváři) sú . . . sobě sbožně pomocny LMar. 73; tu vám spomocnějí budu, než zde Pass. 417; *pomoc* židovskému lidu HusE. 2, 279; — a veď *netuš* sobě tiem . . . Štít. uč. 136^b; (bohatec) sobě tak zle tušieše Hrad. 141^a; (přietelé) počěchu tušiti jemu (nemocnému bohatci) t. 143^b; druzi v sboží odušie sobě Štít. uč. 133^b; bohu poručiti, sobě odušiti Pís. XV stol.; — ktož *rytieři* bohu HusE. 2, 304; — ti *panovali* sú jim dominati sunt eorum ŽKlem. 105, 41; všem nepřátelóm bude panovati ŽWittb. 9, 5 (26); mužóm panovati budem Pulk. 7^b; by ty mohl nám panovati Tkadl. 3^b; jenž (sluha) tobě panuje GestaBř. 49^b; peníze jedněm panují, druhým slouží MudrČ. 163; když bude *vlásti* chudým cum dominatus fuerit pauperum ŽWittb. 9, 10 (31); (Kristus) tě vykúpil, aby tobě sám vládl Hug. 95; aby nám zde v pekle žádný nevládl a nerozkazoval Solf. 44 (v tisku r. 1600 a 1552); tělo v rozkoši chodí, když mu duše *nevěvodí* ČČMus. 1855, 59 a 1859, 482; svým nepřátelóm nemohli *odolati* Mart. 44^a; jehož moc všemu odola Kat. 184; pohanstvo odola bludnému kmenu t. 160; jim (osám a kolům u vozů) kořist odola (= přemáhala je) AlxV. 1848; matka . . . zavola: kto mně v smutce viec odola! LAI. c.; protož odolaj vždy zlobě NRada 1097; tiem odoláš mnohé vojně t. 499; (Jindřich) bratru svému nemohl odolati Pulk. (Výb. 1, 491); — diábel našemu spasení *překaziti* chtěl Krist. 99^a; kto mi překazí koli . . . Podk. (Výb. 1, 954); ktož móż překaziti zlým a nečinie, nic jiného nenie, než přietel zlosti

jich HusE. 1, 241; kdyby nižádný zlý dobrému nepřekazil, dobrý by neměl pokušení t. 2, 61, kto božím sluhám *překážie* Hrad. 25^a; aby jemu nepřekážal na žádné věci Alb. 14; každý zle prosí, ktož co prosí, ješto jemu jest *příekaza* k spasení HusE. 2, 191; střieci se překážky daróm božím ŠtítPař. 52^b; bude-li slib bláznivý a lepšiemu dobrému *překážlivý*, nemá držien býti HusE. 1, 266; — hospodář má *brániti* všie necli své ženě i jiné čeledi Štít. uč. 54^a; rtóm mým nebráňiu ŽWittb. 39, 10; hřeši vaši branie dobrému Alb. 61^b; již se branie mrzkosti klatěj Hrad. 73^b; aby (vy) uměli . . . brániti se falešnému doličování Štít. uč. 78^a; obraň se blše aneb hnidě HusE. 1, 84; nižádný nemóž zabrániti člověku boha milovati t. 3, 166; nč. brániti, zbraňovati někomu Us.; jediná *obrana* tomu zlému VšehK. 66^b; — *hájie* nem ŽWittb. Athan. 226^a; — böh črtu *přezří*, aby nás pokúšal Štít. uč. 108^a; kolec musí přezřieti oři některé jeho vášně t. 54^a; — *dovoliti* někomu něco Us.; (Jidáš) svůj zradě *povolil* ApŠ. 61; toho jie povoli Kat. 186; všichni j'mu v tom povolichu Hrad. 56; (Adam) Evě k sleptání jablečka povolil HusE. 3, 199; jsa bohu ve všem *povolný* t. 3, 267; někdy muž ženě *svolí* lstivě, chtě, aby jemu k skutku přivolila t. 2, 39; aby hřeichu *přivolil* t. 1, 80; aby hřeichu přivolil t. 1, 80; jemuž (duše tělu) v chlípnosti přivolovala t. 2, 312; — *souditi* budeš sirotku a sniženému Bible 1857 žalm 9, 18 (39); — *mstíti* chtěce takovému protivenství rkp. XV stol. Jg.; ten se mu mstil, vymstil, pomstil Us. nč.

Někdy tu bývají vazby jiné. Na př. knězie jediné k oltáři a k obětem *slúžiti* mají HusE. 3, 250; nenie-li *model* slúzenie lakomstvie t. 1, 66; — má *nad* vámi *panovati* Štít. uč. 57^a; kniežata pohanská panují jedna nad druhými HusE. 1, 408; jemuž (vladaři) dal jest vlásti nad jinými t. 2, 299; i *lidem* i kostelom (chybně m. -em) mocně budeš vládnúti Pulk. 32^a; králové vládli sú kněžimi a biskupy HusE. 1, 465; — Přemysl chtěše *to brániti* DalIr. 8; brániti se *od* smrti (duhovni) kněz kterak móž HusE. 1, 364; — ciesař chtěše *Němcóv mstíti* DalC. 68; my móžem svých přátel mstíti t. 18; böh otcóv hřeich *nad* dětmi mstieše t. 99; nad črvkem se mstíš Rol. 137^a; atp.

268. 1. Dativ vyslovuje cíl, jenž jest při příměře.

Na př.: ten *se rovná* kniežatóm DalC. 17; (lazebníci) bohatým se rovnajice Hrad. 133^b; hrdý pyšnému se rovná Přisl. Jg.; život náš paučinám jest přirovnán Alxp. 65; zvučí moře, to jest lid tohoto světa, jenž se moři přirovnává HusE. 2, 10; ti se horníkóm vrovnejí Hrad. 134^a; méj múdrosti ni krásě nikte živý nevrovává se Kat. 18; kto jest *rovně* tobě similis ŽKlem. 34, 10; že t mi nenie rovně Kat. 24; čině se bohu rovně Hrad. 83^a; budú mieti rovně sobě Štít. uč. 89^b; kto *roven* bude tobě ŽKlem. 82, 2; kto je roven tobě Modl. 13^a; aby se svéj bratří roven

učinil Štít. ř. 162^a; kto jest rovný mně *similis* Pror. Isa. 44, 7; — *podobati se* někomu Us.; připodobnati se svému otci Štít. uč. 28^b; chtěl jest ve všech věcech bratřím se připodobniti HusE. 2, 24; (tesař dřevo) připodobní obrazu člověka t. 1, 70; pravdě *podobnost* Us. nč.; kto *podoben* tobě *similis* ŽWittb. Moys. 11; budú lidé podobni andělóm HomOp. 154^a; jinak budem bohu nepodobni HusE. 1, 153; to smrtelné lidi nesmrtelnému bohu podobné činí Lab. 34; nepodobna hvězda hvězdě a člověk člověku MudrČ. 279; — mohl by se tobě na něčem *hoditi* Pass. 154; snad se tobě dobrě hoziu Mast. 2; by se hodil své hospodě Štít. Bartoš; již sebú nevládnú aniž mi se královstva hodie HusE. 1, 283; hodil-li by se (kněz) lidu v kázání slova božihó t. 1, 425; nehodilo by se jemu (králi), aby se přisadil na posledniem místě t. 2, 363; ten jest *hoden* vaše zloby Baw. 64; vy (panie) jste mladým záčkóm viděti hodné Mast. 395; muku budú trpěti hodnú svým hřiechóm ŠtítV. 101; dřevo věčnému ohni hodné Kruml. 289^b; chceš-li škodě býti nehoden Baw. 83; prosím za věc nám hodnú HusE. 1, 69; hodné jest jemu, aby zavěšen byl žernov na hrdlo jeho t. 2, 284; jakož mu (člověku) hodno jest k spasení t. 2, 351; tu se nám ne *v hod* stele Kat. 80; v hod někomu býti Us. Jg.; v hod někomu něco činiti Us. Jg.; — že se tobě nic *nemíliu* Jid. 165; smiliti se sluhám tvým ŽWittb. 101, 15; smíli se bohu tamt. 68, 34; žádost, smiliti se tělesnému oku Štít. uč. 139^a; že j' každému *míl* a vzácen Štít. ř. 213^b; má nám pravda míla býti t. 77^b; která almužna j' milejší bohu Štít. uč. 141^a; co se *líbí* bohu Štít. ř. 4^a; kak se všem počestným lidem do žen dobře líbí to, když... Štít. uč. 54^b; slúbi se hospodinu placebo ŽWittb. 114, 9; že se mladým nevěstkám slúbiti žádáš Mast. 362; (žena) aby se slíbila mladým bláznóm Štít. uč. 50^b; po malém času zalíbí se jí (ženě) jiný HusE. 3, 206; což královi *liubo* DalC. 83; koteré j'mu lubo bylo HomOp. 153^a; což jim lubo Rožmb. 128; co j' tělu libo Štít. ř. 34^a; ač jest nám užitečné a bohu libé HusE. 1, 311; — jáz vám *ostuzi* bydlo sázavské Hrad. 27^a; tak se jim bydlo ostudilo t. 27^a; (milování Kristovo) všecky věci světu milé jemu ostudí HusE. 3, 97; — jednomu se chtěje zlíbiti jiným *se zošklivíš* Lab. 113 Bartoš; — kostečníci *mrzie* všem lidem i bohu Hrad. 115^b; třetí (lidé) *mrzie* všemu lidu t. 97^b; duši méj mrzí život můj Alb. 37^b; budú vám mržěti nepravosti vaše Ol. Ezech. 36, 31; (žena) *omrzne* bohu ŠtítOp. 99; co jest lidem *mrzutějšího* nežli člověk mrtvý HusE. 3, 136; — tobě *slušie* chvála ŽWittb. 64, 2; což jemu slušie k spasení HusE. 2, 209; který úřad příslušie takovému pastýři t. 2, 166; co ne jednomu, ale mnohým přísluší Vel. Jg.; to jest, králi, tobě *slušno* NRada 180; aniž zákon jest *příslušnější* křesťanu na světě, než pro Krista trpěti HusE. 1, 185; — to t tobě předsobře *stojí* (= sluší) NRada; — juž ti nechcem *hověti* DalHr. 3; hovějž

lépe svému pánu Mast. 105; hověj pilně hosti tomu NRada 1896; synové mají pokorně otcóm i materám hověti HusE. 1, 143; tomu já shoviem Kat. 46; hospodin nemohl všem lidem shověti Krist. 58^a; pohověj mi, vše t rád zaplaci Štít. uč. 35^a; poshověj mi Br. 45^a; — slunce všemu *statčuje* Did. 113 Bartoš; — Bessus hi ten, jenž jmu jest *postaten* AlxBM. 2^b; jsa svým lidem postaten Jid. 18; — (já podkoni) všem žákóm mohu býti *pyšen* Podk. v. 362.

Jindy tu bývají vazby jiné. Na př.: *přirovnán* jest k skotu ŽWittb. 48, 13; cierkev přirovnává se k vinnici HusE. 3, 14; že (syn) jest s otcem *rovný* v moci t. 2, 52; kto jest *rovně tvój* ŽKlem. 88, 9; (zvicřě) rovniem svým protiví se ŠtítV. 159; — *podobá se* k tomu Dobr. Jg.; k světu připodobnati Štít. ř. 225^a; což jest *podobno* k čemu Jid. 41; to j' podobno k divu svD. 2; k Ježíšovi podoben ML. 110^a; podoben buď, zmilelý mój, k srně a k kolúchovi jeleniemu HusE. 3, 34; *podobnostvie* člověka k bohu t. 1, 377; činy k spasení *hodné* Štít. ř. 228^a; hodný oděvec k práci HusE. 2, 346; ovoce k jiedlu nehodné t. 2, 414; hoden k něčemu Us. Jg.; kněz zlý k ničemuž se *nehodí* HusE. 1, 369; (pamět) se velmě hodí k výstrazě od hřiecha t. 2, 110; — všecko *mě mrzalo* Modl. 109^b; mrzala jej jeho slepota Štít. ř. 119^b; by nás mrzala ŠtítOp. 2; Saule, co mě mrzíš (oškliviš se) Mand. 41^b; všicku kirmiu vz(m)rzala jest duše ŽWittb. 106, 18; — ta t (mast) k milosti *slušie* Mast. 165; jinak by (meč) k tobě neslušal HusE. 1, 177; věci, jenž k boží chvále slušejí t. 1, 121; ješto příslušie k svatbě Štít. ř. 50^b; příslušie trój úřad k pastýři HusE. 2, 166; příslušný k něčemu Jg.; což *na* ň slušie Štít. ř. 9^a; stvořiti, co na samého boha slušie HusE. 1, 14; příslušný na něco Jg.

2. Dativ vyslovuje cíl, jenž je při výrazích povinnosti a viny.

Na př.: páni *dlužni* jsú svým poddaným, aby je učinili HusE. 1, 213, kto mu dlužen byl Har. Jg. a Us. nč.; jsem *vinen* tobě Br. Jg., jako bych já tomu všemu vinna byla HolŠternb. 27, ač chceš nebýti vinen ciesaři HusE. 1, 181, bratr, jemuž jsem vinen t. 2, 287, ač jemu z práva nejsi vinen t. 1, 107, (Kain) nedav se vinen bohu chodil po púštích Solf. Výb. 2, 489; dluh, jímž nám někdo *povinen* Vel. Jg., nebudeš povinen světskému kniežeti HusE. 1, 181, povinen komu Us. nč.; trój lid . . . se bohu *viní* Hrad. 98^a; nad ním (člověk nad člověkem) se nemstí ani se miení mstíti, ač mu jest *zavinil* HusE. 1, 334, že (ty) zavině svému bližniemu ješte se na ň hněváš t. 1, 339, pak-li sme co zavinili komu, ale abychom odčinili t. 2, 289; budu vám *práv* Pror. 49^a; *křiv* sám sobě jest, kdo se dluhy zasypá Kom. Kott.

Někdy tu bývá dat. s předložkou proti: *zavinil*-li (kto) co proti bližniemu HusE. 2, 151, jenž jsú proti ní (Marii) *vinni* t. 2, 162, většie jest *vina* proti bohu než proti člověku t.

3. Dativ znamená cíl, který je při příčině. Bývá při výrazích radování, těšení a smíchu.

Na př.: (já) bych velmi *rád* tomu, by... Hrad. 111^b, nerad tomu sv. Prokop bieše t. 2^b, kdo nic nového nevídal, ten i starému rád ČMudr. 283, jsúci tomu velmi ráda Kat. 14, sú rádi hostom, budú vám rádi BartD. 1, 182, zastřelil sem korotvu, téj sem býť radši jak zajícovi t.; (lev) počě po klášteřu běhaje každému bratru *se radovati* Pass. BartDat. 7, příštíú se jejie radujě (part.) Hrad. 65^b, všech svatých dobrým skutkóm se radujte HusE. 3, 58, zda-li sem radoval se spasení Ol. Job 31, 29, lidé se radují létu a včelky květu ČMudr. 450, (matka) bieše syna nalezla, jemužto se obradovala Pass. 290, (král) se obradoval příští jich Ol. 1. Mach. 11, 14; každý slovu tomu *vesel* i *radosten* býti má Baw. 132; již *se těšie* zlému mému ŽWittb. 34, 26, tomu t se mé srdce těší Hod. 83^b, těšiece se zvukóm varhanným Alb. 29^b, ledačemus daremně se těšili Lab. 77, netěšte se chlapci mému marijánku Suš. 734; aby se tomu *okojil* NRada 903, zda by se židé tomu okojili Hod. 43^a, Krist. 98^b, ML. 114^a, mému se snu okojte AlxV. 1331, já se tvý milosti koji Hod. 87^a, (lidé) se sledu (t. j. věci stvořené) okojiec k stvoření svú milosti velnú Štit. uč. 70^b, Saul okojil se řeči Jonathanově Ol. 1. Reg. 19, 6, těmto daróm okojiece se Hug. 348; jemu se budú *smieti* ŽWittb. 51, 8, všicci smieli sú se mně t. 21, 8, smějice se svým skutkóm HusE. 1, 272, počechu se druh druhu smieti DalJ. 5, kak by se tomu nezasmál Pass. 51, čáróm se posmáv t. 351, jemu se posmievali Štit. uč. 15^a, jenž posměje se jim ŽWittb. 2, 4, tak svéj chudobě se nasmiesta DalJ., 76, svéj hospodě se nasmievše DalHr. 3.

Jindy tu bývá gen. nebo instr. nebo pád předložkový. Na př.: *i žádného* neposmievaj Vit. 60^a, nenie-li boha milého posmievanie HusE. 1, 300; posmievajúce se *synem* tvým Ans. 4; jenž se směje *z hříechu* HusE. 1, 272, radujme se z povýšenie t. 2, 364, (církve) radující se z viděnie pána boha svého t. 3, 78; neroď se těšiti *v tom* ŽKlem. 36, 7; radovati se budem v tobě HusE. 3, 12, v tom se radovati t. 2, 333; (Kristus) radoval se jest jako obr *k běhu* cesty HusE. 3, 42, radují se k zvuku varhan t. 2, 311; láska neraduje se *nad zlostí* t. 1, 163, nad nímž se andělé radují t. 2, 266.

4. Dativ znamená cíl, který jest při účelu.

Na př.: (Jachym) pojal sobě *ženě* hpannu LMar. 16; chci ji mieti sobě *ženě* Dor. (ČČMus. 1859, 23); doňedž nepoložiu nepřátel tvých *podnožíú* nohám tvým scabellum ŽKlem. 109, 1; dav sobě s ním rok *hádaní* (k disputaci) Pass. 293; čtvrtý groš brali *zámaznému* Štit. uč. 86^b; na dielo *korábóm* in fabricam navium Ol. 2. Mach 4, 28; (apoštol) rozkáza, svému *rovu* dól vytieti ApŠ. 26; Jojada učini pokladnici *penězóm*

Comest. 167^b; byly sú komory, jedna *lajným* t. 18^a; jemu sv. Jakub svú huolku *znamení* dal Pass. 352; kněz Přemysl Margaretu pojě, po niej *věně* (či *u věně*?) Rakúsy objě DalC. 89; *čemu* mi jest tato čest? Hrad. 3^a, čemu ty dieš, co žádáš, ženo? t. 41^b, hlédaj, čemu jest taká skúpost DalC. 33, čemu mi jsú hrdá rúcha, čemu svá vóle? Štit. uč. 154^b; čemu tvá mysl tak odjata Jid. 136, čemu prosíš a svú prosbu ke mně vznosiš Kat. 44, čemu s' přivedl tohoto mníška? Růž. 2, čemu tak pláč činiš cur Otc. 260^b, čemu postíme se quare Koř. Mat. 9, 14, čem je to? BartD. 1, 182, čemu s' tam něšet? t. 171 (laš.), něbudě dněs přšet, čemu je tak čerstvo t. (též); ja to *temu* vim, že ... t. 1, 176 (laš.).

Jindy tu bývá instr. nebo pád předložkový: máteř pojem sobě *ženú* (psáno *senū*) Jid. 105; mój syn tě *k choti* přijal Kat. 1058; ihned ju sobě *za knieňu* pojě DalH. 41, bych toho za chot pojala Kat. 18, Libušě jej za muž pojč DalC. 7.

Sem hledí dativ účelový při infinitivě vzniklý atrakcí. Na př.: kúpichu pole *pútníkom hřešti* Hrad. 88^b; silen sem byl zlým *skutkom ploditi* Alb. 94^b; biskup poručil (v kostelích) slúpy učiniti *almužně klásti* Pulk. 157^a; vzat pytel *penězóm klásti* BrigF. kap. 6; tuto snaž se, takým *skutkom činiti* ROIB. 72^b; *saditi štépóm a plániem* není lepšího (dne) než ke všem svatým TřebA. 133^a (Feif. LL. 629), (Roboam) uděla stodoly *chovati oleji a vínu* horrea olei et vini Ol. 2. Par. 11, 11; šestý měsíec užitečný jest *jastřábóm lapati* neb krahujcóm LékB. 39^a, devátý-nástý (mésíec) *všem věcem činiti* jest užitečno t. 40^a.

Účel je tu vysloven infinitivem, jenž má při sobě svůj předmět; na př.: jsem silen *ploditi zlé skutky* = ... k tomu účelu, abych plodil zlé skutky. Za to však bývá atrakce, t. j. předmět vstoupí do dat.: *ploditi zlým skutkom*.

5. Dativ vyslovuje cíl, jenž je při ději s věcí příslušnou.

Ten bývá:

a) často při dějích na údech a částech těla něčích.

Na př.: sv. Petr *Malchovi* ucho *utě* Krist. 95^b, ML 110^a; (Boleslav) *utě* ucho sv. Václavovi DalH. 30; hlavy jima stenše těla v řeku uvrhli Pass. 377; jima oběma hlavu stěchu tamt. 353; vypade meč z ruky Boleslavovi DalJ. 30; tehda jiej (Margaretě) káza Olibrius rucě svázavše ... dolóv ju spúščěti Pass. 320; až jemu srdečko usědáše Hrad. 91^a; otec chvátil se jemu hrdla Krist. 66^b; panna se mu hrdla chváti TandZ. 178^a; (Josef) chváti se jemu (Jakubovi) lirdla Ol. Gen. 46, 29; črt črtu oka nevykline HusE. 1, 246; lúpežníci chudých jsú, ktož almužny jim berú t. 1, 476; darovanému koni na zuby nehleď Přísl.; dívati se někomu do očí Us.; seděti někomu na klíně Us.; hlava mu bolí (v. hlava ho bolí) Us.

b) při ději na majetku něčím.

Na př.: lidé *nám chodí* po louce Us. nč.; shořel mu dům Us.; ublížit někomu na cti Us.; nemůže mu přijít na jméno Us.; nemoh (non potui) mu jméno zvědět AlxV. 897; soused sousědu ukradl krávu Hrad.

c) ve výrazích *učiní někomu životu, hrdlu něco* atp.

Na př.: kéž jemu jest učinil životu co zlého Hrad. 86^a; jáz jemu také životu nechci nic učiniti t.; až sem musil slíbiti a j'mu životu nic nečiní DalJ. 108; přísahami, že jemu hrdlu nic nebude Háj. 446^a; sliboval, že jim nic hrdlu býti nemá t. 456^b; by jemu hrdlu nic nečinili t. 455^b; ... se přimlúvali, aby byl vězením potrestán a hrdlu aby jemu nic nebylo t. 472^a; jemu ta kletba duši nic neškodí HusE. 2, 206; štír, umořil-li by člověka, nic by jemu duši neškodil t. 3, 199; co platno člověku, získá-li vešken svět, a své duši škodu vezme t. 3, 167; co *je ti prstu* BartD. 1, 182; noze mu nic není, hlavě nic *nemá* t., co tomu psu máte? t., ublížit si cosi noze t.

5. Dativ vyslovuje cíl, jenž jest při zřeteli.

Na př.: *hladovému (je)* vždy poledne ČMudr. 188; nemocnému vše hořko t. 229; ovoce krásné zraku ŠtítV. 225; Lazar čtyřdný (t. j. čtyři dni mrtvý, quadriduanus) Kristovi spal HusPost. 163^b; což lidem vysoké jest, ohavnost jest před bohem HusE. 1, 243; kto sobě zlý jest, kterak jinému jest dobrý t. 1, 120; když diábel vie o kom, že jest jemu ostr t. 1, 261; tomuto opilstvím, co onomu lékařstvím bylo Har. Z. 100; táž píšťala jedněm sladce, druhým trpce zní Lab. 76; musět se mu schovat (= byl slabší) BartD. 1, 264; —

ves *nám* po pravé ruce *ležela* Har. 1, 195; ostrov nám ležel po levé straně Pref. 153 a tak často; —

kabát *je mi* veliký Us.; práce nějaká jest mi lehká, těžká, nemožná Us.; jdeš mi rychle Us.; bydlíš mi daleko Us.; —

budú-li (Němci) *nem* (Čechům) *silni*, kudy chcemy ujíti? DalC. 44, tento lid silen jest nám Comest. 53^a, nepřátelóm budeš silen NRada 468 a 1494, uzřev Michas, že jemu (synové israelští) silni biechu Ol. Súd. 18, 26; aby on jim (král pánům) *mocen* nebyl Pulk. 156^b; loviště i zvěři i rybám velmi *dobrá* Pulk. 53^b.

6. Dativ vyslovuje cíl, jenž jest při prospěchu, t. j. vyjadřuje cíl, k němuž děj se táhne přinášeje mu prospěch nebo nepospěch.

a) Dativ prospěchový bývá v případech *všem se jest urodil Kristus* atp. Na př.: nechtěj i vrahu též škodě Hrad. 104^a; (svodnicě) božie ščěpy vytrhují a diáblóm jě přēsazují t. 101^a; všem se jest urodil Kristus Pass. 601; všem na vše dobré vzplozen Hrad. 55^a; boju se zemi zlého DalC. 8; on sirotku na súdu nesedieše t. 95; Anson ssěde jemu (t. Dariovi, jenž v boji koně svého ztratil) s koně svého AlxV. 1787; ty kto jsi, jenž súdiš sluhu cizieho, jenž svému pánu stojí neb padne Kruml. 241^b;

(matky) svým dětem od boha prosie dostojenstvie HusE. 2, 191; tehdy věrným blízko jest královstvie nebeské HusE. 2, 12; tudy vám se přiblíží královstvie nebeské t. 3, 300, vida, ano bratru spiciemu zahynutie se blíží t. 1, 145; kdež mu plénky vezmeme Suš. 29.

Dále v případech *jmieti sobě*, *sdieti sobě*, *stýskati sobě* atp., *býti sobě*, kde význam prospěchový je mnohdy velmi oslaben, takže dativ tento může dobře i vynechán býti.

Na př.: ta knieni *sobě* jmě Božena *jmieše* DalH. 41; dievka Maria jmě *sobě* *jmieše* Hrad. 61^a; Simeon starý kmet, *jmajě* *sobě* již mnoho let t. 69^b; budeš Jana mne místo *sobě* za syna *jmieti* t. 91^b; co s' uhonil, *jměj* *sobě* t. 130^b; jiná zbrojě, *jěž* *sobě* nejměla čísla AlxII. 1^b; Margareta *sobě* dosti let *mějieše* DalC. 91; sedmdesát let a dvě *sobě* *jmějieše* Vít. 35^a; lichevník chce *mieti* *sobě* *požitek* HusE. 1, 216; *měj* na srdci vážně *sobě*, že ... NRada 310; co je nám *sobě* *sdieti* Mast. 240; nevěda, co *sdieti* *sobě* AlxV. 153; nevědě, *sobě* co *sdieti* Hrad. 53^b; co *sobě* *zditi* mám Hád. 4^a; bude-li *sobě* v tom pěkně a čerstvě *činiti* Lobk. 172^b; pro *něž* *sobě* tak velmi *stesk* (*stesk*l jsem) AlxV. 884; proroci *sobě* *steštechu* Pass. 172; tak *sobě* *zateskl* Hod. 37^a; (on) *zateskl* *sobě* Ol. 1. Mach. 4, 27; čstný kmet *sobě* *stýščě* AlxBM. 7, 21; co *sobě* *stýskáš* Hrad. 108^b; tak *sobě* *stýskal* jest sv. Pavel HusE. 3, 120; *styskováše* *sobě* srdce mé ŽWittb. 60, 3; *divně* *sobě* *hořekují* Har. 1, 283; sv. Petr na srdci *sobě* *sžěliv* i zaplaka Pass. 289; die čtenie, že sú *sobě* *báli* (*fabulari*) na cestě HusE. 2, 143; ti druhé (po druhé) *sobě* *křížují* syna božieho t. 2, 416; šel jsem lesem, *zpíval* sem *sobě* Erb.; Turek *sobě* *naříče* Suš. 145; *mluv* si a říkej si, co chceš Us.; *mysli* si, pomysli si ... Us. nč.; jen *sobě* opatrně *počínej* Lab. 83; *vedl* *sobě* *pansky* Har. 2, 45; (mláďček) jako za nic *sobě* *nenesl* muk Ol. 2. Mach. 7, 12; co si *počnu* Us. nč.; *pójdu* *sobě* k hoře mirry HusE. 3, 48; *kráčl* *sobě* *pyšným* *krokem* Lab. 120; *stáli* *sobě* *neb* *chodili* t. 128; *súsedovo* *děvče* pěkně *sobě* *chodí* Suš. 95; *krkavci* *sobě* *lítají*, *holubi* v *léčkách* *vážnou* ČMudr. 147; *jdí* si, *sedni* si, *lehni* si Us. nč.; vizte, *čie* je toto *dievka*, *sobě-li* *volna* *jest* *čili* komu *poddána* Pass. 319; *byl* *svoboden* *sobě* *král* Let. Bartoš; *debech* *bela* *sobě* *pani* Suš. 253; *sem* *hledí* nč. *buďsi* Us. a stč. *čsos' bud* = *čso* si *buď*: i *trží* *člověka* v *mysli* *cos* *buď* *zlého* *neb* *marného* ŠtítMus. 54^a, (*řemeslníci*) *světlo* *zaslonie*, *aby* se *lepšíe* *zdálo* *cos* *buď* t. 47^a, *cos* *buď* *činiec* i *jiného* ŠtítOp. 99^a, s *tolik* *jest* *cos* *buď* *šlechtné*, *jelikož* *jest* *spravedlivé* t. 82^a atp.; *hledá* *sobě* *pokojě* Hrad. 118^a; *pták*, *jenž* *sobě* *nedojme* *viery* AlxV. 872; *vezmi* to *sukénce* *sobě* Hrad. 113^a; *přijmi* *jinú* *mysl* *sobě* NRada 566; *nalezši* tu *chytrost* *sobě* Hrad. 103^b; (sv. Prokop) *bičik* *malý* *sobě* *učini* a *jide* do *jěskyně* t. 12^a; *ktož* *pozná* *přiatele* *sobě*, *an* *jej* *beze* *lsti* *miluje* NRada 200.

b) Dativ, jenž vyslovuje cíl, k němuž se děj táhne v neprospěch jeho, bývá při slovesích *otjieti*, *vzieti*, *utéci* atp.

Na př.: chtě Ježiúšě židóm *otjieti* Hrad. 81^b; ktož chutně neotme se tomu (žádosti tělesné), tiem sě nesnáze *vydře* tomu ŠtítV. 11; *ujíti* ruce jeho nemožno jest Lab. 119; letům ani cvaľem *neutečeš* ČMudr. 307; ona *vytrže* kostky jemu (žena mužovi) Hrad. 126^a; vzíti, bráti, ustoupiti, ujeti, uskočiti, vyhnouti se, vymknouti se komu Us.

Jindy tu bývá gen. odluky; viz § 257 č. 1.

c) K dativu prospěchovému náleží dativ ethický nebo dativ sdílnosti, při němž nelze pomýšleti na reálný prospěch. Bývá jen při osobě první a druhé a v enklitické podobě.

Na př.: (sv. Prokop) byl tvého otcě zpovědníkem a jest *ti* muž svatých činův Hrad. 14^b; jsem ti dvorný holomek Mast. 7; tato ti jest, mistře, mast z Babylonie t. 153; pane milý, kak sě máš? kak *mi* nevesele vzhledáš Hrad. 141^b; kak mi, matko, býti tomu? t. 105^b; tu *ť* (mast) mi všickni nejlépe chválé Mast. 162; *ty* mi pěkně vypadáš Us., nechoď mi nikam Us., to *vám* bylo v kostele lidí Us.

Dativ *ti* klesl v enklitické *-ť*, *-tě*; na př.: razu *ť*, beř sě přeč, biednice, neb *ť* v ten čas ošji líce Hrad. 126^a; věrný *ť* jest böh, nemož *ť* sebe zapřieti HusE. 2, 49; vstal *ť* jest, nenie *ť* teď t. 2, 133; aj kterak tě Marta řádně odpověděla t. 1, 10; věrně, Janúšku, drahný tě byl Kristus poklad poručil t. 1, 151.

269. 1. Dativ vyslovuje cíl, jenž jest při ději bezpodmětém.

Ten bývá:

a) ve výrazech *jest mi třeba*, *běda*, *jest mi potřěbno*, *jest mi do veselé*, *jest mi blazě* atp. Na př.: buď žel toho hospodinu Hrad. 144^a, žel mi toho Modl. 6^b, jest mi žel toho Us.; jakož mu (králi) třeba bieše AlxV. 93, protož třeba jest knězi, aby živ byl svatě HusE. 1, 32, potřebie jest veliké věrným křestanóm, aby... tamt. 3, 279, co vem třeba Mast. 320, ten *ť* jest chud, komuž jest třeba Štít. uč. 141^b, jimž jest toho potřeba t. 140^a, je mi toho třeba, potřeba Us.; neb jim toho bieše pile Vít. 13^a, by jie (Světoplezi, panně) k tomu velmi pile t. 1^b; jest mi hanba Us.; jest mi, bylo mi zima Us.; jest mi padesát let, nebylo mu ještě dvě léta Us.; šeptuom (při soudě) žádného miesta nenie Všek. 43^a; tomu již pamětníkuo nenie t. 291^b; ty tři věci jsú tak člověku potřebny k věčnému životu HusE. 1, 1; běda mně tebe, synu můj Pass. 307, běda mně synáčka mého Hrad. 53^a, běda liščě hubenici t. 130^a; hoře mně heu mihi Túl. 30^b; avech nám otcě takého Hrad. 21^b; acli mně přeneščaj ženě Hrad. 38^b; jí (ženě) bě ne do veselé Jid. 152; již jim nebude do spánie Hrad. 141^b; že *ť* mu nebieše do smiechu t. 141^b, nebude (tobě) do smiecha Vít. 33^b; co nám do toho Hrad. 88^a; blazě j'mu jest

t. 117^a, blaze bude jemu Kat. 8, blaze jemu, bude-li pro pravdu trpěti HusE. 1, 432; dobrému všude dobře ČMudr. 29; jak je ti? Us.; buď tomu jak buď Us.

b) ve výrazech *jest mi činiti, umřieti, jatu býti* atp., které vyslovují možnost, povinnost, nutnost. Na př.: prázdnu jim dívkám nebýti Túl. 24^a; když bieše Ježíševi jatu býti Hrad. 75^a; že jest synu člověciemu jatu býti t. 74^a; kak mi jest býti tomu t. 105^b; kda jest tomu býti, jakž bych já svůj kón okročil AlxV. 169; tehdy jest bohu učščenu býti Alb. 63^b; jest jemu více snažnu býti t.; Vlastislav mně, by skončeníu takému bylo býti DalC. 18¹); více mi vás zde jest neviděti DalH. 30; co je nám sobě sdieti Mast. 240; rač nem zjěviti, zač nem jest tuto mast jmieti Mast. 356; lidem jest věděti aby... Hrad. 138^a; mně t jest s tohoto světa sníti t. 19^a; že jim bieše z mrtvých vstáli t. 92^b; viete-li, že jest třetí den židovským hodóm příti t. 74^a; kde jemu bude siesti t. 75^b; tomu t jest státi t. 75^a; což sem kázal napsati, tomu t jest tak ostati t. 90^a; tomu t jest pokoru mieti t. 78^a; (Maria) co jiej sdieti, nevědieše t. 29^b; knězie pastýři netreskci, hyběti jim HusE. 1, 369, ale hyběť bude tomu člověku HusPost. 87^a, hyběť bude jim v súdný den HusE. 1, 256 (infin. *hyběti* sklesl v interjekci).

c) ve výrazech *stalo mi se, stýskalo mi se* atp. Na př.: vzchotě se jemu ovocě Jid. 78, mně se na ten trh nechce Hrad. 124^b; velmi se jemu křesťanské viery zžádalo Pass. Bartoš; toho se jiej zželi vepu Kat. 68, zželelo se matce milých dítek Erb.; tu se stešče čeledi jeho DalStrah. 2, tu se čertu stešče Podk. 949, stýská se mi Us., proto se stesko patriarchovi Mart. 38^b; právě se jim (Vršovicům) jako žabám stalo DalJ. 55; nevsechněm se toho dostává Lab. 49; komu se nelení, tomu se zelení ČMudr. 132; dobře se mi spalo, sedělo..., těžko se mi pracuje, chodí... Us.

d) ve výrazech *událo mi se jěti, chce mi se píti* atp. Na př.: v ty mi se lesy jěti žádá Hrad. 5^b; vzechce inu se jiesti Pror. Isa. 9, 20, ani jiesti ani píti jim se zechce Troj. 224^b, nevzchoce se jemu píti Krist. 52^b, potom se jemu vzchotě jiesti Mat. 46, když se jim vzchůce píti Mill. 44^a, chce se mi píti... Us.; událo se tady jednomu pánu jěti Pass. 319, to mi se událo jednu řeči zákonníkom HusE. 1, 425, měsieciu se uda vzníti AlxBM. 277.

e) ve výrazech jiných. Na př.: tři čiesti jemu ho (pekaři těsta) *příbude* Hrad. 135^b; života j'mu (nemocnému) *se ukrácie* t. 143^a; *ubýlo* mi, ubýlo mi starosti Us.; *šlo, běželo* mi o život Us.; *záleží* mi na něčem Us.; *jde* mi na třicátý rok Us.

¹) Viz poznámku k § 270 č. 1 d.

2. Dativ vyslovuje cíl, jenž je při slovese *býti*.

To bývá:

a) ve rčenicích *jest mi dvadčeli let* atp. Na př.: neb mi ještě není padesáti let HusE. 3, 254; (bible stará,) ještě jie bylo tři sta let a několik a dvadcti t. 3, 260; je mi dvacet let Us.

b) ve výrazech *nebuď tobě chyba, jsem tobě potřeben* atp. Na př.: o tom žádnému nebuď chyba, že bůh vždy Mariji uslyší Kruml. 90^a; služebník jest potřeben domu tvému Lomn. Jg.

c) ve výrazech *někto mi jest něčso, něčím*. Na př.: komu bůh břicho jest HusE. 1, 66; neposlouchá-li obce, buď tobě jako pekelník, pohan neb zjevný hříšník t. 1, 146; on bude mi synem a já jemu otcem t. 1, 174; noc jest děju všemu mátě, jakžto zisku tako strátě AlxBM. 5, 16; prázdnot jest máti hříechóm a macecha šlechtnostem ŠtítV. 22; (pohnaný) jsa sám tčm dědinám hospodář Rožmb. 99; starý vlk psům zábava ČMudr. 308.

d) ve výrazech *jest mi (jmě) Jan* atp. Na př.: téj (matce) jmě bylo Agnes Pass. (Výb. 1, 1149); jedné jmě bylo Agatha a druhé Chiona Pass. 75; jeden, jemuž jméno Kleofas (t. bylo), vece HusE. 2, 139; jemuž jméno Jan bieše t. 2, 195; — jednomu bieše Dyzmas Vit. 54^b; bylo mu Martinek Suš. 224; jak je Vám? (= jak se jmenujete?), bylo mu Francek, na křtu dali chlāpcovi Jozef BartD. 1, 182; švec měl dvou chlāpců, jednomu bylo Jozef a druhému Jan Kulda 1, 119; třetí byl najhlupší a bylo mu Jan t. 1, 128; (vdova) měla dvě dcery, té jedné bylo Františka a té druhé Tonička t. 2, 19.

e) ve výrazech *jest mi něco* (při nemocech). Na př.: jest mi něco, co je ti?, nic mi není Us.

f) ve výrazech *jest mi něčso = habeo*. Na př.: není mi mysl taká Jid. 172; (Medates) jmieše vnuku jejie (králové), pro niuž mu by ta nadějě AlxM. 2, 13 (v. 32); budú nám zde plni stoli Dal. 2; radost jest andělóm i všem blahoslaveným dušém Pass. 947 (Bartoš); ani mně ani tobě tento mlýn bude t. 883 (tam.); radost jest andělóm i všem blahoslaveným, když . . . Pass. 883 (tam.); chci vem něčso dobrého řeci, z něhož bude všem radost a pohanóm v srdci žalost AlxV. 1064 sl.; bude konec tvým řečem DalH. 30; kokot nemuož kokrhaci, nebo mu je cipet quia patitur pituitam BohDial. 339; jež rodina králi biechu AlxV. 1233; (Darius) hnu sě, kadyž mu upřiemá cěsta proti nepřátelóm jiti (t. byla) AlxH. 1, 26; všemu konec kromě závistí ČMudr. 108; není ještě všem dním večer t. 195; každé věci svůj způsob t. 219; i zpěvu čas i modlitbě svá chvíle t. 261; není tomu konce Us.; není tom' konca kraja BartD. 1, 182.

270. Dativ při infinitivě.

1. Dativ při infinitivě vyslovuje to, co nominativ při slovese finitním. Při slovese finitním vyjadřuje se nominativem dílem podmět, na př.:

bratřie bydlé ve spolcě, dilem doplněk, na př.: *bratr jest nemocen*. Při infinitivě pak jest za to dativ i pro podmět, na př.: jest dobré, *bydliti bratří* ve spolcě, i pro doplněk, na př.: jest zlé, svých úst *nebyti mocnu*, a často pro obojí, na př.: právo jest, *póvodu* (podm.) *vyprísieci samému* (doplněk).

Vazba tato nazývá se vazba dativu s infinitivem.

2. Dativ při infinitivě bývá:

a) po slovesích *kázati*, *veleti*, *ustaviti*. Na př.: *kaž oleji tuto státi* Hrad. 117^a (= poruč, aby olej tuto stál, nikoli: poruč oleji, aby...); Stanimír káza se všem Němcóm sníti DalJ. 72; ciesař káza se j'mu koronovati DalJ. 78; (naháči) kázachu božiej službě přestati DalC. 90; kněz sebe místo káza v zemi Božejovi a Mutyni býti DalJ. 56; *kaž z svého šcedru býti* Hrad.; (Alexander) káza vojem vstáti AlxV. 703; kázal kola učiniti, ostrým břitvám na nich býti KatBrn. 8; *těj hlavě kaž z mirtvých vstáti* JiřBrn. 351; (komorník) káza vozu postáti Koř. Skutk. 8, 38; Filip... káza státi vozu iussit stare currum EvOl. 137^b (Skutk. 8, 38); (Ježíš) suchěj rybě káza živěj býti DětJež. 2^a; proč *velí* veselu býti HusE. 1, 350; *velí* kypru býti k slyšení a lěni k mluvení Lit. Jac. 1 (obs.); (biskup) dva korců *ustavi* dávati oráči každému (= aby každý oráč dával) DalJ. 45.

b) po slovese *dáti*. Na př.: *nedajmež j'mu živu býti* AlxH. 10, 38; *té (sěči) mi dajte býti účastnu* AlxB. 1, 14; (mužie) *nedachu velikému zlému býti* DalJ. 8; (mužie) *dachu z mála vojsku býti t.*; böh snad dá jim (tvým rodičóm) býti obmeškánu ŠtitV. 35; *dal jim své blaženosti účastnu býti t.* 321; *dal i člověku pohřešilému účastnu býti své dobroty t.*; *kdož by jiným dal býti obmeškánu t.* 35; *nevšem je dáno ve všem býti rozumnu t.* 220; (sedlka) *mně všdy prázdnu jíti nedá* Podk. 950; *rozum nedá starému dětinnu býti* Šach. 301^b; *nedaj mi buoh živu býti* HusE. 1, 94.

c) po slovesích jiných. Na př.: Jeremiáš *brání* pyšnu býti HusE. 3, 248; *dievcě poroditi bez mužského dostúpenie vyniká* nade vše práva přirozeného běhu ML. 66^b, ROl. 138^b; *jáz nevědě*, kak samému próvod pěti Vit. 35^b; *chtieti opatrnu býti neb bláznivu*, všech lúpežníkóv ukrutnost *přesáhá* HusE. 2, 222; *nedomnievajte se*, tomuto divnému a duostojnému znameni býti toliko pro tohoto ROlC. 251^a; *snažnu býti lépe mi se líbí* než... Štit. uč. 97^a; na ty (juristy) *se slušie* vzeptati popravciem t. 93^a; *slušie toho každému pilnu býti* ŠtitV. 110; *neslušie člověku prázdnu býti t.* 127; *slušie t* při tom opatrnu býti t. 52; v tom t by slušalo, (člověku) skrovniti sobě, strach boží nad sebu majíci t. 116; *aniž všem (vdovám) slušie bývati saměm*, donidž jsú mlády Štit. uč. 50^a; *neslušie mně pěši jíti* Pass. 538; (králóm) *neslušie býti zlým ani odporu dobrým* Comest. 139^a.

d) po slovese *býti (jest)*. Na př.: *živu býti jest* ŽGloss. Ezech. 16; *ač tak živu býti jest* ŽWitth. t.; *čemu mi býti živu déle* Vit. 56^b; *by mi*

bylo živě býti a toho hořě zbyti t. 34^b; živu jemu býti nebieše DalC. 27; když vieš, že jest býti božiemu prikázání poddānu, tehdy býti jest člo-
věčiemu prikázování poslušnu ŠtítBud. 206; mně, by skončeníú takému
bylo býti DalC. 18.¹⁾

e) po slovese *jest* = *znamená, rovná se, platí*. Na př.: též jest, i samému mluvíti křivdu, jako by jinému svědčil Štít. uč. 60^a; co jest, na nohú státi zvěři ŠtítV. 152; druhý květ šlechtnosti (jest), do kostela neb kóru zákonníkóm choditi t. 168; netolik t rozvázanie jest: viac chietí ženy své prázdnu býti muži, aneb ženě muže, ale... t. 50; to t jest, zemi ztratiti a z nie býti vylúčenu t. 151; třetí stupeň pokory jest, jsúc i velikým býti pokornu t. 217; duchem chudu býti jest, býti pokornu, nehrdu t. 282; druhá (chodba) jest utěšenu býti t. 245; jiné jest, býti duchu svatému v člověku, a jiné... HusE. 1, 23; protož mieti svatú věc jsúce v hřiechu vědomě jest, člověku shromážditi sobě súd věčného zatracenie t. 1, 102; hovadu shniti v hnisu jest, lidu v hnisu smilstvie život svůj skonati t. 3, 199; co jest, metle z kořene Jesse vyjiti Hug. 318; co jest, skrze okna smrti vstúpiti t. 92.

f) po slovese *jest* + *adjektivum*, *jest dobré, jest lépe, je zlé* atpod. Na př.: jesti t *dobré* muži z své mladosti jho nésti ŠtítV. 128, dobro j' býti dvěma Štít. uč. 72^a, dobré t jest prázdnu býti kvasóv s neřádným knězem ŠtítV. 331, dobré by bylo muži nemieti ženy t. 51, kako jest dobré bydliti bratří ve spolčě ŽKlem. 132, 2; *lépe* jest jednoho člověka zahubiti, než všemu lidu v hoři býti Hrad. 74^b, jest lépe doma bohu slúžiti, než životem jistu nebyti HusE. 3, 289, lépe by bylo jim viery nepřijímati, než přijmúce nevěrnú pánu bohu býti t. 2. 421, lépe t jest tobě klécavu vniti v život věčný EvOl. 286^b (Mark. 9, 44), lépe t jest tobě vniti krhavu v královstvie boží t. 286^b (Mark. 9, 46), lépe jest některým toho nemieti, nežli všem vóbec to ztratiti Všek. 184^a, lépe jest tobě do života vjiti kulhavému aneb bezrukému, nežli dvě ruce aneb dvě noze majícímu uvrženu býti do ohně věčného Br. 43^b (Mat. 18, 8); *jakež jest nesnadno* býti tvrdému korábu bez hřebíkuov, *takež jest nesnadno* spascnu býti OtcA. 242^a, *snadno jest* stienú přirostati Lit. 4. Reg. 20, 10, jest nesnadno a tvrdo tobě proti ostnu sě protiviti Pass. 126, (jest) nesnadno čístu býti Štít. ř. 87^a, jest nesnadno býti prázdnu světských poskvrn ŠtítV. 8, bez něho (boha) tobě nenie snadné býti udatnému RO. 921; *snáze t jest* zemi i nebi pominauti, nežli v zákoně jednomu titlíku zahynauti Br. Luk. 16, 17; nic *těžšieho* sem neshledal, než starému býti

¹⁾ Tento doklad je uveden také v § 269 č. 1 b mezi příklady na výrazy *jest mi činíti*, které znamenají možnost, povinnost, nutnost. Tak podle Gebauerových materiálů. O případech typu *jest mi činíti* je tam poznámka: dat. *mi* »patří k *jest*, nikoli k infinitivu; v tom jest rozdíl od vazby dat. c. inf.!« Ponechávám onen doklad na obou místech, protože Gebauer měl snad na mysli možnost výkladu obojího. Tr.

ukrutnu Tkadl. 2, 60; kak jest *hodné* nám býti vyhojenu ŠtítV. 306, i jesti t *hodné* dobrým umělu a rozumnu býti ŠtítV. 79, *hodné* t jest (pro vdovu) nebývati samé rádu i v kostele Štít. uč. 50^a; toto t se mi zdá *pilné* věděti mladým, že... t. 78^a, *pilné* t jest té drahé oděvi pilnu býti ŠtítV. 170; *zlé* t jest svých úst nebýti mocnu t. 66, zlo u porobě býti komu AlxV. 163, mohl by se kněz domyslit, že se udatnému s strašivým zlo raditi DalC. 28; *nenie* t *múdré* veselu býti nevěduc ŠtítV. 52; *nenie bezpečné* lecikomus vniknutí v také poslušenstvie t. 222; *jesti* t *podobné* sjeti se přátelóm k svatbě t. 46; v dobrém také *potřebné* jest opatrnú býti t. 52; jakož jest *obyčejno* ot horkosti ohnivé dřieví zhynúti Ol. Súd. 15, 14 solent lina (rozuměno »ligna«); jest *podobno* jemu (pří- teli) mílu býti Štít. ř. 213^b; jest *slušné* dáti almužnu a samomu něco utrpěti Štít. uč. 140^a; i *spravedlivé* jest smiernu býti ŠtítV. 201; což móż *bláznivějšího* býti, než zabiti se samému HusĚ. 3, 140.

g) po slovese *jest* + *nelzě*. Na př. *nelzě* vám zde jmiati moci Hrad. 4^b; když on (řezník) dobytčálko zmácie, *nelzě* t se j'mu popraviti t. 135^a; třetiemu t se *nelzě* stáli Vit. 35^b; *viac* by bylo *nelzě* oráčiú chleba kupovati DalC. 5; *nelze* je prázdnu býti toho boje Štít. V. 146; že dřieve řečeno, ... že *nelzě* býti přísaze od křesťana HusĚ. 1, 105; *nelze* beze krstu spasenu člověku býti t. 2, 237; *nelzě* i jednomu takému býti, by se jim (rekům) mohl protiviti Baw. 394; uzřevši (matka), že jí *nelze* dlúho živu býti, kázala... GestaBř. 84^a.

h) po slovese *jest* + *substantivum*, *jest zákon*, *právo*, *příčina* atp. Na př.: *neb jest zákon* každěj paniej jmiati péci Alb. 10^b, velmi *viece* zákon (t. *jest*) člověku bohu poslušnu býti t. 3^a, proto zákon nám jemu rovně odplatiti t. 4^b, také zákon se stříeci každému muži před všelikú ženú t. 10^b, proto j' zákon každému boha prositi t. 16^b, (*jest*) zákon člověku poslušnu býti svému stvořiteli Kruml. 124^b, krev jeho za tyto peníze prodána..., proto *nezákon* jich *jest* i jednomu jmiati, proto *po- vězte*, kam jě chcemy dieti Hrad. 88^a, i jednomu *nezákon* trpěti jako zloději Alb. 3^b; *právo* bylo by, odpovědači odpřisieci se Rožmb. 69, *tehda* *právo*, póvodu vppřisieci samému t. 147; *berúc* dani *třeba* opatrnú býti každému pánu, aby jej lakomstvo nepodtrhlo Štít. uč. 88^b; *třeba* opatrnú býti věřicím HusĚ. 2, 386; v tom věku *třeba* pilnu býti jinochóm a dě- viciem t. 2, 64; *potřebie* *jest* opatrnú býti ŠtítV. 52; *nenie* t *malá věc*, boha odlúčenu býti t. 101, to *jest* zvláštní věc, samému bohu hřichy snímati RokPostBrn. 214; *nemalá* *jest* *múdrost*, poznati samému se Kruml. 258^a; Kristus trpěl za ny, aby nám trpěti saměm ostavil *příklad* Štít. ř. 206^a; aby vám byla *příčina*, saměm se dále domyslit Štít. uč. 137^a; *nenie* *malá lehkost*, odsúzenú býti a křivu zuostati Všek. 4^b; *veliká žalost* *jest*, mateři bez syna býti, ale větčie *žalost* *jest*, choti bez milého býti

Kruml. 80^a; ó radosti nad tu *radost*: netolik jedne tomu řadu nebeskému sě divati, ale i samému býti v tom blahoslavenství ŠtítV. 109; božie *spůsobenie* jest, mlazším starších poslúchati Štít. uč. 59^a; ó nevýmluvná *dobroto*, bohu býti člověkem t. 106^a; uhlěřovi nenie *hanba* črnu býti ŠtítV. 75; o hanbo mrzká, takovému žebráku jíti na les (= za poustevníka) proto, aby... ŠtítPař. 114^a; kaké t jest *hoře*, býti odlúčenu tváři božie ŠtítV. 101; jest mrzký *hříech*, lakotnu býti a obžernu t. 133; *žádost*, chtieti od hříechu čistu býti t. 169; *obyčej* mají mnozí, s prvu vrúci býti, ale konci oblevie Hug. 188; jest těžké *pohrzenie*, stvořené pohrzeti svým stvořitelem ŠtítPař. 80^b; můžete-li z té čieše píti, jiuž *čas* mně vsiu vypiti DalC. 30; paní slúžiti a děvce panovati zajisté veliká *ohavnost* jest HusE. 3, 143.

3. Vazba dativu s infinitivem časem upadá.

a) Dativ sing. na *-u* je vlastně jen pro masc. a neutr., ale bře se i za fem. a za čísla ostatní. Shoda v rodě a číse je tu zřídka. Známe jen toto: by mi (duši) bylo *živě* býti Vít. 34^a; (Ježiš) suchěj slaněj rybě káza *živěj* býti DětJež. 2^a; auvech, že t mi (Marii) *živě* jest ostati! Plankt. 169^b; (přede dnem súdným jest) patnádsti dnóm býti *trudným* Pís. súd. 4.

b) Za adjektivum sklonění jmenného vstupuje složené: (Ježiš) suchěj slaněj rybě káza *živěj* býti DětJež. 2^a; lépe jest, tobě do života vjíti *kulhavému* nebo *bezrukému*, než... Br. Mat. 18, 8 atp.

c) Za dativ vstupuje nominativ nebo instrumentál; na př.: žádáš *živ* býti HusE. 1, 43; slušie každému *dobřým* býti DalC. 74 atd.

d) Vazbě té nerozumí se. Doležal 81 míní, ve rčení »žádám milování býti« že *milování* jest místo *milování* t. j. osobú. Tomsa 185 to přejal a má podle toho *aučastnu* za instr.

271. Dativ, vyslovující to, co nominativ při slovese finitním, bývá dále:

1. při substantivu verbálním, *skřipění zubóm*, *odpuštění hříechóm* atpod. Na př.: znamenie zlého samému o sobě *bytie* Alb. 34^b, požič nám času živu *bytie* ŽKlem. 140^b; kdež jest *skřipění* zubóm ML. 20^a, pláč a zubóm *skřipění* NRada 1590 a 2087; za by (bůh) popřál mně nebohu... věrné spovědi skrušenie a všem hříechóm *odpuštění* Hrad. 123^a, mám mým hříechóm *odpuštění* Pass. 330, kromě kostela nenie hříechóm *odpuštění* Štít. uč. 128^b, ktož vezme *odpuštění* hříechóm jiným t. 128^b, v němž jest hříechóm *odpuštění* t. 17^a, *odpuštění* hříechóm máme duchem svatým t., (člověk) móż mieti jim (hříechóm) *odpuštění* t., věři... hříechóm *odpuštění* ŠtítV. 184, křest na *odpuštění* hříechóm Štít. uč. 10^b; jedna utrpenie sú *odehnání* jedniem hříechóm, druhá druhým ŠtítBud. 187; aby člověk měl *očišťenie* dopustilým (hříechóm) Štít. uč. 121^b, vsecka taká protivenstvie jsú hříechóm *očišťenie* a zaslúženie veliké chvály t. 137^a, jest pak utrpenie užitečno k učišťení

hříechóm dopustilým ŠtítVyš. 16^a; čekám *vzkříšenie* mrtvým Štít. uč. 10^b; o *postlení* šlechetnostem ŠtítBud. 187; daj bolestem *polehčenie* Vit. 31^a; králiky, jimžto nenie *zaklňanie* Pass. 58^a; neb jest to zdraví (sg. dat.) *prodlenie* NRada 1694; lepšiej věci na *stvrzenie* Hrad. 39^a; všem lidem na *oblepšenie* t. 93^b; (kramář) kráamec rozkladl ku *prodávani* klenotóm Kříž. 305; kterýž (hrob) byl k *pohřbení* tělu panny Marie Háj. 475^b; klín k drvuom *štípaní* KolB. 63^a (1497).

2. při substantivech dějových jiných, *pláč očima*, *skřehot zubóm* atpod. Na př.: kdež jest *pláč* očima ML. 20^a; tu bude *pláč* a *skřehot* zubóm Štít. ř. 73^b, tu bude *pláč* a *skřehot* zubóm Koř. Mat. 8, 12 a t. 13, 42, *tam* věčný *pláč* očima bude a *skřehot* zubóm HusE. 3, 149; nerovný *boj* jest málu proti mnohu PulkR. 151^b; i jest nepřítel čistoty častý *obyčej* ženám s mužmi a mužóm s ženami Štít. uč. 45^a, prvý t jest nepřítel čistoty oblaštñi obyčej kromě lidí muži a ženě ŠtítOpat. 331^b; (máš) vuož k *vozbě* drvóm Lit. 2. Reg. 24, 22.

3. při participiu. Na př.: výše všech... živu *jsúcích* Comest. 273^b; viděli smy veliký díel kacicřov *rozprašenu jsúce* JeronMus. 36; *byvše* živu umřieti t jest ŠtítV. 8 = ŠtítMus. 3^a; ó radosti nad radostí... samému býti v tom blahoslavenství... a všech milost vidúc k sobě... a všem *jsúc* *vzácnu* ŠtítV. 109 = ŠtítMus. 52^b; menšie zlé (jest), zlé slovo *nejsúc* *vinnu*, než i bez zlého slova *vinnu* býti Šach. 299^a.

272. 1. Dativ při jménech

patří dílem k významu slov těch jednotlivých, na př. *pomáhanie lidem*, *pomocný každému*, srovn. *pomoci*, *pomáhati komu*, dílem k významu celé věty příslušné jako podmět nebo doplněk, na př.: nenie dobré, *člověku býti samotnu*, *samomu* o sobě *bytie*.

S té stránky byl dativ pozorován a uváděn ve výkladech předešlých.

2. Dativ při jménech bývá však také jindy.

a) Příklady pro dativ při substantivech:

hanba otcova jest synóm *hanba* Štít. uč. 55^b; netbali *ozdob* *těloím* *svým* ŠtítV. 119; učíň rozumem *stráži* *ustóm* *svým* t. 66; pro lepšii *jistotu* *té smlúvě* prosil sem, aby ArchČ. 1, 192 (Bartoš); sv. Marina byla jediná *dci* *svému* *otci* Pass. 271; ten t jest... jedinký *syn* své matce Kat. 28; nedostalkové, *jimž* jsem *počtu*, *míry* a *konce* žádného nespátril Lab. 89 (Bartoš); až do *tisíce* *člověkom* Lit. 1. Mach. 2, 38; tu našli *jeden* *nadcět* *apostolóm*, ani se spolu sešli Krist. 109^a; zamutte se *věky* *věkom* ŽWittb. 82, 18 a tak často zde; na *věky* *věkoma* t. 36, 29, Hrad. 10^b, ML. 20^b a j.; pečivo na *způsob* *bochtám* BartD. 2, 287 (zábř.); hen tom' *děvčati* *matka* t. 1. 181.

b) Příklady pro dativ při adjektivech: buď *dobrotivý* *svému* *lidu* NRada 909; člověk... *chudým* veimi *nemilostivý* Pass. (Bartoš); uzří,

že j' každému mil a vzácen Štít. ř. 213^b, nenie bohu vzácen Hrad. 3^a; nepřátelóm budeš silen NRada 498 a 1494; neboť sama sobě tak ukrutna Hrad. 57^a.¹⁾

3. V neobratném překládání z latiny vyskytá se dativ absolutní za lat. ablativ absolutní.

Na př.: *jemuž minujícímu* se povědě Mojžíš quo transeunte coram eo dixit Ol. Ex. 34, 6; *břichu nad(m)úciemu* vzhni lóno utero tumescence putrescat femur t. Num. 5, 22; *vcházejícím vám* do města střetne ť vás člověk EvOl. 256^b; (bude) v zemích tiščenje lidské... *vadnícím lidem* pro strach arecentibus hominibus t. 207^a (Luk. 21, 26); *jědícím jednácte učenníkuom* zjevil se jim EvSeitst. Mark. 16, 14.

V dativě bývá tu jen jméno, nikoli též participium; na př.: *jdúce Ježíšovi* jidechu po něm dva slepá EvOl. 290^b; *spravující Pontskému Pilátu* židovstvo učíheno jest slovo procurante Pontio Pilato factum verbum t. Luk. 3, 1—2 t. 209^a; ješče *mluvíce Petru* slova ta padl duch svatý na všecky adhuc loquente Petro t. 148^b (Skutk. 10, 44); *scházějice se vám* vespolek již ť nenie božskéj večerě jísti convenientibus vobis in unum jam non est... t. 131^b (1. Kor. 11, 20).

E. Lokál.

273. 1. Lokál znamená místo, na kterém nebo ve kterém někdo nebo něco jest, na kterém n. ve kterém nějaký děj se koná buď ve smyslu vlastním nebo přeneseném na čas nebo na okolnosti, poměry, kvalitu, t. j. krátce na způsob.

2. Bývá obyčejně s předložkami. Prostý, t. j. bez předložky, vyskytuje se mimo příslovce a předložky jen v jazyku starém, a i tu velmi zřídka.

274. Lokál místa.

1. Vyskytá se hlavně v textech cizích, zejména latinských. Na př.: *Brennas, Peschaz, Ternovas, Lubochovaz* (srov. Palacký v ČČMus. 1836, 343¹⁾, t. j. Breňas, Pieščas atd., nč. Brňanech, Pišťanech atd. List. Litoměř. z r. 1218; *Wirbcas, Bresaz, Comoraz, Ugoscas, Trinouaz* List. Vyšehr. (ze XIII stol., dat. r. 1088), t. j. Virbčas, Brěžas, Komoras, Ugoščas, Trinovas, nč. Vrbčanech atd. (srov. Palacký l. c. 339 a Šafařík Aelt. Denkm.

¹⁾ V Gebauerových materiálech jsou příklady na dativ u jmen seskupeny zvláště. Gebauer je chtěl původně také zvláště zpracovati. Časem od toho upustil a zařadil většinu dokladů do výkladů předešlých (zde v § 266—271). Poznamenal to výslovně a) o subst. verbálních a jiných jménech dějového významu, b) o případech typu *služba modlám*, kde je dativ závislý na významu jména. Zůstalo však mnoho dokladů jiných, které nenáleží ani do a) ani do b). O některých je pak poznamenáno, že patří do těch nebo oněch výkladů předešlých. To všechno jsem provedl. O jiných však to poznamenáno není, ač by je bylo lze také zařaditi tam nebo nam. Protože je Gebauer prohlížel, když měnil původní dispoziice, a přece k nim nic nepoznamenal, uvádím je zvláště, zde v § 272. Jak je Gebauer vykládal, není mi jasno. Tr.

str. 200); *Kirnaz* v list. Anežčině asi z r. 1228 (orig. dvor. knih. Víd., otisk. v Šemb. lit.³ 466); *Lusus* v zakl. list. Bolesl. (paděl. v XIII. stol., Palacký l. c. 338), t. j. Lužas, ně. Lužanech; *Lubczas* v zákl. list. Opatov. (paděl. v době staré, dat. r. 1086, Palacký l. c. 339), t. j. L'ubčas, ně. Libčanech; in villa *Horaz* Kosm. pokrač. 1282, ně. Hořanech, in villa *Wranas* Reg. IV r. 1341, t. j. Vraňas, ně. Vraňanech; — *Dlascouicich* List. Lit. z r. 1218, *Pocraticich* t., *Sitinichich* (Žitnicich) t., *Sytenicich* List. Lit. dat. z 1057 (ze XIII stol.), *Pocraticih* t.

2. Zřídka se vyskytá v textech českých. Na př.: Pavel dal jest *Ploskovicih* zemu List. Litoměř. r. 1057 (ze XIII. stol.); Vlach dal jest *Doleas* zemu t.; by na mo(s)cě *prazie* . . . nebude (!) viděti Čecha AlxB. 6, 27 (= v. 240).

3. Původem svým patří sem příslovce a předložky významu místního *vně, kromě, mezi, zádu, skrzě, doma, dole* a slc. *hore*. Příslušné k nim nominativy, dílem zaniklé, jsou: *ven* (= venek, srovn. § 250 č. 1), *kroma, mezé, zad, skrz* (= zpodstatnělé adj.), *dóm, dól, hora*.

Příslovce *doma* má *-a* z původ. *-ō* a to je duplikát koncovky u- kmenové *-ou* (Zubatý).

Výklad Prusikův (v progr. gymn. Příbram. 1876), že slc. *hore* je dat., je mylný.

4. Lokál na pohled prostý jest v případech, jako jsou: tu *Veselém*, Půh. 2, 25, tu *Vážanech* t. 1, 154, tu *Veseltčku* t. 1, 166, tu *Vlkoši* t. 1, 169, mých lidí *Vrahovicích* t. 1, 230, ten (sv. Metuděj) *Velehradě* křtil Čecha prvního DalC. 23; vzmluvi *velikéj pokoře* AlxH. 4, 38; ande bradaticě ve krvi jakžto *vodě* kálé AlxB. 1^b; *Vedrovicích, Vémyslicích, Veškově, Vlachovým* lcsi atp. BartD. 2, 287. Tu byl lokál s předložkou *v*, ale ta splynula s následujícím *v*-.

Dále v případech jako: mládec k svatému tělu *hlavách* přistúpiv Pass. 146; kázał jeho jieti a *žaláři* zamknúti PassZ. 170; *těchto* stupniech choď tímto řádem Alb. 105^a (rkpis XVII. F. 10 má: v těchto stupních); zákonníci duchovní *časích* budúcich býti měli PassZ. 170; — stojí tyčka *prostřed* dvoře Suš. 749; *Bambeřicích, Prostihově, Postřelmově, Mladkově, Dubicku, Dvořiskách, Letovle* a j. BartD. 2, 287 (zábr.); *Turnově* Us. ob. Tu předložka *v* byla, ale vynechána.

275. Lokál času.

1. Vyskytá se ve stč. výrazech *zimě (zímě), létě, dne, noci, s' noci* n. *s' noci* (= *si noci*), *jutře, hodě* (ve výraze *pozdě hodě* = *pozdě v čase*), (*té*) *hodině*.

Na př.: to zimě bieše Krist. 69^a, proste, ať běhání vaše nebude zimě ani v sobotu Štít. ř. 232^b, zimě Durink děfátko na led vyvede DalC. 21, bylo zimě Sv. 176, což zimě jie Ol. Prov. 6, 8, střecha tesklivá zimě t. 27, 15, (člověk),

jenž by zimě na ledu hrad stavil HomKlem. 2^a; střely letie, jakžto krópě z deště létě AlxV. 2033, AlxB. 2, 15, létě vždycky dělal Gesta Kl. 259, blázna ctíti jest jako létě býti sněhu Tkadl. 3^b, onom létě Nom. 70^b, hospodin náš dřevniem létě poslal (list tento) GalDl. 1^b, hospodin náš dřevniem létě poslal GalKl. 17^b; aby zimě i létě ovoce na tobě bylo ML. 47^b, jeho rúcho i zimě i létě jediná žině byla Pass. 385, my je (hvězdy kuřátka) létě i zimě vídáme Mand. 56^b, i létě i zimě Alb. 58^b, též zimě jakož i létě Trist. 274, kak jest róžě zimě nekrásna, kaktó létě král nebeský okrášli hubenú travičku Alb. 78^a, věnec zelený, jenž zimě i létě při své barvě ostával Tkadl. 4^b; (žily) létě rychleje tepú nežli zimě ChirB. 173^a; — dne ni noci přestanúce AlxH. 8, 37; noci křičiu LAl. h, tehda noci zjevil se anděl Krist. 27^b; s' noci jest s tobú večeřal Hrad. 55^b, s' noci všichni učennici... zaběhú ot krále svého t. 56^a, s' nuoci sem vám pověděl Pass. 366, jenžto jest s' nuoci vjel do tohoto města t. 369, s' noci s' vína dosti měla Hod. 85^a, s' nuoci ostala jej studenice FvSeitst. Jan 4, 52, dobře sem vám s' nūci pověděl OpMus. 22^a; — jakž jutřě bude ráno AlxH. 4, 12, jak jitřě bude ráno AlxV. 1286, veždy boj jutřě ztratím (plur.) AlxH. 10, 28; — to juž bude pozdě hodě AlxBM. 4, 12, pozdě hodě v rozum kročích, až léta na plecích počích Příp. v lat. rkp. ze skl. stol. XIV (v knih. univ. pražské X. H. 5, fol. 211^a, připsáno písařem původním), pozdě s' hodě přišel Boh. 344, a již pozdě hodě bieše Baw. 116, on pak po více než po třech měsiečech tepruv pozdě hodě chce se léčiti Hilar. 33^a; ihned té hodině ROIC. 249^a.

2. Původem svým patří sem příslovce *pozdě, časně, raně, čestě*.

276. Lokál z působu.

1. Starý doklad je snad tento: zle *porobenství* žiti Kat. 10; ale možná že *porobenství* jest místo *v porobenství*.

2. Jiný doklad starý je *latině, latíně*: to Pilát káza hřečsky, židovsky, latině napsati Hrad. 90^a; ten jest z lidu chaterného, jemuž by latině řekl de populo barbaro ŠtítOpat. 155; jsú konvrši, ješto neumějí latině Štít. uč. 71^a; ješto latině slove vita contemplatoria Štít. ř. 61^a; ješto latině gratia slove t. 81^b; jablka, jimžto nynie říekají rajská jablka a latině malogranata Alb. 82^b; ostrovidové... latine (!) slovú lynces Mill. 63^b; otázal sem se jednoho Vlacha latině Lobk. 9^b; (dcky) jsú se od počátku vždycky latině psávaly Všek. 293^a.

3. Z lokálu *tej mierě* vzniklo adverb. *téměř*.

4. Původem svým patří sem hojná příslovce významu způsobového, na př. *turdě, dobře, zle, drazě*, jež jsou ustrnulé lokály (k nom. *dobro, turdo* atd., tedy *dobřě* = v dobrém).

F. Instrumentál. ¹⁾

277. 1. Instrumentál jest pád na otázku *kým? čím?*

2. Základem všech funkcí instrumentálu jest význam prostorový. Znamená prostor, po kterém se děj takořka prostírá. Z toho vyplývají funkce a významy jeho ostatní: prostředek a nástroj, kterým se děj koná, a čas, ve kterém se něco děje.

278. Instrumentál prostorový.

Ten bývá:

1. při pohybu skutečném, *jíti lesem, přijíti dveřmi* atp. Na př.: lesem *šel* a stromů neviděl ČMudr. 502, šla sem zeleným trávníčkem Suš. 401, jeden jde cestu drže se více strany pravé, druhý levé a třetí prostředkem cesty Štít. uč. 158^b, (srdce obojetné) jde cestama dvěma ŠtítV. 149, přišel jest Ježiš dveřmi zavřenými HusE. 2, 155, smrt vchází okny mými v duši mů t. 3, 118; *leze* cestu diáblů t. 1, 265, vždy některým tím žebřím každý z nás leze t. 2, 239; cisterna pěti rourkami *vyteče* Lab. 45 (Bartoš); tu braní *nesú* umrlého HusE. 1, 435; (oheň) *vyrazil* dveřmi neb okny ŠtítV. 122; muž zlý *vede* přetele svého cestu nedobru HusE. 1, 260; klidně řeka krajem *plyne*, semotam se kvítím *víne* Jabl. (Bartoš); *cesta* životem není *procházka* světem ČMudr. 437; atp.

Někdy tu bývá pád předložkový; na př.: *skrzě* někaká okna (vstúpiti) HusE. 1, 114, řeka, jěž *skrzě* ty země plove AlxV. 2291, když kněz *skrzě* jednu ves jědicě DalC. 41; choditi budeš *po* jeho cestách HusE. 1, 55, po všiej zemi běhajúce DalJ. 8, řezník běží po vsi Hrad. 135^b.

2. při pohybu přimyšleném, *dívatí se oknem* atp. Na př.: *vyhlední* oknem Suš. 147; *nařtká si* cestičkou Čel. 150 (Bartoš); cestou *básním*. Koll. 225 (t.); slza *svítíla* nám cestou Hálek Děd. 51 (t.).

3. při klidu, *stranú, miestem, dvorem* atp. Na př.: státi *stranou* Us., protož hradie všemi stranami, aby nebylo kázáno proti jich lakomství HusE. 2, 256; *místem* studénka jest Har. 2, 170 (Bartoš), svým miestem bude o tom pověděno Let. 7 (t.), miesty draho veliké bylo t. 201 (t.); potok byl *krajem* velmi hluboký Erb. (t.); císař *polem* ležel Mitr. 178 (t.), Čechové na něho táhli, chtiec se s ním polem bítí Let. 178 (t.); pusto a nevlidno *ladem i sadem* Erb. Kyt. 73 (t.); ciesař v Řězně *dvorem* bieše DalC. 39; býti *návštívou* Us.

279. Instrumentál času.

1. Instrumentál času znamená čas, kterým se něco děje nebo jest. a ve kterém se něco děje nebo jest.

Případy jsou nehojné. Nelze k udání času voliti instr. kdykoli a podle libosti, nýbrž jsou tu jen ustálené téměř případy a výrazy. Časem mizojí

¹⁾ Srovn. Miklosich IV, 681 sl.; — Bartoš, O instrumentale (1874); — Hruška v Lfil. 1890, 44 sl. — Vondrák Aksl. 298 sl.

příklady toho víc a více, udržují se jen ustrnuliny: *svým časem, každým rokem, jednou . . .*, za jiné bývá výraz časový jiný: gen., akk., pád předložkový.

2. Doklady tomu:

jenž (bůh) *dnem* svielí, *nocí* mračí Kat. 148; slunce, měsíc, při tom hvězdy dū na nebi dnem i nocí t. 56; řečské hrdiny zase běžie i dnem i nocí AlxV. 1351; dnem i nocí AlxH. 8, 31; svatý Prokop dnem i nocí všem spomáháše Hrad. 10^b; myslil sem nociú ŽWittb. 76, 7; *každým dnem* Us.; *prvním dnem* zvú na svadbu mládenec a družka BartD. 1, 182; (lid) již *třmi dny* hovie ani má co jiesti EvSeitst. Mark. 8, 2; když jest (Kristus) *oněmi třmi dny* v hrobu ležal ŠtítBud. 82; člověk *časem* se mění ČMudr. 279; kdož *časem* od boha *půjčeným* se modlí HusPost. 13^b; by se *svým časem* k modlitbám uprázdnil Štít. uč. 52^a; hospodář má čeled napomínati, aby časem svým i do kostela chodili ŠtítV. 57; všichni mohou časem svým oddechnúti sobě v kratochvilích t. 94; časem svým modliteb (se držte) t. 22; časem svým vstúpím k otci na nebi HusE. 2, 182; to mají křesťané držeti časem svým t. 2, 270; lidské pokolenie jest smrtedlné a *časy svými* scházie Lún. list. ops. XV; rychle to učinie andělé, ješto by *dluhým časem* musilo přivesti přirozenie ŠtítBud. 93; vždy *hotovým časem* zjevuješ milost svoji Kat. 160; *časy některými* rozličná se ukazovala světla Háj. (Bartoš); nemalé věci *těmito pomínuými časy* je potkaly ŽerZáp. 2, 93 (t.); včera *tím časem, těmi časy* Us.; o němž (králi) Daniele prorokem jest pisáno *dávným rokem* AlxB. 6, 36; *druhým rokem* dám voltář štafirovat BartD. 2, 287 a Us.; neznavše se *všemi lety* svD. 22; slunce, měsíc a planety od počátka všemi lety vždy se držie svého běha AlxV. 2390; *těmito lety* nejedni cizozemci přijati jsou ŽerSněm. 46 (Bartoš); zástupi pomlúvali řeč rozpačnú, se hi ono *chvíliú mračnú* (večerní) AlxBM. 5, 9; velcí strojmové dlouho rostou a *chvílkou* padnou ČMudr. 180; Horymír *ranním jítrem* před knížetem se postavil Háj. 46 (Bartoš); včera *tou dobou, těma doby* Us.; zahrada *každým jase*m omládá Sušil, Básně (Bartoš 89); *večerom* dochodia vrchu Pověsti sl. 23 (t.); *koncom* nemuohol uhádnúť t.; *mžikem* to udělal Us.

Hledí sem také *jednú, jednúc, jedínú, jedínkú*; na př.: (žena, matka Jidášova) jednú byla nespiúci Jid. 159; jednú svD. 74; jednú mluvil jest bůh ŽWittb. 61, 12, ŽPod. t.; když jednú panna na to hlédáše Pass. 22; jednú se to přihodilo t. 24; ó s kakú žádostí kázáše jednú šlechetný Milič! Štít. ř. 130^a; Kristus jednúc umřel jest EvOl. 138^a; (Kristus) všel jednúc v posvátnost věčnú t. 126^b; jednúc kamenován jsem t. 104^b; (udála se) jednúc taká přihoda Mill. 15^a; — právo jest, jemu (komorníkovi na pohoně) dáti v hradě jedínú večeri, a na zajtřie jedínú oběd dáti Rožmb. 2;

prvnie navštievenie (Kristovo) to sě jest jednú stalo, jakož jedínú sě vtělil HusPost. 4^b; jedínú vzejdu prostřéd tebe Ol. Ex. 33, 5; jedínú a dvakrát semel et bis t. 1. Mach. 3, 30; (sv. Mikuláš) jedínú za den pokrm přijímal KázLeg. 11^a; mój milý synu, ozři sě ale jedínú (aspoň jednou) Kat. v. 755; razu f, pokoř mi sě jedínú Hrad. 130^b; ou jedínú v nevině ostaven Kruml. 267^b; slyš jedínú a nehněvaj sě Modl. 3^b; jedínú jeho napomeň Otc. 271^a; — miň své zlosti a jedínkú Kat. v. 2938; nic viec, jedínkú ob den ovoce nebo koření jest požíval semel JeronMus. 38.

Spojeno s předložkou *po-* a *-krát* v *po-jednú*, *jednú-krát*: umřela bych za tě ne pojednú, ale stokrát Hrad. 55^a; jednúkrát semel ŽKap. 88, 36.

2. Jiný druh časového instrumentálu jest ve výraze *dvakrát dnem* = dvakrát za den: dvakrát dnem Chir. 12^b.

280. Instrumentál nástroje a prostředku.

1. Instrumentál tento bývá při přemnohých slovesích a jménech s nimi příbuzných, která vyslovují děj, při němž něčeho nebo někoho se užívá jako nástroje (nebo jakoby nástroje) anebo jako prostředku nebo prostředníka.

Na př.: nechť tě *bodú* jehlú HusE. 2, 64; *řezáchu* sě nožmi a kopíčkami t. 2, 290; měřič pravidlem, provazem neb loktem *měří* t. 2, 273; *klapaje* zuby t. 1, 466; diábel jako kovář měchy svými *podymuje* t. 1, 465; (Kristus) hřešníkóv jest bičem *pomrskal* t. 2, 314; *psáti* perem Us.; obraz rukú *dělaný* HusE. 1, 69; aby *poznali* rozumem t. 1, 42; nosem vuoni dobrú a zlú rozeznáváme t. 3, 85; každý jest láskú své mateři jako živú žilú *přivázán* t. 1, 26; tvář jeho byla rúchú zavázána t. 1, 30; aby diábel, jenž jest dřevem *přémohl*, dřevem byl přemožen t. 1, 17; tak jest Mojžieš přemáhal modlitbú Amalechity t. 1, 171; toto mělo by *hnúti* lidmi t. 1, 155, hni sebú t. 1, 295, nelžě by tam hnúti zrakem (pro blsket) ApŠ. 33, anděl tú vodú hnieše Krist. 64^a, co jest hnulo skladatalem knih těchto ŠtitV. 3, snop, že by ním nepohnúl BartD. 1, 178, nehýbaj tebú HusE. 1, 96, ten dóvod mnohými hýbá t. 1, 441, by všim vojskem pohyboval Konáč (1547) 81^b; jako by mohl kamenem *lučiti* Alb. 33^b, jako by lučil kamenem Koř. Luk. 22, 41, luč na ni prvý kamenem HusE. 2, 204, kamenem lučiti t. 1, 223, čím by na chudého lučil Pass. 120, luč na ni kamenem EvTřeb. Jan 8, 7, by mohl kamenem lučiti Mand. 35^a; zdvihna mne *hodil* s' mnou Br. žalm 102 (101), 11, hodím vámi z země této t. Jer. 16, 13, hoditi kamenem Us. nč., s věže kamením jsú házeli Let. (Bartoš 61); vzdálil se, jako by kamenem *dovrcí* mohl Pass. (t. 280); *mrštiti* kým o zem Us.; vlny *metáchu* korábem Výb. 2, 56; *praštiti* něčím Us.; zatiem na ň (ševce) lidé blátem *vzkydají* Hrad. 127^a; rukama na ň *kývali* Let. 467 (Bartoš); on juž leží nohú

třasa AlxV. 1748, třásti stromem Us.; diábel počc človčkem *lomoziti* Pass. (Bartoš 481); nohama *klátiti*, očima *kroutiti*, hlavou *vrtěti*, nohama *kopati* Us.; že nohama jedva *pleteš* Hrad. 129^b; palmami anebo jehnědem v tvář jcho *bili* HusE. 1, 393; diábel *tepe* človčkem t. 1, 125, chudé kyjmi tepúce t. 2, 204; *udeř* naň mečem t. 1, 179, udeřil naň lakotú t. 1, 179; *raň* tě pán vředem egyptským t. 1, 156; věci, které budeš *viděti* očima svýma HusE. 1, 58, uč. viděti očima Us.; *hleděť* okem vnitřním, kterak HusE. 1, 75, hleděti očima Us.; *slyš* uchem, viz rozumem HusE. 3, 104, slyšeti ušima Us.; ktož jazykem dobrého *nemluví* HusE. 1, 232; jazykem lidé *sě chluďie* t. 1, 225; *skřipěli* sú na mě svými zuby t. 1, 230; nevidíš ani kterým čichem tělesným boha *čiješ* t. 1, 4; an ústy *nevolal*, ale věří k bohu *sě byl vzdvihl* t. 1, 307; mistr sám svými ústy *naučil* učedníky (modlitbě) t. 1, 288; *ukazujícíe* to svými sliby t. 1, 165; chlebem by *sě objedl* t. 1, 329; *pase* preláty chlebem t. 329; lačné slovem božím *nakrmíti* t. 1, 144; (knězie) *nuzie* je (lidi) lstivými odpustky t. 2, 199; poslední radú jě *darě* ApŠ. 24, věčnú ny kaž chválú dařiti ŽWittb. Athan. 260^b, když (bůh) čstnú ženú daří koho AlxV. 76, toho bůh čím podaří Krist. 71^b, (umčtelstvo,) jímž je jest daroval bůh Štít. uč. 77^a, buoh daroval nás svými svatými dary t. 118^a, ktož múdrostí darován bude ŠtítV. 256, (svatýin) duchem darování svD. 54, těla blažených čtverem budú darem obdarována Štít. ř. 182^a, tiem slavnějie budem tiem čtverem obdarování t.; věčně ji tiem *kocháše* Hrad. 71^a, tělo *sě kochalo* přieliš pitím HusE. 2, 90; (blesk) *straší* veš svět svú hřimotú AlxŠ. 4, 10, papežem lidi strašie knězie HusE. 1, 376; osudové moji mně brzkú smrtí *hrozie* Alxp. 5, pán Ježiš hrozil jest ohněm věčným a temnostmi HusE. 1, 39; nechci tiem manželstva *ohyzditi* Štít. uč. 41^a; tiemto písmem jsú *pohaněni* knězie HusE. 1, 54, když člověka nemohú kterým zlým skutkem uhaněti t. 1, 231; pokáním *mstítí* křivdy t. 1, 164, (bůh) nepomstí věčným zatracením t. 1, 334, (knězi) nad nimi (lidmi) mstí kletbami t. 1, 415; nemohúce *vlásti* sobú AlxV. 4584, jimiž ješte mladost vlade t. 346, vlada všiem židovstvem Jid. 38, králové mají vlásti biskupy HusE. 1, 181, vlásti bude siemě tvé branami nepřátel svých t. 3, 3, samy svú zeniú vladú DalC. 10, kteříž vládnú mlazšími Štít. uč. 39^b, nevládni svými lidmi, svú čeledí t. 108^b, zle svým rozumem vládneš Kat. v. 70, vládňte královstvím vám připraveným HusE. 1, 140, což v mých zemiech bylo všady, tiem vším miesto mne obvládal AlxM. 7, 11; každý *kralije* přietely svými DalC. 4; ješto s' mě zlodějstvím *nařekl* Ol. Gen. 31, 32, nařknouti koho čím Us.; *načítajice* (někoho) těmi nebo oněmi hřiechy HusE. 3, 150; zle *sě* námi, světe, *pečeš* AlxV. 1961, kto *sě* zle druhem peče AlxH. 7, 22, vždy *sě* horšímž peka Jid. 30; vděčni buďte (hospodářům), že *se* vámi *starají* Štít. uč. 63^a, panny nemají, kým by *se* staraly t. 45^b; jenž

bohem *hrdá* Kruml. 266^a, nehrdaj jimi Štít. uč. 145^b, (čeled) nehrdajíc jeden druhým t. 64^a, nehrdaj svými vyššími ŠtítV. 72; sedláci často hrdají pány pokornými t. 96, květem jalovým pohrdali t. 108, (člověk) vždy pohrzie přikázáním pána boha HusE. 1, 75, kteříž slovy pravdy hrzějí t. 2, 123, by (sojka) družkami nehrděla Baw. 83, (Alexander) když juž zbožím vzhrdě AlxV. 1927, že jest mnú pohrděla Hrad. 103^a; *ktož pýchá* přikázáním, pýchá i tiem, jenž přikazuje HusE. 1, 75, ať urození chudými nepýchají t. 1, 357; *slíbil* za ně hrdlem i statkem svým Blah. 76; *ručiti* za koho čím Us.; *zaklínám* tě bohem živým HusE. 1, 393, zaklínají tě vrchním bohem Hrad. 83^a, zaklínají tě otcem synem i duchem svatým Pass. (Bartoš 662); nebem a zemí se *osvědčovali* Protiv. církv. sv. (t. 59), bohem se osvědčovali t., může to mnohými svědky dosvědčiti ŽerZáp. 2, 104; tiemto písmem má se každý *zpravovati* HusE. 3, 113; *říditi* se čím Us., právem se řeď a po něm jdi ČMudr. 341; hodné jest, pannám *kázati se* oniem synem Davidovým Štít. uč. 45^a, sbožní (= bohatí) se káží hubenými Hrad. 104^b, proč se druhem nekážeš DalC. 63, ať se jiní jimi (potrestanými) káží NRada 687, zbožný se lidmi káže a hubený sám sebú SmilPřisl. (Výb. 1, 843), (člověk) měl by se Adamem a Evú kázati HusE. 1, 108; *ukáže-li* a *dovede* Jiřík dvěma nebo třmi panošemi Půh. 1, 261, ty škody měl ukázati sedmi vladykami t. 1, 203, chci na ně listem dovésti t. 1, 135, jedniem bludem druhého dovodie HusE. 1, 161, to *provodil* svědky ŽerZáp. (Bartoš 63), dokázati co čím Us.; právo lidmi *dolíčili* ArchČ. 1, 467 (Bartoš 63); *prozraditi* se čím Us.; *lháti* budeš vienkem, jako věnec, jenž visí před pivnicí, lze HusE. 1, 206, mnú viec nelžete Trist. 116, aby vašimi milostmi nelhal, jako mnú lze Tovač. (Bartoš 59); viec tčma svatýma nesměl *mentiti* Pass. (t. 189), tento život všemi najposléze smentí Pass. 100, po třikráte si mnú smentil Ol. Súdč. 16, 15; (sladovníci) umějí dobrými lidmi *klamati* Hrad. 133^b, klamajíc jim Štít. uč. 38^b, by jeden druhým klamal t. 64^b, sami sebú klamáme t. 34^a, neklamaj bohem ŠtítJes. 15^b, (razi) bohem neklamati, ať buoh tebú nesklamá ŠtítMus. 7^a, aby lidé neklamali bohem HusE. 1, 131, Dobeš a Gozem klamáchu námi Ol. 2. Esd. 2, 19, aby (ty) bohem nesklamal HusE. 1, 107, (druh od druhu) odejda jim poklamává Štít. uč. 72^b; počěchu jim *spíleti* Hrad. 88^b, kostečníci ... bohem a svatými spílejí t. 115^b, spílevše jim (Ježíšem) t. 86^a, jenž bohem pospilé, ... buoh t odpilé takým t. 95^b; když jest zlé, *lúdití* lidmi křivými sliby, horšie t bude, lúdití bohem Štít. uč. 44^a a ŠtítOpat. 50, nemohu toho vymyslití, by t hřiech nebyl bohem lúdití a svatými ŠtítV. 77, (svět) lúdí svými milovníky t. 113, nelúdiec bohem i lidmi t. 237, sami sebú lúdíme Štít. ř. 193^b, ať sami sebú lúdie Otc. 11^a, žena mužem lúdí Baw. 107, člověče ..., kak sobú sám slúdiš AlxV. 1858. (Opatovická kronika) tebú

slúdi DalC. úv. III, diabli po domiech chodiece lidmi obluzováchu Pass. 386; kým ste *pojhrávali* Pror. Ol. Isa. 57, 4; tak mluvil *kunštuje* jimi HusE. 1, 290; netoliko sami sebú, ale i cizími nemá čeled *se posmievaťi* Štit. uč. 64^b, posmievajúce sě synem tvým Ans. 4, ani sě jím (Ježíšem) posmieváchu AnsW. 2^a, ktož ješitně boha vzývá, ten sě jím posmievá Hrad. 95^b; aby námi *smiech posúdil* Kat. 86; budú šlechtnými pannami bradatí *smiech pobíjěti* DalC. 10, ani kým smiech pobíjějí Štit. uč. 64^b, hospodyně, ješto jimi (svými muži) smiech pobíjějí t. 55^a; když jedni druhými *smiech válejí* t. 64^b, jiné panie budú ji (ženou helmbrechtnou) smiech váleli t. 54^b, smích váléchu námi ŽWittb. 79, 7; zúfalec bude *viniti* boha svú vinú Štit. uč., Adam vinil Evu hřiechem ŠtitV. 263, Rakúský svú škodú Čechy vinil DalC. 81, čím s' ny vinil LAl. e, často šlechticě chudoba chlapstvem viní DalH. 41 a DalC. t., jako čím proviňeného Hrad. 57^b; tiem-li sem *zavinil* Ol. Súd. 12, 3; čím sem sě *dopustil* AlxBM. 7, 38; ktož sú *vinni* byli tú smrti kněžě (sv. Václava) DalH. 30, žena velikým krádežem bude vinna ŠtitSáz. (ex ŠtitV. 92), (člověk) má konati pokánie za ty hřiechy, kterými j' vinen Štit. uč. 101^b, (vy) jeho pojmuće jeho suďte a vy jím vinni buďte Hrad. 87^a, nevinen jsem vším Štit. uč. 82^a, tú (berní) také Petr *vinovat* jest Lún. l. ops. XV; ktož se j' narodil, *dlužen* jest smrti Štit. uč. 102^a, tú (zpovědi) je každý dlužen jednu v rok t. 129^b, (manželé) milostí a věrú jsta sobě dlužni ŠtitSázav. (ex ŠtitE. 95), jsú týmž děti dlužny jim (rodičům) Štit. uč. 51^a, člověčstvie Kristovo nebylo dlužno smrti t. 13^b, jenž jemu dvěma penězma dlužen bieše DalC. 77, skutkóv, jimiž jsi dlužen HusE. 1, 140, slibem dlužna bude Ol. Num. 30, 13; že jemu (Jobu) násilím i zlým pověťřim *zhynulo* sbožie t. 142^a, správné jest, nadutým hrdostí zahynúti ŠtitV. 151; by (děti) po tom umění stály, jímž by *přišly* u věčné tovařišstvo Štit. uč. 77^b, to t tiem najspieše přijde t. 104^{ab}, dielky křtem vejdú v jednotu cierkve ŠtitV. 312, abychom svými úmysly nezašli u blud Štit. uč. 66^a; v smrt *upadl* člověk hřiechem ŠtitV. 308; hlukem marnosti neohlechni t. 210; více žena mužem čest *má*, než muž ženú Štit. uč. 55^b, ty velikú čest sbožím jmáš Hrad. 3^b; dél tiem (prodáním škorní) *neotkládaj* Hrad. 124^b; (kněz Oldřich) *dospě* tiem dielem t. 8^a, když tiem všiem dospěchu t. 144^a, (hrabie) dospěv jím (hradem) káza všě dělníky zbiti DalC. 39, (ty, tělo) zle s' sebú i mnú dospělo Hod. 86^a, doniž nedospěješ vším dielem Ol. 1. Par. 28, 20, (mniši) hodinami (žalmy ...) dospievajúce pojídú Hrad. 9^b; dojdeš se mnú dnes do rájě, svým životkem *dokonajě* Vit. 24^a; chudý stane srdcem *vzdysě* Hrad. 127^b; (Maria) vši sě svú duši *vzradova* t. 66^a; krále svého *umorili* smrtiú tvrdú t. 51^b; (ciesar) Budišinem a Zhořelcem *rozšíři* zemi jeho (Otakarovu) DalC. 78; (viera) milováním božím *živa* jest HusE. 1, 11, toliko chlebem živ jest

t. 1, 179, (vdova) mohla sobě dobyti, jimž by živa byla Štít. uč. 140^a; Darius... by pokladem, lidmi *silnější* AlxV. 948; přístrojové, jimiž buoh *treshce* HusE. 1, 84; svátek *rušíme* skutkem hříecha t. 1, 128; čím má *služiti* t. 1, 134; Judáš bě *ožeňen* vdovú Jid. 114.

2. Sem náleží také instrumentál ve výrazích passivních, jenž vyjadřuje podmět děje aktivního. Na př.: o němž Danielem prorokem jest *pisáno* AlxB. 2^a; ježť jsou řečena byla bohem Hrad. 65^b; jest vám bohem dáno Štít. uč. 46^a; ten řád jest samiem bohem zřiezen t. 65^b; (David) jsa přinucen duchem svatým t. 72^a; zákon potvrzen jest papežem t. 74^a; kdyby někdo byl přemožen svědky křivými t. 80^b; jsme obživeni smrtí syna božieho t. 102^a; jsou pak postové ustaveni příkázáním jedni, druzi obyčejem t. 145^a; aby (člověk) tiem horkem jsa rozniccen tiemto lékařstvim byl očišten t. 148^b; takými kazateli *rozmnožila* se zlost HusE. 1, 352; neb sú se odlučili od boha svú pýchú t. 1, 65. —

3. Některá slovesa tuto uváděná mívají vazby jiné: *hnúti* se HusE. 1, 42, nehýbá se t. 1, 135; aby mohl *kochati* se v dobrém *bydle* Štít. uč. 126^b, abychom v tobě se kochali Modl. 34^b, v nich (myšleních) se kochati Túl. 31^a, kochaj se v hospodinu ŽWittb. 36, 4, kochají se v čistém písmě svatém HusE. 3, 47; abych se kochal *s Kristem* Štít. uč. 52^a, (mniši) nekochají se s bohem t. 75^a; aby Kristus *tobě vládl* Hug. 95, srov. v § 267 č. 7; dá jim vlásti *nad sobú* Hrad. 40^b; *starati* se o koho Us. nč. (jen tak); *klamajíce lid* HusE. 1, 123, (liška) mnieše oklamajíc čbána Hrad. 130^a, neklamaj se HusE. 1, 215; aby *mu* se *neposmievali* Kruml. 161^a, bude se zlému diáblu posmieváno ŠtítPař. 43^b, posmievejte se mně irrideant me ŽWittb. 24, 3, posmievali sú se mně ŽKlem. 34, 16, počč se jemu posmievatí Hrad. 86^a, jemu se posmievali Štít. uč. 15^a; zda by byl kto j'ho *vině v tom* AlxB. 8, 12, jsa snad něvčem *vinen* Štít. uč. 82^a, v ničem nechci *vinovat* býti list. r. 1460 Perw. Otč. 63; ty *mnoho-li s' dlužen* Krist. 67^a, jsem dlužen dva zlaté Us., každý j' dlužen *k almužně* Štít. uč. 139^b; abych *dospěl dielo* Krist. 53^a, dielo sem dospěl t. 93^a, dospěl jest dielo slúpové Ol. 3. Reg. 7, 22, *dokonati* něco Us.

4. Instrumentálem prostředku jest také tak zvaný instrumentál c e n y ; cena je prostředek, kterým se kupuje, platí, odměňuje atd.

Na př.: když nemůžete almužnú *kúpiti* královstvie nebeského Štít. uč. 61^a; ne zlatem ani stříbrem, ale svú krvi *vykúpil* nás t. 101^b, svú krvi ji vykúpiv HusE. 1, 186, smrtí ukrutnú vás vykúpil t. 1, 15; lživými slovy budú s vámi *kupčiti* t. 1, 398, těmi slovy kupčie na lidech lakomí mistři t. 2, 153; vymyšlenými slovy budú na vás *tržiti* t. 1, 469; bojovníci mnohými lžmi chtě *získati* t. 1, 163; Pavel těmi penězi z dluhóv se *vypraví* t. 1, 215; žalárné modlitbú *vysvoboditi* t. 1, 134; (zákonníci) kosteluov k svému zákonu *dobývajíce* penězi neb jinými dary t. 1, 425,

velikými penězi dobyt kněžstvi t. 1, 418; *platme* jakž mohúc pokáním l statky dobrými Štít. uč. 34^a; někteří by rádi *zaplatili*, by měli čím t. 34^b; abychom tiem jemu *poplatili* t.; máme *oplatiti se* milostí milosti jeho ŠtítV. 209, aby vdova tiem se jako oplatila svému otci a mateři t. 51^a. zlým za zlé se neoplatil HusE. 1, 164; *odplatiti se* komu čím Us.; (lidé) *nahradie-li* to (učínené protivenstvie) ochotenstvom, štědrostí Štít. uč. 89^a; *odměniti se* komu čím Us.

281. Instrumentál látky.

Instrumentálem tímto znamená se látka (hmotná i nehmotná, abstraktní), kterou některý předmět je vnitřně naplněn, napuštěn — nebo na povrchu svém obložen, ozdoben nebo poskvrněn — nebo kterou předmět oplýváním, páchnutím atp. ze sebe vydává.

Na př.: tukem a tučností *naplň* se ŽWittb. 62, 6, řeka napilněna jest vodami t. 64, 10, naplni blýskotami duši tvú Koř. 158^a, těmi hady jest nyní země naplňena HusE. 1, 231, čímž naplníš nový hrnček, tiem t rád zapáchá ŠtítV. 56, andělé hlasy nebeskými povětříe naplňováchu ML. 25^a, vezměte naplňenie duchem svatým Štít. uč. 62^a; kněžími jest *pln* svět HusE. 2, 323, košík šafránem plný Pass. (Bartoš); duchovními věcmi se *zanepřázdniš* HusE. 2, 136, aby (srdce) nebylo zlu milostí zaneprázdňeno Hug. 168, (lidé) nálezky lidskými se zaneprázdnie t. 272, každá věc, něčím zaneprázdňena, nemož jiné přijeti t. 277; (cierkev) nebeským naučením *teče* HusE. 3, 52, již slzami tekú oči mé Kruml. 433^b, (země) mlékem a strdí *tekúci* HusE. 1, 54, každý dól krví natekl AlxV. 1727; (žena), která *plove* krví fluit sanguine Ol. Lev. 15, 33, (žena), která krví plúti nepřestane t. 15, 25; pak-li by kto *scal* krví miesto vody Chir. 236^a; oblaci *kapali* sú vodami Ol. Súdc. 5, 4, plást strdí kapající t. Cant. 4, 11, ti rtové kapú mirrú (tak v rkp.) HusŠal. 102^b, rucě kapášta mirrú Ol. Cant. 5, 5; by vešken svět mákem neb pieskem od země až do nebe byl *nasut* HusE. 1, 285, plotem nasutým prstí t. 2, 307, ty stupně nyní rumem zasypané jsau Pref. (Bartoš 41), osypte mě jablky HusE. 3, 269, Milíč obsypán jest poctami rozličnými Pal. 3, 1, 18, cesta posypaná kmínem Suš. 562; rozum *nasycen* bude poznáním HusE. 3, 125, ktož cizím se inasem nasycuje t. 1, 229, nasytiti se čím Us.; strom se mizau *napáji* KomDid. (Bartoš 45), napojiti, napájeti koho čím Us.; kupec *naloží* (lodi) rozličným obilím Har. (Bartoš 40); oči sobě kouřem *napustil* KomLab. (t.), (had jistý, když uškne), jedem nenapustí Har. (t. 43), jazyk hořkým něčím napuštěný KomDid. (t. 40); *namoče* mi šatku vínem KollZpěv. 2, 11, (člověk) nezmoče se hořkými vodami Štít. uč. 71^a; já ten chodníček kamením *zahážu* a trním *zanosím* Suš. 361; cesta je *zuváta* sněhem ErbPis. 153; všecky cesty sněhem *zapadaly* Čel. (Bartoš 47); *zarosl* mi chodník ořčím Suš. 346; vápenný kámen, jakž bude vodú *oblit*, tak se

rozhoří ŠtítV. 71; nebudeš *mazati* se olejem HusE. 1, 56, pochlebník olejem pochlebenstvie ho pomaže 1, 261, olejem pomaže dítěte na prsech Štít. uč. 115^b; (modlitba) není dobrú myslí *omaštena* HusE. 1, 308; mastmi drahými byl jest *obalen* t. 2, 244, (kámen) mchem se obalí ŠtítV. 236; hiech *oblečen* silí jako rúchem Štít. uč. 150^b, bielým rúchem oblečení HusE. 1, 115; již se jabloň květem *přioděla* Jablonský (1856) 250; radostiú sě skály *opášíú* ŽWittb. 64, 13; lidé *ozdobují* jej (dóm) oponami ŠtítV. 260, stolice zlatem ozdobená t. 81; aby (ženy) sě *neokrašlovaly* zlatem, perlami, kamením drahým t. 118; *otýkajte* mě kvítím HusE. 3, 269; plotem *opletú* tě t. 2, 307, cesta rozmarinkou opletená Suš. 20; ohněm tu modlu *obkládali* Har. (Bartoš 42); kámen často hýbaný *neobroste* mechem ČMudr. 379; síň perskými koberci *obestřena* Mitr. (Bartoš 42); střecha olovem *obila* Har. (t.); Kristus sprostnými plenami byl *povit* Pass. (Bartoš); s tváří plátnem *přikrytau* Har. (t. 42); kapradí krvi *zbarvené* ErbKyt. 31; tu jsme se vodau na cestu *opatřili* Har. (Bartoš 45); vodau čerstvau *zásobiti* se hleděti t. (t.); nahého rúchem *omysliti* třeba Štít. uč. 138^a, vždyť jej (bůh člověka) omyslí potřebú jeho Štít. uč. 18^b; (Konstantin) ten kostel dary *obohatil* Har. (Bartoš 45); Bořivoj klášter platy *nadal* Háj. (t.); *založ* mne penězi Suš. 325; jej (sv. Václava) knězem zvolichu, Boleslava Boleslavem (t. j. městem, krajem) *otdělíchu* DalC. 25; knihy zlatem *okované* HusE. 1, 369, stavení bramorové, stříbrem zlatem kované Suš. 178; tabule, drahými kameny a perlami *vysázené* Har. (Bartoš 42); stěny drahým jachontem *vykládané* Čel. (t.); když tu věži děláchu, tvrdými cihlami ji *skládáchu* DalC. 1; (Přemysl) *vzvede* dřevem hrad t. 11; což budeš *dělati* zlatem i stříbrem Ol. 3. Esd. 8, 17, tu uděláchu domek dřevem a hlinú Otc. 483^a; jimž (zlatem) bě voz *zdelán* AlxH. v. 81, hrobu kamenem mramorovým vzdělaného VsehJ. 439, na kameni, jimž si přepevné zdi udělal MudrC. 4^a; kostel kamenem a dřevem *ustavený* HusE. 1, 24; (člověk) snadno se *zprzní* některými hřiechy Štít. uč. 156^b, (duše) jest hřiechem zpržena HusE. 1, 17; (knězie) kněžstvie svými hřiechy *skvrnie* t. 1, 134, již (nečistotú) sú sě poskvrnili Štít. uč. 111^b; by kto se *nezšpinil* hřiechem ŠtítV. 104; (lidé) hřiechy valně sú sě *zšedili* Štít. uč. 19^a; čím srdce přeplněno, tím ústa *přetékají* ČMudr. 20; kdo štěstím *oplývá*, na mnohé se nepamatuje t. 152; Kristus krvavým potem *se potil* Har. (Bartoš); a sen již mra krví *vracie* AlxV. 1758; (saň) počala jedem *stříkati* Suš. 7; maso bez soli zvonělo by sě i červy *rozlezlo* ŠtítBud. 179, lóno červy se jest rozlézalo VsehJ. 441; hospodář má *páchnouti* větrem a hospodyně dýmem ČMudr. 375, čímž naplníš nový hrnček, tiem t rád zapáchá ŠtítV. 56; chtěl *zápachem* vonným kaditi Har. (Bartoš); člověk (vrtký) vypustí řeč, ješto bude hněvem *smrděti* ŠtítV. 197, víno sudem smrdí ŽerList. (Bartoš); (prsi cierkve svaté) toho

naučenie mlékom *vonějí* HusE. 3, 10, ne všecko pižmem a kadidlem voní ČMudr. 186, kořením vino cizé má *vóni* HusE. 1, 236; vino *chut* má sudem Jg.; jazyk náš nebeskou *dýše* svobodou Čel. (Bartoš); láhev *náčichla* olejem Us.; šaty *nadchly* kouřem Us. (Bartoš); sena *podešla* vodau Let. (t. 47); (houba) *nabubří* bahnem Jg.; ten (vóz) veš *hoříeše* zlatem AlxH. 1^a; bychom *pláli* milostí k bohu Štít. uč. 31^a; vy více jiných plápoleté boží milostí t. (Bartoš); (rytieři) aby se zlatem *blyštěli* HusE. 1, 162; jenž (duchovnie dřievie, stromoví) ctnostmi *zelenie* t. 2, 263; (vyšší) ne tak se *lesknú* náboženstvom ŠtítV. 72; uhlík horký velmi *svietí* horkostí Štít. uč. 68^b, aby svietilo dietě (dorostouc) skutky dobrými ŠtítV. 314; kněz má *vznieti* slovom božím HusE. 2, 168; město *rozléhalo* se jásaním Pal. 3, 1, 340.

282. Instrumentál sociativní n. společnosti.

Instrumentál ten znamená osobu neb věc, která dějem slovesným vstupuje takofka ve společnost s jinými.

Na př.: (kteři) *se obierají* řemeslem neb dielem neb těhařstvom Štít. uč. 87^a, Turci rolí se neradi obirají Mitr. (Bartoš 58); mysl (těmi) věcmi *zaměstnaná* KomDid. (t.); stavitel když stěny pořádá, střechau *se nezanáší* t.; (slepec) žebráním *se obchodieše* Hrad. 22^b, (Šimon) stáše kúzlem *se obchodě* Pass. 295; čím kdo *zachází*, tím i *schází* ČMudr. 20.

Jindy bývá tu instrumentál s předložkou s; na př.: (my) s věci marnú se obieráme Štít. uč. 94^b, (knězie) maji se obierati s bohem t. 125^b; ež se s zlodějem obchodiš Krist. 75^a, ktož se s mečem rád obchodí Hrad. 82^b; (vy) více jdete s světem vuokol než jiní Štít. uč. 92^a, třebať jest mūdře vókol jíti s světem ŠtítMus. 54^b, těm, ješto jdú s marností vókol t. 2^b.

283. Instrumentál způsobu, vztahu a míry.

1. Instrumentál způsobový vyslovuje, jak (=jakým způsobem) se co děje nebo jest. Bývá nejčastěji při výrazích pohybu, ale často také při jiných.

Na př.: Albrecht z Čech *během* vynide DalC. 97, nebesa velikým během neb brzkostí pohnú se HusE. 1, 21, obecným během každý se rodí t. 1, 293, týmž během přítomnost má jest příčina bolesti macechy méj GestKl. 3, obecným během mluviece ChelčP. 45^b, pustte nás tam během Suš. 427; bezpečněji *krokem* než *skokem* ČMudr. 258; pojed *honem* Suš. 278; *hupkem* běžim t. 671; Kurvenal běže *úprkem* Trist. 399; črtie velikým *prchem* běžiece Hrad. 12^b; *tryskem*, *cvalem*, *klusem* Us.; krev od něho (raněného) valem teče Suš. 175; pryč *pádem* utíkali Koll. Zpěv. 1, 33; telátko *horem pádem* uteklo Čel.; *rázem*, *hurtem* Us.; po dvoře chodila, *kolem* se točila Suš. 662, tam se Dunaj kolem točí t. 165, voda kolečkem se točí t. 53; — ležeti *pádem* Us. (o těžce nemocném); třidecti

let *křížem* leže (part.) Kruml. 342^b; oči mu stály *sloupem* Us.; že j' Kristus jeho (Jidášovu) *proradú* umřel Štít. uč. 8^a; král pevnost *zradou* dostal Har. (Bartoš 35); to město Římané *chytrostí* dobyli t.; kterým se to *činem* má státi Pass. 186, kterým to činem móż býti t., kterým činem popúzie nás která věc Štít. ř. 126^a, čtverem činem móż býti člověk pyšen Štít. uč. 133^a, nemluv takým činem hoc modo Ol. 2. Par. 18, 7, kmetě vdovcě móż pohoniti týmiž činy jako holomka Rožmb. 56, Konrád jě (otce a syna) všěmi činy sjednal Pulk. 67^b; vždy ovcě jsú svým *způsobem* odděleny od kozlów HusE. 1, 25, práce, již on (hůh) na ň vložil někakým tajným způsobem Štít. uč., to se stalo tím způsobem Us.; mnozi ctie svaté právě pohanským *obyčejem* Štít. uč. 60^a, tiem trojím obyčejem lidé hřešie HusE. 1, 68, trojím obyčejem móż býti viděn bůh t. 1, 61, těmito *obyčeji* hodné jest člověku přísahati t. 1, 100; napsachu *dielem* drahokamenným opere gemmario Ol. Ex. 39, 29, vyryješ dielem rytým opere caelatoris t. Ex. 28, 36, kostel pěkným dielem dělaný Pref. (Bartoš 37), dielem rozličně protykovaným opere vario Pražsk. Ex. 36, 8, dielem těžkým jde jako dřiemě Baw. 97; jsúc bližše k kacieřství tiem *kusem*, že tak pudie ku přísaze HusE. 1, 100, hřiech třmi *kusy* se plní: vnuknutím, libostí a přivolením t. 1, 367, těmi všemi kusmi utrhalí sú kněžie pánu Ježiši t. 1, --; aby poznal, kterým *úmyslem* chce vjiti v zákon t. 1, 425, oboji dobrým úmyslem sú radili t. 2, 22, kdybych zlým úmyslem neb neřádem otstúpil t. 1, 212, kto by dobrým úmyslem čistotu drželi ŠtítV. 37, rozličnými úmysly chváťali sú lidé k Ježišovi HusE. 2, 71; týmž *smyslem* má býti rozuměno . . . t. 1, 32, prostým smyslem máme ctíti otce i máteř, mravným (smyslem) máme ctíti rodiče duchovnie t. 1, 139; proste boha plnú *žádostí* Štít. uč. 26^b; ctí obrazy *řádem* HusE. 1, 81, musí bojovník patřiti, kterým řádem chce bojovati t. 1, 160; v páteři žádáme, aby tak v nás bylo zde na zemi království jeho, jako j' v nebesiech *pořadem* dobrým Štít. uč. 31^b; takým *neřádem* šel jest ten sbor HusE. 3, 287; právě učíš, kterou *cestú* lidé mají býti spaseni t. 2, 397; ty země přirozeným *právem* padly na ň Let. (Bartoš 35); *bojem* udatně jě podjidú DalC. 71; pole leži *úhorem*, *ladem* Us.; zřidlo objeveno *náhodou* Us.; viděli jsme Turky *řádem* jeti Har. (Bartoš 34), stáli lidé dvěma *řadoma* Let. (t. 13); *hejnem* se ptáci sletovali Čel. (t.); co sme si *spolem* říkávali Suš. 338; běž *úmentem* (= honem) BartD. 1, 182 (val.); chodit *trckem*, *křížem* *křážem* t. (val.); *hupitem*, *hupitkem* t. (laš.); zběhál pole *křížem* *mitvem* t. (dol.); voda teče *cicúrem* t.; *tichučkem* buď t. (laš.); jí *obtem* (= hltavě) t. (val.); *skutkem* (= skutečně) t. (laš.); všeco mu ide jaksi *šúrem* (= napříč) t. 183 (slov.); voda po cestě tékla *širínú* t. (dol.); přeletěla sem *střelenú* *ranú* t.; *sitú* *nocú* (= mermomoci) t.; *pěchem* it t. (Karlov.).

Místo instr. způsobového bývá výraz předložkový, *na ten čin, skrzé ten čin* atp.: *na ten čin* Alb. 26^a; *skrze ten čin ita* Otc. 297^b, *na ručest zavola celeriter* Otc. 40^b a j. Srov. § 308 a 332.

2. Instrumentál vztahový vyslovuje, k čemu se vztahuje a vzhledem k čemu má se rozuměti a vykládati, co ostatek věty vyslovuje. Bývá při slovesích bytí, ale také při jiných a při jménech.

Na př.: Josef byl *tělem* v Egyptě, ale *myslí* v zemi svaté Štít. uč. 76^b; (Maria) tam všechna *srdcem* bieše Hrad. 30^b; (sv. Kateřina) bieše *bydlem* blíz od toho chrámu Kat. 66, na vschod sluncě *bydlem* jsúce Hrad. 68^a; *jsem rodem* z Egypta Pass. 324 (Bartoš), (Agnes) *jest* byla *rodem* z Mohuče HusE. 2, 30; mnoho *jest* knězi *jmenem*, ale málo jich vskutku t. 1, 182; člověk . . ., mŕřin *otcem*, ober *matkú* AlxB. 4, 35; — jak okusil, líčkem *zblednul* Suš. 169; po němžto (choti) *jsem* *srdcem* *vadla* Kat. 62; *kto odpočívá* tělem, *odpočívaj* i *duchem* HusE. 1, 121; (Kristus) *ssúpil* do pekel duší svú t. 1, 45; (MMagdalena) *myslcí* i *živótkem* *mdléše* Hrad. 29^b; až i sobú *pokonala* AlxH. 5, 10, za málem mým životem *pokonala* Ol. 1. Reg. 20, 3 (= výklad k lat.: *uno tantum gradu ego morsque dividimur*)¹⁾; po zlatě, jimž bě vóz *zdelán* bohatě . . . ožemi tako koly AlxH. v. 81 sl.²⁾; (císař) jej hrdlem i zdravím *ubezpečil* Háj. (Bartoš 78); *jedl-li* by *kto* syrové maso, *nebyl* by *bezpeč* svým životem Štít. ř. 151^b, (člověk) pod boží rukú *bezpeč* bude svú obranú t. 28^a; (Vanda) *se jest* vítězstvím *ujistila* t., ujišten byl odpuščením hřiechóv Kruml. 149^a, ujištuje ho hřiechóv odpušením a spasením HusE. 2, 414; *abyste* tou věcí *nekvapili* Let. (Bartoš 78); *aby* *nechvátali* kletbami HusE. 3, 230; jimžto *jest* *píle* mi Rúd. 2^a, *budiž* tobě *tiem* *píle* Trist. 231, *nepíle* volovi *teletem* Smil. přisl. 845, *ano* j'mu *tiem* *nic* *nepíle* Hrad. 95^b; *zlého* s' úmysle, že *tiem* *dlíš* Hrad. 130^a, *viecež* *nedli* *tiem*, *což* . . . AlxBM. 8, 37, *hoře* mně, *ež* *sem* tak *dlúho* *dlil* svým polepšením a tak *váhal* svým spasením Štít. uč. 150^b, *ani* *chci* *dliti* svým pokáním t. 154^b, *aby* do jitra *bitvau* *prodlili* BartPisař (Bartoš 78), *pán* *Ježíš* *prodlil* *jest* *odpovědi* HusE. 1, 310; *tiem* *rač* *nemeškati* NRada 747, *hřiešný* *nemá* *meškati* svým ukázaním HusE. 3, 342; *sedláci* *nemají* se *vrovňati* rúchem, *stravú* *neb* *čeledí* *vладыкám* Štít. uč. 90^a; (panna) *nechce-li* se *připodobňovati* k tomuto světu postavú *neb* *obyčeji* ŠtítV. 18; (jenž) *smyslem* *všel* nad všě lidi AlxV. 26; — *já* *sem* *tiem* *jist* Kruml. 149^b, *ten* *jest* *jist* *nebeským* *královstvím* ŠtítV. 74, *aby* *jist* byl *pecencem* HusE. 1, 424; *bohatec* *ješe* *živ* *tělem* *jsa* *tamt.* 2, 248; *neb* *postavú* *malíčký* *bieše* t. 2, 407; *by* *byla* *svatu* *tělem* i *duchem*

¹⁾ Za tím jsou v materiáliech doklady na *dospěti*, *dospievati* *čím*, uvedené již mezi příklady na instr. nástroje a prostředku (zde v § 280 č. 1). Na obou místech jsou tyto doklady i v přednáškách. Tr.

²⁾ Jde tu o instr. *ožemi* a *koly*. V § 281 je též doklad uveden pro instr. *jině* (= (instr. látky). Tr.

Štit. uč. 40^a; by byla *čista* tělem i duchem t. 48^a; někteří jsou nám *přívuzni* rodem t. 26^a; buďte *věrní* srdcem, ústy i skutkem t. 64^b; vdova, *mláda* letmi t. 50^a; nebl jsem *tichý* a *pokorný* srdcem ŠtitV. 230; duše na věky jím *sbožna* bude a *bohata* t. 164; blahoslavení *chudí* duchem t. 216.

Sem hledí také výraz *svým životem, svými životy* = persónlich: král svým životem chtě se zdvihnutí Pulk. 103^a, král svým životem přišel na pomoc t. 117^a, král český svým životem pomoc slíbil dáti t. 116^a, rád bych, by (vy) zaprosili jednu mši zádušni, jsúc u nie životy svými ŠtitJHrad. (ŠtitE. 312). Srov. § 195 č. 2. A dále výraz *svú osobú* = persónlich: aby každý zemanú osobú svú na roky přijel List slezsk. 1499, Perw. Otč. 43.

Za instrumentál bývají vazby jiné: neboj se umřieti *na těle* HusE. 1, 43, böh povýšil člověka nad hovado, neb jest věčný na těle i na duši t. 1, 35; co *v tom* meškámy svD. 59, v léjto mě prosbě nemeškaj Hrad. 4^a.

3. Instrumentál měrový bývá nejčastěji ve rčeních komparativních a vyslovuje, jakou měrou (= o kolik ...) vyniká A nad B. Komparativ jest ve větě buď výslovně, buď aspoň podle smyslu obsažen.

Na př.: což více desieti hřiven *jedním grošem* Rožmb. 191, by asa *koblížkem* nesnědl více Štit. ř. 118^b, *čím — tím* atp., v. § 190 č. 3 a.

Sem patří původem svým příslovce *málem, mnohem, velím*; srov. § 190 č. 3 a.

Jiné příklady: král nebeský sv. Martě *rokem napřed* skončenie zjevil, Pass. 605 (Bartoš); (on) jeho zhoniti nemuožieše, neb před nimi *třmi noclehy* napřed bieše Let. 496 (t.); (strana válečná) má družie straně *tým dnem* napřed dáti věděti ListJHrad. 1388; ktož by mienil druhu uškoditi válkou, *týdnem* napřed druhému má odpovědět t.; počet apoštolský se *jedním umenšil* Pass. 231 (Bartoš); kolika *stupněmi* jest slunce od nás *vzdáleno* Ant. 2, 304 (t.).

284. Instrumentál příčiny.

Instrumentál ten znamená důvod (ve větě kladné) a překážku (ve větě záporné).

Na př.: až se (pani) hořem všě *třěsieše* Hrad. 141^b, (pústenník) strachem vešken se *třěsieše* Pass. 341, ciesař hněvy se vešken potřese Kat. 78; div že se hořem *nevsteče* Hrad. 144^a, sedlák se chce hořem vztéci Podk. v. 271; bezmál hořem *neusvade* Hrad. 102^a, (bohatec) div že hořem neusvěde t. 144^b; hořem sám *nečujiu* sebe Mast. 280; proto ty *lkáš* chudobú t. 366; biskup hněvy *rozedřě* na sobě rúcho Hrad. 83^a; Adam *vymlúval* se Evú, Eva hadem HusE. 1, 228, mnohými chytrostmi knězie. se *vymlúvají* t. 1, 396, *vymlauval* se zlau cestau ŽerZáp. (Bartoš 59); čím to *jest* Us.; čím to *přišlo*, nevím Žer. (Bartoš 68); prstýnek se počal mrazem *pukati* Suš.

400, popukala bych se smichy t. 481; země neúrodau *scházela* Har. (Bartoš 68); válkami měst *ubývalo* t.; hladem sotně nohy *vlekú* AlxV. 1415; Artuš hněvem *zbledě* Tand. 10; onen závisti *chřédne* ŠtitE. 93 (ex ŠtitSázav.), chřadna strachem ŠtitV. 114; město zemětřesením *zpusllo* Har. (Bartoš 69); hlava *vstóne* mdlobú AlxV. 156; tiem sč počě král velmi *styděti* DalC. 24, panie cné válekú sč stydiechu t. 11, smrt nebojí se bohatého ani se stydí chudým Štit. uč. 150^a, kto se mnú styděti bude před lidmi, budu se jim styděti před anjely božími t. 11^a, ktož sč Ježíšem stydělí . . . , bude sč (Ježíš) jimi styděti NRada 2055, styď sč ohavným miestem . . . i zlodějstvím Ol. Sir. 41, 23—24, jenž se svým mravem stydí Baw. 83, kto sč Kristem styděl a jeho slovem HusE. 1, 147; (ti) *chlubie se* svým hřiechem Štit. uč. 76^a, nechlub se pradědy ČMudr. 103; *chtiece se* tiem *honositi* ŠtitV. 51, dvakrát hřeši, kdo se hřiechem honosí ČMudr. 25; první křesfané nesměli *se sveličeti* věrú křestanskú Štit. uč. 10^b; jimž by měl člověk *truchleti*, tiem *se veselí*, a jimž by měl vesel býti, tiem závisti chřédne t. 101^a, blažení, jenž pokáním truchlejí ŠtitV. 283, jeho smrtiú truchlejší Hrad. 28^b; (člověk) móż *se radovati* odpuštením hřiechóv Štit. uč. 129^a, jímž (množstvím vojska) sč by raduje AlxII. 8, 11; zlý *zamútil* se hrozným strachem Štit. uč. 15^b, nemuť se spravedlivý protivestvím ŠtitV. 233; král sč tím nic *nerozpači* AlxV. 2034; někteří strachy před židy *se skryli* Pref. (Bartoš 73); král hněvy vzhóru *vskoči* Trist. 342; oba radoščěmi sč *vzcělovasta* Pass. 291; abych já *počala* synem Hrad. 62^b; slyšal sem ženu plačúice, dietětem *usilujúce* ApD. b; Alžběta dietětem *těžka* bieše Hrad. 64^b, byla těžka dietětem Pass. 157; *vesel* tiem buď ŠtitV. 21, tiem poče vesel býti AlxV. 363, (Tristram) tiem byl vesel Trist. 44, tiem hrdinú móżem veselí býti DalC. 45, ten, kterýž vesel jest hřiechem svým HusE. 2, 311; i by tiem král *radosten* AlxV. 2014; kak svými *hrd* jest ščěpy Jid., aby (ty) nebyl hrd tú pokorú ŠtitV. 168; nemáme čím *pyšni* býti t. 215; král poče tiem *hněviv* býti Tand. 15; kterak sú byli hřiechem *slepi* HusE. 2, 16; světlo, jímžto všechny věci jsú *krásny* t. 3, 24; já sem tiem všim *nevďečen* byl Kruml. 472^b.

Někdy tu bývá vazba jiná; na př.: pak-li sč mne *na čem* stydíš Hrad. 140^a; ani sč *za svú hanbu* stydie NRada 924, nč. styděti se zač, za koho.

285. Instrumentál vlastnosti.

Instrumentál ten vyjadřuje vlastnost (tělesnou nebo duševní), která a) na předměťč jistém se znamenává, se jeví a b) při ději jistém jeví se na těle neb duchu osoby jednající.

a) Při slovese *býti*. Na př.: (syn) *tváříú* bieše tak nebeskú LAl. f. (či snad gen. du.?). člověk *postavú* ne krátkú AlxB. 4, 34, (vůdcové Alexandrovi) ne rytierskú jsú postavú, ale vši kněžskú *úpravú* AlxV. 392, (žák) všel bieše školskú postavú Podk. (Výb. 1, 943), jenž (snubák) by

bohatější postavú Baw. 107; nebyv nivčem *mysliú* křivú AlxB. M. 8, 40, ty nebývaj myslí takú NRada 1741; těm, již sú pravým *srdcem* čistým Hrad. 48^a; (sv. Prokop) byl jest člověk *urozením* vysokým, u pleci i v těle *stavem* širokým t. 23^a, Bohdala, urozením Sasicé, *příslovím* dobrým Pulk. 34^b; (Přemysl) hrdinským *životem* bieše DalC. 89; buď se mnú dobrú *volí* Marg. 159, buď se mnú (dobrú) volí KačBrn. 393; Liberius ciesař... múdrého vtipa byl i krásnými *výmluvami* GestaKl. 41.

b) Při slovesích jiných. Na př.: on *leží* zbitú hlavú AlxV. 1572, (dva zrádci) postavú smutného lícě ležeta před vozem nicě AlxBM. 1, 35, lehneš uprostřed Dunaja suchýma nohama Suš. 703, osel padl a otevřenýma očima ležel, jako by mrtvý byl Har. (Bartoš); ani se k tomu přikloní (vůle), co se líbí bohu, ale vždy z boku *jde* proti bohu tvrdú šíjí ŠtítPař. 50^b, (králová) jide proti němu smutnú postavú Trist. 157, mohl suchú nohú až do galeje jiti Lobk. 11^a, až do města suchou nohou choditi se mohlo Har. (Bartoš); všichni veselou tváří *táhnouce* u Turka se položili Háj. (t.); (řeka Mohan) vodú *teče* hlubokú Pil. a; my *stáli* bosýma nohama Har. (Bartoš); spatřovali jsme Turky nohama křížem složenýma *sedící* t.; dcera spatýma rukama k nohou otce svého *padla* (O velikém protivnosti církve 1756) Bartoš; Kalchas svou dceř veselau tváří *přivítal* Troj. (Bartoš); král posměšným obličejem *odpoví* Troj. (t.); tu *vece* Tristram velmi hněvivú myslí Trist. 82; žák skroušeným srdcem to *vyslyšel* Pass. 618 (Bartoš); kdež potok hi řeka *plove* mcny dosti slovnými Pil. a; zajíc *spí* otevřenýma očima Us.; Čechové *pomljejí* ta hanění ušima zavřenýma Pal. 4, 2, 198; *šel* sem hořú hlavú BartD. 1, 183 (slov.); děti jedným *otcom*, ale inú *matkú* t. (uh.).

Instrumentál vlastnosti sřídá se s gen. vlastnosti; srov. § 260 č. 1. V jazyku novém jsou ho jen příklady některé.

286. Instrumentál praedikativní (doplňkový).

1. Instrumentálem bývá vyjádřen doplněk, který se táhne někdy ku podmětu, vyslovenému nominativem, někdy ku předmětu vyslovenému akkusativem. Na př.: kůň jest jednou *hřibětem*, člověk dvakrát *dítětem* ČMudr. 308 (kůň_hřibětem, člověk_dítětem); — bych (já) slul *vaším králem* AlxB. 1, 10 (já_vaším králem); — (bratřie) volichu *opatem* kněžě Vitošě Hrad. 23^b (Vitošě_opatem); — já tě *vévodú* i *knížetem* učiním Otc. 127^b (tě_vévodú i knížetem).

Vazba tato bývá zvláště při slovesích:

býti. Na př.: Abel jinoší bieše ML. 42^b, Heliáš jinoší bieše t.; nebrzo kto bude trhovcem, by nebyl lichevníkem HusE. 1, 219; budeš na věky králem slavným t. 1, 83; Kristus jest bohem pravým i člověkem t. 1, 7; dal jest jim moc syny božími býti t. 1, 10; buď pilen, aby byl synem božím, bratrem Kristovým t. 1, 39; aby (člověk) byl vrátným duše své

t. 1, 225; byl (Jozafat) zemským pisařem Ol. 2. Reg. 8, 16; Joab bieše vojska zprávcí t.; již buď zětem královi t. 1. Reg. 18, 22; nebudeš sokem ani vrtrákem t. Lev. 19, 16; Anna má býti s těmi dětmi rovnau v tom statku společníci KolČČ. 409^a (1566); kůň jest jednou hřibětem, člověk dvakrát dítětem ČMudr. 308; žádná kráva není, aby telátkem nebyla t. 266; kdo nikdy nebyl poddaným, zřídka bývá dobrým pánem t. 323; kdybych byla ptáčkem, zlitnou vlastovičkou Suš. 100; kdybych byl tebou, vámi Ůs.; — (Ježíš) chtěl býti s námi laciným, zimomřivým, žieznivým, bolestivým HusPost. 12^b; styď se býti pyšným t. 16^a; —

činiti, dělati. Na př.: on se činí bohem Hrad. 88^a; králem se nad námi činil t. 86^b; ktož se synem božím činí Vít. 52^b; učiň se bláznem t. 96^a; nečiň se Styrem DalJ. 35; Gajus ciesařem učiněn Pass. 391; jsa bohem člověkem učinil se jest HusE. 1, 49; ne každý má (sě) Petrem dělati t. 1, 176; (ten) tlumočnickem mým se udělal KomLab. (Bartoš 18); že to rukojemství přijímá a v tom jistcem se dělá KolČČ. 29^b (1547); já tě vévodú i kniežetem učiním Otc. 127^b; svatého Lazaře biskupem učinichu Pass. 341; (Boleslav) za svú viru Strachkvasa mnichem učini Dal. 31; aby Izáka popem učinili OtcB. 50^b; knězem jeho (sv. Prokopa) učinichu Hrad. 3^a; zčiní vy vladařemi a popravčiemí Ol. 1. Reg. 22, 7; a jeho (manželka svého manžela) mocným hospodářem činí KolČČ. 49^a (1545); — nejsem spravedlivým učiněn HusE. 1, 35; když se chudý bohatým činí ŠtítV. 216; ani se lepším čině ani horším Štít. uč. 135^b; učiň mě té čsti prospěšným Rúd. 695; šípy své horúciemi učinil ŽPod. 7, 14; —

obrátití se. Na př.: že se zlob zlobí obrátí a dobré dobrým se oplátí Mast. 101; zloba zlým se vždy obrátí AlxV. 503; jak okusi starý svat vođu vinem obrácenú EvVid. Jan 2, 9; (had) se obrátil prutem versa est in virgam Ol. Ex. 4, 4; prut af se obrátí hadem vertetur in colubrum t. 7, 9; (prut) jenž obrátil se jest hadem versa est in colubrum t. 7, 11; —

voliti, potvrditi, světiti, krstítí, mazati, korunovati. Na př.: opat sedlecký biskupem volen Pulk. 119^a; když svatý Matěj apoštolem volen Křist. 31^b, (ty) Dorotú (jsi) krščena Dor. 15; uslyševše, že David mazán králem BibID. 1. Par. 14, 8; Mlada abatyší stverzena Pulk. 28^a; svatý Felix papežem volen i korunován Pass. 376; (bratřie) volichu opatem kněže Vitoše Hrad. 23^b; by jej proboštem zvolili t. 2^b; biskupem Ondřeje zvolichu Dal. 75; hospodářem jeho (sv. Prokopa) potvrdichu, k tomu opatem světichu Hrad. 15^b; svatý Petr jednoho mčštlónina biskupem posvětil Pass. 344 (Bartoš); svým čiešnikem jej upraví DalC. 48; ciesař Vratislava králem koronova t. 48; v Řezně ho (Vladislava) českým králem koronova t. 66; —

naroditi se, chovati, zakládati, umřietí. Na př.: ež se narodil člověkem Kat. v. 1779; bóh člověkem se narodil Pass. (Bartoš 70); nikdo

se nenarodil mudrcem ČMudr. 216; že se jest urodil holoplíštětem nestatečným ŠtítV. 85; žádného jest jeho máti pánem aneb ciesařem aneb králem neurodila ihned Štít. uč. 84^a; ustavil, aby kraloval Antiochus jeho syn, jakožto choval mládečkem Lit. 1. Mach. 6, 17; mládenec, že křesťanem vychován jest a také křesťanem umříti chce, odpověděl Mitr. 86 (Bartoš 17); —

siesti, seděti, usaditi. Na př.: když chce řemeslník mistrem siesti Pr. pr. 254; když kto sedí purgrabí na ciziem hradě Rožmb. 29; ač (holomek = neženatec) na jednom sboží sedí hospodářem Rožmb. 51; Telemachus byl usazen králem Troj. (Bartoš 21); —

státi se, ostatí, -staviti, -stanoviti, stavěti, -stavovati. Na př.: ať kamení toto chlebem se stane Mat. 47 (Bartoš); státi se něčím (někým) Us.; jedny (panny) chtějí ostatí pannami Štít. uč. 36^a; kamenie ostalo kamením t. 73^b; že jest boha počala a děvku ostala Hrad. 63^b; že sem slíbila vdovú ostatí OtcA. 479^b; já sem ostal dědicem té dědiny t. 391^a; ostav vítězem Ol. Num. 21, 1; kdo pravdu zastává, vítězem ostává ČMudr. 63; ostaviv knězem Vratislava, bratra svého Dal. 25; mieně jej (Dobeš syna) hospodářem po sobě ostaviti ŠtítMus. 27^b; mě dědicem nade vším zbožím chtěchu ostaviti OtcA. 391^a; toho, jehož náměstkem chtěše po sobě ostaviti t. 351^b; kto mě ustavil súdci aneb děličem nad vámi HusE. 1, 405; kněz z země (bavorské) dřeve nevynide, až vsiu zemi popelem postavi DalC. 89; postavi tě pán bůh tvój hlavú a ne ocasem HusE. 1, 55; koho podkomořím ustanoví Tovač. (Bartoš 21); svatý Pavel řekl k Timoteovi, biskupem jej ustavuje ŠtítMus. 41^a; — král Václav stavěl se rozhněvaným Pal. 3, 1, 206; (ty) stavěls' boha svědkem Štít. uč. 59^b; —

jmieti, jieti. Na př.: kanovníci ho rádi biskupem jmiechu DalJ. 49; mieti v srdci boha hostí HusE. 2, 209 (*hostí* = fem. ?); (Jidáš) máteř pojme sobě ženú Jid.; kteréhož (muže) jim (vdova svým dětem) otčimem pojme Štít. uč. 49^a; ač j'ho králem přijmú AlxH. 6, 34; kanovníci biskupem ho rádi přijěchu Dal. 49; ješto (králová) j'ho (Jidáše) bě synem vzala JidDrk. 79; vzal od něho ctí a darem kóň Půh. 1, 127; jesti hodna, aby Krista hostí přijala HusE. 2, 6; —

viděti, zdáti se. Na př.: sově soumrak svitáním a tma noční polednem se zdá Kom. (Bartoš 17); — pravý pokorný nechce býti viděn pokorným Štít. uč. 130^a. —

jeviti, ukazovati. Na př.: Kristus se zjevil člověkem i bohem pravým Kat. 48; vítěz smrti ukázal se novým člověkem HusE. 2, 138; ktož dřieve odpovídá nedoslyšě, bláznem se ukazuje Ol. Prov. 18, 13; — král ukázal se neschopným ku vládě Pal. 4, 2, 14; (císař) ukazoval se citlivým a téměř uraženým t. 4, 2, 57; —

jmenovati, zváti, řéci, praviti, dieti, volati, vítati, slúti atp. Na př.: že jej (mnich mnicha) bratrem jmenováše OtcA. 476^a; ty hříechy někteří jmenují smrtedlnými, ale já jmenuji je úhlavními ŠtítMus. 55^b; (ten) jmenoval se králem Šalamaunem KomLab. 30, 1; jmenovati koho čím Us.; chrústem jeho (cizoložníka) chci nazvati Hrad. 118^a; (písno) Krista nazývá sluncem, Marii měsiecem a Jana krsťitele dennicí HusE. 1, 37; vy mne nazýváte mistrem a pánem t. 2, 164; všickni počechu jej nazývati Marianem Otc. 78; ktož se tako múdrým vyzývá Vít. 65^b; (oráči) svatokrádci se vyzývají, že desátka nedávají Hrad. 114^b; mú se dcerú viec nevzývají Pass. 348; chtě se vyzývati bohem AlxH. 6, 23; jmaš svatokrádcem se vyzývati Hrad. 114^b; až jej (Hynka z Dubé) Děťřichem Berúnským vyzýváchu DalC. 93; řekl-li se kto králem židovským Kruml. 47^a; kto hluku se kryje, řkú jej obláštním ŠtítOp. 143^a; syn boží řekl blaženými chudé duchem ŠtítV. 245; praviechu jej zlým a křivým súdci Brig. 48^b; by t se (kto) pravil i andělem ŠtítMus. 106^a; (kacieři) pravie boha lhářem ŠtítV. 179; již vás nediem sluhami, ale přátely t. 276; pro než die Kristus blaženými milosrdné t. 245; šťastnými dieme (krále), budú-li bohobojně kralovati ŠtítMus. 42^a; (ten) vyobcovaným a smrdutým se vzvolá Ol. Lev. 13, 45; (ciesař) králem českým jej provola DalC. 48; hned ho převitala kmocháčkem BartD. 2, 84 (han.); Sinan polním vůdci vyhlášen byl Mitr. (Bartoš 21); vykřikovali ho zlodějem BartD. 1, 183; každý, ktož se králem vzpovídá, ciesařuovi odpovídá Vít. 53^a; abych slul vašim králem AlxB. 1, 10; aby slul bratrem mým HusE. 3, 90; ač chceš dobrým slúti Vít. 64^b; že jeho obúzie zlodějem Rožm. 227; —

psáti. Na př.: opat Strahovský se piše opatem hory Sion Pref. (Bartoš 19); mistrem sedmerého umění se psáti Lab. 14, 3; neroď ho králem pisati Hrad. 90^a; nepřietelé i kardinálové mě píší kacieřem HusE. 2, 114; menoval se Andrys a dal se přepsat Jozefem BartD. 2, 287; —

vědět, znáti, čísti, pokládati, mnieti, súditi. Na př.: by ho člověkem diábel nevěděl, tehdy by ho nepokúšel HusE. 2, 93; (Maria) ihned se materi vztvídě JM. (Výb. 1, 395); jehož božím synem známy Kat. 124; (lotr) se sám lhřešným poznal Krist. 101^b; ten, jenž znamená se pastýřem HusE. 2, 265; lež jest knězem se vyznávati a protivné věci kučžskému řádu činíti t. 1, 182; ten se čte šlechticem, jehož otec jměl stříebra mnoho DalJ. 41; (my) se nedóstojnými načítámy Alb. 102^a; (svatokupec) ducha svatého sluhú pokládaje (partic.) HusE. 1, 456; (kardinál) mě pokládá svódcí lida, nalezačem bludów t. 2, 114; že z přiezně položil by jej nemocným Všeh. II. 5, 4; geniem se nyní každý klade Suš. (Bartoš 19); diábla Apolona jmieše, jehož pravým bohem mnieše JiřBrn. 7; jehož jest nepoznala, ale pracným mniec OtcA. 467^b; (jinochová) mniec se mdlými Štít. uč. 42^a; uslyšav to Pilát, že jej obec synem božím

mieni Vít. 52^b; od židův mněn sem člověkem HusE. 2, 160; nemni se múdřejším, než sú byli světi otcí Štit. uč. 145^b; to byl anděl, ale on (Dobeš) jej člověkem mněl ŠtitMus. 20^a; blázen jest, ktož cizozemcě dobrým súde DalC. 21; —

naléztí, shledati. Na př.: nalezli jej dítětem ŠtitV. 118; nalezl jsem je pannú (tak v rkp.) Ol. Deut. 22, 14; Mikuláš nikdy nebyl bludným člověkem shledán BartPisař (Bartoš 22); —

učiti. Na př.: učil jeho popem OtcA. 277^b; bratr se učí kupcem, kovářem Us.; jeden (syn) se učil latařem, druhý poberou, třetí hvězdářem a čtvrtý myslivcem Kulda 2, 233; —

dáti, poslati. Na př.: Mariam materiú dali Jezu Kristu DěťJež. 1^a; dal sem jej vódcí a příkazatelem národóm Pror. Ol. Isa. 55, 4; strážným dal sem tě domu izrahelskému HusE. 2, 301; (bóh) kniežetem a zprostitelém poslal (jej) Koř. Skutk. 7, 35; —

při slovesích jiných; Na př.: to t jsem . . . truchlú vdovú *pronesena* LAl.; přestaň se nuzným *lháti* Suš. bás. (Bartoš 19); již on jeho *nectieše* (= nečtieše?) svým synem OtcA. 330^b; *lehnouti* popelem Us.; a proto popelem náš statek *položen* jest Pal. 5, 2, 349; dávno mi tě hospodin *slíboval* mým sluhú OtcA. 409^a; a *vetknu* jej kólkem na miestě věrném figam illum paxillum Kladr. Isa. 22, 23; *chodila* k nám maľú cěrkú (n. buďa maľú cěrkú) BartD. 1, 183; budeš-li tak hospodářit, půjdeš odtúď žebrákem t; chtěl to *nechat* vovčírnu BartD. 2, 287.

2. Jindy bývá tento doplněk v nominativě (když se táhne ku podmětu, na př. hřiešník se *vinen* dal HusPost. 145^a. srov. § 245 č. 2 (str. 298), — nebo v akkusativě (když se táhne ku předmětu, vyslovenému akkusativem, na př. hřiech čini člověka *robotna* sobě Alb. 75^a, srov. § 249, str. 319). Kdy tu má bývati instrumentál a kdy nominativ neb akkusativ, o tom zachovává se většinou pravidlo následující:

I. Když doplňkem je jméno přídavné (ve smyslu širším) a

a) táhne se ku podmětu, je zpravidla v nominativě (a pokud možná tvaru jmenného); tedy na př.: tomu král *rád* povolil Pass. 575, má sám *sedm* přísahati Řád pz. 35 (nč. *sedmý*), že je *krásen* květ na dřevě ŠtitMus. 80^b, on se byl *nemocen* učinil Kruml. 143^a, (člověk) mně se *bohat* ŠtitOpat. 176^a, — jeden zdál se *svat* BrigF. 19;

b) když téhož druhu doplněk se táhne ku předmětu, vyslovenému akkusativem, bývá často též v akkusativě (a pokud možná tvaru jmenného), ale často také v instrumentále; na př.: hřiech čini člověka *robotna* sobě Alb. 75^a, jej *umrla* viděchu Vít. 55^b, abychom boha měli *milosrdna* HusE. 1. 129, — šípy své *horúciemi* učinil ŽPod. 7, 14, kto hluku se kryje, řkú jej *oblaštním* ŠtitOpat. 143^a, ktož cizozemcě *dobrým* súde DalC. 21 atd.

II. Když doplňkem je jméno podstatné (nebo zpodstatnělé), bývá
 a) v instrumentále, jestliže se jím vyslovuje vlastnost nějaká jakožto přijatá nebo proměnná, nebo jestliže příslušné sloveso znamená nějakou přeměnu, na př.: Joab bieše vojska *zprávci* Ol. 2. Reg. 8, 16, soused stal se *bohácem* Us. nč., Gajus *ciesarém* učiňen Pass. 391, že jej (mnich mnicha) *bratrem* jmenováše OtcA. 476^a; a bývá

b) v nominativě neb akkusativě v případech jiných, na př.: Jezus Kristus jest *syn* buoži Pass. 127, soused je *bohác* Us., — mám *pomocníka* ducha svatého Pass. 285.

Pravidlo toto jeví se zřetelně ve spisech starších.

Během času pronikají v něm některé změny, zvláště v jazyku novověském spisovném. Tu totiž v případě I. (když doplňkem je jméno přídavné) šíří se instrumentál na újmu akkusativu a nominativu víc a více; v případě II. (když doplňkem je jméno podstatné) zůstává celkem způsob starý.

V jazyku obecném zachovává se pravidlo staré měrou mnohem větší, než ve spisovném, a nikde nevyskytají se v něm rčení jako na př.: byl jsem *zvědavým*, zástupcové byli příliš *povolnými*, náš soused je *bohácem*, král stavěl se *rozhněvaným* atp. Rčení taková čtou se ve spisech, zvláště v době nejnovější, velmi často, ale jsou ovšem chybná; dlužno se jich vystříhati a držeti se v té příčině způsobu, zachovaného v jazyku obecném.

3. Místo instrumentálu bývá v doplňku také *za* s akk.; v. v § 291 č. 4.

4. Napodobením latiny přidával se k doplňkovému instrumentálu infinitiv *býti*, a tím vznikla spisovatelům pozdějším oblíbená vazba instrumentálu s infinitivem.

Na př.: dobrý člověk znaje se *spravedlivým býti* Všeh. 2, 23; ktož by se *nespravedlivým býti* seznal t.; pravil jej *býti písarém* Žer. (Bartoš); kmen stromový, jež pravili *palmovým býti* Har. 1, 208; hlásal se *býti* krevním *přítelem* Lab. 18, 1; císařovna *křestankou* se *býti* vyznala Har. 2, 80.

5. Druh instrumentálu doplňkového jest instrumentál t. zv. *srovnávací*.

Na př.: (pohnaný) die: pohnal mě *holomkem* a já paní jmám Rožmb. 31; ostav sobě málo dědiny, aby tebe *tkáčetem* nepohonili t. 96; krev tvá *potoky* tečieše Kruml. 100^a; krev *potůčkem* teče Pís. (Osiř. dítě); bylo se tobě *zdiú* za právo posaditi DalC. 64; když dědictvie zpustne a od žádného se nedělá, než *úlehlí* a *pustinú* leží VšehK. 223^b; i odešel jest *tulačem* na cestu vagus abijt Pror. Ol. Isa. 57, 17; on *vypověděncem* umře pohostinu (= v cizině) BřezSnář 111; pro tu t (mast) baby *skřietkem* k čertu vzletie Mast. 146; dům hořel *drtem* WintObr. 2, 249

(z r. 1604); mé srdcečko hoří *plamenem* Suš. 758; mléko vřelo *klokočem* Kulda 2, 143; přešil k nim *tovarešem* (= jako tovaryš), přešla k nám *děvčetem* BartD. 2, 287 (han.); vzala si toho Borůvku *vdovcem*, vzal si mně *vdovou* t.; z toho nemožu bet ževa, co vedělám *babkó* t.; *cegánem* žil, *cegánem* omřel t.

287. Instrumentál vnitřní.

Instrumentálem jména soukmenného (*běžěti během*) nebo souznačného (*hořěti ohněm*) bývá určen pojem dějový za příčinou sesilení. Nazýváme jej instrumentálem vnitřním. Je to většinou ozdoba slohová, oblíbená zvláště u některých spisovatelů starých.

Doklady tomu:

a) pro instr. soukmenný: člověk bude poctivú *bázní báti se* ŠtítMus. 120^b, *bázní zahynutie bojí se, ktož se bojí boha* HusE. 1, 117; darmo bychom se modlili, aby slunce svým *během běželo*, poňavadž vždy svým během běží t. 1, 325, běží během BartD. 1, 183; kterou *ctí* máme ho *ctíti* IlusE. 3, 136, (kněži) dvojí *ctí* budtež *cteni* t. 1, 139, tiem *ctením* má býti bůh *cten* t. 1, 74, ten věčnú *ctí* *cten* bude ŠtítMus. 116^b; darové Kristovi dobrovolným *rozdáváním* budte *rozdáváni* HusE. 1, 418; stromy divným *díelem udělané* t. 1, 79; *hněv*, jímž se člověk *hněvá* t. 1, 206; člověk móż *shřešiti* i všedním i smrtelným *hřiechem* Štít. uč. 134^b, člověk hřeší mnohými smrtelnými hřiechy HusE. 1, 119; (duch svatý) divným *pochodem* od boha otce i od syna *pochodí* ŠtítMus. 101^a; ústavnú *chvalú chvále* boha ŠtítBud. 93; táž věc někdy mnohými *jmeny* se *jmenuje* HusE. 3, 47; *křikem* nemotorným *křikli* Pulk. 38^b; když by kto *kvell* takovým *květem* ŠtítMus. 80^b; kterúž *měru* *měřiti* budeš HusE. 1, 34; kterým *milováním* máme jeho *milovati* t. 3, 136; tú *milostí miluje* (bůh) ŠtítBud. 70, učenníci sú jeho vrúci *milostí milovali* Štít. uč. 77^b, MMagdalena vrúci *milostí milovala* pána ŠtítV. 35; *smrtí umřete* HusE. 1, 335, *smrtí ohavnú zemřel* t. 1, 17, nebylo-li by dosti, aby lehkú *smrtí Kristus umřel* ŠtítBud. 121; *nenávidí* mne úhlavnau *nenávidí* Troj. (Bartoš 37); Jeremiáš *pláčem* srdečným *plakáše* zbořenie jerusalemského Štít. uč. 71^a, srdečným *pláčem* *plačici* Hrad. 28^b; *políbí* mne *políbením* úst svých HusE. 3, 7; krvavým *potem* se *potil* t. 1, 335; *požehnal* nás *požehnáním* duchovním t. 1, 315, pán bůh jím *požehná* *požehnáním* svatým Suš. 471; (kníže) počě velikú *prosbú* korábníkov *prositi* Pass. 339, nás velikou *prosbou* *prositi* Mitr. (Bartoš 37); chci *řeći* obecnú *řeći* Štít. uč. 23^b, svú vnitřní *řeći* bude člověku pokora *řeći* ŠtítBud. 199; lidským *slíbením* jest *slíbeno* HusE. 1, 96; když (člověk) *neslúží* bohu tú *službú*, jako... Štít. uč. 23^a; ten v noci sladkým *snem* *usne* ŠtítBud. 76, (matka) pravým *snem* nemohúc *usnúi* Štít. uč. 40^b, odespál smrtelným *spánkem* BartD. 1, 348 (rožn.); ať by (bůh) *krutým*

súdem nesúdil tebe ŠtitV. 26, kterým súzením budete súditi HusE. 3, 246; *svět světlem* svým t. 3, 32; bude *trestán trestáním* nejukrutnějším t. 1, 457; (bůh) *vidí* to vždy *viděním* svým jednostajným, kdy co má býti, kdy jest a kdy mine ŠtitBud. 58; tiem *volením volí* člověk boha HusE. 1, 462; tiem *znáním* ovcě *neznají* Krista t. 2, 176; jenž se *zpovídá zpovědí* kakús naučenú ŠtitMus. 162^a; *žádaj* každému dobřého *žádostí* plnú Štit. uč. 98^a, aby zlu žádostí zbožie nežádal HusE. 1, 281; závistník neumie jiného, jen svého zavrzenie *žalostiti* tú *žalostí*, ješto smrt čini ŠtitMus. 74^b; buoh (je) *život* jejie (duše), jimž *živa* bude ŠtitBud. 108, (spravedlivý) životem bude živ a neumře HusE. 1, 33.

Záliba ve »figuře etymologické« (Bartoš) a náklonnost k ní vede k instrumentálům novotvarým; na př.: *sed sedmem*, *leží ležmem* (o těžce nemocném), rana *pálí palmem*, *ščípe sčipmem*, *léje lejmem* (prši velice), *ryčelo ryčmem* na hůru, *valmem se valí*, *křičí křikmem*, *bytem tam byl* (stále) BartD. 1, 183.

b) pro instrumentál souznačný: duše měla deset let *hořeti ohněm* Štit. uč. 152^a, by (nebe plamenné) hořelo ohněm ŠtitV. 107, keř ohněm hořieše Pass. 284 (Bartoš); Ježiš *křiče* velikým *hlasem* vypustil jest duch HusE. 1, 249; (krajina sodomská) stojí *kúřec* se *dýmem* ŠtitV. 139; (vznešení) kakým *pádem letie* s takového dustojenstvie v kakú propast Štit. uč. 78^b; (ti) *mluvie* odpolu pohanskými *řečmi* HusE. 1, 133, abyšte uměli mluvití lidem pořádnú řečí Štit. uč. 78^a; němé hovádko člověčím *hlasem* mluvilo HusE. 1, 42; když jest *řekl hlasem* velikým t. 1, 30; vysokým hlasem *volati* Hrad. 81^a, (zli) velikým hlasem budú volati Štit. uč. 111^a; *proste* boha plnú *žádostí* t. 26^b; kdež nenávisť *stolcem sedí* Vit. 71^b.

288. 1. Instrumentál bývá chybně v překladech za lat. ablativus absolutus. Na př.: někteří skrze póhonu vizami zdviženie ze škod jsúce pohnáni ty summy hned sú pohnaným kladli, aby jich zase o svú při *vizú* jim *zdviženú* poháněti mohli ut eos iterum visā sublatā accusare possent VšehK. 290^b.

Někdy bývá příslušný výraz ne cele v instr.; na př.: aby umy, *tě pomáhajícím*, opravil Kar. 81; jižto (múdrost) Šalomún, *tě zjevujícím*, přijal s nebes t. 82; aby královna, *tě nadchnúcím*, což tobě libo jest..., skonala te inspirante t. 100.

2. Za instrumentál prostý bývá často pád předložkový, zvláště v usu kleslém s + instr., a to za instr. prostý nástroje, prostředku, látky a snad i jiný. Na př.: *chlubiti se s něčím* Us. vulg., *pohrdati s něčím* t.; desetkrát lépe slovem než z *písmem* všecko *povídati* HolŠternb. 160; hřebík, z kterým pravá ruka (Kristova) *přibita* byla t. 140; Bůh rač *naplniti* srdce z svou *milostí* t. 136.

G. Vokativ.

289. 1. Vokativ jest pád, kterým voláme neb oslovujeme. Na př.: *bratře! příteli!*

2. Vokativ neváže se s větou jako pády ostatní, nýbrž vkládá se jen do ní jako zvolání nebo oslovení; tím liší se od pádův ostatních, — není pádem téhož řádu, jako jsou ostatní.

3. Zvláštních tvarův vokativních, pokud jaké jsou, užíváme jen pro grammatickou osobu druhou, nikoli též pro první a třetí. Na př.: *ó ty nešťastný člověče!* Us. — a naproti tomu: *ó já nešťastný člověk!* — *ó ten nešťastný člověk!*

4. Místo vokativu bývá nominativ; srov. § 245 č. 8 (str. 309).

5. Naopak vokativ vstupuje na místo nominativu. Na př. dial. mor.: *›Jak je ti‹* (= jak se jmenuješ)? — odpověď: *›Jane, Jozefe, Marýno, Rozáro‹* BartD. 1, 178 (podl. a mor.-slc.).

IX. Předložky a pády předložkové.

290. 1. Předložky jsou slovec neohebná.

Rozeznávají se předložky prvotné (n. pravé, vlastní) a podružené (n. nepravé, nevlastní).

Podružené jsou, které vznikly z výrazů příslovečných a jmenných; tedy *miesto, kolem, okolo, kromě, mezi, vedlé, podlé, mimo, blíz, dle* a j. O jejich původu viz dále.

Naproti tomu nazývány bývají prvotnými předložky ostatní, tedy na př.: *do, na, od, po, s, v, z* a j. Původu jsou temného. Pravdě se ovšem podobá, že také předložky prvotné z výrazů předtím příslovečných vznikly.

Předložky prvotné a podružené liší se stářím: prvotné jsou vesměs starožitné, podružené pak jsou původu pozdějšího.

2. Předložky vyskytují se dílem ve složení se slovesy a jmény, dílem ve spojení s pády.

a) Ve složení se slovesy a jmény omezují a určují význam týchž sloves a jmen (utvořených na mnoze ze sloves, jež byla s předložkou složena). Na př.: *volati* — *při-volati*; *hoditi* — *od-hoditi, na-hoditi, nad-hoditi, před-hoditi, s-hoditi*; *kročiti* — *na-kročiti, při-kročiti, ob-kročiti, v-kročiti* atd.; — *za-hrada, o-hrada*; *od-chod, při-chod*; *s-pád, ná-pád, zá-pád* atd.

Ve složení tomto bývají jenom předložky prvotné a ve složení se slovesy zoveme je předponami.

b) Ve spojení s pády omezují a určují význam pádový. Na př. v genitivech předložkových *do-hrada, s-hrada, z-hrada, u-hrada, bez-hrada* je význam omezený a mnohem určitější, nežli v genitivě bez předložky *hrada*.

3. Pády s předložkou spojené nazývají se předložkové (naproti pádům prostým a bez předložky).

S předložkou bývá spojen akkusativ, genitiv, dativ, lokál, instrumentál, — nikoli též nominativ a vokativ.

Každý z pádů těchto s předložkami několika se spojuje; při tom ovšem i význam při každé předložce jinak se obměňuje, jak viděti na příkladě uvedeném: *do-hrada, s-hrada, z-hrada, u-hrada, bez-hrada*.

Předložky pak jednotlivé pojí se: některé s pádem jen jedním, na př. *do* (jen s gen.), *k* (jen s dat.), *při* (jen s lok.); — jiné s pády dvěma, na př. *na* (s akk. a lok.), *nad* (s akk. a instr.); — a jiné s pády třemi, na př. *po* (s akk., dat. a lok.), *za* (s akk., gen. a instr.).

4. Vokalisace předložek byla a jest jenom v mezích pravidla. Nč. vokalisace postoupila poněkud nad míru stč. v případech jako *z-zlata — ze-zlata, s-skály — se-skály, k-králi — ke-králi, v-vodě — ve-vodě*. Srov. HistMl. I, § 139 a 146, 147. Ale vokalisace bývá a nemá býti, zejména ve verších, když je nouze o slabiku: *ve-nebí, ku-oku, se-otcem, přede-domem*, — a u brusičů, prý pro blahozvuk: *ve-Koltně, ve-Klatovech, ze-Prahy* atp. A vokalisace není, kde býti iná: *k-všemu, přes-všecko, před-vštm, vtkal* atp.

5. Stč. předložka hláskově stejná splývá se začátkem slova příslušného; na př.: *k-králi — králi, s-světa — světa, v-vodě — vodě, z-zlata — zlata*. Na pohled vidí se tu pak pád prostý, ale pro analýsi syntaktickou jest to pád předložkový, jestliže v téže vazbě jindy předložka zřetelně se jeví.

6. a) Předložky kladou se před pádem. Na př.: *do-školy, v-božě, miesto-tebe*.

b) Ve stč. kladly se některé předložky také za pádem; na př. *bohadle* (= pro boha), *sebe-miesto* (= místo sebe). V nč. je toho ustrnulý zbytek v příslovci *mmedle* n. *medle* (= mne dle).

c) Předložky se někdy vkládají do výrazu. Na př.: *božie dle lásky* ApŠ. 150. Srov. dále při jednotlivých předložkách (§ 294 sl.).

d) Předložky bývají uvnitř spřežení. Na př.: *málo-kdo, málo-s-kým* Us.; prši *ne-na-pravedlné, ne-po-mnohých-letech*, srov. § 383 č. 2; ji bě *ne-do-veselé* Jid. 152, v. dále při jednotlivých předložkách (§ 294 sl.).

7. Předložky spojují se zpravidla jen s příslušnými pády (jmen podstatných, přídavných a zájmen); na př.: *do-hrada* (*do* spojeno s gen. *hrada*), *ve-všem* (*ve* spojeno s lok. *všem*) atd.

Někdy však spojuje se předložka také s výrazem, který není jejím pádem. Zejména:

a) S příslovci a výrazy příslovečnými. Na př. *dnes — do-dnes, ot-dnes, po-dnes*: od prva světa počátku do dnes Hod. 81^b, čehož u nás ještě až do dnes svědkové žijí zuostávají KabK. předml. z r. 1539, do dnes Us. nč.;

od dnes v šesti dnech HáJ. 183^a, ode dnes Us.; po dnes Us.; *vždy*, *vždycky* — *na-vždy*, *ode-vždy*, *po-vždy* Us.; tam svítí světlo její *po vždycky* Pal. Záp. 1, 52; *kdy* — *do-kdy*, *ode-kdy* Us.; *od-sud*, *od-tud*, *od-tam-tud*: *proti* — *na-proti* TomP. 12; *dvakrát* — *po-dvakrát* HusŠal. 34^a; *loni* — *v-loni* Us.; *nynie* — z mladosti mé až *do nynie* Kladr. ž. 70, 17; *tak* — *bez tak* (mor., = ohnedem) Květy 1893, 382, najvíc to trhlo pudmistrem, od náture bez tak strašidušů BartD. 1, 345 (Ihot.); *jednou* — *na-jednou*, *po-jednou* Us.; *dávnějie* — *ot dávnějie*: čím od dávnějí neb déle HusE. 1, 438; *skrze* — *na-skrze*: lid vojenskej, kterejm naskrze obklíčení jsme ŽerKat. 195; *viece* — *z-viece*: ktož z viece pohání, nežli má VšeK. 35^a (in marg.); *dobře jinak* — *na-dobře jinak*: to je na dobře jinak = docela jinak BartD. 1, 233 (laš.); *leda* — *na-leda*: ono to modlení nebylo enom tak na leda t. 1, 344 (mor.-slc.); *zítra*, *zajtra* — *v-zítra*, *po-zítru*: v zítra in matulino ŽGlossKlem. 48, 15, přídtež v zajtra ke mně PulkL. 7, (pauí švagrová) v zejtra se postaviti má (k soudu) Dva denníky dr. Borbonia (vyd. Dvořák v ČAkad. 1896) str. 113 (z r. 1622), po zejtru horno-ostr. (Lor.); *s noci* (v. § 207 č. 1) — *v-snoci*: že sem v snuoci přijel Třeb. Hist. nova 16. febr. 1463; *z nicě* (srov. III 1, 313) — *v-znice*: (Kateřina, na popravišti) vezřevši na kata vznice Kat. 192; *v-jedno* (dohromady) — *do-v-jedna*: všecko by sa zmišalo do vjedna BartD. 1, 190 (val.); *rok do roka* — *z-rok do roka*: dva svazky učinil sem řeči svátečních a nedělních z rok do roka, tu počav druhý, kdež jeden sem skončil ŠtítMus. 1^a, z rok do roka PassKlem. 238^b, z rok do roka trpíme hlad ChelčP. 212^b, (snih) z rok do roka netaje KabK. 4^a.

b) S výrazy zatmělymi (nejasnými mluvícímu). Na př. čtu *leže* (*leže* = participium doplňkové) — čtu *v leže* Us. ob.; podobně *v sedě*, *v stoje* něco dělati t.; *na stoja* se zatkla (zadchla, zadusila) BartD. 2, 273, *na leža* jed t.

c) S pády předložkovými. Výraz takto vzniklý má pak význam a obyčejně tvar toho pádu, jaké mu slušejí podle předložky nově přibylé. Někdy se tak setkají předložky tři. Na př.:

za-jisto — *do-za-jista* Us. nč.; *o-pravdu* — *do-o-pravdy* Us.; *u-plně* (= v plně) — *do-ú-plna*: všecko zaplatil a vyplnil doúplna KolBO. 3^a (1494), hotovými penězi doúplna zaplatil t. 7^a (1494); *do-po-žní* han.-cis. (Malovaný); —

vz-chválu — *na-vz-chvále*, *naschvál*: Štěpán navzchvále přišed Pass. 328, tlumače, kteréhož patron proto nazchvále vzal Lobk. 74^b, navzchvále de industria Ol. 1. Reg. 9, 24, naschvál Us. nč.; *přes-rok* — *na-přes-rok* SborHoř. 87 a Us.; *z-paměti* — *na-z-pamět* (chybně *napamět*!) Us.; *vz-nak* — *na-znak* Us.; *na-z-hlas* křičeti (mor.) BartRuk.² 74; *na-z-moc*

něco vyprositi t.; necháme práci *na-s-neděli* BartD. 2, 290; *o-pravdu* — *na-o-pravdu* BartD. 1, 190; *do-smrti* — *na-do-smrti*: mám dost *na-do-smrti* Us., má toho *na-do-smrti* SborHoř. 87 (předložka *na* přistoupila k výrazu ustrnulému, proto neřídí pád); —

za-Táborem — *od-za-Tábora*: já jedu *od-za-Tábora* (Žofie Gebauerová); —

ode-zlého — *k-ode-zlého* vystřežení Husk. 1, 227; —

z-nenáhla — *po-z-nenáhlu*: syp (prachy do miezky) *poznenáhlu* vždy Sal. 242, já *poznenáhlu* se *poberu* Br. Gen. 33, 14; *z-nova* — *po-z-novu*, *poznov* BartD. 1, 11; *s-vrchu* — *po-s-vrchu*: činiece okrasy *po svrchu* ChelčP. 236^b, náboženství *posvátná po svrchu* t. 211^b; *po-z-pátku* Us.; *po-nad-tu hrušku*, *po-nade-ň*, *po-mezi-ty pola*, *po-pod-ruku* BartD. 1, 189 (*po-* má význam diminutivní a proto se pád jím neřídí); —

za-tím — *pro-za-tím* Us.; —

za-ňadry — *v-za-ňadra* něco *nacpati* Lact. 233^a; —

ve-dně — *za-ve-dňa* BartD. 1, 190 (dol.); *v-čas* — *za-v-času* t. 1, 187; —

u-plně — *z-ú-plna* Us.; *po-nenáhlu* — *z-po-nenáhla* Us.; měl jsem šátek *pod-hlavou* — někdo mi šáteček *z-pod-hlavy* vzal Erb. pis.; jakožto blesk bleskne se *z-pod-nebě* i osvietí, což *pod nebem* Koř. Luk. 17, 24; vyně *z-pod-pláště* hlavu DalL. 21, DalP. t., DalF. t., vyně *z-pod-paždě* hlavu DalC. 21; (dívka) vyňala *ze-za-ňader* křížek Květy 1834, 138; *po-díval se naň z-pod-víček* Rais Vlast. 308, *z-pod-Zvičtna* t. 335; *z-pod-níž* (záclony) město *vyzírá* ČČMus. 1897, 385; slunce *vychází z-zá-hory* Us. zbirov. (Lego), přišel k nám člověk *z-zá-vody* t.; on *pochází odněkud zá-* (= *z-za*) *Prahy*, *zá-Plzně* Us. hořov. (Lego v JagArch. XII, 316), vyšel *zá-humcn*, *vylezl zá-pece*, *kterak pokukuje zá-okna* t.; *z-pod-postele* Us.; *husar volá z-po-za-stola* Kulda 1, 45; *Vojtišek hop z-pod-lůžka* t. 1, 126, *z pod toho stromu* t. 1, 234, *kdybych to měl z pod kůže vzíti* t. 2, 111, *ty poď z pod té lavice, poď sem!* t. 2, 167, *děcko z pod pécky ani ne-vychodí* t. 2, 195, *když je (klíče) vyjímal z pod její pravé paže* t. 2, 220; (čarodějnice) *ho pálila po-pod-ruky* t. 2, 94, (čarodějnice) *ho vedla až po pod zem* t. 2, 98; *je ze-za-Hradišča* BartD. 1, 189, *stanul zeza stativ* (— stavu tkalcovského) t., *jest ze-za-Beskida* (Loriš); vyšel *z-po-mezi-stromů* BartD. 1, 189, *z-po-mezi-nich h.-ostrav.* (Loriš); *vychodí stůnečko z-po-za-lesů* BartD. 1, 189, *had vylézł z-po-pod-země* t.; *byli zme pod Nytrovu*, *jidžeme z-pod-Nytrove* (Loriš).

8. Předložka se zdvojuje. Na př.: *se-s-hora*, *ze-z-dola*, *se-s-vrchu* Us.; dial. *ze-z-Plzně*, *ze-z-Klatov*; *abyste se u veň uvázali* Pulk. 11^b atp. Srov. při jednotlivých předložkách § 294 sl.

9. Když pád je výraz dvojčlenný, nebo vícečlenný, opakuje se někdy předložka a klade se před každým členem jeho. Na př.: *k tomu ke*

všemu, *po tom po všem* Us.: *za života za zdravého* Alb. 54^b; *v-ni-v-čem v-takovém* Štít. ř. 86^a; *páně Bernartovo dítě po sestře po jeho po mnišce z Králové Hradce Půh. 1, 289; (ten) bude mieti sčestie v barvách v červené, v žluté a u bielé, ale ne v černé* ChirB. 20^b.

Předložka opakuje se nikoli vždy, nýbrž jen v jistých případech. Zejména:

při spřeženích s čso. Na př.: *v-ni-v-čem* AlxM. 1^b, *v-ně-v-čem* Krist. 78^a, *aby (duše) v-lec-ve-č nevklonula* Štít. ř. 49^a; —

při *veš*. Na př.: *za to za vše* Alb. 16^a, *za to za všecko* Us.; *přes to přese všecko* Ůs.; *v tom ve všem* Alb. 97^b, Rúd. 6^a, *ve všem v tom* Alb. 4^a, *v tom ve všem zboží* Otc. 151^a, *v tom ve všem* Pulk. 69^b, *po tom po všem tamt.* 118^a, *po tom po všem, při tom při všem* Us.; *ot bratřie ote všech* Otc. 55^a, *po vščch po těch vlastech* Otc. 117^a, *jenž jest trpěl za vše za ny* Mast. 252, *za vše za ny* Alb. 101^b; —

při *oba*. Na př.: (sv. duch) *pochodí ot ní ot obú* Alb. 48^b; —

při *sám*. Na př.: *na ň na samého mluviti* VšehK. 18^b, *na ně na samé t.* 69^a, *na jednom na samém nezáleží t.* 38^a; —

při *každý*. Na př.: *v přievodu v každém* VšehK. 111^a; *v tom v každém uvazování t.* 286^b; —

při *jiný*. Na př.: *tehdy vyjde sestra s jinú s jednu sluhú* OtcB. 57^a, *s jinými s mnohými dary* Pulk. 99^a, *na jiné na poslednie* VšehK. 211^b, *ješto (viděnie) Severus s jinými se třmi viděl* JeronMus. 41.

10. Jsou-li dva výrazy předložkové a jedno jméno, má toto jméno kladeno býti dvakrát. Na př.: *ze školy do školy, na zemi a v zemi*. Chybné jest: *před a za dveřmi* Seel. 184, *skrz a v ten čas t.* 99, *na a do zemi t.* 155, *před i po divadle* Us. (kleslý).

291. Pády předložkové podle větného členství.

1. Pádem předložkovým jest vyjádřen předmět.

To bývá (srov. § 34 č. 5):

a) Při mnohých slovesích. Na př.: *mluviti... , rovnati se... , podobati se... k někomu; — mysliti, dbáti... , míniti, pomniti, vzpomenouti, zapomenouti... na koho neb nač; — volati, křičeti... , žalovati, sočiti... , hněvati se, zlobiti se... na koho neb nač; — zřítí, hleděti, patřiti, dívati se... na koho neb nač; — mysliti, starati se, věděti, mluviti... o kom neb o čem; — věřiti, doufati... v koho neb več; atd.*

b) Při některých jménech přídavných. Na př.: *podobný, vlídný... k někomu, — laskavý na koho* atd.

c) Při některých jménech podstatných (tu pak je pád předložkový zároveň významu přivlastkového). Na př.: *vzpomínka na domov, — starost o živobyti* atd.

2. Pádem předložkovým bývá vyjádřeno příslovečné určení (srov. § 44 sl.). A to:

a) Příslovečné určení místa (ve významu místním vlastním i přeneseném) na otázku *kde? kam? kudy? odkud?* Na př.: *sedím na koni*; *byl jsem na poli, na Vyšehradě*; *byl jsem na pouti, na mši, na kázání*; *jsi na omylu*; *stůj na svém*; *přestaň na tom*; *sedám na koně*; *jdu na Vyšehrad*; *Ruth chodila na žně*; *jdu na jahody, na pout, na mši, na kázání*; *jsem pozván na hody*; *padl mezi lotry*; *přivedli knižete k jedné lípě*; *šli jsme skrze les*; *kůň běžel podle řeky*; *jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá*; *Boleslav vši země až do Krakova dobyl*.

b) Příslovečné určení času na otázku *kdy? jak dávno (= od které doby)? dokud (= do které doby)? jak dlouho (po jaký čas)?* Na př.: *bylo to z jara, v létě, v zimě; ve středu, ve čtvrtek*; *bylo to na jaře, na podzim, na vánoce, — na sv. Annu*; *stalo se to mezi vánočními a hromnicemi*; *přišel jsem k ránu, k večerou (= k večeru), pod večer, za dne, přede dnem*; *zůstal jsem v městě přes zimu, do jara*; *kdo křivě svědčí, nebude živ do roka*.

c) Příslovečné určení způsobu, vztahu a míry na otázky *jak? (= jakým způsobem)? vzhledem k čemu? jakou měrou?* Na př.: *stříletí na-slepo*, *mluviti na-prázdnou* (urč. způsobu), *zpívati, na-hlas*; *kupovati za hotové*, *prodávati na dluh*; *smrt sbírá lidi na přeskáčku*; *to se stalo bez práva, proti právu*; —

chromý na obě ruce (urč. vztahu); *slabý na plíce*; *nebuď skoupý na zboží*; *kdo byl na vzrůstu delší než meč*; *na duši starý, na těle nedorostlý*; *ta rozsedlina má tři lokte na délku*; —

řeka hluboká do pasu, po pás (urč. míry); *přítel až do peněz*; *raněn do smrti*; *jedli do sytosti*; *pili do vůle*; *zaplatiti do krejcaru*; —

každý den kromě neděle (míra určena omezením); *všichni mimo jednoho*;

přebývalo jich na poušti do sta (míra určena přibližně); *jest na lodi komůrek do čtyřiceti*; *je nás ke stu*; *měl s sebou okolo sta koní*; *ten ostrov má na dva tisíce vsí*.

d) Příslovečné určení příčinnosti (t. j. původce a původu, prostředku a nástroje, látky, důvodu a překážky, účelu a cíle, podmínky). Na př.: *z jiskry oheň bývá* (původ); *země od Kolumba objevená*; *jsme přemoženi skrze kouzlo* (prostředek, nástroj); *víra naše vznikla skrze sprostné lidi, skrze apoštoly*; *nádoba z hlíny učiněná* (látka); *z cizích ostřížků krejčí kabát si šije*; *dům od kamene*; *pro pravdu se lidé nejvíce hněvají* (důvod); *učiniti něco ku prosbě, ku přání, k vůli*; *učiniti něco z lásky, z přátelství*; *pro hluk není slyšeti* (překážka); *přispěti někomu ku pomoci* (účel, cíl); *voda k pití*; *počali mu na hanbu*

mluviti; mně *na radost*; *nač, k čemu* je to; *při dobré vůli* vše jde do hůry (podmínka).

3. Pádem předložkovým jest vyjádřen přívlastek.

Přívlastkový je všeliký pád předložkový, který patří ke jménu podstatnému, a je pádem přívlastkovým právě tím, že určuje pojem vyjádřený jménem podstatným. Při tom bývá zároveň také větoslovného druhu jiného. Srov. § 56 č. 3 a § 13 č. 2.

Na př.: *cesta do Říma*; *pobyt v Egyptě*; *most přes Vltavu*; *posel od bratra*; *dům od kamene*; *obilí od loňska*; *bytost bez proměny*; *člověk bez srdce, bez citu*; *člověk po nemoci*; *hrad na skále*; *vyhlídka na jezero*; *dům na spadnutí*; *spor o dědictví*; *sázka o sto zlatých*; *dům o třech patrech*; *Kolín nad Labem*; *kníže nad loupežníky*; *krajina pod Řípem*; *čtení pro zábavu*; *voda k pití*; *shoda se sousedy*; *pole mezi lesy*; *boj mezi Řeky a Peršany*; *domy vedle kostela*; *hádání v slovích*; *nádoba z hlíny*; *ucho u hrnku*; *bitva u Lipska*.

4. Pádem předložkovým jest vyjádřen doplněk.

Ten se táhne buď ku podmětu, na př.: *nemocný jest bez sebe* (*nemocný bez-sebe*); — buď ku předmětu, na př.: *beru vás za svědky* (*vás za-svědky*), *nechci míti pochlebníků za soudce* (*pochlebníků za-soudce*).

Jiné příklady v. v § 42 č. 4.

5. Ve větách jako jest „*od Kamene s Mišňany se slili*“ atp., zdá se, jakoby pádem předložkovým vyjádřen byl podmět. Tu však je položen jenom přívlastek ku podmětu náležící, podmínět pak sám (t. *členové rodu*, který se nazýval „*od Kamene*“) dlužno si domyslíti. Srov. § 19 č. 6.

292. Rozdílnost při výkladech pádů předložkových.

Někdy se může týž pád předložkový podle rozdílného pojetí počítati k rozdílným druhům.

Na př. ve rčení *pracovati přes čas* může *přes čas* býti někdy určením času (= *pracovati jak dlouho?*), někdy určením míry (*kolik?*).

Ve větě *musíš přebývati kromě lidí* se může *kromě lidí* bráti za určení místa (*kde?*) a také za určení způsobu (*kromě lidí* t. j. o samotě, *jak?*).

Podobně ve větě *sv. Augustin praví mezi jiným*.

Jindy může týž pád předložkový býti tu příslovečným určením, tu předmětem.

293. 1. Hledíce k významu pádů předložkových nalézáme, že je rozdílný hlavně podle předložek. Vidíme to zřetelně, když vzhledem k významu srovnáváme pády stejné, ale s předložkami rozdílnými, na př. instr. *nad vodou* a *pod vodou*, — lokály *na ruce* a *v ruce* atd. Každá předložka má svůj nějaký význam zvláštní, a ten proniká i ve spojení předložky s příslušným pádem.

2. Dále nalézáme, že mnohdy i táž předložka při témž pádě mívá význam rozdílný; na př. předložka *na* spojená s lokálem má patrně jiný smysl ve větě *a*) »knihy leží *na stole*«, jiný ve větě *b*) »přijdu k vám *na jaře*«, a jiný ve rčení *c*), »pověděti *na krátce*« (= zkrátka, bez okolkův)

V těchto případech jest některý význam původní, vlastní, — ostatní pak vyvinuly se z něho přenesením, jsou významy přenesené. Význam vlastní jest většinou místní. V příkladech právě uvedených je předložka *na* v *a*) významu vlastního [a to místního], v *b*) a *c*) významu přeneseného [místní *na* přeneseno a užito ho v *b*) pro výraz časový, v *c*) pro výraz způsobový].

3. Mnohé pády předložkové ustrnuly ve výrazy příslovečné. Na př. z předložkového instrumentálu *za tím* vzniklo příslovce *zatím*; ze *za jisté* se stalo příslovce *zajisté*; *z o všem* — *ovšem*; *z na-vz-chvále* — *naschvál* atd. Stejného původu jsou také spojky (vtažná příslovce) *nač*, *zač*, *proč* . . . = *na-č* (na co) atd.

Předložky jednotlivé a jejich pády.

294. *Bez*.

1. Pojí se s genitivem: na př. *bez ruky*.

2. Genitiv s *bez* znamená, čeho kdo nemá, čeho je zbaven. Na př.: mnohý (konvrš) *bez nohy* ležieše DalH. 42; když již sám *bez ruky* osta AlxV. 1713; dievka na potocě stáše bosa i *bez rukávov* DalH. 41; *bez peněz* Mast. 183; *bez své země* budeš GestaBř. 63^b; však (jest) býti *bez svého* sbožie Hrad. 106^a; co jmám moci vlastních lidí, *bez pomoci* (bez pomocníků, nepočítaje sbory pomocné) AlxV. 1040; (vlk) vzal kápi na sě před lidmi . . ., avšak *bez lidí* vyl jako jiný vlk (mimo lidi, oppos. před lidmi) Tkadl. 20^a; (pokrytci) *bez nich* (t. bez lidí, v jich nepřítomnosti) a kromě očí vše o zlé jich stojie t. 34^b; to když byl uslyšal Jakob *bez svých synov* absentibus filiis Mus. Gen. 34, 5; *beze vsie zlosti* ŽKlem. Deut. 4; *beze zlého* sine malo ŽWittb. 9, 6; prázdniti bude *bez pokuty* sine culpa Ol. Deut. 24, 5; nice nenie na zemi *bez potřěby* sine causa t. Job. 5, 6; bychy všichni *bez naděje* AlxV. 464; že pro mě kto zbyl dědiny *bez práva* nebo *bez viny* AlxBM. 8, 9; (Maria) bieše již právě *bez uma* Hrad. 30^b; (nemocný) mluvieše jako *bez smysla* t. 139^b; hě každý žena *bez rozmysla* AlxV. 1381; toho za div nejměti, že tak byla *bez paměti* Hrad. 31^a; to věz *bez omyla* t. 66^a, doufám bez omyla Modl. 42^a, beze všeho omyla Ol. Esth. 15, 1; což mohú vybostí z koní, to *bez cesty* každý honí (nejeda cestou) AlxV. 1361.

3. Některá rčení zvláštní:

bez boha; odtud odvozeno *bezbožný*; adv. *bez-děky* (z *bez dieky*) = bez vůle, bez libosti, nedobrovolně, proti vůli: ne bezděky, ale dobro-

volně měl (Ježiš) trpěti Krist. 76^a, ML. 90^a, neb ne bezděky, ale dobrovolně přistúpili k němu ŠtítBud. 141, některý (maje se na útěku bráti přes řeku) by rád zbyl řěky, avšak tam jeti bezděky AlxV. 1804, člověcie mysl snáze se dá naraditi, než bezděky přinutkati Štít. uč. 54^b, (liška) musí bezděky utonúti Hrad. 131^a; (každá věc) k svému protivenství bezděky se tiehne Alb. 21^a, t. 21^b, spal s ní bezděky podáviv dievku vi opprimens Mus. Gen. 34, 2, bezděky coactim násilně Lact. 241^a, odtud *bezděčný; bez mé dieky* atd.: chtěl mě vdáti bez mé dieky me invitam Otc. 480^a, bez tvé dieky tebe dobudu Comest. 223^a, bez své dieky v pokoji bude ŠtítPař. 53^a, cisař svatú Anastazi bez jejie dieky za svého starostu oddal Pass. zl. Mus. 1^b, bez jejie dieky Pass. 55, (cisař) bez jich (Čechův) dieky Teklada biskupem učini DalC. 32, smrt trpočí je bez jich dieky Štít. uč. 153^a, ani která modlitba platna móż býti bez té dieky Kruml. 324^b; — *bez péče*: tepruv byl bych tu bez péče AlxV. 173; z toho adv. *bezpeč*: móžeš dobře bezpeč na Šváby jěti DalC. 45, ktož se pozdě bude káti, nebude bezpeč Štít. uč. 150^b, kak pak hříešni mohú bezpeč býti t. 108^a, i jeden na tomto světě menie tak bezpeč, jako ... ŠtítVyš. 9^a, zlí mnie, by bezpeč byli Aug. 43^a, i bezpeč buď tudiež hraje Baw. 74; — *bez časa* = v čas nepravý, nevhod: nejeden umřčl bez časa AlxV. 1747, bez času neroď sebe výšiti importune Ol. Sir. 32, 6; — *je bez diva* = není se čemu diviti: jest to, králiu, bez diva AlxBM. 6, 9, to se vše bez diva děje AlxV. 52, by sie byla mořká řěka, asi by bylo bez diva t. 2175; — *bez-mála, bezmála, bezmále, bezmál*: bezmála paulominus ŽGloss. 118, 87, ŽWittb. tamt., Dépoltova čeled do Polan jide, tu bezmála (s) světa snide DalC. 67, proto na krále (Přemysla II.) všě kniežata bezmála nevstachu tamt. 91, bezmála tu všickni bychu zbiti DalC. 73, bezmále DalL. tamt., bezmále ŽWittb. 93, 17, ten se zlý lid velmi rozmohl, bezmále vše dobré přěmohl Hrad. 106^a, bezmále t. 113^a, bezmále prope MamB. 54^a, ež (MMagd.) bezmál hořem nezstydě Hrad. 29^b, (sluha) bezmál nepadl UmR. 138, bezmál sem byl ve zlém, pane Ol. Prov. 5, 14, do komórky, jenž má bezmál tolikúž dlúhost Kruml. 71^a; z toho podle »málem« dial. *bezmálem*: bezmaľ, bezmaľem BartD. 1, 184 (laš.); Miklosich 4, 743 a Kott pokládá to za ojedinělý instr.; — *bez čísla* = bez počtu, nesčíslný: neb jich bě mnoho, bez čísla AlxV. 1380, tu bez čísla lidí zbichu t. 2050, lidé bez číslu (sic) sú innumerabiles Lit. 3. Reg. 4, 20, bez čísla innumerabilis MamA. 26^a, množstvie mnichuov bez čísla Otc. 145^b, (bohatec) jmějieše sbožie bez čísla Hrad. 139^b, po těch potocích lodí jde bez čísla Mill. 87^b, Darius lidi vysla, že tu zemi bez čísla zbavichu každého dobra AlxV. 139 (= bez počtu, bez míry, nad míru), aby jej (Krista) bez čísla zbili Kruml. 48^b (= nesmírně), (otec Alexiův) uslyšav list plakal z něho, vystúpil byl z svého smysla,

padl na zemiú věz bez čísla, rozdřel rúcho LAI. b (= velice, hrozně...); odtud *bezčíslý*: u bezčíslém zřiezení světa Krist. 7^a; zač koli boha prosieše, *beze vsie chvíle* to obdržieše (= hned) Otc. 113^b; — *beztač*, mor., = ohnedem, v. § 290 č. 7 a;

A jest bez A = existence něčeho vzala konec: v ten čas *bez města* budieše, by se (obyvatelé jeho) nedomněli a s králem přiměřie vzěli AlxV. 2134 a AlxVid. tamt. (= bylo by bývalo po městě, veta po městě); v ten čas budieše *bez něho* (Filoty), by nebylo otcě jeho AlxV. 1632; však jest již bez něho DivVít. A. 8 (= je mrtev, Kristus na kříži); pak-li se jie (nemocné macechy) dotknu, bez nie bude GestaBř. 3^a, dotknu-li se jí, bez ní bude extra se erit GestaKl. 4, v tu dobu bez nie (Zloby, personif.) bieše Baw. 34; bude *beze mne* pro strach Hanuš Ostersp. (z rkp. XV stol.), neuzřim-li syna mého, *beze mně* (sic) bude Jeron. 121^b; nč. jsem *bez sebe* (= bez vědomí, srov. nemocný není *při sobě*); —

pak-li nebude chtieti tvá milost *bez toho* býti NRada 99, bez toho nenie, by jie (Kateřiny) dobře nechovali Kat. v. 2658, obávám se, jest-liže jest se do truhly déšť dostal, jakož bez toho bejti nemůže, poňevadž tak hrubě a stále přšelo... ŽerKat. 284; odtud adv. *beztoho*: však beztoho lidé nebozí nevědi, odkud co vziti HolŠternb. 148.

4. Opakováno: bez mého *beze* všeho zaslúzenie Modl. 29^b.

295. *Bliz*.

1. *Bliz* je původně subst. *blizъ* (kmene -*ŭ*), propinquitas, Nähe. Dochováno ve výrazech adverbialních *o-blizu*, *obliz* = v blízkosti, na blízku. Akk. *bliz* pův. *blizъ*, kladený v určení příslovečném, klesl v adverb. *bliz* = blízko, prope, nahe, matené někdy s kompt. *blíže* a měněné podle toho v *blíz*, *blíž* a *blíže*. Srov. Slovn. I, 66 sl.

2. Ve výraze *bliz čeho*, s gen., *bliz* bere se za předložku: tu *bliz sebe* stáchu dvojě vojě AlxH. 4, 27; již *bliz sebe* stáchu AlxV. 1281; (Maria) uzřě dva anděly *bliz sebe* Hrad. 31^b; (císař) káza všem svým rádcem, což jich *bliz sebe* vědieše, k sobě se přibrati Kat. v. 1402; (mužie) *bliz jich* (dívek) hrad postaviti chtiechu DalC. 11; když Radislav *bliz* knězě Václava bieše t. 28; (král) hrad *bliz* Míšně postavi t. 50; jakž *bliz* uostrova bicchu Pass. 339; ijednoho stvoření tělo nenie tak *bliz* boha jako mé Brig. F. 43^b; *bliz* bojúčích jeho prope timentes eum ŽWittb. 84, 10.

296. *Dle*.

1. *Dle* je od původu subst. fem. *dblja*, délka, Länge. Zachováno ve výrazech adverb. *na dl'u* = na délku, *vz dl'u* = vz délku, na délku, *na dléch*, *na dlech* = na dlouho, délkou. Srov. Slovn. I, 255.

2. Předložka *dle*, slc. *dl'a* znamená *pro*, *wegen*, *propter* a poji se s genitivem.

Klade se někdy před svým pádem, častěji po něm, a když pád jest výraz složitý, bývá *dle* někdy uvnitř mezi členy jeho. Na př.:

na té (dešfce) biešta *dle úkazy* psána dva pěkná obrazy Kat. v. 643 (= pro ukázkou); ni mne pyčte ani dle méj smrti křičte t. v. 3281; slúbi panenskú čistotu dle múdrosti i učenie nésti do svého skončenie t. v. 142; chci smrt přijieti dle mého milého chotě (= pro mého chotě) t. v. 2728; tvá hlava bude sřata dle neklidu všemu pohanskému lidu t. v. 3210 (= pro neklid, zastrašení); napoj mě dle útěchy i dle věčného spasenie Vít. 84^a; tak čině dle kratochvíle pozbuďeš túžebné chvíle NRada 1357; druhú harvu nesla dle jiných nadějí Kat. v. 2326; (barvy) svého nositi má dle milého t. v. 2305; jeho milostivě obhajovati v jeho dobré pověsti ráčite dle služby naše KolAO. 21^a (1508); dla oderžeňá (sic) odpustkóm OlMüllB. 620 (dial. stmor.); —

(židé dali Šimonovi nésti kříž Ježíšův) ne *smilování* ani *litování* *dle*, ale proto, že (Ježíš) jeho nemožieše nésti AnsMus. 7, 1; vzložichu na něho (na Šimona) ten kříž ne milování *dle*, ale proto, že (Ježíš) nemožieše nésti pro mdlobu ML. 104^a; (králové) přiezni dle židóm ustavili humanitatis causa Mus. 2. Mach. 4, 11; boha nemiluj izádného užitka dle Kruml. 115^b; pro užitek poslúchá ten, ktož záplaty dle činí, což jemu káži ŠtítVyš. 61^a, protož boha dle pilni buděm Štít. uč. 137^a; boha dle zdvihněte jej (vůz) zase KorMan. 5^a; trpěti nevinny dle Alb. 3^b; (radějí) trpěti pro nevinu než viny dle tamt.; převeliké nevěry dle ApŠ. 49; mrzkého zisku dle Koř. 1. Petr. 5, 2; marné chvály dle ChelčP. 96^b; povčz mi *mne dle* dic amore mei = pro mne Boh. 347, to učiňte mne dle Trist. 53, učinil si súd můj a mne dle ŽKlem. 9, 5; chci *tebe dle* tělo vážiti Trist. 26, chci tebe dle učiniti t. 50; (Ježíšovo) *nás dle* plakanie Vít. 87^a; aby to *jeho dle* učinili Mill. 6^b; u božiem obrazě, jehož dle (jest) tělu blazě Kat. v. 1073; *toho dle* mé srdce tu prosbu vznosi t. v. 3291 (= proto), toho dle přěpusť mi, abych málo požělel bolesti mé ŽKlem. 145^b (Job. 10, 20). toho dle ideo ŽWittb. 118, 129, ŽBrn. tamt.; *co dle* ke mně nemluviš? Hrad. 87^b (= pro co, proč), co dle na smrt nevzpomináš? Vít. 32^a; —

božie dle lásky ApŠ. 150; boha nemiluj izádného . . . dědičstva dle kterého Kruml. 115^b; gdežto malého dle mýta dci materiú jest ne-skryta AlxB. 7, 14; již dobrodružnie dle chvály silně se potykovali t. 5, 1; (Šenk) vze smrt toho dle skutka Baw. 122; jehož dle svatého jména Kat. 168.

3. Někdy výraz *dle* s gen. může se bráti ve významu *propter* i ve významu *secundum*, a obojí význam jest effektivně stejný; na př.: (v právích) léta i proto spravedlivá slovú, že se *dle spravedlnosti* pro dobré sirotčie dávají VšehK. 164^a, pokusim se tuto každého dle spravedlnosti vypsati VšehJir. 99; (jiný úředník) z práva sedati *dle svého úřadu*

v súdu nemá Všek. 17^a, = pro svůj úřad, podle svého úřadu; pán obecní dobré chránil dle ouřadu svého (nápís náhrobní z r. 1563, v Sedláčkových Hradech X str. 263). — Z případů takových vyvíjí se význam pozdější *dle* = vedle, podle, neben, gemäss, secundum, iuxta. Nejstarší toho doklady jsou: *dle* = penes, iuxta, secundum Rosa 234 a 306; (mé tělo) v chrámě dle dětí mých Jana a Veroniky aby pohřbeno bylo KolDD. 64^a (1681) = podle dětí mých.

Dle = *propter* v češtině západní a jazyku spisovném zaniklo a nahrazuje se předl. *pro* (s akk.); nč. spisovné *dle* jest = *iuxta*, *secundum* a nevyskytuje se nikde v jazyku obecném.

V nářečích drží se *dle* = *propter*; na př.: *dle* slovička jednoho ztratila jsem mileho Suš. 211; psal mu *dle* bytu BartD. 2, 287 (česk.); šel tam *dle* němčiny (= aby se naučil německy) t.; udělat sem to *dla* toho (proto) t. 1, 187 (laš.); Juraš *dla* Ondraša přišel přeč tamt.

4. Z výrazu *mne-dle* = pro mne vyvíjí se adverb. *mne-dle*, *mledle*, *medle* = pak, tedy, also, igitur: ba *mnedle* zda tudyto vlcie chodie? Trist. 262; *mledle* dopustte mi Pražsk. Súd. 12, 5; *mluv medle* syrsky Br. Isa. 36, 11; ohledej *medle* tenta quaesio Kom. Jg. Blah. 346 píše: již téměř v zvyk vešlo vypouštění té litery -n-, neb i říká se i píše *medle*.

5. -dlé, podlé, vedlé.

a) *Podlé* a *vedlé* = *po-dblbje* a *vš-dblbje*; subst. neutr. *-dblbje* souvisí s fem. *dblja*. Tedy substantivum v pádu předložkovém ustrnulo ve význam adverb. a odtud skleslo v předložku. Proto poji se s genit.

b) Vlivem *dle* ujímá se časem -e, *podle*, *vedle*.

c) Význam původní je in longitudinem. Význam přenesený byl v jazyku starším u předložek obou. Na př.:

ješto *podlé ohně* stáchu Hrad. 84^a; dřěvo, ješto vsazeno jest *podlé* běhův vodných ŽWittb. 1, 3; *podlé* hrobu Hrad. 38^a; *podlé* oltáře ApŠ. 25; stáchu *podlé* svého krále AlxV. 344; (Alexander) vzchytí *podlé* sebe kopie t. 580; by pohřben *podlé* své dceře Otc. 77^a; *podlé* té řěky kůň poteče DalJ. 5; Ctirad *podlé* panny se posadí t. 13; pánův prosí *podlé* sebe siesti t. 5; *podlé* tebe iuxta ŽKlem. 5, 6; *podlé* jeho UmR. 90; (lenost) s mošnú *podlé* dvoruov chodí Vit. 43^a; *podlé* jeho rozbili sú stany Ol. Num. 2, 5; *podlé* něho stany rozbili sú t. 2, 12; — *vedlé vody* ŽKlem. 80, 8; země egyptská leží dlí *vedlé* Nila Mand. 16^a;

podlé vůle Pror. 3^a; *podlé* slova božieho t. Jer. 13, 2; nebuť *podlé* mé vůle, ale *podlé* tvého chtěnie Hrad. 80^a; *podlé* člověčstvie smrti se bojieše, ale *podlé* božstvie ijednoho strachu nejmějieše t. 79^b; *podlé* pravdy ŽWittb. 17, 25; *podlé* křehkosti naše HomOp. 152^a; *podlé* zákona EvZimn. 8; *podlé* tvých úst povědění Kat. 76; *podlé* duostojnosti t. 86; *podlé* práva králevského AlxV. 1012; otplacíž každému *podlé* skutkóv t. 271;

podlé jich viery AlxH. 2, 10; podlé pohan obyčejě AlxV. 1997; podlé ľudského dómysla AlxBM. 5, 24; aby nám neučinil podlé našich hřiechón Modl. 37^b; ne ze zlosti, ale podlé práva Otc. 296^b; mužie podlé dievčie rady chtiechu v hrad vjíti DalJ. 12; podlé jich rady koronu v zemi vzvoli t. 48; nelze dobře státi obci podlé zemských věcí ŠtiPař. 102^a (= vzhledem k zemským věcem); podlé toho ŽerKat. 139; podlé mého zdání HolŠternb. 102; — *vedlé své vuole* Mart. 19^a; pros boha vedlé své viery Otc. 33^b; vedlé domněnie HusPost. 67^a; staň mi sě vedlé slova tvého HusE. 1, 15; v kostele slúžili mši dvoji kněží, jeden vedlé obyčejě římského kostela a druhý vedlé obyčejě řeckého Lobk. 9^a; vedlé miery hřichu Mill. 45^b; (komorník) všeco vyhledá vedlé vyptánie lidí VšehK. 127^b; vedlé obyčejě pohanského Mand. 14^b; vedlé slov tvých vermöge deiner Worte Nejedlý Gr. 295.

V jazyce novém má *vedle* význam místní, na př. vedle kostela, *podle* pak přenesený, na př. podle zákona.

d) V jazyku starším mívají obě předložky význam *propter*; na př.: aby *podlé něho* svůj život ztratil GestaKl. 146; hotov sem *podlé něho* umřieti t. 170; — sám také na ten den u desk buď nebo jiného k tomu *vedlé zapsánie* peněz v registra pošli VšehJ. 236.

e) Kladeno za pádem: bych byl *své králevé podlé* Pil. c; všichni již mne stojie *podlé* Kat. 184.

297. Do.¹⁾

1. Je předložka prvotná a pojí se s genitivem.

2. Genitiv s *do* vyslovuje:

a) Směr, kterým děj slovesný se nese, = k čemu, nach etwas zu, hinwärts, versus. Na př.: šed *do Řekóv* Pulk. 117^a (= k Řekům); jděte do kupcón a kupte sobě ite ad vendentes EvVid. Mat. 25, 9; idže do tkača (jde ke tkadlci), do žida Šemb. 56 (opav.); idě do kovala, do ševca, do Pavlička, do stryka, do kupca, do nas, do pana velebného BartD. 1, 184 (laš., zpravidla); (jde) do Křenkuv, do Klinkovskych t. (frenšt., jen při jm. rodinných); di do stvora t. (pom.), di do čérta t. (zlin.); (Svatopluk) sě *do Velehrada* vráti DalC. 24 (= směrem k Velehradu; v překl. stněm. gegin Welrad); (Bracislav) do kláštera jěde . . ., a když Čechy (Čechové) v klášter jdiechu, Jitka skry sě za oltářem t. 42 (= Břetislav jel směrem ke klášteru, a Čechové šli do kláštera, do nitra kláštera); až mě do rovu do-provodie Hrad. 17^a (= k rovu; srov.: k rovu provoditi mrtvého Kruml. 238^b); potoči král posly svojě do Damaška k tomu městu AlxV. 1764; jáz vám (sv. Prokop mnichům německým) ostuzi bydlo sázavské, náhle . . . ujimajte s rychlostí do Prahy Hrad. 27^a (= ku Praze); tehdy Ježúšě vedú do

¹⁾ O předložce *do* psal Fr. Bartoš v Lfil. 1875, 141 sl.

miesta, kdež Kaifáš a Annáš biesta t. 82^a; svatý Petr bral se do toho ostrova Pass. 289; aby radši šla do ostrovuov Otc. 446^a; mysléše do ostrovuov plúti t. 439^a; (cestovatel) vsada na moře jede do Cypru Mand. 42^b; jiti *do kopce, do vrchu* Us. nč.; chodí *do drév, do košů* BartD. 1, 184 = chodí dělat drva, koše (= směr — cíl); kůň *do tahu*, boty do blata, šaty do práce tamt.

b) Až kam děj slovesný sahá, až po kterou hranici místní, časovou nebo pomyslnou něco jest nebo působí = bis, usque ad. Na př.: Slověné až *do Říma* se vzplodichu DalC. 1; Boleslav všie země až do Krakova doby t. 32; Svatopluk země až do Střihomě doby t. 57; jest veliká puště až do Arabie a do mrtvého moře Otc. 350^b; ot moře do moře a ot řěky až do kraj světa ad mare, usque ad terminos orbis terrarum ŽKlem. 71, 8; ostatek země až do Dunajě Pulk. 122^b; (Mazcus) v druhého nůž *do pěsti* vekla AlxV. 1599 (= po pěst); Jiřík Stanov v krvi do hleznů brodieše DalC. 62; svlečen do košile Us.; (sv. Prokop) *do téhodne* chova jeho (pracného) Hrad. 11^b; ležal do třetieho dne Otc. 62^a; (Darius) čite z jitra až do noci AlxV. 1110; pracuje do noci Us.; hněvu nedržte do západu slunce Otc. 38^{a1}); ten chléb mōž trvati do roka t. 10^b; an chlap vše víno vyloka, jehož by měl cný do roka Hrad. 95^b; nepřijde-li do roka do dne Kulda 1, 105; budu zde do neděle, do vánoc Us.; (slíbila jsem) vdovú ostati až do mého života Otc. 479^b (= do smrti), věno jest do života Všek. 140^b, odtud *doživotný*; aby mě zachovati ráčil až do mého skončenie Modl. 58^b; let dānie do času Všek. 165^{a 2}), vše do času, pán bůh na věky ČMudr. 262, odtud nč. *dočasný*; birzo natluc masti dosti, *do čas* (n. čas) budem mieti hosti Mast. 195 (= za nedlouho); by (má matka) se v zemi uvázala a tu *do mne* zpravovala (= do mého návratu) Baw. 187.

U významu tomto výraz *do* s gen. vyjadřuje druhdy míru, t. j. stupeň, až do kterého něco jest nebo se děje; míra ta je buď prostorná, nebo časová, nebo pomyslná. Na př.: ta řěka jim jedva *do pasa* bieše Otc. 106^a; člověka obrostlého *do pat* t. 401^b; jich (mučených rytířů) svatě životy zedrachu až *duo kostí* PassKlem. 105^b; pkelná vrata otvořená až do kořen AlxBM. 4, 12, odtud adv. *do-kořen, do-kořán*; postlím se dvakrát *do téhodne* ChelčP. 210^b (pojetí pohybové proti klidovému: dvakrát v týdnu), dvakrát v týdnu Us.; tehda zamútil se král *do dušě* contritus animo Ol. 2. Mach. 4, 37, spirá sa do duše BartD. 1, 184; byl jsem někde *do rána*, do večera Us.; byl jsem v divadle do konce Us.; odtud adv. *do-konce*: nevím dokonce nic Us.; do-cěla, z toho adverb. *docela*; jéd hi piv tu *do sytosti* Pild., jez do syta, dělej *do potu* ČMudr. 132;

¹⁾ V Slovn. I, 263^a je citace »t. 38^a« m. »Otc. 38^a«.

²⁾ V Slovn. I. c. je citace »t. 165^a« m. »Všek. 165^a«.

Tr.

Tr.

do s^řti, z toho adv. *došti*; vody nikto nepil *do vôle* ad salietatem Otc. 237^a, daj Čechóm bělpucha a černidla do vôle DalC. 99, at se napláči do vuole Kruml. 403^a, toho (biskotu) do vôle nedají Lobk. 57^a, najisti se do vůle Us.; tu se napichom právě *do nerody* Otc. 397^b (až jsme nerodili, nechtěli více), dám vám masa až do nerody Comest. 92^a; (pes) na Petrovi rúcho až *do nahoty* zplasa Pass. 297, (Ježíš) oblúpen do nahoty HusE. 1, 17; (Mazeus) pět Řekóv *do smrti* rani AlxV. 1597 (= do smrti, na smrt), pade ustav bez mála do smrti Otc. 290^a, zabil ho do smrti Kulda 1, 47, mnoho jich netoliko *do chromoty*, ale i do smrti polučeno Har. 1, 147; (ty, králi) pobijal by byl Syri až *do zahlazenie* Lit. 4. Reg. 13, 19; česali se až *do krve* Lab. 84 (Bartoš); hodují až *do němoty* do sebe cpajice t. 61 (t.); jízdy s velikými autratami až *do vyprázdnění* pokladů jsme činili Let. (Bartoš); *do posledního peníze* olaupeni Hosius (t.); kvítečky opadaly *do lístečka jednoho* Suš. 196; ovoce máme *do pána Boha, do vůle boží* (= hojně) BartD. 1, 184; zmokli zme *do nití, do kože, do kosti* t. 1, 184; hněvá se na mne *do rozpuku* t.; *do tři krati* prosil t., *do třetice* Us.

Z významu míry vyvinul se při *do* s gen. okrouhlé číslovky význam počtu přibližného. Na př.: jest (na lodí) komórek *do čtyřidceti* Mill. 99^b; synóv i vnukóv do pětidecát Ol. 1. Par. 8, 40; léta našeho života jsou najvíce do osmidcát Otc. 13^a; ten každý sám člověkóv bliz do sta zabi AlxV. 1640; po púšti jich (mnichův) přebýváše dobřě do sta Otc. 311^a; strčeno jich (vepřův) do moře do dvú tisící ad duo milia Koř. Mark. 5, 13; neb se jich něterdy sebráše do dvú tisící Otc. 430^b.

c) Do čího nitra děj slovesný vniká, vstupuje; je to způsob pozdější, zobecnělý v nč., za starší *v* s akk. (srov. § 325 č. 3). Na př.: donesen *do lóna Abrahamova* EvScitst. Luk. 12, 22, v lóno EvVid. tamt.; utiekajě vběže do kláštera Otc. 382^b; vstupujíc do kostela t. 465^a; (žena) ani vejde do svatyni Ol. Lev. 12, 4; s ním se vložím do rova Hrad. 42^a; (zbořenými hradbami) ktož kady chtě jde do města AlxV. 486; Vratislav do Řěžnč přijel Pulk. 101^b; na šest set se jich do Děvína sebra DalC. 8; vendeta do královstvie nebeského t. 7; abychom do pekla nevstúpili Modl. 36^a; (Alexander) zatíem dále přěd se vhlobi, do Libie, v zemi takú AlxV. 2150, *do* s gen. a *v* s akk. pospolu, jsou výrazy smyslu stejného. — Druhdy bývají výrazy *do* s gen. významu rozdílného pospolu: (švec) poběhne jako bez smysla, přiběhna do svých katrčí, tu jej žena do nich vstrčí Hrad. 127^a, do katrčí — k chatrčím, do nich = v ně; (kněz Vladislav) přěd Srby do Prahy jide, a když do města dojde, do města ho nepustichu DalC. 58¹⁾, táhl ku Praze, a když přijel k městu, nepuštěn do města.

¹⁾ V Slovn. I, 264^a je citace »t. 58« m. »DalC. 58«.

3. Některá rčení:

viděti, zřieti, diviti se, zdáti se, věděti, svědom, mnieti, znamenati, úfati, rozpakovati se, chybovati, nadieti se, čaka, nalézt, shledati, praviti, ukázati se, líbiti se, vzácno atp. *čso do koho*. Na př.: pak-li vidíte do sebe které dobré skutky, tomu rozumějte, že jest vám to bohem dáno Štit. uč. 46^a; ač který (dobrý skutek) do sebe vizi Otc. 46^b; to jim (Čechové Mediolanským) do sebe daclu viděti DalC. 47 (t. dělali, jakoby jedli děti nabodané); vida do sebe ty viny NRada 2003; co se vám vidí do něho? Hrad. 83^a; když to do nie (do ženy helmbrechtné) uzřie múdří, za bláznici budú ji mieti Štit. uč. 54^b; když dietky uzřie bázeň boží do svých starost ŠtitMus. 19^a; lakotní rozum tratie, jako je zřejmo do opilcív t. 64^b; divi se do starých lidí, kak ť jich smysl na tom blúdí Vít. 63^b; divi se do tebe, ež zbavil si se duostojného starostvie Pass. 392; jest divné do s. Anthonie Otc. 41^a; divno jest do lidí, že tak dobré kratochvíle netbaji ŠtitPař. 26^b; divno mi do sestry naší Hád. 10; co se vám zdá do zlého člověka toho Pass. 195, MI. 112^b; co se tobě zdá do té hudby Apoll. 135^b; jáz do něho nevědě nice zlého Hrad. 86^a; třetie jáz vědě do něho (do řezníka) t. 135^b; já tolik do sebe věda Modl. 43^a; ni-žádný nevie do sebe, pekla-li hoden NRada 1897; jakž zvieš do koho t. 1681; nejsem svědom do sebe ničehéhož dobrého Otc. 103^b; také toho neomlčím, což se do jeho vzróstu domním Hrad. 23^a; pomni do Mojžieše, ten... Kruml. 269^a; panna... znamenaj do sebe, chce-li světského obyčeje netbati Štit. uč. 44^a; aby nikte do sebe neúfal Pass. 195, MI. 112^a; ne-úfaj ijeden do roda velikého DalH. 40; ztratě obci neúfaj do hrada DalC. 4; úfaj do mne Hrad. 46^a; (Abimelech) vzúfav do života Kruml. 87^a; aby do spasenie svého nezúfovali t. 14^a; již se do svého života rozpakujíc ML. 79^b; (Mojžieš) chyboval do moci božie Kruml. 269^a (pochyboval); by se do nich které cti nadieli, své by země knihy jměli DalC. úv. 1; do tebe mi se viery nadieti t. 34; do toho dietěte Vaňka čaka k dobru bieše DalC. 98; nenalezl sem do něho nic zlého Lit. 1. Reg. 29, 3 a 29, 6; to se najvíc shledává do těchto lidí rytířských RokycKl. 327^b; neshledává se to do vás t. 374^a; do 'pata (do opata) bratřie praviechu, že Otc. 361^a; také to do něho praviechu t. 140^a; když žena nepodobnú věc ukáže do sebe Štit. uč. 56^a; větší nesmysl do sebe ukazujete Otc. 134^a; kak se všem počestným lidem do žen dobře to libí, když svým rúchem neukazují lehké myslee Štit. uč. 54^b; což se jemu do mne libí HusŠal. 11^b; ješto by bohu do mne nebylo líbo BrigF. 45^b; to jest bohu do vás velmě vzácno Štit. uč. 61^b.

něčso jest do koho n. do čeho, čso je do toho, jest, nenie mi do koho, čeho; je tu pojetí pohybové (*do koho...*), kde by na pohled mělo býti klidové (*v kom...*). Na př.: také to *do něho* (sv. Prokopa) *bieše*,

že se lidské chvály kryjiete Hrad. 17^a (= měl tu vlastnost); znamenaj, co je do nie (do masti) Mast. 167 (= jaká jest, jakou má moc); co dob-
rého do vás, žáci? Podk. Výb. 1, 946; veliká jest nemúdrost do krále,
ješto bude kakés přihody (nepravdivé) rozprávěti Šach. 295^a; jest zjevné
zlé do světa troje ŠtitMus. 55^a; zda-li nenie zjevná zlost do závisti-
vého? t. 58^b; ale co do které moci? vynidú mdle všitci roci, když božie
nenie pomoci AlxV. 2268 (co do ní? = nic do ní); ač jich s tebú (píše
Alexander Dariovi) jest přemnoho, což jest obak do toho, kdaž jsú měkci
vňiž mák zralý? t. 1091; (Darius) lidí micše ovšem mnoho, ale co bylo
do toho! t. 2260; co nám do toho! Hrad. 88^a; co jest nám do tvé
zlosti! Adam 99^a; ež jemu (Malchovi) ne do kamenie bieše Pass. 366
(= ne o kamení mu šlo); není jim (kněžím, nedbalým pastýřům) do
ovcí RokycKl. 180^a; všakž jí bě ne *do veselé* Jid. 152; mužóm *do smiecha*
nebieše DalC. 10; že t j'mu nebieše do smiechu Hrad. 141^b; kdež ti ne-
bude do smiecha AlxV. 1365; by bylo co bráti, nebylo by mu (panoši)
do spánie t. 2448 (= nechtělo by se mu spáti); kdež t již bude ne do
spánie Vít. 31^b; nebieše jie (paní) do jědenie Baw. 219; je n. není mi
do tance, do skoku, do zpěvu, do žertu, do smíchu, do pláče Us.

jmiati čso do sebe, do koho; opět pojetí pohybové proti nč. kli-
dovému. Na př.: na to patřte, co j' dobrého, ješto vy nemáte do sebe
toho Štit. uč. 46^a, nč. nemáte v sobě, při sobě, na sobě atp.; tak mnoho
moci do sebe jmějše Otc. 109^a; (Neklan) jeden nedostatek do sebe
mějše DalC. 17; dobrými činy neslušie se chlubit, ktož jě do sebe
jmá Otc. 89^a; které máš do sebe činy t. 104^b; jakoby (spravedlní) do sebe
zlé skutky jměli Ol. Ekl. 8, 14; kaž své děti, ač chceš do nich statek
jmiati Vít. 60^a (chceš-li v nich míti statek); co ty jmáš do toho Mast. 378
(= co je ti do toho); něměl příčiny¹⁾ do mě BartD. 1, 184 (laš.).

dáti se, pustiti se do koho, do čeho; na př.: mlynářka dala se do
pláče Kulda 2, 223; sedlák se dal do pacholka, že je velká řezanka
Erb. pís. 2, 156; mnich se dal do kupování potrav Har. 2, 19 (Bartoš);
pustil se do nás Us.; dívky pustily se do přádla Němc. 1, 254 (Bartoš).

nadávati do čeho, dial.; na př.: nadávala jí do čarodenic, nadál mi
do potvor BartD. 1, 184 (val., pom., laš.).

mlátá do dvojnice, do trojnice, do štvornice t. (pom.; jinde »ve
dvojnici«).

do oka něvidzim ništ = na oko t. (uh.).

do skoku = honem t. (laš.).

4. Sloveso, na kterém výraz *do* s gen. visí, bývá vynecháno a roz-
umí se. Na př.: hospodin kázal jemu do pustin hluchých Otc. 43^b, t. jiti:

¹⁾ U Bartoše *příčiny*: omylem.

kaž jemu do prázdné peleše t. 207^a; co do které moci AlxV. 2268, t. jest; co do toho AlxBM. 1, 12.

5. *Do* bývá na pohled vloženo do spřeženin *ne-*; na př.: jí bě *ne-do-veselé* Jid. 152; když bude již *ne-do-spánie* Hrad. 138 atp. V skutku je to ve shodě se stč. pravidlem o negaci, podle něhož příslovce záporové *ne* klade se co nejbliže k výrazu tomu, jehož se týká především: *bě ne-do-veselé*, = nč. nebylo do veselí atp.

6. Opakováno: do jámy do hluboké Otc. 15^b; do peci do horké t. 314^b; do smlúvy do pokojné Pulk. 82^a; jide do starého chrámu do sbořeného Otc. 169^a; do kláštera do toho t. 314^a; do peleše do své t. 183^a; do Nazareta do města Hrad. 61^a; do města do Budějovic List. JHrad. 1388; do jedné vsi do Chlumka Pulk. 82^a.

298. *Dótka.*

Je předložka podružná a pojí se s genitivem.

Doložena je ojediněle: mlejnc na potůčku, důtka stezky List. lhenická 1652; v parall. překladě něm.: neben dem Steigweg.¹⁾

299. *Chyba.*

1. *Chyba* je od původu subst., = pochyba, pochybnost. Kleslo v adv. = kromě; na př.: za branou řádných střelců již není chyba Jau Malej Wint. 252 (z r. 1571); komu bych jich (rukou) podala, chybě Janku tobě Suš. 187; můj pán jest zdravej, chyba drobet kašle HolŠternb. 2.

2. Ve výraze *chyba čeho*, s genitivem, běře se za předložku; na př.: Egypt (Kairo) nespravuje se obyčejem jiných měst, ovšem daleko chyba obyčejův těchto (t. českých) zemí KabK. 30^b; aby s sebau stravy a jiné potřeby chyba zbroje vzal Břez. 154; dvanáct dvorův shořelo, chyba asi čtyř světlic t. 113 (Kott); chyba toho praeterquam Bur. Sob. Korn. Jg.; všecky svrchky chyba pivovarních a štoku sobě pobrati KolČČ. 242^a (1556); co se pak dotejče dvoru, dědin, luk a zahrad a cožkoli jiného jest a najíti by se mohlo chyba předešlého artikule, nad tím nade vším mocnau a otcovskau poručnicí činim Krystejnu, manželku KolCC. 133^a (1575).

300. *K, ke, ku.*

1. Rozdíl mezi stč. a namnoze i nč. *k, ke, ku* je hláskový a jsou tu některé zvláštnosti. a) Z psl. *kъ* vyvinulo se podle pravidla jerového jednak *k*, jednak *ke*, na př.: *k-domu* z *kъ-domu* a *ke-dňi* z *kъ-dъni*, v. Hist. Ml. I, str. 59 a 155. — b) Podle téhož pravidla říkalo se a psalo *k-k-* za nč. *ke-k-* nebo *ku-k-* v případech, jako jsou na př.: *k* každému Hrad. 23^a, *k* kameni Pror. Isa. 8, 14, *k* tomu Hrad. 54^a, *k* kořisti Modl. 37^a, *k* kuchyni Pr. pr. 260, *k* kúzedlníkóm ChelčPost. 246^a,

¹⁾ Podle dopisu prof. J. Kubína (z 9/4 1902). Práví se v něm jen všeobecně, že jde o „něco výpisků z listin jihočeských, z nichž zejména předložka *důtka* (dotýkali se), tuším, dosud je neznáma“. Psáno je *důtka*. Snad je to *důtka*. Tr.

k kříži Hrad. 41^a, k kvilení Br. Isa. 22, 12, atp. — c) Někdy tu splývá *k-k-* a psáno jen *k-*, na př.: vedú jej kayphassowy Vit. 50^a (t. j. Kajfášovi m. k-Kajfášovi), ten kazdy sěči umný AlxV. 1671 (t. j. každý, m. k-každěj), kralowy přijeli Mill. 8^a (t. j. královi, m. k-královi); nč. dial. šil (šel) Kolhajom, Konečnymo, kmotře BartD. 2, 287 (zábr.) a podle toho i šil Motekovit. — d) Ze psaní tohoto, *k-* místo náležitého *k-k-*, vzniká zvratnou analogii psaní *k-k-* místo náležitého *k*, na př. k k nim KolČČ. 25^b (1543), k k ní t. 65^b (1545). — e) Když výraz *ke k* patřící se začíná samohláskou, dlouží se někdy tato, srov. Hist. Ml. I, 92, 233 sl., a je tedy *k-á-* z *k-a-*, *k-ó-* a dále *k-uo-* a *k-ů-* z *k-o-* atd.; na př.: k aapoštolom Hrad. 75^a, Krist. 80^b, ML. 98^a, k aabramovi Ol. Gen. 12, 1, k o^oku Jid. 84, k ootczy Hrad. 19^a, k uotci Pass. 347, k ůtci Vit. 39^b, k uohni t. 8^a, k uosobě Kruml. 3^a, k oohlubny Otc. 185^a, k oorliczi Koř. Zjev. 4, 7, k óbmytí HusPost. 109^a, k óbyčejóm t. 31^a, k óslavě t. 64^a, k uutieffenyu Hrad. 35^a, k účedlníkom HusPost. 64^b, k uvflyffeny OIMüllKáz. 618. — f) Znění *ku* je jenom v češtině a polštině. Bývá v stč., když příslušný následující výraz se začíná s *p-* slabiky nejerové, řidčeji před retnicemi *b-*, *v-*, a velmi zřídka a většinou až v textech pozdějších také před hláskami jinými.

2. Předložka *k*, *ke*, *ku* pojí se s dativem.

3. Dativ s *k* znamená směr, t. j. vyslovuje, ke kterému předmětu děj směřuje, nebo podle kterého předmětu a jakoby směrem k němu něco určujeme. Směr je vlastně při pohybu v prostoru; ale u významu přeneseném rozumí se také jindy a mění se podle smyslu věty také ve význam cílový, ve význam míry a ve význam účelový. Význam všeliký vyplývá ze souvislosti, z větného celku; ale hlavně tkví ve slovese, někdy ve jméně podstatném a přídavném, a výraz *k* s dat. vztahujeme podle toho ke slovesu nebo ke jménu podstatnému nebo přídavnému. Příklady:

jíti, přijíti . . . k komu, vrátiti, vésti, přivésti, přistúpiti . . . (koho) k komu atp. Na př.: také k ženám dieše¹⁾ Vlastin list DalC. 11, skrzě to k hanbě dojdeš Otc. 277^a, ke dveřóm přišed ML. 111^a, že jim (pánům) šlo k svědomí, že by druhdy zle dávali (podací) HusE. 1, 427; (světec) zlé navracováše k zdraví Otc. 376^a; k jednéj lípě jej (knězě) přivedú DalC. 34; také mohla by ta síla k mečiu přistúpiti t. 50; k téj (lípě) knězě přivázachu t. 34; k tomu mužiú kón přiskočiv t. 5; až sě Styr k němu přibra t. 20; k tomu jiu jejie zlob připudi t. 27; nalezše ucho k hlavě příčinichu t. 31; tak ucho přicěle k hlavě t. 31; posáh Přemysl k lýčeníej kabeli DalJ. 5; (sv. Prokop) k zdraví pomáháše Hrad. 8^b; —

stříeleti, kloniti, měřiti (čso) k čemu: (král káza) svým rytieřóm k němu stříeleti OpMus. 16^b; naklonil ucho své ke mně mihi ŽKlem. 114, 2; (Straba) jě sě k hlavě jiu (uříznutých uší) měřiti DalC. 20; —

¹⁾ Ve Slovn. II, 2^a je omylem *jdieše*.

mluviti, přimluviti se, říci, dieti . . . , přísahati, prosba, modlitba k komu; na př.: již k sobě nemluvili běchu DalJ. 37; některé se k tomu nepřimluviechu DalC. 37; pán řekl k bohatci Otc. 1^b; co dieš k tomu Hrad. 45^b; k tomu ona vecě Pass. 489, vece Čech k svému sboru DalC. 2, vecě Saul k svému honci Ol. 1. Par. 10, 4; pověděl jest k jeho dcerám Otc. 46^b, k tomu jest odpovědění, ež Pass. 331, (odpověď) k vaše otázce ŠtitBud. 16; mé svědomie ke mně volá Modl. 11^b, k komu jinému volati budu t. 14^a, uslyš volanie mé k tobě t. 69^a; svědomie křičí k bohu t. 56^b; přísahy činie k súdu i k úradu VsehK. 51^a; vzdavši prosbu k hospodinu Otc. 455^a; věrnú jeho k bohu modlitvu t. 34^a; —

k nicj se chtieše *přisližiti* DalC. 25; Vacek Mutinu tajně k Svatoplukovi *osočil* Pulk. 78^b; počechu se druh k druhu *smietí* DalC. 5, mužie . . . k dievkám se tu velmi vsmiechu t. 10; *netaj* nic k nám Hrad. 39^b, kde s' složil (tělo Ježíšovo), netaj ke mně t. 45^a; ktož bude *bdietí* ke mně t. 34^a; k bohu *mieně* LMar. 13; což *slušie* k hradu DalC. 11, (ta, královna) k našiej zemi nepřislušie a také ta řeč ke mně neslušie t. 49; co *učí* člověka k spasení Kruml. 331^a, kteříž učie k spravedlnosti HusPost. 7^b, tato kniha nás k tomu učí Baw. 36; dobytek k sušeným rybám (t. místo píce jiné) jest *zvyčený* a *zučený* Mill. 124^a; kteříž k vojně *neuměli*, tčm poruči (Alexander) atd. AlxV. 521. (Ježíš) mlád jsa uměl jest k silnému boji Štit. ř. 33^b; bez domyslu umění k boji Ol. Jud. 5, 27, naše moc a umění ke všelikému dielu jest od boha nám dána ŠtitPař. 5^a; mužov k boji *umělých* Ol. 1. Mach. 15, 13, umělí k bojiem Lit. 1. Par. 5, 18, všichni k bojóm přeumělí HusŠal. 59^a, umělý ku púsčění (žilou) ApatFr. 45^a; *umětedlní* k boji Ol. Bar. 3, 26; opat k bohu *umný* a k hospodárství *rozumný* Hrad. 24^a, ten . . . k vojně násilně rozumný, (k) každý sčci velmi umný AlxV. 1671 sl., jsi-li nerozumien k našim řečem Tkadl. 44^b, lidé nerozumní k vieře t. 45^b; ty k tomu *nerozumieš* NRada 1660, jesto raditi umějí a k věčnosti rozumějí t. 1566; k Ježíšovi *podoben* ML. 110^a, nemúdrú radu vzěchu a právě podobnú k smiechu DalC. 1; *žádá* jelen k studniciem ŽWittb. 41, 2; silnú *žádost* k světu majé Modl. 56^b; —

věřiti, viera, nevěra, náděj, čáka, láska, péče, milost, milostivý, hněv, zavražditi se, závist, viniti se, vina, stud atp., *k komu*; na př.: srdcem se věří k spravedlnosti HusE. 1, 1; viera silná k bohu Otc. 26^a; byste byli k nám vieru zdržěli DalC. 15; k vám se nevěrú nestydímy, neb ju ot vás vždy vidímy t.; ten má náději k věčnému utěšení Otc. 151^b; kak mám k tomu čáku malú AlxM. 2, 19, lékař vždy jmá čáku k sčci AlxV. 282, někteří k kněžstvu čáku majíú DalC. 35, méj k odplatě čáku ŠtitOpat. 328^a; láska k bohu Us.; ruka takéže k meču jmá, jakšto ke brániú péču AlxB. 1, 6 a 7; jich milost ty vidíš ke mně Modl. 11^b; budeš milostivý k svému bližniemu t. 71^b; jmáš boží hněv k sobě Hrad. 100^b;

jakž jsú směli oni k nám sě zavražditi DalC. 18, lépe jim jest zomč ustúpiti, než sě k nim tak zavražditi t.; nemějte závisť k sobě Flav. Zikm. 214; by to jeden neuka učinil (t. by mlčel, maje mluviti), s právem by se k lidem vinil Kat. v. 1663; co sě k vám dovinil (Ježíš k židům) Hrad. 86^b; jedné viny k němu nejmlči tamt., chtěl k lidem býti bez viny AlxB. 8, 11, nemajíc k nim ijedné viny Štit. uč. 88^a; (čistota) stud k frejóm činí Šach. 298^b; (Agrippa) jest byl nechuten k židóm Comest. 269^a; lítost mají k núzi bližních BrigF. 107^a; —

čso k čemu = proti čemu, poměrem k čemu: jest vám za to mieli, že pohanstvo k vaš(iej m)oci jest vňuž ku poch(odni) sviečka, a vňuž(to v po)ledne měsiec bývá k s(luncu) AlxH. 12, 21 sl.; —

k sluncu, k nohám, k hlavě (kam? kde?) = na sluneční straně atp.; na př.: Diogenes jednoho dne k slunci sedieše GestaKl. 33; uzřiš anděly k nohám sediece a k hlavě Hrad. 49^b; —

k tomu času, k večeru, k noci; na př.: jdieše k času tomu, kdož bě péče ne o domu AlxV. 2450, když budieše k tomu času Otc. 431^a, když by již bliz k světu t. 282^b (= k sítání); k večeru vzbydlí pláč a k jutru radost ŽWittb. 29, 6, vlk k večerú pohubí jě Pror. Jer. 5, 6 (koncovka v izolovaném výraze adverbialním zdložena), k večerú Ol. Ex. 12, 6, k večerau Pref. 7, k večerau BrNZák. 36^a; velmi-li jim (chudým) pomáháte drvy k zímě RokycKl. 390^b; (kupovali) louče k noci WintObr. 2, 586 (XVI stol.), pro noční čas; té noci ke dni život dokonal Svčd. Zikm. 215; bylo k ránu, k jaru... Us.; pak to svaté dietě přijide k létu devátému Otc. 454^b; —

k smrti = na smrt, určení míry; na př.: nenoc ta nenie k smrti ad mortem EvVid. Jan 11, 4; rozstonal se k smrti Us.; již bieše skůro k smrti její Otc. 390^b; —

ke stu let = asi sto let (přibližný počet); na př.: bieše v stáři k uosmidcát let Otc. 111^a; zabito jest k dvěma tisícům lidí Vel.; —

ke stu třinácte — sto a třináct atp. (v číselných výrazích složitých v. § 231 č. 6 a 236 č. 2); na př.: když bieše s. Pavel ke stu třinácte let stár Otc. 404^b; sedmdesát ke stu let Pass. 171; (let) sedm a třidceti ke stu Ol. Ex. 6, 20; dva tisícě a sedmdesát ke stu (synóv) t. Esdr. 7, 8; nalezeno jich (mužův) paddesát ke stu tisícóv a tři tisíce a šest set t. 2. Par. 2, 17; léto deváté šestédcáté ke stu (t. j. 169to) Lit. 2. Mach. 1, 7; —

ku pokání, k oběti, k dědině = aby bylo dědinou, dědičným majetkem, *k zástavě, k oděvu, k vykupiteľu* = za vykupitele, *k matcé, k ženě* = za ženu, *k choti* atp. (význam účelový); na př.: času prosimy ku pokáníú Modl. 9^a; nezachovávaj k tvěj pomstě hřiechóv našich t. 8^b; nečistým k očiščení, slepým k věčnému osvícení, chudým k kořisti t. 37^a; ovcě k zabiti ŽWittb. 43, 22; voda k pití Us.; Kristus ostavil své tělo k vež-

dajší oběti Štít. uč. 118^b; zprostrěhl oblak k zásloně jich ŽWittb. 104, 39; (Ježíš) k naučení řekl jest HusPost. 17^b; dal se pro ně (lidi) k tomu utrpení a k té smrti t. 37^a; která města by měla býti k útočišti poběhlých Ol. Num. 35, 11; (to jest) k vyčištění, k odplatě rozmnožení HusE. 1, 227; zaplatíš mi, svému hrdině, dada mi Postoloprty k dědině DalC. 21, tě městě ciesař k dědině jemu da t. 78, ti k dědině Vlastislav mají t. 22, ostav sobě málo dědiny k dědině Rožmb. 96 (t. j. z dědiny své dotavadní ostav si jen malou část); (jměníe) jim spadue k dědictví Ol. Num. 27, 6; já... drží ji (dědinu) k zástavě ve stě hriven Rožmb. 282; nerodte snažni býti, co by (vy) jedli a pili a k oděvu měli ŠtítBud. 210; (koupili) lindiše (sukna vzácného) k suknim WintObr. 2, 587 (XVI); shromazdíte seno k dobytčie píci ad pascenda iumenta Ol. Deut. 11, 15; že s' nám k vykupiteli poslán a k vyplatiteli Rúd. 22^a; neb to j' jisté, že by nikakež ti největší mistři (t. pařížšti) tebe (Vojtěcha Rankova) nebyli scbě vzeli k tovařiši a k mistru křestanstvie všeho Štít. uč. předml. (ŠtítE. XIX); (bůh) Marju čistú pannu zvolil svému tělu k matce Kat. v. 1946; tu (dívku) jemu oddal ku pravé manželce Tand. 76; aby dal ji (dceru) k ženě jemu ŠtítOp. 352^a, tomu dám dceru mů k ženě Comest. 18, že ji chtěl k ženě jmieti Baw. 135, unesl sem ji sobě k ženě Tand. 49; když by jinoch dievku unesl sobě k věčnej choti Rúd. 23^b, ne k choti, ale k sluzě by mě (Kristus Kateřinu) přijal Kat. v. 696, neb tě syn můj k choti i k sluzě přijal t. v. 1058; učinyeny sú chyšky k lajnóm Comest. 18"; —

snadný ku padení, dobrý k čemu atp.: ó duše, křehká k stání, snadná ku padení a nespěšná ke vstání Kruml. 267^a; zelená barva... jest snadna k proměnění (a) libá k pohledění Pis. XV stol. ve Feif. LL. 698; měkkost jest lahodná k dotčení Štít. Zikm. 215; nepravosti mé nemožné jsou mi k unesení t.; k tomu užitečné Otc. 461^b; jenž k téj (tvěj) čsti nejlepší vědě AlxV. 286, miesto k dědině dobré Otc. 35^a, k tomu neduhu nejlepší lék jest... Rhas. 77; mužě udatného, k radě člověka múdrého DalC. 18; —

k trúbě = na znamení dané troubou: Hovora vece: budu t trúbiti, k trúbě nemeškajte jiti DalC. 34.

4. Některá rčení:

k vůli Šavlově = k vůli Šavlově, podle vůle Šavlovy, že Šavel tomu chtěl (může tedy bývati jen ve větách, kde vůle skutečná se rozumí); na př.: Samuel jest k vůli Šavlově vzkříšen HusPost. 67^a; uniřel jest k vuoli otce za ny HusW. 97^a; k jeho vůli obilé prodáváchu Comest. 46^b; aby mu k vuoli byla Lobk. 70^b; aby člověk k vůli žalobníku k autrpnému právu podán byl Lún. ort. 1616; k vůli mně Us.; k vůli výdělku Us.; —

k žádosti, prosbě, k rozkázání = podle žádosti, na žádost atp.: (bohatec) je nemohl mieti k své žádosti krápě vody HusPost. 39^b; bože,

jenž k prosbě s. Veroniky obraz tvůj v rúchu vtišfený ostaviti ráčil jsi Modl. 17^b; (sluhové) neřku k rozkázání, ale ku poručení a vezření oka skočie a patříie, co by chtěl pán ŠtítVyš. 13^a; —

k rozumu, k vázě, k měřám = podle rozumu atp.: abych vyložil k rozumu čtenie HusPost. 3^b; (pekaři) aby pecny k váze srovnali WintObr. 2, 266; aby k měřám chléby pekli tamt. (z r. 1605); —

k oku (óku) = podle oka, na oko: (jenž) hospodě slúží k óku Jid. 84; slúhy poslušni buďte pánov..., netolik k oku jim slúžieec Štít. uč. 63^b; ta věc malá, ale k oku pěkná jest Zyg. Zikm. 214; —

nemocný přišel *k sobě* (srov. je *bez sebe*, je *při sobě*).

5. *Je k spatření* = germanismus: to v každý modlitební kníze k spatření jest Seel. 14; podnes k spatření jsou t. 248; dítě nebylo k utišení Us. vulg.

6. Opakuje se: k těm ke všem Pass. 307; k takým ke všem ChelčP. 11^a; ty věci k jednomu k témuž slušejí Comest. 52^a; kto zle radí k čemu ke zlému Kruml. 254^b; k jeho k veliciej prosbě Pass. 299; k nemilostivému k tomu rytieři t. 307; převelmi jich málo k dobrému přistává k břehu Brig. 171; k břehu k bezpečnému BrigF. 4^b; k tobě se vinu (praví Marie Janovi), vniž k mému synu milému, mým milým synem k danému Hrad. 51^a; (Vladislav) k ciesařovu jel k dvoru Pulk. 87^a; Mezek poslal jest posly k ciesařovi k Jindřichovi t. 38^a; (Břecislav) k svému otcí, k Oldřichovi k vévodě českému přijel t. 41^b; Svatopluk poslal jest k Budivojovi, k synu k Hrounovu, k muži k velmi lstivému PulkR. 76^a.

301. *Kolo, kolem, okolo, vókol.*

1. *Kolo* je akkusativ jména *kolo*, skleslého v adverbium a braného za předložku.

Hláskovou změnou vzniklo *kole* z *kolo*.

Předložka *kolo (kole)* pojí se s genitivem; na př.: *kole mne* Suš. 211; Františka pořád *kole* toho práci měla Kulda 2, 22.

2. *Kolem* je instrumentál substantiva *kolo*, skleslý ve výraz příslovečný; na př.: *když půjdu kolem*.

Béře se za předložku a pojí se s genitivem. Má význam místní: Na př.: *kolem sebe*. Z významu místního vyvinuly se jiné.

3. *O-kolo* je akk. téhož jména s předložkou *o*, skleslý ve výraz příslovečný. Ten se vidí v příkladech: *šel jsem okolo* (= mimo) Us.; *zasmiechu se všickni okolo stojiece* Pass. 292; *pokloniv se všiej okolo bratří očí sobě rúšící zaváza* t. 301; *okolo hložie husté bieše* DalC. 38; *točí se okolo* BohDial. 343.

Béře se za předložku a pojí se s genitivem. Mění se hláskově v *okole*.

Genitiv s *okolo* má význam místní. Z významu místního vyvinuly se jiné. Na př.: *okolo Jerusalema* in circuitu ŽWittb. 78, 3; Kochan

okolo sochy chodieše DalH. 40; sbeř okolo sebe bratřie viece Hrad. 7^b; již sě mýčete okolo země i okolo mořě Krist. 83^a; zeď okolo domu Ol. Ez. 40, 5; hrad zdi okolo sebe tvrdě jmějieše DalJ. 38; psi okolo sv. Petra veliký pohrom učinichu Pass. 296; kněžie okolo jeho stojiechu DalC. 32; když okolo sebe všady zřieše DalJ. 38; když okolo rovu stáchu Vít. 41^a; okole té studnice Křiž. 293; připlaul k místu *okolo Benátek* Har. Jg. (= v okolí Benátek); —

Spytihněv *okolo sv. Jurie* hraditi jmieše DalJ. 45; na ten den s. Jiřie nebo s. Havla a okolo těch rokuov (lhůt) dvě neděli napřed nebo dvě neděli potom VšehK. 249^b; okolo vánoc Vel. Jg.; bylo okolo poledne, okolo Nového roku... Us.; —

maje s sebau *okolo sta kont* Vel. Jg.; okolo dvou set, okolo tisice... Us.; —

abyšte *okolo toho* takovou práci a nevoli měli Br. Jg. (= pro to).
4. *Vókol*. Na př.: kázal všem vuokol sebe státi NRada 36.¹⁾

302. *Konec*.

1. Ustrnulý akkusativ sing. substantiva *konec* klesl v adverbium; na př.: *konec mostu* Jg. = u konce, na konci mostu; jiti *konec světa*, *konec lesa* Us.

2. Akkusativ tento klesá dále až v předložku s genitivem; ale tu často zůstává i význam reální v paměti a tedy je adverbium. Na př.:

peklo *konec světa* jest stvořeno Vít. 12^b (= na konci světa); měsiee... jakž *konec kola* (t. nebeského) bude, tudy všeho světla zbuđe t. 10^b (= na konci kola); klášter křižovníčí *konec mosta* kázal špižovati Pulk. 148^a; dóm na Malé straně *konec mosta* Let. 72; u Matky božie *konec mosta* t. 67; zed zevnitřnie *konec huory* byla postavena Comest. 154^a; propálenie činime na kostci *konec chřbetnice* Rhas. 184; je to *konec lesa* (= na konci lesa) SborHoř. 85; *konec té vsi* a stodoly jsme se zastavili BartRuk.² 49.

303. *Kraj*.

1. Misto *z krajě světa*, *do krajě města* atp. vyvinulo se atrakcí *z kraj světa*, *do kraj města* atp.; na př.: králová z kraj světa přišla Brigl'. 76; bude panovati... až do kraj světa ad terminos terrae ŽKlem. 71, 8; byl jest slovúten až do kraj světa ad novissimum terrae Ol. 1. Mach. 3, 9; až do kraj miesta ad terminos loci Pror. Isa. 5, 8, Pernšt. tamt.

¹⁾ Doklad tento je v Gebauerově rukopise mezi doklady na předložku *okolo*. Jaký je poměr předložky *vókol* k předložkám *kolo*, *kolem*, *okolo*, není vyloženo ani v rukopise ani v pracích tištěných.

V slovníkových materiálech jsou dva doklady adverbialní platnosti výrazu *vókol*: (vnuk) vuokol jako z niestěje jiskry přěsmrduté z sebe vypuščováše JeronMus. 63^a; s takovou lehkomyšlností vuokol jiti RešSir. 159^a. Tr.

2. Z toho dále vyvinula se předložka *kraj*; na př.: kteráž (múcha) jest *kraj potokův* in extremo fluminum Pernšt. Isa. 7, 18; slovutný byl až *kraj země* Br. Jg.; kdyby šel *kraj světa* Us. Jg.

304. *Kromě*.

1. *Kromě*, a z toho *kromi*, *krom*, slc. *krem*, *krema*, je vlastně lok. sing. k nom. *kroma* = kraj a významu původně příslovečného. Ten se vidí v příkladech: nali nenie co zahřesti, *kromě ž'* v rově by nalézti mannu ApŠ. 39; (Alexander) o tom všem nedbajieše, *kromě jedna žádost jeho* (t. byla), poznati nepřitele svého AlxV. 557; proto (pro líčení) masti nehledámy, *kromě náš smutek zjěvujem tobě*, že atd. Mast. 339; já se v tom dobře znaji, *kromě že ť o svém jazycě tbaji* DalC. úv. IV; nejám pane, nice toho . . ., *kromě ješče dva voly jmám* Hrad. 108^b; nezjevuj toho jinému, *kromě přicteli jinému* Vit. 70^b; tu žádného přibytka nenie, *kromi zde i onde* Mill. 38^a; nevěřím nikomu, *krom tobě* Us.; atp., v. Slovn. II, 154 sl.

2. Z adverbia *kromě* vyvinul se význam předložky s genitivem.

Genitiv s *kromě* vyslovuje, od čeho je co odloučeno, z čeho je vyloučeno atp. Na př.:

kromě lidí atp. = vzdálen od lidí, abseits, procul: (Prokop) ot dávných časův to jest myslil, kde by *kromě lidí* bydlil Hrad. 3^b; musíš *kromě lidí* přebývati Otc. 278^a; měl sem péči o svém domě, abych nebyl lidí *kromě* Spor duše (ČČMus. 1855, 305); aby se ubezpečil *kromě své země* jsa Pulk. 62^b; mluvte k Davidovi tajně, *kromě mne* clam me Lit. 1. Reg. 18, 22; *krom vočí* jináč ť mluví RešSir. 192^b; kdyžto zvěř opitomie, jest vše divie zlosti *kromě* Baw. 47^b; —

kromě kostela atp. = ausser, ausserhalb der Kirche: v kostele aneb i *kromě kostela* Štít. uč. 134^a; mnich zahyne, bude-li *kromě* peleše Otc. 235^a; když se dva máta v šrańciech bíti aneb *kromi šrańkův* ChirB. 37^a; ten lid, ješto *kromě viery božie* jest ChelčPař. 167^a; (apoštolové) sú poslání k lidu, kterýž *kromě viery* byl t. 176^b; —

kromě mne = mimo mne, ausser, praeter: kto böh *kromě* hospodina? kto böh *kromě* boha našeho? ŽKlem. 17, 32; *kromě tebe* extra te ŽWittb. Ann. 2; všecko mine, *kromě* slov božích jedině AlxH. 2, 24; (bůh) nikomu neotpustil, *kromě* Noe jediného AlxV. 643; k komu jinému volati budu *kromě tebe* Modl. 14^a; (Darius) více *kromě* toho luda mějieše Iuda pěšieho AlxH. v. 120; před králem nebieše strážě jiného *kromě* komorníka jediného DalC. 98; --

kromě těla atp. — mimo tělo, bez těla: všem, leč ť jsú živi v těle, leč jsú již *kromě* těla Modl. 14^a; to sú . . . andělé, kacis divní duchové *kromě* těl ŠtítBud. 90; ruožě *kromě* trnie ML.33^b; Řekové běžie *kromě* cesty AlxV. 1352 (srov.: bez cesty každý honí t. 1361); juž nemóžem

dále kromě tebe, svého krále AlxBM. v. 106; nic kromě něho (Krista) nenie mnieno mrzčejšieho Kruml. 313^b; —

jsem lepší *kromě tebe*, v. § 190 č. 2 b.

305. *Mezi*.

Je vlastně lokál k nom. *mezě*; běře se však za předložku a pojí se s akkusativem a s instrumentálem.

1. Akkusativ s *mezi* vyslovuje, kam, mezi které předměty pohyb se děje, děj se nese.

Na př.: Zderad se *mezi Sasicě* vrazě od kněžě jě odrážě, tu Sasicóv mnoho zbichu DalC. 50; potom jidú mezi panie AlxV. 1874; (Řekové) se mezi kořist vrhú t. 1838; plnuv jemu mezi oči Otc. 28^a; pěkně a dobře mezi voči mluví RešSir. 192^b; rozda to mezi chudé Otc. 216^a.

2. Instrumentál s *mezi* vyslovuje, kde, mezi kterými předměty něco jest nebo se děje.

Na př.: (potok a řeka plovou) tam *mezi městy* jinými Pil. a 12; mezi krevím inter fructa Greg.; nesmysl taký, jenžto ani mezi ptáky... bývá ApD. a; mezi dívkami Túl. 24^b; mezi všemi nepřátely inter inimicos ŽWittb. 6, 8, ŽKlem. tamt.; mezi vlastními inter gentes ŽWittb. 9, 12, mezi lidmi ŽKlem. tamt.; mezi nevinnými ŽWittb. 25, 6; mezi námi t. 123, 2, ŽGloss. tamt.; mezi mocnými in fortibus ŽWittb. Moys. 11; múdři bývajte, sobě domóv dobývajte mezi súsědy dobrými, mezi čsnými i múdrymi Hrad. 117^b; že ucho (sv. Václava) mezi stěnú a dřevem do té doby ležalo DalC. 31; by boj tvrdý mezi Řěky i pohany AlxV. 1593; mezi takým množstvím izádného hlasu nebieše slyšeti Otc. 321^a; (Ježiš) mezi volkem a oslíkem odpočívá Kruml. 317^b; na púšti mezi Egyptem a svatú zemí Štít. uč. 76^a; —

mezi velikú nocí a *mezi* božím na nebe *vstúpením* Pass. 312; mezi tvým hněvem a mezi mými zlými skutky Modl. 7^b; —

mezi náma = z nás: kterýž mezi náma živ ostane, ten v uobojiem kněžství knězem ostane DalC. 28; —

mezi čím = während: tehdy by onen jinému chtěl a onen jinému, a mezi jich nesvolením ten řád přestal by ŠtítPař. 18^a; čekajíce, kterak by se naše věc zvedla mezi tú... příhodú Otc. 399^b; sv. Augustin *mezi jinú řečí* odpovídá Štít. uč. 40^a; *mezi-tiem* = mezitím, zatím, inzwischen, interea: (Anna) mezi tiem vezřieci vzhóru uzřě hniezdo LMar. 39; mezi tiem se to pak uda, ž' vyněde Pilat hi Juda Jid. 61; jenž (nečas) se mezi tiem nahodi JidDrk. 16; posel... mezi tiem juže potázal Pil. d; mezitím Darius.... bieše vše země opustil AlxV. 2235; *mezi-tojú*, *mezi-tojí* = mezitím, místy (*tojú* = sing. instr. fem., k nom. *ta*, v. Hist. Ml. III, 1, 445): mezitójí ta dva rytieřě počěsta poselstvie dieti Pass. 572; mezitójí jedna žena přistúpivši i počě rozprávěti t. 287; mezitójí s. Vavřinec přišed tu

vdovu uzdravil t. 428; král Kozdroe . . . mezitój do Jeruzalemě přijěv . . . zase sě vrátil t. 483; mezitój kázáno volati t. 398; zvíře (pardus) krásnú srst má po všem tělu a mezitój ztýkáno jest miesty červenými (sic m. černými) ŠtítOpat. 66; pokrytec postavu maje svatosti mezitój činy má nepodobné k té svatosti ŠtítMus. 75^a.

Některá rčení :

lept mezi všemi, nejlepší mezi všemi, v. § 190 č. 2b a 191 č. 2; —

mezi sobú = spolu, vespolek: bratřie . . . mezi sobú voláchu Hrad. 21^b; črtie . . . mezi sobú to mluviece t. 12^a; mistři . . . mezi sobú tak mluviechu t. 2^a; vzěchu mezi sobú radu t. 23^b; (apoštolové) mezi sebú ponlívají Krist. 109^a; (andělé) jsú mezi sebú tovařiši ŠtítBud. 93; sliby, ješto sobě lidé slibují mezi sebú jeden druhému Štít. uč. 43^b; (dědicové) o dědictvie takové mezi sebú učinili rozdiel VšeK. 167^a, v. § 203 č. 9; —

-mezi-dcietma atp.: i byl tu sv. Petr pětmezidcietma let Pass. 294;

-mezi-dcietmý atp.: jeden mezidcietmé léto t. 417 atp., v. § 231 č. 4 a 236 č. 2; *mezi stoma*: šest desát mezi dvěma stoma honóv Ol. 2. Mach. 12, 9, v. § 231 č. 6.

306. Miesto.

1. Je vlastně akkusativ substantiva *miesto*, ustrnulý v adverbium; význam příslovečný vidi se dosud v příkladech: řekl jsem to sestře *místo* bratrovi; šel do lesa *místo* do školy atp. Us.

2. Příslovce *miesto* vzato za předložku.

Pojí se s genitivem a klade se dílem před svým pádem, dílem po něm.

Na př.: kněz *miesto sebe* káza kněziu Bráclavovi synovci svému DalC. 61; když tu věži děláchu, klí *miesto* vápna jmějjechu t. 1; ustavil jest Kristus *miesto* sebe papeže Štít. uč. 146^b; jiní *miesto* jich sú nastali loco eorum Ol. Bar. 3, 19; to (zlato) vážili *miesto* bláta Baw. 203; když jě (obyvatelé jeleny) opitŭmie, jezdie na nich *miesto* koní Mill. 46^a; aj, to t jest Jan *miesto* mne syn Hrad. 60^a; kto cizie zbožie prodá *miesto* svého Pr. pr. 256; —

Matiáš apoštol losem *Judy miesto* vzatý ApŠ. 46 (tamt. 68 *miesto* subst.: v tohož *miesto* apoštola Matyáš jest dosáhl stola); (Alexander) oně obě (t. Dariovu manželku a sestru) sestřú *miesto* přijě sobě AlxV. 1921 (za to na stejném místě v AlxH. 6, 11 *miesto* subst.: oně obě v sestřú *miesto* přijě sobě); Bráclav . . . knězě *miesto* zemí vládnieše DalC. 74; sebe *miesto* DalJ. 74 z rkp. V.; kněz sebe *miesto* káza v zemi Božějovi a Mutyni býti DalC. 56; král Václav Oltu bavorského sebe *miesto* do Uher poslal bieše t. 98; starosty jsú boha *miesto* na tomto světě Kruml. 123^a; pak-li bych kterého z těch (rukojní) nemohl jmieti, ale jiného dobrého toho *miesto* postaviti . . . ListVrat. 1398.

307. *Mimo.*

1. Je vlastně adverbium, původem příbuzné s *mi-*, *minúti*. Význam příslovečný vidí se ve rčení: jíti *mimo*. Na př.: jestliže aneb já pominul bych jej (kámen), bera se k tobě, aneb ty šel by mimo si tu praeterieris Pražsk. Gen. 31, 52; jíti mimo Us. nč.; mimo pustichom praetermisimus GlossJer.

2. Příslowce mimo vzato pak za předložku.

Pojí se s akkusativem a znamená předmět, jež při činu nějakém mijím (místně, časově, pomyslně...), jenž jest mimo děj, bez něhož, proti jehož vůli se něco děje atpod. Na př.: chodiece mimo ň praetereuntes Koř. Mark. 15, 29; ktož mimo tě pójde praetereuntes MamA. 31^a; král s nimi (Václav I. s Němci) mimo Žitavu na Tatary jide DalC. 82; mimo nižto (štatou hlavu) jda jeden pastýř na svú ju sikolec vzdvihl Pass. 308; přěšli smy mimo oheň per ignem ŽWittb. 65, 12; když (ty) jdieše mimo púščiu cum transires in deserto t. 67, 8; či sem... jáz byl křivě súde, mimo právo dary bera? AlxBM. 8, 18; mimo vše jest potřébnno ante omnia ŽKlem. Athan.; Maria... tě vzvoli mimo všechno v světě Ilrad. 34^b; jmějéše to knieže k lovu mimo všecko mysl hotovu AlxV. 726; v drahém rúše chodil mimo vše Otc. 196^b; mimo ň (boha)... má mysl jiného nevolí Kat. v. 2690; mimo tě nechtieci sobě voliti jiného chotě t. v. 2289; mimo ňenž ničeho nezbylo t. v. 1776; mimo tvú moc jest tato věc ultra vires Mus. Ex. 18, 18; ustaviu toho mimo krále prae regibus ŽKlem. 88, 28; mimo to praeterea MamA. 33^a, t. 33^b; — svatého Jana Kristus miloval mimo svatého Petra ŠtítBud. 138; taj, činiš-li co (t. dobrých činů) mimo jiné t. 204; pak-li co máš mimo jiné, tiem si viece povinen bohu t. 199; jakož král má krásné rúcho mimo jiné, takéž má v svých mraviech mimo jiné zředlen býti Šach. 274^b; lidé... chtie býti ve cti mimo jiné Štít. uč. 89^b; krásný byl mimo jiné Brig. 76; — *mimo* při k o m p t. (s u p e r l.): (Kristus) jest nad vši věci pánem, mimo ňž mocnějšieho nenie Kat. v. 2390; mimo pět dní déle živ nebudeš Pass 391; vlas prožlutalý a mimo jiné tenší soliloque subtilior Ol. Lev. 13, 30; (ten) jmá největší chválu mimo jiné Otc. 250^b; srovn. v § 190 č. 1b a v § 191 č. 2.

Odchytkou bývá spojeno s genitivem; na př.: (Vršovice) zhubili sú mimo těch, kteří do Polska... utekli Pulk. 79^a; mimo těch užitkón MC. 86; mimo náboženství křesťanského Beck. 1, 6; mimo dvanácti článkův t. 1, 18 a j.; mimo našich oken teče voda skokem Suš. 277.

308. *Na.*¹⁾

Je předložka prvotná, z pův. *nō*, srov. ř. adv. *āvō* vzhůru.

Pojí se s akkusativem a lokálem.

I. 1. Akkusativ s *na* vyslovuje, na který předmět (*kam*?) děj nějaký

¹⁾ O předložce *na* psal Fr. Bartoš v LFil. 1875, 296 sl.

se nese, a zvláště na jehož vrchní stranu se nese. Při slovesích pohybu znamená cíl, směr. Na př.: *vésti* koho, *jíti na horu* atp., (Vršovici) na velezskou horu koně vyvedú DalC. 34; Čechové na Prahu vzběhú t. 36; ženo, když pójdeš na město, dobudeš mi kvasnic v těsto Hrad. 136^b (*na město*, t. j. do města, do něhož cesta stoupá); když koláčiev napekú, hned je na miesto povlckú t. 137^a (též); Čechové po řebři na zed leziechu DalC. 47; — *jíti na les*, na které chcemy lesy jíti? Hrad. 5^b; s velikým strachem na les běžím Otc. 103^b; — *jíti na pokoj*, všed na pokoj Otc. 122^b; — *nésti nu údolé*, tělo mé matky po jejic skončení vezmúce na údolé, ješto Josafat slove, neste ML. 24^a; — *vzníti na stolec*, Bořivoj na otcov stolec vznide DalC. 23; — *přijíti na svět*, ty s' proto na svět přišel Modl. 43^b; — *vstúpiti na nebesa*, tvé vstúpenie na nebesa t. 32^a; — *vsiesti na kón*, potom s ní (Břetislav s Jitkou) na kuoň vséde DalC. 42, jenž vsédáš na koně tvé ŽWittb. Hab. 8; — *vzbíti na kolo*, (dievky) Ctirada na kolo vzbichu DalC. 13; atpod.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné, přenesené.

2. Některá rčení:

jíti na trh, na lov, na žen, na hody, na súd, na muku atp.: kdy se chevě na trh bráti? Hrad. 124^b; musíme na lov t. 5^b; Ruth chodila na žeň Ol. Ruth. 2, 22; podle na súd Pass. 348; tak pak před ciesař na súd přišli Pulk. 115^a; pozva jeho (Boleslav Václava) do Boleslavě na hody DalC. 30; žena své súsedy (fem.) na radovanie sezvala Kruml. 77^a; po modlitvě abychom šli na naše diela t. 191^a; na zpověd běžeti t. 253^b; tehdy on dobrovolně jdíeše na muku ad supplicium Ol. 2. Mach. 6, 19; ten na smrt teče AlxV. 1802; sv. Petr na ukřižovanie veden Pass. 301; jíti na mši, na kázání, na požehnání, na pout Us. nč.; *dáti se na pochod, na útěk* Us. nč.; (ten) odda se na běh Otc. 10^b; Libušě se na své věštbý vzpusti DalC. 10^b; —

přijde na to: vždyť přijde když tehdyž na to, že se každému neřád jeho ohoří Šach. 291^b; —

jíti, udeřiti, hnáti, mluvití, zehrati, žalovati... na koho (= proti, nepřátelsky): král vojensky na Uhry jide DalC. 24; nalif Sasici na kněz udeřili t. 50; hna na ň s uostrú bradaticí AlxV. 1700; každý na ň (na Ježiše) usiloval Vit. 51^a; lidé počechu na ň porokovati ML. 50^a; zdali jest (kto) na koho pořekl zlý skutek Kruml. 241^a; jě se na ň (žena na Petra) praviti Hrad. 84^b; to na knězě Vitošě mluvichu t. 84^b; již zlobivě mluvie na mě adversus me ŽWittb. 34, 26; jižto zlosti mluvie na mě ŽKlem. tamt.; (abatyšě) prostořecě se na ň (na knížete) prosu DalC. 45; zle pomlúvajiuc na ň z toho AlxH. 10, 3; licoměrník na ni (na Marii) zehráše Kruml. 244^a; Marta na ni (na sestru) vrtrala tamt.; tolik Kochan na bratřiu soči DalC. 36; král... jě se na ciesařě žalovati t. 24; Polené

z násilí na Čechy žalovachu t. 44; vystupte na mě, žalobcě AlxBM. 8, 29; nebuď křivý svědek na družcě na svého Hrad. 116^a; —

volati atp. *na koho*: panošě počě na něho volati Hrad. 84^b; jě sě na l'udi volati DalH. 30; mají povolati na jiné pány ODub. 106; povolaju na tě invocabo te ŽWittb. 55, 10; bože, vzmluv na mě! Modl. 19^a; (podávená) má úpěti na súsědy Řád pz. 88; —

hlédati, patřiti, zřieti na koho, na-č: chtě na to sám hlédati ApD. a; hlezi na jeho rány Modl. 170^a; na ten boj jsem jáz z města hledal DalJ. 104; vědě, že na mě patříš Modl. 25^a; vezriec na mé zamúcenie Hrad. 52^b; jako s' ráčil vzezřieti na lotra Modl. 64^a; *dej pozor* na zadní kola ČMudr. 235; —

myslití . . . , mnieti, pomanúti, pomněti . . . , tbáti . . . , péču jmieti . . . na koho, na-č: pomyslte na to AlxV. 1324; na něšto budeš mieně PilD.; pomni na to, cž . . . ML. 23^b; abych nepomněl na tu křivdu Modl. 45^b; nemohu mieti toho domněnie na svatého Petra ChelčPař. 150^a; vzpoměň na mě hříšného Hrad. 91^a; vzpoměň na mě memento mei ŽWittb. 24, 7; na tu chvíliu vzpomínajě ApŠ. 145; Oldřich rozpomanuv na smrt bratra svého DalC. 40; netbajě na své hříechy Modl. 57^a; jenž sú na slovo božie netbalivi HusPost. 10^a; na to největší péči jmějte Otc. 63^a; doňadž (já) koně nepokuši, péči vždy na ň jmieti muši AlxV. 848; nejmá na to péče Hrad. 128^b; větší péči na smrt jměli Baw. 245; dlúho na to usiloval Otc. 316^a; když kto usiluje na to, aby zvěděl Kruml. 133^a; (matka) robila na tě UmR. 240; —

slušeťi atp. *na koho*: to ť bydlo slušie na krále NRada 570; to, králi! slušie na tě t. 863; což na ň slušie Štít. ř. 9^a; to rúcho slušie na muže silného Šach. 303^a; slušie na královskou čest, aby atd. Kruml. 48^b; kolikýž diel na ň (na dědice) slušie VšehK. 46^b; jakž na tebe náleží ŽerKat. 311; to nesvědčí na panenky Pis. mor.; —

tázati, ptáti na koho: Neklan na knězě Vlastislava vztáza . . . , vztáza na člověka toho atd. DalC. 21; na to vždy ptaj Mast. 17; Prokop počě . . . na přievozníka ptáti Hrad. 9^b; nč. ptáti se, tázati se na koho, na-č; —

hráti na housle Us. nč.; —

plakati, úpiti, kvieliti, stonati, pykati atd. *na koho, na-č*: neplačte na mě, ale plačte samy na sě a na své děti Hrad. 89^a; neplačte na mě, ale plačte na se Otc. 491^b; neroďte plakati na mě, ale na sě a své děti mohly byste zaúpiti Hrad. 35^b; aby plakali na své hříechy Štít. uč. 94^b; jě sě na své hříechy kvieliti Otc. 94^b; abych já stonal na své hříechy Modl. 53^b; Mezka . . . Oldřicha u ciesařě kúpi, proto na ciesařě vešken liud vzúpi DalC. 33; tu sě jich dosti rozpači, jimž koní snide mnoho, pyčúc na krále z toho AlxV. 2333; nč. nařikati na koho; —

na hanbu, na smiech, na radost, na přiklad, na znamenie . . .
= za účelem hanby, aby byla hanba atpod.: nemluv mi na hanbu mnoho

Mast. 107; on tě oblékl u bílé rúcho na smiech a na odivu Kruml. 99^b; počechu j'mu na hanbu mluvití Hrad. 90^b; na vše dobré vzplozen t. 55^a; všecko jednomu na chválu AlxV. 2361; offěrovati tobě na pamět i nám na spasenie Modl. 23^a; mně na radost Vít. 25^b; (ovoce) všem na užitek i na cný požitek t. 29^b; na mé ste hoře pověděli jemu, že atd. Ol. Gen. 43, 6; učiním jej na příklad a na potupu in exemplum et in proverbium t. Ezech. 14, 8; tohoto nraavu na příklad jest Kristus Kruml. 135^a; (Aman) mluvil jest na naše bezživotie Ol. Esth. 15, 2; všem lidem na oblepšenie Hrad. 93^a; lepšiej věci na stvrzenie t. 39^a; (Darius) sotně móż ruky podati přiezni na stvrzenie i vsie řěči na znamenie AlxM. 8, 10 sl.; komorníka vziati na uptánie Řád pz. 61; ti (pěšci) běchu *na to* pojěti, aby atd. AlxV. 1268; tento rozum (výklad) šel by na to, že by Kristus všecko čtenie na to vedl, aby atd. HusPost. 33^b; na to jsú dsky VšehK. 99^b; neb jsem na to umřel BrigF. 144^a; *na-č* bych mluvil mnoho JidDrk. 26; jiež (ženě) bieše (Margareta) na práci dána Marg. 57; (Ježiš) dal nám své tělo na pokrmenie Kruml. 167^b; Anastasia starostě na vězenie dána ML. 81^a; že se pro tě na smirt dámy AlxBM. 6, 24; majíc sobě boha na pomoc Otc. 15^a; hospodin bude na pomoc t. 211^a; třeba bieše (Filipovi) ostavití hlavu svéj dědině *na opravu* AlxV. 93 = aby byla opravou, oprávcem; lidé *na posluh* z města vyběhše ML. 25^a (= aby poslechli . . .); —

umřítí na souchotiny, stonati na hlavu, umřítí na červenou nemoc Us. nč.; —

na dél'u, na šířu atp.: osm šlěpějí tak na dél jako na šíř Zrc. 8^a; na dél zaměstkná přistřěšie loktov sto in longitudine Ol. Ex. 27, 18; na dél i na šíř Pulk. 4^b; na šíř i na dél Lobk. 6^b; na dél i na šíř Br. Ezech. 40, 20; jmajíce na šíř a výš puol druhého lokte in longitudine . . . in latitudine Ol. Ezech. 37, 1; změřil jest ten dóm na šíř i na výsost Alb. 88^a; puol druhého lokte na tlaušť Lobk. 98^a; (mieč) okružlý na vše krajě AlxV. 996; —

na mnoho miest, na vzchod sluncě, na sě, na-zad atp. = na mnohých místech (položeno pojetí *kam?* za *kde?*, v adverbialních výrazích místních): den sv. Gotharda v poledne na mnoho miest země se třásla Pulk. 132^a; oráči mají na sě hroznú vinu Hrad. 114^b; (ty) jměl by na sě těžké viny OpMus. 152^a; město Gaza tu hrdost na sě pokáza AlxV. 2097; (Ruth) zbieráše na-zad klasy po žencích post terga Ol. Ruth 2, 3; aniž tu co pán před vládykú na-před, aniž vládyka za pánem na-zad má VšehK. 145^b; tři králi . . . na vschod sluncě bydleem jsúce Hrad. 68^a; bydlo jeho na vzchod slunce ChirB. 21^a; v krajinách na vzchod slunce LókA. 143^a; po všech zemiech na vzchod slunce Otc. 316^b; ty, ješto s' viděl na západ slunce, a ty, ješto na vschod slunce t. 165^a; —

na čas, na však čas, na ten den, na starost, na mladost, na vánoce, na věky . . . = na čas, na chvíli . . ., v době starosti, mladosti . . .

(v určení časovém, *kdy?*): anděl na čas modléše se a na čas děláše Kruml. 150^b; markrabie slibil na určený čas vrátiti královice Pulk. 115^a (v určeném čase); (kupující) někdy peněz při sobě na ten čas nemá VšehJ. 182 (toho času); na krátký čas živ sa brevi vivens tempore ŽKlem. 143^a; (prodavači) na však čas prodávají, což jest třeba Štít. uč. 96^b (každý čas, každého času); abych byl obět živá na všaký čas Modl. 32^a; na všakú chvíli Štít. ř. 132^a; jměj se hotově na každú chvíli Kruml. 436^a; sám také na ten den u desk buď VšehJ. 136 (toho dne); když by dlužník na den určený nezaplatil HusE. 1, 218; na každý den šturmováchu AlxV. 2054; abychom na však den šli bližie se do královstvie nebeského Štít. uč. 32^b; ke dni súdnému na však den ústavně běžime Štít. ř. 111^b; dnes a na všaký den mého života Modl. 52^a; musí prokní krestian na ufakaki (sic) den prositi quotidie HomOp. 152^a; na všaký den prositi musimy t. 153^a; na všaký den sem chodě mezi vámi kázal Hrad. 82^a; vařiechu na všaký den celý vól Ol. 2. Esdr. 5, 18; (mužové zpíjějú) se vždy na každú noc DalC. 8 (každé noci); (Čechové) na však večer nového manželstva hledáchu t. 8; tu vieru (Credo) na všakú neděli zpievajú na mši Štít. uč. 10^b; (mnich) vracováše se na všakú neděli do své pelešě Otc. 101^b; (rychtář) jmá na každý týden dvakrát súd jmieli Pr. pr. 248 (v každém týdnu); na všaké léto ŠtítOp. 146; na všaké léto per singulos annos Pernšt. 1. Mach. 8, 16; druzí (někteří) se na každé léto vztiekajú DalH. 30; David na každé léto vrchovište toho dŕievie obručem spojováše Nikod. 95^b; jenž na hromnice pokršfena jest Pulk. 115^a; (člověk) móż boha ziskati i zjitra i u večer . . . , i na starost, i na mladost Kruml. 184^b; děti . . . což ť obyknú z mládi, to ť činie na starost rádi NRada 1848; že ti ľudie neumierajú, že jsú na věky živi AlxH. 2, 20; sta se to na krátké roky AlxV. 1172 (v krátkosti); na večer, na podzim, na sv. Annu Us. nč.; na Šimona Judy paste skotáci všudy Pořekadlo selské, m. na den Šimona a Judy; —

na ten čin, na ručest, na křepkost, na div, na oko . . . = na ten způsob, rychle, křepce, ku podivu, zřejmě . . . (v adverb. výrazích způsobu): ktož na pokoj netbá na ten čin, aby atd. Kruml. 154^a; (Hovora) mčal se do Prahy na ručest Pulk. 37^b; poběhli sú na ručest fugerunt conciti Pror. Jer. 46, 5; na ručest t. Isa. 29, 6; na ručest zavola celeriter Otc. 40^b; *na rychlost* repente Pror. Ol. Jer. 18, 22; knězie . . . toho (mše zádušní) odbudú leckaks *na pospěch* brebcie Štít. uč. 157^a; na prospěch repente Pror. Isa. 27, 3; druh před druhem na pospěch běžíše OpMus. 141^a; *na chytrost* vyvedl je callide Ol. Ex. 32, 12; (bůh) mohl by jě (nepřátely) zbořiti *na jednu chvíli* BrigF. 19^a (najednou); zába na křepkost se dúti poče Baw. 46^a; (smilstvo) zetře srdce nestatečné *na překot* ŠtítPař. 120^a; neb se pře pořád vedlé vyjitie listuov a ne *na přeskáčku* slyšie VšehK. 11^a;

po púšči *na rózno* sv. otci přebýváchu Otc. 149^a; (syn) povinen jest se s otcem *na rovný díel* rozdělití VšeK. 170^a; chceš-li se koho báti, raziť *na vše*, boj se člověka (sic) nade vše Vit. 78^a (jednenfalls); syn tvooj (Ježiš) přide také (t. na pohřeb tvůj, Mariin), jeho ty žádáš *na vsaké* t. 35^b (též); Neguzar k tomu všemu (co k boji patří) byl dospělý i na div ovšem umělý AlxV. 1675; (Vratislav) na divy počě ten klášter milovati Hrad. 27^b; oni tak zjevně a na oko hřešie Hrub. 510^a; ktož almužny zěvně dávaji na oko OtcB. 5^b; zajatý dobytek vyručiti *na hotové penieze* VšeH. 218^a; (opilec) *na dluh* pie HusPost. 50^a; švec chtieše *na základ* jhráti Hrad. 126^a (na zástavu); (úředníci kupujícímu) *na slovo* jeho věrie a *na jeho rčenie* ve dsky kladú VšeH. 178; (žalovaného) *na zápis* propustiti WintObr. 2, 812 (r. 1602); ten sám *na svú ruku* člověkov bliz do sta zabi AlxV. 1639 (svou rukou); (král ustavil), aby slepý sto šilinkov měl a *na to se živil* GestaBř. 80^a; (knězie) aby neměli nač hřešiti HusPost. 28^b; (matka) tu jeho (sv. Augustina) ani *na prosto* křestanem ani ovšem juž blúdiec nalezla Pass. 463; sestra byla *na dobro* zdráva (uzdravena) Kulda 1, 109; (věci) mnohými (svědky) *na zbyť* dosvědčené EvOl. 85^b; neosobíš jména hospodina boha svého sobě *na darmo* Ol. Deut. 5, 11; kterúž stranu peniez súdí, druhá se *na prázdno* trudi AlxV. 254; mnozí *na den* dělaji WintObr. 2, 339 (z r. 1533) (nádeniči, odtud nádeník); rozdělí jej (štros črva) *na dvě* Kruml. 63^b; hned se býk na dvě rozvali JiřBrn. 169; (Vlasta dievky) na tré rozdělí DalHr. 9; opona rozedřela se na dvě straně Koř. Mat. 27, 51; ješto (zemč) na pět králikov dělí se in quinque regulos dividitur Ol. Jos. 13, 13; v zrcadle *na kusy* rozbitém Kruml. 447^a; (ovce, dvě) na kusy roztrháně t. 403^b; by ptáče (letic skrze mučidlo) na drobty se nezřezalo Kat. 2802; rozbíti se na střepy Us. nč.; ty (skořepiny) ztluc *na prach* Chir. 39^a; tělo na prach spálené Har. 2, 126; země je rozmoklá *na kaši*, strom je suchý *na padrt* Us. nč.; dělati, mluviti... *naopak* Us. nč.; smrt béře *na pořád* Us. nč.; co *na třikrát* uncseš Kulda 1, 43; na ráz, na ránu Us. nč.; překládati *na jazyk český* Us. nč.; (věštec) sa urobiu *na zelenuo ftáča* Erb. čit. 59; (ftáča) sa na člověka premenilo t.; o chvílu sa spraviu na zelenuo ftáča t.; mluviti *nahlas* Us. nč., učiniti něco *na rychlo*, na kvap t.; střileti *na slepo*, mluviti *na prázdno*, uvařiti vejce *na tvrdo*, *na měkko* t.; obarviti něco *na zeleno*, *na strakato*... t.; udělati něco *na polo* t. (konc. -o analogií!); *na smrt* stonati Us. nč.; hrom... toho pohanského l'uda čtyři tisúce na smrt zabi Kat. v. 2894; na smrt jej ranil Us. nč.; na smrt otsúzen budeš Krist. 86^b; jemužto (vězni) *na život* jdieše Hrad. 87^b; vypímý tu čiešiu *na čest* Michalu svatému DalC. 30; ciesařovi jědú lidé *na pomoc* t. 47; že se běsta *na ciesařovu milost* dala t. 39; беру to *na mú vieru* Hrad. 84^b; poslal s' mi máku mieru, pravě to na vši vieru, že

tolikéž máš svých lidí AlxV. 1087; tu na jich vieru poruči svú dceru Apoll. 1426; oba poprávci beřta to na své kmetstvo Rožmb. 142; na mú pravdu to беру Otc. 80^b; ale na mú dušu, vy máte pěknú ženu Kulda 1, 58; vezmu to na sebe Us. nč.; (Eva) jala se jiesti (ovoce) *na naše i na své nešťestie* Kruml. 1^b; na nešťostí, na štěstí přišel posel Us. nč.; až ho (Jidáš bratra) utopi na své hoře JidDrk. 92; (nemocný) bude spáti, leč t by jemu na smrt bylo Chir. 120^a; ten bě přišel na své hoře AlxB. 4, 33; (Darius) vojě sebra na své bezpokojie AlxII. 1, 22 a AlxV. 1191; —

klécěti na nohu, mdlý na údy, mladý na léta atp. (v adverb. výrazích vztahu): Jakub klécieše na nohu Ol. Gen. 32, 31; nevidím na jedno oko, neslyším na jedno ucho, slepý na jedno oko, hluchý na obě uši, chromý na obě nohy Us. nč.; bieše velmi mdl na své údy Otc. 102^b; ostal jest syn mdlý na nohy Lit. 2. Reg. 9, 3; na své nohy byl velmi črstev Otc 64^a; mladý na léta, starý na rozum ČMudr. 305; Praha byla silna na lid Let. (Bartoš); nebuď skup na zbožie NRada; kteráž se na pohledění zdá let nemieti VšeK. 161^b; město na pohledění pěkné Lab. (Bartoš); na pohled je to dobré Us. nč.; na poctivost sem ti rovná Suš. 212; lakomstvie netolik jest na penieze, ale na povýšenie HusPost. 42^b; rovnému buď na vše roven OpMus. 149^b; na chudé laskavý Hrad. 19^a; —

tisíc na jednoho tvého jmám rytieřstva AlxV. 1047 (poměr číselný); je vás deset na jednoho Us.; —

na šest set atp. (počet udán přibližně): mnoho se dievek k Vlastě obra, na šest set jich se do Děvina sebra DalC 8; (kříž) bieše... patnácet nuoh vzdéli ML. 104; vzdéli na patnádste loket Otc. 125^a; na sto let stár Růž. 5; táž insule má na dva tisíce vsí Lobk. 27^b; děkuji *nastokrát* z toho upřímného vinše ČernZuz. 108; (příbuzní) Tě na tisíckráte pozdravují t. 119; —

na zlé = nad zlé, nu == nad, super: (bůh) slunci svému vzhoditi káže nad dobré i na zlé (sic) super bonos et malos Koř. Mat. 5, 45; některé ustavím nad sto, některé na padesát, některé na deset Comest. 104^b: (Šalomoun) smyslem všel na vše lidi AlxV. 26 (všel m. vzšel); jenž vzhodi na záštie super occasum ŽWittb. 67, 5; (Jordan) obykl se rozvodniti na své břehy super Ol. 1. Par. 12, 15; važ duchovnie na tělesné Brig. 125; ustanovil si jej na diela rukú tvú super opera ŽKlem. 8, 7. Srovn. *na-v na-prázdnno supervacue* ŽWittb. 30, 7, na dosti EvOl. 85^b, *navesel'ovati se supergaudere* t. 34, 24, nahlas v. nahhlas.

3. Bývá opakováno, když příslušný výraz akkusativní se skládá ze slov dvou nebo více. Na př.: (Jezobabel) na svú na vlastní krev, na svého syna králevicě vřela Pulk. 24^a; nebuď křivý svědek na družcě na svého Hrad. 116^a; kněz jide na Bělu na krále uherského, na svého nepřitele dávného DalC. 91; ani na starost na svú tbajě Otc. 410^a; na hrad

na ten Pulk. 89^a; na horu na vysokú Otc. 23^b; zpomínali na stežky na jejie Ol. Bar. 3, 23; aby své tělo vzdvihl na nebe na třetic Otc. 32^b; (biskup) na léto na druhé umřel jest Pulk. 138^a; na naši na všech škodu List Vrat. 1377 a List Oleš. 1416; na ty na každé knihy Hlah. str. 1^b; by srdce na nic na jiné nepadlo než na tě Rúd. 25^a; zda je na to na vše navedl Joab Ol. 2. Reg. 14, 19; na všecko na to nic nedbám GestaBř. 61^b; na všechny na své údy Pulk. 27^a; rač pomněti na vše na ny Vit. 34^b; buď krev jeho na vše na ny t. 39^b; na ny na hříšné PassKapB. 2^b.

4. Na pohled bývá *na-* vloženo do spřeženiny. Na př.: purgrabie ... přivede ľud až v zástavu, své pohuby ne-na-zbavu, si zhynuchu boj vzemše, jemu hlavu stěchu vzemše AlxH. 7, 15; někdy cizoložňata budú micti diel s pravými dětmi, žc bude jeden (manžel) ne-na-své děti pracovati ŠtítMus. 19^a; déšč jde na pravedlné i ne-na-pravedlné Krist. 39^b. V skutku je to ve shodě se stč. pravidlem o negaci, podle něhož příslovce záporové *ne* se klade nejbliže k výrazu tomu, jehož se týká především.

II. 1. L o k á l s *na* vyslovuje, na kterém předmětě (*kde?*) něco jest nebo se děje, a zvláště na jehož vrchní straně to jest nebo se to děje. Na př.: by Čech sám sedmý *na téj hoře* DalC. 2; na skalách in collibus ŽGloss. 77, 58; (noha sviecnová) ješče stojí na hradě u svatého Víta DalC. 47; na koních dievky jezdiechu DalJ. 10; rúška, na niež ostala tvá tvárnost Modl. 17^a; sedíš na svém věně (území) DalJ. 27; když na jednom poli biechu t. 1; — čtme *na knihách* Kruml. 183^b; budeš-li ústavně na knihách čisti ..., oči sobě zkazíš ŠtítVyš. 7^b; knihy, na nichž bieše psáno svaté čtenie Otc. 216^b; budeš-li pražskou neb břevnovskou kroňiku čisti, tiemto se právě ujisti, že na niej jest méne postaveno DalC. úv. 3; (jest) napsáno na Mojžiešových knihách Ol. Bar. 2, 2; — ti všicci biechu *na předku*, sám král jdieše na prosrědku (sic) AlxH. 2, 33 sl.; — kněz se je kostela *na Praze* činiti DalC. 29; káza jim na Strahově státi DalJ. 36; na Turště se nestyď během t. 19; na Míšni Beneda bieše t. 50; dievky na Vyšehradě biechu DalJ. 11; na Moravě Us.; — svázanu ostavichu ji (dívký Šárku) *na lese* DalC. 13; chtějí se skryti na lese Otc. 103^b; přijide na to miesto na lese t. 284^b; počě na hluchém hvozďě přebývati t. 417^a; (učini sobě odpočívanie) na jiném pokojiku t. 161^b; — dievka *na potocě* stáše DalH. 41 am Bache; město leží na veliké vodě Mand. 66^a; v městě našem Kolině na Labí KolaO. 10^b (z poč. XVI stol.); města Nymburka na Labí t. 10^a.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se jiné, přenesené.

2. Některá rčení:

na srdci, na paměti, na myslí, na umě ...: biskup na srdci se zamútil Rol. 136^b; Filemon na svém srdci přije skrúšenie Otc. 146^a; to máme pamatovati na našem srdci t. 176; abychom ta slova na paměti

měli Modl. 49^b; uložil na své mysli, nečiniti viec izádného hříechu t. 269^b; jmajě velikú zlob na mysli DalJ. 30; uložil jsem to na svém umě in animo Ol. Ekkles. 1, 13; přeběhl sem všecko na svém rozumě t. Ekkles. 7, 26; —

na porodě, na smrti, na pochování...: (Maria) radostí bez čísla jměla na jeho porodě Vit. 21^b; (Kristus) byl jest chud na svém narození Kruml. 316^b; i na smrti jeho pojmenoval (Petr Krista) Pass. 301; ktož na smrti leží Kruml. 434^b; na smrti milostí svú k němu (Ježíš k člověku) přichodí HusPost. 4^a; na skonání Kruml. 5^a; co se tu divóv na jeho pochování stalo Pass. 332; —

na modlitvě, na súdě, na radě, na mši...: stáchu všickni na modlitvě Otc. 241^a; to smy viděli na božiem slově t. 144^b; býti na súdě Pass. 9; na súdě Pr. pr. 248; ciesař s kniežaty na radě sedieše DalC. 29; čest, ješto se na téjto mši tvému synu děje i na všech mšiech Modl. 18^a; bděnie na boží chvále Otc. 22^b; sv. Antonín teskností na boží službě jsa obklíčen t. 233^b; býti na kázání, na pouti Us.; —

aby jě *na večeríech* výše jiných (posazovali) Krist. 83^a; leč buď v teple leč *na mrazě* Mast. 179; choditi *na slunci* Us. nč.; tu některé jěchu *na běhu* DalJ. 34; býti na útěku Us. nč.; (ti) přezeň mají *na ve-zřění* AlxV. 48; býti *na vojně, na lovu* Us.; —

Vlasta vecě: která *leží na nich* moc? DalJ. 8; mnoho *na tom jest*, aby atd. VšehK. 36^a; na tom nic nenie t. 74^b a Us. nč.; —

na svém stuoj VšehK. 29^a; hlídači stáli na svém Kulda 1, 63; abych neošidil ani sebe ani tebe, *přestanu na tom*, co na třikrát uneseš t. 1, 43; z té příčiny sem *se na tom ustanovila*, abych... ŽerKat. 140; —

nemají-li na zemi VšehK. 53^b (nemají-li statek pozemkový); všecko, což by měl na dědinách nebo na nábytciech Řád pz. 72; kterýž (diel) jest na hotových penězích VšehK. 167^a; —

žádati, prositi, potřebovati, lúdití, tázati, ptáti, vzveděti... čeho, čso *na kom*: čso sem na tobě žádala KatBrn. 270; toho na něm žádachu Hrad. 145^b; což na nich žádáte t. 107^a; (sirotci) na úředniciech žádají VšehK. 155^b; jednoho ť na tobě prosimy DalC. 3; vše, což na mně poprosíš Ol. 2. Reg. 19, 38; král počě na něm toho potřebovati Pass. 72; potřěboval na nich, aby atd. Lit. 2. Mach. 14, 31; kteří na lidech lúdie Hrad. 16^b; což na lidech vylúdiš t. 112^a; póvod vztázal na pohnaném Rožmb. 44; Vlasta na dievkách práva potáza DalC. 14; když na babě kúzla ptají Hrad. 94^a; páni na chlapě vzveděchu DalC. 5; —

obdržěti, dobyti, vyjhrati, zísكاتi... čeho, čso *na kom*: aby mi obdržala na svém milém synu utěšenie Ml. 5^a; obdrží na božě uzdravenie Krist. 44^a; zač koli boha prosieše, na božě to obdrzieše Otc. 114^a; bych na tobě mohl dobyti Hrad. 139^b; na Čechách Polené všech tvrzi dobychu DalC. 33; na jiných svého dobývati VšehK. 4^a; pak-li kto na

kom právo ustojí t. 11^a; (švec) chtě na krčmáři vyjhrati Hrad. 125^a; (svodnicě) získa koláč na jinoši Hrad. 105^b; to na chudých naloupili Jg.: —

slyšeti, chváliti, žěleti, klamati . . . koho na čem (na s lok. vyjadřuje vztah): slyš mě na tom Krist. 86^b; když mě na tom uslyšeti nechceš t. 87^a; na tom ho buoh uslyšal Pass. 361; na niejžto prosbě hospodin jej uslyšal t. 465; dřiev tě chválil na téj věci Hrad. 32^b; svatí zatracených na ničemž nebudú želeti Kruml. 92^a; když koho na mieře, na počtu oklamá t. 246^b; —

meškati, chybiti, hynúti, život dáti, umřieti, přísieci . . . na čem: chybil-li sem na čem Pass. 371; aby na Kristovi nepochybovali HusPost. 9^b; vezmeta škodu i hanbu na své duši Otc. 281^a; ti lidé hynú na cti, na sboží a také na slově OpMus. 151^a; protož-li (pústevníci) na všem zahynuli Pass. 330; musíte na tom své životy dáti t. 364; jehož s' tak žádal, že jsi na tom umřieti ráčil Brig. 100; chceš-(l)i umřieti na tom, co tuto vypravuješ, či raději chceš umřieti na čtení svatém? HomMak. 85^b; chtěl bych na tom šíji dáti Vít. 38^b; (já) na tom svůj život pováži KatBrn. 257; (ciesař) jě sě na tom přísahati, že jeho stolec musí u Boleslavi státi DalC. 42; na tom chci přísieci tobě KatBrn. 379; bieše jemu ruku na tom dala Otc. 492^a; —

zle činiti, škoditi, překážěti, křivdu činiti . . . komu na čem: na tom mi zle činiš Hrad. 140^a; jáz sem . . . nikdy na ničemž neškodil t. 141^a; by zlý diábel na tom mi nepřekážel Otc. 174^b; nepřátele nechtěli jemu na ničemž překaziti Kruml. 56^b; súdcě počě jie tázati a řka: v čem já tobě křivdu čini? K tomu ona vecě: na tom mi křivdu činiš, ež . . . Pass. 489; —

povoliti, polehčiti, věřiti, přieti, slúbiti sě, radovati sě . . . komu na čem: chtěla-li by jemu na tom povoliti Pass. 103; jim chtěl na tom polehčiti Otc. 35^a; an mu na tom věří Hrad. 133^a; věř mi na tom Otc. 73^b; na všem nevěř jemu Ol. Sir. 6, 7; by (pyšný) sě jiným slíbil na svém životě i na svých činech Kruml. 132^b; také sě radovati na všech díelých t. 166^a; —

měnití sě, rozbohacovati sě, blúdití, báti sě, stydětí sě, držětí, užívati . . . na čem: těto dvě přikázani na ničemž se neměnila Kruml. 23^b; na zboží rozbohacovati sú sě jeli Pulk. 3^a; na tom blúdiš Hrad. 42^b; pak-li se mne na čem stydíš t. 140^a; ktož sě smrti na čem bojí Vít. 68^a; (kto) na svém přikázani drží Otc. 386^b; na tom diele užíval své vlastnie krve Kruml. 73^a; —

probývati na čem: ktož na dobrých skutciech probývá Alb. 41^a; aby člověk vždy probýval na dobrých obyčejích, na díelých a na skutciech t. 134^a; —

čso jest na kom: chce-li (kto) dojiti spasenie, učiň to, co jest na něm ŠtítBud. 143; aby člověk odčinil bližniemu, když podobně móż, aby na něm nesešlo HusPost. 133^a; —

bohatý, řídký, krásný, starý, vysoký . . . na čem (vztah při adjektivech): země bohatá na ovoci Mand. 83^a; země plodná na všem ovoci t. 50^b; postav řídký na nitech Rychn.; spravedlný na všech svých skutcích Ol. Bar. 2, 9; (žena) uzřiec jinú krásnú na vlasech, na tváři, závidí ji HusE. 1, 124; pyšný je přelišný na rúše, zpupný na chodě Kruml. 315^b; vysoký na těle Lact. 78^b; ktož by na vzrůstu déli byl nežli meč Pulk. 13^b; kak jest (ženich) vzrostlý na životě Kat. v. 287; bieše churav na životě Otc. 424^a; člověk na těle nezdravý Hrad. 19^a; když jazyk skrovný jest na lání, na kletvě a na lži Kruml. 160^a; (sv. Štěpán a Pavel) byla sta ustavična na božiem milování t. 134^a; kterak smy neduostojni na své vieře Otc. 309^a; (božské osoby) jsou rozličny na některých věcech Kruml. 175^b; (syn) jest otci roven na všem Alb. 48^b; na duši stará, na těle nedorostlá Jg.; víno má na barvě býti nážluté t.; —

lakomstvie, lenost, dostatek, pořad, ožravec . . . na čem (vztah při substantivech): netoliko jest lakomstvie na penězích, ale (také) na kravách neb kobylách HusPost. 35^a; lenost na božie službě Kruml. 239^b; na pití a na jedení dostatek jmějjechu Pulk. 103^b; ktož má mieru na jedení, na pití Alb. 15^b; přebývajě v uopatrnosti tak i na diele jako na rúše Otc. 218^b; kto na jědení, na pití, na spání pořad (pořádek) drží Kruml. 239^b; vožralci na víně Lact. 172^b; —

dosti na tom (vztah při adverb.): dosti t mám na tom Modl. 39^a; jměj dosti na jich (andělů) vidění Hrad. 35^a; na svém hoři dosti jmějječe t. 145^b; na tom by předosti jměla t. 46^b; —

na počátce, na ostatcě, na skončění, na smrti, na téj době . . . (u významu časovém (*kdy?*): světel... ochoten jsi na počátce AlxV. 1943; všech božích muk na ostatcě Modl. 57^a; rač ny obrániti na našem skončění t. 35^b; to dobré zdejšie převrtne se as a na smrti Štit. uč. 14^b; děti, ješto sú na sedni letech Otc. 23^b; na prvém sluncě vzeští oboji buoj podjěli primo diluculo Lit. 2. Mach. 10, 28; na nešporniej hodině přijidú posli Krist. 103^a; (Filip) by juž na téj době, jakož mu třeba po sobě bieše ostaviti hlavu svéj dědině na opravu AlxV. 90; když již by na té době, ež bieše čas, aby ji chot její přijal Otc. 457^a; jakož bieše Ježiš na večeri pověděl Hod. 40^a; —

býti na skončění, na smrti, na ztracení, na porození . . . (na se substantivem dějovým u významu časovém): dcera má na skončění jest Koř. Mark. 5, 23; (biskup) již na smrti bieše Pulk. 131^a; nemocný jest na umření Us. nč.; hrad na ztracěňú bieše DalH. 39; my s tak malým lidem biechom na ztracení města i životův svých Kar. 22; žena když jest na porození cum parit EvSeitst. Jan. 16, 21; (žena) na porodu umřela jest GestaBř. 15^a; sprostný lid mní, by hvězdy se čistily neb na spadení

byly Vít. 12^a; nad námi hory na spadnutí visely Har. 2, 66; dům je na spadnutí, oheň je na shasnutí, jsem na odchodu Us. nč.; —

na penězích, na koláči = za peníze, za koláč (úplatek): kak opět chváliti svědečstvo, ješto (lidé) svědčie na penězích a nevěduc, co svědčie? Štít. uč. 82^a; páni mordéře propúšťějí na peniezích (sic) HusPost. 131^b; ješto vši obci k škodě bratrstva (spolky) přehlédají na koláči Štít. uč. 88^b; —

na čem = k čemu, proč: by t nebyl tak udatný muž (Tandariáš), na čem by jej sem kdy poslal? Baw. 163^b; —

položiti na bedřě svém, položiti se na modlitvě, padnutí na těle, postaviti na vozě... (zvoleno pojetí *kde?* za *kam?* v adverbialních výrazích místních a přeneseně i v jiných): (muž) polož meč na bedřě svém ponat gladium super femur suum Ol. Ex. 32, 27; na parách poloziece (mrtvoly) Otc. 61^b; na nosidlách tělo položivše Pass. 327; na modlitvě se položi ApŠ. 19; postavi (světlo) na sviecnu Otc. 172^a; na vozě oděnce postaviece t. 425^b; jediné pláště na sobě pověsivše t. 393^a; (choť) na jeho (Alexiovu) svatém tělu padši Pass. 327; Prokop... na kolenci klekajě a na svých prsech padajě Hrad. 11^b; kolikokrat jemu o tom myšlenie na srdci padne Kruml. 251^b; (Kateřina) padši na podlazě i usnu Kat. v. 704; tehdy ciesař na svéj sieni se odtad vráti Pass. 77; aby nebyl na kněžském stavu svěcen t. 231; Poděbrazští řebři na štítě přijěli DalC. 47 (na štít); ješče dva voly mám, oba na offěře prodám, na vosku a na přikrově Hrad. 108^b (na offěru, na vosk, na přikrov, totiž při pohřbu); —

na-dlých, na-dlúžě, na-krátčě, na-mále, na běhu, na straně, na zlatě... (v jistých výrazích adverbialních): sic nebudete moci na dlých trvati Troj. 210^a (na dlouho, délkou, po delším čase); takové věci na dlých sú na dobré nevyházely KorMan. 175^b; nemóžeš na dlúžě trvati AlxV. 1958 (dlouho); ten boj postá na dlúžě t. 1642; nesnadno čistota s tiem móž tráti na dlúze Štít. uč. 44^a; já vámi povědě na krátčě UmR. 12; o tom se tu piše na krátčě Pass. 286; řkúc na krátce OpMus. 200^a; kak jest na mále postála čáka vlasti Jid. 8; (Alexander) panoval dosti na mále Štít. uč. 8^b; o relaciech na běhu připomenu VšehK. 235^b (zběžně); o trhu co se piše, toho na straně nechaje t. 100^a; (dluh) by nemohl odbyt býti než zlatými na zlatě t. 150^a; na mnoze Us. nč.

3. Předložka *na* bývá na pohled vložena do spřeženiny; na př.: bych nic nemohl učiniti... jedno svému tvorci k chvále i všem svatým ne-na-mále Hrad. 123^b; čije tě k sobě ně-na-čem t. 35^a.

4. O p a k u j e s e, když příslušný výraz lokálový se skládá ze členů dvou nebo více. Na př.: (Maria) na modlitvě na svéj bieše Hrad. 61^b; na jeho (Ježíšově) na všem těle Plankt. 169^a; na jiném na všem Comest. 36^b; léhanie na zemi na holěj Otc. 3^a; na hořě na vysoké Ol. Ezech. 17, 22; položím tvář svú na člověku na tom tamt. 14, 8; jakž obyčej jest na

biskupovém svěcení na takovém Pulk. 33^b; na jednom samém z toho na některémž spasenie plné nezáleží ŠtítBud. 128.

309. *Nad*.¹⁾

Je předložka prvotná. Pojí se s akkusativem a instrumentálem.

I. 1. **Akkusativ** s *nad* vyslovuje, nad který předmět směrem vzhůru (*kam?*) děj se nese, a zvláště nad jehož povrch se nese. Na př.: mnich jednu chodě nadjide *nad padúchy* Otc. 258^a; býk *nade ň* (t. na sestárlého lva) také přiběže Baw. 57; výši se nepřítel *nad mě* ŽWittb. 12, 3; nechoď v tom (v neslušném šatě) *nad lidi* Us.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se jiné, přenesené. Na př.: rodič má *nad dietě* jako *nad kus* svého těla přirozené panství HusE. 1, 142 (*nad dietě* = nad dítětem, pojetí *kam?* m. *kde?*); sama *nad sví mysl* povzdvihnúc se Modl. 13^b; (žena zlodějova) dlouho se bála *nad lidi* Rais M. l. 74; hněv boží vzbudi se *nad lid* in populum Ol. Num. 11, 33; —

rozuměti nad koho = více než kdo, *čstný ... nad někoho* (u významu míry): čili s' nad ně rozuměla Hrad. 31^a; *nade ň* (Darius nad Alexandra) mohl jmiecti vojč AlxV. 50; našich hřiechóv, jenž jsou se zmnožili nad mořský piesek Modl. 37^b; žena ... v tom kraji *nade vše* čsná Hrad. 104^a; paní ... oblíbená *nade vše* tamt. 56^b; věděť jednoho krále, múdrého *nade vše* múdrosti, krásného *nade vše* jasnosti Kat. v. 479 sl.; *nade všechny* věci buď nám vzácen Modl. 37^b; *nade vše* ptáky krásen s' Baw. 56; radost nad obyčěj veliká Kruml. 106^b; vysoký *nade všiu* zemiú ŽWittb. 46, 3; vtípný nad míru Vel. a Us.; není učedník nad mistra Přísl.; —

draží nad něčso (při kompt. a superl., v. § 190 č. 2 b) a 191 č. 2): člověk sám sa *nade vše* zlato draží AlxV. 627; práva žádnější nad zlato a slazšie nad med ŽWittb. 18, 11; odětec silnější nad něho HusPost. 47^b; (muž) nad veš svět najbohatější Kat. v. 351; —

radost nad radost atp.: ó radosti nad tu radost ŠtítMus. 52^b; dobrý skutek *nade všechny* skutky Otc. 344^b; tato mast jest *nade vše* masti Mast. 181; takť na tě přijde hoře nad hoře a bude nad bolest obnovována tvá bolest BrigF. 102^a; ktož hřiech nad hřiechy plodí Vít. 76^b; —

nad-hlas = nahlas (v. § 308 č. I 2): pán má nad hlas řeči Řád pz. 13; tehdy *nad-hlas* pravi vám Kat. v. 1693; (svědek) nemá nad hlas svědčiti VšehK. 240^a; to nehodí se nad hlas mluvíti Rokyc. 141^b; —

nad-to = insuper, obedrein: nejezdě daleko z domu a *nadto* do země jiné NRada 1205; boha se jest slušno báti a *nad to* jej milovati t. 13 bez toho čtvera súdu nenie, a *nadto* odsúzenie a pomsty VšehK. 280^b;

¹⁾ O předložce *nad* psal Fr. Bartoš v Lfil. 1877, 230 sl.

u věk a nadto et ultra ŽKlem. Moys. 18; nadto insuper ŽWittb. 8, 8; nadto dal s' nám své svaté tělo Modl. 36^b; jakož světlo tohoto světa má rozlúčenost ode tmy, tak i nadto světlo svatých má rozlúčenost od světla tohoto světa Brig. 39; —

nad Opatovice je hradisko BartD. 1, 190 = nad Opatovici (pojetí *kde?* zaměněno pojetím *kam?*); pole nad lóke t.; cesta nad chačúčky t.; Petr poznal, že je nad Morkůvky Herben 435.

2. O p a k u j e s e; na př.: nad to nade vše Ol. 3. Esdr. 4, 10, ListVrat. 1377; nad to nade všecko EvVid. Luk. 24, 21.

II. 1. I n s t r u m e n t á l s *nad* vyslovuje, nad kterým předmětem (*kde?*) něco jest nebo se děje, a zvláště nad jehož povrchem to jest nebo se děje. Na př.: orlicě bě *nad vozem* pověšena AlxH. 3, 8; nad dvermi (psáno nadu^ormi) super fores Greg.; nade křem super rubum Koř. Mark. 12, 26; kotel nad ohněm držěti DalJ. 31; —

nad vodú, nad řekú.... (o položení měst atd.): město leží nad velikú vodú Mand. 64^a; město leží nad jedním jezerem t. 44^a; kterážto města jsú nad Indijským mořem Mill. 16^b; ta jěskyně... nad řekú Sázavú bieše Pass. 312; nad řekami babylonskými super flumina ŽWittb. 136, 1; nad řekami ŽGloss. tamt.; seděli sme nad řekami babylonskými ŠtítMus. 136^b; když Ježíš nad studnicí seděl Krist. 52^a; nad jezerem ležichu (kokodrylové) Otc. 158^a; hrob, jenž bieše mezi jinými hroby nad mořem Apoll. 143^a; když Ježíš nad studnicí seděl, přišla jedna pro vodu Krist. 52^a; do Nového Města nad Medhují TomP. 10, 543; Ústí nad Labem, Brandýs nad Orlicí Us.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné.

2. Některá rčení:

ustaviti, ustanoviti, jmieti... *koho nad kým*: nade mnú ustaveným vzdávati počest Modl. 45^b; ne oni (páni) nad právem jsú ustaveni, ale nad nimi j' právo Štít. uč. 83^b; máte nad sebu boha t. 62^a; —

moc jmieti, vládnúti, panovati, vítěziti... *nad kým*: nad tobú jmám moc Hrad. 87^b; ižádný člověk neměl by moci nad druhým, ani nad tělem ani nad sbožím, by toho buoh nepřipustil Štít. uč. 19^a; da jim vlásti nad sobú Hrad. 81^a; ktož nesvládne nad svým tělem Otc. 224^b; bude-li nad vámi cizozemec vlásti DalC. 4; (můžeš) nad ním svlásti i svítěziti Vít. 66^a; vládniechu také nad vínem a nad olejem praecerant vino Ol. 1. Par. 9, 29; nechci, aby žena panovala nad mužem Štít. uč. 57^b; ktož nad svú myslí panuje Krist. 31^b; ktož se s krotkostí obchodí, nad nepřátely vévodí AlxV. 1438; když nad nimi svítězimy DalC. 8; často nad mnohým málo liudu čest vzalo (zvitězilo) t. 44; —

dieti (sě), státi se, činiti, páchatí... *nad kým*: co se nad nimi dalo Hrad. 27^b; co by smrt mohla sdieti nad Marijí t. 30^b; co se děje nad těmi, kteříž Kristovu pravdu vedú HusPost. 7^a; co se stalo loni,

i nenie (= nyní) sě děje nad těmi, kteříž atd. HusE. 2, 9; kaká odiva sta sě, Jezukriste, nad tvú ladú Kat. v. 2272; příhody, jež sě mají nad vámi státi ML. 116^b; což sě stalo nad tebu RDubr. 48^b; učiňte nade mnú, co chcete Pass. 471; co sě nad námi skutí AlxV. 2355; co pášeš sám nad sobú Mast. 364; co sě nad ním páše AnsW. 2^a; co jsi spáchal nad nevinným Hrad. 51^b; nad ní přietelé velikú žalost páši Pass. 473; rozličně nad ní trýznivše t. 490; nad níž (hlavou sv. Kateřiny) ti pohani divoké bitie tvořiechu Kat. 130; —

smilovati sě, sl'utovati sě, mstítí (sě) ... nad kým: smiluj sě nade mnú ŽWittb. 4, 2; aby sě nad ním smilovali Pass. 476; smilovav sě pán nad sluhú tiem HusE. 2, 388; by sě nad ním slitovali ML. 102^a; nade mnú sě nesželite Hrad. 52^a; trpělivost měj nade mnú HusPost. 178^a; ten ukáže nad vámi svůj hněv Hrad. 20^a; boží kázen nad sobú uzříte t. 26^a; naplnil si svůj hněv nad námi Modl. 65^a; (poprávce) by hřešil, kdyby nad tiem tieže mstil, nad kterýmž má lehčejie mstítí, a nad tiem lehčejie, nad kterýmž má mstítí tieže ŠtítMus. 64^a; já sě nad váma pomšči l'ass. 284; chtiece nad ním (Ježíšem) popraviti Hrad. 89^a; —

zúfati, diviti sě, radovati sě, strachovati sě, teskliv býti ... nad kým, nad čím: nemóžem zúfati nad tobú Modl. 35^b; (rodiče) divili sě nad těmi věcmi HusPost. 12^a; strachováchu sě nad múdrostí jeho t. 14^a; nad kterými (nedostatky) by se stavové uraziti mohli Žer. Bš.; nemálo se nad nimi (těmi věcmi) pohnul t.; byl jsem nad tím teskliv t.; nad tím se raduji, nad tím se rmoutím t.; nad tímto odkladem nelibosti nésti neračte t.; nařikati, hořekovati na smrtí otcovou, nad svými hřichy Us. Bš.; co se nad tím staráš Kulda 1, 36; —

krásný nad kým = nad koho: krásný tvářiú nad syny člověčími prae filius hominum ŽWittb. 44, 3; Věhlasnost (personif.), panna krásná, nad sluncem krású svietieci a nad hvězdami Itkwyetyeczy (sic m. stkvieci) Vít. 3^a; —

král nad králi atd.: já sem, vece (Darius), král nad králi AlxV. 1027; Darius, král nad králi ..., Alexandru sluzě svému ... zpoviedaju milost svoji t. 965; králi nade všemi králi i pane nade všemi pány! Modl. 35^b.

3. O p a k u j e s e; na př.: nad těmi nade všemi Rúd. 2769, PuIk. 152^a; na těmi nade všemi nebesy ŠtítPař. 12^a; nad jiným nade vším ChelčPost. 243^a; nade mnú nad hřešnú Otc. 686.

310. O.

Je předložka prvotná. Význam její základní je *okolo, circum*. Pojí se s akkusativem a lokálem.

Vedle *o* vyskýtá se též *ob*. To je předložka jiná, ale částečně s ní splývající; srov. *o(b)stúpiti, o(b)kročiti, o(b)súti* a j. Ale usus přece nedovoluje bráti *o* a *ob* jednostejně. Původu jsou *o* a *ob* beze vší pochyby společného.

I. 1. Akkusativ s o vyslovuje, o který předmět (t. j. *kam*, okolo kterého předmětu — nebo *kam*, do styku se kterým předmětem) děj se nese, nebo děj klademe. Na př.: neb se vzhuru vzevsti musí to, jenž se rozšířiti *o sebe* nemož Kruml. 409^b; (sluhy) sedají se pánem *o mísu* HusPost. 87^a; by té ženy neposadil *o mísu* se mnú ŠtítMus. 13^b; sluhy mé postavili by *o mě*, abych nebyl dán židuum HusE. 1, 406; hosti *o stůl* posaditi Jg.; niť *o prst* oviti Jg.; Čechy a Uhři proti sobě jidú, *o řeku* Moravu se snidú DalC. 91 (pojetí *kam?* m. *kde?*); — *zavadil* bicšc provaz *o kámen* Otc. 37^b (při pojmech dotyku hmotného); *zavaditi* o něco Us. nč.; nedaj toho, bych byl jim kámen, o něž by se ustrčiece urazili Modl. 39^a; (nohy) by se *o kámen* nezbily t. 56^b; aby neobrazil *o kámen* nohy tvé ŽWittb. 90, 12; aby neobranil *o kámen* (nohy tvé) ŽGloss. t.; co mnou *o zem* udeřil Kulda 1, 60; *uhoditi* někým *o zem* Us., *uhoditi* se *o zeď* t.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné.

2. Některá rčení:

mluviti, raditi šě . . . o něco: když bratřie o to mezi sebú mluviechu Otc. 45^a; svatí otci o to pomlúváchu mezi sebú t. 319^b; neb jsú židé o to mluvili OpMus. 141^a; by (člověk) o č s kým rozmlúval Kruml. 321^b; zeměné o to se počěchu *raditi* DalJ. 49; o to se jěchu *raditi* DalH. 31; tajně o to radu vzěchu Hrad. 144^b; —

pracovati, činiti, naložiti . . . o něco: pracuj mi o to Kat. 142; že sú oni o takovú věc nepracovali ChelčRepl. 72^b; máte spolu činiti o nějaký dluh Svěd. (Mikl. 4, 428); by (ty) celé vsi stádo zajal, snáze by o ten hřiech naložil, než o taková zlá utrhanie ŠtítPař. 89^a; —

mýliti se o něco: by se (tři králové) o hvězdu mýlili ML. 46^b; —

saditi se, hráti . . . o něco: Us. nč.; —

konec *o svú při* vzieti Všek. 3^a; *o každú věc* jeden póhon t. 90^b; —

by *o život* tobě stálo AlxV. 1099; vešken svět o to stojí chtě rád bydliti v pokoji NRada 789: každý rád o pokoj stój t. 807; *dbáti o něco* Us.; —

že jim *o život* běží Br.; *jde mi o to* Us. nč.; —

vaditi se, korčiti se . . ., zabiti, ohroziti se . . . o něco (= pro něco): o meziu dva se svadišta DalJ. 3; o ty peníze se svadili Svěd. (Mikl. 4, 428); často jsú se mnozí o to korčili Otc. 400^b; já t sem se o to ohrozil (odvážil) Otc. 277^b; (Vlach) chce t se o to zabiti DalC. 47 (= proto, pro urážku); dal ho zabiti o ženu Jg. (Mikl. 4, 428); o vše dobré se smíři DalJ. 28; dokud jemu o škody práv nebude Všek. 63^b; hádati se, příti se, souditi se o něco Us.; —

bylo hostí *o tři stoly* Jg. (= kolik by se jich posadilo okolo tři stolův); jest hostí více než o jeden stůl; —

vo vánoční svátky sem to dostal (= *kdy?*, určení času) Us. Peruc. (V. Tille); vo svatej Václav sem to dostal t.; —

ani o vlas se nechybil Jg. (u významu míry); větší o loket, starší o rok (při kompt., v. § 190 č. 3 c); —

přijiti, připraviti někoho o něco (= german.): přijiti o něco Us. nč.; (koho) o statek připraviti VšeH. 4^b; jedni jsú o dvadeceti hřiven stříbra přišli t. 79^b.

Sem patří též příslovce *opravdu = o pravdu*.

3. O p a k u j e s e; na př.: nemaje žádného vtípu o ničem o zlém PulkR. 78^b; o zbožie o žádné VšeH. 22; (pokrytci) o vše o zlé jich (jiných lidí) stojie Tkadl. 34^b; o ty o všecky věci ListVrat. 1413; přicházime o trávník o ten Lún. 1412; také o ty o vše věci tamt.

4. Na místo o vstupuje *o-kolo* a *o-prostřed*; na př.: (dietky) sběhly se okolo nie jako okolo matky Otc. 473^b; — táhl přes piesek oprostřed Afriky Hrub. 256^a; oprostřed moře HrubPetr. 57^b; oprostřed listu pečet VšeH. 245^b.

II. 1. L o k á l s o vyslovuje, o kterém předmětě (t. j. *kde*, okolo kterého předmětu) něco se děje nebo jest. Na př.:

shrnutí se, loviti, býti, dřvi zavřieti . . . o kom, o čem = shrnouti, loviti, býti kolem někoho, něčeho, zavřieti dveře kolem koho, za kým, t. j. v případech, kde pojem „okolo“ ještě je znamenati: rytierstvo se o něm (Alexandrovi) shrnu AlxV. 1410; liud se o j'ho rově svinu ApŠ. 37; ež t se o nich liudé brojie Mast. 226; nedlúho o nich (Filotas okolo šesti rytířů nepřátelských) ostúpa AlxV. 1616; Matěj z Trenčína o Hradišči vše vsi vzebra DalJ. 108; o jiných zažhú město Bavoři DalC. 89; o němž (Kristu) stviechu zářmi stěny Kat. v. 1051; kněz Oldřich o Postoloprtech bieše DalH. 41; Jindřich s Ješkem vždy o Švábiech biesta (napadajice na ně) DalC. 97; o vozě jeho bližné přirozenie biechu mu prísluhujúce AlxH. 3, 12; o němž (o prstenu, do ruky položeném) zaklopi ona (Kateřina) ruku Kat. 62; děvicě vešly a vrata o nich zavřena Krist. 85^a; pop dveře zavřel o té paní Šach. 301^a; oni o své modle dveře zamýkali BrigF. 91^b; všed i zavřel dveře o sobě i dietěti Koř. 164^b; zavřel dveře o sobě i o svých syniech t. 4. Reg. 4, 5; všed i zavřel jest dveři o dietěti EvOl. 125^b; o něm (Samsonovi) město byli zavřeli Mand. 11^b; Břetislav káza Chodóm o Němcích i o sobě les zarúbiti DalC. 44; nesnáze jeho (stromku) vytrhneš, když t se již o něm země slehne ŠtítOp. 29^a; —

o-blizu, o-blízce atp. = na blízku, v blízkosti, t. j. v případech, kde pojmu „okolo“ nedbáno a o s lok. vzato ve významu „kde“: neotchodi ote mne, nebo smutek o blizu jest tribulatio proxima est ŽWittb. 21, 12; odtud i *obliz* prope; že tu tak oblízce jste ŽerKat. 286; že vyptati se dáte, poněvadž tam oblízce jste, na toho Michala barviře t. 309; aby

o prostředce mdlejší (položeni byli) VšehK. 72^a; pokud by pan Rudolf, strejc můj, *o domě* byl, prosím tě, dojdi nahoru a pánu oznam . . . ŽerKat. 264; z toho tě již propouštím, soudě samy, že tě o domě potřebí jest t. 152 (otisk má „v domě“, ale opravuje se na str. 326).

Z významu tohoto (mistního) vyvinuly se další jiné, přenesené.

2. Některá rčení:

pracovati, práce, dělati, die'lo, činiti, kl'uditi se, choditi . . . o kom, o čem: židé o roli pracovali *agriculturae operam* dabant Ol. 2. Mach. 12, 1; mušejí lidé o pokrmu a o voděvu *pracovati* ŠtítOp. 334^a; nebyl t by o tom pokrmu stačil té práce BrigF. 115^a; zlatník o zlatě dělá Jg.; brzo t stane *dielo* o roli t. 38^a; v tu dobu bě již dospělo o korábiech všecko *dielo* AlxV. 525; aby též o synu učinil, jako dřieve o dceři Griz. 157^a; řka (Alexander Dariovi, po poslech): Poslal s' mi máku mieru a pravě to . . ., že tolikéž jmáš svých lidí; však o tobě zle se klidí: ač jich s tobú jest přemnoho, což jest obak do toho, kdaž jsou měkci vniž mák zralý? AlxV. 1089; král uslyšav řeč svých lidí uzřě, že se zle o něm klidí, nic se tiem neustrašě, »co sú«, vece, »řeči vaše« atd. t. 2637; vida (ž' se) o něm zle kl'udí AlxH. 10, 41; Jidáš o jeho (Kristově) smrti *chodicše* Krist. 88^a; jěli sú se o tom choditi, aby Konrad byl kniežetem Pulk. 88^a; —

mysliti, tbáti, péču jmieti, viděti, věděti, znáti, pilnu býti, neroditi . . . o někom, o něčem: abych vždy myslil . . . o tobě Modl. 12^b; pomysli o mně Hrad. 131^b; již chci pomysli o tom Otc. 491^a; ni o něm již dbají svoji AlxV. 1785; netbajice o svéj duši Hrad. 94^b; svoji o něm nepodbachu AlxV. 133; o dceři t ničs netbaju DalJ. 39; majúc péču o komořč AlxH. 3, 21; každý jměj péču o sobě DalJ. 9; viz o sobě Hrad. 130^b; poviz o svých dietkách t. 124^a; musil jiti nesa kopie, jenž lépe věděl o snopě, i ten, jenž věděl o cepu AlxV. 2246 (= musil jiti do vojny ten, jenž lépe rozuměl rolnictví . . .); poznach o svědčení tvém ŽWittb. 118, 152; poznach o svědečstvu ŽGloss. t.; ana o mně nerodí (nedbá) ML. 3^b; (synáček) o rženém (chlebě) nerodieše Mast. 488; —

mluviti, praviti, poviedati, pověst, učiti, čísti, slyšěti . . . o něčem: tu čiešu, o niej syn boží mluvieše DalJ. 30; což o tobě mluviti dostožno jest Modl. 45^a; mluviti o něčem Us. nč.; pravíš mi o svéj rodině Mast. 412; abych vždy myslil, četl, psal i mluvil o tobě Modl. 12^b; což o tom jest poviedáno DalJ. 20; pověst o nich veliká jdicše DalJ. 47; o téj královně (t. vypravování) jest mnú opuščeno, což jest o niej v kroniku vloženo t. 49; jakož se čte o Rulantovi t. 50; nikda nepřěstanieše o duchovních skutciech nás učiti Otc. 142^b; slyšeli o něčem, *báseň o smrti* Us. nč.; —

tázati, ptáti . . . o něčem: jěsta se o ciesařovi tázati DalJ. 39; pytati i dostihnúti o všem *quaerere et investigare de omnibus* Ol. EkkI. 1, 13; —

těšiti se, nařiekati, vrtrati, stýskati sobě, hněvati se... o něčem: Rachel nechtěla se utěšiti o nich (o synech) super eis Pror. Jerem. 31, 15; pěj nařiekanie o množství o egiptském Ol. Ezech. 32, 18; o mém tresktání vrtrali t. Pror. 1. 30; Jidáš o tom mazání vrtlal (sic) ML. 89^b; o přikrovu sobě stýskáš Hrad. 108^b; že se o tomto hněváte AlxH. 11, 5; —

(mužie) *o niej* (o ženě) *lahodiec* více než *o zlatu* Ol. 3. Esd. 4, 19 *o němž* jsme *kladli lest* Hrad. 12^a; *jest* o tobě *lest* skladena Krist. 80^a; *ukládati o kom* Us.; *o tom* se jechu *bráti lest* DalJ. 13; o svém pánu *lest* *kladieše* t. 21; —

býti, živu býti... o čem: býti o hladu Us.; ne o jednom chlebu živ *jest* člověk Krist. 34^a; již musíš o tom živ býti NRada 1437; o rybách živ *jest* Vel.; —

postiti se o vodě a *o chlebě* Jg.; (Judáš) *majě střěpňu* (šafáře) *o všem statcě* Jid. 57; *o holi chodí* VšekK. 23^a a Us.; —

učiniti něco *o své moci* Jg.; učiniti něčso *o svém umě:* když o svém umě nic nečiní Otc. 336^b; nic o svém umě nečiniechu suo arbitrio t. 107^b, t. 305^a; o svém s' toho umě neučinil DalC. 36; aby sám o svém umě chtěl živ býti Hug. 192; z toho neporozuměním *o svém ujmě:* o svém ujmě měli učiniti Ilrub. 8^b, a dále *o své ujmě, o své újmě:* pakli by kdo sám o své ujmě sobě (práva) dobýval Pr. měst. rkp. Jg.; Štěpána o své ujmě ukamenovali Plác. Jg.; někdo sám o své ujmě to do textu vmísil Ješin Jg.; o své újmě Us.; —

jest o někom, ve větách bezpodmětých: jakž *jest* o něm Hrad. 36^a; *jest* velmi zle o tobě t. 130^b; bylo by zle o nás Lobk. 154^a; jiné *jest* o sirotku, kterýž by neotpíral VšekK. 231^b; —

o tom časě atp., v adverb. výrazích časových: o tom času velmi trudném, točúšto o tom dni súdném... Pil. a; modlitva o božiem těle Modl. 33^b (přeneseno a pojato časově!); (žáby) skřičechu o té době Baw. 63 (v té době); o vánocech Pulk. 72^a; o svatém Havle, o svátcích, o hromnicích, o vánocích, o poledni, o polednách, o páté hodině... Us. nč.; —

kozel o jednom rozě atp., kde *o* s lok. je při subst. a znamená vlastnost: bylo přiti (přijiti) o jednom rozě kozlu AlxB. 6, 39; v žaltáriu o desieti strun decem chordarum ŽWittb. 32, 2; jsi člověk o malém smyslu Tkadl. 2^a; vůz o dvou kolách Vel. (Mikl. 4, 676); nádoba o dvou uchách t. (těž); koráb o šesti veslích Vratisl.; dům o třech patrech Us.; v očích posluhy o popraskaných botách V. Mourek v Libuši 22. I, 282 (výrazu „o popraskaných botách“ užito nad míru).

Sem patří původem svým též adverb. *o-všem:* jakož ne *o-všem* k sobě všichni zápisové podobni jsú, tak také ne *o-všem* jedni od druhých jsú rozdielni VšekK. 214^a; z toho nč. *ovšem* freilich.

3. *Opakuje se;* na př.: jakž o tom o všem nedbajieše AlxV. 556; o všem o jiném ŠtitBud. 62; o takových o všech ChelčP. 68^b; o těch

o všech VšeH. 426; o jiných o všech pónomiech t. 113; o čemž o všem ŽerKat. 242; o tom o obojím VšeK. 203^a; o tom o žádném tuto nepiši t. 39^b; o světskéj věci o rozličnéj Otc. 3^b; o obú o ní jest psáno Kruml. 147^b; o tom Boleslavovi o ukrutném Pulk. 27^a; o tom hanfeštu o pražském t. 28^b; o kterýchžto o všech potom bude pověděno t. 44^a; o tom o všem de omnibus istis Ol. 3. Esd. 6, 6, t. Ekkl. 1, 13; o množství o egiptském t. Ezech. 32, 18.

4. Matením s *ob* bývá *ob* m. *o*; na př.: on sám *ob* sobě praví Alb. 36^b.

311. *Ob*.

1. Jest bezpochyby stejného původu jako *o*; v. § 310.

2. Pojí se s *a k k u s a t i v e m*. Původní význam jeho jest *trans* (proti *cis*) a znamená tedy, do čího okolí pohyb se děje (*kam?*) anebo v čím okolí něco jest nebo se děje (*kde?*). Na př.:

býti, státi (sě), snítí se, převéztí . . . ob druhú stranu, ob cestu atp.: ten kněz bieše *ob* druhú stranu řeky *trans flumen* (manere) Otc. 136^b; ten kněz *ob* druhú stranu řeky bieše OtcB. 29^a; *ob* mezi jeden lid bieše Baw. 251; při čemž (Ježíši) nikte *ob* obě straně (t. nebyl) UmR. 78; kteréžto *ob* cestu protiv onomu okénku bieše ROIB. 115^b; to t on stojí *ob* stěnu hlédaje skrzě okence (za stěnou) Ol. Cant. 2, 9; *ob* uličku dále (stály) jiné tři domy TomP. 2, 101; to se stalo v Betani *ob* onu stranu Jordána EvSeitst. Jan 1, 28; *ob* obě straně řeky sešli sú se s svým vojskem Pulk. 182^b; přepravil jej *ob* druhú stranu řeky Pass. (Mikl.); převezli se *ob* onu stranu Vltavy t.; Oldřich *ob* onu stranu potoka zjednal se k bojování Pulk. 75^a.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné, přenesené.

3. Některá rčení:

ob tu stranu . . . = s té strany, po té straně, vzhledem k tomu: stav manželský jen *ob tu stranu* má k spasení čáku, s kteréž jest svú milost povzdvihl k bohu Štít. uč. 40^b; a dobře t řku »licoměrní pokrytci«; neb *ob tu stranu*, že vzosie se oněma dvěma křídloma, jsú licoměrníci, ukazujíc do sebe líce krásné, a *ob tu stranu* jsú pokrytci, že se druhýma dvěma křídloma přikrývají ŠtítMus. 75^b; neb *ob tu stranu . . .* jsú licoměrníci (sic) . . .; a s té strany jsú pokrytci atd. ŠtítOp. 67^b; když padl v hříech člověk, oslepen v rozumu *ob* velikú stranu, žádost trží k nesta- tečnému . . . ŠtítBud. 22; to t jest pravda, křivě jest diábel člověka držal v smrti, neb jeho jest lstí dobyl, mohl by byl böh *ob tu stranu* mocí diáblu odjieti člověka; ale že jest v pravdě držán smrti (člověk), z své vuole hříech učiniv, chtěl böh pravdú jej k životu navrátiti t. 121; —

ob den, ob noc . . . = během dne, během noci, ve dne, v noci: přestěžíš se *ob* den *transmigrabis per diem* Ol. Ezech. 12, 3; na tom poli obe dva dny veliké hody učinil Pulk. 154^a; tak tři (plst) *ob* tři dni, až

čista bude Sal. 217; daj nemocnému ob tři dni tři loty (léku) vypiti t. 357; aby u nie ob noc přestál PassKlem. 69^a; ciesař ob velikú noc Břecislava k sobě pozval bieše Pulk. 71^b; ciesař v městě ob vánocě kvasil t. 111^b; —

ob den ... = každého druhého dne, *ob rok* ..., *ob dům* (nč.), v některých rčeních s významem střídavosti: vázanie (rány, převazování rány) nebuď obnovováno jako ob den Sal. 722; vázanie (rány) děj se ob dva dni neb o tři t. 669; ob den, ob noc, ob dům Us. nč.

Sem patří původem svým též adv. *ob-(v)lášče*.

4. Matenim s o bývá o místo *ob*; na př.: bydlili sú o druhú stranu bratří svých ex adverso fratrum Lit. 1. Paral. 8, 32.

312. Ot.¹⁾

1. Je předložka prvotná.

Slovanský tvar je *otz*. Z toho je čes. *ot*, vyskytající se v textech nejstarších pravidlem, před hláskami temnými i jasnými i indifferentními; na př.: *ot-tebe*, *ot-nečistého*, *ot-boha*. Před souhláskami jasnými mění se *ot* v *od*, za bývalé *ot-boha* jest *od-boha*; tudy vzniklé *od* klade se pak jinde a vůbec²⁾. Nové *od* je doloženo již na skl. XIII století, *ot* pak má doklady ještě v ChelčP.; v době mezi tím *ot* znenáhla zaniká a *od* se šíří; převahy dosahuje *od* již ve stol. XV a stává se brzo pravidlem; staré *ot* zachováno v *otvor*, *otevřítí*, *otrok* a snad v *otruby*. Srovn. Hist. Ml. I, 326.

2. Pojí se genitivem.

Genitiv s *ot* vyslovuje, od kterého předmětu (*odkud?*) děj se nese, nebo odkud něco odvozujeme. Na př.:

vstáti ot stola, *otjěti*, *otvésti* ... (*koho*) *ot čeho*: od stolu jsme vstali Mitr. 59 Bš.; pak ot ní (královny) otjech Troj. 223^b; dievky ot otcov se brachu DalJ. 9; kněžě ot lípy otvázachu t. 34; odtiskl mě od mých úrokův Půh. 1, 170; Zbyněk odvedl mne od mého práva t. 1, 193; bůh odejímá někdy od člověka věci jemu škodlivé Blah. 311; vůz přijíždí od města Us. nč.; —

jakž se biechu (lvičata) *od mateře* vykotily Otc. 311^b (místo, odkud energie vychází); barbú ot cinobra vzatú AlxH. 3, 36; což vidím (plur.) od měsiečě, že juž nám nepřeje světa t. 10, 35; veliký blesk od toho zlata pocházel Mitr. 107; —

(Alexander) obezřč tu vlast *ot moře* AlxV. 682 (místo, odkud se co prostírá); by ot břěha pláně taká, jakž... t. 577; stáše bliz od toho zástup vévody jednoho t. 1666; blízko jsa od smrti HrubLobk. 60^a; ot vrchu až do podnožie nebylo cělosti Modl. 53^b; —

¹⁾ O předložce *ot* psal Fr. Bartoš v Komenském roč. 18. a F. Pelikán v progr. K Hradeckém 1890.

²⁾ Malinowski (v. Bulletin Krak. Akademie o zasedání 12. 3. 1894) vysvětluje *ot* — *od* analogii *pod*, *nad*, *před*.

Ferdinand jal se trestati počav od Pražanův Blah. Bš. (začáteční místo děje); láska od sebe začíná ČMudr. 56; kdo chce spořiti, musí od úst počiti t. 435.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné.

3. Některá rčení:

zbaviti, vyprostiti, ostříeci, chovati se . . ., odstúpiti, vzdalovati se . . ., přestati . . ., otrěci se . . ., báti se . . . (koho) *ot čeho*, t. j. na místo prostého genitivu o d l u k y vstoupil genit. s *ot*: zbav mě ot osidel diáblových Modl. 60^a; zbav nás od zlého Us. nč. (v otčenáši); vyprosť mě ot tohoto světa Modl. 12^b; prosím tebe, aby vysvobodil mne ot anděla vražedného t. 51^b; jenž s' mě ostříeci ráčil ote všeho zlého t. 73^b; aby ostřiehali svú duši ot nečistého myšlenie Otc. 61^a; aby mě obránili ote všie bolesti Modl. 58^a; (Čechové) jie (země) od Němcuov i od jiných cizozemcuov obránili VšehK. 82^b; viem, že tě od Šimona vzbraněval Hrad. 32^b; obrana ovci ot násilé HusPost. 78^a; budem zčiščeni ot našich hřiechův Modl. 23^a; svět se nezčistil ote všie mraky tmy nočnie AlxBM. 1, 27; chraň nás od škody, od ohně a vody Suš. 69; ohradil a ostřehl nás ot rozličné pótky Otc. 29^b; od dobrého souseda hraditi se netřeba ČMudr. 412; uzdraviti od hřiecha HusPost. 78^b; jenž jest uzdravil ženu ot červené nemoci Otc. 40^a; uzdrav mě ote všech neduhův Modl. 23^b; rač ny uléciti od jědovatých ran t. 34^b; zaclonil si mě ot sňatka zlobivého ŽWittb. 63, 3; chovali se od jiného viděnie Kruml. 132^a; chovajte se ot lidí EvVid. Mat. 10, 17; od toho se pilně chovaje Trist. 94; Daniele ot litých lvův zachoval s' Modl. 83^b; varujte se od lidí Koř. Mat. 10, 17; varuj se od křivé přísahy HusE. 1, 97; varujte se od reptanie t. 1, 228; nemohli jsme se od smíchu zdržeti Mitr. 126 Bš.; vzdalovati se od dřevních nešlechtností Modl. 40^b; přestal sem od dobrého Kruml. 321^a; přestanie od hřiechův t. 174^a; ó paní! přestaň od modlitvy Otc. 489^a; aby i ty od modlenie nepřestával HusPost. 46^b; kto se skryje ot horkosti jeho ŽWittb. 18, 17; kryšta se od obličeje božieho Comest. 12^a; nejsú t utajena usta má ot tebe ŽWittb. 138, 15; aby (vrahové) odstúpili od tvé svaté moci Modl. 24^a; by od zlého světa odstúpě přivinul se k Jezukristu Pass. 311; ktož ote mne poběhne DalJ. 44; ot tebe otlúčen Kruml. 100^b; když se sestra od bratra odřekne VšehK. 167^b; boje se od zlých zrad Trist. 350; kak dieš, by bližnieho miloval, když vida jeho potřebu zatvrdíš své srdce od něho ŠtitOp. 113^a; *dalek, blizek, čist, svoboden, nevinen, bezpečen, pust, tvrd . . . od čeho*: jenž dalek jest ot královstvie nebeského Modl. 1^a; daleko od stromu jablko nepadne Přísl.; blízko jsa od smrti HrubLobk. 60^a; od hřiecha čisté tělo Brig. 10; však jest byl čist od smilstva Otc. 459^b; buď čist ode všeho zlého Vít. 59^b; (bůh) tě ode všech zlých půtek učini svobodného Troj. 244 Bš.; nevinen jsem já od krve spravedlivého tohoto

Prof. 364 Bš.; bezpečen ode všeho násilé Otc. 36^a; země pusta ote vsie úrody AlxV. 2154; (země) ot nepřátel tvrda dosti DalJ. 2; — los je větší *od koně* slc., při komparativě, v. § 190 č. 2 a β; —

pochoditi, jmieti, bráti, vzieti, přijieti, chtieti, kupovati, prositi, žádali, potřebovali, viděti . . . ot koho (místo, odkud děj vychází, přeneseně = původ děje): duch pochodí od ní od obú Kruml. 175^b; ot tebe všecko dobré pochodí Modl. 70^a; nic dobrého nemám ot tebe t. 46^b; ciesař chtě od Čechův zlato jmieti DalJ. 44; Čech jmějieše bratrův šest a ot nich mnoho čeledi t. 2; budem ot každého (knížete) dary bráti DalJ. 34; ot andělův útěchy nechtěla vzieti Modl. 63^a; od něhož mohú jinochové příklad vzieti Otc. 451^b; abych přijal ot tvé milosti tvé dary Modl. 23^a; (Poděbradští) sú ot kněže řebří na ščítě přijěli DalJ. 47; chci od nich právo panské Půh. 1, 195; od těch kupovali mnozí Lab. 77 Bš. a Us.; (Bořivoj) prosí krsta ot Svatopluka a ot Metuděje DalJ. 23; prosiee ot tebe potřeb svých Modl. 15°; ot jehož dobroty otpuščenje hřiechóm žádám; t. 41^b; což potřebuješ ot nás t. 47^a; vidúc od něho věrnú milost Otc. 480^b; lid vida takú čest a kázen od kniežete svého t. 563^b; (knězie) mnějí, by *od světských* ne tak *vzácní* byli HusPost. 27^b; *ode všech lidí* v dobrém *domnění* přebýváše Otc. 103^a (= u všech lidí); — *umřieti, hynúti zbýti života, vzplanúti . . . , muka, protivienstvie, tesknost . . . ot čeho* (= původ při aktivu významu trpného): umřěl od úraza kopinného Pulk. 155^b; pakli by (kto) kamenem vrhl na koho, ot jehožto vrhu by umřěl Ol. Num. 35, 17; leží (t. zabit) Enos od Philoty AlxB. 4, 24; mnoho lidí tam hyne od horka, žizně . . . Har. 2, 106 Bš.; zhynou jak roucho od mola Hád. 4 Bš.; lepší sem, ž' ot nich pohynu AlxBM. 4, 6; někteří od toho bledli, schli i mřeli Lab. 69 Bš.; ot čbána z hlíny slepeného zbyla liška života svého Hrad. 131^a; před těmi (vládkami) nic neostane, jak v ohni ot nich vzplane Hrad. 106^a; mládenec vadnul od strachu Kulda 1, 90; (matka) od veliké žalosti omdlela t. 153; snieh od slunce splyne Baw. 105; od malé jiskry les polehl ČMudr. 250; trpěl si muku ot židovskú rukú Modl. 53^a; ot mužské rány bývá veliká muka DalJ. 4; diábel vzbudí od jiných protivienstvie ŠtítOp. 297^a; co tesknosti (bývá člověku) od nedostatkov, od neščestie, od čeledi! t. 330^b; — *zabitu, zrazenu býti . . . ot čeho* (původ při passivu): on leží zabit od mlata AlxV. 1755; ot nich vám jest pobitu býti DalJ. 10; ot židův shržen chtěl býti a ot Jidášě zrazen Modl. 57^b; uzřě ránu, jenž pozna ot sebe dánú DalJ. 20; ot falešných svědkův obžalován Modl. 57^b; — javor *sě vyvrátí od větra* atp. (původ při reflexivu trpného významu): když *sě vyvrátí* javor ot moci větrové AlxB. 3, 7; ot horkosti ohňové vosk *sě rozplyne* Otc. 369^a; (žena) nechtěla ot lajka *sě stříci* t. 68^a (nechtěla býti střežena . . .); když *sě stala škoda* od pohan královi DalJ. 1; tu od nich velicí *sě divové dějí* Otc. 147^b;

abych nepomněl na tu křivdu, což by mi se jie ot koho dálo Modl. 45^b; učte se ote mne Krist. 33^a; dcera má od diábla zle se trápi HusPost. 46^a; — *mluviti, odpovéděti, pohoniti, vládnúti, dáti, držěti . . . od koho* = původem, návodem čím, za koho atp. (původ intelektuální): od nich mluvil Čech Holubář HusPost. 54^b; kniže oznámil, kterak před JKM mluvil od měst Let. 898; opat dal od sebe promluviti ŽerZáp. 2, 143 Bš.; pověz od nás všech sestrám našim službu naši Hád. 9 Bš.; pan Zajíc dal odpovčď od pánuov druhé strany Let. 621; toho, od kohož jest poručníkem VšehJ. 74; pohnal jsem od Petra t. 40; pohoním tě od paní Markěty Dsky I, 130 Bš.; zlí úředníci od krále vládnúc učinie, že i král bude slúti zlý Šach. 305^a; ten pan Bohuslav válku vedl od krále Zikmunda Let. 74; bratr starší nic nemůže dáti od bratří bez jich vuole Tov. 81 Bš.; pan Čeněk drže ten hrad od Pražan i zradi jej králi uherskému Let. 82; (město Mýto) držal jest pan Diviš od Pražan t. 144; — ten *od bídy* nevěděl, co má dčlat Kulda 1, 59 (původ, příčina); pláště stkvěly se od drahého kamenie Trist. 77; mnoho koní od zlata se blyšticích Mitr. 54 Bš.; čalouny od zlata se třpytily Lab. 91 Bš.; — *od té (masti)* spleskajú vole Mast. 142; — voda je *kulná a bahnitá od zemí* tučných, skrze něž teče Har. 1, 170 Bš. (původ, při adjekt.); to je *posel od boha* Kulda 640 (původ při subst.); bouře s velikým zvukem od větru a jekotem od moře trvala celou noc Pref. 533 Bš.; hřmot od lidu, loskot od mečuov, dusot od koní daleko slyšán byl Háj. 53 Bš.; byl křik od Turkův Mitr. 93 Bš.; najdite nás nenávist od zlých lidí Pass. Bš.; jest nebezpečenství od zlodějů mořských, jest nebezpečenství od utrpení Pref. 561 Bš.; bylo světlo veliké od hradu hořícího Let. 85 Bš.; —

chrám staven jest *od kamene* Pref. 301 Bš. (původ, látka); řemeslníci, kteří od dřěva dělali BiblD. 1. Par. 14, 1; ot hedvábie rúcho majíc Vít. 3^a; rúcho ot nasčči i ot nachu t. 28^b; (obora byla) od přeskvúcieho mramora Baw. 196; klenoty od stříbra Tov. 77; nástroje od železa, olova, dříví a kamení Lab. 72 Bš.; daň od zlata AlxV. 1030; —

by (biskupové) *od svěcenie nebrali* (t. platu) HusE. 1, 420; ten vzě dva peniezě ot dýmu každého DalJ. 25; co bychom od lázně dáti měli Har. 2, 154 Bš.; sedlákům od vozů jsme zaplatili Mitr. 188 Bš.; co s' platil od šití? Us.; —

Elifar, jenž byl *ot Egypta hrabie* AlxB. 3, 33; —

býti ot čeho = býti ustanoven k něčemu, účel, *jmieti čso ot čeho*: ot toho pak střělci biechu, jakž vyzřieti nedadiechu AlxV. 472; záclona od vedra Ol. Sir. 34, 19; budú-li t sirotci kací, od čeho sú v deskách zmatci? NRada 756; (obecní starší) od toho bývali, aby ke gruntům dohlédali WintObr. 2, 596 (z r. 1611); hned přišli duchové, co byli od toho pokladu Kulda 1, 139; od toho jmaš sjezdy s zadu, aby ukradl se

v noci NRada 1364; ktož jmá nádchu v nozě, od toho t jmá (můj mistr) mléko kozie Mast. 121; od toho nejvyšší písař má úředníka zvláštneho, kterýž peníze sobě přijímá, ten slove assesor VšeH. 393; to je od toho Us. nč.; —

ot toho = proti tomu: řekl s', na čem se ze spolka ustanovíme, že od toho býti nechceš List. 1442 (Pal. 4, 1, 73); nechtěli bychom od toho býti ŽerZáp. 2, 164 Bš.; otec není od toho Us.; od toho Arnošt radieše Baw. 281; lék od kašle Us.; —

ot toho = vzhledem k tomu: nebuď tak špaten od rúcha, od ztravy, od čeledi, jakož dostáti můžeš ŠtitMus. 45^a; tu t je ve všem pravá zvolé i od pitie i od jedenie Podk. v. 77; od ztravy t se mámy pyšně t. 91; já t se mám od toho (stran lůžka, postele) hrdě t. 316; měj se pěkně od koní a zbroje Máj. sen (St. Skl. 5, 96); od masa a od pití dohře uctěn byl Jg.; (ostrov) od malvazi a vína jest hojný Pref. 98 Bš.; Cyprus jest hojný od chleba, vína i od dobytka t. 111 Bš.; domek zlatý, od drahého kamenie bohatý Trist. 321; země jest bohata od stříbra i zlata t. 364; —

ot mé mladosti (přeneseno na čas, odekdy): ot mé mladosti až do tohoto času Modl. 19^b; milosrdenstvie, ježto s' připravil kajícím od počátka věčnosti t. 65^a; ote dne prvého AlxV. 1767; ot jutra až do večera sta Vlastislav a boj bera DalJ. 20; od jitra do večera mění se čas Ctib. Hád. 23 Bš.; léta ot narozenie božielho po tisiúciu čtvrtého DalJ. 34 (v letopočtech); —

Velflovici a *ot kamene* sč s Mišňany slichu DalJ. 103 (*ot* s gen. je názvem); Andreas ot rolé lanifex non comparuit iudicio hodierno . . . ergo ipse ot rolé proscibitur in praesenti Lún. ks. 1407; Martin ot núze TomZ. 1387 n 267; —

muž *od slova* Us. Bš. (přivlastek); není od řeči t.; pán od pera, člověk od stavu, zámek od truhly, klíč ode dveří Us.; hrnek od hrachu Suš. Pís. 744; —

abyste mi *něco od semen* darovali Žer. List. 1, 118 Bš. (*od* s gen. za genit. partit.); ještě nic od ptactva nemám t. 106 Bš.; mnoho pobráno od šatstva i od peněz Let. 316 Bš.; cožkoli od peněz s sebou měli Mitr. 46 Bš.; paša stráž od janičárů nám dáti poručil t. 12 Bš.; Táboři táhli s velikým lúpežem od zlata a stříbra, od rúcha, od kněh a jiných věcí Let. 71 Bš.; s mnohými dary od klenotů pro cisaře Malý Amerika 3, 382; dej mi něco od šatstva Us.; —

(Boleslav) počč v svatost svého bratra *ot polu* věřiti DalJ. 31; — to *sám od sebe* dělá VšeH. 42; sv. Augustin sám od sebe všecko rozuměl Pass. 461; jiné doklady v. v § 415 a); —

den ote dne atp.; ve výrazech pro střídavost a vespólnost, v § 405, 2 a; *praviti, slyšeti pověst . . . ot koho* = o kom, latinismy a germanismy: to od něho praviechu Otc. 196^b; otec jeden pravieše od jednoho biskupa,

ješto . . . t. 266^a; Daňel opat pravieše od sv. Arsenie, že . . . t. 290^b; praveno jest od dvú králi židovskú Comest. 149^b; usta mluvte v každém času ot Marie, matky božie Vit. 20^b; jenž neradi slyšie ot boha mluviti Modl. 68^a; ona mluvišta sobě od toho všeho EvOl. 266^a; ti složili (mnoho) chvály od té ruožě, ot Marie, matky božie Vit. 20^a; prorokováchu od poslednieho věka lidech de ultima congregatione Otc. 283^b; vylož nám pověst od pšeničnéj a kúkolnéj roli EvVid. 297^a; modlitba ot matky božie ML. 11^a; (ten) slyše ot jedné panie TandZ. 175^a; ot *Boleslava skúpého* DalC. 33 (nápis kapitol. . .); ot Vršovičských nevěřě(!) a ot kněže Mezky t. 34; ot šcedrého Boleslava DalH. 22; ot Oldřicha šlechetného a Kochana nevěrného DalH. 40 a tak často v Dal.

4. O p a k u j e s e ; na př.: (duch sv.) pochodí od ní od obú (t. od otce i syna) rovně Kruml. 175^b; od očí od mú Pror. Jer. 16, 17; to od něho od svatého Pachumia praviechu, že . . . Otc. 194^a; od ciesaře od Otty prvnioho Pulk. 61^a; viděn jest sv. Václav od některých od mnoha z české země t. 88^a; tvé znamenávanie od tebe od samé má sě počieti Kruml. 257^b; od cesty od své ote zlé Ol. Ezech. 13, 22; prošen ot bratřie ote všech Otc. 55^a; od toho ode všeho ŠtítPař. 100^a; od kláštera od toho JeronMus. 32.

313. Po.¹⁾

Je předložka prvotná. Pojí se s akkusativem, dativem a lokálem.

I. 1. A k k u s a t i v s *po* bývá:

Při slovesích pohybu *jíti, běžeti, sáhnúti . . . , sláti* a vyslovuje, pro který předmět pohyb se děje. Na př.: jednu po ni (vodu) jda i velmi usta Otc. 366^b; pójdu po motyku t. 411^a; přišla po vodu Krist. 52^a; ktož po dóstojenství ku papeži přijdú HusE. 1, 410; ktož po ně (penize) přijde VšehK. 243^a; chudý chodil po dřievie do lesa GestaKl. 263; (žena) po kvasnicě běžě Hrad. 136^b; nikam nejezdiec po to Štít. uč. 96^b; patron k zemi jezdí po sladkau vodu neb po zboží Pref. 5; (kto) posáhne rukú po cizie sbožie Kruml. 237^b; ihned po kněže poslachu Hrad. 144^b; zeměné poslachu po kněže Bořivojě DalC. 55; ciesař ihned posla po krále t. 83; patron poslal po nás Lobk. 115^b; sv. Antoní posla po něho Otc. 189^b; že jest pán poslal po voslici a po voslátko RokPostBrn. 216; (král) poslal jest po stříebro Kladr. 3. Reg. 20, 7; po nevěstu vysláni byli VelKal. 41; král lev byl rozeslal poslov mnoho po svá kniežata i pány, po zvěř veliký i malý NRada 2 sl.; do jazyka nového dochovalo se jen dial., slc., mor. a česk. jihozáp.: přichvát (pospíšil) po kozu, poslal po sedláka Šemb. 18 (domažl.).

Ve stě. rčení *státi po to, po-č.* Na př.: bych stál po to, po než mám státi Rúd. 37^b; s pravú věrú po to státi, by . . . t. 42^b; do Říma

¹⁾ O předložce *po* psal Fr. Bartoš v Lfil. 1876, 148 sl.

nenie poč postáti HusPost. 7^a; odtud *po-to*, *po-č* = proto, proč: jemužto bohové odpovědčechu: poto, že jsi svatú Anastazí zamíttil, dán si nám v naši moc Pass. zl. Mus. 1^b; poč jsmý sěm zváni Vít. 36^a var.; poč ny divně tuto sebral (bůh) t.; poč nám buoh přijíti kázal t.; ne poč tehdy čeho pomíjeti, ne poč čemu nevěřiti . . ., ale všecko za úplna naplniti a zachovati, leč by kto chtěl samoděč zatracen býti Rkp. knih. univ. XVII. H. 11 (poč. XVI stol., Kázání Jíry paustedlníka) list 179^b.

Ve výrazech příslovečných *po pás*, *po krk* . . .; na př.: stát ve vodě po kolena, po pás, po krk Us. Bš.; odsekni tu ruku po loket, která sobě dobra nepřeje Mudr. 57 Bš.; pole všechno nám po humno berou ŽerZáp. 2, 85 Bš.; v komoře sedí stařeček s bradou až po pás Kulda 2, 247 Bš.

V příslovečných výrazech času *po vše časy*, *po sú dobu* . . ., *po mnoho* = kdy a jak dlouho: kmet, jenž oral po vše léta AlxV. 2241; po vše časy tu by Otc. 94^a; byl jeden král . . ., slovutný muž po své časy Pil. a; po tisiúc let bude zemi škoditi DalJ. 4; sta se to po krátké roky, podbichu vše Kapadoky AlxH. 1, 3; doklady na rčení „po sú dobu“ v. v § 207 č. 3; neb se to po mnoho stává, často strach síly přidává Baw. 41 (často); *pořád* Us. — Dále ve rčení *po dnešní den* = po dnešním dnu, ode dnešního dne (pojetí *kde?*) zaměněno za pojetí *kam?*): po dnešní den přebývaj v dobrých skutciech ex hoc . . . Otc. 127^b; po dnešní den buď ty muoj starosta ex hodierna die t. 183^a; úfám v buoh, že po dnešní den neučiním nic zlého ab hodie t. 258^b; (já) po dnešní den slibuji, že toho se více nedopustím t. 269^b; nč. po dnešní den = usque ad . . .

Ve výrazech příslovečných *po prvé*, *po druhé* . . .; na př.: po nejprvé máme věděti . . ., po druhý . . ., po třetí . . ., po čtvrtý . . ., po pátý . . ., po šestý . . ., po sedný Nitsch 20—23; musíte se naroditi po druhé Krist. 55^b; jiže po druhé narodili smy se renati sumus HomOp. 152^a; jakož (hospodin) byl i po druhé povolal Ol. 1. Reg. 3, 10; již bychom se byli po druhé vrátili vice altera t. Gen. 43, 10; až se jim (Prokop Němcům) zjěvi po třetie Hrad. 26^b; po prvé, po druhé, po desáté . . ., po každé Us.

2. O p a k u j e s e; na př: po mé po vše dni Rúd. 2499; zeměné poslachu po kněžě Bořivojě Moravského, po strýcě bratra českého DalC. 55.

II. 1. D a t i v s *po* znamená a) způsob, jak se něco děje, b) později také distributivnost.

Doklady tomu:

a) vřeť každému srdce *po jazyku svému* DalC. 41; židé *po losu* sebrachu se BiblC. Súd. 20, 14;

po latinu, *po latinsku*, *po židovsku* atp.: po latinu ApD. d.; po latinsku sobě činiti latinari Lact. 210^b; aby se obřezal po židovsku Otc. 348^a; (mužie) se tehdy po pohansku jměchu DalC. 8; mluví po česku, mluví po německu Nudož. 46^a a Us.;

po málu, po nenáhlu, po tichu, po hostinu . . . : ukrádá sukna po málu Hrad. 113^b; kněz v své zemi po nenáhlu vše uchodí DalC. 40; (mnichové) chléb po řiedku mějiechu t. 37; když by králová po tichu přišla Kat. 142; bylo přiti (přijiti) tomu beranovi po zlu AlxB. 6, 40; po podanému per concessam gratiam Greg.; když jsi po hostinu NRada 1339; po hostinu Pass. 86; jenž jest po hostinu Ol. Lev. 16, 29; všecko nám bude po rovnu AlxM. 1, 12; po mladu sobě činiti iuvenum more se habere Lact. 209^a; po našem, po vašemu, po svojému dial. horno-ostrav. (Loriš), robi po svojimu BartD. 1, 120 (laš.; tu může být od původu lokál matením koncovky *-mu, -m', -m*);

po hříechu : jakž juž po hříechu se stává AlxV. 252; po hříechu vždy radějše věříme pochlebníkom Štít. uč. 144^b; ta mast po hříechu jak nebožezem virtá Mast. 148; pojato za lok.: a po našem hříechu nynie kamenie nemohl by tolik shledati, by chtěl všě (cizoložníky) ukamenovati Hrad. 118^b; mnozí jsou po našem hříechu ľudie, jenž . . . HomKlem. 1^a;

juž nenie služby, *po biedě!* JiřBrn. 497; (MMagdalen) obrťši se po své biedě „Raboni!“ j'mu odpovědě Hrad. 46^b; —

b) vdávati (sázkou soudní) každý kól *po třem stóm* (t. halěřóm) Rožmb. 278; jmá dáti po třem grošóm Pr. pr. 261; po čtyřóm(!) neb po pěti počítajíc Comest. 190^a; s každé kopy, kolik jich za duom dá, po třem halěřóm Pr. pr. 261; kupec má dáti ungeltu po puol groši s kopy, host a měštlénin po třem halěřóm t. 255; aby každý *po kusu* vzal Krist. 54^b; dal po kusu pečenje Ol. 2. Reg. 6, 19; ne to ani ono dílně po kusu, ale všecko spolu Kruml. 451^a;

kněz Václav . . . *po svatým* v noci bos chodieše DalC. 27, v překl. stněm.: er ging des nachtis parfu3 zu kirchin (za to v rkpisích mladších lok.: po svatých rkp. V, L, Z, Ff, po svatyniech rkp. P, svaté = kostel).

2. Předložka *po* s dat. časem zaniká a nahrazuje se vazbou *po* s lok.; místo *po jazyku svému* je *po jazyku svém*, místo *po dobru* je *po dobrém*, místo *po třem halěřóm* je *po třech halěřích* atd. Výrazy, které z usu staršího zbyly a takořka ustrnuly, berou se pak pokud možná za vazby *po* s lok., na př. *po-dobru, po-hříechu, po-světu* atp. Kde jsou tvary s dat. a lok. stejné, tam pak je těžké rozeznání; na př. *po biedě* (biedě = dat. i lok.). Tu pojímán později tvar *biedě* atd. za lok. Při tom zmatení mohl se někdy položit i dat. s *po* místo lok. s *po*; na př.: . . . bylo zámutekóv mnoho po Arnoštovi dobrému, po tom muži šlechetnému Baw. 269.

III. 1. Lokál s *po* vyslovuje, po kom (ve smyslu = *kde, kudy, podle koho, za kým* . . .?) co se děje nebo jest. Na př.:

řezník běží *po vsi* Hrad. 135^b; po všiej zemi běhajúce DalJ. 8; po všem světě Mast. 55; po všem světě o jejie krásě mluviechu DalJ. 47;

mne sč po všem svčtu báli vši králové AlxV. 1028; po všem městě vice bieše klášteruov nežli domuov Otc. 144^a; túlati se po městě per civitatem ŽWittb. 58, 7; jě se po lesiech túlati DalJ. 39; ti hnachu po cestě, ješto vede k brodóm Jordanským Ol. Jos. 2, 7; vzvodil jeho po hradiach per castra Ol. 2. Reg. 2, 8; znám t sem v Čechách i po Vlašiech, v Rusech i po Sasiech MastDrk. 32 sl.; bludy po všech knihách vymietal Otc. 304^a; vztočím se po městě, po třiedách i po uliciech Ol. Cant. 3, 2; Filištejší rozsuli sú se po všem úvale Ol. 1. Par. 14, 13; aby všeccko po klášteru čisto měl Otc. 76^b (po klášteru = dat. ?); bratřie někdy po klášteru se pochováchu, někdy po púšči přěbýváchu Hrad. 14^a (též); po starých diskách se nalézá, že . . . VšehK. 20^a; (práva) po diskách a po náleziach panských položená shledati t. 3^b; (Šalomún) rozstavěl jě (koně) po městech in urbibus Ol. 2. Par. 9, 25; býti komu *po boku* Us. — odtud adj. *pobočnĭ*; (lirob) zbielen *po vrchu* NRada 859 — odtud adv. *povrchu, na-povrchu* a subst. *povrch*; chodil jsem po lese, po polích Us.; sbíral jsem kameny *po cestě* = a) které byly na cestě poházeny . . ., b) cestou := jda BartRuk. XLVIII.; —

jiti, jěti, státi, běžěti, blúditĭ, pustiti se, hleděti . . ., vésti, obrátiti, hnáti, táhnúti . . . (koho) po kom = post . . ., za kým: sv. Anthonius sám jide po nich Otc. 32^b; tehdy pojídú jedni po nás a druzí před námi OtcA. 121^b; pojidechu jedni napřed, druzí po nás OtcB. 21^a; složte z noh obuv a jděte po mně Alxp. 111.; prodej, co máš, a poď po mně ŠlúV. 302; (Ježiš) jdúcím po sobě řekl Koř. Mat. 8, 10; vstaň a poď po mně Otc. 290^b; poď po mně sequere me Lit. Mark. 2, 14; otcové odešli po boziech po cizích post deos alienos Pror. Jer. 16, 11; hledaj pokojě i choď po něm persequere eum ŽWittb. 33, 15; přijědú (králové) po hvězdě Hrad. 120^b; přilnula duše má po tobě post te ŽWittb. 62, 9; tu těže Dětrich po něm Mart. 35^a; ti hnachu po nich secuti sunt eos Ol. Jos. 2, 7; po těch stáchu málem dále . . . jinoš AlxV. 343; jeden z nich běže po tom jěšteru Otc. 125^a; vzhopichu se a po nás poběžechu t. 158^a; mužie na most po nich (dívkách) vzběhú DalJ. 15; abych po tobě běžal Modl. 14^a; ktož mohl, ten po něm (za králem) pospěl AlxV. 1405; (synové israelští) blúdili po modlách po svých post idola sua Ol. Ezech. 44, 10; (Neguzar) oboři se po Filotě AlxV. 1698; (Alexander) toho se ubá, že se po něm (za jeho zády) vojna bieše vzbudila t. 2228; postúpiti po ješitných věcech declinare post vana Ol. 1. Reg. 12, 21; vůdcové po mně se pustivše . . . KomLab. (vyd. Kořink. 177); po něm do nebe hlediec Kruml. 73^a; (sv. Pavel) po božě lidi obrátĭl AlxV. 321 — odtud *pobožný*; Ježiš veš lid po sobě obrátĭl Hrad. 86^b; všech mysl po sobě obrátĭl Otc. 55^b; obrátĭl s' ný po nepřietelěch post inimicos ŽKlem. 43, 11; abych po tobě vešken lid obrátĭl Mast. 88; Alexandr vedl po sobě zástup GestaKl. 27; seho

kůň po sobě vleče AlxV. 1760; po sem se drobi vláčie t. 1752; (člověk) vše chce po sobě táhnúti po svém umě Kruml. 139^b; táhni mě po sobě Modl. 44^b; zlý obyčej člověka táhne po sobě Otc. 95^a; ktož kříž vezma nese jej po Jezukristu NRada 1970; (dítě) hnáti po sobě Lab. 8, 5; (ženy) smýkají po sobě dlouhé podolky Hug. 152; když jest daleko někam jel lankrabie, (manželka jeho) ostanúc *po něm* (doma) rúcho proměnila jako vdova Otc. 466^a.

2. Některá rčení zvláštní:

udeřiti, bítí, dáti ... po hlavě, po líci: (měštěnin) udeři krále po hlavě AlxV. 2115 — odtud *pohlavek*; dám pěstiú po tvém líciu Mast. 385 — odtud *políček*; po líci bitie Vit. 87^a; po líci jeho bila Kruml. 49^b; (sedlák) rani hada po jeho líci Baw. 75; matka ho liskla po hubě Kulda 1, 70; —

túžiti, túha, vadnúti, žádost ... po čem: já po tom túži Kat. 28; abychom po tobě srdečně túžili Modl. 34^b; (duše) túžila po milém Kruml. 449^b; nebuď tebe po tom túha Kat. 172; po němžto jsem srdcem vadla Kat. 62; abychom po tobě miloščěmi vadli Modl. 34^b; daj mi žádostí po tobě složití břiemě t. 14^a; stýská se mi po čem Us. nč.; —

žádati co po kom; toho já po vás nežádám Kulda 1, 88; žádej po něm mladého lva t. 100; on žádal po ní mladého medvěda t. 100; sedláci nemohou těch platů králům dávat, které oni po nich žádají t. 92; —

státi po čem, srovn. státi po-č zde v č. I 1: ti vši svú mocí po dobrých skutcích i po čsti stojichu Otc. 83^a; jenž pilně po tom stáli, aby ... t. 451^b; ti, ješto po divech stojí Otc. 493^b; stojte pilně po učení sv. pisma Štit. uč. 78^a; po hvězdárství nestojte t. 78^a; lidé stojie po věcech světských t. 79^b; měštěné slibili (Elšce) vždy po nie státi Pulk. 178^b; kteříž po čsti stojie AlxV. 65; po tom ať tvé srdce stojí NRada 889; ktož po sboží stojí t. 1786; stojie po tom, aby ... Krist. 83^a; —

lézti po řebří, odpověděti po poslu (prostřednictví): Čechové po řebří na zed leziechu DalC. 47; po řebřích vlezše Otc. 11^a; vypusti je po provázku z okencě Ol. Jos. 2, 15; póhon po kmetu přijieti VšehK. 68^b; řekl Hiram po listech, ješto poslal per litteras Ol. 2. Par. 2, 11; když to Darius vzvědě po posle AlxV. 1987; zeměné po řečníku odpověděchu DalH. 41; Přemysl po poslu povědě DalJ. 15; (bůh Danielovi) po svém anjelu nakrmenie poslal Kruml. 63^a; maje utěšenie, že mohu k vám mluvíti po lístku HusE. 3, 288; —

znáti, rozuměti, věděti, ukazovati atp. po čem = podle čeho: po niejšto (žerdi) bylo znáti, když by bylo vojščě vstáti AlxB. 8, 4; ti se po krásném ščitě znajú DalJ. 22; nás (osly) poznají po uší NRada 1002; poznati ptáka po peří Us.; (Darius) netolik po zlatě, ale po drahém kamení dal se bě v takém znamení, jakež ... AlxH. 2, 39 sl.; znamenaj

to po účinku Kat. 164; as a po svátcích slušie t sprostným rozuměti, co věřiti mají ŠtitOp. 105^b; já hádám sám po sobě NRada 706; čuju to po tvém vzdychání Jid. 164; po tomto věz, že jest přátelská válka nebezpečna DalC. 73; (přívozník) cestu po hvězdách ukazuje Otc. 24^a; z nedomnění upatři po měsici, ano na ň klopoci koni s vozem Otc. 418^a; (žena) se po muži šlechtí Všek. 142^a; po tom (příkladě daném od proroka Eliáše) svůj život věsti Otc. 7^a; obyčej písma jest, že rodu nevede po ženách, ale po mužích Kruml. 14^a; pány (napsati, v seznamě) po starších (podle stáří) Všek. 19^a; jdětež po mého koně vodu DalJ. 4 (podle vodu, jak vás kůň povede; = dat.); po knězu Vlastislavovi mčsto slovieše DalJ. 17; pisař po nich (t. menších dskách) jméno béře Všek. 181^a; neb sú jich (kněží desátkův) ani po dědictví došli, ani koupili HusPost. 38^b; když chtieše po přirození odpočinúti, takto snu vecéše Otc. 290^b; hřiecha velikost má býti vážena po osobě HusPost. 128^a; jměj dvór po kněžský vнадě AlxV. 204; po své velebné vнадě máš za stuol siesti NRada 502; to vše bude *po tvěj vuoli* Kat. 180; (Alexander) po svéj vóli tu přebývav AlxB. 7, 25; když mi se nedálo po méj vóli Modl. 42^b; jmámy zemi po svéj vóli DalJ. 2; musí být po naši vóli Prostopr. 23^a; budeš živ po své vóli NRada 1332; když jemu nenie vše po vóli t. 1581; dal se jim v zemi po vóli tkáti DalJ. 44; býti komu po vóli — odtud *povolnýj*; (Filip) po svém právu míše ženu AlxV. 71; po právu Us.; (manžel) má nejen sám sobě a *po své hlavě* živ býti ŠtitOp. 354^a; ne po lečis hlavě chtěl bych postúpiti t. 249^b; —

po svú rukú, po tom = svýma rukama, tím: obchodí se po svú rukú labore manuum suarum vivit BohDial. 338; což po svú rukú utěžal ex opere manuum suarum Otc. 261^b; s velikú radostí že po svú rukú jest živ na púšti t. 35^a; pokrma sobě po svú rukú dobýváše t. 90^a; po svú rukú živ býti t. 163^a; mnoho dobrého činiechu krmiece je po svú rukú t. 342^b; po úsilí svú rukú sem živ t. 217^a; sluší ť, aby dělal a po tom tě živil Otc. 208^a; ani mozieše co takového dělati, po němžto by se živil t. 343^a; —

po sčěstí, po sboží, po čsti = šťastně, ke štěstí, ke cti: (pohanovi) se sta něc' po sčestí AlxB. 2, 38; (Josef) juž po svém sbožíu nalezl cěle milost božíu DětJež. 5^b; jakž se stalo po j'ho sbožíu Pil.; kak mu jdieše vše po sboží AlxV. 2103; sta (se) jemu ne po sbožíu t. 2117; nebo se ten (sen) po méj čsti na jevě zrači AlxV. 1333; —

chtie ť vás *po statku* zahubiti Baw. 187 (= na statku); vědě, že jsi mladý *po letech* AlxV. 971 (léty; vztah); —

po chlebě se sadili pro panibus se locaverunt ŽWittb. An. 5; po chlebě se usadili ŽGloss. tamt.; —

každý die to *po mně*, že jsem jich čest byl pomně AlxBM. 4, 7; —

po tmě Us. = ve tmě; —

po-hotově býti VšehK. 197^a; —

věci po kom (při kompt.; srov. § 190 č. 2 b po něm většího nenie AlxV. 356; kto mě viec ukojí po tobě Modl. 57^a; —

po malém časě, po třech dnech . . . (č a s): po malém časě AlxV. 94; abych tě po třech dnech nalezl Modl. 65^b; léta po devieti set po dvú dcátú osmého DalJ. 30; a bych po tomto životě mohl . . . Modl. 14^a; po němž (boji) bych odpočinul t. 15^b; Neklan vsta po Křesomyslu DalJ. 17; jej po otcíu knězem vzvolichu t. 25; — buoh věděl, kaký příklad dá tato panna všem manželóm . . . a *po svém muži* také i vdovám (po smrti mužově) Otc. 457^b; — ktož přes děti své dědictvie *po smrti své* jiným zapíše VšehK. 191^b (zapsání je před smrtí, ale platnost má míti až po smrti); — už *je po něm* Us. (nežije již); už *je po všem* Us.; — adverb. *potom* = po tom; —

po skývě chleba, po kroši . . . (p o d í l n o s t): dal po skývě chleba a po kusu pečeně Ol. 2. Reg. 6, 19; sadím po kroši Ilrad. 125^a; když je čtiechu po čeledech per familias Ol. 1. Par. 5, 7; zsadichu se v rozdiely po stu a po pětúdcát Koř. Mark. 6, 40; (ovcě) jmajíce po dvém jehnac Ol. Cant. 4, 2; poslal je (Ježíš učenníky) po dvú binos EvVid. Luk. 10, 1; kažte jim sésti po padesáti EvOl. 279^a.

2. Bývá na pohled vloženo do spřeženiny. Na př.: ne-pomnohých letech Circe s toho světa sjide Troj. 235^a; sta (se) jemu ne-po-sbožíú AlxV. 2117.

3. Opakuje se; na př.: po všech po těch vlastech Otc. 117^a; po všech po těch pokáních ChelčP. 225^b; po tom po všem vnide stařec Vít. 106^b; po těch po všech náleziech VšehJ. 423 (st.); co je po tom po všeckém BartD. 1, 190; po jejiej po všiej vůli Rúd. 2573; když ploviechom po Nylu po téj řece Otc. 158^a; otcové odešli po boziech po cizích Pror. Jer. 16, 11; když bylo po třech dnech po těch Pulk. 45^a; do léta božieho po tisíci po stu a po dvadcěti a po třech k tomu t. 86^a; blúdili po modlách po svých Ol. Ezech. 44, 10; páně Bernartovo dítě po sestře po jeho po mnišce z Králové Hradce Půh. 1, 289.

314. Pod.¹⁾

Je předložka prvotná. Pojí se s akkusativem a instrumentálem.

I. 1. Akkusativ s *pod* vyslovuje, pod který předmět směrem dolů (*kam?*) děj se nese, a zvláště pod jehož povrch se nese. Na př.:

Sázava *pod klášter* plove Hrad. 4^b; sluncu (se uda) *pod zemu* sniti AlxBM. 7, 19; *pod hlavu* kámen kladiechu Dal.; daj mé mysli utéci *pod záclonu* tvú křídlu Modl. 13^a; vtočilo se ostřie *pod kóži* t. 53^b; plavec ponořil se *pod vodu* Us.

¹⁾ O předložce *pod* psal Fr. Bartoš v Lfil. 1877, 233 sl.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné.

2. Některá rčení:

poddati, podbiti . . . pod se, slušeti, býti pod koho: jenž poddáváš l'ud pod mě ŽWittb. 17, 48; podbiemy pod se ty bradaté kozly DalJ. 8; kto své vôle nepotlačí pod se Otc. 233^a; každý svého bližního pod se tlačí t. 274^b; šije nepolomná pod tvé jho se nepodchýlí Modl. 9^a; Olomúc slušie pod biskupa českého DalJ. 49; aby obě městě byly pod jednoho purkmistra Let. 421 Bš.; —

co jest *pod kopu* níže Us. Bš. (míra nedosažená); pod dvě leta dům nebude vystavěn Us.; —

chodívám na procházku *pod večer* Us. (čas); —

dělali sme *pod hutě* BartD. 1, 190 (= *kde?*; pojetí „kde“ zaměněno pojetím „kam?“, v. § 404 č. 2 a).

II. 1. Instrumentál s *pod* vyslovuje, pod kterým předmětem (*kde?*) něco jest nebo se děje, a zvláště pod jehož povrchem to jest nebo se to děje. Na př.:

těch věcí, kteréž *pod zemí* jsú ŠtítV. 293; *pod jazykem* ŽWittb. 9, 7 (28); *pod rúchem* zlatým mievala žini Otc. 465^b; u Vltavy *pod Petřínem* DalJ. 8; *pod městem* potóček teče DalJ. 25; *pod nimi* (škraboškami) města dobychu t. 47.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné.

2. Některá rčení:

býti pod kým, pod zákonem . . . , chovati koho pod strážú: (člověk hrdý) nechtě býti pod izádným a chtě všecky pod se podtlačiti ŠtítMus. 78^a; pod zákonem (řeholí) Benedichta svatého Hrad. 6^b; jsúc pod poslušenstvím jeho t. 64^b; (velebná svátost) ze všech nás činí jedno duchovnie tělo pod tú jednu hlavú, jenž jest Kristus ŠtítMus. 154^a; sv. Kateřiny chováchu pod stráží silnú Kat. 88; —

pod tú postavú, pod postavú čeho: bych nevěděl, že je pod takovou postavú kámen a pod takovou jablko ŠtítMus. 84^a; a zdali nevěřím oku svému, že je to, což vidí, pod tú postavú to neb to? t. 84^a; o tom ne pod postavú zповědi mluvte t. 162^b; —

právo toto slavné zlehčuje *pod zástěrou* služby ŽerZáp. 2, 92 Bš.; *pod lestivou barvou* jedni druhé stinati dali Bart. 9 Bš.; Maximilian Bělehradu dobyl *pod úkladem a lstí* Let. 248 Bš.; mnozi *pod způsobem* poutníků do země přicházejí Žer. Sněm. 37 Bš.; spieše dá se (člověk) dobrotú k něčemu přivesti než *pod bezděčí* přitáhnúti ŠtítMus. 27^b; by se všecko dalo pod bezděčenstvím Alb. 49^b; —

pod zpovědí nemá býti jiného rozmlúvanie ŠtítMus. 162^b = nč. pod záminkou zповědi . . . ; diábel proti spasiteli pravé pismo zle jest vykládal, chtě jej v svú křivotu uvéstí *pod písmem* pravým ChelčP. 79^b; —

pod umluvením, pod zapsáním, pod tajemstvím, pod svědomím, pod žertem . . . : (oprávce města) všechny (lidi) před město vylúdi pod umluvením přelstivým AlxV. 1980; pod umluvením lstivým AlxH. 7, 6; pod takú smlúvú zalíbenie učinil Pulk. 161^a; ciesařovu dceru pojal sem sobě za ženu pod takú úmluvú, že . . . GestaBř. 50^a; pod takovú výmienkú VšehK. 187^a; pod tou výminkou svolil Pal. 4, 1, 98; úředníci pod přísahami oznámili ŽerSněm. 31 Bš.; aby mu slúžil . . . pod přísahú Comest. 176^b: dal jemu stříebro pod zapsáním té smlúvy, aby . . . Ol. Tob. 1, 17; povědě (1. sing.) pod tajemstvím tvéj milosti Kat. v. 475; od krále přikázanie mám pod velikými závazky Let. 111 Bš.; aby pověděl pravdu pod svým svědomím t. 415 Bš.; Joab pod lestným pozdravením zabil Amazu Kruml. 42^b; pod žertem se mluvívá VšehJ. 241; —

pod šíjí, pod smrtí = pod heslem smrti, *pod hrdlem* = pod ztrátou hrdla, *pode čtí, pod pokutú, pod hrózú, pod milostú, pod oběšením* . . . : pod šíjí učinil to ustavenie Pulk. 161^a; to dítě zahubíte pod milostí i pod šíjí sub poena mortis GestaKl. 104; jakož (ovoce) byl bůh pod smrtí jiesti zapovėděl Kruml. 1^a; zachovati pokoj pod hrdlem přikazovali Let. 402 Bš.; (zdržeti máme) přiměřie pode ctí a pod věrú Lún. list. 1441; vztáza pod věrú Hrad. 101^b; bránie t práva pod velikú pokutú, aby . . . Štit. uč. 49^a; jich (rúch drahých) nebrání kostel pod kletvú t. 90^a; přikázal pod oběšením tomu rytieři, aby . . . Otc. 460^b; pod utětím palce u pravé ruky sobě slíbili Let. 11 Bš.; chtěli sú mne i se pod ohněm zavázati HusE. 3, 252; pohnaný přísahá a za sebú dva očistníky má mieti pod ztracením přě ODub. 25; každý má přijeti pod propadením desieti hřiven VšehK. 127^a (= pod pokutou . . .); rychtáři přikazují, pod kopí (grošův) ať toho (hřichu) není RokycKl. 244^a (= pod pokutou . . .); (aby cizozemec úředníkem nebyl činěn) pod uřezáním nosa Pr. pr. 242; ciesař kazuje pod hrozú a při milosti Kat. v. 1452; proč si pod hlasem biřice nekázal přijíti jemu (hroze biřicem) Nikod. 6^a; upomínaji vy pod milostí Hrad. 26^b; —

Kristus trpěl jest *pod Pontským Pilátem* Štit. uč. 10^a; ten div bude pod ním stvořen Pil. c.; sloužil pod Radeckým Us. nč.;

boží syn jest bez počátka, ty s' (Marie) *pod časem* jeho matka Hrad. 58^a (= v čas); proto, že jedny věci po druhých poznáváme, pod časem bývají proměněny v duchu ŠtitPař. 7^b (= časem); pod časem mnozí k ní (vdově) jezdili a ji snúbili GestaBř. 65^b.

2. Opakuje se; na př.: jenž přebýváše pod skalú pod vysokú Otc. 307^b.

315. Přěd.¹⁾

1. Je předložka prvotná, z původního *per-dě*, srov. *na + dě*.
2. Nerozšířené *per* č. *přě* zachovalo se ve složení se jmény a slovesy.

¹⁾ O předložce *přěd* psal Fr. Bartoš v Lfil. 1877, 236 sl.

na př.: *pře-dobrý, pře-vysoký* . . . , stč. *prie-mluva* nč. *před-mluva, pře-stavenej* Duš. jihoč. 1, 17, *pře-jel* ho (předjel) t.

Jako předložka se *pře* dochovalo jen někdy; na př.: pře sebu Kruml. 464^b (= před sebou); pře tobú Alb. 53^a; pře ním Otc. 290^a; pře prosícím t. 420^b; jako pře anjelem t. 93^a; druh pře druhem litbu tvoří Hod. 82^b; tak jako pře Piláta přivedechu t. 44^b; pře sobú in conspectu suo ŽWittb. 85, 14; (voda) pře samú komnětu přicházic TristStrah. (StarSklád. 4, 145); nikdy sem hněvu pře noc nedržel Otc. 227^a; veden pře Piláta ModIPetr. 14^b; pře svitaním TobBrn. 314 (dial. mor.); (císař) mnohým pře se káza Kremism. 92^b; přč zralosti ante maturitatem Pror. Isa. 28, 4; v ten úterý pře Maří Magdalenú KolAO. 13^a (1445, opis 1/2 XVI); má Štancl pánóm dáti pře 1/2 létem KolBO. 76^b (1497); pře-včírem Us. a Duš. jihoč. 1, 17. Srovn. Lfil. 1879, 242.

3. Předložka *před* poji se s akkusativem a instrumentálem.

4. Akkusativ s *před* vyslovuje, před který předmět (*kam?*) děj se nese. Na př.:

před kón učiň to znamenie DalJ. 19; hrabie *před císaře* jide t. 49; aby izádného *před súd* nevodili Otc. 32^b; když je káza *před se* a *před ně* přivésti tamt. 53^b; (Annáš,) *přede něž* byl (Kristus) přiveden Kruml. 78^a;

Některá rčení:

když časná chvíle *před se* běžieše Ol. 2. Par. 21, 19; —

aby (ty) tu mysl *před se* měla Kat. v. 469 (pojetí *kde?* zaměněno pojetím *kam?*); před naše je zahradečka Suš. 313; před naše je studňa sróbená t. 314; bylo *před vánoce* BartD. 1, 190; srov. § 404 č. 2 b).

Původem svým patří sem též přísl. *přece* = *před-sě*.

5. Instrumentál s *před* vyslovuje, před kterým předmětem (*kde?*) něco se děje nebo jest; na př.:

tluku *před vraty* tvého milosrdenstvie Modl. 11^a; kam pójdu *před tvým duchem* a kam uteku *před obličejem tvým* t. 25^a; *před hradem* se položichu DalJ. 39; *před Mělníkem* hrad bieše t. 25; bochník chleba položi *před nima* Otc. 408^b; devět set chudým *před sebu* na vsáký den kazovala almužnu dávati t. 473^b.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se jiné další.

Některá rčení:

kto mě vyzná *před lidmi*, také jej vyznám *před otcem svým* Štit. uč. 11^a (druhý list 11); dobrá hospodyní má se stříeci před bohem i před lidmi všech nesličností t. 55^b; vizte, kako t je poslušenstvie před bohem vzácno Otc. 314^b; před bohem t jest všecko jedno ŠtitMus. 2^a; přestěžiš se *před nimi* coram eis Ol. Ezech. 12, 3; abych měl tě *před svýma očima* Modl. 12^b; četl listy *před posluchem* všech lidí in auditu omnis populi Lit. 1. Mach. 10, 7; —

kněz jě sě na ň *před papežem* žalovati Dal.J. 49; muž, jenž sě *před ženú* súde Dal.J. 3; —

(ti) *před těmi*, ješto na púšti biechu, *předčiechu* Otc. 126^a; — (v kostele) nám kněžie hrozé, mniši mnozi *druh pře(d) druhem litbu tvoří* Hod. 82^b (litba = hrožení); —

nebudeš mieti bohóv cizích *přede mnú* (praeter...) ŠtítMus. 141^a; —

kryti sě před kým, tajiti čso před kým... (za bývalý genit. odluky): jedovaté žížely kryjichu sě před hromem Otc. 355^a, t. 398^a; před jeho obličejem nekry sebe Lit. Sir. 22, 31; (Ježíš) kryl se před múdrymi HomMak. 55^b; i pokry sě před nimi EvVid. Mat. 17, 2; súde jeho skryt jest před námi ŠtítBud. 139; nezatají přede mnú toho Lit. 2. Reg. 14, 18; ani ť móż tajno býti před tebu Modl. 38^a; (milovníci světa) chtiec obranu mieti před nedostatky tohoto světa ŠtítBud. 151; —

přede dnem smrti... (čas): přede dnem smrti naše Modl. 69^a; naposledy před skonáním tak sě stane t. 4^b; kněz žehná přede křtem dietě Štít. uč. 115^b; neroďte posuzovati *před časem* Otc. 38^a; —

pad *před* jeho *nohami* Otc. 4^b (pojetí *kam?* zaměněno pojetím *kde?*); toho pacholika před cesařem postavichu Pass. 374.

6. *Před* s instr. se opakuje; na př.: před těmi přede všemi Pass. 376; přede všemi před svými volenci Pulk. 59^b.

316. Přes.

1. Je předložka prvotná, ač odvozená z *per + zō* (jako *vō - zō*). V textech nejstarších je již *-s*; *-z-* udrželo se ve vokalizovaném *přese*, vyslovovaném *přeze*: přes to přeze všecko Kotsm. 28, přezeň BartD. 1, 27 (záhor.) a Us.

2. Pojí se s *akkusativem*.

Akkusativ s *přes* vyslovuje, přes který předmět (*kam?*) děj se nese. Na př.: břísti *přes tu řeku* Otc. 12^b; skočiti *přes příkop* Us.; (rytíř) bude *přes nos* jmiti ránu a druhú *přes zuby* KlemK. 72 – 73 (pojetí *kam?* za pojetí *kde?*).

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné, přenesené.

3. Některá rčení:

ktož *přes děti* své dědictvie jiným zapiše VšeK. 191^b (s pominutím dětí); když zápisníkú je několik, tehdy jednotlivý nemuož toho zápisu zavazovati přes ty druhé zápisníky t. 211^a; —

a *přes to*, kto je stavu toho, i zdejšíe cti neběhaj ŠtítMus. 45^b; pakli po poledni (místo dopoledne) pohnán budeš, ... přes to (t. přes pohnání) odpoviedati (na soudě) povinen nejši t. 74^a; —

přes moc, přes dluh... = nad moc, nad povinnost...: táhna přes moc ŠtítMus. 44^b; jakž bych táhl přes sílu lučište, tak by sě zlomilo Otc. 238^b; (skutky), jež přes dluh z dobré vuole činiti mohu KrumI. 400^b; bieše přes devadesát let věku svého Otc. 88^b; přese dva měsíce GestaKl. 306; —

přes den, přes noc... (čas): čtiechu čtyřkrát přes den a čtyřkrát přes noc Ol. 2. Esd. 9, 3; přes celý den bohu chválu vzdávali Otc. 324^a; abychom přes celý den se kochali Modl. 68^b; oblak příležiše přes den stanu Ol. Ex. 40, 36; aby (bratr u sestry) přes noc ostal PassKapB. 2^a; přes noc Us.; přese všecku noc smy dělali EvVid. Luk. 5, 5; přese všecku noc smy usilovali Lit. Luk. 5, 5; gdež chtěl (had) přes zimu léci JidDrk. 103; neklekáchu nikdy přes všecken púst až do veliky noci Otc. 217^b.

4. O p a k u j e s e; na př.: přes noc přes celú Otc. 6^a; přes jeden most přes dřevený Pulk. 150^a; přes to přese všecko VšehJ. 177 a Us.; přes to přeze šsechno Kotsm. 28.

317. Při.

1. Je předložka prvotná a pojí se s lokálem.

2. L o k á l s *při* vyslovuje, při kterém předmětě (*kde?*) něco se děje nebo jest. Na př.:

stáli sú *při něm* apud eum Ol. 1. Reg. 22, 4; vzplakachu, ješto bychu při tom Otc. 72^a; jest mu poručeno, aby se města zhostil, že ho páni *při městě* nikterak trpěti neráčí Lún. pam. 1574; kdež toho račte *při mně* pohledávati ŽerKat. 217; že by *při tý fúře* se co více poslati mohlo t. 209; nařídte také *při šafárce*, aby mi oznámila... t.; mohli byste při purkrabím naříditi t. 227.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné.

3. Některá rčení:

při mši, při kvasě, při světě...: při svaté mši Modl. 31^b; mluv málo při každém kvasu Vit. 61^b; tak člověka činiš bezpečna při tomto světu Kruml. 319^a; jeho myšlenie často bieše při mukách Kristových t. 102^b; nepominu oznámiti, jak by se při tom zachováno bejti mělo ŽerKat. 211; býti *při tom* — odtud *přítomný*; —

ač chceš býti *při pokoji* Vit. 61^b; ktož chce *při svéj cti* ostati t. 75^b; daj nám *při téj milosti* ostati Modl. 66^b; *při lenosti* ohnijí lati a *při nemocnú rukú* vzkape duom Ol. Ekkles. 10, 18; *při mnoho krmí* trpěla hlad Otc. 464^b; což dřieve zlodějie mluviešta, *při núzi* též obnovišta Vit. 24^a; kterak se *při zdraví* vynacházeti račíte ŽerKat. 213; neškodna (jest) spile *při smiechu* OpMus. 148^a; —

při časě, při veselí, při zdraví, při nemoci, při sv. Havle... (čas): při tom času i potom Hrad. 28^a; by vlastná mátě při tom času, kde takú věc obdržela AlxM. 3, 17; (ty) s' byl při tom trudném času potratil svú svatú krásu Modl. 53^a; mnozí při času zaplacenie potřebují roku Ol. Sir. 29, 6; při času proměň nraVy Vit. 62^b; učii se bláznem při času, při veselí... t. 70^a; kdež z nich (ran) krev vysoko stříelě při tak ukrutném rozdielě (rozdělení, roztažení) i při tak ukrutnej chvíli Modl. 57^a; by jednu při tenné noci Baw. 12; kterýžto byl .. chud .. při svém umieraní Kruml. 316^b;

skrže modlitvu móż člověk boží milost naleznúti při nemoci i v zdraví t. 323^a; pomni na buoh při tvém zdraví (dokud jsi zdráv) Vit. 31^b; při jarmarku našem KolA. 1512; při s. Havlu t. 1511; při každém s. Duchu t. 1518; platil (úrok) při každém sv. Jiřím KolB. 1524; plicník kvete při svatým Jáně SborHoř. 86; —

jáz to pravú při méj vieřě UmR. 327: —

při sobě, při svéj moci jmieti: všech dobrých skutkův počátek jmajě při sobě Otc. 3^a; dobré činy při sobě jmajíc t. 88^b; jenž si tu pamět dobrú měl při sobě t. 360^b; to máš při své moci mieti, z něho co chceš učiniti Baw. 254; —

jest při mně: pakli by co při mně bylo Otc. 88^b; jest při mně těžká vina Modl. 57^a; —

býti při sobě: každý vás tento vešken den při sobě buď Otc. 284^b; by v smrtedlném hoři při sobě byli Kruml. 344^b; tu f jest třeba při sobě býti a pomnieti, že... Štít. uč. 46^a; (soudcové) mají se zapítie vystřieci, aby vždy při sobě byli Šach. 302^a; —

jměj se při paměti a modl se Otc. 363^a; —

při najmenšiem: kterážto spravedlnost a pokoj při najmenšiem byla jest potřebna tomu lidu k zachování v životě tělesném ChelčPař. 167^a; —
přisahati při živém Bohu Us.

4. O p a k u j e s e; na př.: při tom při všem Pal. 5, 2, 6 a Us.

318. *Přiemo.*

Na př.: tak se ty barvy leskniechu druha přemo druze Kat. v. 2376; (ševci) běžice druh přiemo druhą Pís. Bydž. 14.¹⁾

319. *Pro.*

1. Je předložka prvotná a poji se s akkusativem.

2. A k k u s a t i v s *pro* vyslovuje, místo koho, pro koho nebo proč něco se děje nebo jest. Na př.:

pro mě... = místo mne: böh živý pro mě umřel Modl. 7^a; trpě nejednu túhu pro mě t. 55^a; —

pro naše spasenie... (účel): túž krev pro spasenie naše vylil si Modl. 70^b; hrdá vši útěchú světskú pro útěchu věčnú t. 1^b; prošu lepšího, aby pro naše země čest opravil mú řeč rýmem krásným DalJ. Úv.; již pro kupectvie do Egypta chodiechu Otc. 34^b; Boleslav pro křtiny byl učinil kvas DalJ. 30; —

¹⁾ V rukopise skladby je jen heslo *přiemo* a pod ním poznámka: „Mikl. 564, 635 (v Kateř.)“. U Miklosiche čes. doklady nejsou; měl tedy Gebauer na mysli svůj doklad nebo své doklady z Kat. Shora uvedený doklad z Kat. je v materiálních slovníkových. Vedle něho je tu i onen doklad druhý.

Podle jiných výkladů Gebauerových soudíc, byl by výklad o předložce *přiemo* tento: 1. *Přiemo* je od původu příslovce. 2. Běře se dále za předložku a poji se s genitivem nebo dativem. Na př.:...
Tr.

pro tvú dobrotu, pro bůh ... = vzhledem k tvé dobrotě ...: proši tebe pro tvú nevýměrnú dobrotu Modl. 21^a; pro to svatě umučenie tvé mě hubeného smrti zbav t. 58^a; pro chválu tvé svatě dobroty učíň se mnú milosrdenstvie t. 43^a; (sv. Vít) pro bůh trpěl velikú muku DalJ. 29; prosil ho pro boha Us.; —

že bych tvé krve *pro veš svět* neprolil DalJ. 30; —

pro hříechy, pro mě, pro milost, pro hlad, pro hanbu ... (proč): ač pro své hříechy čijemy pomstu Modl. 8^b; aby mne neotsúdil pro mé hříechy t. 25^b; tvé muky pro mé zlosti t. 55^b; já pokánio činím pro ty všecky věci, ješto ... t. 28^b; že pro mě jste v téjto núzi DalJ. 2; pro milost a pro lásku to se stalo Kruml. 114^a; pro velikú milost k tobě jde (= z lásky) Otc. 182^a; neboť pro milost nedužím amore languero Ol. Cant. 2, 5; (MMagdalena) nepláče pro blud ni lest, než pro milost a pro bolest Hrad. 44^b; vidúce jě, ani pro hlad by zhynuli Otc. 347^a; taký hlad vznide, že pro ň třetina l'uda snide DalJ. 47; pro jeho smrt by všiej zemi smutná hodina t. 45; on pro hanbu stydě se (= byv zahnanben) Otc. 295^b; pro zkaženie některého elementu, z něhož jest tělo, umře člověk ŠtítOp. 300^b; aby zlí duchové pro hrózy k nám nesměli přístúpiti Modl. 35^a; (Čech) mužobojstva se dočini, pro než svú zemi provini DalJ. 2; pro práh městu vzdějte Praha t. 7; pro ten sen boju se země zlého t. 8; nemožiechu popí slúžiti pro mrákavu propter caliginem Ol. 2. Par. 5, 14; ustavše pro velikú cestu Otc. 342^a; —

jíti, poslati ... *pro koho, pro co* (za starší *po koho, poč*, v. § 313 I, 1).

Sem patří původem svým též adverb. *proto* = *pro-to*, a spojka *proč* = *pro-č*.

3. O p a k u j e s e; na př.: pro pokoru pro svú Otc. 368^b; pro svú pro velikú dobrotu HomKlem. 1^a; pro ny pro hříešné učinil se chud ROl. 119^a; pro ňe pro samy ŠtítBud. 78; pro ň pro samého ŠtítJes. 117^a, ŠtítSáz. 126^b; proč pro jiné TkadlJg.; bylo-li t by to proč pro jiné ŠtítMus. 17^b; pro nic pro jiné ŠtítV. 18, Comest. 69^a; by ten slib proměnil pro něco pro lepší Alb. 21^b; toto t jest odporné, by který hříešník měl spasenie pro její přímluvy nebo pro čí pro jiné ChelčP. 39^b.

320. *Proti*.

1. Je příbuzno s řec. *πρός*, ale má povahu předložky podružné. Tomu svědčí případy, jako *proti jemu* DalH. 31, Hrad. 84^a, Otc. 215^a, AlxV. 640, *proti jie* Ol. Ex. 34, 3, proti jiej Pass. 293, protiv jiej Kat. v. 2240, *proti jim* AlxV. 1131, proti jimžto Otc. 389^b a j. Srov. Hist. Ml. I, 378.

2. Vedle *proti* vyskytají se také varianty *protiv*, *protivo* a *protiva*, *naprotiv* (dial. mor.); na př.: protiv mně ŽKlem. 53, 5; protiv jiej Kat. 126; protiv zoři AlxV. 673; — *protivo* mně ŽKlem. 40, 9, Kat. 48; jenž *protivo* stáše EvOl. 355^b; — *protiva* němu Kulda 1, 176; *naprotiv* jeho t. 2, 121.

3. Pojí se pravidlem s dativem a zřídka s genitivem.

4. Dativ s *proti* vyslovuje, proti kterému předmětu (*kam?*) děj se nese nebo (*kde?*) něco jest. Na př.:

proti prúdu říčnímu Ol. Sir. 4, 32; *proti jie* (hořě) t. Ex. 34, 3; všickni *proti jemu* vycházicchu t. Jud. 3, 10; i jčde knieni *proti otci svému* DalJ. 42; *proti prahu* klanějí hlavu t. 7.

Význam vlastní je tedy místní; z něho vyvinuly se přenesením jiné.

5. Některá rčení:

libostí smilstva jsúci zapálena *proti synu* svému vlastniemu ROIC. 261^b; —

bojovati, vytáhnúti . . . , hřěšiti . . . , žalovati, . . . jmieti . . . (čso) *proti komu* (s úmyslem nepřátelským): bojije proti nám svět svými věcmi Modl. 13^b; pobojoval proti Samari Ol. 3. Reg. 20, 1; kněz zličský proti jemu (sv. Václavu) vytěže DalJ. 28; mužie proti nim (dívkám) vynidú t. 15; ktož by proti knězu českému vstal t. 29; hřěšímy proti tobě Modl. 39^b; když proti sestřě počě žalovati Kruml. 213^a; knězě Jaromira proti jemu vině DalJ. 34; neb s' mne proti sobě ničímž nevinil t. 36; hned protiva němu zášč vzali Kulda 1, 176; co proti tomu máte Kruml. 188^b; ščit a obrana proti všem nepřátelóm Modl. 52^b; —

proti jeho vůli před Děvin sě brachu DalJ. 10; proti jeho vůli Strachkvas na biskupin stolec vznide DalC. 32; učinili jste to *proti rozkazu* Us.; —

všickni rytieři jako mirva bychu ten den *proti němu* KlemK. 59 (přirovnáním); krápějka proti velicie řěce Kruml. 272^b; menšie sú všechny věci rozkošné . . . proti oné rozkoši, než-li jest jediná krópička vody proti všemu moři Kruml. 209^b, Alb. 80^b; — *lepi proti tobě* (při kompt., v. § 190 č. 2 b); —

ktož jest byl pyšný, budiž *proti tomu* pokorný; ktož jest byl lakomý, proti tomu budiž šcedrý; ktož jest byl nesmierný v pití a v jědení, budiž proti tomu skrovný, aby sě rád postil; ktož jest byl lění v dobrých skutciech, budiž proti tomu křepký; ktož jest smilný, budiž proti tomu čistý Modl. 71^b (kontrastem); život a dobrotu, a proti tomu smrt a zlost Ol. Deut. 30, 15; —

kdyžto zvěř opitomie, (slouží člověku a) své zdravie proti jeho váží Baw. 94 (= za jeho, člověkovo zdraví . . .).

6. *Protí* se pojí s genitivem; na př.: proti mravóv GlossPers. 5^b; naproti oltáře páně VelKal. 367; šel na protiv jeho Kulda 2, 121.

321. S, se, sn.

1. Je předložka prvotná, z původního *som*.

Ze *som* vzniklo v slovanštině jednak *sø*, jednak *søn* a *sž*. Podoba *sø* se vyskytá jen ve složeninách, *søsedz* č. *súsěd* atp. V platnosti předložkové bylo *søn* a *sž*; z toho je v češtině *sn* a *s, se*. V případech, jako

sžn-jimb č. *s ním*, *sžn-ěsti* č. *sniesti* a j., bylo náležitě *sžn* č. *sn*, v případech ostatních pak bylo *sž* č. *s*, *se*.

Ve *sžn-jimb*, *sžn-ěsti* je *-n* po právu; v češtině spojením s následujícím *j-* a měkčením od následujících samohlásek měkkých vzniká *ň* z *n*, *s-ním* (t. j. *s něm*), *sniesti* (t. j. *sňiesti*) atpod. Toto *-ň* přirazilo se ve výrazech předložkových ke jménu a jest *s-ním* (t. j. *s-ním*) atpod.

Ze *sž* vzniklo v češtině podle pravidla jerového dilem *s*, dilem *se*, na př. *sž švubcmb* č. *s ševcem*, — *sž psbmb* č. *se psem*. — Podle téhož pravidla říkalo se a psalo *s-s-*, na př. *s-skály*, *s-sestrú* atpod. Za to časem vzniká *se-skály*, *se-sestrou* ... Někdy tu splývá *s-s-* a psáno jen *s-*, na př. *skály* m. *s-skály*, *světa* m. *s-světa* a j. — Když výraz ke *s* patřící začíná se samohláskou, dluží se tato, na př. *s ápoštoly*, *s óbú stranú*. — *Za s* bývá *z* spodobou; na př.: z druhým NRada 1690, z bohem ChelčP. 130^b a j.

Srov. k tomu Hist. Ml. I, str. 92, 155 sl., 233 sl., 323, 479.

2. Pojí se *s* akkusativem, genitivem a instrumentálem.

3. Akkusativ se *s* vyslovuje, *s* koho nebo seč kdo jest, t. j. komu nebo čemu se vyrovnává. Vyskytá se hojněji v jazyku starším než novém a tu častěji na Moravě než v Čechách. Na př.:

(Vilém Zajíc) u mále poteče proti mnohu, řka: vědě, že *s ně* býti nemohu DalJ. 108 (V); máme *se ň dosti moci* Háj. 390^a, by (tu) sám měl síly *se tři obry* Tkadl. 21^a; kdo *s koho* býti mohl, ten toho pod se manil Let. 316; kdo *s koho* Us. ně.; —

jsem s to: *s to* t jest mocný hospodin Pass. 339; (lidé) nemohú *s to* býti ŠlúPař. 104^a; (srdce) nebude *s to* býti, aby... t. 102^a; nejsem *s to* Us.; *s což* bych nemohla býti ČernZuz. 89; *není mě s to* Us. K. Hradec. (Šemb. 28); není ho *s ten* úřad, není ho *s to* Nejedlý Gr. 293; není ho *s to* ČernZuz. 274; lidé vědí, čeho se Vám (Martiniovi) chce, a vědí také, že Vás *s to* není Komenský Ohlášení (proti Sam. Martiniovi) v ČČM. 1874, 223; já chuděra chromý, hned mne *s to* není (t. abych byl vyzvědačem) Koruna neuvadlá (asi 1621), otisk při Historii o těžkých protivenstvích církve č. v Pr. 1888, str. 336; —

s hrst, *s mierku*, *s kořec*, *s vóz*..., *se tři dni*...: vezmi suché ruožě *s hrst* Chir. 38^a; lépe jest jmieli *s hrst* s pokojem než rucě obě *s úsilím* Ol. Ekk. 4, 6; (mám) *s hrstku* múky Lit. 3. Reg. 17, 12; žádný viec (manny) nemějieše, jedině *s tu mierku* Kruml. 38^a; (Ruth) naleze toho (zrna) *s kořec* Comest. 127^a; levity (pl. nom.) nasekáchu drev *s vóz* t. 130^a; zbieraj každý (manny) *s věrtel* na každého člověka t. 62^b; (daktylón) *se dva věrtel* KabK. 22^a; hádachu, že bude *se sto lahvic* Otc. 432^b; nabrachu *se tři sta lahvic* tamt.; sám sem sobě z stromu bobkového *s věnec* poetský natrhal HrubPetr. 59^b; vezmi vody *s puol pinty* Chir. 38^b; vezmi mízky této *s dobrý truňk* Háj. herb. 191^a a j.; vezmi toho vína *s trunk* Chir. 228^a; vezmi

s trunk vína t. 209^a; vezmi listička izopového asi s čéši t. 94^b; daj toho nápoje vypiti asi s čéši t. 233^b; s košili kmentu VelKal. 103; ještě aby jim dal ze dva, ze tři (plíšky) Kulda 1, 49; Ninive bieše město veliké cesty se tři dni trium dierum Ol. Jon. 3, 3; (masa) nám jedva se tři dni ostalo vix tridui cibum pollicebatur Otc. 397^b; bieše té cesty s den chodby spatium itineris unius diei Otc. 41^a; že by se u něho ráda se dva, se tři dny zdržela Kulda 1, 243; čekal jsem na vlak ze dvě hodiny Us. mor. (sděl. Fr. Bílý); —

s-toliko: ne stoliko samomu sobě EvOl. 195^a; stolko milostivý jest hospodin HomOp. 152^a; (milost) všeka v iżádného nevejde srdce, než stolik, což které bude jie moci pochopiti ŠtítMus. 3^a; —

s-ústa, odtud *sústa*, z toho pak ustrojeno subst. sg. *sousto*.

4. a) Genitiv se s vyslovuje, se kterého předmětu (odkud?) děj se nese, a zvláště od jehož povrchu děj se nese. Má význam protikladný proti *na* s lokálem. Na př.:

mnoho sem *s pravé cesty* svedl Otc. 5^a; (nepohne se) hora Sion *s svého miesta* t. 36^a; tu se hnuchu s toho miesta DalJ. 10; (hvězda) s miesta se hnúti nechtěla Vít. 27^a; snide *s světa* k buohu Otc. 77^a; Bořivoj s světa snide DalJ. 33 a j.; aby (bůh) mě s tohoto světa vzal Pass. 465; sséd *s koně* DalJ. 38; když s něho ssede Otc. 137^a; jenž jest *s nebes* sstúpil Modl. 23^b; Polené *s hradu* sběhú DalJ. 35; Sasici jsou *s druhé strany* t. 44; an se *s moře* k břehu veze JidDrk. 70 (: na moři); bych jej provodil *s ostrova* KlemY. 6, 1; *s lože*, na kteréž si vstúpil, nesstúpiš Kladr. 4. Reg. 1, 4; szuj obuv *s noh* svých Ol. Ex. 3, 5; kterak *s tví rukú* kóžě se smekla Modl. 55^b; když *s slunce* vejde v stien Otc. 398^b; když smy *s tebe* (se stromu) přijímali plod Modl. 64^a; *s súdu* vstáti Všek. 25^b; (: na súde seděti); čisti *s listu* t. 122^a (: na...); (pisař) dsky na pargamen *s papieru* přejímá t. 98^b; ktož by *s dědictvie* byl vytišten t. 116^a; s vysvobozeného (t. dědictvie) na jiné dědictvie manstvie se přenášie t. 179^b; *z jiného* hlediště TomP. 4 (předml.), z m. s.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se přenesením další jiné.

Některá rčení:

pusťte *s vaše myslí* zlost Otc. 269^a; všicku hanbu spustiv s myslí t. 232^a; ustup tam *s očí* t. 275^a; zhynul jemu s očí evanuit Gestakl. 159; jdi mi s očí Us.; když jest *s modliteb* vyšla Otc. 489^a (: na modlitvách); —

se všech stran, *s obú stranú*, *s levé ruky*: nic se všech stran dokonalého býti nemuože Všek. 283^b; by boj tvrdý s obú stranú AlxB. 3. 13; s uobú stranú mnoho zbitých ležieše DalC. 27; s druhé strany Všek. 257^a; s jedné strany bieše holé sklo a z druhé ..(!) Otc. 459^a; k těm zástupóm, ješto biechu s jeho strany t. 117^b; jenžto má s levé ruky nebo strany oheň a na pravici vodu t. 289^b; zemské právo bylo by s veliké strany zkaženo Všek. 183^b (= velikým dílem...); to jest s větčie strany rybníky

zatopeno t. 292^b (= větším dílem); tehdy se nahodi veliká jeskyně s pravé ruky Otc. 398^a; —

vzdycháchu *se všeho srdce* Otc. 287^a; dlužní sme jej (boha) milovati *se vsie duše, se vsie síly, se vsie moci, se vsie paměti* Štít. uč. 33^b, *se m. ze*, srovn. v § 330 č. 4; —

když *s večera* až do světa miechu pohádku Otc. 344^a; (dívka) vendieše s večera Kladr. Esth. 2, 14; *s neděle* Us.; hlásán *s jara* kříž proti králi kacířskému Pal. 4, 2, 391 (: na jaře); proč s' *s prva* zde nebyl Otc. 9^b; —

s-vrchu Otc. 42^a; *s-předu* t. 223^b; *s-zadu* t. 398^b.

b) Opakuje se; na př.: já sem přišel *s ciesařova s dvora* Otc. 69^a; s kostelního sbožie s bramburského Pulk. 170^a; s stranú s obú Trist. 156.

c) Zdvojuje se; na př.: *se svrchu* MamV., *se shora* (a *ze zhora*) Us., *ze zhora* Erb. čít. 36 (domažl.); dar dokonalý *se shuory* (s)stupuje od otce světlosti KorMan. 159^b; *se shuory* t. 26^b.

5. a) Instrumentál se s vyslovuje, s kým nebo s čím něco se děje nebo jest. Na př.:

tak ste věčně *se mnú* stáli AlxBM. 3, 39; kněz *s málem* (vojska) stojieše DalJ. 50; chcu sč *s českú sedlkú* smieti t. 41; anděli *se všemi svatými* Štít. uč. 23^a; aby nás ráčil *s svatými anděly* sjednati Modl. 34^a; chválím ty *s tvým milým otcem i svatým duchem* t. 35^b; vyprovodichu ju z země *s jejie knieněmi* DalJ. 46; teprv sč jěchu Sasicě i *s dětmi* bití t. 50.

Význam vlastní je tedy význam společnosti n. spojenosti, a z něho vyvinuly se další jiné, přenesené.

Některá rčení:

smluviti sě, raditi sě, smířiti sě, svět jmieti, bití sě ... *s kým*: s pastuchú tak sč smluvichu DalJ. 36; ijeden múdrý neraď sč s cuzími t. 4; (on) s ním sč smíři t. 28; dievky s Vlastú svět jmějichu t. 15; tu sú měli s ciesařem svádu t. 10; (Amazonky) s jinými králi sú sč bití směly t. 10; —

vězni *s okovami* z žalářě vynidú DalJ. 32 (majíce okovy ...); (Vlasta) třetím káza *s lučišti* jezdití t. 9; ciesař *s životem* sotně ujide t. 44; —

s pokojem, s hanbú, s pláčem, s krádežem, s úsilím ... (jak?): nechajice mne s pokojem Otc. 29^b; v tu válku Kochan s pokojem sedieše DalJ. 35; obojemu vojsku kažvě s mírem státi t. 28; s hanbú sč zase vráti Otc. 30^a; panna s pláčem jě sč jeho prositi DalJ. 13; daj mně tu nebeskú svatyni přijieti s svatým strachem i bázní, s horkými slzami i s pláčem, s užitečným i s duchovním veselím a s nebeskú radostí Modl. 22^b; deset veršuo v z žalma s srdečným skrúšením sczpievati Otc. 321^b; to (slovo) jest přijalo ucho mé s krádežem furtive Ol. Job. 4, 12; ciesař s velikú ctí proti jemu vsta DalJ. 29; s úsilím k hradu cestu proklestichu

t. 39; modli se se slzami a s voláním Zrc. 4^b; co tobě usilovati s věcí zemskou Otc. 107^a; přijde s pokrmem t. 7^b; co muož se cti býti Vit. 80^a; — ani má křestan s *kúzly se obchoditi* Otc. 426^a; —

s *právem*: což komu dáno jest, to jest jeho s právem Modl. 19^a; jakž sem s právem jměl t. 7^a; má mne zlob s právem dochodí DalJ. 40; — *rozlúčiti, děliti, rozeznati* . . . čso s *čím*: smrt nás se vším rozlučí Otc. 14^a; ani chci býti s tebou rozlučena t. 478^b; když bude se tělo z (!) duší děliti t. 44^b; tu svatú duši s tělem rozdělíchu DalJ. 30; rozeznati duchy dobré se zlými Otc. 31^a; rozeznání zlých duchův s svatými anjely t. 25^a; —

jest nám to s *nemalým podivením*, že jste (vy, poslové) živého odjeli a nyní umřel Háj. 434^b; —

s *krátkú řečí*, se vším se žaloba srovnati má VšehK. 28^a; —

s *tiem* zmiza z jejie očí Jeron. 107^a; s *tiem* hrabie domóv jel GestaBř. 45^a; s tím se Vám poroučím Us.; —

tehdy ciesař, Jutčin otec, snide, s *jehož smrtiú* Čechóm mnoho cti ujide DalJ. 44.

b) Instrumentál se s bývá místo instr. prostředku. Na př.: .

kto s mečem bojuje Lact. 134^d; kto s pěstí něco vydierá t. 134^c; kto se s nečistotú otierá t. 154^c; umři s smrtí spravedlivých Comest. 98^b; s mečem, s hladem a s neduhem je navštívím t. 176^b; ten s šatmi zhřešil BilD. 320; zhřešil Adam s zahálkau BilC. 120 a tak skoro vždy u Bil.; kniha s krví psaná VesA. 68^b; horlivost, s kterau naplněn jsi t. 76 a tak skoro vždy u Ves.; co vyplniti nemůžeš s skutkem Seel. 15; den nedělní oslaviti s následujícím způsobem t. 17; dítky s nejakým(!) jabličkem obdař t. 22; srdce s nečistotou hříchu poškrňovati t. 27; nás s zbožím věčným obohatil t. 104; nahotu s rauchem přiodil t. 150; posypte se s popelem t. 182; aby se skvěl s dobrými skutky t. 226 a tak skoro vždy zde; vládnauti s nohami, s rukami Kon. 494; kdo pohrdá s velebnau svátosti t. 161; nohu s vodau potřela t. 11; s tvau přítomností mne potěš t. 33 a tak často.

c) Opakuje se; na př.: obraz krásné panny, ale s rukama s nedvědíma ŠtitOp. 141^b; se pánem se svým Brig. 98; s malým s svým synem Otc. 330^a; ciesař nesměl s nepřátely s silnými v boj jíti Otc. 328^a; s tvými se třmi syny Pass. 292; s bratrem s svým vlastním s svatými Lazarem t. 333; s svými se všemi t. 407; s svými se všemi Let. 43; se pány se všemi t. 602; hezek s málem s některými na běh se oddav Pulk. 39^a; se pány s většími t. 43^b; s Holomúcem s městem t. 52^a; s bratrem svým s Vratislavem s novým králem t. 60^b; s velmi s velikú kořisti t. 91^b; se třmi s jinými smlúvcemi t. 136^b; s jinú s jednu sluhú OtcB. 57^a; s naším spasitelem s Jezukristem t. 57^b; s věcmi s těmi Kat. v. 1350.

d) Bývá uvnitř spřeženiny; na př.: s tím přě-s-milým jedináčkem Vít. 46^b.

e) Zdvojuje se; na př.: že jest byl s s ním KolČČ. 14^b (r. 1542); na smlauvu s s ním učinenau t. 44° (r. 1544); s s ní t. 56° (r. 1545); s s nimi t. 65^b (r. 1545); s s tím t. 66^b (r. 1546).

322. *Skrzě*.

1. Je předložka podružná. Tomu nasvědčují případy, jako *skrzě jej* Kar. 90, *skrzě jej* EvOl. 140^a; srov. Hist. Ml. I, 378.

Dále to, že bývá i ve významu příslovecném; na př.: roztiehše jeho rucě hřebími *skrzě* probichu Vít. 24^a; střěchy vždy *skrzě* tekúcie perstillantia Ol. Prov. 19, 13; probodl jej (Kochan Jaromira) *skrzě* a *skrzě* až právě do smrti Pulk. 44^a; (židé) nechťeli zezy(krz(!) všech (zajatých) zatratiti ŠtítVyš. 76^a.

2. Vyskýtá se také v podobě *skroz*: skroz Šemb. 20 (lužnick.) a *skrzeva*: skrzeva opilství Kulda 1, 176.

3. Pojí se s akkusativem.

Akusativem se *skrzě* vyslovuje se, skrze který předmět (*kudy?*=význam místní) děj se nese, anebo skrze který (t. j. jehož prostřednictvím) něco se děje nebo jest. Na př.:

řeka, jěž *skrzě ty země* plove AlxV. 2291; když *skrzě jednu ves* jedieše DalJ. 41; když kněz *skrzě jednu ves* jedieše DalC. 41; když *skrzě Mediolan* jdieše DalJ. 47; hřeb *skrzě dlaň* (sě točí) Modl. 55^b; (Ježíš byl vedcn) *skirzě dól*, jemuž diechu Jozafat, *skirzě vrata*, jimž diechu aurea, *skirzě ulici*... AnsOp. 3; provlečen jest jemu kruh *skrze hubu* Otc. 19^a; (on) hlédaje *skrzě okence* per fenestras Ol. Cant. 2, 9; dceru svú vláčě *skrzě oheň* t. Deut. 18, 10; počen svú cestu *skrzě ukrutné vlny* činiti per feros fluctus t. Sap. 14, 1; —

činiti, mléti, přemoci, vzniknúti, hynúti... , *řéci, učiti, rozuměti*... , *dojítí*... , *dáti, jmieti, býti*... *skrzě koho, čso*: mnoho divuov hospodin činil *skrzě* sv. Antonie Otc. 34^a; což kdy chce buoh divem učiniti, skrze anděly činí ŠtítBud. 93; böh počě skrze ň (sv. Václava) veliké pomoci činiti DalC. 31; čaruj mi *skrzě kúzlo* divina mihi in pythone Ol. 1. Reg. 28, 8; že se má o pokoj skrze kníže z Frýdlantu jednati ŽerKat. 148; (mlynář) móż jediné skrze přístroj mlýnový mléti múku ŠtítPař. 37^b; (řemeslník) dlabe *skrzě uměnie* svého řemesla Ol. Sap. 13, 13; smy *skirzě* tohoto člověka kúzlo přemožení Pass. 431; (já, diábel) prozrazenie (Kristovo) *skrzě* jeho učedníka zbudil sem Nikod. 73^a; vězta to, Petře a Pavle, nepřideť to váma, bysta byla *skrzě* umučenie mučedníkovú koronú koronována Pass. 297; to na vás neslušie, byste skrze skřekanie měli zvítěziti Pis. XV stol. (Arch. Č. 6, 33); plamen máš nietiti skrze drva Kruml. 327^b; jest těžko skrze úsilé chleba sobě dobývati ŠtítPař.

100^a; i to jest dódvod, že jest prvá viera naše, že jest vznikla skrze sprostné chudé lidi a neučené, skrze apoštoly ŠtítOp. 91^b; viera vznikla skrze sprostné lidi a neučené ŠtítMus. 85^a; skrze to by mohlo přijiti zlé VšehJ. 35; co jest jim skrze to ostalo dobrého? ŠtítBud. 202; skrze smilstvo zahynují silní GestaKl. 250; skrzě vražedlný hněv bratrská přicezň jest pohynula Ol. Sap. 10, 3; neb s' ty řekl skrzě toho sv. proroka Modl. 65^b; bůh všecky skrze smrt povolati ráčil ČernZuz. 89; (mluviti) skrze řečníka VšehJ. 37; skrzě ohlášení sv. kříže zbořeny jsú modly pohanské Otc. 52^b; (což buoh) skrze něho (úředníka) přikazuje ŠtítMus. 111^b; nauč mě skrzě svatého ducha Modl. 20^b; a nemohl ne(z)řěným věcem jediné skrzě zřenie rozuměti Brig. 123; (žena Pilátova) mnoho skrze sen o Kristovi viděla Kruml. 51^a; skrzě toho člověka buoh jest znamenán Zrc. 12^a; skrze Evu od diábla oklamanú znamená se člověk Kruml. 1^b; skrze ňž (t. skrze Samaritána) Kristus se znamená t. 7^b; když budeš skrzě učenie mieti mnoho rozeznánie Vít. 82^a; čeho sú skrze to došli ŠtítMus. 57^a; skrze něhož (Mojžíše) dal böh zákon psaný ŠtítOp. 90^b; böh skrze něho dal zákon napsaný ŠtítMus. 84^b; skrzě tě radost jmámy Vít. 28^b; buď vám mílo úsilé málo pojmiati a skrzě to pokoj věčný jmieti DalJ. 10; já jsem skrzě božie dary člověk již tak velmi starý OpMus. 146^a; přítomen jsa osobně, ne skrze přieteľa VšehK. 102^a; —

skrze ten (měšec) můžete věděti... AlxV. 1003 (měšec znamená...); skrzě to rač znamenati... t. 1101 (tomu jest rozuměti...); i můžem skrze to moře neustavičnost vrtkého srdce rozuměti ŠtítMus. 69^b (ve ŠtítOp. 48^b na místě stejném: tiem mořem...); můžem tuto skrze uhlé žioživé rozuměti milování a skrze hlavu mysl ŠtítMus. 112^a (ve ŠtítJes. na témž místě: horným uhlím... hlavú...); aneb také skrze živé a mrtvé můžem rozuměti i ty, kteříž... ŠtítMus. 90^b (ve ŠtítOp. 104^b: živými...); tu věz, že skrzě nebe a zemi rozumie se všechno stvoření HusE. 1, 13; —

(čest,) ješto jim böh dá *skrze to*, že nedbali těchto zdejších okras ŠtítOp. 14^a (skrze to = proto); ženy skrze muže bývají v hoři a skrze to druhé vdání Štít. uč. 49^a; více skrze to jsme nazváni rozumné stvoření..., než skrze to, že již rozum máme ŠtítMus. 83^b; aby se nerozhněvali skrze mlčení per silentium Otc. 55^a; skrze tobo ovoce jedenie budete mieti veliké poznání Kruml. 1^b; mnoho jsem (já žena Pilátova) trpěla skrzě uzřenie pro něho (Ježíše) AnsOp. 8; (Tobiášovský seděl ve vězení) skrze nějakou knihu arianskou WintCirk. 1, 314 (z r. 1616); psaní, skrze kteréž mne račte navštěvovati ŽerKat. 149; byla by skrz to mrzutost JiráSp. 2, 183; —

prosiť, zaklínati, přísáhnúti... *skrzě čso*: prosím tebe skrzě moc těch sedmi slov Modl. 49^b; proši tvé dobroty skrzě tvé slavné vzkříšení

t. 32^a; skrzě tu milost napiš na mém srdci pamět svého jmene t. 30^b; skrzě ten, jenžto tvú duši prostúpil meč bolestivý, i skrzě tu synkovu žádost, kterážto mateřinú žalostí se sžěli, proši tvé milosti skrzě tu všicku milost Vít. 86^a; zaklínaji tě skrzě boh pravý, aby mne po sobě neostavoval Pass. 431; zaklínaje vás skrzě vašeho boha t. 478; jimžto s' přísáhl skrz tě samého řka EvOl. 124^a.

323. *Strany, stran, stranu.*

1. Je předložka podružná, vzniklá z příslovečného výrazu *s-strany* a *z-strany*; na př.: člověk s strany těla jest nečistá a smrdutá věc HusE. 3, 143; s strany těla znamenaj, co atd. t. 3, 142; úředníci vkládají se mezi strany, přísahu jim obtěžujice s strany nebezpečensvie duše a také s strany nesnadnosti povědění přísahy VšehK. 83^b; (pořízeny 22 konve) z strany ohně WintObr. 2, 242 (z r. 1540); od let pěti až do siž chvíle dobrodiní z strany stravy sem bral KolČČ. 61^b (1565).

2. Z výrazu *s-strany*, *z-strany* vzniklo *strany* a dále *stran*, *stranu*. Vedle *stran* se vyskytá i *v stran*: neb t v stran cesty oko hledí Vít. 71^b.

3. Pojí se s genitivem.

Význam původní je místní. Na př.: tito bydleli *stran bratřl své* Lit.

1. Par. 9, 38; (Ruth) šedši *stran žencov*... ad latus Ol. Ruth. 2, 14; (Saul) jide... *stranu hory* s jedné strany ad latus t. 1. Reg. 23, 26; lid se béře bludnú cestú *stran hory* ex latere t. 2. Reg. 13, 34; ješto jsú *stran vzeštie* e regione ascensus t. Jos. 18, 18; Israhel rozepě stany *stran hor* e regione montis t. Ex. 19, 2; (Jakub) rozpal stan *stranu věžě* t. Gen. 35, 21; ať by hořala stklenicě *stranu opony* té extra velum t. Ex. 27, 21; ješto jest *stranu egyptské země* e regione t. 1. Reg. 15, 7; aby pokropil *stran přikryvadla* t. Lev. 16, 15.

Z významu tohoto vyvinul se význam přenesený; na př.: *stran sladkosti* milosti pohnut, *stran milosti* chudobě přiveden neb přiřzen, dal... EvOl. 7^b; že sem zapomněla mluvití *strany rejster* sirotčích ŽerKat. 122; *stran toho* Us. nč.

324. *U.*

Je předložka prvotná. Pojí se s genitivem.

Genitiv s *u* vyslovuje, u kterého předmětu (*kde?*) se co děje nebo jest; na př.:

na březě *u řěky* Otc. 34^a; Němci *u lesa* stojiechu DalJ. 44; kněz Václav *u bratra* přebýváše t. 30; Oldřich *u ciesaře* dvořieše t. 33; ciesař káza knězu *u sebe* býti t. 47; na hradě *u svatého Víta* t. 47.

Z významu toho (místního) vyvinuly se jiné, přenesené.

Některá rčení:

jest u mne (= mám): oči u něho biešta jako denice Otc. 18^b; oči u něho krvavé biešta t. 429^b; —

ucho *u hrnku*, límec *u kabátu* Us. nč.; —

prosití, obdržetí, dobytí... u koho: když u něho milosti prosí ab eo Otc. 285^b; aby jemu ráčil u buoha tichost obdržeti t. 120^a; (králová) u papeže doby míru DalJ. 49; —

člověk, kterýž stojí *u mšě* Otc. 471^a; když stáše u mšě t. 470^a; býti *u zpovědi, u přijímání* Us.; —

neodmlouvám t, by některému stavu nebylo to hodné a dobré nebyti špatnu *u rúcha, u ztravy, u čeledi*, neb ohyzda jest špatnost ŠtítBud. 200.

325. V, ve, vn.¹⁾

1. Je předložka prvotná, z původního *on*.

Z *on* vzniklo ve složeninách slov. *o* č. *ú*, na př. *atrkz* č. *útek*, *atropa* č. *útroba* a j. V případech, jako *vsn-jemb* č. *v něm*, *vsn-iti* č. *vníti*, bylo z *on* náležitě *vsn* č. *vn*, v případech ostatních pak *vš* č. *v, ve*.

Ve *vsn-jemb, vn-iti* jest *-n* po právu; v češtině spojením s následujícím *j-* a měkčením od následujících samohlásek měkkých vzniká *-ň* za *n, v něm, vníti* (t. j. *vňíti*). Toto *ň* přirazilo se ve výrazech předložkových ke jménu a jest *v-ňem* a j.

Za *vš* vzniklo v češtině podle pravidla jerového *v, ve*, na př. v božě a ve sně. — Podle téhož pravidla říkalo se a psalo *v-v-*, na př.: v vodě, v vojščě atpod. Za to časem vzniká *ve*, ve vodě, ve vojště (vojsku) atd. Někdy tu splývá *v-v* ve *v-*, na př. velikéj pokořě AlxH. 4, 38 m. *v-velikéj, Voděradech* KolA. 1511 m. *v- Voděradech* a j. — Když výraz ke *v* patřící začíná se samohláskou *o*, dluží se tato; na př. v óbě rucě, v óbci a j.

Když slabika, která za předložkou *v* následuje, začíná se souhláskou retnou a není jerová, předložka *v-* mění se v *u-*; na př.: u pomoc, u púšči, u božě, u boji, u vodě, u vidění, u město, u moři a j.

Z *ve-* bývá dloužením *vé-, vt- (vý-)*; na př.: by nás dvacet vý dne i v noci hlídalo WintObr. 2, 230 (z r. 1574).

Dialekticky mění se *v-* v *h-* (před souhláskou jasnou a indifferentní), *ch-* (před temnou). Na příkl.: *h-Bavořích, h-mněstě chod.* 48; *h-lůni, ch-Kopidlně Šemb.* 31 (podkrk.).

Srov. Hist. Ml. I, 92, 155 sl., 233 sl., 427 sl., 428 a 431.

2. Pojí se s akkusativem a lokálem.

3. a) A k k u s a t i v s *v* vyslovuje, ve který předmět (t. j. v nitro kterého předmětu, *kam?*) děj se nese. To bývá při slovesích pohybu *jíti, téci, vstúpiti, padnúti, vložiti, oděti... a také jiných, volati, porúčěti, řéci... Na př.:*

když sě jemu (Zacharovi) v chrám dostalo jíti Pass. 275; když Čechy v klášter jdiechu, Jutka... skry sě za oltářem v kaplici DalC. 42; král

¹⁾ O předložce *v, ve* psal Fr. Bartoš v Lfil. 1877, 102 sl.

s úsilím v hrad vnide DalJ. 38; když (sv. Apolinaris) v dóm vnide Pass. 344; toho léta Polené v zemi vnidú DalC. 65; král uherský u Moravu vnide t. 57; ten v řeku na smrt teče (běží) AlxV. 1802; aby ta moc tekla v naše srdce Modl. 34^b; (Neguzar) v nepřátely kón oboři AlxV. 1716; aby tvój duch vstúpil v mú duši i v mé srdce Modl. 21^a; upade v nemoc Otc. 74^b; co jest v kroniku vloženo DalJ. 49; vlož ten prst v naše rány Modl. 6^b; (král Filip) posla ženu v jiné bydlo AlxV. 97; (člověk) bude moci přijeti v se blskot boží ŠtítVyš. 109^a; nedaj v se ciuzozemci, česká hlavo DalC. 4; jenž v tvoji uši volá Modl. 18^b; (synové) budú řeči v uši tvoji ProrOl. Isa. 49, 10; porúčěji mój duch v tvoji rucě t. 76.

Místo *v s* akkus. ujímá se časem *do s* gen.; srov. § 297 č. 2 c. Z významu místního vyvinuly se další jiné, přenesené.

b) Některá rčení:

uvázati se, odati se věč: Vlasta se v zemi uváza DalJ. 14; Drahomiř se v syna uváza t. 26; by se v to (sepsání kroniky) někdo uvázal t. Úv.; ež se v to nikte nechce odati t.; —

vstúpiti v súd, v manželstvo . . . , jíti, jěti v boj . . . , uvěsti v mrzkost: nevstupuj se mnú v súd Modl. 25^b; zajda v súdy neb u války ŠtítMus. 47^b; by v pravé manželstvo vstúpili DalJ. 32; král moravský s ciesařem u boj vnide t. 24; když vendeš v turský boj t. 19; tu (na Tursku) v liutý boj vnidú t. 20; u boj jdiechu t. 15; že na ně u boj má žena vyjela t. 20; u frej s nimi zajdúc ŠtítMus. 47^b; tak jě sobě uvedl u mrzkost Modl. 71^a; —

jhráti věč: budem kniežaty jako v šachy hráti DalJ. 34; hrajiěchu ve všeliké v húsle a v húsličky a v roty Ol. 2. Reg. 6, 5 ludebant in . . . ; hra v kostky HusPost. 145^b; —

učiniti, obrátiti, proměnití čso, zračiti se . . . věč: učiním tě v lida velikého in gentem magnam Ol. Gen. 12, 2; obyčej v přirozenie obrátil Otc. 6^a; obráti v smiech svój hněv DalJ. 45; svět potupiv v svatost se proměni t. 23; sv. Anthonie hróza (hrozné vidění) se zračila (vyjevila se) v skutek Otc. 59^a; —

kniežata *ve ň* (v Otu) slušiechu Baw. 137; —

člověk hřeší *v ducha* svatého Kruml. 239^a (= proti . . .); o šesti hřešiech v ducha svatého t.; —

dáti, přijeti, zvoliti koho, býti . . . komu v syna, ve dceru, v chot, v ľud . . . v dary: dám jě tobě ve dcery in filias Ol. Ezech. 16, 61; přijmu t jě v syny BrigF. 80^b; (král) zvolil tě a vzal tě v chot, v matku a v družici Kruml. 110^b; (aby) byli mi v lid in populum Ol. Ezech. 11, 20; dobuďmy mu zlata v dary Vit. 22^a; —

jmieti koho v čest, chut, nenávist . . . , býti komu v potupu, v nenávist . . .: jmějte otcě a matku v čest Hrad. 97^b; že jsú ji lidé nic

nejměli u počest Otc. 447^a; židé Krista v nenávist měli Kruml. 61^a; dnes jeho (Alexandra) u mrzkost mají GestaBř. 13^b; ty vieš, že mám v mrzkost znamenie pýchy ŠtítBud. 203; (mnozí) mají smrt v takú tesknost, ež nechtie na ni i vzpomenúti Kruml. 338^a; (duše) tyto zemské věci v tesknost by měla t. 282^b; mnozí hladem (duchovným) sejdú v chut nemajíc božieho slova ŠtítBud. 175; úřad svatý nemá býti v potupu ŠtítMus. 87^b; řád pro těch (některých členů svých) zlost nemá býti v potupu ŠtítOp. 98^b; moc boží byla jest jim v nenávist Brig. 133;

napsati čso, přísahati v tato slova, křiknutí ve sto hlasov: list napsav v tato slova Pass. 302; teď VMti poznamenání posílám a druhé sem za sebou zanechala, kteréž v jednotejná slova napsané jest ŽerKat. 114; (přisahající) po písaři v jeho slova přísahá (t. j. jak písař předřikává) VšehK. 48^a; —

hřechov máme každého *ve jméno* se zpoviedati ŠtítOp. 8; jednoho mnicha povědě ve jméno Otc. 357^b; popsány jsú ve jména Ol. 3. Esdr. 9; však jsme v tvé jméno diábly vyhonili Otc. 27^a; ve jmě božie mirtvé z navi vzkřišoval JiřBrn. 54; —

v hrdlo lháti, vrdlouhati Us. ob.; — k tomu (t. nepravdivému tvrzení, jež vyslovil jeden dvořenín) kněz Michal odpověděl: „*křivdís v ústa svá*, mluvě jakožto zlý člověk“ Pal. 5, 1, 203; —

bohatý, silný, tvrdý... več: byl bohatý v stříebro a v zlato Ol. Gen. 13, 2 a Lit. t.; zdali by nebyl v dobré bohatěji ŠtítOp. 29^a; nedvěd silen jest v ruce (t. v přední nohy) t. 141^b a ŠtítMus. 99^a; (lvový štětec), jenž ještě netvrd v nohy AlxV. 186; —

pět loket v dél'u... , pět let v stáři (v stář): (stuol) majice dva lokty v déli Ol. Ex. 25, 23; pětidcát (loket) v šíři jej (koráb) učiniš t. Gen. 6, 15; oltář dvúdcát loket v déli a dvúdcát v šíři t. 2. Par. 4, 1; — jenž pět let v stáři bieše Pass. 287; (Jan) ve čtrnácti letech v stáři bieše Pulk. 179^b; když (Kristus) třidsátého léta v stáři býti počínáše Kruml. 27^b; jenž bieše čtrnáste let v stáři Otc. 372^b; patnádste let v stář jsúc Krist. 18^a; jen čtyřidceti dní v stář byl t. 27^a; dětátko bylo dvú měsieci v stář Krist. 28^a; dětátko když sedm let v stář bylo t. 28^b; do dvú let v stář Pass. 69; když byl devět let v stář t. 372; jsa šestnádzte(!) let v stář t. 465; —

v ten čas, v ten den, v tu dobu, v úterý, v válku, v pokoj, v núzu, v děšč, v vietr... (kdy?): v ten čas by zemětrás JiřBrn. 316; v ty časy AlxV. 68; smluv se a v čas rovné přijmi VšehK. 288^b; ti jej ve zlý čas potkachu AlxV. 1614; stala se jest byla škoda Troji v dávné časy t. 773; jenž robil ploty pleta v ony u pokojné časy t. 2242; v den rozlúčení dušé ot těla Modl. 28^b; v ten den, v den smrti Us.; (soud) drží se v každé suché dni VšehJ. 30; a když by v týden, přijidechu do kostela Otc. 242^b,

t. 388^b; dvakrát v týdnu krupek požíváše t. 109^b; postím se dvakrát v týden HusPost. 144^b; (člověk) můž boha získati i zítra i u večer, i v déšě i v sucho Kruml. 184^b; v tu válku Kochan s pokojem sedieše DalC. 35; v válku práva mlčie VšehK. 116^b; (lidé) kterýmiž (právy) se v pokoj zpravují t. 2^b; v jedenácté léto mčsto dobyto AlxV. 813; s tēma přěbývající v pětinať let Otc. 228^b; kterýž si v hodinu umučenie zemi krví z kropil Modl. 57^b; krčmy v svátek zapověděchu DalJ. 43; v neděli, v úterý, ve středu... Us.; pak u veliký pátek pamatujem, jako... ŠtítMus. 91^a; svět učinen byl v říjen Comest. 4^a; rataj někdy v déš a u vietr seje, a však se jemu dobře urodí, jakoby v jasno siel Kruml. 246^a; v núziu nic lepšieho nenie (t. nad čary jisté) DalC. 19; paní tvá s jiným spala v jězdu tvú GestaBř. 93^a; v nemoc do Prahy přijedúc kšafy jsú dělali VšehK. 106^b; (kolúch) v horkost slunečnú hledá chladu HusŠal. 53^a; —

v-óbec: páni vóbec našli VšehK. 260^b; dosti jest pověděno vóbec o listech t. 284^a; vúbec Us. nč.; *ve-směs*: spolu a vesměs co společného mají, otevru VšehK. 77^a; zároveň a vesměs t. 79^b; *v-óči*, vůči Us.; — *v div*, *v divy*: což tehdy jest v div Otc. 44^a (ku podivu); v div se dievčie srdce proměnicu DalC. 10 (divným způsobem, podivnou měrou, velice); v div se mnozí vzradovachu, nejlepší se v hromadu sebrachu, s nimiž se počě kněz (Oldřich) tázati, chtě svého otcě zádušie skonati Hrad. 14^b; jich množstvie bieše v divy Vít. 27^a; že by v divy dlauho tam býti měl Ezop. 142^a; — ciesařovi by *v děk* to posluženie DalJ. 48; — učiniti něco *v-hod* Us.; — učiníte-li to *v druhé*, pustím ruku na vás HusE. 1, 132 (po druhé); by vše české skutky *v jedno* svázal DalJ. Úv.; vyprav se *v stříeci* bohu svému in occursum dei Ol. Am. 4, 12; nč. vstříc.

c) O p a k u j e s e; na př.: v hodinu bez mála v devátú Otc. 44^a; v jednu v ženku v těhotnú t. 488^a; v jeho v vlastnie hrdlo ROIB. 98^a; ve dsky v pražské v zemské vložili ListOleš. 1400; v ony u pokojné časy AlxV. 2243; v obět v ohnivú Comest. 31^a; v horké v poledne t. 120^a; ve čtvrtek u veliký t. 84^b; v tento u mój žalostný čas Hrad. 52^b; (žalosti) ve všě se u mé údy vkladly t. 55^a; položili mě u močidlo v dolenie in lacu inferiori ŽKap. 87, 17; v ty věci ve všěcky lidé se pletú ChelčP. 247^b; v nenávist upadli sú v takovú t. 145^b.

d) Z d v o j u j e s e: na př.: abyste se u ve ň (t. v hrad) uvázali Pulk. 11^b; jemu u v manželstvie a právo manové t. 164^a; (Světoplež) posla až do moře i u v stav nebeské cnosti po všě panny Vít. 1^a.

e) B ý v á u v n i t ř s p ř e ž e n i n y; na př.: aby (duše) v lec -ve -č nevklonula Štít. ř. 49^a; v ni-v-čež Lit. Sap. 7, 8; v ni-ve-č Us.; v ne-v-čas Kruml. 254^a; přijiti ne-v-hod Us. Jg.; přijiti ne-v-čas t.

4. a) L o k á l s v vyslovuje, ve kterém předmětě uvnitř (*kde?*) něco se děje nebo jest. Na př.:

dnes se mnú budeš *v ráji* Modl. 50^a; že j'mu (Šalamúnovi) bylo všecko známo *v zemi, u moři, v hvězdách* tamto AlxV. 4; *u vratech* tvých Ol. Deut. 5, 14; kúpě se *v nepřítelských vodách* DalJ. 50; *ve krvi* AlxR. 318; *v srbském jazyku* jest země DalJ. 2; dievky Ctirada jako *u měchu* jmějiechu DalJ. 13; počěchu pieti *v žalláři* Otc. 261^b; *v ostrovech* se ukryl Pass. 439; sv. Petr bral se do toho ostrova, v němžto matka sv. Klimenta bydlěše t. 289.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné, přenesené.

b) Některá rčení:

viděch *ve sně* dievku DalJ. 8; — *v nichže* (mistrech) všěcka rada stáše KatBrn. 20; — súdcě počě jie tázati a řka: *v čem* já tobě křivdu čini? K tomu ona vecě: na tom mi křivdu činiš, ež... Pass. 489; — je *v drvoch* (= dělá drva, dříví v lese) BartD. 1, 184; je *v košoch* t.; — máš-li *v súdě* co činiti Vit. 75^a; *v radě* je (Vlasta dievky) seděti uči DalJ. 9; ktož t rád sedí v radě t.; ten ostoji *v každěj svádě* t.; *v tom boji* chci rád sniti t. 18; —

umřieti *v křestanskěj vierě* Modl. 7^a; jenž si *u věčnosti* t. 62^b; jenž s tebu kralije *v jednotě* t. 16^b; já bújiem *v hříešě* t. 40^a; — ješto sú *v čistotě* a *v studu* chtěli přebývati Otc. 5^a; —

viděti jest *v těch*, ješto Virtules slovú, kaká jest to moc ŠtítBud. 105 (= na těch); —

ten kněžě *v náboženství* tepieše DalJ. 27 (= když vykonával nábožnost); —

znáti koho, *znáti se v čem*: ješto jej znachu ve všem ješitenství Otc. 128^a; já tě znaji v (svých) hříešiech t. 278^a; jáz se v tom dobře znaju DalJ. Úv.; znaju se v tom, ež od světské cti sem pustil Pass. 467; když se v tom poznáme, co jsme, oblacinieme sobě v svých srdcích ŠtítOp. 124^b; —

mýliti se, věřiti, hověti, radu jmieti, škodu vzieti, poddati se, děliti se... v čem: mýlēše se v tom zličský kněz DalJ. 28; sami sobě v tom nevěriece t. 1; budem-li v tom hověti tobě t. 18; v tom jest velmi zlú radu jměl t. 39; nedám-li ti ni-v-čem škody vzieti t. 44; ona ni-v-čem se nepodda t. 15; (lidé) by se sjednali v úmyslu, ač se málo v slovách dělě HusE. 1, 49; —

veseliti se, chváliti, báti se, jmieti za zlé, rozhněvati... v čem (= proč): což uzřiš protivného, nevesel se v tom, ale želej Otc. 454^a; všichni chválé (ji) v jejích slavných činech l. 456^b; v tom chválú mužě toho věka DalJ. 11; bych se v tom nebál řeči lidské Otc. 465^a; nemám vám v tom za zlé ŠtítPař. 23^a; aby (ty) nerozhněvala boží oči v smyslném chodu a v hrdém Štít. ř. 241^a; —

naděju jmieti v čem: jmám naději v božě, že t... Otc. 72^b; jediné jsme měli naději v naší čistotě t. 399^b; —

býti, státi v smutném líci, býti v dobrotě, v céně, v sedmi let . . . , seznati koho v dobrotě . . . (stav, vlastnost): by pro mě stál v smutném líciu AlxBM. 8, 25 (smuten); (zajati) stáchu v smutném líci AlxV. 1900; uzřě z nich jednoho v jasné tváři a druhého uzřě črna a velmi v hrozné tváři Otc. 266^b; jest zde tak v múdrěj útrobě jedna panna, že to divno pověděti Kat. v. 1497; hrbovat-li (ženich jest) či v lepotě t. v. 288; koni jsou v drahé ceně Mill. 10^b; pšenice, obili je v ceně Us.; to město by v taký mysl, brániti se j'mu (Alexandrovi) pomysli AlxV. 458; by (Alexander) stál v té myslu dobrotě AlxB. 7, 6; anděl u veliké světlosti zjeviv se Otc. 112^b; Jutka v úžesti kněžě se držieše Dal.J. 42; (stav panský) má býti v zpanilé myslu Štit. uč. 83^a; kteříž jsou v nábožném srdci (nábožného srdce) ŠtitMus. 156^a; já nejsem v také moci UmR. 249; ten by byl v silněj nevěřě t. 329 (silně nevěrný); zraky tvá v čirvenosti stojita t. 256; když by v sedmi letech to dietě Otc. 66^a; když již bieše ve čtrnásti letech t. 78^a; bieše Mojžieš v osmidcát letech a Aron ve třech a v osmidcát letech Ol. Ex. 7, 7; až povedú Dariovu matku a v sedmi let dietě malé AlxV. 898 (dítě sedmileté); (krokodil) holemé děfátko v pěti neb v šesti letech pohliti může Har. 2, 235; (člověk) upra srdečný zrak k těm věcem, bude je v chuti spatřovati a jim se divati ŠtitMus. 118^b (bude je spatřovati chutné — spatří, že jsou chutné); tak k sobě uzříte v dobrotě boha ŠtitPař. 26^a; již jsem tě v bláznovství seznal GestaBř. 72^b; proto, že jeho viděl v svém obličejí Otc. 266^b; učinil si jí hanbu, ohlásiv jí v nemoci všemu zástupu HusE. 2, 406 (ohlásiv jí nemocnu . . . , že je nemocna); —

(děti mají) *ve cti* je (rodiče) mieti HusPost. 16^a; — to má ve dsky vloženo *býti v těch sloviech* (týmiž slovy) a tak, jak se jest dálo VsehK. 112^a; (Patron) rozkaza *v náhlém slově* svým se jmieli vždy v hotově AlxBM. 4, 19; —

král vyjel s svými lidmi *ve třech stech koních* Let. 641; přijel falckrabie ve dvou stech koních t. 833; ve čtyřech tisících mužů přitáhli TomP. 4, 497; —

by umřela *v náhle* BrigF. 14^a; odtud musil (sv. Petr) v náhle jěti Pass. 391; by umřela *v mále* Brig. 136; mého smysla jest u mále Vít. 20^a; jěli jsou na mezkách u mále t. 22^a; —

tvá hlava bude státa mcěcm *v divě*, u rozhranie na odivu, dle neklidu všemu pohanskému lidu Kat. v. 3208¹) (okázale); —

máš zvod udělati *ve třech stech kopách* dluhu VsehK. 122^b (míra); by groš český *v groši* jako prvé obecně šel a brán byl Lún. list. 1481; muozi z nich *ve třech* neb *ve čtyřech mílech* jsúce od toho kostela Otc. 149^b; —

¹) Ve Slovn. I. 250 je omylem 3218. Tr.

háďanie v sloviech . . . , silný, mocný, chorý . . . v čem (při subst. a adj.): háďanie v sloviech Otc. 52^a; že v pŕielelých mocnejší byl Pulk. 3^b; když jsem mdlejí v žádosti tělesné, tehdy jsem silnějí v dobrých skutcích Otc. 6^b; krále ve všem zboží bohatého Baw. 250; milostivý v dařiech Kruml. 93^b; člověk jsem v těle chorý Otc. 88^b, nemocných v nohách mnoho ležieše DalC. 79; —

v tom časě, v rocě, v noci . . . , v krátcě, v skořě . . .: v tom času jej země pozřě JiřBrn. 576; nerodť mi dalek býti ve dnech mé tesknosti ani ostávaj mne v času zámutku Modl. 44^a; dvakrát v rocě Otc. 10^b; z lesa drva v noci nosieše DalJ. 27; ve třech dnech všě Němcě vypudi t. 46; ani kdy ve mnoze letech nikam nevychodil Otc. 221^b; ve dvú a ve třidceti letech Ol. 2. Par. 21, 5; v pěti a ve třidceti letech t. 3. Reg. 22, 42; ten jest v krátcě života zbyl DalJ. 16; žeň pryč v skořě t. 24.

c) *O p a k u j e s e*; na pŕ.: v pokoleniú v druhém ŽWittb. 77, 4; v pokoji u mém t. 4, 9; v úsiliú v ľudském t. 72, 5; v rúšě v nestydlivém Túl. 25^b; v duol u veliký Otc. 157^b; v tom u vězení t. 393^b; v tomto klášteřě v svatém t. 79^b; v hodinu bez mála v devátú t. 44^a; v starém v Boleslavi Pulk. 24^b; v Boleslavi v mladá Let. 1130; v srdci v svém Pulk. 44^a; v jeho kostele v pražském t. 59^b; v téjto v počatěj jiezdě t. 48^a; v tom ve zlém světě Pass. 303; v tom u velikém zamúčení t. 364; v hřiešiech jsúc v jiných BrigF. 18^a; v zákoně v svém t. 110; v lidě v svém Ol. Ezech. 18, 18; (věc), jenž nenie v člověku v tom HusE. 2, 88; v tom zápisu v žádném VšehJ. 310; v dúpi v zedné in caverna maceria Lit. Cant. 2, 14; v tom ve všem božie jmě v známost lidem dal Pass. 280; v tom ve všem Kotsm. 28; v čemž ve všem HolŠternb. 14; ve dvú a ve třidceti letech Ol. 2. Par. 21, 5; u pěti a ve třidceti letech t. 3. Reg. 22, 42; v-ni-v-čemž AlxM. 3, 14; v-ni-v-čemž takovém Štít. ř. 86^a; v-ni-v-čem Pass. 294; v takém ně v-čem Štít. ř. 61^a; v takém v-ně-v-čem BrigF. 152^a.

d) *Z d v o j u j e s e*; na pŕ.: třetieho dne ve v zoři ML. 37^a; Manhart umřěl jest a u v pražském kostele pochován Pulk. 91^b; papež Bonifacius, ješto jedny knihy učinil u v práviech t. 167^b; ukáži lože jeho u v Rabat in Rabath Comest. 104^b; jakžto u v latinských knihách nalézá se Lit. předml. k epištolám; u-v-nitř, ve-v-nitř Us.; ve ve Rtyni SborHoř. 86; ve v skutku t. 87.

e) *Bývá uvnitř spřeženin*; na pŕ.: v-ně-v-čem Krist. 78^a; v takém ně-v-čem Štít. ř. 61^b; jsa ně-v-čem vinen Štít. uč. 82^a; ni-v-čemž AlxBM. 2^b; v ni-v-čemž Vít. 84^a var.; kohož mají ně-v-čem lépe; JidDrk. 37; pře-v-žalostněj době Hod. 83^a; — zabitých ne-u-mále AlxB. 4, 29; jmáš v sobě drahú vůňu v-ne-u-mieřě Hrad. 46^b; hospodář když staví hosti ne-v-svém domu Rožmb. 231; měščené nejmají práva staviti pána ne-v-svém domu t. 235; abychom slúžili v novotě ducha a v-ne-u-vetčnosti Pernšt. Řím. 7, 6; i-v-žádné věci GestaKl. 47.

326. Vně.

1. Je původem svým příslovce, tedy předložka podružná: *vně* = lokál k nomin. *vъnz* č. *ven*; srov. akkus. adverbial. *ven*.

Význam předložkový vidí se v příkladech, jako: *vně* zhubí je meč a vnitř strach ŽWittb. Deut. 15.

2. Běře se za předložku a pojí se s genitivem; na př. *vně města* Us.

327. Vňutř.

1. Je původem svým příslovce, tedy předložka podružná: *vňutř* = *vъn-j-ątrь*.

Význam předložkový vidí se v příkladech, jako: *vně* zhubí je meč a *vňutř* strach intus ŽWittb. Deut. 25; jako j' jim *vnitř* bylo Štít. ř. 174^a; opony, ješto jměly vnitř ve stanu býti tamt. 61^b.

Tu bývá *vňutř*, *vnitř* sesíleno předložkami *do-vnitř*, *u-vnitř*, *ve-vnitř*.

2. Běře se za předložku a pojí se s genitivem; na př.: čso *vňutř mne* jest ŽWittb. 102, 1.

328. Vrch.

Na př.: když se jí (pani) *vrch koně* jezdit znelíbilo NěmcLab. 216.¹⁾

329. Vz.

1. Je předložka původní a pojí se s akkusativem.

2. Začáteční *v-* někdy se odsouvá. To bývá v adverb. výrazech, jako *vz-bóh* — *z-bóh*, *vz-dělu* — *z-dělu* a j. Doklady viz zde dále v čís. 3.

3. Akkusativ se *vz* vyslovuje, proti kterému předmětu něco se děje nebo jest. Na př.:

ten chce *vz vodu* a nemoha Hrad. 96^a; zvěř plove *vz vodu* AlxV. 1310; úsilno se *vz vodu* bráti . . . , najvieg (úsilno) *vz hospodu* státi t. 431 sl. (proti vodě plavati . . . , proti pánu . . .); kto se může *vz toho* bráti, komuž bóh chce co dáti? t. 2009.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné.

4. Některá rčení:

býti vz koho (= proti komu): (Thebšti) také *vz něho* (Alexandra) biechu AlxV. 441 (rkp. wnyeho m. vz-); kdežto jest sluha *vz hospodu* t. 1309; by nesměl *vz něho* (Alexandra) býti t. 2093, AlxVid. t.; jedno město . . . chtě *vz něho* (Alexandra) býti AlxV. 409; —

¹⁾ Za materiálem na předložku *v* a před materiálem na *vz* má Gebauer lístek s heslem *vrch*. Jsou na něm jen dva doklady. První jsem uvedl shora. Druhý je tento: i da jemu (Boleslav Václavovi) virh ba mečem DalH. 30. K tomu poznamenal G.: »DalC. jinak«. Tento doklad, tuším, není na předložku *vrch*. Třeba tedy přihlížeti jen k dokladu prvnímu.

Podle dřívějších výkladů Gebauerových by byl výklad o naší předložce asi tento:

1. *Vrch* je vlastně akkus. sing. k nom. *vrch* a významu původně příslovečného.
2. Běře se také za předložku a pojí se s genitivem; na př.: . . .

V materiálich slovníkových doklady na předložku *vrch* nejsou.

vzieti sé vze čso (postaviti se na odpor čemu): králová vz to pově-
děnie vzavši sé vece Kat. v. 321; —

otpověděti vze čso: čso vz jiné já odpovědě? ad alios DěťJež. 4^a; —
nad vozem pak *vz letňú zparu*, proti slunečnému varu orlicě bě
pověšena AlxII. 3, 6 (*vz letňú zparu* = proti slunečnému varu; AlxV.
1245: pro letní zparu...); —

skrušenie jest bolestné v srdci zarmúcenie, rozpomenúe se na své
hřiechy s tím úmyslem, že, by teprv bylo, nechtěl by jich *vz veš svět*
učiniti Štít. uč. 128^a (za celý svět, za nic na světě); —

vz to, ež jsú obětovali... (= proto) DěťJež. 1^a; *vz to já* ho neminu t.;
vz to jsú tet boj spolu jměli t. 5^a; —

vz-bóh, z-bóh = marně, nadarmo: *vzbóh* tvé sirdce proto *vzdyše*
KatBrn. 255; *vzbuoh* si upadl v toto hoře AlxŠ. 2. 15; právě to *zbuoh*
činiš Tkadl. 16^b; *zbóh* sě těšiš, cele smrt před sebu máš PulkL. (Lfil.
1884, 298); *zbuoh* t sě každý o to mýlí, ktož kdy na to co pomyslí, bych
já svého vražedníka vyvolila sobě za milovníka Trist. 73^a; kontaminací
s *darmo* vzniklo *zbůh-darma*; —

vz-bok = adversus: já proti vám pójdu *vzbok* contra vos adversus
incedam Ol. Lev. 26, 24; pakli chodíce *vzbok* proti mně protiviti sě
budete ex adverso t. 26, 23; —

vše dělá lidem k oku a *schlúbu* Bartoš, Skladba 1886, 74 = *vz chlúbu*,
srov. *na-vz-chválu*; —

vz-dálu (*vz-dáli, vz-dáli, vz-dál, z-d-*), *vz-dělu* (*vz-déli, z-déli*) a *vz-dlu*
(*vz-dli, z-dl*), *vz-hlúb'u* (*vz-hlúbi, vz-hlúb, z-hlúbí*), *vz-hrúb'u* (*z-hrúbi,*
z-hrúbí), *vz-stáru* (*z-stáři*), *vz-šír'u* (*z-šíři*), *vz-tiežu* (*z-tiži*), *vz-tlúšcu*
(*vz-tlúšti, z-tlúšti, z-tlúští*), *vz-viecu* (*vz-vieci, z-vieci*), *vz-výšu* (*vz-výši,*
z-výš, z-výší); na př.: (město) *viec* nežli za mili odtud *vzdáli* jest Pulk. 127^a,
což jich (králóv) bylo bliz i *vz-dáli* Kat. 2, *vzdáli* dva tisíce loket Ol. Jos. 3, 4,
sedmi honóv *vzdáli* stojí kostel Mand. 33^b, *vzdáli* VelKal. 79, místo *vzdáli*
tři dni cesty Br. Gen. 33, 26, *vzdáli* TomP. 3, 473, *zajíti zdáli* jednoho
dne Ol. Jos. 10, 13, *zdáli* honóv šestdesát Koř. Luk. 24, 13, (Betlém)
jest *vzdál* od Jeruzalema pět mil Krist. 17^b, *bieše* Bethania *vzdál* pól-
pátanádcte honóv t. 73^b, *cěsta* z Nazareta do Egypta jest *vzdál* dvanádste
dni t. 28^a, za několik mil *vzdál* Pass. 382, bez jedné padesát kročeji
vzdál t. 471, *vzdál* šestdesát honóv Ol. 2. Mach. 12, 9; nč. *vz-dáli, vz-dáli,*
vz-dál; odtud *povzdál* a *ze-vzdálí, vzdálí*; *vzdáli* vzato za subst. = *vzdá-*
lenost, ve větším *vzdáli* od Vyšehradu TomP. 4, 61; ve *vzdáli* větším
t. 4, 115 a j.; — (koráb) tři set loket *vzdéli* Ol. Gen. 6, 15, (deska)
desět loket bude *vzdéli* t. Ex. 26, 16, čtyř noh *vzdéli* Mand. 91^b, šest loket
vzdéli Alb. 83^a, *vzdýli* Beck. 2, 208, devadesáti kročeji *zdéli* Lobk. 6^a,
kaplice čtyř (sáhův) *zdýli* Pref. 32, hrob jest *zvejši* čtyři pídi, *zdýli* devět

a zšíří čtyři t. 37, zdéli Br. Ex. 27, 11, zdýlí t. Deut. 3, 11, zdýlí Háj. herb. 14^a a j., zdýlí Beck. 1, 210; nč. vz-déli, vz-déli Us., zdyló han.-cís.; cestu čtyři míle zdl Mill. 11^b; *vzdéli* vzato za subst. = délka, ti hřebci, to byla zdylka han.-cís.; — (moře) dvaceti kročěji vzhlíbi Koř. Áct. 27, 28, dá ě mu ránu lokte zhlúbi Růž. 8, dvanácte noh vzhlúb Pass. 273, za tři pidi zhlúbi Lobk. 103^a, sedm loket zhláubi t. 19^b, zhláubi Háj. herb. 15^a; nč. z-hloubi, z-hloubi Us., zhłóbió han.-cís.; z toho subst. *zhłóbka* = hloubka, to je zhłóbka studně, ani dna člověk nedohlidne han.-cís.; — dřevie zhrúbi jako chmelová tyč KabK. 31^b, železo malé pěsti zhraubi Pref. 66; — zstáří jednoho měsíce Br. Num. 3, 15, t. 3, 22 a j.; — lauky čtvrt míle zšíří Lobk. 3^a, kaplice okolo dvau sáhuo zšíří Pref. 32, zšíří čtyři (lokte) t. 37, rozsedlina má zšíří asi čtyři pidi t. 29, zšíří Br. Ex. 39, 9, t. 37, 12, zšíří VelKal. 312, za tři míle zšíří Beck. 2, 208; nč. z-šíří, z-šíří Us.; — ztíží Háj. herb. 4^a a j., vyňav naušnici ztíží lotu Br. Gen. 24, 22, půl lotu ztíží VelJg., stíží jednoho zrna (m. z-tíží) RosaJg.; nč. z-tíží, z-tíží Us.; z toho subst. *stížka* = tíže, je to stížka kabáta han.-cís.; — vezmi dřevce jako prst vstlúšti Chir. 169^a, dvanácte loket ztlúšti Ol. 3. Reg. 7, 15, křížek na prst ztlúšti Lobk. 8^b, puol druhého lokte ztlúšti t. 100^a, kus křížce dobře prstu ztlúšti t. 34^a, puol lokte ztlaušti t. 104^b, ztlaušti VelKal. 312; nč. z-tloušti, z-tloušti; z toho subst. *skłóščka* = tlouště, to je skłóščka kabáta han.-cís.; — dietky pidi vzvieci ad mensuram palmae Pror. Ol. Jer. Lament. 2, 20, (chrám) čtyřidceti loket byl zvieci před dveřmi Ol. 3. Reg. 6, 17, deset loket zvieci t. 2. Reg. 6, 25, insule zvieci vuokol 30 mil Lobk. 29^a, mramorovými kusy jako pěst zvieci t. 104^a, vitriolum zvieci jako jeden bobek Chir. 216^b; nč. z-víci, z-víci; — ta (věžě) buď vzvýši až do nebe DalC. 1, sto loket vzvýši Ol. 3. Reg. 7, 2, oltář desieti loktóv vzvýši Ol. 2. Par. 4, 1. osm šlepějí vzvýš Zrc. 8^a, dva lokti zvýš Pass. 342, asa dva lokte zvýši Lobk. 103^a, hrob jest zvejší čtyři pidi Pref. 37, z výši Háj. herb. 115^a; nč. z-výši, z-výši; odtud subst. *zvěška* = výška, jenem se podivéte, to je zvěška stromu han.-cís.; —

vz-hóru: vzdvihše k němu hlavu vzhóru AlxBM. 1, 38; vzhůru Us. nč.

330. Z, ze.¹⁾

1. Je předložka prvotná, stsl. *izъ* psl. *jbzъ*.

2. Podle pravidla jerového jest *ze* ve spojení s bývalou slabikou jerovou, na př. *ze-mne*, *ze-zlého* atp. Podle téhož pravidla říkalo se a psalo *z-z-*, *z-s-*, *z-š-* atp., na př. *z-země*, *z-Ščítného*, ale časem je za to *ze-země* atp. Srovn. HistMl. I, 154 sl.

3. Pojí se s genitivem.

Genitiv se *z* vyslovuje, *ze* kterého předmětu (a zvláště z nitra kterého předmětu, *odkud?*) se děj nese, něco se vyvozuje nebo jest. Směr opačný

¹⁾ O předložce *z* psal Fr. Bartoš v Lfil. 1874, 145 sl.

vyjadruje se akkusativem s *v* (stč.) nebo genitivem s *do* (v. § 325 č. 3 a a § 297 č. 2 c). Na př.:

z té (hory) voda tečie Otc. 34^a; vycházie řeka *z břehuov* t. 23^b; (Čech) vybra sě *z země* DalJ. 2; otka vypusti *z sebe* pět pramenov t. 5; kněz Jutku *z kláštera* vyvede t. 42; potoci (krve) *z tvé přěsvaté hlavy* chrčie Modl. 54^b; jakož jsi *z panny* narozený t. 51^a.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se přenesením další jiné.

4. Některá rčení:

ze vna bieše mřežování extrinsecus Ol. 2. Par. 4, 3; —

aby tvooj obličej jemu byl *z paměti* Otc. 214^b; zhynul *z jeho vidění* ex oculis mirantis evanuit Otc. 405^b; já *ze zlého* v horšie jsem upadl Modl. 42^b; tak nás *z věčné smrti* vykúpil t. 67^a; smieš ty se mnú *z písma* mluvit HusPost. 45^a; *z toho* vědomo jest t. 15^a: z toho vidime, z toho vysvítá Ůs.; —

jenž (diábel) tu hospodu (duši) *ze všeho dobrého* poplení... i učini pust ten duom *ze všeho dobrého* Kruml. 181^a; sama jsi sě *z vnitřnie ozdoby* oblúpila t. 266^a; —

jeden ze všech (celek, z něhož se část vyjímá): jednomu z svých příbuzných Otc. 7^a; ijeden by z mužov nezbyl DalJ. 10; ze všech ujide jediný Straba t. 20; ze sta jeden sě nevrátil AlxV. 542; *lepší z jiných, nejlepší ze všech* (při kompar. a superl., srov. 190 č. 2 a § 191 č. 2); —

Odolen z Chyš, žena z Stodor... (původ): Odolen z Chyš nalezl jim byl brod DalJ. 47; to jest byla žena Bořivojova a hraběnka ze Pšova DalJ. 25; (kněz) káza Prkošovi z Běliny na Sasy jěti t. 44; z Aldemberka hrabie mladý t. 39; ten pojě ženu z Stodor t. 35; vsta Leva, jeden z Vlastislavova roda t. 22; které jest *z druhého*: smysl-li *z písma*, čili písmo *ze smysla* Otc. 49^a; dachu *z mála* vojsku býti DalJ. 8; to na ň *z úřadu* jeho slušie Všek. 52^a; *z práva* každý musí, připraven jsa právem, k súdu státi t. 60^b; ještě se každému milost má z práva učiniti t. 264^a; —

vzdech *ze všeho srdce* ex intimo corde Otc. 9^b (způsob, míra); boha milovati *ze vše duše* t. 372^b; ješto t jest hospodin pójčil *z své štedrosti* t. 16^b; ty sluhy (kterým bylo uloženo bičovati Kateřinu) jejie těla měkkosti nelitováchu, v tu žádúci kóži práchu *ze všeho ramene*, jakž atd. Kat. v. 2296; oba společníci *z jedné vuole* mají se propustiti Všek. 175^a (jednomysluě); *z úmysla* nemá toho činiti žádný t. 26^a, odtud *zúmyslný*; (póvod a pohnaný) poklid mezi sebú *ze spolka* činie t. 22^b; že se *z kořen* třesiše ta peleš Otc. 8^a; králová mu řeči z kořen povědě Kat. v. 434; *z nedomnění* upatři, ano na ň klopoci koni Otc. 418^a; znaji tě *ze jmene* novi te ex nomine Ol. Ex. 33, 12; Maria, slavná ze jmene Vít. 83^a; jenž ze jmene byl věhlasný AlxV. 1; co má v listu ze jmena

státi VsehK. 9^b; obtiežení *z novu* vymyšlených VsehK. 104^a; pojide *z lehka* Otc. 403^b; (Kateřina) šedši podlé niej (matky) *z čila* i vece Kat. v. 307; pověděti všecko *z prosta*(!) AlxV. 449; *z ticha* jemu panna vyzna Marg. 119; múdrý všěcky skutky *z ticha* činí Vit. 43^a; buďte *z ticha* Us.; mluví *z Německa* (= německy), řekl mu *z Německa* Nudož. 46^b; (Durink) jě sě *z Němec* mluvíti a sám svú vieru chváliti DalC. 21 (srovn. pols. *z czeska* mówić = mluvíti polsky a při tom zadrhovati česky); k tomu *z auplna* nesvoluji Beck. 1, 480; ti, ješto tak *z hojna* piší t. 1, 360; oni tak *z hodna* na něho volali (hodně) Kulda 1, 91; *z nenadání* Us.; ty hubená smrti, vyrazila s' na mě *z nedojiepie* Štít. uč. 149^b; smrt někdy i posla svého (t. nemoc) před sebú nepošlic, sama buchne *z nedojiepie* t. 152^b; někdy jako *z nedojiepie* obklíčí přídúce prudká milost boží Štít. ř. 64^a; uslyšě hlas *z nedojiepie* Brig. 20; *z nedojiepie* sem sě naučil *ex improviso* Ol. Sap. 7, 21; bude jemu smrt *z nedojiepie* Kruml. 344^a; vyvrhl ji *z nedojiepie* ze všeho zbožie Otc. 476^b; *z nedojiepie* in incertum MamA. 26^b; —

jeho oděv bieše *z kúdele* Otc. 111^b (látka); nádoba *z hlíny* Us.; —
děkovati, chváliti, tresktati, žalovati, upomínati, za zlé jmieti, hněvati sě, smieti sě . . . , trpěti, leknúti sě, styděti sě . . . , prositi . . . , slúžiti . . . z čeho (příčina, důvod): aby bohu *z toho* děkovali Otc. 43^a; nechtiece děkovati *z dobrých činóv* Ol. Est. 16, 4; boha smy *z toho* pochválili Otc. 179^a; aby ten . . . chválil jě (kněží) *z toho* HusPost. 21^b; sám lidi hlúpé *z toho* tresktal Otc. 62^a; že mě treskceš *z zlodějstva* Comest. 40^a; *z jednoho slova* žena mužě tepieše DalJ. 11; Polené *z násilé* na Čechy žalováchu t. 44; *z jeho smrti* ciesař Čechy vini t. 32; zlý repce *ze všeho* Kruml. 480^a; nevíete dobra svého lajúce mi *z manželstva mého* DalJ. 41; na ně žehráše *z nehodných činuo*v Otc. 304^b; (Jakub) túžíše na Labana *z křivdy* Comest. 38^a; (bóh) porokuje jemu *z vraždy* bratrský t. 14^a; když přijide bratr upomínati *z těch peněz* Otc. 256^b; upomínati *z dluhu* Comest. 66^b; póvod pohoni nebo upomíná *z kterého práva* Rožmb. 92; (učedníci) se hněvají *z toho, že . . .* Otc. 251^b; páni mu *z toho* za zlé počechu jmieti DalJ. 41; já sě *z vašeho zahynutie* budu smieti ROl. 121^b; aby (markrabie) *z toho* obyčejě jim nejměl za zlé Otc. 464^b; *z toho* t jest beránek trpěl Kruml. 231^a; počevadž sem sě tak lekl *z malých věcí, co bych učinil z velikých* t. 439^b; styď sě již *z zúfalstvie* t. 286^b; králík prosieše jeho *z toho, aby ráčil jich král býti* Baw. 259; ty, jenž *ze mzdy slúžíš* Vit. 65^b; (kněz) káza Prkošovi na Sasy jěti a *z jednoho slova* boj s nimi vzieti DalJ. 44 (pro jedno slovo); *z jiné každé řeči* musí člověk odpoviedati Kruml. 160^b; (právníci), ješto od lidí *z peněz* mluvie a lidem *z peněz, z poct . . .* radie VsehK. 4^a; ti, jenž *z peněz* na vojnu jezdie HusE. 1, 161; nemohúce sobú vlásti *z otrapa*

AlxV. 1584; (Marie) ač se jest libila z panenství, však jest z pokory počala; a z toho jest (bóh) velmi slavný HusE. 1, 191; aby púvod přísáhl napřed z své škody Rožmb. 69; —

z jitra, z mladu, z mladosti . . . (odekdy?, kdy?, čas): z jitra Otc. 245^a; z jitra Ol. 2. Par. 31, 3; z mladu t. 462^a; to děťátko inhed z mladu kázané nrawy mějieše DalJ. 21; v nichžto (dobrých skutcích) jest usiloval z své mladosti Otc. 183^b; z mladosti silnú žádost k světu majě Modl. 56^b; z dětinstvie s ní rostúc Otc. 452^b; žádost, již bieše z dětinstvie jměla Hrad. 64^b; jenž obyčej byl jest z dávna ustaven Otc. 319^a; to bylo z jara, z rána Us.

5. O p a k u j e s e; na př.: z toho ze všeho vzebranie pro cuncta praeda Ol. 1. Reg. 30, 16; z těch ze všech jeden nebíeše AlxV. 385; z těch příčin ze všech VšehJ. 63; z nich ze všech Comest. 10^a; z čehož ze všeho ŽerKat. 196; (prut) vyrostl z kořenóv ze tří BrigF. 52^b; děkujeme tobě z tvého z milování velikého . . . Kunh. 147^a; z Macedonie z té vlasti Otc. 414^a; z vašich z rnkú Comest. 127^a; z lida z israhelského Lit. 1. Mach. 1, 65; (zámky), z nichžto z některých dály se loupeže Tom P. 6, 21; kdež by (někdo) z dluhu nebo z jiného z čehožkoli pohual VšehJ. 113; z šesti a ze třidcát Ol. Num. 31, 9.

6. Bývá zdvojeno; na př.: zez dávna MC. (vyd. Jirečk.) LXXXI; z skořen Háj. 8^a (z-kořen — skořen — z skořen); zez pole, zez Domažlic Šemb. 18 (domažl.); tepřiva zez města (jdete)? Jirásek Květy 1884, 15 (dial. domažl.); zez Bavor, zez Čech, zez žita chod. 37; zez Plzně, zez Klatov Us. u Plzně a Klatov; zez Žatce Us. tamní; zez takovýho statku SborHoř. 86, zez Třebohovic t., zez dálky t. a Us.

7. Bývá uvnitř spřeženin; na př.: pán rád by jeho (kmetovo) sbožie vydržel i skládá ne-z-viny vinu Hrad. 107^a; (cizoložnice) učini dědice ne-z-dědicóv ŠútE. 92.

331. Za.¹⁾

Je předložka původní a pojí se s akkusativem, s instrumentálem a genitivem.

1. a) A k k u s a t i v s e z a vyslovuje, za který předmět (*kam?*) děj se nese. Na př.:

za moře plavajě Otc. 16^a; sám jemu stě hlavu a vrže *za sě* tak krvavú DalJ. 31 — odtud adv. *zase*; veždy t on *za sě* hledieše t. 48; od obce proti jednomu a zase též púhon vycházie (vice versa) VšehK. 61^a; *za štíji* bitie Vit. 87^a — odtud *zášijek*; pacholika *za hlavu* tepiechu Otc. 330^a — odtud *záhlavek*.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se přenesením další jiné.

¹⁾ O předložce *za* psal Fr. Bartoš v Lfil. 1875, 287 sl.

b) Některá rčení:

jíti, dáti, nésti, pojeti, jnieti za muž, smluviti za koho: (Kateřina) nerodi¹⁾ za muž jiti Kat. v. 140; já nikdy nepójdú za muž t. v. 355²⁾; že je . . . za muž šla Rožmb. 122; jdi za muž ŠtítMus. 5^a; (vdova) nechtěla za muž jiti t. 13^b; té (vdově) svatý Pavel neveli za muž (t. jiti) Štít. uč. 50^a; (vdovy) jdúc za druhé muže bývaji v hoři t. 49^a; chodil k dceři mé sedlák a chtěl, aby za ň šla Kulda 1, 192; potom za vás půjdu (praví dívka myslivci) t. 1, 41; isť za muž Hatt. slc. 71; ta již za muž dána bieše Otc. 403^a; (sestra) nenie vdána za muž non est nupta viro Ol. Lev. 21, 3; dřeve než sem za muž nesena Rožmb. 122; Libušěj (Přemysla) za muž pojě DalC. 7; by dievka toho za muž měla, kterému by sama chtěla t. 14; jměl syna, za toho smluvil dceru krále uherského Otc. 452^b; —

aby držě za *pluh* vzpět neohlédal Otc. 292^b; okován za *nohy* t. 424^a; druzí (ryliři, mučení) za *rucě, za nozě* nuzně visiechu na sucě Pass-Klem. 106^b; Jakub nechodil za *pasy* s andělem Comest. 41^a; muž za pasy s ním chodieče t.; půjdem spolu za pasy Kulda 1, 60; odtud *zápas, zápasiti*(?); vola za *rohy*, člověka za *jazyk* lapaji Přisl.; —

nerodte za *to* státi, abyšte mě utěšili nolite incumbere Pror. Ol. Isa. 22, 4; že Pilát za Kristovo vysvobozenie stál Kruml. 51^a; jsem za *to*, aby se stalo tak (slc.?) ; jměch myšlenie přieliš za *to*, bych vyzvěděl, kako bojovala Margareta Marg. 31; —

přimluviti se, volati, modliti se, dosti učiniti, zaplatiti, prositi . . . za koho (= místo koho, ve prospěch koho): kniežata se za ni přimluvichu DalJ. 39; přimluviti se, přimlouvati se za koho Us. nč.; volal jest Samuel za židy k hospodinu Ol. 1. Reg. 7, 9; za své vražedníky modlil si se Modl. 10^a; kterak bych za ně učinil dosti t. 40^b; veždy jsem nádeji měla, za by kto za ň (za Ježíše) usiloval Vít. 51^a; trpěli za koho Us.; umříti za koho Us.; (ty) si svú duši položil za své stádo Modl. 30^b; on dobře móže zaplatiti za mě t. 19^b; za ň snažně boha prosili DalJ. 37; Styr za knězě u boj sliúbi vniti t. 18; —

kámen hlavě za *podušku* kladiechu t. 37 (— místo podušky, jako podušku); že ji dachu něco peněz za *věno* Otc. 484^a; (ciesář) to da za věno zěti svému DalJ. 42; ten Zličsko vzal za *svój diel* t. 22; jiežto (dceři císařově) jeden žid za *veliký dar* dva řetězě, v nichžto včzal sv. Petr, dal Pass. 395; rač mi to za dar dáti Kruml 430^a; za dar buď tvój život tobě Baw. 46; to kniežata česká za *právo* vzěchu DalJ. 42; —

chleba sobě kúpě za *to* Otc. 2^b (= výměnou); koupiti něco za *peníze* Us.; dá ty knihy přievozníku za *přievoz* Otc. 440^b; aby mi dali za *zámutek* pomoc, za *zradu* radu Modl. 58^a; za *svú vinu* (Boleslav) Strachkvasa, syna svého, mnichem učini DalJ. 31; —

¹⁾ V Slovn. II, 420 je omylem nerodí. Tr.

²⁾ V Slovn. II, 420 má býti Kat. v. 355 m. >t. (totiž Rožmb.) 355. Tr.

za nice nestojie klúbové moji Ol. Job. 16, 8; to za nic nestojí Us.; nestojí to *za řeč, za mák* Us.; něco *za něco*, nic *za nic* Us.; oko *za oko*, zub *za zub* Us.; —

býti, státi, ostati, ležeti, seděti, jezdití . . . za böh, za pán, za sudiú, za umrla . . . (v doplňku = bohem, pánem . . .): (abych) já jim byl za böh in deum Ol. Ezech. 11, 20; to prvé bylo za obyčej VšehK. 233^b; ten bude mně za syna a já jemu za otce Ol. 1. Par. 22, 10; to vám buď za přikázanie Otc. 13^a; dnové moji za nice jsú Ol. Job. 7, 16; ež ti neslušie pohanu býti za roveň křesťanu DalJ. 23 — odtud adv. *zároveň*; proč Čechy za lidi stáchu, když turnejóv neznáchu DalC. 84; Božěj a Mutyně v zemi za starosty ostasta DalJ. 56; nenikdy křivý za pravého zůstane Všeh. 2, 20; za falešnika zuostati VšehK. 13^a; chce-li za člověka a ne za hovado zuostati t. 205^b; (na soudě) vlk sedieše za sudí Baw. 41; sediž za pán sobě t. 61; (člověk), jenž za mrtvého ležieše Kruml. 7^b; (ležáci) jezdice po jarmarcích za kramáře WintObr. 2, 561 (XVI stol.); — *zdáti se, viděti se za pravdu . . .*: to každému za pravdu zdá se Vit. 45^b; za pochybné se nem zdá Pulk. 60^b; mně by zdálo se to za veliké šťastie Kat. v. 2488; což se za spravedlivé zdá VšehK. 42^a; ač se tobě za podobné zdá rkp. XV. stol. (Hanuš, Osterspiele 90); každý (učiní), což se mu za pravé vidí Ol. Deut. 12, 8; — *věděti, znáti, slyšěti, řeči, praviti, přikázati, psáti . . . za böh, za pravdu, za jisto . . .*: to také za noviny vězte Otc. 99^a; nynie ť viem za věrné, že . . . EvOl. 183^b; budeš znám za buoh pravý Rúd. 2631; jakž smy za jistú pravdu slyšeli Otc. 112^a; to ť za pravdu řeči mohu Brig. 146; to vám za jisto pravú DalC. 10; takéž vám za pravdu pravi Štit. uč. 26^b; za věrné tobě zvěstují in veritate Ol. Sir. 16, 25; (Ježiš) vstupuje na nebesa za odchodné jim (apoštolům) přikázal (aby kázali slovo boží) HusPost. 36^a; toto piši za věrnú kroniku t. 29^a; — *jmiěti, jmiěti se, vzieti, dáti . . . za súdca, za böh, za muž, za dar, za zlé, za to . . .*: nechcu tebe za súdca jmiěti DalJ. 3; chcem mužě za hospodu jmiěti t. 3; budú ny za lidi jmiěti t. 35; jmaje za böh výra ušatého t. 23; ale tě nechcemy ani za pána ani za ciesařě miěti Pass. 283; však s' ty nejměl za věrného DalJ. 36; viac ny mužie budú za robotné jmiěti t. 10; míti koho za blázna Us.; královnu němečskú za ženu jmiěti DalJ. 41; budeš Jana mne miesto za syna jmiěti Hrad. 91^b; židovstvo nechtěli jeho za věrného pastýře jmiěti ROl. 68^b; za diel j'mu jest biskupstvo jmiěti DalJ. 49; čert má to sobě jako za znamenie tajné smlúvy Štit. uč. 9^a; umyslil sem ji miěti za osvětu pro luce Ol. Sap. 7, 10; mně za zlé nemějte HusPost. 31^b; páni počěchu mu za zlé jmiěti DalJ. 44; mnozí za to mají, že . . . VšehK. 141^a a j.; ten se za ščasného jmějieše Pass. 332; nebyl onen jmien za prvorozeného Ol. 1. Par. 5, 1; dievky Vlastu za knieni vzěchu DalC. 8; (Alexander) matku (Dariovu) sobě vzě

za matku AlxV. 1918; rač svú hlavu za dar vziati Baw. 46; vze to za odpoveď, že... Otc. 423^a; Libušej jej za muž pojě DalJ. 7; to viděnie opat za obludu přijem počě na to netbati Pass. 318; (dceru) tobě dám za hospodyni uxorem Ol. 1. Reg. 18, 17; by mi tě bůh za průvodčího dal Lab. 3, 4; — *usnúbiti za ženu*: jižto (divku) usnubte mi za ženu Ol. Súdc. 14, 2; ež ji rodu ciesařskému chtie za ženu usnúbiti Kat. v. 203; — *klásti, položiti, čísti, počítati, súditi... za nemocna, za málo...*: jeho za nemocna budú klásti Všeh. 2, 16; koho za nemocna nebo za zabitého neb za raňeného kladú t. 2, 5; (pohnaný) móż za nemocna položen býti t. 2, 5 a j.; kázal se za nemocna položiti t. 2, 5 a j.; jenže to čta za věc za malú, sobě ni nám odpočine AlxH. 10, 7; za němého jest jeho počítati Kruml. 194^a; ne za málo sobě toho počítaj Pass. 278; súdiš-li to město za hřiešné Ol. Ezech. 22, 2; sám se za lháře a za podvodníka odsuzuje VšehJ. 342; — *voliti za kněz...*: svého vraha sobě za kněz zvolichu Dal. 99; jeho sobě za vláščieho rádcu volivše Pass. 384; když jej buoh zvoliti ráčil sobě za pěstúna Vit. 23^a; — ty si ženu *za boha* oblíbil HusPost. 35^a; (dcera faraonova) to dietě sobě *za syna* zalíbila Kruml. 26^a; sňemše ji (Dorotu) *za umrlu* Lvov. 77^a; (lotři) jej oblúpili i ranili a *za mrtvého* nechavše šli od něho Kruml. 7^a; nech tě ctí *za oohyni* Čel. Růže 89; (žebráci) jeden ruku, druhý nohu obvázáli *za bolavou*, chodíce potom kulhaví, leda almužnu vylhali WintObr. 2, 127 (z r. 1585); co pak ty děláš *za blázny* Kulda 1, 55; dáš se učít *za zahradníka* t. 1, 71; — v nářečích mor. bývá *co za s nomin.*, na př.: *co to za panenka*, *za krásná hraběnka* v kočáře sedí zlin. (Bartoš, Lid a národ 117); *co je to za ženská* Kulda 2, 193; povídala, že neví, *co byl za ptáček* Kulda 2, 195; *co je to za osoba?* BartD. 1, 341; ve větách »*co jsou to za lidi?* *za osoby?*« je »*lidi*« a »*osoby*« pl. akk. a v Us. ob. též pl. nom.; odtud zvratnou analogií též »*co je to za osoba?*«; —

stýskati sobě, báti se, bázn, žalost, mütiti se, péču jmieti... za koho: svatý Pavel stýště sobě za to die ŠtítPař. 76^b; kto by sobě za mě stýskal qui vicem meam doleat Ol. 1. Reg. 22, 8; bojím se za ně (staré krále) Kruml. 280^a; protož se za tě bojím Apoll. 139^a; boji se za ň (za přítele), aby boha nerozhněval Brig. 120; (slepice) obcházie bojíc se za ně (za kuřata) HomMak. 93^a; bojiec se za sbožie a za čest světskú a za život nemohú se báti za své dušě obmeškánie ŠtítVyš. 36^a; bázn za to, zdali... Kruml. 302^a; když člověk má žalost a smutek za nepřátely t. 140^b; za ten krádež se mütiech Otc. 349^a; za to nic péčě nejměj t. 141^b; měj za mě péči t. 167^a; otec jeho za ň péči mějieše Comest. 180^b; děkuji, že má za mě tbu Otc. 182^a; —

smrti poddanému člověku ne *za rovno* s bohem jednati non paria deo sentire Ol. 2. Mach. 9, 12; že se všickni *za roveň* srovnají VšehK. 43^a;

(předky své) netoliko chváliti, ale za roveň s svatými ctíti t. 82^b; zelice *za obyčej* jediechu DalC. 37; Kristoforus přčs tu řeku za obyčej lidi přenosieše Pass. 360; smutku, v němžto (ciesář) za obyčej bieše t. 369; i počě král za obyčej se psy honiti DalC. 81; to se za obyčej ve dsky piše VšeK. 152^a; pobitých dvě stě povlekú, avšak *za vše* pod zed potekú AlxV. 2049; hna preč nigdie nepostojě *za vše* nepřátel se bojě AlxBM. 2, 13; (dva zrádci) za vše toho střěhla, kak by té zrady dotiehla tamt. 2, 17; již (strážcové) nebyli nice činiece, jedno za vše na to zřiece, aby AlxB. 7, 39; inhed potekú Řčci všickni *za jedno* (s) svým králem AlxV. 2123; za malý čas pohověchu, až všichni za jedno dospěchu (dokonali přípravu) t. 1403; když Maria syna porodi..., přijedú před ni třie králi..., a když před ni přijediechu, všichni za jedno klekniechu Hrad. 120^b; (zrno) když rostlo s trním za jedno Krist. 48^b; ona (dva) za jedno odplatu vezmeta Kruml. 254^a; by dušě s tělem za jedno se urodila Otc. 50^a; pravi vám *za celo* jáz to Hrad. 98^a; to t také pravím za celo NRada 1887; to t za celo věděti dám Hrad. 95^b; to věda za celo, že... Kruml. 452^a; to věda za celo Orl. 110^a; viemy to za celo, že Kruml. 329^a; věz to za celo ChirB. 190^a; to jměj za celo Alb. 40^a; tomu věř za celo LéKA. 13^a; to věz za celo Kat. 110; —

za tři míle, za vlas..., *za tři dni, za šest let, za chvílu, za m... lečko...* = tři mile, tři dni, šest let (míra prostorová a časová): pojidom dále bezmál od břehu za tři míle Otc. 199^a; (kostel) bieše bezmál za dvě mile odtavad t. 300^b; biše od kláštera nic dál nežli za šest mil t. 605^b; za dvě mili vodu nosie t. 328^b; jenžto bieše za osmnácte mil vzdáli od kláštera t. 341^b; když ciesář k dvoru pozove tebe, pust oheň za mili okolo sebe DalC. 42; (synové) byli odlúčeni od Jakuba za tři dni cesty Comest. 40^a; jakž se tu nesta za vlas to AlxBM. 5, 5: ostav tu v klášteřě za tři dni Otc. 137^a; on se da na modlitby za dva dni Kruml. 189^a; (baba) toho (psa) za tři dni nekrmi Hrad. 103^a; Pavel byl za tři dni slep CisMnich. 97^a a CisPr. 103^b; dcery israhelské naplákaají dcery Jepte za tři dni Ol. Súdc. 11, 40; chleba mějiše za šest měsiecuov Otc. 10^b; ten šturmsa za dva měsiece AlxV. 2052; nemoha ujiti za tři měsiece tribus mensibus Ol. 1. Par. 21, 12; júz (ztravú) by mohl za sto let živ býti DalC. 39; na němž (hradě) jest za pět let seděl t.; za tři léta na tomto svčtě živ budeš Otc. 131^a; (Joas) bydlil v domu za šest let sex annis Ol. 2. Par. 22, 12; Jakob za čtrnácte let v těžkéj službě jsa... Kruml. 80^b; a za nětco let dobře ji (řeholu) drželi bratřie BrigF. 97^b; stav lidu obecného také byl za chvíli způsoben dobře tamt. 99^a; za dobrou chvíli nemožieše jemu spomoci Otc. 155^b; ktož ctí otcě svého, za delší věk bude živ vivat vita longiore Ol. Sir. 3. 7; jenž za toliký čas tebe liledal Zrc. 12^b; zástup pohanský... za malý čas přič poběhú AlxV. 1733; za malečko pomeškachu t. 481; za malečko král tu postá t. 1895; — přijdu *za týden, za hodinu* Us. (*kdy?*); —

(*předně*), *za druhé*, *za třetí*...: Příčiny toho nepohodlí byly tři. Předně zmáhající se vždy rozdíl mezi obecnou mluvou lidu českého a slovenského... Za druhé, povaha, kterou novější jazyk spisovný na se vzal, byla od povahy staršího jazyka rozdílná... Za třetí přispěl nedostatek národních škol... Illasové 1846, 74—75 (Šafařík); Místo předmětu drží akkusativ s infinitivem: předně po slovesech uznamenání..., za druhé při slovesech volo..., za třetí po slovesech iubeo..., za čtvrté při slovesech atd. Kořínek, Lat. mluvn. 1890, str. 310 sl.; Proto učinili přísežná nařízení: předně aby nikdo nesměl kupovati jakého koli dříví..., zadruhé aby obyvatelé... TomP. 1, 327 (stč. *prvé*, *druhé*, *třetíe*...; novota chybná, Hattalova: po *prvé*, po *druhé*...).

c) *O p a k u j e s e*; na př.: jenž jest trpěl za vše za ny Mast. 252; za ty za vše tebe proši Rúd. 41^a; díky činím za vy za všecky Koř. Řím. 1, 8; prositi i za ty za vše Pass. 322; za to za vše Rúd. 29^b; co chceš říci za vše za ty, jimžto stojí smrt před vraty Vít. 34^a; za nás za hříšné ChelčP. 77^a; ješto (peníze) za ň za samoho Přibíka byl vydal (Petr) ListJHrad. 1388.

d) Bývá u v n i t ě s p ř e ž e n i n; na př. všecko, čsož se vidí těžké, ni-za-č by nejměl, jedno za smiech Túl. 33^a.

2. a) *Instrumentál se za* vyslovuje, za kterým předmětem (*kde?*) něco se děje nebo jest. Na př.:

Jutka skry se *za oltářem* DalJ. 42; svého kněze *za železným stolcem* jědúc uzříte t. 4; panny jdú *za beránkem* Štít. uč. 42^b; ne každého t posadie *za stolem* s přátely ŠtítMus. 35^b; bohobojní včdúc, že črt za stolem pilně všech láká, než k stolu jdú, bohu se poručé Štít. uč. 110^b.

Z významu tohoto (místního) vyvinuly se další jiné.

b) Některá rčení:

jíti za čím, ostaviti čso za sobú: (vdovy mají jíti) za dětmi a za hospodářstvem Štít. uč. 49^b; (Hester) všecko své veselé za sobú ostavivši Ol. Est. 14, 2; —

býti za kým, za mužem, jmieti koho za sobú: když by za mnú jsúci umřela (mou ženou jsouc) Gestakl. 120; any (ženy) by za muži mosily trpěti Štít. uč. 49^a; Eudisia za Valentinianem byla Pass. 395; (žena) za druhým mužem ihned nazvána bude babú ŠtítMus. 13^b; (Antonius) když sestru Oktavianovu za sobú jměl Pass. 394 (= za manželku); král moravský ciesařovu sestru za sobú jmějieše DalJ. 24; —

mám *za vámi*, máte *za mnou* osm zlatých BartRuk. 31; poněvadž ten dluh *za VM* zůstávající na pana Rudolfa jest přišel HolŠternb. 82; to vše (diplom, kniha atd.) zase *za mnou* zůstává t. 14; —

(sv. Benedikt) svlekl se a nah válel po kopřivách, aby *za tú bolestí* minulo jej pokušení ŠtítOp. 38^a a ŠtítMus. 65 (příčina); ktož obmešká ozdobu duše své *za tú pilností*, kterúž má o přípravě těla.

nemůdře t činí ŠtítMus. 57^a; kak mnozi netbají na buoh *za tiemto svetem* t. 124^a; —

za příměřím pozvachu jich (dívký mužův) DalC. 12 (příměří předstírajíce); *za pravým mírem* cti jě (mužové dívký) zbavichu tamt. 18; *za pravým mírem* káza vylúpiti oči jeho DalJ. 33; král *za věrú* káza Benedě k sobě sniti DalC. 50; Beneda *za věrú* chtieše krále zabiti t.; —

za tú řečí uzřesta havrana Otc. 408^a (mezi tou řečí); —

den za dnem minul Štít. uč. 149^b; svú duši den za dnem topíš AlxV. 1861; —

vietr na moři protivný sě vzbudil a *za tiem* mnozi ztonuli Pass. 481; *za tiem* pronese sě, že umřela sv. Alžběta Otc. 492^b; (Karel) bieše slíbil toho polepsiti (t. chatrné valuty grošův) a *za tiem* umřel ŠtítMus. 44^a; — *za malečkem* král tu postá, až povedú Dariovu matku AlxH. 5, 12.

3. a) Genitiv se *za* vyslovuje, za trvání koho nebo čeho (*kdy?*) něco se děje nebo jest. Na př.:

za toho času sta sě přiřhoda DalJ. 22; jako *za dní za dávných* Ol. Am. 9, 11; *za dávná* antiquitus t. 1. Reg. 27, 8; —

ješte *za dne jasného* t. 2. Reg. 3, 35; *za jultra* u pravé zořě by Čech na téj hořě DalJ. 2; *za tmy* k svému dieľu jdieše Otc. 200; —

země jě *za živa* pozřěla Pulk. 24^a; by mě země *za živa* pohltila Modl. 28^a; *za života* jě otděli DalJ. 16; veselu býti *za svého zdravého života* Ol. Ekk. 3, 12; *za tohoto světa* in vita t. Sap. 8, 5; umřě *za věku mladého* DalJ. 25; *za mladu* Otc. 454^a; lidé sě neradi *za mladu* zpoviedají Kruml. 181^b; leč by to *za času* opravili BrigF. 42^b; jemuž bieše ješte *za muže* poslušenstvie slíbila (za živobyti mužova) Otc. 482^b; —

kupuje-li (kdo) obilé *za lacina* na draho HusE. 3, 185; snad kupuje obilé *za lacina* na drahotu Kruml. 246^b; jenž masa *za nova* nenasoli t. 253^a; *za žčerstva, za sucha, za tepla, za studena* Us.

b) Opakuje se; na př.: *za nás za samých* Pulk. 183^b; *za života za zdravého* Vít. 31^b a Alb. 54^b; jako *za dní za dávných* Ol. Am. 9, 11.

332. Protikladný význam některých pádů předložkových.

1. Některé předložkové pády stavi se významem svým proti sobě, dilem vůbec, dilem v některých vazbách a významech.

Zejména:

do s genitivem a *ot* s genitivem ve významu smčrovém = směrem *kam?* a *odkud?* na př.. jedu *do Prahy* (= směrem ku Praze, stč.), — a jedu *od Prahy* Us.; —

nč. *do* s gen., stč. *v* s akkus. (*kam?*) — *v* s lok. (*kde?*) — *z* s gen. (*odkud?*); na př.: hoditi kámen *do jámy* (stč. *v jámu*), — kámen je *v jámě*, — vytáhnú kámen *z jámy* Us.; —

nč. *k* s dat. a *od* s gen. ve významu směřovém; na př.: jedu *ku Praze* (= směrem ku Praze, stč. *do Prahy*) — a jedu *od Prahy* Us.; —

na s akk. (*kam?*) a s lok. (*kde?*) a *s* s gen. (*odkud?*); na př.: položil jsem knihu *na stůl*, kniha leží *na stole*, a kniha spadla *se stolu* Us.; — šel jsem *na pole*, byl jsem *na poli*, přišel jsem *s pole* Us.; šel jsem *na pout*, byl jsem *na pouti*, přišel jsem *s pouti* Us.; — šel jsem *na trh*, byl jsem *na trhu*, přišel jsem *s trhu* Us.; — něco mi přišlo *na mysl*, mám to *na mysl*, pustil jsem to *s mysl* Us.; —

nad a *pod* s akk. (*kam?*) a instr. (*kde?*); na př.: pták vzletěl *nad vodu*, jest *nad vodou*, — a potopil se *pod vodu*, jest *pod vodou*; — vrchnost jest *nad poddaným*, poddaný je *pod vrchností* Us.; —

před a *za* s akk. (*kam?*) a instr. (*kde?*); na př.: kdo se staví *před mne*, je *před mnou*, a kdo se staví *za mne*, je *za mnou* Us.; —

při s lok., *bez* s gen. a *k* s dat.; na př.: nemocný není *při sobě*, je *bez sebe*, přijde zase *k sobě* Us.; —

s s instr. (ve významu spojenosti) a *bez* s gen. (význ. odloučenosti); na př.: práce *s užitkem* — a práce *bez užitku* Us.; —

v s akk. (*kam?*) a lok. (*kde?*) a *z* s gen. (*odkud?*); na př.: hodím kámen *v jámu* (stč.), kámen je *v jámě*, vytáhnu kámen *z jámy*; — upadl jsem *v nenávisť*, jsem *v nenávisti*, vyjdu *z nenávisti* Us.

2. Někdy zdá se nezřetelno, má-li býti *z* s gen. či *s* s gen.; tu poučujeme se z příslušných pádů, které jsou proti *z* s gen. a proti *s* s gen. Na př.: byl jsem *v kostele*, jdu tedy *z kostela*; — střecha byla *na kostele* a vichřice ji shodila *s kostela*; — boj byl tuhý *na* obou stranách, *s* obou stran; — mám něco *na* srdci, spadl mi kámen *se* srdce; — jsi mi *na očích*, jdi mi *s* očí; — *na* počátku, *s* počátku.

Někdy může podle toho býti i *z* s gen. i *s* s gen. Na př. přicházím *s* pole, byl-li jsem *na* poli, a vracím se *z* polí, jestliže jsem chodil *v* polích; — šel jsem *na* trh, byl jsem *na* trhu, vrátil jsem se tedy *s* trhu; ale říká se též: šel jsem *do* trhu, byl jsem *v* trhu, a tedy vrátil jsem se *z* trhu; — pustil jsem *s* myslí, co jsem měl *na* myslí, a pustil jsem *z* myslí, co jsem měl *v* myslí.

Při jménech místních a když vyslovujeme původ (*odkud?*), bývá *z* i proti *na*. Na př. kdo bydlí *na* Vyšehradě, je *z* Vyšehradu; bydlím *na* Smíchově, jsem *ze* Smíchova, jdu *ze* Smíchova atp.

X. Sloveso.

333. 1. Slovesa jsou v ý z n a m u dě j o v é h o: Na př. v *nesu* je význam dějový »nesení«, v *kupovati* »kupování« atd.

Dějový jest význam sloves všech — nejen tak zvaných předmětných (t. j. takových, která mívají při sobě předmět, na př. *nésti něco*, *slou-*

žiti někomu . . .) —, nýbrž i všelikých jiných, tedy na př. i sloves *ležeti*, *mlčeti*, *býti* atd.

2. Mnohá slovesa jsou původu příbuzného, na př. *nesu*, *nosím*, *přinesu*, *přináším*. Ta pak mívají ovšem i význam příbuzný, jak se to vidí v příkladech právě uvedených. Příbuznost tato záleží v tom, že vyslovují děj jakosti a podstaty stejné (>nesení<), třeba že s některými rozdily vedlejšími.

3. Sloveso totéž vyskytuje se v podobě několikeré, t. j. jako slovesný výraz několikerý, tu jako indikativ, tu jako infinitiv, nebo jako participium, nebo perfektum atd.

4. Z výrazů těchto a) některé vyjadřují (vedle významu dějového) také grammatickou osobu dějového podmětu, b) jiné jí nevyjadřují.

a) Prvé slovou určité (finitní) a jsou to:

indikativ, na př. *nesu* (já), *nesl jest* (on), *budou nesení* (oni);

imperativ, na př. *nes* (ty), *buďtež nesení* (vy);

kondicionál, na př. *nesl bych* (já), *byli byste nesení* (vy).

b) Druhé slovou neurčité (infinitní) a jsou to:

infinitiv, na př. *nésti*, *nesenu býti*;

supinum, na př. *spat*, *soudit*;

participia, na př. *nesa*, *trpě*; *vědom*; *nes*, *trpěv*; *nesl*, *trpěl*; *nesen*, *trpěn*;

substantivum verbale, slovesné jméno podstatné, na př. *nesení*, *trpění*.

Slovesem jsou vlastně jenom výrazy jeho určité; ale ve smyslu širším berou se k němu také výrazy neurčité.

Výrazy tyto, které jsou utvořeny ze slovesa téhož, mají dějový význam v základě stejný, ale při tom přece rozdílný podle rozdílnosti druhu, kterému který výraz patří. Na př. v indikativě *nesu*, v inf. *nésti*, v part. *nesa*, v passivu *jsem nesen*, ve futuru *budu nesen . . .* je všude význam dějový >nesení<; — ale při tom je tu význam přece jiný v indikativě (*nesu . . .*), jiný v infinitivě (*nésti . . .*), jiný v participiu (*nesa . . .*), jiný v passivu (*jsem nesen . . .*) atd., a to tím, že v těchto výrazech vedle stejného základního významu >nesení< proniká a ku platnosti přichází také význam zvláštní, tu indikativní, tu infinitivní, tu participiální, tu passivní atd.

5. Z toho ze všeho vyplývá toto roztrídění výkladův o slovese: pojednati jest

A. o významu slovesa vůbec, a

B. o významu slovesných výrazů jednotlivých.

A. Význam slovesa vůbec.

334. 1. Význam sloves vůbec je dějový (v. § 333 č. 1).

Jest rozdílný podle jakosti (kvality) děje; na př. v *nésti* je vysloven děj jakosti jiné než v *kupovati* atd.

Význam sloves je rozdílný dále podle kolikosti (kvantity) děje; na př. v *nésti* a *nositi* je vysloven děj jakosti stejné (»nesení«), ale v *nositi* rozumí se téhož děje více nežli v *nésti*.

Význam sloves je rozdílný také podle toho, že některá znamenají děj a spolu jeho dokonání, na př. *přinesu*, — jiná pak jen děj, na př. *nesu*.

Pozn. Význam sloves podle kolikosti a spolu dokonavosti děje nazýván bývá také jeho videm.

Význam sloves je konečně rozdílný podle rodu činného nebo trpného atd., na př. *nesu* a *jsem nesen*.

2. O významu sloves podle jakosti děje poučuje slovník.

Ve skladbě náleží promluvit o významu sloves I. podle kolikosti děje, II. podle jeho dokonavosti a III. podle dějového rodu.

335. I. Význam sloves podle kolikosti děje.

1. Srovnajme vzhledem k ději slovesa *kradu* a *ukradnu*. Nalezeme, že děj je v nich jakosti stejné (»kradba«), že však je nestejný podle kolikosti:

v *ukradnu* je děje takorčka jen za okamžik [a kolikost jeho můžeme znázorniti jedinou tečkou .], —

v *kradu* naproti tomu je děje téhož za netržitou chvíli delší [a kolikost jeho můžeme znázorniti čarou —].

Kolikost děje tak rozdílná, jako se jeví ve významech jakosti stejné *ukradnu* a *kradu* [. a —], nalézá se ovšem též ve slovesích jakosti různé; na př. ve slovesích *seknu*, *padnu*, *hodím*... je v každém děje též jen za okamžik [.], — a v *nesu*, *volám*, *kupuji*... je ho za chvíli delší [—].

Slovesa, která mají děje jen za okamžik, slovou je d n o d o b á [.], na př. *ukradnu*, *seknu*, *hodím*...; — naproti tomu slovesa, která mají děje za chvíli delší, slovou t r v a c í (durativa) [—], na př. *kradu*, *nesu*, *kupuji*...

2. Srovnajme dále kolikost děje ve slovesích *seknu* a *sekám*, — *nesu* a *nosím*... atp. Nalezeme:

že v *seknu* rozumí se »sek« jen jeden [.], — v *sekám* pak několik a takorčka řada »sekův« [...]; a

že podobně v *nesu* rozumí se »nesení« ve chvíli jen jedné [—], — v *nosím* pak týchž dějů několik [— — —].

Podle toho rozeznáváme:

slovesa s dějem nenásobeným, na př. *seknu* [.], *nesu* [—]; a slovesa s dějem násobeným, na př. *sekám* [...], *nosím* [— — —].

Slovesa s dějem násobeným nazývají se opěťovací (iterativa); rozeznávají se:

opěťovací z jednodobých, na př. *sekám* [...], a

opěťovací z trvacích, na př. *nosím* [— — —].

Z obojích vznikají dále slovesa opakovací (frequentativa) tvořená slabikou *-va-*, někdy opakovanou; na př. *sekávám, sekávávám* [...], [...], [...], — *nosvám, nosvávám* [— — —, — — —, — — —] atp.

Pozn. Druhdy rozumějí se slovesy opětovacími (iterativy) také opakovací (frequentativa).

II. Význam sloves podle dokonavosti děje.

1. Některá slovesa vyslovují děj a spolu jeho dokonání, na př. *přinesu*, — jiná pak vyslovují jen děj, na př. *nesu*.

a) Slovesa, která vyslovují jen děj a ne spolu jeho dokonání, slovou nedokonavá (imperfektivní); taková jsou: *nesu* [—], *sekám* [...], *nosím, nosvám, sekávám* atp.

b) Slovesa, která vyslovují děj a spolu jeho dokonání, slovou dokonavá (perfektivní), na př. *seknu, přinesu* atp.

2. Významu dokonavého jsou:

a) Slovesa jednodobá (v. § 335 č. 1), na př. *seknu, padnu, hodím* ... [·]. Děj těchto sloves všecek obnáší okamžik jen jeden; nemůže se tedy ani mysliti s nějakým trváním; s vyslovením děje vyslovuje se samo sebou i jeho netrvání, jeho dokonání, — slovesa jednodobá jsou tedy spolu dokonavá.

b) Krom toho jsou významu dokonavého slovesa, při kterých si myslíme děj ovšem delší, ale

buď vytýkáme z něho jen konečný okamžik, na př. *přinesu, dodělám* ... [—•]; —

anebo srazíme jeho trvání v ohraničenou dobovou jednotku, na př. *ponesu* [⊖], *rozsekám* [⊙⊙⊙], *vyňosím* [⊖—⊖]; tímto sražením je význam trvání takorůzka potlačen, děj slovesem takovým vyjádřený vytčen jest jako jednotka, při kteréž nehledíme k tomu, že děj v ní sražený má své trvání.

Ve slovesích *ponesu, povedu, ponosím* atp. (složených s *po-*) proniká však význam trvání i vedle významu dokonavosti.

Roztřídění sloves podle kolikosti a dokonavosti děje.

1. Hledíme-li i ke kolikosti i k dokonavosti děje, dostáváme toto roztrřídění sloves:

A. slovesa nedokonavá (imperfektiva):

I. trvací (durativa), na př. *nesu, blednu* [—];

II. slovesa s dějem násobeným:

a) opětovací (iterativa)

1. z jednodobých, na př. *sekám* [...];

2. z trvacích, na př. *nosím* [— — —];

b) opakovací (frequentativa, se slab. -va-)

1. z jednodobých, na př. *sekávám* [.....,,];

2. z trvacích, na př. *nosívám* [— — —, — — — —, — — — —];

B. slovesa dokonavá (perfektiva):

a) jednodobá (dokonavá původní), na př. *seknu* [.] ;

β) dokonavá odvozená

I. z trvacích, na př. *přinesu* [—•], *ponesu* [⊖];

II. z opětovacích (nikoli též z opakovacích),

na př. *rozsekám* [⊙⊙⊙], *vynosím* [⊖⊖⊖].

2. Kromě toho a podle jiných méně důležitých známek významových rozeznávají se ještě jiné druhy sloves, mezi nimi zejména slovesa počínavá (inchoativa), na př. *blednouti*, *chudnouti*, *bohatěti* a j.; podle rozlišení v č. 1. jsou to slovesa trvací.

336. Která slovesa kterého druhu jsou.

1. Slovesa nesložená.

a) Ve třídě I. jsou imperfektiva, zejména durativa, jako: *nesu*, *peku*, *vedu*; *řku*: já-řku Us., já-řko BartD. 2, 178 (brn.), poče řeči syn boží Štít. ř. 122^b, jejie otcí řekli Syrus Pass. 333, od hradu, jemužto Magdalum řekli t., budu řeči stč. často (dokonavé *řekl* je od řeknu); *padupásti*: na těch věcech, kteréž padú MudrA. 40^b (= nč. padají), pade sníh ŠembDial. 14 (záp.-česk., = padá; tvary jednoduché aor. sil. 3. sg. *pade*, 3. pl. *padú*, pokud jsou významu perfektivního, patří vlastně k inf. *padnutí*); *sěku*: kako sú Vršovici (sic m. -ě) bradaticíú sěkli DalC. 56, sečeme louku, síkli jsme louku Us.; *stříhu*: (pastýři) stříhú stáda quod tonderent Ol. 1. Reg. 25, 7, jenž stříže tondens Koř. Skutk. 8, 22 (nč. part. *stříhl* patří k inf. *stříhnouti* a má tedy význam perfektivní).

Výjimkou jsou některá perfektiva: *bud-*, *by-* (původní význam je = státi se), *dám*, *stanu*; **lahu léci*: prvé než ležeš (= ulehneš) Pass. 614, tvá múdrost to zjedná, že s tebu leže jedna Trist. 327, (já) nelehu podlé toho muže t. 102, ta mužě, sen hi on přěd vozem padna, ležeta nicě AlxBM. 1, 37, když ležeš nebo vstaneš HusE. 1, 53, když ležeš přěd městy obsederis Ol. Deut. 20, 19, na zemi lehú iacebunt Pror. Jer. 25, 33, lehú zlí iacebunt Ol. Prov. 14, 19, mrchy lehú iacebunt Kladr. Num. 14, 32; *sadu siesti*: s hříšnými nesedu non sedebo ŽWittb. 25, 5, nesadu ŽKlem., ŽBrn. tamt., sěde hospodin sedebit ŽKlem. 109, 1, svodnicě přídúc k některěj paní sěde s ní Hrad. 101^a, nežli k večerí sedeš Léka. 24^b; *jmu jieti*, *tnu tieti*.

Děju dieti dicere je původně a vlastně imperfektivum; na př.: kako diete duši méj dicitis ŽPod. 10, 2; jižto mi dějú: »hoře, hoře!« dicunt ŽKlem. 39, 16; mnozí dějú dicunt t. 4, 6; Mohan řecě dějú, Čiha pak dějú potoku Pil.A 18; co díš Us.

Dosti často odchylkou bývá perfektivum; na př.: tak dieš dices Ol. Ex. 3, 14, t. 2. Reg. 7, 8; dieš jim dices Comest. 55^b; die vešken ľud dicet ŽWittb. 105, 48; die člověk dicet ŽPod. 57, 12; Sion die dicet t. 86, 5; král die dicet Koř. Mat. 25, 40; co dieme dicemus Koř. Řím. 4, 1; co diem dicemus t. 3, 5; diete toho dne dicetis ŽWittb. Isa. 4, to diete dicetis Comest. 49^a; dějú dicent ŽWittb. 51, 8; blahoslavenu mě dějú národové dicent ŽKlem. Magnif. 48.

b) Ve třídě II. jsou většinou perfektiva (deverbativa), na př.: *sáhnú, padnú, sednú, lehnu, seknu* . . ., — dilem také imperfektiva (spolu deverbativa), a to durativa, na př.: *vládnú, tisknú, táhnú, tonu, vyknu, slynu* . . ., mezi nimi inchoativa, na př.: *mládnú, stárnu, bohatnu, chudnu, slábnú, schnu, hluchnu, slepnu, blednu, vadnu* a j.

Mrknúti, mrknúti se je někdy perfektivum, někdy imperfektivum; na př.: jakžkolivěk mrkne, ptáci nezpívají Levšt. 150^b (smrkne se, setmíse); tehda po všem světu mrklo ML. 117^a, Krist. 100^b; po všem světu mrklo se jest Hod. 47^b; — ot šesté hodiny bylo mrklo do poledne Vít. 55^a; odkud přide tma, ješto bývá ve dne, to jest, ješto se mrkne LucidN. 22^b.

c) Ve třídě III. 1 (vzor *uměti*, = denominativa) jsou imperfektiva, a to durativa; na př.: *uměti, truchleti, žěleti, slušěti, bujěti (bújěti . . .)*, mezi nimi mnohá inchoativa, na př.: *bohatěti, mdlěti, běletí, šědivěti, kameněti, múdrěti* a j.

Ve třídě III. 2 (vzor *trpěti*) jsou imperfektiva, a to durativa; na př.: *trpěti, ležěti, běžěti, mlčěti, slyšěti, bdieti* a j.

Letěti je v jazyku novém imperfektivum. Tak je i v jazyku starším, když má význam *fliegen*; na př.: otevšad šipi letie volant Túl. 30^b; na všě strany střěly letie AlxB. 2, 14; ot (obležených) pak střěly letie, jakžto krópě z deště létě AlxV. 2032.

U významu *»sletěti, fallen, cadere«* je někdy imperfektivum, a častěji perfektivum; na př.: vzpodvihna hospodin všěcky, již letie qui corruunt ŽWittb. 144, 14; letie ŽGloss. tamt.; pro ně (dlouhé čípky u střevícův) nemož rytieř . . ., letí-li, vstáti spěšně Štít. uč. 90^a; slzy jemu z očí letiechu erumpebant Mus. Gen. 43, 30; — (hřiešník) nachýlí se i letí et cadet ŽWittb. 9, 10 (31); (člověk), když letí, nezetře se cum ceciderit t. 36, 24; letie všichni cadent t. 21, 30, t. 17, 39, t. 90, 7; letíš corrues MamA.19^a; vy zemřete a . . . letíte cadetis ŽWittb. 81, 7; letíte před vrahy vašimi corruetis Ol. Lev. 26, 17, Mus. tamt.; letie každý jako bojov utiekajíc Ol. Lev. 26, 37; tu sú letěli všicci ceciderunt ŽWittb. 35, 13; knězie . . . lefala sacerdotes ceciderunt t. 77, 64; obořil se jest Babylon a lefal concidit Pror. Isa. 3, 8; abych lefal ut caderem ŽWittb. 117, 13; abychmy neletěli Kruml. 64^a.

d) Ve třídě IV. jsou imperfektiva, a to iterativa, která mají vedle sebe durativum kořene léhož, *nositi* (:nésti), *voziti* (:vézti), *voditi* (:vésti), *choditi* (:*ched-), *laziti* (:lézti): had po skalách lazi AlxV. 12, mnohý (po bitvě) ještě čtveřno lazi a druzí již ležie nazi t. 1765, všeho, což lazi reptat Ol. Deut. 14, 19; *jězditi* (:jěti); *vlačiti* n. *vlačiti* (:vláci): biskupi vlačili jeho po městu ApŠ. 104; (byl si) po ulicích vlačěn Pass. 302; ten, ješto oře, bude vlačiti . . . zemi tvú Pror. Isa. 28, 24; vlačil po nich branami Ben. 2. Reg. 2, 31; když se horko pod oblakem vlačí calore sub nube torrente Pror. Isa. 25, 5; sieti, vlačiti Hrub. 327^a; když nějaké tajné kyselosti v srdcích se vlačí ChelčPost. 194^b; po sem se drobi vlačie AlxV. 1752; tělo toto po ulicích vlač Gesta Kl. 235; (sv. František) kázal se vlačiti nah po městě Kruml. 312^b.

Dále durativa, na př. *chváliti*, *činiti* . . ., *krojiti*: (jalovici), ješto jest netáhla ve jhu ani zemi krojila radlicí scidit Ol. Deut. 21, 3, ješto jest netáhla jha ani jest země krojila radlicí Kladr. tamt., (Maria) takú se žalostí krojí a řkúc . . . Modl. 57^a, srdce mé ostrý meč krojí Krist. 87^b, její (Mariino) srdce ostrý meč krojješe ML. 4^b, péče srdce krojí NRada 1785.

A imperfektiva, jež vyslovují děj jednodobý; na př.: *hoditi*, *vrátiti*, *koupiti*, *pustiti*, *raniti*, *lapiti*, *chytiti*, *chopiti*, *staviti*, *kročiti*, *skočiti* a j.

Hoditi „werfen“ je imperfektivum, *hoditi se* „býti vhod . . .“ imperfektivum, na př.: (člověk) se rozmysl, který (stav) se jemu najlép hodí Štit. uč. 98^a; někomu se lépe hodí manželstvie, než atd. HusPost. 16^a; ženu, která se hoditi bude k plemenu Holšternb. 103 (str. 88); poslúchaj mne a bude ť se hoditi Brig. 122; hodí se vám, aby jeden člověk umřel za lid expedit vobis Ev.Bočk. Jan 11, 50, Br.: užitečné jest; aby každý požíval, jakž se jemu hodi quod vellet Ol. Esth. 1, 8; nč. hodí se mi to Us.

Saditi je v jazyku novějším imperfektivum, v jazyku starším bylo imperfektivum; na př.: *saditi* budeš plantabis ŽKlem. 126^a, Pror. Isa. 17, 10; *saditi* jě budeš ŽKlem. Moys. 17; země bode jej (člověka) hložim a trním, hovada zemská derú jej rohy a zuby, voda valí jej u vlny i povodně, potvory vodné sadie se na ň Kruml. 6^b; poče kopati a zelé *saditi* a séci Otc. 35^a; jediné to ovoce na té púšči bieše, ale neviem, *sadie-li* je čili se samo od sebe plodí OtcB. 108^b.

Jězditi je nč. iterativum, stč. také durativum; na př.: jězdě po městu slyšal sem ženu plačiúce ApD. b; holomek je všady doma, kdež jězdí Rožmb. 51; (dva poslové) jězdili sú do Benátek a koupili tam velmi silného jedu Let. 588; jižto jězdiechu venientes Ol. 1. Reg. 13, 15; sta se to časa jednoho, když jězdí v lese mnoho . . ., přiboda se s cesty u púšči pod krásný buk v jednu húšti, vzvrha na suk uzdu s koně poče spáti dřevu se kloně AlxV. 728.

Staviti je stč. imperfektivum, nč. imperfektivum vlivem *stavěti*.

e) Ve třídě V. jsou vesměs imperfektiva, a to dílem durativa, na př.: *děláti, voláti, konáti* . . ., mezi nimi inchoativa, jako *modráti, černáti* . . ., dílem iterativa (frekventativa).

Iterativa jsou velmi rozmanitá. Jsou jednak na *-áti, -ěti (z-játi)*, na př. *skákáti, čítáti, házěti, kácěti* . . ., jednak na *-vati*, na př. *nosívati, chodívati, dávati, pívati* a j. A jsou rozmanitá podle toho, z jakých kmenů pocházejí:

dílem z kmenů prvotných (samohláskových i souhláskových): *dávati, pítěti, pívati, bývati, padáti, říekáti, bodáti, čítáti, hrýzati, kydati, sáháti* . . .;

dílem z kmenů odvozených (denominativních a deverbativních), jež jsou: ze tř. III., na př. *umievati, držíevati* . . .; ze tř. IV. neiterativní, na př. *skákáti* (: *skočiti*), *pátrati* (: *patřiti*), *chytáti* (: *chytiti*) . . ., *házěti* (: *hoditi*), *kácěti* (: *koliti*), *púščěti* (: *pustiti*) a j., iterativní, na př.: *-cházěti* (: *choditi*), *-nášěti* (: *nositi*), *-vážěti* (: *voziti*) . . ., *nosívati, chodívati, vozívati, vodívati* a j.; ze tř. V., na př. *sedávati, říekávati* . . ., *házievati, púščievati* a j.; a ze tř. VI., na př. *kupovávati*.

f) Ve třídě VI. jsou imperfektiva, a to jednak durativa, jež jsou denominativa, na př.: *bojovati* (: *boj*), *panovati* (: *pán*), *kralovati* (: *král*), *milovati* (: *milý*), jednak iterativa, jež jsou deverbativa, na př.: *kupovati* (: *kúpiti*), *minovati* (: *minúti*) a j.

2. Slovesa složená s předponami.

Složením slovesa s předponami obměňuje se význam základní, a to ve smyslu předpony (předložky); na př.: *psáti* — *připsáti, nadepsáti, podepsáti*; *letěti* — *vzletěti, přiletěti, odletěti*. Ale často jest smysl onen setřen a obměna jeví se jen ve změně děje (perfektivního z imperfektivního); na př. *vzchválu* = laudabo, bez významu »sursum«.

Jest rozeznávati mezi slovesem složeným s předponou, na př. *po-honiti* (pftivum), a slovesem utvořeným z kmene složeného, na př.: *póhon* — *pohoniti, rozum* — *rozuměti*.

Složeniny jsou s předponou jednou, se dvěma, se třemi.

I. Složeniny s předponou jednou.

a) Ve třídě I. jsou vesměs perfektiva; na př.: *nesu* — *přinesu, vedu* — *vyvedu, metu* — *zamet* atp.

Ve *sdiěti sě*, spodobou *zdiěti sě, zdiěti sě* (s *dá-, da-*) je předpona *sž-*. Oboje mělo by tedy býti významu perfektivního, ale jest imperfektivum v češtině staré jako nové: stč. *sdí sě, sdá sě, zdá sě* = nč. *zdá se* = videtur, nikoli videbitur. Výklad tomu podobá se mi tento: původní *sž-dě* bylo perfektivum, jak toho žádá pravidlo a jako je dosud *zději, zděješ* atd.; časem vznikl mechanický novotvar praes. *sdí-, sdí sě* atd. podle III. 2; v tom není patrné, že by *-dí* bylo m. *děje*, a proto

také není patrné, že by tu byla předpona *sž*, není patrná ta věc, která by zde perfektivnost způsobovati měla; novotvaré *sdi-* zdálo se býti slovesem jednoduchým jako *bdi-* atp., bralo se tedy za imperfektivum jako *bdi-* atp.; a podle toho pojaty pak do významu imperfektivního všechny tvary, které při tomto slovese byly nebo se ještě vyvinuly: pl. 3. *zdějí se* videntur (proti *zdějí* facient), *zdá se* videtur, *zdadie se* a *zdají se* videntur atd.

b) Ve třídě II. jsou rovněž perfektiva, a to dílem z perfektiv, na př. *seknu* — *useknu* . . ., dílem z imperfektiv, na př. *tisknu* — *vytisknu*, *bohatnu* — *zbohatnu*.

c) Ve třídě III. jsou většinou perfektiva; na př. *rozuměti* — *porozuměti*, *slyšeti* — *uslyšeti* atp. Imperfektiva jsou: *záviděti*, *náviděti*, *záležeti*, *náležeti*, *přdržeti se*, *přseděti*, *přležeti*.

d) Ve třídě IV. jsou pravidlem perfektiva, na př.: *hoditi* — *zahoditi*, *skočiti* — *vyskočiti* . . ., *chváliti* — *pochváliti*, *činiti* — *učiniti* a j.

Iterativa *nositi*, *honiti*, *choditi* a *voditi* jsou ve složení s předponami perfektiva, ale též imperfektiva.

e) Ve třídě V. jsou vesměs perfektiva z durativ, na př. *dělati* — *udělati*, *volati* — *zavolati* atd. Z iterativ, nikoli frekventativ, jsou perfektiva, když příslušné simplex je perfektivum (jednodobé), na př.: *vyházeti* (: *hoditi*), *vykáceti* (: *kotiti*), *nachytati* (: *chytiti*), *natrhati*, *vyběhati*, *vypadati*, *vyskákati* atp. — a imperfektiva, když příslušné simplex je durativum, na př.: *vynášeti* (: *nesu*), *přicházeti*, *vyvážeti* a j. Z frekventativ jsou vesměs imperfektiva; na př.: *přináštívám*, *přicházívám*, *posílávám*, *osekávám*, *prodávám* atd.

f) Ve třídě VI. jsou perfektiva z durativ (denominativ), na př.: *vybojovati*, *zamilovati* . . ., a imperfektiva z iterativ (deverbativ), na př.: *vykupovati*, *zapisovati* a j.

Vyobcovati v Čs. nč. je perfektivní. V HusE. 1, 251 je imperfektivum: tak klně a vyobcuje svatý Pavel smilníka, jenž . . .

II. Složeniny s předponami dvěma.

Sloveso samo již složené přijímá předponu druhou. Tu jsou dva případy: sloveso s předponou jednou (sloveso základní) je perfektivní, nebo imperfektivní.

a) Sloveso základní (s předponou jednou) je perfektivní. Složenina další je též perfektivní; na př.: *ostanu* — *zůstanu*, *naleznu* — *vynaleznu*, *vyskočím* — *povyskočím*.

b) Sloveso základní je imperfektivní. Složenina další je buď perfektivní, když základ jest iterativum, na př.: *utínám* — *zutínám*, *sbírám* — *sesbírám*, *převracím* — *zpřevracím* . . ., anebo imperfektivní, když základem jest iterativum ze tř. VI. nebo frekventativum, na př.: *vyletují* — *povyletují*, *povyskakují*, *povynosívám* atd.

III. Složeniny s předponami třemi.

Složeniny takové zřídka se vyskytují, na př.: *pozůstanu*, *pozapomenu*, *nezapomínám se*, vůbec jen takové, kde v základě (na př. *-zůstanu*) složenost se již necítí.

Význam je různý podle toho, co se bere za základ: *pozůstanu*, *pozapomenu* jsou perfektiva (základ = *zůstanu*, *zapomenu*), *pozůstávám*, *pozůstávají*, *pozapomínám* jsou imperfektiva (základ = *zůstávám*, *zůstávají*, *zapomínám*).

3. Slovesa téhož kořene jsou druhu rozdílného podle rozdílného tvaru. Na př. *nesu*, *vezu* (v třídě I.) jsou trvací, *nosím*, *vozím* (v tř. IV.) opětovací; rovněž tak *čtu* (I.) a *čítám* (V.); — *hořím* (IV.) je jednodobé, *házím* (V.) opětovací; rovněž tak *vrátím* a *vracím*; — **lehu léci* (stč.), *lehnu* je jednodobé, *ležím* durativní, *léhám* iterativní, *léhávám* frekventativní; atd.

Jindy slovesa kmenů n. kořenů rozdílných se doplňují. Na př.: *jdu* — *chodím*, *ježu* — *jezdím*, *(po)ložím* — *(po)kládám*, *vezmu* — *beru* atp.

4. Význam (perfektivní a imperfektivní) bývá různý podle rozdílného smyslu reálního. Na př.: *vypadati* je perfektivum u významu vytrousiti se, vlasy mi vypadají, — a imperfektivum u významu aussehen, stehem, smutně vypadám; podobně *napovídati* pftivum, žák žákovi ve škole napovídá, — impftivum, ten člověk ti toho napovídá; *odříkati* pftivum, odříkati modlitbu, — impftivum, odříkám se něčeho.

S tím bývá spojen i rozdíl hláskový; na př.: *nálezím* ipftivum — *naležím se* pftivum, *záležím* — *zaležím*, *přidržím* — *přidržím*.

5. Druh některý zanikl a nahrazuje se jiným.

U některých sloves zaniklo durativum a za ně jest iterativum. V jazyce starém bývá často ještě durativum. Na př.:

stč. *řku řeci*, od hradu, jemužto Magdalum řekli Pass. 333, její otcí řekli Syrus t., řku Ůs. — nč. *říkati*; —

stč. *šlu sláti*, šle křítal svůj ŽWittb. 147, 17 (za to v Bibl. 1857 tamt.: kterýž posílá led), já vás šeli Krist. 50^b, boha, k němužto tě šelem mittimus Prór. Jer. 42, 6, listy, které (král) šele své králové Štít. uč. 5^b, lidi před buoh šeleš Pass. 489, piší a šelí listy mezi sebú Štít. ř. 95^b, šlechtici královi dary šlí Mill. 61^b — nč. *posílati*; —

stč. *spu suti*, kdy se spe brada pubes Lact. 134^b, když se brada spe VsehK. 161^b, hory dolóv se spú Ol. Job. 14, 8 — nč. *sypati* (*nasypati* atd.) a *-sýpati* (*nasýpati*); —

stč. *skytu skýsti*, žádost toho, ješto svčt skyte ŠtítBud. 157, bóh skyte pomoc t. 160, kdež skytú hrále AlxH. 8, 24, druží skytú hrále AlxV. 2031, kterýž (dar) nám bohové skytú Troj. 64^a, neskyť mi se Baw. 35^a, (druh) pod meč šíji skytieše Pass. 498, mnozí skytiechu veliké dary Otc. 386^a — nč. *skýtati*; —

stč. *padu pásti*, doklady v. zde výše v č. 1 a — nč. *padati*; —
stč. *bodu bósti*, trnie bode ŠtítBud. 148, bodau a řeží Háj. herb. 221^a, neboť koně Smil přisl., bodení v očích Háj. herb. 326^b; zachováno dialekticky: bóct BartD. 1, 61 (val.), būct t. 90 (stjick.), boct t. 123 (laš.), bušć Lor. h.-ostrav. 54 — nč. *bodati*; —

stč. *čru čřieti*, studnice, z niežto čřeš Rúd. 30^a, načřeš řeky Ol. Ex. 4, 9, načrete vody haurietis ŽWittb. Isa. 3, načři mi z toho (pramene) Modl. 175^b, nemáš čím vody načřieti Krist. 52^b, (sluhy) biechu načřeli vuody EvZimn. Jan. 2, 9, načřev krve Ol. Lev. 8, 15, načřčno vody málo Pror. Isa. 30, 14; dochováno dial. ve slc.: načriem, načrieš atd. Duš. verb. 121 — nč. *čerpati*.

Sem hledí také mor. *mívati*, *bývati*, jak se míváte, kde býváte; durativum *máte*, *jste* tu zaniklo.

6. *Po* + durativum dává někdy durativum-futurum. Na př.: *ponesu*, *povezu*, *polezu*, *porostu*, *pojedu*, *pometu* . . ., *počkám*, *pokolíbám*, *promlčím*, *podržím*, *potrpím*, *posedím*, *postojím*, *poležím* . . . Us.; ten mák až rozkvete, krásně *se počervená* BartRuk. 8, lid *se pohrne* do chrámu t., již brzo *pokvete* stromovi t., kam asi ten pták *poletí* t., zítra *se postěhujeme* t., až *poteče* voda, *pomeleme* t., *posvítím* vám t.

Jindy dává futurum-perfektum. Na př.: *požnu*, *pomaži*, *popíši*, *pokropím*, *posypu*, *poprosím*, *povolám*, *posilním*, *pozdravím* atp.

Někdy mívá *po* + durativum význam dvojí: tu louku *posečeme* (pftivum) — dosud jste sikli vy, nyní *posečeme* my (impftivum); *potáhneš* peřiny cíchami — *potáhneš* sáňky do kopce.

337. Pravidla o slovesích podle kolikosti a dokonavosti sloves.

Jakého slovesa ve větě kdy má býti užito, kdy nedokonavého a kdy dokonavého, kdy jednodobého nebo trvaciho atd., o tom rozhoduje smysl. Chci-li na př. říci, že pták ze zahrady vyletěl (= děj dokonavý), vyslovím to slovesem (dokonavým) »vyletěl« a nikoli snad slovesem (nedokonavým) »vylétal« n. p.

Vedle tohoto pravidla všeobecného jsou ještě některá zvláštní.

I. Slovesa dokonavá.

1. Sloveso dokonavé bývá o ději vysloveném bez omezení, zvláště v příslovích. Na př.:

jakžto koli vepř divoký, když na ň *vyvrú* láji někde v luzě nebo v háji, *bude-li* neučena lájě, *stane* vepř, nic nedbajě AlxV. 1620 sl.; (studnice ona) jest toho obyčejě, že když slunce z hory spěje, tak sč jejie voda *vzvaří*, jakž horký úkrop, tak paří; jakž slunce u polodne *vzmění*, tak sč ta voda *promení*, tak liütě bude studena, jakžto ledu nakladena; a když slunce k hořě spěší, opět sč voda *rozřěší*, tu jiej horkosti *přibude* t. 2201 sl.; mocný hospodine, jehož vóliu nic *nemine*

LMar. 47; mocný hospodine, jehož chtění nic *nemine* AlxBM. 293 sl.; na každý den sedmkrát anděli mě (MMagdalenu) pod nebesa vznášějí; tu se sladkých nebeských písní naposlouchajíc opět se tuto *vráci* Pass. 342; kdažto *bude* v zlém poběda, nenie kto co pověda AlxV. 148; chlap když jest povýšen, nesnadně *bude utišen* t. 214; kteříž potok voden *bude*, ten se vždy více *zabude* než která hluboká řeka t. 229; kupec, když se s nim (někdo) *utká*, dobrojtro neb dobrý den *vzdá* Hrad. 113^b; i starý tkadlec někdy přizi *zmate* ČMudr. 217; i mistr tesař *se utne* t.; když se někdo *opaří*, potírají spálené místo olejem Us.

2. Sloveso dokonavé bývá hrubým omylem proti duchu jazyka místo nedokonavého v příkladech, jako jsou: já zůstanu vám v naději, že *dokázati budu*, že jsem upřímněj sluha HolŠternb. 95; *ten klobouk ti *bude padnout**, tak prý kdesi u Vrchlického (Jos. Král); ty *budeš* Bohu *zodpovídat* Rais M. l. 200; cožkoli *požádati budeš* od boha EvOl. 239^a; kážkolvěk *pokořiti se bude* t. 319^a (z *pokora*, nikoli *po + kořiti*?); — jak to *přijde*, že se posel ještě nevrátil? Us. = germanismus: wie kommt es . . . m. jak to *přichází* (i to bylo by nevhodné, ale alespoň nedokonavé); — zmínky *zaslouží*, že poměr muže a ženy nepočítán k poměrům společenským R. Dvořák, Čína 1900 str. 86; čínské státní zřízení *zaslouží* největší pozornosti t. 97, germanismus = verdienen.

II. Slovesa nedokonavá.

1. Sloveso nedokonavé bývá, když se chce vytknouti jakost děje, kdežto sloveso dokonavé vytýká jeho vykonání. Pravím na př. tomu, kdo leží, buď *a) vstávej!* nebo *b) vstaň!* — on pak odpovídá mi též buď *a) budu vstávati*, nebo *b) vstanu*; — v *a)* je vytčena jakost, v *b)* vykonání děje. Podobně pravím někomu: *smekni!* *skoč!* a on mi odpoví odmítavě: proč bych *smekal?* proč bych *skákal?*

Jiné příklady:

proto, že si svého otce hanebně *jímal* (jde o jedno jímaní) HáJ. 162^b; tu máš, chlapče, vem si ji (zlatku), no *ber* jen, *ber!* Jiří Bittner ve feuill. Nár. List. 6/7 1893 (odpol. vyd.); dnes jsem *trhal* zub Us.; věděti Vám dáváme, že sme téhož pana Jiřika k sobě těmito dny *obšilali* List. z r. 1568 (Prasek; Sbirka listů posílacích 1893, str. 49); (matka poslala své dva syny k svému bratrovi, sv. Peorovi poustevníku, tento jejich ujec jich nepřijal; pročež oni) *jidešta* k svatému Antoní a praviece jemu, poč sta k svému ujci *chodila* OtcB. 56^a; — (má ve dsky zapsán býti) komorník, kterýž na ten pónon *jezdil* (=pónon jeden) VšehJ. 133;

(arcibiskup francký má třetí den umřiti; sv. Maří posílá mu nové roucho, sv. Tomáš je přináší s příkázáním:) komu t bude vhod *krájáno*, aby (ty) arcibiskupem jej zvolil LegVít. 49^a; pakli kto jest *tráven*, že by se osul, vezmi to koření . . . ChirB. 185^b; tovaříše byli *tráveni* na

Ryzberce a tu čtyře umřeli t. 185^b; (košile) zlatem bieše *prošívána*, tkanicemi *obkládána* (rpk. omylem obkladena) Baw. 215; (sukně) tkanicemi *ošívána* t. 215; mám šátek *vyšíváný* Us.; (pás) ničímž *pobíján* bieše, jedno drahým kamením se stkvieše Baw. 216; od pásův drahých *pobíjených* t. 215; od rúch zlatem *přejímaných* t. 215; tkanic tu (v komnatě) bylo *přišíváno*, takže toho nikdy nevidáno t. 202; syn, o němž tyto knihy *psány* a z kroniky vynímány t. 134; uslyševše Filistějščí, že David *mazán* králem nade vším Izrahelem BiblD. 1. Par. 14, 8; kdy pak jsi *rozen*, kde je matka *rozena*; paní Vávrová, *rozená* Macháčková atp. Us.; ta chodí pěkně *oblíkána* Us.; koláče čerstvě *pečené*, obilí dnes *žaté* Us., tráva dnes *sečená* Us.; —

počě se smieti, počě klekati, jmievati, choditi . . . , vždy tak, na př.: sv. Kliment počě se smieti Pass. 290; tu se mistři počěchu posmievati t. 288; (Ježíš) počě před každým apostoľem klekati Hrad. 77^b; Petr se počě otjímati (zdráhati) t. 77^b; (nemocný) se počě otjímati t. 142^b; řek to počě ve čsti rósti Jid. 123; řek to počě otpuščenje bráti DalH. 30; páni j'mu za zlé počěchu jmieti t. 41; počěli krále mievati Mart. 4^a; počě utískati všecky země Mand. 71^a; ty počě otkládati Hrad. 126^b; čbán počě lišky k sobě potáhati, liška se počě ottáhati, vecě . . . t. 130^b; (apoštolové) počěchu se shlédati, že by mohli na kom tu vinu poznati t. 76^b; (Julian) počě Gallikana k modlám přihoniti Pass. 283; hruoza počě obcházěti všecky súsědy t. 276; (Saul) počě sě jeho (Davida) ustydati caveri Ol. 1. Reg. 18, 15; Baaza počě hraditi města t. 2. Par. 66, 1; *vcě* Pilát na ščěpy zřieti Jid. 73; *začnu* choditi Us.; *začnu* vycházeti t.; — (Stanimír) *počě* Němcóm do země *nedati* DalC. 72, buď je tu *-dāti* iterativum (z *dajati daju*) nebo omylem m. *dávati*; ten den *začal* pán bůh svět *stvoriti* Beck. 1, 247, chyba z neumělosti; —

jě se jězditi, súditi, přitúleti, prositi . . . , na př.: ta pány (du.) jěsta se jězditi DalC. 85; L'ubušě jě se jú súditi DalHr. 3; dievky jěchu se hradu staviti DalC. 8; (sv. Prokop) jal se dělati kostela Pass. 312; jali se zasě města stavěti Rol. 123^a; (sv. Václav) jě se země oprávcěti DalC. 27; (apoštolové) jěli se trhati pšeničných klasův Krist. 65^b; je se jeho objímati Mart. 12^b; (starosta) jal se přitúleti pánvi a kotlův ML. 80^a; (starosta) jal se přitúleti pánvi a hrncuov Pass. zl. Mus. 1^a; (mnich) když jeho treskláchu starší, nic nezapřieše, ale jmieše se jich prositi a řka Otc. 185^b; na sboži rozbohacovati sú sě jeli Pulk. 3^a; je se jich (děti) převraceti kopím Mart. 22^b; je se mučiti křesfany t. 31^b; všěch paní jě se (odsouzený) haněti DalHr. 3.; (Libuše) jě se hanby žalovati t.: jal se ná-tiskův činiti Pulk. 20^b; (Stanimír) jě se Čechóm hlav puditi DalJ. 72; (Lipolt) je se všie Moravy hubiti t. 80; (Čechové) se jěchu země hubiti DalC. 50; (Drahomír) je se pohanstva ploditi DalJ. 27; jal sem se vzpy-

tati na něm JeronMus. 85^b; (Herodes) jal se na nich zbadávati, od kterého by se času ta hvězda byla zjevila ROl. 149^a; (muž) je se jiú (uší) měřiti DalJ. 20; — dial. *vezmu, беру se, dám se činiti*, na př.: už se veselnici (= svatebčané) vzali rozchazet BartD. 1, 193 (laš.); nabráť sa íť do lesa t.; dáť sa lézt na strom, daťo sa pršať (= začalo), daťo sa mést, daťa sa plakať tamt.; —

račiž poslúchati, pomáhati . . . , neroďte se užasovati, na př.: račiž poslúchati Vít. 41^b; kněže, rač nám spomáhati t. 40^a; mně i vám rač dopomáhati otec t. 41^b; jsouce té nádeje, že (V. L.) na Vás svým časem dobrým mladým mimochodníkem zapominati neráči List. 1568 (Prasek . . . 22); neroďte se užazovati EvOl. 266^a; — vedle toho také: *vyrozuměti* ráčíte List. 1568 (Prasek 9); *oslyšeti* neráčíte t.; —

třeba jest vyznávatí, že sprostní údové neratolestie se aniž také děli se bezčíslně Sal. 738; — posíláme k Vám pro toho mimochodníčka, kterého ste nám *dávati připověděl* List. 1568 (Prasek . . . 48); — Nám s nemalým podivením jest, že se o to *ujímati* a na gruntech našich (se) *osazovati smíš* List. 1568 (Prasek 41), — ale kdyžtě se tak pánu Bohu líbilo, již to *musím* pánu Bohu *poroučeti* ŽerKat. 275; poňevadž letos tak málo vín máme, musíme na tom přestati a *učiti se* mezitím pomaly *píjeti* t. 285.

2. Sloveso nedokonavé bývá ve výraze supinovém, *jdu navščěvovat* bratra atp.; na př.:

když k němu přijide bratr navščěvovat jeho Otc. 187^a; šedše umývat (t. mrtvolu) zemřelého mnicha Mariana i uzřechu, že (Marianus) jest žena t. 80^a; žat chodila Manda CisMnich. Rozb. 188; někda mě má máťe posláše žat na pole Pass. 293; já poslal jsem vy žat EvZimn. Rozb. 709; jiti ležat VelJg.; vejdu k němu večerāt Alb. 28^a; (starosta) byl vyšel zabijat mudrcov Pror. Dan. 2, 14; povede (vola svého) napájet Koř. Luk. 13, 15; (Zuzana) chodila do sadu procházet se ŠtítV. 61; Sába přijide pokúšet jeho Comest. 157^a; nepuojdeť Lazar máčet prstu u vodě ChelčP. 170^a; nechodť . . . klasov zbierat Ol. Ruth. 2, 8; tak vždy.

Srovn.: (nezdárná dcera odbývá prosícího otce:) dyž nemožete dělati, *díte se do lesa věšati* Pis. mor. (Bilý, Patery knihy 419), nedokonavý infin., dědic supina.

3. Sloveso nedokonavé bývá ve větách záporných proti slovesu dokonavému ve větách kladných. Negace týče se hlavně a především kvality, vylýká jen kvalitu, nikoli též dokonavost, proto volí se po záporu sloveso nedokonavé. Případy tyto náleží tedy vlastně do 1.

Doklady tomu :

aby své dcery jemu nedával, nepřistúpaj ke mně atp. (negace je bezprostředně při slovese), na př.: prosil ho (Gallikan císaře), aby své dcery

jemu nedával Pass. 282; ciesař panošiem svým prikáza, aby nižádný nepřistúpál ku peleši Otc. 48^b; lépe by bylo jemu, by se byl nenarázal Hrad. 76^b; lépe by mi se bylo stalo, bych se byl nenarázal Štít. uč. 151^a; že by jemu bylo lépe, by se byl nenarázal Alb. 52^b; jeden měščenín za to prosil (v modlitbě k sv. Jakubu), aby ho nikterýž nepřítel nikda nejímál Pass. 357; aby viec iżádného před súd nevodili Otc. 32^b; abych brala se přeč a zase se nevracovala Pass. 286; byste mě byli jěli, byl bych vás prosil, abyste mne inhed nezabíjěli t. 406; zaklínají tě skrzě bóh, aby mne po sobě neostavoval t. 431; aby jí píti nedávali Kat. v. 2422; bych se neustýdal Ol. 4. Reg. 14; přisež mi, aby (ty) nepohřeboval mě v Egyptě Comest. 49^b; (židé) báli sú se, by jich (Egyptští) nedostíhali t. 110^b; varujte se, aby (vy) nevstupovali na horu Ol. Ex. 19, 12; svoji se psi hryzte a ciuzí nepřistúpajte DalC. 85; tú hoviedcí (dvou volův) neprodávaj nikake Hrad. 109^a; nerúšějte pořadu Štít. uč. 26^b; miň ty řeči... a nesmúcej našich pánuov Kat. v. 2954; (Eliáš) jest řekl (bohu): zbili sú proroky tvé a já sem jediný ostal; odpověděl jemu buoh řka: neřiekaj, by sám jediný byl... Štít. uč. 69^a; neřiekajž jinak než takto (řekni) ŠtítV. 179; nejezdď dále NRada 985; nejezdď daleko z domu t. 1204; nejezdď Ol. 2. Reg. 5, 23; když pozván budeš na hody, seď na posledniem miestě a nesědaj na prvniem EvSeitst. Luk. 14, 8; neuvodň nás v pokušenje Koř. Mat. 6, 12; nezmazuj se olejem Ol. 2. Reg. 14, 2; nebývaj déle na tój posádě t. 1. Reg. 22, 5; nekazuj nám přejíti Jordána t. Num. 32, 5; iżádný jiný nevchoď t. 2. Par. 23, 6; (žena) poslala jest ke mně (t. Pilátovi) a řkúci: neotsuzuj na smrt spravedlivého Nikod. 12^b; nepřistúpaj sěm, szuj obuv s noh svých Ol. Ex. 3, 5; iżádný nevychoď ze dřví t. Ex. 12, 22; iżádný nevychoď ze dveří Comest. 60^b; nechodť... klasóv zbierat Ol. Ruth. 2, 8; nezatracij lidu svého t. Deut. 9, 26; ven nic nevynos s sebú t. 23, 24; příteli nevypravuj svého smysla t. Sir. 19, 8; neskrývaj ote mne kázaních(!) tvých ŽWittb. 118, 19; neotdávaj zvieřatóm dušě... t. 73, 19; neostavuj mne po sobě Pass. 431; nezahubuj sebe tamt. 469; neslibuj, donidž nemáš Vít. 63^a; neoslyšujž mne, své matky Háj. 162^b; nepřistúpaj VšehJ. 65; neobmeškávaj t. 111, t. 77; neklekaj... nekladť... nehýbaj ani zdvihaj... ani vstávaj t. 95; nezúfávaj iżádného srdce Lit. 1. Reg. 17, 32; nezúfávaj, ale v toho (boha) úfaj Kruml. 89^b; nevzúfávajmyž pro (našě hřiechy) t. 34^a; (každá šlechtnost) má své miery dotáhnúti a také jie nepřetáhati ŠtítOp. 98^b; nikdy jie (čistoty) nerúšěti Hrad. 62^b; slíbila sem viec za muž nechoditi Pass. 287; lépe by bylo duši u pekle a boha viděti, nežli v nebi a jeho přesladkého obezřčnic nevidati Kruml. 97^b; že sem bohu slíbila viece mužě nepojímati GestaBř. 66^a; račte súd spravedlivý vydati a mne na smrt neodsuzovati t. 31^a; neuposlucháš-li mne, prodám tě ML. 76^b; kdož jest jí kdy prosil co podobného, nikdy v tom neotpviedala Otc. 455;

(Markéta) viec dětí nemievala Pulk. 82^a; mistře! kto shrěšil, tento čili rodiči jeho, že se slep narodil?; odpovědě Ježiš: ani tento hrěšil ani rodiči jeho, ale atd. EvVid. Jan 9, 2-3; nikda se věčší neurázal Pass. 281; ve stě let nenarázěl se rytieř taký DalJ. 110; anděli, jichžto nikda nikte nebieše vídal Pass. 299; (děťátko) bieše nikda lidí nevídalo t. 340; nikda taká věc nestávala se v Izraheli BiblC. Soudc. 19, 30; dokudž jemu summa dána nebývá VšehJ. 208 (v rkpisích mladších: se nedá); knieha, kteráž slove Pastýř... nikda prve jazykem českým nevytiskovaná (titul knihy tišt. 1518 v Boleslavi, v. Věstník ČAk. 1894, 209); zdáše se jim, by nic kráše na všem světě nesvítalo ani v květu prokvítalo Kat. v. 221; o nížto (radosti) ani čtla ani slýchala t. 60; —

nedada svých noh umývati atp. (negace není bezprostředně při slovese): *nedada svých noh umývati* Hrad. 77^b; (Petr Ježíšovi) nepřál svých noh opláhati t. 77^b; neslušie nám pomšćěvati bohóv, oni sami, hněvají-li se, nad nepřátely svými mstěte se Pass. 346; nebylo jim nůžé prodávati sedění svých Ol. Gen. 47, 22; když páni naleznú a vynesú, že by (soupořové) měli o to sedati, tehdy obě straně nemáta v radu otstúpati Řád pz. 11; kto by k sídóm stávati nechtěl VšehJ. 80.

V jazyku novějším bývá sloveso nedokonané jen v imperativě a kondicionále. Na př. pravím kladně: *řekni to! zavři! střel!*..., prosím tě, abys to *řekl*, abys *zavřel* okno, abys *střelil*..., — a naproti tomu záporně: *neříkej* toho! *nezavírej!* *nestřílej!*..., prosím tě, abys toho *neříkal*, abys *nezavíral*, abys *nestřílel*. Podobně je na př.: jdi tam — *nechoď* tam!; vdeč se — *nevďávej se!*; vezmi si ho (ženicha) — *neber* si ho; pane bože, pomáhaj, starého nám *nedávaj*, mladého nám daj Suš. 565; *nekupuj* mně prstýnka, kup mi radši střevičky t. 763.

Někdy bývá ve větách záporných též sloveso dokonavé. Na př.:

(poslové) tam šedše viec se *nevrátichu* Pass. 288; (poslové) se vrátivše, jež sú žádného *nenalezli*, pověděli t. 288; otec za ní pluv viec se *nevrátil* t. 289; lépe by bylo, by se byl *nenarodil* Nikod. 98^a; *nevstup* k mému oltáři Comest. 66^a; mosichu přísíci, aby jemu *neuškodili* t. 54^b; múdřější toho učiniti *nedachu* DalC. 47; pakli byste jej (supplikanta) spokojiti nemohli, nepomíjejte nám zprávu *učiniti* List. 1568 (Prasek 11); Maria nesměla k Ježíšovi *přistúpiti* Pass. 334; *nespadni, neupadni, neuhod se, neuřzni se* Us.; dej pozor, abys *nespadl, neupadl*, aby ses *neuhodil, neuřzl* Us.

Při imperativu pozoruje se rozdíl u významu mezi slovesem dokonavým a nedokonavým: imperativ záporného slovesa dokonavého je významu varovacího pro případ jeden, právě chystaný, strojený, imperativ slovesa nedokonavého je zákaz všeobecný, platný i pro každý případ jednotlivý; na př. *nehod, nepřines*, — *neházej, nepřinášej!*

4. Sloveso nedokonavé vyslovuje děj, který jest obyčejem nebo vlastností podmětu. Na př.: *nekouřím* (ve smyslu = nejsem kuřák) Us.; pes *plave* ve vodě t. (= je schopen, umí plavati); divizna *roste* v půdě žulové t.

5. Sloveso nedokonavé bývá ve významu snahovém. Na př.: pohani jej jěli a na rozličných trzích *prodávali* Pass. 357; *vzýváchu* to dítě (t. sv. Jana Křtitele) přítelé jmenem otcě jeho Zacharias; k tomu matka jeho odpovědě: nikakéž t to nebude, ale bude bude t jmě jemu Jan t. 276 (*vzýváchu* = dávali mu jméno, chtěli, aby se tak jmenoval); toho zbytky (sukna) *kupováchu* Hrad. 112^b; kupuji zahradu Us.; jeden bohobojný kón osedlaný jemu (sv. Václavovi) *dáváše* řka: vskočě na ň žeň pryč v skoře, dobydlíš se u svého bratra hoře DalC. 30; zloději se na nás *dobývali* Us.; v noci *kradli* nám koně (jednoho) t.; už jsem *bral* na ně hůl t.; když jsem *odcházel*, nechtěli mě pustiti t.

6. Sloveso nedokonavé klade se pro děj současný. Na př.: když jeho (Eusebia) papež *křtil*, mnozi lidé viděli, ano jej světí anděli z svatého krstu vody *vybírají* Pass. 388; dievka se *vracéváše* i utka ji sluha Ol. Gen. 24, 17; *vracuje* se přidu k tobě t. Gen. 18, 10.

7. Slovesem nedokonavým vyslovuje se původství (autorství); na př.: toto jsem *psal* já Us.; tento dům jsem já *stavěl* t.; tento obraz *maloval* Skreta t.; Aristoteles *učil*, že . . . t.

8. Slovesem nedokonavým uvozuje se řeč. Na př.: pán Ježíš *řekl* učenníkům svým (*řekl* od slovesa I. třídy *řeci*, *řku*, jež jest nedokonavé); *pravil*, *povídal* Us.

9. Za sloveso nedokonavé bývá neprávem *chtíti s infinitivem*; na př.: *dával*, *sedal si*, *odcházel* . . .; když mi *neotvírali*, odešel jsem . . .; stromy se dlouho *neujímaly* . . .; *zdvihal* ruku, ale nemohl . . . — nespr.: *chtěl dáti*, *sednouti si*, *odejítí* . . .; když mi *nechtěli* otevřítí . . .; stromy se *nechtěly ujmouti* . . .; *chtěl zdvihnouti* . . . BartRuk. 35. Chtíti s infinitivem oprávněno je tu, když má býti vyslovena vědomá vůle, nikoli jen snaha a pokus tamt. 34.

10. Sloveso opětovací vyslovuje děj opětovaný neb opakovaný s výtčením, že jest to děj opětovaný (opakovaný). Na př.:

mnozi ten obyčej jmají, když nemocného *vidají*, ež j'mu neradi stýskají Hrad. 143^b; prvý . . . toto (šesté) kázanie *přestúpá*, kdyžto v cizé lože *vstúpá* t. 118^a; třetí (hřeší), ješto sám *zabíje* t. 98^b; (bóh) mohl by mě v svú radu *pojímati* DalC. 85; dobré příklady *vzímajte* Hrad. 110^b; Břecislav častokrát do Polsky *vtrhoval* a s vítězstvím zase *vracoval* se Pulk. 69^b; poslové posláni *býváchu* t. 117^b; (Jáchym a Anna) všem svého sbožie *udávášta*, pro bóh mile, což *mievášta*, na tré dčléchu Levšt. 150; v jeho domu chudých tři veliké stuoly *nakrmováchu* Pass. 323; sv. Alexius

sedmnáct let před kostelem *sědajě* almužnu bráše t. 324; ty s' mě (Marta Krista) do svého domu *přijímala* t. 381; (posedlý) často púty a řetězy jsa svázán *zlamováše* řetězy a púta *zetříváše* Koř. Mark. 5, 4; Goliáš *postavováše* se z jitra i večer, *pozývaje*, směl-li by kto... Ol 1. Reg. 17, 16.

11. Slovesem opětovacím (opakovacím) bývá vysloven děj jeden, když jest úhrnem dějů několika. Případy takové jsou dvoje:

a) Podmět jest jeden a vykoná dějů několik, jež se shrnují v jedno. Na př.: měl jsem hrst hrachu a *vyházel* jsem jej oknem Us. (t. j. vyházoval jsem zrno po zrnu...; dokonavé *vyhodil* jsem hrách oknem« znamenalo by, že jsem všecek hrách vyhodil jedním vržením).

Jiné příklady: tak se vajce (plur.) zkazie, že je *vymecí* (t. lidé) Otc. 366^a; král vzvėděv, aby jě *zjímali*, po nich poslal Pass. 354; zjímav množstvie mužov Pulk. 43^a; pěstúny jeho zjímachu Dal. 82; zjímav jě jest Hizmahel cepit Pror. Jer. 41, 10; zjemajž vešken lid Alb. 91^b; ježto (křesťany) zjímav do města vésti jě kázal Pass. 383; Mikuláš zjímav je (posly) Let. 115; hospodář zjímav jě *vsázel* jě u vězenie GestaBř. 80^a; Jakub vsázėv děti na velblúdy i bral sě pryč Ol. Gen. 31, 17; vzč Mojžicš ženu svú a syny své i vsázėl jě na osla imposuit t. Ex. 4, 20; ten (rychtář) jě (odsouzené) vsázė v kládu OtcB. 70^a; soudce vsázel zloděje (plur.) do vězení Us.; (ciesář) kázal jě (mnichy) v téj jěskyni kamením *zaváletí* Pass. 365; dckú (prknem) hlavy dolov *srúbati* kázal Pulk. 146^a; král káza jim hlavy *stínati* JiřBrn. 263; káži t vám všem hlavy stínati Nikod. 11^a; Terencian témato dvěma svatýma káza hlavy stínati Pass. 284; ciesář učiniti kázal mnoho prken, jako by jim (pánům) hlavy stínati chtěl nebo *strkovati* Pulk. 125^b; tu stínali je (zajaté) TomP. 3, 517; (kniže) dal zajaté pojednou voditi ze šatlavy a stínati je t. 4, 261; generál Jackson popuzovače anglické dal *zvěšeti* Malý, Amerika 6, 182; král kázal jim hroby zlaté *přičíněti* Pass. 370; (sv. Marta) uzřela u vidění, ano k niej jide jejie sestra Maria Magdalena držiec v rukú pochodni a všėcka světla zhaslá jí *zažiehajíc* Pass. 381; (sv. Marta) své skončenie juž bliz vzvėděvši sviecě rožiehati (!) kázala t. 380; vzcm to vřc (t. zvířata obětná) Abram *přetíná* je na dvě dividit ea per medium Ol. Gen. 15, 10; Alexander *osypati* sě tu káza (v Korintě) AlxV. 324; král kázal jim (sedmi bratřím) hroby *přičíněti* Pass. 370; (Šalomún) *rozstavěl* jě (koně atd.) po městech Ol. 2. Reg. 9, 25; rozstavěl sem lid t. 2. Esd. 4, 13; (služebník), kterýž byl ty děti *odnosil* KřižB. 95^b; spadl a *polámal* si žebra Us.; *vytrhám* ti vlasy t.

b) Podmětů jest několik, každý z nich vykoná děj jeden nebo i dějů několik, a všėcky ty děje shrnují se v jedno. Na př.: polekání poutníci *zaházeli* pláště a utikali (o poutníku jednom řeklo by se: zahodil plášť).

Jiné příklady: (nepřátelé) Čechy sú *zjímali* Pulk. 63^a; Říměné ny zjemúce zvieží Hrad. 74^b; někteří jsau zjímáni a odvedeni do šatlavy TomP. 3, 517; (Novomčštští) mistry, kteříž neutekli, zjímali a *vsázeli* na rathúz Let. 120; (jiní mnozí) na rathúz sú vsázeni t. 610; tehda dělnici od té jěskyně kamenie *odváleli* Pass. 366; nebo smy své oružie *pometali* od sebe Otc. 272^a; oni (tři králové) proti němu *poklekavše* bohem jej býti ukazováchu Kruml. 108^b; některé (dievky) přčd nimi vzklekachu DalC. 15; pro něžto klekajíc bohu chválu všickni vzdali Pass. 369; rované sě *zotvierali* Zrc. 10^a; (židé) se sebe své plášče i rúcho *snímavše* počěchu sv. Štěpána kamenovati Pass. zl. Mus. 2^b; *upřiehajte* koně a *vse-dajte* jezdcí ProrOl. Jer. 46, 3; na kteréž (tři koně) Soběslav, Oldřich i Jetřich rychle vsedavše do Polsky pospíšili Háj. 163^b; juž na ň Sasici *ssědachu* DalC. 50; páni vsedavše na koně i jeli Let. 514; (židé) své na ň meče *vytrhachu* Vit. 48^a; když se voda upokoji, (žáby) *vzdvihavše* oči svoji onu kládu i zočichu Baw. 63; v pondělí *stínáni* sú třie mládenci Let. 43; všecka čeleď jest *stínána* t. 115 (čeleď významu hromadného); to smy slychali, že jsú sě mnozí pro chudobu *oběšovali* a črtu sě *poručovali* Vit. 45^a; potom pánóm dachu (vodu) a ti t se ctně *umýváchu* Baw. 219; paní měščky *chodíc* pana faráře vitat, utratily za pivo 5 grošů (je řeč o vítání jednom) WintCirk. 500 (z r. 1520); (Zručští přijeli pro kněze) *napínanými* kušemi t. 527 (z r. 1510); (spiknutí) vyzraženo jest v čas a původcové jeho jsou *zvěšeni* Malý, Amerika 6, 193.

Odchytkou bývá tu dokonavé sloveso durativní nebo jednodobé. Na př.:

kázal jě oba *stieti* Pass. 353, t. 298; (král) káza všěm hlavy *stieti* KatBrn. 294; král kázal oněm rytieřóm hlavy *stieti* Pass. 362; beze všeho súdu jim hlavy *stěli* t. 398; všech deset *stali* sau Let. 670.

12. Když o ději pohybovém má býti pověděno, *kam* pohyb směřuje, volí se náležitě sloveso *trvací*; a když má býti řečeno, *kde* se pohyb děje, volí se příslušné sloveso *opětovací*. Na př. někdo jde do města, nebo do světa; tážeme se ho: *kam jdeš?* nebo pravíme *pověz nám, kam jdeš*, a on odpovídá: *jdu* do města, do světa; a když se vrátil, tážeme se (o témže ději): *kde jsi chodil?*; nebo pravíme: *pověz nám, kde jsi chodil*, a on odpovídá: *chodil jsem* po světě. — A podobně: *kam jedeš?* — *jedu* do města, do světa; *kde jsi jezdil?* — *jezdil jsem* po světě; *kam to dítě neseš*, nebo *vedeš*, nebo *vezeš?* — *kde jsi to dítě nosil*, n. *vodil*, n. *vozil?*; *kam se ženeš?* *kde ses honil?* — *kam tu káru táhneš?* *kde jsi tu káru tahal?*; *chodím* po městě, *jezdím* po městě, *jezdím* po světě; atp. Děj pohybový při pojetí „*kde*“ (= *na kterých, po kterých několika, mnoha místech*) drobí se v několik (mnoho) stejnorodých dějů menších a ty se pak vyjadřují slovesem opětovacím.

13. Proti slovesu trvacímu věty kladné bývá opěťovací v příslušné větě záporné. Na př. kladně: *jdi* domů, poroučím ti, abys *šel* domů...; *jeď* tam, poroučím ti, abys tam *jel*; — a záporně: *nechod* domů, abys *nechodil* domů; *nejezdi* tam, abys tam *nejezdil*. Jiné příklady v. v č. 3.

14. Iterativum bývá v platnosti durativa, t. j. bývá tam, kde by postačovalo samo durativum příslušné, ale kde v jazyce není durativa příslušného. Na př.: bratřie přijidechu k němu (k Agathonu) *navštěvovat* jeho OtcB. 50^a; jak se *mtváte*, kde *býváte*? Us. mor.

Durativum v případech těchto a podobných buď časem vyhynulo, na př. *bósti*, anebo ho v jazyce nebylo, na př. *házěti* k *hoditi*. O zánikání durativ, která jsou pak nahrazována iterativy, v. v § 336 č. 5.

15. Iterativa a vůbec imperfektiva jsou hojnější v jazyku novějším než starším. Příčina toho jest ve ztrátě imperfekta. Stč. imperfektum znamenalo minulost a při tom opětování děje, v. § 343; časem vyhynulo a úkol jeho přejímá perfektum; k tomu bylo třeba za imperfektum významu opakovacího bráti perfektum sloves iterativních (frekventativních); na př. stč.: komu se *nedostanieše*, u druhu *vezmieše*, — nč. komu se *nedostávalo*, u druhu si *bral* n. *brával*. Zejména rozmohla se v nč. iterativa na *-ávati* a *-ívati*, na př. stč. *říkáše* — nč. *říkával*, *říkával*, stč. *chodieše* — nč. *chođival*, *chođívával*. Frekventativ na *-ívati* od sloves tř. IV. v stč. ještě nebylo. Dialekticky ve val. a slc. přibyla iterativa (frekventativa) ze tř. VI; na př.: *čaruju* — *čarívám*, *nocuju* — *nocívám*, *kupuju* — *kupívám*, *tancuju* — *tancívám* a j. Podle nich utvořena pak frekventativa od sloves III. a IV. třídy, jako *viđúvať*, *seđúvať*, *stýšúvať*, *klečúvať*, *chođúvať*, *hřešúvať* a j. (val.). Srovn. Smetánka v Rozpravách filolog. 22 sl.

338. III. Význam sloves podle dějového rodu.

1. Ve větě *a*) „učitel chválí žáka“ vychází děj činného „chválení“ z podmětu (*učitel*) a nese se na předmět (*žáka*), — podmět je tu východištěm a předmět cílem děje.

Naproti tomu ve větě *b*) „žák je chválen od učitele“ je podmět (*žák*) cílem téhož činného děje „chválení“. Atd.

Význam výrazů slovesných bývá tedy rozdílný také podle toho, v jakém poměru podmět a předmět k ději činnému bývají, a poměr tento při slovese nazývá se *r o d e m*.

2. Podle rodu rozeznáváme především sloveso činné (activum), na př. *chválím*, *soudím*..., — a trpné (passivum), na př. *jsem chválen*, *jsem souzen* atd.

I. *A k t i v a* jsou slovesa, při kterých je podmět ději východištěm. Na př. *chválím*, *soudím*.

Děj z podmětu aktivního vycházející

a) buď se nenese dále, nýbrž zůstává takořka při podmětu, na př.: *ležím, umírám* . . .; slovesa tohoto druhu nazývají se p o d m ě t n á (verba subiectiva);

b) nebo děj z podmětu aktivního vycházející nese se dále a zastihuje nějaký předmět. Předmětem tímto jest

aa) buď podmět sám, když děj z podmětu vycházející se zase k němu vrací, na př.: *myji se*, — každý *přeje sobě* nejvíce, — přítel *mluvil o sobě* . . .; slovesa taková nazýváme z v r a t n á (verba reflexiva);

bb) nebo je předmět od podmětu rozdílný, na př.: učitel *chválí žáka*, — pohané *slouží modlám*, — lakomec *žádá peněz*, — jezdec *pečuje o svého koně* . . .; slovesa taková pak slovou p ř e d m ě t n á (verba obiectiva) a rozeznávají se:

p ř e c h o d n á (transitiva), která mají předmět v akkusativě, jenž v rodě trpném se objevuje jako podmět, na př.: učitel *chválí žáka* (žák je chválen od učitele, neb učitelem), — Kain *zabil Abele* (Abel jest zabit . . .), — a

n e p ř e c h o d n á (intransitiva) ostatní, na př.: pohané *slouží modlám*, — lakomec *žádá peněz*, — jezdec *pečuje o svého koně* atd.

II. P a s s i v a jsou slovesa, při kterých jest podmět obvykle cílem příslušného děje činného, na př.: *žák je chválen* od učitele (učitel chválí → žáka), — *Abel jest zabit* od Kaina.

Věty passivní jako „*žádáno bylo peněz*“ atp. podmětu vůbec nemají, jsou bezpodměté.

Ú h r n e m dělí se tedy slovesa podle dějového rodu takto:

1. aktiva (činná):

a) podmětná, na př. *ležím, umírám*;

b) 1. zvrtná, na př. *myji se, přeji sobě*;

2. předmětná:

přechodná (s předm. v akk.), na př. *chváliti někoho*;

nepřechodná, na př. *sloužiti někomu*;

II. passiva (trpná), na př. *jsem chválen*.

3. Ze sloves zvrtných mohou a) některá býti též předmětná, na př. vedle zvrtného *myji se, přeji si* . . . vyskytá se též předmětné *mýti někoho, přátel někomu* atd.; — b) jiná pak vyskytují se vždy a jenom v podobě zvrtné, na př. *modliti se, smáti se, blyštěti se* . . ., a slovesa zvrtná druhu tohoto nazývají se s t ř e d n í (media).

Pravíme a) *myji se*, a též *myji sebe*; — *přeji si*, a též *přeji sobě*. Naproti tomu je b) jen *modliti se* atd. To jest: slovesa střední mívají při sobě jen *se* (zvrtného zájmena akk. tvaru slabšího), kdežto slovesa zvrtná ostatní při sobě mívají také jiné pády zájmena zvrtného a také tvary jejich silnější.

4. Sloveso přechodné *točiti* (na př. víno) znamená = činiti, aby teklo; podobně *věsiti* = činiti, aby něco viselo; *položiti* = učiniti, aby leželo; *rozplakati*, *rozesmáti* někoho = učiniti, aby plakal, aby se smál; atd. Slovesa druhu tohoto slovou faktitiva (účinná, n. kausativa); jsou utvořena ze sloves jiných a znamenají vůbec učiniti, aby se dělo, co vyslovuje sloveso jejich základní.

B. Význam slovesných výrazů jednotlivých.

1. Výrazy slovesné které jsou, o tom v. Hist. Ml. III, 2². § 2.

2. Výrazy tyto namnoze podléhají pravidlům o shodě v grammatickém čísle, grammatickém rodě a grammatické osobě; o tom v. §§ 141, 145, 147, 155, 158.

3. Zde promluvíti jest o výrazech těchto se syntaktických stránek ostatních, zejména o výrazech určitých (finitních) vzhledem 1. k času, 2. ke způsobu a 3. k rodu dějovému, a 4. o výrazech slovesných neurčitých (infinitních) nebo jmenných.

339. 1. Čas a jeho výrazy slovesné.

1. Čas je a) přítomný, b) minulý a c) budoucí.

2. Pro vyjádření času máme slovesné výrazy a) praesens, b) praeteritum, totiž aorist, imperfektum, perfektum a plusquamperfektum, a c) futurum.

a) P r a e s e n s.

340. 1. Praesens (t. j. výraz tvaru praesentního) slovesa nedokonavého znamená děj p ř í t o m n ý, a to děj v čase přítomném trvajícím. Na př.: *nesu, sekám, nosím, vysekávám, roznáším*.

2. Praesens slovesa dokonavého znamená děj b u d o u c í, a to děj jednodobý, na př. *seknu, hodím*, — nebo děj v budoucnosti se končící, na př. *přinesu, rozsekám, vynosím*.

Děj v čase budoucím trvajícím vyjadřuje se futurem; o tom v § 347. — Slovesa *ponesu, ponosím* atp. (složená s *po-*) znamenají děj dokonavý (tedy budoucí) a při tom přece též trvací (v. § 336 č. 6).

3. V živém vypravování klade se praesens někdy za čas minulý, tedy bez významu přítomnosti, absolutivně, a zove se praesens absolutum (t. zv. praes. historicum). Čas vlastní (minulý) rozumí se tu z vypravování ostatního.

Na př.: císař Soběslavovi vieru *slibuje* a jeho děti česky *otučuje* DalJ. 70 (podle M. Opatrného jediné jisté praes. absol. v Dal.; v DalC. není); (poslové) měščanuov potázachu, ti jim na hrad ukázachu, tamž i jidú; když bychu v králově dvoru, *střetnú* se s jejie (Kateřininou) mateří, ana *jde* s tú žádnú dceři, jěž tak v drahěj krási ktvieše Kat. v. 189; žena plačící poběže, Pilát, co se stalo, *tieže* Jid. 105 (pro rým!); i stalo se

jest, když biechu synové israhelští na púšti, i *naleznú* člověka sbierajíce drva Ol. Num. 15, 32; a když sč dále *hnú* proti Brixii a k branám sč *přiblížie*, mladost rytieřov mladých své síle doufajíc těch jistých Brixenských pozýváchu k bojování PulkR. 104^a; když pověděno, že biskup přijel, mnozí páni s svým vévodú *vzdvihnú* sč chtiec s ním ostati t. 129^b; (Němci) vytáhli k Poděbraduom a pan Hynek proti nim *vytrhne* Let. 96; král (Zigmund) před nim (Žižkou) ustúpá, potom Žižka *dostihne* jej u Habru a *udeří* na lid králuov, a oni ihned *prchnú* k Německému Brodu a se *postaví* a *šikují* t. 118; vece jim (mudrcům) císař: victe-li, proč sem po vás poslal?; tehdy oni *odpovědie*: pane, nevieme; *die* jim císař... GestaBř. 84^b; vida to lev, odběhna rychle i nakopa koření, přinese v ustech, *rozžije* i obklade Bruncvika Baw. 5^b; když biechu mnoho blúdili a tu několik dní byli, pod jednu horu *přijdu*, tu t jednu řeku *nadejdu* tamt. 122^a; (Bruncvík) sejma jilce z svého meče i sstrčí na ň (na meč cizí, divotvorný) a *vděje* jej do svých nožnic a svůj do sklepu položi i *lehne* t. 11^b.

Sem hledí hojné věty vedlejší s *an, ano*...: *uzřě, ano Kristus jde; uzřě Krista, an jde* atp. Na př.:

jakož jste viděli Jezukrista, an do nebe jde, takéž súdit přide Zrc. 11^a; Jonáš bieše na lodí, ana sč u vlnách mece, a všichni báchu sč t. 10^a; viděl jsem jč, ana jdeta do římského města Pass. 307; byl by (ty) viděl množstvie židov i pohanov, ani za nimi (sv. Petrem a Pavlem) jdúce tepú jč, porúhají sč jim a v svatú tvář jim plijí, ana jako tichá dva beránky neodmlúváta t. 305; zítra, ano sč zabřezkuje, rytieřstvo zdvihlo sč Pulk. 112^b; uda sč j'mu to viděti, ano mistr učí děti DětJež. 2^b; Petr uzřě, ano Jezukrist proti ňemu jde Pass. 298; Symforianus uzřěv, ano pohani veliký hod činie t. 455; (David) vjide v stan králóv, an všickni spie Comest. 138^a; viděl hospodin, an se rozmnožuje zlost Br. Gen. 6, 5; (Isák) uzřel, an velblaudové jdaú t. 24, 63.

Nejčastěji bývá ve významu tom perfektivní *budu* samo nebo i ve spojení s infinitivem, *budu nésti* atp. (= perifrased pro futurum). Na př.:

(lidé) mile vše naplnichu, třetí den na pravé zořě budú všickni k hořě, z hory blsket jdieše ML. 58^a; ale když sč sdравie ruší, tepirv tu bude poznáno, nač komu kak sčestie dáno Jid. 123; když Marie proti sestřě bude žalovati, hospodin odpovědě Alb. 84^a; král povolav obú (lakomého a závistivého) slibi jima, což který prositi bude, že dá jemu a dvě to druhému; a lakomý nebude chtieti napřed prositi... a závistivý také nebude chtieti za nic prositi; až král... nebude chtieti bez toho býti... a závistivý bude krále prositi, aby kázal jemu oko jedno vylúpiti ŠtítV. 121; bude to naše chtění jako nádobie některého řemeslníka, ješto jím své dielo dělá jako nádobím...; a jakož dělník najprvé sám

připraví to nádobie, jímž by dělal, a pak tiem nádobím bude dělati, takéž duch svatý atd. ŠtitBud. 132; když ji toho muž svatý nechťějiše zbaviti, tehdy ona bude rozprávěti OpMus. 18^a; lidé jemu (svatému muži) budú chválu vzdávati a jej ctíti velmi, tehde on toho bude zbíehati a tak odtud zajide do města t. 3^a; a když již zasě jda po zemi šel ten biskup . . . , král téj vlasti Aden jme biskupa . . . , a když ten biskup bude před krále přiveden, bude biskupovi král velmi hroziti, nepřijme-li zákona Machometova Mill. 121^b; (král) když na moře přijide, bude jezdit po břehu Baw. 2^a; tehdy ztrže se vietr a vlny budú korábem metati tamt.; a on do moře je (Brunčvik urážené hlavy) umetal a bude tepruv pravdu vědčti t. 12^a; lev . . . zařváše i poče se s drakem bítí . . . ; Brunčvik vyskočieše i budeta se tepruv oba (lev a Brunčvik) udatně s drakem bítí t. 11^a; (králová krále) obchytěvši (!) jeho bude jeho prositi, aby s ní zostal t. 2^a; (v Egyptě, v krámě kupeckém) žena neprodává, jako obyčej mají prodávati v jiných zemích, a seděti bude žena nad krámem, toho tam nenie KabK. 34^b; viděl sem, že Arabové plné oči osazené budau míti muchami, však pro lenost neseženau jich Har. 2, 204; (Kostomlatští žalovali na faráře:) maje nám nedělního času slovem božím sloužití, bude žráti v krčmě do světa (do svítání) v sobotu na neděli WintCirk. 663 (z r. 1596).

V textech pozdějších, zejména v textech XV stol., často se vyskytají vedle sebe slovesa tvaru praesentního a aorist. Ono pak sloveso tvaru praesentního jeví se nám (jsouc vedle aoristu) jako praesens absolutum, ale to je trvám jen zdánlivé; vlastně by to měl býti též aorist a ne-umělostí písářovou dáno za to praesens. Výklad tomu: aor. silný je někdy tvaru stejného s praes., na př. *nese* = fert i tulit, *nesú* = ferunt i tulerunt; proto tvary tyto v době, kdy vymírají a když nalézají se jen v písmě, buď berou se za praesens, a tu může býti vedle sebe *nese* tulit (vzaté za fert) a *jme* cepit, buď berou se za aoristy (to častěji), a ježto se vidí u nich formální stejnost mezi aor. a praes., tedy klade se také praes. tvar sloves jiných za aorist, t. j. analogií běře se také *jme*, *padne*, *padnú* . . . za aorist. Z toho jde v textech veliké matení, na př. v Troj. (podle ohledání M. Opatrného 1882), v Mill. a Mand.

Některé příklady tomu:

do toho města Jazon a Herkuleš s tovařiši svými *vjidechu*. A když po ulicích se *berau* . . . , *diví* se lid veškeren jich kráse a *tieží* se mezi sebou, jací sú to lidé; a když *tieží*, *nemají*, kto by je zpravil, až i k vratóm dvora *přijdu* . . . Troj. 23; Medea lásku tu *usiluje* přikryti, aby od těch, kteříž na ni patříechu, nemohla býti poznána t. 30; jakými tesknostmi srdce Medee bylo súženo, když *čije*, ano čeled noc maře . . . ; a tak sem i tam po pokoji se *vrte*, brzo *běží* ke dveřím, již-li čeled se ku spaní *strojie*, brzo k oknóm t. 39; když (Thelefus a Achyles) *přijideta*, *nalez-*

neta jej (krále), an na loži leží t. 98^a; *Nayam byl ubuzen*, velmi se *lekne* Mill. 53^b; když již *běchu připraveni*, vzemše od krále odpuštění na cestu se *zdvihnú* t. 7^a; Kán když měl umřít, *káza* (svým synům) před se přijít i *káže* dvanácte šípov svázati t. 73^a; když *biechu* spolu *jeli*, ten pán těžce se *roznemuož*, pro než ostavivše jej *konali jsú* cestu počatú t. 7^a; tehdy (čarodějníci) *odpoveděli* a na dvě *rozdělili* trest na dli i *položie* před sebu na zemi t. 40^a; král *oblehne* město . . ., sjězdov *káže* stříeti, že žádný k nim přijeti *nemohl* t. 102^a; (pánové svému králi) *poradili*, aby biskupa jednoho . . . k hrobu božiemu poslal . . .; tehdy král jejich rady poslech . . . biskupa tam *pošle*; a když již zase jda po zemi *šel* ten biskup . . ., král téj vlasti Aden *jme* dřieve řečeného biskupa . . .; a když ten biskup bude před krále přiveden, bude biskupovi král velmi hroziti . . . a biskup . . . se *oddal* raději umřeti . . .; tehdy žoldán biskupa obřezati *kázal* . . . t. 121^b.

4. Někdy, zvláště v jazyku obecném, bývá praesens místo futura. Na př.: zítra *máme* zeměpis Us.; zítra *jdu* do divadla t.; kdy *jedete* domů, zítra či pozejtří? t.; za týden *jsem* doma t.; s neděle *máme* sv. Václava t.

Čas vlastní (budoucí) rozumí se při příkladech takových z obsahu ostatního (*zítra máme* . . ., *za týden jsem* . . .).

b) Praeteritum.

341. Tvary pro vyjádření minulosti jsou: aorist, imperfektum, perfektum a plusquamperfektum.

Shodují se v tom, že všechny vyjadřují děj jako minulý, ale liší se tím, že aor. vyslovuje děj jako minulý a při tom nic více, imperfektum jako minulý a při tom trvající neb opěťovaný, perfektum jako minulý a při tom ukončený před přítomným a vzhledem k následkům v přítomnosti, a plusquamperfektum jako minulý a při tom ukončený před jiným minulým.

Klade pak se aorist, imperfektum, perfektum a plusquamperfektum s příslušnou nuancí významu, když na tom záleží a když chci, aby byla vyjádřena, nikoli, když by se dala vůbec vyrozuměti a žádati. Mnohdy mohlo by něco podle významu svého býti vyjádřeno imperfektem nebo perfektem nebo plusquamperfektem, ale vypravovateli nezáleželo na tom, nestál o to, položil tedy aorist (nebo perfektum skleslé ve význam aoristový). Na př.:

jež (orlicé) *bieše* chytře *vymyšlena* AlxV. 1248 — jež *bě* chytře *vymyšlena* AlxH. 3, 9; v *niež* (skříní) *ležěše* jich svacině AlxV. 1219 — v níž *ležala* jich svatyně AlxH. 2, 9; císař Čechy *viní* DalC. 32 (mohlo by býti i *vinieše*); král *nesmě* Čechov u potřebu přivínuti t. 92 (mohlo by býti též *nesmějieše*); pakli se kdy *stala* která sváda, u stařejšieho *byla* rada t. 2

(místo žádaného: *stunieše* ..., *budieše* DalV. t.); tu s nimi (dievky s muži) krásné panny *vsadiechu* DalC. 12 — *posadichu* DalJLVFf. — *zsadichu* DalP.; to mnozí slepí uslyševše k sv. Vavřinci *diechu*, jimžto všem zrak *narracováše* a jě na pravú vieru *obrátil* Pass. 428.

342. Aorist.

1. Aorist jest v češtině a ve slovanštině vůbec tvarem dvojí: silný, na př. *jid jide* ..., a slabý, na př. *jidech jide* ..., u významu však není rozdílu žádného.

2. Vyslovuje děj prostě jako minulý, t. j. bez vytýkání vlastnosti nějaké jiné.

Vedle minulosti rozlišuje se ovšem imperfektivnost a perfektivnost, na př. *nesech* a *přinesech*, ale tento význam vyjádřen jest slovesným kmenem, nikoli tvarem aoristovým.

3. Dokladů jest v době staré mnoho; na př.: když (Alexander) na vojnu se *zdviže*, vše se řecká země *vzhrozi* AlxV. 406; (Alexander) *káza* uzel rozvázati i *poče* ten mák zobati t. 1058; (Alexander) když *sebra* voje, chtě zvědět, lida co je, *spudí* vše v jednu ohradu ..., *číte* z jitra až do noci, však *nezvědě* vše své moci t. 1106 sl.; když to dietě (Krista) Kristofor přěs vodu *ponese*, *poče* vody přibývati a to dietě počě velmi těžko býti Pass. 360 (*ponese* o ději současném; pojato aoristově).

343. Imperfektum.

Imperfektum vyslovuje děj v minulosti trvajicí nebo opakovaný.

I. Imperfektum slovesa *nedokonavého* vyjadřuje děj jakožto a) v minulosti trvací, nebo b) v minulosti trvací a spolu opakovaný.

Příklady k a): když *sediechom* nad hrnci masa a *jědiechom* chléb *sedebamus* ... *comedebamus* Ol. Ex. 16, 3; ta (dcera) *mřieše* moriebatur Koř. Luk. 8, 42; (Alexander) otčika juž *nejmėješe*, matky také *nevidieše*, jedno *mieše* mistra svého AlxV. 124 sl.; již země u porobě *stáše* a za moře dan *dáváše*, neb ten (Alexander) *bieše* ještě dietě t. 149 sl.; před starými těmi Aristotiles *sedieše*, jenž tehdy králév mistr *bieše* t. 351; (Alexander) na vše strany *vidieše*, kdežto vína, žita *ktviechu*, kdež která loviště *biechu* t. 686 sl.; (král Filip) posla ženu v jiné bydlo, a ten, jenž ji *provodieše*, Pauzonias tak *slovieše* t. 98; (lotr) jelikož jeho (Krista) mrúce *vidieše*, za pravého člověka jej *jmėješe*, a jelikož *prosěše*, aby na ň pomněl, v tom jeho božstvie *poznáváše* Hod. 49^a; sv. Klimenta mále dělati *nemožeše*, jež v sobě v žalosti rucě zhryzla *bieše* Pass. 287; ta rytieře *prosiešta* sv. Petra, aby z města postúpil t. 298; sv. Alexius před kostelem sědaje almužny *bráše* t. 324; k městu, jemuž Tyrus *diechu* AlxV. 2007 (*dieti* = impflivum); k městu, jemuž Iskon *diechu* t. 1372; Faros jednomu jmě *bieše*, druhý Elifar *slovieše* AlxB. 3, 31; toho (bratra

sv. Felixe) pohani k svým modlám *bezděčiechu* PassKlcm. 49^b; (Maria) tiem se velmi *mútieše*, jako ostrý meč v jejie srdce *bodieše*, anebo to *vidieše*, že jejie syn bez viny na kříži *stojieše* Hrad. 91^a.

Sem patří také imperfekta sloves *dieti*, *praviti*, *mluviti* a j., uvozující přímou řeč. Na př.: když psika uzřela paní, ano j'mu mnoho z jeho očí slez tečieše, ta paní k téj babě *dieše*: pověz mi... Hrad. 103^b; on *dieše*: já sem ten... Krist. 70^a; ten, ješto *dieše* prorádci svému... Štít. ř. 155^b; druhá mysl jiej *dieše*: počakaj... Pass. 287; Petr svatému Janu *dieše*: račiž palmu vzieti... Vít. 37^b; (císař a papež) stojiec před ložem (sv. Alexia) každý *dieše*: kak jsme koli tuto hříšní... LAI. a; (Kristus) *pravieše* apostolóm: nenie vaše, znáti časy a chvíle Alb. 89^b; na tomto sv. Pavel bieše, jenž *pravieše*: kto ny ot milosti božie... t. 103^b; z těch t jest byli svatý Pavel, ješto *pravieše*: nemáme zde miesta k bydlu, ale táhnem se k onomu bydlu budúciemu; a také *pravieše*: jděte po mně... Štít. ř. 14^a; na to (co bude v soudný den) patřě sv. Anselmus *pravieše*: vzhrozije se mój život... t. 96^a; Job zkusiv hubenstva tohoto světa *pravieše*: člověk vzejde jako květ a zetřien bude ŠtítBud. 114; (David), kakž koli mnoho mčl krmí k svému stolu, však *pravieše*: teprv se nasytím, když se ukáže tvá chvála t. 227; ona dva mlazšie Kristova, ješto se bieše k nima přivinul Kristus, když jdúc cestú mluviešta o něm, *praviešta*: zdali v nás srdce nehořieše Štít. ř. 72^a; tu čieši on (sv. Václav) mienieše, o niež syn boží *mluvieše*: můžete-li z té čieše píti... DalH. 30; svatý Prokop téj chvále nechtieše, protože takto *mluvieše*: milá bratří, nedivte se... Hrad. 10^b; paní jeho (nemocného bohatce) takto *mluvieše*: panku, viz o sobě... t. 143^a; tato dva takto *mluviešta*: ó milý hospodine... Pass. 290; oni nábožně poklekše takto *mluviechu*: kakž kolivěk smy hříšní, avšak atd. t. 326; (otec Alexiův) žalostivě *mluvieše* a řka: běda mně atd. t. 326; přítelcé plačíc *mluviechu* takto: ó milá Maria Magdaleno, proč si... t. 343; Natalia *mluvieše* a řkúc: blazě tobě atd. 479; někteří k niej (Marketě) tak *mluviechu*: ó překrásná dievko atd. t. 320; (David) v tom túžení i to *mluvieše*: é hoře, kak se jest prodlilo mé bezbydlé ŠtítBud. 227; když jie (Kateřině) přítelcé na to vzmluvichu, by... šla za císaře spieše, ona jim *otpovědieše* tomu a řkúc: vy tak krásnú mě pravíte atd. Kat. v. 364; svatý Pavel *voláše* a tak řka k Korintóm Kruml. 316^b; (matka) žalostivě *křičieše* a řkúc: é pomozte mi... Pass. 326. — Naproti tomu bývá *vecěti* vždy v aor.

Časty jsou a rovněž sem hledí případy s imperfektem, kde se vyskytá minulý trvací děj, jenž jest současný s jiným dějem minulým. Tyto případy máme na mysli, když pravíme, že imperfektum vyjadřuje současnost v minulosti. Na př.:

když jeho (sv. Jakuba) na popravu *vediechu*, jeden nemocný počě volati Pass. 353; v tu hodinu, v nižto sv. Štěpána v hrob k sv. Vavřinci

kladiechu, sv. Vavřinec... na stranu v hrobu polehl t. 400; v tu hodinu, kdyžto jeho (sv. Prokopa) svaté tělo *pochováváchu*, voláše jeden slepý a řka... t. 316; když Josef *snímáše* tělo, Maria stáše čakající Ans. 9; když (sv. Václav) na prazě *klečieše* a svú dušu u boží rucě *porúćieše*, Hněza a jeho bratřie přiskočichu DalH. 30; když Čechy (Bohemi) v klášter *jdiechu*, skry se (Jitka) za oltářem t. 42; Kochan když okolo sochy *chodieše* a z sebe třeva *toćieše*, na svúj rod počě túžiti t. 40; když skirzě jednu ves *jědieše*, uzřč, že sedlská dievka na potocě stáše, bosa i bez rukávov rúcho práše t. 41; kněz když to *slyšieše*, velmi se tomu divieše Hrad. 27^b; (anděl) k niej (Marii) v komňatu vnide, ana na modlitvě *bieše* a Izaiáš *ćtieše* t. 61^b; když sobě tak zle *tušieše*, o božě nic *netbajieše*, s zbožím se veždy vadieše t. 141^a; když *dieše* Durink s hradu, vece: ach... DalC. 21; když to tělo *myjdiechu*, hrozný blisket vidiechu Vit. 37^b; když to svaté tělo do Prahy *nesiechu*, na dvú miestú tělem svatým hnúti nemožiechu DalC. 31; (sv. Arnulfus), v nižto dobu okolo něho svatý prúvod *pějdiechu*, duši pustil Pass. 331; když ta cná žena s synoma svýma přěs moře *plovieše*, jedné noci vicher se vztrže t. 287; když (deveř Matodianu) na to (cizoložství) přielišně *nástáše*, Matodiana tu milost (deveřovu) těžce nesúci hledáše, kady by se tomu obránila t. 286; když (rodiče Alexiovi) žádného syna *nemějdiešta*, boha za to prosiešta, až je synem obdaroval t. 323.

Příklady k b): Gallikan zlé duchy z lidí *vyhánieše* Pass. 282; čarodějník knihy své u moře uvrhl bojě se, by nebylo proneseno, cž se čary *obcházieše* t. 294; často k němu lidie nemocní *přicháziechu*, ješto *uzdravováše* t. 314; andělé ju (MMagdalenu) na každý den sedmkrát pod nebesa *vznášiechu* t. 341; zěvil to jemu (knězi) hospodin, ež na každý den *vidáše*, když anděli svatú Maři Magdalenu pod nebesa *nosiechu*... a když to často *vidáše*, chltě tomu vidění jistost naléztí t. 341; (kněží Belovi) *vchodiechu* i *zjiedáchu* ty věci Pror. Dan. 14, 20; ti (naháči) svúj hřbet obnažiecc *tepiechu* DalC. 90; lidé jiné lidi *tepiechu* a svařiecc jě *jědiechu* t. 109; králová té krásy *bieše*, že ktož ji *ohlédáše*, ihned svú šiji *vázieše* Apoll. 130^b; Přemysl ten osten, jímž voly *bodieše*, v zemi jest vsterčil Pulk. 4^b; Pilát na velikú noc jednoho vězně *púšćieše* Hrad. 87^b; *vyjiezdieše* David, kamž jeho koli Saul *posieláše*, a vše múďřě *způsobováše* Ol. 1. Reg. 18, 3.

II. Imperfektum slovesa dokonavého vyslovuje děj v minulosti opěťovaný. Příklady takové jsou dvojce:

a) podmět (S) jest jeden a vykoná týž děj (p) několikrát, tedy S (p, p, p...); anebo

b) podmětů je několik (S₁, S₂, S₃...) a každý z nich vykoná týž děj současně nebo jeden za druhým, tedy (S₁, S₂, S₃...) p. Podměty ty mohou býti v sing. du. nebo plur.

Příklady pro *a*): ač *uzrieše* zloděje, běžieše s ním ŽWittb. 49, 18 si videbas . . ., currebas; (Dobeš) *pojdieše* do Jeruzalema Ol. Tob. 1, 6 cum irent omnes . . ., hic solus . . . pergebat in Jerusalem, v bibli z roku 1857: chodíval; (kněz) kolikrát se tam jíti *pokusieše*, tolikrát se jemu vždy též přihodilo Pass. 341; když Mojžíš *zdvihnieše* ruce, tehdy ostáváše a přemáháše lid israhelský Alb. 59^b; (Šimon čarodějník vypravoval o svých skutcích:) někda mě má máti *posláše* žat na pole; tu sem srpu kázal, aby sám bez mé práce žal; a tak se *stanieše* Pass. 293; když *budieše* hnojě potřeba, tu jej (učedluika Jana) opat *posláše* na jedno místo, aby tu hnojě skotského dobyt a přinesl OtcB. 54^a; Daniel opat pravieše o svatém Arsení, že kdyžto pletieše košě z palmového listu, naliv vody v medenici, aby palmy mokly, a když se voda *zsmrdieše*, *nedadieše* všie vyliti, ale k té smrduté jiné kázáše přiliti, aby vždy smrděla t. 60^a; (mnich) jediné patnáct malin *szobáše*, když slunce *zaniknieše* Otc. 417^a; (mnich) když s svých modlitev *vstanieše*, *naleznieše* položený chléb, jehož člověk izádný *nepřinosieše*; a když toho pochvále boha *přijmieše*, mějieše dosti až do druhé neděle t. 128^b; když jeho tresktáchu starší, nic *nezaprieše*, ale *jmieše* se jich prositi a řka t. 185^a; na všaký den *přidieše* k němu nemocných velmi mnoho, k nimžto ruku vyskyta z okénce a každému na hlavu *vložieše* t. 139^a; třikrát udeři na stany král uherský a tolikrát jej pobi král český; dřeve než Němci *dospějiechu*, až je (t. Uhry) Čechové *potepiechu* DalC. 51; Polené nemnoho ciesaře tbáchu, ale Čech se velmi báchu; neb ciesař s svými k hradóm nejdieše, kněz český, kdež *přistúpieše*, tu každé tvrč *dobudieše* DalJ. 57; (Soběslav) kteréhož Němcě *uzrieše*, k sobě přivesti kázáše a nos jemu *urězáše* DalC. 67; kto jemu (Soběslavovi) německých nosův ščit *přinesieše*, tomu sto hřiven *dadieše* t. 67; hradi velmi vysokí stojiechu a u malých časiach Čechy jich *dobudiechu* DalJ. 89; vdovy se dcerami před ním klekáchu; on to vida pryč *pójdieše*, pánu některému súd rukú *poručieše* DalC. 95; to královi českému (Václavovi II.) škodno bieše, že v svéj radě Němce jmějieše: což se s nimi *uradieše*, to Albrecht ihned *vzvedieše* t. 96; (Alexander) kam se koli *obrátieše*, tu na vše strany vidieše . . . AlxV. 685; (pisař a biskup) *zečtiešta* peniezě, ješto *nalezniešta* numerabant, quae inveniebantur Ol. 4. Reg. 12, 10; když vzdvižena by škríně, *řeknieše* Mojžíš . . . a když pak složena bieše škríně, *řknieše* t. Num. 10, 35—36; kdyžkoli duch zlý *na-dlapieše* Saula, David *vzhudieše* t. 1. Reg. 16, 23; když se ona *ulyznieše*, on se *zasmějieše*, a když se ona *pošmúrieše* na ň, lisáše o niej t. 3. Esd. 4, 31; pakli kdy oblak od stanu *odstúpieše*, brachu se synové israhelští v svých zástupiech; pakli visieše svrchu, *ostaniechu* na témž místě t. Ex. 40, 34—35; (sv. Petr) když se jest rozpomanul na milý přiebytek s Ježíšem, *vzplakáše* Pass. 286; kterýž nemocný najprvé se

u vodu utekl, ten uzdraven *budieše* Krist. 64^a; (sv. Petr) i potom často, když kokota pějíc *uslyšieše*, tak ihned vzdechna *zaplakáše* t. 97^a; (Katerina) jej (pústenníka) tak cného vědieše, že cožkoli *povědieše*, to vše pravda (bylo, bývalo) Kat. v. 548; (žaludy a lesné zeličko) jich krmě biechu nejlepší, kromě když Tristram z svého lučiště *zastřelěše* který ptáček Trist. 216; (syn) dobrú vášniu jmějieše, když pivo *uzřieše*, na vodu oka *neprodřieše* Mast. 294; komu se *nedostanieše*, u druhu jako své *vezmieše* Dal. 2; což mu (sv. Alexiovi) almužny *ostanieše*, to vše jiným chudým rozdal Pass. 323; sv. Kristina k těm bohóm mrzkú mysl mějieše, a když bylo podlé obyčěje obět bohóm vzdáti, vždy v uokénci obět *schováše* t. 347; (král Jan) ijednomu pánu *neotpustieše*, pořád vši zemi *žzieše* DalJ. 109; ktožkoli *přijdieše* oběti obětovat, *přiběhnieše* pacholik Ol. 1. Reg. 2, 13; když vycházieše Mojzieš, *ustanieše* všěcka osada t. Ex. 33, 8; k hospodinu, když se *smútiech*, *zvolách* i uslyšal mě ŽWittb. 191, 1; (Drahomír) kdež žáka nebo křestana *přemožieše*, živu jemu býti nebieše DalC. 27; (mnich) což *dobudieše*, to pro buoh *rozdadieše* OtcB. 131^b; když ji (nosař pannu) polibiti chtieše, tehdy ji nosem *vstrčieše* v jejie tvář Baw. 217; (obr) kohož sochorem *dosiehnieše*, toho velmi *urazieše* t. 276; (lev) je (dvě zvířata) *roztrháše* a do moře *umetáše* t. 8^b; kdežkoli *vejdieše* Ptolomeus do kterého města, vždy *postavieše* stráže v každém městě BiblG. 1. Mach.

Sem hledí také *přiblízieše* se v těchto příkladech: když nemoc se *přiblízieše*, on (bohatec) chtieše se túlati Hrad. 141^a; když (Boleslav) pocítil smrt, že se k němu *přiblízieše*, povolav k sobě syna svého a jej mnohým ctnostem učil PulkR. 35^a. Imperfektum slovesa *přiblížiti se* vyslovuje zde bližení krok za krokem, srovn. nč. smrt *se přibližovala* (impftiv., iterat.).

Podobně lze vyložiti imperfektum *provrzieše* v Hrad. 125^b: švec provrže ten kroš, i sadi druhý spieše; ten (druhý) kroš opět *provrzieše*, osm vrhův vešdy pospolu ztrati švec. Švec — vypravuje báseň — hrál v kostky s krčmářem; ztratil, prohrál jeden groš; vsadil pak druhý groš; a prohrál i ten, a to osmi vrhy; *provrzieše* = prohrál druhý groš několika vrhy (naproti tomu v první větě *provrže*, aor.). Dnes bychom řekli: *prokoulel* jsem zlatku; stč. by se mohlo říci *prokuléch*.

Příklady pro b): ktožkoli jemu v tvář *vezřieše*, ihned *užasnieše* ML. 91^a; když Maria porodi syna, přijedú před ni tři králi ..., a když *přijědiechu*, všichni zajedno *klekniechu* Hrad. 120^b (srov.: oni proti němu *poklekavše* bohem jej býti ukazováchu Kruml. 108^b); větší by boj mezi těmito známými (přibuznými) nežli mezi jinými, nebo aj toť jednak s jedné strany *padnieše* jich mnoho, jednak s oné, jednak s této strany raňeni ležiechu, jednak s oné PulkR. 95^a; potom král kázal na ň (na

sv. Kristofora) stříeleti; v tu dobu každá stříela jeho neduojdúc u povětří *ostanieše* Pass. 363; v ten čas se všech stran lidie (k sv. Alexi) poběhú, a kteříž ho nemocni *dotkniechu*, ti inhed uzdraveni byli t. 327; (mnišie) pak se *rozejdiechu* každý do své peleše a děláchu každý, což kto uměl OtcB. 58^b; takými slovy veliké škody mužóm učiniechu (dívký); neb když již k tým určeným miestóm *přijediechu*, od těch jistých dievek ukrutně jsú zhubeni Pulk. 9^b; (rytíři) co *spijiechu* neb *snědiechu*, málo toho kde ubylo Daw. 204; (rytíři) když se tu bránichu, kohožkoli *dosáhniechu*, toho inhed *rozetniechu* t. 228; ktož mezi nimi (rytíři) *umřieše*, tak jej druhý vynosieše t. 238; když která *porodieše* syna, prvencě svého, jmieše vyplatiti jeho beránkem Hrad. 69^a; když mužie kam jěli chtiechu, dievky dievkám *pronesiechu*, tak na cestě dievky mužě *zťepiechu* DalC. 11; když co *učiniechu* škodného obmeškalejšie bratřie, tu pak bratra Elalia tiem všim vinna *učiniechu* OtcB. 54^b; Ježiúš druhé i třetie jich otáza, v tom svú moc nad nimi pokáza: jakž k nim brzo *promluvieše*, tak každý na zemi *letieše* Hrad. 81^a; (měščené) koblúk k nim (venkovským vládykám, když do města přišli) přivrhuće hlavy jim *setniechu* DalC. 93; bicše v ta doba na křestany taká pohroma přišla, jež přítel přieteles, syn otcě bojě se *zapřieše* Pass. 364.

K I. a II.

Imperfektum bývá v popisích a líčeních minulých dějů, zvyků a obyčejů; k tomu hodí se imperfektum sloves nedokonavých, protože znamená děj v minulosti trvajicí (I. a) nebo trvajicí a spolu opakovaný (I. b), a imperfektum sloves dokonavých, protože znamená děj v minulosti opakovaný (II. a a b). V příkladech sem hledících bývá velmi často vedle sebe imperfektum sloves nedokonavých i dokonavých. Na př.: před zastupem... *táhniechu* voz osm koní..., s obú stranú toho voza *jedieše* dvanácte muží..., po těch *diechu*, jižto jeho (Dariova) rodina *biechu*..., ti všici *biechu* na předku, sám král *jdieše* na prostředku, jenž... *jedieše* na vozě visatém, a ten veš *hořieše* zlatem atd. AlxH. 47 sl.; *bieše* v tom městě jeden člověk múdrý, ten nevinným *pomáháše* a dobrou radu *dáváše* Hrad. 117^a; (mniškové) u polském lesu *sediechu*, zelice za obyčej *jědiechu*, chléb po řiedku *mějiechu*, jáhly na velikú noc *jědiechu*, masa, sýra, vajec menovali *nechtiechu*, rohožě za posteli *mějiechu*, kámen hlavě za podušku *kladiechu*, hrozným bitím na modlitvě se *tepiechu*, řiedko kdy co mezi sobú *mluviechu*, jedno když bič v svéj rucě *mějiechu* DalC. 37; (sv. Prokop) klášterského nic *neužíváše*, jedno což svýma rukama *vyděláše*, tiem se krmil a odieval Hrad. 16^b; (Čechové) dřeve na vojnu dúce své země *nehubiechu*, mezi nepřátely dosti *dobudiechu*; pak, dřeve než na nepřátely *vyndiechu*, až svú zemi *zhubiechu*; v tom tehdy dobře *činiechu*, zádušnieho *nepleniechu*; potom některé vládyčie (t. sbožie) *ctiechu*, zádušnie pusto *položiechu*, a když na vojně med *vypiechu*, beze

cti se vždy *vrátiechu*; dřeve ve třech dnech na vojnu *vstaniechu*, tehdy ve čtvrti léta na vojnu *zapovědiechu* DalC. 79; dřeve páni často se *sjieždiechu*, o cti a o pokoji *mluviechu*; dřeve lovci sami *loviechu*, páni k nim na čas *vyjědiechu*; dřeve na říji páni se *sjězdiechu*, pohromadě v útěše *pobudiechu*, za obyčej v radě *sediechu*, pokoj v zemi veliký *činiechu*; ale tehdy páni holoty z sebe *zčiniechu*, v jednom domu s ohaři *bydlěchu*; to sobě za kratochvil a za čest přijěchu, že jedno o ohařích *mluviechu* t. 79; (sv. Václav) božíú čest *plodieše*, kupujě pohanské dietky *křtieše*; ke mšiem sám oplatky *pečieše*, vdoviciem z lesa drva v noci *nosieše*; po svatým v noci bos *chodieše*, až mu po cěstě krev z noh *tečieše*; žaltář pod paží vždy *nosieše*; panošě jeden přěd ním *leháše*, tomu škorně szujě *utieráše* . . . t. 27; když Israhel posěl roli, *vzcházieše* Madian a Amalech i jiní a vše *stráviechu* i *zpustiechu*, ničehož ovšem, což k snědku slušieše, *neostaviechu* . . ., nebo oni jako kobyvky všecko *naplniechu*, kdež *padniechu*, to vše *pollačiechu* Ol. Súd. 6, 4—5; v židovském právě *jmějiechu*, že mrtvé tělo *myjiechu* Vit. 37^b; (při bičování sv. Kateřiny) ač kde batoh kóži cělu ostavil, to pak *zkaziechu* uzlové, již *proraziechu* tu nevinnú žádnú kóži; až pak v tom uzlovém loži udice se *zavadieše* a to maso *vysadieše*; . . . od každého pramene (t. batohového) *stanieše* se vláščie škoda; . . . (vlasy) se *chvějiechu* po jejie plecí, a kdež ti bičové mecí, mezi ně se *zapletiechu*, tu jě i s plti *vytrhniechu*, pak . . . jdúce zase *ostaniechu* ji u mase Kat. v. 2263 sl.; v každém městě vóz *bieše*, (ten) jiného *nečinieše*, jedno že umrlcě *vozieše*, po jednu více než deset v dól *uvrzieše* DalC. 94.

III. Imperfektum bývá ve větě negativní, kde věta pozitivní měla by aorist. Imperfektum bývá tu právě tak, jako bývá v negaci sloveso imperfektivní naproti slovesu perfektivnímu při kladu; srov. § 337 II 3.

Na př.: jižto vrátiechu se i *nejědiechu* proti králi Ol. 2. Par. 11, 4; mužie . . . koní dobychu, však dievek podstúpiti *nesmějiechu* DalC. 11; most Bavoři po(d)rúbiechu . . ., div že *neletieše* t. 89; ty pány Ilorníci jěchu a životy jim otjeti inhd chtěchu (n. chtiechu), toho učiniti někteří *nedadiechu* DalJ. 102; že jemu *nedadiechu* vsiesti na kuoň Troj. 114^a; auvech . . ., že jemu ijeden vody *nepodadieše* Hrad. 91^b; jelož (Jidášovo) srdce Ježiúš dobrě vědieše, však na ň toho *nezjěvieše* t. 78^a; tuť plamenem keř hořieše, když böh člověkem býti chtieše, tvěj cnosti nic *neuškodieše* Výb. I, 331 (z Modl.); každý patřieše na Mojžiešě, doňadž *nevejdieše* do stanu Ol. Ex. 33, 8; ktož se kde na zdi vykúpi, od toho střělci biechu, jakž vyzřieti *nedadiechu* AlxV. 473; Boleslav káza zemanóm u Boleslavi město zdíti; o to se zeměné jěchu raditi; po řečniku kněziu v tom odpověděchu a toho učiniti *nerodiechu* DalJ. 31 rkp. Ff.

Srovn. Lfil. 1883, 272 sl.

Někdy bývá tu aor.; na př.: král *nesmě* Čechův u potřebu přivínuti DalC. 102; múdřejší toho učiniti *nedachu* DalC. 47; toho učiniti *nerodichu* t. 31 (rkpis. Ff.: *nerodiechu*). V. dále v č. V a v § 397 č. 2.

IV. V několika příkladech má imperfektum význam kondicionálu minulého. Jsou mi známy tyto příklady: tu pan Jan z Strážě po nepřítelích jědieše a ovšem po nich v hrad *vendieše*, by byl s nim most u přiekop neletal DalJ. 104; Božějov syn do lesa běžieše a již ovšem *utečieše*, ale sukně jej červená-prosoči t. 56; Vítek Ojjeřovic . . . již právě *jat bieše*, by se neopravil spieše atd. t. 104; v ten čas bez města *budieše*, by se lépe nedomněli a s králem přimčrie vzěli AlxV. 2134 a AlxVid. t.; (Filotu) potka Saracenstva mnoho, v ten čas *budieše* bez něho, by nebylo otcě jeho AlxV. 1632; již hrad na ztracěňu *bieše*, by se byla ciesařovna nedomyslila . . . takto volati DalH. 39; jedno že zákon tvój myšlenie mé jest, tehdy snad *zhniech* u pokořě méj ŽWittb. 118, 92 (*zhnicch* asi m. *zhyniech*); v tu dobu bez nie (Zloby, personif.) *bieše*, leč by Nečest nepřišla spieše Baw. 34. Srovn. Lfil. 1882, 128.

Ve všech uvedených příkladech vyslovuje imperfektum hlavní věty děj v minulosti podmíněný. Podmíněnost jest vyjádřena v druhé větě, která podmiňovací větu hlavní provází pravidlem jako kondiciální věta vedlejší (*by byl* most *neletal*), zřídka jako věta hlavní, vyjadřující rovněž podmínku (*ale* sukně jej *prosoči* = kdyby jej nebyla sukně prozradila). Podmíněností onou dána jest takořka basis pro to, aby imperfektum věty hlavní vtištěno bylo do významu kondicionálního.

Týž výklad hodí se také pro podobné příklady bulh.: az sъ ukъpuvach, ako ne beše vodъ tъ tolkos studena (byl bych se koupal, kdyby nebyla bývala voda tak studená) Kyiak-Cankof Bulg. gramm. 83 a Mikl. 4, 786; brat mi *oběduvaše* dncs u doma, ako ne beše sъ razbolěl (můj bratr by byl u nás obědval, kdyby nebyl onemocněl) Cank. 108, Mikl. tamt.; — pro luž. imperfektum *budžech*, *bužach* ve významu kondicionálním: hluž. hdy by ty tudy był, mój bratr *njebudžeše numrjel* si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus Jo. 11, 21, dluž. *bužach* zgubjony, hluž. *budžech* pytał, dluž. *bužach* pytał Mucke 610 sl.; — a také pro lat.: *labebar* longius, nisi me retinuissem Cic. v Kosinově Lat. gramm. § 580.

V. Výklady uvedené v I—IV hodí se na všechny případy, v nichž se stč. imperfektum vyskytá.

Mnohdy může býti výklad rozdílný. Na př. imperfektum *nepřimlúviechu* v DalC. 11: některé panie se k tomu nepřimlúviechu, neb tajně . . ., má svou příčinu buď v negaci, anebo v tom, že vyslovuje děj, který vykoná několik podmětů: několik paní, každá zvláště, se nepřimlúvilo.

Často se vyskytá imperfektum ve spojení s jistými adverbialními výrazy, relativy a relativními adverbii (spojkami); na př.: *kdež kolí*

vejdieše Ptolomeus do kterého města, *vždy* postavieše stráže BiblG. 1. Mach. 11, 3; *když* Josef snímáše tělo, Maria stáše čakající Ans. 9; *ktož koli* jemu v tvář vezřieše, inhed užasnieše ML. 91^a atp. Výrazy tyto přispívají k tomu, aby syntaktický význam imperfekta — buď význam trvací nebo opakovaný — více vynikl; imperfektum není však na nich závislé, nýbrž na odstínu děje, který chce stilista vyjádřiti.

Někdy bývá aorist, kde by mělo býti po právu imperfektum. Aorist vyslovuje děj jako minulý a při tom nic více; imperfektum naproti tomu jako minulý, ale při tom trvací nebo opěťovaný. Volba mezi oběma časy byla závislá na subjektivním pojetí stilistově, na tom, chtěl-li vyjádřiti děj jako v minulosti trvací nebo opěťovaný či jen jako minulý; v prvním případě volil imperfektum, v druhém aorist.

Tak dostal se aorist do těchto případů: když sv. Alexie s jeho chotí na pokoj *vedú*, počť sv. Alexius mluvíti Pass. 325 (mohlo by býti *vediechu* m. *vedú*); král *nesmě* Čechův u potřebu přivinití DalC. 102 (mohlo by býti *nesmějieše*); múdřější toho učiniti *nedachu* t. 47 (*neda-diechu* DalJ. 102); Boleslav káza zemanóm u Boleslavi město zdíti, o to se zeměné jěchu raditi, po řečníku kněziu odpověděchu, toho učiniti *nerodichu* DalC. 31 (*nerodiechu* rkpis Ff.). — Ve shora uvedeném příkladě z Hrad. 120^a: tři králi . . . když *přijědiechu*, všichni zajedno *klekniechu*, dělátko bohem *nazvachu* a své jemu dary *vzdachu* jsou dvě imperfekta a dva aoristy; mohla by tu býti veskrze buď imperfekta nebo aoristy. — V jiném příkladě z Hrad. 125^b se vypravuje, že švec prohrál dva groše; o prvním groši se tu praví: švec *provrže* ten kroš, aor., o druhém pak: (švec) ten kroš *provržieše*, impf.; aorist *provrže* vyslovuje jen, že švec groš prohrál a nic více; impf. *provržieše* pak, že prohrál švec několika (osmi) vrhy; kdyby byl vypravěč nechtěl tuto okolnost vyjádřiti, byl by mohl říci také po druhé *provrže*, jako praví dále: osm vrhův vešdy pospolu *ztrati* (aor.) švec.

Skutečné odchylky od pravidla o užívání imperfekta vznikají v době pozdější, kdy aorist a imperfektum hynou; o tom viz Hist. Ml. III, 2², 62 sl. V době té říkalo se způsobem starším *voláše* (impf.), *vola* (aor.), novějším pak *volal* (*jest*). Odtud zdálo se, že *voláše* = *vola*, a kladlo se vřbec imperfektum m. aoristu. Na př.:

Řekuov množstvie jemu na pomoc přihnávše na krále Laumedonta sě *obořiechu* Troj. 63 (m. *obořichu*); jehož (Troilovu) udatnost . . . *pochválěchu* ti, kteříž při tom stáchu t. 107 (m. *pochválichu*); jakžkoli Žibřid na koni *osedíše*, však jej Štilfrid hluboce *zabodíše* Štilfr. Výb. 2, 50 (m. *osede* n. *osěde* a *zabode*); (Štilfrid) velikú prudkosť Adriana *promrštíše* t. 47 (m. *promršti*). — Ve Vit. 36^a čte se: tu sě jich každý (apoštol) *přibra*, božie moc jě divně *sebra*, a za to je v mladší variantě

VítM. (z 2. pol. XV stol.): kdyžto se každý *přibráše*, neb je boží moc všecky *sebráše*,

Záměna aoristu imperfektem byla někdy podporována veršem, a to tehdy, když užitím imperfekta m. aoristu dosaženo bylo rýmu nebo assonance. Na př. Kaedin se toho užese, když je (Tristrama a Isaldu) *uzřéše* Trist. 330 (m. *uzře* a pro *užese*); vida to lev, že pán ležieše, žaloštěmi velikými *zarváše* Baw. 11^a (m. *zarva* a pro *ležieše*); lev... všecky obnože z draka obtrhal bieše, Bruncvik vzhóru *vyskočieše* t. (m. *vyskoči* a pro *bieše*); atp.

V překladech z lat. vyskytá se někdy imperfektum za konjunktiv impf. a plqpf.; není tu význam konjunktivní vyjádřen imperfektem, nýbrž je imperfektum položeno m. aoristu. Na př.: ten (králík) když *uslyšíše*, že Ježíš přišel z Židovstva, šel k němu cum audisset EvOl. 299^b (m. *uslyšě*, srov. uslyšě EvVid. tamt., uslyše EvSeitst. t.); Marta když *uslyšíše*, že Ježíš přišel, vyběže protiv němu t. Jan 11, 19; když *vstáše* s modlitby a přijde k učennikóm svým, našel je spíce cum surrexisset EvOl. Luk. 22, 45 (m. *vsta*); (Ježíš) když *učinieše* bičik, všeckny vyhna z chrámu cum fecisset EvVid. Jan 2, 15 (m. *učiní*); když *pojdieše* Ježíš s hory cum descendisset t. Mat. 8, 1 (m. *pojide*, správněji *snide*); i sta se, až *pojdieše* k Jerusalemu cum appropinquaret EvSeitst. Luk. 18, 35 (m. *pojide*, správněji *jide*); když (Maria) *budieše* oddána Josefu..., Josef když *budieše* pravý cum esset tamt. Mat. 1, 18 a 19.

Ve vulg. Mat. 12, 43 čte se: cum autem spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, za řec.: *ὅταν ἐξέλθῃ, διέρχεται* — když vyjde, chodí Br. Za to má stč. překlad v EvA.: když zlý duch winídieše (tak v Paterově otisku) ot člověka, chodí po místě suchém...; překladatel neporozuměl mistu tomuto docela dobře a snad při *vyndieše* měl na mysli opakování v minulosti.

344. Aorist a imperfektum v y h y n u l y.

V nové češtině aoristu a imperfekta, praeterit jednoduchých, již není, zanikla během času. O tom, jak toto zanikání postupovalo, máme především svědectví v starých textech, svědectví theoretikův a upravovatelů textův, a konečně jsou svědectvím o úpadku jednoduchých praeterit příklady, ve kterých je patrné, že tvarům těmto již nerozuměno. Úhrnem vyplývá z toho ze všeho, že praeterita jednoduchá jsou v češtině na ústupu již v XIII a XIV stol.; potom zanikají víc a více, zejména ve stol. XV; tu jsou texty, ve kterých výrazy jednoduché ještě mají přednost, ale v jiných mají zase převahu nebo výhradně jsou v užívání výrazy perifrastické; ve stol. XVI vyskytují se praeterita jednoduchá již velmi zřídka, a tu i vymirají; poslední spisovatel, který v těchto archaismech má ještě patrné zalíbení, je pokud vím Bechynka v 2. pol. XVI.

Zbytek aoristu je *bych*, přešlý ve význam kondicionálu, pak *vece* v jazyku biblickém (= řekl jest, pravil jest).

Oboje tvary nahrazují se perfektem.

345. Perfektum.

1. Perfektum je slovesný výraz složitý, utvořený ze slovesa pomocného *jsem* a participia *-lš*; na př. *nesl jsem, přinesl jsem* (v. Histor. Ml. III, 2², 421 sl.).

2. Perfektum stč. znamenalo děj v minulosti ukončený. Na př.: nechci tobě ni jinému, nebo *sem slíbila* býti v čistotě až do mé smrti Hrad. 102^a; třetí jejie radost byla, když *jest* syna *porodila* t. 67^a; (Ježiš) takto k těm zástupům mluvieše: *vyšli jste* proti mně jako proti zlodějovi... t. 82^a; *zjevili* mi se anděli, ale neviem, co *jsú chtěli* t. 39^b; Pavel *dal jest* zeňu List. Litoměř.; Vlach *dal jest* t.; to *sú* mi bohové *neučinili* Pass. 21; nediv se, Kristofore, nebo netolik veš svět, ale toho, jenžto veš svět *stvoril*, na sobě *s' nesl* t. 360; my královi diemy, ež *smy* tebe nikdie nalésti(!) *nemohli* t. 361; *vyšli smy* z otcě jednoho DalC. 41; já a ty (praví lotr lotru) *zaslúžila sva* toho ML. 105^b; koleně moji *umdele sta* ŽKlem. 108, 24; (oba) posly *vzala* Rožmb. 288.

3. Perfektum přejímá úkol aoristu a imperfekta, zvláště když tyto hynou. Poučné jsou o tom zvláště texty paralelní, kde jeden má aor. n. impf., druhý pf., a texty staré, kde ve stejné platnosti jest pf. a aor. Na př.:

v níž *ležala* jich svatyně AlxH. 1^b (opis starší) — v níž *ležéše* jich svacině AlxV. 1219 (opis mladší, ale z předlohy starožitnější); dievky bratříu *poznachu* a na ně silně *volachu* DalJ. 15 z rkp. V, L a j. — dievky bratříu *poznaly*... *volaly* rkp. C; nebo *biechu* jich hlúpi nravi DalJ. 16 z rkp. L, Z, Ff. — ... *byli*... rkp. C; (sv. Prokop) klášterského nic *neužíváše*, jedno což svýma rukama *vyděláše*; tiem se *krmil* i odieval a chudým sčedře *udielal* Hrad. 16^b; — (sv. Prokop) klášterského nic *je nežil*, jedno co svýma rukama *vydělal*, toho ješče chudým *udielal* t. 10^a; král Oetes *jměl* poklad zlata převeliký Troj. 9 (m. impf.); mnozi *vydávali sú* se na to nebezpečenstvie t. (též); kterýžto přemnoho rekovstvie divného *ukazoval* t. 13 (též); město, kteréž *slulo* Jakonšteš t. 22 (též); tu Jazon *slíbil i přísáhl* zachovati všecko, což *jest* (Medea) *propověděla* t. 40 (m. aor.).

4. Perfektum nč. má význam rozsáhlejší, znamená jen minulost: perfektum sloves nedokonavých znamená děj v čase minulém trvajícím, na př.: *trpěli jsme* hlad a žízeň, — perfektum sloves dokonavých pak děj v minulosti ukončený, na př.: Jidáš *stal se* zrádcem, Kain *zabil* Abele.

5. Perfektum bývá za imperativ; na př.: *vzal* to řas! Us.; *šel* sem! (k dětem, hypokorist.) t. Srovn. § 350 č. 5.

6. Perfektum mívá význam kondicionálu; na př.: *koupil jsem* ten dům, kdybych byl měl peníze Us. Srovn. § 349 č. 4.

346. *Plusquamperfektum.*

1. Plusquamperfektum je slovesný výraz složitý, utvořený z part. *-lā* a aoristu, imperfekta nebo perfekta slovesa pomocného *býti*, na př.: *nesl bych, nesl běch, nesl biech, byl jsem nesl*. Po zániku aoristu a imperfekta vyskytá se jen výraz, utvořený z part. *-lā* a z perfekta slovesa býti, *byl jsem nesl* atp. V. v Hist. Ml. III, 2^a, 424 sl.

2. Plusquamperfektum znamená děj předminulý, t. j. děj minulý *A*, který se udál dříve než spolu uvedený děj minulý jiný *B*. Děj *A* a jeho sloveso mohou při tom opět býti buď nedokonavé, buď dokonavé. Na př.:

(sv. Prokop) již *bieše* všecko *rozdal*, neb j'mu buoh *byl* smrt *zvěstoval*, i *bieše* sě všeho *zbavil*, než jedině rúcho na sobě ostavil Hrad. 19^a; bolest... těch slov pamět shladila (v Marii), jež ot mistra *slyšala byla* t. 31^b; (Maria) přijide nesúci drahé masti, jež *bies'* *připravila* t. 29^a; druhá sě jieJ (Marii) radost stala, když k Alžbětč *přišla bieše* t. 64^a; jako s' ji tehdy utěšil, kdyžto s' jieJ *byl* bratra *vzkřiesil* t. 34^b; když Gabriel zdáv poselstvie *bieše otšel*, tdy Maria... jide do Jeruzalemě t. 64^a; když sě (zvířata-rádcové) *sebrali biechu*, což král káže, nevědiechu NRada 31; (Jidáš) uzřě Rubiena, otcě svého, jenž... *vyšel bě* sobě Jid. 90; (sv. Václav) žakovstvo v zemi navrátí, jež *bieše vypudila* máti DalJ. 27; již bylo pověděno Alexandrovi, že Pausanias *bieše zabil* krále Filipa Alxp. 10; bratr tvój *byl jest umrl* i ožil jest Krist. 66^b; že je odpustil jí (MMagdaleně) hřiechy, v něž *padla byla* ŠtítV. 126; to pak *byli* kacieři tak tvrdě *vzeli*, že řekli... t. 304; do třetieho dne v rově ležeti chtěl, aby, ež *jest* jestojsky *byl umřěl*, doličil Krist. 104^b; mluviešta o těch přiběziech, ješto sě *byli* těch dni *přihodili* t. 108^b; tak ten hrad *byl* i *opustěl*, až na ň kněz Oldřich *byl* i *vzněl* DalH. 39; toho slova nižádný neslyšel, kteréž *bieše* (Ježiš) *řekl* Hod. 38^b; že ciesař Břęcislava k sobě *pozval bieše*, Břęcislav do Říma vzdvihl se jest Pulk. 71^b; Otta Bramburský pražský kostel, do něhož páni své klenoty *snosili biechu*, dveře vybiti kázal a to sbožie vybrati t. 161^a; člověk *bieše* otec čelední, jenž *šćiepil bieše* vinnici plantavit Koř. Mat. 21, 33; pakli by nalezeno bylo u něho, co *by ukradl* živého quod furatus est Ol. Ex. 22, 4; sv. Klimenta matě dělati nemožieše, jež sobě v žalosti rucě *zhryzla bieše* Pass. 287; hospodynku, jieJžto *bieše* dna rucě *zlámala* t. 290; ukázachu sě anděli u velikéj světlosti, jichžto nikda nikte *nebieše* tak *vtidal* t. 299; událo sě jim bliz od toho ostrova plúti, tu kdež (kniežě) tělo své panie s děfátkem *ostavil bieše* t. 339; když jej (otce) to děfátko uzřělo, ež *bieše* nikda lidi *nevidalo*, velikým během k umrléj mateři pod plášč sě vrazi t. 340; ten *byl* někdy divokú svini v lesě za uši *jal* a proto *byl* na šćítě svini hlavu *přijal* DalJ. 60; *bies'* tu také ober jeden..., ten *bě přišel* na své hoře AlxB. 4, 33; přěčta listy král pohanský, jež mu *bě poslal* král řečský,

poče sě tomu diviti AlxV. 1016; když to Darius vzvědě, otluši srdci svěmu, že sě tak *bieše stalo* zlěmu t. 1991; neb jakož *zděli běchu*, takúž otplatn vzěchu t. 501; tu jej ten potka, jehož *bieše vidal* ve sně t. 918; kázal jej (ciesař křestana) v rytieřové rúcho, jako někda *chodil bieše*, oblěci Pass. 436; tak sě zdáše, by v ty časy všěcky sě skály zbořily, taký *biechu* křik *stvorili*, taký dieše zvuk pod zořě, vňuž by sě trásl svět i moře, tak sě *by vypravil* hirdě, vsú věcú, silně i tvirdě AlxII. 1, 38 sl.; (biskup Gebhard) rozlíčil jest, kterak biskupstvie moravské s pražským *bylo jest spojeno* a kterak Benedicht papež na potvrzenie tomu ujednání listy své papežské *dal jest byl* Pulk. 60^b; Jitka, ješto za krále uherského *byla sě vdala*, umřela jest PulkL. kap. 37; když *byl vyšel* zástup, všel jest (Ježíš) ChelĉP. 267^b; neb sem nalezl ovci, kteráž *byla zahynula* t. 177^a a tak často zde.

Někdy děj druhý *B* vyjádřen není, ale domyslí se ze souvislosti. Na př.:

když Maria slyšě své jmě — neb tak *bieše navykl* jě zváti mistr jejie —, počti inhed vláščí sladkost Hrad. 47^a (t. j.: tak, jako ji té chvíle pojmenoval, tak *bieše navykl*); když král tady (míšenskou vsi) jedieše, tak sedláci té vsi dva pány jeho *byli jsú zahubili* Pulk. 62^a (plsqpf. jest zde naproti ději minulěmu, který z dálejška se rozumí, nikoli naproti impf. *jedieše*, jež je současné se *zahubili*); v tu dobu král z Macedonie *pobodl bieše* svého koně AlxB. 2, 29; jiuž *biechu pomínuli* časi jednoho měsiece, až ten (kormidelnik) zběže... AlxV. 559; všěm bě strachy srdce *znylo* t. 489; Čechové (v Miláně) nejlepší klenoty vzěchu; ješěe stojí na hradě u sv. Víta noha sviecnová, pravie, by byla Šalamúnova; tu sú *byli* Mediolaněné z Jeruzalema *vzěli*, když sú *byli* s Titem a Vespezianem na židy *jěli* DalC. 47; nebo sú zákonníci přikázani *vydati*, aby... ChelĉP. 158^b.

3. Plusquamperfektum znamená někdy děj v minulosti dokonaný, bez přirovnání s dějem minulým jiným pozdějším (tedy totěž, co vyjadřuje perfektum), nebo děj prostě minulý (tedy totěž, co vyjadřuje aorist). Někdy je v tom snad význam minulosti poměrně daleké. Na př.:

jáz to mieni, že sú proto *přišli byli*, by tvě bolesti umnili Hrad. 32^a; obraťte, židové, váš súd!, zlý *ste byli* potaz *vzěli* t. 51^a; učini král nebeský takože, jako král světský jeden *učinil byl* opilci nesmierněmu t. 95^a; *psal sem byl* vám ŠtítV. 55; aby (diábel) nezavedl nás v jiné bobonky, jako *byl* někdy pohanstvo *zavedl* ŠtítOpat. 237^b; také mají sě (kniežata, páni...) postaviti, aby česká řeč nehynula...; protož svaté paměti Karel ciesař, král český, *přikázal jest byl* Pražanóm, aby své děti česky učili a na radném domu aby česky mluvili a žalovali HusE. 1, 133; né, *byl* mi jeden žák *dal* listy, které psala jemu jeptiška atd. t. 1, 259; —

stať se mu (Filotovi) dobrá příhoda: udeří jej (Neguzara) v helm po vrchu, až jiskry vysoko zprchú; *neudeřil bieše* lehce, pojede meč z helma skřehcě; ještě *bieš* ruky *neotrhl*, kterýžto se bieše zavrhl, tak ho *bieše dosáhl* krutě, ruku mu po loket utě AlxV. 1685 sl. (náleží snad sem a snad je plqpf. z příčiny jiné); tehdy křižovníci do Čech *přišli biechu*, ti nad židy moc papežovu jmějiechu DalC. 86 (též).

4. V češtině nové vyskytá se plusquamperfektum někdy v usu spis., a dilem také v nář. mor.: na vesno *sem* to *byl kúpiť* a už sa to potraho BartD. 1, 192; *dyž býu něco pojed*, ptáu sa hospockého t. 351 (hodsl.); tož tam, jak *sem býu pravíu*, býu ten pokuad t. Na místě jeho bývá častěji perfektum.

c) Futurum.

347. 1. Bývalé futurum jednoduché, sigmatické, nedochovalo se do slovanštiny historické plné, nýbrž jen nepatrný jeho zbytek: v stsl. v part. *byšę* futurus (kontaminací také *běšę* m. *byšę*), slož. *byšęšte-je* a též *byšęšte-je* τὸ μέλλον, a v č. v adjektivu *probušúcný*, utvořeném z *probyšúci* a založeném tedy na part. fut., jež i pro češtinu třeba předpokládati, **probyšę*, **probyšúci* = stsl. *-byšę*, *-byšęšt*. V. Hist. Ml. III, 2², 66 sl.

2. Ztráta futura jednoduchého nahrazuje se v češtině historické jednak praesentem sloves dokonavých, jenž má význam budoucí — v. § 340 č. 2—, na př. *přinesu*, jednak slovesnými výrazy opsanými. Ty jsou utvořeny ze slovesa *budu* nebo *chcu* nebo *jmám* a infinitivu, na př. *budu nésti*, *chcu nésti*, *jmám nésti*, a ze slovesa *budu* a partic. *-b*, na př. *budu nesl*.

a) Děj v čase budoucím se končící vyjadřuje se praesentem sloves dokonavých; na př. *odnesu*, *příberu* atd., vždy tak po celou dobu historickou.

b) Složení s *budu* (*budu nésti* atp.) jest jen při slovesích imperfektivních a vyslovuje tedy děj v budoucnosti trvající; na př.: hospodářství *budu vésti* NRada 761; chudý člověk *bude říci* Hrad. 127^b; člověk *bude se přidrželi* ženy své ŠtítV. 47; *milovati* tě *budu* ŽKlem. 17, 2; *budu psáti*, *budu čísti*, *budu nositi* Us. nč. a tak pravidlem.

Zvláštnost: když *bude* potřebno *býti* Baw. 126; *bude-li* to *býti*, že obrové k nám přijíti mají skrze les neb hory, za jisté to věřte mi t. 261.

c) Složení se *chcu* vyskytá se jen v usu starším při slovesích imperfektivních i perfektivních, *chcu nésti*, *chcu přiněsti* atp. Je to vlastně *chcu* + infinitiv předmětný = volo portare; *chtieti* tu však skleslo s významu reálného velle ve význam formální a *chcu* (praes.) s infin. stalo se perifrasi futura. Na př.:

dáš-li mi svůj rod znáti, *chcu* já na tě lépe *tbáti* Mast. 401; (chcete-li) pravdu zvědět, jáz vám ju *chcu pověděti* AlxH. 11, 16; dokavad *chceš*

zapilá *býti*? usquequo ebria eris? Ol. 1. Reg 1, 14; běda, co mi se *chce státi*? Hrad. 130^b; *chce* k náma dobrý kupec *přijíti* Mast. 216; při tom, ješto *chce skončeti* ŠtitE. 309; kdy se *chcevě* na trh bráti? Hrad. 124^b; *chcevě-l' jíti* v ponděli? t.; co *chcemy učiniti*? t. 2^a; Oldřich počě mluvit: na které *chcemy* lesy *jíti*...?, kde *chcemy* lovit *počieti*? t. 5^b; co *chcemy sdieti*? t. 74^a; kterak *chcme učiniti*? Mart. 22^b; nu, bratři, brzo-li tam (na námluvy) *chceme jíti*? Masop. 130; dietky *chtie* hladem *zemřieti* Hrad. 124^a atp.

d) Složení se *jmám* vyskytá se rovněž jen v usu starším při imperfektivech i perfektivech, *jmám nésti*, *jmám přiněsti* atp. Význam původní slovesa *jmám* je = *mám, jest mi, soll*; *jmám umřieti* tedy = *ich soll sterben*. Pošnutím významu původního vznikl význam futura. Na př.:

neb jemu buoh vzkázal a řka: připrav se, způsob svú věc, *máš umřieti*, živ nebudeš Pass. 2; Johanko, *máš hosti míti*, neb sem viděla jiti frejiře tvého Masop. 135; syn člověči *přijíti jmá* venturus est EvVid. Mark. 8. 38; vstúpil na nebesa, sedí na pravici a opět *přijlti má* súdit živé i mrtvé Štit. uč. 10^b; izádný *nyma* (sic) živ *býti* Hod. 66^b; tvé siemě hostinno *má býti* v zemi nevlastní peregrinum futurum sit Ol. Gen. 15, 13; divy, kteréžto *má učiniti* dnes quae facturus est Bibla. Ex. 14, 13; (Kristus) *má přijlti*, aby súdil ŠtitPař. 23^a; *má obnoviti* všeho světa postavu Pass. 300; věci, ješto *přijíti mají* Pror. 33^a; všichni lidé z mrtvých *mají vstáti* a *mají* z svých skutkův *vydati* počet ŠtitPař. 22^b; *nemají škoditi* cizie řeči těm, ješto nevinni jsú Pass. 474; ti nádeji drží, že (kněži) je po smrti z pekla *vyprostiti mají* svými mšemi ChelčP. 174^b.

Pleonasticky ke *jmám nésti* přidává se *budúci*; na př.: (nesmrtelnost), jenžto *má býti budúci* quae futura est Comest. 6^b; (Azael) *má býti* králem *budúci* t. 161^a.

e) Perifrase *budu nesl* vyskytá se jenom v několika příkladech stč., a to ve významu futura exacta; viz dále v č. 3.

Někdy bývá výraz takový u významu futura prvního. Na př.:

řku-li: neznal sem, *budu* s vámi *selhal* ero similis vobis mendax FvSeitst. Jan. 8, 55; dietěte s' na božě žádal, již jeho *nebudeš strádal* Levšt. 150^b; zda s' neslychal, ž' máš umřieti, i *budeš pykal* Hod. 84^b; zlý vezme to, což nezaslúžil, jehož lepší *bude n'úžil* (neužil) AlxB. 8, 43; ta (Anna), jež u velkém smutčě byla, již (nyní, když střetne Jachyma) *bude* jeho *zbyla* Levšt. 150^b. Srov. pol.: będę kupował = budu kupovati atp.

3. Vedle složitých výrazů zde výše v b)—d) připomínaných jest ještě stč. perifrase *budu nesl*, *budu přinesl* atd. U významu futura exacta. Znamená děj, který se dříve stane, než jiný děj budoucí. Na př.:

ač *zapomanul budu* si oblitus fuero ŽGloss. 136, 5; *budu-li* v čem poblúdilo, pokořím se (praví tělo) Hod. 81^b; shřěši-li v tobě bratr tvój,

jdí a treskei jej, uposlúchá-li tebe, *získal budeš* bratra tvého *lucraturus eris* EvZimn. Mat. 18, 15; ač zrno žitné v zemi *umrlo (ne) bude*, to samo ostane, pakli *umrlo bude*, mnohý plod přinese *mortuum fuerit* t. Jan. 12, 25; kto věří u mne, ač *umřel bude*, ožive si *mortuus fuerit* t. Jan. 11, 25; všichni budou oživeni, ale každý v svém řádu, v kterémž kto bohu *bude slúžil* Štit. ř. 43^b; *bude-li* se pokáním *učistil*¹⁾ opět, bude přijat ŠtitBud. 16; *bude-li* se co v uše *zarodilo*, železem to otejmeš Sal. Šaf. Poč. 106; běda lakomcóm bude, *budú-li* neřku křivě co *drželi*, ale atd. ŠtitMus. 64^a; *budete-li* na všech věcech vieru *chovali*... si *fidem conservaveritis*, tentabo... Ol. 2. Mach. 11, 19.

2. Způsoby děje slovesného a jejich výrazy.

348. 1. Způsoby děje slovesného jsou oznamovací, rozkazovací a podmiňovací; na př.: *piši*, -- *piš*, -- *psal bych*.

2. Pro vyjádření jich máme indikativ, imperativ a kondicionál.

a) I n d i k a t i v.

349. 1. Indikativem vyslovuje se děj jako jistý, s ujištěním tvrzený, oznamovaný. Na př.: *piši* Us.; přítel mi *poskytl* pomoci t.

2. Indikativ mívá význam i m p e r a t i v u. To zejména :

a) Indikativ času budoucího, t. j. indikativ praesentní sloves dokonavých (*nepokradeš*...) a indikativ futura (*klaněti se budeš*...). Na př.: *nezabiješ!*; *nepokradeš!*; *nepromluvíš* křivého svědectví!; pánu bohu svému *klaněti se budeš* Blah. 85; *nebudeš mítí* bohů jiných mimo mne!; *milovati budeš* boha nade všecko; když ť by co božím zěvením bylo pověděno, tehdy ke mně *přideš!* OtcB. 56^a; muži! *padesát koláčiev* z toho (těsta) *naválíš!* Hrad. 137^a.

Způsobem tímto vyslovuje se rozkaz velebněji, než příslušným imperativem.

b) Indikativ času budoucího nebo přítomného. Na př.: *jdeš* sem?!, *půjdeš* sem?!, *běžíš* tam hned?!, *táhneš?*!, *sedíš* rovně?!, *lehneš?*!, *dáš* to sem?! atp. Us.

Je to vlastně otázka tónem vyhrůžky pronesená.

Dále sem hledí indikativy při onikání: *sednou si!* (m. sedněte!), tu *maj'* a *přečtou* si to!, *daj'* si pokoj!, *podívej'* se na to!, *čtou!*, *seděj'* atp. Us.

c) Indikativ perfekta. To bývá v řeči obecné, důvěrné a lichotné; na př.: *mlčel!* (= mlč, spolu s odchylkou v osobě grammatické); *dal* mi pokoj!; *mlčela!*; *vzal* to ďas!; zdrávi *půjčovali!* (praví se s poděkováním, když se vrací věc vypůjčená); zdrávi *užili!* (bývá odpověď k témuž po-

¹⁾ V HistMl. III 2^a, 426 (§ 232) je omylem ociztil.

děkování); kamarádko věrná moja, zdráva s' na mne *hojakala* a se mnú sa *nehnevala* Bartoš, Lid. a nár. 58 (zlin.); tedy vám pčkně děkuju, zdrávi *porídali!* NěmcBab. 109; zdrávi ste *svezli!* děkovala Kristla t. 162; zdráva s' *vyřizovala* t. 99; zdráv *zedral* (boty) Blah. 296; *strela ta zabila!* Koll. Zpiev. 1, 99.

3. Indikativ s *nechaj* (*nechajž, nechajť, nechajžľ, nech* (*necht, nechžľ*), *ati, ať, nechaj ať...*, *ké, kéž...* má význam vybízeci nebo nepřímě rozkazovací a klade se místo imperativu v těch osobách, které imperativu nemají nebo kde imperativ není v obyčejí. Na př.: *nechajť řku*, což mohu ŠlitE. 303; *nechajť vyjdu* egredientur Pror. Jer. 15, 11; *nechajžľ zbožie zhyne* NRada 1424; *nechažľ* pak (formané) nevěří tomu, že... ChelčP. 229^a; *nechžľ* mě had *uštne* Šlit. uč. 5^a; *necht vyvrhu* mrvu... ChelčP. 185^a; *ati* (lidé) kniežat *nevadie* DalJ. 53; *ať žije* náš přítel! Us.; co chceš, *ať* tobě *učiním* ChelčP. 57^b; *rciž, ať* kamenie toto chlebové *budú* t. 75^a; *nechaj ať* se hořem *vsteče* Hrad. 125^b; *necht přijdou!* Us.; *kéž povstaní* (bohové)! surgant Ol. Deut. 32, 38; ty s' jiným spomáhal z nemoci, ké sobě nynie móžeš spomoci Hrad. 90^a; mój synu žádúci, ké svéj choti (Kateřině) dáš vitanie! Kat. v. 1017; čbáne, ké se modlíš! Hrad. 130^a. Srov. § 350 č. 6 a 9.

4. Indikativ klade se někdy u významu kondicionálním. Na př.: jak jsem měl peníze, hned *jsem* to *koupil* Us.; já tam (na hostině) být, tak *jsem jedl* ze všeho t.; já být tázán, tak *jsem* to *řekl* t.; já to věděl, hned to *řeknu* t.; já mít peníze, hned to *koupím* t.

Srovu. v § 345 č. 6.

b) Imperativ.

350. 1. Imperativem vyslovuje se děj jako přikázaný. Příkaz může býti tu přísný, tu mírný; příkazem mírným je také prosba. Na př.: *jed* s bohem DalC. 14; *neboď* konč Smil přísl.; *mlč*, Tkadlečku, *nebled* Tkadl. 17^b; hospodine, *žzi* ledvie mé ŽWittb. 25, 2; raději *zabij* mne TandZ. 178^a; *jdi* mi s očí Us.; *podej* mi vody t.; *jděte* Pass. 84; *rcěte* ŽKlem. 65, 2; *táhněte* se k královstvu nebeskému Štit. ř. 223^b; *jděte* mi s očí, *napište* to Us.

2. Imperativ jest hlavně pro osobu druhou (sg., du., plur.), neboť rozkaz nese se zpravidla k osobě druhé.

Pro 1. os. sing. imperativu nebývá; tu nahrazuje se výrazy jinými, v. § 349 č. 3.

Někdy se užívá tvaru pro imperativ osoby 2., ale ve významu kondicionálním n. koncessivním, v. dále č. 3; na př.: tehdy cožkoli *mluv já*, nezjedná-li, co on (dělník najatý) chce, nic netbá Manž. 143; již *já* pak zhóru neb dolóv *skoč*, musím jí (ženě) dobýti, když se zasadí oč t. 146; *buď já* živ nebo mrtev, bez tebe nepojedu Bruncv. Výb. 2, 66;

aby ráčil mě bičovati *chtěj já nebo nechtěj* Kruml. 100^b; *chtěj já* neb *nechtěj* musím činiti tvú vůli Troj. Výb. 2, 123.

V du. a plur. je imperativ osoby 2. spolu výrazem pro osobu 3.; na př.: *budte* nám dáni sedm mužův dentur Kladr. 2. Reg. 21, 6; (židé) mají Mojžioše i proroky, *slyšte* jich EvVid. Luk. 16, 29, EvSeitst. tamt.; jinde obyčej mají ženy choditi do kostela..., tam (v Egyptě) toho není obyčej, než doma se ženy *modlte* KabK. 35^a.

V 1. os. du. a pl. jedna (*první*) osoba vyslovuje napomenutí nebo vybídnutí sobě a spolu také osobě *druhé* nebo několika osobám *druhým* a je tu tedy význam napominací (hortativní), vybízení.

3. Imperativ klade se ve významu kondicionálním a koncesivním. Na př.:

leč vy se *modlte*, leč nic, co vaše přirození nese, to se vám stane Pass. 291; leč *bud* v teple, leč na mrazě Mast. 179; vždy mni to, by se nedostalo (= že by se mohlo nedostávati), leč *měj* mnoho, leč *měj* málo Vit. 64^a; *nebud* zbožie u kostela, a nenalezneš k němu kniežka HusE. 2, 81; *nedaj* bohu dobrého jitra, ani *jdí* do kostela do roka, nic jemu neřkú (páni); a *chyb* u desk v přísaze jednoho slova, ztratí při, *bud* jistě spravedlivý; a pak *lži*, jakož chce, *laj*, jako chce, a *neuměj* páteřě, nic jemu neřkú ku pomstě t. 1, 149; rytieřský člověk každý *pojmi* sobě ženu jakéhokoliv řádu, muož jie věno dskami klásti VšeK. 311^b; peklem jim *hroz* nebo pěkně jich *pros*, nic při nich nezpraviš Br. Zikm. 473; *mluvte* o válce, kdo co chtějí, rady jsou daremné t. Zikm. 626; *daj* jie (smrti) kúry nebo husi, každý v hoři býti musí Vit. 34^a; *volej* ve dne v noci, mne se nedovoláš Erb. Pis. 192.

Sem patří rčení a) *stůj co stůj*, t. j. kde imperativ kladný je položen dvakrát a spojen slovem významu vztažného, — b) *chtěj (nebo) nechtěj*, t. j. kde k imperativu kladnému je spojkou nebo i beze spojky připojen stejný záporný, — a c) *měj, kolik chce*.

Na př.: *stůj co stůj, dělej co dělej* Us.; *dělej ty co dělej*, předcet jest to veliké štěstí: míti! Kom. Zikm. 625; *čiň co čiň*, jen když je k platnosti ČMudr. 286; *pomoz co pomoz*, jen když je k platnosti t.; i *mluvme my co mluvme* proti této forem vládě, na konec přece vyznati musíme, že ona za štěstí se pokládati musí Palacký (Hlasové o potřebě spis. jaz. 40); již *obrat kam obrat*, neuslyšíš než žalobu Zámorsk. 1213; obec, *vem kde vem*, na ty hory nakládati musejí Dač. 2, 209; (my řezníci) z dobytka *vem kde vem* dáváme (daň) WintObr. 2, 288 (z r. 1616); ani jeho (neštěstí) nelze ujíti, *bydli jakž bydli* Tkadl. Výb. 4, 1, 625; *bud očkoli bud* pónon VšeK. 11^a; všecko zajímati, *bud čiež bud* t. 217^b; *bud* hajtmanem *ktožkoli bud*, purkrabim nejvyšším hnúti nemóže t. 17^a; nedbáte, *staň se zemi jak staň*, leda vy svou vůli vyvedli ArchČ. Zikm. 481; —

chtěj kto neb nechtěj, vždyť v těle ostane nepřítel Štít. Op. 26; *chtěj nebo nechtěj*, musíš VšeHJ. 337; *chtěj nechtěj* Us.; všichni *chtějme nebo nechtějme* musíme umřítí Háj. Zikm. 473; (rytíř) polapiv ten kuoň *chtějte nebo nechtějte* na ň vsedl Křiž. 315; *jsmy-li ť nepokorni, neposlúchaj, ale chtějmy nebo nechtějmy* vždy nás tresktáním myslí (= imper.) spasiti Zrc. 7^b; Kruml. 70^b; což bys *vol neb nevol* učiniti musel Beck. 1, 348; selka *vol nevol* otevřela Kulda 2, 167 (odtud: *volky nevolky*); řezník *lib kup lib nekupi*, vždyť škodu učini Hrad. 135^a; nepřátelům božím, *dař se jim* podlé vůle jejich *nebo nedař*, všecko se ve zlé obrátí Br. Zikm. 473; zadní (bojovníci) je (přední) tlačili, tak že bezděčně, *můžete neb nemůžete* jíti musili Háj. 117^b; (my řezníci) z dobytku *vydělej* neb *prodělej* (*prodělej* = *nevydělej*) dáváme (daň) WintObr. 2, 286 (z r. 1666); *prosme my neb neprosme*, vždy jeho (boží) vůle bude HusE. 1, 326; *buď* nebo *nebuď* VšeHJ. 376; *buď* užitek nebo *nebuď* Dač. 2, 83; aby (vy) mi slibili, *zdař* mi *se* nebo *nezdař*, ať mi v tom vůle jest dána Solf. Výb. 2, 486; *zaplatte* oni tobě neb *nezaplatte* Blah. 253; sirotci z toho (svého dědictví), *dostaň se neb nedostaň*, dluh Anně zaplatiti sau povinni KolČČ. 285^b (1559); *tref se* svědomie jejich nebo *netref* VšeHK. 253^b (shoduj se svědectví...); *měj* nebo *neměj* VšeHJ. 28; *jděte* práva *nebo nejděte*, má... t. 151; *koukej* neb *nekoukej*, co mně už je do ní (do mé nejmilejší) Erb. Pís.; —

měj kolik chce poručnikuov VšeHJ. 45; *měj* přátely jaké chce t. 25.

4. Imperativ bývá na místě indikativu; na př.: paní kurev jim (děvkám) nadá a *neříkaj* nic RokycKlem. 425^b; nebožátko (chudás) pojí chleba a pánu *daj*, ať hoduje t. 239^a; (bekyně) že světa nechaly aneb že onano pannú zuostala, v tom se zveličeji, marná chlúba je nadýmá, že žádný jim slova *neříkaj*; pakli diš, neopleveš se (neubráníš se Jg.) t. 291^b; (čert) se okázal, chytil hospodského a *pod'* s ním do pekla Kulda 2, 226; ale stáča sa chitro na člověka premenilo a *pod'* von dvermi Slc. povesti Mikl. 4, 796; sotva že z izby nohu vyfahla, chlapci *pod'* zrovna ku ohnisku t.; víš, co *udělej* Us. (podle J. Jakubce); já ti povím, co *udělej* t. (těž). Srovn. § 30 b).

Sem hledí také také *račte* m. indik. *ráčíte*; na př.: *račte* mi oznámiti, jak se *račte* míti a dlouho-li *račte* v našem kraji zůstávati Čern. Zuz. 224; poněvadž sem nevěděla, kde *račte* zůstávati ŽerKat. 5; soudím, že toho *neráčte* bez příčiny činiti t. 38 a j. (často).

5. Na místě imperativu bývají výrazy jiné. Zejména:

indikativ praesentní prostý; na př.: *nezabiješ!* (v. § 345 č. 2 a, b); —

indikativ praesentní s *nechaj*, *ati* atp. (v. § týž č. 3); —

indikativ perfekta, na př. *vzal* to *ďas!* (v. § týž č. 2 c); —

infinitiv, na př. *mlčet!* (v. § 358 č. 5); —

citoslovce významu pobízecího, na př.: *na!* (= tu máš a vezmi) Us.; *kyš!* t.; *viď!* t. (z *vědě* scio, v. Lfil. 1880, 293 sl.); *hle, hlele, heč!* t. (z *hled, hlediš*, v. dále v č. 9); *haj, hajej!* t. (= volání na husy); *čiči!* t. (= volání na kočku); *puť, put...!* t. (= volání na slepice); *vše!* t. (volání na slepice, když se zahánějí); *huš!* t. (= volání na kozu, na prase); slove tato pojata jsou za imperativy, přijímají i koncovku plurálu *-te* (2. os.), někdy *-me* (1. os.): *nate, kyšte, vidte, hleleme, hečte* (hečte, hečte, vy dřív umřete než my NěmcBab. 216)! Us.

6. Imperativ se sesiluje. Zejména:

příklonným *-že, -ž*; na př. *nemilč že* ne sileas ŽWittb. 34, 22; *podže*, ženo, *podže* dole Suš. 132; *jdize* do krmičky t. 673; *plodtež* se a množte se Br. Gen. 1, 22; *pověziž* nám ChelčP. 262^b; *vložiž* prst t. 116^a; *nechtež* mi ho Suš. 589; *jdiziž* (zdvojeno) Libuše 22. II. 137; —

příklonným *ž(e) + ť*; na př.: *pomahejžť* bůh Dačic. 2, 199; bůh *pomozižť* Blah. 150; —

zdvojením; na př.: *mlčmlč, didi, neplač-neplač, dej se do toho dej!* a j. Kotsm. 28 (doudl.) a jinde Us.

7. Imperativ se mírní:

opisem s *(ne)roditi*; na př.: *neroď* prsta mezi dřvi a podvoj klásti Dal. 85; *neroď* ho králem pisati Hrad. 90^a; *neroď* se báti ChelčP. 273^a; *neroďte* hřešiti ŽKlem. 2^a; —

opisem s *(ne)chtieti*; na př.: *nechtěj* toho prominúti NRada 903; *nechtěj* se báti Blah. 114; *nechtějte* saudití a nebudete sauzeni ChelčP. 181^b;

opisem s *uměti*; na př.: *uměj* věděti Vít. 81^b; —

opisem s *ké, kéž*; na př.: *kéž* povstanú (bohové)! ubi sund dii erorum? . . . surgant et opitulentur vobis! Ol. Deut. 32, 38; ty s' jiným spomáhal z nemoci, *ké* sobě nynie můžeš spomoci! Hrad. 90^a; *čbáne, ké* se modlíš! t. 130^a; *Maria vece: mój synu žádúci, ké* svéj choti (Kateřině) dáš vítanie! však vieš . . . Kat. v. 1017.

8. Imperativ bývá v y n e c h á n ve rčeních, jako jsou na př.: anděl jiej vecě: *zdráva!* Hrad. 62^a; kazuji vem: *náhle, soci! odtudto ven!* t. 26^a; *ven odtud!* Us.; *pryč odtud!* t.; král pokřikl na své řka: *za mnou!*; jel do vody Háj. 359^b; *bohužel, bohudík, chvála Bohu!* Us.; *zhůru, zhůru* pastuškové! Suš. 741.

9. Některé imperativy ustrnuly a sklesly ve význam příslovčí, spojek nebo i citoslovčí. Na př.:

bodejť Us. (z impt. stč. *bóh daj*); —

bud já *bud* vy Us., *bud* od čirta, *bud* od chlapa sive-sive Mast. 186, srovn.: *budte* (zástavy) věnné nebo jiné ODub. Výb. 1, 994 — nč. *bud*, bez kongruence, skleslo; vezmi toho prachu *budto* se lžici ChirB. 47^b = asi; — stč. *čso-si bud, čso-s' bud, co-s bud'* = něco: bývá ť u příkladiích cos bud'

u paměti držimějše Štít. uč. 149^b; i trží člověka v myslí cos buď zlého neb marného Štít. Mus. 54^a; (řemeslníci) vymýšlejí cos buď dvorného t. 46^b; s tolik jest cos buď šlechetné, jelikož jest spravedlivé t. 82^a; když vy milujice boha cos buď rádi tiežete o něm... ŠtítPař. 23^a; přiezeň tělesná a cos buď takového consimilia BrigF. 50^b; básní neb číms buď ŠtítOp. 380^a, v. § 225; —

nechajť, nechajžť, nechaj ať, nechť, nechžť, nechať, nechažť... = *nechť, ať, třebas*: nechajť řku o tom, což mohu ŠtítE. 303; nechajť vyjdú egrediantur Pror. Jerem. 15, 1; nechajť dělají (židé) aedificent Kladr. Nehem. 4, 3; vařiž to v čisté vodě, pak nechajť se ustojí Chir. 192^b; přikryte mě v temném kútě, nechajť tma mój stien zacloní Baw. 60^a; šlechetný pane, což ť prosím, nechajť se stane t. 188^b; nechajžť zbožie i čest zhyne NRada 1424; rataj vece: nechajžť vstane (rytíř), to ť se jemu vždy dostane, že ť opět zase letí Baw. 64^b; pomoz mi, nechajžť toho užívám, že tvú sestru za sebou jmám t. 188^b; (já) stlačí mu tu zahradu, nechajžť přijdu v hroznú svádu t. 178^a; nechaj ať jde k rádsi svému Kat. v. 837; nechaj ať se právo skoná Umuč. 2^a; nebraň jim zlého, nechť co chtě, činie, neda tobě neškodie Štít. uč. 108^b; nechžť jest i vinen t. 93^a; nechžť mě i had uštkne t. 5^a; nechžť by bylo dobré tomuto světu, však zde věčně nemóž býti ŠtítBud. 113; (zloději) nechžť vrátie HusPost. 105^a; nechať sadím po kroši Hrad. 125^a; má by dušě v tom dost jměla, potom nechať bych umřěla t. 40^b; nebite ho, nechať mi laje ML. 78^b; nechať jiný kdo chce břečí, ty mlč NRada 619; nechažť vyjde lid egrediator Ol. Ex. 16, 4; nechažť rozmlauvají Pam. 3, 141; nechť, nechžť Us., nešť Us. ob.; —

arci, arcize (= *a rci*, s významem potakovacím); —

nerci, nercili: nercili známým, ale i sami sobě divni byli Har. Jg.; pravíme, by JMilost kohokoli nejmenšího ráčil poslati, nerci sekret svůj přitisknouti, že mu chcem věřiti Let. 940; —

choc, choť (= impt. **choťj*, v. Hist. Ml. III, 2^a, 37): choc som já král'ova dcéra Dobš. Pov. 321; choť já nemám peněz Suš. 602; —

hled, hleďte, hlediž, hle, hlehle, heč...: hleďte, teď ť jest! exce hic est. Ol. 1. Reg. 9, 12; heč, hečte Us.; ten-hle, tám-hle Us.; slovice ta berou se zase za slovesa a přijímají koncovky plur., hle, hlejte, hlelejte, lelejte Kotsm. 15 (doudl.); hleleme ho Us.; v. zde výše v č. 5; —

věz, to-věz: čekali sú jeho, Ježiúše věz pána čsného DěťJcž. 1^a; oděnie Kristovo tověz kříž Modl. 63^b; —

nastojte (z toho *nestojte*): ba nastojte... pro takého syna smrt JeronMus. 34^b; ach, pfuj a nastojte na tě vždy bez konce Tkadl. 10^a; nastojte, kterak si se tajila vae mihi OtcC. 206^b; nestojte, otče, co sem nad tebu učinil vae mihi OtcB. 63^b; nebohé matery, nestojte, jak vy málo dbáte, aby vaše děti byli míly bohu RokycPostBrň. 63; nestojte nebožátka, máte se čeho báti t. 209.

c) Kondicionál.¹⁾

351. 1. Výrazy jeho jsou *bych nesl*, *bych byl nesl* atd. Starší z nich je *bych nesl*. Podle složení svého je to vlastně výraz pro minulost, a zejména pro plqpfektum; i v té platnosti, *bych nesl* plqpf. = portaveram atd., drží se ještě v textech stč., v. Hist. Ml. III., 2² § 230. Ale časem vzal na sebe význam kondicionální = portarem, portavissem; a aby byl zřetelný rozdíl mezi přítomností a minulostí, bralo se *bych nesl* za kondicionál praesentis = portarem, a utvořilo se *bych byl nesl* pro kondicionál praeteriti = portavissem.

Tertium comparationis mezi plusquamperfektem a kondicionálem jest neskutečnost. Jak jsou si tato pojetí blízká, o tom svědčí některé staré příklady, v nichž *by nesl* může se vzíti ještě za plqpf. i již za kondic. Na př.:

pop (biskup židovský) povědě, Joachyma velmi uhani, proč *by* k uoltáři *přistúpil* bliz, zda *by* z uma *vystúpil* Levšt. 150^a; sv. Petr počě na niej (ženě) zjadovati, kak *by* se jie *přihodilo* Pass. 289; sv. Klimenta máte počě tázati, kam *by* se otec *děl* t. 290; pakli *by* nalezeno bylo u něho, co *by ukradl* živého quod furatus est Ol. Ex. 22, 4; (Jidáš) včě rybitva (rybáře) ptáti, chlé na něm se dotázati, kak *by* j'ho *přejal* na moři JidDrk. 65; sv. Kristina bohy zlaté a stříbrné zlámavši chudým rozdala; k niejžto se otec vrátiv, od jejie dievek, kam *by děla* (t. modly), vzeděv, kázal atd. Pass. 347; (Lucianus) tresktán byl, proč *by* to, což mu bylo u vidění rozkázáno, *obmeškal* t. 400.

Ztrátou povědomí o vlastním významu aoristu *bych* ve výrazu *bych nesl* vznikají pak některé změny: vyvinula se kondicionální spojka *by*; v 3. os. plur. je *nesli by* m. *nesli bychu*; atp. V. Hist. Ml. III., 2² § 233 sl. a Přír. Ml. § 304.

2. Výraz *bych nesl*, *bych přinesl* . . . znamená:

a) děj kondicionálu času přítomného nebo budoucího (nč. i stč.). Na př.: což *bych* tobě poradil, mněl *by* (ty), *bych* tě s tvými vadil AlxBM. 2, 39; *by* ty byl syn boží, pomohl *by* sobě i nám také ML. 117^b; tebe proši, aby za mne boha prosil Alb. 96^a; pakli *by* (ty) co pokorně přetrpěla protivného, vzácně *ť by* to buoh od tebe přijal ŠtítV. 14; abychma se viděla Pernšt. 1. Mach. 10, 56; *bychvě* viac neutratila Hrad. 125^a; apostol mě poslal k váma, abysta z mrtvých vstala Pass. 66; kaž, abyšta sědla tato dva má syny Krist. 81^a; (bóh) chce, abychom jemu poplatili Štít. uč. 34^b; byšte se bohu vzdali ApŠ. 137; když střežete se, aby jeho (panenství) neposkvrnili Štít. uč. 46^a; daj jim (třem králům) jich žádanie, daj jim milé požehnanie, abychu šli do svých vlastí

¹⁾ O kondicionálu psal Fr. Bartoš v Komenském 1874, 373 sl.

Hrad. 121^a; by učuli utinam saperent ŽKlem. 129^b; neb sú se nenadáli, by se k nim navrátila eam esse venturam Ol. Súd. 13, 15; —

b) děj kondicionální času minulého. To bývá v češtině jen staré. Na př.: hijeden z vás nevěř tomu, bych tuto věc zamyslíl, chtě který zlobě AlxB. 8, 20 (nč.: bych byl zamyslíl); snad by ho (Neguzar Filotu) tu byl zabil, by jemu rány neoslabil Amintas AlxV. 1703; běžechomy, jako bychomy se vstekli Hrad. 27^b; jsva bratřencě, ješto naše matka mní, bychvě u moři utonula Pass. 290; nejmám takých hřiechův mnoho, bych lúpil neb zabil koho Hrad. 144^b; snad by voda požřela ny absorbuisset ŽWittb. 123, 4; (Alexander) káza se vrátiti vojem, s nimiž chtieše na múřiny, by nezvěděl té noviny (že se Darius znovu sebral) AlxV. 2226; Vítek Ojierovic... již právě jat bieše (byl by býval jat), by se neopravil spieše DalJ. 104; by tu bliz les nebyl, ijeden by z mužův nezbyl t. 10; říkáte: bychome byli za těch dní našich otcův, nebyli bychom jich tovařišie Krist. 83^b; bychme byli ve dnech otcův našich, nebyli bychme tovařišie jich Koř. Mat. 23, 30; ti pak (nepřátelé) nás obklíčichu, tak že, by božie milosti nebylo, snad za živa nás by pohltili PulkR. 153^a; sv. Kliment počě se domnievati, jakžto by toho člověka někda vídal Pass. 291; (mnichové procitli ze sna staletého) mnicce, by jen přes jednu noc spali t. 366; nigdie nečtem, by tak velé bývalo v světě veselé AlxB. 5, 41; bych já mentil me esse mentitum Ol. Job. 24, 25; nedomnívejte se, že bych přišel rušiti zákona anebo proroků Br. 12^b.

Na pohled bývá tak i nč., ale vlastně jen neumělostí; na př.: (paní) byla tak nezměněna, že *kdyby* poněkud *neztloustla*, nebyl bych na ní upozoroval ani nejmenší změny (m. *kdyby* byla *neztloustla*) Björnson, Prach, přel. Kosterka (1896), str. 16; vypadáte, jako *byste* vůbec ničeho *nezažila* (m. jako *hyste* byla *nezažila*) tamt.

3. Výraz *byl bych nesl*, *byl bych přinesl*... vyslovuje děj kondicionální času minulého; to bývá v češtině staré i nové. Na př.: by byl toho neproměnil posel, jenž se přibrál... nisi mutasset AlxV. 2220; schoval bych se byl abscondissem me ŽWittb. 54, 13; snad by byla přěšla pertransisset t. 123, 5; by ty byl chodil v cestě božie, byl by bydlil u věčném pokoji Ol. Bar. 3, 13; byste mě byli jčli, byl bych vás prosil, abyste mne inhed nezabijěli Pass. 406; by jemu (Ježíš Pilátovi) tu byl odpovéděl, byl by jej vězenie zbavil Vít. 51^b; tvá syny sta, ješto s' mněla, bysta byla utonula Pass. 291; by byl Olibrius na tu děvičku nevezřěl, nebyl by tak u veliké hřiechy vstúpil t. 320; (Herodes) jal se na nich zbadávati, od kterého by se jim času ta hvězda byla zjevila ROl. 149^a.

Vedle *bych byl nesl* pravíme také *byl bych býval nesl*; tu je pouhé sesílení.

4. Dialekticky bývá *kdyby ne* místo *kdyby nebylo*; na př.: *kdyby ne tebe, mohl sem byt šťastný* BartD. 1, 196; *dyby ne deště, už zme tu dávno byli tamt.*

5. Je výraz *byť bych nesl, byť bych byl nesl*...; na př.: *byť by byl jak pilen, přece nevydělá, čeho potřebuje* Bart Ruk. 9; *byť bychom všecko to měli, přece nám nestačí tamt.*

Vznikl takto: byla 3. os. sing. *by nesl, by byl nesl*..., s enklitickým *-t*: *by-t nesl, by-t byl nesl*; ve výraze tom časem skleslo *byť* ve slovech modální pro všechny osoby stejné (= třeba...) a kondicionál *bych nesl, bych byl nesl* kladen při tom celý. Bartoš na uv. místě zavrhuje.

6. Neumělým překládáním nebo neopatrnou stylisací vznikly výrazy, jako jsou: *abych nesu, aby pomstí* atp. m. *abych nesl, abych pomstil*. Na př.: *Němci chtějí doždati toho, by na mo(s)cě Pražě, jehož bůh snad nechá, nebude viděti Čecha* AlxB. 6, 26 sl. (m. aby nebylo viděti); *aby to hlupé pohanstvo, vida tvú moc i tvé divy, nechajě všie svéj protivy, odolá bludnému kmenu* Kat. v. 2863 sl. (m. aby odolalo); *aby zpravil v tvých sloviech i pomstí ut iustificeris et vincas* ŽWittb. 50, 6 (m. aby pomstil; možná však, že tu při pomstí vynechána koncová litera).

7. Místo *bóhdaj by nesl* (= 2. a 3. os. sing.) bývá *bóhdaj, bohďaj, bodaj*... *nesl*; na př.: *bóhdaj (bohďaj) nem svú milost dala (Marie)* Levšt. 149^b; *bóhdaj (bohďaj) došlo tvého slucha t.* 151^a; *bohďaj živ byl král Ol.* 1. Reg. 10, 24; *buohďaj živ byl král Ol.* tamt.; *bodaj mi byla dlúho živa* Pís. XV stol. ve Feif. LL. 682; *ó panno, bodaj byla dlúho-věčná t.* 681; *tvé siemě bodaj vládlo* Lit. Gen. 24, 60; *buohďaj někto poddal lid tento pod mú ruku utinam daret* Ol. Súdc. 9, 29; *buohďaj mnozí okusili a zvěděli utinam saperent et intelligerent* Kruml. 482^b; *bodajž mi toto nebyla příčina k zatracení* Rokyc. 283^b; *sestra jsi naše, buohďaj vzcšla v tisíc tisícov a tvé siemě by osedlo*... Comest. 33^a; *hodej zdráv byl (ty) Rosa* Jg.; *bodej zdrávi byli (vy) t.*; *bohďaj, synku bohďaj zvážal* Pís.; *bodejž si se v zem propadl* Us. Jg.; *bodejž tě husa koplá t.*

8. Dialekticky jest *bych nesť* m. *bych nesl* po *rád* (val. a mor.-slc.); na př.: *to bych já sa nerád dožrať, rád bych pomocť, ráda by k nim přijít, rády by to dostať* BartD. 1, 193.

9. Za kondicionál bývá dial. výraz *stíhnu nesť, slúhnu nesť* (val., pom., uh.-slc.); na př.: *stih sem tý dvě žumera do videnskéj vsadit, býť bych udělať ambo* BartD. 1, 193 (= *kdybych byl vsadil*); *stihlo ňa nepotkať to nešťestí, moh sem dosel byť možným (= zámožným) t.*; *už je tma, ale stihlo byť pod mračnem, bylo by eště tmější, t.*; *staheu sem byť doma, nebyuo by sa to stauo t.* (*kdybych byl býval doma*); *stahť sem ho dopadnúť, býť bych mu dáť t.*

10. Stč. bylo *bych nesl* . . . a za to je nč. *že bych nesl*; na př.: něteři tomu chtěli, by Jidáš byl Němec Vít. 46^b = nč. *že by byl* . . . , *že byl* . . . ; což bych tobě poradil, mněl by (ty), bych tě s tvými vadil AlxBM. 2, 39; hijeden z vás nevěř tomu, bych tuto věc zamyslił, chtě který zlobě AlxB. 8, 20; jsva bratřencě, ješto naše matka mní, bychvě u moři utonula Pass. 290; (mnichové procitli ze sna staletého) mniece, by jen přes jednu noc spali t. 366; nezdá mi se, by vlastná máte kde takú věc obdiržala AlxM. 3, 16; nigdie nečtem, by tak velé bývalo v světě veselé AlxB. 5, 41; mníš, bych nemohl prositi otce mého EvOl. 246^a (Mat. 26, 53); nevěřichu židé o tom, by slep byl t. 257^a (Jan. 9, 18).

11. Stč. *bych nesl* . . . , nč. *kdybych nesl* atp. ; na př. :

snad by ho (Neguzar Filotu) tu byl zabil, by jemu rány neoslabil Amintas AlxV. 1703, nč. *kdyby* (byl) neoslabil . . . ; (Alexander) káza se vrátiti vojem, s nimiž chtieše na múřiny, by nevěděl té noviny (že se Darius znovu sebral) t. 2226; Vitek Ojjeřovic . . . již právě jat bieše, by se neopravil spieše DalJ. 104; by tu bliz les nebyl, ijeden by z mužov nezbyl t. 10; bychme byli ve dnech otcov našich, nebyli bychme tovařišie jich Koř. Mat. 23, 30; ti pak (nepřátelé) nás obkličichu, tak že, by božie milosti nebylo, snad za živa nás by pohltili PulkR. 153^a; by byl toho neproměnil posel nisi mutasset AlxV. 2220; by ty chodil v cestě božie, byl by bydlil u věčném pokoji Ol. Bar. 3, 13; byste mě byli jeli, byl bych vás prosil, abyste mne ihned nezabijeli Pass. 406; by jemu (Pilátovi) tu byl odpověděl (Ježiš), byl by jej vězenie zbavil Vít. 51^b; by byl Olibrius na tu děvičku nevezřel, nebyl by tak u veliké hřiechy vstúpil Pass. 320; by bylo lzě kam utéci, každý by rád pryč vyplanul AlxM. 2, 1; by kto tehdy patřil na ně, zajisté přísáhl by za ně . . . AlxV. 390; bych vám mnoho pravil, obak mi nevěříte Vít. 51^a; pane, by byl zde, nebyl by umřel bratřec můj EvOl. 239^b (Jan 11, 32; byste milovali mě, radovali byste se t. 276^a (Jan 14, 28).

Kdybych, kdyby, . . . , když-by . . . jest kondicionální *bych, by* . . . sloučené s adverbium časovým *kdy* = *quando*, jako na př. *kde-bych* je sloučení *bych* s adv. místním *kde*. Bylo po právu tam, kde je smyslem oprávněné *kdy* = *quando*, jako na př. *kde-bych* po právu tam, kde je smyslem oprávněné *kde* = *ubi*. Na př. :

(příbuzní) najprvé se s hvězdáři [radie, kdy by měli ta těla (zemřelých) k spálení nésti *quando mortuus est ad combustionem sit effe-rendus* Mill. 33^a; když by předstúpil *cum consisteret peccator adversum me* ŽGloss. 38, 2; když by se vzprotivil hřiešník proti mně ŽKlem. tamt.; o nichž (skutcích) by nikte nevěděl, když by jich kto nepověděl AlxB. 8, 35.

Ale časem klesá *kdy-bych* . . . ve význam spojky *si*. V textech starých stačí za to sám kondicionál *by-*, v. výše, a *kdy-by-* = *si* vyskytuje se velmi zřídka. Na př. :

neostal by ijeden živý, kdyby nebyli ti dne zkráceni Štít. ř. 69^a = nisi breviati fuissent . . . Mat. 24, 22; aniž bych jich (nepřátel) měl mnoho, kdyby české žakovstvo lidí nesvodilo HusE. 3, 280; měli by jim (rodiče dětem) obmyslití dobré věci věčné, kdyby je sami znali ChelčSít. 131; snad by nic neškodilo, kdyby v každý súd všecky pře . . . napsány a přibity (byly) VšeK. 26^a.

352. 1. Kondicionálem vyslovuje se děj jakožto přáním žádaný nebo jako nějak podmíněný, anebo jako nejistý, od mluvčího nezaručený. Na př.: děj „poskytnutí pomoci“ ve větách: kéž *by* mi přítel *poskytl* pomoci; kdy-*by* mi přítel *poskytl* pomoci; nevím, zdali *by* mi přítel *poskytl* pomoci atp.

2. Kondicionál klademe ve větách, které děj tohoto způsobu (t. j. jak v č. 1. vyloženo) vyslovují, a když máme nebo chceme vytknouti, že je to děj způsobu takového. Bývá to zejména:

a) Ve větách přácích. Na př.: mocen jsi dáti slovo své neumělým, ať *by* jiného nic *nemluvili*, než ChelčP. 25^b; *bych* se *byla utopila*, kdy mne má matička myla Suš. 468; tetičko, *dybyste* nám *šli* pomoci BartD. 1, 192 a Us.; *spal bych*, *jedl bych*, *pil bych*, já *bych* už *šel* domů Us.; kéž *by* mi přítel *poskytl* pomoci!

b) V souvětí podmínečném, t. j. ve složené větě podmiňující a podmíněné. Tu bývá kondicionál podle rozdílného smyslu

buď ve větách obou, na př.: *by* ty *byl* syn boží, *pomohl by* sobě i nám také ML. 117^b; to *kdyby* z dobré vôle *opustila* (ty), buoh *by* to od tebe vděčně *přijal* ŠtítV. 14; *bychome byli* za těch dní našich otcův, *nebyli bychom* jich tovařišie Krist. 83^b; *byť nejměl* viny na sobě, *nevodili bychomy* jeho k tobě Hrad. 85^a; *kdyby* ty se ne tak v lidských věcech *přebíral*, *byl by* jako jiní myslí pokojné Lab. 28, 2; —

anebo jen ve větě podmiňující, na př.: pane, *kdyby* (ty) *chtěl*, můžeš mne očistiti Br. 20^a; *bych* vám mnoho *pravil*, obak mi nevěříte Vít. 51^a; věta podmiňující má v tomto spojení spolu význam připouštěcí (podmínka přijímá se, jako by se o vyplnění jejím nepochybovalo = připouští se).

Pravíme α) „kdo *chce*, může se přesvědčiti,“ „*bude-li pršet*, nepřijedu“ atp.; — a β) „kdo *by chtěl*, může (n. mohl by) se přesvědčiti“, „*kdyby pršelo*, nepřijedu (n. nepřijel bych)“ atd. Vě větách β) jest kondicionálem vytčeno, že smysl jejich je nějak podmíněn, ve větách α) pak to vytčeno není.

c) Ve větách vyslovujících účel, úmysl, povinnost atp. Na př.: apostol mě poslal k váma, *abysta* z mrtvých *vstala* Pass. 66; tebe proši, *aby* za mne boha *prosil* Alb. 96^a; (Ježiš) přijal křest od Jana ne proto, *aby* jemu *bylo* potřebie křtu, ale . . . ŠtítOp. 242^b; dělal, *jako by spal*

Svěd. Mikl. 4, 813; učinil lestně, *jako by* se bohu *modlil* Pass. Bš.; nemám nikoho, komu *bych si* postěžoval Us.

d) Ve větách záporných, závislých na výrazech *bázně*, *strachu* atp. a vyslovujících (záporem *ne-*) opak toho, čeho jest se báti atd. Na př.: bojím se, *by* jí to snad libo *nebylo* Pass. Bš.; Čechové obávali se, *aby* kníže *neumřel* Háj. Bš.; (lídé) se bojí, *by* lačni *nebyli* ChelčP. 78^a; (já) boji se za ň (za přítele), *aby* boha *nerozhňeval* Brig. 120; strach mě jest, *by* póhonu *neztratil* ODub. 497; strach jest, *bychom* všichni *nezahynuli* Pass. Bš.; strach mě, *by* (ty) jeho *nebyla* snad *urazila* Hrad. 35^b; *aby* večere *nezmeškali*, strach jest ChelčP. 176^b.

e) Ve větách uvozených, t. j. ve větách závislých na větách jiných uvozovacích. Tu dlužno hleděti k tomu, jaká by byla věta uvozená sama o sobě, kdyby se totiž vyslovovala bez uvození. Byla by buď a) oznamovací, nebo β) tázací, nebo γ) podmiňovací, nebo δ) rozkazovací.

α) Uvozujeme větu, která sama o sobě jest oznamovací. Mám na př. před sebou cestu a někdo mi praví: „tuto cestu *vykonáš* za den“ (= věta oznamovací, s indikativem). Týž výrok potom uvozují a pravím: a) „ty jsi řekl, že tuto cestu *vykonám* za den,“ nebo „ty miníš, že *vykonám* . . .“, aneb b) „ty miníš, že *bych vykonal* . . .“, „nemyslím, že *bych vykonal* . . .“ atp.

Rozdíl mezi obojím tímto způsobem jest ve vytčeni nebo nevytčeni té okolnosti, že věta uvozená obsahuje výrok cizí nebo mínění cizí, jehož pravdivost nebo správnost se nezaručuje.

Některé příklady na kondicionál: ty praviš, *bych* já *blúdil* Kat. v. 1315; ty mníš, *by byl* zahradník Hrad. 42^b; ale, *by* on *byl*, nemnieše t. 42^b; on mnějieše (sic), *by* ta slova tak *měla* rozuměna býti Mill. 15^a; jsva bratřencě, ješto naše matka mní, *bychvě* u moři *utonula* Pass. 290; tvá syny sta, ješto s' mněla, *bysta byla* *utonula* t. 291; my sme se nadáli, *by* on *měl* vykúpiti lid ChelčP. 107^b; my sme úfali, že *by* on *měl* vykúpiti lid t. 110^a; ješto se jediné zdá, *by byla* (spravedlnost), a není nic t. 114^b; domnievali se, že *by* ducha *viděli* t. 112^a; (komorníkovi) neodpíráno, *by* tu se paniú *neseděl* Rožmb. 25.

Poznam. Nověji doporučují někteří, aby se volil a) indikativ, když obsah věty uvozené je nepochybný nebo předkládá se jako nepochybný, a b) kondicionál, když obsah věty uvozené jest nebo předkládá se jako pochybný nebo nepravdivý. Na př.: a) „nepochybují, že tuto cestu za den *vykonám*“, „posel pravil, že náš přítel *jest* nemocen“ . . ., a b) „pochybují, že *bych* tuto cestu za den *vykonal*“, „posel nepravil, že *by* náš přítel *byl* nemocen“ atd.

β) Uvozujeme větu, která sama o sobě jest tázací. Jsem na př. tázán: a) „*vykonáš* tuto cestu za den?“ (= větou tázací s indikativem), nebo: b) „*vykonal* *bys* tuto cestu za den?“ (= větou tázací s kondicionálem). Tytéž otázky potom uvozují a pravím: a) „tážeš se mne, zdali *vykonám*

tuto cestu za den," anebo b) „tážeš se mne, zdali *bych vykonal* tuto cestu za den.“ To jest: v otázce uvozené (nepřímé) zůstává týž způsob, jaký jest v otázce samostatné (přímé).

Mnohdy však má otázka uvozená kondicionál proti indikativu otázky samostatné; na př. „co *mám* učiniti?“ — a „pověz mi, co *mám* učiniti“ nebo „pověz mi, co *bych měl* učiniti.“

Některé příklady na kondicionál: otázal se, co *by* to *bylo* ChelčP. 70^b; neviem, *by* kto vás pravú žádost k nebesóm *jměl* Túl. 33^a; ptáú sa hospockého, esli *by neveděú* o Zrzávce BartD. 1, 351.

γ) Uvozujeme větu, která sama o sobě je podmiňovací. Pravím na př.: „tuto cestu *vykonal bych* za den“ (= věta podmiňovací s kondicionálem). Touž větu pak uvozují a pravím: „myslím, že *bych vykonal*...“ atp. To jest: ve větě podmiňovací kondicionál zůstává.

δ) Uvozujeme větu, která sama o sobě jest rozkazovací. Někdo mi na př. poroučí (nebo radí atd.) větou „*vykonej* tuto cestu za den“ (= věta rozkazovací, s imperativem), nebo větou „*nechť vykonáš*...“ (= *vykonej*...). Touž větu pak uvozují a pravím: „poroučíš (nebo radíš atd.) mi, *abych* tuto cestu *vykonal* za den.“ To jest: za imperativ věty samostatné rozkazovací je ve větě uvozené kondicionál.

Sem patří též věty závislé na výrazích *rozkazu*, *bránění* atp.; na př.: (Alexander) káza, *by se hotovali* AlxV. 511; hřeši vaši bránie dobrému, *aby* k vám *nepřišlo* Alb. 61^b.

3. Kondicionál klademe místo indikativu; výrok tím učiněný je skromnější, než výrok učiněný indikativem. Na př.: chtěl bych to právo naléztí, že *by musil* (zlý kovář) čtvernoh lézti Hrad. 132^b; já *bych myslil*, že... Us.

4. Místo kondicionálu bývá indikativ (v. § 349 č. 4) a infinitiv (v. § 358 č. 5).

3. Rod děje slovesného a jeho výrazy.

353. 1. Podle dějového rodu rozeznáváme slovesa činná (aktiva) a trpná (passiva).

K slovesům aktivním náležejí též slovesa zvratná (reflexiva), z nichž některá jsou tak zvaná slovesa střední (media).

Srov. § 338.

2. Zde pojednati jest zvláště a) o reflexivu a b) o passivu.

a) Reflexivum (medium).

354. 1. Reflexiva jsou slovesa aktivní, při nichž děj z podmětu aktivního vycházející nese se dále a zastihuje předmět, jímž je podmět sám; na př.: *myji se*, každý *přeje sobě* nejvíce, přítel *mluvil o sobě*. Některá ze sloves

reflexivních vyskytují se vždy a jen v podobě zvrtné, na př.: *modlití se, smáti se, blyštěti se* . . ., a nazývají se media (střední). Srov. § 338 č. 2.

2. Reflexivum bývá místo passiva; na př.: toho, jenž list přinesl, *nabíti se* kázav Pass. 97 (kázav, aby byl bit); ovoce *móž se* jiesti Ol. Deut. 20, 19; hroznové *možiechu se* zobati t. Num. 13, 21. Srov. § 355 č. 2.

3. Některé zvláštnosti:

chovati něčso — dochovati se něčeho, nésti něčso — nésti se s něčím atp. Na př.: kak mnoho (rodiče) práce přejměji, než se dietěte dochovají ŠtítE. 41; (dítě) úpěje všcho se dopláče ChelčP. 161^b; nežehři se s svými dětmi Štít. uč. 108^b (žehřati na koho, proti komu); (lidé) vodili se s ním (zvířetem dyawant řečeným) po městě ukazující je lidem KabK. 36^a; když (lidé) se s vámi potrkolé před mudrochy světa, nestarajte se, quid deberetis eis respondere HomMak. 95^b; cum Stephano (židé) trkolili se za město a uprali ho tam t. 83^a; kdo neměl brnění a přilbice, nosil se s pavézou, puškou neb kopím Pal. 5, 2, 405; nenes se s tím Us; —

nésti, nositi něčso — nanositi se čeho, s čím; na př.: již ste se s svým Bohem nanosili po ulicích (o processí) WintCirk. 1, 76 (ze stol. XV—XVI); to jsem se nanesl toho, s tím Us.; co jsem se nanesl toho, s tím Us.; —

chváliti — nachváliti se, býti — nabyti se atp.; na př.: (paní) počala sobě mysliti, když se s ním dosti nabude, kterak jemu (svému muži) domlúvati chce RNeubA. 180^b; kto se tebe kdy duostojně nachváliti může Pass. 488; to jsme se načekali, to jsem se namluvil, navolal, naprosil, nakázal, naplakal Us.; najedl jsem se toho, napil jsem se toho Us. (význam dvojí: a) = jako v případech ostatních, b) = do sytosti); —

strojíme se jěti; na př.: abychme se strojili jíti Lobk. 115^a — dial. *strojíme jeti*; na př.: (my) strojíme v témdni odtud vyjeti ŽerKat. 40; (my) odtud vyjeti strojíme t. 129; —

hnáti = spěšně láhnouti atpod. Na př.: (Alexander) hna toho dne mil třidcěti AlxH. 1, 14; Darius hna přeč, nigdie nepostojě AlxBM. 2, 12; sám král hna před zástupy AlxV. 2440; (Alexander) hnav doby jednoho města t. 1145; ta dva dobrá druhy proti sobě hnasta Štilfr. Výb. 2, 44; kdyžto po vás hnachu cum vos persequerentur Mus. Deut. 11, 4; kopie hnalo k jeho svatému srdci Modl. 64^a; proti tomu: *ženu se* někam; v příkladech s *hnáti* na pohled vynecháno *se*, ale vlastně jsou to výrazy různé: reflexivum a subjektivum s platností reflexivní; podobně *vyhnúti*: (to a to čině) ujdeš súdov, vyhncš nákladóm a starosti zbudeš nejedné VšehJ. 212; —

tázati — tázati se: tehda král počě ho tázati Pass. 361; v tu dobu svatá děvicě diábla otázá a řkúc t. 321 — nč. tázati se Us.; — *dotknúti, dotýkati — dotknúti se, dotýkati se*: jenž dotkne hor tangit ŽWittb

103, 32; dotkni hory i vzkúřie sě t. 143, 5; dotkni hor ŽKlem. tamt., ŽPod. t.; dotkni hor, ať jich podmolov k vrchom vzkúře sě lehkosti Kat. v. 1913; v svatého Jana hūni šipi tčiechu, kniežćieho tēla (Jaromíra nedotkniechu DalC. 34; pak-li kto dotkne zabitého člověka tetigerit Mus. Num. 19, 16; (Ježiš) dotče oči jich tetigit Koř. Mat. 9, 29; (Ježiš) i slyšal i okúšal i dotýkal HusPost. 16^b; jenž dotýká hor tangit montes ŽKlem. 103, 32; vrch jeho dotýkáše nebe tangens coelum Kladr. Gen. 28, 12; neroďte dotýkati pomazancov mých nolite tangere christos meos ŽPod. 104, 15; dotkne sě hory tamt. 103, 32; kteráž (dušě) sě dotkne cožkoli z toho tetigerit Mus. Num. 19, 22; dotče sě nosidl Koř. Luk. 7, 14; i chtiechu jej (poslové Přemysla) ihned vzieti, a jakož sě jeho dotkú, Přemysl vdruži v zemi otku DalC. 5; ktož jie (smoly) sě dotýká Kruml. 157^b; smoly se dotýkajic ŠtítMus. 3^a; dotýkaji sě tēla Alb. 93^b; nedotýkaj sě mne Chir. 324^a; ně. dotknouti se, dotýkati se; —

narodil sě — *jest narozen*, bez sě, a pod. *opilyj, umytyj; modliti sě, zjěviti sě*... — *modlenie, zjěvenie*..., v. § 202 č. 4 c; di, *omyj* EvVíd. Jan 9, 7 m. *omyj sě* atp., v. tamt. č. 4 e.

b) P a s s i v u m.

355. 1. Passivum vyjadřuje se výraz y o p s a n ý m i, a to z přičestí minulého trpného a slovesa *býti* (n. *bývati*). Výrazy ty jsou:

p r a e s. jsem chválen, jsem pochválen atd. Na př.: huben učiněn jsem ŽWittb. 37, 7; ve všem s' uslyšána Hrad. 121^b; a je pōhon stracen Rožmb. 37; vy cná mužě, ješto sta v kniežćích dvořiech vzchována Pass. 283; dáně sta dvě holúbátčě Vít. 22^b; smy tvú svatú mocí za(ž)ženi Pass. 351; ktož ste pozváni AlxV. 1486 atd., stč. i ně. — V osobách třetích bývá sloveso pomocné vynecháno, zvláště ve větách vedlejších; na př.: komuž poručeno komorníky vydávati Rožmb. 101; učiněna mi škoda t. 226; prošeno mne i mého otcě Hrad. 128^a; tu před ciesařem oba postavena Pass. 383; uzřěl, ano nebesa otevřěna t. 453; (Alexander) uzřě, že země porobena, všeho dobrého zbavena AlxV. 166; přede mnú všě mé nedostatky napsány Pass. 381.

i m p e r f. biech nesen atd. Na př.: slepá žena bieše přede ň přivedena Hrad. 13^a; orlice, jež bieše chytře vymyšlena AlxV. 1248; dietě nebieše na svět posláno Vít. 21^b; ti biechu po všěch zemiech rozesláni Vít. 35^b; *budiech nesen*, s významem opakovacím: nebudiech uhañen con confundebar ŽPod. 118, 46; kterýž nemocný najprvé sě u vodu utekl, ten uzdraven budieše Krist. 64^a; kteří sě kolivěk dotkniechu, spaseni budiechu (budeyechu) Mat. Rozb. 742.

a o r. bych nesen atd. Na př.: i nebych pohañen ŽWittb. 118, 46; ten člověk by uzdraven a všie své nemoci zbaven Hrad. 22^b; když by

ten pohřeb skonán Vít. 56^b; tu všickni bychu zbiti DalC. 73; vévoda i biskup od papeže bychu pohnáni Pulk. 46^a; (mrskáči) mečem zbiti bychu t. 154^b; tu bychu ctně přivítáni Trist. 238; — *běch nesen* atd.: orlice bě pověšena AlxV. 1247; orlicě bě povýšena, jež bě chytrě vymyšlena AlxII. 3, 8; (měsiec) vňuzby krví bě oblit t. 10, 22; cos mu bě na čele psáno AlxV. 899; jim bě věděti dáno t. 1285.

per f. byl jsem nesen atd. Na př.: a byl jsem bičován celý den ŽWittb. 72, 14; (zlost) pohaňena byla jest t. 118, 163; mastmi drahými byl jest obalen HusE. 2, 244; kdož jest byl pohnán Drn. 31 (160); když z lidí vyhnáni jsú byli diáblové Vít. 98^a; z toho jest nebylo dáno k zádušnic WintCírk. 512 (z r. 1564); jež t jsú řečena byla Hrad. 65^b; (knížetství, plur.) k manství přivedena mohú býti tak, jakož sú od starých kniežat byla připravena VšeK. 2^a. — V osobách třetích vynechává se často sloveso finitní a je sg. 3. *byl nesen*, pl. 3. *byli nesení* atd.: kotvy byly metány AlxB. 1, 33; jenž byl vypověděn AlxBM. 2, 28; ten rod byl vešken zbit DalC. 73; těch časov byl jeden člověk přiveden Pass. 313; opatstvie potvrzeno nebylo Hrad. 14^a; jakž mu bylo řečeno Pass. 360; když peníze dáni byli schovati jednéj paniej t. 421 atd., byl nesen, byli nesení Us.; — jindy vynechává se part. *-lž* a je sg. 3. *jest nesen*, pl. 3. *jsú nesení* atd.: dievčie porozenie jest zvěstováno Ostr.; i zbuzen jest hospodin ŽKlem. 77, 65; ty časy Jindřich Batelovský svůj konec vzal a potom jest spálen na prach Drn. 89 (103); od našich předkův jest odpovídáno t. 99 (149); i jědli sú i nasyceni sú přieliš ŽKlem. 77, 29; mnozí z zemč vypovídáni jsou a více se nevracovali Drn. 79 (63), mnohdy dosud tak v usu spis.; — a někdy konečně jest vynecháno i sloveso finitní i part. *-lž* a jest tedy sg. 3. *nesen*, pl. *nesení* atd.: slovo do světa stvorenie v boství zchováno (zhowano), jež pro Evino z(h)rěšenie na svět posláno, pro drahé naše spasenie židóm prodáno... Ostr.; v tom boju řiedký zbaven AlxB. 4, 20 atd.

fut. budu nesen atd. Na př.: váma potupeni nebudu Pass. 283; inhed budeš sťat t. 353; k svému zraku navráccn budeš t. 363; (krev) bude prolita Hrad. 76^a; bude zvěstováno ŽWittb. 21, 32; od svaté viery odlúčena nebudeta Pass. 337; budem chváleni laudabimur t. 43, 9; budete vyhnáni do jiných vlastí Pass. 315; dovedeni budete do pekla ŽWittb. 30, 18; sledi tvoji nebudú poznáni t. 76, 20; budú chováni servabuntur t. 36, 28 atd., budu nesen atd. Us.

imp t. budi nesen atd. Na př.: zapomenutí dána buď pravicě má detur ŽWittb. 136, 5; buď buoh pochválen Hrad. 23^a; budme přijcti od tebe Comest. 181^b; vypuzeni buďte z bydl eiciantur ŽGloss. 108, 10 atd., buď nesen atd. Us.

kon d. bgl bych nesen atd. Na př.: abych nebyl pohaňen na věky ŽWittb. 30, 2; snad bych byl utěšen výše Hrad. 141^a; by nebyl Hřěky

unaven AlxB. 4, 21; mniec, by pro jinú vinu byl v žalář vsazen Pass. 478; bychom byli všickni spaseni Vit. 35^a; dobrotivě učiň, aby učiňeny byly zdi Jeruzalemské ŽWittb. 50, 20; aby byli zprošćeni milostníci tvoji t. 59, 6 atd.; byl bych nesen (s významem pro přítomnost nebo budoucnost), byl bych byl nesen n. byl bych býval nesen (pro minulost) Us.

i n f. *nesenu býti* atd., doplněk v dativě ve vazbě s inf. Na př.: když bieše Ježíševi jatu býti Hrad. 75^a; že jeho smrti (jest) všemu světu vykúpenu býti Vit. 48^b; jímž (sluncem) nám býti osvícenu a z vězenie vypravenu t. 30^b; ktož by jiným dal býti obmeškánu ŠtítMus. 16^b; toť jest zemi ztratiti a býti z nie vylúčenu t. 73^a; poslův k císaři vypravenu býti majících Pal. 4, 2, 249 atd., nesenu býti Us. spis. — Jindy *nesen býti*: mohu utěšena býti Hrad. 59^a; kak tento muož spasen býti Pass. 397; moc křesťanská nemož přemožena býti t. 490; musí modleno býti HusE. 1, 1; (dva prsteny) vložena máta býti Ol. Bar. 6, 5. — Časem ujímá se pro syntaktickou kongruenci nom. *nesen* také místo dat. *nesenu*: není hoden v obci trpien býti ŠtítMus. 95^b a j.; Blahoslav vazbu dativní výslovně zavrhuje Blah. 269.

p a r t. *jsa nesen, byv nesen* atd. Na př.: v túžebnosti jsa ostaven Vit. 86^b; jsúc napojena božské sladkosti t. 106^a; aby (Čechové) přijati budouce do jednoty církve přisahali poslušcnství bezvýminečné Pal. 5, 2, 490; aby (králová Anna) korunována budouc nabyla práva k věnu královen českých t. 5, 2, 59; jsa nesen, byv nesen atd. Us. spis.

Místo pomocného *býti* bývá podle potřeby *bývati*, když má býti vyjádřen děj opakovaný; na př.: seno v pec bývá vpušćeno mittitur Koř. Mat. 6, 30; jakož tělo mečem zabito bývá Vit. 100^a; chceš-li nebývati vázán t. 43^a; dobří křesťané i mukami neodlúčení bývají od Krista t. 97^b; poslové býváchu poslání Pulk. 117^b; zlořčenci býváchu odsúzení Kruml. 64^b; prvé na súdě zemském samy pöhonné pře rozsuzovány bývaly VšehK. 291^a atd., bývám nesen atd. Us.

2. Passivum vyjadřuje se reflexivem *chválu se* laudor atp. Na př.: Ježíš krztiel (sic) se jest od Jana baptizatus est Koř. Mark. 1, 9; křstiechu se v Jordaně od něho baptizabantur Pernšt. Mat. 3, 6; tu se ta dva rytieře křstista Pass. 345; doňedž se nevykopá jáma ŽKlem. 93, 13; rozsílili sú t se nade mnú confortati sunt ŽWittb. 17, 18; shromáždily sú t se vody congregatae sunt t. Moys. 8; toho, jenž list přinesl, nabiti se kázav Pass. 97; krmě by velmi se dobra mnieci Baw. 40^b; mnozí sú obyčejové, jimiž by se mělo živu býti Kruml. 441^a; ovoce móž se jiesti Ol. Deut. 20, 19; hroznové moziechu se zobati t. Num. 13, 21; opásav se mociú ŽKlem. 64, 7 accintus potentia (opásán mociú ŽWittb. tamt.); jezero krvi se téci vidieše videbatur Ol. 2. Mach. 12, 16; tyto věci rozplúti se mají dissolvenda sunt Koř. 2. Petr. 3, 11; škody, kteréž se ději nebo dieti se mieni VšehK. 88^b.

Způsob tento rozmáhá se v jazyku novém příliš; v jazyku starém bývalo častěji passivum vlastní. Ukázal to statisticky Kotsmich v progr. gymn. brněnsk. 1869 a opakuje (dovolává se ho) Bartoš v Lfil. 1875, 202.

3. Místo passiva bývá obrát aktivní. Na př.: když tebe posúdie cum iudicaris ŽWittb. 50, 6; doňudž nevykopajú dól t. 93, 13 fodiatur (doňedž se nevykopá jáma ŽKlem. t.).

4. Některé případy zvláštní, kde je infinitiv a sloveso modální:

a k t. *дали* poklad *schovati* — pass. poklad *jest dán schovati*. Na př.: (sv. Margareta) do jiného domu chovati dána Pass. 319; (pokladi kostelní) sú tobě schovati dáni t. 428; když ta věc dána byla znáti Lobk. 70^b; zvěři sniesti dáni budete Pass. 384; —

a k t. *kázali* jej v žalář *vsaditi*, *nemohli* krev *setřieti*, *počali* pomoc *vybierati* atp. — pass. *kázán* v žalář *vsaditi*, krev *setřieti* *nemožena*, pomoc *počata (jest) vybierati*. Na př.: (sv. Mathiáš) v žalář vsaditi kázán ApŠ. 89; metlami bíti kázán Pís. duch. Jir. Nákr. 87; byl přikázán velikonoční beránek jiesti Štít. ř. 150^b; (neděle) od boha byla světiti přikázána Hrub. 117^a; již si byl kázán zabiti Lit. Tob. 2, 8; aby odpor do desk nebyl klásti dopuštěn VšeH. 201^b; ta krev i žádným řemeslem setřieti nemožena Pass. 519; aby (pomoc zemská) počata byla vybierati ZM. 306; když sú počaty osérovaťi prvnie úrody coeperunt offeri Ol. 2. Par. 31, 10. Tu jest infin. a sloveso modální v pojmu jednom. V tom je inf. = kvalita, sloveso finitní = forma. Při změně akt. v pass. quale (infin.) zůstává, forma (sloveso finit.) mění se v pass.; —

a k t. mohu *jiesti* ovoce — pass. ovoce *móž* se *jiesti*. Na př.: ovoce móž se jiesti Ol. Deut. 20, 19; hroznové moziechu se zobati t. Num. 13, 21. Tu jest infin. a sloveso modální v pojmu jednom. Při změně akt. v pass. za aktivum *moci* položeno jest reflexivum *moci se* ve významu passivním, a infin. *jiesti* zůstává nezměněn. Srovn. krev *setřieti* *nemožena*. Zájmeno se patří tedy k *móž*, *moziechu*; —

kázán býti *zabit*, t. j. passivnost vyjádřena dvakrát (*kázán* a *býti* *zabit*). Na př.: již jsi byl kázán zabit býti Ol. Tob. 2, 8; —

má se modleno býti atp., t. j. passivnost rovněž vyjádřena dvakrát, reflexivem *má se* a passivem *modleno býti*. Na př.: tobě se má modleno býti te oportet adorari Pror. Ol. Jer. Epist. 5; aby se nebylo domnieváno, že... Kruml. 14^a; tomu se v dědiny má uvázáno býti VšeH. 22; kdyby se rozpustile živo nebylo t. 289; —

chceš rozšířiti siemě mé jako piesek mořský, jehožto *zčisti* *nemóže* quae numerari non potest Ol. Gen. 32, 12, omyl; hluk bojovný *slyší* v staniach ululatus auditur t. Ex. 32, 17, omyl; —

latinismy v překladech z latiny a jiná násilná passiva nátlakem jazyka cizího. Na př.: a *pomožen* sem adiutus sum Ol. Ž. 27, 7

(latinismus); poňaz by nebyl *dospěn* chrám donec consummetur Ol. 3. Esdr. 6, 28 (m. by nebylo dospěno chrámem); *dospěn* jest dóm náš consummata est t. 7, 5; abychom nebyli *žehráni* ne arguamini Brig. 77; Noe byl *posmieván* v stanu, Kristus posmieván byl v domu biskupově, Noe posmieván byl od jednoho syna, ale Kristus posmieván jest od mnohých Zrc. 1^a; Noe posmieván byl od syna Kruml. 45^a, aby nebyl posmíván Pal. 5, 1, 125 (z list. ze skl. XV); nebuď posmieváno dobré vaše non blasphematur Koř. Řím. 14, 16; (manželstvo) nemá býti *zhržěno* Kruml. 14^a; že budeš *svítězen* superari te faciet Lit. 2. Par. 25, 8; diviece se *nedomněnému* spasení insperatae salutis t. Sap. 5, 2; spravedlnost jich jim se *prodlévá* VšeK. 3^a (vazba osob. místo neosob.).

4. Slovesné výrazy jmenné.

356. Slovesné výrazy jmenné jsou infinitiv, supinum, participia a slovesné jméno podstatné (substantivum verbale).

a) Infinitiv.

357. 1. Infinitiv má ve slovanštině koncovku *-ti*; na př. psl. a stsl. *nes-ti*, *nosi-ti* atp., č. *nés-ti*, *nosi-ti* atd.

Vznikl ze substantiva, utvořeného příponou pův. *-ti*, slov. *-tb*. Příponou tou tvořila se jména podstatná, feminina, významu vlastně dějového (nomina actionis), druhdy ovšem pozmeněného, jako jsou na př. stsl. *zavistb* č. *závist* z *-vid-tb* pův. *uejđ-ti-*, stsl. *věstb* č. *věst* z *věđ-tb* pův. *uojđ-ti* atd. Těchto substantiv některý pád je slovanský infinitiv. Podle koncovky *-ti* a podle významu syntaktického mohl by to býti sg. gen., dat. nebo lok.; v těchto pádech má substantivum *-tb* koncovku *-ti*, a z těch pádů některý mohl syntakticky bývati na místě našeho infinitivu, mohl býti základem, z něhož se vyvinula ustrnulina, kterou nazýváme infinitivem. Mám za to, že tu splývají tvary původu několikerého. Zřejmo a jisto jest, že to jsou tvary kmene vytčeného *-tb*. Bylo na př. subst.* *pítb*, kmene *pi-tb-*; smysl a vazba syntaktická žádaly někdy jeho lokálu, *piti* = »in bibendo«, *év τῷ πίνειν*, na př. ve větě jako je č. *budu píti* (smysl: *býtí v čem*); jindy žádaly jeho dativu, *piti* = *τῷ πίνειν*, na př. ve větách jako jsou č. *chci píti* (vazba: *chtíti čemu*), *učím se píti* (vazba: *učiti se čemu*); a jindy genitivu, *piti* = *τοῦ πίνειν*, na př. ve větách jako je č. *přestaň píti* (vazba: *přestati čeho*, tu svého diela přestachu DalC. 1, když Ježúš té řeči přesta DětJež. 4^b; srovn. zejména: *nepřestávaj miešeti*, až t (tekutina) se zradí ChirA. 124^a — miešaj, až ji doluov staviš, a *nepřestávaj miešenie*, až t se zradí t. 67^b). S počátku drželo se povědomí, čím který tvar *-ti* jest, kde a kdy totiž v daném případě je sg. lok., nebo dat., nebo gen.; ale povědomí toto časem zanikalo, a tvar původem

i významem trojí splynul v jeden, v ustrnulínu *-ti*, v níž bývalé rozdílnosti ani etymologicky ani syntakticky více nepoznáváme. Ustrnulína taková hodí se pak k užívání absolutivnímu, t. j. k tomu, aby se kladla bez patrné kongruence syntaktické i do takových výrazů a vazeb, kde podle významu neměl by býti ani lokál, ani dativ, ani genitiv a kde tedy tvar s koncovkou *-ti* neměl by míti místa; na př. do vět jako jsou č. *loupiti není koupiti* (inf. *-ti* v platnosti sg. nom.), *slyším mluvíti* (inf. *-ti* v platnosti sing. akk.) atp.

2. Infinitiv má syntaktický úkol několikerý. Tu pak třídíme jej *a*) podle zvláštního významu a *b*) podle větného členství.

358. Infinitiv bývá:

1. Při slovese *býti*. Rčení to znamená možnost, nutnost, nebo povinnost: *je znamenati* = je znamenati možno, nebo nutno, nebo dlužno.

Na př.: kak jest boha milovati Hrad. 93^b; že jie j jest počieti a počnúce syna jmieti t. 62^a; mně t jest s tohoto světa sníti t. 19^a; když bieše Ježíševi jatú býti t. 75^a; tehdy jest bohu učščenu býti Alb. 63^b; mně (putans), by skončeniú takému bylo býti DalJ. 18; mnoho by bylo jiného mluvíti t. 106; když budieše na užitečnú vojnu jeti, nejmějiechu kde potřeby vzieti t. 84; to jest viděti, že atd. ŠtítV. 7; nejednu pohanskú paní bieše viděti slziece Kat. v. 3256; když bieše mužóm to brániti, každému svú dceru býti, dvorno jim to bieše viděti DalJ. 8; kda jest tomu býti, jakž bych já svó j kóň okročil AlxV. 169; však jest smrti ne-utěci (= nikterak nelze...) Vít. 34^a; bylo jemu býti sedm let v lesč a jako volu nesmysleti a jako volu sěno jiesti Kruml. 130^b; tolik jest přěvad v světských věcech, ež býti j' statečnému, ktož vyjde odtad bez úraza smrtečného Štít. ř. 187^a; což sem kázal napsati, tomu t jest tak ostati Hrad. 90^a; kterak bych nemněl toho, by mi tak skoro bylo umřieti Kruml. 339^a; to vše jest tak skryto, že jest toho bez mála nečiti t. 458^b; od Kolína jest viděti Sněžku Us.; hudbu bylo dobře slyšeti Us.; je třeba spēchati, netřeba mnoho mluvíti Us.; — *býti* tu někdy vynecháno; na př.: co mi učiniti Hrad. 124^a; ale hřivny t mi dobyti t. 128^a; jez a pí, zajtra t nejiesti ani píti DalJ. 59; co učiniti? Us.

b) Při mnohých slovesích jiných, na př. *začínám psáti*. Výrazem takto složeným rozumí se děj jeden; infinitivem vyjadřuje se jeho jádro (jakost *psáti*...), slovesem pak určitým některá stránka jiná (*začínám*...).

Jiné příklady: abychom *mohli* urozoměti HomOp. 153^a; kdo může pracovati, pracuj Us.; bych měl, co bych jedl, také já bych ležeti *dovedl* ČMudr. 133; *umím* psáti Us., sotva jsem uhýbati *stačil* KomLab. Bš.; *učím se* psáti Us.; ti psi jsou *zučeni* a *zvykli* táhnúti sáně Mill. 125^b; kdo *nezná* mlčeti, nezná i mluvíti ČMudr. 78; co t sě jednu líbilo,

nemá t sě potom nelíbíti ŠtítV. 48; každý *musí* dobré skutky dělati Alb. 85^a; *dirbil* bych to (co jsem přísáhl) zrušiti DalH. 42; kto *chcete* slyšeti Mast. 133; chce se mi píti Us.; proč ten blud činiti *smieš* Kat. v. 1220; páni, *račte* slyšeti DalH. 41; *nerodíte* hřešiti ŽKlem. 2^a; onamo dojiti *žádajte* IlomOp. 154^a; v ty mi sě lesy jěti žádá Hrad. 5^b; múdré (panny) *hledají* bohu sě líbíti ŠtítV. 6; lení sě *oblení* pracovati t. 123; *pospěš* jiti do Jeruzalema Pass. Bš.; *hodlám* odjeti Us.; *odřekše* sě mieti ŠtítV. 224; *nerozpakujte* sě slova božieho rozsévati t. 80; slib splniti *se zpěchovali* Blah. 3; jichž jsme následovati *se nezdráhali* Har. 2, 86; umřiti *se nebojím* Suš. 66; *nestrachoval* se toho draka zabiti Trist. 63; *styděl* sě toho i pomysliti ŠtítV. 169; česky mluviti *se hanbí* Jg.; *slíbil* mi všecko navrátiti Půh. 1, 163; dnes *se zapřisahaji* muže nepojieti Kat. v. 395; Diomedes přísahal pokoj zachovati Troj. Bš.; města *se zapsala* netrpěti takového kněze Let. Bš.; *pomněte* svaté dni čstiti Hrad. 96^a; (Krok) *počě* vsie země súditi DalJ. 3; (Libušě) *jě* sě hanby žalovati t.; *ostal* jsem státi Us.; (Saul) *nechav* potud hledati boha, oddal se na čarodějníky ChelčPost. 84^a; *přestaňte* zle činiti ŠtítV. 110.

Sem patří též *dáti*, *nedati*, *nechatí* s infinitivem. Význam výrazů těch vidí se ve větách *aa) dej mi zapomenouti* = učiň, abych zapomenul..., nebo též = nepřekážej mi v zapominání...; *bb) nedej mi zapomenouti* = nedopusť, abych...; *cc) nech* n. *nechej mne zapomenouti* = nepřekážej mi v zapominání.

Na př.: *aa)* aby (ty) mně s pokojem býti dala Mast. 381; ať sě liudem znáti dám t. 115; (bůh) pěti městóm dal sě propásti Štít. uč. 62^b; (panie) dachu svéj řeči vzníti Kat. v. 3263; daj mi sě znáti Hrad. 87^a; dali se črtu oklamati Štít. uč. 7^b; pak-li t kto má otce neb máteř, nemá jim dáti býti obmeškánu t. 51^a; daj sě jim, což chtie, tázati NRada 1400; — *bb)* že jemu nedadiechu vsiesti na kuoň Troj. 14^a; nedaj jiskřě uhlem býti DalHr. 8; aby nedal jich dušiem zahynúti Hrad. 8^b; — *cc)* já však nenechám své najmilejšie libolíčky pykati Tkadl. 10^a; nechte mne s pokojem pracovati Us. —

Dále sem patří také rčení *(ne)jmám (čso) dáti*, *(ne)viem (čso) činiti*...; na př.: snad si chud, že nej máš dáti? AlxV. 278; nej mám t co dáti Hrad. 127^b; bylo by co povídati Us. atp., srov. § 213 č. 3 c. Podle toho ustrojeno *nemá kdo přijíti* atp. —

Původu podobného jest také opsaný výraz pro čas budoucí; *budu nésti*, — *budu nositi*, — *budu přinášeti* (v. § 347 č. 2 b) a stč. *jmám nésti* a *chcu nésti* (v. § 347 č. 2 c, d).

V jazyku starším k *budu nésti* byl též výraz *budiech nésti*, kde *budu* je v indik. imperfekta, a výraz *ať budu nésti* ve významu kondicionálním. Na př.: ten obyčej jmiechu téměř všichni mnichové, když budieše ve žně, budiechu žiti, a z té mzdy, což jsú vyželi... OtcA. 145^a

(budiechu žieti OtcB. na témž místě); — pozov kněze, ať bude za ň prositi ŠtitMus. 163^b; bude-li kto nemocen, pozov kněze, ať se za ň modliti bude ŠtitOpat. 291^b.

K výrazu *chcu nésti* ve významu futura v jazyku starém bylo též partic. *chtě nésti* = portaturus. Na př.: (král) zamysli chtě jěti lovit PilB.; on (otec Pilátův, vida ve hvězdách, že by dnes mohl zploditi syna) mienil chtě jmieti utěšenie, nalit túhu s hořem mieti bude Štit. uč. 9^a; král s rozpuštěnou myslí se blížešce, chtě se židům neprávější ukázati veniebat nequiore se ostensus Ol. 2. Mach. 13, 9; (bratr) najposléze skončěti chtě řekl in ultimo spiritu constitutus t. 2. Mach. 7, 9; byli smy přišly chtiec kúpiti pokrma ut emeremus t. Gen. 43, 20. A výraz kondicionální *chtěl bych nésti*; na př.: závady, kteréž by na tom domě chtěly býti, ty společně vypravovati mají KolČČ. 208^b (1554). —

Výraz *umím zpívati* vyjadřuje v nář. podluž. děj opakovaný, = *zpívám*. Na př.: do poledňa sa u nás umá scházat staré ženy BartD. 1, 193; ženy rády umá nařikat t.; keď hledajú, umá volaco najit t.; na svadbu umá zvat v úterý večer t.; to ty děti umá zpívat t.; keď dožnú, to ti umá vzit písčelku a piskajú t. —

Dial. mor. *nevěřím se dočkati* znamená asi „nemohu se dočkati atp.“ Na př.: nevěří se ho vynachválit = velmi ho chválí BartD. 1, 284; už sa nevěřím dočkať, až přijde neděla t.; dybyste k nám přišli, nevěřili bychme sa narozprávať t.; ani sa toho najest nesvěřil, co to bylo tak dobré t. —

V ý z n a m výrazu „sloveso určité + infinitiv“ jest dilem aktivní, dilem passivní. O tom rozhoduje smysl výrazu celého.

Když jest při slovesích aktivních, má infinitiv význam aktivní; na př.: *chci psáti, nemohu pracovati* atd.

Když jest při slovesích reflexivních, má infinitiv význam jednak passivní, když význam reflexiva je passivní, na př.: daň *počala se vybírati* Us., (hnilý klát) *sa nehodí* ani do kamen dát Suš. 343, jenžto ničemuž *se dělati nehodí* Otc. 332^b, ovoce *móž se jiesti* Ol. Deut. 20, 19 atp., — dilem aktivní, když význam reflexiva jest aktivní, na př.: *žebřati se stydím, bojím se pověděti, učím se psáti* Us. atp.

Když jest při slovesích passivních, má infinitiv význam podle smyslu výrazu celého někdy passivní, na př.: (pokladi kostelni) *sú tobě schovati dáni* Pass. 428, *byl přikázán* velikonoční beránek *jiesti* Štit. ř. 150^b, ta krev izádným řemeslem *setřieti nemožena* Pass. 519, (sv. Mathiáš) v žalář *vsaditi kázán* ApŠ. 89, — a někdy aktivní, na př.: *jsem nucen pracovati* Us., *jsem žádán n. prošen něco učiniti* Us.

c) Při některých substantivech, vlastněji řečeno při výrazích, složených ze slovesa a substantiva, kde však jádro významu jest v substantivě. Na př.:

Prokop neměl *práva* zapsati toho zbožie ArchČ. 1. 190; *moc* a *právo* měl je trestati ŽerŽáp. 2, 152 Bš.; *žádost* má, vždy slovo božie slyšeti StarSkl. 5. 94; jiného *úmyslu* nemám, než vám sloužiti ŽerL. 1, 51Bš.; měl *svobodu* k nim vcházeti Blah. 80 Bš.; mám *obyčej* ráno vstávati StSkl. 5, 125 Bš.; (synové israel.) dadie jemu *sedlište* býti locum ad habitandum Ol.Jos. 20, 4; *útěcha* t bude i to poznati ŠtítV. 106; že o tom *hanba* praviti Let. Bš.; věz, že t se *čas* blíží k tomu, hodovavše jíti k domu Jid. 142; už je *čas* vstávat Us.; trój jest *čas* jiesti neb píti ŠtítV. 134; (kněžim, budou-li pilně konati své povinnosti,) nebude *třeba* hráti v kostky pro kratochvil ani *lovóv* túlati (= aby se po nich toulali) Štít.uč. 125^b; jest *třeba* udělati něco Us.; *možnost* zvítěziti Us.

d) Při některých adjektivech, t. j. opět — jako v c) — při výrazích, kde jádro významu jest v adjektivu. Případy, které sem patří, jsou troje, a rozdíl jejich vidí se ve větách:

aa) jsem *hotov*, *nésti* cizí břemeno (věta s podmětem a „cizí břemeno“ jest předmětem k inf. *nésti*);

bb) cizí břemeno je *těžké nésti* (věta s podmětem jako v aa) a „cizí břemeno“ jest podmětem, k němuž se jméno přídavné táhne jako doplněk); a

cc) jest *těžko*, *nésti* cizí břemeno (věta bezpodmětá a „cizí břemeno“ je jako v aa) předmětem k inf. *nésti*).

Na př. :

aa) aby se pojedúc (chleba) posílili a tak silnějšce trpěti byli Pass. 365; že jest *hotov* za svého jazyka čest umřieti Dal.J. 69; ničehož nejsme dlužni držeti ŠtítV. 89; Havel není *povinen* odpovídati Žer. Bš.; včil já nejsem hoden po té zemi chodit, ale jsem já hoden do vody mne hodit Suš. 32; nejsem duostojen jinými vlásti Pass. Bš.; svět prohlédnouti žádostiv jsem Kom. Bš.; bude snažen stříeci se zlého ŠtítE. 131; abychom nelenivi byli pracovati ŠtítV. 124; byl netbav káti se hříechóv Štít. Bš.; *mocen* jest hospodin od tebe mne zprostiti Pass. Bš.; —

bb) vy (panie) jste mladým záčkóm viděti hodné Mast. 395; *těžek* s' mi *nésti*, mój pane Hrad. 129^b; zdáše se jie (čbán lišce) *nésti* *těžek* t. 129^b; (zármutek) jest nevinnému člověku *těží* *nésti* než vinnému Alb. 3^b; (stav vdovský) *těží* bude sdržeti ŠtítV. 22; kuroptva jest snadna jieti Fysiologus ČČM. 1875, 128; *ktož* jest snadný rozhněvati *facilis ad indignandum* Ol. Prov. 29, 22; člověk jest nejsnadnějí přemoci BojDuch. 2^a; nijeden hrad tak nesnaden jest dobytí AlxM. 1, 6; *jakýž* t král bude volen a korunován, *nesnaden* t jest zavrci ŠtítV. 91; práce jest krásna hlédati Štít.uč. 70^a; *jakož* jest ječný chléb tvrd jiesti, takéž knihy Mojžiešovy tvrdy jsou rozoměti Štít.r. 141^a; tyto věci sau potřebné znáti každému skladateli písní Blah. 357; o věcech, ješto jsou potřebny křestanu

rozuměti ŠtítV. 33; ovoce jiesti bylo nechutné ŠtítV. 75; múdra slova jsú bláznóm slyšeti protivna NRada 1740; (muky) jsú trpěti trudné Spor 58; jsau hodni vésti k šibenici Pam. 3, 94; aby bylo lehko nésti břiemě Štít. ř. 100^a; že (ovoce rajske) jest dobré jiesti a krásné patřiti i hlédati rozkošné Ol.Gen. 3, 6; oheň dobr jest sě zhřieti Pass. Bš.; velmi dobrá voda píti Lobk. 53^b; (město) těžké špihovati t. 126^a; ze zlého dluhu dobra i sláma vzieti Smil. přisl.; dobrým mila by byla pravda slyšeti i od oslice Štít.Bš.; aby byli (lidé) hleděti milí Rúd. 6^b; čistota jest všem líba slyšeti ŠtítV. 225; muž hlédati stydlivý visu verecundus Ol.2.Mach. 15, 12; vrch příkrý nahoru jíti Lobk. 29^b; víno protivné píti t. 42^b; (město) bylo by lehké dobytí t. 126^a; (obět) obyčejna jest obitovati (sic) solet immolari Ol.Lev. 14, 13; (dievka) je přemluviti pracna Kat Brn. 38; což je ta cesta tvrda orat Pis. Erb. 183; dceruško, mladá si miřovat BartD. 1, 194;

cc) (jest) to divno pověděti, kak . . . Kat. 84; slyšeti ji ohyzdno jest a břidko ŠtítE. 102; kak jest pochotno dívati sě řádu světa ŠtítV. 240; úsilno jest tuto kroniku psáti Dal. Úv.; (jest) těžko z kamene olej vytlačiti ČMudr. 55; nenie t bezpečné súditi takových věcí ŠtítV. 326.

Místo adjektiva bývá výraz složený z téhož adjektiva a subst. *věc*. Na př.: jest věru *věc těžká*, pěstí *zabití* ježka ČMudr. 350; *hrozná věc* zlým a divně *radostná* dobrým *vstáti* z mrtvých ŠtítE. 28; *pěkná* jest *věc*, míti pěknou bibliotheku KomLab. Bš.

e) Při některých adverbích, t. j. opět — jako v c) a d) — při výrazích, kde jádro významu je v adverbium. Na př.:

dobře (jest) jazyk za zuby *míti* ČMudr. 96; *lépe* (jest) přielišnost *obřezati* Štít.ř. 38^a; lépe píti čistú vodu t. 84^b; čbánu *lze mluviti* nebieše Hrad. 130^b; bylo by nelže oráčiu chleba kupovati DalJ. 5; zde lze najmouti byt Us. (chybně: jest k pronajmutí); *snáze* mi bude utíkati Kom. Bš.; dachu knězi *dosti jiesti* i *píti* DalJ. 59.

3. Infinitiv klade se pro větu v celku tak, že nelze určití členu jednotlivého, k němuž by infinitiv patřil zvláště. Na př.: *i pěkně lháti jest hřích* ČMudr. 355.

Jiné příklady: bohatnouti není hřích ČMudr. 167; útěcha t bude i to poznati ŠtítV. 106; (Ježíš) byl prvý jiesti, píti; nesměl chleba kto zlomiti, až on požehnal Dětlež. 1^a; kto má uši slyšeti, slyš! HusE. 2, 55; všem hrozno sě zdáše na to hleděti Kat. v. 2780; slúšie nám to znamenati Štít. ř. 5^a; mně a tobě slúšie sě býti DalJ. 28; nám sprostým nehodí se v písmě hlúbiti ArchČ. 1, 7; nahodí t sě nelibost někomu učiniti ŠtítV. 110; to jest bohu slúžiti, svůj stav neb úrad vésti ke cti božie t. 54; za marnost jsem položil, dále se meškati KomLab. Bš.; Turci za veliký hřích mají, polapeného ptáka zabiti a snísti Mitr.Bš.; jeden den jiesti nic nejmiesta DalJ. 76; máte-li čistý hrnec, polévky odebrať z kotla BartD. 1, 194;

složil sem seno v kopky, ale neměť sem slámy ho přikryt t.; laticek nemajú šatů do kostela chodit t.; pán nechtěl iného ke stožu slúžit než ho t.

4. Infinitiv vstoupil na místo zaniklého supina; na př.: šli *loviti* ryby (za stč.: šli *lovit* ryb: v § 361 č. 3).

5. Infinitiv klade se někdy absolutivně, t. j. bez závislosti od kterého výrazu jiného.

Na př.: do kostela *jíti* a se *nemodliti*, do hospody *jíti* a *netancovati*, raději doma *zůstati* ČMudr. 262; ó neúmdrých! pro to *truchleti*, ješto by nebylo, a pro to *netruchleti*, pro než by bylo těžce truchleti ŠtítV. 283; (učitel) byl by rád odpověděl, ale ne a ne *vzpomenouti*, co by se tak pčkně hodilo Rais Vlast. 164; *dáti* ho (obrázek) do knížek, nesměštná se, *zamknout* ho do truhly, udusí se Suš. 474; *pověděti* všecko z prosta, jeden člověk živ neosta AlxV. 499; ale, pravdu *řici*, nic horšího pan posel do sebe neměl, nežli ... Mitr. 42 Bš.; přijde *co nevidět* Us.; Fridrich odpověděl, co nevidět že pošle moc jízdnau Pal. 4, 1, 203; ja sem *pravít, řečí*, aby toho nechali BartD. 1, 197; uděťaj, *pravila* sem, řeči, poručenství t.; řeči, synku, ale by sa s' ošidit t.

Někdy bývá infinitiv tento na místě slovesného výrazu určitého; zejména místo imperativu (v. § 350 č. 5), na př.: spytáci byli řekli, nikoho *se nebáti*, kromě českého krále, toho nikoli *nedočakávati* DalC. 82; *sedět!*, *mlčet!* Us.; *nesvěřovati* vesla těm, kteří na vodách nebývali ČMudr. 364; Tham (1801), str. 103 uvádí za „imperativy“ *učit!*; Pelzel² (1798), str. 178: za impt. bývá inf. bez-*i*: *chodit* pilně do školy! *napsat* si to!; — nebo

místo kondicionálu, na př.: já *mít* peníze, byl bych ten dům koupil Us.; já *mít* peníze, koupil bych ten dům Us.; já tě *chytit*, tak dostaneš Us.; tenkrát já *být* blesků pánem Hálck Dčd. 155 Bš.; Tománek držel čepici oběma rukama a ne *pustit* Rais Vlast. 146; *mít* já moc, zle by na světě bylo t. 44; edem *neměť* strachu a všecko sa vám vydaří BartD. 1. 192; edem hodně *pršet* a bylo by po slávnosti t.

359. 1. Infinitiv lze často nahraditi větou se slovesem určitým. Na př.: místo „Diomedes přísahal pokoj *zachovati*“ lze říci „Diomedes přísahal, že pokoj *zachová*“; — a podobně „je čas, *abychom vstávali*“ místo „je čas *vstávat*“ atd. Proto říká se někdy výrazům, jež takový infinitiv mají, že jsou to zkrácené věty infinitivní (t. j. infinitivem zkrácené). Tomu však nemá se rozuměti v tom smyslu, jako by každý takový výraz infinitivní vznikl a teprve se tvořil z příslušné věty nezkrácené.

2. Za podmětný a doplňkový nominativ slovesa určitého bývá při infinitivě dativ. Vazba tato nazývá se vazba dativu s infinitivem (v. § 270). Na př.: nelze by bylo, *oráču* chleba kupovali (stč., = aby *oráč* chleba kupoval); — nelze *mi* býti *veselu* (= abych *já* byl *vesel*).

Vazba tato jest vlastní. Naproti tomu t. zv. akkusativ s infinitivem při slovesích myšlení a jevení, na př.: mněl sem *nás* snopy *vázati* EvOl. 115^a; (m. že *my* *vážeme* . . . v. § 252 č. 2), — a nominativ s infinitivem, na př.: *Jeronymus* mnien jest *následovati* knih Origenových OtcA. 303^b (m. mní se, že *Jeronymus* *následoval* . . ., v. § 245 č. 7, str. 309), jsou vazby nečeské, vzniklé napodobením jazyka cizího.

3. Pravíme: a) *pták* *létá*, *pták* *zpívá* . . . a b) *vidím* *ptáka* *létati*; *slyším* *ptáka* *zpívati*; *vidím* *mnohé* k soudu *přicházeti* KomLab. 69 Bš.; *spatřil* *jsem* *řemeslníky* *kříčky* *dělati* t. 28 Bš.; *slyšel* *jsem* *některé* z nich *chlubiti* se t. 128 Bš. To jest: Když větu samostatnou (a) měníme ve výraz, závislý na slovesích *viděti*, *slyšeti* atp. (b), měníme nominativ (podmět) v akkusativ (předmět) a sloveso určité v infinitiv.

Ve výraze tomto (b) jest akkusativ s infinitivem, a tak bývá ten někdy i nazýván; ale dlužno jej lišiti od výrazu téhož názvu, který bývá při slovesích myšlení a jevení a o kterém v. v č. 2.

4. Pád předmětný, se kterým které sloveso zpravidla se pojí, zůstává i při infinitivě. Na př.: nauč mě *činiti* *dobré* *skutky* (*dobré* *skutky* = akkus., jako při indikativním *činím* *dobré* *skutky*), — slíbil *jsem* *příteli* *pomoci* (*příteli* = dat. jako při indikativu *pomohu* *příteli*) atd.

Ve stč. však bývá tu při infinitivě sloves přechodných někdy a t r a k c e: měl by tu býti akkusativ, patřící k infinitivu slovesa přechodného, podřízeného slovesu jinému, a za to bývá pád jiný, takový, s jakým se pojí sloveso řídící. Na př. místo „nauč mě *činiti* *dobré* *skutky*“ (s předmětem *dobré* *skutky* v akkus., závislém na inf. *činiti*) bývá „nauč mě *činiti* *dobrým* *skutkóm*“ (s předmětem *dobrým* *skutkóm* v dativě, závislém na slovese řídícím *nauč*) atp., v. § 267 č. 6; — místo „(dievky) *jěchu* se *hrad* *staviti*“ (= *staviti* *hrad*) bývá „(dievky) *jěchu* se *hradu* *staviti*“ DalC. 8 atp., v. § 258; — místo „*jsem* *silen* *ploditi* *zlé* *skutky*“ (= *ploditi* *skutky*) bývá „*jsem* *silen* *zlym* *skutkóm* *ploditi*“ Alb. 94^b atp. v. § 268 č. 4.

360. Vzhledem k větnému členství bývá infinitiv:

a) podmětem, na př.: *loupiti* není *koupiti* Přisl.; *slíbiti* a *dáti* jest dvojí ČMudr. 93; *mluviti* svobodnějie, *jiesti* hojnějie, *píti* chutnějie, *modliti* se kráce, nic před bohem škaředějie Modl. 163^b; úsilno jest tuto kroniku *psáti* DalÚv.; čbánu lzě *mluviti* nebieše Hrad. 130^b; —

b) předmětem, na př.: viděl *jsem* *mlátiti*, *slyším* *zpívati*, slíbil *jsem* to *učiniti*, dej mi *píti*, chci *pracovati* Us; —

c) doplňkem, na př.: *loupiti* není *koupiti* (doplňk *koupiti* táhne se ku podmětu *loupiti*), jest *viděti* Sněžku (ve větě bezpodměté, doplňk *viděti* táhne se ku podmětu jen přimyšlenému) Us; —

d) přívlastkem, na př.: Prokop neměl práva *zapsati* toho zboží ArchČ. 1, 190; měl svobodu k nim *vcházeti* Blah. 80 Bš.; (synové israel.) dadie jemu sedlište *býti* locum ad habitandum Ol. Jos. 20, 4; myšlenka, *vymoci si* z krále propůjčky na taková panství, nebyla nic neobyčejného Pal. 5, 2, 16; možnost *zvtláziti*, žádost *zbohatnouti* Us.; —

e) příslovečným určením, na př.: přijdu *co nevidět* Us.¹⁾

Mnohdy však bývá infinitiv původu jiného, než se nám nyní zdá, a v těch případech bývá větoslovné třídění infinitivu nejisté.

Pravíme na př. „nepřestanu *cestovati*“ a béřeme inf. *cestovati* za předmět. Stč. říkalo se za to „nepřestanu *cestujě*“; tu bylo místo nč. inf. *cestovati* participium *cestujě*, místo nč. předmětu byl doplněk (patřící ku podmětu, *já cestujě* ...).

Pravíme „matka viděla syna (mrtvého) na nosidlech *ležeti*“. Stč. říkalo se za to „matka viděla *leziac* (= *ležícího*)“, t. j. bylo tu opět participium doplňkové místo nč. infinitivu (doplněk se táhl ku předmětu, *syna leziac* = *syna ležícího*).

Případy takové, kde nč. infinitiv jest na místě bývalého doplňku, byly hojné a rozmanité. Když se pak způsob starý měnil v nový, nestala se změna s tím takofka vědomím a úmyslem, aby byl zrušen nějaký větný člen jiný, nýbrž změna stala se tím, že se na místo (doplňkového) participia, které podléhalo pravidlům o shodě, položil infinitiv jakožto výraz absolutní, t. j. pravidlům o shodě nepodrobený.

Změna stala se analogii: říkalo se a) budu *cestovati*, a b) nepřestanu *cestuje* atp. Napodobením rčení a) přijat jest infinitiv také do rčení b), místo „nepřestanu *cestuje*“ se pak říká „nepřestanu *cestovati*“.

Předmětem stává se takový infinitiv („nepřestanu *cestovati*“, „vidím *ležeti*“ ...) teprve, když jej třídíme podle pojetí a takofka podle formule, v níž při týchže slovesích, která zde mají při sobě infinitiv, jindy bývá předmět: na př. ve větě „vidím *ptáka*“ je akk. *ptáka* předmětem při slovese *viděti*, — proto béřeme za předměty také infinitivy při témže slovese „vidím *mlátiti*“, „vidím ptáka *lítati*“, „matka viděla syna *ležeti*“ atp.

Podobně bývá v případech jiných. Tu pak všude bývá třídění infinitivu nejisté, poněvadž vznik svědčí jinak a nynější pojetí opět jinak.

b) S u p i n u m.²⁾

361. 1. Supinum má ve slovanštině koncovku *-tš*, v č.-t. připojenou k inf. kmenu základnímu; na př. psl. a stsl. *nes-tš*, *nosi-tš*, *sšpa-tš* atp. čes. *nes-t*, *nosi-t*, *spa-t* atd., stsl. *peštš* č. *pec* z *pek-tš* atd.

¹⁾ Tuto platnost — v PřířMI. se o ní nemluví — označil Gebauer v rukopise otazníkem.

²⁾ Srovn. Gebauer v Lfil. 1888, 100 sl.

Vzniklo ze substantiva, utvořeného příponou pův. *-tu*. Příponou tou tvořila se jiněna podstatná, většinou masculina významu dějového (nomina actionis); akkusativ takových substantiv, pův. *-tu-m* = slov. *-tъ*, stal se v soustavě tvarů slovesných v skr. infinitivem, v lat., lit. a slov. supinem. Na př. v latině subst. sg. nom. *statu-s*, sg. akk. a spolu sup. *sta-tu-m*, psl. *sta-tъ*.

Se stránky syntaktické je supinum akkusativ cílový.

2. P r a v i d l a s y n t a k t i c k á o supinu jsou :

a) tvoří se zpravidla jen ze sloves nedokonavých; na př.: *spáti* — *spat*, *súditi* — *súdit* atp.; —

b) supinum bývá doplňkem při slovesích významu p o h y b o v é h o (místo infinitivu, který bývá doplňkem při slovesích významu jiného); —

c) když supinum je děje transitivního, předmět k němu příslušející bývá v g e n i t i v ě (gen. partit., místo akkus., který by byl při jiném tvaru téhož slovesa).

Doklady k tomu ke všemu, srovnané celkem chronologicky:

chtě jíti *lovit* Pil. b; vynéde král *krátit* chvíle Jid. 63; téj (kráse Jitčíně) *divit se* jezdiechu DalH. 42; král *spat* jide DalC. 98; (dievky) jědu *bránit* svého dvoru t. 11; cizozemec nepřišel *hledat* dobra tvého DalJ. 68; jehož (těla) *mazat* přišla Hrad. 41^a; klož přijde *kupovat* k němu t. 137^a; aby (póvod) přišel póhonu *svědčit* Rožmb. 5; (hospodin) jde *súdit* země ŽWitth. 97, 9; někda mě máti má posláše *žat* na pole Pass. 293; sv. Ščepán do nebeské sieni *kralovat* vstúpil t. 60; Faustinian plúl *hledat* své panie t. 288; (spasitel) přide *súdit* živých i mrtvých t. 387; jdi *kázat* slova božieho t. 407; (sv. Dominik) svú bratří *kázat* rozeslal t. 408; kam puojdu *hledat* tebe t. 306; Nerc své lovcě *lovit* zvčři poslal t. 374; běda vám, ješto vstáváte ráno *túlat se* a *pit* až do večera Alb. 29^b; vejdu k němu *večeřat* t. 28^a; (M. Magdalena) k hrobu šla hospodina *hledat* t. 34^b; Dina jela *ohledovat* žen té vlasti t. 10^b; podle *obědvat* Krist. 110^b; ona k rovu jde *plakat* t. 73^b; šel *písat* CisMus.; *žat* chodila Manda t. (Rozbor 188); šel *orat* t.; vyjda *sec* sěna t.; šli do školy *zpievat* t. (Rozb. 187); šel daru *dávat* t.; já poslal jsem vy *žat* EvZimn. (Rozb. 709); přijide Maria *vidět* hrobu t.; žena přijide *načierat* vody t. (že načierati jest impf., svědčí ŽKlem. Isa. 3: načierati budete haurietis); (Kristus) *súdit* živých i mrtvých přide Vit. 39^b; syn přide *súdit* živých i mrtvých Vit. var. (t. str. 374); podle *žrat* Pror. Isa. 56, 9; přišli sú *načierat* t. Jer. 14, 3; (hospodin) ho (Jeremiáše) poslal *prorokovat* t. 68^a; (starosta) byl vyšel *zabítat* mudrcóv t. Dan. 2, 14; (Kristus) přijde hrozných hněvuov *budit*, sem živých i mrtvých *súdit* Kat. v. 2010 sl.; Kristus *súdit* přide Zrc. 11^a; (někaký, ztrativ jednu ovci) šel *hledat* oné (ovce) t. 12^a; (knězie) mají *spat* jíti Šút. uč. 125^b; aby šli *kázat* t. 148^a; protož chodie knězie

koledovat Štít. ř. 18^a: dělník, ješto je najprve uveden *dělat* t. 110^a; kázal jim *dělat* do své vinnicě t. 106^a; bůh zóve *dělat*, *pracovat* do své vinnicě t.; jen ty (panny) s ženichem *hodovat* vejdu t. 231^a; mládec vyšel na město *plat* ŠtítV. 42; (apostolé) sú sě rozešli *kázat* t. 184; (Zuzana) chodila do sadu *procházet sě* t. 61; (Abraham) přišel *plakat* jie Tkadl. 2, 22; Ježiš přide *súdit* NRada 2050; aby jeli do Prus *bojovat* Kar. 61; (kostkáři) v noci sě sberú *kostkovat* Šach. 42; šel Saul *hledat* Davida Ol. 1. Reg. 23, 25; jižto sě brachu *kupovat* pergebant ad emendum t. Gen. 42, 5; byl šel Laban *stříc* ovec t. Gen. 31, 19; šel ovci *stříc* t. Gen. 38, 13; když by ovce přišly *pit* t. Gen. 30, 28; jdúce *slúžit* bohóm t. Deut. 17, 3; jdu *radit sě* t. 1. Reg. 9, 9; vyšedše *lúpit* t. 13, 17; dcery vyjdu vody *načérat* t. 24, 13; vyšli *načérat* vody t. 9, 11; jdiž *hledat* oslic t. 10, 14; šed s ním *rúbat* drev t. Deut. 19, 5; jěď *brat* lúpeže t. 4. Reg. 3, 23; kdyžto *špehovat* biech poslán t. Jos. 14, 11; přišli ste *ohledovat* miest t. Gen. 42, 9; vyjel *ohledovat* miest t. 3. Reg. 9, 12; jěl *pochovávat* těch t. 11, 15; Ochoziáš byl jest jěl *navštěvovat* Jorama t. 4. Reg. 8, 29; jižto chodie *vyplněvat* obyčejóv t. Num. 4, 43; jděmež *počištěvat* a *obnovovat* svatyň t. 1. Mach. 4, 36; (královna) přišla *pokušěvat* jeho t. 3. Reg. 10, 1; pojide všeliký muž *stíhat* Siby Sibam t. 2. Reg. 20, 13; než *spat* jidechu t. Gen. 19, 4; když pójde *spat* t. Ruth. 3, 4; sědechu spolu *hodovat* t. Tob. 9, 12 a j., často v Ol.; (král) poslal panoše své *volat* pozvaných na svatbu EvVid. Mat. 22, 3; povede (vola svého) *napájět* Koř. Luk. 13, 15; nevšickni jeho *navštěvovat* jdiechu Otc. 149^b; aby šel *spat* t. 367^b; (mnich) vyjide potreby *kupovat* t. 166^a; když k němu přijide jeden bratr *navštěvovat* jeho t. 187^a; ani sem přijela lidí *ohledovat* t. 213^b; (bratří, poustevníci) šedše *umývat* (t. mrtvolu zemřelého Mariana) i uzřechu, že (Marianus) jest žena t. 80^a; když jidú bratřie z kláštera na púšť *navštěvovat* pústennikóv t. 166^a; jeden z svatých starcuov jede *navštěvovat* druhoho (sic) pústennika t. 162^a; jeden bratr přijide *navštěvovat* jeho 165^b; jednoho času jidú bratřie *navštěvovat* jeho t. 176^a; šel *navštěvovat* sestry t. 191^b; když klášteruov chtieše jiti *navštěvovat* t. 431^b; jidechu po púšti *přebývat* t. 340^b; vstav šel na zahradu *dělat* t. 365^b; přišli sme *vzdávat* bohu Nikod. 43^b; sstúpil sem *zvěstovat* vám t. 69^b; jdi *bojovat* s králem t. 75^b; vešla sem statku svého *opatrovat* Svěd. Zikm. 168; jda *kopat* písku t.; po obědě šli sme se *túlat* Lobk. 14^a; když šel král konšeluov *sadit* Háj. 455^a (saditi bylo impf., v. § 336 č. 1 d); žena byla *prat* ušla Aesop. Jg.; farář chodival *kázávat* Let. 1057; když bieše všel Ježiš *jest* (gieft) chléba (sic) HusPost. 165^a; nechodím *kázat* t. 156^b; pán přišel *volat* hřiešných ChelčP. 58^a; panny šedše *kupovat* oleje t. 118^b; nepuojde t Lazar *máčet* prstu u vodě t. 170^a; po hradě *túlat se* brachu Baw. 204; Saba přijide *pokúšet* jeho Comest. 157^a; jěde

k králi *pokušovat*, by mohl královu mysl proměnití t. 206^a; že jsem přišel *odlučovat* chudých od pyšných t. 206^a; táhli Náchodu *retovat* Háj. 403^b; šel *vorat* t. 470^a; aby přes jeho dědinu mohli jezdit na svau dědinu buď *vorat* neb hnoje *vožit* KolČČ. 73^a (1546); vyšli někteří *zbírat* Br. Ex. 16, 27 (zřídka supinum v Br.; v. níže v č. 3); jíti *ležat* Vel. Jg.; jdu *žat* Cis. 1614.

3. O d c h y l k y od pravidla vyloženého v č. 2.

ad a) Supinum má býti děje imperfektivního. Pravidlo toto zachovává se v češtině s velikou přísností. Pozoruhodné a poučné jsou v té příčině doklady, jako jsou tyto: Ochoziáš byl jest jěl *navštěvovat* Jorama Ol. 4. Reg. 8, 29; jeden bratr přijde *navštěvovat* jeho Otc. 165^b; jeden (stařec) jide *navštěvovat* druhého pústenníka t. 162^b atp.; tu rozumí se navštivení jen jediné, a přece zvoleno sloveso iterativní, zajisté jen proto, aby supinum bylo děje imperfektivního, a tedy jen proto, že supinum perfektivní, *navšlievit*, nehovělo duchu jazyka. Všiml jsem si bedlivě té věci. Odchytky se supinem děje perfektivního, které se mi naskytly, jsou velmi řídké:

nechodiec na posteli *lec* Trist. 260; sloveso *lahu léci* bylo perfektivum, srov. § 336 č. 1a; ale sloveso to je v jazyce českém již v staré době archaismem, mizí časem docela, a tu mohlo se státi, že nevalný znatel jazyka českého, jakým byl skladatel Tristrama, měl je za imperfektivum; měl-li je za perfektivum, dovolil si odchytky od pravidla supinového;

jdu k otci místa vám *připravít* Drk. 158^a (-t na rasuře později připsáno, t. j. byl tu bezpochyby infin. *připraviti* a korektor, jenž v Drk. mnoho změnil, udělal z toho -t);

nepřišel jsem *pozvat* pravcedlných, ale hřešných Krist. 35^b; v Lfil. 1884, 97 uveden je podobný doklad — nepřišel sem *pozvat* pravcedlných, ale hřešných — z PB. 146, ale je to omyl (v. Lfil. 1888, 104);

(Ježíš) die: neb přišel jest syn člověka hledat t. *spasit*, což bylo zahynulo HusW. 91^b; a věz, že přišel jest syn člověka hledat a *spasit*, co bylo zahynulo t. 92^b; potřebie bylo nám, že přišel jest hledat, a užitek jest nám, že přišel jest *spasit* t.;

jenž přišel jsi *zatrátit* nás Comest. 229 (v Comest. jen tato odchytky, vedle hojných příkladů správných).

Šafařík v Poč. 103 cituje doklad z EvZimn.: jdu *ulovit* ryb; neprávem, neboť v originále čte se 48: gduv lowit ryb, t. j. jdu (v EvZimn. bývá psáno častěji -uv za -u, v Lfil. 1879, 227) lovit ryb.

Z jiných jazyků slovanských shoduje se v této vlastnosti s češtinou slovinské nářečí východní: gospodična gre dara *davat* (nikoli *dat*). V stsl. byvá supinum z imperfektiv i z perfektiv: česo izidoste *vidětz* Assem., pridochz *iskupitz* člověka Supr.; ve strus. rovněž tak: poiděte *knjažit*

i *volodětz* nami Izvěst., poidoša *ubitz* Igorja Chron.; atd., srov. Mikl. 4, 874—875.

ad *b*) Supinum má býti v doplňku při slovese významu pohybového.

Pojem *p o h y b u* jest někdy *n e v y s l o v e n*, ale přece rozumí se a bez násilí dá se přimysleti; v těch případech jest tedy supinum oprávněno, odchylka od pravidla je jenom *z d á n l i v á*. Na př.:

kázal jim *dělat* do své vinnicě Šlit. ř. 106^a, t. j. kázal jim, aby *šli* *dělat* atd., jak svědčí adverb. určení: do své vinnicě; bůh zóve *dělat*, *pracovat* do své vinnicě t.; netbaji, by o bohu slyšeli, ale on do krčmy, onen na besědu *zpravovat* jiných t. 142^a; já poslal sem vy *žat* EvZimm. (Rozb. 709), t. j. poslal jsem vás, abyste šli *žat*; (král) poslal sluhu svého *volat* zvaných na svatbu ChelčP. 248^b; chtějí pojeti k sobě *kvasit* ad *convivendum* Lit. Sap. 8, 9.

Odchytkou skutečnou od pravidla tohoto (*b*) jest, že při slovese významu pobytového nebývá supinum, nýbrž infinitiv; tedy: jdu *loviti* místo jdu *lovit*. Když toto sloveso je přechodné, tedy má býti a mnohdy také bývá příslušný doplněk v akkus.: jdu *loviti ryby*; ale někdy tu bývá genitiv m. akkus., patrně vlivem pravidla náležitého, podle něhož tu mělo býti supinum a při něm genitiv: jdu *loviti ryb*, vlivem náležité vazby supinové: jdu *lovit ryb*.

Příklady: král šel *spáti* (rým: znáti, a míra verše též žádá dvojslab. *spáti*) Pil. d; když přijdeš *súdití* ŽKlem. 141^b; přichoz jest *súdití* živých i mrtvých t. 136^a; jide na púšči *modlití se* Alb. 64^a; jíti-li jest *bojovati* čili *nechatí* Ol. 3. Reg. 22, 4; Ježíš přišel hřešné spaseny *učiniti* Koř. 1. Tim. 1, 15; přišli sú *obřezovati* dietě t. Luk. 1, 59; přišli sme *klaněti se* jemu t. Mat. 2, 2; almužny (elemosynas) *činiti* přišel sem t. Skutk. 24, 17; aby šel *navštěvovati* mnichuov Otc. 37^a; jide na zahradu *dělati* t. 365^b; kázal jim jiti *zobati* t. 432^b; kteří biechu přišli z Galilee *svědčiti* Nikod. 59^a; nepřišel sem *volati* spravedlivých, ale hříšných Br. NZák. 23^b; nedomnívejte se, že bych přišel *rušiti* zákona anebo proroků t. 12^b; (Kristus) jest přišel *volati* nespravedlivé Kruml. 462^b; lékař přišel jest *hledati a spasiti*, což zahynulo jest ChelčP. 152^a; (Ježíš) nepřišel jest duši lidských *zatrati*, ale *spasiti* t.; (Maria) přišla *viděti* hrob EvSeitst. Mat. 28, 1; aby šli *souditi* Drn. 58 (259); přišli sme byli *kupovati* potrav Br. Gen. 43, 20; vycházejí ženy *vážiti* vody t. Gen. 24, 11; atd. Z bible Bratrské uvodí Zikmund: půjdu *ryb loviti*, k pohanům tě posílám *otvírati* očí jejich (Skladba str. 168). Dobrovský pak shledal, že Blahoslav, překladatel Bratrského Nov. Zákona, místo náležitého supina všude položil infinitiv (Lehrgeb. d. b. Spr. 1819, str. 316). Srov. stsl.: izlézošę viděti mačenika Supr., Mikl. 4, 875.

ad *c*) Předmět při supinu děje transitivního má býti v genitivě. Odchytkou bývá tu někdy *akkusativ*, ale velmi zřídka; znám ze stol.

XIV a XV jen tyto příklady: přide súdit *živé i mrtvé* ŽMus. Athan. 4^b (v překl. z lat.); odtavad má přijiti súdit *živé i mrtvé* Štit. uč. 10^a; opět přijiti má súdit *živé i mrtvé* t. 10^b; přišli sme *chválu* vzdávat bohu Nikod. 43^b; (Dina) sama vyjde kupovat *okrasu ženskú* Comest. 41^b.

4. Chronologie supinové vazby v češtině jest tato:

Do stol. XIV je odchylek od pravidel v č. 2 vytčených málo; ve stol. XV jsou již hojnější. Nejdříve vystupuje a nejvíce se šíří kladení infinitivu za náležité supinum; toho jsou doklady některé již ve stol. XIV, a hojně ve stol. XV. Odchytky ostatní přicházely v zápětí této, a takofka zavolány odchylkou touto; říkalo se: jdu *lovit ryb* a jdu *loviti ryby*, a kontaminací obou těchto vazeb vznikla odchylka: jdu *lovit ryby* (akk.); říkalo se: jdu *plnit zákon* a jdu *naplniti zákon*, a vlivem toho vzniklo vedle správného: jdu *plnit zákona*, léz odchýlné: jdu *naplnit zákona*. Ale oboje tyto odchylky, jak ukázáno nahoře, vyskytují se velmi zřídka, úpadek vazby supinové jeví se nejvíce a skoro jedině v odchylce prvé, v kladení infinitivu za supinum.

Ve stol. XVI nastupuje infinitiv m. supina. VšehJ. má supinum jen dvakrát: když komorníci *pohánět* jedú 131, jezdit *upomínat* 330, ostatně je vždy inf. za žádané supinum (Flajšhans); rkpis VšehK. (r. 1515) má i zde inf.: (komorníci) *poháněti* jedú 78^b; *upomínati* jezdit 218^b. NZákon Blahoslavův má infin. veskrze (v. výše v č. 3 ad b). Odchylka tato pak byla podporována tím, že z inf. *-ti* ztrácela se samohláska; infinitiv na *-t* není supinum vzaté za inf., sice by bylo *sázat, ležat, žat* atp. m. *sázet* atd., ale jeho tvrdé *-t* ovšem vzniklo vlivem supina (v. III, 2², 70). Infinitiv zněním tedy u většiny sloves (t. j. u všech sloves kromě těch, kde byla rozdílná kvantita nebo samohláska, na př. inf. *spát* a sup. *spat*, inf. *žít* a sup. *žat*) nelišil se od supina, na př. vyjel *orat pole* (ve stol. XVI) může býti vazba supinová i infinitivní. Supinum a vazby supinové drží se celkem ještě ve stol. XV a hojně i v XVI. Úpadek úplný a zaniknutí supina nastalo během stol. XVII a XVIII. Pelzel² (1798) str. 193 zná je jen z textů starých a odporoučí, aby bylo zachovááno podle příkladu starých biblí, Hájka atd. V jazyku novoč. živém drží se již jen sup. *spat* ve rčeních: půjdu *spat*, jdi *spat* atp. (proti inf. *spáti*, ob. *spát*); v knižném pak jest reminiscence z doby starší: přijde *soudit* živých i mrtvých. Druhdy a dosti často vyskytají se příklady supina opět u spisovatelů nových; na př. vydal se *vyzkoumat* světa Jungm. Ztrac. ráj (1811) 1, 205; knížata nechválali *odkrývat* oumyslů svých Pal. 3, 2, 386; šli *podat* svědectví t. 4, 1, 164; pan Kostka pravil, že nepřišel *soudit* se s nimi, ale *vzkázat* poselství t. 4, 1, 170; přicházeli naň se *dívat* t. 4, 1, 118; chodil *navštěvovat* nemocných t. 4, 1, 246; jdou *zabit* markýze Malý Amer. 4, 287; přicházejí *zabit* markýze t. Jsou to pokusy vesměs strojené

a namnoze nesprávně ustrojené, a pravdivě praví Th. Vodička v ČČMus. 1894, 154 v pozn., že toto kříšení a nové uvádění supina do jazyka spisovného je bez ceny a bez potřeby.

5. V Pass. čte se čtyřikrát *ze spatu*: dokud já ze spatu nevstanu 536; té noci ze spatu vstavše 349; ten muž ze spatu vstav buohu poděkuoval 32; ze spatu 137. Vykládá se to jako gen. ů-kmene subst. *sžpatž*. Myslím, že neprávem, a že je to výraz utvořený mechanicky: jako jsou z part. nč. *leže, stoje* utvořeny výrazy adv. *z-leže, ze-stoje* Us., tak myslím, že *ze-spatu* jest utvořeno ze supina *spat*.

c) Participia.

362. 1. Participia jsou:

I. participium praes. act. *-nt* n. přechodník přítomný, na př. *nesa, trpě*; o tvaru jeho v Hist. Ml. III, 2², § 34 a 35; —

II. participium praes. pass. *-mž* n. přičestí přítomné, na př. *vědom, držim*; o tvaru jeho v. l. c. § 36 a 37; —

III. participium perf. act. *-lž* n. přičestí minulé činné, na př. *nesl, trpěl*; o tvaru jeho v. l. c. § 38 a 39; —

IV. participium perf. act. *-sž* n. přechodník minulý, na př. *nes, trpěv*; o tvaru v. l. c. § 40 a 41; —

V. participium perf. pass. *-nž, -tž* n. přičestí minulé trpné, na př. *nesen, trpěn, kryt*; o tvaru v. l. c. § 42 a 44.

2. Participia jsou adjektivália, utvořená z kmenů slovesných; jsou tedy schopna měniti se podle grammatického rodu; na př. *nesa* (= masc. n. neutr., sing.), *nesúci* (= fem. n. neutr.); *nesen, -a, -o* atd.; — a jsou dále schopna sklonění jednak jmenného, jednak složeného; na př. ke jmennému tvaru *nesa, nesúci* je tvar složený *nesúci, -ie*, a podobně *trpieci* k *trpě, vědomý* k *vědom, padlý* k *padl* atd. V mluvnici, když mluvíme o participiích, míníme zpravidla tvary jejich jmenné.

Nejsou však ve všem rovna adjektivům. Adjektivum se stupňuje, participium buď nikdy, na př. *nesúci*, buď jen někdy, totiž jen tam, kde participium vzalo na sebe povahu adjektiva; na př.: *vítaný* — *vítanější* — *nejvítanější, známý* — *známější* — *nejznámější*, stč. *držim* — *držimější* n. *držimější* atpod.

3. Významem participií je vlastnost utvořená (v naší mysli) z děje slovesného, tedy vlastnost významu dějového. Na př. v participiích *nesa, nesl, nesen* . . . je významem vlastnost, utvořená z dějového významu »nesení«.

4. Význam participií jest dále:

dilem činný, a to v partic. praes. act. *-nt*, na př. *nesa, trpě* . . ., v partic. perf. act. *žs*, na př. *nes, trpěv* . . ., a v partic. perf. act. *-lž*, na př. *nesl, trpěl* . . .; —

dilem trp n ý, a to v partic. praes. pass. *-mž* a v partic. perf. pass. *-nž, -tž*, na př. *vědom . . ., nesen, trpěn, kryt*.

5. Krom toho pak proniká v některých participiích nějaké omezení a určení č a s o v é, v jiných nikoli. Na př. v part. *nesl* je spolu a stále se drží význam minulosti, — kdežto v part. *nesen* není vyjádřen čas nijaký, nýbrž může se podle souvislosti obsahu rozuměti čas někdy minulý, někdy přítomný, někdy budoucí.

1. Participium praes. act. *-nt*.¹⁾

363. 1. Participium praes. act. *-nt* (sloves dokonavých i nedokonavých) co do dějového rodu jest významu činného; na př. *nesa* = (jenž) nese, *přinesa* = (jenž) přinese.

Odchytky od tohoto významu obyčejného jsou dvojí.

a) Participium má význam možnosti a snadnosti, jaký bývá při lat. *-bilis, -ndus, -tus*, řec. *-τός*.²⁾ Na př.: od protivensvie nepřátel všech, *vidúčích* i *nevidúčích* visibilium et invisibilium ŽKlem. 139^a; královi světa nesmrtedlnému, *nevidúciemu* EvOl. 101^b; aby (ty) mě obránil nepřátelóm *vidúčím* i *nevidúčím* Modl. 61^b; (bóh) není *vidúci, slyšící, vonějící, okúšející, dotýkající* Kruml. 225^a (vidúci = visibilis, slyšící = jež lze slyšeti, slyšitelný atpod.); (bóh) není *znající* t. 225^a; (bóh) není čítedlný, neb není *vidúci, slyšící, vonějící, okúšející, dotýkající*, jako bych řekl, točíš nepostižný, neobsiežný Alb. 100^b; (bóh) není *rozumějící*, že ho ijeden nemož ukázati, doličiti, vypraviti, rozmysliti, vymysliti, postihnúti t. 100^b (rozumějící = rozumem pochopitelný); obět *nevymluvuující* Hod. 77^b; obět divná a *nevymluvuující* Modl. 22^a; *nerozlučující* jednostajensvie t. 61^b (= nerozlučitelné); *nezrušující* ustavením Pulk. 102^b (= nezrušitelným); lista *posielajícího* Ol. Est. 13, 7; ohněm *neuhasující* EvOl. 206^b; v knihách o *nedověřících* de incredibilibus Comest. 122^a; ty jsi *nepře(mo)hující* síly invictae JeronMus. 46; *nedokonající* radost ROIB. 67^a (= neskonalou); tak múdrú a *nedomyšlující* věc učinil s' inopinabile t. 48^a; světlo *nepochycující* incomprehensabilis t. 56^a; ty jsi *nepřemohující* síly t. 82^b; ty muky . . . *nevymluvuující* jsou t. 88^a (-bilis); veliká a *nevpravující* byla by řeč t. 7^b (-bilis); *nevymyslující* radost t. 63^a; měl by ten súd *odvolající* býti revocabilis t. 19^a; v ten *třasúci* den tremenda t. 52^a; obět *neshynující* Comest. 101^a; (pravda) jest *neproměňující* Comest. 197^b; hodiny jsou *měnície* mutabiles t. 240^a; *neuchovající* hodinu inevitabilem horam t. 227^a; svrab *netrpějící* t. 222^a; Antipater v *netrpící* nenávist upade t. 221^b; od naší země *bydlící* ha-

¹⁾ Srov. Gebauer ČČMus. 1870, 248 sl. (o přechodníku t. zv. budoucím v BrNZák.) a Lfil. 1875, 126 sl. (o přech. ve ŠtítV.).

²⁾ Význam tento vyvíjí se v češtině teprve časem u adj. *-telný, -ledlný*; v. Gebauer Lfil. 1882, 118 sl.

bitabili zona t. 8^a; oltáře *nosťcieho* t. 66^a; víťazstvie *nedomnícé* a *nedo-
věřícé* t. 212^b; pro *nadějícé* víťazstvie t. 217^a; miesto *nechodiecé* imme-
abilis t. 203^b; věci *makajície* palpabiles t. 2^a; *čijící* svět sensibilis t. 1^b;
hýbajícé jest jmě mobile t. 229^a; jenž si ustavil hory *nehýbajície* Modl. 61^b;
orajici puda BartD. 1, 154 (laš.; -bilis).

b) Participium mívá význam passivní (neumčlosti). Na př.: v tom
v *žádajícem* kostele Pulk. 25^a (desiderabilis); všeliká věc *žádajície* omne
desiderabile Ol. Prov. 8, 11; vešken jest *žádající* totus desiderabilis t.
Cant. 5, 16; *žádajícieho* pokoje optata pace t. Est. 13, 2; k Ottovi ciesa-
řovi třetímu, tímto jménem *jmenujícému* Pulk. 34^b; kaplana jménem
Bohdala, jiným jménem *menujícieho* Tekkarda tamt.; spasitel *čekající*
expectatus Comest. 51^b; držitel gruntu svůj podíl tu *mající*, toliž 36 kop,
dal sobě odepsati KolEE. 38^b (1682); dle *majícího* plnomocenství t. 111^a
(1719; podle plnomocenství, jež má...); všeho práva na témž domě
majícího sau se odevzdali KolČČ. 422^b (1567); (rychtář) nemá *jímajících*
biti WintObr. 2, 4 (z pramene starého; jímajících — jimaných).

Významy tyto, zejména -bilis, mívají také adjektiva, utvořená ze
sloves příponami -úci, -ějúci, -ujúci, vzatými z participií *pekúc-*, *umějúc-*,
sázějúc-, *kupujúc-*; v. Gebauer Lfl. 1887, 367 sl. Na př. *žádúci*: země
žádúcie desiderabilis ŽWiltb. 105, 24; anjelský kráľu žádúci Mast. 239;
užřiu syna žádúcieho LAl. e; ižádúciej odpěry Kat. v. 2239; aby téj
panny nedávala ižádúciemu živému t. v. 201.

2. Co do č a s u jest rozdíl mezi participií praes. act. sloves imper-
fektivních a perfektivních.

a) Part. praes. act. sloves *n e d o k o n a v ý c h* znamená přítomnost
při ději slovesa řídícího, neboli současnost s dějem slovesa řídícího. Na
př.: žena *plaěúci* poběže Jid. 105 (současnost s dějem minulým »po-
běže«); (Anna) *plaěúci* pade ničě LMar. 37; král poslal (posly) *dávajě*
vědět (městu) AlxV. 2077; zjěvi sě děfátko *nesa* v košiku ovoce Vit. 90^b;
ješto (panny) *majíc* příklad od nie též učinily ŠtítV. 9; pracovali pro
dobré jiných, *vidúce* v toni vóli boží t. 73; přijal křest od sv. Jana, *jsa*
již v třidcátém létu t. 188; jenž bděli, stád svých *střehúce* t. 329; ješto
sú za ň slibili, *křstieci* jej t. 315; — (člověk) *úpějě* oplakovati bude svú
biedu Kruml. 230^a (současnost s dějem budoucím »oplakovati bude«);
a druzi snad z závisťi, *chťieci* jedné sami slúti múdři, budú prvě hyzditi
knihy ŠtítV. 4; (panny) v úi (p. Marii) budú jmieti utěšenie, s ní *stojieci*
v témž panenském jednom řádu t. 9; ješto až ukrutní budú *bojiec* sě
hřiechu i v podobném utěšeni t. 44; (hospodář) *slúže* bohu, k témuž
roznieti i svú čeled t. 56; budeš... *caiov* svých poživali, *jeda* a *pije*
s pocestnými a vdovami t. 295; — ješto pak tiem uhrozuji sě a rozpa-
kují od stavu panenského *řkúci* ŠtítV. 13 (současnost s dějem přítomným

•uhrozuji se a rozpakuji*); i má svú čeled hospodář napominati.... a *pravě* jim ... co mienime svátky *světiac* t. 57; ješto pak nechtie človeka páni od sebe pustiti, *nemajíc* k němu ižádné viny t. 89; máme i jiné úmysly hodné zřediti, *vážec* v pilnosti ty úmysly t. 270; páni *berúc* lichvu nechtie slúti lichevnici t. 91.

b) Part. praes. act. sloves *d o k o n a v ý c h* znamená:

a) *budoucnost* předcházející před dějem budoucím slovesa řídícího. Na př.: pohorši-li tě oko tvé, *vydávě* je vyvrziž od sebe Krist 39^a; (oráč) všelikú (ratolest). ješto ovoce nese, *ostrúže* ji pocziffczy jie, aby více ovocě nesla t. 91^a; *přídúce* Řiměné v naši se zemi uvieží Hrad. 74^b; *přída* chudý i bude tak řeci t. 127^b; zbaviž nás, bože, slepoty, *dopřěje* nám své lepoty t. 13^b; *pojmuće* jeho podlé vašeho zákona sudte t. 87^a; *umrúci* při něm budu t. 38^b; bych tu útčchu *přijmúci*, rány jeho *umyjíci*, krvavým pláčem *oplačíci*, milosrdně *zlibajíci*, tak se s ním *nakočajíci* umřela utěšenější t. 59^b; protož žádost vši *umoře* světskú, nakloň se v pokoře t. 49^b; *vejdúce* rcětež hospodári t. 75^b; *přiskočiec* ve ň se uvězte t. 78^b; aby hospodář *upeka* beránek řeřichú obvázal t. 75^b; aby *otvoře* dnes nebe dal nám šcedré dary Kunh. 149^b; *sbera* veliké vojsko pojdiž congrega et veni Ol. Súd. 9, 29; (sv. Petr) by byl jeho (prorádcí Kristova) věděl, byl by *vstana* jej zabil Pass. 386; abych *pojmući* s sobú svá syny i brala se přeč t. 287; *potupě* nevěru vaši věřiž u buoh Vít. 39^a; *utvrde se* v svatěj vieře a nad zlým diáblem *svltěze* kažiž jim ... t. 40^a; *poznajě* boha odpověz se bludu t. 39^a; v svá bydla ji (Marii) *přinesa* posadiž ji na stolicí t. 41^b; (člověk) *skonaje* v útrpení život, bude u věčné radosti posazen HusPost. 70^a; tehdy *přijda* obětovati budeš ChelčP. 194^b; málo *pubuda* zhyne (člověk) jako stín t. 158^a; ktož *ožeje* té tělesné žádosti ... i svltězí nad žádostí těla svého ŠtitV. 9; ktož zde ten svátek tak ctiti bude aneb držeti v svéj mysli, *nepovole* k ničemuž zlému t. 33; jinoch, svůj stav *přestúpě*, přestúpi božie prikázanie t. 43; múdrý, ... slovo *uslyše*, přistúpi k němu t. 136; některá, *dopustiec se* šeredstva toho, plakati téměř nepřestane t. 136; a ktož *počna* život dobrý... i skoná jej v nečistotě t. 258; že... *přijma* tu svátost bude mieti velikú moc t. 330; a *přijda* nalezne jej (dům) prázdny BrNZák. Mat. 12, 44; a *otevra* ústa její nalezneš groš t. 17, 27; žádný *rozsvité* svici nepostaví ji do skryše t. Luk. 11, 33; protož *potrestaje* propustím ho t. 23, 22; *vstana* vezmi to děfátko t. Mat. 2, 20; *svltíce* nohy jeho i ruce vezměte ho t. 22, 13; ty *přijma* k sobě posvěť se s nimi t. Skutk. 21, 24; oni pak očekávali, že ... *padna* pojednou umře t. 28, 6; ať i já *přijda* pokloním se jemu t. Mat. 2, 8; jestliže *padna* budeš se mi klaněti t. 4, 9; poseďtež tuto, až t *odejda* pomodlim se t. 26, 36; nenalezli se, aby *vrátice se* chválu Bohu vzdali t. Luk. 17, 18; není slušné, abychom my *opustice*

slovo Boží prislúhovali stolúm t. Skutk. 6, 2; aby (císař) *přiveda* mladého Ladislava do Čech zůstal s ním v Praze Pal. 4, 1, 81; aby (král) *přijeda* do Čech chopil se vlády t. 98; aby (stavové) *přijedouce* mohli jednati s ním (s císařem) t. 149; aby (páni) *přijdouce* do Pelhřimova uslyšeli tam, kterak co v zemi šlo t. 199. Proto bývá toto participium také nazýváno přechodníkem *b u d o u c í m*.

β) děj *m i n u l e p ř e d c h o z í*. Na př.: (Jidáš) *přída* počť rozprávěti Jid. 107; (Jachym) *pojma* s sobú své pastýře hna se přeč LMar. 3; tehdy mu (Václavovi) Boleslav vece, *potrhna* z nožnic svého meče DalC. 30; (Ježíš) *pojma* své apostoly jide s nimi k jednomu dvoru Hrad. 79^a; *vynda* Petr před sien počť plakati t. 85^a; Petr *vytrhna* meč... utě jednomu panoši ucho t. 81^b; (kat) svůj meč *vytáhna*, nad hlavú jim prudce *sáhna*, i stě jejie hlavu Kat. 192; (Ježíš) *venda* v tu zahradu da svým apostolóm radu Hrad. 79^b; (Vitoš) svatému Prokopu *se poručě* i jide do uherského krajě t. 25^a; (žena) šla k úvodu *vstanúc* z šesti neděl Otc. 466^b; ty (muže) *přijda* črt Asmodeus udávieše Ol. Tob. 3, 8; Roman *přibéhna* před sv. Vavřincě před jeho nohy padl Pass. 431; (čarodějník) slúpy meděné *učině* kázáše se jim smieti Pass. 293; *poklekna* bohu se pomodlil t. 388; sv. Vavřinec *ulyzna* se bohu chválu vzdal t. 430; Alexander *vzveda* zraky vezřě na zořě, oblaky AlxV. 677; (Alexander) *vstana* rúče se obleče t. 680; tehdy *přistúpě* Aristander vece t. 2381; *přečta* listy král pohanský počť se tomu diviti t. 1015; král povědě *se zasměje* KatBrn. 372; Boleslav *se* k bratru *přirazě* jě *se* na liudi volati DalC. 30; a *vzláhna* ruku svou... řekl BrNZák. Mat. 12, 49; tedy *padna* služebník ten klaněl se jemu t. 18, 26; a *klekna* před nim řekl jemu t. Mar. 1, 40; a *povrha* jej ďábel mezi ně vyšel od něho t. Luk. 4, 35; a *pohrdna* jim Herodes... a naposmívav se jemu oblékl jej v roucho bílé t. 23, 11; a *přinesa* díl nějaký položil k nohám apoštolským t. Skutk. 5, 2; Herodes *obleka se* v královské roucho a posadiv se na soudné stolici učinil k nim řeč t. 12, 21; to uslyšav setník *přistoupě* k hejtmanu pověděl jemu t. 22, 26; *strhna* je do žaláře řetězům mrákoty oddal t. 2. Petr. 2, 4; (Karel IV.) položil základní kámen (Novému městu), *začna* stavěti městskou zeď TomP. 2, 8; odpověděla babička, *vstanouc* s lavičky a *pobídnouc* děti k odchodu NěmcBab. 201; babička *obrátic se* dodala t. 201; Jan *pustě* do povětří draka hnal se dolů t. 202 atd., často v NěmcBab.

Význam tento bývá zejména při ději opakovaném. Na př.: často padúchové k němu (mnichu) *přijdúc* jediný ten chléb, jehož požíváše, jemu odejmíchu Otc. 125^b; (diáblové) všechny (mnichy) obluzováchu, a k kterémuž *přistúpě* jeden dvěma prstoma oči rozevříeše, ten inhed usnieše t. 201^a; (mnichové) což dobudiechu, *přinesúce* k sv. Serapionovi polovici chudým rozeslachu..., a netoliko chudé všie země krmiechu,

ale *nasypíc* v koráby do Alexandrie posieláchu t. 145^a; kacíři mrskáčové běchu vznikli, ješto do pasa se *obnažieci* biči velmi se mrskáchu Pulk. 154^a; (mnich nemocným) ruku na hlavu vložíeše a *uzdravě* je domov jiti kázáše t. 139^a; (mrskáči) svůj hřbet *obnažieci* biči tepiechu DalJ. 90; (měščené) *zjemúce* jě (pány) z nich duši vypudiechu DalC. 93; (měščené) klobúk k nim (vládkám) *přivrúce* hlavy jim setniechu t. 93; (sv. Václav) tomu škorně *szujě* utieráše tamt. 27, často tak v Dal.; jakož t je často leticos takového (co nebylo od boha) *počna* se zmisávalo ŠtítV. 177; veliká je to muka, ale hodna takové obláštni směllosti, aby ktož sám *vzejda* chtěl býti nade všemi, neměl kam jiti aneb kde odpočinúti t. 152; což oči opatřile, toho srdce požádalo, *požádajě* povolilo, *povole* skutek učinilo AdmontB. 135^a; (člověk) *narodě* se přijímá křest ChelčP. 17^b; lakomci zle zbožie *nabudúce* zle jeho chovaji t. 204^b; na něhož (hada) *pohledieci* bývali jsú uzdraveni t. 166^b.

γ) děj předchozí před přítomným. Na př.: a bývá t to, že t böh i zde instí toho nad takovými, ješto svých slibov *nesdržieci* chodie za muž, že mievaji někdy neščestie znamenité ŠtítV. 16; která drží panenstvo, *nezastłbieci* jeho bohu, dobré jest t. 17; ješto když, mysl *ustanově* slibem, statečný člověk pamatuje, že... t. 17; (tělo) má *obrále* se po tobě jiti t. 210; když (někdo) přemáhá pokušenie v hřiech *nezajda* t. 170; *učinieci* slib (čistoty) v nemoci, řkú pak, *zhojiec* se: to... t. 18; protož kto chtie, práce *zbudúci* tohoto světa, věčnú radost v nebesiech mieli, mají najprvé atd. t. 63; lepší t sem za to život *dada*, než bych jemu nevěren byl t. 67; dětátko *urodě* se, ihned jest rozumné stvořenie t. 173; *ztratě* obci neúfaj do hrada DalC. 4; ktož tomu nechce uvěřiti, *přída* k svatému Vítu móż se tiem ujistiti t. 20; (opilec) *propije* v počet i zaplatí a potom na jiný dluh pie HusPost. 50^b; (svině) *umyjice* se opět u hláto se uvalují tamt. 50^a; pak-li silnější nad něho *přijda* přemóž ho t. 47^b; pak-li *obeslán* sa kto nestojí VšehK. 14^b; když sirotek let přirozených dojde, k úřadu *přijda* žádá t. 245^b; král *vezma* pány s sebou jdau do pokoje Tovač. 63 Bš.; *přistrojice* se v raucho nádherné, pižmem a balsamem *natrauce* a *namažice* projížději se Har. 2, 175; patriarcha *vstana* maje v ruce rozsvícenu svici jde do jeskyně Pref. 391 Bš.; a bývá strom, tak že ptáci nebeští *přiletice* hnízda sobě dělaji BrNZák. Mat. 13, 22 opět podobno jest království nebeské pokladu skrytému v poli, kterýž *nalezna* člověk skrývá t. 13, 44; a *vejdouce* přebývaji tam t. 12, 45 a Luk. 11, 26; žádný pak *rozsvltě* svici nepřikrývá ji nádobou t. Luk. 8, 16; a *nenalezna* di (praes.) t. 11, 24.

V příkladech těchto je jen zřídka sloveso určité významu vlastního (praesentního) a pravidlem významu neobmezeně (aoristicky) platného.

c) Opsaný výraz „*chtě* + infin. praes.“ znamená děj následující po ději slovesa určitého. Na př.: král zamysli *chtě jěti* Pil.; on (otec

Pilátův, vida ve hvězdách, že by dnes mohl zploditi syna pověstného) mienil, *chtě* z toho *jmieti* utěšení, nalit túhu s hořem mieti bude Štít. uč. 9^a; Kato myslil na to *chtě* jě (zlé mravy) *tresktati* Vít. 58^a; Oldřich snažil se jest byl *chtě* kniežetem *býti* PulkR. 74^b.

3. Participium praes. act. *-nt* vzhledem k povaze modální je významu zpravidla indikativního; v. příklady uváděné v č. 1 a 2. Někdy je významu kondicionálního nebo vůbec jiného než prostě indikativního. O tom rozhoduje kontext a subjektivní pojetí. Na př.: bude vzpomínati boha, což nečinil, dobře *moha* Hrad. 138^a (= ačkoli mohl, pokud mohl); styď se *nechtě* se učiti Vít. 82^a (když, poněvadž...); plete se v to a *neuměje* DalJ. Úv. 4; ač se v tobě nemoc znietí, *majě* i nebudeš mieti Vít. 77^b; aby byli zbaveni túhy, v kteréj koli nůzi *jsúce*, k němu nábožně *volajíce* Hrad. 21^a (= když budou..., jestliže...); najviece smútiš nepřitele *bydle* v ustavičné ctnosti NRada 1827; tak *řka* kněz, lhal by HusE. 2, 162 (= kdyby tak řekl...); i hřešil f by poprávce, *pustě* zlého, toho *nepopravě* ŠtítV. 95.

364. Vazby participia praes. act. *-nt* jsou A. kongruentní a B. absolutivní.

A. Hlavní způsoby vazeb kongruentních jsou tyto:

1. perifrastické výrazy se slovesem pomocným *býti*, praes. *jsem nesa* n. *přinesa*, impf. *biech nesa*, aor. *bych nesa*, perf. *byl jsem nesa*, fut. *budu nesa*, impt. *buď nesa*, kondic. *bych byl nesa*. Participium bývá děje imperfektivního: *jsem nesa* atp., někdy děje perfektivního: *jsem přinesa* atp. Výrazy podobné jsou také v řečtině, latině, germánštině, litevštině a staroslověnštině; na př. řec. τὸ πλῆθος... ἦν προσευχόμενον Evang. Luk. 1, 10, ἔση σιωπῶν καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι eris tacens et non poteris loqui t. 1, 20, αὐτὸς ἦν διανεύων byl znamení dávaje t. 1, 22; lat. omnis multitudo populi erat orans Luk. 1, 10, eris tacens et non poteris loqui t. 1, 20, ipse erat innocens illis t. 1, 22; germ.: v got. zpravidla podle řečtiny, jinde šíří se to samostatně, v angl. provedeno veskrze celou konjugací; střhn. er wirt mich gerne sehende Trist., die liute werdent stēnde t. Weinhold § 418; lit. asz esmi sakeš jsem soukaje Schleicher LitGr. 302; stsl. vše množství ljudij bě molitvą děje Zogr. Luk. 1, 10, бәдеши млбчә t. 1, 20, бәди область имы t. 19, 17. V češtině jsou jenom v jazyku starším; vyskytují se v textech některých hojněji, na př. v Alx., Baw. a j., naproti tomu ve mnohých jiných zřídka nebo nikdy; doklady jim jsou některé ještě ve stol. XVI; ještě za Blahoslava »někteří tuto způsobu (*byl káže, byv kázání čině*) často i v obecném mluvení užívají« a dopouštějí se tím prý barbarismu Blah. 157 a 199. Doklady:

Praes.: proč sem jáz (Anna) hi mój muž hyna LMar. 26; (já, duše) jsem strádajíc bás. při PulkL. 435; hoře mně, žež jsem to kdy věda Trist. 273; (ty, světská moci) o to se si stieně es intendens PilD.; (ty, Maria) jsi za vše hříšné prosieci PassNitr. 2^b; proč jsi v libivosti stoje Baw. 98; jsi časté přísahy maje t. 100^a; (Patron) ny jest tak s tobú vadě AlxBM. 6, 12; jenž jest komu škodě Baw. 77; kdož jest družci osídlo klada t. 100; jenž jest družci čině jámu, často padá v tuže samu t. 101; kdo jest jim pravdu mluvě RokycKl. 100^a; kdo jest pozeleje práce daremné t. 187^a; bez boha jako bez hlavy tělo jsme a sem i tam se klátice ŽerKat. 1, 148; o těch, ješto jsú svět milujíc ŠtítMus. 119^a; kteříž jsú v smrti duchovní trvajice ChelčP. 275^a; lidé jsou svého užitku hledajice a ke zlému hotovi ArchČ. 1, 75.

Impf.: bieše učc jč erat docens Koř. Mat. 7, 29; kuoň bieše myslí sem tam toče Baw. 95; jenž bieše svých sil v sobě taje t. 126; (myš) snažnější bieše slůžeci t. 51 a j.; Tandariáš bieše čekaje Tand. 56; biechu přísluhující AlxII. 3, 16; (žáby) biechu diela sobě žádajíc Baw. 64.

Aor.: (Jidáš) by všiú věciú vlada Jid. 59; každý svatý křest by množě svD. 67; (Alexander) se by v sirdcu raduje AlxH. 8, 11; neby jeden tu nepyče a žalostí lomě ruce AlxV. 833; to vše by v korábiech věze t. 529; (kovář) hned by zloději otušě Hrad. 131^b; zloděj se by přeč vleka Baw. 70; (člověk) by uče t. 109; (liška) by velmi lačna jsúci t. 79; krmě by ve skle se stkvieci a velmi se dobra mnieci t. 80 a j.

Perf.: že jsem jich čest byl pomně AlxBM. 4, 8; ž' sem byl nečstně život veda t. 8, 32; pak-li sem byl pravdy bráně t. 8, 38; či sem byl v čem právo mina t. 8, 7; či jáz byl křivě súdě, mimo právo dary bera t. 8, 17 sl.; že jsem to byl často slýchaje TandZ. 183^a; jimžto sem byl dřeve škodě Baw. 57; jehož sem byl dřieve přemoha, toho mě již tlačí noha t. 57; byla s' jeho nevěduci Hrad. 43^a; jehož si byl sbožím plodě Baw. 47; (sv. Petr) vždy byl uplákajě ApŠ. 144 (bez slovesa finitního); nijeden byl tak mnoho skotu jmajě LMar. 11; (Anna) byla k bohu žalující t. 23; jenžto mi byl věrně slůžě AlxBM. 8, 21; což byl bez rady čině AlxB. 8, 13; gdežto byl mnohý nevěda, kam král chtěl, kam-li byl jěda AlxBM. 2, 20; byl jest pán Ježíš vymietaje diábelstvie ChelčP. 87^a; v Betaní, kdežto byl Jan křtě t. 18^a; žádný nebyl tomu odpíraje Bartoš Písař 71; již (strážcové) nebyli nice činiece, jedno zavše na to zřiece, aby atd. AlxB. 7, 28; byli sú otec a máté divice se ChelčP. 26^a.

Fut.: na něžto budeš mieně PilD.; kdežto budeš na věky vězě Hrad. 129^a; budeš se radujě t. 137^b; ty vždy budeš chtě onomu, ješto ho doma nenie ŠtítPař. 112^b; (vóle) byla chtiec zlému, bude táž vóle chtiec dobrému ŠtítBud. 142; budeš ryby lapaje Kar. 47; když se budeš sám v ni (radu) vsadě Baw. 72; kudyz koli budeš chodě t. 98;

že on bude napokon súdē svD. 41; všakž ho strach bude odtiščē AlxBM. 5, 27; ten sobē bude škodē Baw. 47; ješto budú bohu slúziece Hrad. 7^b; (chudí) budú požívajíc nasycenie Kruml. 319^b; nastanau časové nebezpeční a budau lidé sami se milujice BartošPisař 333.

I m p t.: poď sem (Kriste), buď mú milost kojē Rúd. 21^b; buď nežádajē jich sbožie OpMus. 149^b; mdlejšiemu buď vždy hovēje Baw. 49; najmenšiemu buď hovēje t. 56; buď (ty) prospēcha hledaje t. 55; což když činíš, vždy konec buď smyslnē uzře t. 65; buď se v chlévě taje i bezpeč buď tudiež hraje t. 74; tu radu buď v pamēt vsadē t. 75; nebuď družce tiem zlým znobē (křivditi) t. 79; buď na družce vždy čest vlože t. 79; budiž mi službu odplatē t. 89; nebývaj svět miluje ŠtítMus. 119^a; buď vás každý slyšē Kat. v. 1691; ni sē kto buď o tom toče t. v. 357; buď (on) bohatē mú chudobu Baw. 52 a j.; é, nebuďme milujíc svět! ŠtítMus. 125^a.

K o n d.: ne (než) bych v také příslovie byl upadna AlxBM. 3, 42; (nežli bych) byl svú vlast pohanē t. 4, 2; nechtē, by co v tom byl mina AlxH. 4, 15; když juž mní kto, by byl zíščē AlxBM. 5, 26; mniece, by tu byl ležē ApŠ. 35; by tē byl odvrátē Rúd. 12^b; nestala sē jemu ta příhoda, by kto byl jeho s konē sboda Trist. 241; by n'údatní lepších zřiece byli také lepšiu chtiece AlxB. 8, 29; (pohané) by byli svých modl odstúpiece t. 6, 22; — Tandarius tak jezdi toho čekaje, zda by sē s dobrým potkaje TandZ. 164^b (partic. -*lž* vynecháno); mōž t každý učiti družce svého, ne týmž obyčejem, by stoje jako kazatel nad jinými, ale mōž mluvit k jiným jako jsa z nich jeden ŠtítMus. 39^a; páni, pokažte nám (císaři) své listy, nebo jinak ny učinite jisty, by vy Čechové mohúce koho chtiece voliti DalJ. 50 z rkp. V.

2. *jsem lepší umra* atp., kde part. je doplňkem při adj. (kompt.). Na př.: lepší sem za to život dada, než bych sē v tom pronevěřil Štít. uč. 64^a; lepší sem život dada, než bych nevěren byl ŠtítV. 67; tak by lepší byl nejša u mše, než... Štít. uč. 118^a; ktož přijímaje (svátost) nepřijme duchovně, byl by lepší i svátosti nepřijímaje t. 32^b; lepší jest sám umra za ny, než to hoře spadne na ny AlxV. 2364; (ty) lepší by byl v své peleši maso jēda než atd. OtcB. 64^a; (člověk) byl by lepší pro buoh dada Vít. 32^a; v. § 245 č. 3 (str. 203).

nepřestanu cestujē atp., kde part. je doplňkem při slovesích *přestati*, *ustati*, *státi (stanu)*, *ochabiti*, *setrvati*, *dlíti*, *státi (stoju)*, *hřēšiti*. Na př.: (Judáš) cestujē nepřēsta, jeliže sē dobra města Jid. 45; zahradníci ořic, kopajic, branami drhnúc, plevúc nepřēstanú klidiec zahrady Štít. ř. 189^b; (MMagdalena) plačic nepřēstává Hrad. 35^a; tři sta muží v truby hlučiec nepřēstachu Ol. Súd. 7, 22; protož dobré činice nepřēstávajmy, neb časem svým žiti budem neustávajic EvOl. 165^a (Gal. 6, 9); (sv. Ori-

genes) nepřestanieše o duchovních skutcích nás učě OtcB. 32^b; (kuaň) neustane t cestú hrajě Vít. 6^b; ani kdy ustanieše hádaje se Otc. 11^a; (on) ani kdy ustanieše hádajě se se mnú OtcB. 178^b; vše tělo bera ustalo AlxV. 1851 (všichni vojáci Alexandrovi braním kořisti se unavili); a on stane tluka ille perseveraverit pulsans EvVid. Luk. 11, 8; (rytíř) rány vymyšluje stane Baw. 126; (ješto) neustanú vždy hořiece v milosti Brig. 13; a onen (s)stojí-li tluka... perseveravit pulsans EvZimn. Luk. 11, 8; nastáchu tiežice se EvZimn. 33^a; (apoštol) jedné chvíle n'ochabil pišě ApŠ. 11; ktož setrvá tluka ChelčP. 83^b; když kto má dobrého hosti i dli pokrmu nedada, a dliv dlúho dá pak málo ŠtítMus. 63^a; (tkadlec) nebude dlíti cívky soukaje Voln. 11 (napodobením starého způsobu); obě jemu uši urěž a schovaje jí nechěš Dal. 19 rkp. L (neopomiň).

V jazyce novém je za part. pravidlem infinitiv; na př. *nepřestanu cestovati*. Ten bývá i v jazyce starém; na př.: oči plakati nepřestávajíte Hrad. 37^b.

4. *stojíš o to (usiluješ, snažíš se, naděješ se, myslíš, chceš...)* *chtě jmiati sbožie* atp., při slovesích a jménech znamenajících snahu, vůli, myšlení a j. Na př.: vešken svět o to stojí, chtě rád bydliti v pokoji NRada 790; mnohý o to stojí, v sboží, ve cti chtě pokoji, ješto nemož spolu trvati t. 1021; po ctném sboží stój, chtě dobytí OpMus. 150^a; Gebhart biskup pilně po tom stál jest, chtě obé (biskupství) jmiati PulkR. 56^a, PulkL. 38^a; násilníci na to dú, i válečníci, válkami chtiece dobytí, by mohli v pokoji býti t. 793; ciesař na to usilováše, chtě jej (syna) oženiti Kat. v. 151; (Kristus) až do smrti usiloval, tě do nebe nesa Kruml. 74^a; Ruben usilováše, jej (zrazeného bratra Josefa) zprostiti chtě nitebatur liberare Ol. Gen. 37, 21; Oldřich snažil se jest, chtě kniežetem býti PulkR. 74^b; (Jesbibenob) snaživ se na to, chtě Davida zabiti nisus est percutere David Ol. 2. Reg. 21, 16; (mladí nohové, jimž starý noh přinesl do hnízda dva tovařiše Arnoštovy) bicchu se snažili a dávajice jim rány, klijice je na vše strany Baw. 241; Arnošt počě snažen býti, chtě jej bojem podstúpiti t. 164; každý (úd tělesný) bude snažen, chtě pomoci Štít. uč. 66^b; súdcě té vlasti počě žádati, chtě jej (sv. Pemena) rád viděti OtcB. 49^b; Jindřich vévoda žádost měl, na pomoc zemi svaté vytáhnúti chtě PulkVrat. 124^a; Elenus... mějieše žádost chtě rád stred jiesti OtcB. 28^b; (žena) toho hledá, pilně chtieci se slíbiti bohóm Šach. 301^a; zemené byli Jsú přísáhli, za knicže české chtiec jeho (Vladislava) sobě vzieti PulkR. 80^b; tu všichni slíbichu, chtiece vždy snažně pomáhati Baw. 178; Soběslav jal se lákati, chtě vévodství jmiati Pulk. 98^a; (Břecislav) pořekl se jest (předstíral), chtě k ciesařovu dvoru jeti PulkR. 41^a, PulkL. 28^a; a pořek se, i malé dietky chtě zahubiti Ol. 2. Mach. 9, 15; (diáblové) mniece, by se země zřekla, chtiece jě vyhnati z pekla AlxB. 4, 15; (Patron) krále

(Daria) ujisci, chtě se v smrt přede ň poskysci AlxBM. 4, 22; král zamysli, chtě jěti lovit Pil. b; nijeden z vás nevěř tomu, bych tuto věc zamysli, chtě který zlobě AlxB. 8, 21; v tu dobu (je peklo stvořeno), kdy je Lucifer pomysli, chtě se bohu protiviti LucidF. 131^a; umysli sem sobě (já, sv. Vojtěch), chtě se zdvihnutí do Říma PulkR. 31^b; (Kato) myslil na to, chtě jě (zlé mravy) tresktati Vít. 58^a: (člověk) zapřel-li t by (Krista) na ten úmysl, chtě se prvé zpoviedati a potom u vieře sezhati ŠtítBud. 190; (básník, skladatel NRady) má úmysl někaký, chtě nás v omyl uvěsti NRada 62; (Nabuchodonozor) má na svém úmysle, chtě podbiti všěcky země pod svú říši ut subiugaret Ol. Jud. 2, 3; (Nero) neluotoval, chtě vzvėdėti, kak se vschoval, když ležal materi u břišě ApD. a; jestliže pohnaný se zamlůvá, s jitcem se chtě sjednati, a pak nesjednaje i odejde, jistcovi bude dáno za právo Offic. tab. 150.

V jazyku novém jsou za tyto vazby participiální věty vedlejší účelové nebo věty s *že*; na př.: usiluješ, *abys nesl*; máš úmysl, *abys nás uvedl v omyl*; — ujišťuješ, *že jej chceš viděti* atp.

5. *činiš se nevěda, mniš se nesa, mniš se jsa čilejí, myslíš ležě* (= myslíš, že ležiš) atp. Na př.: čin se toho nevěda Boh. 348; čin se toho neslyšě t. 341; nečin se mněje, ale věda Tkadl. 2, 74; ač se činiš nevěda t. 1, 78; muž učiniv se spē počě chrápati GestaKl. 51; Saul činieše se nevěda Comest. 132^a; (Abram) činieše se toho netbaje t. 30^b; (ten) se učiní toho nevěda, což příleži ChelčP. 16^a; učinen jest člověk moha umřieti i nemoha umřieti Comest. 8^a; činil se neslyše Blah. 20; činil sem se neslyše Br. Isa. 42, 14; čině se nedbaje Kar. (Výb. 1, 565); král činil se nevěda Pal. 4, 2, 240; ani se mni uteka Pror. 95^a; ten zisk, jenžto mni maje, otloží AlxBM. 5, 28; anděli sú se mě utěšiec mněli Hrad. 39^b; liška mnicše oklamajíc čbána, nalif se oblúdi sama t. 130^a; mni se se mnú viežě cěpy Jid. 102; by byl velim více mdleji, jimžto se mněl sa čilejí AlxB. 2^b; mniš se kúpě u Vltavě? DalC. 50; mniech ztepa všěcka kniežata, proto mi dána dóstojná otplata t. 40; kdež se mniš v čisté trávě seda, varuj se lítého hada Smil. přísl. (Výb. 1, 846); kdež mniš všicku svú péči slože, chovaj se tu vlka z ovčí kůže t.; já mniech učenníka jmaje, nalif nad mě mistr tet vžda je DětiJež. 4^a; když se mniš špilú ozdobe, nenávist vezmeš sobě Baw. 59; domnievach se v pokoji stoje t. 125; byli byšte domněni jsúce múdři Ol. Job. 13, 5; mysléch leže sám jediný, nečijěše nikte jiný AlxV. 863 (myslii jsem, že ležim sám jediný, nebděl...); (Darius) se domysli toho, majě více lidí AlxV. 1439; jenž se líchieše jsa popem se sacerdotem ferebat Ol. Est. 11, 1; Pilát nadeje se dosti učině židóm... vece ML. 103^a.

6. *zříš se stojě, vidíš se živ býti nemohu, nalézáš se hotov jsa umřieti* atp. Na př.: sv. Bernard (u vidění) uzřě se před králem nebeským na súdě

stojě Pass. 452; ješto živ vida se býli nemolia i přijímá pokánie ROIB. 23^b; ty částky . . . zdají se napařty (nápastny?) jsúce t. 55^a; ktož pro Krista nenalézá se hotov jsa umřiti t. 25^a; (Marie) nalezena jest majíc v životě Comest. 219^a.

7. *jsem pilen prosě* (= pilně prosím) atp. Na př.: (člověk) má býti pilen, prosě k svým potřebám pomoci božie a dieku vzdávaje bohu na svých modlitvách Štít. uč. 100^a; by (múdrí lidé) tak pilni byli učiec, kak se mají mieti ti, ješto chtie často přijimati (svátost) t. 119^a; Čechové neprázdni biechu hrady činiece DalC. 82.

8. *chovaj se ocasa nezbudá* Tkadl. 1, 22; aniž na to *spoléhaj naděje se*, že tě (na soudě) tvooj zprávece zastúpí VšeK. 70^b; (Kateřina) *nevzlitova* rukú obú *tepúci se* jima Kat. v. 187; já t sem se o to *ohrozil*, *žádajě* od tebe požehnání Otc. 277^b; (Alexander) tak se *bieše vzbudil*, všem králém *vzdávajě* přietu AlxV. 515 sl.; i mlazší mají *obykati* asa některé dni *postiec se* Štít. uč. 145^a; (člověk) *naučen bude*, *divě se* skutkóm božim instruitur admirando Comest. 6^a.

9. *nenie (nebieše . . .) kto pomoha . . .*, zřídka *jest kto pomoha*, (ne)viem čso čině, činíš čso chtě, *daruješ komu ráčě. utiekal jak moha (kam věda . . .)* atp. Na př.: *nenie kto pomoha* qui adiuvet ŽWittb. 21, 12; *nenie kto vykúpe* t. 7, 3; *nenie kto dobuda dušě mé* qui requirat t. 141, 5; *nenie kto zprostě* qui eripiat t. 70, 11; *nenie kto slovce přidada* AlxM. 5, 6; *nenie kto čáky přidada* AlxV. 480; *nenie kto co pověda* t. 147; *nenie kto ottušě* t. 1902; *nenie kto jim (volem) oře* t. 2253; *nynie kto milosti zíšťe* Hod. 82^b: *děťátku pokrmu kto přidada nenie* Pass. 338; *nenie t mi kto radě* Tkadl. 1, 21; *nenie t mi kto odtuše* t. 1, 22; *nenie kto bráně* Rožmb. 298, *nenie kto peněz vydada*, *nenie se kto smiluje* ChelčP. 238^a; *není kto toho polituje, poželeje*, ani kdo se proti tomu postavě *není* RokycKl. 202^a; *toho litovati a želeti, že toho není kto pomstě* ani takovému zlému *odepra* RokycPostBrn. 88; *v staniech jich nebuď kto bydle* qui inhabitet ŽWittb. 68, 26; *nebieše kto hřeba* qui sepeliret t. 78, 3; *nebieše kto hromad (země, hrud) boře* ani kto *křovie kopajě* AlxV. 2254 sl.; *nebieše kto jich (stáji) pleta* t. 2257; *jich (paní) nebieše kto bráně* t. 1875; *neby kto se za pravdu postavě ni kto českú čest opravě* DalJ. 102; *neby jeden tu nepyče a žalostí lomě ruce* AlxV. 833; *nebyl kto pomoha ni rady přidati moha* AlxH. 3, 3 sl.; *by nebyl kto poslúchaje*, *nebyl by také kto zpravuje* Štít. uč. 110^b; *kdyby nebyl kto trpě (protivenství)* ChelčP. 167^a; *nebyl kdo dědin osévaje* Háj. 31^a; *nebyl kto bráně* tamt. 64^b a 430^b; *nebyl mně živ kto utěšě* UmR. 204; *pakli nebyl kto vezma* qui recipiat Ol. Num. 5, 8; — *co duši zhyne a nenie se kto smiluje*; *ale kdež hovada hynú, všichni se tu ukáží s horlivostí*; *protož dávno papež . . . slyšel slova . . . : »padne oslice a jest kto pozdvihna jí, hync duše a nenie kto by pomyslil na ni«* ChelčP. 238^a; *padne oslice a jest kto pozdvihna jí*

HusE. 1, 412; zda by byl kto j'ho co vině AlxB. 2^b; aby jim byl kdo slauže Břez. 8; by byl kto vzhlédaje na jeho povýšení na kříži ChelčP. 167^a; by jim byl kto věře t. 169^a; —

neviem co čině Štít. uč. 150^b; (MMagdalena) nevie nakrmieci čím své dušě Hrad. 46^a; neviete co prosiec Krist. 81^a; kak mi se zle líbí, že neviem co o ni řka Štít. uč. 86^b; neviete co prosiec Comest. 240^b; otče, odpust jim, nebf nevědie co činiece Drk. 165^b; nevěda co učině Štít. uč. 43^a; nevěduce co činiece Ans.; nevěda co čině, bral se do Egypta Pass. 568; věz čeho pykaje a oč sobě tesknost čině Tkadl. 12^a; aby věděl co obra Štít. uč. 22^b; aby věděl co čině a co nechaje tamt.; nevědieše kterého prvé pyčíc Otc. 421^b; nevědieše co učiniti ani kam sebu vrha t. 403^a; (Darius) nevědieše co živ zděje AlxV. 1431; Malchus nevědieše co odpověda Pass. 367; ktož by poznal jich (kol) rozměru, že té země králem bude i to což chtě, to dobude AlxV. 1157; čiňme co chtiec Štít. uč. 88^a; co chtiece z nich učinimy DalC. 8; aby z nich (peněz) což chtiec učinili Pass. 333; nad nimi což chtiec činichu Baw. 182; což mohúc činiec pro buoh ŠtítV. 65; i bude řeči lestná Pýcha, . . . leda srdce něčím podnesla čímž mohúc podlé stavu jeho (člověka) ŠtítBud. 199; aby měli synové co vzpomínajice quibus commemorentur Ol. Num. 16, 40; on sám kohož ráče korunuje Štít. uč. 104^a, dáváš komu co ráče LMar. 66; v komž moha porušil vieru ŠtítV. 183; —

král Boršě a Havla a málo starých jmieše, s těmi jakž moha král se bránieše DalC. 85, nč. *jak mohl*; trpme jakož mohúc Štít. uč. 137^a; móž t (každý) mluviti k jiným ne týmž obyčejem, by stoje jako kazatel nad jinými, ale jako jsa jeden z nich ŠtítV. 81; jakž moha mluvě o tom t. 51; jakž mohúce se sebrachu DalC. 10; jakž chtě dary své dělíš LMar. 49; aspoň tu divnost jakž mohúce opatřeme Štít. ř. 22^b; chvátajě jakž moha ut potens Prešp. 186^a; ukázal sem jakž moha mluvě o tom ŠtítMus. 24^b; (člověk) jie (křivé řeči) kakž moha pozbývá AlxBM. 6, 38; by ty (synu!) věděl, kterak s tímto světem buda OpMus. 146^a; — utiekal kam kto věda Pass. 232; utiekáchu kam kto věda Comest. 120^b; Bořivoj preč utekl jest kam moha PulkR. 86^a; aby (člověk) ne kdež zamysle smilnil, ale aby atd. Štít. uč. 124^b; kdež moha jě tupiti DalC. 92; — ktož kady chtě jde do města AlxV. 486; nemohú choditi kudyž chtiec Rožmb.; pravdu křestanskú ploditi kudyž mohúc Štít. uč. 89^b; by kudyž moha dobýval jeho ŠtítV. 222; kudyž moha lstivě jsem dobýval (statku) Alb. 92^b; aby tu berni spravil odkud moha ŽerKat. 1, 152 Bš.; — když i chtiece budem jě bití DalC. 10; — tak žalostivě lkajíci (panna), že krev svú z nosa i z úst lející Tand. 68; — král jako chtě ohledati (meč, Benedou chválený) i vzě meč ot něho DalC. 50, nč. *jako by chtěl*; (žena) jako ze sna vzdýšící ležala Jid. 160; cesař (nepoznán a na císaře vyptáván)

mluvieše jako o cicsařovi nic netbajě DalC. 39;¹⁾ (osel) jde jako dřiemě Baw. 97; paste stádo božie opatrujice, ne přinucením . . . ani jako panujice v žakovství, ale příklad učineni jsúce stádu ChelčPař. 173^a; (kněží mají řeč boží) mluviti jako poslové boží, ne jako panujice nad věrú a činiece z nie, což chtiec t. 127^b.

10. *vizu tě ležiec, slyšu tě řkúc* atp., kde part. je doplňkem ku předmětu v akk. sing. při slovesích vidění, slyšení, znamenání, nalezení, atd. Na př.: juž viziu strážu svého na nosidlých ležiec LAl. c; vizu jeho v nebeských sienech kralijíc PassDrk. 2^b; povězte nám zjevně, viděli-li ste Ježíše sediec na hoře Olivetské a učiec své učedlníky a vstupujíc na nebe? odpovčděchu oni řkúce: živ jest pán böh israhelský, že sme zřejmě viděli Ježíše mluviec s učedlníky (a) vstupujíc do nebes Nikod. 57^a; toť sem viděl syna Isai umějíc dobře hústí Lit. 1. Reg. 16, 18; jakž brzo takýto pták výt nad sobú sediec uzříš Pass. 391; Josue uzře muže proti sobě stojiec Comest. 113^a; tehdy uzřie syna člověčieho přichodíc v oblace EvSeitst. Luk. 21, 27; uzřev jeho strastně ležiec Krist. Rozb. 733; v jakéž (chudobě) mě ležiec vidíte Kruml. 343^a; (Jakub) viděl jest ve sně řebří stojiec na zemi a hospodina vzpoležiec na řebří scalam stantem Dominum innixum Ol. Gen. 28, 12 a 13; uzřech obraz svaté královny stojiec OpMus. 18^b; když svého knězě za železným stolcem jědúc uzřite edentem DalC. 4; (Michol) uzřě Davida povyskakujíc a skáčic subsilientem et saltantem Ol. 2. Reg. 6, 16; ona jest i mistra toho stojiec viděla a tázic slyšala i boha viděla a odpoviedajíc slyšala stantem interrogantem respondentem BrigF. 158; jakžto bych zaslyšal hlas řkúc Pass. 463; ti, již jej kážic slyšiechu Vít. 40^b; synu milý, když tě slyši křičiec Plankt. 168^b; (Drusilla) slyšela Pavla mluviec Comest. 269^a; tu jeho (syna) ani naprosto křestanem ani juž blúdiec nalezla Pass. 463; nalezl krále Assyrského bojijíc proti tomu městu proeliantem ProrOl. Isa. 37, 8; nalezl Filippa panujíc nad městem invenit Philippum dominantem Lit. 1. Mach. 6, 63; (kohož) vdadie ořic nebo pasúc nebo plot družiec Rožmb. 266; (Anna) poznavši syna z daleka jdúc Comest. 180^b; každý z nás znal jeho súdci jsúc spravedlným Jeron. 90^b.

11. *sedě píšu, sedna napíšu* atp., kde part. zastupuje větu paralelní. Na př.: i Lot byl dobrý a se zlými bydle ŠtítV. 55; jenž bděli stád svých střehúce t. 329; kříž sem vzal na se chtě k božiemu hrobu jeti Baw. 273; (Kristus) pně na kříži prosil za ty, ješto jej křižovali ŠtítBud. 208; — když kto počna jmieti dobrý úmysl a nedokoná toho ŠtítV. 145; uslyše někto, že v něčem jeho pomlúvají, bude řeči t. 235; těla našě vezma hlúbe v svém domu pochovaj Pass. 375; vstana půjdu k otci svému

¹⁾ Ve Slovn. I, 592 je omylem „t. 39“, t. j. Jid.

První slovo tohoto dokladu zní ve vydání Mourkově (76^a) *czyfarz. Tr.*

Br. Luk. 15, 18; abych se lekna to učině shrěšil Ol. 2. Esd. 6, 13; (císař) volal ho (Albrechta), aby přijda do Prahy uvázal se ve vládu Pal. 3, 2, 397 atp.; jiné doklady v. v § 363 č. 2 a § 371.¹⁾

B. Vazby absolutivní (nespojité) jsou vazby bez žádané shody syntaktické (v čísle, rodě a pádě), buď že ta shoda by býti mohla i měla, ale není vyjádřena, buď že shoda ani býti nemůže, ježto není s čím. Šafařík (Počátky 56) vykládá to hláskoslovně; na př. *tobě mđlu jsúce* prý je ze *jsúci* a to ze *jsúcu*; nebo *uzřel ji stojéce* prý je ze *stojéci* a to ze *stojécu*. Ale neprávem.

Vazby absolutivní v době staré jsou dosti řídké a vyskytují se jen v případech jistých; později, v stol. XV a zvláště XVI, šíří se víc a více (neumělostí, nedbalostí, mylnou analogií); podporou je tomu úpadek formální: *nesúc* sing. akk., pl. *nesúc(e)*, fem. *nesúc(i)*. Theoretikové opírají se proti absolutivům, již Blahoslav, a zvláště gramatika nč. (v. doleji § 372).

Hlavní způsoby vazeb absolutivních jsou tyto:

1. *vizu tě stojiece* (zřídka *stojě*), *slyšu tě mluviece*, *nalezl jsem tě stojiece*, *mňu tě činiece* atp., kde part. láhne se k akk. Na př.: vizi jej na kříži pniece Hrad. 54^a; velmi vás hýřiec vizi Pass. 291; sv. Adrianus vida jiné svaté trpiece sě nevzhrozil t. 480; vidiech ve sně dievku krev ločice, v svéj zemi jako vzteklú běhájice DalC. 8; když jest syna viděla v chrámu sediece Hrad. 71^a; vizte j'ho na kříži pniece, ty těžké muky trpiece t. 50^b; (lotr) jeho (Krista) mrúce vidieše Hod. 49^a; (Jezus) viděl švekruši jeho (nemocnou) ležiece Koř. Mat. 8, 14; vida jiné trpiece Pass. 480; (osel) nikakěz nejde tady, kdež vidí klesajíc jiné NRada 1047; dokad tě vizi živa jsúce Pass. 310; vidúce děťátko prsi ssúce t. 86; vida lodí u kola (kól) věziece t. 313; vida svého tatíka a svú matku i svú chot žalostivě pyčice t. 326; viděch kříž svatý rostúce Marg. 362; viděla jsem vieru ktvúce, duši mú radost jmájice t. 358; (Syrští) vidiechu nepřátely okolo nich stojiec Comest. 165^b; aby neviděla syna mrúce t. 30^b; pakli kto vidí vránu kváčice Snář 233; vidáchu obličej Mojžiešov súce rohat Ol. Ex. 34, 35; však sem viděl dceru... sediece podlé krále... a trhaje korunu s jeho hlavy a na sě vstavújice sedentem auferentem imponentem t. 3. Esd. 4, 29 a 30; vida Nestora před sebu ležiece Troj. Výb. 2, 80; uzřě tvář jejie stviece Pass. 343; (dva bratři) uzřěsta ženu s sv. Petrem stojiece t. 290; uzřě syna svého Augustina podlé sebe stojiece t. 462; uzřěla obraz syna

¹⁾ V rukopise Gebaucrově je jen 9 způsobů těchto kongruentních vazeb, totiž z uvedených zde 1—6 a 9—11. Způsoby 7 a 8 jsem přidal; zařadil jsem do nich doklady, k nimž sám Gebauer poznamenal »kam to?« a pod.

Ani o některých dokladech uvedených ve způsobech 1—6 a 9—11 nebyl Gebauer rozhodnut, do kterého z devíti způsobů je zařadí, jak svědčí jeho poznámky nebo otazníky. Nehledím k těmto poznámkám a uvádím tyto doklady tam, kde je má rukopis. Tr.

božieho na kríži pně t. 23; uzřela tři črty hrozně se proti sv. Hedvice pošivajíc a ji ukrutně bičijíc a řkúc t. 28; uzřčsta ženu stojice t. 290; uzřě tvář jejie jako slunce se stviece t. 342; (Maria) uzřě dva anděly... Sediece Hrad. 31^b; když ten bohatec své rúcho na trhu visiec uzřěl ML. 76^a; (Abraham) uzřěl pýř vzhóru jdúce Ol. Gen. 19, 28; dci uzřě Davida skáčice saltantem t. 1. Par. 15, 19; uzře krále... statečně bojujice Troj. Výb. 2, 80; když neuzři (já, Maria) kvietka ktvúce Plankt. 169^a; (člověk) jiné rád o něm (bohu) slyší mluvice Kruml. 153^a; ktož o božě rád slyší mluvice t. 154^a; uslyšal k němu hlas řkúce Pass. 126; ju (biskup MMagdalenu) takto mluvice uslyšal t. 342; kolikrátž diábla slyší menujice, tolikrát se tiem znamením (křížem) žehnaji t. 358; slyšeli jsmny Jeziúšě mluvice Hrad. 82^b; kto jiné mluvice o něm (nebi) rád slyší Alb. 25^a; ktož rád slyší mluvice o boze t. 26^a; slyšal jsem o pěti blázniech mluvice Vít. 41^b; když kokota slyšel pějice Hod. 41^a; že sem slýchal mluvice DalC. 21; (uslyšela lid) veseléce se a vzniece v trúby Ol. 2. Par. 23, 13; jsú je slyšeli novými jazyky mluvice... a vebice hoha RokycBrn. 296; hospodina na se se hněvajice neučiju Pass. 465; (já, Maria) čiji mdloby k srdci jdúce Plankt. 169^a; Julianus to vše kúzlem činiece (ji, sv. Kristinu) mniese Pass. 349; tu svatého Alexandra stojice nalezl t. 393; tu mne nalezne stojice t. 342; nalezl jě (apostoly) spiece Hod. 36^a; mě (MMagdalenu) nalezne mezi andělskými rukami stojice t. 342; (Nazarius) sv. Jervazie a Protazie v žalári věziece nalezl t. 372; (Ježiš) nalezne jě (učenníky) spiece Drk. 158^b; jehož (sluhu) nalezne bdiece pán Kruml. 437^b; dodachu jemu člověka němé diábelstvie majice habentem Koř. Mat. 9, 32; obětovali sú jemu mnohé diábelstvie majice habentes t. 8, 16; umřěl (za ny) ve ň věriece všickny křestany Vít. 39^b; jenž svého súsěda připraví, jej nic nevěda, křivě k některému platu Hrad. 116^b.

Sem patří formule v listinách: *kto list čtúc(e) slyšěti budú*. Na př.: všichni, ktož vidie tento list anebo slyšie čtúce ListVrat. 1370; ktož jej (list) čisti budú anebo čtúce uslyšie t. 1398; ktož jej (list) budú čisti aneb čtúc slyšeti t. 1400; ktož jej (list) uzřie nebo čtúce uslyšie t. 1406.

2. *poslúchaj hlasóv posmievajúce se, běda mně trpiece* atp., kde part. táhne se ke gen., dat. n. instr. Na př.: (ty, Maria), poslúchaj hlasóv, posmievajice se synem tvým AnsMus. 8, 2; jsem od těch zlých dievek svázána, chtiec mě násilím na svůj hrad vésti DalC. 13; slyšela jsem od otce tvého mluvice Comest. 36^a; vzniece reptánie od lida stýskajíc sobě po práci t. 92^a; toho (člověka vzácného) sú se domněli (lidé) bohem jsúce deum esse Ol. Sap. 14, 20; — daj nám s matkú tě vidúce kraleovati v tobě jsúce a tě v sobě vždy jmajúce, v rozkoši se kochajúce, tě výše všech milujúce a ve sboží plavajúce... Kunh. 151^a; člověku jest k zaslúžení věčné chvály, přijmúc držeti pravú viern ŠtítV. 174; každý

vie, že jemu (Ježíši) tak ľahko bylo bez kamene vzdvihnutie Lazara vzkriesiti, jako vzdvihnauce HusE. 2, 36; daj (nám) tebe plačice želeti tvé muky Hod. 35^b; běda mně, hroznú horkost od diáblóv trpiece Pass. 284; proto potřeba nám jest modléce se volati t. 185^a; (Ježíš se ukázal) dvěma apostoľom jdúce do Emaus Comest. 247^b; divě se Pilát ústavnosti židovské v zákoně stojiec admirans constantiam Judaeorum in legalibus institutis t. 224^a; proto se čest dala tomu kráľovi a štedrému jsúce, tomuto čest a od něho berúce Baw. 190; pokoj lidem dobré vuole jsúce Pass. 47; — mnú nepomniecc na to bylo ji (vdovč) sbožie otjato AlxRM. 8, 22.

3. *kázal naleznúc(e) přiněsti, přieteľe jest bolejiēc(e) chovati, ctnost jest vše opustieć(e) chudu býti, slúbieć(e) n. zřídka slúbě držěti dobré jest* atp., kde part. je při infinitivě. Na př.: kázal sv. Urbana naleznúc přěd se přivěsti Pass. 257; starosta ji samu kázal odrúce horkú smolú obliti t. 270; (sudí) káza jeho (sv. Apollinářišě) kyji bíti a vzept za rucě viežie nahuoru vztahujíc na zemi spúščěti t. 345; kaž mi jěčný bochnec přinesúc tajně dáti t. 296; (ciesař) kázal ho (sv. Saviniana) sviežie železnými závorami bíti t. 470; zľý král káza dietě tajně zazdiece chovati ApD. c; pak jim kázal po všem světu jiti vieru kážúce Kat. 112; — přieteľe t jest i bolejiēc chovati Štít. uč. 25^a; třeba j' nám prositi vstavajíc léhajíc t. 30^b; že jieť jest počieti a počnúce syna jmieti Hrad. 62^a; když se jemu událo loviece po jelenu běžeti Pass. 129; nám jest plakati vzpomínajiee, kak . . . Alb. 61^a; tdy se j'mu uda vezřiece znamenati jězdcóv mnoho AlxB. 1^a; — slíbieć čistotu držěti většie jest dobré než neslíbieć ŠtítV. 31; upustieć za rohy nesnadno j' za ocas chvátati Štít. uč. 125^a; snadno jest (ve smutku) svěsiece hlavu choditi, ale dobrého jest v smutčě poznati Kruml. 244^a; nesnadno . . . v smole rozplulé miešějíc rukú i nezlepiti se Štít. uč. 39^b; zdá se to dosti těžké, od otcě nic nevezma statkem svým se s ním děľiti, a rozděľe se nápadu po otcí nečekati VšehK. 169^b; — ctnost jest, vše opustieć chudu býti ŠtítV.; zľé t jest lúďiti bohem neplnieć slibóv t.; dobra jest náďěje, v boha úfajíc činiti dobře t. 268; pokora t jest, myslí své ponížiti, vidúce své nedostatky t. 215; třetí vstapeň pokory jest: jsúc i velikým býti pokornu t. 217; v těľe jsúc i býti živu kromě těľa, nenie zemský, ale nebeský život t. 9; (tobě) nahodi se nelibost někomu učiniti nevědúc, co se jemu libí t. 110; ani mni, by nebyl hřiech, ukradnúc sniesti, leč by nuzě přitiskla t. 67; slíbieć nesplniti nenie t viera 145; lakota jest, k chuti jedenie neb pitie žádost bezpřěmně obrátiti, myslí velnúc k téj libosti t. 133.

4. *to miesto leží po pravěj straně jdúc(e) n. zřídka jdu do Prahy, má dáno býti devěť krošóv, i svěďčenie v to počítajieć(e)* atp. ve významu adverbialním místa, času a způsobu. Na př.: dal jest kniže Hněv-

sovi dědinu na cestě jdauc do Prahy od Boleslavě Háj. 77; jest na pravé ruce, jda od moře, čistý duom Lobk. 47^a; na tři kročeje od nich (obrazův) stoje zdadie se každému živí býti t. 7^a; tu vejda do té jeskyně na levé ruce jest studnice t. 93^a; potom dále plovuce byla nám po pravé ruce insule t. 38^a; tu jdúc do kostela na levé ruce jest kapla t. 8^b; to místo leží po pravé straně jeda do Jeruzalema od Betlema Pref. 227; Pavel kaupil sobě dědinu nad mostkem ku Praze jdauc KolČČ. 57^b (1545); (Marek) 40 kop má vyplatiti po 6 k(opách) počnuoc (!) při vánocích najprv příštích t. 24^a (1543); (Jan) dáti má každého roku po 2 k(opách) počnauc o masopust nejprv příští t. 19^a (1551); od toho póhonu (v Praze) má dáno býti devět grošův, i svědčenie póhonu v to počítajice VšeK. 95^a.

5. *pravdu mluviec(e), bůh dává velím více, — řkúce pravdu, nenie bohu mil* atp., kde part. táhne se ku podmětu, jenž leží zcela mimo větu ostatní. Na př.: nám buoh, pravdu mluviece, dává darmo velím více Hrad. 115^a; dal t jsem za tento hřiech více (pokání), než za vše, pravdu mluviece t. 112^a; všecky pak lidi zřiediece, tehdy ty králi! najviece darován s' od boha NRada 709; k němužto (abys přežil otce) máš čáky více, na mé i na tvé léta zřiece OpMus. 146^a; řkúc pravdu, kto nedrží smiernosti, nenie t bohu mil ŠtítV. 203; co je bylo múdrých lidí, ješto nemúdré řeči ostavili, mlčiec o tom, co jsme vídali toho t. 15; šestý kór, dolóv čtúc, anjelský slovú potestates t. 94; tož (pitie) j'mu dáno piti, chtiecej j'ho jim oslepiti ApŠ. 81; lehčejie bude tobě, rozděléce břiemě partito onere Ol. Ex. 18, 22; na to zpominajě přibude t božieho strachu Alb. 27^b; umění jim jako řkaje v nic přišlo Blah. 35 Bš.; dle jmen soudic byli obadva Čechové TomP. 3, 547.

6. *hledajě kněz český cizieho oběda i utka jej bieda* atp., kde podmět, z něhož děj participiální vychází, není zároveň podmětem slovesa finitního. Na př.: hledajě kněz český cizieho oběda, i utka jej jeho bieda DalC. 33; Macedonský král to vida, jako sě jmu moci přida AlxV. 1737; protož opilec vraždu nebo krádež učině, opilstvie jeho nevymlúvá Brikc. (1536) 27, 3; a řku t i to, že v panenském jsúc stavu neb ve vdovském, snáze móž ta stavu čistota zachována býti, než v manželském jsúc čistota manželská ŠtítV. 13; Jakob za čtrnádste let v těžkéj službě jsa, zdálo sě jemu za malý čas Kruml. 80^b; to všecko jmajě mní mi sě, že... Ol. Esth. 5, 13; jdauce smrkati počalo se Pref. 356; kteréž (plechy) sekajice Řekové, na prst tlustí byli (plechové) Alxp.; to slyšice Turci hned se jich na sta sběhlo Mitr. 135; císař na osobu jeho pohlédna, líbila se mu jeho postava t. 52; kakés veselé bieše přimiešeno k žalosti méj, vidúc jej, ješto atd. BrigF. 57; posilaje k sobě sem i tam, na tom zůstáno, abych... ČernHeřm. 245; po půl noci sem, sauce konak dalekej, vyjel t. 252; jsouce tito nálezové snadní, nebral jsem jich vejpisu

Slav. 23; jiný stížnosti, málo na nich záležejíce, pomínul jsem t. 9 a j.; dobře se tyto texty srovnávají, takto jim rozuměje Seel. 13.

7. nakladau do sklenice kvítí vonného a *obráte* hrdlem doluov postaví ji Háj. herb. 392^b (neshoda v čísle); (páni) *slyše* strany a jich pře líčení tepruv našli za právo VšeK. 59^a; páni a přátelé... *slyše* to... zdvihli... KolČČ. 421^b (1567), tázali se *pokaušeje* ho BílD. 469; *vezmauce* na sebe smělost ptal se BílC. 7; — posel poslán k římskému starostě *prosiac*, aby jim (Mediolanským) mistra poslal Pass. 462 (neshoda v rodě); Pavel potahoval se na statek *chtíc* k němu právo jmiti KolČČ. 73^a (1546); Anna Žďárská *stojě* v radě přiznala se t. 4^a (1541); nepravost celým tělem *spáchnu* vštípla Krista BílQ. 2, 11¹).

K nekongruetním vazbám náležejí ustrnuliny, zejména novočeské. Na př.:

po lidsku *mluvě* zatracovati jí nelze Pal. 4, 1, 10; než sme *jako řkúv* zvěděli Löbk. 157^b; co by *jako říkajíc* pomyslití mohl t. 6^a; zdraví naše špatně se opravuje, ale co dále *jako řka* vždy větší zmenšení béře ŽerKat. 265; já jsem ho již *říkajíc* do naha svlíkla Květy 1834, 237; *tako-řka* Us.; *jako-řka* BartD. 1, 195; — *vyjma* Us.; *vida! vida!* Us., no tak *vida* MršřTolst. 445, ach *vida*, už byl by zapomněl... t. 449; — *vůči-hledě* Us., BartD. 2, 197 (han.); *vida-v-oči* BartD. 2, 290 (han.); *v-oča-zdřa* t. 1, 122 (laš.); — ani vlk, *nechca* pes (= neřku-li pes) t. 2, 290 (han.); — *buda* tebu neděťat bych teho t. 1, 195; —

příjda do města *poptám sa* BartD. 1, 194; *výjda* do pola, nigde nevidět nepřítela t. 1, 341 (zlin.); do Ameriky *jeďa* měl peníze, *příjda* tam být hořý t. 1, 215; *sedna* za stůl vekládál t. 2, 197 (tišn.); *vespaja se* píl zas t.; *dóca* lesem putkál sem meslivca t.; vráta se zaplatil t.; *zavdaja si* prohodil každé sem tam něco t. 2, 61 (han.); *daja* pozor nic sa neztratí t. 1, 194; *hleda* na ně (na třešně) sú černé a *utrňna* ich sú červené t. 195; velikého placu tam nebude *sedňna* oni tam t.; ešče sem flinty neňeť v hrsti, *pověza* po pravdč t. 1, 195; — pryncka, *ida* mimo, ukrutečnú chuť na ně (jablka) *vzala*, a *příjda* dóm, hneť komornú poslaťa... t. 1, 342; (pryncka) *zebera sa* poprosiťa kráľa oca t. 341; jak sem se zahřila a nic *nedělaja* t. 2, 290 (han.); — *stoja* u dveří *dívali zme sa* t. 1, 194; (kupci) *uslyša* ho voľat přirazili g břehu t. 342 (zlin.); *nechca* z bůhdarma proľevat krví prosiťi kráľa... t. 1, 343 (zlin.); *pujeza* pudem na pole t. 2, 197 (han.); —

v stoje, v kleče, na př.: modlení hlasité v kleče Seel. 244—245 (in marg.); stokrát za noc se v kleče modlil t. 301; v stoje slyšíme svaté

¹) Ani tyto způsoby nekongruetních vazeb nejsou všechny v rukopise Gebauerově. Způsob 6 a 7 jsem přidal, ale oba jsou naznačeny v poznámkách k některým dokladům. A dále ani tu nebyl někdy Gebauer rozhodnul, kam doklad zařaditi. Tr.

evangelium t. 87 (in marg.); v *stoje* také někdy se modlíme t. 247 (též); bylo: *modlím se stoje*; pak i ustrnutím: *modlíme se stoje* Seel. 230; z toho pak: *v stoje* atp.

Někdy se vyskytají přetvořeniny. Na př.: *jsauceji* dožádán od p. rychtáře na spatření (ohledání) škody na vinici..., *příjdaucejí* na tu vinici tak se jest vynašlo Lún. var. 1654 (list rychtářův); *ujdauceji* oni od vrchnosti sau do vězení vzati Lún. reg. 1654.

365. Spojení part. praes. act. *-nt* s příslušným slovesem finitním nebo s infinitivem jest dílem jenom vnitřní, na př.: *vizu tě ležiec* (*ležiec* patří k *tě* a *tě* visí na *vizu*), *nepřěstanu cestujě, činū sě nevěda* atp., — dílem i zevní, totiž spojkou *a* nebo *i*, na př.: *plete sě a neumějě*. Potěbna se domnívá, že se v part. drží a cítí význam slovesa finitního a proto že se spojuje spojkami, ale výklad ten se nepodobá.

1. Spojení jenom vnitřní (flexí a vztahem syntaktickým, větným), *žebřě seděl* atpod. Na př.: potom přijdú druhé panny řkúc Štít. ř. 230^a; (Alexius) s jinými chudými žebřě seděl Pass. 323; tehdy otázka jich Pilát řka Nikod. 4^a a tak v češtině staré často, v nové pravidlem.

2. Spojení též zevní:

a) . . . *a nesa*, t. j. když sloveso finitní předchází a participium následuje, bývá spojka *a*. Na př.: (papež) nemož dopustiti, by (mnich) měl své obláštie (privatní jmění) a jsa mnichem Štít. uč. 74^a; jeden panošě ješče ležieše a chrápě Alx. 1143; ten bude odsúzen, pójde t a nesa své hřiechy do pekla Kat. v. 2021; (Ježíš) pojide z hrobu a nesa korúhev s sobú Hrad. 121^a; ten chce vz vodu a nemoha t. 96^a; ješto poviedá něco zlého a nevěda t. 116^a; jenž svědčí křivému a tratě právo pravému t. 116^a; *plete sě* (ve skládání kroniky) a *neumčjě* DalC. úv. IV; sta Vlastislav a boj bera t. 20; (Otakar) leže na Křivoklátě a tyjě t. 78; (Alexander) káza sě hotovati a chtě sě za moře bráti AlxV. 512; (Alexander) hna tam a ktě (m. chťě) svým pomoci t. 1683; jide před král čsná kmetičě a jmajiuci strachu líce AlxM. 2. 17, tu jsem stala a plaćici Vit. 50^a; matka jeho znamenáše všeccka ta slova a kladúci v své srdce EvVid. Luk. 2, 51; chtěla by ve všem pravdu znáti a jsúc slepa ŠtítV. 285; tehdy jima diábel jě sě záviděti a chtě jě rozlúćiti OtcB. 48^a; máti tvú jest přišla a chtieci tě viděti t. 58^a; by byl duchovním a nestřěha svého jazyka Alb. 8^b; Kochan ke kněziu sě připudi a sě ve všem věren čině DalC. 36; činíš sě biskupem a nemoha dolićiti t. 49; kterýž (očistník) za jiného přísahá a nemoha v pravdě svědom býti, právě-li přísáhne VšeK. 55^b; Bessus vzmluvi a řka AlxBM. 5, 36; pohnaný odpověděl a řka Rožmb. 249; v tu dobu promluvi ten kmet a řka Pass. 292; hospodyně odpovědě a řkúci t. 419; poslala jest ke mně (žena k Pilátovi) a řkúci: neotsuzuj toho spravedlivého Nikod. 12^b; duše volají a řkúc Štít. uč. 154^a; (Nathan) vrátil sě k Da-

vidovi a pravě, že nemá chrámu dělati Štít. ř. 224^a; tehda on počě prieti a řka Pass. 292; apostoli pokřikú a řkúc ML. 110^a; ta světlost, o níž jsem já psal a řka Krist. 106^b; pan Zajíc dal tuto odpověď a mluvě Let. 621; pán ihned povolil jest a řka ChelčP. 44^b; dial. nč. jak sem se zahřila a nic nedělaja BartD. 2, 290 (han.), ustrnulé; —

b) *nesa a* . . . , t. j. když sloveso finitní následuje, bývá spojka *a*, ale v příkladech řídkých. Na př.: zloděj jda k krádeži a podkopa duom GestaBř. 121^a; tu bývá vrtkost, když kto počna mieti dobrý úmysl a nedokoná ho ŠtítV. 145; ktož pohnán sa a k póhonu nestojí VšehK. 288^b; jakož pán sám vykládaje pokoru . . . a dí ChelčP. 213^a; —

c) *nesa i* . . . , t. j. když participium předchází a sloveso finitní následuje, bývá spojka *i*. Na př.: (štenec lvový) stana i počne tam (na stádo volóv) chtieti AlxV. 191; hledajě kněz český cizieho oběda i utka jej jeho bieda DalC. 33; (mužie) mohúc to zlé slovem uhasiti i dachu zlému vzhóru jiti t. 8; král ohledujě meč i prokla třiesla jeho (Benedova) t. 50; nade vším světem vítězě i dáš se popu přemoci Pass. 391; abych pojruč s sobú svá dva syny i brala se přeč t. 287; (jelen) přěběhna . . . i stavi se na tu skálu Hrad. 6^a; pústenník vida téj královny žádost i dosěže jednéj deščky Kat. v. 641; by ty nebesa rozdera i vstúpil k nám t. v. 1924; toho nemoha zbýti orel i jě se mluvití NRada 114; aby vzeptajice se té věci i sněli tu vinu s něho Pulk. 90^b; aby vsada na kóň i jel s ním t. 83^a; vzdějíce věrnému křestanu kacieř i upálé jej HusPost. 29^b; žena pijíci tu vodu i pozřč toho hada Otc. 380^b; aby s ním (opat se starcem) bohu děkujě i přijal s ním pokrm OtcB. 53^b; abych tě (lvici) sviezě i dovedl k němu (opatovi) t. 54^a; bychom jmúc za věrný pramen i došli do nebes amen JiřBrn. 675; sedmý opie se i chce všě zbíti Vít. 42^b; přijda ďábel i vezme slovo a srdce jich ChelčPost. 70^a; (doktorové) nemajice zevného zákona Kristova, aby na něm moc meče ustavili, i musili sú písma dojiti neupřímně ChelčPař. 172^a; jini příjmúc pravdu i spí při tom t. 57^a; moha se ohlásiti i nechtěl VšehJ. 40; tuto se omlúvaje Eusebius i mluví na krátčě, kterak atd. JeronMus. 2 (nápis); jestliže pohnaný . . . nesjednaje i odejde, jistcovi bude dáno za pravdu Off. tab. 150; ty (bože) snížě i vzvýšíš, otejma i vrátiš RDubr. 47^b; pak udělajě czerath i namažiž té masti na ň Chir. 71^a; vezma czerat i mažiž na ň tauto mastí t. 287^b; Anna Duchková . . . jmaje (sic) takové peníze vyplnili . . . i oznámila KolČČ. 33^b (1555);

hrozné bezprávie, vidúc takého pána pokoru takú i nepokořiti se před ním Štít. uč. 117^b; nenie ľ múdré, mohúc dále býti nepřietele i připustiti jeho bliz k sobě ŠtítV. 225; veliká j' křivda, vezruč od boha jeho dary i nebyti jich vděčnu t. 183; když by on (pán) chtěl prodada dědinu i jiti od nich (od »chudiny« = svých poddaných) t. 159.

2. Participium praes. pass. *-mъ*.

366. 1. Participia tato vyskytujú se v slovanštině zřídka. V češtině je jich jenom několik, zejména: *vědom, vidom, znám* staž. ze *znajem, -nosim, vnosim* a *držim*.

Z part. *držimý* vzniklo adj. *držimný*: člověk, by byl hříchem toho svého zdravie nepotrtil..., byl by měl jasný rozum, držimnú pamět... ŠtítBud. 21 (v rkp. napsáno nesprávně, místo koncového -nu je litera podobná k -m¹); — a to pak přetvořeno v *držemný*: bývá u příkladicch držemnějšíe pamět Kruml. 338^a; by nám to bylo v paměti drzemnyeyffye t. 338^b; trh se k držemné pevnosti nehned sejde VšehJ. 163; aby ta věc držemná a stálá byla KolAA. 104^a (1515).

2. Významu je participium *-mъ* vlastně trpného; znamená toho, jenž jest předmětem passivní energie slovesné. Na př.: *vědom, svědom*: jest svědomo, co smy řekli patet Comest. 23^b, již je ten div svědom t. 252^a; *znám; držim*: boj se... žalářem držim býti GestaKlem. 295, za to: držen býti GestaMus. 127^a.

Vedle toho bývá i významu act.: *vidomý* = vidoucí, na př.: člověk nevidomý, od dávných časov slepý Krist. 68^b; slepý-li je, či vidomý Kat. 18; ráčil Longina slepého vidomého učiniti Lobk. 101^a; všichni nevidomí vidte non videntes videant DětJež. 4^b; vidomého a slepého Ol. Ex. 4, 11; otec nevidomý coecus t. Tob. 11, 10; — *vědomý* = vědoucí, rozumný, *svědomý* = peritus, na př.: vědomý duch Vel. Jg.; jenž svědom bieše cest peritus Otc. 307^b; — *držimý* = držíci, na př.: (smierný) má lepší rozum a pamět držimější než obžerný a opilý ŠtítVyš. 70^a; ale že pamět jest ndržíma a neústavna ŠtítVyš. 95^a; — *lakomý*²) = žádající, žádostivý, na př.: tvé srdce netoliko dobrovolno, ale lakomo jest umřieti za bližnieho Kruml. 227^b; když srdce... lakomo jest umřieti atd. Alb. 102^b (místa stejná).

Jiný význam je *-bilis*: *vidomý* = visibilis, na př.: mých nepřátel vidomých i nevidomých ML. 5^b; jenž učinil nebe i zemi, vidomé všecky věci i nevidomé Štít. uč. 10^b; proti všem nepřátelóm vidomým i nevidomým Modl. 73^b (t. 61^b: nepřátelóm vidúcím i nevidúcím); poznánie jde od vidomých věcí až do nevidomých Kruml. 366^a; proč jest slovo nevidomo ML. 33^b; (lodí) nevidomé sluhý má, neb ji vietr pudí, jehož nižádný nevidí Apoll. 150^b; někde se duch sv. ukazuje světu vidomé; o nevidomém ukázaní praví sv. Jan... Krist. 112^a; obraz boží nevidomý invisibilis EvOl. 165^a (Koloss. 1, 15); — *držimý* = držitelný, na př.: bývá t u příkladicch cos buď u paměti držimější Štít. uč. 149^b; více t ještě o pravém obrácení chci pojměti řeči,

¹) Tak v HistMl. III 2^a, 93. V Slovn. I, 349 čte Gebauer *držimú*; *držimný* v Slovn. vůbec není.

²) V Slov. II, 202 označuje Gebauer toto slovo za adjektivum a jen je srovnává s *lakati*, ale neodvozuje je z něho jako part. *-mъ*.

aby v paměti bylo držimějie a v rozumu lepšie poznánie, co jest pravé k bohu obrácenie Štít. ř. 54^b; aby to v paměti bylo držimějie, řku t, ež troji věc slušie obmýšleti t. 218^a.

3. Vazby part. *-mž* jsou v č. povahy adjektivní, t. j. part. bývá přívlastkem nebo doplňkem, a vysvítají samy z příkladů, jichž je nemnoho a jež jsou uvedeny v č. 2.

3. Participium perf. act. *-lž*.

367. 1. Mívá obyčejně tvar jmenný *nesl, -a, -o* . . .

Někdy však bývá sklonění složeného, a to jen při slovesích významu subjektivního.¹⁾ Na př.: k synu . . . již *umřelému* Hrad. 53^a; by umřelý člověk opět ožil Ol. Job. 14, 14; po sirotcích nebožtíka Čapka *odemřelých* KolEE. 474^b (1635); já člověk svých přátel *zbylý* AlxBM. 1^a; otče věčný, vždy *bylý* St. skl. 2, 72; přišli sú noví a nebyli novi et recentes Ol. Deut. 32, 17; těš se, matko božie milá, věčně u božě vždy *bylá*, z svatých králův *porodilá*, nad všě svatě *záslúžilá* Hrad. 58^b; zpoviedaj mě hříšného, proti bohu *zavinilého* t. 6^b; člověku zavinilemu Štít. uč. 117^a; jenž my *provinilé* vykúpil ŠtítV. 108; člověka *prohřešilého* t. 82; člověku prohřešilemu t. 321; svú duši za prohřešilé položil Modl. 10^a; od tebe *poslých* synův Ol. Tob. 3, 9; na víře, pošle od samého pána Blah. 90 Bš.; lidí z ní (země české) *poslých* Všeh. XXV Bš.; synóm z vězení *příšlým* Ol. 1. Esd. 10, 8; synové z vězení přišli nebyli sú posvěceni t. 7, 11; viděl jsem národy *vešlé* do svatyně mé Hád. 4 Bš.; po Matějovi Volákovi bez dědicův z světa *sešlém* KolEE. 402^a (1660); *pokluzlých* padenie opravovati Modl. 43^b; na všě *zblúdílé* t. 2^b; člověka *poblúdílého* Vít. 17^a; teskností *zčrnělý* Modl. 17^a; dal s' plakati na sebú *neschovalému* viery t. 3^b; sedm svatých božím divem *usnulých* Pass. 364; člověku *zhynulému* v síle qui minoratur viribus Ol. Sir. 41, 3; Kristovi z mrtvých *vstalému* HusE. 2, 249; ovoc *nedospělé* t. 2, 414; ani zrn (vina) *opadalých* shromažďovati budeš Ol. Lev. 19, 10; kromě našich *vyběhlých* a *uteklých* měščan ArchČ. 1, 199 Bš.; za času v jich *kvetlé* mladosti RešSir. 205^a; dívky, čeled a mládež věku *kvetlého* t. 14^b; po Marianě ze světa *vykročilé* KolFF. 109^a (1691); nápadu na ně *případlého* t. 401^b (1660); Jan Uher, *bejvalý* kostelník t. 490^b (1732); na Annu vdovu po něm *zůstalau* t. 402^a (1660); smlouvy mezi námi *stalé* ŽerKat. 143; *dbalý, nedbalý, padlý, odpadlý, upadlý, ospalý, umrlý, pohořelý, vypráhlý, zamrzlý, shnilý, zralý, vyschlý, oplzlý, oteklý, opuchlý, zvyklý, ustalý, přibylý, trvalý, smělý, zvětralý, vyhaslý, sešlý, vysedlý, starobylý* atp. Us. nč.

2. Význam part. perf. act. *-lž*.

a) Jest významu činného: *nesl, přinesl* . . . = (jenž) byl činný při nesení atd.

¹⁾ Srov. Fr. Bartoš v Komenském 1874, 275 sl.

Týž význam jest také v tvaru složeném *-lý*; na př.: *padlý* = jenž padl; *minulý* = jenž minul; na otcě za ně *umřelého*. Kruml. 58^b; by umřelý člověk opět ožil mortuus Ol. Job. 14, 14; (král) ny umřelé vzkřiesí defunctos t. 2. Mach. 7, 9; ve kři ohně plném, avšak v zelenosti *ostalém* Kruml. 69^a; jiné věci zostalé residua Ol. 2. Mach. 8, 28; všem synóm z vězenie *příšlým* t. 1. Esd. 10, 8; od tebe *poslých* synón t. Tob. 3, 9; *uteklé* per-fugas t. 4. Reg. 25, 11 atp., v. mnohé příklady jiné v č. 1.

Tu však jsou také některé zvláštnosti a odchylky, když part. *-lý* je utvořeno ze sloves jiných než subjektivních. Toho jsou příklady několikery:

narodilý = který *se narodil*, jež někdo urodil, porodil, = *narozený*, podobně *chovalý* = *chovaný*, *opilý* = který *se opil*... Na př.: dítě narodilé LékB. 35^b; těš se, matko milá, z svatých králův porodilá Hrad. 58^b; v zboží zrodilí MudrC. 30^a; v nepodařilém manželství Lab. 8, 6; pokus nezdařilý Us. nč.; ovšem úsilno (t. jest) cestu člověka mladého znáti, v rozkoši chovalého AlxV. 22; na dobře schovalého člověka Rožmb. 129; (páni), jenž sú ve cnosti poznáni a dobře vzchovalí v zemi NRada 493; po Dorotě zle chovalé KolEE. 356^a (1727); s Lidmilau, matkau jich, však zle chovalau t. 474^b (1635); peněz od Anny nachovalejch KolČČ. 256^a (1554); stříbro pokazilé vzdějte jim argentum reprobum vocate eos Pror. Jer. 6, 30; prodávají masa zkazilá Konáč (1547) 50^a; ktož má nakazilú tvář Lék. 61^b; ktož má nakazilé nohy t.; člověka prohřešilého ŠtítV. 82; (bude jmieti) odplatu za utrpenie násilí již stalého Kruml. 15^a; úraz bez otevřelé rány ŠtítBud. 390; zkrútilých vlasův ŠtítOp. 17; (kór) pokálých Kruml. 296^b; přihodilo se jemu upracovalému EvOl. 71^b; osobu ke cti zmařilú Lún. list. 1597; oči jich poškrvnilé fornicantes Ol. Ezech. 6, 9; aby nepřátely ubezpečilé přestrašili Pulk. 38^b; tato vzkřiesilého zvěstovnice HymnOp. 61^a; zpoviedalého vraha 101^b; všickni zahřelí sú calefacti Pernšt. Os. 7, 7; chléb upeklý Háj. herb. 86^a; od ryby upeklé HymnOpav. 120^a; opustilá města derelictae civitates Pernšt. Isa. 17, 2; města zpustilá civitates desertas t. Isa. 61, 4; (dítě) nebylo mrtvý (t. narozeno), než dochodilý KolC. 52^b (1588); zadržalé poplatky Háj. 435^a; zadržalí úroci VšeK. 129^a; platů zadržalých KolEE. 17^a (1629); z krav zádušních zadržalý plat t. 76^a (1678); platův zadrželých t. 17^b (1648); by summa zadržalá zaplacená nebyla KolČČ. 80^a (1547); dluhu od ni přiznalého t. 70^a (1546); (dluhu) povinného a přiznalého t. 416^a (1566); aby prožalované a přiznané peníze složití povinni byli Lún. reg. 1636; po dceři zmrhané t. 399^a (1618), t. 480^a (1721); po dceři zmrhané; (složil) zasedělý purkrechtní peníze t. 401^b (1656); nájmu zasedělého t. 402^b (1661); zapravil auroku zasedělého 30 gr(ošů) t. 450^a (1689); závdavek i s summau nedodalau t. 16^b (1627); restu nedodalého t. 240^b (1662); opilý, napilý, podnapilý, otužilý Us. nč.; vyleželé pivo Us. nč.; voľky zapřihlé BartD. 1, 195, dveři zamklé t., rozmarýn utrhlý; měl už nevěstu obhlédťu t.; —

hřiech dopustilý = kterého jsem se dopustil, *léta dorostlá* atp. Na př.: milost vyčistí duši ze všech hřiechův dopustilých Štít. ř. 193^a; tů (milostí křtu) jest bůh chtěl všech hřiechův, dopustilých i přirozeného, očistiti toho, ktož ji béře Štít. uč. 114^b; těm, ješto želejí svých hřiechův dopustilých t. 123^a; aby člověk měl očišćenie dopustilým (hřiechóm) t. 121^b; netolik se dopustilého kajem Štít. ř. 232^b; aby všech dopustilých hřiechův želel Modl. 71^a; (Jidáš bratra) utopi na své prohřešilé hoře JidDrk. 92, hřiechem zaviněné; když k dorostlým letóm přijdu GestaKl. 32; něco chytrosti nabylé MudrC. 74^b; velmi nezasloužilý jest osud tohoto spisovatele (Štítného) Erben v předml. ke ŠtítE., str. III; nenadálá příhoda Us. nč.; —

hřiech navyklý = kterému jsem navykl. Na př.: ostane hřiechu navyklého ŠtítV. 327; ktož ostane hřiechu obyklého ŠtítOpat. 270^a; vedlé práva od počátku zvyklého VšehK. 167^b; víno přivyklé ChelčP. 165^a; (Krista) zsmáleného, rašeného Hug. 16; věci srozumělé intellecta Koř. Řím. 1, 120; —

hřiech zapomanulý = kterého (na který) jsem zapomenul, *čas pro-meškalý* atp. Na př.: obecného je skrúšenie třeba za hřiechy zapomenulé Štít. uč. 129^b; uzdravuje všechny utisklé oppressos Koř. Skutk. 10, 38; (jinoch) nechtěl by zprznilé panny pojeti ŠtítMus. 20^b; čím bude zprznilejší, tiem bude méne vzácna ŠtítOp. 334^b; žádali sme ho pohrdalého despectum ProrOl. Isa. 53, 2; lékem nepoznalým Konáč (1547) 52^b; nenechávaj dielu (dělení) nedokonalého VšehK. 170^a (= nedokonaného); z města oblehlého Comest. 117^b; vecechu oblehlí (obleženi) t. 132^a; o đasu nynie vyhnalém t. 236^a; všem svým od pohanův rozehnalým Pass. 303; (Julian) všechny biskupy jaté i zahnalé odezvati kázal t. 389; očima vyplakalýma Hrad. 53^b; čas pro-meškalý nahraditi ŠtítV. 130; těm zachovalým a povoláným conservatis Koř. Jud. 1; jmají ustanovile úklidnú mysl Štít. uč. 83^a (= ustanovenč?); vystálá mučedlnictví Prot. Bš.; od đábla posedlý t. 291 Bš.; ... se ucházejí z strany svých sladův na obecní sladovně jmělých a od sládka zašikovanych KolS. 56^b (1727); sbožie otumrlé (stč. často) = jehož odumřel majetník; podezřelý Us. nč.; po přestálém trestu, přestálá nemoc t.;¹⁾ —

nestihlý = jehož nelze stihnouti, *jedlý* atp. Na př.: nestihlí jsou saudové tvoji, pane Pref. 568 Bš.; neobsáhlý jest saud boží Bart. 255 Bš.; kterak neosáhli súdové jeho (boží) a nestihlé cesty jeho incomprehensibilia iudicia et investigabiles viae eius... Koř. Řím. 11, 33; kterak neobsáhli jsou súdové jeho a nestihlé cesty jeho Kar. Výb. 1, 543; kterak jsou nedošlé cesty jeho EvOl. 152^b; z nepřemohlej potřeby EvOl. 334^a; že učinil tě bůh věčnú, tověz nezhybnulú HusPost. 214^a; (ty lidi) najdeš nesrovnalé ChelčP. 268^a;

¹⁾ Kategorie dosud uváděné jsou v rukopise přesně vyznačeny. Část dokladů je uvedena na konci jako »material«; zařadil jsem je do jednotlivých kategorií. Některé z dokladů uvedených v té neb oné kategorii Gebauerem samým náležely by tuším jinam; ponechal jsem je však na místě původním. Tr.

soběvolnost veliká a nepoddalá t. 140^b; běž do hospody dolejší, mají-li pivo pilejší Lomnic. (ČČMus. 1860, 354); tvój obličej žádalý desiderabilis ML. 8^b; křivé jest srdce všech a neoptalé inscrutable Kladr. Jer. 17, 9, Pernšt. t.; silné dřevo a nehnilé imputribile Pernšt. Isa. 40, 20; jedlé ovoce Us. nč.

b) Part. perf. act. *-lž* znamená spolu minulost; na př. *nesl, přinesl . . .* = (jenž) v minulosti nesl, přinesl atd.

Týž význam je také v tvaru složeném *-lý*; na př. *padlý, zvadlý, bývalý* atd.

Odchytkou odtud je: *dbalý, nedbalý* (= kdo dbá, nedbá); — *obmeškalý* (= kdo obmeškává, zanedbává): bratra obmeškalého negligentem Otc. 249^b; obmeškalého služebníka Modl. 20^b; — *kvetlý* (kvetoucí): dítky, čeled a mládež věku kvetlého RešSir. 14^b; za času v jich kvetlé mladosti t. 205^a; — *opilý, zapilý* (= opíjející, opojný): (Jan) pitie opilého nebude pítie siceram Koř. Luk. 1, 15; dávajte pitie opilé smutným Ol. Prov. 31, 6; jiného pitie zapilého t. Súd. 13, 4; ta gořalka néni tak vopilá, jak bývala BartD. 1, 161; — sebral *pohynulé* perœuntes t. 1. Mach. 3, 9; — jenžto *zavinilého* nezabíjie peccantem t. Bar. 6, 13; skrze smutnú tvář treskce se rozum zavinilého deliquentis t. Ekkl. 7, 4; — *minulý* (= po míjející): ktož zde minulé útěchy hledá Modl. 1^b; zbožie minulé bona temporalia GestaKl. 140; světských věcí i minulých transitoria t. 27; (Medea se oddala) v minulú tělesnú milost Tkadl. 14^a; doufanie ve věcech časných a rychle minulých ChelčP. 271^b; ti aby minulú (v rkp. chybně mynuly) otplatu vzčli Lekk. 69^a; — *nepřestálý* (= nepřestávající): (ty jsi pozvána) k nepřestalej na věky radosti ML. 21^b; — *trvalý* (= trvající) Us. nč.; — *příšlý, došlý* (= příští): ostatek při sv. Martině příšlém dáti má KolČČ. 81^b (1554); jistinu dáti mají s úrokem na to příšlým t. 11^b (1542), každému (dítěti) let pět kop gr. č. dáti chce, a jestliže by které z nich dříve let došlých umřelo . . . t. 405^b (1565).

3. Některá part. perf. act. *-lž* jsou zpodstatnělá. Na př.: *loudal* = kdo se loudá, loudavě chodí; *žvanil* = kdo rád žvaní, mnoho žvaní; *po-vidal, lísal, kýval . . .* Us. nč.

K tomu je příslušné fem. *loudalka, žvanilka . . .* a deminutivum *po-vidálek . . .*

Zpodstatnělé part. *-lž* vyskytá se hojně v příjmeních; na př.: *Kvapil, Loudal, Netušil, Potěšil . . .*

4. Part. perf. act. *-lž* je členem (doplňkem) mnohých slovesných výrazů složitých; zejména perfekta: *nesl jsem, byl jsem nesen . . .*, plusquamperf.: *bych nesl, biech nesl, běch nesl, byl jsem nesl . . .*, kondicionálu: *nesl bych, byl bych nesl, byl bych nesen . . .*, fut. ex.: *nesl budu* atd.

4. Participium perf. act. -zs.¹⁾

368. Má tvar jmenný, a to jen v nom., *nes, nesší, nesše* atpod., a tvar složený, *nesší, nosivší*.

Tvar složený vyskytá se jenom v nové češtině spisovné šťastným napodobením slovanštiny ostatní, kde tvary takové jsou, zvláště ruštiny; na př.: (milec drahocenný) byvší oblíben od té ženy A. Marek (v básni »Kajicná« 1814, v. Jakubec. Ant. Marek 161); rodičů nepomyslivších Květy 1834, 128; úkazem objevivším úlohu t. 255; vrátivší se majitelé Pal. 3, 2, 374; poslové od krále Kazimíra přišedší t. 4, 2, 569; při zmáhavších se půtkách t. 386; hrad náleževší rodu (Slavnikovu) TomP. 1, 37; vsemi v té krajině stávavšími t. 32; snáze jest nemíti neměvšímu než pozbyvšímu Čelak.; Bavorům do Čech vpadším Jg. (Zikm. Skl. 679); pocházela z rodiny měvší takové přesvědčení náboženské JirášSp. 2, 21.

V jazyku obecném participium toto zaniklo a drží se jen ve spisovném.

2. Význam jeho.

a) Co do dějového rodu jest významu činného; na př. *nes* = (jenž) nesl, *přines* = (jenž) přinesl, *trpěv* = (jenž) trpěl atd.

b) Co do času znamená:

děj minulý, předcházející před dějem minulým, nebo přítomným, nebo budoucím, *leh chtieše pospati, trpí muku nezaviniv, uslyšav múdrý řeč múdrú múdrějí bude* atp. Na př.: Ježíuš skončav svú modlitvu k svým se apostolóm vráti Hrad. 80^b; tehdy vzemše radu kúpichu jedno pole t. 88^b; příběhše židové počechu volati t. 80^b; ona přiskočivši k němu (žena k muži) i vytrže kostky jemu t. 126^a; bohatec leh i chtieše pospati t. 141^b; (Josef a Maria) ty hody čsně slavivše a do koncě otrpavivše k Nazaretu se vrátichu t. 71^b; odvedv své mlazšie řekl jim Štít. ř. 117^a; takž ta chvíle byvši minu AlxB. 5, 10; ta noc byvši hi otjide AlxBM. 5, 22; ten den opět byv hi minu t. 6, 39; vece Daniel zasmiev se dixit arridens Pror. Dan. 4, 16; oni uzřevše divili sú t se videntes ŽWittb. 47, 6; povirhše mě nynie obklíčili mě proicientes circumdederunt t. 16, 11; jáz neslyšiech a neotvořiv úst svých non aperiens t. 37, 14; dcery sionské chodily vzdvihše hrdla Štít. ř. 91^b; ten k nám přišel skrze pannu, byv v svatém životě jejie ŠtítV. 9; že pokánie . . . učinivši, věč všeho nechavši, kochala se v hospodinu t. 36; a Dobeš, lek se toho, vece t. 42; však své ženy obyčeje příjem se ztratil boží milost t. 44; tu odvedše ji u věrné milosti tomu ji učili t. 61; když Kristus trpěv umřel t. 175; (sv. Augustin) ale napadv knihy kacieřov Manicheov, . . . podržal se jich bludu t. 291; ta hubená zvěř ten dar boží obrátila k horšiemu svému, v závist

¹⁾ Srov. Gebauer Lfil. 1875, 126 sl.

upadši t. 153; a přišed zvěstoval jest veniens evangelizavit Koř. Efes. 2, 17; Jakub užas se i podivil se pavens Ol. Gen. 28, 17; žena světlo zažehši duom zpřevracela ChelčP. 180^b; trpí muku nezaviniv Hrad. 50^b; majíú toho po světu čest i chválu, pojměvše u bojiu prácu malú DalC. 10; ti, ješto hořie v milosti božie, odtrhše se věci světských ŠtítV. 70; čtvrti pak ohýrale zlé činie, ... opustivše stud a bázen boží t. 148; (duše) proč jdeš od boha, po svém tělu se obrátivši t. 210; neb sme hříešni ... zrodivše se z žen t. 215; jenž padše chtie opět vstáti t. 332; a měv dosti, přide t zlost k tvé starosti Vít. 74^b; uslyšav múdry řěč inúdrú múdřěji bude DalC. úv. 4; mnohý, byv přieelem, promění se ŠtítV. 56; a tak, celý den kvasivše, pojedú rózně, zpivše se druzi t. 59; starší, mnoho pracovavše, jměvše rozličné ctnosti, své duše jako krásný obraz připravivše, a k tomu poprchly jich duše prachem hříechóv, pójdú do očistce t. 104; hanbu budete mieti od toho marného, ješto nenie libé bohu, pustiti nechtěvše t. 260; a takéž někto, dobré měv bydlo utěšené, bude s žádostí zpomínati na to t. 284; nalezše, co se mořem velikým mieni, ... vizime, kteří sú to větrové ... t. 146; a tak slyševše o těch třech božích přikázáních ... poslyštež ješt'e o těch sedmi t. 298; slyševše vóbec o sedmeře kostelních svátostí, také poslyšte o každé zvláště t. 310; —

děj v minulosti současný (při slovesích nedokonavých), *byvše v radě vzvolichu jej kanovníkem* atpod. Na př.: (rytíři, kteří jímali Ježíše, leknutím) padli na zemi ..., leževše vstáti nemožiechu, jeliž jim ponukl, aby vstali Krist. 95^b; přišed déšč a vávše větrové, toho domu jsú obořiti nemohli t. 42^a; (had) nemoh samomu nic sdieti zjědovi j'mu jeho děti Jid. 3; potom pak chtěvše ho szěci mohli přeč utěci ApŠ. 108; (knězie) byvše všickni v téj radě vzvolichu jej (sv. Prokopa) kanovníkem Hrad. 2^b; mohvše zlé voliti volili dobré Štít. ř. 97^a; ješto v těle byvše měly něco netělesného ŠtítV. 9; já t (MMagdalena) již třidcěti let člověka neviděvšiu (sic, m. -ši) bydli Pass. 342; (MMagdalena) tu třidcěti let člověka neviděvši přebývala t. 341; co páchali byvše děti Vít. 63^b; kněz sstupoval túž cestú, viděv jej (raněného) pomínul jest ChelčP. 222^a; (žába) volu přirovnávali se chtěvši tak dlouho se nadýmala, až se rozpukla Blah. 217; (Prokop z Rabšteina) byv rodem i srdcem Čech ve službě dvoru rakauského získal byl důvěry veliké Pal. 4, 1, 97; dědinnici, to jest zemané chudí, kteří neměvše poddaných sami vzdělávali pole svá t. 301; to svědčilo o poměrech panovavších té doby t. 5, 2, 413; vina sčítána (byla) na cizozemce, panovavší prý na dvoře královském t. 5, 2, 486 atpod., často v Pal.

Někdy bývá part. -zs m. part. -nt sloves dokonavých, *nes* m. *přiněsa* atpod. Na př.: šed do Macedonie spomoz nám transiens adiuva Koř. Skutk. 16, 9; aby šed nepověděl ne vadat et nuntiet Ol. 4. Reg. 9, 15;

šed zabi jeho vade interficere t. 3. Reg. 2, 29; šed pověz pánu tvému vade et dic t. 18, 8; šedši učiniž vade et fac t. 17, 13.

3. Vazby jeho.

Participium *-zs* má tvary jenom pro nom. Může se tedy správně vázati jenom na nom.; vazba taková jest, jsouc náležitě provedena, kongruentní. Mimo to však vyskytují se též vazby odchýlné, bez kongruence, vazby absolutivní.

A. Vazby kongruentní jsou:

a) *jsem nes*, fem. *nessši* atd., t. j. v perifrastických výrazech, kde part. *-zs* je doplňkem při slovese *býti*. Participium je děje imperfektivního: *jsem nes* atd., nebo perfektivního: *jsem přines* atd. Doklady jsou z doby staré do stol. XV a je jich v celku jen několik. Uvodím všechny, které znám:

praes. *jsem nes*, fem. *nessši* atd.: ktož jest jie (smrti) zaslúživ AlxBM. 8, 43; (lita závist) mu radost jest smútivši Baw. 125; všakž sú všech zém řeči (zna)vše svD. 24; — impf. *biech nes*, fem. *nessši* atd.: Josias, jenžto bieše na sv. Jakoba hrdlo provaz vsvázav i vedl, vida ten div přěd sv. Jakuba nohy padl Pass. 353 (doklad nejistý, je tu spíše zkrácení přechodníkem); — aor. *bych nes*, fem. *nessši* atd.: král by všiu moc (z) sirdecě vypleniv AlxB. 7, 17; (sojka) by družkami se stydčvši Baw. 83; — perf. *byl jsem nes*, fem. *nessši* atd.: jehož (shožie) byl jest málo poživ AlxB. 7, 9; gdež byl dřeve slúživ AlxBM. 6, 8; — imp t. *buď nes*, fem. *nessši* atd.: buď ten birže znyrtcy uživ, ktož atd. t. 8, 42; — kond. *bych byl nes*, fem. *nessši* atd.: by byl j'ho (Alexandra) kto tdy nadtrútiv nebo kterou válku mútiv AlxBM. 7, 26 sl.; zda by z nich kto cuzích uživ byl tu t. 6, 7; —

b) *to jsem učinil jako moha* atpod. t. j. při relativní spojce *jako*. Na př.: (lékaři) dachu j'mu (císařovi) řeč jakž uměvše ApD. c; chci t se k tomu přimlúviti, jakžt četv o tom zde i onde Štít. ř. 72^b; chodí jako kuróm prosypav Smilpřisl. 841; běháš jako húby zjed t; paříš jako smolú se zžeh t; —

c) *slyšav řekl* atpod.; na př.: jemu hlavu stěchu jemše AlxH. 2^b; Dobeš lek se toho vece ŠtítV. 42; dva medvědy přišedše zdávila je t. 66; lid obecný, slyšav od boha to desatero přikázanie, řekl Mojžiešovi t. 301; kakož se mohu toho pokáti, svú hospodu směv prodati Vit. 51^b atp., v. příklady v č. 2 b).

B. Vazby absolutivní.

Hlavní způsoby jejich jsou tyto:

dosti buď dotek se tak toho, kázal jej obnaživše mučiti atp., t. j. podmět participia není ani podmětem ani členem jiným věty se slovesem finitním. Na př.: *dosti buď nynie, dotkv se tak toho* Štít. ř. 85^a;

a já uslyšav její plačtivý hlas, hnula se ve mně všechna třeva velikým litováním Kruml. 417^b; by izádný nepochybil (nepochyboval) . . . , tělo matky Marie do nebes nescno byvše ML. 37^b; takž o tom mluvivše (oni) mnoho, Bessus vece AlxBM. 1^a; král uzřev to, odstúpi ho vše ná-dějě AlxV. 1429; zatiem bliz odtud přěpluvše, jeden malý ostrovec se ukázal Pass. 338; Roboam byv modlářem učiňen, dopustil naň Bůh Su-saka, kterýž atd. Har. 1, 218 atd., často v Har.; přijevše (my) večer domů, potom já šel večeret PalZáp. 220; byvše oni vždy horlivi ve službě krále Vladislava, není pochyby, že chtěli zmocniti se hlavního města Pal. 4, 1, 22; tu jakž žádala, na zemi popelem posuvše položena Pass. 381; slušie potkati medvedici zlapavše jejie št'ence Ol. Prov. 17, 12; ty, již biechu zbiti Hřeci, znesše král rozkáza sžeci AlxH. 2^b; kteří biechu zbiti Řeci, skladše král káza jě sežeci AlxV. 2000; tehda jiej (Margaretě) káza Olibrius rucě svázavše, provaz přes hřadu převrhše, vztáhnúc brzce dolóv spúščeti Pass. 320; Pilát káza Ježíše obnaživše k slúpu přivázati t. 200; Publius káza (dva syny) rozličně umučivše před jejie (matky) očima zbiti t. 285; patron vzav k sobě mne a jiné na bárku pluli sme Lobk. 155^b; všedše tam, několik kročejuov na pravé ruce jest kaplička t. 90^a; odtud zase vyšedše, na levé ruce několik kročeji jest opět jiná kapla t. 100^a; —

byvše živu umřieti jest, t. j. participium jest při infinitivu. Na př.: byvše živu umřieti t jest ŠtítV. 8; byvše živu i umřieti (jest) Vít. 32^a; bude t hodno chvály, v těle byvše i přemoci žádost těla t. 9; věz, že t se čas blíží k tomu, hodovavše jíti k domu, jědše dáti mísu druhu Jid. 141; nenie slušné, dlúho dlivše pokáním pak dosti pokánie neučiniti ŠtítV. 130; dobře-liž jest, odřěkše se na diábla i zrušiti ten slib bohu? t. 182; že by lépe bylo nepoznati pravdy, než přijemše ji i jíti zase Štít. uč. 75^a; (ženě podávené) právo, opovčdčti jmajíc kirvavý šlojier a úplet jeden rozpletše i rozmetavše prameny (t. úpletu, copu) i řeči: opo-viedaji, že sem podávena Rožmb. 228; (matka) na skále sedieci počě mysliti, bylo-li by hořem utopiti, svá milá syna ztrativši Pass. 287; —

vizu jej umřěvše, nalezl jsem jej umřěvše atp. (po slovesích vi-dění, slyšení, znamenání . . .), t. j. participium se táhne k akkusativu věty se slovesem finitním. Na př.: viděch zhynuvše jěd jeho Marg. 365; vida spasitele tak pokorně bydlevše Krist. Rozb. 733; vida ji porodivše a čistou děvkú ostavše Pass. 52; pop viděl by trudovatinu nerostše non crevisse Ol. Lev. 14, 48; uzřiš-li vola neb osla padše cecidisse t. Deut. 22, 4; (Aron) uzřě ji trudovatěvše perfusam leprā t. Num. 12, 10; kniežata čijice řim-ského krále přišedše, penězi jeho ukójili Pulk. 98^a; (sv. Martin) jednoho člověka beze křstu umřevše nalezl Pass. 584; té noci otcě jejie umřěvše nalezli t. 349; (Aaron) druhý den nalezé prokvetše huol Ol. Num. 17, 8; viemy buoha z mrtvých vstavše scimus surrexisse HymnOpav. 50^b; —

jest mi žel je stvořivše atp., t. j. participium se táhne k dativu věty se slovesem finitním. Na př.: neb mi jest žel je stvořivše Ol. Gen. 6, 7; žel mi jest učinivše člověka Comest. 17^a; jakoby žel bylo počenše cestu svrchovanú ŠtítVyš. 32^a; žel mi jest učinivše člověka poenitet me fecisse hominem HymnOpav. 36^b; to mi (Marii) bieše zlá novina, ztrativše jediného syna Vít. 48^b; sirdce j'mu (Jidášovi) hněvy hoří, slyševše tu řeč o sobě JidDrk. 67; auvech mně (Marii) doždavše toho! Plankt. 167^b; tu se jie j uda viděti, schýlivši se to uzřieti Vít. 16^b; a kaká tu bude radost tiem (sic) sbožným, zbyvše všeho hubenstvie Štít. ř. 99^b; —

tu *pobyvše až do večera*, v tom *skázavši* nám náš *patron*, abychom se strojili Pref. 10, nekongruence mnohonásobná; stalo se svolenie veliké obce a to *slbivše* dobrovolně a *zdvihše* prsty List. z r. 1420 (Výb.), též; —

dokonavše mluvil jest atp., t. j. participium se neshoduje tvarem se svým podmětem. Na př.: ona (dívka) šedše k mužóm i vece jim Comest. 112^a; mezi tiem ztrávilvše obilé hlad všicku zemi obtěžováše t. 47^a; ty věci dokonavše mluvil jest buoh 25^b; Jakub ruce přes kříž přeloživše požehnání dával BílQ. 2, 113; jakžto se jest o to pokusila (Drahomíra, o zahlazení křesťanství), kněží z země vyhnavše a kostelní dvěře vešde zahraditi kázavše Pass. 586; my pak navečeřevši se čekali sme Pref. 10.

4. Participium *-zs* hromadí se, mnohdy asyndeticky (koordinovaně). Na př.: (sestra s. Bernata) rozvedši se s mužem, v duchovní stav vstúpivši s bohem konala Pass. 452; pohani k modle přiskočivše, provaz na hrdlo vzvrhše vztirmáciechu (trhali) t. 458; Natalia to řekši, zasč se vrátivši uzří, ano ... t. 479; k němužto (Adrianovi) přišedši Natalia a tak jeho ztrýžněna uzřevši, podloživši ruku jemu pod hlavu mluvieše t. 479; jižto k němu přišedše, na modlitvách nalezše s ním se pomodlili t. 470; Natalia zvědévši, jež (Adrian) pro vieru křesťanskú trpí, tomu se otěšivši, k žaláři přiběhši a okovy (Adrianovy) zčelovavši řekla t. 478; odtad ji (Eufemii) vyvedše, v koleji mučivše užěci chtiechu t. 490; jižto vyšedše a ohledavše řechu t. 309.

5. Spojení partic. perf. act. *-zs* s příslušným slovesem finitním a s infinitivem je dilem jenom vnitřní (flexí a vztahem syntaktickým větným) dilem i zevní, spojkou *i*, zřídka *a*, jen v jazyce starém.

a) Spojení jenom vnitřní, *klek pokořil se* atpod. Na př.: před ním klek pokorně se pokořil Pass. 41; to řek pusti duši t. 33; (Ježíš) nakloniv hlavu vzda duši Pass. zl. mus. 4, 1; Pilát se zamútiv vstona Nikod. 105^a; Voluzian jev domóv učini svědectvie t. 103^a atpod., v češtině staré často, v nové pravidlem.

b) Spojení i zevní:

nosiv i ... atpod., t. j. spojkou *i*, když sloveso finitní nebo infinitiv následuje. Na př.: ta noc byvši hi odjide AlxBM. 5, 32; ten den opět byv

hi minu t. 6, 39; (Alexander) příjem kopie hi navirže AlxB. 2, 14; až ho (Jidáš bratra) popad hi utopi JidDrk. 91; dav jim požehnanie i vzě ot nich otpuščenje Hrad. 21^b; (svodnicě) psa nakrmivši i jide s tiem psíkem k vdově t. 103^b; koráb se rozrazil i potopi Pass. 287; sv. Petr pojem své učenníky i bral sě do toho ostrova t. 289; sv. Petr sobě sžěliv i zaplaka tamt.; Jidáš šed i oběsil sě ML. 102^b; matka podivivši sě i vece t. 23^b; (Kateřina) padši na podlazě i usnu Kat. v. 715; Kristus sňem prsten i vloži jiež (Kateřině) prostřed ruky t. 62; panoše přistúpiv i da jemu poliček Krist. 96^a; komornicě třiebivši pšenici i usnula purgans obdormivit Ol. 2. Reg. 4, 5; (žena) přinessši múky i rozmiesila, a rozmiesivši i rozmočivši i navařila jišele tollens commiscuit, liquefaciens coxit t. 2. Reg. 13, 8; obrátiv se k lidu i řekl Lobk. 9^b; zdvihše plátna větrná i pluli sme t. 23^a; král . . . dobyv ho (města) i zbořil jě t. 28^a; šedše kupovat i zmeškali jsú ChelčPost. 118^b; (člověk) krátce pobyv i nebude t. 157^b; (Origenes) vebrav se v přiebytky a v ta podobenstvie chodeb židovských jako u velikú tmú i kročil z nic ješt'e u větčí tmú k dušem, které atd. ChelčPař. 158^b; — dobře-li jest, odřekše se ďábla i všech takových bobonkův jeho i zrušiti ten slib bohu? ŠtitV. 182; —

nosiv a . . . atpod. (zřídka). Na př.: (král babylonský) některé (židy) zjímav a vedl do Babylona ŠtitBud. 174; (Boleslav) povolav k sobě syna svého a jej mnohým ctnostem učil PulkR. 35^a; i přišed Ježiš a stal uprostřed učedníkův ChelčP. 117^a; vyřezav a položil Lobk. Vyb.

5. Participium perf. pass. -nъ, -tъ.¹⁾

369. 1. Má tvar dílem jmenný, na př. *nesen, přinesen, kryt*, dílem složený, ve funkci adjektivní, na př. *nesený, přenesený, krytý*.

2. Jest významu trpného; znamená toho, jenž byl předmětem energie, slovesem vyjádřené; na př. volají mne — jsem volán.

Participium toho mělo by býti jen ze sloves přechodných, bývá však také u sloves předmětných nepřechodných a u sloves subjektivních. Tu pak bývá i význam odchylný. Typické případy toho jsou:

dopuštěný hřiech = hřích, kterého jsem se dopustil, atpod. Na př.: daj mi sě hřiechův dopuštěných káti ML. 12^b; daj mi hřiechův dopuštěných sě káti Modl. 144^b; dopuštěných (hřiechův) sě káti Alb. 96^a; dobyté město Us. nč.; neviděl sem pravedlného odstúpena derelictum ŽWittb. 36, 25; Voldmar také rány (v bitvě) trpěl, že za mrtva tu odejden Pulk. 176^a; přivyčené utrpenie ad rigorem solitum Otc. 55^b; (zbraně) obyčené consueta arma t. 4^a; vypuřt je jako lidi vzhrzené despectos Comest.

¹⁾ Srov. Polívka v Lfil. 1886, 253.

264^a; (Ježíš) bude posmíván t. 240^b; uč. vysmán Us.; vody nejsou hýbány t. 62^a; buď obět povoněna t. 138^a; jméno božie skrzě vás bývá poruháno Koř. Řim. 2, 24; —

proviňený člověk = který se provinil, atpod. Na př.: jehož vidíš odsúzena . . . jako čím proviňeného Hrad. 57^b; (hospodář) věkem sešlý, spracovaný . . . KolEE. 43^a (1718); vdova, věkem sešlá a spracovaná t. 53^a (1734); nemodlený Us. nč.; —

minutá zima (stč. a dial.) = která minula, *člověk padený* = který padl atpod. Na př.: minuté noci EvOl. 26^b; aby minuté věci nezpomínal Tkadl. 2, 24; to již mimo sebe pušť jako minutú zimu t. 2, 105; minutého času Comest. 181^a; minutý týden BartD. 1, 196; minutou neděli Us. chotěboř. (sděl. p. Ryba r. 1888); bratra padeného Comest. 107^b; základuov propadených VšekK. 89^b; statek jeho má propadený býti Drn. 4 (133); z milosti jest mu hrdlo darováno, statek toliko ciesaři propadnut jest Historie o těžk. protivenstvích (1888), 217; padané ovoce Us.; snih napadaný BartD. 1, 196; v napravování kosti vystúpené Sal. 721; poznáš rány proničené skrzě prsi t. 516 (t. 513: o ráně v prsech proniklé i neproniklé); raduj se Kristu na nebesa vstúpenému Modl. 150^a; hledal jest toho člověka zahynutého ChelčP. 281^a; (křesťané) jsú zhynutí a uvadlí v duchu svém t. 66^b; (člověka) zhynutého perituri Ol. Job. 29, 13; dá tobě hospodin zhynutie oči i duši zhynutú t. Deut. 28, 65; zhynutý lidé! t. Num. 21, 29; obilí vyhynuté BartD. 1, 196; (komu) dědictvie přibude, aby jiného zápisu pro to zbožie přibyté nedčlal VšekJ. 317; jsem ujitej Us. chotěboř. (p. Ryba 1888); mlíko je ustátý, lampa je vyhořená, tvář je opuchnutá, spadnutý jablko, jsem odpočinutej, polívka je vystydnutá, větev je uschnutá, uhnitá atp. tamt.; přestátý obilí Us.; peníze zastaté (jež jsou za někým) BartD. 1, 196; je umřitej Us. litomyšl. (p. Hodura 1900); umřetý BartD. 1, 196; už je vodjetej (= odjel) Us. litomyšl. (p. Hodura); tak daleko byl v tom lese zajděný (zašlý) Kulda 1, 91; jak už byli všickni sejděni t. 2, 197; lipa omladím obrostená t. 233; pak-li (pastýř) zatonutý bude t. 2, 171; —

bylo mlčeno, běháno atp., ve větě bezpodměté. Na př.: aby bylo popraveno k nim, jakžby na to slušeno bylo ZápMeziř. 87^b (1423); bylo mi pomoženo, bylo mne poslechnuto, bylo mlčeno, bylo běháno Us.; —

člověk zapomenutý = zapominající, zapomětlivý, *zpráva oklamaná* = klamná atp. Na př.: já pak znaje se v těch věcech zapomenutější Hád. 1^b; tlučenému otevru pulsanti EvVíd. Luk. 11, 10; má-lit (žena) rozum obmyšlený, razi t, poslučaj ženy Vít. 76^a (z obmysliti = rozvážití atpod.); (lid) podle zprávy oklamané má za to, že jemu tak spasení zajde ChelčP. 28^a; ktož by věřiti nechtěl jich (falešných proroků) falšóm oklamáným, toho súdí t. 200^b; kněží majíce stoly syté a rozkošné

a jiné pohoršené věci i nevidí nic toho břevna v svém oku t. 186^b; zastaralé obyčje ... pohoršené t. 95^b; čistá milost miluje boha ne pro ižádný užitek ani pro mzdu dobytú ut mercerem capiat AlxB. 2^b; zvěstovatelivěcí potěšených Br. Isa. 40, 9; po tomto minutém a smrtedlném životě ChelčPař. 59^a; —

nenabytá škoda = škoda způsobená ztrátou toho, čeho nelze nabýti zase, *nepohnutý* = nepohnutelný atp., = lat. *-bilis*. Na př.: chválené jmě laudabile nomen ŽWittb. 112, 3; ať budú nepohnuti fiant immobiles t. Moys. 16; kteříž jemu tolik sú nenabytých škod učinili Troj. 196^b; skrze to mohla by škoda sirotkuom nenabytá přijiti VšeK. 163^b; nedobytý zámek MudrC. 8^a, t. 88^a (nedobyitelný); město Raguz jest velmi pevné a nedobyté Lobk. 33^a; pro nedobytú ohradu městečka inexpugnabilem Comest. 215^a; pro tvú neobsěženú a nevýměrnú dobrotu Modl. 21^a; proši své neobsěžené a nevýměrné dobroty t. 26^b; neobseženú dobrotú Hod. 77^a; bůh jest neosažený rozumem HusPost. 213^b; nestihnutý t jest buoh v sobě ŠtitBud. 11; kterak nespopadeni jsú súdové jeho incomprehensibiles EvOl. 152^b (Řim. 11, 33); bůh jest studnice dobroty nepřevážená Blah. (Mikl. 4, 844); ó nevýměrná a nezjadaná svatosti Modl. 25^a; nezpytaná tajemství Lit. Joh. 37 (obsah při nápisu); nevypravená slova tvá inenarrabilia Ol. Sap. 17, 1; dušě nevymluveně osvícená Kruml. 359^b; nezapomenuté jméno své zuostavil Comest. 273^b; nepřirovnanú krású incomparabili decore Ol. Jud. 10, 4; číslo jeho let nedomněné inaestimabilis Ol. Job. 36, 26; nedomněné milosti (nenadále) ROIB. 56^b; uzřevši jeho slávu neuvěřenú Kruml. 97^b; chvála na věky nezminutá EvOl. 94^a; moc nepřehnutéj ústavnosti jeho t. 9^b; neuhašené je světlo její incxstinguibile t. 187^b (Sap. 7, 10); plevy sejže ohněm neuhašeným EvZimn. 2; jehožto jest neobklíčené veleslavenství ROl. 145^b; jmiechu neduhy neuléčené přirozením ani mohly býti uléčeny kterým lékařstvím t. 113^b; v pozdravených obětech in salutaribus sacrificiis Comest. 81^b; nenasyčená žádost VšeK. 262^b; nenasyčené jest oko lakomého ChelčP. 237^b; saud na věky neodvolaný t. 7^a; tu se rok nepohnutý klade VšeK. 79^b; stál nepohnutě Us.; jiný (má) syny nepoddané VšeK. 204^b; práce neskonaná (již nelze skonati, zmoci) BartD. 1, 196; člověk neuhovený (jemuž nelze uhověti) t.; to je nezaplacená věc (nezaplatitelná) t.

3. Vazby jeho.

a) Bývá v perifrasiích pro passivum s příslušnými tvary slovesa pomocného *jsem*.

Praes. *jsem nesen* atd.: v niče obrácen jsem ŽWittb. 72, 22; již jsem oslavena Vit. 46^b; a je pónon stracen Rožmb. 37; vy cná mužě, ješto sta v kniežčcích dvořiech vzchována Pass. 283; základové smúcení sú i pohnuti jsú ŽWittb. 63 atd., stč. i nč.; přede mnú všě mé nedo-

statky napsány Pass. 381 (sloveso pomocné vynecháno); (Alexander) uzřě, ano země porobena, všeho dobrého zbavena AlxV. 171.

Impf. *biech nesen* atd.: jakož (Ježíš) bieše domněn putabatur Koř. Luk. 3, 23; — *budiech nesen*, s významem opakovacím: nebudiech uhaňen non confundebatur ŽPod. 118, 46; kterýž nemocný nejprvé se u vodu utekl, ten uzdraven budieše Krist. 64^a; kteří se kolivěk dotkniechu, spaseni budiechu Mat. Rozb. 742.

Aor. *bych nesen* atd.: tu všickni bychu zbiti DalC. 73; vévoda i biskup od papčž bychu pohnáni Pulk. 46^a; (mrskáči) mečem zbiti bychu t. 154^b; tu bychu ctně přivítání Trist. 238; — *běch nesen* atd.: (měsíc) vňužby krví bě oblit AlxH. 10, 22; cos mu bě na čele psáno AlxV. 899; proti slunečnému varu orlice bě pověšena t. 1247; jim bě vědčti dáno t. 1285.

Perf. *byl jsem nesen* atd.: (zlost) pohaňena byla jest ŽWittb. 118, 163; mastmi drahými byl jest obalen HusE. 2, 244; kdož jest byl pohnán Drn. 31 (160); kterémuž jest bylo odpuštění vzato t. 95 (135); jež t jsou řečena byla Hrad. 65^b; (knížectví, plur.) k manství přivedena býti mohou tak, jakož sú od starých kniežat byla připravena VšeH. 2^a. — V osobách třetích vynechává se často sloveso finitní a je sg. 3. *byl nesen*, pl. 3. *byli nesení* atd.: kotvy byly metány AlxB. 1, 33; ten rod byl vešken zbit DalC. 73; ten nález čten byl několikrát Drn. 74 (181); byl nesen, byli nesení Us.; — jindy vynechává se part. -lž a jest sg. 3. *jest nesen*, pl. 3. *jsú nesení* atd.: děvčie porozenie jest zvěstováno Ostr.; i zbuzen jest hospodin ŽKlem. 77, 65; i jědli sú i nasyceni sú přieliš ŽKlem. 77, 29; rosuty jsú kosti dispersa sunt ŽWittb. 21, 15, mnohdy dosud tak v usu spis.; — a někdy konečně jest vynecháno i sloveso finitní i part. -lž a jest tedy sg. 3. *nesen*, pl. *nesení* atd.: slovo do světa stvoření v hoství zchováno, jež pro Evino zhrěšenie na svět posláno, pro drahé naše spasenie židóm prodáno Ostr.; v tom boju řiedký zbaven AlxB. 4, 20.

Pro plqperf. nemám příkladu.

Fut. *budu nesen* atd.: bude zvěstováno annuntiabitur ŽWittb. 21, 32; budem chváleni laudabimur t. 43, 9; budú chováni servabuntur t. 36, 28 atd., budu nesen atd. Us.

Fut. ex. není doloženo.

Imppt. *budi nesen* atd.: zapomenutí dána bud pravice tvá detur ŽWittb. 136, 5; neboť zpomenuto jmě Israhelovo non memoretur ŽGloss. 136, 6. ŽWittb. tamt.; budme přijeti od tebe Comest. 185^b; vypuzeni buďte z bydl eiciantur ŽGloss. 108, 10 atd., buď nesen atd. Us.

Kond. *byl bych nesen* atd.: by nebyl Hřěky unaven AlxB. 4, 21; tako se mu (Alexandrovi) jistě zdáše, že nenie v světě jedna strana, by mu nebyla poddána AlxV. 306; dobrotivě učiň, aby učiňeny byly zdi

Jeruzalémské ŽWittb. 5, 20; byl bych nesen (s významem pro přítomnost nebo budoucnost), byl bych nesen n. byl bych býval nesen (pro minulost) Us.

Inf. *nesenu býti* atd., doplněk v dat. ve vazbě s inf. Na př.: ktož by jiným dal býti obmeškánu ŠtítMus. 16^b; to t jest zemi ztratiti a býti z nie vylúčenu t. 73^b, *nesenu býti* Us. spis. — Jindy *nesen býti*: oráno býti moci bude arari poterit Ol. Am. 6, 13. — Časem ujímá se pro syntaktickou kongruenci nom. *nesen* také místo dat. *nesenu*: nenie hoden v obci trpěn býti ŠtítMus. 95^b a j.; Blahoslav vazbu dativní výslovně zavrhuje Blah. 269.

Part. *jsa nesen, byv nesen* atd. Us. spis. —

Místo pomocného *býti* bývá podle potřeby *bývati*, když má býti vyjádřen děj opakovaný; na př.: seno v pec bývá vpuščeno mittitur Koř. Mat. 6, 21; domnění bývají aestimantur t. Řím. 9, 8; poslové býváchu poslání Pulk. 117^b; zlořečenci býváchu odsúzení Kruml. 64^b atd., bývám nesen atd. Us.

b) Bývá doplňkem praedikativním při mnohých slovesích. Hlavní způsoby jsou tyto:

znaju se přemožen atpod. Na př.: jenž (čaroděj) se zná v svém řemesle přemožen Pass. 297; když se uzříe zavrženy ŠtítV. 119; dcera sedí zamyšlena BartRuk. 143; Němci v svých domech zatvořeni sediechu DalC. 104; tak zahanben stáše Hrad. 33^b; —

učíňu se spasena (s akk. místo nomin., v § 255 č. 5) atpod. Na př.: sám se spasena učíš Koř. 1. Tom. 4, 16; tak se samého nemilostiva a tvrda sobě, dobrotiva bližniemu, poddána zákonu božiemu ve všem činieše EvOl. 27^b; muž ješitný svobodně urozeného se domní se liberum natum putat Ol. Job. 11, 12; člověk čije se zasloňena Kruml. 230^a; člověk čije se zacloňena stienem boží křídlu Alb. 204^b; zvláštními díky cítil se (Ilus) zavázána svým ochráncům v Kostnici TomP. 3, 583; popadena se seznav padl EvOl. 71^b; když se vidí křesťan obklíčena Kruml. 314^b; diábel uzřě se přemožena OtcA. 4^b; (ten) vidieše se obezřina EvOl. 81^b; Karel viděl se tím přesvědčena MalýAmer. 4, 326; Sigmund stavě se urážena popíral TomP. 699;

spasena mě učíň atpod. Na př.: spasena mě učíň ŽWittb. 3, 7, Ol. žalm 118, 146; kto by jě spasena učinil ŽWittb. 17, 42 (ustrnutím, místo *-ny*); jehož vidíš otsúzena a tú smrtiú umořena Hrad. 55^a; aj, vizi nebesa otevřina EvOl. 97^b; i uzřčli chrám pust a oltář poskvrňen a vrata sežžena Lit. 1. Mach. 4, 38; sv. Piamon uzřěv jich pokánie přijato Otc. 156^a; ač v království našem vše znamenitě spořádané a veselé uhlédáš Lab. 3, 3; já tobě tvého boha svázána ukáži Pass. 458; (MMagdalena) toho otnesena mněla Hrad. 28^b; (člověk) za chlúbu mní to sobě učíňeno Kruml. 209^b; (MMagdalena) mní z hrobu tvé vyňato tělo Hrad. 41^a; ti, ješto lid mají

sobě poddán Kruml. 120^a; odtud jej svázána k Kajfášovi poslal Pass. Z. 92; maje duši učiňenu k obrazu božiemu Štít. uč. 3^b; (bóh) chce všěcky lidi spaseny mieti Kruml. 401^b; jenžto odevřeně máš uši Pror. 32^a; každá strana jednu smlauvu v jednostajná slova sepsánu a spečefenu má KolČČ. 80^a (1547); naleze jeho (mnich mnicha) ni živa ni mrtva a dveře vylomenč Otc. 7^b; nalezše jej zekrvaveného t. 92^b; (zlý duch) nalezne jej (duom) prázden, ponietlami učiščený a připravený EvOl. 224^a; tu truhlu přěvráčenou nalezneš Pass. 413; nalézamy také popsáno jsúce Pulk. 26^a; (otec) svoji dvě dceři krščeně nalezl Pass. 282; ty jisté jinde pochovaný nalezneš t. 400; uzřě ránu, již pozna v boju od sebe dánu DalC. 20; neb to prorokováno diechu t. 74; aby lidé vidúce jej mezi lotry načtli jeho zlořečeného Hod. 46^a; to jim na listě napsáno dal Pass. 405; ano sv. Pavla svázána vedú t. 301; již jaty vedly ny ŽWittb. 136, 3; přivedú svázána sv. Pavla Pass. 300; juž (vieru) každý cělu a nepokaženu schová ŽWittb. Athan. 225^a.

Vazby participiální.

370. 1. Participia vyskytují se jako členové ve větách, a vazby takové nazývají se vazbami participiálními.

V nejširším smyslu je vazbou participiální každý větný výraz, který nějaké participium obsahuje; na př. také „*řekl jsem*“, — „*byl jsem tázán*“ atd.; v. o nich v §§ 364—369. Obyčejně však míníme vazbu participiální ve smyslu užším a máme při tom na mysli ty případy, kde výraz participiální může se proměnit ve sloveso určité s příslušnou spojkou, na př.: stařec *nesa* břemeno klesal = stařec *nesl (jest)* břemeno a klesal... nebo: *když nesl* břemeno...; — žák *jsa tázán* odpovídá = *když jest tázán*... atp.

2. Věta *a)* »stařec *nesa* břemeno klesal« znamená totéž, co věta *b)* »stařec *nesl (jest)* břemeno a klesal« nebo »stařec klesal, *když (jest) nesl* břemeno«; podobně *jest a)* »žák *jsa tázán* odpovídá« = *b)* »žák odpovídá, *když jest tázán*« atd. Tu máme v *a)* a *b)* věty významem stejné, ale výrazem rozdílné: v *a)* jsou participia, v *b)* jsou za ta slovesa určitá s příslušným; spojkami. Při tom je způsob v *a)* kratší nežli v *b)*; proto říká se, že v *a)* máme věty participii zkrácené a že participii užíváme ke zkracování vět.

Větu zkrácenou lišíme od věty kusé (o níž v. § 137).

Výraz »zkracování vět participii« (nebo též »stahování«) jest v obyčejí, ale ovšem nerozumí se jím, že by každá věta zkrácená vznikala a takofka teprve se tvořila z příslušné věty nezkrácené.

3. Z vazeb participiálních jsou zvláště důležité vazby přechodníkové, t. j. vazby participia praes. act. *-nt* nebo přechodníku přítomného a participia perf. act. *-šs* nebo minulého.

Vyskytují se v době staré, v nové pak skoro jen v jazyku spisovném a jsou dvoje, kongruentní (spojité) a nekongruentní (nespojité) n. absolutivní.

Byly probrány výše v §§ 364 a 368 č. 3, zde bude o nich řeč ještě jednou, pro přehled úhrnný.¹⁾

371. Vazby kongruentní.

1. Ve vazbách přechodниковých kongruentních jest přechodník souřadným doplňkem své věty a v gramatické shodě s jejím podmětem nebo předmětem. Na př. »(já) *sedě* píšu« (já *sedě*, přechodník *sedě* je doplňkem věty, táhne se ku podmětu jejímu »já« a je \bar{v} nom. sing. a v masc. jako týž podmět); — »(já) *sědna* napíšu« (já *sědna*); — »(já) *sěd* napsal jsem« (já *sěd*): — »(ty) činiš se *nevěda* (ty *nevěda*); — »vizu tě *ležiec*« (tě *ležiec*) atpod.

Zde všimneme si zvláště těch vazeb, při nichž podle § 370 č. 1 a 2 lze mluvit o zkracování vět. Jejich hlavní způsoby jsou tyto: *sedě píšu*, *sědna napíšu*, *sěd napsal jsem*.

2. Pravidla o zkracování vět přechodníkem vazbou kongruentní jsou:

I. Přechodníkem krátíme jenom takové věty, které mají společný podmět. Na př. »*stařec* nesl břemeno *a (stařec) klesal*«, nebo »*stařec* klesal, *když (stařec) nesl břemeno . . .*«, zkráceně: »*stařec nesa břemeno klesal*«. Tak je pravidlem v jazyku starém i novém.²⁾

Spojka (*a, když . . .*) zkrácením odpadá.

Někdy však nelze krátiti ani vět s podmětem společným, když totiž smysl tomu brání. Na př. *a) „modli se a pracuj“* nelze zkrátiti v *b) »modle se pracuj«* nebo »*modli se pracuje*«, poněvadž smysl v *b)* byl by jiný, než je v *a)*.

II. Dále hledíme k tomu, jsou-li děje vět současné či nesoučasné.

A. Když jsou děje současné, zkracujeme přechodníkem přítomným slovesa nedokonavého, nechť jsou oba děje současné *a)* v minulosti, nebo *b)* v přítomnosti, nebo *c)* v budoucnosti. Na př. děje jsou:

a) současné v minulosti:

stařec nesl břemeno a klesal . . .,
stařec klesal, když nesl břemeno . . .,
 = zkrác.: *stařec nesa břemeno klesal*; —

b) současné v přítomnosti:

stařec nese břemeno a klesá . . .,
stařec klesá, když nese břemeno . . .,
 = zkrác.: *stařec nesa břemeno klesá*; —

¹⁾ Srovn. Gebauer v Lfil. 1875, 126 sl. (o přechodn. v Šlt.) a ČČMus. 1870, 248 sl. (o přechodn. přít. a bud. v BrNZák.).

²⁾ V dalších výkladech připomíná Gebauer odchylky stč. hned při pravidle, zde však jsou odchylky — případy s různým podmětem — připomenuty až ve vazbách nekongruentních (§ 372). Tr.

c) současné v budoucnosti:

stařec *ponese* břemeno a bude klesati . . . ,
 stařec bude klesati, *když ponese* břemeno . . . ,
 = zkrác.: stařec *nesa* břemeno bude klesati.

Do přechodníku přichází v tomto případě ten z obou dějův, který béřeme za vedlejší. Strany té věci může bývati pojetí rozdílné: někdy mohu za vedlejší bráti děj ten a jindy onen, a mohu říci jednou »stařec *nesa* břemeno *klesá*«, a jindy »stařec *nese* břemeno *klesaje*« atd.

Tak bývá i v jazyku starém. Na př.: žena *plačúci poběže* Jid. 105 (současnost s dějem minulým); (Anna) *plačiúci* pade nice LMar. 37; král poslal (posly) *dávajě věděti* (městu) AlxV. 2077; zjěvi sě děťátko *nesa* v košíku ovoce Vít. 90^b; — (člověk) *úpějě oplakovati bude* svú biedu Kruml. 230^a (současnost s dějem budoucím); a druzí snad z závisti, chtiec jedné sami slúti múdří, budú prvé hyzditi knihy ŠtítV. 4; (panny) v ní (p. Marii) budú jmieti utěšenie, s ní stojiece v témž panenském jednom řádu t. 9; budeš... darov svých požívati, jeda a pije s pocestnými a vdovami t. 295; — ješto pak tiem *uhrozují sě a rozpakují* od stavu panenského *řkúc* ŠtítV. 13 (současnost s dějem přítomným); i má svú čeled hospodář napomínati . . . a *pravě* jim . . . , co mieníme svátky *světíec* t. 57; páni *berúc* lichvu nechtie slúti lichevníky t. 91 atp., v. v § 363 č. 2 a).

Někdy však bývá ve stč. přechodník minulý vedle praeterita; na př.: (had) *nemoh* samomu nic sdieti zjědovi j'mu jeho děti Jid. 3; potom pak *chtěvše* ho szěci mohli přeč utěci ApŠ. 108; (knězie) *byvše* všickni v téj radě vzvolichu jej (sv. Prokopa) kanovníkem Hrad. 2^b; *mohvše* zlé voliti volili dobré Štít. ř. 97^a; já t (MMagdalena) již třidcěti let člověka *neviděvšiu* (sic, m. -ši) bydli Pass. 342; co páchali *byvše* děti Vít. 63^b; kněz sstupoval túž cestú, *viděv* jej (raněného) pomínul jest ChelčP. 222^a atpod., v. § 368 č. 2 b).

A dále bývá přechodník budoucí vedle praesentu, zvláště ve větách, kde praesens má platnost času neobmezeného (aoristického). Na př.: lepší t sem za to život *dáda*, než bych nevěren byl ŠtítV. 67; když někdo přemáhá pokušenie v hřiech *nezajda* t. 170; často i zlí bývají dobrými *obrátiac sě* t. 288; děťátko *urodě sě* ihned jest rozumné stvořenie t. 173; která drží panenstvo, *nezaslíbiac* jeho bohu, dobré jest t. 17; pak-li *obe-slán sa* kto nestojí VšeK. 14^b; král *vezma* pány s sebau jdau do pokoje Tovač. 63 Bš.; a bývá strom, tak že ptáci nebeští *přiletíce* hnízda sobě dělají BrNZák. Mat. 13, 22 atpod., v. § 363 č. 2 b) γ).

B. Když jsou děje nesoučasné, rozeznáváme patero případův.

Dejme tomu, že děje takové jsou »vytažení vojska do pole« = děj *M*, — a zahrnutí nepřítelc« = děj *N*, — a jmenujme dále okamžik naší přítom-

nosti A . Děje M a N jsou povahou svou patrně nesoučasné — M se děje nutně dříve než N —, a případy, jak se za sebou mohou sbíhati, lze znázorniti takto:

	(minulost)	←- A -→	(budoucnost)
I. . . .	M	N	·
II. . . .	M	N	·
III. . . .	M	·	N
IV. . . .	·	M	N
V. . . .	·	·	M N

To jest:

I. Děje oba jsou v minulosti: »vojsko *vytáhlo* do pole *a zahrno* nepřítel«. Tu když zkracujeme, vyjadřujeme děj M přechodníkem minulým: »vojsko *vytáhši* do pole zahrno nepřítel«.

II. Děj M jest minulý, N přítomný: »vojsko *vytáhlo* do pole *a zahání* nepřítel«. Tu klademe M ve větě zkrácené též do přechodníku minulého: »vojsko *vytáhši* do pole zahání nepřítel«.

III. Děj M jest minulý, N budoucí: »vojsko *vytáhlo* do pole *a zažene* nepřítel«. Také tu klademe M ve větě zkrácené do přechodníku minulého: »vojsko *vytáhši* do pole *zažene* nepřítel«.

IV. Děj M je přítomný, N budoucí: »vojsko *táhne* do pole *a zažene* nepřítel«. Tu nezkracujeme.

V. Děje oba jsou v budoucnosti: vojsko *vytáhne* do pole *a zažene* nepřítel«. Tu když zkracujeme, vyjadřujeme děj M přechodníkem budoucím (t. j. přechodníkem přítomným slovesa dokonavého): »vojsko *vytáhnouc* do pole *zažene* nepřítel«.

V jiném příkladě by bylo, dejme tomu, $M =$ »pracovati« a $N =$ »po práci odpočívati«. Tu bychom měli věty.

I. »*pracovali jsme a po práci jsme odpočívali*«, zkrác.: »*pracovavše odpočívali jsme*«;

II. »*pracovali jsme a po práci odpočíváme*«, zkrác.: »*pracovavše odpočíváme*«;

III. »*pracovali jsme a po práci budeme odpočívati*«, zkrác.: »*pracovavše budeme odpočívati*«;

IV. »*pracujeme a po práci budeme odpočívati*«, — tu nezkracujeme;

V. »*budeme pracovati a po práci budeme odpočívati*«, zkrác.: »*popracujíce* (n. *práci vykonajíce*) budeme odpočívati«.

Tak bývá i v jazyku starém. Na př.: Ježiůš *skončav* svú modlitvu k svým sě apostolóm *vráti* Hrad. 80^b (děje M i N minulé); tehdy vzemše radu kúpichu jedno pole t. 88^b; oni uzřevše divili sú t sě ŽWittb. 47, 6; dcery sionské chodily zdvihše hrdla Štit. ř. 91^b; a přišed zvěstoval jest Koř. Efez. 2, 17; žena světlo zažehši duom zpřevracela ChelčPost.

180^b; — *trpí* muku *nezaviniv* Hrad. 50^b (děj *M* přítomný, *N* minulý); majíú toho po světu čest i chválu, pojmévše u bojiu práciu malú DalC. 10; ti, ješto hořie v milosti božie, odtrhše se věci světských ŠtítV. 70; jenž padše chtie opět vstáti t. 332; — *uslyšav* múdrý řeč múdrú múdřěji *bude* DalC. úv. 4 (děj *M* minulý, *N* budoucí); mnohý, byv přítelem, promění se ŠtítV. 56; a tak, celý den kvasivše, pojedú různě, zpívše se druzí t. 59; slyševše vóbec o sedmeře kostelní svátosti, také poslyšte o každé zvláště t. 310; — *přídúce* Říměné v naši se zemi *wieží* Hrad. 74^b (děje *M* i *N* budoucí); přída chudý i bude tak řeci t. 127^b; ktož počna život dobrý... i skoná jej v nečistotě ŠtítV. 258; že... přijma tu svátost bude mieli velikú moc t. 330; (člověk) skonaje v útrpení život, bude u věčné radosti posazen HusPost. 70^a; tehdy přijda obětovati budeš ChelčP. 194^b; a přijda nalezne jej (dům) prázdny BrNZák. Mat. 12, 24; jestliže padna budeš se mi klaněti t. 4, 9 atp., v. § 368 č. 2 b) a 363 č. 2 b) α.

Jsou tu však některé odchylky.

a) Děj minulý vyjadřuje se přechodníkem budoucím, *přijda počě rozprávěti* atpod. Na př.: (Jidáš) přída počě rozprávěti Jid. 107; (Jachym) pojma s sobú své pastýře hna se přeč LMar. 3; tehdy mu (Václavovi) Boleslav vece, potrhna z nožnic svého meče DalC. 30; Roman příběhna před sv. Vavřincě před jeho nohy padl Pass. 431; (čarodějník) slúpy meděné učině kázáše se jim smieti t. 293; tehdy přistúpě Aristander vece AlxV. 2381; král povědě se zasměje KatBrn. 372; často lelicos počna se zmisávalo ŠtítV. 177; a vztáhna ruku svou... řekl BrNZák. Mat. 12, 49; a klekna před ním řekl jemu t. Mar. 1, 40; a přinesa díl nějaký položil k nohám apoštolským t. Skutk. 5, 2 atpod., v § 373 č. 2 β).

To bývá ve stč. dosti zřídka; ve ŠtítV. jsou toho jenom dva příklady, v BrNZák. jsou už dosti hojně.

Častěji vyskytuje se přechodník budoucí při ději opakovaném; na př.: (mrskáči) svůj hřbet *obnažiece* biči tepiechu DalJ. 90; (mnich nemocným) ruku na hlavu vložieše a *uzdravě* je domóv jiti kázáše Otc. 139^a atp., v. na místě shora uvedeném.

b) Děj budoucí vyjadřuje se přechodníkem přítomným (velmi zřídka). Na př.: *jdauce* připravte nám beránka Br. Luk. 22, 8¹).

c) Děj budoucí vyjadřuje se přechodníkem minulým (zřídka). Na př.: *šed* do Macedonie spomoz nám Koř. Skutk. 16, 9; aby *šed* nepověděl ne vadeat et nuntiet Ol. 4. Reg. 9, 15; *šed* zabi jeho vade interficere t. 3. Reg. 2, 29; *šed* pověz pánu svému vade et dic t. 18, 8; *šedši* učiniž vade et fac t. 17, 13.

¹) V rukopise čte se ještě tento doklad: kterak by jej lslivě *jmauce* zamordovali Br. Mar. 14, 1. Byl sem pojat omylem, neboť *jieti* je sloveso dokonavé. Tr.

III. V jazyku starším řídkou odchylkou je v přechodníku děj po z d ě j š í.

Na př.: ten věčný chof přijde *nalezna* vás ustavičný ŠtítV. 28; protož čiň, ktož co móż, za své hřiechy, to však *učině*, co je jemu na zpovědi rozkázáno t. 339 (ve ŠtítV. jen tyto dva příklady); král zamysli *chtě* jeti Pil.; on (otec Pilátův, vida ve hvězdách, že by dnes mohl zploditi syna pověstného) mienil, *chtě* z toho jmieti utěšenie, naliť túhu s hořem mieti bude Štít. uč. 9^a; Kato myslil na to *chtě* jě (zlé mravy) tresktati Vít. 58^a; Oldřich snažil se jest byl *chtě* kniežetom býti Pulkr. 74^b.

372. Vazby absolutivní.

1. Ve vazbách těchto vytčené shody mezi přechodníkem a podmětem věty řídicí není.

A. Přechodník táhne se jinam než ku podmětu nebo předmětu svého slovesa finitního.

Sem patří případy:

a) kde podmětl (předmětl) se vůbec nesrovnává; na př.: *hledajě* kněz český cizieho chěda, i utka jej jeho bieda DalC. 33; Macedonský král to *vida*, jako se j'mu moci přida AlxV. 1737; Jakob za čtrnádste let v těžkéj službě *jsa*, zdálo se jemu za malý čas Kruml. 80^b; to všecko *jmajě* inni mi se, že... Ol. Esth. 5, 13; — (ty, Maria), poslúchaj hlasóv, *posmievajíce* se synem svým AnsMus. 8, 2; jsem od těch zlých dievek svázána, *chtieć* mě násilím na svůj hrad vésti DalC. 13; daj (nám) tebe *plaćice* želeti tvé muky Hod. 35^b; pokoj lidem dobré vuole *jsúice* Pass. 47; neb mi jest *žel* jě *stvořivše* Ol. Gen. 6, 7; žel mi jest *učinivše* člověka HymnOpav. 36^b; to mi (Marii) bieše zlá novina, *ztrativše* jediného syna Vít. 48^b atp., v § 364 B 2, 6 a § 368 č. 3 B; —

b) některé případy zvláštní, ustálené, oblíbené. Na př.: dal jest kniže Hněvsovi dědinu na cestě *jdauc* do Prahy od Boleslavě Háj. 77; jest na pravé ruce, *jda* od moře, čistý duom Lobk. 47^a; to místo leží po pravé straně *jeda* do Jeruzalema od Bellema Pref. 227; Pavel kaupil sobě dědinu nad mostkem ku Praze *jedauc* KolČČ. 57^b (1545) atp., v § 364 B 4; — přieteľe t jest i *bolejíc* chovati Štít. uč. 25^a; že jieť jest počieti a *počnúce* syna jmieti Hrad. 62^a; ctnost jest, vše *opustieć* chudu býti ŠtítV.; dobra jest nádeje, v boha *úfajíc* činiti dobře t. 268; *byvše* živu umřieti t jest t. 8; věz, že t se čas bliží k tomu, *hodovavše* jiti k domu, *jedše* dáti mísu druhu Jid. 141; že by lépe bylo nepoznati pravdy, než *přijemše* ji i jiti zase Štít. uč. 75^a atp., v. § 364 B 3 a § 368 č. 3 B; — kázal sv. Urbana *naleznúc* přěd se přivěsti Pass. 257; starosta ji samu kázal *odručie* horkú smolú obliti t. 270; zlý král káza dietě tajně *zadiece* chovati ApD. c; Pilát káza Ježiše *obnaživše* k slúpu přivázati Pass. 200; ty, již biechu zbiti Hřěci, *znessě* král rozkáza szěci AlxH. 2^b atp., v § 364, B 3 a § 368 č. 3 B.

B. Podmět (předinět) souhlasí, ale flexe je nenáležitá a tedy kongruence nezřízena.

Na př.: nakladau do sklenice kvítí vonného a *obráte* hrdlem doluov postaví ji Háj. herb. 329^b; (páni) *slyše* strany a jich pře líčení tepruv našli za právo VšeK. 59^a; Pavel potahoval se na statek *chtíc* k němu právo jmíti KolČČ. 73^a (1546); ona (dívka) *sedše* k mužóm i vece jim Comest. 112^a; jakžto se jest o to pokusila, kněží z země vyhnavše a kostelní dveře vešde zahradili *zakázavše* Pass. 586 atpod. v § 363 B a § 368 č. 2 B; — *vizu tě ležiece, slyšu tě mluviece, vizu jej umřěvše, našel jsem jej umřěvše* atp., velmi často: vizi jej na kříži pniece Hrad. 54^a; dokad tě vizi živa jsúce Pass. 310; vidúce děfálko prsi ssúce t. 86; (Syršti) vidiechu nepřátely okolo nich stojiece Comest. 165^b; (Maria) uzřě dva anděly... sediece Hrad. 31^b; uslyšal k němu hlas řkúce Pass. 126; slyšeli jsmý Ježíušě mluviece Hrad. 82^b; hospodina na se se hněvajice neučiju Pass. 465; našel jě (apostoly) spiece Hod. 36^a; jehož (sluhu) našezne bdiece pán Kruml. 437^b; viděch zhynuvše jěd jeho Marg. 365; pop viděl by trudovatinu nerostše Ol. Lev. 14, 48; kniezata čijice římského krále přišedše, penězi jeho okojili Pulk. 98^a; viemy buoha z mrtvých vstavše HymnOpav. 50^b a j., v. § 364 B 1 a § 368 č. 3 B.

2. Vazby absolutivní vyskytují se do sklonku stol. XIV zřídka a většinou jenom v případech jistých, totiž asi při infinitivě věty bezpodměté (*přítelie jest i bolejiiec chovati, byvše živu umřietí jest*), při infinitivě s *kázati* (*káza dietě zazdiece chovati, káza jeho obnaživše k slúpu přivázati*) a po slovesích percipiendi (*vizu tě ležiece, našel jej umřěvše*). Později šíří se, přibývá na př. absolutiv při určování místa (*to miesto leží na cestě jdúce do Prahy ot Boleslavě*). Šimon Hájek (1547) v »Tabula de proprietate participiorum et eorum discrimine iuxta genera, numeros et tempora« (olisk částečný od K. Erbena ve Sborníku kalendáři učitelském 1859, 202—205) opírá se vazbám absolutivním, učí náležité kongruenci participií v čísle a rodě: masc. jest *vida maje*, fem. *vidúci majíci*, nebo jen -c, plur. -ce, nebo jen -c, neutr. = masc. nebo = fem., — masc. *vyšed*, fem. *vyšedši*, plur. *vyšedše*. Blahoslav koriguje: pán *chodíc* uškodil sobě, je prý chyba jako: pán jela pryč, podobně *dokonavši* m. *dokonav* Blah. 257. Drachovský (1660), str. 131 sl. vytýká chyby vazeb těch (v rodě a čísle): *slyšící* hromobití ulekl jsem se, chybně m. *slyše*; *maje* muže zlyho nemohu dobrau zůstati, chybně m. *majíc(i)*; podobně *padnauce* urazil jsem se, *uslyševše* to zradoval jsem se, *padna* na kolena modliti se atp. Rosa (1672) str. 300—301 má mnohé výklady o těchto vazbách dobré, strany současnosti i nesoučasnosti. Viděti to z příkladův: *chodě* po zahradě trhal kvítiky, *poraziv* nepřítelie obrátil se, *vejda* do města mluviti budeš, *sedna* na

koně pojedou. Ale též chybují: já *procházeje se* po zahradě přišel posel. V stol. XVII vazby participiální zdivočely (Komenský). V době nové v jazyku spisovném děje se náprava vlivem gramatiky a pravidlo se obnovuje. Absolutiva se zavrhují a zůstávají jich jenom některé zbytky, jako jsou v příkladech zde následujících: cestovatelé všichni, *vyjma* (n. *vyjmouc*) jednoho, šťastně se vrátili; *hledíc* ku počtu jsme slabší než naši protivníci; česká knížata *počnouc* od Přemysla. Dále zůstávají výrazy přechodnikové, kleslé ve výraz příslovečný, jako na př. *takřka* (z *tako-řka*), *vůčihledě* (z *v-oči-hledě*).

d) Slovesné jméno podstatné.

373. 1. Tvoří se z participia perf. pass. příponou kmenotvornou psl. *-bje*, která dává do stšlovenštiny sg. nom. *-bje* nebo z toho vzniklé *-ije*, a do češtiny stažením *-ie* a úžením *-í*, na př. part. *pętę, nesenę*, verb. subst. stsl. *raspętbje, nesenębje* n. *-ije*, stč. *rozpętie, nesenie* nč. *-í*, dial. zkrác. *-i* atd.

2. V češtině je při slovesích imperfektivních i perfektivních. Když je tvořeno z imperfektiv, vytýká jen kvalitu děje, a když jest z perfektiv, vytýká spolu kvantitu (jednodobost, skonalost). V jazyku starším bývá často z imperfektiv, kde by nč. volila třeba perfektivum. Na př.:

(slepec volá o pohřbu sv. Prokopa:) smiluj se nade mnú as a tak dlúho, jakžto tvého *pochovávanie* se služba prodlí, abych dotad viděti mohli A jakž to propovědě, tak prozřěl a tak dlúho světle viděl, až sv. Prokopa tělo pochovali. Po sv. Prokopa *pochování* sezřěvše se bratřie . . . sv. Víta opatem volichu. Pass. 316; (Habakuk) předpověděl *jímanie* Jerusalema budúcie Comest. 193^b (nč. zajetí); o rozchození synóv Noe t. 21^a (nč. rozejí); o přechození moře červeného t. 61^b; k přichození Kristovu t. 189^b; exodus, totiž vychozenie t. 53^a; od vychozenie řečí až do Krista t. 189^a; (aby) splétanie vrkočuov až do pat visalo ChelčP. 216^a.

Oboje substantivum není všude ve slovanštině, nýbrž jen v češt., stsl., ruš., mruš., pol. a hluž. Jinde je zpravidla jen u imperfektiv; v sln. je *dokončevanje*, nikoli též *dokončanje* atp. Mikl. IV, 878 a 276.

374. Význam slovesného jména podstatného.

1. Jméno toto vyslovuje děj slovesný in abstracto ve způsobě substantiva. Proto bývá jen v sing., ale dostane-li význam konkrétní (v. dále v č. 3), také v plur.

Vyslovuje pak abstraktně děj týž, jako jest ve slovese, i co do perfektivnosti a imperfektivnosti, na př. pf. *přinesenie, zavolánie* . . ., impf. *nesenie, volánie* . . ., — i co do kvantity jeho, na př. děj jednoduchý *střělenie, dánie* . . ., durativní *nesenie, volánie* . . ., iterativní *nošenie, házěnie* . . . atpod.

2. Vzhledem k dějovému rodu subst. verb. je někdy významu aktivního, někdy passivního.

a) Když jest ze slovesa subjektivního, má subst. verb. význam aktivní. Na př.: *mlčenie*; o *příští* Jezukristově Pass. 279; mrtí nemóž mieti *probytie* Kat. 158.

b) Když jest ze slovesa reflexivního, má subst. verb. význam aktivní. Na př.: jehožto *narozenie* slavímy Pass. 279 (*naroditi se*); přěščastné túto dvú malkú *utkánie* l. 277 (*utkati se*).

c) Když jest ze slovesa intransitivního, má význam aktivní. Na př.: boží *požehnání* Us. (*žehnati komu*).

d) Když jest ze slovesa transitivního, má význam aktivní vzhledem ku podmětu, z něhož energie vychází. Na př.: by jemu (slepici) *videnie* dáno Hrad. 22^b; andělovo *řečenie* Pass. 278; měj vždy *rozmyslenie* NRada 1063; jest veliké črtovo *oslepenie* Štit. uč. 54^b.

A má význam pasivní vzhledem ku předmětu, na nějž děj přechází. Na př.: Jezukristovo *zvěstování* bylo v domě a všední den, ale Krstiteľovo (t. sv. Jana Křtitele) *zvěstování* bylo v samém chrámě a na slovutný hod Pass. 277; jeho hřebíky *probitie* ML. 39^b; rukú a noh *probozenie* t. 15^a; *pronásledování* křestanův Us.

Význam je tu tedy různý podle smyslu; na př.: *zvěstování* andělovo (akt.) — *zvěstování* Kristovo (pass.); črtovo *oslepenie* (stč.) — oslepení *hříšníkovo* (nč.).

3. Slovesné jméno podstatné je významu zpravidla abstraktního. Přenesením však dostávají se jména tato také za názvy věcem konkrétním. Na př.: přítel . . . počechu tušiti jemu, jako *přirozeníu* milému (příbuznému) Hrad. 143^b; o vozě (okolo vozu, t. Dariova, bylo) jeho bližné *přirozenie* AlxH. 3, 13; Maria jistě jiného nehledá, nežli *zvolenie* (zvoleného t. Ježíše), po němž atd. Hrad. 34^b; daj jim, synu, jich *žádanie* (žádanou věc) t. 121^a; svobodný má vše své *chtienie* (vše, co chce) Baw. 114; naplněna jest země *jmienie* tvého possessione ŽKap. 103, 24, ŽKlem. tamt., lakomý nenie nasycen *jmienie* ŠtitVyš. 9^a, jehož všecko *jmienie* na Heřmana spadlo Pulk. 160^b, každý bydlěše na svém *jmění* Ol. 2. Esdr. 11, 3, (léto padesáté, jubilejní) vrátí se člověk ke *jmění* (sic) svému ad possessionem suam Mus. Lev. 25, 10, nč. *jmění* Us.; *vládanie* possessio Comest. 14^a; (člověk) miluje bližního nade vše *stvozenie* Štit. uč. 30^a, stvoření Us. nč.; nč. *pití*, *vězení*, *psaní* a j.

Přijímajíc význam konkrétní bývá pak i v plur.; na př.: (lidé), ješto silná *pitie* piji ŠtitMus. 64^b; lidská *pohýřenie* (omyly . . .) Štit. uč. 118^b; proti takovým *pochybováním* posilu *jmieti* ŠtitMus. 153^a; léky pro rozličná *člověcie porušenie* Štit. uč. 8^a; z takých *posmievaní* vychází hněv t. 65^b; ti *prchánie* lidská přemohli ŠtitMus. 52^a; kto chce se na svá *obmeškánie*

rozpomanúti Štít. uč. 100^a; tak sú mě těžká *skonánie* smrteľná obkličila t. 149^b; *napsánie* která na jablce (nápisý čarovné) t. 8^a; ten mě těší rozličnými *těšenými* Hrad.

4. Když jména tato pocházejí ze sloves reflexivních, jsou bez zájmena reflexivního. Na př. dívati se — *dívánie*: aby lidé jim se dívali, jedni se kochajíc v tom dívání Štít. uč. 112^a, dívánie tajného súdu božieho ŠtítBud. 48; domnieti se — *domněnie*: aby (ty) neměl domněnie čáru ŠtítMus. 86^b; napiti se — *napítie*: mohli by napitím vína dobrého napomoci žaludku t. 64^b; uchovati se — *uchovánie*: tu propast slušie čistiti z povědi a najvíce hřiecha uchováni Vít. 44^a; přiblížiti se — *přiblíženie*: jehožto přiblíženie císař uslyšav Pass. 429 a pod. *rouháni, modlení, učení, hovění* (hověti si) Us.

Jenom když má býti vytčeno, že zájmenem zvratným je vysloven předmět děje, připojuje se zájmeno toto také ke jménu slovesnému; na př. neznati sebe — *neznánie sebe*: pokánie za své hrdosti a neznánie sebe ŠtítE. 309 (z rkp. 1492); drážditi sebe — *dráždenie sebe*: hřiech byl v tom dráždení sebe ŠtítMus. 66^a; *umlauvání se* bratři s Josefem Br. Gen. 50 nápis; *trápení sebe* n. se Us.

Srovn. v § 202 č. 4 c).

375. Vazby jeho.

A. Co při slovese finitním je nominativem (podmětu nebo doplňku), je při subst. slovesném buď 1. přivlastkem, vyjádřeným a) adjektivem, b) přivlastkovým genitivem — anebo 2. dativem. Příklady tomu:

1. a) *božie přikázanie* (bóh přikázal) atpod.: s uotpuščením Pilátovým zlým nekrščeným Hrad. 45^a (Pilát zlý nekrščený otpustil); císařovým otpuščením Krist. 25^a; výštie vodné exitus aquarum ŽWittb. 106, 33; hospodin ostřiehaj veštie tvého i výštie tvého t. 120, 8; o tvém přiščí ML. 87^b; trápení ďábelské ChelčP. 83^a; aby jemu hojná otplata byla za opuščenie lidské t. 169^a (že lidé jej opustili); boží přikázání Us.; — b) *příštie syna božieho* atp.: přiščie syna božieho Krist. 84^a; u výštiú jich ŽWittb. 104, 38; rozsedenie zdi vysokéj Pror. Isa. 30, 13; nalezujem hřiechóv obmytie Kruml. 416^b;

2. *hřiechóm otpuščenie* atpod.: za by (bóh) popřal mně nebohu všem hřiechóm odpuščenie Hrad. 123^a; odpuščenie hřiechóm máme duchem svatým Štít. uč. 17^a; věři hřiechóm odpuščenie ŠtítV. 184; (človčk) vezme odpuščenie hřiechóm Štít. uč. 10^a; (papež) dáva všem hřiechóm odpuščenie ChelčP. 247^a; (člověk) vezme všem hřiechóm omytie ŠtítMus. 150^a; nalezujem hřiechóm obmytie Orloj. 68^a; aby člověk měl očiščenie dopustilým hřiechóm Štít. uč. 121^b; aby to bylo jich nedostatkóm polehčenie t. 140^b; kdež jest skřipěnie zubóm ML. 20^a; pláč a zubóm skřipěnie NRada 1590 a 2087; je to zdraví prodlenie t. 1694; (bůh) učinil pádu člověčiemu opravenie ŠtítMus. 128^b; móż t svůj úřad k spasení lidem vésti t. 150^a; čakám

vzkříšení mrtvým Štít. uč. 10^b; z jeho ruky pochodí nasycení všem zastupóm ChelčP. 196^a; — požič nám času živu bytie ŽKlem. 140^b (abychom byli živi); pravé samému o sobě bytie jest . . . Kruml. 161^a, Alb. 33^a; znamenie zlého o sobě samému bytie jest atd. Alb. 34^b a j., v. § 278 č. 1.

B. Co při slovese finitním je akusativem (předmětem), je při substantivu verbálním buď 1. též akusativem — anebo 2. přívlastkem, a to a) adjektivním, b) genitivem přívlastkovým n. dativem (atrakcí). Příklady:

1. *neznánie sebe (se), pokrm požitie* atpod.; pokánie za své hrdošti a neznánie sebe ŠtítE. 309 (z rkp. 1492) a pod., v. v § 384 č. 4; pro věčný pokrm požitie Rúd. 13^b; též (t. říci, připomenouti jest) o chuti v ústech, neb o voni v nose, neb čiti rozličnú věc dotčením těla ŠtítBud. 40; čehož kde móż dosáhnúti dobytím nepravým nebo dary braním ŠtítPař. 65^b; na znamenie pravdu s křivdú uličenie Vít. 5^b; k běžení cestu HusŠal. 45°; o druhém vymietaní z chrámu kupce Comest. 242^b; k zvěstování milosrdie tvé ŽKlem. 91, 3; (duše) tě přijětie jako studnici žádá Kruml. 465^b; díže pro chleb pečeni KolČČ. 1^a (1618); po při zavřeti Slav. 49; (jednáno) o propuštění jistej počet vězňů ČernHeřm. 241; na dobytek krmení uložili mu (mlynáři) přispívati WintObr. 2, 507 (Wintrovo); (Hálek) omámen takovým jej přecěňováním uvěřil sám v sebe Malý, Naše znovuzrození VI, 154; k uvítání jej (Kolumba) dali panovníci postaviti trůn svůj na velikém náměstí Malý Amer. 1, 116; Vasco Nuñez dostal ho (praeláta) na svou stranu prokazováním mu nejhlubší úcty a oučastněním jej ve svých podnikách t. 2, 215; Pedrarias považoval Vasca za nebezpečného soka a žárlivost jeho ukonejšena byla na čas podkládáním jej (Vasca) za budoucího svého zetě t. 2, 257; jetím Montezumy a držením jej ve své moci dosáhli Španielové prospěchu t. 3, 232; —

2. a) *naše vykúpenie, chrámové posvěcenie* (vykúpiti nás) atpod.: rozprašenie israhelské ŽWittb. 146, 2; s zažžením beraním cum incenso arietum ŽPod. 65, 15; na lesniem rúbání Řád pz. 55; uč se plakati božieho ztracenie a žádati nalezenie (t. božieho) Hrad. 48^b; o pekelném pobožování ML. 68^b; vinné sbieranie Pror. Isa. 24, 13; ani hledá (Maria) co jiného, než jedno vidění tvého Hrad. 41^b; pro naše vykúpenie Ostr.; pro spasenie naše sstúpil s nebes Štít. uč. 10^b; chrámové posvěcenie Krist. 69^a; odlévéje svým obráčením Štít. uč. 154^b; svěcenie kněžské t. 124^b; zkažení zákonné (t. klášterů) t. 77^a; tvého pochovávání Pass. 316; k jejíemu (skříně) nošení Ol. 1. Par. 15, 2; tak ho (ďábla) od vašeho nabiezenie buoh ráčí zahrati Vít. 97^a; svědomie jest své poznánie, tož jímž se člověk sám zná HusE. 3, 108; nikdy by spasitel zatracenie bohacova neohlásil ChelčP. 13^b; aby paniatovali umučení Kristovo t. 71^a a j., v. § 171 II; — b) *milování věcí* atp.: milováním věcí tohoto světa Štít. uč. 28^a; želejíc dřevnie čistoty potracenie t. 48^a; pustiti od klizenie pilného svých vlasův t. 44^a; vlasův

ustráženie ŠtítMus. 81^a; odpustění hříchův, vzývání Boha a j. Us. nč.; — *ku pochovávaníu mrtvým* atp. (atrakcí): (kramář) svůj krámc rozkladl ku prodávání svým klenotóm Křiž. 305; kotly k vaření masu Comest. 155^b; moře měděné k umývání rukám t. 155^b; potřebu ku pochovávaní mrtvým přidávati Kruml. 24^a; olej k připravování lucernám Ben. Num. 4, 16; k cementování zlatu AlchAnt. 75^a; kotlíky k hlavě myti Řád láz. 9; toho potřeba k rybám chytání BartD. 1, 183 atp., v. § 111 2.

C. Co při slovese finitním je pádem jiným než akkusativem, je při subst. verbálním přivlastkem: vyjádřeným a) adjektivem, b) tím pádem, který je při slovese finitním. Na př.:

a) *rozmlúvanie božské* (t. j. o bohu) atp.: když (učenníci) tak chutnú cestu učinili v rozmlúvaní božském ChelčP. 111^a; (druž)nie vzém odpušćenie svD. 75 (od druhá); ptáci rušie jej (člověka) nosovým i paznehtovým trháním Kruml. 6^b (trháním nose . . .); mečové zabitie Lact. 59^c; peněžitým ukojením PulkR. 50^a; píchnutí špendlíkového snésti nemůžete BílD. 73; —

b) *netbánie dobrého, slúženie modlám, čtenie o radách* atp.: aby snadné bylo křtu dojitie ŠtítMus. 149^b; z netbánie svého dobrého Štít. uč. 113^b; zpoviedanie jménu tvému ŽWittb. 141, 8; sloužení modlám Us. nč.; oči střehúc ot dívánie leckakýms věcem Štít. uč. 29^a; z pýchy pocházie bližnieho zlému poradovanie t. 133^b; Jidášovi nic nepomohlo zvolenie apoštolské (apoštolem) Kruml. 177^b; o odkládání pokáním ŠtítMus. 62^b; — vzaři odpočinutie od práce Štít. uč. 31^b; vystřicháním ode zlého ŠtítMus. 13^a; potresktáním z neřádu t. 53^b; vystřeha se nepřipravenie k smrti Štít. uč. 153^b; lid vstúpil v netbánie na buoh ŠtítMus. 84^b; o dvanácti radách čtenie t. 145^a; panovanie nad tiem ostavi sobě Štít. uč. 16^a.

Zřídka tu bývá genitiv; na př.: *vody svacené* pokropením (t. j. vodou) Štít. uč. 148^b; *dobrých* posmievanie Kruml. 320^b; od klaněnie *pravého boha* HusŠal. 4^b.

D. Co při slovese finitním je adverbialním určením, je při substantivu slovesném přivlastkem a) formy adjektivní, b) v téže formě, která je při slovese finitním. Na př.:

a) *nebeské kralovanie* (kralovati v nebi) atpod.: nebeského kralovanie NRada 339; kralovanie zdejšíeho ŠtítMus. 42^a; někde se duch sv. ukazuje světu vidomé, o nevidomém ukázaní praví sv. Jan . . . Krist. 112^a; v tom kostelníem zpíevaní ŠtítMus. 37^a; chtě královicě kúpaním saským (v Sasích) uhaniti DalC. 52; odtud smy neměli žádného vodného vezenie viec (po vodě) KabK. 4^a; noční toulání (v noci), dlouhé, tvrdé spaní Us.; —

b) *v(z)stánie z mrtvých, volánie k tobě, třetí den vzkříšenie* atpod.: věři těla opět vstánie z mrtvých ŠtítMus. 89^a; vzkříšeni z mrtvých, z mrtvých vstání Us.; tvé vstúpenie na nebesa Modl. 32^a; den božieho vstúpenie na nebe Štít. uč. 9^b; na nebe vzeli Us.; neučiňenie dosti za ně (hřiechy)

Štít. uč. 115^a; u prsi udeřením t. 148^a; na koleně klečenie Alb. 102^a; v něka-kém sám od sebe utrpení ŠtítMus. 163^a; uslyš volanie mé k tobě Modl. 69^a; žádost přijednání k synu božiemu Štít. uč. 120^a; v odvolání k sídci vyš-šiemu t. 130^b; o u božě radování Alb. 38^a; svým při tom bitím t. 23^b; an nám s sebu kralování chce dáti NRada 256; keďž (v hodinu smrti) bude z boku klánie a o srdci zpodpieranie Hrad. 138^a; tvé třetí den vzkřie-šenie t. 43^b; túlanie po krajích ŠtítMus.; chození po polích atp. Us. nč.; šťastné obráčenje záhe Kruml. 434^b; často chođením Comest. 34^a.

E. Rčení: býti na ztracení, na spadení atpod. Na př.: juž hrad na ztracenu bieše, by se byla ciesařovna nedomyslila DalH. 39; my s tak malým lidem biechom na ztraceni města i životov svých Kar. 22; věž je na spadnutí Us. atp., v. § 308 II, č. 2.

376. Podstatné jméno slovesné je velice důležitý druh našich sub-stantiv; proto užíváno ho vždycky měrou náležitou a hojně, v jazyce spi-sovném i v obecném. Štítný má jich velikou hojnost a rovněž i jiní stč. spisovatelé mysliví.

V jazyku starším někdy hromadí se; na př.: (člověk) táhne se od boha *žádaním kocháním* v světských libostech Štít. uč. 35^a; o *odkládaní po-káním* ŠtítMus. 62^b; dlúhé *prodlévání obráčením* Štít. uč. 150^b; (sídcě bude hleděti) na věrné svého *přikázání zachování*, aby . . . HusE. 1, 21; (jest potřeba) *přikázání zachování* t. 1, 1; vše s *třískáním, boucháním, vrzáním, skřípáním, hvízdáním, pískáním, foukáním, houkáním, chře-stáním a šoustáním* Lab. 10 (Flajshans v ČMF. 1897, 347).

V nč. spisovné šíří se k němu strojená nechut (v. Kott. I, 80); ne-práve. Adepti brusičští (Zibrt a j.) píší: pro *obveselenou*, pro *potěšenou*, na *zasmánou* atp. Řikáme: mám *dovolenou*, učedník dostal za *vyuče-nou* . . . atp., ale nikoli: vzal jsem si *dovolenou pro zotavenou*, půjdu na *zotavenou*, chraň se *unáhlené* atp.

IX. Příslovce.¹⁾

377. 1. Příslovečné určení bývá někdy výraz jednoslovný, na př.: od-jedu *zítra*; — někdy viceslovný, na př.: odjedu *za čtrnácte dní*.

Příslovečný výraz jednoslovný zase někdy je zřetelný tvar ohnutý, někdy není. Na př.:

ve větě »půjdu *lesem*« je příslovečný výraz *lesem* zřetelný tvar ohnutý; poznáváme v něm totiž instrumentál jednotný jména podstatného *les*, a poznáváme to hned a zřetelně, poněvadž podstatné jméno *les* s jeho pády v jazyku se drží a odtud jsou nám dobře známy; —

¹⁾ V rukopise Gebauerově nalézám materiál jen pro kapitolu o negaci. Přejímám proto § 377 a 378 ve znění, které má PMrMl. v § 547—548. Tr.

také ve větě »půjdu *dolem*« poznáváme ve výrazu *dolem* zřetelný instrumentál jména podstatného *důl*; —

naproti tomu ve větách »půjdu *horem*« a »půjdu *tudy*« výrazy *horem* a *tudy* nejsou tvary ohnuté; —

a ve větách »půjdu *rychle*« a »půjdu *rychleji*« jsou *rychle* a *rychleji* výrazy ovšem původně ohnuté, ale ohnutí jejich není již — ze samého jazyka nynějšího — zřetelné.

Ve větách »bylo *tma*«, »bylo *zima*« zdá se, že *tma* a *zima* jsou nominativy a snad podměty; vskutku však jsou to nominativy stlačené ve význam příslovčí.

Výrazy příslovečné jednoslovné, které buď nejsou tvary ohnuté, na př. *zde*, — buď mají tvar ohnutý, ale z jazyka nynějšího již nezřetelný, na př. *rychleji*, — nazýváme příslovce.

2. Příslovce jest jednoslovné

dilem od původu, na př.: *prý*, *rychle*, *loni*, *zde*, *tehdy* . . .; —

dilem stalo se výrazem jednoslovným tím, že výraz původně více-slovný se spřáhl ve slovo jedno: na př.: příslovečný výraz víceslovný *na vz chválu* spřáhl a změnil se v příslovce *naschvál*, — a podobně spřáhlo a změnilo se *z jitra* v *zítra*, — *z vláště* ve *zvláště* (sr. HistMl. III 1, § 292), — *do konce* v *dokonce*, — *před se* v *přece*, — *v obec* ve *vůbec*, — *o všem* v *ovšem*, — *léto se* (= léto toto) v *letos*, — *dně sb* (= den tento) v *dněsb* = č. *dnes* (v. § 207 č. 3), — *a rcí* v *arci*, — *nech(ej) že ti* v *nechžt* a *nešt* (ob.), — *bóh daj že* v *bodejž* atd.

3. Z čeho příslovce vznikla a jakého jsou původu tvaroslovného, je dilem v PřírMl. § 304 vyloženo, dilem *zde* na různých místech připomínáno.

Důležitou při vzniku tom okolností bývalo, že slovo, jež se přetvořovalo v příslovce, vypadalo ze svého druhu vlastního. Odloučeno pak od slov sobě příbuzných (osamoceno, izolováno) propadalo jednak změnám mimořádným, jednak nebylo účastno proměn pravidelných a tím se stalo, že tvar mnohých příslovčí je nám dilem nezřetelný, dilem naprosto nevysvětlitelný.

Při tom měnil se mimořádně a rychle také význam. Vidíme to, když na př. srovnáme významy *do-konce* ve větách a) »setrval jsem až *do konce*« a b) »nevím *dokonce* nic«; v a) jest »*do konce*« příslovečné určení s významem svým náležitým, naproti tomu v b) je *dokonce* příslovce s významem skleslým v pouhé sesílení významu *nic*. Jiný poučný příklad je v příslovci *prý* (o němž v. HistMl. I, § 123).

4. Mnohá příslovce jsou utvořena z kmenů zájmenných, jednak z tázacích a vztažných, jednak z ukazovacích, — a v těch drží se i význam zájmenný, jednak tázací a vztažný, jednak ukazovací.

Príslovce taková jsou na př.: *kam, sem, tam, onam . . .*, stč. též *jam* (= *kam*), *všamo*; *kudy, sudy* (stč.), *tudy, onudy . . .*, *všudy*; — *odkud, odsud, odtud . . .*, *pokud, posud, potud, -ad, -avad*; — *kde, zde* (m. *sde*), *ted, onde . . .*, *všude*; — *kdy, tdy* (stč.), *tehdy, ondy . . .*, *vždy*; — *kak* (stč. = *jak*), *tak, onak . . .*, *jak, však*; — *kolik, tolik, jelikož . . .*; — *proč, zač, nač, več*; — *proto, zatím, mezitím* a j.

Príslovce, která jsou původu a významu zájmeného, mívají zároveň úkol spojek (v. § 398 č. 3—7).

5. Príslovce, která jsou utvořena ze jmen přídavných, mají vedle pozitivu také komparativ a superlativ. Na př.: *rychle* — *rychleji* — *nejrychleji*; *vysoko* — *výše* — *nejvýše*; atd.

Stupňováno je zde vlastně přídavné jméno (nikoli příslovce), a to přídavné jméno rodu středního jedn. tvaru jmenného; na př. pozitiv nom. *rychlo*, kompt. stč. *rychlejie*, superl. *najrychlejie*. V pozitivě ustrnul jedn. lokál *rychle* ve významu příslovečném a tudy se stal příslovcem; v komparativě pak a superlativě stalo se to s jedn. akkusativem.

Z příslovcí, která jsou původu jiného, mají komparativ a superlativ jenom *tma* a *zima*. Na př.: bylo *tma, zima*, — kompt. bylo *tměji, ziměji*, — superl. *nejtměji, nejziměji*.

6. Príslovce mají svůj význam věcný. Vidíme to zřetelně v příkladech: mám se *dobře*, mám se *zle*; jdu *rychle*, jdu *zvolna*; atp.

Z některých však význam věcný časem se vytratil. Príslovce taková přestávají pak býti slovy samostatnými a stávají se dílem předložkami, dílem slovcí příklonnými.

Že z příslovcí vznikají předložky, o tom viz § 290 č. 1.

Jindy se stávají z příslovcí slovec příklonná (enklitická), t. j. slovec, která se přikloňují ku příslušným slovům jiným a význam jejich vytýkají nebo obměňují. Příkladem toho zřetelným je bývalé příslovce *koli*; znamenalo = *někdy*, ale ztratilo tento svůj význam věcný, nevyskytá se již jako slovo samostatné, nýbrž jest jen slovcem příklonným v *kdo-koli*, *kdy-koli*, *jak-koli*, *ač-koli* atp.

Jiná slovec příklonná jsou:

-*ť* (stč. též *-ti* a *-tě*). Vzniklo z dativu mravního *ti* (v. § 268 č. 6 c) a klade se, když něco s důrazem vytýkáme. Na př.: vím-*ť* já, — vždy-*ť* vím, nebo-*ť* vím atp.; —

-*si*, -*s'*. Vzniklo ze zvratného zájmena *si* (dat.) a připojuje se k zájmenům *kdo* a *co*, k *jaký* a k výrazům odtud odvozeným; význam slov těchto mění se tím v neurčitý (srov. § 222 č. 3 b). Na př.: *kdo* a *kdo-si*, *kdo-s*, *co* a *co-si*, *co-s*; *jaký-si*, *který-si*, *kdy-si*, *čí-si* atd.; —

-*ž* (stč. též *-že*). Klade se pro důraz a sesílení významu, na př. *budi-ž*, *nesi-ž* (a podle toho také *viz-i-ž*), *kdo-ž*, *taký-ž*, *tak-ž* atp. Při zájmeně

vztažném jen-ž, jeho-ž, jemu-ž atd. je stále, a tím liší se tvary zájmena tohoto od tvaru zájmena třetí osoby *jeho, jemu* atp. Rovněž tak liší se spojka podřazovací *kdy-ž* od tázací *kdy* atd.

378. Druhy příslovčí třídíme podle významu a rozeznáváme:

a) Příslovce místa, na př.: *kde, zde, tu, jinde, všude, nikde; kam, sem, tam, onam, jinam, někam, nikam; kudy, tudy* atd.; *odkud, odtud* atd.; *pokud, posud* atd.; *doma; domů, dolů; vzhůru* atd.

b) Příslovce času, na př.: *kdy, tehdy, jindy, vždy, druhdy* (= časem); *někdy, nikdy; dosud, dosavad; loni, letos, dnes, včera, zítra; ráno, večer, časně, brzo, dávno, minule, příště* atd.

c) Příslovce způsobu, na př.: *jak, kterak, tak, onak . . . ; dobře, zle, rychle . . . , zvolna, zřicha . . . , koňmo, pěšky . . . ; česky, latinsky . . . ; a míry, na př.: kolik, tolik; jednou, dvakrát . . . : dvojnásobně . . . ; mnoho, málo; velmi, příliš* atd.

d) Příslovce příčinnosti, na př. *proto*.

Srv. § 44—48.

e) Příslovce záporová; o těch v. §§ násl.

Totéž příslovce může v rozdílném spojení nebo při rozdílném pojetí mívatí význam rozdílný. Na př. ve větě »jedeme *nazpět*« může *nazpět* míti význam místní (jedeme nazpět = tam, odkud jsme vyjeli) — anebo význam způsobový (jedeme nazpět = směrem zpátečním).

Zápor a záporová příslovce *ne* a *ni*.¹⁾

379. Tvrzení: »*člověk je vpravdě blažen*« — »*homo est vere beatus*« může se popřítí dvojím způsobem:

a) kvalitativně, když přímo a bezprostředně popře se samo kvale (myšlenkový obsah) jeho a praví se, že člověk *není* v pravdě blažen, *homo non est vere beatus*; nebo

b) kvantitativně, když až do minima popře se kvantum žádoucích případů, ve kterých by kvale pozitivní se jevílo, potvrzovalo a osvědčovalo, a když se praví: *nemo est vere beatus, homo nunquam est vere beatus, homo nusquam est vere beatus* atp.; staročesky: *nijeden* člověk jest blažen, *nikto* jest blažen, člověk *nikdy* jest blažen, atd. Pozitivní kvale »*homo est beatus*« nepopírá se zde přímo; ale popírá se, že by se potvrzovalo v příkladech praktických, že by se potvrzovalo u kohosi, kdesi, kdysi, jaksi . . . ; popírá se až do minima kvantum žádoucích dokladů praktických; tím ovšem podtíná a boří se platnost samého pozitivního kvale, popírá se i samo quale, ale toto popření není přímé, nýbrž děje se prostřednictvím popřeného kvanta.

¹⁾ Srovn. Gebauer v Lfil. 1883, 240 sl.

Se stanovíště spekulativního nebude trvám nic namítnouti proti tomuto rozdělení záporu; tu zajisté uzná se, že druhy *a)* a *b)* se vylučují, a že v nich případy možné jsou pojaty a vyčerpány všechny. Shledá-li se však dále, že také slovní výraz v jazycích bývá jiný pro *a)* a jiný pro *b)*, a že i mnohé proměny u výrazu tomto dějí se tím směrem, v němž se liší *a)* a *b)*, tedy bude v tom důkaz, že spekulativní rozdíl mezi záporom kvalitativním a kvantitativním cítí se také v jazyce, má svůj kořen v povědomí jazykovém, má tedy základ také psychologický.

Záporová slovice.

380. 1. Pro slovné vyjádření záporu má č. slovice: *ne, ni*, stč. též *nie*. Původem souvisí *ne* se skr. na, lit. ne atd. a je tedy z pův. **ne, ni* je z pův. *než, nie* pak mohlo by býti z **ně* nebo **noi* (ale v. § 389). Srov. Miklosich II, 353 a Negation in den slav. Sprachen 335; Bibliographie při Streitbergových Indogerm. Forsch. 1892, str. 160 (zpráva o spise Thomassově) a tamt. VIII (1896), 136 sl. (zpráva o spise Fowlerově).

2. *ne*, zdloužené *né*.

a) Slovcem *ne* popírá se kvalita, nikoli kvantum. Důkazem tomu jest především význam výrazův s *ne-*, na př. *nešťastný, nepršl, člověk není šťasten* atd.; tu vidí se zřejmě, že záporom vyslovuje se vyloučení z jisté kvality P, že jest tedy přímo popřeno kvalita. Důkaz další je v tom, že musím voliti slovice *ne*, chci-li nějaké pozitivní kvalita popřiti přímo a bezprostředně; chci-li kvalitativně popřiti na př. tvrzení, že člověk jest šťasten, nemohu toho učiniti jinak, než slovcem *ne*, člověk *není* šťasten. Konečně pak je zde důkazem i to, že nemohu užití slovice *ne*, když mám popřiti něco se stránky kvantitativní, nemohu dáti *ne-* na místo *ni-*, na př. v *nikdo*, (stč.) *nijeden* jest šťasten, *ni* o čisti *ni* o božě tbojuce AlxBM. 1^a atd. Zápor slovcem *ne* jest tedy kvalitativní.

b) Slovcem *ne* mnohdy a zpravidla nejenom se popírá, nýbrž nad to klade se i opak. Srov. Miklosich Neg. 338. sl. Pojem S, vyloučený záporným *ne-* z kvality P, tím samým klade se do kvality opačné. To bývá při jménech a některých zájmenech (ve výrazech jednotlivých) a při slovesích (ve větách).

Při jménech a některých zájmenech. Na př.: ten ciesař *nebožný* gottlos Kat. 2980; *nečistý* immundus, *nevěrný* perfidus, *nesčastný* miser, *nepřavý* iniquus, *nemúdrý* insipiens; *nejeden* plures: nejeden toho zlým užil AlxV. 797, plakala nejedna matka t. 803, pusty sú nejedny země Jid. 24, vlasti do nejedné svD. 66, příčina prodlení času nejedna tato byla, neb pro veliké sněhy a rozlitie řek museli jsú očekávati Mill. 6^a; *nesvoj* nevlastní, cizí a pod.: v sboží nesvého otce ŠtitV. 139, co zde jako nesvé drží Kruml. 276^a, dívka (vejdouc do jizby cizí) všechna je nesvá Světozor 1882, 312

(jihomor.); *nelzě*: jest nelzě toho naplniti Pass. 293, nelzě by se co dalo t., bylo by nelzě oráčiu chleba kupovati DalC. 5, nelzě by tam hnúti zrakem ApŠ. 33, nelzě vám zde jmiati moci Hrad. 4^b, nelze by nám vyjítí bylo saměm bez podpory Štit. ř. 153^a; *neničso* něco, trochu, podle lat. non nihil: o kteréž (úmluvě) také nenic jest v třetích knihách povědieno VšehJir. 194, přidám také nenic o listech t. 351, když (poručníci) sirotkóm nenic statku zachovají t. 244; *nenikdy* někdy: v kteréžto zmatky (strany při soudech) někdy z úmysla, nenikdy také z neznámosti práv upadají VšehJir. 416, na ty škodu i hanbu uvedú (lidé), nenikdy i pomstu VšehK. 4^b; *nelehký* těžký, slušný atp.: nelehké břémě Kat.v. 330, tak nelehkých kázání DětJež. 3^b, nelehce tu čtenie die ChelčPost. 26^a (ne bezvýznamně), každý rád z těch tří (řádů lidských) má nelehce vážiti druhú dvú Štit. uč. 66^b; — *nečest* infamia, *nesbožie* infelicitas ŽWittb. 13, 3, *nelepota* deformitas, *neprávo*, *nepřavda* iniustitia, iniquitas, *nerozum*, *nesmysl*, *nemoc*, *nečas*, *nechvíle* bouře mořská Troj. 223^a, *nemilost*, *nepřiezn*, *nepřietel*, *nekřestan* atp.; — povolením nebo *nepovolením*, otporem nebo *neotporom* VšehJ. 264; úředníci nebo *neúředníci*, súdece nebo *nesúdece* t. 104; (tam, v smrti) pán *nepán* se sejdem.

Při slovesích. Na př.: (Radislav) *nemně*, by (Václav) se směl brániti DalJ. 28, t.j. Raðislav nejen nedomníval se, že by Václav odvážil se obrany, nýbrž (s položením opaku) domníval se, že Václav se neosmělí (tento smysl opakokladný vedl k variantě, která se na témže místě čte v rkp. DalZ.: mně, by se nesměl brániti); *neřku*, by berně byla bez hříechu všem, ktož který neřád v ní držie neb činie ŠtitV. 88, t.j. nejen řku, že jest bez hříechu . . ., ale nad to i řku, že jest s hříechem . . .; (ta dva prorádcě) ke všem tu *neúfasta* AlxBM. 1, 7; *nerazi* t, by (vy) drze súdili jiné Štit. uč. 68^b; *nerazi* t jie (čistoty) slibovati ŠtitV. 16; to ti *neradím* Us.; *nezdá* mi se, by j'mu (král zrádci) co dal Hrad. 100^b; *nemniati* t jest, by andělé komu dobrovolenstvie otjieti mohli Štit. uč. 65^b; nač zlych *nemilovati* NRada 781; (synové) to zvěděsta, že jich otec velmi *nemóže* (aegrotat) DalC. 70; když jest byl *nemohl* cum aegrotasset Pror. Isa. 38, 9; *nenáviděti* odisse; *nechtě*, by co v tom byl mina AlxH. 4, 15 (chtěl, aby neminul); (bojovníci Alexandrovi) *nehledáchu* klida AlxV. 397 (byli žádostivi boje); *ne zákon* jich (peněz Jidášem vrácených) jest ijednomu jmiati Hrad. 88^a, t.j. nejen není zákona, který by to dovoloval, nýbrž zákon to přímo zakazuje.

Významem opakokladným vysvětluje se mnohé zvláštní rčení staročeské, kde výraz negativní je stupňován. Na př.: každý vypraviv se s drahotú *přieliš nemalú* AlxH. 3, 28 (nemalý = veliký, tedy přieliš nemalý = *přieliš veliký*); (lazebníci) obchodie se po řemesle, na tom t *velmi nečinie zle* Hrad 134^a (nečinu zle = činím dobře, tedy velmi nečinu zle = *činím velmi dobře*); (panenstvie) čím jest více zpržněno, tiem jest bohu

nevzácnějiše Štit. uč. 44^b; odtud jest zlost *najnesnazši* vyhnati ŠtitOpat. 311; skrze to budete *nedostatečnějše* ŠtitMus. 229^b; Jakub měl dvě ženě, *nekrašši* s očima potuchlýma, a druhú krásnú Štit. uč. 69^b; *velmi se nečasto* přiházíe Všek. 34 (velmi zřídka). I nyní pravíme *jsem nezdravější*, s rozdílem u významu od *nejsem zdravější*; větou prvou předpokládá se totiž, že jsme dva nezdraví a já nezdravější než druhý, kdežto při větě druhé může se přimysliti, i že jsme oba zdraví, i že nejsme zdraví.

Význam opakokladný nalézá se při *ne-* zpravidla, ale nikoli vždycky. Někdy zajisté S, vyloučené záporem z P, přece neklade se tím samým do opaku, a význam jest jen záporný a nikoli spolu opakokladný. Na př.: *hora nevysoká* není hora nízká, nýbrž jenom není vysoká; podobně *člověk neveliký*. Příkladů takových jest ovšem málo a v případech jednotlivých rozhoduje o tom usus a kontext, má-li *ne-* význam jen záporný, či spolu opakokladný. Na př. v *nejeden, nevěrný, nemrav* jest zajisté vždycky význam opakokladný. V novotvarech *nekatolík, nečech* atp. má podle úmyslu původců býti význam jen záporný = Akatholik, Nichtböhmce; ale cítíme, že význam opakokladný tu proniká přece. V *neradím* může podle kontextu býti smysl někdy jen záporný = nedávám rady, zdržují se razení; někdy spolu opakokladný = neradím činiti . . ., ale radím nečiniti . . . Ve větě bývá podle toho rozdílný větný přízvuk; na př. *chci-li jen popřítí*, že by žák byl pilen, pravím: žák *něni* pilen; *chci-li však vytknouti i význam opakokladný*, pravím: žák *není pilen*. Někdy může se ve větách tohoto způsobu věc rozličně vykládati; ale budiž výklad jakýkoliv, jisto jest, že se tu setkávají rozdíly u významu s rozdílem u přízvuku.

c) Někdy *ne-* ani nepopírá. Na př.:

sváříti se s někým — *znesváříti se* s někým Bartoš, O některých případech záporu nadbytečného ČMMor. 1893, 199; —

svár — *nesvár*, mylnou analogii podle *neláska, neshoda* . . . Bartoš l. c. 199; —

rázně — *nerázně* (= rázně): Mikeš ho *nerázně* holí do hlavy udeřil Němc., Čechové se na ně obořili a je *nerázně* tepali Jg., vozataj *nerázně* do koní bičem pral t. Bartoš l. c. 201. Bartoš vykládá to mylnou analogii: říká se *nelítostně, nemilosrdně* koho bítí . . ., a podle toho utvořeno i *nerázně*. Tu jest trvám předpokládati, že význam »rázně« poklesl; tudy pak vzniklo i *nehorázně* (Jg. ještě nemá); —

ohromný — *neohromný* (= ohromný); tak říká se na Moravě zpravidla, mylnou analogii podle *nesmírný, nevidaný* . . . Bartoš l. c. 202; —

skoro, brzo — *neskoro* (= skoro, brzo); tak říká se na Zábřežsku zcela ve smyslu kladného *skoro, brzo*: trvalo to půl hodiny *neskoro*, bude mu *nebrzo* sto let, kózelniček (zelina) má *ňaf nebrz* jako *celerová* Bartoš l. c. 203; —

jěšut, *jěšutenstvie* atp., — *nejěšutenstvie, nejěšutnost, nejěšutník*, oboje vanus, vanitas . . . ; na př.: (bóh) zná lidské neješitenstvie vanitatem Ol. Job 11, 11; nejěšitník *agax Rozk. 1941, neješitník též Prešp. 1184; uši moji k neješitnosti slovóm někdy jsem přikloňoval JeronMus. 27^a, ROIB. 49^a, neješitnost vanitas MamA. 36^b; pro ty dary nejěšitné Vít. 22^b, abyste se ot nejěšitných bohóv obrátili vanis Lit. Skutk. 14, 14, v kázeň toho neješitného neštěstie Tkadl. 12^b, nečistého dotýkanie a nejěšitného líbanie OIMüllD. 719, domysli se mužik smutný, že by pro onen skutek neješitný chudoby měl přieliš mnoho Baw. 38^b atp.

Někde je to trvám jen zdánlivé. Na př.:

vřiti — *nevřítí, zanevřítí* na koho; Bartoš l. c. 200 klade to do příkladů nepopíravého *ne-*. Tu snad vřiti = vox media, a *nevřítí* = vřiti sensu malo; —

vrah — *nevražiti* Bartoš l. c. 199—200; ale tu snad opět *vražiti* = vox media, a *nevražiti* sensu malo; —

urvalý (přijm. Urválek) — *neurvalý*; urvalý = kdo se urval (utrhl) od šibenice Jg., neurvalý = jehož nelze urvati t.; Bartoš l. c. 200 klade sem¹⁾ —

zvrhlý — *nevrhlec*, nerůda, nezdará; zvrhlý = kdo se vrhl (urodil) způsobem chybným, odchýlně, jinak než by byl měl . . . , nevrhlý = kdo se nevrhl, jak by byl měl (měl by na př. býti po otci a neni); Bartoš l. c. 201 klade sem.²⁾

d) Když dvě *ne-* se setkají, tedy záporný význam jejich někdy navzájem se ruší, někdy se sesiluje.

Zápor se ruší, když pojmy *ne₁* a *ne₂* se obsahují. Tu S vylučuje se z kvality non-P a tím samým klade se do pozitivního P. Na př.: aby se *nenelíbila* takovým lidem ŠtítV. 6; aby se bohu *neneslábily* tamt.; aby se jemu *nenelíbili* t. 105; nejen *ne nenáviděti*, ale až i čiti v sobě milost k družci t. 214; *nebud'* toho ižádný *nepilen* t. 274; nic to *nepodobné nenie* NRada 83 a j.

Když však pojmy *ne₁* a *ne₂* se neobsahují, nýbrž vedle sebe a mimo sebe leží, tedy zápor ovšem se neruší, nýbrž sesiluje se. Na př.: *ne a ne! nevím, nevím!* ach *není* tu, *není* Pis.

3. *ni*, stč. též *nie*.

a) Slovcem *ni-* popírá se kvantum, nikoli kvala. Důkazem jest opět především význam a smysl výrazův s *ni-*. Seběřeme-li všeliké případy s *ni-*, všude trvám ukáže se ve smyslu zápor kvantitativní. Při vý-

¹⁾ V rukopise Gebauerově tak, jak uvedeno. Není to docela jasné. Tu třeba připomenouti, že Bartoš sice uvádí Jungmannův výklad »neurvalý = neústupný, jehož nelze urvati«, ale praví, že nyní *neurvalý* má též význam jako *urvalý*, a vykládá to analogií podle *nesrsta, necita, neústupa*. Gebauer se však asi domníval, že i dnešní význam lze vyvoditi z původního významu »neústupný«. Tr.

²⁾ Tak v rukopise, ale opět nedostí jasně. Bartoš myslí, že *nevrhlec* je místo *vrhlec* podle *nezdará, nezbeda*, Gebauer asi, že je z *nevrhnouti se*, které má samo sebou náležitý smysl. Tr.

razích *nijeden, nikdo, nic, nikde, nikdy, nijak* atp. vidí se to zřejmě; jsou to vesměs výrazy, které bez *ni-* znamenají kvantum nějaké nebo rozšíření kvantitativní: *jeden* = unus, ullus, *kdo* = aliquis (toto t. zv. neurčité *kdo*, nikoli tázací *kdo*, jest ve složení *ni-kdo*), *kde* = alicubi atd.; v pozitivním *jeden, kdo* . . . jest význam kvantitativní, v negativním *ni-jeden, nikdo* . . . jest tedy slovcem *ni-* popřeno kvantum; a to v *nikdo* popírá se do minima kvantum co do počtu, v *nikdy* popírá se do minima rozšíření kvantitativní v čase, v *nikde* co do místa, v *nijak* do minima popírá se rozšířenost případů ve způsobu tom neb onom, atd. Jakož pak *ni-* ve spojení se *-kdo, -kdy, -jak* atd. popírá kvantitativní rozšíření v čísle, v čase, ve způsobu atd., tak *ni* samo o sobě znamená zápor kvantitativní prostě a vůbec; na př.: hledáš jeho, *niž* nalezneš Hrad. 32*. Svědectví další, že slovcem *ni* popírá se kvantum, jest v tom, že musím užití slovece tohoto, když jest popříti smysl kvantitativní ve *kdo, co, kdy* atd.; musím říci *nikdo* . . . a nemohu dáti *ne-* místo *ni-*. A naopak nemohu užití slovece *ni*, když má býti zápor kvalitativní; nemohu říci *ni-věrný* m. *nevěrný* atp. Jenom k *jeden* může přistoupiti *ne-* i *ni-*, ale tu jest spolu rozdíl u významu: v *ni-jeden* jest popřeno kvantum až do minima, v *ne-jeden* pak jest popřeno »jeden« jakožto kvale a význam jest spolu opakokladný, non unus sed plures. Ze všeho pak vyplývá nám, že zápor slovcem *ni* jest kvantitativní.

b) Když ve větě několik výrazů s *ni* se setká, neruší se, nýbrž se silují se. Každý z výrazů těch popírá totiž kvantitu ve smyslu a směru jiném, ten podle případů počítaných nebo počitatelných, jiný ve smyslu místa, třetí ve smyslu času atd.; na př. ve větě „*nikdo nikdy nikam nevycházel*“ popírá se slovcem *nikdo* kvantita co do podmětů neb případů počítaných, slovcem *nikdy* popírá se kvantita co do času, *nikam* co do místa; kvantity tyto jsou vespolek různorodé, záporny *ni₁, ni₂, ni₃* . . . týkají se věcí disparátních, neobsáhají se, nýbrž leží vedle sebe, a proto ani neruší se, nýbrž se silují.

V č. staré vyskytá se také *nie*. Je buď z pův. **nē*, **nož* nebo z *ni*, a bude o něm obsírnější poznámka dole v § 389.

Způsoby záporu.

381. Když ve větě není výrazu, který by byl významu kvantitativního, tedy popírá se jen kvalitativně; na př.: člověk *není* v pravdě blažen.

Když však ve větě výraz významu kvantitativního jest, tedy popírá se kvalitativně a druhy i kvantitativně, a vyvinuly se tři způsoby:

I. *ikto nevie*, t. j. zápor děje se slovcem *ne* samotným;

II. *nikto vie*, t. j. zápor děje se slovcem *ni* samotným; a

III. *nikto nevie*, t. j. zápor děje se slovcem oběma, *ne, ni* pospolu.

382. Způsob I.: zápor děje se slovcem *ne* samotným (bez *ni*).

1. Způsob ten vyskytá se:

a) při výrazech jednotlivých, z věty vyňatých; na př.: *neveliký, nevěrný, nemrav, ne bez viny, nedbatí, nenechatí* atpod.;

b) při popírání věty předcházející tazací nebo jisticí; ne př.: jsi-li prorok? i odpovědě: *né* (rkp. *nee*) EvZimn. 5; jedni praviechu, že dobrý jest, ale jiní praviechu: *né* tamt. 36; pak-li kto die: tedy přítel nemám zváti? *né, ne tak!* majíť v svůj čas přítelé zváni býti, ale... Štít. ř. 74^b; Anselmus veče: již-li byl konec bolesti jeho? Maria veče: *né* (rkp. *nee*) ML. 106^b; ještě-li na světě chodí (Kristus) zde? Katerina veče: *ne!* Kat. v. 1983 atp.;

c) v záporné větě; na př.: hora *není* vysoká, *netrať* naděje, člověk *není* nesmrtelný atd.

2. Při způsobu tomto jest v jazyce novočes. jistá vázanost a jsou jistá pravidla, od kterých nesnadno lze ustoupiti, naproti tomu v jazyce starém byl usus namnoze jiný nebo byla nějaká volnost. Zejména pak shledáváme: že ve stč. slove *ne* mívá místo jiné než v nové, a že čeština stará často mívá zápor způsobu tohoto, kde jazyk nový žádá způsobu III. Obé je vyloženo zevrubněji v §§ následujících.

383. Ve staré češtině mívá slove *ne* mnohdy místo jiné, nežli v češtině nové.

Příklady, které sem patří, jsou rozmanité a velmi hojné; následující z nich ukázky jsou seřazeny podle vnitřní podoby, tak aby každý případ nebo charakteristický příklad představoval celou třídu příkladů jednotlivých.

1. Slove *ne* bývá co nejbliže při výrazu tom, kterého se týká především. Tedy při tom výrazu, který by v příslušné větě kladné měl přízvuk větný (důraz); kladně: učinil jsem *tak*, stalo se *mou vinou*, . . . záporně způsobem stč.: *učinil jsem ne tak, stalo se ne mů vinú*, . . . a naproti tomu způsobem nč.: *neučinil jsem tak, nestalo se mou vinou* atp. Na př.: ne tak činie blázni NRada 160; Oldřich ne tak kláštera ještě bieše dočinil, jakž svatému Prokopu slíbil Hrad. 13^b; ne tak sobě vážim toho ŠtítV. 100; dotud jich zmek ne tak nuzí zlu žádostí Štít. uč. 5^a; je spravedlivo ne vždy robotiti v tělesné práci ŠtítV. 189; (zlí lidé) svú zlost ne zjevně vedú NRada 1317; to se stalo ne mů vinú Hrad. 144^a; dietky ne svú vinú jsú v hříechu ŠtítV. 189; (soudce) aby ne leniv byl, ale aby zlé stavoval t. 95; a ještě ne všeho máš t. 25; že ne každý hude spasen, ktož je křesfan t. 189; že ne sám pro se chtěl živ býti, ale pro tu svú libost t. 134; (Karel IV.) ne ciesařovým, ale královým jménem béře berni (bramburskou) Štít. uč. 86^b; ne všichni zákonnici mohú jmieti písmo t. 71^a; nedávaj toho jinam, což jest ne tvé Brig. 147; mněl by se člověk ne člověkem t. 162. Některé podoby nalézají se i jinde ve slovanštině, v. MiklosichNeg. 342.

2. Je-li pojem, jehož se zápor týká především, vyjádřen některým pádem předložkovým, tedy bývá *ne* před výrazem předložkovým: kladně „stalo se *po mnohých letech*“, záporně stč. *ne po mnohých letech*, nč. *po nemnohých letech* atp. Na př.: jí bě ne do veselé Jid. 152; když bude již ne do spánie Hrad. 138^a; přivede l'ud až v zástavu, své pohuby ne na znavu AlxH. 7, 15; ne bez viny se jim to sta AlxV. 2074; sta [sě] jemu ne po zbožíu t. 2117; kdež bě péče ne o domu t. 2451; páu rád by jeho (kmetovo) sbožie vydřěl i skládá ne z viny vinu Hrad. 107^a; (cizoložnice) učini dědice ne z dědicov ŠtítE. 92; jmáš v sobě drahú vóniu¹⁾ v-ne-u mieře Hrad. 46^b (předložka zdvojena, jako v-ni-v-čem atp.); déšc jde na pravedlné i ne na pravedlné Krist. 39^b; sšed zabitých (lidí) ne na mále²⁾ AlxB. 4, 29; svému tvorcí k chvále i všem svatým ne na mále Hrad. 123^a; ne k tomu t jsou svátci Štít. uč. 59^b; ne na to t sem psal knih těchto Štít. uč. 158^b; na pokoji i ne na pokoji Alb. 20^b; ne na snadných místech in arduis Ol. Job 39, 27; nehlédaj na tvrdost lidu toho i ne na milost impietatem tamt. Deut. 9, 27; když se člověk drží k božie vuoli na protivné i ne na protivné věci, také na pokoji i ne na pokoji Kruml. 146^b; statek přijde (když není příbuzných) ne na příbuzného VšeH. 183^a; ne nad mnohými věcmi byl si věrný, nad mnohými tě ustavím super pauca Koř. Mat. 25, 21; o pilnej a ne o známej věci Pulk. 38^b; ne po mnohých letech Circe s toho světa sjide Troj. 235^a; ne po mnohu dnech přijel posel Pulk. 112^b; ne s malú radostí Gesta Kl. 128; ne s malú stráží t.; mládenče, mluv jedno v svéj potřebě, čím pak méne ne v své nebo ne u potřebě ŠtítVyš. 29^b; ne ve mnohých slíbilo se jest bohu Koř. 1. Kor. 10, 5; rozsievá se v porušení, vstane ne v porušení t. 1. Kor. 15, 42; pohánie-li tebe ne vedlé práva, nebo ne v čas VšeH. 63; ktož se ne vedlé práva ohlásí, tolikéž jest, jako by nestál t. 39; pak-li ne z vědomie přeminete per ignorantiam Ol. Num. 15, 22; člověka trží žádost ne v ten čas, když... ŠtítV. 253; ne v svůj čas jedie neb pijí t. 134; pošed ne v svéj zvyčnéj vnaďě AlxBM. 2^b; hospodář když staví hosti za stravu ne v svém (rkp. newsem) domu Rožmb. 231; měšččéné nejmají práva staviti pro dluh pána v jinéj hospodě, ne v svém (rkp. newsem) domu t. 235; ano zvěř ne na čtyřech nohách stojí, ale na dvú ŠtítV. 152; pře ne na přeskáčku se slyší, než... VšeH. 47; to je mi ne v hod, přijiti ne v čas Us. Jg.; ne za dlouho PalZáp. 1.

I pro způsob nynější jsou příklady již v jazyku starém: že t j'mu nebieše do smiechu Hrad. 141^b; nebylo by j'mu do spánie AlxV. 2448; to, co řku, v nenajposlednějšíe t časy bude BrigF. 20^b.

¹⁾ Tak správně. Ve Slovn. II, 523 *vánu*. V Lfil. 248 *vónju*: to je starší Gebaue-rova transkripce za *vóniu*. Tr.

²⁾ V Lfil. 248 „čed (zřed = děti, lidi)...“. V Slovn. II, 523 *sšed*. Tr.

3. V slovesných tvarech perifrastických významu činného, složených ze slovesa *býti* a part. *-lě* nebo infinitivu: stč. *nejsem volal, nevolal bych, nebyl bych volal, nevolati budu, nemoci budu volati* ... nč. *nevolal jsem, nevolal bych, nebyl bych volal, nebudu volati, nebudu moci volati*. Na př.: pravedlenstvie tvého nejsem zapomanul non sum oblitus ŽWittb. 118, 83; nejsi pomohl jemu non es auxiliatus ŽKap. 88, 44; nejsou zemdlely stopy mé non sunt infirmata ŽWittb. 17, 37; nenie t umřela dievka Mat. Rozb. 743; — pak-li by se nemýlili, proč pláči, neřkli by byli Hrad. 39^b; (císař) tři dni nejedl bieše DalJ. 39; že ho (Neklana) s koně nikdy neklali biechu DalC. 31^b; jichž (knih) jsem nebyl slíbil Štít. uč. 158^b; mé voněnie takéj voně nikdy jest nebylo čilo ROIB. 72^a; uzřěvše stříebro mluviti se jěchu, již (kteří) u pól létu k sobě nemluvili biechu DalJ. 37; nebyli pomněli non fuerunt memores ŽWittb. 105, 7; — (Lamech) ještě nebieše zabil (Kaina) Comest. 15^b; (had) toho sám od sebe nebieše učinil t. 12^a; když tento muž na zemi ješče padl nebieše JeronMus. 54; — jenž učinil ucho, neslyšěti bude non audiet ŽKap. 93, 9; že se bude člověk nestyděti tiem slúti, čím jest Štít. uč. 130^a; budú-li dobří sebe vespolek nemilovati Hug. 358; nekochati se budeš non delectaberis ŽKap. 50, 18; — k lidu, jenžto jim probyti nemoci bude prodesse non poterit Pror. Isa. 30, 6; nemoci budem dále jěti ML. 47^b; mluviti nemoci budeš Pass. 276; nemoci budú zdieti DalJ. 35; koni jich nemoci budú sobú hnúti t. 19; nemoci bude dlúho váš jazyk trvati t. 4; (dievka) smrti nemoci bude zbýti t. 10; jsú nerodili (zповiedati se) mohše, pak budú nemoci Alb. 53^a; že jeho přelúdi nebudeš nemoci Alb. 98^b; druh k druhu mluviti nemoci bude Pass. 8; izádná přě nemoci bude býti t. 11; nemoci budeš býti v čisle mezi dcerami Christi Túl. 24^b; skotě nesměti se bude hnúti AlxV. 1424. Při příkladech přeložených z lat. mohlo by se mysliti na vliv latinský, *nejsi pomohl* = non es auxiliatus; ale srov. touž vazbu v srbochorv. K vazbě *nevolati budu, nemoci budu volati* jest připomenouti, že podle Mikl. Neg. 341 jinde ve slovanštině *ne* při infinitivě nebývá.

Vedle toho vyskýtá se způsob novější již v jazyku starém. Na př.: ten je nemohl položiti ve dsky, že ... Rožmb. 104; (sv. Prokop) klášterského nic je nežil Hrad. 9^a; lodička nikdy je nepotonula ŠtítV. 175; neměl-li jest pokánie pravého DalH. 31; to sú mi bohové neučinili Pass. 21; by byl toho neproměnil AlxV. 2220; žádné rady neokazovali sú MC. 71; již nebudeš moci Spor 58; (koni) nebudú moci ujíti DalJ. 19 z rkp. Z; atp.

4. V slovesných výrazech perifrastických významu trpného: stč. *jsem nechválen* ... nč. *nejsem chválen*. Na př.: to jest mú volí neproměňeno DalC. úvod; gdyž t jest ovoce n'otjato Jid. 110; běda mně, ež jsem ihned neutracena Pass. 115; otec ot izádného jest neučiňen ŽKlem. 147^a;

z nichž sú zlé dcery neporozeny Hrad. 89^b; dáva (dary) nepřinucen jsa Alb. 24^a; abych neprozrazen byl židóm AnsOp. 6; dcí mateřiu jest ne-skryta AlxB. 7, 15; (my) smy k tomu nezváni NRada 999; že j'nepřikázáno nám Štít. uč. 60^a; ižádné nenávisti jmaje jest nenalezen Ol. Deut. 19, 6; žena jest nenalezena t. Num. 5, 13; proto nedána sta mu (slepci) zraky delšie, nebo žebráním se obchodieše Hrad. 22^b.

Vedle toho: nebude proměněno AlxV. 2399.

V jazyce nynějším může se trvám znamenati nějaký jemný rozdíl mezi obyčejným *nejsem chválen* a odchylným *jsem nechválen*: v tomto asi více se vytýká, že jsem bez pochvaly, v onom pak praví se vůbec to, co v lat. non laudor; záleží to ovšem na kontextu a na pojetí subjektivním. V jazyce starém však bylo *jsem nechválen* = non laudor.

5. Při adjektivu: stč. *jsem nehoden*... nč. *nejsem hoden*. Na př.: jenž toho bieše nehoden AlxV. 1783; ten (pastýř) jest nehoden své vrši t. 266; nedóstojen sem břémene toho Hrad. 15^b; štenec, jenž ještě netvrđ v nohy AlxV. 186; proto jsme nehodni nic zlého Tand. 17.

I nč. může býti vedle obyčejného *nejsem hoden* též *jsem nehoden*, a to s nějakým jemným rozdílem u významu, jako bylo právě ukázáno při pass. *jsem nechválen*.

6. Při substantivu: stč. *ne zákon jest*... nč. *není zákon* (se smyslem opakokladným = zákon brání). Na př.: ne zákon jich (peněz) jest ijednomu jmieti Hrad. 88^a; v nichž (zemích) se nelže bude skryti AlxBM. 2^a; toho je nám nelze, bychom nečili chuti jedúc ŠtítV. 133; jest tomu minúti nelze Štít. uč. 150^a; nelže by tam hnúti zrakem ApŠ. 33; bylo by nelže oráčiu chleba kupovati DalC. 5; nelže by nám vyjiti bylo samém bez podpory Štít. ř. 153^a.

Způsobem nč.: čbánu lzě mluviti nebieše Hrad. 130^b.

7. Ve větách bezpodmětých: stč. *jest neviděti, slušie nedóvěřiti*... nč. *není viděti, neslušie důvěřovati*. Na př.: viec mi vás jest neviděti DalH. 30; by jich (Němců) bylo nevidati AlxB. 3^{b1}); nemnieti t jest, by andělé dobrovolenstvie komu odjeti mohli Štít. uč. 65^b; juž ztráty vám jest neutéci AlxH. 3^a; juž bě trub neslyšěti, pro prach nebe neviděti AlxV. 1536; bieše neznati trávy t. 1725; ižádnému slušie nedóvěřiti lidem tohoto světa Alb. 42^b; smrti se slušie nebáti Vit. 76^a.

Způsobem nč.: nebude viděti Čecha AlxB. 3^{b.2})

8. Při infinitivu, spojeném s finitním tvarem sloves modálních: stč. *chceš chud nebyti, jmáš nepronositi, mohu nerozprávěti, rač nedělati*... nč. *nechceš chud býti* atp., dial. také způsobem starým. Na př.: ač chceš mne v tom nepronešti Hrad. 102^b; mnohý chce chud nebyti

¹⁾ V Lfil. 250 omylem AlxB. 2^b.

²⁾ V Lfil. 250 omylem AlxB. 2^b.

ŠtítV. 194; chceme-li nebyti v počtu marných Štít. ř. 204^a; (člověk) chce-li nezahynúti na věky ChelčPost. 241^a; pak-li chceš více k sídu nejzditi VšehJ. 111; chce-li o pónon svůj nepřijiti t. 53; chce-li toho potom nelitovati t. 287; — (kdo se zpovídá), má nepronositi na druhého Štít. uč. 135^a; měl s' mu to nedávat BartD. 1, 166; měl s' tam nechodit tamt.; — tobo móż člověk nerozprávěti na zpovědi Štít. uč. 130^b; móžeš hojemstvie nebrati VšehJ. 64; takovi se pónonové mohú nevysvědčovati t. 46; mohł s' mi toho neposílat BartD. 1, 166; mohła s' mi toho nedělat tamt.; — rač nám nejmieti za chlúbu Kat. 6; chceš-li rád pevnému domu, rač od dřievie nedělati NRada 1654; rač zlých nemilovati t. 781; rač nemeškati t. 747; rač se toho nedáliti t. 105; račiž, kněže, poslúchati a mně neporokovati Hrad. 144^b.

Při *čieti* je způsob oboji, *nepočnu tbáti* i *počnu netbáti*; na př.: on na to nepočě tbáti, by se chtěl hřiecha pokáti Hrad. 142^a; — (Katerina) po světě počě netúžici Kat. 62; tak se počě hlava umrlcova nehýbati Pass. 296.

Při *smieti* (osměliti se): stč. *nesměju dostáti* . . . nč. *osmělím se nedostáti*; na př.: když by pohnaný nesměł práva dostáti Řádpz. 22.

9. Ve výrazech, kde na finitním tvaru slovesa značícího mnění, znamenání závisí věta neb infinitiv; na př.: (Radislav) *nemně* (part.), by *sě směl* (Václav) brániti DalJ. 28 proti rkp. Z: *mně*, by *sě nesměł* brániti; (Neklana) s koně nikdy *neklati vidiechu* DalJ. 17 z rkp. Ff.

10. Když se zápor týká několika pojmů vyslovených souřadně, bývá *ne* někdy jen při prvém z nich. Na př.: v ten čas bez města budieše, by *sě lépe nedomněli* a s králem příměrie *vzeli* AlxV. 2135 (nč. taktěž, nebo *ne* opakováno: kdyby se byli *nedomněli* a příměři *nevzali*); hospodář svým sluhám ukruten nebuď i své ženě Štít. uč. 54^a; léní t jest, klož je *ne* tbavý a snažen svého dobrého ŠtítV. 123.

384. Ve stč. často bývá způsob I. (pouze *ne*), kde zvyk nč. žádá způsobu III. (*ne-*, a při tom *ni-*, nebo jiný výraz pro zápor kvantitativní); na př.: stč. *vše nebylo* ztraceno = nč. *nic nebylo* ztraceno; stč. *i kúska chleba mu nepodali* = nč. *ani kouska chleba mu nepodali*.

V češtině pozdější a nové, a podobně v slovanských jazycích jiných, vyslovuje se zápor způsobem III. zpravidla a skoro vždycky tenkrát, když vedle záporného slovesa jest podmětem nebo členem některým rozvíjícím výraz významu kvantitativního; jinými slovy: když vedle slovesa s *ne-* jest u podmětě, předmětě (doplňku), přivlastku, nebo v příslovečném určení výraz, jenž má význam kvantitativní, na př. slovo *každý*, *všechen*, *jeden* (u významu neurč. ullus, aliquis), *kdo(koliv)*, *co(koliv)*, *kdy(koliv)* atd. V jazyce stč. bývá v těchto případech často

zápor vysloven způsobem I. Dokazuje se to v následujících příkladech, které si rozdělíme podle toho, kde výraz kvantitativní se vyskytuje.

1. Stč. *vše nebylo ztraceno* (s kladným výrazem kvantitativním výrazem v podmětě) ... nč. *nic nebylo ztraceno*. Na př.: by vše nebylo ztraceno Vit. 2^b; všecko písmo není k jinému než ... Štít. uč. 59^b; my všichni nebudeme t přieti Hrad. 86^b (nč. nikdo z nás...); ti všichni neostavili sū mene dobrého DalC. 16 (nč. nikdo z nich...); skuj ni (kovář zlodějovi) klíčiev desět, aby jim neostál veš svět Hrad. 131^b (nč. ... nic na všem světě); král nad králi, jehož se moci vše nevzdáli AlxV. 966 (nč. ... nic neuniklo); ti všicci nebudú pohaňeni ŽBrn. 24, 3; mně se jest nelíbilo všecko Alb. 38^a; všecka země (sodomská) do dnešního dne nenese užitka ŠtítOpat. 39; bude-li úmysl zlý, všickni skutkové, ač by v sobě i dobří byli, nebudú dobří ŠtítV. 270; jeden člověk živ neosta AlxV. 500 (nč. ani jeden); ze sta jeden se nevrátil t. 542; když páni potaz naleznú a vynesú, že by měli (žalobník a žalovaný) o to sediti, tehdy obě straně nemáta v radu odstúpati Řádpr. 11 (nč. žádná z obou stran); o nichž (vašich skutcích) by nikte nevěděl, když by jich kto nepověděl AlxB. 2^b (nč. ... nikdo nepověděl); jehož kto neslýchal AlxV. 143 (nikdo); poviemy pět příčin, z nichž není kto dlužen druhého tresktati Hug. 310; každý člověk (k ničemu) není bez božie milosti ŠtítOpat. 109 (nč. žádný člověk...); každý t nevie svého roka Spor 58 (nč. nikdo, žádný neví...); každý, kdo věří ve mne, neumře na věky Bibl. 1857 Jan 11, 26; aby každý... nezahynul Koř. Jan 3, 15; nebyl by spasen každý člověk HusPost. 8^a; protož všeliký člověk nemá žádati svému bližnímu nic zlého Kruml. 241^b; všeliký člověk nemá žádati svému bližnímu nic zlého HusE. 3, 180; inhed jě (císařovou a Porfyra) taká zarazi vóně i světlost veliká, jakž ji (jich dvou) sila tak všelika neby, bysta mohla státi, než v úžesti padesta Kat. 142.

2. Stč. *nejmám všeho* (s kladným výrazem kvantitativním v předmětě, doplňku) ... nč. *nemám nic*. Na př.: všeckno, jenž jde ke mně, nevyvrhu ven HusE. 3, 156; všeho jiného netbaje NRada 1638 (nč. ničeho jiného); netbajě všeho obluda AlxH. 9, 29; črt všeho, což dobré jest, nevidí rád Štít. uč. 26^b; ktož bude tu piesn pieti, všechl zlych příhod nebude jmieti Hrad. 66^b; (Alexander) stáše vsie péče nejmaje AlxV. 365 (žádné); netbajíc všech císařských hróz Kat. 146; všeho kvašeného chleba nebudete jiesti Ol. Ex. 12, 20; jenž všech božích darův mní se nedósto- jen Alb. 23^a; buď utěšena, vsie radosti nezlišena Kat. 60; všemu světu neskrýto AlxV. 838 (nč. nikomu na světě); řeč šerědná a nestydatá všem neslušie Štít. uč. 56^a; nevinen jsem vším t. 82^a; aby nejsa tiem vším dlužen za nás ten dluh zaplatil ŠtítPař. 44^b; aby tiem všiem jemu nepřekážel Alb. 14^a; ta dva prorádcě ke všem tu neúfásta AlxBM. 1, 7;

na všecky jeho zlosti nevzpomenu HusE. 2, 151; nechtěl by jich za veš svět učiniti Štít. uč. 128^a (nč. za nic na světě); kněz urozuměv, jež jest tu některá věc, k niejžto přistúpiti všakému nebylo duostojno Pass. 341; nelže jest těch proměn zbýti každému zde v tomto těle NRada 1623 (nč.: nikomu, žádnému); každý vie, že (smrt) každému neotpustí Hug. 137 (nč.: nikomu, žádnému; v rkp. je korektura téhož smyslu: „každému“ podloženo tečkami a za tím napsáno „žádnému“); vidíš, že každému smrt nepřěje Vit. 32^b (nikomu); kázanie božie jest, kteréž kolivěk cizie věci nežádati Štít. uč. 60^b; ty chceš tomu, bych někomu dal své sbožie? nedám komu! Spor ČČMus. 1881, 262; (ciesar) neumějieše říci jednoho slova Kat. 80; pak jedněch knížek nechce čísti Štít. uč. 6^b; vidieše, že jedné viny k němu nejměli Hrad. 86^b; (Kateřina) nevzlitova rukú obú tepúci sě jima Kat. 40.

3. Stč. *ve všech zemiech nenie tajno* (s kladným výrazem kvantitativním v určení adverbialním)... nč. *v (ni)žádné zemi neni tajno* atpod. Na př.: *ve všech zemiech tajno nenie*, že atd. NRada 40; *že t mi ve všech zemiech nenie rovně* Kat. 24; *na nich (na mistřích v oleň umetaných) na všech nebieše ani rúcho opolelo* t. 126 (nč. na nikom z nich); často sě to stává, že kdyžto nemáhá hlava, *ve všech údiech statka nenie* DalC. 17; když hlava neduží, *ve všech údech nebývá statka* ŠtítV. 52; *jakž t hlava nenie zdráva, ve všem člověku nebude statka* ŠtítOpat. 381; *diábel ve všech svých radách neostoji* Štít. uč. 66^b; *ve všem světě (nic) se neděje, jediné to, co jest (bohem) přikázáno aneb přepušteno* ŠtítJHr. 191; (M. Magdalena) *na její obú (t. knížete a kněžny) ramenú kříž učinila, aby na všiej cestě diábel jima nemohl přiekaziti* Pass. 337 (nč. nikde na celé cestě); *ve všiej zemi nevidáno takého hada* DalJ. 65; *jsme t u velikém nebezpečenství, ve všech věcech nemajice žádné rady ani pomoci* list. z r. 1521 Pal. 5, 2, 386; *nejmějž v obém rozpači* AlxŠ. 2^b (nč. v ničem z obého); *n'odpočinúce čas všaký* AlxH. 2^b (nč. nikdy); *ktož panenství jednu zbude, věčně jeho nenabude* NRada 1878 (nč. nikdy, nebo týmž způsobem starým); (sedlka) *mně (žákovi) vždy prázdnu jiti nedá* Podk. Výb. 1, 910; *pak-li vždy nebude chtieti tvá milost bez toho býti* NRada 98; (prchající) *ač sě lekne vody, však vždy nezbyti škody (t. mu jest)* AlxV. 1806; (Alexander) *ottad pryč obráti vojě nechtě kdy jmieti pokojě* t. 2006 (nč. nikdy); *jiež (zrady) nelže zbýti kady* AlxBM. 2^b (nč. nikdy, nijakým způsobem); *kdyby slunce ztratilo krásu, ovšem by měsíec krásen nebyl* Štít. uč. 55^a (*ovšem m. o všem* = zcela, úplně, gänzlich; v překladech z lat. = penitus, omnino, utique; kladné stč. *měsíc jest úplně krásen* = nč. *měsíc jest úplně krásen*; záporné stč. *měsicc nenie ovšem krásen* = nč. *měsíc není nijak krásen, v ničem krásen* ap.; kladné *ovšem* udrželo se také v záporu, ale tu setřen

jest s něho význam starý a vtištěn mu význam jiný = *freilich*; význam tento pak rozšířil se odtud tou měrou, že význam starý zanikl docela a slovo *ovšem* v pojetí nč. znamená jenom to něm. *freilich*); *ovšem* nerýte na sě ŠtítV. 68 (nikterakž . . .); jižto nic *ovšem* nejmějiechu penitus Pror. Jer. 39, 10 (t. j. zcela nic); ježto nám všelik neprospěje Ol. 2. Par. 24, 20 (nč. nijak).

4. Sem patří dále příklady, kde pro zvýšení a sesílení záporu položeno jest stč. vytýkavé *i*, začez v češtině pozdější a nové zpravidla jest záporné *ni*, *ani*; čeština stará mívá tu tedy způsob I.: *i* jeden múdrý *nerad* sě s cizími, *i* člověka na hradě *nebieše* . . ., proti nč. způsobu III.: *ni* jeden *nerad* se, *ani* člověka na hradě *nebylo*. Na př.: *i* jeden múdrý *nerad* sě s cizími DalJ. 4; *i* jedna žena mužem jista *nebieše* t. 2; *rady* *i* jedné *nevzemše* t. 3; *i* jednoho neživichu t. 12; *i* jednoho *nenie* bezpečenstvie Túl. 30^b; *neby* *i* jedněch nedostatkov Hrad. 16^b; z pekla *nenie* vykúpenie *i* jednomu Štít. uč. 146^b; mezi nima (manžely) *i* jedné přiekazy *nenie* t. 55^a; *nejsem* *t* *i* jeden mistr t. 158^b; těm, ktož poslední nůzi trpie (skonávají), *neslušie* umřieti dáti pro *i* jednoho, jenž netrpí poslední nůze t. 141^a; z úst šeredných *nenie* vzácna *i* chvála božie ŠtítV. 64; *i* mlazší *i* starší *nebude*, by v nich (knihách) *nemohl* krátiti chvíle Štít. uč. 6^b; smrt někdy *i* posla svého (t. nemoc) *nepošlíc* sama buchne z nedojepie t. 152^a (*ani* posla); (lodí) *přejde* přes vodu, jež (že) *i* sledu *neostane* t. 150^b; aby mu *i* krópě vody *nepodali* Krist. 77^b; jemu *i* kúska chleba *nepodali* ML. 90^a; metla *bieše* suchá, *i* káry na sobě *nejmieše* t. 43^b; *neulevím* *t* *i* krošě Hrad. 128^b; Němci *stáchu* *i* slova *nepromluviece* t. 25^b; Margaretě za věno *nedachu* *i* lúči DalC. 91; (sv. Benedikt) *i* rafijky své *vlastnie* *nedá* jmieti Štít. uč. 74^a; by *t* *nebyl* on (Milíč), snad *t* by *i* těch všech knih *nebylo*, které *jsem* já psal ŠtítV. 15; *krása* (božského zřízení) tak *divná*, ež *k* *nie* přirovnávajíc všelikú krásu (t. jinou) *i* *krása* by se *nezdála* ŠtítBud. 31; však *i* člověka na hradě *nebieše* DalJ. 38; *nechtěj* *i* vrahu téj škodě Hrad. 104^a; že by *i* v manželství *neskryl* sě té práce Štít. uč. 43^b; (sv. Pavel) *libosti* též *i* na chvílku *nepovolil* ŠtítV. 135; o turnejích vědč, ež ta škodná *kratochvil* nemá slúti *i* *kratochvil* Štít. uč. 91^b; (Vršovici) *i* přimluviti sě *nesmiechu* DalH. 40; mniškové *zelice* za obyčej *jědiechu*, masa, sýra, vajec *i* *jmenovati* *nechtiechu* DalJ. 37 atpod., v příkladech hojných, jichžto některé druhy budou vedeny ještě doleji.

385. Zbylé archaismy.

V záporu tuto v § 384 ukazovaném jeví se odchylka od obecného zvyku slovanského nejpatrnější. V jazycce nynějším ve všech příkladech uvedených žádali bychom vedle *ne-* ještě *negace* kvantitativní, a podobně v jazycích slovanských. Stč. *vše* *nebylo* *ztraceno*, *ve* *všech* *zemiech* *nenie* *tajno* atd. jenom s jiným větným přízvukem a jiným významem mohlo

by býti i větou nč., totiž: *vše něbylo* ztraceno (ale jen něco), *vě všech* zomích tajno *nění* (jen v některých); s přízvukem a významem obyčejným nejsou ty věty v jazyce nynějším možné. Jenom několik archaismů zachovalo se ve způsobu starém.

Především jsou to věty se slovesem *nechatí*. Sloveso toto je vlastně *ne-chajati* = *non curare*, stsrb. i nsrb. *hajati curare* (v. Mikl. Lex. a Vuk Rječ.), a je tedy slovesem záporným a synonymem s *ne-tbati*. Mělo by se tedy říkati *nechám ničeho* jako *nedbám ničeho*; ale říká se *nechám všeho*; t. j. zůstal tu starobylý způsob I a neustoupil způsobu III později zobecnělému, a to proto, poněvadž kladné *chátí* v jazyce dávno bylo zaniklo, nebylo tedy opposita k *nechatí*, zapomínalo a zapomnělo se, že *nechatí* je záporné, ano bráno za kladné, a následkem toho pojetí nemohla změna, která změnila větu *nebjaju všeho* v *nedbám ničeho*, stihnouti i větu *nechaju všeho*, *nechám všeho*.

Taktéž zbytkem způsobu I a svědectvím starobylosti jeho proti zobecnělému způsobu III jest vazba *nenáviděti všech*, *nenáviděl si všech* ŽWittb. 5, 7; kladné *náviděti* *amare* jen zřídka se vyskytalo, proto zdálo se *nenáviděti* *odisse* kladným a tím pojetím zachován mu starý způsob negace *nenáviděti všech*. Ale někdy přece proniklo vědomí, že *nenáviděti* je sloveso záporné a že mu sluší způsob III; tak v Jg. s. v. čte se doklad z Br.: jakož zjevného tak *ani* tajného modlářství bůh *nenávidí* (vedle *ani* je v závorkách *i*; opisovatel nesouhlasil s vazbou, ve které *nenáviděti* se citilo ještě jako sloveso záporné).

Jiné zbytky způsobu tohoto jsou ve rčeních:

věčně se nevrátím m. nikdy na věky se nevrátím Us. ob.; *víc se nevrátím* (a vedle toho: *nikdy víc se nevrátím*) t.; —

celé léto nepršelo m. nikdy v celém létě Us. ob.; celou noc jsem nespal t.; —

i syn *nechtěl* otcí pomoci (nebo: *lež* syn . . ., *také* syn . . .) t.; *i* ty mne *neznáš?* t.; —

v desíti hrách *jednou* jsem *nevyhrál* m. ani jednou Us. ob.; —

nedej zahynouti nám *i* budoucím Pis. sv. Václ.; —

nemám kdy, kam, proč . . ., není kdy, kam, proč . . . Us. ob.; —

nemám co dělati Us. ob.

A také záporné věty s kladným *ovšem*, o nichž v § předcházejícím byla řeč, patří ke zbytkům těmto.

386. Způsob II: zápor děje se slovcem *ni* samotným (bez *ne*).

Způsob tento vyskytá se:

1. při výrazích jednotlivých mimo větu; na př.: *nikto, ničso (nic) . . ., nikdy, nikde, nikam . . ., nijeden, nižádný . . ., nijaký, nijak . . ., nikaký, nikako . . ., nikterý . . .* atp.; —

2. při popírání věty předcházející, tázací nebo jistící; na př.: stsl. byšę li dobręjši? *ni!* . . . oni glagolaachę: *ni!* Mikl. Lex. a Synt. 185. V č. pouhé *ni* v tomto případě zpravidla nebývá, ale bývá tu zesílené *ni-koli(v)*, na př.: je práce hotova? *nikoliv!* Us.; zápor je kvantitativní, popírá se do minima, že by kladný obsah věty předcházející se potvrzoval se strany žádaných případův a dokladův, a popírá se to slovem *ni*, *nikoli* všeobecně, t. j. pro všechny strany, na kterých by se šíření kvantitativní jeviti mohlo; záporem takovým podtíná se a podvrací se ovšem i kvale věty kladné, a záporné *ni*, *nikoli* popírá tedy výrok věty předcházející kvantitativně a tudy i kvalitativně.

Samo *ni* vyskytá se jen dial. mor.: půjdeš do školy? *ni* BartD. 1, 174 (hroz., karlov., rožn., jick., laš.); byla si v lesě? *ni* tamt.; kmocháček hned letěl k ševcovi: »Kmocháčku?« pravil, »vyf jste tuším přinesl hodně peněz?« Švec praví: »Oh *ni!*« Kulda 2, 62; když (dcera od rodičů vypuzená, spolu se svým manželem) přijeli k otcovi, otec padl před svou dcerou na kolena a prosil za odpuštění. Dcera povídá: »*Ni*, otče! ale ta má macecha není hodná, aby pod oblohou boží chodila . . .« t. 2, 47; —

3. v záporné větě; na př.: *nic mi jest známo* AlxV. 1163.

Také při způsobu tomto má jazyk stč., ve shodě s jinými starými jazyky slovanskými, innohé zvláštnosti, od kterých později se ustupuje; a zejména shledáváme i zde, jako při *ne*: že ve stč. slovece *ni* mívá místo jiné nežli v nové, a že stč. mívá často zápor způsobu tohoto, kde jazyk nový žádá způsobu III. O tom zde výklad zevrubnější.

387. Ve stč. slovece *ni* mívá místo jiné, nežli v č. nové.

Zejména to bývá v těch případech, kde se jim popírá pojem vyjádřený výrazem předložkovým: proti kladnému *v čem . . . jest* záporné stč. *ni-v-čem*, s opakováním předložky *v-ni-v-čem*, nč. *v ničem* atp. Ve stč. *ničso* (vlastněji *ni čso*) znamenal a cítil se ještě význam vlastní *nec quidquam*, proto i v pádech předložkových znamenalo se, že pád s předložkou činí pojem jeden, a kladlo se *ni* před výraz celý; ale časem klesá *ničso* atd. na význam jednoduchý »nihil«, klesnutím takovým zapominá se, že *ni čso* je výraz složitý, běře se za slovo nedílné a v pádě předložkovém klade se předložka před spojené *nic*. Zdá se tedy na pohled, že ve stč. složenina *ničso* předložkou se roztrhuje; vlastně pak děje se odchylka v jazyce pozdějším, spřahují se totiž slova dvě *ni čso* v jedno *ničso* (*ničse*, *nice*, *nic*), spřaženina běře se za kompositum nedílné a předložka klade se před ně. Na př.: *v-ni-v-čem* na světě Štit. ř. 115^b; *v-ni-v-čem* takovém t. 86^{*}; *v-ni-v-čem* Pass. 294 a j.; všecko *ni za č* by nejměl Túl. 33^{*}; *v-ni-ve-č* Štit. uč. 43^b; úfaji *v-ni-ve-č* ProrOl. Isa. 59, 4; — (neotstupuj mne) až *ni dokudž* ŽWittb. 118, 8 atp. Dosud udrželo se v jazyce spisovném *v-ni-ve-č*, kroupy ošení v niveč obrátily Kram. Jg.

388. Ve stč. často bývá způsob II (samotno *ni*), kde zvyk nč. žádá způsobu III (*ni-*, a při tom i *ne*). Příklady, které sem patří, seřadíme opět podle jich přibuznosti.

Stč. *nic mi je známo, nic prospěje nepřítel* (*ni* jest ve větě jen jednou, a to při podmětě nebo při některém výraze rozvíjecím) . . . nč. *nic mi není známo, nic neprospěje nepřítel*. Na př.: *nic mi je známo* AlxV. 1163; na *niežto* (dsee) *nic* psáno . . . jest Tkadl. 1, 82; *nikte jeho oblúdití moci bude* Pass. 10; *nijeden hrad (jest) tak atd.* AlxM. 1^a; *ni-jeden z toho krajě byl . . .* LMar. 10; *že tu živ nijeden osta* AlxV. 2075; *ani ty se bojiš boha* Ans. 4; *nic prospěje nepřítel* ŽKlem. 71^a; *kdež nic protivného bude trpěti* Alb. 82^a; *vrytinu k ničemůž užitečnú* Pror. 35^b; *jenž nižádnú radú . . . mohú ot svého úmysla otlažení býti* Hug. 408; *at nikdy zapomanú ľudu mého ne quando obliviscantur* ŽWittb. 58, 12; *jehožto on nikakž učiniti moci bude* Pass. 80; *nikakž jeho s kříže snieti moziechu t. 15;* *ten nikakž k věčnému životu . . . má čáky* NRada 1157; *s tiem ani pokrmu beřte* ŠtítV. 56; *tajně mluvil jsem ničse* AnsOp. 3; *prvý den nic kvasného mieti budete* Comest. 59^b; *nikdy den velikonoční jest týž jako léta minulého t. 91^b;* *nikoli vychodící z tebe budú panovati t. 170^a;* *abychom nižádného obtížili* EvOl. 168^b.

Stč. *každá nečistota aniž bud' jmenována mezi vámi* Hug. 26, nč. *žádná nečistota ani jmenována nebud'*; tu kromě toho, že je způsob II za nč. III, ještě ta zvláštnost jest, že ve větě smyslu záporného jest ve stč. výraz kvantitativní kladný za nč. záporný, stč. *každá* nečistota za nč. *žádná* nečistota.

Když členové souřadní se popírají opakovaným *ni* — *ni*, bývá vedle toho v č. nové ještě negace kvalitativní, ve stč. pak zpravidla nebývá. Na př.: *ani vazba ani smř mohly změnití mysl jeho* Mudr. (1475) (nč. *ani vazba ani smřt nemohly . . .*); *ani toho jistím, ani odmlouvám* ŠtítV. 108; *ani vědě, co to jest, ani toho učiniti mohu* Pass. 359; *ani se budu tvým bohóm modlití, ani budu cizí nečistotú pohaňena t. 104;* *ani pichu ani jechu* Trist. 94; *o nižto (radosti) ani čtla ani slýchala* Kat. 60; *ani je oko vídalo, ani je ucho slýchalo, co je buoh útěchy připravil* ŠtítV. 106; *an (mládček) se ani učí ani se k čemu vede* Krist. 31^a; *ani bude ni jest byla (taková) zbitých síla* AlxV. 1769; *ani jest buoh, ani jest čemu se modlití, ani jest od které moci vyššie předjednanie* Pass. 291; *ani železa ani mědi mějichu* Alxp. 95; *ni o čsti ni o božě tbajúce* AlxBM. 1^a; *zapověděv, aby jiež ani píti ani jiesti dali* Pass. 20; *(sukně) ani tkána ani šita bieše* Hrad. 89^b; *ani živa ani umrúci otlúčím se t. 38^b;* *neb jest ani opraveno, ani innú vydáno* Všeh. (1515); *ve vsi, kdež ani kázanie bývá ani nešpora* Štít. uč. 4^a; *že by ani žádal bohat býti ani krásen* ŠtítV. 30; *ani prosta ani svázána mě věsti moci budete* Pass. 361; *(v nebi) ani rez*

ani mol zkazí (poklady) Koř. Mat. 6, 20; jist sem, že ani smrt ani život ani anjelové ani knížatstvo ani ctnosti ani mocnosti . . . moci bude nás odlúčiti od lásky boží EvOl. 190^a (Řím. 8, 38); ani odplaty ani pomsty ani cti boží váží lidé nemúdíř ChelčP. 145^a; když jest rozum slep, ani zlému ani dobrému móž rozuměti t. 243^b; (lidé) jsú tomu ani rozuměli ani věřili t. 148^a; (při svěcení kostela biskupem) ani za ztravu ani z kterého obyčeje napřed ani potom buď co požádáno, aniž on dáti směj, neb svatokupectví jest HusE. 1, 415.

Podobně jinde ve slovanštině: stsl. ni mene věste ni oľca mojego; srb. ni mogosmo niti pomogosmo, rus. bezumnychъ ni orjutъ ni sėjutъ, pol. kiedy mu ni do ziemi będzie ni do nieba atp. Mikl. Neg. 353—354.

Stč. *hledáš ni(ž) nalezneš*, t. j. přísudek je dvojitý a člen jeho jeden, nejčastěji prvý, jest kladný. V tom případě způsob starý zůstává, záporné slovice vyskytá se tu však ve formě ustálené *a-ni-ž*; vyvinul se časem rozdíl u významu, že jest *aniž* = neque, *ani* = ne quidem. Na př.: hledáš jeho niž nalezneš Hrad. 32^a; hledám niž naleznu t. 37^a; oči vždy slzy prolévajte ni plakati přestávajte t. 37^b; (Alexander) když ty řeči vzvědě, ni se s kým potáza, inhed rozkáza AlxV. 416; zlámaju jě ni moci budí státi nec poterunt stare ŽWittb. 17, 39; volali jsú ni byl, kto by spasena (sic) jě učinil nec erat qui t. 17, 42; ni jest kto se skryje od horkosti jeho nec est qui se abscondat t. 18, 7; (pokoj) dráh jest ani má ceny NRada 811; nebyl kto pomoha ni rady přidati mohá AlxH. 5, 4; — tak i v době pozdější: varuj se smiechu ani přijímaj řeč všetečnú Písecký 1512; a tak vyslovily by se tytéž věty i nč.: oči slzy prolévejte aniž plakati přestávejte, Alexander rozkázal aniž se s kým potázal atpod.

Stč. *nejedl ni pil, nejmě dcery ni syna, oko je nevidalo ani ucho slýchalo* atp., t. j. ze členů souřadných prvý popírá se slovcem *ne*, ostatní pak samotným *ni* a tedy způsobem II; v č. nové je tu buď týž způsob (s *ani*, *aniž*), nebo způsob III (*ani* — *ne*). Na př.: jenž na se nepomni ani tbá milosti božie Jid. 119 (nč. aniž dbá, nebo: ani nedbá); ten se nehněvá a ni družcé k tomu (hněvu) přivede Alb. 11^b (nč. aniž přivede, ani nepřivede); by ho nadarmo nezvala ni na prázno pracovala Kat. 20; když juž nelžě zbýti zlého ni se móž státi jiného AlxV. 1723; ptáci nesejí ani žnou BrNZák. 17^a; ž' nám nedáš dcerky ni syna LMar. 27; jenž (šfenec) ještě netvrd v nohy ni mu došel zúbek mnohý AlxV. 187; (kvítí polní) nepracuje ani přede ChelčP. 226^b; (Ježiš) postil se nejeda ani pije t. 77^a; pakli vy neodpustíte lidem, ani otec váš odpustí vám hříechóv Koř. Mat. 6, 15; oko je nevidalo ani ucho slýchalo ani je člověku na srdce vstupovalo, co je buoh připravil těm, kteříž miluji jeho ŠtítV. 109 (nč. aniž ucho slýchalo, ani ucho neslýchalo); zamúcenie takového nebylo jest, jakž sú počali lidé na zemi přebývati, aniž potom bude ChelčPost. 7^b.

Stč. *člověk dětí ni domu vzpoměne*, t. j. jsou dva členové souřadní, druhý z nich má při sobě *ni* a sloveso kladné, tedy způsob II; člen první výrazem zvláštním popřen není a zápornost vztahuje se i na něj jenom smyslem. V č. nové je za to způsob III. anebo I spolu se III. Na př.: (člověk) dětí ni domu spomene AlxV. 597 (nč. nevzpomene ani dětí ani domu, nevzpomene dětí ani domu); sobč ni nám odpočine AlxH. 10, 8; dne ni noci přestanúce t. 8, 37; na hřiech ani hanbu tbaje NRada 1129; že mu izádná hróza ani zlá mysl móž překážěti Alb. 104^b; (MMagdalena) na svú sestru ani na svého bratra Lazařě počě tbáti Pass. 333; abych nikdy já ani náměstkové moji toho zapierali Pulk. 143^a.

389. Stč. *nie*.

1. Slovice toto, psáno *nye*, jest mi známo v následujících příkladech (skoro vesměs u Štítného, a to jeden ze Štít. ř., ostatní ze Štít. uč.): a veď nekaždý f, nye zielo kto i z nábožných bude takým ohňem plápolati Štít. ř. 193^b; tak řkú ti hřiešni, když s toho súdu do pekla pojdu, nye i na súdu jsúc své peklo ponésú s sebú Štít. uč. 16^a; také f jest buoh té nečistoty, ješto odjímá panenskú celost, v nebesiech nechťěl jmieti . . . Nye v ráji nechťěl jest buoh té nečistotě t. 42^a; a také protiv tomu nemluví kostel, nye má za to, že Josef pěstún také jest panenské čistoty byl t. 42^a; vidáme často, že (vdovy) s dobrým statkem jdúc za druhé muže, bývají v hoři i mužie jim nepomohú. Nye, skrze muže bývají v hoři t. 49^a; nic jim to nebude užitečno, ač s těmi v pekle budú, s nimiž sú hřešili. Nye hóře jim bude, že zvláště budú se proto mrzeti, že jeden pro druhého tak hoře došel t. 112^b; hlédaj, svatý Jan křstiteľ kaký byl svatý, avšak umřev nemohł do nebes. Nye by byla umřela svatá královna matka božie dřive, než jest Kristus dal své tělo v obět, nebyla by mohla viděti boha t. 116^b; byl-li by kto popržnen té noci přeludem tělesným, nye, ač by i bez hřiecha ta poskvrna přišla náhodú, já nerazi přistúpiti k té svátosti (t. j. ku přijímání) t. 123^b; třetie má zpověď býti jen proto, aby buoh odpustil. Nye aby kněz odpustil boží mocí ty hřiechy t. 135^b; pak bude böh mstiti a snad tieže, nye bez snadu tieže t. 146^a; nenie ji (smrti) mrzek starý a nad mladým se také neslituje. Nye pravdu řkúc, velím jich potře dřive, než dojdú starosti t. 150^a; právě jako by některý hospodář bohobojný jměl sluhu nebohobojného a když by kázal jemu, aby rozdal almužnu, pro to li by ta almužna nebyla vzácna, že ji rozdává zlý sluha? Nye věru nic! poňovadž dobrý prikázal ji dávatí úmyslem dobrým, z toho úmyslu dobrého vždy je vzácna t. 157^a; druzi pak (mnichové) menší, ješto nemají náděje, by k úřadóm přišli, také hromazdie, aby měli co propiti aneb zač přiezní leckakýchs sobě dobývati. Nye brž snad proto zajdu v ty marnosti, že jsú nachovali peněz t. 74^b; sluhy neb rytieřstvo pomáhajíc jemu (svému pánu ve válce) nebudú křivi, nye brž křivi by byli nepomáhajíc jemu t. 92^b; aby srdce mohlo obmysliti, nye brž

jakž takž pomysliti jeho převeliké dóstojenstvie t. 104^b (obmysliti =: cele pochopiti, oppos. proti »jakž takž pomysliti«); neb ač jest zlý kněz, ale kostel jest svatý a on jako sluha kostelní obětuje tu obět kostelním příkázáním; nye brž samého boha příkázáním t. 156^b.

Ku příkladům těm připomenouti jest, že ve Štít. ř. a ve Štít. uč. psané *nye* nemůže se čisti *ný-* nebo *ní-*, nýbrž jenom *ne* nebo *ně* neb *nie*. Jedno z těchto člení máme vybrati. Pro *ne* není pravděpodobnosti. Zbývá nám tedy volba mezi krátkým *ně* a dlouhým *nie*. Volba jest nejista. Volím dlouhé *nie* pro rozdíl od *ně-* v *někto*, *někdy* atp. (ačkoliv i toto bývá psáno dlouze: nijekdy Alxp. 14, nijekoliko t. 8, nijektery t. 65, nijekomu t. 46, nijeiaké kořenie t. 2 a j., avšak Alxp. není text v této příčině dosti přísný), a připomínám ještě, že jiný, musejní rukopis má *nee*, kde Štít. uč. má *nye*, v. ŠtítE. 324.

Podle sděl. p. Duška čte se *nie* často v Lún.; na př.: a nie menie Lún. list. 1597.

2. Jde o význam tohoto slove.

Ve většině příkladův uvedených dostali bychom smysl dobrý, kdybychom za *nie* položili slove významu adversativního pozitivního, a podle toho mohlo by se zdáti, že *nie* jest = immo, ba právě, ba naopak, či spíše atp. Avšak výkladu takovému protíví se příklad náš první: »ne každý t, nye zielo kto i z nábožných bude takým ohněm plápolati« (Štít. ř. 193^b); zde je zřejmo, že »nye« má význam negativní. A poněvadž též význam (negativní a při tom adversativní) hodí se i do příkladův ostatních, proto беру *nie* za slove záporné.

Další otázka je, jaký je zápor v *nie*, kvalitativní (= *ne*), či kvantitativní (= *ní*)? V příkladech nahoře uvedených vyjdeme jak tak s výkladem obojím, *nie* jeví se tu u významu obojakém. Ale významem vlastním a původním je trvám přece jen zápor kvantitativní, poněvadž v příkladech uvedených výklad ze záporu kvalitativního jen potud se hodí, pokud i *ni*, *nikoli* atp. popírají též kvalitu. Na př. ve větě prvé »ne každý t, nye zielo kto« = »ne každý, *ni* mnohý« (zielo kto = mnoho který, oppos. málo kto, málo který); »... *ní* mnohý« je pro praxi ovšem tolikéž co »nemnohý«, avšak zápor v *ní* není proto kvalitativní; zápor kvalitativní, který se zde znamená, jest jen nepřímá konsekvence, která z popření kvantitativního vyplývá, a kdybych kladl proto *nie* = *ne*, soudil bych jen podle významu nepřímého. Podobně i v příkladech ostatních mohu položiti kvalitativní *ne* za *nie* jen potud, pokud i *nikoli*. A v tom jest trvám svědectví bezpečné, že *nie* znamenalo zápor vlastně kvantitativní.

Původ slove toho není znám. Snad je to hlásková obměna z *ni*; výrazy adverbialní měnívají se způsobem zvláštním a jinde, na př. u tvarů flektovaných, neobvyklým. Snad stala se tu obměna hlásková

vlivem německým; srov. sthněm. ni eo, nio, nēo, střhněm. nie = nikdy, nikoliv (v. Hahn, mhd. Gramm.³ § 444). Při tom je pozoruhodno, že i obě nářečí lužická mají výrazy střídné: hluž. *nje* a dluž. *nê* (= nikoliv, něm. nein), rozdílné od záporu kvalitativního za *ne*, něm. *nicht*, který zní hluž. *ňe* a dluž. *ňe* nebo *ňa* (Mikl. 4, 185).

390. Způsob III: zápor děje se slovcí *ne* a *ni* pospolu.

1. Způsobem tímto popírá se *kvale* (skrže *ne*) i *kvantum* (skrže *ni*); to z výkladů předcházejících samo se vysvětluje.

2. Způsobem tímto mnohdy nejen se popírá, ale nad to klade se i opak (skrže *ne*). Na př. ve větě „neradím nikomu zavazovati se sliby“ není význam jen záporný (neradím = zdržuji se razení), nýbrž i opakkladný (= radím, aby se nikdo sliby nezavazoval).

3. Záporny *ne* a *ni* se ruší, když se obsáhají. Na př. ve výrazech jednotlivých mimo větu: *nenic* nonnihil = něco; *nijeden nekatolík* = vesměs katolíci. Ve větě pak může se někdy pomocí přízvuku větného sestrojiti spojení takové, že *ne* a *ni* se obsáhají a ruší; na př. když proti výroku „*nikdo tu nebyl*“ nemo aderat namítne se: „*nikdo tu něbyl*“, s důrazem zvláštním na *ne-*, a s významem = nemo non aderat. Všelikých však příkladů těchto a takových, kde by se záporny *ne* a *ni* rušily, velice jest pořádku, a na všech viděti jest schválnost a strojenost k tomu čelící, aby se *ne* a *ni* obsáhaly. Zpravidla však záporny *ne* a *ni* se neruší. Jest to zvláštnost jazyků slovanských, mající podoby tu a tam i v jazycích jiných, kde též slovece záporná se hromadí a přece se neruší. Zvláštnost tato rozmanitě se vykládá. Seznam výkladů takových podává Mikl. Neg. 360 a Synt. 192: negace prvá prý ohlašuje, že přijde věta negativní; negace druhá prý obnovuje v paměti prvou; negace opakuje se prý pleonasticky a pleonasmus se usazuje; při nihil video jest prý i děj vlastně non video; atd. Podle jiného zase mínění při záporném přísudku prý popírají se spolu všichni členové věty, „alle (Satzglieder) finden nicht statt, weil das Praedicat nicht stattfindet“ Koch, Histor. Gramm. der engl. Spr. II² § 582. Vyvrátiti tyto výklady bylo by snadno, ale nechceme se tím zde zabývat. Nám z toho, co jsme o negaci si vyložili, podává se i výklad pro zvláštnost tuto: záporny *ne* a *ni* zpravidla se neruší, poněvadž se neobsáhají, a zpravidla (t. mimo několik příkladů nahoře vytčených a schválně strojených) se neobsáhají, poněvadž jsou disparátní, ježto prvním popírá se kvalita, druhým kvantita. Neruší se ani spojené a hromaděné *ni*, na př. *nikak* já *nikdy* nepójdú za muž Kat. 22; každé ovšem popírá kvantitu, ale každé v jiném smyslu (*nikak* — co do způsobu, *nikdy* — co do času), a jsou to tedy opět záporny disparátní, nemohou se obsáhati a proto se i neruší. A nejen že se neruší vespolek *ni* a *ni*, *ni* a *ne*, nýbrž i sesilují se.

Způsob tento vyskytá se

a) při výrazích jednotlivých a mimo větu, na př. *nenic*, kdež *ne* a *ni* se ruší;

b) v záporné větě, a to zpravidla nebo často v češtině nové i staré a ve slovanštině veškeré tam, kde vedle záporného slovesa jest u podmětě nebo v některém členu rozvíjecím (v předmětě, doplňku, přívlastku, přísloveč. určení) výraz významu kvantitativního; způsob I nebo II bývá tu mnohdy ovšem také, zvláště v jazyce starém, jak bylo ukazováno nahoře, ale většinou, hledíme-li ku případům všem, bývá zde způsob III.

Příkladů není mnoho třeba: ničímž zlým nevinný (jest) Hrad. 54^a; to je nikdy neslýcháno Pass. 51; nikte nevie AlxBM. 1^a; nem jest nelže nikame t. 1^b; juž bě trub nic neslyšěti AlxV. 1536; jakž mi se nezdá nikake t. 891; zlí ničs nejmajú na neku Túl. 12^b; netbaj nice na to Jid. 109; nižádný úraz nynie (nenie) nalezen na něm Pror. 117^b; ani otec ani matka nebývá při křtu ŠtítV. 314; ani boha ani lidí se nebojí Trist. 115; sprostný člověk ani ústy ani skutky nikomu neuškodí Alb. 30^b; já ani strýci moji nikdy smy k tomu nezváni NRada 998; nikdy nižádné zlosti neučinil Trist. 4; z ničehož sem tebe nikdy nevinil t. 22; aby ho nikterýž nepřítel nikda nejimal Pass. 357; upadl v jámu, z kteréž nikoli nemohl vyjít Gestabř. 104^b; nikterak nedovolím Us. nč.; atd. Příklady z jiných jazyků slovanských v. u Miklosiche Neg. 352—354 a 356—361.

Věty *ničehož mi se nedostane* atp. mají význam jiný v jazyce nynějším a jiný ve starém. Nyní rozumíme jim podle způsobu III, ničeho se mi nedostane = nichts wird mir zuteil werden. Ale v češtině staré, kdy podle způsobu II se říkalo *všeho mi se nedostane* = omnia mihi deerunt, znamenalo *ničehož mi se nedostane* = nihil mihi deerit; na př.: ničehož mi se nedostane ŽWittb. 22, 1 a ŽPod. t.; podobně stpol. v Žalt. Florianském tamt.: niczs mi nedostone (sic), Vulg. nihil mihi deerit; v němž (v bohu) se ničse nedostává, ale všecko mu zůstává Kat. 116; (ve vlastech asijských) jest bohatstvo všaké..., nic se v nich nedostává, jimž živa člověčie hlava AlxV. 618.

391. Zápor se sesiluje.

Sesilen jest zápor ve způsobu III proti I a II, v *nikto nevie* proti *člověk nevie* a *nikto vie*. Ale i mimo to jsou ještě jiné způsoby sesilovací.

Především stupňování záporu opakováním, násobením a stupňováním záporných výrazů; na př.: *ne a ne! nechtěl a nechtěl! nic a nic! nikdo a nikdo! nikde nic! pranikdo, zhola nikdo, zhola nic, na prosto nic, pranic, prachnic* atd.

Jiný způsob sesilování v tom záleží, že z celku, který má býti popřen, vyjme se nějaký dílec ceny minimální a ten se popírá (srov.

Mikl. Neg. 361); minimálnost jeví se buď v nepatrnosti naprosté, buď v nedůležitosti jen poměrné. Dílec ten vytkne se zvláště přízvukem větňým a často též vytýkavým *i*. Jest to dílec z celku kterýkoli a minimální, popřením pak jeho, t. j. popřením dílce, jimž rozuměti se může dílec kterýkoliv a všeliký, popírá se do minima i celek. Výraz takový může býti v kterémkoli členu věty.

Na př.: ze sta *jeden* se nevrátil AlxV. 542 (s přízvukem hlavním na *jeden*; jiné bylo by: ze sta *jeden* se *nevrátil*, t. j. 1°/_o bylo těch, kteří se nevrátili); jeden člověk živ neosta AlxV. 500; (ciosář) neumějieše řeči jednoho slova Kat. 80; že sú ho (židé Ježíše) pro závist jěli a jedné viny k němu nejměli Hrad. 86^b; (Kateřina) jeho řeči *za vlas* nerozumějieše Kat. 32; nechybila za vlásek t. 196; (Kateřina) se nesmúti za jeden vlas t. 88; buoh jest v i jedněj vině nikdy nebyl za žádný vlas t. 104; těch novin nezjeví za žádný vlásek t. 54; ty, jenž své pomoci nikdy neodpovicš vlasem t. 160; nevyplatím ty toho vlasem DalHr. 3; jakž se tu nesta za vlas to AlxBM. 2^a; ta *ť* (škoda) za vlas nynie (nenie) škodna NRada 1801; nic za nejmenší vlas znamenati, by... RokycKl. 89^a; již jim to (náboženství lidem) *kusa* nevoní t. 166^a; pohlti je země, tak že jich potom viec i *znánek* nebyl viděn JeronMus. 63; nechtě *hubeničí-čieho* (mizerného) *slovce* pro mě přetrpěti Brig. 44; že se ho *za jebák* nebojí WintObr. 2, 380 (jebák = ničema, nic); já tě *za jedák* neprosil, aby na poctu šel t. 2, 55 (obé z XVI stol.); nebylo toho ani *za mák*, ani *za nehet* Us.; vojsko všecko postřilelo, že *maka* nic neostalo Kulda 1, 123; — *i jeden* z nich nenie dřev ani poslěz Alb. 48^a; i jeden múdrý neraď se s cizimi DalJ. 4; tehdy i jedna žena mužem jista nebieše DalJ. 2; súdcě i jednoho nejmějiechu t.; i jednoho nenie bezpečcnstvie Túl. 30^b; že nedbal i jedněch vojen AlxV. 952; z pekla nenie vykúpenie i jednomu Štít. uč. 146^b atd., velmi často; *i mlazší i starší* nebude, by *ť* v nich (knihách) nemohl krátiti chvíle t. 6^b (z celku „všech“ vyňat a vytčen jest jednou „mlazší“ a pak „starší“, tedy dva dílce minimální, ale každý z jiného konce); Margaretě za věno nedachu *i lúči* DalC. 91; neodpovědě *i slova* DalJ. 45; i slova. nepromluviece Hrad. 25^b; o zlychi pak *i řeči* nenie NRada 2077; *i člověka* na něm (na hradě) nebicše DalJ. 38; *i sledu* (po lodí plovoucí) neostane Štít. uč. 150^b; nikde jemu *i kúska* chleba nepodali ML. 90^a; aby mu *krópě* vody nepodali Krist. 77^b; neulevím *ť i krošě* Hrad. 128^b; (sv. Benedicht) *i rafijky* své vlastnie nedá jmieti Štít. uč. 74^a; nechtěj *i vrahu* téj škodě Hrad. 104^a (cena minimální záleží v poměrné nedůležitosti); tuž pak dařil všecky jiné, až *i trpaslka* nemine Tand. 78; hodné *ť* jest (pro vdovu), nebývati samé rádu *i v kostele* Štít. uč. 50^a; (sv. Pavel) libosti téj *i na chvílku* nepovolil ŠtítV. 135; tato zvěř se *i nestydí* svú zlostí t. 159; tě hrdině (t.

Jan z Stráže a Jindřich z Lipé) *i páchnúti* jim (Švábům) nedadiesta DalJ. 97; mniškové (postice se) masa *i jmenovati* nechtiechu t. 37; Vršovici to (mučení svých přátel) vidiechu, *i přimluviti* se nesmiechu t. 48; jeho (proradci) Ježíš *jmenovati i nechtěl* Pass. 286 atp.

Zápor v příkladech těchto jest způsobu I; nč. položili bychom za něj častěji způsob III: nijeden se nevrátil, nerozuměla řeči ani za vlas, ani člověka tam nebylo, neulevím ani kroše, masa nechtěli ani jmenovati atd. Podle toho pak patří sem také obvyklé nyní výrazy sesilovací: *ani na krok, ani za mák, ani zbla* atp., výrazy hojné a rozmanité. Podobně ve slovanských jazycích jiných; o tom v. Mikl. Neg. 361—365 a Synt. 193—195, kde spolu ukázány jsou hojné analogie z jazyků jiných.

392. *Žádný, žádúci; i kto* atp.

1. Význam stč. *žádný* jest *desiderabilis, optatus, quilibet*. Na př.: práva žádnější nad zlato desiderabilia ŽWittb. 18, 11.; dám tobě zemi žádnú desiderabilem Pror. Jer. 3, 19; všechny žádné věci naše omnia desiderabilia nostra t. Isa. 64, 11; žádný synu LAI. e; žádný mistře Mast. 207; pastýři to dietě žádné ohlédachu ML. 46^a; jieť (Marii) svět žáden není Hrad. 34^b; (lhář) hoří jest než i žádný zloděj quilibet maleficus Alb. 23; múdrost jest dražší než i žádné zboží tamt. atp.

Týž význam má také *žádúci*; na př.: země žádúcie terra desiderabilis ŽWittb. 102, 24; anjelský král u žádúci Mast. 239; uzřiu syna žádúcieho LAI. e.

2. *Žádný, žádúci* běře se k sesílení záporu, a to ve způsobu I a III.

Ve způsobu I, s vytykávkým *i, i žádný*. Na př.: i žádný nemóž odpustiti hřiechóv Alb. 49^a = doslovně: et quilibet non potest dimittere peccata; v *i žádný nemóž* et quilibet non potest je zápor silnější, nežli na př. ve větě, která by se sem náhradou položiti mohla: *člověk nemóž*; i žádný nebude záviděti Alb. 82^a; aby i žádný do božie se milosti nerozpakoval Pass. 125; nemá se i žádný tak poddati práci, by... Štit. uč. 52^a; i za žádného nepójdú muže Kat. 20; aby i žádnému neškodil Alb. 30^a; jich (kol na mučidle) i žádúcé póla pohromadě neosta Kat. 162; i žádúcieť odpěry nemohl jmieti t. 126; aby též panny nedávala i žádúciemú jinému t. 12.

Ve způsobu III. Na př.: (ty) neměl by nade mnú ni žádné moci, by t nebylo se svrchiku dáno ML. 103^b; vietř, jehož ni žádný nevidí Apoll. 150^b atd.; v jazyce starším zřídka, v pozdějším často.

I žádný znamená doslovně = et desideratus, et quilibet, *nižádný* pak = nec desideratus, nec quilibet, ne ullus quidem; ale ne ullus quidem je pro skutečnost tolikéž co nullus, nemo, a proto *nižádný* znamená dále nullus, nemo. Dále pak věty *i žádný nevie* (způsobu I) a *ni-žádný nevie*

(způs. III) jsou ovšem rozdílné syntakticky, ale pro praktickou skutečnost mají platnost stejnou, obě vyslovují totéž lat. (doslovně) *quilibet nescit a nemo scit*. Pro výroky druhu tohoto, jako je *totiž lat. quilibet nescit a nemo scit*, šířil se a víc více vrchu dosahoval způsob III, a to tou měrou, že při výrazích způsobu I, pokud se tradicí udržely, zapomínala a neznala se jejich zvláštnost, ta *totiž zvláštnost*, že jsou způsobu I; ano výrazy tyto pojmány jsou za výrazy obecnějšího způsobu III, a následek toho pojmání byl, že adjektivum *žádný, ižádný* bralo se za týž význam co *nižádný*, že se mu podložil význam *nullus, nemo*. Tím způsobem a postupem psychologickým vytištěno jest slovo *žádný* z významu svého vlastního, kladného, a vtlačeno do významu záporného, *nullus, nemo*, a to tak dokonale, že v jazyce pozdějším a novočes. po významu kladném v *žádný* jenom sem tam v dialektech stopa zůstala, na př.: *lěším se na spis Xův jako na žádný masopust*, měl se tam jako *na žádné svajbě*, skákal jako *při žádné muzice*, houkl na něho jako *na žádného pacholka* (Us. mor., dosvědčen mi p. F. Bílým).

Vysvětlená právě změna u významu slova *žádný*, ze *quilibet* v *nullus*, vykonala se v češtině již v době staré. Svědectvím tomu jsou příklady: (sv. Mikolavš) *žáden* ot své *pěstúny pokrm přijímal* Pass. 31; *zapověděl*, aby *jiej i žádné potřěby dali* t. 54; *žádný prorok vzácen jest vlasti své* EvOl. 230^b; *i žádný slane protiv vám* t. 111^b. Věty ty jsou záporné (zápor způs. II), a výraz záporu nemůže v nich hledán býti ve slově jiném, nežli v *žádný*. Znamenalo tedy již ve XIV stol. *žádný* též *nullus*. Vedle toho držel se však ještě dosti dlouho i starý význam kladný, *desideratus* atd., až pak zanikl, a bylo tedy v oné době staročes. totéž, co na Moravě trvá podle uvedených dokladů dosud, *totiž žádný* ve významu prvotném *quilibet* i ve významu změněném *nullus*.

3. Co se týče původu slova *žádný, žádúci*, jest připomenouti především, že *žádný* s významem *nullus* nalézá se mimo češtinu též v nářečích lužických, v polštině a maloruštině, hluž. *žadyn, dluž. žeden*, pol. *žaden, mrus. žadnyj*, v. Mikl. Neg. 341; v pol. je *žaden, ni žaden* dosvědčeno i v památkách starých, na př.: *nijszadnemv czlowijekowij zlego sza sle nijewraczaijaczij bądceze nulli malum pro malo reddentes* Glossa per epistolas dominicales z pol. XV stol., vyd. Vladisl. Wisłocki 1876, str. 59; *žadną miarą* v list. z r. 1857 Perw. Otč. 1883, 20. Slovo *žadúci* pak známo jest jenom v češtině. Při hledání původu musí se tedy i k tomu hleděti, aby výklad se shodoval se známými vlastnostmi dotčených jazykův.

Za kořen slova *žádný* (a též *žadúci*) běře se obyčejně *žend-*, stsl. *žęd-*, zjevné v *žędati cupere, sitire*. Mně se podobá, že by jím mohlo býti *žed-*, které jest ve stsl. *žadati desiderare* a stč. *žáda exspectatio, desiderium* (*žad-* místo *žęd*) atd.; ze *žed-* mohlo seslabením vzniknouti

žbd-, *žbdati* exspectare, *žida* vedle *žbda* a iter. *židati*, a podle toho bylo by *žádný* příbuzno se *žbdati*, *ždái*. Ze *žed-* utvořeno starým zdloužením **žēd-*, *žad-*, jako z *tek—ték*, *žeg—žag* (žáhati, pol. *zagiew*); na tom pak zakládá se subst. **žada* stč. *žáda*, a odtud jest adj. **žadbnъ* č. *žádný*, pol. *zadny*, *zaden* atd.

Vedle tohoto *žádný* (= *žadbnъ*, z koř. *žed-*) jest jiné *žádný* = cupidus, stsl. *žedbnъ* sitiens, pol. *zadny* cupidus, acceptus, z koř. *žend-*, stsl. *žed-*. Na př.: *žáden* byl nasytiti břicho své Br., chleba *žáden* byl Vel., *žádnú* býti čeho Rosa a j., v. Jg.; dosud v nářečí podkrk.: nejsou toho *žáden* = nežádám toho ČČMus. 1864, 251. V kořenech *žed* a *žend* ovšem může býti příbuznost.

Starší výklady slova *žádný*. Miklosich v pol. *žad-* místo náležitěho *žad-* viděl překážku proti výkladu ze *žed-*, a Semenovič vysvětloval (*ni*)*žádný* změnami hláskovými z *niže-jeden* (přechodem *že-je* v *že*, *ža*); v. Mikl. Neg. 341—342. Jini vykladatelé uznávali, že *žádný* nullus je slovo totéž co *žádný* desideratus, optatus, desiderabilis; pol. pak *žad-* místo *žad-* vykládali dílem jako oprávněnou odchylku hláskovou, dílem jako bohemismus; v. Jungmann Sl. s. v., Kvíčala v Untersuchungen auf dem Gebiete der Pronomina ve vid. Sitzungsber. phil.-hist. Cl. LXV (1870), 151 sl., Jireček v Nákresu § 384 a ve Zprávách král. česk. Spol. nauk 1883 v rozpravě »Jak ve staré češtině latinské nullus a nemo bylo pronášeno«, a j. Ale šlo tu ještě o výklad stránky významové, o výklad totiž, kterak význam slova *žádný* časem mohl se změnit z optatus, desideratus v nullus. Psychologickou tuto změnu vysvětlil Kvíčala l. c.: »die Schwierigkeit, von der Bedeutung exoptatus zu nullus zu gelangen, ist... nicht grösser, als die bei der Erklärung der negativen Function der eigentlich positiven Wörter *personne, rien, pas, jamais, kein* u. s. w. Die negative Geltung hat sich eben nicht aus der Bedeutung »exoptatus« innerlich entwickelt, sondern ursprünglich wurde *žádný* in der ihm eigentlich zukommenden Bedeutung gebraucht und die Negation wurde anderweitig bezeichnet; dann aber übertrug das Sprachgefühl das negative Moment auf *žádný* selbst, wie ein solcher Vorgang eben auch bei den romanischen Wörtern (t. *personne* atd.) stattfand« atd.

393. Změna významu, vyložená při *žádný* = quilibet—nullus, udála se také jinde, ovšem pořídka. Jsou mi známy tyto příklady:

kdyby vy (ženy) pokorny byly a čisty myslí a postavú, *i kto* by byl hrd aneb smilen vida, ano to jest vám protivno Štít. uč. 57^b; takový *i komu* t dá pokoj ŠtítV. 158; *i kto* se potkne, by mne to nepálilo ŠtítVyš. 103^a; pořovadž těch (Samsona atd.) každého přemohla jest smilná žádost, *i kto* bude bezpeč, častý obyčej s ženami maje Štít. uč. 45^a; by to vše, což kněžie pravie, byl hřiech, *i kto* by byl spasen ŠtítE. 204; *i co* je tak

pevné zde na světě, by nevyhynulo t. 113; spasitel náš *i co* nás jiného učí, jedno báti se: bděte, praví, nebo nevíte... JeronMus. 6; ledva jeden ze sta tisícův lidí... zaslúží od boha takého smilování, nebo *i který* ten takový člověk, vešken v hříšiech porozen jsa i krmen, skrúšenie móż jmiati, ješto... ani boha viděl ani... jeho znal ani o něm slyšeti chtěl tamt. 13; (žáci) *i posledniej* dadie kvapa Mast. 187.

Výrazy tyto musí míti smysl záporný; ale nemají ho vlastně a původně, nýbrž zde vtištěny jsou do něho pojetím nenáležitým. Za větu *nedám pokojě nikomu* (způs. III) mohlo se říci stč. též *nedám pokoje i komu* (způs. I); pro skutečnost měly obě věty platnost touž, proto braly se i za stejné, a tím pojetím stalo se *i komu* = *nikomu*, *i kto* = *nikto*; když pak *i kto* mělo význam = *nikto*, tedy mohlo se místo *takový nikomu l' dá pokoj* (způs. II) říci také *takový i komu l' dá pokoj*. Podobně *i který, i co, i poslední* vtačeno do významu *ni který, ni co, ni poslední*.

Uvedené právě příklady mají tu zvláštnost, že v nich není ani *ne* ani *ni*, ačkoli jsou to věty záporné. Táž zvláštnost je u příkladech výše uvedených: (sv. Mikolavš) žádný pokrm přijímal Pass. 31 atd. Zvláštnost ta tím se vysvětluje, že jsou to záporny způsobu II a že v nich výrazy *i kto, i který, i co, i poslední* a *žádný* pojaty a položeny jsou za výrazy příslušné s *ni-*.

394. Přízvuk.

Při příležitosti dotýkali jsme se toho, že k významu věty záporné přičiňuje se dilem svým také větný přízvuk. Větu napsanou „*ze sta jeden se nevrátil*“ mohu čísti nč. s větným přízvukem dvojím a také s významem dvojím:

1. *ze sta jěden se něvrátil*, s přízvukem mocnějším na *jě-* a slabším na *ně-*, a s významem = *nikdo*, ani jeden se nevrátil; anebo

2. *ze sta jěden se něvrátil*, s přízvukem opačným, a s významem = *jen jeden se nevrátil*, ostatní se vrátili.

Nebo mějme větu „*mnoho jsem neviděl*“. Byl jsem na výstavě, abych prohlížel, co tam je, a řeknu tuto větu. Mohu ji vysloviti s větným přízvukem dvojím a také s významem dvojím:

1. *mnõho jsem toho něviděl* = toho, co jsem neviděl, je mnoho; anebo

2. *mnõho jsem něviděl* = toho, co jsem viděl, není mnoho.

O větném přízvuku stč. nemáme zpráv, ale musíme předpokládati v něm rozdíl podobný k tomu, jaký jsme právě ukázali na příkladě nč., když nalézáme stč. vazby formálně stejné a smyslem rozdílné. Na př. ve Štít. uč. čte se: črt *všeho*, což dobré jest, *nevidí* rád 26^b a (bůh) i žádnému *nedal* jest *všeho* 97^b. V obou větách je sloveso záporné a při něm týž předmět *všeho*, jsou to tedy věty formálně stejné; ale význam je nestejný; v první dali bychom nyní *nic* místo *všeho*, v druhé *všeho* by zůstalo;

a také v překladě nestejně bychom totéž *všeho* vyjádřili: sieht *nichts* gerne, hat *nicht alles* gegeben. Podle toho mohla býti tedy i ve stč. táž některá věta psaná, na př. věta »člověk liknavý *všeho nečiní* rád«, a míti význam dvojí: *nic nečiní* rád, anebo: *ne všeho* rád činí; aby pak byl zřetelný význam ten anebo onen, toho v řeči zajisté dosahovalo se rozdilným přízvukem větným, podle obdoby nč. asi přízvukem: »člověk *všeho* nečiní rád« = nč. *nic nečiní* rád, a »člověk *všeho* nečiní rád« = nč. *činí* rád něco, ale ne všecko.

395. Úhrn.

Ze všeho podává se nám následující úhrn.

V jazyce jest negace kvalitativní a kvantitativní; ve formě větné: *člověk nevie* I, a *nikto vie* II.

Původně stačila pro zápor každá z nich sama, stačila negace kvalitativní pro případy své všecky, ve kterých později musí býti negace složitá, jako na př. stč. *každý nevie*, nč. nikdo neví; a stačila negace kvantitativní rovněž tak pro všecky případy své, t. j. když ve větě byl výraz kvantitativní a byl záporný, bylo sloveso bez záporu, na př. *nikto vie* atd.

Vedle toho vyvíjela se a přibyla časem negace složitá (*nikto nevie* III). Vznik a počátek svůj vzala ze snahy, sesílití negaci jednoduchou. Časem pak rozšířila se tou měrou, že usus pozdější v jistých případech ani nedopouští bývalých způsobů prostých (I a II). Změna ta vykonala se záhy; příklady způsobu *nikto vie*, stsl. *nikto věstě* atp. vyskytují se jenom v textech starých, příklady pak způsobu *každý nevie* nemo scit nalézají se v hojnosti dostatečné jenom ve stč., vedle obojích pak vládne již v týchže textech starých také způsob složitý *nikto nevie*, *nikto ne věstě*. V tomto způsobu nově přibylém složeny jsou dva záporny *ne* a *ni*, které jsou disparátní a proto nemohou se obsáhati a rušiti, ale ovšem mohou se sesilovati a vskutku se sesilují.

Když ovládl způsob složitý III (*nikto nevie*), pojatý jsou do něho věty starého způsobu II *žádný nevie* quilibet nescit atp., tímto pak pojetím zbaveno slovo *žádný* svého významu kladného a vtlačeno ve význam záporný (= nullus); týmž postupem vzato kladné *i kto*, *i který* za záporné *nikto*, *i-* za *ni-*.

396. Podoby některých jazyků jiných.

Poměry podobné, jako v negaci slovanské, nalézají se také v některých jazycích jiných. Ukáži toho několik příkladův.

1. V litevštině¹⁾ jsou pro zápor slovec dvě, *ne* a *nei*; místo *nei* bývá obměnou hláskovou *nė*. Obě shodují se se slovans. *ne* a *ni*.

¹⁾ Srov. Schleicher, Lit. Gramm. 325—327; příklady vzaty jsou z téže mluvnice a ze slovníku Nesselmannova.

a) *ne* = slov. *ne*. 1. Popírá kvalitativně, na př.: *nenoriu nechci*. 2. Mívá význam opakokladný, na př.: *nevēns, nou unus sed plures; nedaug ne-mnoho, málo; sądora svornost — nesądora rozbroj; jis jau nemislyjo iszbeigt = nemyslil již, že uteče, t. j. myslil, že neuteče, neunikne; jis nelėpė jeit = nevelel vejíti, t. j. velel nevcházeti*. 3. Bývá při výrazu tom, jehož týká se zápor obzvláště, na př.: *nedaug iszmokau. nemnoho jsem se učil, ne daug iszmokau ne mnoho učil jsem se, t. j. neučil jsem se mnoho, daug neiszmokau mnoho neučil jsem se*.

b) *nei, ně* = slov. *ni*, popírá kvantitativně; na př.: *nei vėns = ni jeden, žádný; nei joks = nikdo (joks = indefin. kdo, aliquis)*. Složeniny s *nė-*, *nėkas* = nikdo, nic atp., mají původ snad jiný, ale zápor v nich je kvantitativní.

Způsoby záporu:

I. *asz nenoriu nechci*.

II. *nei matau kopu nei kalnu = ni vidím jesepu (Nehrung) ni hor*.

III. *asz něko nematau nic nevidím: asz neturiu nei tėvo nei mocutės nemám ni otce ni matičky; jis nei vėno sunaus netur on ni jednoho, žádného syna nemá*. Způsob tento je v litevštině tak pravidlem jako ve slovanštině.

2. V němčině jest, pokud nám zde srovnávati jest způsoby její se způsoby nahoře nalezenými, záporné slovec jediné, got. a sthněm. *ni*. Z něho vyvíjí se později obměnou hláskovou *ne*, a z toho vzniká dále ve střední hněm. *n'* a *en*, oboje původně jen před samohláskou, potom i jinde užíváno. Avšak výrazy tyto jednoduché (*ni, ne, n', en*) časem zanikly a na jejich místo vstoupily výrazy nové, vzniklé ze spřeženin. Byly totiž v jazyce odevždy vedle záporných slovcí jednoduchých také výrazy záporné složité; ty pak spřahují se časem a srážejí se ve výrazy nové. Na př. v got. byl výraz složitý *ni aiv* (kdež *aiv* jest akk. substantiva *aivs* = čas, vzatý za adverbium), za to pak je sthněm. *niēo nēo nio, střhněm. nie, nhněm. nie nunquam*; podobně got. *ni vaihts* (*vaihts* = věc), sthněm. *niwiht, střhněm. enwiht, niht*; sthněm. *nēowiht niowiht* (m. *ni ēo-wiht*) *nieht, střhněm. nieht, niht, nhněm. nicht*; got. *ni manna*, sthněm. *nioman* (m. *ni ēo-man*), střhněm. *nieman, nhněm. niemānd; nein z n' ein* atd.¹⁾ V těchto pak výrazech nových proniká na jevo rozdíl mezi záporem kvalitativním a kvantitativním, zajisté patrně, třeba ne tak důsledně jako v slovanštině: *nicht* má úkol záporu kvalitativního, kdežto v *niemand, nichts, nie* atp. jest zápor kvantitativní. Změna nesla se tedy tím směrem, že ve výsledku jeví se rozdíl mezi záporem kvalitativním a kvantitativním, a v tom jest trvám též svědectví, že týž rozdíl má svou příčinu a své kořeny v obecném psychologickém základě jazyka.

¹⁾ Srov. Grimm, Gramm. III (1831) 709 sl. a Hahn, Mhd. Gramm.³ § 435 – 451; příklady následující vzaty jsou větším dílem z týchže mluvnic.

Způsoby záporu :

I. střhněm. ich enweiz; nhněm. ich weiss nicht; daz si dewederez envant, den man noch diu maere Iw. 5762 stč. obého nenalezla, nč. nic z obého.

II. got. ni manna mahta ina gabindan Marc. 5, 3 *οὐδεις ἠδύνατο αὐτὸν δῆσαι* stč. nikto jest mohl atd., ni vaihts ist Marc. 7, 15 *οὐδέν ἐστι* stč. ničse jest; stluhěm. ni fand ih in iu wiht guates stč. ni nalezl jsem u vás čso dobrého; střhněm. nieman weiz; nhněm. niemand weiss atd.; způsob ten jest ve svých mezích pravidlem.

III. sthněm. dō dār niwiht ni was nic nebylo; niomannen ni bliwet nikoho nebijte; střhněm. daz enmag dir alliz nicht gevromen Eilhart Tristr. v. 1859, vornemet einer rede daz ni kein man bezzerer rede ni gewan t. 49—50 atd., ve střhněm. velmi často; nhněm. niemand weiss nichts Us. V jazyce pozdějším a novém vymýcen jest způsob tento z knih nátlakem logiky, a mizí dále nátlakem grammatiky.

Pojetím ze způsobu I do II (nebo i do III) změnil se, jako při č. *žádný*, význam kdysi kladný v pozdější záporný při slovích *kein* (z *dehein*, *ullus* — *nullus*), *deweder* (uter — neuter) a j.

3. V jazyce anglickém¹⁾ staré záporné *ne* již v památkách starých zřídka se vyskytá, a časem víc a více vymírá, držíc se v jazyce pozdějším a novějším jen jako archaismus, na př.: *ne ought he cared* stč. ničse tbal, *nere it* (m. *ne were it*) *Spencer, will he nill he* (m. *ne will he*) *Shakespeare*. Jako v němčině i zde splývá *ne* s výrazy jinými, vznikají tím záporná slova rozmanitá a proniká mezi nimi rozdíl záporu kvalitativního a kvantitativního: *not* (z *ne á-wiht*, *ne á-wuht*, doslovně = *non aliquid*; z toho obměnami hláskovými: *nauht*, *naught*, *náht*, *neaht*, *noht* a j., a též *not*) má úkol záporu kvalitativního, právě jako obdobné něm. *nicht*, kdežto v *none*, *nothing*, *never* atp. je zápor kvantitativní.

Způsoby záporu:

I. *nere it m. ne were it* Chauser; archaismus; —

II. *no man could bind him* Bibl.; *we never saw him, we never did see him* Us.; *I know not, I do not know* Us.; *not* dostalo význam záporu kvalitativního pojetím věty způsobu tohoto do způsobu I: *were it not* pojato za *ne-were-it*, a tím pojetím *not* (= nihil) význam *ne* (= non); —

III. v jazyce starém: *ne childe ne had he neuer* Langtoft's Chronicle; *ther nys* (— *ne is*) *no table*, Maundewille; zřídka v jazyce novém: *I have one heart, and that no woman hath, nor never none shall mistress be of it*, Shakespeare; příčiny, proč tento způsob mizí, jsou zajisté tytéž jako v němčině.

4. V latině byl průběh podobný jako v němčině. Ze slovcí zápor-

¹⁾ Srov. Koch, *Histor. Gramm. der engl. Sprache* (vyd. Zupitza) I², 482—483 a II², 308—309 a 526—529; příklady jsou vesměs z mluvnice této.

ných týká se nás jenom *nī* a vzniklé z něho totožné *nē*. Oboje znamená původně jen zápor; kde se vyskytá ve významu jiném, zejména spojko-
vém (= *aby ne* atp.), tu jest pozdější pojetí příčinou, že se význam jiný objevuje. Na př. *nī* znamená prostý zápor v *ni-hil(um)*, *ni-mirum*, *quid-ni*, *vinum ni laudato* Plin. Těž jen prostým záporem bylo ve větách, jako jest: *cunctos rogo, ni velitis ossa mea violare* Inscr., dokud se zde pamatovalo spojení původní, parataktické, podle kteréhož jsou zde dvě věty samostatné *rogo* a *ni velitis* spojeny asyndeticky, právě tak jako kdyby se řeklo kladně *rogo, velitis . . .*; ale složenina parataktická **rogo, ni velitis** po-
jímána později za hypotaktickou; pojetí toto potřebovalo podřadící spojky; proto vlištěno *nī* do úkolu tohoto a bývalý jeho význam prostě záporný změněn ve spojkový = *aby ne*. Totéž vidí se při *ne*; znamená zápor prostý: *nescio, neglego* (*nec lego*), *nefas, negotium* (*nec otium*), *necopinatus, neuter, nullus* (*ne ullus*), *nunquam* atp., *crescere ne possunt fruges* (m. obyčejného *non possunt*) Lucr., *nisi tu ne vis* Plaut., *operae ne parcunt t.*, *te obsecro ut ne credas* Ter. atp.; a dostalo pojetím hypotaktickým význam spojkový *aby ne*: *hoc te rogo, ne demittas animum* Cic. atp.

Vedle jednoduchého *ni, ne* vyskytají se záporné výrazy složité, ze kterých během času se vyvinula záporná slove nová: *nōn* (staré *noe-num* = *no unum*), *nemo* (*ne homo*), *nullus, nunquam, nusquam, nequaquam* atd. V těchto pak výrazech složitých a nových rozdíl mezi záporem kvalitativním a kvantitativním patrně vystupuje na jevo: *non* popírá kvalitativně, v *nullus, nunquam* atd. je zápor kvantitativní. Vývoj nesl se tedy v latině jako v němčině tím směrem, že ve výsledku jeví se patrný rozdíl mezi záporem kvalitativním a kvantitativním, a svědectví, kterého tím němčina poskytuje pro psychologický základ dotčeného rozdílu, poskytuje a potvrzuje také latina.

Způsoby záporu.

Způsob:

I. Caesar proelio non lacessit, ne timeate, non onerate Ov.; a

II. nemo quaerit, nunquam Scipionem offendi Cic. atp. jsou v latině pravidlem.

III. jest odchylka časů pozdějších: *nemini nihil boni facere* Petronius; *ut nullus non praesumat nihil abstrahere* v list. z r. 615; *ne nullus nihil audeat auferre iubeo* tamt.¹⁾; v listinách času pozdějšího jsou příklady hojné.

5. Z jazyků románských rozvila se negace ve francouzském nejrozmanitěji. Lat. *non* dílem zůstalo, dílem pak a většinou zeslabilo se v *ne* (rozdílné od starého *ne*, které bylo zaniklo a po němž jenom v *ni*,

¹⁾ Příklady tuto podané vzaty z lat. mluvnice Madvigovy (1857) § 455 sl., z Diezovy ml. jaz. románských III (1860), 406, a z lat. slovníků Klotzova a Georgesova.

vzniklém z lat. *neq*, památka zůstala). Oboje spojováno se slovy jinými, *pas* (*passum*), *point* (*punctum*), *mie* (*micam*), *goutte* (*guttam*), *rien* (*rem*) a pod.¹⁾, z čehož vznikly výrazy ustálené *non pas*, *ne pas*, *ne point*.

Způsoby záporu:

I. *la liberte ne cesse d'être aimable*; způsob

II. dlužno pro první dobu jazyka francouzského zajisté předpokládati, poněvadž byl obecný v jazyce latinském, na př. *nemo fortuna sua contentus est*;

III. *nul n'est content de sa fortune*.

Pojetím vět způsobu I do způsobu III vtačena jsou mnohá slova významu kladného ve význam záporný, na př. *personne*, *aucun* (*aliquis unus*), *rien* (*rem*), *jamais* (*iam magis*) atd. Kladný význam slov těchto pamatuje a znamená se ještě ve mnohých příkladech starších; na př.: *Personne a-t-il jamais raconté plus naïvement que La Fontaine?* (*Restaut*, = zdali kdo, někdo...?); *telles assemblées, qu'aucuns (= někteří) des anciens ont fait* (*Comines*); *qui vous raproche rien?* (*Acad.*, = něco, co?); *si jamais (jestliže kdy, někdy...)* *tu passes à Varsovie, viens me voir*. Význam záporný jest týmž slově podložen teprve připomenutým pojetím do způsobu III.

Odtud má jazyk francouzský slov záporných hojnost větší než který jiný jazyk románský, a mezi nimi opět proniká rozdíl záporu kvalitativního (*ne pas*, *non pas*, *ne point*) a kvantitativního (*personne*, *aucun*, *rien*, *jamais* a j.). Navzájem neobsáhají se záporu tyto a neruší se, na př.: *personne jamais n'a rien fait de si beau* = nikdo nikdy neučinil nic... (vlastně = stč. i kto kdy neučinil jest čso...).

Ve francouzském jazyce jsou ještě jiné příklady zajímavé pro vývoj negace. V *non pas*, *ne pas* jest záporné jen *non*, *ne*, nikoli *pas*; avšak časem přenáší se výraz záporu na výraz celý a dále na samo *pas*, které pak i bez *non*, *ne* má význam negativní; na př.: *Remerciez le seigneur don Juan et non pas moi!* a *J'aime don Juan et pas un autre* (*Dumas*). Podobně *plus* přišlo do významu »non amplius«. Podobně *du tout* z významu svého vlastního a kladného přeneseno do významu záporného »nikoliv«, na př.: *Je suis donc libre? Pas du tout!* a *Ferez-vous cela? Du tout!* (*Acad.*). Srov. *Kvíčala* I. c.

Některé jiné stránky negace české.

397. Kromě toho, co bylo dosud vyloženo nebo připomenuto, jsou při negaci ještě některé jiné stránky, o kterých zde na konci, dilem jen pro úplnost, promluvíme.

¹⁾ Diez, *Gramm. d. roman.* Spr. 3, 418 sl.; *Mactzner, Syntax der neufranz.* Spr. I (1843), 37 sl., 386 sl. a j.; následující příklady vzaty jsou dilem též odtud, dilem z *Dettenborna, Réflexions sur l'emploi de la négation...* (1875).

1. Proti perfektivu věty kladné bývá ve větě záporné imperfektivum, nejčastěji iterativum.

Na př.: lépe by bylo jemu, *by se byl nenarázal* Hrad. 76^b (proti kladnému: *by se byl narodil*); lépe by mi se bylo stalo, bych se byl nenarázal Štít. uč. 151^a; *nerúšejte* pořádu t. 26^b (kladně: rušte); tú hovědci *neprodávaj* nikake Hrad. 109^a (kladně: prodej); řekni — *neříkej* Us. atp., v. jiné příklady v § 337, II, 3.

Z jiných jazyků slovanských zvláště ruština v té příčině vyniká; na př. kladně: *semь létъ pustoši kosili*, záporně: *ne kašivali tčhъ pustošej* Miklos. Synt. 279 a 791—793.

2. Ve větě záporné bývá imperfektum, proti aoristu nebo perfektu věty kladné.

Na př.: *auvech jich hubený hřieše, že jemu ijeden vody nepoda-dieše* Hrad. 91^b (kladně by bylo zajisté *pada* nebo *podal jest*); že jemu *nedadliechu* vsiesti na kuoň Troj. 114^a; jehož (Jidášovo) srdce Ježiůš dobře včdicše, však na ň toho *nezjěvieše* Hrad 78^a; (ciesař) hněvy se vešken potřese, zmrtvě v těle, zbledě v líci, jako by se chtěl povstěci tiem, ež *neumějieše* řeci jednoho slova Kat. 78 atp., v. jiné příklady v § 343.

Připominám, že příklady druhu tohoto mají proti sobě doklady hojnější bez imperfekta, na př.: *král nesmě* Čechův u potřebu přivínúti DalC. 102 atd.; a dále že při nich, a snad i při některých tuto uvedených, příčina imperfekta může se spatřovati mnohdy i jinde, nežli v zápornosti věty; ale i když ku příkladům těmto nejistým se nehledí, přece trvám dosti dokladů zbývá, ve kterých je svědectví jisté, že ve větě záporné rádo bývalo imperfektum proti aoristu nebo perfektu věty kladné. Smysl byl tu asi ten, jako kdybychom si do týchže vět místo imperfekta dali perfektum; příslušných iterativ: *nedávali mu vsednouti na koně*; *Ježiš srdce Jidášovo dobře znal, ale nezjevoval toho naň*; atd.

Příčinu obojího, proč totiž při negaci bývá jednak imperfektivum, jednak imperfektum proti perfektivu a jinému času minulému věty kladné, dlužno hledati v tom, v čem imperfektum a imperfektivum u významu se shodují; tedy ve významu jejich trvacím a opakovacím. V ději trvacím jest nepřetržitá delší doba, v ději opakovaném pak jest řada a souhrn dějů jednotlivých drobnějších; popřením formy trvací a opakovací jest tedy zápor důraznější a mocnější než popřením formy perfektivní neb indifferentní. Srov. Miklosich IV, 279.

3. Při pojmech *bránění, obavy* atp. bývá negace na pohled nelogická (illogique, Dettenborn). Na př.: *hřieši branie dobrému, aby k vám nepřišlo* Alb. 61^b; *pán Ježiš zbraňuje, aby ti, kteří sú pozváni, prvních míst nezvolovali* ChelčPost. 239^a; *ani sem srdci bránil, aby všeho rozkochanie nepoživalo* Ol. Ekkl. 2, 10; *boji se za ň (za přítele), aby boha neroz-*

hněval Brig. 120; když kto z milosti pravdy bojí se poctivosti dlužné svému milému neukázati ŠtitBud. 80; varujte se, aby (vy) nevstupovali na horu Ol. Exod. 19, 12; strachujme se, aby nás smrt nepochvatla ROIB. 113^a (proti tomu: strachujme se, aby nás smrt pochvatla JeronMus. 114^b, text stejný); bojím se, abyste se neuchýlili od sprostnosti Br., Zikm. Skl. 431.

Vazby tyto jsou obecně známy též v jazycích jiných a vznikly přechodem parataxe v hypotaxi, v. Mikl. Neg. 344 a Synt. 177. Ve větách způsobu tohoto bylo původně složení souřadné, smyslem asi = »hříchové brání, dobré nemá přijíti«, »kéž se neuchýlíte od sprostnosti, bojím se za vás o to«; věty neobsáhaly se, negace věty druhé nebyla tedy alterována významem věty první; ale časem způsob myšlení měnil se a přecházel od parataxe k hypotaxi; v pojetí hypotaktickém však věta řídicí obsáhá větu podřízenou; v příkladech našich věta negativní jest obsáhána pojmy bránění, obavy ap., a tím více méně alteruje se její záporný význam; následek toho jest jakási nejistota a zdánlivá nelogičnost smyslu, a podle toho i rozdílná někdy vazba, říká se na př. způsobem starým: hříchové brání, aby dobré k nám nepřišlo, a způsobem domněle logickým řeklo by se: hříchové brání, aby dobré k nám přišlo. Srov. uvedený doklad z JeronMus.

4. Záporcem zřizuje se ve slovanštině též komparace, v. Mikl. Neg. 346 a Synt. 180. V komparaci »múdrost jest dražší než sbožie« Alb. 23 jest proti větě kladné s komparativem položen podmět jiný s *ne* (než = ne-že); smysl vlastní tedy jest: moudrost jest dražší, nikoli zboží; ale výraz původem svým odporovací dostal pozdějším pojetím význam srovnávací a *než* vtačeno tu do významu »quam«. Srov. v § 190 č. 2 c).

Spojení takové může býti nejen při komparativu, ale i mimo komparativ. Sem patří lit. *auga vaikai nē girio medžei* rostou děli jako v lese stromy atp., Schleicher Lit. Gramm. 331, kdež *nē* z významu záporového přešlo ve význam srovnávací; skr. *adah šrejas na idam illud melius quam hoc*, vlastně *non hoc* Mikl. l. c. Z téže vazby vysvětluje Miklosich také ruskou antithesi, Synt. 179. V č. pak patří sem staré spojování vět způsobem »*ne α . . . a(ž) β*«; smysl spojení toho vlastní jest: »*nevykonalo se α*, *a* stalo se (dalo se) *β*«, nebo »*nevykoná se α*, *a* stane se (diti se bude) *β*«; v pojetí však pozdějším přirovnávají se k sobě děje *α* a *β* v příčině některé, zejména vzhledem k času, v němž se sbíhají, a výraz »*ne α . . . a(ž) β*« dostává tím význam nový: *jak, když, sotva že se vykonalo α . . . , hned, už stalo se (dalo se) β*«.

Příklady těchto vazeb stč. jsou několikeré.

Ne(ž) . . . , až . . . Na př.: *nezapěje kokot, až mě zapříš třikrát* Krist. 90^a, *než zapěje, už zapřeš*; *ješče řeči nebieše dokonala, až se jie j tu anděl zjěvi* Kat. 90; *pak na vévodu sami nesměli jiti, až musili pomoci dobyti* DalC. 135^a; *než sú dopadli rokle, až sú jě pochopili lvové* Pror. Dan. 6, 24;

(lakomec) zbořiti chtěl stodoly staré a nové vystavěti, a než jimi dospěl, až z něho čertí (sic) duši vydřeli ChelčP. 58^b; než jednu (věc) povržem, až na jinú hledíme mysléce ji požierati t. 124^b; s této hory nevstanu, až i zíšči JeronMus. 115^b.

Ne tak brzo . . . , až . . . Na př.: ne tak brzo vesl dosěhú, až běchu bliz při břehu AlxV. 575; ne tak brzo král rozkáza, až se voj před městem skáza t. 421, sotva rozkázal, už . . .

Prvé, dřeve než . . . , až . . . Na př.: seno střěsné, ješto dřeve než vynde, až zahyne ŽKlem. 128, 6; prvé než jest Abraham byl, až jsem já Krist. 79^b; prvé než tři krošě ztraci, až dřevnie (dřive prohrané) tři navráci Hrad. 125^a; dřieve než by (zavazený úřad) byl vyvazen, až by se voliká závada stala zemi ODub. 93; (Čechové pozdější) dřeve než na nepřátely vyndiechu, až svú zemi zhubiechu DalC. 79; tehdy katové dřiev než sedli, až své brani (s) sebú vzešše vedú Porfýra Kat. v. 3151 sl.; prvé než si svým tělem vládl, až si žádostivým duchem před svým stál králem Pass. 279; prvé než sluha almužnu přinese, až tato dva pústenníky vecěsta t. 284; prvé než smy tvú moci zažženi, až juž před tobú hořimy t. 352; (sedlák, modle se páteř) prvé než na poly (páteře) byl, až vecě t. 453; dřieve než kokot zapěje, až třikrát Petr svého pána zapřě Vit. 49^b; prvé než poznají lidé, co jim potřebí k duchovnímu životu, až z nich povrhel bude ChelčPost. 268^a; prvé než budú volati k němu (bohu) za své potřeby, až je uslyší t. 132^b.

Ne . . . , hned . . . Na př.: nepoznajúce v školy jíti, hned musíte (vy, žáci) kurvy míti Prostopr. 59^a.

Netoliko . . . , jako (jakož, jakožto, jakžto). Na př.: netolik tu svůj sluch zatře, jakožto dóm tvrdě zapře (zamkla) Baw. 24^a.

Netáhnú (s infin.) . . . , *až . . .* nebo věta bez *až . . .* Na př.: netaže j'mu (Pilát Jidášovi) řeci birže, až se Judas přěs zed virže Jid. 81, sotva mu řekl, už . . . ; netáhneš od něho (kováře s koněm nově okovaným) jěti, až t mrcha počne klécěti Hrad. 132^a; liška toho řeci netaže, až ji čbán k sobě přitaže t. 131^a; netáhl on toho dořeci, až jeho světlost nebeská ohromila Pass. 340; netaže vstáti ona (Kateřina od modlitby), až hned rúčí oblak vznide Kat. 162; netiehne chtieti mysl, ještoj' v hlavě, aby se hnula noha aneb prst ruční, až to učiní noha neb prst Šlit. uč. 66^b; netáhue t mi vydati palladium, až t já vám je vydám Troj. 198^b; a netěže on mluvenie přestati, až se ukázachu synové Ol. 2. Reg. 13, 36; Saul netáhl těch slov doslyšěti, až jemu duch boží tanul i rozšel jeho hněv t. 1. Reg. 11, 6; nedošli sú až ku podlaze jámy, až je Ivové pochytili Pernšt. Dan. 6, 24; (biskup) netáhnú míti od papeže listóv, až ihned svolá žakovstvo, aby dali pomoc zaplacenie na plášť HusE. 1, 461; (dvě matky) netáhle sta se přituliti, až sv. Jan (Ježíšovi) se poklonil Pass. 278; — (podkoní) netaže

toho dořeči, žák se chtieše hněvy ztéci Podk. v. 177; (panic) netáže větčích zjímati, menší musichu se dávati Baw. 158^a; netěže had k síle přijiti, poče hned vešken dóm jedem przniti Baw. 48 atp., velmi často. S tím srovnati jest vazbu řeckou *οὐ φθάνω* s part. a *καί*, na př.: *οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐκ ἔφθασαν πυθόμενοι τὸν πόλεμον καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἀμελήσαντες ἦκον* Isokr. (Jacobitz-Seiler Wtb., Niederle Gramm. § 850), stč. netiehli uslyšeti, až přišli.

5. a) *Nic* bývá místo *ne*, *nikoli*. Na př.: kteří se póhonové vysvědčují a kteří *nic* VšeHJ. 46.

b) Rčení: *neudělal* bych to ani *za nic* Us.

c) Místo *nic* bývá: *mé*, *tvé* n. *my*, *ty* (= *mý*, *tvj* z *mé*, *tvé*, zkrác. *my*, *ty*, neporozuměním *my*, *ty*), na př.: (topič) postavil se, poslouchal, neřekl *mé* *tvé*, a tiše odešel Rais M. I. 12 a Us.; (pán, pohádav se) ani neřekl »*my*, *ty*«, pěkně šel, jako když ho pes kousne Němc. Sebr. sp. V (1898), 226; — *a b*, *a bé*, *ani a ani bé*, *bé ani cé* atp., na př.: neřekl *a b* Us.; neřekl ani *a* ani *b* t.; (děti) vyleti z domova, žádnému *bé* ani *cé* a najdou mě (praví babička) Rais M. I. 138.

6. Místo *co se stalo*, *kdo k nám přišel* atp. říká se někdy s významem podivení *co se nestalo! hádejte, kdo to k nám nepřišel!*; ruce a prsty skládá a nevím, *co více nedělá!* Kom. Srov. Mikl. Neg. 347—348. Pro výklad mohlo by se snad mysliti na význam opakokladný: věda, *co se nestalo*, vím, i *co se stalo*.

7. V řeči ob. jest několik zvláštních výrazů záporných. Na př. vymlouvá-li se někdo nepravdivě, že ztratil peníze, odpovídá se mu ve smyslu záporném: *čerta* jsi ztratil! Zápor tím jest nahrazen, že místo vlastní věci cenné a vzácné položena jest věc jiná bezcenná a potupná. a bývají tu vedle *čerta*, *dasa*, *kata*, *blázna* také výrazy mnohé nízké.

8. Někdy konečně zápor nahrazuje se *ironií*. Hledal-li někdo a ne-nalezl ztracené peníze a je-li tázán: *nalezl jsi peníze?*, odpovídá na to tónem ironickým: *ano nalezl!* Zvláště zobecnělo ironické *toto! i toto!* v odpovědech místo *ne!* *nikoliv!*

XII. Spojka.¹⁾

398. 1. Spojky jsou slova neohebná, jimiž některé části větné podle potřeby spojujeme v jednotky.

Na př. ve větě »otec *a* syn šli do města« je spojka *a*, spojující dvě části podmčtu »otec« a »syn« v podmětnou jednotku „otec *a* syn“; — v souvětí »přej *a* bude ti přáno« je táž spojka *a*, a tu spojuje větu prvou

¹⁾ V rukopise Gebauerově není zpracována ta část, která je v PřířMI. v § 550; přejímám ji odtud (= zde § 398). Je tu však část jiná, jež v PřířMI. není, totiž abecední seznam spojek (zde = § 399), ale neúplný. Tr.

»přej« s větou druhou »bude ti přáno« v jednotku souvětňou „přej a bude ti přáno“.

2. O tvarovém původu spojek v. Přířml. § 306.

3. Mnohé spojky jsou zároveň slova druhu jiného.

Na př. slova *napřed* a *potom* jsou příslovce ve větách a) »jdi *napřed*«, »já přijdu *potom*«; — taktéž vlastně příslovci jsou v souvětí b) »*napřed* se mlátí (A), *potom* se platí (B)«; ale zde mají také úkol, aby spojovala věty A a B v souvětí, jsou zde tedy zároveň spojkami.

V souvětí »*dílem* máš pravdu (A), *dílem* se mýlíš (B)« jsou slova *dílem* — *dílem* instrumentály jména podstatného *díl*; jsou zde vlastně ve významu příslovečném (= příslovečné určení míry, jak = jakou měrou...?); ale spojují zároveň věty A a B, a podle té vlastnosti jsou i spojkami.

V souvětí »*jestliže* vody průtoku nemají, dmou se« je spojka *jestliže*. Ta je patrně = „*jest-li, že*...“, je v ní tedy sražená věta *jest-li* a spojka věty následující *že* ve slovo jedno.

Také slova *by*, *a-by*, *bych*, *bychom* atd. berou se za spojky. Jsou to vlastně tvary určité slovesa *býti* (*bych* = byl jsem atd.), ale dochovaly se nám jen ve spojení s příčestím min. činným, totiž v kondicionále *bych nesl* atd., a tu sklesly nám ve význam spojkový.

4. Spojky jsou výrazy zpravidla jednoslovné.

Když spojka vznikla ze slov několika, sráží se obyčejně v jedno. Píše se tedy na př. *jestli*, *jestliže*, *buďto*, *jakmile* atp.

Někdy však nechává se výraz spojkový v písmě nestažený, když je složení jeho zvláště zjevné; na př. *za druhé* — *za třetí* atp.

5. Spojky rozeznáváme souřadící a podřadící.

Spojky souřadící jsou slova neohebná, která spojují členy řádu stejného, na př. podmět a podmět (t. j. souřadné části některého podmětu složitého, jako v příkladě uvedeném »*otec a syn* šli do města«) nebo větu hlavní s jinou též hlavní, nebo věty souřadné vedlejší.

Spojky tyto jsou částečně příslovce ukazovací, t. j. příslovce utvořená ze kmenů zájmen ukazovacích; na př. *tedy*, *tu* — *tu* a j.

Spojky tyto dále dělí se stejně jako souvětí souřadná, ve kterých se vyskytují; rozeznávají se totiž spojky:

a) slučovací: *a*, *i*, *těž*... , *i* — *i*, *tu* — *tu*, *nejen* — *ale i* atd.;

b) odporovací: *ale*, *však*, *než*... , *buď* — *bud*... , *ne* — *nýbrž* atd.;

c) příčinné: *neboť*, *vždyť* atp.;

d) výsledné: *proto*, *tedy*, *tudy* atp.

6. Spojky podřadící jsou slova neohebná, kterými se připojuje věta podřízená k své větě řídící. Na př.: *kde* tě nezvou, nehrň se; snadno býti štědrým, *když* je z čeho; — já jsem neviděl, *aby* kdo zlost vymlouval.

Spojky tyto jsou většinou příslovce vztažná, t. j. příslovce utvořená ze kmenů zájmen vztažných, na př. *kde, kam, kudy, odkud, pokud, kdy, když, jak, proč, zač, poněvadž* atp.; — dílem pak jsou to slova jiná, stišťená ve význam spojkový podřazovací, na př. *an* (srov. § 221 č. 1 a § 399), *jestli* a *jestliže* (srov. nahoře č. 3), *bych* a *abych*.

Spojky tyto dále rozeznávají se a mívají zvláštní názvy podle toho, jakého druhu jsou věty vedlejší, jež se jimi k svým větám řídicím připojují. Podle toho jsou na př. spojky místní: *kde, kam* ...; časové: *když, dokud, jakmile, sotvaže* ...; způsobové: *jak* ...; měrové: *kolik, pokud* ...; důvodové: *poněvadž* ...; účelové: *aby, ať* ...; podmínkové: *jestli, kdyby* ...; přípustkové: *ačkoliv* atd. Avšak třídění toto nemá dosti pevného základu, poněvadž mnohé spojky vyskytují se ve vedlejších větách několikerých; na př. *aby* bývá ve větě účelové, a také v podmětné, — *když* bývá v časové, a také v podmínkové, atd.

7. Naproti spojce podřadící (věty podřízené) mívá věta řídicí často příslušné příslovce ukazovací. Dvoje tato slovec táhnou se k sobě a tvoří spolu spojení souvztažné. Na př.: *kam* vitr, *tam* plášť; — *kde* péče, *tu* starost; — *jak* si kdo ustele, *tak* si lehne; — *kolik* hlav, *tolik* smyslů.

399. Spojky jednotlivé.

a.

1. U významu odporovacím *ale, aber*. Na př.: dušě má zamúcena jest velmi, a ty, hospodine, i dokudže? sed tu, Domine, usquequo? ŽWittb. 6, 4; juž bě ľud dnem se ujiscil, a svět obač se nezčistil ote všie mraky tmy nocnie AlxRM. 1, 26; druzi (posuzovatelé) obličej mají pokojný, a myslice vždy žádá vojny AlxV. 51; jie (ženy helmbrechtné) tu snad vůči pochválí někdo; a potom o ní nic dobrého nepovědie, ale něčím t ji i přitvořie Štít. uč. 57^a; svatý Prokop chtieše se skrýti, nechtě rád opatem býti; a kněz Oldřich i všě bratřie nečakachu Hrad. 8^a; pohnaný odpověděl a řka: jeho (povídova) je zástava, a mé je dědičstvo Rožmb. 249; svět nedrží boha, a buoh svět drží ŠtítBud. 50; jáz proši, aby smutka nechovali, a méj se cti radovali všichni, již mne stojie podlé Kat. v. 3289; židovstvo ne jako lidé s Kristem se obierali, a jako hovada proti němu škřipěli Kruml. 56^a. — Význam odporovací sesílen v *a-pak* = sed autem, na př.: nenie v smrti, kto by pomněl na tě, a u pekle pak kto se bude zpoviedati tobě? in inferno autem quis ŽWittb. 6, 6; — v *a-ušak* = sed autem, v. l.; — v *a-brže, a-brž*, vlastně sed citius a z toho sed potius. na př.: méne široké údolé, abrž miesty velmi úzké Lobk. 89^a; když sme chtěli plúti, nedali nám pohané, a některé brž z nás kyji bili t. 139^b. —

Poměr odporovací je někdy mirný, význam *ale* přechází ve slučovací *a*; na př.: někto by rád došel svrchování života, a nemůž ŠtítBud. 144, ale nemůž, a nemůž; člověk se povýšil, buoh se ponížil; onen křivě, a tento právě; onen hřiechem, a tento milostí HusE. 2, 431; zda-li cesta má nenie pravá a nejsú brž viece cesty vaše nepravé? et non magis Ol. Ezech. 18, 25.

2. U významu slučovacím *et, und. a)* V tom významu spojuje větné členy a věty, které jsou stejného řádu, spojuje souřadně. Na př.: moje rúcho a má bibla ABoh. 40^a; v žaltáři a húslech ŽWittb. 150, 3; (človčk) plného pokoje a svobodstvie nemůž jmiati a bezpečstva Štít. ř. 125^b; vezmi pryskyřici a vosk a aloe a staré sádlo a dřevěný olej LékB. 46^a; ona v Čechách prvnie křestanka Lidmila slula a lidem i bohu míla byla Štít. ř. 38^b; lato pokorná předmluva pozdvihuje viery, posiluje náděje . . ., zove syny k milosti a učí je otci dieky vzdávati, a učí, cožkoli jest potřebie HusE. 1, 319. — Sem patří také *a*, jež připojuje výraz vysvětlovací, ve smyslu nč. *a to*: rozličnými úmysly a vše dobrými mohú lidé tělo božie přijímati Štít. uč. 122^a. Tu obyčejně ve spojení se zájm. *ten, a ten* atp., na př.: táhniechu vóz osm koní a ti biechu všici broní AlxH. 2, 7; (Alexander) mějieše tisícov třidceti, a to vše pěšieho lida AlxV. 396; ze sta jeden se nevrátil, a to každý život ztratil t. 543; on (Kristus) nás svú smrtí vykúpil, a to na dřevě, aby atd. HusE. 1, 17. — Význam slučovací přechází v pozdějším, umělejšim pojetí ve výsledný = *tedy, igitur*. Na př.: nynie-li tě lén slyšeti, a ti budu vyprávěti, proč . . . AlxV. 716; nepošle-li s ním (t. púvod nepošle-li s komorníkem průvodce tam), kde pohoniti, a proto póhon zameškán i sšel Rožmb. 7; by (komorník) kterého (t. něčeho z toho, co učiniti měl) neučinil, a je póhon sšel t. 36; moci-li tak budeš učiniti, a ty učíň; pak-li nemoci budeš, já tvé bohy zboří Pass. 460; viece-li kto přemůž, a větší čest bude jmiati Štít. ř. 37^a; viece-li máš, a viece ztratiš ŠtítMus. 110^b; kdyby kto nevěřil ničemuž, an by se nemohl i mluviti naučiti Štít. uč. 7^a; z *a-on* = tedy ten; poňavadž všicka uměnie jedně samému bohu dokonáně známa jsú, a protož toho ode mne vděčen jest, komuž jsem toto uměnie vyložil ChirB. 36^b, tedy proto. — Významu slučovaciho je také *a*, které spojuje participium *-nt* a *-s* s příslušným slovem finitním ve výrazích, jako jsou *pojide a nesa, pohnán jsa a nestojí. zjímav a vedl* atp., v. příklady v § 365 č. 2 a § 368 č. 5 b). —

b) Spojuje souřadně, kde v pojetí pozdějším je podřadnost. Někdy bývá tak připojena věta v pojetí nč. řídicí. Na př.: ktož se výši, a buoh jej pak dolóv níži; a ktož sebe ponižuje, a buoh jeho povyšuje Vit. 38^a, nč. toho bůh níži, toho bůh povyšuje. Častěji bývá tak připojena věta v pojetí nč. podřizená, a tu pak dostává spojka *a* význam podřadící — nč. *že, by, když, kterak* atp., rozdílný podle toho, jak toho žádá sloveso řídicí. Na př.: jich (poustevníků) málo možieše strpěti a zbýti na

púšči Otc. 353^b, v lat. : tolerare habitationem solitudinis; sr. nč. : buď tak dobrý a porad mi. Častěji to bývá při větách s podměty rozdílnými. Příklady v typech *a já* . . . : uzříš a já třetí den vstanu Pass. 295; vidíš a já umřev třetí den sem z mrtvých vstal t. 295; kterým bych to činem věděti mohl a já sem stár t. 275; jakú mám radost mieti a já světla božieho nevidím Comest. 179^b; kterak mohu milovati boha a já ho nevizi IlusE. 1, 60; — *a my* . . . : učenníci nalezše ny a my spíme, jeho tělo ukradli ML. 121^b; (bůh) vida, a my z prohřešení otce prvného upadli v zřejmú tělesnú nemoc, ustanovil tu sedmeru svátost ŠtítMus. 147^b; ež (hospodin) a my ješte nepřítelé, dal nám syna svého Štít. ř. 17^b; učinil a my na to hledimy, divy i zázraky fecitque videntibus nobis signa Ol. Jos. 24, 17; — *a ty* . . . : proč (Prokope) zákona žádáš a ty velikú čest sbožím jmaš? Hrad. 3^b; již vizi a ty na smrt jdeš Pass. 225; naleznu-li to a ty k Alexandrovi přišel t. 392; čeho bych se měla styděti a ty s' tak počestný kmet a já jsem tak nemilostivě zbíta? t. 144; jakž otec uzří a ty jdeš k němu, sám t vyjde protiv tobě Štít. uč. 11^b; pane, kak bychom šli od tebe, a ty máš věčného života slova? Štít. ř. 233^b; bych tě spatřila a ty se ve zdraví vracuješ Troj. 26^a; já jsem viděl a ty vnikáš do Libye Alxp. 122; — *a vy* . . . : proč prosíte otpočinitie a vy ste nic neučinili? ML. 20^a; což se tiežete a vy viete mé proročstvie? Krist. 107^b; — *a on* . . . , fem. *a ona* . . . atd., z čehož jest *an*, *ana* atd.; význam spojky podřadicí = když, že atp. vyskytá se v době staré jen při *ano*, v textech pozdějších také při masc. *an*, ovšem bez povědomí, že by to bylo masc. Na př.: pak-li opověděl (žalobník škodu), ano ješte čas (k) jistině vyněti Rožmb. 227, *a ono* ješte čas, *když* ješte čas; uda se j'mu to viděti, ano mistr učí děti DěJJež. 2^b; mluvieše hospodin s Mojžiešem, ano všickni vidiechu cernentibus universis Ol. Ex. 33, 10; (Kristus) všel, ano zavřěny dvěře k apoštolóm Štít. ř. 183^b; (vóle naše) zajde pak s ciesty (!), ano se jí jiné skytí libostné věci t. 56^a; svatý Petr uzřě, ano Jezukrist proti němu jde Pass. 298; Symforianus uzřev, ano pohani veliký hod činie t. 455; Timotheus uzřel, ano nebesa otevřěna t. 454; vida, ano chudí hlad mrú t. 404; (Josef) vida, ano oba (šenk a pekař) smutna, i otázka jich Comest. 45^b; (Mojžiš) uzře tele. ano tancují okolo něho t. 76^b; když uzřite, ano ty věci se dějí ChelčP. 4^a; vida pán Ježíš, ano ti židé se chlubí t. 103^a; — (David) vjide v stan králóv, an všickni spie Comest. 138^a; viděli smy ženu, an vzhledala Hrubl.obk. 77^b; viděl Hospodin, an se rozmnožuje zlost videns quod multa est malitia Br. Gen. 6, 5; (Isák) uzřel, an velblaudové jdau t. 24, 63; když by (král) uzřel, an válka nastává si vidisset bella consurgere t. Ex. 13, 17. — Absolutní *ano* spojeno s kompt. *brže*, *brž* dáva spojku *ano-brž*, v. t.; — *a* (*on*, zájm. *on* však nevyjádřeno): posmieváno se jemu (Samsonovi) a táhl ve mlýně samotiežném ŠtítMus. 109^a; — *a* s někt. *substantivem*: (Anna)

uzřě hniezdo vrabie a hájcě j'ho sedí vábě vrábata LMar. 41; (Achilles) všecky moci sebrav a Hektor toho nevidí, hna úprkem na něho i probode ho Troj. 151^b; máji, žaluji tobě a mé-cě (mé-ťe, mé t je) srdce ve mdlobě Pís. XV stol. Výb. 1, 961. — Při významu takto rozmanitém mohlo se *a* dostávati také do vazby nenáležité, z neumělosti stilistické; na př.: (nemocný) aby se položil v teplo, aby se mohl upotiti, a takým obyčejem (způsobem) a parnosti (pl. akk.) skrze pot ven vyžene ChirB. 209^b.

ač.

Velmi zřídka *ače*, = *a-če*; stsl. *a-če* et. S enklit. *-ž* jest *ače-ž* a z toho dále *ači-ž*. *Jestli, si, wenn*; na př.: *ače* té pomsty (Alexander) odáli (m. otdáli), čakajž téhož veždy na sě AlxM. 8, 4; *ač* ruka takéže k meču jmá jakžlo ke brániú péču, vy sobě vše sbožie jmějte AlxB. 1, 6; bóh sešli ránu na mě, *ač* toho zapomanu AlxV. 453; *ač* dáš ty dante te ŽGloss. 103, 28; *ač* selžu si mentiar t. 88, 36; *ač* neustaví nisi aedificaverit Dominus domum t. 126, 1; *ač* zamúcen budu si motus ero ŽWittb. 12, 5; *ač* diech si dicebam t. 72, 15; *ač* sme zapomněli si obliti sumus ŽKlem. 131, 34; *ač* jě (mužě) nynie potepemy, věčnú chválu i pamět vezmemy DalC. 10; jedině *ač* jiesti budete tělo syna člověčieho a krev jeho píti, nebudete v sobě věčného života jnieti Modl. 24^b; (bůh) zbaví jeho (t. Krista, smrti na kříži) nynie, *ače* chce Ans. 3; *ač* co jest dobrého, vsej to Šlít. ř. 126^a; nedivte sě, *ač* nerozumiete ŠtitBud. 64; nikdy ho (mladého rádce) netrp na dlůžě, *ač* chceš zbýti mnohé núze NRada 450; by tě, *ač* to řeci směji, viděla v tvém obličejí Kat. v. 809; pane, *ač* chceš, móžeš mě uzdraviti OpMus. 37^b.

Ač-li; na př.: *ač-li* pak nebudú syti si vero ŽWittb. 58, 16; radu tobě dávám, kterau *ač* chceš-li zachovati, budeš moci živ býti Háj. 52^a; — *ač-ti* (*-ti* enklit.): *ač* ti zlačněju si esuriam ŽWittb. 49, 12; sbožie *ač* ti přide divitiae si affluent t. 61, 11; — *ač bych* = *jestliže bych*: (Bessus a Narbazon) sě velmi básta, *ač* by j'ho (Daria) kak mětně jala, by sama v tom neostala AlxBM. 1, 9; prosě (Medates matky Dariovy), *ač* by kterou věcí mohla, by j'mu života pomohla AlxM. 2, 14; co do toho, *ač* bychvě myslila i déle AlxBM. 1, 13; — *ač i* = *třeba, třeba i*; snadno k tomu ponúceti, ktož co sám bude chtieti, *ač* i (s) škodú, však tam jeti AlxV. 424; nevelnúti j' milostí, *ač* i k utěšeným věcem tohoto světa Štit. ř. 156^b; když (žena) nepodobnú věc *ač* i jednu ukáže do sebe Štit. uč. 56^a, *třeba* jen jednou; (zvíře) móž něčeho žádati, *ač* i bez rozumu ŠtitBud. 40; nebo věz, *ač* i omluvu dáš a nestaneš-li k súdu, nebude t (soupeř) zprávú povinen VšehK. 76^b; — *ač si* = *třeba, třebas*: (Darius počč) na to netbati, *ač* si vše těženie polí (hoří) AlxH. 9, 11; mně jedno té čsti přejte v slově, *ač* si velmi malém, bych jedno slůl vašim králem AlxB. 1, 10.

Ač = *ačkoliv, quamquam, obschon*; na př.: hi mušiu, *ač* nerad, řeci ApD. a; velblúdi. *ač* vysoci, avšakž jsú jich léni skoci AlxŠ. 1, 6; (Maria)

tam všechna srdcem bieše, tu kdež jejie mistr byl, ač nevěděla, kde j' přebyl Hrad. 30^b; často zloděje oběšují, ač jistiny při něm nenalezují Vít. 45^b; ač se sláma ztroskoce, však zrno ostane celo ŠtítBud. 180; ač umučenie Kristovo od otcě bylo zjednáno, však dobrovolně od něho (Krista) bylo přijato Kruml. 56^b; múdry veverek, ač malý, královi těch slov pochváli NRada 1439; ač i syn i duch svatý jest stvořitel, ale však přidává se tuto stvoření otcí HusĚ. 1, 13; ačež sem mezi vámi býval často, však (přece) zablúdil sem jednu KabK. 28^a; ačiz licet SlovKlem. 3^b.

ale.

Z *a* a *le*. Bývá ve své větě zpravidla na místě prvému; zřídka na místě druhém, a to zejména v překladech za lat. *autem*, tedy patrně vlivem cizím.

Připojuje ve smyslu odporovací *sed, autem, aber, sondern*. Na př.: ijedna netvárnost, ale budú lidé podobni anděloúm HomOp. 154^a; jež (tělo) jest pohrebeno, ale jest vzkriešeno Kunh. 149^a; ne ten je pivný, ale jenž jest nábožného života Túl. 28^b; Lúbušě nic neotpovědě, ale valný snem zapovědě DalHr. 3; přijímajě tiché, ale ponížijě hřiešné humilians *autem* ŽWittb. 131, 18; (komonstvo) kopie majě neruzené barbú od cinobra vzatú, ale vlastně rudú, zlatú AlxH. 3, 37; jie (ženy helmbrechtne) tu snad vóči pochváli někdo; a potom o ní nic dobrého nepovědie, ale něčím t ji i přitvořie Štít. uč. 57^a; když tvé srdce netoliko dobrovolno, ale lakomo jest umřieti za bližnieho Kruml. 227^b; Tomáš viery neměl, ale vida tělestně člověka, boha věrú vyznal HusĚ. 1, 4; ona t jest sobě volna, já t sem ale vězeň tvój Tkadl. 6^a. — Význam odporovací je sesílen v *ale-všako, ale-však* *sed* tamen, *verumtamen*. Na př.: všickni okolo něho stachu, ale všako ti najblíže, požitě rytierstvo, jize vši zemskú věc (opráviechu) AlxV. 328; dobře je umyslil tako, ale však se sta jinako t. 1445; (ty, světe) ochoten jsi na počátce, ale však velmi (na)krátcě t. 1944; ale však se nepřiblízie *verumtamen non approximabunt* ŽWittb. 31, 6; líto mi, Jezukriste, tebe, ale však rač to naplniti, pro něž atd. Hrad. 80^a; kto jest tento, jmaje obraz jako králov, ale však sluhy zavrženého naplněn hanby? Štít. ř. 165^a; oni přijeti odpověděli (odřekli) jsú, ale však přijeli jsú Pulk. 125^b; (Ježíš, tázán, sluší-li daň dávatí císaři) nikterěž strany nepoložil jest zjevně, ale však jest odpověděl tak, že nemohli jsú mieti z řeči, by křivdu císaři neb jim učinil HusĚ. 2, 400; ale však za věrné pravi vám *verumtamen dico vobis* Koř. Mat. 26, 64. — Rovněž sesílen jest význam odporovací v *ale-brže, ale-brž* *sed* potius, vlastně *sed citius*; na př.: aby žádný (z čeledi) neřekl v závisti: »proč on jest pán můj?«, ale brž to věz, že velím kratší cestu mají do nebes poddaní jiným, nežli atd. Štít. uč. 63^a; ale brže krále vzývati budú regem potius *invocabunt* Pror. Isa. 34, 12; (člověk hřišnika) nemá pro požitěk tělestný milovati, ale brž v nenávisti mieti HusĚ. 1, 156;

netoliko že ji (duši, ponořenou v pravé milování boha) mrzí všeliké utěšení, ale brže hledá smutka Kruml. 228^a; mnichuom slušie nic na to nemieti péče, jehož jim lze nenie s sebou vzéti, ale brže toho slušie dobývati, ješto atd. illud potius expetere Otc. 14^a; ale brž pověz sed magis Ol. 4. Reg. 9, 12; (ten) tě jest nevrátil s cesty přeškaredé, ale brž opak učinil e contrario t. 3. Reg. 13, 33; ale brž hanbú sú se nezahanbili imo Pror. Jer. 8, 11.

Někdy připojuje prostě ve smyslu slučovacím *et* atp.: zhynula pamět jich, ale hospodin u věky ostane *et Dominus* ŽKlem. 9, 8. — Nebo jen prostě přiřazuje, větu další uvozuje: (Nero) vece: ale tdy chciú tomu, by (vy) mi lékařstva dobyli, jimž atd. ApD. b; ale svatý Václav sestru mějieše DalH. 31 (smyslu odporovacího v kontextu není, v DalC. bez *ale*); v OD. začíná se § 8 slovy: ale o zástavách též trój pónon; také v Túl. 25^b je *ale* za lat. *atque*, tu však je překlad nesprávný. — Z toho vyvinul se v pojetí umělejším význam *tedy, igitur, also*. Na př.: pak-li (pohnaný) se zmešká, pónonu odpierati, ale tehda pónon prošel Rožmb. 30; pak-li oni (svědci) by nevyznali, by jim komorník co osvědčeval, ale pónon ten jistý sšél t. 22; by to kněz dal za pokánie, téci takýmž skokem (t. jakým lidé tancují), ale by vstonał (ten, kdo by takové pokání dostal) Hrad. 96^b; pak-li dlúho neuslyšíš, ale zvrťrem Modl. 9^b; a chce-li (vdova) ráda bez hluku býti na modlitvách, ale zavři se v svém pokoji Štít. uč. 50^a; pak-li bude tvrdé hrúdie, ale (oráč) ztlučé je t. 53^b; ač se jim jedno ohorčí, ale mnie, by v jiném mohli útěchu jmieli Štít. ř. 180^b; podlé řádu měl by kněz křtíti; nenie-li kněz, ale muž některý; a nebylo-li by při tom muže, ale žena ŠtítMus. 149^b; a kdyby (kto) většem pomohl, ale zbyl by tolik pomsty onoho světa, jako atd. t. 163^b; a kdyby viec pomohl, ale zbyl by tolik pokuty onoho světa atd. ŠtítOp. 291^a; některá (ženská) bude-li t nízká, ale naplátí t se holčuchami; bude-li mieti krásné vlasy, ale nafalšuje t je vacúnem dlúhým t. 13^a; (člověk) nepozná-li co statečného, ale obrátí milost k nestatečnému ŠtítBud. 4; jakož budu zbaven vládanie, ale přijmú mě EvSeitst. Luk. 16, 4; pak-li byste vždy chtěli (projíti mou zemí), ale chci proti vám mocně vyjítí Comest. 96^a; — *ale asa = tedy aspoň*: nemóžeš-li lépe, ale *asa* žádať každému dobrého Štít. uč. 98^a; ale *asa* něterdy panuj Kruml. 258^a; odtud je význam pozdější: *ale adv. = aspoň, saltem*, v. Slovn. I, 9. — Významy rozdílné *igitur* a *saltem* nevystupují vždy dosti zřetelně, někdy může bývatí pojetí rozdílné; na př.: a pak-li kto neželé hřečov, ale želej toho neželenie ŠtítOp. 281^a, tedy želej, n. aspoň želej; (kdo se narodil na bližencích) nemá činiti velikých chodeb, pak-li učiní, ale varuj se vod ChirB. 21^b.

ali.

Z *a* a *li*, jako stsl. *a-li* sed. Znamená *ale, aber*; na př.: ali již tamen nunc Otc. 20^b.

ande.

Z *a-onde* = et illic. Na př.: když to uzřel Filota, že proti j'mu mdlé ta rota, ande krvaví jdú potoci, hna tam AlxV. 1682; rozumějí se tu protivy místní: rota *proti j'mu*, rota, proti níž Filota bojoval a která již uundlévala, a *ande* = *et illic*, t. na bojišti místo jiné, kde bojoval Neguzar a kde krvaví jdú potoci. — Spojuje věty nejprvé souřadně; spojení to bere se pak za podřadné, a *ande* vtiskuje se ve význam spojky podřadící = *kdežto, kterak, ježto, když*. V dokladech není vždy zřetelno, které pojetí kde jest. Na př.: Alexander tu řeč slyšě, ande posel mluvi tišě, káza atd. AlxV. 1057; tak mi se uda uzrieti, ande se takto prosvieti, jakžto když bude z hromu blesk t. 882; (Alexander) uzřel, ande silné řěky, z nich teče široce voda t. 690; nejedna (pani) své čstnosti želé, ande jí pojiti velé, kdežto jiej viděti vraha t. 1887; vzdycháše vól všeliký, ande nenie kto jím ořel t. 2235; kto má tako světlá zraky, by mohl ty cesty poznati ande s(ě) každá potratí? t. 16; v takém stojiece ohromě, ande na vše strany lomie rucě AlxH. 5, 30 (v AlxV. 1905 je za to : kdežto atd.); (Darius) sedí sám svých stanów střěha, ande j'ho každý pobiehá AlxBM. 7, 23; vezřel ten (uzdravený) na své tělo, ande jako sniežek bielo Hrad. 22^a; tehdy Giezus, ande mrká, vende v tu zahradu vecel t. 79^b; však na to očima hlédáš, ande t na tvého milého syna Jezukrista židovské starosty nevražie ML. 90^a.

ani.

Z *a-ni* = *et non, neque, nec, auch-nicht*. Spojuje souřadně a záporně. A to jednak členy větné druhu stejného, t. podměty, přísudky atd., když jich ve větě jest po několika, jednak věty; a bývá tu *ani* buď jen při členech připojovaných, anebo také při členech prvních, ke kterým jiné se připojují. Na př.: nijeden hrad tak nesnaden ani město jest dobytí AlxM. 1, 6; že mu izádná hróza ani zlá mysl móż překážěti Alb. 104^b; abych já ani náměstkové moji toho zapierali Pulk. 143^a; já (osel) ani strýci moji nikdy syny k tomu nezváni NRada 998 atp., v. jiné doklady v § 388; — *ani-ž*, v. rovněž v § 388; *aniž-by*, germanismus, assonancí podle něm. *ohne dass*, v. BartRuk. 1.

ati, at'.

Z *a* a enklit. *ti* (dat. zájm. 2. os.), jako *as, asi*, z *a* a enklitic. *si* (dat. zájm. zvrat.). Význam původní byl *a-ti* = *et tibi, ergo tibi*; dat. *ti* klesal z významu reálního ve formální, t. zv. ethický, a ze znění plného v kratší *t'*: nynie-li tě lén slyšeti, a ti budu vyprávěti AlxV. 716 et tibi narrabo, narrabo igitur.

Význam souřadící jeví se také v neumělých překladech za lat. *et*: sudi mě, hospodine, ať se nenaveseliuji et non supergaudeant ŽWittb. 34, 24; ať poznajú et cognoscant t. 82, 19; rozum daj mi, ať živ budu et vivam

t. 118, 144; zpoviedajte se tobě všicki králi, ať zpievajú confiteantur et cantent t. 137, 5.

Zpravidla je však již v stč. význam podřadicí (finální) *ut*: atí se zpoviedajú ľudé ŽWittb. 66, 6, ut confiteantur (z et confitebuntur); kaž komornikóm, atí provedú třetí pónon Rožmb. 78; ať budú ut fiant ŽGloss. 128, 6; ať nesú ferant t. 39, 16; ať se prochlazu ut refrigerer t. 38, 14; ať střchu ut custodiam t. 118, 146; spasena mě učíň, ať střchu kázanie tvého ŽWittb. tamt.; ať se obrátie t. 58, 7; ať nikdy zapomanú ne obliviscantur t. 58, 12; ať nikdy nechvátí ne rapiat t. 49, 22; ať nečakajú Mast. 194; když ny naši ľudé vaditi smějí, dajmy se jim spolu býti, at ty kniežat a bratří nevadie DalC. 53, t. j. atí n. ať ti; pověz mi, v kterém s' jej položil miestě, ať tam pójdu znova Hrad. 45^b. — Sesileno připojeným *bych, ať-bych* atd. = *ut(ego) . . .*: co chceš, ať bych učinil Štít. ř. 114^a; a on vece: Pane, ať bych viděl tamt.; mě k tobě buoh poslal chtě tomu, ať bych zvěstoval to poselstvie Kat. v. 1611; kterou mi dáte radu, ať bych odpovéděl lidu ut respondeam Kladr. 3. Reg. 12, 6; což dieš, ať by (ty) zachoval, ať by ti lidé neláli NRada 524; umý se, ať by bylo i to, což jest ze vna, čisto Krist. 83^b; ať bychmejemu slúžili Hod. 56^a; ať by snad neřekli ne forte dicant ŽWittb. 78, 10; rozděl je (moře), ať by po suchu šli synové izrahelští Comest. 61^b; chceš-li, ať by vlasy rostly Háj. herb. 148^b.

aže, až.

Z *a* a enklit. *-že, -ž* = *a, und*. Na př.: na mále, až mě neuzříte; opět na mále, až mě uzříte modicum et iam non videbitis me, et iterum modicum et videbitis me EvSeitst. Jan 16, 16; na mále, až mě neuzříte; opět na mále, až mě uzříte t. 16, 19; vieste, až sem od sebe nepřišel scitis, et a me ipso non veni EvVid. Jan 7, 28; tu může býti rozuměno také quod, jako v násl. — *Že, dass, quod, ut*; na př.: co je to, až ste mne hledali? quid est, quod me quaerebatis? EvSeitst. Luk. 2, 49; přihodi se, až pojide pop accidit, ut sacerdos descenderet t. Luk. 10, 31; třetí den dnes jest, až se to stalo tertia dies est hodie, quod haec facta sunt EvVid. Luk. 24, 21. — *Že až, tak že až*; příslušná věta řidicí má demonstr. *tak*, anebo je smyslu takového, že se *tak* může přimysliti. Na př.: pro než sobě (já) tak velmi stesk, až zapomanuch sám sebe AlxV. 884; kúza jeho (Pilát Krista) býti, až od paty do virchu nebylo v něm zdravie AnsOp. 8; pak (Čechové klesli) na vévodu sami nesměli jíti, až musili pomoci dobytí DalC. 81; (hrabě na Přimdě) tajně seděl, až jeho žádný člověk nevzvěděl t. 39; spade u voj to veselé, až vypraviti nemohu, kakú vzdachu chválu bohu AlxV. 569; pauci tak jeho (sv. Felixe) svými paučinami zakryli, až jeho nikte nalézti neumoht PassKlem. 49^b; tak mysl (cogita) na spravedlnost jeho, až by i milosrdie jeho v paměti jměla BrigF. 8^b; měj náději do milosrdenstvie božieho, až by spravedlnosti jeho nezapomněla tamt.; ani t jsou (slova)

tak tajna, až by jich nebylo praviti Brig. 80; onu žábu vzdulú, až zlo řeci zle oplulú, vida ApD. c, srov. nč. až hrozno řici, až hrůza; na něž (vítěze u Troje padlé) když se rozpomanu, až mi sč srdce zavine AlxV. 801. — Nč. *až, až když, když*: to věz bez obluda, až božieho dojdeš súda, vzdá ě (bóh) odplatu tvého truda Vit. 33^b; aže ležeš, tu (poznáš) tamt.; aže přide ta hodina KatBrn. 448; až ě ráno i usvetne dum mane illucescat Ol. 1. Reg. 14, 36. — Nč. *až*, něm. *bis*, u významu přiřazovacím; na př.: tak ten hrad byl i opustěl, až na ň kněz Oldřich byl vněl DalC. 39; by král (Filip) v smutce i v žalosti, až se své rady doloží, před tiem se hradem položí AlxV. 111; krátký čas toho vynide, až král Filip (s) světa snide t. 114; těch let země velmi zhynu, až kniežecie mladost minu t. 159; (Alexander) vojem dobře otpočinu, až poně šest neděl minu t. 2142; (Řekové) na každý den šturmovachu, aže však zed podebrachu AlxVíd. 2055; neby dosti od bližních hoře, až i s oné strany moře král Darius lidi vysla AlxV. 137; — O rčeních *ne... , až... , netáhnu... , až... ,* v. § 397 č. 4.

bar, bars.

Je v slc., = *ačkoli, třeba* Jg.

bo.

Srov. *bo* v stsl., srb. a rušt.; souvisí s avest. *bā* věru, lit. *bà* ovšem, hom. *φή* takořka jako.

Má význam = *nam, enim, denn*; vyskýtá se ve stč. Na př.: král (Jan) chtieše Lipského Jindřicha jieti, bo jeho svú hanbú vinieše DalJ. 108 z rkp. V.

buď.

Sive-sive; na př.: buď od čirta buď od chlapa Mast. 186; — *buď-nebo-entweder-oder*: pravie oni, že ďábel to řekl, a já diem, že buď anjel boží neb ďábel, vždy ě jest pravdu pověděl HusE. 2, 81; aby člověk u myslí své zlých skutkuov neměl za zlé, buďte papežovi neb jiného t. 1, 49; — *buďto*, na př.: aby polapen byl pán Ježíš v řeči, buďto že by naložil (stranil) ciesaři proti zákonníkóm, buďto zákonníkóm proti ciesaři ChelčP. 246^a; nižádný se lidmi nechlub, nebť všecky věci vaše jsú: buď Pavel, buď Apollo, buďto svět, buďto život, buďto smrt, buďto přítomné věci, buďto budúcie, věru všecky věci vaše jsú a vy Kristovi HusE. 1, 176 sl. (= 1. Kor. 3, 22 sl.: ... sive Paulus, sive Apollo, sive...); — ta voda každú poskvrnu s tváři žene *buď jakáž buď'* Chir. 330^b; převeđeš (hlizu) nebo *buď'* což *buď*, kam budeš chtieti t. 137^b v. § 350 č. 9.

Význam vlastní *sit*, jakkoli tu zastřen, přece vždy patrně proniká.

bych, by.

Aor. *bych, by* ... ve spojení s part. *-lž* dává výraz složitý pro plusquamperfektum: *bych nesl* = tuleram. Týž výraz béře se pak také za kondicionál: *bych nesl*, které od původu znamenalo = tuleram, vtiskuje se do významu = ferrem, feram a tulisse, tulerim. Touto změnou vý-

znamu zaniká však povědomí, jakého původu kondicionálový výraz *bych nesl* atd. vlastně jest, a vzniká pojmání jiné, ve kterém zejména pomocné *bych* atd. nebere se již za aorist slovesa *býti*, ba ani za sloveso finitní, nýbrž za pouhou spojku kondicionální = *ut, si, quod . . . , aby, kdyby, že, že prý* atp. Spojkový tento význam vidí se v tom, co ve všech tvarech *bych, bychom, byste* atd. stále se drží, totiž ve slabice *by-*; v koncovkách pak *-ch, -chom, -šte* atd. vidí se flexe, která přísluší perifrastickému výrazu celému a která dílem vynechávati, dílem jinak, zejména pomocným *jsem* nahrazovati se může. Příklady tomu v. v §§ 351 a 352.

či, či-li.

Je od původu partikule interrog., *zda-li, an, num, nonne*. Bývá při otázce samostatné i závislé, při jednoduché i také při složených, a tuto zvláště při členech následujících, prvému protivných, kontrastujících. Při členu kontrastujícím dostává význam *nebo, aut*. V obojích případech spojuje se druhdy s rovněž lázacím *-li* a je *či-li*.¹⁾

Na př.: či zpoviedati se bude prach? numquid ŽWittb. 29, 10; či na věky zavirže ny böh? čili milosrdie své ostrěže? čili zapoměne smilovati se böh? či sdirži milosirdie své? numquid-aut-aut t. 76, 8—10; či na věky rozhněváš se? či rozprostřeš hněv svůj? numquid-aut t. 84, 6; budu jiesti maso býkové? čili krev kozlovú budu píti? numquid-aut t. 49, 13; čili hněvati se bude? numquid ŽKlem. 7, 12; čili böh nevzpytá těchto? nonne t. 43, 22; čili poznajiu všichni? nonne t. 13, 4; která mojě vina? či sem byl v čem právo mina? či gdy komu povolil, aby kto pro ň svú krev prolil? či sem ten byl, na němž ktož by své pokorné n' úžil prosby? či plakala vdova která zbyvši pro mě svého mužě? či se stalo gda dědiciu, by pro mě stál v smutném líciu? AlxBM. 8, 7 sl.; ktož by chtěli ke zlému obracetí a zle rozuměti písmu i těch zvířat, ješto i na před i na zad plna očí byla, čili t by nemohli, by t směli? Štit. uč. 4^b = *zda-li* by nemohli, kdyby se osmělili tak učiniti?; odpověděl a řka: a čili ste nevěděli, že Kruml. 191^a; ta dva prorádcě radiesta se nevěduce, kako by jima svého krále jieti, vmnozi (u mnozě) či u mále AlxBM. 1, 6; nevědiech se co přijěti, vrahóm-li se otpierati čili tak v porobě státi AlxV. 568; máme-li jieti na válku čili nechati? ire debemus ad bellandum an quiescere Ol. 2. Pas. 18, 14; mohla o tom mluva býti, která by osoba svaté trojicě měla člověčstvie na se přijieti, otec-li, syn-li, čili duch svatý Krist. 8^b; kto shřěšil, tento čili rodiči jeho hic aut parentes eius EvVíd. Jan 9, 2; nejistie, všechny-li (Kristus) z třetieho pekla vyvedl, čili jedné ty, kteříž

¹⁾ V materiálu Gebauerově je mimo dva nové doklady totěž, co se čte v Slovn. I. 170—171 pod heslem *či*. Tu však je *či* označeno jako »part. interrog.«, nikoli jako spojka, »conj.«, jak je pravidlem jinde. Snad by tedy sem náleželo *či, čili* jen ve významu *nebo, aut*. Ale protože v rukopise není nic poznamenáno, pojmám sem všechno, co v rukopise je.

by dosti byli utrpěli HusE. 1, 18; (Kateřina neví o ženichovi doporučeném od matky) hrbovat-li či v lepotč, hrady-li jmá či zlé domy, slepý-li je či vidomý, mrzutý-li čili tvárný, skúpý-li je čili dárný, krásný-li jest či nekrásný, nemúdrý-li či věhlasný, chromý-li jest nebo pravý, nemocný-li či pak zdravý Kat. v. 288 sl.; opatřite (considerate) lid, jest-li silný čili mdlý, jest-li malý čili mnohý Mus. Num. 13, 19; (opatřite), dědina užitečná-li čili neužitečná, jest-li s lesy čili bez sadov t. 13, 21; (chtě vzvěděti), učiní-li buoh prospěšnú cestu jeho čili nic utrum . . an non t. Gen. 24, 22; ať popatřím, si-li ty syn mój Ezau čili nic t. 27, 21.

díel, dílem.

Výrazy od původu adverbialní, *díel* stč., *dílem* nč., ale jsou zároveň spojkami. Na př.: (korúhev) dvě barvú byla, neb díel bieše biela a díel črvena Kruml. 89^a; jest úmysl dvooj v člověku, kterým díel hledí k svrchním věcem a díel k zemským ChelčP. 13^a; protož se nad nimi (bloudící u viře nad nebloudícími) horší díel jako nad kacíři, díel jim hrozí smrti a peklem, díel jich želejí t. 137^a; (lidé) díel držie zákon a díel nic RokycEvJan. 526^b; kterýchžto díel pro zřetelnost, díel pro množstvie přivoditi zanetbávám VšehJir. 6; dílem máš pravdu, dílem se mýlíš Us. nč.

dokud, dokad.

Vyskytá se dále v podobě *dokavad*, *dokovad*; -že, -ž, -ž-to; *dokud-si*; *dokužd*, *dokž*.

Jsou to vlastně spřežky z předložky *do-* a rozmanitě měněného výrazu interrog. relat. *-kad*, *-kud*, podobného ke stsl. *kądu* a *kądé* qua.

Až kam, bis wohin; vlastně u významu místním, a z toho v časovém a přeneseném *jak dlouho, pokud, wie lange, innwieferne*. Když význam je relativní, příslušné demonstrativum *dotad* atp. ve větě řídící dílem je vyjádřeno, dílem se rozumí. Na př.: plakati budu dotud, jeho nenaleznu dokud Hrad. 40^a; sv. Kristofor dokad viery nepřijal, dotad slúl Reprobis Pass. 357; chot milost svú jie (králové) tak dlúho odpowiedial, dokadž by té okrasy nevzala HusŠal. 3^a; dokad člověk v smrtelném těleství bydlí, nikda bezpečen není Pass. 331; dokud bude nade mnú vesel mój nepřietel? Šút. ř. 132^a; dokad chceš trpěti nepřietele mého? Pass. 295; zuby skřipiece a řkúc: dokad z nás duši honíš? Krist. 69^a; dokavad chceš zapilá býti? usquequo ebria eris? Ol. 1. Reg. 1, 14; dokovad vás trpěti budu? quamdiu vos patiar Kladr. Mark. 9, 18; (žena) dokovadž podleží téj nemoci quamdiu subiacet Mus. Lev. 15, 25; dokovad mi se nechceš poddati? usquequo non vis subici mihi? Lit. Ex. 10, 3; dokovad, hospodine, zapomináš . . ., dokovad otvraciuješ obličej tvój? usquequo oblivisceris, usquequo avertis faciem? ŽKlem. 12, 1; nižádný z nás zde na světě, dokavad putujeme k blahoslavenství, není bez všedního hřiecha HusE. 1, 23; dokudž hudl (David) Kruml. 57^b; dokž (sic) sem

ještě vzhuru rostl t. 403^b; (abyšte) ani pocítiti kázali milostničce, dokudž nezechce HusŠal. 56^b; dokovadž by Kristus nepřišel Comest. 247^a; pyšni neprávě činiechu, až dokudsi usquequaque ŽWittb. 118, 51, až dokudsi ŽGloss. tamt.; dokudžto donec Ol. 2. Par. 14, 17.

doňadž, doňedž, doňudž.

Vyskýtá se v těchto podobách : *doňadž, -ňadž, -ňadž, -ňavadž; doňedž, -něž; doňudž, -ňuž, -nid, -nidž, -niž, -nižd; doňovadž, -něvadž, -něvaž; donivad, -nivaž; doňvadž*; místo *-ž* je někdy starší *-že*. Vlastně spřežky z předložky *do-* a rozmanitě měněného výrazu relat. *-ňad, -ňud, -ňed*, shodného se stsl. *jedě prope, jadě qua, jadu qua* a *-nbde, -nbže, nbžde* (m. *-ňb-*) v *do-nb-de* atd., a se stpol. *-jad*. doyałł ty žiw Nehr. altp. Sprachdenkm. 277. —

Dokud, když (= dokad), bis, so lange als, während; ve větě záporné *dokud ne-, so lange nicht, so lange als nicht*. Spojení je mimo otázku vždy korrelativní, příslušný výraz demonstrat. *dotad* atp. ve větě řídicí dilem jest, dilem se rozumí. Na př.: dotavad by jemu vidění dáno (slepému zrak byl dán), doňavadž tělo svaté (Prokopovo) nepochováno Hrad. 22^b; jáz veždy toho žádaji, by se v to (sepsání české kroniky) někto múdry uvázal, vše české skutky v jedno svázal, a dotad sem toho žádal, donid sem toho právě nezbadal, v to se nikte nechce odati DalC. úv. 1; když se kmeté potázachu, jie (Drahomiře) za právo dachu, by svého syna chovala a dotud zemi opraváala, donidž by kněz svých let nedošel t. 27; čert v toho Strachkvasa vstúpi, donidž duše, dotud z něho nevystúpi t. 32; kněz (Přemysl, vyhnaný) donidž stravu jmieše, dotud cfen bieše t. 76; dotad tě přiezeň miluje, doněvadž zisk u tebe čije Baw. 122; — přihodi se toho času, doňadž ščěpov neotrású, včě Pilát na ščěpy zřieti Jid. 71; rači svým lidem toho popřieti, sebe na čas podržeti, doňadž ta smirtedná střeľa nevyjme se z tvého těla AlxŠ. 8, 9; (Alexander) tak bě milostiv za mladu, doňadž nevzě horšú vnađu AlxH. 217; (Alexander) toho se najviece ubá, že se po něm vojna hrubá bieše vzbudila v téj chvíli, doňadžto v Libyi byli AlxV. 2230; což s' dobrého včera neučinil, ale čiň dnes, doňavadžt ještě böh přěje živu býti ŠtitVyš. 8^b; purgmistr pražský . . . jná zemi zpravovati v té sirobě, doniž nebude knieže voleno Pr. pr. 242; — na tom hradě sú (Lučané) seděli, doňadž sú otměny nepřijěli DalC. 22; Drahomiř na kmetiech práva potáza, komu by bylo zemi opravovati, donidž by sobě kněz (mladý Václav) nemohl rady dáti t. 27; (císař) to na svéj mysli uloži, že ot města (Milána) nechce otjěti, donidž j'ho nebude mieti t. 47; lékař spomoci nemož jiezvenému, donidž v něm nóż Hrad. 110^a; plač o sobě, ho ptajě, donidž nenajdeš hledajě t. 49^b; hledá (pastýř ovci): doňavadže nenalezne donec inveniat EvSeitst. 15, 4; (židé) patřiechu na Mojžieše, doňadž nevejdieše do stanu donec ingrederetur Ol. Ex. 33, 8;

(křiví proroci) zákony kacierské uvozovachu, doňvadž den tento byl se nezafwietil Jeron. 1^a; — doňavadž sem quamdiu sum ŽKlem. 103, 33; donidž sem ŽWittb. t.; donidž sem živ, chci tě s tvým rodem ploditi DalC. 44; doněvadž sem živ, tě chváliti budu Modl. 114^a; doňadž svě živa, za to tiem té viny pokúpivě, jakž tebe viec n'odstúpivě AlxBM. 1, 42; donivad si na tomto světě Otc. 236^b; jeho jménu chci praviti chválu mú vši silú cele, doňadž dušě u mém těle Kat. v. 1767; — doňadž nemine nespravedlnost donec transeat iniquitas ŽWittb. 56, 2, doniž nemine nespravedlnost ŽPod. t.; doňadž nenajdu Hrad. 37^a; doněvadž se všěcka stáda nesberú donec Mus. Gen. 29, 8; doňedž nepřějde zlost donec transeat ŽKlem. 56, 2; doňedž nepohrdie nepřátely svými donec despiciat t. 111, 8; doněvadž neměla Kruml. 78^b; doniž nezhyne donec deficiatis Ol. Oz. 5, 15; doniž nedieš Otc. 29^a.

druhdy.

Adverbium, ale přechází ve význam spojkový; na př.: toto mé překládanie ižádného nenásleduje z vetchých překladačov, ale z samé židovské a arabské řeči druhdy slova, druhdy smysl, druhdy spolkem obé vznieti bude nunc verba, nunc sensus, nunc simul utrumque resonabit Hlah. Job. 3 předml. Jeron.

i.

Et, und, auch; na př.: svět i moře AlxH. 2, 1; potok hi řeka PilA. 10; hory hi skály PilC.; lid s kostny i s kopimi ML. 109^b; tobě hi všem ApŠ. 19; stane se nám čest hi chvála AlxB. 96; tú řečiú hi tiem zámutkem LMar. 39; mladí i dievky juvenes et virgines ŽKlem. 148, 12; dietě mladé i staré ABoh. 111^b; nábožného i svatého života Túl. 28^b; zimě i létě ML. 47^b; mlád sem byl i sstaral sem se ŽKlem. 36, 25; jáz sem spal i zespal sem se ŽWittb. 3, 6; Jidáš Krista prodal i proradil ML. 96^a; — *i* na začátku věty: i vzbydlíš v nich et habitabis ŽKlem. 5, 12; i vzveselé se et laetentur ŽWittb. 5, 12; i vzchválé se et gloriabuntur tamt.; i proč se hněváš? quare Mus. Gen. 4, 6; i kto ť ukázal tobě? quis enim t. Gen. 3, 11. — Časem spojka *i* et ustupuje spojce *a* et. Dokladem toho poučným je ŽGloss., kde za lat. *et* je vždycky *i*, v. ČČMus. 1879, 413, kdežto v žal-tářích pozdějších na stejných místech bývá již častěji *a*. Na př: ŽGloss. 146, 9: i dětem vranovým qui dat iumentis escam ipsorum et pullis corvorum, a naproti tomu tamt. v ŽWittb.: a dětem vranovým, v ŽKlem.: a kuřen-cóm vranovým, v ŽPod.: a ptáčátkóm havraním; — v ŽGloss. 50, 9: i budu sněha (bělejí) et super nivem dealbabor, v ŽWittb.: i budu atd., a v ŽKlem.: a nad snieh oběl(e)jiu, v ŽPod.: a nad snieh oběleji; — v ŽGloss. 121, 7: i hoj et abundantia, a v ŽWittb.: a hoj, v ŽKlem.: a obíženstvie, v ŽPod.: a mnoštvie; — v ŽGloss. 82, 7: (stanové) idumščí i ismahelitovščí tabernacula Idumeorum et Ismahelitae, a v ŽWittb.: sta-

nové idumščí a i(s)mahelitovščí, v ŽPod.: idomščí a ismahelitščí, v ŽKlem.: schrany idumské a izmahelitské; — v ŽGloss. 77, 47: i morskú jahodu et moros, a v ŽWittb.: a mořskú jahodu, v ŽPod.: a morskú jahodu, v ŽKlem.: a ovocě jich; atd. — Bývá opakováno *i-i* = *et-et*, někdy též *i-i-i*: i lúbezného i túžebného se boju Túl. 30^b; hi jáz hi má rodina AlxBM. 3, 16; protož oboji znamenajte . . ., i ti, ješto hyzdie knihy české, i ti, ješto bych rád, aby čtli písmo svaté Štít. uč. 5^b; i dnem i noci AlxV. 1351; i ve dne i v noci Mill. 59^a; rozptýleno j' kamenie svatyně i sem i tam Štít. uč. 76^a; neb i nynie i vždy chce jim (příkázáním) Kristus od každého ChelčPař. 158^a; dnes hi živ hi mirtv budeš AlxBM. 3, 7, proti lat.: vitae tibi terminus ista luxerit aut illis Gualth. 6, 497; to dřevo (strom) z kořen padlo a tu i chrám i modla i oltář, vše tiem dřevem, když padlo, zetřeno Pass. 468; (kněží nepraví) kohož chopie, an Kristovu pravdu upřiemo vyznává, toho klnú, pohonie, vypovedají i mučie i žalařují i mrtvie HusE. 2, 9; (z ptáků jezte) raroha i labuti i čápa i křekaře pelikána i lelka Kladr. Deut. 14, 17. — Sesílením *i pak*: hi plakáním hi pak tšćiciú byla všě plet jeho zpráhla ApŠ. 156; (sta se) veliká ztráta tomu králi pohanskému hi jeho pak Iudu všemu AlxB. 3, 38; svým oděním i svým šćítem, i pak přědrahým kuršitem AlxH. 3, 30; pro tak protivnú přihodu i pak toho města škodu AlxV. 2095. — Jest významu vytýkavého = *et, etiam*, a bývá tu blízko při výraze vytýkaném. Bývá to ve větách kladných i záporných. 1. Ve větách kladných; na př.: (bůh k Mojžíšovi) tak jasně mluvieše, jakž i poslední rozumieše MI. 57^b; jehož (odložení zrady) hi sám čstný kmet poži AlxBM. 5, 3; gdež spadne ta přěvada ve čsti od svých vlastních Iudí, tu hi každá mysl zablúdí t. 7, 31; (Alexander) daři i každého podlé práva královského AlxV. 1011; (lhář) jest hoři než izádný zloděj Alb. 23^a (horši než který, jakýkoli zloděj); múdrost jest dražši než izádné zbožie tamt.; (marní lidé) viece ústa káleji, než izádný jiný úd t. 30^a; to t jest zlé v súdiech, že pro jedínú opověď má kto ztratiti všicknu svú při, ač jest i práv Štít. uč. 82^b; nechž t jest i vinen t. 93^a; tehdy (Alexander) Iudem i rozkáza a chtě s nimi k šturmu teci AlxV. 2120; (měsiec) by svú světlost velmi (řědě), až pak ovšem i pobleď AlxH. 10, 21; až t ráno i usvetne dum mane illusceat Ol. 1. Reg. 14, 36; jakž se jest hi stalo PilA. 8; dotud budú taci (mužský a ženská) spolu šeptati, až se došepci toho, že o nich bude i mluveno ŠtítOp. 332^a; co do toho, ač bychvě myslila i děle AlxBM. 1, 13; neb tak se i jošče stává, že čest nrawy proměňává AlxH. 6, 27; jak se i dnes v Litvě děje t. 7, 41; i dnes tomu miestu Šárka dějú DalC. 13; tehdy i po malém časě králi zlá přihoda sta se AlxV. 94; když i v kněžiech jest nemoc, pro niž nemohú právě zpoviedati, tiem atd. ChelčPař. 161^b. — 2. Ve větách záporných. Tu vytýká se spojkou *i* ten pojem, jehož do minima vyvrá-

cením kvantitativním boří se příslušné tvrzení kladné; zápor kvalitativní se tím zesiluje. Zápor je tu způsobu I, *i-jeden nevie*. Příklady v. v § 384 č. 4 a § 391. — Spojuje participium *-s, -nt* s následujícím slovesem finitním, *nesa i . . .*, v. § 365 č. 2 c), *nosiv i . . .*, v. § 368 č. 5 b).

ini.

Vyskytá se velmi zřídka vedle *ani*, v. t. Na př.: Pavel aby dal Václavovi za to všecko věno zlatých padesáte, a s toho jej má Václav kvitovati, aby se věčně viac ini jeho budúci nenavracoval ArchČ. IX, 352 (list. z r. 1483); v tom já nic neviem, neb sem já jemu neodpovedal ini on mně t. VIII, 33 (1471); já sem jemu odpovědal, že sem JM^u nic nevzal ini lidem jeho t. VIII, 87 (1471); že on ini jeho dědicové nemají žádné škody mieti t. VII, 510 (1476); vše listiny z kraje jihočes. (= doudl.?).

jady.

Jady, -že, -ž, -to = *kady, kterou cestou, welches Weges*; *ja-* z hýv. *je-*, zdĺoužením ze kmene zájm. *je-*. Na př.: bera sě (Alexander), jadyžo ho v(ódcě) vedú AlxH. 9, 24; Noe na bocě korába učinil dvércě, jadyž by všel do korábi všeliký národ Krist. 103^b; běžav . . . na moře, jadyž ni cěsty ni sledu, kdež neznati, kto kam jedú JidDrk. 95; — *jady-tady* = *kady-tady*: jadyž v zem(i byla) cěsta, tahdy vzežhú (vsi) i města AlxH. 9, 1; jadyž (obr) šel, tady piršě před ním běhal přeč Iud siršě AlxB. 4, 42; by j'ho (Jidášova) dušě nešla tudy, jadyž slovem zlé prorady v cělováníú dal znamenie ApŠ. 57.

jako. Vyskytá se v podobách *jako, jake, jak*, dial. také *ak-*, s enklit. *-že, -ž, -ti, -t, -to, -koli(věk)* a *jaž* m. *jakž*.

Má význam = *ut, sicut, quemadmodum, quamvis, wie, als, obgleich*. — Je významu relativního, z kmene relat. *je-, jenž*, proti interrogativnímu *kako*, z kmene interrogat. *ko-, kšto, kto*; ale časem běře se také u významu interrogativním, *jako* = *kako*. —

I. Relativní *jako* táhne se ku příslušnému výrazu demonstrativnímu. Výrazem tímto jest obyčejně *tako*, někdy demonstrativum jiné; kde žádaného demonstrativa není, tu rozumí se ze souvislosti. Výrazem *jako-tako* atp. vyslovuje se tu způsob, tu míra, tu čas, tu účinek; někdy je možno pojetí rozdílné. V některých spojeních význam původní se stírá, v jiných obměňuje a ustalují se některá rčení zvláštní. Na př.: *jakož* na nebi jsi slavně, *takož* v oplatcě jsi divně Kunh. 148^a, *jako-tako*, vysloven způsob; *jakož* jedno sami chitěli, tak v lovišcích vóli jměli Pil. b; *jakož* teče vosk, tak tecte sicut . . . sic ŽWittb. 67, 3; *purgrabie . . . tak, jakž* oněm vzkopal jámu, tak tudiež upadl v ňu samu AlxH. 264; *jakž* jsú byli dědové, *takež* buďte i vnukové AlxV. 1492; *jako* sě ovčičky rozběhují, *kydž* pastušky nejmajú, *takež* my bez mistra svého Mast. 257 sl.; *jako* květ svú vóni dává, *takež* jest ona (Marie) plod dala Hrad. 67^a; *jakož* trnie

takež bude sbožie NRada 1780; jakož vy jich (zemřelých) pilni budete, takež vás potomní vaši ChelčPař. 150^b; — jakož sděli biechu, takúž otplatu vzěchu AlxV. 501, *jako-taký* (demonstrativum jiné než *tako*); nezdá mi se by vlastná máte kde takú věc obdiržala, jakož se téj ženě stalo AlxM. 3, 19; — svědčí svaté písmo o tom, jakož to město potom opět se jest opravilo AlxV. 2084 sl., *ten-jako*; (žena) má tiem řádem proti pohnanému jiti, jakti muž Řád pz. 40; — k třetiemu roku vezme téhož komornika, jakti-tě byl na prvniem t. 3, *týž-jako*; aby se vám též, jakti mně nepříhodilo Kruml. 434^b, — (kóň) se takež zkazí stáním, jakož častým osedláním AlxV. 849, *jako-tako*, přechází u význam *i-i*, *et-et*, *sowohl-als auch*, v záporu *neque-neque*, *weder-noch*; aby se jemu neposmievali tak lidé, jako i črtie ŠtítVyš. 32^b; (oblehatele) jakžto kluky, tak blídami pokojě sobě nedachu AlxH. 8, 35; (Jidáš byl Pilátovou) vsiú věciú vlada, jakžto dvoru, tak poklada Jid. 40; ot všeliké sběři, jakž v ptačctvě, tako v zvěři LMar. 59; křiče jakž mál tak veliký Umuč. 2^b; vsichni, tak malí jako velicí zhubeni budete Mill. 14^a; — po něm (Václavu I) Přemysl jako krásný květ pojide DalC. 89, *jako, jakož, jakž, jakožto* . . . (bez demonstrativa); mezi oběma lotroma a na prostředcě (pověšen Ježíš), jakožto by on těch lotrovů hlava byl Kruml. 328^b; vsici v hedbábnej vilně biechu, u přědrahém rúšě, jakž takým kniežatóm slušie AlxH. 2, 32; budete svrchovaní, jakež váš otec svrchovaný jest Krist. 39^b; krásen jako anjelik Příp. sv.-jiř.; černý jako zmek tamt.; sbožie jde jako z vody Jid. 128; krev teče jako řeka AlxV. 1769; (Durink) vyně hlavu . . ., jakž jiu bieše stal krvavú DalC. 21; chci se zpraviti, jakž mi kmeté naleznú Rožmb. 124; ductus veden ingulo za hrdlo ut agnus jakti beránek SequE. 31^b, *jak-ti, jako*; sicut cera jakti vosk t. 32^a; kvietie mé jakti mrazem zarazila jest (milovnice má) Kruml. 403^b; (mé tělesenstvie) jest, jakti by samo v sobě bylo, přieliš trpělo t. 420^a; estote buďte prudentes múdři sicut serpentes jakžti hadové, totiž chovajte dušě jakžti had hlavy SequE. 30^a, *jakž-ti, jak-ti, jako*; — aniž sem kdy tak rozmyslil, jakž sem živ, na nebezpečenstvie těch, ješto se k smrti nepřipravuji Štít. uč. 154^b, *jak sem živ* atp. (věta vkládaná pro sesilení); já sem nesnadnějšie svády jak sem živ nemieval Kat. v. 1422; nikdy, jakž je živ, nepil sladšie vody Otc. 135^b; já mohu říci, že sem, jak sem živ, více neustal Lobk. 84^a; odtud rčení *jak-živ* atp.: (Kateřina) najprvé múdrého jakž tě živa, dnes uslyší Kat. v. 1546, *jakž-tě-živa z jakž t je živa*; — král Boršě a Havla a málo starých jmieše, s těmi jakž moha král se bránieše DalC. 85, *jakž moha*, nč. jak (jest) mohl, *jako* s part. *-nt* za nč. sloveso finitní, v. § 364 č. A 9; — (žena) jako ze sna vzdysiúci ležala Jid. 160, nč. *jako by* vzdychala, v. l. c.; — sen hi on (Jidáš i Pilát) . . . k zlému jakž na rukú nošen Jid. 52, *jakž, jako = jakoby, takořka, téměř, tamquam, quasi*; zlý k zlému jako přilne, neb což jest podobno k čemu, to vždy jako přilne k němu t. 10; (Šimon) ra-

doščemi jako umřě Hrad. 69^b; (Alexander) uzřev den jako sě leče AlxV. 679; až jako řeci neslušie ApD. a; jiskry jako léci v plameni večas vzhóru jdúc, večas dolóv Štit. uč. 154^a; (kuoň) prudkostí jako pluove Vít. 6^b; jeho jako za blázna jmějiechu ML. 77^a; (církev) vidieše sě jako vdova Kruml. 77^b; (nemocného) tak bolí v hlavě, až jako chce (z)mysla býti ChirB. 206^b; — o malých a najmenších hřiešiech to má věřeno býti, jako jest řeč mnohá, smiech neskrovný a jiné obyčeje lehké ChelčPař. 152^b, *jako = jako jsou* (uvozují se věci vyčítané); často mistři k obraně moci s mečem u vieře přivodie sobě doktory některé, ale kteříž proti meči mluvie, o těch mlčie, jakožto Origenes, sv. Bernard . . ., sv. Jan Zlatouústý t. 171^a; — stalo sě jest mlčenie na nebi jako pól hodiny Alb. 87^b, *jako, téměř, asi*; jěl jest jako snad desatery hony Pulk. 83^b; jakožto honóv pětmezciatma quasi Koř. Jan 6, 19; odplavivše se honů jako pětmečítma Br. tamt., as pětmečítma honů Bibl. 1857 tamt.; vezmi cibuli a vykroj v ní jako špunt a naplň ji dryákem Chir. 140^a; — jakož jmá výsost neskrovnú toto město i přiekopy, čsož sě vás každý přichopí, vašě moc všemu odolá AlxM. 1, 13, *jako, jákkoli, ačkoli*; při významu tomto přijímá *jako* přívěsky *-koli, -kolivěk*: a jakož kolvek (sic) v téj zemi drev dosti jest, však jeho (uhlí kamenného) mnozí miesto drev užívají quamvis ligna multa sint Mill. 71^a; jakž jsem kolivčk mnoho psal o Indí, avšakž jsem ješče nepsal o ostroviech licet scripserim t. 120^b; — jehož (těla Ježíšova, MMagdalena) mazat přišla byla, by sě jakž takž utěšila Hrad. 41^a, *jako tako, jakž, takž*, vysloven způsob neurčitý, *nějak, taliter qualiter*; tu sě jakž takž Matodiana utěšila Pass. 287; dajž nám tvému umučení jakž takž býti přirovnánu Modl. 48^b; jimiž (krópěmi) jakž takž obvlažijí své žádosti hořkost ŠtitVyš. 46^a; ex parte s čiesti, jakž takž HymnB. 51^b; — tu biechu kola . . . tak chytrá i tak úpravná, jakž jich nikte nemožěše rozebrati AlxV. 1150 sl.¹), *tako-jako*, vysloven účinek, *tak-že, so-dass*; tak mnoho Iuda bieše, jakž (lud) juž trub nedoslyšieše AlxB. 8, 7; (aspis) jest tak nezbeden, jakž nedbá ijedněch kúzel AlxV. 221; (slunce a měsieć) tak otmíta ovšem, jakž bude tma světu po všem PilC.; (osvietil s' duši) tak milosrdně, jakže všěcky dobré skutky mohla činiti Rúd. 5^b; most Bavoři porúbichu tak, jakož ledva stromieše DalC. 89; tak k nim jich rucho přilnulo, jakž jeho nikte svléci nemohl Pass. 55; stkvúcie sě hvězda zjěvila tak, jakž veš svět osvietila Vít. 22^a; (Zachariáš) byl jest tak dobrý, jakž iżadný nemohl na ň žalovati Kruml. 147^b; (bůh k Mojžíšovi) tak jasně mluvieše, jakž i poslední rozumieše ML. 57^b; — dar svatého ducha . . . jich mysl obpopade, tak jakž sě věčchu diviti, co by atd. svD. 51, *tak jakž, tak že, so dass*; jiež (porady) nelžě juž zbýti kady, takž jakž jest pojiti všemu AlxBM. 7, 16; svatý Jan svú húní jeho (Jaroiníra) ode všech šípóv

¹) Ve Slovn. I, 593 omylem »t. 1150 sl.«, totiž HymnA.

bránieše, tak jakž nemohl jest zastřelen býti PulkR. 37^a; taká j'ho světlost ostúpi, jakože při blsketu takém nelž by tam hnúti zrakem ApŠ. 32, *taký-jako* (demonstrativum jiné než *tako*); taký zvuk hi křik. by v zástupiech, jakž se zdáše, by v tu dobu sto hromóv vzehřměli AlxB. 2, 21; inhed jě (císařovou a Porfyra) taká zarazi vóně, jakž jí (= jich obou) síla tak všelika neby, bysta mohla státi Kat. v. 2535; (Kateřina) bieše v takém rúšě, jakž jeho . . . nikte nevědieše ceny t. 225; tiem té viny pokúpivě, jakž tebe viac neodstúpivě AlxBM. 2, 1, *ten-jako*; od toho pak střělci biechu, jak vyzřieti (přes zeď oblehaným) nedadiechu AlxV. 473; juž na zdi ľudá tolik, jakž nevědě řeci kolik AlxH. 8, 10, *tolik-jako*; — bóh skot j'ho (Jachimův) vicee plodil, jakž nijeden byl tak mnoho skota jmajě LMar. 11, *jako* (bez demonstrativa), = *že*, *dass*; v tu dobu bě juž dospělo o korábiech všecho dielo, jakož což třeba stravy, to vše atd. AlxV. 254 sl.; tu bez čísla lidi zbito, jakož řiedký kto hostaven t. 817; milost pro ni (pro královu matku, pro její přimluvu) obdržěli, své dědičstvo vše přijěli, jakž v-ni-v-čemž nevěli ztrátu AlxM. 3, 14; čest i zbožie potratíme, jakž se viac neopravíme AlxV. 1329; bě obyčej časa toho, jakože (táhnouce na vojnu) doma nikoho své čeledi neostavili t. 1272; byla zima veliká, jakž stala (zastavila se, zmrzla) řeka všeliká JidDrk. 101; ciesař (Maxencijs) bieše pohanstvo uhrozil, jakž se třiesli jeho zrakem, jako kuřě před luňákem Kat. v. 13; v tu žádúci kóži práchu biči ze všeho ramene, jakž od každého pramene (bičového) stanieše se vláštie škoda t. 2297; — kda jest tomu býti, jakž bych já svůj kóň okročil AlxV. 170, *jakž-bych*, *jako-bych*, *že-bych*, *a-bych*; bože, rač mi toho dopomoci, bych mluvila s dievkú v noci, jakž by nevzvěděli soci KatBrn. 247; (Alexander) rozkáza, aby se hotovi jměli, jakž by náhle k městu jeli AlxV. 419; uzdálo se jemu (Husovi), jakoby již potom křesfané nebyli dlužni následovati v trpelivosti apoštolóv a prvotnie cierkve svaté ChelčPař. 156^a; — jakž ta trojě věc pomine, tako jejich (těch tří věcí) sled pohyne AlxV. 17, *jako-tako*, vysloven čas, *kdy*, *když*; odtud ve smyslu přeneseném podmínka, *jestliže*: (dievky) jakžt na mužě vynikú, tak všecy plavecky křikú DalC. 10; jakž se jěchu (Čechové) v turnej hráti, tak za nic počěchu v boji státi t. 84; jakž se (nemocný) túto maslú pomaže, tak sobě třetí den zvoniti káže Mast. 331 sl.; jakž kolivěk mrkne (se setmí), tak zvieřata smutek mají, ptáci všickni světla žádaji Levšt. 150^b; jakž je (lidi) potká pokušenje, tak ne(s)stojie v svém úmysle ŠtítBud. 162; jakže (králová) ty stráže umýti, stráži počěchu mluviti KatBrn. 260; jakže nás vykúpil postquam nos redemit HomOp. 152^a; ak se jest stal hlas ut facta est vox EvOl. Luk. 1, 44 (208^b; jakž se stal hlas Br. a Bibl. 1857 tamt.); inhed akž učil vonnost t. 116^b = statimque, ut sensit Gen. 27, 27; — jakž brzo ta noc minu . . ., tak (Alexander) vojem vstáti káza AlxV. 1179, *jako-brzo* (*-tako*); jakž brzo provolachu, tak všickni na vojnu vstachu t. 962;

jakž brzo takýto pták výr nad tobú sediec uzříš, tak mimo pět dní déle živ býti nemóžeš Pass. 391; jakž jim (Ježíš židům) brzo promluvieše, tak každý z nich na zemi letieše Hrad. 81^a; jakž brzo (Přěmysl) Libušě dojde, Libušě jej za muž pojě DalC. 7; jakž brzo by po stole, prosi křista Bořivoj od Svatopluka t. 23; jakž brzo Jezus dše, to dietě zdeše ML. 49^b; pohané, jakž brzo počíná svítati, hned přidau Lobk. 83^b; — jakž ho (měšťané Alexandra) náhle zvěděchu, tak jej s milostí přijechu AlxV. 707, *jako náhle (-tako)*; moře, jakž náhle vietr pověne, tak se vznúti Štit. uč. 25^a; jakž náhle učini jemu (člověku neustavnému) někto něco protivného, tak milost zniše tamt.; takž jakž náhle v řeči bysta (Jidáš s Pilátem), oba sobě se sliúbista Jid. 53; — a jakž to rychle povědě (slepec), tak oběma očima vzhledě Hrad. 22^b, *jako rychle (-tako)*; jakož jej rychle potka (Alexander Aretu), nejmě před ním živótka AlxV. 1558; — (Ježíš) vzdálil se jest od těch tři apoštolov tak daleko, jakož by kto mohl kamenem dolúčiti OpMus. 79^a, *tako-jako*, vyslovena míra, *jak (jakou měrou), jak velice, kolik*; tak daleko šed, jako by mohl kamenem dolúčiti Kruml. 161^b; by ot břeha pláně taká, jakž by mohl dovrci z praka AlxV. 578; tak daleko, jako by mohl za sedm dní ujíti Mill. 17^a; tak dlúho, jako by se mohl člověk najiesti t. 33^b; sem před ním (skladatel Alexandreidy před Šalomounem) tako malý, jakž přede lvem zvěř ustalý AlxV. 30; na vše strany střěly letie, jakžto krópě z bůřě létě AlxB. 2, 15; — nic užitečnějšího nenie jako strach boží Alb. 12^b, *jako* při komparativě = *než*, v. § 190 č. 2 *d*); — kto jest ten, jako tě zradí quis est, qui tradet Lekk. 27^a. *jako* kleslé ve význam relativu absolutivního, nč. ob. ten, *co* tě zradí, m. *který* atd.; jest, jako hledá a súdí qui quaerit et iudicat t. 113^b; otec Abrahama, jako umřel jest qui mortuus est t. 114^b; otec mój, jako chválí mne qui t. 114^b; po smrti toho, jakož zabit byl illius, qui Mill. 48^b; ten kohaut, jako zazpieval, když Petr Křista zapřel Lobk. 168^a; censitor . . . jest ten, jako vybierá platy Lact. 34^b; Zigmund, jako kosy prodává, na místě se přiznal Lún. var. 1533; kdo jest onenno, jako tamto jde? Ezop 5^a; ten sedlář, jak ten vůz dělá ČernZuz. 49; zbožie, jako jeho otec byl rozzastavoval Mart. 61^b; ti (lidé, národové) sobě osobichu země, jakž i dnes jmá každá své jmě DalC. 1 (doklad nedosti jasný); na tom domě, jako Vizinovi prodal KolČČ. 48^a (1553), *jako* m. *jejž*; — se vším lidem, jako jej tu byli přivedli Mart. 34^b, *jako jej* = *jejž* atp. (k absolutivnímu *jako* přidán pro vyjádření flexe příslušný tvar zájmena *je-*), v. § 219 *b*); — poslali k nim Petra a Jana; jako přišli, modlili se qui cum venissent Lekk. 178^b, *jako, když*; — juž běchu pomínuli otta(d), jakož na moře vzplynuli, časi jednoho měsiece AlxV. 560, *odlad, jako* = *od té doby, co, kdy*; (krúpy) sú nikdy nezjěvovaly se tak veliky v zemi ejipskéj, jakž jest ta vlast stvořena ex quo Mus. Ex. 9, 24; od téj chvíle, jakž království obdržal, jedínú byl vyjel na vojnu Mill. 52^a; — to jest to miesto, jako Samson pod-

trhl na se slúp Lobk. 75^a, *jako, kde*; hlíza v miestech, jako žlázy bývají na hrdle ChirB. 45^a; — podlé cesty, jako k Čtitařuom jedau KolČČ. 220^b (1554), *jako, kudy*; — jsou čtyři dni, jakžto (Lazar) v rovu leží Krist. 74^a, *jako, co*; — Bessus pak, jakž nerozuměl, vztáza (někoho), jenšto hřečsky uměl AlxBM. 4, 24, *jako, ježto, poněvadž*; — když viděli, jako byl učinil divy, řekli cum vidissent, quod fecerat signum, dixerunt Lekc. 109^b, *jako, = že*; najvyššie příčina své chvály jest (bůh) sám, jakž najdůstojnějšíe stvořeníe nemóž pověděti, jakž jest ŠtítVyš. 88^a. —

II. Interrogativní *jako* je za starší *kako* a ujímá se časem tou měrou, že *kako* se zapomíná a *jako* v nč. je za ně pravidlem. Obmezení novočeského, aby při významu tázacím bývalo jen zkrácené *jak* a při vztažném plné *jako* (neb také *jak*), v době staré nebylo, to vyvinulo se a vyvíjí se rovněž teprve časem. Na př.: jako dlouho položi radu duši méj? quamdiu ponam ŽWittb. 12, 2, kak dlouho ŽKlem. tamt., kako dlouho ŽPod. tamt.; jak důstojné jest jméno tvé! Br. žalm 8, 2, stč. kako divné jest jmé tvé ŽWittb. a ŽPod. tamt., kak nadivné ŽKlem. tamt.

jam, *jamo.

Je adv. a spojka,¹⁾ *kam, quo, wohin*. Má význam relativní, z km. *je-, jenž*, proti interrogativnímu *kamo*, z km. *ko-, kžto, kto*; ale časem zaniká a nahrazuje se interrogativem *kam*. Jest archaismem již ve stč.; znělo původně *jamo* (jak se dosud slyší v nářečí hornoostravském), ale plný tento tvar zde nedoložen. Táhne se ku příslušnému výrazu demonstrativnímu; tímto jest buď *tamo, tam*, někdy výraz jiný, někdy demonstrativum ze souvislosti domyšlené.

Na př.: jakžto trest, jam víetr pochýlí, tam taký člověk se schýlí AlxBM. 6, 17, *jam-tam*; tam stezka, jamž pokážiu vem ŽWittb. 49, 23; doved mě tam, jamž si dovedl (lotra) ML. 5^a; jamžto já jdu, tam ty nyníe přijítí nemůžeš t. 4^a; děšě tam splynu, jamž on (Ježíš) chtieše DěťJež. 6^a; tam je uveď dar božie milosti, jamž sú byli upřeli úmysl Štít. ř. 60^b; ktož nepójde tam, jamž jmá jítí t. 173^b; ó kak by to dobře bylo, bychom tam již všichni vešli, jamž jest nás již stránka vešla ŠtítBud. 103; — každý, jamž mohl, utekli ApŠ. 113; beř se, jamž chceš Pass. 361; svatý Augustin do Mediolana poslán, jamžto přišed jeho (s. Ambrože) kázanie rád poslúchal t. 463; mnozí zhynuli a nedošli, jamž mienili Štít. ř. 187^a; smrt trpočí je, jamž oni nechtie Štít. uč. 153^a; (někteří) nejdú rádi s tohoto světa, ale smrt trpočí je bez jich dieky, jamž oni nechtie Kruml. 344^b; ješto mi se oko vzhledí, jamž bych nechťel ŠtítBud. 110; poslal je (Ježíš apoštoly), jamže jemu jítí bieše quo erat venturus EvVíd. Luk. 10, 1; jamžto když byl přišel Josef quo Mus. Gen. 46, 29; jamžto když byl

¹⁾ Tyto dva významy nejsou ve Slovn. I, 598—599, odkud podle pokynů Gebauerova tento kus přejímám, rozlišeny.

vstúpil t. Ex. 19, 20; veď lid tento, jamžto sem mluvil quo locutus sum Ol. Ex. 32, 34; — cestu, jamž se béřete viam et iter, quo pergitis t. Súdc. 18, 6; šedši k tomu miestu, jamžto jieť anděl jiti kázal Pass. 473; i přišel jest Jeremiáš na to miesto Tophet, jamžto ho poslal hospodin prorokovat Pror. Jer. 19, 14; přiblížichu se k hrádku, jamž jdíechu EvOl. 266^b; do Jessen, jamžto když byl přišel Josef atd. quo Ol. Gen. 116, 29; na vrchu (hory), jamžto když byl vstúpil Mojžieš etc. t. Ex. 19, 20; očima je (po-hřebníky) provodichu, jamž najdále viděchu Vít. 41^a; — abychom odtud vstanúc, jamž jsme vpadli, počeli jiti ŠtítMus. 82^b, za to ve ŠtítOp. 85^a: chce t böh, abychom odtud počeli jiti, kamž sme vpadli; kamož t jedno on (kúň) poteče DalC. 4, za to v DalJ. podle rkp. V: jamž t jedno on poteče; chtěl bych s tobú jiti . . . , jamž by ty mi kázal koli Rúd. 11^b.

jenž.

Je od původu relativum absolutivní; vtištěno ve význam spojky *že*. Na př.: a protož, jenž Josef bieše ot národa Davidova pošel, pojem Marii . . . z Nazareta do Betlema s ní šel Pass. 46, protož, *jenž* bieše = proto, *že* bieše . . . ; svědčí svatý Lukáš, jenž jeden bohatec bieše, ten atd. Vít. 42^a, svědčí, jenž bieše = *že* bieše; za to sem měla cěle, jenž by jej (židé Krista) byli pustili t. 50^b, *že* . . . ; či nevieš, jenž mám moc tě pustiti a také tě mohu mučiti? t. 52^b, *že* mám; když uzřechu, jenž nemuož křiže nésti, kázachu Šimonovi atd. t. 53^b, *že* nemůže; v ten den vy poznáte, jenž jsem já u mém otci Krist. 90^b; k tomu radování mohlo by nás přichýliti to, jenž böh jest studnicě všie dobroty Alb. 39^a; tehda pojide řeč . . . , jenž mládenec staré poklady nalezl OpMus. 22^b; věz to bez pochybenie, jenž jest on byl múdrého přirozenie Trist. 186; když uzřechu, jenž Tinas plakáše tak žalostivě, pykáchu jeho t. 196.

ježe.

Vyskýtá se v podobě *ježe*, *ež*, *že*, *ž*. Je původem svým neutrum zájmena relat.; vtačeno ve význam spojkový *že*, *dass*. Na př.: což jest, jež ste mne hledali? EvVíd. Luk. 2, 49; uslyšic, jež má Ježíš přijiti t. Jan 4, 47; pověděl sem, jež nás hledají Pass. 366; druh druhu pravie, jež poklady nalezl t. 367; věř mi, jež pro tě nás vzkřiesil hospodin t. 370; zvěděv, jež Germanu po něm biskupem býti t. 385; píše se, jež tak jest byl ukrutný t. 386; želejě, jež jest lidi ztratil t. 365; radujte se, jež duši nesú t. 380; — to buoh vie, ež toho neučiním t. 366; to oni uzřevše, ež mlčí t. 367; to se také píše, ež šel t. 387; ukaž mi to, ež jest budúci život t. 392; věz to, ež chci stráži mieti t.; zdali to nenie všem svědomo, ež se mnú nikte bydliti nebude t. 397; neb se jieť tak vidělo, ež by veš svět nemohl poslúžiti t. 378; o tom se tak píše, ež Herodes do Říma přijel t. 390; — tomu uvěřil, že jest z mrtvých vstánie t. 380; Eusebius píše, *že* . . . t.; — druhé, *ža-j'* byla (panna) najmúdrějšie GestaM. 73, *ža-j'*

m. *že-j'* = *že-je*; vina, ž' by svého hospodu zahubil Pass. 427; (vinu), ž' by se modlil t. 427; — v sobotu na svatého Víta byl maličký větrík, že sme velmi lehútky jeli Lobk. 30^b, *tak-že*; — pravít, že to sú jeho dukáty, že aby ych po dobroti daľa BartD. 1, 344 (vyzov.), *že aby* m. *aby*; to by byl člověk myslel, že aby pantáta panimámu na tejh rukou nosil t. 2. 260; zakřičáu, že esli tam neni něhdo od Nového Ičina t. 1, 351 (hodsl.), *že esli* m. *esli*; ptale se, co že za nocleh t. 2, 178, *co že* m. *co*; přebřédli Moravu, že podme si chytit ze štyry husi, že upečem si jich t. 1, 177, *že podme* m. *podme*, v řeči přímé; (praví) A: máte ešče co žat? B: už zme dožali. A: já že bych vám přišěl pomoct t. a Us. ob.: šěl sem k něm', že ho budu upomínat t. a Us.; paňmámo, že lešti Pepka má do peci přižožít? t., *že lešti* ... = Pepka dává se ptáti, *že-jestli* ...; — dostal s' od otce psaní, že? Us., přijímá z kontextu význam = *že ano*; — prosím, že račte (= ráčíte) to vděčně přijiti ŽerKat. 41, *že* m. *aby* s partic. *-lž*, vlivem něm. *dass*; dítek svejch že račíte ode mne pozdraviti žádám t. 41 a j., často zde; všech (vás) prosím, že mi odpustíte WintObr. 2,682 (z r. 1513); protož Tě žádám, že tam modlitby nařidiš HolŠternb. 4; poslušně žádám, že lakovou summu složiti ... ráčíte t. 12.

li, l'.

Má význam *zdali, jestli(že), nebo, an, -ne, num, si, vel*. Připojuje se enkliticky k svému slovu, *-li*; odsutím samohlásky bývá z toho *-l*.

I. U významu tázacím. V otázce přímé. Na př.: i to-li navracuješ hospodinu, lude bláznivý? *haeccine reddis* ŽWittb. Deut. 6; *uxor clamat*: to-li je mé k hodóm nové rúcho, že mě tepeš za mé ucho? Mast. 386; *mercator dicit*: Rubíne, skoro-li mé masli budú? t. 128; (žena táže se muže:) kdy se chevě na trh bráti? *chcevč-l'* jíti u pondělí? Hrad. 124^b; Anzelmus vecě: již-li byl konec bolesti jeho (Ježišovy)? MI. 106^b; Anzelmus jie (Marie) otázka: byla-li s', milá paní, při téj příhodě? Vít. 48^a; paní, nebuď ti trudno tázanie mého, plakala-li s' tehdy syna tvého? t. 48^b; Anzelmus vecě: byl-li který apoštol s ním, ješto tu obidu činili nad ním? t. 49^b; nadála-li s' se, paní, by (Ježiš) byl puščen? t. 51^a; jeden z nich (mistrův) přište ..., řka: ó ciesaři, proto-li s' nás sem přilúdil, aby námi smiech posúdil? Kat. v. 1528.¹⁾ — V otázce nepřímé. Na př.: ten ... otšel ot tebe (Ježiš od Marie Magd., praví anděl) a juž neviem, thal-l' co tebe Hrad. 32^b; bóh s nebě sezřěl na syny člověčie, aby sezřěl, jest-li (člověk) rozumný si est inteligens ŽWittb. 52, 3. — V otázce (přímé i nepřímé) rozčleněné, o členech dvou i více. A. Není-li tu slov tázacích jiných, má člen první *-li* a druhý neboli poslední *či* nebo *či-li*; *-li* — *či-li* = *utrum* — *an*. Na př.: (Malchus, když byl přespál mnoho let a procítnuv do města vyšel) všeho města proměnu uznamenav, počě mysliti, ve sně-li se toto jemu děje, či-li na jěvě

¹⁾ Ve Slovn. II, 246 omylem »v. 1539«.

Pass. 366; poče mysliti, ve sně-li se jemu to zdá či-li na jevě OpMus. 22^a (místa stejná); poslal jě k niej (Olibrius posly k Margaretě) řka: děte, vizte, čie je toto dievka, sobě-li volna jest či-li koinu v službu poddána Pass. 319; (náš mistr) živ-li jest či-li umořen, my nevieme Vít. 48^b; kto bude vóli (boží) činiti, pozná učenie mé, jest-li od buoha, či-li já sám od sebe mluvím utrum ex deo sit, an ego a me loquor EvVid. 7, 17; i povědě jim (Ježíš židům): jest-li lze v sobotu dobřě činiti či nenie? EvSeitst. Mat. 6, 9 (Vulg.: interrogo vos, si licet...); k dobrému-li či k zlému, k statečnému-li či k nestatečnému chtěla by se (duše) obrátiti Štit. ř. 49^a; kak jest (ženich) vzrostlý na životě, hrbovat-li či v lepotě, hrady-li jmá či zlé domy, slepý-li je či vidomý, mrzutý-li čili tvárný, skúpý-li je čili dárný atd. Kat. v. 288 sl.; nevieme, kdy (umřiti máme), ráno-li, večer-li, dnes-li, či-li zajtra GestaBř. 79^b; sluší-li či-li neslušie VšehK. 36^a. — *B.* Když však členové jednotliví mají svá slova tázací, toliž tázací nebo vztažná zájmena nebo spojky z nich vzniklé, bývá k slovům těmto — mimo první — přidáno ještě *-li*, *kto...*, *kto-li...*, — *čso...*, *čso-li...*, — *kde...*, *kam-li...* atp. Na př.: chlap, když obohatie..., dobřě znav však nepozná tě; avšak kto má dobré mravy, kto-liž jest své viery pravý (ten atd., v Alx. vazba začatá nedodčlána) AlxV. 237; svatý Petr otázka jeho (knížete), kto by byl a odkad-li přišel Pass. 339; ani kto kdy potom zvěděl, kto jsú, odkad-li sú byli t. 412; což se Pat(r)on pomodlil, což-li prosě řčči prodlil, nemohl nic atd. AlxBM. 3, 33; Němci pověděchu, co se na púšči stalo, co-li se nad nimi dalo Hrad. 27^a; co jest má máte zavinila, který-l' jest hřiech učinila? t. 51; a což sobě smutná sději, kde-l' ho nalézti uměji, kam-li mi se obrátiti neb na kom rady prositi! t. 40^a; pověz mi, čemu jest Ježúš smutek plodil, proč-li je se otcí modlil? t. 47^a; již se muši... tebe ostyděti: (praví Kateřina poustevníku, jenž jí vykládal o ženichovi), mohla-li bych toho muže kak věděti, o němž s' mi pravil, kde-li bydlí Kat. v. 556 sl.; svatý Petr zvodil jeho (knížete) po všech miestech, kde Ježíš kázal, kde-li které divy ukazoval, to miesto také, na němžto Ježíš ukřižován, odkad-li na nebesa vstúpil Pass. 339; Anzelm jie (Marie) otázka: a kde s' ty byla, co-li s' v tu dobu činila? Vít. 49^b; gdež byl mnohý nevěda, kam chtěl král, kam-li byl jěda AlxBM. 2, 21; ach mně smutnej, kam mi jiti, kde-l' mi milého najiti Hrad. 37^a; kak sta na smrt žalostivě vedena (sv. Petr a Pavel), kak-li sta od sebe žalostivě odpuščenje brala, o tom s. Dionysius (napsal) Pass. 302; naučil jest ny, co prositi, kdy-li, kde-li, kak-li, kterým-li úmyslem Alb. 57^a (podobně Kruml. 183^b). — V otázkách rozčleněných mění se význam *-li* členů pozdějších časem v *nebo* a na př. za *čso (čemu)...* *proč-li*, *proč...* *proč-li* doloženého zde nahoře bývá *čso...* *nebo proč*, *proč...* *nebo proč*; na př.: co hledá nebo proč kvílí Hrad. 32^a; vizmyž..., proč-li t (MMagdalena) pláče nebo proč stojí t. 28^b.

II. U významu podmínečném: *jestli, jestliže, wenn, si*. Na př.: dostúpím (1. plur.) všie škody, nepřím-li své hospody AlxV. 430; Bra-cislav když to zvědě (t. že císař chce míti svůj stolec v Boleslavi), ze-manóm takto povědě: třeba-l' mu se v Čechách vztéci, a jáz budu v Něm-cích žéci DalC. 42; sem-li ten pes ukradl, böh daj, bych opsěl Rožmb. 176; jsi-li syn boží, učíň, aby kamenové tito chlebem byli si es EvSeitst. Mat. 4, 3; jsi-li syn boží, pusť se za se si es t. Mat. 4, 6; ó člověče, jsi-li u veliké hříechy zablúdil, jsi-li své svědomie poskvrnil, utec se k Mariji ML. 29^a; jsi-li komu sám uškodil, trp právo Vít. 61 var.; pokus sám sebe člověk, jest-li svědomie čisto a jest-li se mysl as a něco povzdvihla k bohu Štít. uč. 122^a; jest-li to, že (brani odúmrtí) omlúvá obyčej jiný, však by měl, ktož béře odumrli, dávatí almužnu t. 87^b; bude-li ť, že chlap ten (Ruben, otec Ji-dášův) snide (rkp. zznyde^o), tobě (Jidášovi) s sbožím žena přide Jid. 111; tělo blažené bude, bude-l' položeno podlé mého mistra hrobu Hrad. 38^a; bože milý, porúčiem se tobě i Izaldu . . ., bude-li, že ona toho střeženíe nezvie Trist. 155, v orig. stněm.: ist, daz si dise lage nicht . . . ersiht Gottfr. Strassb. Tristan v. 14643; bude-li to, že Tristram tak hrdinný na-lezen by byl Trist. 179; ráda ť chci tak s ním umřieti, budete-l' mi toho přieti t. 53^b. — Výraz *jest-li* je vlastně = *si est*; ale ve větách podmí-nečných vtiskuje se, spolu se spojkou své věty podřizené *že*, ve význam pouhé spojky *si*, ustrnuje v slovo jedno a ustrnulé *jestliže, jestli* stává se spojkou, která znamená *si, wenn*; na př.: *jestliže se (ve snách) bydlíšte čie rozšířilo a zvličilo i prosvětlo . . ., nalezne radost BřezSnář. 146; pán náš . . . dávno od nás odjel a nevíme, jest-li živ či není, a jestliže již umřel, tobě jako knížeti jest naším pánem býti Háj. 81^b. — *li* spo-jeno s enklit. -s: pro ně (t. pro roucho těsné, lidé) nemohú, nechtie-lis, kleknúti tělem svým Štít. uč. 118^a, -li-s = *či, nebo*; moši povědčti, ješto mi můj otec vložil na srdce, že strýc můj, postil-lis se jest či-lis které mieval jiné utrpenie poň ve čtvrtek, aby jat nebyl t. 145^b. -li-s — -li-s- = *bud' — bud', bud' — nebo*.*

či-li, v. výše; *za-li, zda-li*, v. níže.

pak-li.

Na př.: moci-li tak budeš učiniti, a ty učíň; pak-li nemoci budeš, já tvé bohy zboří Pass. 460.

nebo, neb, anebo, aneb.¹⁾

První část slova, *ne-*, souvisí buď s negací, jejíž význam se zde ně-jakým delším pochodem ztratil, nebo s adverbem *ně*, stsl. *ně* sed. Část druhá, *bo*, je pův. samostatná částice, v. výše.

I. U významu odporovacím: *oder, aut, vel*; bývají tu někdy formy sesílené *nebo-li, nebo-li-to, anebo-li-to*, zřídka *nebo-ť, neb-ť, anebo-ť*. Na př.:

¹⁾ Přejato ve zkrácené formě ze Slovn.

či mirtvým učiniš divy, nebo lékaři vzkriesie sě aut ŽWittb. 87, 11; vše, což léce, plavá neb chodí Kat. 106; movitým neb chudým pravdu mluvíti smieš Krist. 81^b; aby učinil okénce nebo dvérce ML. 120^b; když súdce zle súdí pro bázn neb pro lakoinstvo, žádaje cti a chvály neb sbožie, neb pro přiezen neb pro nepřiezen neb proč kolivěk takového Štít. uč. 80^b; někde v luzě neb v háji AlxV. 1623; (bůh) jest teď před námi, nestoje, nesedě, nelpě nikakž nebo vise nebo plavaje nebo léce ŠtítBud. 88; Nila rozvodnění aneb opět přesušenie sive OtcB. 3^b; ač každý opatří, co činí, aneb své myšlenie bratří zěví vel t. 195^a; pták neb zvíř MandA. 160^b; málo anebo nic Mill. 110^b; ten anebo snad ten t. 36^a; opony nebo plátna t. 9^b; někdy v padesáti neboli v šedesáti mílech vody nalézti nemuož Mill. 23^b; jestliže by ryby přes pole prodal anebolito sám nesl KolAO. 16^b (1506); prosiechu jeho, aby nebo podolka jeho rúcha dotkli sě vel (= aspoň) EvOl. 222^a, Mark. 6, 56, překlad ncumčlý; — zač ncm jest tu mast jmieti nebo přijieti Mast. 356, *nebo* v překladě, kde autor český za výraz cizí dává na vybranou české dva; tu sě chcu s tobú rozdělití nebo rozlúčiti t. 392; ščedie neb posledci Ol. Lev. 25, 30; — *nebo-nebo* = *bud'-nebo*, *entweder-oder*: nebo žalmy čisti nebo rukama něčso dělati nebo něčso o božě slyšeti Túl. 24^a; slýchal-li jest to kto, neb ta slova neb ty divy svD. 26; nebť tu pět (grošů) provrhu, nebo dřevních osm vyvrhu Hrad. 125^b; anebo sě braňte, neb sě dajte zbíti DalC. 86^a; anebo ť je bohóm našim chválu vzdáti, nebo mukami umučenu býti Kat. 152; anebo sě musíte našim bohóm modlití, anebo na tom své životy dáti Pass. 364; v svátek neb mysl dobřě, neb mluv dobřě, neb slyš, neb čiň, neb choď dobřě, tověz ctnostně HusE. 1, 128; nebo nám anebo jeho učedníkóm vieru měli ste držeti Nikod. 45^b; (Jeronym) anebťe četl, anebťe psal aut-aut OtcB. 107^a; pak teprv nebo chval nebo utrhaj VšehJ. 10.

II. U významu odůvodňovacím: *neboť*, *protože*, *že*, *denn*, *weil*, *nam*, *enim*, *quia*; bývají tu formy sesílené *nebo-ti*, *nebo-ť*, *anebo-ť*, *neb-ť*, *aneb-ť*. V stč. nalézá se dosti často *nebo*, t. j. spojení parataktické, kde v nč. je *protože*, t. j. spojení hypotaktické. Na př.: nebo pisáno jest enim HomOp. 152^a; nebo daleko jsú zavirženi quia Túl. 92^b; proto nedána sta jemu (slepci) zraky delšie, nebo žebráním sě obchodieše Hrad. 22^b; nebo i svědečstvie tvé myšlenie mé jest nam ŽKlem. 118, 24; nebo ani v lučišciu mém úfati budu enim t. 43, 7; nebo jistě ješitni synové člověčí veruntamen t. 61, 10; neboli dědina má přěšlecheta jest etenim ŽWittb. 15, 6; huď bezpečna, milá paní, neb kdežto s' ty, tu on (tvůj syn) bude Pass. 462; a to proto (se děje), nebo každý k sobě podobné miluje Alb. 22^b; protivně sě však svět vzýváš, nebo ne vždy světél býváš AlxV. 1952; miluj jeho (Krista), nebo on jest hlava a všichni vyvolení budú jeho údové HusE. 1, 16; tak jemu povolichu, aneboť jná rozličnú chytrost quia Otc. 8^a; mnich bieše šel na-

vštěvovat sestry, aneb bieše slyšel, by byla nemocna OtcB. 57^a; anebo mi lidé nedadie pokojě, proto chci do svrchnie Tebaidy quoniam t. 192^b; proč mi nevěříte? »neb se nám lepší nahází« ChelčPost. 100^a; (Čechové) mně jsú poručili mluvíti proto, neb znají, že jsem matka tvá Háj. 169^a; — náhle přestaň, nebo zlým uživeš toho Mast. 428, *nebo = sic, sic jinak, sonst*; přestaň, nebo tě převrácu t. 429; stěž se jěšitnosti všelikaké, aneb těmi činy zlými přeč jej (boha) ot sebe zapudíš Hrad. 49^a; daj mi dietě, aneboť umru alioquin Comest. 38^a.

III. V překladech bývá *quia* příčinné mateno s *quia = ɔti, že*: poznal sem, nebo pravda súdové tvoji quia ŽWittb. 118, 75, nebo pravedlni súdové tvoji ŽKlem. t. (ŽPod. na shodném místě: že); rozpomenuchu se učenníci jeho, nebo psáno jest quia EvVíd. Jan 2, 17; on vecě, nebo prorok jest quia t. Jan 9, 17; toto včzte, neboť byť věděl otec čelední, v kterou by hodinu zloděj přišel, bdělť by quoniam EvOl. 327^a, Luk. 12, 39.

za, zda.

Uvozuje otázku. Na př.: ožidal sem, za by kto spolu želal . . . , za by kto utěšil ŽKap. 68, 21; ba za nevieš, že . . . ? Hrad. 18^a; (apoštolové) počěchu se shlédati, za by mohli na kom tu vinu poznati t. 76^b; za by co protivné bylo Pulk. 166^a; — hledáše, zda by snad uzřela toho (Krista) Hrad. 28^b; (Medates) vypravil posly k Dariově matcě, prosě za to, zda by směla, by za ně prosbu zprostřela AlxM. 2, 10; toho se vždy domňávaje, zda by to Darius vzvěda potkal j'ho v horách přijěda AlxH. 1, 18; zda budu to ščěstie jmieti lhrad. 38^a; zda mníš, by . . . ? Jid. 134; a zdať (fdat) ty (panie) mne neznajú? Mast. 224, *zda-ť*, forma sesilená.

Azda, z a a zda = numquid; na př.: azda jakožto dnové člověčí dnové tvoji? numquid sicut dies hominis ŽKlem. 141^b; když jsem nemohla synáčka jmieti živého, necháte mi azda mrtvého Vít. 56^b (sotva otázka s *azda*, spíše omyl m. *asa*).

Nezda, z ne a zda, otrockým, neumělým překládáním z lat.: lat. tázací *-ne = zda*, tedy *non-ne = ne-zda*, a tedy také num, numquid . . . = *ne-zda*; také *nezda-li*. Na př.: kto z vás prosí otcě chlcba, nezda-li jemu dá kámen? Nebo rybu, nezda mu za rybu dá had? Neb prosí-li vajcě, nezda jemu dá skařupinu? numquid EvVíd. Luk. 11, 11—12; i nezda cesta má nenie pravá? EvOl. 111^a; slepý ač slepému vod dává, i nezda oba v jámu neupadnú? t. 232^a; i nezda mnohem více poslušni budem otce duchovnieho? t. 105^b; nezдали vy před pánem Jezukristem jste v příščí jeho? t. 106^a; nezda neslyšeli? numquid non audierunt t. 177^b (Řím. 10, 18); i nezda nenie tento . . . nonne hic est, qui t. 179^a (Skutk. 9, 21); nezda tento jest, jenž sedieše žebřě nonne hic est EvVíd. Jan 9, 8.

Za-li uvozuje otázku; na př.: za-li zpoviedati se bude? numquid confitebitur ŽPas. 29, 10; za-liť rozum neukazuje . . . ? Brig. 13.

Zda-li uvozuje otázku; na př.: (Alexander) vzmluvi a řka: Iudie moji! *zda-li* kdo vás jest, jenž by se co domýšlel AlxB. 8, 15; a *zda* jsi ty v panenství čistší než ona, *zda-li* nábožnější Štít. uč. 47^a; — (při skonání světa) potřeše se země z kořen, *zda-li* byl Kristus umořen Pis. súd. 28, *zda-li* srovnává?; (při skonání světa vyjde moře) tak velikú búrň stvoř, *zda-li* by Kristus na moři t. 36.

XIII. Citoslovce (mezislovce).¹⁾

400. 1. O tvarovém původu citoslovceí v. PřírMl. § 307.

2. Podle původu jsou citoslovce dílem vlastní, na př. *ach! aj! ó!*, — dílem nevlastní, t. j. tvary vlastně ohnuté, ale ve zvolání kladené a namnoze rozličně obměněné, na př. *běda! hle!* (z impt. *hled*) *vid'!* (ze slovesa stč. *vědě* = vím).

3. Citoslovce vlastní jsou slabiky, které při jistých hnutích duševních pronášeti jsme si zvykli; na př. při pocitu radosti *hej!* při žalosti *ach!* při podivení *aj! oh!* při ošklivosti *fuj!* atd. Slabiky ty nemají významu etymologického, t. j. v tom smyslu, v jakém mluvíme o významu slov jiných; nýbrž jsou jen známkou, že ten, kdo je vyslovuje, má právě nějaký pocit radosti nebo žalosti atd.

Citoslovce nevlastní měla původně svůj význam etymologický, na př.: *hle* (= *hled*)! *vid'* (= *vím*)! *běda* (= *bída*)! Ale jsouce kladená v platnosti citoslovceí stírají se sebe ten význam víc a více a mění se namnoze i na stránce své hláskové.

4. Citoslovce vkládají se do vět nespojitě, t. j. nespojují se s ostatkem věty nijakou vazbou syntaktickou.

XIV. Stupňování významu.

401. 1. Význam některých slov může se stupňovati.

Na př.:

boháč — *značný boháč* — *veliký boháč* — *největší boháč*; —
bohatý — *velmi bohatý* — *náramně bohatý* — *nejbohatší*; —
bohatě — *velmi bohatě* — *bohatěji* — *nejbohatěji*; —
bohatnouti — *velmi bohatnouti* — *více, nejvíce bohatnouti*.

Stupňovati se může význam ovšem také ve smyslu zmenšujícím. Na př. *boháč*, *neveliký boháč*; — *bohatnouti*, *málo bohatnouti*, *nejméně bohatnouti*; — *modrý*, *trochu modrý*, *namodralý*; atd.

Naproti tomu významu slov jiných stupňovati nelze. Na př. *který*, *deset*, *aby* atp.; nemohu říci: *velmi který* ani *kteřejší* atp.

2. Stupňování významu (gradace) může býti poměrné (relativní), nebo naprosté (absolutní).

¹⁾ Tato část v rukopise Gebauerově není; přejímám ji z PřírMl. § 551. Tr.

3. Při stupňování poměrném se vyjadřuje, že jistý význam je při A u míře větší než při B, nebo že je mezi A, B, C, D... při A u míře největší. Na př.: A je *bohatší* než B, — A je *větší boháč* než B, — A *více bohatne* než B, — A je *nejbohatší* mezi A, B, C, D...

Při stupňování tomto srovnává se jistý význam při A s téhož druhu významem při B, C, D..., proto nazývá se také stupňováním srovnávacím (komparací). Jest jenom při jménech přídavných (a při příslovcích, pokud pocházejí ze jmen přídavných). Když slova druhů jiných podobně stupňovati chceme, činíme to opisem, t. j. za pomoci jmen přídavných a příslovcí; na př.:

boháč — *větší boháč* — *největší boháč*, —

bohatnouti — *více bohatnouti* — *nejvíce bohatnouti*.

O stupňování tomto viz §§ 189—192.

4. Při stupňování naprostém vyjadřuje se, že jistý význam je při A u míře nějaké, značné, veliké, náramné..., nebo naopak skrovné..., nehledíc při tom k nijakému B, C, D... Na př.:

A je *boháč*; — A je *značný boháč*; — A je *veliký boháč*; — A je *neveliký boháč*; atd.

402. Stupňování naprosté vyjadřuje se způsobem několikerým. Zejména:

1. Některým přidaným slovem významu stupňovacího.

Na př. *veliký*, *neveliký*: veliký boháč, neveliký boháč; — *náramný*: náramný ukrutník; — *velmi*: velmi dobrý, velmi špatně; — *tuze*: tuze dobrý; — *hrozně*: hrozně zlý, hrozně vysoký, hrozně zle; — *málo*: málo dobrý, málokdo, máloco; — *moc*: moc dobrý, to je moc hodný pán JirásSp. 2, 229; — *dobře*, *velmi dobře* (stč.): musíš dobře chytrý býti, by atd. Hrad. 136^a; to bieše dobře slušno NRada 12; Terviz jest město dobře veliké Lobk. 4^a (hodně veliké, hezky veliké, recht gross); v témž domu byla sien dobře dlúhá t. 16^a; a byla zed táž i přiekopy dobře špatní t. 62^a; dobře dávno diutine Lact. 242^a; uzříš člověka velmi dobře veselého Hrad. 137^b; — *řiedký* (stč.), řiedký kto: tu bez čísla lidí zbito, jakož řiedký kto hostaven, starý i mladý života zbaven AlxV. 817; — *kde-*, kde-kdo, kde-co, kde-který atp.: (Tom) s velikou radostí kdekoho na lodi poručil zatopiti Brass. 138; při čemž skutečně kdekdo pomáhal t.; po celé palubě navěšeno bylo pletenců z tropických květín a rostlin,... snad kde kdo přičinil se k těmto okrasám a kde jaká zahrada poskytla svého příspěvku t. 190 a j., často zde; kdekdo v Pumperniku znal kdekoho Libuše 22. III, 203; (rodiče, na hledání) rozeslali po lese kde koho NěmcBab. 65; děti zrejdily kde co t. 76; už o tom ví kde kdo BartD. 1, 165; přišel kde kerý žebrák t.; už zme spálili kde jaké poleno t.; snědl kde co t.

2. Tvary emfatickými.

a) Scsilenými. Na př. *nikohého, ničehého, nikomému* ... (stč.): (bůh) nás stvořil z ničehéhož Hod. 63^b, nejsem svědomí do sebe ničehéhož dobrého Otc. 103^b a j., kdyby se ničehéhož nadržal Pref. Jg., abyšte se ničehéhož nedotýkali Ben. Jos. 6, 18, nezuostavili v něm ničehéhož t. 10, 30, nezuostavil ničehéhož t. 10, 39 a j., z ničehéhož Kola. 1514, ničehéhož Blah. 265 (zavrhuje), nepravili ničehéhož těch věcí Br. NZák. 127^b, netaj ničehéhož Br. Jer. 38, 14 a j., ničehéhož Beck. 1, 574, ničehéhož Nitsch 86; snad nějakou změnou z toho je slc. dial. *ničového*, ničového nič Duš. 431 pozn.; zákon k ničemému přiveden jest Ben. 4. Esdr. 4, 23, jeho rozum k ničemémuž nenie MudrC. 75^b, k ničemémuž dobrému Háj. 368^b, k ničemémuž KolČČ. 299^b (1559), k ničemémuž Vel. Jg., k ničemémuž se nehodí Br. NZák. 12^b, k ničemémuž tomu ČernHeřm. 269; v ničehemž nepohoršlivé knížky míním, že nebude škodno vydávati Froz. 18; *starehého, jinemému*.¹⁾

b) Zdlouženými. Na př. *nic, nicé, ničehó, ničemú*: zrado! vědě, ž' nic (psáno n̄ycz) nemineš Jid. 15; oni nicé (ps. nycee) nerozumiechu EvZinín. 13, tajně nemluvil jsem nicé t. 43, pro nicé Hlah. žalm 80, 12, vietr světlu nicé neuškodil HusPost. 123^a; s tím souvisí bezpochyby také slc. dial. *nicej*, kerý nechce nicej dáti Duš. 431 pozn.; ničehóžt se nedostávalo nihil defuit Ol. Dent. 2, 7, veš den ničehuož neokusiv ML. 91^b, ničehuož se nebáli Brig. 50^b a j., ničehuož nerozdávaj Vít. 59^a var., že buoh ničehuož nestvořil Otc. 59^b, ničehuož nežádaje Troj. 92^b, nezuostane t ničehuož Ben. 4. Reg. 20, 17, žádný nevzal ničehuož t. Esth. 9, 16, ničehuož Kola. 1512 a 1513 (často), ďábel ničehuož není tak pilen Hád. 101^a, z ničehůž Háj. 296^b, ničehuož Blah. 265 (zavrhuje); kto vyrytinu (t. modlu) slil k ničemúž užitečnú Pror. 33^b, k ničemauž Bechynka Rozb. 185; v jazyku novějším, mimo připomenuté slc. dial. *nicej* a *ničového*, toho není; — *dáleko* Us.; i *dóst* SborHoř. 83; to bylo *móc* hezké Us.

3. Složením s *pra-* (nebo též *prach-*). Na př. *pramalý, pranikdo pranic, prachnic*: nejsem v stavu prach na nic moudrého mysliti F. L. Čelak. Sebr. sp. II (1876), 136; *pravšecko*: je na všecko, pra na všecko pozdě BenTřeb. Sp. I. 2, 105; *praděd, pravnuk; praprawnuk*.

4. Složením s *pře-*. Na př.: *přeběda* mně nebožě Hrad. 87^a (*pře* + substantivum); ach bože *přebože* musím zůstat Slav. 2, 5, 186; *přěcsti* nomen maiestatis ŽGloss. 71, 19; ó *přediva* velikéh' Otc. 444^b; Judáš, člověk všie *přelesti* Jid. 44, čemu mi jest tato čest, jenž činí duši přelest Hrad. 3^a; lidí *přemnožstvie* t. 12^b, přemnostvo pokoje abundantia pacis ŽKlem. 71, 7; *přepych*; v *přeradosti* in iubilo ŽWittb. 46, 6; ach škoda *přeškoda*, že kořinkův nemá Čelak. (Radost a žalost); *přeholota, přelidi* SborHoř. 83; — *přeblažený, předivný, přerád, přenevěrný, pře-*

¹⁾ V rukopise bez áokladů.

bystře, předosti atp., *pře* + adjektivum nebo adverbium : jsou ti přebla-
 ženi Hrad. 48^a; přebolestivě Alb. 105^a; že přebystře k smrti běžiš NRada 1943;
 krev přěčistú ŽWittb. Deut. 14, ŽGloss. t.; přědivná věc Hrad. 33^a; žrd přě-
 dlúhú AlxB. 8, 3; Maria sobě vyvoli přědobrý díel *optimam partem* Hrad. 34^b;
 na tom přědosti jměla t. 46^b; tak přědrahá věc Štít. uč. 150^b; to zvíře
 přědvorné (t. jelen) Hrad. 6^a; hrozn přěhořký *amarissimus* ŽWittb. Deut. 32;
 přěhřiešný člověče Hrad. 48^b; ten, ješto přěhrozen jest KristB. 4^a; přě-
 hubené jeho (ševcovo) bydlo Hrad. 127^a; přěhrubé škody (sg. gen.) AlxBM. 7, 9;
 (pán) přěchud jest byl Kruml. 317^a; podlé přějistého (p'egisteho) svyk-
 nutie Koř. Skutk. 26, 5; krajina přěkrásná Pulk. 13^a; kdež bývá přě-
 kruto AlxB. 8, 31; ja kterak já a překterak mé srdečko nemá plakat Suš. 259,
 překterak na vás zapomeno t.; pod umluvením přělstivým AlxV. 1980;
 přěliútým pohanem ApŠ. 2; pane přěmilostivý Hrad. 48^a; matka přě-
 milá Krist. 32^a, s tiem přě-s-milým jedináčkem Ans. 131, přězmiútkný
 synu UmR. 215; jich jest přěmnoho AlxV. 1090; přěmocná síla AlxB. 128;
 zrádci přěmrzkých Pulk. 43^b; Salomona přěmúdrého Hrad. 99^b; sv. Jakub
 přěnačité k Ježíšovi podoben bieše ML. 110^a; přenepodobné dobroty ukáza-
 nie Štít. uč. 106^a; ó přenesbožná dlúhosti ŠtítOp. 302; přěnešlechetně Alb. 49^b;
 pravi vám: bude t'přěnetrpnějie oněm hřiešníkóm než tomuto městu Krist. 50^a;
 té přěnevěrné prorady AlxBM. 7, 14; z bolesti přěnezdravé Hrad. 44^a; když
 nikdy přěnikdy nemluvíu německy ČernZuz. 287, nikdá přěnikdá BílD. 507 a j.,
 nikdy přěnikdý BílQ. 2, 125; přěpesky *flagitiosissime* MamV.; všeho dobrého
 přěplný Hrad. 54^a; přěpochotný hospodine Modl. 31^a; (Maria) přěpozorná
nimis spectabilis Kat. 34; muku přěprotivnú t. 158; bych přěrád po-
 mohl AlxM. 1, 1, já přěrád sě dám na smrt Kruml. 227^b; přěradostni
 velmi biechu Hrad. 68^b; přěrošafnéj múdrosti Kat. v. 1502; o přěsbožném
 ščěstí Kruml. 293^b; nepřátel přěsilných ŽWittb. 17, 18; Mojzieš jsa přě-
 sklidný muž Štít. uč. 92^b; (v) přěslavnéj světlosti Hrad. 61^b; syna přě-
 srdečně zmilelého tamt. 59^a; přěstkvúcíu rúchem Pulk. 88^a; jeho přě-
 svatých činóv Hrad. 13^b; (čiešě) přěsvětlá *praeclarus* ŽWittb. 22, 5;
 přěšeredným dielem NRada 1949; jest přěškaředo Alb. 29^b; (dědina) přě-
 šlechetná *praeclara* ŽWittb. 15, 6; kázani přětlčžkých DětJež. 3^b; z skály
 přětvirdé *de saxo durissimo* ŽWittb. Deut. 13; čas přěvděčný (velmi
 vhodný) KristB. 1^b; mé mysli přěvěhlasné Hod. 83^b; divy přěveliké Hrad. 7^a;
 přěvelini rád t. 14^a; tvá přěvěrná učennicě t. 33^a; květ přěvonný KristB. 1^b;
 přěvšemohúci hospodin t. 1^a; rozkošná i přěvýborná Kat. 34; přěvysoký
altissimus ŽWittb. 82, 19; proti domu přězlých *pessimorum* Pror. Isa. 31, 2;
 přězmilelý synáčku Hrad. 55^b; milostníče přěžádaný t. 40^b; vítaj má přě-
 žádná Kat. 60; tvé přěžalostivé srdce Krist. 26^a, tvá přěžalostná máte
 Hrad. 55^a, přě-v-žalostnéj době Hod. 83^a; přěuzralý hrozen *praecox* uva
 Ol. Ekkl. 51, 19; — *pře-můj-milý* rozmarýne Suš. 318, pře můj milý mari-

jánku t., pře muj milěj zlatěj stole chod. 53 (pis.), pře můj milej Bože BartD. 2, 284; — *předražší, přenajdražší, přenajmilejší, najpřepovýšenější, přebělúci* atp., *pře-* u slov již stupňovaných: před ložem stolice stáše od slona přebélúcieho, divným rytím předražšieho Baw. 209; přenajdražšie má zlatičko Vit. 36^b; přenajhřešnější facinorosissimus Pernšt. 2. Mach. 8, 34; Maria přenajlepší částku zvolila Alb. 84^a; přenajmilejší synáčku Pass. 611; přenajmocnější potentissime ŽPod. 44, 4; skrzě prosbu přenajsvětějšíe tvé matky Modl. 61^b; prorok přenajvyššieho Pass. 277; — najpřepovýšenější otče Modl. 70^a; — *přenadiviti se* BartD. 1, 169, *pře-* u slovesa.

V době staré byl tento způsob oblíben více než v nové.

5. Složením s *při-*. Na př. *příhluchlý* (= trochu hluchý); holka *přimálená*, je *přistarší* BartD. 2, 283.

6. Složením s *na-*. Na př. *náčrnalý*: dobytče náčernalé mezi ovceci oves varius Br. Gen. 30, 32; listí náčernalé Háj. herb. 8^b; *náčrný*, trochu černý: pak-li tvář byla naczrn (sic) leprae species suboscuro Lit. Lev. 13, 26, pak-li trudovatná tvář byla naczrn (sic) Ol. t. (Br. tamt.: že kůže jest pozčernalá), náčerný suboscuro Pr. Lev. 13, 21, jest-li biela voda a svrchu náčerna Léka. 28^a, cukr náčerný Puch. 248^a; *náčrvený*, načervenalý: šrám náčrvený cicatrix subrufa Ol. Lev. 13, 19, šrám biely neb načervený Mus. tamt., načervený Ben. tamt., načervený Pr. t., důlkové načervení Br. Lev. 14, 37, herit jest náčrven ChirB. 295^a, slunce načervené VelKal. 249, náčrven subrufus MamB. 36^a; *náhluchlý* n. *nahluchlý* (= trochu...); — sem hledí také spojování komparativu adjektiv s *na-*, z čehož pak vznikl superlativ *naj-*, v. § 189 č. 3 a).

7. Složením s *po-*. Na př.: *povicher* = bouřlivý víchř BartD. 2, 370 (laš.); — holka *pomalá*, *poslabej* člověk, je *ponemocný*, *poširoký*, *počervený*, *pobělavý* t. 2, 283 (= trochu...); *poníže*, *ponížej*, *povýše* t. 1, 84 a 88 (val.); — mor byl *popřestal* Háj. 257^b; páni *pouklidili* toho zlata t. 478^a; místo *porozšířené* Br. Ezech. 41, 7; jestliže by pak *poprodlilo* t. Hab. 2, 3; prositi — *poprositi*, jisti — *pojísti*, sednouti — *posednouti* — *poposednouti*, státi — *postojím*, *pohovořím* atp. Us.

8. Složením s *pro-*. Na př. *propěkný*: propěkne děvčátko BartD. 1, 168 (laš.).

9. Složením s *roz-*. Na př.: *rozhustá* myslivost (= pytláctví) se provozuje WintObr. 2, 520 (z r. 1551); *roztokrásný* Rosa Jg.; *rozmilý*, *roztomilý* Us.; ach Bože, *rozbože* Suš. 439 a 467; po zahrádce chodila, *rozjablunku* sadila t. 437; už jsi ty, Aničko, už jsi ty *roznaša* t. 432; och, běda *rozto* (= roztoběda) BartD. 2, 381 (val.); *rozzatrápené* dělo! t. 1, 169; *roztodivný* Us. mor. Jg., BartD. 1, 262 a 151, roztodivných ornamentů Čech Brouček 114; *rozpěkní* lidé BartD. 1, 151, *roztopěkný* t.; miřý *roztobože* t.

10. Složením se vše-. Na př.: *všejeden* člověk jsa Otc. 302^a; *všejednostejný* Jg. z JelPetr.; k jednomu *všeokrauhlému* kamenu Har. Jg.; před *všedobřím* králem Jg. (Ztrac. ráj); ducha *všekrásného* Jg. z Hlasatele; *všemilá* kytara Chmelensk. Jg.; *všemožným* způsobem Jg. z Dobr.; *všesmrtelný* NejedlýJg. (z angl. all-immortal, Young); *všesouhlasný* = cele souhlasný PalackýJg.; *všetělesný* ganz körperlich Nejedlý(Young)Jg.; *vševyšný* (bůh) Jg. (z nč. časopisů); když ti ptáci níž a níž sletovali, vždycky *vševětší* byli Kulda 2, 210.

11. Tvary významu zhrubělého. Na př. *chlapisko*, *babisko* atp.; muzisko, chlapisko, kněžisko, babisko, kurvisko, kravisko, sedlačisko, psisko Rosa 41—42 (*-isko* znamená prý »mediocritatem rei«); náš kmotr je dobré člověčisko BartD. 1, 145, on je strachovisko (= strašpytel) t., židisko, klobučisko, botisko t.; — *chlapák* Us., *břeščák* Us. a BartD. 1, 144; — *velikánský*; *dlouhanánský*, *velikanánský*; na *dlouhatánském* stole Čech Brouček 131; takový *hrozitánský* měsíc t.

12. Tvary zdrobněnými. Na př.: nebylo tam ani *človíčka*, neřekl jsem ani *slovíčka*, na *krajíčku* Us.; k maličkému *zapitíčku* Kruml. 293^a; *mužičečeček* Dolež. 236, *nožičičiček* Jandit 30, *srdečečečečko* Dolež. 236; kofa — *koťátko*, *koťatečko*, *koťatenečko*, *koťacko* BartD. 1, 150; faja — *fajka*, *faječka*, *fajča* t.; zvon — *zvonek*, *zvonček*, *zvoneček*, *zvonýšek* t.; sv. *Josefek*, *Floriánek*, *Vendelínek*, sv. *Barborka*, *Vichtorka*, *Apolénka* (= jména svatých) t. 1, 151; *kdokolvíček*, *cokolvíčko* t. 1, 150; dám ti *cosičko* (v řeči dětské) t.; *všecičko* NěmcBab. 304 a Us., *všecinko*, *všecininko* Us.; sama ale *samotinká* pod jedlí seděla Amel. Jg.; — tři galle k *samičké* naší návi se přiblížily Pref. Jg.; — *přezmilutkný* jedináčku UmR. 244, *přezmilutkný* synu t. 215; co jest *celitký* den činil Otc. 372^a, mléko *bělítké* Kruml. 285^a; biechu počta *drobňůčkého* paucissimi ŽKlem. 104, 12; *maličičký* Nudož. 45^b, *maličičký* NejedlýGr. 197; *staříčkový*, *kratičkový* t. 196 a Us., *chatrničkový* služebníkem Zámorsk. VIII, by střiedky chlebuov *teničké* zbieral EvOl. 26^a; *jedinký* byl Abraham Br. Ezech. 33, 24 Jg., *jediničkový* penízek Blázn. Jg., nenie *jedinečké* slovo (na obhájení) Brig. 144; tak se země zhubi všěcka, jež prvé bieše *plnečka* AlxV. 135, srdce jest *plnečko* múdrosti Kat. 174, *plničkový* Us.; *béloučkový*, *hezoučkový*, *maloučkový* Us.; *malounkový*, *sladounkový*, *čístounkový* t.; *pomalú*, *pomaloučku*, *pomalounku*, *pomalinku* t.; *malavý* (= trochu malý), *velkavý*, *vysokavý* BartD. 1, 153; *dobřúnkový*, *malúnkový*, *měkkúnkový* t.; *zdravučkový* t.; *malutky*, *chudutky*, *lehutky* t. (laš.); *teňúnkenký* t.; *malulínkový*, *malušínkový*, *malulizný* t.; *černastý*, *bělástý*, *modrastý* . . . t. 1, 154; *bilušenký*, *bilulínkový*, *bělučičkový* t. 1, 153; — brzo *brzičko*, hnedle *hnedlinko*, *hnedlinky* Us.; už dávno *dávničko* NěmcBab. 66; nedávno *nedávničko*, *nedávničko* Jg.; *zrovnička* jsem přišel Us.; nyní *nyničko*, *neničko*, *nyničky*, *neničky*, *nynínko*, *nenínko* Jg.,

nyničky KolCČ. 136^b (1551), nyničko se dokonale pamatuji Beck. 1, 461, zdvihej neničky na sebe t. 2, 291, jaké neničko loppe zůstává Har. 1, 120, nyničko nuperrime Lact. 246^b, táž slova opakuje, kteráž jest nyničké pověděl Hrub. 241^a; *časniko* ráno NěmcBab. 286; člověk neví, co *nejprvičky* platiti ČernZuz. 183; *z lehýnka* Jirás Sp. 2, 99; ráno ráno *raničko* Pis.; *sotvička* sem ji (sklenici vína) dotáhl Prostopr. 31^b, on rok stonal a sotvička zase okřál Beck. 2, 328; *blizúnko* BartD. 1, 153; *měkkúnenko*, *malúnenko* t.; *malúnečko*, *tichúnečko*, *brzúnečko* t.; — no *počičkej*, ty dostaneš NěmcBab. 165.

13. Tvarem *-úci* (stč.). Na př.: mléko *bělúcie* Kat. 194, po jejie bělúci líčků t. 40, odtud nč. *běloučký*; v svéj *bezednúciej* dobrotě Rúd. 30^a, tvé bezednúcie dobroty t. 32^a; na jejie *čistúciem* těle Kat. 130; *drahúcie* mléko t. 194; ó *milosrdnúci* Jezukriste t. 160; *srdečnúcieho* mněnie t. 76; do nebes u *věčnúci* čest t. 194; pro tei *vlažnúci* (vlahoučký) pramen Rúd. 10^b; z jejie šijě *zmlúcie* Kat. 194; *žádúci*, v. § 392.

Z toho jsou dial. tvary *-úcný*: vysokúcný, milúcný, ošklivúcný, starúcný BartD. 1, 153.

14. Přidáním jména přibuzného. Na př.: plakati *pláčem* velikým Br., *hřiechem* zhřešil sem Štít. Mikl. 4, 714 a 716; *pravým* právem Hilar. 12^b a j., pravú pravdú ŠtítBud. 192; podivili sú se rodičové *podivením* velikým ChelčP. 275^a; (ti lotři) ranili sú jej *ranami* smrtedlnými t. 221^b; zlost plěše radostí se *radující* t. 233^a; (Zacheus) velikú *žádostí* žádal viděti Ježíše t. 275^b; (ti) se *saudy* falešnými saudí t. 183^a; ať uschnú *uschnutím* t. 123^b; *žádstně* žádal sem EvOl. 356^b (Luk. 22, 15); *požehnaje* požehnám ť tobě t. 146^a (Gen. 22, 17); to ť jest *pravá* pravda BrigF. 43^b; na *věčnú* věčnost Pulk. 102^b, na věčný věk Hrad. 57^a, až na věčnú věčnost Pis.; že se *jednoho* jediného dokonalého hexametru dočísti nelze Poč. 56; měl se státi *konečný* konec o ty věci Pal. 4, 1, 202; *ten takový* nález piše se do knihy VšehJ. 23, tomu takovému ke škodě není t. 44, těch takových relací plny sú dsky t. 28, abych se mohla toho takového přátelství odsloužiti ŽerKat. 312, přísahu má učiniti tu a takovú, jakož jest povědieno VšehK. 80^b; *takto* a *tímto* řádem VšehJ. 33; jsi trapič *trapičská* Libuše 115, 28; muži, necito *necitelná* t. 22; lenoch *líná* Us.; všeho *všudy* t., táhni ke všem všudy t., u všech všudy čertů! t.; na cimpr *campr* Us. a SborHoř. 83; pravda *pravdouci*, hanba *hanbouci* Us.; divy sem viděl *divúcie* Otc. 76^a, div *divúci* Kat. 196, div *divouci* JirásSp. 2, 15; pro svět *světouci* ŠmilovsSp. 4 (1883), 134; nevím na něj nic, *pranicouci* nic t. 44; kluku *klukovská* Us. a SborHoř. 83, vobejdo *vobejdatej* SborHoř. 83, můro *muří* nepřistupuj k mýmu lůži t. 83, špato *špatúcná* BartD. 1, 155, kúdelečko *kúdelná*, lipo *lipatá*, mrcho *mrchúcná*, motovidlo *motovidlaté*

tamt., jedli *chutnum* chutum t. 2, 323 (laš.); naša chaľupka je *samová* sama t. 1, 155; *celuňký* celý t. 1, 153; *dávnúčno* dávno t. 2, 304 (val.).

15. Opakováním. Na př. *lepší lepší, mdlejí a mdlejí* atp.: člověk vždy jest mdlejí a mdlejí proti hřiechóm ŠtítOpat. 79^b; vždy se horším horšímž peka Jid. 30; aby (člověk) den ode dne byl lepší lepší Štít. uč. 100^a; tak vždy milejiž milejiž bude pán buoh t. 264^b; oči její byly kalnější a kalnější den ode dne BenTřeb. Sp. V, 1, 113; (vítr) ostřejší a ostřejší t. V, 1, 73; větší a větší Us.; — *viece(ž) viece(ž), dále dále. dále a dále* atp.: vymýšlejíc vždy viece viecež ŠtítV. 97, viece viecež Hrad. 53^b, viecež viece Otc. 6^a, viecež viecež paulatim Ol. 1. Reg. 14, 19, víc a více Us.; počne člověk ménež ménež rozkoši tbáti Štít. ř. 118^b; (Kristus) potahuje svých výšež výšež Štít. ř. 188^a, (dušě) výšež výšež vzluoru postúpá Kruml. 228^a; výšež a výšež HusŠal. 134^a, kak jest táhnúti k svrchování výšež výšež Štít. uč. 106^b; vždy j' jim to blížež blížež Štít. ř. 109^b, blížež blížež když (měsiec) přivievá Vít. 10^b; a jsa dálež dálež Otc. 290^b, dálež dálež v hrad se brasta Baw. 206, dálež a dálež Boj Duch. 1^a; a níž níže vstupovati Baw. 206; v hlubokost hlúbež hlúbež puojdeš Brig. 50; vidíme to, že den ode dne hóřež hóřež Štít. uč. 87^b; — *dávno a dávno, jinaký a jinaký, sám a sám* atp.: dávno a dávno Us., tomu bylo už dávno a dávno Libuše 22, III, 200; jinak a jinak ŠtítPař. 10^b, tato slova ve dskách jinak a jinak se píší VšeK. 204^b; muž nemohl děvúščina jména nijakž a nijakž vysloviti BenTřeb. Sp. V, 1, 112; pachotele nemohli nikde a nikde postihnouti t. V, 2, 49; uzříš, ano vše jinaké a jinaké ŠtítPař. 10^b; sám a sám Us.; nemá starosta jedniem komorníkem vždy poháněti, než vždycky jiným a jiným VšeK. 80^b; já *tě tebe* naučím českou manýru Kotsm. 28 (doudl.), já *ti tebe* dám t.; — *ale ale!* Us.; *již již (už už)*: již již chtěla říci Libuše 22, II, 328, jazyk už už vymíral Athen. IV, 14; *jen jen*: před nimiž (krámy ovocnými) jenjen se to rojí a hlučí RaisBez. 223, (housle červeně obarvené) jen jen svítily t. Vlast. 58, (učitel) úkol jenjen přebral JiráSp. 2, 131, nožky nedočkavostí jen jen hrály NerudaKlepy II, 41; žena ošklivá *až až* t. Studie I, 5; *ne a ne!* Us.; prohledal jsem les *křížem* a *křížem* Us.; (zabloudilá) běhala ve zmatku *kříž a kříž* NěmcBab. 64; hned běžela čeládka do lesa a poběhali jej *kříž na kříž* t. 102; — *di di!* Us.; *neplač neplač* t.; *dej se* do toho, *dej!* Kotsm. 28 (doudl.); *nechce a nechce* pryč BenTřeb. Sp. I, 1, 23; — ty špato špatúcná *až špatúcná* BartD. 1, 170, ty mrcho mrchúcná *až mrchúcná* t. 155, to je veliké lumpisko *až lumpisko* t. 170, oni sú hľuši, *až oni sú hľuši* t.; — *ale — alele* Us. (opakuje se slabika), hle — *hlele* t., hledme — (*h*)*leledme* t.; *alsisi* Us., *nešfsisi* t.; *téžež t* (téže-ž-t) jest tato! Štít. uč. 43^b; *jdižiž* Akibo! Vrchlic. BarK. 273, *jdižiž* Libuše 22, II, 137; *hležiž* (sic) Čelak. 1830, 113; *dejžiž* mu štěstí ČelakBás. 91.

16. Přidáním přivlastku *sám*. Na př.: na samém kraji Us., na samičkém kraji t.; přišel sem domů až samé ráno t.; na samý konec t. atp. v. § 210 č. 2.

17. Složením ze kmene vlastního. Na př.: *svatosvatému* římskému kostelu Hilar. 2^b a j.; *široširý* svět Jg. (z Čelak.), ve světě široším BenTřeb. Sp. II, 3, 16; *věkověčné* krásy Jg. (z Kamar.); přísolivši dar svůj *moudromoudrým* naučením ŠmilovskýSp. V, 53; jak jsme unikli *jistojisté* záhubě Stanley, V nejtemnější Africe, přel. Dörfl a j. I (1890), 4.

18. Výrazem rozvíjecím ze kmene vlastního. Na př.: *věky věkův* Us., stč. *věky věkóv* n. *věkóm* n. *věkoma*: jemu sláva věka (sic) věkóv EvOl. 166^a, jenž kraluje věky věkóm Hrad. 23^a, na věky věkoma Hrad. 10^b, ML. 20^b, musíš věky věkoma hořeti Otc. 134^a, věky věkoma EvOl. 139^b; *píseň písni*; *sluha sluhóv* božích Hilar. 21^a; čehož *pravda všie pravdy* nepochválí ŠtitBud. 202; *konec konců* Us.; *ničehož nic*: neokuste ničehož nic EvOl. 127^a, neodpovídáš ničehož nic t. 254^a; (dva mládenci) přísahajice, že o tom ničehož nic neviešta ROIB. 103^b, (Podiven, t. tělo jeho) nalezen byl vešken celý a v ničemž neporušený ničehož nic Pulk. 26^a; — *král nad králi, hoře nad hoře* atp.: Darius, král nad králi AlxV. 965, pán nad pány ChelčP. 172^a, ty náš milý pastýři nad pastýři t. 238^a, jenžto (s. Pavel) jest byl... mistr nad mistry Pass. 302, ó dievko nad dievkami (t. Maria) Vit. 84^a, hofarta česky slove nad kurvami kurva HusPost. 188^a; tak t na tě přijde hoře nad hoře a bude nad bolest obnovována bolest tvá BrigF. 102^a, křičal by ve nad ve Brig. 183; — *div ot diva*: neslýchaný div ot diva AlxV. 2072, slovutná žena nedůstojně obnažena, a zajisté div ot diva, že je mohla kdy býti živa t. 1882.

19. Výrazem rozvíjecím jiným. Na př. *kdoví-co, kdoví-kdo* Us., *kdoví-jaký* BartD. 1, 9, *bůvi-jaký* t., *čertví-co* atp. Us. (stupňován význam indefinitní); — kdyby byl *jak učený* (= sebe učenější), kdyby *jak pilně* pracoval (= sebe pilněji) BartRuk. 41.

20. a) Výrazy rýmovými, assonujicími. Na př.: *rvanice a pranice*, znám jeho *rejdy a šmejdy*, je to *bez ladu a skladu*, není o něm *ani slechu ani dechu, ani vidu ani zniku* BartRuk. 93; nemá *cuđu ani studu*, tu nikde *ptáčka ani máčka* t.; tlampali o věcech *slzkých a plzkých* t.; smrt *házela a kácela* všecky, vše mne tu *nudí a trudí* t.

b) Výrazy kontrastovými. Na př.: až se *hory doly* rozléhaly, sliboval mi *hory doly* t. 94; běžel *horem pádem* t.; *ve dne v noci* Us.; *vstáváje lehaje* na to myslím BartRuk. 94; šel *lesem i nelesem, cestou i necestou* t.; *bláto nebláto*, já přece *půjdu* t.; *rád nerad, volky nevolky, chtěj nechťěj* t.

c) Výrazy souznačnými. Na př.: po *právu a spravedlnosti, péče a starost*, povstaly *bouře a kramoly*, města měla *hořkost a kyselost* mezi sebou, není to ani *slané ani mastné* BartRuk. 92.

21. Příklad. Některé případy jsou ustáleny; na př.: *černý jak uhl, bílý jako sníh, bledý jako stěna, žlutý jako vosk, jasný jako rybí oko* BartRuk. 140. *rovný jako svíce, rovina jako po stole, tenký jako vlas, teplý jako louh, studený jako led, čerstvý jako ryba, starý jako hřib, hluchý jako pařez, svobodný jako pták, pusto jako po vyhoření, blízko jako s hráze do rybníka, tma jako v pytli* t. 141.

22. Při výrazích negativních děje se gradace tím, že se negace opakuje; a to opakuje nebo skládá se a) negace kvalitativní: *nechtěl a nechtěl*, ach *není tu není*, b) negace kvantitativní: *nic a nic, nic nicoucí*, a c) negace kvalitativní i kvantitativní: *nikdo není šťasten* atp., v. § 391.

23. Stupňování významu je také ve slovesích, která vyslovují děj násobený proti slovesům děje stejného, ale nenásobeného: *nesu — nosím — nosívám, vynesu — vynosím — vynáším, seku — sekám — sekávám* atp., v. § 335.

24. Stupňování významu je také při zájmeně *veš*, které spojuje se s některými přívěsky, a to: *-cek* (slc. *-cok*), *-tek* (slc. *-tok*), *-cen*, *-ken*, *-cken*, *-tken*, *-chen*, *-keren*, *-ckeren*, *-cheren*. Na př.: *vešcek hněv* ŽWittb. 84, 4, *vešcek národ* ŽKlem. 68, 35, *všecek Us. spis.*, *všecek oves* BartD. 1, 22 (zlin.), *všecok Duš. 443* (slc.); *veštek sbor* ŽWittb. 61, 9, *veštek lid* Ans. 9, *všetok* Hatt. slc. 102; *vešken lid* ŽWittb. 105, 48, *vešken svět* AlxV. 642, NRada 249; *vešcken svět* ApŠ. 63, *všecken svět* Br. NZák. 41^a a Us. spis.; *veštken pláč* DivVitD. 130; *všechen svět* Kat. 48, Us. nč.; *veškeren čas* Vel. Jg.; — *země všěcka* AlxV. 132, *všěcka naděje* DalC. 36, *všěcka vika* BartD. 1, 22 (zlin.); *všěckna moudrost* ŽWittb. 106, 27, *ta všěckna (rolí)* KolČČ. 127^a (1550); *všěčna nemoc* Brig. 158^a; (Maria) *tam všěchna srdcem bieše* Hrad. 30^b, *všěchna Us.*; (Maria) *všěckerna túhú zsvade* Hrad. 72^b; *všucku (čiešu)* DalH. 30, *všicku škodu* AlxV. 2081, *všěcku svátost* Pass. 580, *všěcku Us.*, *všěcku* BartD. 2, 51 (han., přer.); *všitku tvrdost* ŽPod. 104, 16; *všěcku kněží* Pass. 343; *všichnu dráhu* AlxV. 1407; — *všěcko Túl. 33^a*, Us., *všěcko žito* BartD. 1, 22 (zlin.); *všěckno* Pass. 230; *všěchno břicho* Hrad. 83^a, *všěchno Us.*; *všěckerno* Hrad. 60^a; — *všicci zvolenci Túl. 92^b*, *súkennici všicci* Hrad. 113^a; *všitci* AlxV. 1236; *ludé všichni* ŽWittb. 66, 4; *všickni* DalC. 3; *poklekú všichni* Hrad. 68^b, *všichni Us.*; to jsou *všickerni* t. 22^a; *všěcky smutky* LMar. 48; *všětky vlny tvé* ŽWittb. 87, 8, *všětky panny* Duš. 444 (slc.); *všěckny kosti* ŽKlem. 34, 10; *na všěchny lidi* Pass. 242, *všěchny Us. spis. i ob.*; *všěckerny k sobě přichýle* Hrad. 13^a; — *všěcka tajemství* Pass. 314, *všěcka kolena* Kat. 70, *všěcka Us. spis.*; *všěckna přikázanie* ŽKlem. 110, 8; *vešckerna dokonanie* Kat. 96 atp.

A při zájmeně *ten*, které přijímá přívěsky *-že*, *-to*, *to-*, *tu-*, *-hle* a pod. Na př.: *tenž člověk* AlxBM. 2, 31, *tenž prorok* BilQ. 2, 48; *tože vícš* LMar. 76; *v tuže hodinu* Hrad. 22^b; *tohož se nikakž nezbaviu* ApD. 6, *tohož veselé*

AlxB. 5, 38; tomuž městu BílD. 447; v tomž blúdiv ApD. c; v též rozkoši, v též ozračí AlxB. 7, 22; — toten kamenec Duš. 121 (slc.), tota voda t., na totu žalobu Šemb. 141 (levoč.); — tu-ten, tu-to, tu-toho, tu-tej atd. Šemb. 18 (domažl.); — tenle a tendle Us.; — toften = tento, henten = onen Btch. 378 (dobeč.); tojten, tojta, tojto, toj- z tof-, chrom. 280; tenhleten, tuhleten, tuhleto Us. atp. Srov. § 208 č. 12.

25. Stupňování vyjadřuje se způsobem několikerým zároveň. Na př.: ten *přezádúct* Kat. 112 (*přě-* a *-úct*); *přečístúcie* děvice t. 28; — *přezmilutkný* jedináčku UmR. 215, přezmilutkný synu t. 244 (*přě-* s tvarem zdrobnělým); *přezmilutké* děfátka ML. 118^b, svým přezmilutkým přátelóm Alb. 78^a; (mravenec) jsa *přemalutkého* těla NRada 1447.

XV. Význam klidový a pohybový se zastupují.

403. 1. Pravíme: a) *kde* jsi? a b) *kam* jdeš? Ve větě a) je význam klidový, a proto i spojka významu klidového *kde*; ve větě b) pak je význam pohybový, a proto i spojka významu pohybového *kam*. Ale dialekticky říká se b) *kde* jdeš, místo ob. *kam*; to jest: děj pohybový pojat a vyjádřen jako klidový, — pojetí ve smyslu *kam?* nahrazeno pojetím ve smyslu *kde?* —

Jindy bývá naopak pojetí *kam?* místo žádaného *kde?* Na př.: místo způsobu v Čechách obyčejného: dělali jsme *pod hutmi* (= *kde?*) říká se na Moravě: dělali jsme *pod hutě* (= *kam?*).

Krátce pověděno: pojetí *kde?* a *kam?* se zastupují.

2. Zastupování toto děje se nejen v češtině, ale také v jazycích jiných.

V češtině nalézáme je, když srovnáváme rčení stejnoplatná jednak z doby starší a novější, jednak z různých nářečí, a dílem nalézáme je i v stejnoplatných rčeních současných. Na př.: za nč. padnutí *na kolena* (= *kam?*) bylo stč. padnutí *na kolenu* (= *kde?*); — za západočeské: dělali jsme *pod hutmi* (= *kde?*) je, jak právě pověděno, mor.: dělali jsme *pod hutě* (= *kam?*); — a vedle rčení: ležeti někomu *u noh* (= *kde?*), říká se také: ležeti někomu *k nohám* (= *kam?*).

3. Bývá pak toto zastupování

a) dílem při některých spojkách, které jsou původem svým příslovce ze zájmen utvořené; na př. *kam* jdeš? a *kde* jdeš?; — a

b) častěji v pádech předložkových. Ty jsou většinou významu místního, na př.: stč. padnutí *na kolenu*, nč. *na kolena*, — záp.-č. *nad Opatovici* je hradíště, mor. *nad Opatovice*, — záp.-č. polc *za kopci*, mor. *za kopce* atd.; — dosti často také

významu časového, na př.: bylo sucho *na jaře* (pojem časový *kdy?* vyjádřen místním klidovým *kde?*), a bylo sucho *na podzim* (stejný pojem časový *kdy?* vyjádřen místním pohybovým *kam?*), — stč. *ve válku*

práva mlčie, nč. *ve válce*, — záp.-č. bylo *před vánoce*, mor. *před vánoce*, — atd.; a mnohdy též

významu jiného, přeneseného, na př.: *ve jménu* Otce (pojem způsobový vyjádřen místním klidovým *kde?*) a *ve jméno* Otce (pojem týž, vyjádřen místním pohybovým *kam?*).

404. Příklady tomu.

1. Při spojkách. Na př.: *kde* jdeš, čbáne? Hrad. 130^a, kde jdeš nč. dial. — *kam* jdeš? Us. nč.; půjdeš se mnú bezděky, *kdež* se nevrátíš na věky Hrad. 130^a — půjdeš se mnou tam, *odkud* se nevrátíš Us. nč. (spojka *odkud* významu pohybového jako *kam*); *kdež* se člun u vodách plazí a *kdež* had po skalách lazí, *kdež* orel vstúpi v oblaky, ktož má tako světlá zraky, by mohl ty cesty poznati, ande se každá potratí AlxV. 11 sl. — kdo má takový zrak, aby poznal, *kudy* se člun plazí, *kudy* had leze, *kudy* orel vstoupí pod oblaky Us. nč.; pomoz buoh, sausedi moji, *kdež* se váš aumysl strojí Pam. 3, 149 — *kam* se strojí... Us. nč.; *kde* jest děl bečku soli? KolL. 20^a (1603) — *kam* dať Us. nč.; *kde* pak se (princezna) poděla Kulda 1, 257 — *kam* se poděla Us. nč.

2. V pádech předložkových:

a) významu místního; na př. stč. *na kolenu*, *na srdci*, *na vozě* atp.: *na kolenu* klekše ML. 33^b, *klek na svú kolenci* Otc. 126^b, *na kolenci* klekajě a *na svých prsech* padajě Hrad. 11^b; (Kateřina) *padši na podlazě* i *usnu* Kat. v. 704; *tchdy cicsař na svéj sieni* sč odtad vráti Pass. 77; *na modlitvě* sč položi ApŠ. 19; *postavi (světlo) na sviecnu* Otc. 172^a; *na vozě oděnce* postaviece t. 425^b; *na parách* položiece (mrtvoly) t. 61^b, *na nosidlách tělo* položivše Pass. 327; (muž) *polož meč na bedřě svém* Ol. Ex. 32, 27; *jediné pláště na sobě* pověsivše Otc. 393^a; (choť) *na jeho (Alexiovu) svatém tělu* padši Pass. 327, *kolikrát jemu o tom myšlenie na srdci* padne Kruml. 251^b; *Poděbrazští řebří na štítě* přijěli DalC. 47 — nč. *na kolena* kleknouti, *na srdce* padnouti, *na vůz* postaviti atp.; — stč. *v žaláři*, *v rovu*, *v lóně* atp.: *cicsař kázal jeho v žaláři* vsaditi Pass. 478; *by Ruben položen v rovu* Jid. 113; *když svůj dar na oltári* chceš položiti ŠtítBud. 212; *polož v mém srdci* doufanie Modl. 41^a; *posadř mě v lónu* Abrahamově t. 60^a; (múdrost) *by ve zlém městě* padla Baw. 37; *ta krmě mi nic nesladne, která s péci v ústech* padne t. 50; *kako jemu ta svatá žádost v srdci* jest padla Pass. 463; *v chlapiech* náděje nekladř NRada 488; *san bieše veliká v té straně* na puol noci Otc. 380^a; *bychom my v tvém bludě* uvaleni byli Pass. 469 — nč. *do žaláře* (in. *v žalář*) vsaditi, *do rovu* položiti, *do lůna* posaditi atp.; — stč. *k nohám*, *k hlavě* atp.: *uzříš anděly k nohám* sediece a *k hlavě* Hrad. 49^b; *Diogenes jednoho dne k slunci* sedieše GestaKl. 33 — nč. *u noh*, *u hlav*: *uzřela dva anděly*, jednoho u hlavy, druhého u noh Proch. Jan 20, 12 Jg.; — stč. *pod klášter*: Sá-

zava pod klášter plove Hrad. 4^b — nč. *pod klášterem* teče; — stč. *před se*: aby (ty) tu mysl před se měla Kat. 28 — nč. mám něco *před sebou*; — stč. *do sebe* atp.: pak-li vidíte do sebe které dobré skutky, tomu rozumějte, že jest vám to bohem dáno Štít. uč. 46^a; ač který (dobrý skutek) do sebe vizi Otc. 46^b; co se vám vidí do něho? Hrad. 83^a; to jim (Čechové Mediolanským) do sebe dachu viděti DalC. 47 — stč. *v sobě*: viděti jest v těch, ješto Virtutes slovú, kaká jest to moc ŠtítBud. 105, nč. *na těch*; — *na východ sluncě, na mnoho miest* atp.: bydlo jeho na východ slunce ChirB. 21^a, v krajinách na východ slunce LékA. 143^a, po všech zemích na východ slunce Otc. 316^b, třie králi . . . na východ sluncě bydleť jsúce Hrad. 68^a; ty, ješto s' viděl na západ slunce, a ty, ješto na vschod slunce Otc. 165^a; den sv. Gotharda v poledne na mnoho miest země se trásla Pulk. 132^a — nč. *na východě, na mnoha místech*; — stč. a dial. *do sebe, na se*: na to patřte, co j' dobrého, ješto vy máte do sebe toho Štít. uč. 46^a, tak mnoho moci do sebe jmějíše Otc. 109^a, (Neklan) jeden nedostatek do sebe mějíše DalC. 17, dobrými činy neslušie se chlubit, ktož je do sebe jmá Otc. 89^a, které máš do sebe činy t. 104^b, jako by (spravedlní) do sebe zlé skutky jměli Ol. Ekk. 8, 14, co ty jmáš do toho Mast. 378, něměl příčiny do mě BartD. 1, 184 (laš.); oráči mají na se hroznú vinu Hrad. 114^b, (ty) jměl by na se těžké viny OpMus. 152^a, město Gaza tu hrdost na se pokáza AlxV. 2097 — nč. *na sobě, v sobě*; — záp.-č. *nad Opatovici* atp. — mor. *nad Opatovice* atp.: nad Opatovice je hradisko BartD. 1, 190, nad Pavlovice boží muka t., pole nad lóke, nad skaťke, nad doľy, cesta nad chaľupky t.; — záp.-č. *mezi mezemi* atp. — mor. *mezi meze* atp.: pole mezi meze BartD. 1, 190, to je mezi Měrovice a Němčice t.; — záp.-č. *pod hutmi* atp. — mor. *pod hutě*: dělali sme pod hutě BartD. 1, 190, pod vohnisko mivale sme pekárničko na chlib t., pole pod bránke, pod šibenky, pod jamy, pod vinohrady, pod zahrady, pod Následovice, pod Sokolnice t.; — záp.-č. *před našimi* atp. — mor. *před naše*: před naše je zahradečka Suš. 313, před naše zahrada pletená t. 314, před naše dolinečka, neviděla sem synečka t. 313; před naše je studňa sróbená t. 314, před naše je pěkný trávník t. 606, před naše je mostek, prohýbá se t. 312: z toho ustrnule: *před naše okny* lípa zelená t. 313; také *před našima*: před našima jsó vysoký vokna t. 315; — záp.-č. *za kopci* atp. — mor. *za kopce*: pole za kopce BartD. 1, 190, měli to za kamna t., Čelčice só za Klenovice t., pole za vlčí doľy t., za naše homne pse sčekají Suš. 404, za Hoškove, za kovářove (= za Hoškovými . . .) chron. 277; —

b) významu časového; na př. stč. *na ten čas, na ten den, na starost* atp.: (kupující) někdy peněz při sobě na ten čas nemá VšehJ. 182, na krátký čas živ sa brevi vivens tempore Žklem. 143^a, (prodavači) na

však čas prodávají, což jest třeba Štít. uč. 96^b, abych byl obět živá na všaký čas Modl. 32^a, na všakú chvíli Štít. ř. 132^a, sám také na ten den u desk buď VšeH. 136, když by dlužník na den určený nezaplatil HusE. 1, 218, na každý den šturmováchu AlxV. 2054, ke dni súdnému na však den ústavně běžíme Štít. ř. 111^b, na všaký den sem chodě mezi vámi kázal Hrad. 82^a, (mužové zpíjejú) se vždy na každú noc DalC. 8, ta vieru (Credo) na všakú neděli zpievají na mši Štít. uč. 10^b, (rychtář) jmá na každý týden dvakrát súd jmieti Pr. pr. 248, na všaké léto ŠtítOp. 146, jenž na hromnice pokřtena jest Pulk. 115^a, (člověk) móż boha získati i zjitra i u večer . . . , i na starost, i na mladost Kruml. 184^b, děti . . . což t obyknú k mládi, to t činie na starost rádi NRada 1848, sta se to na krátké roky AlxV. 1172 (v krátkosti) a pod. nč. *na večer, na podzim, na vánoce, na sv. Annu* a j.; stč. i nč. *v ten den, v ten čas, v tu dobu, v úterý* atp.; — stč. *v válku, v pokoj, v núzu, v déšč* atp.: v tu válku Kochan s pokojem sedieše DalC. 35, v válku práva mlčie VšeH. 111^b; (lidé) kterýmiž (právy) se v pokoj zpravují t. 2^b; (člověk) móż boha získati i zítra i u večer, i v déšč i v sucho Kruml. 184^b; svět učínen byl v říjen Comest. 4^a; rataj někdy v déšč a u vietr seje, a však se jemu dobřč urodí, jako by v jasno siel Kruml. 246^a; v núziu nic lepšieho nenie (t. nad čary jisté) DalC. 19; již bieše v súmrak Otc. 438^a; paní tvá s jiným spala v jězdu tvú GestaBř. 93^a; v nemoc do Prahy přijedúc kšafy jsú dělali VšeH. 106^b; (kolúch) v horkost slunečnú hledá chladu HusŠal. 53^a — nč. *ve válce, v pokoji, v nouzi, v dešti* atp.; ale i stč. někdy: ve dny hladovité nakrmeni budú ŽPod. 36, 19 — ve dnech hladovitých nasyceni budú ŽKlem. t.; — stč. *dvakrát v týden*: dvakrát v týden krupek požíváše Otc. 109^b postím se dvakrát v týden HusPost. 144^b — nč. *dvakrát v týdnu*; — *za malečkem* král tu postá, až povedú Dariovu matku AlxH. 5, 12 — *za mulečko* král tu postá . . . AlxV. 1895; — záp.-č. *před vánoce* — mor. *před vánoce*: bylo před vánoce BartD. 1, 190; —

c) významu jiného, přeneseného; na př. stč. *ve jmě, jméno*, nč. *ve jméno* Otce: hřechov máme každého ve jméno se zpoviedati ŠtítOp. 8, jednoho mnicha povědě ve jméno Otc. 357^b, však jsme v tvé jméno diábly vyhonili t. 27^a, ve jmě božie mirtvé z navi vzkřišoval JiřBrn. 54 — nč. *ve jménu* Otce; — stč. *v čest, v nenávist* atp.: jmějte otcě a matku v čest Hrad. 97^b, že jsú ji lidé nic nejměli u počest Otc. 477^a, židé Krista v nenávist měli Kruml. 61^a, dnes jeho (Alexandra) u mrzkost mají GestaBř. 13^b, ty vieš, že mám v mrzkost znamenie pýchy ŠtítBud. 203 — stč. *ve čsti*: (děti mají) ve cti je (rodiče) mieti IlusPost. 16^a, nč. *ve cti, v nenávisti*; — stč.: aby nebyl *na kněžském stavu* svěcen Pass. 231; odpustky dávají v nájmu HusPost. 7^a — nč. *na kněžský stav, v nájem, do nájmu*; — — stč.: aby jeho *mezi zlými* načtli ML. 116^a — nč. *mezi zlé*; — stč.

o něčso pracovati, činiti, státi, mluviti atp.: pracuj mi o to Kat. 142, máte spolu činiti o nějaký dluh Svěd. (Mikl. 4, 428), každý o pokoj stój NRada 789, když bratřie o to mezi sebu mluviechn Otc. 45^a, by (člověk) oč s kým rozmlúval Kruml. 312^b, zeměné o to se počěchu raditi DalJ. 49, tajně o to radu vžěchu; Hrad. 144^b; — nč. mluviti, raditi se *o čem*; — stč. pracovati, činiti, tbáti . . . *o čem*: mušejí lidé o pokrmu a o voděvu pracovati ŠtitOp. 334^a, nebyl t by o tom pokrmu stačil té práce BrigF. 115^a, což o tobě mluviti důstojno jest Modl. 45^a, abych vždy myslil, četl i mluvil o tobě Modl. 12^b, ni o něm juž dbají svoji AlxV. 1785, netbajice o svéj duši Hrad. 94^b, každý jměj péču o sobě DalJ. 9; — aby obě městě byly *pod jednoho purkmistra* Let. 421 — nč. *pod jedntm purkmistrem*.

XVI. Výrazy pro vespólnost a střídavost.

405. Děj sbihá se někdy mezi předněty stejnorodými $A_1, A_2, A_3 \dots$; a to tím způsobem, že

1. z jednoho z těch předmětů vychází a na jiný přechází, na př.: *ruka (A₁) ruku (A₂) myje*, — *vrána vráně* oči nevykline, — *nezůstane kámen na kameni*, — *tupí jeden druhého* atp., = děj vespólný, vzájemný; — nebo že

2. vychází odjinud a přechází na předmět A_1 , pak na A_2 , na A_3 atd., na př. lidé: *chodí dům od domu, kout od koutu, místo od místa*, — věno se převodí *z jedněch desk do druhých, z jedné země do druhé*, — *chtěl pověděti slovo od slova*, — *čekal den ode dne* atp., = děj střídavý.

Pro vyjádření této jednak vespólnosti, jednak střídavosti vyvinuly se některé výrazy typické, které zde uvozujeme.

a) Předměty stejnorodé $A_1, A_2 \dots$ jsou vyjádřeny jmény stejnými (podstatnými nebo jinými). Na př.:

blázen blázna nenavede ChelčP. 35^a; není *bratr bratru* pomocen t. 89^a; *ruka ruku* myje Us.; *vrána vráně* oči nevykline Přísl.; (smilníci), jenž se toliko pro smilstvie pojimají, *muž ženu* a *žena muže* ChelčP. 174^b; *přítel přítele* nevypustí z občeje Štit. ř. 5^a; *strana strany* ve všem pilně hledí VšeH. 53^a; když *obec obce*, jedna druhé pohánie t. 96^a; *nález nálezu, právo právu* nikdy nebývá odporné t. 37^a; byl by *saud z saudu*, jen z druhého t. 232^a; vidíme jeho skrze zrcadlo, a ne *oblíčejem v oblíčeje* Kruml. 212^b; (rozličnosti) jimiž mají rozeznánie: *anděl ot anděla, člověk ot člověka* ŠtitBud. 90; také t *ryba rybu* jie Hilar. 16^a; *nebudem-li hříechov k hříechóm* přičiněti ŠtitBud. 137; utiká *den po dní, rok po roce* Us.; tu *rána na ránu* co hrom dopadá RiegerKovářská; *klín klínem* vyrážeti; ukládal *krejcar po krejcaru*; —

druh druha, druh druhu, druh druhem, druh o družě, druh družce, druha družě (f.) atp.: druh druha tlačě JidDrk. 41, druh druha chce přetráviti Štít. uč. 90^a, druh druha se tona lapá AlxV. 1811, ande druh druha dosiehá t. 1815; prav to každý vás druh druhu Mast. 116, šlíc mezi sebu druh druhu své krmě Ol. Esth. 9, 19, tehda druh druhu odpovědě alius ad alterum t. 1. Reg. 10, 12, chtě druh druhu býti škoden AlxB. 2, 2, druh druhu koně přidává AlxV. 1400, druh druhu málo věří AlxB. 8, 39, druh druhu rozumiechu AlxV. 654; ani se druh druhem omlouvaje ListJHrad. 1388; druh ot druha se brachu DalJ. 1, druh ot druha tajieše Hrad. 61^b; jeden na druha neukazujě ListJHrad. 1388; počěchu se druh k druhu smieti DalC. 5; druh o druze nevědieče Hrad. 61^b; druh před druhem běžěchu t. 27^a, ande druh před druhem spějiú AlxM. 4, 19, druh před druhem se tisknicchu Baw. 263; jakž druh se s druhem srazi AlxV. 1580; panny druha druhu se vzlibachu Vit. 6^b; tak se ty barvy leskniechu druha přěmo druze Kat. 134 (rčení *druh druha* atd. oblibeno v jazyku starém; v jazyku novém bývá za to *jeden druhého* atd.); —

dóm ot domu, dřvi ote dřví, miesto ot miesta, den ote dne, slovo ot slova atp.: (vdovy některé) jsú běhudlné dóm od domu, kvas od kvasu ŠtítOp. 339, by ty (vdovy) . . . nebyly běhudlny dóm ot domu Štít. uč. 49^b; dům od domu Us.; ti vždy dřvi ote dřví těkají Hug. 99; když se budeš túlati kút od kúta Ol. 2. Par. 18, 24; vždy ji (protivníci církev) pudili miesto od miesta HusŠal. 22^a, běhala místo od místa Svěd. Z. 46; již křižáci tálnou městečko od městečka, ves ode vsi, pálí, berou, bijí Pal. 5, 2, 268; krám od krámu jde a klevety dělá Svěd. Z. 46; den ote dne svD. 65, den ote dne čakala Hrad. 53^b, úřady kupujete den ode dne Štít. Z. 46; tak den po dni odpočinúti mi nedal Svěd. Z. 46, čekal den ode dne Us.; rok od roka čekal Us.; kteřizto kusové jsú slovo od slova v tento list vložení Lún. list. 1403, sám bych chtěl pověděti slovo od slova Máj. sen 89, slovo od slova Us.; vedli jsme se ruku v ruce Us.; (Samson) zlapa tři sta lišek a sváza jě ocasy k ocasóm Ol. Súdč. 15, 4; —

ptáčci poletují *ze kře do kře* BrigF. 26^a; (lidé) se budú stěhovati *s miesta na miesto* ŠtítPař. 103, s místa na místo Us.; běhá *od sousedu k sousedu*, přesedá *s místa na místo*, veverka skákala *s větve na větve*, ohlídá se *s boku na bok* BartRuk. 124 a 45; masojídkové poletovali *se stromu na strom* RaisM. 1. 130; stč. z *rok do roka*: dva svazky učinil sem řeči nedělních z rok do roka ŠtítMus. 1^a, z rok do roka PassKlem. 238^b, z rok do roka trpíme ChelčP. 212^b, (sníh) z rok do roka nestaje KabK. 4^a; *ote dne do dne* ŽKlem. 95, 2; *od roku k roku* Pal. 4, 1, 48; vykládaly se potom artikule *od slova k slovu* TomP. 4, 614, slova vepsána do nálezu sněmovního od slova k slovu t. 10, 440; chodili *od statku k statku* JirásSp. 20, 239.

b) Předměty stejnorodé $A_1, A_2 \dots$ jsou vyjádřeny jmény různými *jeden* a *druhý*. Na př.: nerovně lepše jedno druhého Štít. uč. 142^b, bez falše móż jeden druhého lepšíni mnieti, než jest sám Štít. Vyš. 53^a, tupí jeden druhého Štít. uč. 75^a, pozove jeden druhého t. 204^b, přijímajíc jeden druhého do svých domovův t. 51^b, jeden druhého netázal Pernšt. Isa. 34, 16, přijměte spolu jeden druhého suscipite vos invicem Lekk. 4^b; netupte jeden druhého, cti jeden druhému neutrhaj Štít. Mus. 91^a; jeden na druha neukazuje ani se druh druhem omlúvaje List. J. Hrad. 1388, když zápis několika osobám svčdčí, jeden za druhého muož slíbiti VšeH. K. 196^b; ani odsazením jednoho od druhého ani držením oddielným dielnost se nestvrzuje t. 170^b; chlupáč volati bude jeden k druhému pilosus clamabit alter ad alterum Pernšt. Isa. 34, 14, böh daj vám srozuměti jednomu k druhému Lekk. 4^b; jeden na druhém láká Štít. uč. 73^a; radil jsem se se všemi lékaři, chodil jsem od jednoho k druhému Us.

c) Předměty stejnorodé $A_1, A_2 \dots$ jsou vyjádřeny jmény různými *jeden* a *druhý*, při *jeden* pak, někdy také při *druhý*, jest i příslušné jméno podstatné: *z jedné země do druhé, jedny věci od druhých* atp. Na př.: rozličnosti, jimiž mají jedny věci od druhých rozeznání: anděl od anděla, člověk od člověka aneb včela jedna od druhé včely Štít. Bud. 90; duše z jednoho těla jde v druhé Hus. F. 1, 39; převodí se věno z jedněch desk do druhých, z jedné země do druhé VšeH. J. 234; řežíc jeden aud za druhým Lab. 14, 1; (bibliotekář) půjčuje jednu knihu za druhou JiráS. Sp. 2, 53; veverka skákala s jedné větve na druhou Bart. Ruk. 45 (uvodí jako chybu, m.: s větve na větev).

Příklady tyto vyskytují se v jazyku starším zřídka a množí se časem. Způsob jejich vyvinul se spojením způsobů *a)* a *b)*.

Vespolnost bývá vyjadřována také zájmenem zvratným *se*, v. § 203 č. 9 a § 312 č. 3, a *svój*, v. § 204 č. 6.

Opravy.

- Str. 2 ř. 10 zdola místo *život* má býti *život*.
- Str. 8 ř. 15 shora m. „sbírají... m. b. „sbírají...“
- Str. 16 ř. 15 sh. m. *pod* m. b. *pod'*; — 19 sh. m. *odjed* m. b. *odjed'*.
- Str. 36 ř. 11 sh. m. (dols.) m. b. (dol.).
- Str. 39 ř. 1 zd. m. en jeden m. b. jen jeden.
- Str. 42 ř. 1 sh. m. *odpověď* m. b. *odpověď'*.
- Str. 83 ř. 2 zd. m. *Zubateho* m. b. *-ého*.
- Str. 88 ř. 17 sh. m. tamt. 4^b m. b. tamt. 44^b.
- Str. 112 ř. 8 zd. m. Prokop bratřie jiná m. b. Prokop i bratřie jiná.
- Str. 117 ř. 2 sh. m. *přepluli* m. b. *přepluli'*.
- Str. 125 ř. 15 sh. m. *kniežě* a m. b. *kniežě* a j.
- Str. 145 ř. 1 sh. m. *čeled* m. b. *čeled'*.
- Str. 167 ř. 12 zd. m. *Prajské* m. b. *f Prajské*.
- Str. 243 v č. 9 m. u oného sem byl, šel sem k onému m. b. ... byl, šel ...
- Str. 265 ř. 16 zd. m. *-s'bud* m. b. *-s'bud'*.
- Str. 314 ř. 22 sh. m. iž v době staré m. b. již.
- Str. 355 ř. 18 sh. m. genitiv předložkový m. b. gen. předl. anebo jiný pád předložkový.
- Str. 386 m. 5. a 6. (v číslování odstavců) m. b. 6. a 7.
- Str. 416 ř. 11 sh. m. *státí se* m. b. *státí se'*.
- Str. 427 ř. 20 sh. m. zpívati, *na-hlas* m. b. zpívati *na-hlas*.
- Str. 440 ř. 6 sh. m. Motekovit. m. b. Motekovi t.
- Str. 503 ř. 4 sh. a 10 sh. m. Význam předložkový m. b. Význam příslovečný.
- Str. 524 ř. 12 sh. m. *lehu* m. b. *lahu*.
- Str. 530 ř. 23 sh. m. *nechod* m. b. *nechod'*.
- Str. 559 ř. 1, 3 a 4 zd. m. *bud* m. b. *bud'*.
- Str. 560 ř. 12 zd. m. *hled* m. b. *hled'*.
- Str. 579 ř. 4 sh. m. ryb: v § m. b. ryb, v. §.
- Str. 615 v odstavci b) m. *to jsem učinil jako mohu* m. b. ... *jako moh*.
- Str. 634 ř. 7 sh. m. § 111 2 m. b. § 111 č. 2.
- Str. 635 v nadpise m. IX. Příslovce m. b. XI. Příslovce.
- Str. 645 ř. 20 sh. m. o známej m. b. o známěj,

Str. 651 na konci § 384 m. budou vedeny m. b. budou uvedeny.

Str. 661 ř. 21 sh. m. anjelský král u žádúci m. b. anjelský kráľu žádúci.

*

Na str. 273—319 jsou chybně označeny paragrafy: místo 242 až 259 m. b. 232—249.

*

V odkazech k §§ jsou tyto chyby:

- Str. 14 ř. 6 zd. m. 245₂ (= § 245 č. 2) m. b. 235₂ (str. 278).¹⁾
 Str. 16 ř. 13 sh. m. 368₅ m. b. 358₅ a ř. 20 sh. m. 360₄ m. b. 350₄
 Str. 25 ř. 5 zd. m. 255 m. b. 245 (298).
 Str. 26 ř. 4 zd. m. 262 m. b. 254 (332).
 Str. 31 ř. 8 sh. m. 414₁ m. b. 403₁.
 Str. 43 ř. 8, 14 a 18 zd. m. 409 m. b. 399.
 Str. 69 ř. 7, 12, 17 zd. a 12 sh. m. 409 m. b. 399.
 Str. 82 ř. 5 sh. m. 243 atd. m. b.: 233₃ (276), 234₃ (278), 256 (338),
 . 258 (355), 259 (363), 267₆, 268₄ a 359₄.
 Str. 87 ř. 7 zd. m. 313 m. b. 306 a ř. 13 zd. m. 303 m. b. 296₄.
 Str. 88 ř. 6 sh. m. 393 m. b. 383.
 Str. 117 ř. 17 sh. m. 245, 251_{1c} m. b. 235, 241_{1c}.
 Str. 137 ř. 3 zd. m. 374, 378 m. b. 364, 368.
 Str. 144 ř. 8 zd. m. 384 m. b. 374.
 Str. 173 ř. 11 sh. m. 415_a m. b. 405_a.
 Str. 205 ř. 10 zd. m. 264₂ m. b. 257₂ (355).
 Str. 208 ř. 12 sh. m. 407₄ m. b. 397₄.
 Str. 220 ř. 11 sh. m. 275_{6c} m. b. 268_{6c}.
 Str. 222 ř. 15 zd. m. 268₅ m. b. 261₅.
 Str. 230 ř. 18 sh. m. 390_{2b} m. b. 380_{2b}.
 Str. 232 ř. 8 zd. m. 256_{3e} m. b. 246_{3e}.
 Str. 242 ř. 3 sh. m. 407₈ m. b. 397₈ a ř. 4 sh. m. 412₁₄ m. b. 402₁₄.
 Str. 244 ř. 9 zd. m. 412₁₆ m. b. 402₁₆.
 Str. 249 ř. 19 sh. m. 374_{A 9} m. b. 364_{A 9}.
 Str. 283 ř. 1 zd. m. 415_{2b} m. b. 405_{2b}.
 Str. 287 ř. 1 zd. m. 247₇ m. b. 237₇ (284).
 Str. 291 ř. 10 sh. m. 249₅ m. b. 239₅ (287) a ř. 11 sh. m. 241₁ a
 244₃ m. b. 231₁ a 234₃ (278).
 Str. 292 ř. 14 sh. m. 243₃ m. b. 233₃ (276) a ř. 5 zd. m. 241₉ m. b.
 231₉.

¹⁾ Tyto opravy odkazů se stránkou v závorce se týkají §§ 242—259: z nich jsou §§ 250—259 v textu uvedeny dvakrát a místo §§ 242—249 by mělo být číslovaní § 232—239 (viz výše). Opravuji odkazy tak, jako kdyby bylo číslovaní v textu správné. Proto přidávám v závorce příslušnou stránku.

- Str. 294 ř. 6 zh. m. 297 m. b. 290^{2 b}.
- Str. 303 na konci obou odstavců m. 374 m. b. 364.
- Str. 304 na konci 2. odst. sh. m. 374^s m. b. 364 A č. 5.
- Str. 306 na konci posled. a předposled. odst. m. 374 m. b. 364 a m
377, 379 m. b. 367, 369.
- Str. 307 na konci č. 4 m. 293 m. b. 286.
- Str. 323 na konci § 249 m. 255^s m. b. 245^s (307).
- Str. 326 ř. 11 sh. m. 247⁴ m. b. 237⁴ (283).
- Str. 334 ř. 5 sh. m. 257¹ m. b. 247¹ (315).
- Str. 339 ř. 4 sh. m. 243, 249, 251 m. b. 233² (276), 239^{3 s} (284), 241 (291).
- Str. 343 ř. 7 sh. m. 265 m. b. 255 (334).
- Str. 411 ř. 3 sh. m. 332 m. b. 322.
- Str. 473 ř. 5 zd. m. 415^a m. b. 210^s.
- Str. 622 ř. 22 sh. m. 255^s m. b. 245^s (307).
-

Seznam slovní a věcní.

V seznamu tomto číslice znamenají stránky. Slova, slabiky a hlásky, o které jde a na které se ukazuje, tištěny jsou *kursivou*, věci a výklady antikvou. Slova záhlavní jsou někdy tvaru a znění novočeského, někdy staročeského, někdy obojího; znění staročeské volil jsem, když se věc týká zvláště jazyka starého, a mnohdy také jindy. Ostatně srovn. připomenuti podané k stejnému seznamu při díle I. str. 614.¹⁾

Hlavní, souhrnné výklady jsou označeny *kursivními* číslicemi. Složená slovesa bývají uváděna pod heslem, jimž je sloveso nesložené. A různé stupně vidové (*nésti—nositi—nášeli . . .*) pod heslem, jimž je zpravidla nejnížší stupeň (*nésti*). Odvozeniny, jako *chlapisko*, *maličký* a pod., jsou často uváděny pod hesly základními (*chlap. malý*).

<p><i>a</i> (spojka) 675 sl.; <i>a-brže</i>, <i>a-pak</i>, <i>a-však</i> 675; <i>a-za</i>, <i>-zda</i> v. <i>za</i> <i>-a</i> (koncevka) 147 <i>á</i> (interj.) 363 <i>aby</i>, <i>by</i> (spoj.) 550, 675, 675, 683 <i>ač</i> v. <i>ače</i> <i>-áč</i> 150, 152 <i>ače</i>, <i>ač</i>, <i>ačež</i>, <i>ačiž</i>; <i>ačli</i>, <i>ačsi</i>; <i>ač bych</i> 678 sl.; <i>ačkoliv</i> 675 <i>a</i> <i>djektiva</i> (adjektivá- lia) 155 sl.; <i>a</i> <i>substan-</i> <i>tivisovaná</i> 154, 167 sl.; <i>a</i> <i>possessivní</i> 157 sl.; <i>a</i> <i>zastupující podřadný</i> <i>přívlastek</i> 160 sl.; <i>a</i> <i>v doplňku</i> 181 sl., <i>v při-</i></p>	<p><i>vlastku</i> 198 sl.; <i>a</i> <i>opa-</i> <i>kokladného významu</i> 212; <i>a</i> <i>ze zájmeného</i> <i>gen. possess.</i>, <i>z pod-</i> <i>řadného rozvitého při-</i> <i>vlastku</i>, <i>z přívlastkové</i> <i>věty a z adv.</i> 165; <i>a</i> <i>-ovj</i>, <i>-inj</i>, <i>-skj</i>, <i>-ovskj</i>, <i>-nj</i>, <i>-ní</i>, <i>-ovnj</i> 164 sl.; <i>a</i> <i>possessiv. -ovo</i> 137, <i>-ů</i> 138, <i>-ůj</i> 159; — <i>stupňování a.</i> 202 sl.; — <i>jmenné a složené</i> <i>tvary a.</i> 168 sl., 395 <i>adjektivália</i> 156 a <i>v.</i> <i>adjektiva</i> <i>a</i> <i>adverbia a adverbí-</i> <i>ální výrazy</i> 30 sl., 635 sl., 5, 6, 7, 8, 209,</p>	<p>295; <i>a</i> <i>na -o</i> 327 sl., <i>na -ě</i> 329, <i>na -jie</i> 329; — <i>a</i> <i>času</i> 325 sl., 366, 398, 514, <i>míry</i> 327, 412, <i>místa</i> 323 sl., <i>pro-</i> <i>storu</i> 400, <i>způsobu</i> 327, 367, 399, 409 sl., <i>při-</i> <i>činnosti</i> 329 sl., 412 sl., <i>vztahu</i> 411 sl. <i>ach</i> 701 <i>aj</i> 701 <i>-ák</i> 150, 152 <i>akkusativ</i> 309 sl.; <i>a</i> <i>za</i> <i>nom.</i> 297 sl., 307 sl., 323, <i>za gen. a jiné pády</i> <i>a vedle gen. atd.</i> 331, 335, 338, 345 sl., 357, 360, 361; <i>a</i> <i>se nahra-</i> <i>zuje genitivem</i> 300 sl.,</p>
--	---	---

¹⁾ Prejato z HistMl. III 2°, 440. Rejstřík sám je ode mne.
Gebauer, Histor. mluvnice IV.

- nom. 315; — dvoji a. 26, 115 sl., 188 sl., 319 sl.; a. s infinit. 330, 580; a. vnitřní 330, zvo-
lací 331, cílový 331, ad-
verbiální 323; a. logic.
podmětu 315 sl.; a. s
partic. 331; a. ve vě-
tách bezpodm. 11
- al, -ula* 150
- ale, ali, ale-brž, ale-asa*
679 sl.; *alele* 708
- an, ana, ano* 69, 242, 253,
258, 675, 677; v. *on*
- aň, -aňa* 150
- anakoluth* 82 sl.
- ande* 681
- aneb(o)* v. *nebo*
- Anežka* 146
- ani* 681
- ani a ani bé* 673, *ani bé*
ani cé t.
- anobrž* 677
- Antek* 146
- aorist* 540, 549 sl.
- Apoleňák* 146
- arci* 560
- astý (černastý . . .)* 706
- asyndeton* 40, 48, 49,
50, 52, 67
- ali, al'* 681 sl.; *al-si-si*
708
- atrakce* 78 sl., 276,
291, 345, 358, 360, 363,
379, 380, 386, 634
- atý, -itý* 288
- avech* 363
- avý (malavý . . .)* 706
- azda* v. *za*
- aže, až* 682 sl.; špato špa-
túčná *až* šp. atp. 708
- Babák* 146
- babisko* 706
- bar, bars* 683
- bar-kerý* 265
- Bárta* 145
- báseň* 466
- bátisě* 362, 458, 478, 500,
511; *b. sě bázňú* 420
- bázn* 363, 420, 511
- bdieti* 441
- bebloň* 150
- běda* 363, 701
- Bednář* 147
- bedra* f., *bedro* n. 130
- běh* 420, *těmi běhy* 110,
během 409
- běhnúti* 350, 351, 355,
372, 470; *-běžeti* 350,
420, 464, 474; *běhati*,
-biehati 350, 351
- běl* m., f. 122
- bělítký* 706
- bělodný, bělodně* 200
- běloch* 152
- běloučký* 707
- bělučický* 706
- Béna* 145
- Benda, Beneda* 145
- berla* f., *brlo* n. 133
- Běták* 146
- bez* (před.) 429 sl.; *bez*
děky, dieky 429; *bez*
čísla, bez počtu 211;
- bezbožný* 429
- bezčísly* 431
- bezděčný* 430
- bezden* 180
- bezednúčí* 707
- bezmála, -ále, -ál, -álem*
430
- bezpeč* 430
- bezpečný* 365, 470
- bezpředmětný* 165
- beztak* 424
- bídák* 152
- bídník* 152
- bílek* m., *bílko* n. 132
- bilulinký, bilušenký* 706
- bílý* s gen. 340
- bíti, bítjeti* 373; *na-* 341,
342, *po-* 346, *pod-* 481,
při- 421, *za-* 464
- blafoň* 150
- blahati, vz-* 376, 378
- bláto nebláto* 709
- blazě* s gen. 363
- bleděti, z-* 413
- bliz* 324, 373, 374, 431;
o-blizu, obliz 465
- blízký* 374, 470
- blížiti (sě)* 370; *u-* 381
- blúditi* 458, 477
- blyščěti* 409
- bo* 683
- bodaj, bodejt'* atp. 559,
563, 636
- bohacovati sě, roz-* 458
- bohalec* 152
- bohatý* 459, 498, *Bohatý*
147
- Bohdáneč* 121
- Bohuš* 145
- boj* 330, 346, 396, 507
- bojovati* 330, *po-* 346
- bok* 324
- Boleslav* 120
- Bor* 147
- bora* plur. 122
- bostí* 525, *po-* 344
- bot* m., *bota* f. 127; *bo-*
tisko 706
- brach* m., f. 126

- brakovati* 354
Brandejs 147
bránili (se) 354, 382, o-382, 470, *za-* 382; *-bránovati, vz-, z-* 382, 470; b. a pojmy bránění 670
Braňovo, Vranov 133
bráti (se), -bíratí 370, 374; *do-* 337, *na-* 341, 343, *po-* 346, *u-* 349
bratřie 108, 112 sl., 120
Brda 148
Břestka plur. 122
břešćák 150, 706
břuch m., *břucho* n. 130
brúsiti, po- 344
brzo, brzičko 706
brž(e) 677, 679
buď' (spoj.) 559, 683
-buď', -si-buď' 265
budiech 575 sl.
buditi, vz- 471
budu v. *býti*
Buščehrad 176
bůvi-jaký 709
by (spoj.) v. *aby*
bydliti; do- *se* 337
bych, by (spoj.) v. *aby*
býti (jsem, budu), bývati 3, 350, 419, 525; *do-* 335, 338, 358, 457 sl., 496; *při-* 350; *pro-* 458; *u-* 350, 413; *z-* 350, 353, 471; — *býti k čemu* 442, *ot čeho* 472, *pod koho, pod kým* 481, *s koho* 489, *vz koho* 503, *za kým* 513; b. *ve smutném líci* 501; — *jest na kom, o kom* 458, 467; j. *čso do koho* 437 sl., *u mne (= mám)* 495; *jest bez města...*, *bez sebe* 431; *je k spatření* 441; *jsem na skončení, na smrti...* 459 sl.; *čím to je* 412; *jest mě hanba, strach...* 316; *jest mi třeba, běda...* 389 sl.; *jest mi učiniti* 390; *jest mi někto něčím* 391; *jest mi (jmě)* 391; *jest mi něčso* 391; *jest mi 20 let* 391; *jest živu býti* 392; *jest = znamená* 393; *jest dobré* 393 sl.; *jest nelzé* 394; *jest zákon* 394; *co je ti prstu* 387; — *jsem = pomocné sloveso* 89 sl., 92, 606; — *býti* *sinfin.* 12; *bytem býti* 421
Bytov m., *Bytovo* n. 133
-čě (subst. z adj.) 152
celý, celitký, celuňký 706, 708
cestou i necestou 709
cicürem 410
cimpr campr 707
Ciroš 146
cítiti, po- 345
citoslovce 16, 23, 29, 559, 701
co v. *čso*
cpáti, na- 341
cúraťa 150
cvaľem 409
cvičiti, vy- 379
-č 246, 249 sl.
čaka 437, 441
čakati, čekati 360, 707, *do-* 360
Čapek 147
čas a jeho výrazy 536 sl.; v. *praesens, futurum, aorist, imperfektum, perfektum, plusquamperfektum*
čas, časem atp. 109, 401
časně 399; *časninko* 707
Čecha plur. 122
Čelakovský 147
černoch 152
Černý 147
čert, v čerty 110, *čerta* (zápor) 673
česati, na- 342
čest vzieti 462
čěstě 399
či, čili 43, 684 sl.; v. *li*
čl 248, 249 sl., 260, = *cizi* 223
-čieti, po- 346
čihatí 359
čím-tiem 209
čin, tiem činem 153 sl.
činiti 380, 418, 463, 464, 466, 472; *do-* 336, 338, *na-* 349, *při-* 349, 373, 374; *u-* 380, 419; *č. dosti* 509; *č. křivdu* 458, *hrózu* 377; *č. zle* 458
číslo grammatické 97 sl.; *pošnutí* v *č.* 142 sl.; *číslo přibližné* 272; v. *číslovka*
číslovka 267 sl.; *č. druhové* *desater* atp. 169 sl.; *č. řadové* *desát* atp. 171 sl.

- čísti, čítati* 417, 466; *do-* 336, 338, *na-* 417, *po-* 346, *vy-* 376
čistiti 352, *o-* 352, *z-* 352, 470
čistonit, čistovnit, čistovanili, v. čistý
čistý (číst) 354, 355, 470; *č. níti* 197, 354; *čistúci* 707
člen ve výraze, ve včlč 4, 5
člověk 154; *človček, človčisko* 706
čřietí (čru), -čierati 525; *na-* 341
čso 246 sl., 249 sl., 257 sl., 260; *čso to* 262; *čso do toho* 438; *čso jiné, jiného* 81, 246 sl., 339; *cosičko* 706, *cokolvičko* 706; *kdoví-co, čertví-co* 709
čstítí 418; *po-* 346; *č. čstú* 420
čtverověčší 289
čučák 150
čudovati se 375
čúti 412, *po-* 345, 346
daleký, dalek 354, 355, 470; *daleko, dalecě horší* 209; *dáleko* 703
dálili (sě), -dalovati 351, 352, *povz-* 344, *vz-* 352, 470
dárcě 124
dařiti, po- 346
darovati 378, *ob-* 318
d'asa (zápor) 673
dáseň f., *džisno* n. 133
dáti, dávati 350, 374, 418, 458, 472; *do-* 336, *na-* 374, 438, *ot-* 375, *po-* 343, 345, *pod-* 375, 481, 500, *při-* 349, 375, *pro-* 375, *roz-* 375, *u-* 349, 375, *upro-* 340, 349, *vy-* 375, *vz-* 354, 375; *roz- rozdávaním* 420; *d. s infin.* 392; *dáti se* 418, 438
Datina 148
dativ 369 sl., 406, 632, 634; *dvojí dat.* 27, 28, 115 sl.; *d. s infin.* 187 sl., 579
dávcě 124
dáviti 337, *do-* 337, *po-* 346
dávno, dávníčko, dávnúčno 706, 708; *nedávno, nedávníčko, -vnínko* 706
dbalý 612
dcera, dci 396
dcera, názvy pro ni 149 sl.
děj slovesný 5, 510
děkovati 376, 507
dělati 408, 466; *d. dielem* 420; *na-* 342, *u-* 380, *z-* 408
děliti (sě) 500; *ot-* 408, *roz-* 375, *u-* 349
den, dne 398, 401; *dnem* 401, 402; *dný* 401
dens v. *dnes*
deseták, desítňák 291
desina 291
děš 133
devina 291
-dchnúti, na- 341
díel (adverb.) 327, *díelem* 674, 685
díeli 376, 378, 417, 441, 519, *s-* 380; *d. se, dáti se* 462 sl., *na-* 360, 361, 378, 379, 437, *o-* 373, *při-* 373, 374, 408, *s-*, *z-* 437, 522
dievka f., m. 126
distributivnost (při předmětech) 98, 107, 117; v. *podílnost*
div, v div, v divy 499; *d. divúci* 707
divati se 375
diviti (sě) 318, 437, 463; *u-* 318; *d. se podivením* 707
divný 437
divoch 152
dle 431 sl., 87
dle- (*ten-*) 240; v. *ten*
-dlé, podlé, vedlé 433 sl.
dlíti, pro- 350
dloužení začátečních samohlásek 440; *dl. při stupňování* 703
dluhý 459; *dlouhanánský, -hatanánský* 706
dlužný 384, 405, 406
dnes, dens 234, 326, 423, 424
do 434 sl., 379, 497
doba, tou dobou, téma doby... 401, *v ta doba, v ty doby...* 109, *po sou (svou) dobu* 236
dobrák 152
dobře 399; *dobře, velmi*
d. chytrý atp. 702

- Dobříš* 121
dobrojtro 199
dobrotivý 396
dočasný 435
Dohnal 147
dokad, dokud 685 sl.
do-kořen, -kořán 435
dól, dole 398, *dola* pl. 122
Dolečka (plur.) 122
doma 398
Domašín 147
domov m., -ovo n. 132
doňadž, doňedž, doňudž . . . 686 sl.
do-opravdy 424
doplňek 21 sl., 5, 6, 7, 392, 510 sl.
do-po-žní 424
dóst 703
dostatek 459
dosti 435, 459
důstojný 459
došlý 612
dótká (předlož.) 439
do-ú-plna 424
dovjedna 424
dovnitř v. *vňutř*
dovolená 168, 635
dozajista 424
doživotný 435
drahně 340
drahúci 707
dražě 399
Dražejov m., -ovo n. 133
Dřevo 148
dřevo, dřevní, najdřevo, dřevnější, naj- 214
dřevo, dřevce n., *dřevce* m. 134
dřieti (sě), roze- 412, *vy-* 351
drobňúčký 706
druh druha atp. 716
druhák 291
druhdy 687
druhý 283
držeti (sě) 356, 472; *ob-* 457, 496, *po-* 345, *při-* 524, *při-* 523, *z-* 470
držím (partic.), -*imný, -emný* 606
duál 98 sl.
Duchna 148
-duchý, jednoduchý . . . 288
důraz 39, 43
důvod 60
dvakrát, po- 424
dvé 339
-dvíhnúti, povz- 344, 346
dvírka, -řka 122
dvojicě 290
dvojiti, -dvojovati, při- 373
dvojka 290
Dvořák 146
dvorem 400
-ec 152
elipsa 70, 71; v. *věta kusá*.
Engliš 147
-enka 148
eže, ež (spoj.) v. *že*
Fabiš 146
fajka, fajčka, fajča 706
faleš, m., f. 127
Ferda 145
Ferdoš 146
Fišera 148
Flandera, -erka 148
fňukata 150
Frunta 145
Františák 146
frflaňa 150
Fryda 148
fuj 701
futurum 553 sl.
Fuxa 148
gajdaňa 150
genitiv 332 sl., 11, 28, 355; *dvoji g.* 26, 332; *g. possess.* 166; *g. při kompar. a superl.* 204 sl., 210 sl., 355; *g. při supinu* 582; *g za akkus.* 309 sl.
germanismy (vlivy něm.) 210, 247, 380, 444, 526
Glóza 148
Golda 148
gradace v. *adjektivum* (stupňov.)
graecismy 350
h (předl.) v. *v*
hádati se 464
hadr m., *hadra* f. 132
Hadvižák 146
Hája (plur.) 122
hájiti 354, 382
hájka (plur.) 122
hanba 316, 396, 458; *h. hanboucí* 707
haňběj, haňběši 213
háně 152
haněti, po- 346
Huštul 147
Hata 145
hatlaňa 150
heč, heče v. *hle*

- Hedvika* 146
Hejna 148
hen-tam, -ten 240; v. *ten*
hesla 309
Hevera, -rka 148
hlad, hlady 110
Hladký 149
hlas (výška hlasu atp.) 44, 66; v. *přízvuk*
hlásiti, -hlašovati, o- 376, *vy-* 417
hlava nehlava 309; *má h.* 216, *v hlavách* 110
hle, hled', hlehle, heč, hleleďme 560, 701, 708
-hle (tenhle...) 240; v. *ten*
hledati, -ávati 360, *s-* 418, 437
hleděti, hlédnutí, hlédati 358 sl., 477, *na- se* 342, *po-* 359, *s-* 418, 437, *vz-* 375
hlezen m., -zno n. 130
hlučáň 150
hluchoň 150
Hlupín m., -íno n. 133
hlupý 366
hnáti, honiti, -háněti 477; *na-* 372, *po-* 344, 472, 507, *z-* 345
hnedle, -dlínko, -dlínky 706
hněv 316, 420, 441, 463, *hněvy* 110
hněvati se 507, 467, *roz-* 507, *hn. hněvem* 420
hněvivý 413
hnůti, hýbati 402, 406; *po-* 463, *vy-* 351
hod, v-hod 383
hodě, pozdě h. 398
Hodějov m., -ovo n. 133
hodina, v ty h. 109, *té hodině* 398
hoditi (se) 370, 383, 384, 521; *do-* 336, 338, 372, *na-* 372, *před-* 373, *při-* 373
hodný 383, 384, 365
hojiti, z- 354
Holíč 121
honem 409, *honemši* 214
honositi se 413
hora (plur.) 122; *hory doly* 709
hore 398
hořekovati 463
horem pádem 709
horky 110
horúcen 181
hospoda m., f. 123
host 126
hověti 383, 500; *po-* 384, *pos-* 384, *s-* 384
Hoza 148
hrabie 124, 126
Hradčana 122
hraditi, -hrázěti 470, *o-* 354
hráti 464
hrčata 150
hrdati 404, *po-* 345
hrdina f., m., 123
hrdý 413
hřebelec m., -elco n. 132
hřešiti hříchem 420, 707
hříech 420, *po h-u* 476
hříšník 152
hromada 291
Hromádka, -dka 133, 148
hromazditi 355, *na-* 342
hróza 291, 365, *hrózu činiti* 377
hrozilánský 706
hroziti 371, *o- se* 464
hrozný, hrozno 377; *hrýzati, u-* 349
hubenec 154
hubiti, po- 346
Hubna, Hubenka 148
hupilem, -itkem 410
hupkem 409
hurtem 409
Hus 147
húšc, m., húšcě f. 127
hvizdoň 150
Hvozd m., Vozdo n. 132
hynúli 458, *z-* 471
hypokoristika 145
hyzditi, po- 381
ch (předl.) v. *v chatrnický* 706
chlada (plur.) 122
chtapáň 160, *chlapák* 706, *chlapisko* 706
chlastoň 150
chlévce (plur.) 122
chlubiti se 377, 413, 421
Chlubna 148
Chmela 148
choc, choť (spoj.) 560
chodili v. jíli
Chodov m., -ovo n. 133
chopiti (se) 356, *po-* 346, *při-* 356
choť m., f. 126
Choteč 121
chovati (se) 353, 355, 360, 470, *do-* 336,

- 372, s- 353, u- 353, za- 470
- chromý* 455
- chtieti* v opisech fut. 553, 576, *chtě jěti* 592 sl., *vze-* 378, *za-* 378; *chtěj nechtlěj* 709
- chtivý* 358
- chudák* 152
- churavý* 459
- chut* (čím) 409; *chutum chutum* 708
- chváliti* 458, 500, 507; *ch. chvalú* 420; *na-sě* 342, *po-* 343, 346, 507
- chvátiti (sě), chvátati* 356, *při-* 356, 373
- chvátnouti, při-* 474
- chvíle* 109, 401
- Chvojno, -jenec*, 134
- chyba* 439
- chybiti(sě), chybati, chybovati* 353, 354, 437, *po-* 458
- chychoň* 150
- chýliti (sě)* 370, *po-* 370, *při-* 374
- chytiti, chytati* 356, *po-* 346
- chytrák* 152
- i* (spoj.) 687 sl.; *vytýkavé i* 660; *ini* 689
- imperativ 556 sl., 16, 44, 530
- imperfektum 540 sl., 539, 670
- imperfektivum 670; v. sloveso a vid
- in* 151, 157 sl.
- indikativ 555 sl., 41, 42, 44
- infinitiv 573 sl., 16, 18, 23, 35, 36
- ini* v. *i*
- instrumentál 400 sl., 27, 28, 208 sl., 211, 307, 323, 341, 382, 386, 395
- interjekce v. citoslovce
- ironie (při záporu) 673
- isko* 150, 706
- itý, -atý, (dvojitý...)* 288
- já* v. zájmeno
- jadati* 357
- jady, -ž(e), -žto* 689
- jakmile* 675
- jako, jak, jako-ž(e), -t, -to, -koli(věk), jaž* 256, 257, 675, 689 sl.; *j. tako* 327, 698 sl.; *jakž takž* 262; *jako-řka* 605; *jako brzo* 689 sl.; *jak-živ, jak-tě-živ* 690; *jakučený...* 709; *jakž moha* 690
- jaksepatři* 165
- jaký* 248, 250 sl., 261, 262; *kdovi-jaký, būví-jaký* 709
- jamela, jmelí* 133
- jamo, jam* 694
- Jan, Jano* 133
- Janda* 145
- Janečka* 146
- Janiš* 146
- Janko* 148
- Januščík* 146
- jaro n., jar f.* 133; *jaros* 326
- Jaroš* 145
- jas, každým jasem* 401
- játra, játro* 131
- jeden* 266, *jeden-druhý* 259, 266, 283. 717; *j. každý* 266, *j. jediný* 707
- jedinú, jedinkú, jednú(c)* 289, 401; *na-jednou, pojednou* 402, 424; *jednukrát* 402; *jednou tolik* 290
- jediný* 165; *z jenom* 165; *jediný, -nký, -iničký, -nečký* 706
- jednati, při-, s-* 373
- jednicě, jednotka, jednuška* 290
- jednostajný* 289
- jednota větná* 38 sl., *souvětná* 45, 53, 65 sl.
- jednú* v. *jedinú*
- jehov* (adjekt. ze zájm.) 223
- jejie* (gen. possess.) — adj. *jeji* 165
- jejichto, -mu* 223; v. *je*
- jen* (= zájm. osob., relat.) v. *on* a *jenž*.
- jenom — jediný* 165
- jenž* (relat.) 251 sl., 254 sl.; *spojka* 695
- Jesenic* 147
- jestliže* 674; v. *li*
- Jetela* 148
- jěti, do-* 335, 336, *nad-* 372
- jěviti, -jěvovati, z-* 377
- jězditi* 474, 507, 521
- jež, jež* v. *že*
- ježto, ješto* (absol. relat.) 257; v. *jenž*

- hráti* 464, 495, *po-hrávati* 405
ji (ni) — akk. sg. m. 231
Jičín 147
jiesti, jiedati 350; *na-* 341, 342, *po-* 345, 346
jieti (sě), jímati 357; *ot-* 351, *po-* 346, 509; *při-* 356, 471, *u-* 349; *vziati* 350, 471, 504
Jinín m., *-ino* n. 133
jiný; jinenému 703
Jíra 145
Jirásek, -sko 133, 148
Jirůček, -čko 133, 148
jiskra f., *iskerko* n. 133
jistota 396
jistý 365; v. *ten*; *jisto-jistý* 709
jíti, choditi, -cházeti atp. 370, 474, 477, 513; *j. oč* 464, *za muž* 509, *čím* 405; *pójdu* 418; *do-* 334 sl., 372, *nad-* 372, *ot-* 351, 355, *při-* 373, 374, 412, 450, 465; *s-* 351, 413, *u-* 351; — *choditi* 418, 466, 467, *na-se* 343, *po-* 471, *po-choditi* *pochodem* 420; *s-* 351
jmě 308
jměnie 144, 631
jměno (název): j. podstatné v. substantivum, j. přídavné v. adjektivum, j. kolektivní v. kolektivum: — j. místní 120 sl., 150 sl., 167, 175 sl., 180 sl.; j. pozemků 122; j. osobní 108, 122 sl., 167, 180, 310 sl.; j. obywatelská 108; j. živočišná 312 sl.; j. neživot. 314; j. měsíců 180; j. znamenající peníze atp. 167; j. svátků a slavností 111; j. cizí 309; — j. zpodstatnělá 35; j. na -b 121 sl., na *-ie* 121
jmenovati 419, 420
jmieti, jmievati 419, 462, 471, 513, 525; *po-* 345; — j. v opisech fut. 554; — j. čso *do sebe, do koho* 438; j. čso *ot čeho* 472; j. *za muž* 509, *za zlé* 500, j. *moc* 462
Joza 145
jsauceji 606
Jurák, -ánek 148
Jurek, Jurka, Jurko 133
jutřě 398
jutrem 401
jutřnie 109
jutros 326
jb = zájm. osob. a relat. v. *on* a *jenž*
-jb 151
k, ke, ku, kn 439 sl., 374, 378, 379, 380, 382, 384, 386, 406, 425 sl.; *k vůli* 443; *k spatření* v. *býti*
kaký 247 sl., 261
kamenec, -enco 132
kancelář 133
kapati 407
kapku 327
kata (při záporu) 673
káti se, po- 362
kázati, -kazovati 377, 392; *do-* 336, *od-* 377, *po-* 347, 437; *při-* 373, 377, *roz-* 377, *u-* 377, 437, *vz-* 377; — *k. se* 404
kaziti, -kážeti, -pře- 381, 382, 458
každý 287, 266, 339; *jeden* k. 266
Kbel 147
kde = kam 712
kde-(kdo atp.) 702
kdokolvíček 706
kdoví-(co...) 709
kdy, do-, ode- 424
kdybych 564
když 675
ké, kéž 559
klamati 404, 458
klásti, -ložiti, -kládati... 371, 417; *do-* 337, 372; *na-* 343, 371, 407, 464; *ob-* 372, *ot* 372, *po-* 345, 371, 417, 418, *pod-* 371, *před-* 472, *při-* 371, 374, *s-* 408, *u-* 467, *v-* 372, *za-* 372, 408
kléceti 455
klepelo, klapeta f. 133
kléti (klnu), -klínati 376, 378, *po-* 344
Klíčov, Kýchovo 133
klobučisko 706
kloniti (sě), klaněti 370, *na-* 372, *po-* 345, 377
kl'udili se 466

- kluk hloupá* 138, *k. klou-
kouská* 707
klusem 409
kněz m., f. 126; *kněžisko*
706
Kněžě-ves 175
knězie 108, 112, 113, 114,
125
Kněž-most 175
knieżě 120, 125 sl.
Kobera 148
koberáč 150
koblíh m., -ha f. 127
Kodym 145
kochati (sě) 403, 406,
od- 354
kojiti sě, o- 385
Kolek 148
kolem 409, 444 sl.
-koli, -iv, -kolvěk, -věč
262 sl.
kolik(o), ně- 291 sl.
kollektiva 98, 108,
112, 113 sl.
kolo, okolo, kolem, vokol
444 sl.
komorníc 175
*komparace v. adjek-
tiva, stupňov.*
konati, do- 338, 405,
406
končiti, -četi 338
kondicionál 561 sl.,
42, 44, 530
konec 110, 323, 401, 445;
k. konců 709, *k. ko-
nečný* 707; *k. vziati*
464
Konecchlumie, -um f.
121
kopačky, v k. 109
- kopati, do- se* 338, *po-*
347
koráb m., f. 127
korčiti sě 464
Kordule 149
kořiti sě, po- 377
kosmáč 150
kostel, pod kostely 110
Kostelák 147
kolátko, -tečko, -tenečko.
koťacko 706
koterý v. který
Kovář 147, *kovati, u-*
380
krádež m., f. 127
kraj 323 sl., 445 sl., *kra-
jem* 400; *krajíček* 706
Krajina (plur.) 122
kralovati 403
Králové (Dvůr) 165
krásný 459, 463
krásti, -kradnutí, po-
347, *u-* 343, 349, 353
-krát (dvakrát...) 289
-krátiti, u- 348
kratoch 152
kravisko 706
Krejčl 147
krchňák 150
krchov, -ovo 132
Křtba (plur.) 122
křičeti, -křikovati 420,
421, *do- se* 338, *vy-* 417
křikmem křičeti 421
křivditi 381
křivý 384
kříž, plur. křížů 122; *k.*
a k. 708, *k. na k. t.,*
křížem 410, *k. a k.*
708; *k. křážem* 410
k. mitvem 410
- krk, pod krky* 110
krmíti, -krmovati, na-
340, *po-* 344
kročěj, -ějě f. 127
krojiti 521
krokem 409
kroma, kromě 207, 398,
446 sl.
Kroměříž 121
-kropiti, po- 344
Krousa 148
kruh, kroužka f. 134
krýti (sě), -krývati 353,
355; *po-* 353; *s-* 353,
355; *u-* 353
který, koterý 250 sl., 247,
283, 260, 261
kto 246, 242 sl., 260, 261,
338
Kubeša 148
kúdelečka kúdelná 707
kůň, pl. koni, koně 137
Kunca 148
kunštovati 405
kupečství 144
kúpěl, -el 127, 133
kúpiti 350
Kúřim 120 sl.
kurvisko 706
kus, kusem 410, *kusy*
410
*-kusiti, -kúšěti, -kušo-
vati, o-, po-, z-, za-* 361
Kúta (plur.) 122
kúzl, -lo 130
Kužela 148
kvákal, -la 150.
Kvapil 147, 612
květ, květo, kvíetko 132,
420
kvetlý 612

- kvieliti* 362
kvísti květem 420
ký 247 sl.
Kydaťa 148
kýval 612
kýžde 266, v. *každý*
lačný 358, 365
ladem 400, 410
lahoditi 467
lákati 358
lakomstvie 459
lakomý 608
lankrabie 124
lapiti, lapati 356, *po-*
347
láska 365, 441, *Tvá L.*
atp. 217
laskavý 455
láti 377, 507
latiné, -íně 399
latinismy 211, 239,
 253, 309, 330, 572 sl.
 367, 419, 640
laziti 521
-le, -len (ten-) 240; v. *ten*
leb n., f. 127
leci-, lec-, leti- (kto atp.)
264 sl.
léci (lahu), lehnúti, le-
žeti ... 418, 519; *ná-*
372, 523, na- 524, pod-
372, při- 372, 374, 523,
zá- 523, za- 524
-léčiti, u- 470, *z-* 354
leda- (kdo ...) 265, 315
leden 151
ledvina, -ino 131
Legat 146
-lehčiti, po- 458
lejmem líti 421
leknúti se, lekati 362, 507
- lelejte v. hle*
léň 316
lenoch 152; *l. líná* 707
lenost 459
-lepšiti, po- 344
les, lesa (plur.) 122; *le-*
sem i nelesem 709
lest 467
letěti 520, *do-* 135, 335
léto 401, *létě* 398, *letos(e)*
 234, 326, 636
levita 123
Lexa 145
-lézti, -lézati, do- 335,
na- 418, 437, *pod-*
372
ležěti v. léci
ležmem ležeti 421
lháti 376, 404, 418
Lhota 151
li, l, či-li proč-li, jestli,
atp. 43, 678, 680, 696 sl.
líc 324
líce, v smutném l. 501
-ličiti, do- 335
lichotiti 377
lichý s gen. 355
liknovati se 354
lipa lipalá 707
lísal 612
listopad 151
-lišiti, z- 351
-líti, do- se 338, *na-* 341,
ob- 407
lkáti 412
lokál 397 sl.
-lomiti, u- 349
loudal, -alka, Loudal
 612
-ložiti v. klásti
lúb 179, 201
- lúbiti (se)* 383, 392, 437;
po- 347, 420, *s-* 420,
 458
lúbost 365
lúbý 383, 437
lúč m., f. 127
lučiti 402
-lúčiti, ot- 351, 355, 470
luden 180
lúdití 457, 404, *vy-* 457
luka (plur.) 122
Lulč 121
lúpež m., f. 127
-lúpiti, na- 458, *ob-* 352
lúto 361
lútost 365, 442
lútovati (se) 361, *s-* 463
Lužana (plur.) 122
lýtka f., *-o n.* 131
Mackula, -ák 146
Majera 148
-makati, do- se 338, *po-*
345
málem 209
málo 291 sl.; *malúlen-*
ko, malúnečko 707
málo- (kdo ...) 265
maloch 152
malý, malí dnie 165,
 292; *malulinký, -šín-*
ký, -líznyj 706; *mali-*
čičký 706
Manda 146
Mandin 146
-maniti, pod- 372
-manúti, -menúti, v.
mnieti
Marián 146
markrabie 124, 126
Marušúk 146
Maška 148

- Matějku, -o* 133, 146, 148
máti 396
Matula 146
mazal, -la 150
mázdra, -o 148
Mazura 148
mdloba 110
mdlý 455
mé tvé = nic 673
medium 567
medle v. mnedle
Mejznar 148
-měniti, ot- (sě) 354, 375
mentiti 404
Měrečka 146
měriti 420, 440
měsiec, nov m., pln m. 200 sl.
městce n., -tec m. 134
město 110
meškati 458
mezi 447 sl., 211, 398; *m. tojů* 447
Mezihoříe, -oř f. 121
Meziříečie n., Meziřič f. 121
mezislovce v. cito-slovce
mič m., -ča f. 132
mieniti (sě) 441, 458
-miesiti, při- 373
-miesti (matu), na- 372
miesto 448, *miestem* 400
-mietati, na- 372
Mikeš, -ěška, -ěško 134
Miklica 146
Mikula 146
Mikúš 146
Miličě-ves 175
mlítiti se 383
million 271
milosrdníci 707
milost 365, *Tvá M. atp.* 217
milostivý 396, 441
milošče 111
milovati, milovanie 365. 420, *s- se* 463
milý 383; *milúcný* 707
mimo 448, 206, 211
minulý 612
minutý 619
-mírítiti, s- se 464
mistojméno 215
Míšeň 121
mitvem 410
mladoch 152
mlčěti 353, 355
mlsoň 150
mluviti, -mlúvati 376, 378, 464, 466, 472, 474, 507; *po-* 344, *při-* *se* 441, 509, *roz-* 464, *vy-* 412: *mluvě po lidsku...* 605
mlýn, na mlýnoch... 110
mne-dle 87, 423, 432, 433
mnieniti 418
mnietiti, -manúti, -mínati, -mnievati (sě) 417, 418; *do-* *se* 392 437. 451, *po-* 345, 451, *rozpo-* 345, 451, *upo-* 507, *vzpo-* 345, *zapo-* 345
-mnítiti, u- 349
mnoho 209, 291 sl., *mnohem* 209
mnohost 293
moc 291, 327; *m. jmieti* 462
moc (adv.), móc 703
-moci -máhati; dopo- 337, 381 *po-* 344, 345, 381, *spo-* 381
mocný 365
moč m., f. 127
-močiti, na- 407
modlititi se 377, 378, 509
modlitva 441
mój 220 sl.; *m. život...* 245
mojin 223
motýl m., -la f. 132
moudra (plur.) 179
moudromoudrý 709
mraka (plur.) 122
mrav, -va f. 132
mrcha mrchúcná 707
mřietiti, -mierati; otu- 354, *u-* 458, 471; *m. hlad* 330; *u-* *smrtú* 420
mrknúti 520
-mrščiti, po- 345
mrzěti, -mrznúti 383, 384; *o-* 383, *vz-* 384
mrznúti zimu 330
mrzutý 383
mstítiti 362, 382, 403, 463; *po-* 362, 382, 463; *vy-* 382
mšě, ve m. 109
mudřec 152
-múdrítiti se, u- 381
muka 122, 471
múra muří 707
mútititi se 463, 511
muž, mužičičeček, mužisko 706

- my* v. zájmeno
mýlití se 464, 500
mýsliti 408, 466; *ob-*
 318
-mýti, o- 352, *u-* 352
mžikem 401
na (předlož.) 439 sl.,
 374, 384, 411, 412,
 425 sl., 635, 713 sl.
na, nate 319
na-, ná- (črný atp.)
 705
na bíle dni 200
nábožný 165
nábytek 154
náct, -nást 268
nad 461 sl., 206, 211,
 382, 406; král *nad*
 králi atp. 709
nadávky 308; v. pře-
 zdívky a rčení
náděje 365, 441, 500
nad-hlas 461
nadieti se v. *dieti*
na-dobře 424
na-do-smrti 425
nádosti 215
nad-to 461
náhlivec 152
náhodou 410
nahý 355
najbližní 215
nájem, -jma f. 132
najposledy, -dní, -poslé
 214
najpotom 215
najpředy 214
najprvé 214
najsami prvék 215
najschvále, -leji 215
najsvatosvatý 215
najvrchní 215
najzady 214
na-leda 424
na-leža 424
náležitý 372
nalodní 165
náměstka v. zá-
 jmeno
na-o-pravdu 425
napamět v. *nazpa-*
na-pořád 454
napřed 674
na-přes-rok 424
naproti(v) v. *proti*
náramný 702
nářek 365
náručie, -uč 121
násep, -spa f. 132
naschvál 424, 636
násilník 152, 374
naskrze 424
následovati 368
následující 242
na-s-neděli 425
násobnost (při číslov.)
 287
-násobný, -ní 288
na-stoja 424
nastojte, ne- 363, 560
našinský 223, *našin-*
stějši 214
náival, -ala f. 132
návščeňa 400
navščieviti 359
na-z-hlas 424
na-z-moc 424
naznak 424
na-z-pamět 424
nážlutý 459
ne v. zápor
ně- (někto...) 263 sl.

- nebe* 133
nebo(t), neb, uneb(o),
nebo-li, nebo-nebo 70,
 674, 698 sl.
nebožný 639
necita necitelná 707
neda (čso...) 265
nedávno v. *dávno*
nedorostlý 459
nedouk, -ka f. 127
neduh, -ha f. 132
nehorázně 641
nechatí 333, 375, 418,
 442, 652
nechca 605
necht, nechť... 560,
 636, *neštsisi* 708
nechvíle 640
nějaký 165
nejěšutenstvie, -tnost,
-tník 642
nejjednějši 203
nejprvníčky 707
některý 266
nelubost 463
němec 152, *Němec* 147
nenáviděti 420, 652; v.
viděti
nenávisť 365, 420
neněkdy 640
neničso 640
neohromný 641
nepán 640
nerázně 641
nerci(lí) 560
neroditi 378, 466
neskoro 641
nésti, nositi, -nášeti 370;
do- 338, *na-* 342, 343,
pro- 418
nesvár 641

- nesvoj* 230, 639
nešetrnost 365
nešpory 109
nešř v. *nechř*
netáhnúti 672
netbalivý 451
Netušil 612
neurvalý 642
nevražiti 642
nevrhlec 642
nezda v. *zu*
neznámec 152
než, nežli 207 sl., 211, 671
ni v. zápor
ni- (čso . . .) 266
nic (adjekt.) 196 sl.
nic, za nic = ne 673
ničemný 165
ničového nic 703; v. *ničso*
ničso, nic, níc, nice . . . 339, 673, 703, 707, 709; v. zápor
niknúti. -nikati, vy- 392, *z-* 354
nikto 703
-nížiti, po- 347
noc, noci 398, *n. siú.* *noci* 325 sl.
nocleh, -ha f. 132
nohy, v n. 110
nominativ 297 sl.; 10, 25, 188 sl., 395, 580, 418 sl.
nořiti, u- 349
-nosim (partic.), *v-* 608
-noviti, po- 344
Nový 147
nožiččiček 706
-nuknúti, po- 377
nutiti, -núcěti 344, 347, *po-* 344 377, 378
nuziti 403
nynie, do- 424; *nyničko, neničko* atp. 706
o 463 sl., 358, 380, 406, 425 sl.
-o 148
ó 701
ob 468 sl.
obava a pojmy *obavy* 670
obcovati 373. *vy-* 523
obědy (plur.) 109
oběšenec 152
obhájcě 124
oblaka 122-
oblem 410
obloh m., *-ha* f. 127 sl.
obmeškaly 612
obnažen 352
obrana 382
obráncě 124
obruč 128
obveselená 635
obyčej, -čaj f. 132; 154, 396
oděv 128
odiv 128
odolati 381
odporný 374
odpověď 44
odranec 152
od-sud, -tud, -tamtud 424
odvozeniny a jejich *rod* 134
ofěrovati 375
oh! 701
ohavec 152
ohnisek, m., -sko n. 133
ohrom, -ma l. 128
-och 152
-oj (adj. possess.) 159
oka-mženie 326
oklamany 619
okolo 444 sl., 465
oktáv, ochtáb, 111
okurka 233
okysanec 152
Olomúc 120 sl.
on, onž, onžř, onen, jě, jì, jen 216 sl., 231 sl., 242 sl., 220, 222, 230; v. *an, jenž*
-oň 150
onikání, onikati 143, 377
onkání 143
ono-ono (adv., spoj.) 243, *ono to* 267
onsah, onseh 243
oný 243
opakokladný význam 212
opakování (při *stupňování* význ.) 708
opilec 152
opilý 612
oprávcě 124
o-prostřed 465
oračky, v o. 109
-orati, do- se 338
osdoba 396
osladič, -yč 128
oslovování *zdvořilé* 98, 107; v. *onikání, onkání, týkání, vykání.*
osmerka 291
osočiti se 441
osob, -ba f. 128; *svú* o. 482

- osoba grammatická 140
sl.
- ospalec* 152
- ost* 152
- Ostrěhom* 121
- ošklébenec* 152
- oškliviti se, z-* 383
- ošklivícný* 707
- ot, od* 469 sl.; 355, 374, 382, 425 sl.; *dóm ot domu* atp. 716; *div ot diva* 709
- otázka* 7, 9, 15, 17, 22, 35, 55, 56, 57, 63; v. věta tázací.
- odatvy* 111
- otověd* 441, 472
- otrap, -pa* f. 128
- Oujezd, Houvězdo* 132
- óv, -ova ...* 151, 157, sl., 159
- ova* (interj.) 230
- ovoce, -c* 133
- ovšem* 467
- ový* 159 sl.
- ožravec* 152, 459
- pádem* 409, *horem p.* 409, *p. letěti* 421
- padnutí v. pásti*
- pády* 293 sl., *prosté p.* 295 sl., v. *nominativ atd.*; *p. předložkové* 426 sl., 422; 28, 36, 206 sl., 355, 358, 386, 400, 406, 411, 412, 413, 514 sl.
- páchatí* 463, *s-* 463
- pakostiti* 380
- palm* m., *-ma* f. 128
- palmem pálili* 421
- pán* (v oslovení) 217
- páň* 175
- panáčkovci* 149
- pánkati* 397
- panna* f., m. 126
- panošě* 124
- panovati* 381, 382, 462
- papluch* 150
- participia* 587 sl.; 137, 156, 173 sl., 396, 424
- pás, za pasy* 110
- passivum* 569 sl., 406
- pásti, padnutí, padati* 519, 525; *do-* 335, *na-* 372, *ot-* 351, *při-* 373, *vy-* 524
- pastucha, -úška* 123; *Pastucha* 147
- paták* 291
- paterák* 291
- patriarcha* 123
- patřiti, pátrati, -patrovati* 359, 451; *do- se* 328, *na-se* 342, 359, *o-* 354
- pec* 133
- peči (se)* 403, *na-* 341
- pěče; p. jmieti* 451, 466, 511
- pečet* 128
- pečlivost* 365
- Pech* 146
- Pécha* 146
- Pecháček* 146
- Pechánek* 146
- Pecháň* 146
- pěchem* 410
- peklo, v pekly* 110; *Peklo* 149
- pěkný* 455
- perfektum* 550
- perioda* (obvěti) 75 sl.
- Pěša* 146
- Pešek* 146
- Pešík* 146
- Peška* 146
- pěták* 291
- Petera, -rka* 148
- pětlitka* 291
- Petrák* 146
- Petrík* 146
- Petrušák* 146
- pieti (pnu), pod-* 350
- píle* 365
- pilný* 365, 466 *-no* 316
- Písař* 147
- píseň písní* 709
- píti, na-* 340, 342; *pítí* 631
- pláč* 396, 707
- plakati* 362, 420, 451; *p. pláčem* 707
- planiti, o-* 353
- planúti, vz-* 471
- plátce* 319
- platiti, -plácěti* 375; *o-* 375, *ot-* 375, *po-* 344, 375, *za-* 375, 509
- pléniti, po-* 347
- pleš* 129
- plniti, na-* 341, 407, 421
- plnost* 340
- plný* 407; *-nečký, -ničký* 706
- ploditi, na-* 342
- plurál* 107 sl., 112, 144
- plusquamperfektum* 551 sl.
- plúti* 407
- Plzeň* 121

- po* (předl.) 474 sl.; 207, 211, 400, 525
po- (*vicher, červený...*) 703
pobožný 477
poč (= proč) 475
počičkej 707
-počinúti, ot- 354
pod, popod 480 sl., 425
podbiskupie 125
podčěšie 125
Poděbrad 147
podešev, -šva 132
Podhoříe, Podhoř 124
Podhradie, Podhradí 121
podílnost (při číslov.) 287, 293
podívaná 168
podkonie 125
podkrálé 125
podlé, -e 433 sl.
Podlipný 147
podmět 9 sl.; 2, 3, 5, 7, 10, p. logic. 13, 14, 315 sl.; p. při inf. 391; předjímá se 218
podmínka 61
podnožie, -ož 121
podobati se 383, 384
podobenstvie 384
podobnosť 383
podobný 437, 441
Podolé, Podol 121
Podolsie, Podúleš 121
podratajje 125
podstarostie 125
podstolé 125
podzemní 165
pohlavek 478
póhon 464
pohrdati 421
pohřeb 122, 129
pohynulý 612
pochlebovati 377
-pojiti, na- 340
-pojiti, pris- 373, s- 373, 374
Polda 145
Poleksiňák 146
polem 400
poliček 478
Polska, -sko 131
Polušák 146
polysyndeton 41
pomalu, -loučku, -lounku, -linku 706
pomnožná jména 111 sl.
pomoc 381
pomocný 381
poněvadž 675
ponrava, pondrab 133
popisy a líčení 545 sl.
popod v. pod
pořád 475, *pořad* 459
porokovati 377, 507
-porovati, od- 338, 374
poslední (m. ten) 242
posmetlovisko 150
Pospíšil 147
postatný 384
postel 133
postřižiny 111
po-s-vrchu 425
potěšená 635
potěšení 144
Potěšil 612
potili se potem 420
potmelúch 150
po-to (= proto) 475
potom 674
potřebný 358
potupa 365
pověděti, -viedati 421, 441, 466; *napo-* 524; *ot-* 352, 417, 441, 472, 507, (*v*)z 352, 421, 504
pověra, -ér m. 133
pověst 466, 474
porídal, povídalek 612
povinnost, vina a výrazy pro ni 384
povinný 384
povodeň 133
povolný 382, 479
pozdě 399
pozemský 165
poznenáhlú 425
poznovu, -ov 425
po-z-pátku 425
požitčiti 344, 375
pra-, prach- (*pěkný...*) 705
práce 466
pracovati 464, 466, *do-sě* 337
Pradlák 146
praesens 536 sl.
praeteritum 539 sl.; v. imperfektum, aorist a plusquamperfektum
Praha, lok. Prazě 398
prach- v. *pra-prašćák* 150
práv oč 384, 464; v. *pravý*
pravda pravá 707, *pravdoucí t., p. všie pravdy* 709
praviti, -pravovati 376, 417, 437 466; *do-* 336, *po-* 463, *při-* 465, *vy-sě* 406, *z- se* 404

- právo, s právem* 492,
právem 410; *p. pravé*
 707
pravý 384; *v. práv*
prázdný 355
Pražák 147
pře- (běda, bože..., mi-
 lý..., nadiviti se...) 482 sl., 706, 711
přebížený 203
přece 226, 636
před 482 sl., 211, 355,
 374
předjímání 218
předložky 422 sl.,
 429 sl.; 4, 295; *v. bez*
atd.
předmět 17 sl.; 5, 6,
 7, 13, 14
předvěti 45, 75
přechodník 137, 173
 sl., 396, 587, 588 sl.,
 613 sl., 623 sl.; *v. parti-*
cipia
překážka 60
překážlivý 382
překterak 203
Přelúcie, Přelouč 121
přeradost 203
přes 484 sl., 206
přestati 596
přezdívky 150, 308;
v. nadávky a rčení
prchem 409
při 485 sl., 425 sl.
při- (hluchlý...) 705
Příbram 147
Příbyl, -la 147, 148
příčina 513, *příčin-*
nost 60 sl.
přiečili se 374
příekaza 382
příelišný 459
příemo 486
přieti (přeju) 333, 358,
 458; *do-* 337, *po-* 358,
 379
přieti (pru, pŕu), -pie-
rati 464, *ot-* 351, *po-*
 358, *pode-* 370, *s-* 374,
za- 376
přijdaucejí 606
pŕljem, -jma f. 132
příjmení 145 sl.
příklonky (př. slova)
 88 sl.
příložitý 372
příměr (při stupňov.
význ.) 710
připustka 62
přirozenie 125, 144, 631
příslovce, přísloveč.
určení v. adverbium
příslušný 383, 384
přístavek 36 sl.
přísudek 15 sl., 2, 3, 5
přísudkové jméno
(zájmeno) 28
přišlý 612
přiští 631
přítomný 242, 373
přívlastek 35 sl., 5, 6,
 7, 8, 21, 156
přívuzný 374
přízeň 144
přizvuk 38, 43, 66, 664;
v. hlas
pro 486 sl.
pro-(pěkný) 705
probyšúcný 553
proč 675
prodati v. dáti

- Projza* 148
prokni 339
prorokovati 376
prosba 420, 441
Prosěcie, Prosec 121
prositi 318, 358, 420,
 457, 471, 496, 507, 509;
u- 318
prospěch 381
prospěšný 381
-prostiti, vy- 353, 470
prostřed 324
prostý 355
proti, protiva, -vo, -v.
na-proti 487 sl., 207,
 374, 378, 384, 424
protiva, -iv v. proti
protivenstvie 374, 471
protiviti se 374
protivný 374
proto 674
prsi, prsa (plur.), prs
(sing.) 122
prv (subst.) 284
prvák 291
prvé, -ék 214
první, prvnější, naj-
první, najprvý 215,
 203
prvospi 109
prý 71, 636
psaní 631
psáti 341, 377, 378, 417;
na- 341, *po-* 347, *při-*
 373
psisko 706
psotník 152
ptáti (se), pytatí, -pylc-
vati 357, 358, 451, 457,
 466; *u- se* 349; *z-* 357
Ptenín, -ino 133

- puditi*, -*púžeti*, -*puzo-
vati*; *do-* 336, *ot-* 352,
po- 345, 347
pukati se 412
-*pustěti*, *o-* 353
pustiti, *púščěti* 353, 370,
438; *do- se* 336, 405,
na- 341, *přě-* 374, *s-*
353
Pústka (plur.) 122
-*pustnúti*, *z-* 413
pustý 470
púšč, -*ě* 129
pút 122, 129
pýchatí 404
pykati 361
Pyšna 148
pyšný 384, 413
račte m. ráčíte 558
rád, raději, radše, rač...
138 sl., 195 sl., 385; *r.*
nerad 709; *r. pomocť*
563
rada; *r. jmieti, vzieti*
464, 500
řadem 410
raditi (se) 381, 464, 507;
u- 349
radost 365; *r. radující*
se 707
radostný 385, 413
radošče 111
radovati se 385, 413, 458,
463; *vz-* 405
rána, střelená r. 410; 707
raně 399
raniti ranami 707
ráno raničko 707
ráz, raz 290; *rúzem* 409
-*raziti (se)*, *po-* 347, *u-*
463
r čen í význ. potupného a
hrubě laskajícího 138;
v. nadávky a přezdívky
rdesen, -sno 130
řebra, žebra, -o 131
řeci, -řiekati 375, 378,
417, 418, 420, 441, 519,
524; *na-* 376, 378, 403,
467, 451, *ot-* 352, 524
řeč, řečú řeci 420
řeč přímá a nepřímá
56 sl., 70 sl.
-*řeciti (se)*, *ot-* 355, *dob-*
ro- 376, 378, *zlo-* 376
378
reflexivum (zájm.) 223
sl., (sloves.) 567 sl.
Řéha, Řehák 145
rehtorovci 149
relativum *v. zájmeno*
řetěz, řetaz f., -ázka 132
rév, -va f. 129
rez, zerz m. 133
-*řezati, do- se* 338
řiediti (se) 404, *pod-* 372
řiedký 459; *ř. kto* 702
robiti 451, *po-* 347, *pod-*
372
rod grammatický 120 sl.;
r. slovesný 567 sl.
rodiči, -e 137
rodina a názvy pro ni
148
-*roditi, po-* 347, *při-* 373;
v. neroditi
rok, dávným r. atp.
401;
z rok do roka 424
Rokycana 147
Rosulek 147
Roštlapil 147
roveň v. rovný
rovnati se 382, 384
rovně (subst.) 124, 382,
384
rovný 382, *za rovno, za*
roveň 511
roz- (*hustý, milý*), *rozto-*
705 sl.
rozjablunka 203
roz krok, v r-ách 110
rozličný 459
rozmilý 203
roznaša (fem.) 203
rózno 325
rozpakovati se 437
rozum 365
rozuměti v. uměti
rozumný 441
rozvalenec 152
-*rúbiti, u-* 349
ručiti (se) 357; *do-* 338,
po- 347
rúhati se 377, 378
rúcha, -cho 131
rúna, -o 131
Rus 147
-*rušiti, po-* 347
Ryba 146
ryčnem ryčeti 421
rytieřiti 381
ryzáň 150
ryže, rejž (m.) 133
s, se, sn 488 sl., 406,
425 sl.; *s v. z* 515
-*s v. -si*
saditi (se), sázěti, -sazo-
vati 464, 521; *na-* 341,
343, 350, *po-* 348, *při-*
373
sáh, síha 132
sáhnúti v. sieci

- sám* 244 sl., 230, *sám desát* ... 171 sl.; s. při stupňov. význ. 709; *samový* s. 708
- samičkový, saminký* 245, 706; *samotinký* 706
- samochťíc* 245
- samorostlý* 245
- samostřiel* 245
- samotiež* 245
- samotiežný* 245
- samotíha* 245
- samotinký* 245
- samolok* 245
- samovrah* 245
- san* 129
- scáti čím* 407
- sdraviti, u-* 470
- se, do sebe, k sobě* ... 223 sl.; *sám o s.* 245, *sebe lepší* 355; *jmieti, stýskati* ... *sobě* 388 sl.
- Seča* (plur.) 122
- seděti v. siesti*
- Sedla* 148
- sedlačisko* 706
- sedlce* 134
- Sedlec* 134
- sedlo* 134
- sedmem seděti* 421
- sedmerka* 291
- semenec* 134
- se-ova* 236
- ses* 92
- seta, v s.* 110
- shoda* (grammat.) 39–40, 66; s. při du. 105 sl., při plur. 112 sl.; s. při výraze *A a B, A s B* 106 sl., 116; s. při distributivně rozložených předm. 107, 117 sl.; s. v rodě 135 sl., v osobě 141 sl.; s. při dat. s inf. 395; s. u číslovek 116 sl., 273 sl., 275 sl., 277 sl., 278 sl., 291 sl.; s. při někto 115, *každý* 115; s. ve vazbě dvou akkus. 115, dvou dat. 115 sl.
- schlúbu* 504
- schnúti uschnutím* 707
- schopný v. vzchopen*
- si, -sik, -s* 228, 262, 637
- sieci, -sáhnúti, -sahati* 474; *do-* 335, *otpři-* 352, *po-* 458, 474, *pře-* 192, *při-* 376, 458, 508
- sieci (sěku)* 519
- siesti (sadu)* 519; *se-* *děti, při-* 373, 374, 421, 523
- sieti, na-* 341
- síla, sílu mocú* 410
- sílití, -silnití, po-* 343, 345
- silný* 397, 406, 455, 498
- singulár 97 sl., 112
- str, stra* f. 129
- sířeti, o-* 353
- sirý* 355
- sis* 92
- skladba 1, 1 sl., 96 sl.
- skloňování slož. 232
- sklóščka* 505
- skokem* 409
- Skopátek* 146
- skřeht* 396
- skrojek, -jka* f. 132
- skrovný* 459
- skrýš(ě)* 129
- skrže* 493 sl. 398, 400, 411
- skúpyj* 366, 455
- skutkem* 410
- skvrniti, při-* 373
- skýj* 159 sl.
- skýsti* 524, *po-* 344, 375
- slaboch* 152
- sláti* 370, 524; *po-* 348, 418, 474, *roze-* 474, *vy-* 474
- slavný* 508
- slepáň* 150
- slepý* 413, 455
- slezen, -zena, -zina* f., *-zeno* n. 132
- slohi kuriální 142 sl.
- sloniti, cloniti, v-* 370, *za-* 470
- sloupem* 410
- slovce spojovací 47, 48, 49, 50, 67; v. spojky
- slovo* = explet. 154
- slova podle druhu 96; s. zpodstatnělá 10, v. jméno; s. nesklonné 35, v. výraz; s. tázací 42–43.
- sloveso 515 sl.; 3, 5, 6, 11, 17, 18, 19; — s. znamenající odpor a protivení 374, divání 374 sl., dávání a divení 375, rčení, jevení, oznamování 375 sl., projevy vůle, naděje, víry, přízně 378 sl., vyknutí, učení, rozumění 379 sl., povinnost, vinnu 384; — s. složená s *do-* 334 sl., 338, *na-* 340 sl., 350,

- ot-* 351 sl., *po-* 343 sl., *pod-* 350, *při-* 349 sl., *pro-* 350, *u-* 343, 348 sl., 350, 351, *za-* 349 sl.; jiná slož. 349 sl., 351 sl.
slovičko 706
slovosled 40, 83 sl.
slub 376
slúbiti 418, *za-* 376
slúha, sluha 110, 123; *s. sluhov* 709
-slúchati v. slyšeti
slušeti 368, 383, 384, 392, 481; *při-* 384
slušný 383
slúti 417
služba 381
služebnost 381
služebný 381
slúžiti 380, 382, 406, 507; *ot-* 354, *při-* 441, *za-* 349, 526 (german.)
slyšeti, -slúchati 343, 368, 458, 466, 473, *na- se* 342, *za-* 349
smiech pobijeti, posúdit, válet 405; *smíchy* 110
smietí se, -smievati 385, 441, 507, *na-* 385, *po-* 385, 405, *roze-* 318, *za-* 385
smlúva 396
smrady 110
smrtú umrieti 420
smykala 150
smysl (ve spojování v jednotu) 38, 65
snábděti 359
snažný 366
sen, ve sny, 110; snem usnutí 420
snídání, snídaně 121
s-nóci, v-s-nóci 398, 424
snúbcě 124
-snúti, u- 420
-sobiti, při- 373
-sočiti, o- 376
sopláň 150
sotona 123
sotvaže 675; sotvička 707
sousto 490
souvětí 45 sl., 53 sl., 67 sl.
souvztažné spojení 67, 675
spat, ze spatu 587
-spáti, do- se 337
spieše, naj- 214
-spietí, do- 335, 338, 405, 406, *pro-* 381
spíletí 404
spojka 673 sl., 40—41, 67
spolem 410
spona 3, 23
Srb, Srba 147, 148
srdečečečko 706
Srkaľa 148
sta-kdo, -co 265
stahnúti, sti- nésti 563
Stankov, -ovo 133
-stanoviti, u- 462; *v. staviti*
starati se 403, 406, 463
stařečkovci 149
staroch 152
starosta 123
starý 459, starehého 703; starúcný 707
statčiti, -ovati 384
státi (se), stanu, -stávati 371, 419, 462; do- 336—338, 374, *nedo-* 350, *o-* 352, 374, *pře-* 350, 352, 470, *zó-* 350
státi (stojú), stávati 316, 350, 383, 474, 477, 478, 509; do- 335, 371, *na-* 371
Stavaňa 148
staviti, stavěti (se) 380, 419, 521; *o-* 352, *po-* 348, *před-* 371, *u-* 392, 408
stekloň 180
stěžovati si 376
-stihnúti, po- 348
stien, -ň, stín, tiňa 129, 132
stížka 505
-slláti, pode- 372
stoliko 490
stonati 451, *vz-* 413
strach, strachy 316, 365, 110
strachovati se 463
strachovisko 706
Stráňa (plur.) 122
straniti se 353
stranú 400
strany, stran, stranu (předl.) 495
střapáč 150
strašiti se 362
strážě 124
-strčiti, na- 372
střed 129
střed 324
střěpně 467
střící, stříhu 519

- střídavost 283 sl.,
715 sl., v. vespolečnost
stříeci (střěhu), -strie-
hati (sě) 353, 359;
o- 318, 359, 360, 470
stříeleti 440
-stříeti, -stierati, pro-
370
strýc, strýko 134
stud 442
Stučka 148
Stumpfa 148
stupeň, -ňa f. 132
-stúpili, -stupovati, ot-
351, 355, 470, po-
351, u-, s- tamt.
stupňování významu
244, 701 sl.; s. adjektiv
v. adjektiva
stvieti se, stkvíti 463
stvor, -ra f. 129
svoření 144, 154
styd 316
styděti se 363, 413, 441,
458, 507; u-, za-
363
stýskati sobě 362, 376,
467
sú- (sú-séd . . .) v. s, se
substantivum 144 sl.;
s. z adj. 167 sl.; s.
verbální 630 sl., 152,
319, 330; s. expletivní
152 sl.; s. se vyjímá
z adj. 155
substantivisování
jiných slov než adj.
154 sl.; s. adj. v. ad-
jektiva
súd, súdem súditi 421
súdcě 124
súditi (sě), -suzovati
382, 418, 464; do- 338,
ot- 338, 352, při- 373
superlativ 210 sl.
supinum 581 sl., 366,
528
súš(ě) 129
Sušil 147
súti(spu) 524, na- 341,
342, 407
svačiny 110
-svadnutí, u- 412
svatba, pl. -y 111
svatoch 152
svatosvatý 709
svatvečer 199
svědčiti 368, po- 344
svědom 437, 608
svět světoucí 707
světiti 314, po- 344,
345
svietiti světlem 421
svinčuch 150
svoboda 123, 365
-svoboditi, vy- 470
svobodný 470
svój 228 sl., 223, 245
svojský 223
syn 395
Syrový 148, S. voko t.
-sytiti, na- 340, 407
sv, sen 233 sl.
Šárka 147
-ščípati, na- 342
ščipmem 421
šeptati 376
šeptoň 150
Šimerka 148
širínú 410
-štríti, po- 344, 346
široširý 709
škoda 362, 458; š. vzieli
500
škoditi 380, 458
škodlivý 380
škodný 380
Škotečka 146
-šlapati, na- 343
šmatláň, -laňa 150
špata špatúcná 707
Špatenka 148
Štefek 146
štítiti se 353
Štítný 145
Šturma 148
šuchtář 150
šúrem 410
Švácha 148
Švec 147
švidraňa, švidroň 150
Švihov, -ovo 133
t (= tь) 236; v. ten
-t v. -ti
-táhnúti, do- 336, ot-
351, povz- 344
tajiti (sě) 353, 441, u-
470
-takati, po- 344
takořka 605
takový 165, t. nebo t.
266
taký 251
tamten 240; v. ten
táta, tato 134
tázati (sě) 357, 358,
451, 457, 466; do-
337, o- 357, vz- l.
tbáli 359, 451, 466
te- (ten-) 240; v. ten
téci 407, u- 351, 355,
vz- se 412
tedy 674

- téměř 399
 ten 236 sl.; *ten-to, -tok, -toť, -tam, -že* atp. 238, 239 sl., 243, 708, 710 sl.; *ten jistý* 241; *ten a ten, tento a tento, t. nebo t.* 241; *ten nejlepší* 211 sl.; *ten každý, ten takový* 707; *ten který* 261; *a ten* 239; v. *to*
tenký, teničký, teňú-nenký 706
tentýž v. *týž*
tepati 507
tesati 380
tesklivý 463
tesknice 110
teskno 316
tesknost 471
těšiti se 385, 467
tet 237; v. *ten*
těž 240 sl.
těžký 413
ti, -ti, -t, -te 220, 239, 240, 389, 637, 681
ticho, tichúnečko 707; *tichučkem* 410
tiňa 132, v. *tien*
-tisknutí, do- 336, *ot-* 351, *po-* 344
tišúc 376
tknutí (sě), -tkati, -týkati, -tykovati 355 sl., *po-* 348, *ve-* 418
-tlačiti, do- se 338, *po-* 348
-tlúci, při- 373
tlukač 152
tma, po tmě 480. *tměji, nej-* 213, 637
to; to ono 267; *toto!* 242, 673; *to věz* 560, *-to; -to (tento ...)* 238, 252, *to-* 239, *-toť* 239, *toj-* 239
točiti, po- 348, *u-* 349
-tok (ten-tok) 240; v. *-to*
tolik(o) 281 sl.
-tom (ten-tom) 240; v. *-to*
Tomek 148
Tonda 145
-topiti (se), do- 338, *po-* 348
topor, -úrko 134
trapič trapičská 707
-trápati, na- se 342
-traliti, po- 348, *u-* 349
trckem 410
trdlo, trdlce, trdlec 134
třeba, po-, po-í 358
Třebíč 121
Třebová 151
-třebovati, po- 358, 457, 471
treskač 152
trestkati, -stati 421, 507
trestanec 152
-trhnúti, -trhati, na- 342, *ot-* 351, *po-* 345
třiesti (sě), -tierati 402, 412; *do-* 337, *na-* 342, *po-* 344, 346, *u-* 349
trochu 327
trpělivost 463
-trpěti, na- se 342
Truhlář 147
trvalý 612
tryskem 409
tržiti 406
tu-tu 674
tudy 674
túha 316
-tuhlečke (ten-) 240
-tuk (ten-) 240
-tum (ten-) 240, *-tum-hlécke t.*
-tupiti, po- 348
túžiti 376
tvarůžek, -ružka f. 132
tvořiti 463
-tvrđiti, po- 343, 345, *za-* 470
tvrdý 366, 470, 498; *tvrdě* 399
ty; ti tebe, lé tebe 708; v. *zájm.*
tý, tý-ž(e), ten-týž 240, 241 sl.
týdenní 165
tykati 371
tykáni 142
Týn, Tejno n., Týnec, Týnlice 134
tz v. *ten*
u 495 sl.; *u z v* 496; *u Nepustilů ...* 10
-úci (bělúci ...), -úcný 707
účastniti se 338
účastný 338, 374
úcel 61
učili 379, 380, 418, 441; *na-* 380, *při-* t., *z-* 441
-účký (běloučský ...) 706
úd, údo 130
úfati, -ufovati 378, 437; *do-* 378, 379, *(v)z-* 438, 463
úhozem 410
-uch, -ucha 150

- ůj* (z adj. possess.) 159
ujdauceji 606
Újezda (plur.) 122
újma, o své u. v. um
ukradomky 367
ukrutný 397
užhanec 152
um, o svém umě, o své
újmě 467
umělý 441
úmentem 410
umětedlný 441
uměti 380, 441, 461,
 576; *roz-* 441, *sroz-* 379
umný 441
umrlec 152
unáhlená 635
-ůnký (malounký ...)
 706
úpiti 451, *vz-* t.
úprkem 409
úroda 144
usilovati 451, 509
ustavičný 459
-utky (malutky ..., adv.)
 706
utopenec 152
uvnitř v. vňutř
užitečný 381
v, ve, vn, u, 496 sl.,
 398, 406, 412, 429
 sl. — *vsyny, v chot...*
 (doplň.) 28
Václavek, -vík, -víček
 146
Vácov, -ovo 133
Vacula 146
vaditi se 464
vadnouti 471
Vácha 148
Vala (plur.) 122
valmem se valiti 421
Vančura 148
Vaňka 148
varovati se 353, 470
Vavřinec 146
-vázati, při- 373
vazba syntakt. 40, 66,
 vyšnutí z ní 77 sl.,
 v. podle smyslu 97;
 vazby přechodnik. 623
 sl.
vážiti (se) 368, *po-* 458
vděčný 362, 376, 413
věc 152 sl., *vše věci*
 153
veceti, vě- 378, 441, 550;
ob- 376
večerom 401
večeros 234
věčnost 152, v. *věčná*
 707
věděti, -viedati 319, 392,
 417, 437, 466; *do-* se
 338, *dopo-* 338, *otpo-*
 352, 376, 378, *po-* 376,
(v)z- 417, 437, 457,
(v)zpo- 352, 376, *zapo-*
 377
vedlé, -e 433
vědom 608
věhlasa, -as 129
věk věčný 707; *věky*
věkóm, -oma 396, 709
věkověčný 709
Velebnost, Tvá V. 217
veleti 392
velika noc, velikonoc,
-ce 111, 119
velikánský, -kanánský
 706
velím (adverb.) 209, 210
velryba, -yb m. 129
Velvar 147
ven 398
věřiti, -věřovati 368, 379,
 441, 458, 500, 576; *dó-*
 338, 368, 379, *s-* 368,
 379, *u-* 368
Veruňák 146
Vesec, -stec 134
veseliti se 500
veselý 385, 413
-věsiti, po- 348
vesměs 499
vesna, -o 133
vespolnost 227, 229
 sl., 715 sl.
vésti 370, *do-* 336, *ot-*
 351, *po-* 348, *vz-* 408
-věstovati, vz- 376
veš, -cek, -tek... 291,
 512, 710
veškerenstvo 293
věta jednoduchá 9 sl.,
 složená 45 sl.; v. ozna-
 movací atd. 2 sl.; v.
 bezpodmětá 3, 11 sl.,
 23, 139, 619; v. kusá
 94 sl.; v. stažená 51 sl.;
 zkracování vět 623;
 ustrnulý výraz m. věty
 95; — v. *s a já* atp.
 69
vetčas, večas, -ás 236
vetchý 366
větosled 66 sl., 92 sl.
větosloví 2 sl.
vévoda 123
vévoditi 381
vězení 144, 631
vězti, voziti, na- 343,
po- 348

- vid slovesný 517
 vid 701
 vida! 605; *vida-v-oči*
 605
 viděti 359, 418, 421, 437,
 455, 466, 471, 500; ná-
 359, *po-* 359, *zá-* 379,
 523; v. *nenáviděti*
 vidom 608
 viera 441
 vich, *-cha* 132
 vichor, *-ra* f. 132
 víla 123
 vilník 152
 vina 384, 442
 viniti (*sě*) 384, 406, 442,
 507; *do-* 337, 442, *za-*
 384
 vinník 365
 vinný 384, 405, 406, 470
 víno, pl. *-a* 145
 vinovat 405, 406
-vinúti, *ot-* 351, *o(b)-* t.
 viseti 350
-vílati, *při-* 417
 vlěžití 462
 vítězství 365
 vitřisko 150
 Vilvar 148
v-jedno 499
 vláčiti, *vla-* 521
 vládyka 123
 Vlach 147
 vlásti, vládnúti 381, 382,
 403, 406, 462, 472,
 507
 vlastnost 152
 vlastovice. *-štovice* 47
 vlašníci 707
-vléci, *s-* 352
v-leže 424
- vně 398, 503
 vnitř *do-*, *u-*, *ve-* vnitř
 503
v-óbec, *vůbec* 499, 636
vobejda vobejdatej 707
 Vočadlo 148
v-oča-zdřa 605
v-óci, *vůci* 499
 Vojnar 148
 vojska, *-o* 131
 vokativ 422, 309
 vókol 444 sl.
vola-co atp. 265
volati 417, 509, *po-* 344,
 pro- 417, *vz-* 417, *za-*
 349
voliti, *-volovati* 421: *do-*
 382, *po-* 344, 346, 382,
 458, *při-* 382, *s-* t.
volky nevolky 367, 558,
 709
 voně 409
 voněti 409
 Vorma 148
 Vosáhlo 148
 Voškála 148
 vozba 396
 Vranov, Braňovo 133
 Vratislav 121
vrátiti, *vracěti* 370, 408,
 ot- 351
vrátyč 130
-vružditi, *za-* *sě* 442
vrch (předl.) 503
vrcha (plur.) 122
 Vrchlabe, Vrchláb 121
vrtrati 467
v-sedě 424
v-stoje 65
všdy, *vždy*, *na-*, *ode-*,
 po- 424
- vše-* (*jeden*, *možný...*)
 706
všecičko, *-cinko*, *-cinin-*
 ko 706
všeli-(káj, kaký atp.) 265
-všudy, *všeho v.* atp. 707
vůbec 499, 636
vůčihledě 605
vůdce 126
vy v. zájmeno
v ýčet 283
vyjma 605
vykání 142 sl.
vykati 377
-vyknúti, *-vykati*, *ot-*
 379, *při-* t., *z-* 441
 výraz větný a slovní
 4, 9; v. jednoduchý a
 slož. (rozvitý) 4, rozví-
 jecí 5 sl., v. příslovečný
 28, 36; spojkový 29,
 36. citoslovní 29; v.
 ustrnulý 35, 95, ne-
 sklonný 18, 23; v. ad-
 verbiální čas. 109 sl.;
 v. *A a B*, *A s B* 97,
 106, 116; v. rýmové,
 assonující 709; v. kon-
 trastové t.; souznačné
 t.; v. pro vespolnost
 a střídavost 715 sl.
 výrok 15, v. přísudek
-výsiti, *po-* 343, 345
vysoký 459; *vysokúcný*
 707
vyučená 635
 význam zhrubělý 706,
 zdrobnělý 706 sl.; v.
 klidový a pohybový
 711 sl.
vz 503 sl.

- vzácný* 397, 437, 471
vz-bóh, z- 311, 504
vz-bok 504
vzdálí 504, *vzdáli* 505
vzchopen, sch- 357
v-znicě 424
vždyť 674
Wintera 148
z, ze 505 sl., 207, 211, 425 sl.; *zez* 425; *z v. s* 515
za (předlož.) 508 sl., 386; *za chol...* (v doplňku) 28
za, zda, azda, nezda, -li, -ť, 700 sl., 43
zabitec 152
Zábořie, Záboř 121
zabylec 152
za celo 512
zač 675
zad 398, *záda* 122, *zádu* 398
zádušie, -uš 121
záhlavek 508
zajatec 152
za-jedno 512
z ájmena (určitá-neurč., osob., ukazov. atd.) 215 sl.; *z. rodová* 156; *já, ty v. an, čso atp.* 69
zájmi, -mení 215
zákop, -pa f. 132
záleta 122
Zámezie, -mez 121
zanevřiti 642
Zapadlo 148
zápach 408
zapilýj 612
zapilíčko 706
zapomenutý 619
zápor a slovece záporová 638 sl., 710; *ne-* (slovosled) 88; *vid při z.* 528, 534
Zápotocký 147
zapovědač 152
zase 226
zasmáná 635
zášijek 508
záštie, zášť 121
závěti 45, 75
závist 442
závistník 379
za vše 512
zstavili 353, 354, 470
zběhlý 366
zbroj 130
zbuhdarma 504
zda, zdali 43; *v. za Zdeněk* 146
zdolejší 214
-zdraviti, po- 344, *u-* 470
zdravý 355, *ne-* 459; *zdravulkýj* 706
zerz, rez 133
ze-vna 506
zez, zeza (předlož.) 425
zhlóbká 505
zhúbce 124
zima, zimě 398, *ziměji* 213, 637
získati 458
Zítka 148
zítra, v-, po-zitru 424
zle 399
zlomky v. číslovka
zlostník 152
zmlúci 707
znak 324
znám, známý 376, 608
znamenati 359, 417
-známili, o- 376
znáti (sě), znávatí 421, 466, 500; *po-* 348, 417; *vy-* 376, 417
zořě, v z. 110
zotavená 635
zpod 425
zpomezi 425
zůsob, -ba f. 130, 396, 410
zповěd 376
zpoza 425
zprávcě 124
zračiti se 497
zřejmý 437
zřieti 359, *při-* 382, *u-* 437, *za-* 349
zrovnička 670
Zubatý 147
zváti, -zývati, na- 342, 417, *po-* 344, *při-* 349
uz- 417
zvěř 122, 130
zvéška 505
zvolenie 144
zvonek, -něk, -neček, zvonýšek 706
zvyklýj 366
zza 425
žádati 441, 457, 471, 478, *ž. žáním* 421, *ž. žádostí, žádostně* 707; *s-* 358
žádný, žádúci 661 sl., 707; *ž. nás* 339
žádost 441
žádostivýj 358, 361
žádúci v. žádnýj
žalost 365, 511
žalostiti 362, *ž. žalostí* 421

<p>žalovati 362, 376, 378, 507 -žasnúti se, u- 362 ždáti 360, do- t. -žde, -ždo 266 že, ž, ež (žej', žaj') 258, 597, 695 sl. -že, -ž, -žř, -žežř (jenže, tenže...) 240, 243, 252, 559, 637 žebraňa 150 -žéci, při- 373 -žehnati, -žehňavati 376, po- 344, 348, 376 sl.,</p>	<p>378; po- požehnáním 420, 707 žěl 316, želejie 213 žěleti 361, 458, 463, po- 361 žena; pojmenování pro ni 149 -ženiti, o- 406 žezlo, žezl m. 130 židisko 706 žiezlivý 365 žiezniti 358 žieznivý 358</p>	<p>žiti, -živali 421, po- 344, 345, u- 349, 458 živ, živý 405, 467; jak živ 195 život, můj ž... = sám 216, 245, svým ž. = osobně 412 žizn 130 -žiž (jdižiž...) 708 žloutek, žlútko 132 -žřieti, po- 348; -žřáti, na-se 342 žvanil, -lka 612</p>
---	---	---

Vysvětlení zkratkův.

Obecné připomenutí o zkratkách, pramenech a dokladech, vytištěné v díle I. str. 666, platí také pro díl tento.

Zkratkem I. nebo Hist. Ml. I s připojenou stránkou rozumí se první díl Historické Mluvnice; zkratkem III, 1 nebo Hist. Ml. III, 1 díl její třetí, odděl. první; zkratkou III, 2² nebo Hist. Ml. III, 2² díl její třetí, odděl. druhé ve vydání 2. (z r. 1909); zkratkem Slovn. I. díl první Slovníka staročeského a zkratkem Slovn. II. jeho dosud vyšla část dílu druhého.

Zkratky ostatní jsou vysvětleny skoro všechny ve jmenovaných dílech Hist. Mluvn. a ve Slovn. I. Ty z nich, kterými se udávají prameny, mají tam svá vysvětlení náležitá a dostatečně zevrubná; zde opakuje se z toho většinou jen výtah, v němž se smysl zkratku a při textech také stáří těchto udává; pro zprávy zevrubnější nahlížeť čtenář do vysvětlení při svazcích předešlých a při Slovn. I.

Číslice římská při textech starých znamená století.

ABoh. = české přípisky v zápisníku Alberta Bohema, rkp. knihovny Mnichovské z pol. XIII st., otišř. v ČČMus. 1879, 581 sl.

Adam = život Adamův, rkp. ČMus. z 1. pol. st. XV.

AdmontB. = dva kusy české v rkp. kláštera Admontského, XIV stol.

Alb. n. AlbA. = Ráj dušč, z lat. Alberta Velikého; text český v rkp. univ. Pr. (XVII. A. 19), z r. 1383; — jiné dva varianty téhož textu jsou *AlbB.* ze st. XV, *AlbC.* ze stol. XIV.

AlchAnt. = Alchimie Antonia z Florencie, z r. 1457 (se známkami nář. moravsk.).

Alx. = Alexandreida; — a to *AlxB.* = zlomek její Budějovický, XIV st., — *AlxBM.* = zl. Budějovický, nyní Musejní, XIV, — *AlxH.* = zl. Jindřichohradecký, z doby ok. r. 1300, — *AlxM.* = zl. Musejní, XIV, — *AlxV.* = zl. Svatovítský, poč. XV.

Alxp. = povídka pros. o Alexandrovi, tišř. 1513.

Ans. = Anselmus; — a to *AnsMus.* = zlomek Musejní, XIV; —

AnsOp. = zl. Opatovické, 3. čtvrt XIV; — *AnsW.* = zl. Wiesenberské, 2. čtvrt XIV.

ApatFr. = sbírka rozprav lékař., rkp. univ. Pr. (XVII. D. 10), z doby ok. r. 1500.

Apoll. = Apollonius, z doby mezi r. 1459 a 1463.

ApD. = Dobrovského zlomek legendy o apoštolích. — *ApŠ.* = zl. Šafaříkův.

ArchČ. = Archiv Český.

*Artik. 1545*¹⁾).

Athen. = Atheneum, red. T. Masaryk, pak Jos. Kaizl.

Aug. = kusy ze sv. Augustina, z r. 1398.

Autr. = z pís. rozpravy p. Fr. Autraty o nářečí křižanovském (Křižanov u Vel. Meziříčí).

Barl. = Barlaam, tišť. 1593.

BartD. = Fr. Bartoš, Dialektologie moravská I (1886), II (1895); při dokladech odtud bývá v závorkách i nářečí, z něhož je příklad podán. — *BartRuk.* = jeho Rukověl správné češtiny, 2. vyd. 1893. — *Bart.zlin.* = jeho popis nářečí zlínského ve spise »Ze života lidu moravsk.«

BartošPísař = kronika Bartoše Písaře, vyd. Erben 1851.

Baw. = rkp. hr. Baworowského, z r. 1472 (se známkami nář. mor.). Otiskli A. Brückner v JagArch. 11, 81 sl. a Loriš v ČAkad. 1903; v otisku Brücknerovu udávají se stránky rkp. (1, 2, 3 atd.), v Lorišovu listy a stránky (1^a, 1^b, 2^a atd.).

Beck. = J. Beckovský, Katolického živobyetí nepohnutelný základ . . . , díl 1. a 2., v Praze 1707—1708 (jazyk kleslý).

Běl. = listiny a zápisy Bělské z l. 1345—1708.

Ben. = bible Benátská z r. 1506.

Ben. Třeb. = V. Beneš Třebízský; — *Sp.* = jeho Spisy sebrané.

Bibl. = biblický zlomek; a to *BibLA.* = zl. (část Exodu) z 2. pol. XV; — *BibLC.* = část Soudc., z XV; — *BibLD.* = část Paralip., z XV; — *BibLMus.* n. *BibLM.* = zl. v ČMus. (obs. část epišt. sv. Pavla k Řim.), z 1. pol. XIV.

Bible Melantr. = Bibli česká 1549 . . . , nákladem téhož Bartoloměje a Jiříka Melantricha Rožďalovského.

Bil. = B. H. Bílovský; — a to *BilC.* = jeho Doctrina christiana etc., Křesťans. cvičení atd., kázání od Tří králů atd., v Olomouci 1721; — *BilD.* = jeho Doctrina atd., kázání čes. od sv. Ducha do adventu, v Olom. 1720; — *BilQ.* = jeho Pia quadragesima etc. a Passio Domini N. J. Chr. etc., oboje v Op. 1721.

Blah. = J. Blahoslava Grammatika česká 1571.

Blázn. = Chvála bláznovství, přel. Ř. Hrubý z Jelení, 1513.

Boh. = Bohemarius maior, slovník a dialogy, v rkp. kn. kap. v Pr., zdá se, že z r. 1379; — *BohF.* n. *BohFl.* = z téhož rkp. slovník otištěný v Lfil. 1892, 382 sl.; — *BohDial.* = dialogi Bohemarii, dialogy při témže Boh.

Boj Duch. = zlomek traktátu sv. Bernarda o boji duchovním, z poč. XV st., ve dvor. knih. ve Vidni, otišť. v ČČMus. 1896, 118—119.

Bouře 1775 = vypravování o bouři selské t. r.

Br. = bible Bratrská (Kralická) 1579—1593; — *BrNZák.* = její Nový Zákon, 2. vyd. z r. 1601.

¹⁾ U Gebauera nikde nevyloženo. Snad jsou to Artikulové . . . , jež Jungmann uvádí ve Slovn. zkratkou *Art. pod ob.* *Tr.*

BrandiGloss. = V. Brandl, Glossarium 1876.

Brass. = Kolem světa. výlet. etc., ličí Anna Brasseyová, přel. V. E. Mourek (v Libuši, v Praze 1883).

Břez. = V. Březana Život Vil. z Rožmberka, psaný 1609, vyd. 1847.

Břez Snář = Vavř. z Březové Snář, rkp. v zemsk. arch. v Brně, z r. 1471.

Brig. = Zjevení sv. Brigidy, z poč. XV; — *BrigF.* = téhož vzdělání jiné, XV.

Brikc. = Brikcí, Práva městská, 1536.

Bš. n. Bartoš za zkratkou pramene (na př. *Háj.Bš.*) = doklad Fr. Bartoše v rozpravě na příslušném místě uvedeně.

Blch. = Jos. Bartocha, rozpr. o nář. dolnobečevském.

Cant.Záv.Mnich. = Cantio Zavišonis, zl. Mnichovský, XIV, — *Cant. Záv.Třeb.* = táž píseň celá, v arch. Třeboňském, XV.

Cath. = Catholicon lat.—teut.—boh., slovník, XV.

Cis. = Cisiojanus; — a to *CisMnich.* = Cisiojan Mnichovský, z 2. pol. XIII; — *CisMus.* = Cis. Musejní, ze skl. XIV; — *CisPr.* = Cis. Pražský, z doby ok. r. 1300; — *Cis. 1614* = Cis. z r. 1614, otišl. v ČČMus. 1853, 428.

Comest. = Petra Comestora Historia scholastica, text v rkp. kn. univ. v Pr., ze 3. čtvrti st. XV; — *ComestC.* = text v rkp. pozůstalosti Cerroniho, z r. 1404.

ČČMus. = Časopis Musea království českého.

Čel. = Fr. L. Čelakovský.

ČernHeřm. = Heřm. Černína Denník z l. 1644—1645.

ČernZuz. = Zuzany Černínové Dopisy z l. 1633—1654.

Černý Nem. = J. Černého spis o morních nemocech 1556.

ČMatMor. n. ČMMor. = Časopis Matice moravské.

ČMudr. = Čelakovského Mudrosloví nář. slov. 1852.

ČMus. = České Museum.

Č. mus. fil. = České museum filologické.

Dač. nebo Dač. Pam. = Mik. Dačický z Heslova, Paměti, vyd. A. Rezek 1878.

Dal. = kronika t. zv. Dalimila; — a to *DalC.* = rkp. Cambridgeský, XIV; — *DalH.* = zl. Hanušův, z 1. pol. XIV; — *DalJ.* = vydání Jirečkovo 1878; při dokladech z něho bývá udáno, z kterého jsou rukopisu; — *DalKříž.* = zl. Křížovnický, z 2. pol. XIV.

DětJež. = verš. zlomky o dětinství Ježíšovu, z 1. pol. XIV, otišl. v ČČMus. 1885 a 1889.

DivVlt. = zlomky her divadelních, náležící knihovně kap. u sv. Víta v Pr., 1399.

DobšPov. = Pav. Dobšinský, Prostonárodnie slov. povesti, 1880 sl.

dol.-beč. = nář. dolnobečevské.

Doležal = Pav. Doležal, Grammatica slavico-bohemica, 1746.

- Dor.* = leg. o sv. Dorotě, XIV st., otišl. v ČČMus. 1859.
- Drn.* = Kniha Drnovská, vyd. Brandl 1868 (z rkp. z r. 1594).
- Duš.* nebo *Duš. Záj.* = V. J. Dušek, Zájmeno v ústech lidu českoslov., Listy filol. 1883, 406—445.
- Duš. jihoč.* = V. J. Duška Hláskoslovi nář. jihočeských (v ČAkad.).
- Erb. čít.* = K. J. Erben, Slovanská čítanka 1865; — *ErbKyt.* = téhož Kytice z pověstí národních 1853; — *ErbPís.* = téhož Prostonár. písně a říkadla 1864; — *ErbPoh.* = téhož Sto prostonár. pohádek a pověstí slovans. 1865.
- EvBočk.* = zl. evangeliáře v z. arch. v Brně, z doby ok. r. 1400; — *EvOl.* = evangeliář Olomúcký, z r. 1421, vyd. Fr. Černý v ČAkad. 1901; — *EvSeitst.* = evangeliář Scitenstettenský, vydal Menčík 1893, XV; — *EvTřeb.* (jinak *EvPraž.*) = evangeliář Třeboňský, nyní v knih. univ. Pr., opis z 1. pol. XV; — *EvZimn.* = »Čtenie zimního času«, XIV st., vyd. Patera 1905.
- FeifLL.* = Jul. Feifalik, Altdech. Leiche, Lieder u. Sprüche 1862.
- Froz.* = Obroviště Mariánského Atlanta, z němč. přel. Ant. Frozýn, v Praze 1704.
- Gal.* = list s nebe poslaný do města Galatan; — a to *GalDl.* = jeho zl. Dlabačův, z 1. třetiny XIV, — *GalKl.* = téhož text celý v knih. univ. v Pr., ze 4. čtvrti XIV.
- Gebauer* = doklady z vlastního mého pozorování.
- Gesta* = Gesta Romanorum; — a to *GestaBř.* = jejich text v rkp. Březnickém, z r. 1443; — *Gesta Kl.* = text v rkp. univ. pr., z pol. XV. Obojí text vyd. J. V. Novák v ČAkad. 1895. — *Gesta M.* = text v rkp. ČMus., z r. 1473.
- GlossPers.* = glossy české v lat. rkp. Persiových satir z r. 1418, v knih. kláš. u sv. Floriana u Lince.
- Hád.* = Ctibora Tovačovského Hádání Pravdy a Lži 1539.
- Háj.* = Václav Hájek, Kronika česká 1541.
- Háj. herb.* = Tad. Hájek, Herbář 1562.
- han.* = hanácky, hanáčtina.
- Hanuš, Osterspiele* = J. Hanuš, Die lateinisch-böhm. Oster-Spiele 1863.
- Hatt. slc.* = M. Hattala, Mluvnice jazyka slovenského 1864.
- Herrmann U sněd. krámu* = I. Herrmann, U suđeného krámu.
- Herben* = J. Herben, Do třetího i čtvrtého pokolení 1892.
- Hilar.* = Hilaria Litoměřického spis proti Jiří Poděbradskému z r. 1467.
- Historie o těžk. protivěnstvích* = J. A. Komenský, Historia o těžkých protivěnstvích církve čes.
- Hlah.* = čes. bible hlaholská z r. 1416.
- Hod.* = Hodiny sv. Maříe atd., z poč. XV.
- HolŠternb.* = Korrespondence hrab. V. J. Holického ze Šternberka, vyd. V. Schulz v Hist. archivu Č. Ak. č. 14 (r. 1898).¹⁾

¹⁾ U Gebauera nevyloženo. Určil prof. Smetánka.

HomMak. = homiliář makaronský, rkp. ze skl. XV; — *HomOp.* = hom. Opatovický se stč. glossami z 2. pol. XIII.

Hořek. = Hořekování Spravedlnosti, od Konáče z Hod., v Pr. 1547.

Hořov. = knihy arch. Hořovického, XV—XVIII st.

h.-ostrav. = nář. horno-ostravs. ve Slezsku.

Hrad. = rkp. t. zv. Hradecký, z 1. pol. XIV, podle novějšího odhadu asi z pol. XIV st.; vyd. A. Patera 1882.

Hrob Boží = divadelní hra toho jména, ze skl. XIV.

HrubLobk. = Poslání a naučení Bohusl. z Lobkovic panu Petru z Rožmberka, přel. od Řeh. Hrubého z Jelení; — *HrubPetr.* = téhož překlad Petrarkových knih o lékařství proti štěstí i neštěstí, v Pr. 1501.

Hug. = stč. překlad Hugových knížek o připravení srdce, z XV.

Hus = mistr J. Hus; — *HusE.* = jeho spisy čes., vyd. K. J. Erben; — *HusHř.* = jeho traktát o sedmi smrtedlných hříšních, v Kruml., z doby nedávné před r. 1418; — *HusKázD.* = jeho kázání latinská s glossami čes., v rkp. knih. univ. pr., z 1. pol. XV; — *HusP.* nebo *HusPost.* = rkpisný sborník z r. 1414, obsahující jeho Postillu atd.; — *HusŠal.* = = jeho Výklad písníček Šalomúnových, rkp. z r. 1448; — *HusW.* = tři čes. kázání v rkp. kláštera Wilheringu, domněle Husova, z poč. XV.

HymnB. nebo jen *Hymn.* nebo *SequC.* = hymnář, vlastně sekvenční, rkp. kn. univ. v Praze, ze stol. XIV. — *HymnOpav.* = hymnář rkp. v knih. musejní v Opavě, z r. 1418.

Chelč. = Petr Chelčický; *ChelčP.* = jeho postilla, psaná po r. 1434, tišf. v Pr. 1522; — *ChelčPař.* = jeho traktáty v rkp. národní knih. v Paříži, z 2. pol. XV; — *ChelčRepl.* = jeho Replika proti Mikuláši biskupci Tábořskému, složená ok. r. 1430.

Chir. n. *Chir A.* = lékařství ranné (chirurgie), rkp. knih. univ. Pr., 2. pol. XV. — *ChirB.* = *LékB.*, v. t.

chrom. = nářečí chromecké podle popisu Hoškova v Listech filol. 1894, 73 sl.

chod. = nářečí chodské podle popisu Hruškova v Lfil. 1891, 30 sl.

JagArch. = Jagićův Archiv für slav. Philologie 1876 sl.

Jar. = cesta pana Albr. Kostky, popsaná Jaroslavem asi r. 1464.

Jeron. = sušška kusů theol. a nábožných v rkp. knih. univ. Pr., mezi nimi na prvním místě »knihy Jeronymovy«, z XV; — *JeronMus.* = text jiný, rkp. v ČMus., z 2. pol. XIV, vyd. A. Patera v ČAkad. 1903.

Jg. = Slovník Jungmannův; při tom bývá udán obyčejně i Jungmannův pramen.

Jid. = zl. legendy o Jidášovi v ČMus., z poč. XIV; — *JidDrk.* = téže legendy zl. Drkolenský, z poč. XIV.

Jir. Nákr. = Jos. Jireček, Nákr. mluvnice staročeské, v Praze 1870.

Jiř. = leg. o sv. Jiří; — a to *JiřBrn.* = leg. v rkp. Brněnském, z pol. XIV; — *JiřVrat.* = zl. Vratislavský, z 1. pol. XIV.

JirásSp. = Al. Jiráskova Sebr. spisy.

- JM.* = Ježíšovo mláďi ve Vyb. I, 387 sl.¹⁾
- KabK.* = M. Kabátník, Cesta z Čech do Jerusalema a Egypta v rkp. kapitulním v Pr., z doby ok. r. 1500, vyd. J. Prášek 1894 v ČAkad.
- KancLomn.* = Šimona Lomnického z Budče Kancionál aneb písně nové historické atd. 1595.
- Kar.* = Spisové Karla IV., vyd. Emmler 1878.
- Kat.* = Život sv. Kateřiny (leg. štokholmská), opis z doby okolo r. 1400; — *KatBrn.* = zlomek jiné leg. o sv. Kateřině, rkp. v Brně, ze 3. čtvrti XIV.
- KázLeg.* = kázání založená na legendách, rkp. v zemsk. arch. v Brně.
- Kladr.* = bible Kladrubská, rkp. knih. univ. Pr. z 2. pol. XV.
- Klem.* = zlomky sborníku Klementinského, obs. básně epic. světské, z 2. pol. XIV, otišt. v ČČMus. 1893, 335 (zlomky jsou tu označeny literami K, P, X, Y).
- Kol.* = excerpta z knih archivů Kolínských, z XV—XIX.
- Koll.* = Jan Kollár; *KollZpěv.* = jeho Národné zpievanky atd.
- Komenský* = časopis toho jména.
- kompt.* = komparativ.
- Konáč* = M. Konáče z Hodištkova spisy, vyd. 1547.
- KorMan.* = V. Korandy Manualnik, ze skl. XV, vyd. J. Truhlář 1888.
- Koš.* = Kořečkův Nový Zákon, z r. 1425.
- KotMíst.* = Mistopisný slovník král. čes., v Pr. 1895.
- Kremsm.* = rkp. Kremsmünsterský, obs. též některé kusy čes., z doby ok. r. 1400.
- Krist.* = Život Kristův, ze XIV st.
- Kříž.* n. *KřížA.* = rkp. knih. křížovnické v Praze z r. 1472; — *KřížB.* = rkp. jiný téže knih. z r. 1520.
- Kruml.* = rkp. Krumlovský, nyní v ČMus., z 1. čtvrti XV (z doby před r. 1418).
- Kulda* = Mor. nár. pohádky atd., 1874—1875.
- Kunh.* = píseň »Vítaj kráľu všemohúci« v rkp. Kunhutíně, z doby ok. r. 1300.
- Lab.* = Komenského Labyrinth světa 1871.
- Lact.* = Jana Vodňanského (Aquensis) Lactifer, v Plzni 1511.
- LAl.* = zlomky leg. o Alexiovi, z 1. pol. XIV.
- LegSchwatz.* = zl. legendy o narození Páně, ze stol. XIV, v knih. Františk. ve Schwatzu (v Tyrol.).
- LegVít.* = sbírka legend, rkp. v knih. kapitulní v Praze, ze 3. čtvrti XV.
- LékB.* = sbírka lékařství (léků) proti neduhům, rkp. knih. univ. Pr. z r. 1440.

¹⁾ Sr. Hláskosloví jaz. č. 156. Jiný text této legendy je v *DětJež.*

Lekc. = Lekcionář v knih. univ. Pr., lat. s čes. glossami mezi řádky, ze stol. XV.

Let. = Staří letopisové čeští 1378—1526, vyd. Palacký 1829.

Lfil. = Listy filologické 1874 sl.

Libuš. n. *Libuše* = Libuše, matice zábavy a vědění, v Praze 1878 sl.

List. = list nebo listina; — a to *ListJHrad.* = listiny Jindřichohradecké z l. 1384 a 1388, — *ListKral.* = list. Kralická z r. 1438, čes. překlad z poč. XV, — *ListKrum.* = list. Krumská z r. 1438, v opise z doby ok. r. 1600, — *ListLitoměř.* = zakládací list. Litoměřická, ze XIII st., — *ListOleš.* = listiny Olešnické, z l. 1370—1420, — *ListPoř.* = listiny Pořešinské, ze XIV a XV st., — *ListVrat.* = *ListOleš.*, v. t., — *List. 1421* = list. z toho léta.

Lit. = bible Litoměřická, psaná 1411—1414.

LMar. = zl. legendy o p. Marii, z doby ok. r. 1300.

Lobk. = Jan z Lobkovic, Putování do svatých zemí, rkp. z r. 1515. (vyd. F. Strejček 1902, v ČAkad.).

Lomn. = Šimon Lomnický; — *Lomn. Kup.* n. *Lomn. Kup. stř.* = jeho Kupidova Střela 1590.

Lor. = z pís. rozpravy J. Loriše o nář. h.-ostrav. — *Lor. h.-ostrav.* = Lorišův Rozbor podřečí hornoostravského 1899 (ČesAkad.).

Lucid. = lucidář; — a to *LucidF.* = jeho text v rkp. knih. Fürstenberské na Křivoklátě, z 2. pol. nebo skl. XV st.; — *LucidN.* = jeho prvotisk v knihovně kdysi Neuberské, nyní v ČMus., z r. 1498.

Lún. ks. = excerpta ze knih soudních (s letopočtem) arch. Lounského; — *Lún. pam.* = exc. z knihy Pamětní skl. XVI st. — *Lún. reg.* = exc. z register stavuňků a zvodů XVII st. — *Lún. var.* = exc. z různých pramenů jiných (s letopočtem).

LupPost. = kněze Martina Lupáče postilla latinská s čes. vsuvkami, rkp. v kn. univ. Pr., z 2. pol. XV.

Lvov. = rkp. knih. univ. ve Lvově, z XV st.

m. = místo; *m. a v.* = místo a vedle.

M. za zkratkem pramene = doklad Miklosichův, v. *Mikl.*

Máj. sen = zlomky dvou různých básní v rkp. knih. Neuberské v Praze, z XV st., otiskl a omylem v jedno spojil Hanka v Star. Sklád. V. 78—122.

Malý Amer. = Jak. Malý, Amerika atd. 1853—57.

MamB. = mammotrekt v rkp. kn. univ. Pr.; ze skl. XV; — *MamC.* = jiný v rkp. tamt., z pol. XV; — *MamV.* = mamm. v rkp. knih. dvor. ve Vidni.

Mand. = cesty Mandevillovy čes. překlad v ČMus. z XV, — *Mand-Strah.* = totéž v rkp. Strahovském, z XV.

Manž. = báseň »O manželství« v Hankových Star. Sklád. V, 122—152, z rkp. knih. Neuberské, XV st.

Marg. = zl. legendy o sv. Margaretě, ze 3. čtvrti XIV.

Mart. = Martimiani, Beneše z Hořovic překlad kroniky tak řečené, z 1. pol. XV.

Masop. = Sedlský masopust, komedie studentská, tišt. 1588; nový otisk v Pam. 3, 109—159.

Mast. = Mastičkář, zl. div. hry v ČMus., z pol. XIV.

Mat. = evang. Matoušovo s homiliemi, z 2. pol. XIV.

MC. = Majestas Carolina, z poč. XV.

Mikl. IV. = Miklosich, Vergleich. Grammatik der slav. Sprachen IV. Syntax.

Mill. = český překlad Millionu, XV st., vyd. J. Prášek 1902 (v ČAkad).

Mitr. Příhody (Rozum) = Mitrovicovy Příhody, vyd. Rozum v Staroč. bibl

ML. = modlitby a legendy, rkp. kn. univ. Pr., skl. XIV.

Modl. = Modlitby, rkp. knih. un. Pr., XIV; — *Modl. Petr.* = *RDubr.*, v. t.

Mršt. Tolst. = Vojna a mír od L. Tolstého, přel. V. Mrštík, v Pr. 1888—1890.

Mudr. C. = Řeči z hlubokých mudrců, rkp. knih. un. Pr., z r. 1509.

Mus. = bible Musejní (kusá), v ČMus., z r. 1429.

nč. = novočeský, nová čeština.

Nehr. altp. Sprachdenkm. = W. Nehring, Altpolnische Sprachdenkmäler 1886.

Neruda Ciz. = J. Neruda, Obrazy z ciziny 1872.

Nikod. = Čtenic Nikodemovo z r. 1442.

Nitsch = Daniel Nitsch, Berla Královská atd. (kázání), v Pr. 1709 (2 díly).

Nom. = Nomenclator lat.-bohem., z doby ok. r. 1400.

NRada = Nová Rada pana Smila Flašky z Pardubic, složená 1394 nebo 1395, dochována v opiscích XV st., mé vyd. v Pam. 1, 1876.

Nudož. = Nudožerský, Gramm. bohem. 1603.

ODub. = Ondřeje z Dubé Výklad na právo země české, ze 3. desít. XV.

Offic. tab. = Officium circa tabulas terrae, XV stol. (?). Ot. v Jirečk. Codex iuris bohem. II. 2, 257—283.

Ol. = bible Olomúcká, z r. 1417.

OpMus. = rkp. Opatovicko-Musejní, z 1. pol. XV.

Orl. = Orlojik, v rkp. kn. un. Pr. z r. 1469 (se známkami nář. východ. a vlivu pols.).

Ostr. = píseň Ostrovů á »Slovo do světa stvoření«, z 2. pol. XIII.

Otc. n. Otc. A. = životy Otcův, XV; — *Otc. B.* = téhož textu rukopis jiný, vyd. Smetánka 1909 v ČAkad.

Pal. = Fr. Palacký, Dějiny národu čes. v Čechách a na Moravě; — *PalZáp.* = téhož »Korespondence a zápisky«, vyd. Nováček.

Pam. = Památky staré liter. čes.: 1. Nová Rada 1876 atd.

Pap. Ob. = Bart. Paprockého Obora, v Pr. 1602.

Pass. = Passionál, rkp. ČMus., strana 1. nově připsána v XV, části ostatní z různých dob XIV; — *Pass. Drk.* = passionálu zlomek Drko-

lenský, ze 3. čtvrti XIV; — *PassKapB.* = passionálu zlom. kapitulní, z l. 1350—1380; — *PassKlem.* = pass. kn. un. Pr., rkp. z r. 1396; — *Pass. zl. Mus.* = pass. zlom. Musejní, z 2. pol. XIV.

PB. = excerpta prof. Fr. Bartoše z Pass. lištěného.¹⁾

*Pelzel*² = Mart. Pelzel, Grundsätze der böhm. Gramm.; 2. vyd. 1798.

Pernšt. = bible Pernštýnská, rkp. kn. un. Pr., z r. 1471.

Perv. Otč. = Jos. Perwolf, Otčetъ atd., s ukázkami textů českých dial ze XIV—XVI.

Pf. = *Perv. Otč.*, v. 1.²⁾

Pís. = píseň; — *PísBydž.* = pís. o bydžovských ševcích, XV; — *PísHosp.* = pís. Hospodine pomiluj ny; — *Pís. súd.* = pís. o dni súdném, z pol. XV; — *Pís. svatokup.* = pís. o kněžích svatokupeckých, XV; — *PísTáb.*³⁾; — *Pís Varn.* = pís. o králi Vladislavovi zahynulém u Varny 1444.

Písecký 1512 = Spis Isokrata k Demonikovi napomenutelný od Václ. Píseckého z řečtiny přeložený. Tištěn v Pr. 1512.

Plankt = Plankt matky božie u Veliký pátek, XV.

Poč. = Počátkové českého hásnictví, Prešp. 1818.

Podk. = Podkoni a žák, z XV.

Pověsti sl. = *DobšPov.*, v. 1.

Pr. n. Pražsk. = bible Pražská, z r. 1488.

Pref. = Oldř. Prefat z Vlkanova, Cesta do sv. země, v Pr. 1563.

Prešp. = slovník Prešpurský, ze skl. XIV.

Příp. svatojiř. = čes. přípisky v chorální knize kláštera Svatojiřského, z konce XIII nebo zač. XIV.

Pr. pr. = Práva pražská, ze skl. XV.

Pror. = překlad proroků v kn. un. Pr., ze skl. XIV; — *ProrOl.* = čes. glossy v lat. textě Proroků knih. Olom. z r. 1391.

Prostopr. = Mik. Dačického Prostopravda.

Půh. n. Póh. = Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové; vydal V. Brandl.

Puch. = Zikm. z Puchova Kosmografie, v Pr. 1554.

Pulk. n. PulkR. = kronika Pulkavova, rkp. Rajhradský z doby ok. r. 1400; — *PulkL.* = rkp. v knih. Lobkovické v Praze, XV; — *Pulk-Vrat.* = rkp. Vratislavský, XV stol.

Řád láz. = Řád lázenský z r. 1548 (Ruch 1888).

Řád pz. = Řád práva zemského, rkp. ze 3. desetiny XV.

Rais = K. V. Rais; — *Rais Bez.* = jeho Pantáta Bezoušek 1897; — *Rais Lop.* = jeho Lopota 1895; — *Rais M. l.* = jeho Mezi lidmi 1898; — *Rais Potm.* = jeho Potměchuť 1892; — *Rais RD.* = jeho Rodiče a děti 1893; — *Rais Vlast.* = jeho Zapadlí vlastenci 1894.

¹⁾ Srovn. LF. 1868, 104.

²⁾ Sr. LF. 1864, 256.

³⁾ Nikde vyloženo.

RDubr. n. *ModlPetr.* = rkp. Petra Dubrovského, ze skl. XIV a zač. XV, v carské veř. kn. v Petrohradě.

Reg. = Regesta Bohemiae et Moraviae. Pars. I—IV.

RešSir. = Tom. Rešelia Jesus Sirach, vyd. 1561.

Rhas. = Rhazesovo ranné lékařství, v rkp. ČMus., z XV.

RNeubA. = rkp. knih. ČMus. (V. E. 39).¹⁾

RO. n. *ROtc.* = Rada otcova synovi, v *OpMus.*, v. t.; — *ROtcPetr.* = totéž v rkp. Petrohradském z r. 1404.

Rok. n. *Rokyc.* = Jan Rokycana. — *RokycEvJan* = jeho výklad na evang. sv. Jana, z rkp. kláštera Františk. v Bechyni, z r. 1492; — *RokycKl.* nebo *RokycPostKl.* = téhož postilla, opis v knih. univ. Pr., z r. 1586; — *RokPostBrň.* = téže postilly rkp. v zems. arch. v Brně.

ROL. = rkp. stud. knih. Olom., z poč. XV; — *ROIB.* = jiný tamt., z r. 1410; — *ROIC.* = jiný tamt., z r. 1482.

RostlC. = rostlinářský slovník, rkp. stud. knih. Olom., z r. 1424; — *RostlF.* = rkp. v Pelplíně v Záp. Prusích, z 1. pol. XV.

Rozh. = Rozbor liter. stč., v rozpravách Král. č. Spol. nauk 1840 a 1841.

Rozk. = slovník Rajhradský, omylem řečený »Klena Rozkochaného«, z doby mezi r. 1344 a 1364.

Rožmb. = kniha Rožmberská; § 1—6 z pol. XV, ostatek z doby ok. r. 1360.

Rúd. = rkp. Roudnický, z 2. pol. XIV.

Růž. = Růžová zahrada, zlom. ze skl. XIV.

Rvač. = Vavřinec Leander Rvačovský.²⁾

RVodň. = lat. rkp. Vodňanský, nyní v ČMus., z doby ok. r. 1410.

Rychn. = práva Rychnovských soukenníků, z r. 1378.

Ryt. = leg. o 10.000 rytířích; obsažena v *Kremsm.* a v *PassKlem.*

RZvíř. = Rada všelikých zvířat.

Sal. = Salicetiho ranná lékařství, v rkp. ČMus., z XV.

SborHoř. = Národopisný sborník okresu Hořického, 1895.

Seel. = Ferd. Seelisko (Želízko), Weykladowe swatych ceremoniy, swátkůw atd., v Kr. Hradei 1774 (jazyk velni kleslý).

SequE. = sekvencionář lat.-čes. z r. 1381, v knih. univ. Pr.

sl. = následující.

Slav. = Viléma Slavaty Zápisky z l. 1601—1603.

slc. = slovenský, nářečí slovenské.

SlovKlem. = slovník Klementinský, též *Onomastikon* zvaný, v rkp. knih. univ. Pr., z pol. XV.

Smilpřisl. = Smila Flašky přísloví, z 2. pol. XV.

Smiš. za zkratkem pramiene = doklad Smíškův v rozpravě na svém místě uvedené.

¹⁾ U Gebauera nevyloženo. Určil prof. Smelánka.

²⁾ Podrobněji neurčeno. Snad jde o »Masopust« z r. 1580.

Solf. = Solfernus, v Praze 1600.

Spor = Spor duše s tělem; z otisků v ČČMus. 1855, ve Výb. 1 a z rkp. Hod.¹⁾

stč. = staročeský, stará čeština; — *stsl.* = staroslověnský (starobulharský) atd.

Star. Sklád. n. *St. skl.* = Starobylá skládanie, vyd. V. Hanka.

StrahOff. = zlom. officia o sv. Duchu, v knih. na Strahově, XIV.

Suš. = Fr. Sušil, Nár. písně moravské.

Sv. n. *Svěd.* = seznání svědkův z l. 1453-1456.

svD. = zlom. legendy o sv. Duchu, z poč. XIV.

ŠafařStar. = Pavel Jos. Šafařík, Slovanské starožitosti 1837. —

ŠafařPoč. = jeho Počátkové staročes. mluvnice 1845.

Šach. = Knížky o hře šachové, z doby ok. r. 1400.

Šefl. = Apatéka domácí atd., rkpisná snůška různých kusů z r. 1749 od Bart. Šefla.

Šemb. = A. Šembera, Základové dialektologie československé 1864.

Štit. = Tom. Štítý; — *ŠtitBud.* = jeho Řeči besední, v rkp. Budišínském, z poč. XV; — *ŠtitE.* = jeho Knížky šestery (= *Štit. uč. v. t.*), vyd. K. J. Erben 1852; — *ŠtitJHrad.* nebo *ŠtitVávr.* = sborník spisů Štitenských, psán 1492; — *ŠtitMus.* = sborník v ČMus. z r. 1450; — *ŠtitOp.* = sborník Opatovický, z poč. XV; — *ŠtitPař.* = Řeči besední v rkp. Pařížském, XV; — *Štit. ř.* = Řeči nedělní a sváteční, z r. 1392; — *Štit. uč.* = učení křesťanské n. Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, z r. 1376; — *ŠtitV.* = text *ŠtitMus.* (v. t.) z r. 1450, vyd. A. Vrfátko 1873; — *ŠtitVyš.* = sborník Vyšehradský, z r. 1396.

Štit. M. = Miklosichův doklad ze Štit., v. *M.*

t. n. tamt. = tamtéž.

Tand. = Tandariáš v Star. Sklád. díle V; — *TandZ.* = týž text v rkp. Zebererově (v ČMus.), z r. 1463.

TobBrn. = kniha Tobiášova, rkp. v Brně, z XV.

Tom. = V. V. Tomek; — *TomP.* = jeho Dějepis města Prahy 1855 a násl.; — *TomŽ.* = jeho Jan Žižka 1879.

Tomsa = Fr. Tomsa, Böhm. Sprachlehre 1782.

Třeb. = výpisky z rkp. archivu Třeboňského, s udáním roku a bližším určením pramene.

Trist. = Tristram, rkp. knih. Strahovské, z r. 1449, vyd. Hanka v Star. Sklád. IV (1820).

Troj. = Kronika Trojanská, vyd. 1488.

Túl. = čes. marginalie v Túlci sv. Bonaventury z doby ok. r. 1300.

Um. n. *Umuč.* = zlomek leg. o umučení Páně, dva listy perg., z 1. pol. XIV. — *UmŘ.* = jiné skládání O božiem umučení, z 1. pol. XIV st., v knih. klášt. Rajhradského.

¹⁾ Sr. LF. 1888, 258.

UrbChotC. = urbář kláštera Chotěšovského z l. 1493—1524, v archivu kníž. Thurn-Taxisů v Řezně.

Us. = usus; — *Us. nč.* = usus novočes.; — *Us. ob.* = usus obecný. v. při odkazech = viz; — jinde = vedle, někdy = verš.

Vamb. = listiny v měst. archivu Vamberském, XVII stol.

VelKal. = Veleslavín, Kalendář historický v Pr. 1578.

VesA. = Fabian Veselý (Wessely), Quadragesimale (kázání postní, čes.), 1723.

Vit. = rkp. Svatovítský, z l. 1380—1400, vyd. Patera 1886; —

Vit. var. = varianty k textu tomu, vzaté z jiných rkpů XIV a XV.

VJP. = Václav a jednota panská, listiny z l. 1394—1401 (ArchČ. I, 52—67).

Vocab. = Vokabulář v rkp. kn. un. Pr., z l. 1394—1398; —

VocabMus. = Vocabula lat.-bohem., v ČMus.

Voln. = Jiří Volný († 1745), Písně kratochvilné, vyd. Č. Zibrt 1894.

Vrchlic.BarK. = J. Vrchlický, Bar Kochba 1897.

Vyb. = Výbor z literatury čes., I. 1845, II. 1868.

Wart. list. = listina Jana z Wartenberka z r. 1380.

WintCírk. = Zikm. Winter, Život církevní v Čechách XV a XVI stol.; —

WintObr. = jeho Kulturní obraz českých měst XV a XVI st.

Zámorsk. = Postilla ewangelitfka etc. Martina Philadelpha, kazatele v Opavě; tišť. 1592.

Z. n. Zikm. za zkratkem pramene = doklad Zikmundův v jeho Skladbě 1863.

ZápMeziř. = Zápisy Vel. Meziříčí z l. 1417—1577, z rozpr. J. Mašina v progr. z reál. ve Vel. Meziříčí 1899—1900.

Zibrt Listy = Č. Zibrt, Listy z českých dějin kulturních, 1891.

ZM. = zápisy knížat Münsterberských z l. 1454—1489, otišť. v ArchČ. I, 297 sl.

Zrc. nebo *ZrcA.* a *ZrcB.* = Zrcadlo člověčieho spasenie, zlomky ze 3. čtvrti XIV.

Ž. = žaltář; — a to *ŽBrň.* = žalt. Brněnský, z 1. pol. XIV; —

ŽGloss. = žalt. glosovaný, ze skl. XIII, v ČMus.; — *ŽGlossKlem.* =

žalt. glosovaný Klementinský, v knih. univ. Pr., lat., s meziřádkovými

glossami čes., z 1. pol. XV; — *ŽKlem.* = žalt. Klementinský, z 1. pol. XIV; —

ŽMus. = žalt. zlomek Musejní, ze skl. XIII nebo poč. XIV; — *ŽPas.* =

žalt. zlomek Pasovský, z 2. pol. XIV; — *ŽPod.* = žalt. Poděbradský,

rkp. z r. 1396; — *ŽWittb.* = žalt. Wittenberský, asi z 2. třetiny XIV.

ŽerKat. = Listy paní Kateřiny z Žerotína, díl I. dopisy z l. 1631

a 1633, vyd. Fr. Dvorský 1894.

Žer. záp. = Karel z Žerotína, Zápisy o soudě panském, vyd. V

Brandl 1866.

OBSAH.

	Strana
Vchod a roztrídění § 1	1
Část první. Větoslovi. § 2—137	2
Přehledný výklad větoslovi § 2	2
A. Věta jednoduchá § 18—72	9
o podmětě § 19, věty bezpodměté § 20	9
o přísudku § 29	15
o předmětě § 32	17
o doplňku § 36	21
o příslovečném určení § 44	30
o přívlastku § 52.	35
Spojení v jednotu větnou § 58	38
O větách oznamovacích, tázacích, podmiňovacích (přácích) a roz-	
kazovacích § 65	41
věta oznamovací § 66	41
věta tázací; odpověď § 67	42
věta podmiňovací (a přáci) § 71	44
věta rozkazovací § 72.	44
B. Souvětí § 73—137	45
I. Souvětí souřadné § 74	46
souvětí slučovací § 75	47
souvětí odporovací § 76	48
souvětí příčinné § 77	49
souvětí výsledné § 78	50
Souvětí souřadné vícečlenné § 79	50
Věta stažená § 80	51
II. Souvětí podřadné § 81	53
věta podmětná § 83	55
věta předmětná § 84	55
věta doplňková § 85	57
věta příslovečná § 86	57
věta přívlastková § 92	63
Věty podřizené a stažené § 93	64
Spojení v jednotu souvětňou § 94	65

	Strana
Vznik souvětí podřadného § 101	67
Řeč přímá a nepřímá § 104	70
Závislá věta tázací (nepřímá otázka) § 108	75
Perioda § 109	75
Vyšínutí ze syntaktické vazby (většoslovné chyby) § 110	77
Slovosled a větosled § 114	83
1. Slovosled § 114	83
Slova příklonná § 125.	88
2. Většosled § 135.	92
Část druhá. Skladba (ve smyslu užším). § 138 — 405	96
I. Grammatické číslo § 140—147.	97
Singular § 141	97
Duál § 142	98
Plurál § 146	107
II. Grammatický rod § 148—156	120
Rod substantiv § 149	120
Shoda v rodě § 155	135
III. Grammatická osoba § 157—160	140
Shoda v osobě § 158	141
IV. Substantivum § 161—168	144
Příjmení § 163	145
Vlastní jména místní § 164	150
Tendence, aby předmět byl jmenován substantivem § 167.	152
Substantivum se vyjímá z adjekt. přívlastku § 168	155
V. Adjektivum § 169—192	155
A. Zvláštní původ a význam některých adjektiv § 170	156
B. Adjektivum ve funkci substantivní § 174	167
C. Platnost tvarů jmenných a složených § 175	168
Číslovky druhové § 176	169
Číslovky řadové § 177	171
Participia <i>-lž-, mž-, nž-, tž-</i> § 178.	173
Participia <i>nesa</i> a <i>nes</i> § 179	173
Adjektiva vlastní § 180	174
D. Stupňování adjektiv § 189.	202
Komparativ § 190	204
Superlativ § 191	210
Adjektiva složená s <i>ne-</i> , partic. atpod. § 192	212
VI. Zájmeno § 193—227	215
A. Zájmena určitá § 194	216
1. Zájmena osobní § 195	216

	Strana
2. Zájmena possessivní § 198220
Zájmeno zvrátané § 201223
3. Zájmena ukazovací § 205230
<i>jb jen</i> § 206231
<i>sb sen</i> § 207233
<i>tb ten</i> § 208236
<i>on onen</i> § 209242
<i>sám</i> § 210244
4. Zájmena tázací § 211246
5. Zájmena relativní § 212248
<i>kto, čso, -č, čt</i> § 213249
<i>který, jaký</i> § 214250
<i>jen, jenž(e)</i> § 215251
<i>an</i> § 216253
relat. kopulativní § 217253
relat. absolutivní § 218253
B. Zájmena neurčitá § 222259
VII. Číslovka § 228—241267
A. Číslovky určité § 229267
1. Číslovky základní § 230267
2. Číslovky řadové § 236279
3. Číslovky druhové § 238284
4. Jiné určité výrazy číslovkové § 240287
B. Číslovky neurčité § 241291
VIII. Pády prosté § 242—289293
O pádech vůbec § 242293
A. Nominativ § 244297
nomin. nahrazuje se akkusativem § 244297
nomin. vyjadřuje podm., doplněk; nom. jmenovací, nom. s infin., nom. m. vok., nom. absolutní § 245298
B. Akkusativ § 246—252309
akk. nahrazuje se genitivem, nomin. § 246309
akk. obsahuje logic. podm. a pod. § 247315
akk. vyjadřuje předm. § 248316
akk. vyjadřuje doplněk § 249319
akk. vyjadřuje přisl. urč. § 250323
akk. vyjadřuje přívlastek § 251330
některé zvláštnosti § 252330
C. Genitiv § 253—264332
gen. záporový § 254332

	Strana
gen. cílový § 255334
gen. partitivní § 256338
gen. odlukový § 257350
gen. dotykový § 258355
gen. příčinný § 259361
gen. vlastnosti § 260363
gen. possessivní § 261364
gen. podmětu a předmětu § 262364
gen. příslovečný § 263366
Některé drobnosti § 264367
D. Dativ § 265—272369
dat. znamená cíl vyslovený slovesem pohybovým § 266370
dat. cílový při slovesích odporu atd. § 267374
dat. cílový při přiměře § 268382
dat. cílový při ději bezpodmětém § 269389
dat. při infin. § 270391
dat. vyslovuje to, co nomin. při slovese finitním § 271395
dat. při jménech § 272396
E. Lokál § 273—276397
lok. místa § 274397
lok. času § 275398
lok. způsobu § 276399
F. Instrumentál § 277—288400
instr. prostorový § 278400
instr. času § 279400
instr. nástroje a prostředku § 280402
instr. látky § 281407
instr. sociativní § 282409
instr. způsobu, vztahu a míry § 283409
instr. příčiny § 284412
instr. vlastnosti § 285413
instr. praedikativní § 286414
instr. vnitřní § 287420
instr. za lat. ablat. absol. ; za instr. prostý bývá předložkový § 288421
G. Vokativ § 289422
IX. Předložky a pády předložkové § 290—332422
Předložky § 290422
Pády předložkové podle větného členství § 291426

Rozdílnost při výkladech pádů předložkových § 292, význam pádů předložkových, různý význam předložek a ustrnutí pádů předložkových § 293	428
Předložky jednotlivé a jejich pády (pořádkem abecedním) § 294—	
332	429
<i>bez</i> § 294; <i>blíz</i> § 295; <i>dle</i> (-dlé, podlé, vedlé) § 296; <i>do</i> § 297; <i>dótká</i> § 298; <i>chyba</i> § 299; <i>k, ke, ku</i> § 300; <i>kolo, kolem, okolo, vókol</i> § 301; <i>konec</i> § 302; <i>kraj</i> § 303; <i>kromě</i> § 304; <i>mezi</i> § 305; <i>miesto</i> § 306; <i>mimo</i> § 307; <i>na</i> § 308; <i>nad</i> § 309; <i>o</i> § 310; <i>ob</i> § 311; <i>ot</i> § 312; <i>po</i> § 313; <i>pod</i> § 314; <i>před</i> § 315; <i>přes</i> § 316; <i>při</i> § 317; <i>přímo</i> § 318; <i>pro</i> § 319; <i>proti</i> § 320; <i>s, se, sn</i> § 321; <i>skrzě</i> § 322; <i>strany, stran, stranu</i> § 323; <i>u</i> § 324; <i>v, ve, vn</i> § 325; <i>vně</i> § 326; <i>vnitř</i> § 327; <i>vrch</i> § 328; <i>vz</i> § 329; <i>z, ze</i> § 330; <i>za</i> § 331.	
Protikladný význam některých pádů předložkových § 332	514
X. Sloveso § 333—376.	515
A. Význam slovesa vůbec § 334	516
Význam sloves I. podle kolikosti a II. dokonavosti děje.	
Rozřídění sloves podle kolikosti a dokonavosti děje § 335	517
Která slovesa kterého druhu jsou: 1. slovesa nesložená, 2. slovesa složená s předponami § 336	519
Pravidla o slovesích podle kolikosti a dokonavosti děje § 337.	525
Význam sloves III. podle dějového rodu § 334	534
B. Význam slovesných výrazů jednotlivých § 339	536
1. Čas a jeho výrazy slovesné.	
a) Praesens § 339	536
b) Praeteritum § 341: aorist, imperfektum, perfektum, plusquamperfektum, futurum	539
2. Způsoby děje slovesného a jejich výrazy § 348	555
a) Indikativ § 349	555
b) Imperativ § 350	556
c) Kondicionál § 351	561
3. Rod děje slovesného a jeho výrazy § 353	567
a) Reflexivum (medium) § 354	567
b) Passivum § 355	569
4. Slovesné výrazy jmenné § 356	573
a) Infinitiv § 357	573

	Strana
b) Supinum § 361581
c) Participia § 362587
participia jednotlivá:	
part. <i>-nt</i> § 363588
part. <i>-mō</i> § 366608
part. <i>-lō</i> § 367.609
part. <i>-ōs</i> § 368.613
part. <i>-nō, -tō</i> § 369.618
vazby participiální § 370623
vazby kongruentní § 371624
vazby absolutivní § 372628
d) Slovesné jméno podstatné § 373.630
význam jeho § 374.630
vazby jeho § 375.632
XI. Příslovce § 377—378.635
Zápor a záporová slovece <i>ne</i> a <i>ni</i> § 379—397638
XII. Spojka § 398—399673
Spojky jednotlivé § 399: <i>a</i> (<i>a já . . . , a on, ano-brže</i>), <i>ač</i> (<i>ače, ač-li, ač bych, ač i, ač si</i>), <i>ale, ali, ande, ani,</i> <i>ati</i> (<i>at</i>), <i>aže</i> (<i>až</i>), <i>bar(s), ho, buď, bych</i> (<i>by</i>), <i>či</i> (<i>či-li</i>), <i>díel</i> (<i>dílem</i>), <i>dokud</i> (<i>dokaď</i>), <i>doňadž</i> (<i>doňedž, doňudž</i>), <i>druhdy, i, ini, jady, jako, jam, jenž, ježe</i> (<i>ež, že, ž'</i>), <i>li</i> (<i>l</i>), <i>nebo</i> (<i>neb, anebo, aneb</i>) <i>za</i> (<i>zda</i>).675
XIII. Citoslovce § 400701
XIV. Stupňování významu § 401—402.701
XV. Význam klidový a pohybový se zastupují § 403— 404711
XVI. Výrazy pro vespolečnost a střídavost § 405715
Opravy718
Seznam slovní a věcný721
Vysvětlení zkratkův746